

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DOKTORA PROGRAMI**

DOKTORA TEZİ

**KUTADGU BİLİĞ FERGANA NÜSHASI
METİN-DİL BİLGİSİ-NOTLAR-ÇEVİRİ**

**GYÜLCAN BAYRAMİ
14707006**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. ZÜHAL ÖLMEZ**

**İSTANBUL
2021**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DOKTORA PROGRAMI**

DOKTORA TEZİ

**KUTADGU BİLİĞ FERGANA NÜSHASI
METİN-DİL BİLGİSİ-NOTLAR-ÇEVİRİ**

**GYÜLCAN BAYRAMI
14707006**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. ZÜHAL ÖLMEZ**

**İSTANBUL
2021**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

**KUTADGU BİLİĞ FERGANA NÜSHASI
METİN-DİL BİLGİSİ-NOTLAR-ÇEVİRİ**

**GYÜLCAN BAYRAMİ
14707006**

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:

Tezin Savunulduğu Tarih: 16.07.2021

Tez Oy Birliği / ~~Oy Çokluğu~~ ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Zühal Ölmez	
Jüri Üyeleri	: Prof. Dr. A. Melek Özyetgin	
	: Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın	
	: Doç Dr. Meriç Harmancı	
	: Dr. Öğretim Üyesi Özcan Tabaklar	

İSTANBUL
Haziran 2021

ÖZ

KUTADGU BİLİĞ FERGANA NÜSHASI METİN-DİL BİLGİSİ-NOTLAR-ÇEVİRİ

Gyülcan Bayrami
Haziran, 2021

Çalışmamızda, Kutadgu Bilig'in mevcut nüshalarından en son bulunan ve Özbekistan İlimler Akademisi Ebû Reyhân el-Beyrûnî Şarkşinaslık Enstitüsü Yazma Eserler Kütüphanesi nadir yazma eserler kısmı 1809. numarada kayıtlı olan Fergana nüshasının tamamının ortaya konması ve incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmamızda 2015 yılında Türk Dil Kurumu tarafından basılan tıpkıbasım kullanılmıştır.

Bu çalışma giriş, dil bilgisi, metin, metnin günümüz Türkçesine çevirisi, notlar ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Çalışmanın *Giriş* bölümünde ilk olarak çalışmanın amacı, yöntemi ve kapsamı; ardından da Kutadgu Bilig'in yazarı Yûsuf Hâs Hâcib hakkında genel bilgiler yer almaktadır. Kutadgu Bilig'in yazılış tarihi ve içeriğiyle ilgili bilgilerden sonra kısaca Kutadgu Bilig çalışmaları tanıtılmıştır. Daha sonra Kutadgu Bilig'in nüshaları ele alınarak Fergana nüshası üzerinde durulmuş, nüshanın içeriğine ve genel özelliklerine değinilmiştir.

Dil bilgisi bölümünde Fergana nüshasının yazım özellikleri ile ses ve biçim özellikleri incelenmiştir.

Metin bölümünde Fergana nüshasının tamamının yazı çevirimi yapılmış; nüshada yanlış yazılan, silik, okunamayan veya eksik olan sözcükler diğer nüshalardan tamamlanarak dipnotlarda gösterilmiştir.

Çeviri bölümünde metne sadık kalınarak günümüz Türkçesine aktarımı yapılmış ancak yer yer anlamı daha iyi verebilmek için beyitleri yorumlayarak çevirmek gerekli olmuştur.

Notlar bölümünde sadece Fergana nüshasında yer alan sözcükler, farklı anlam ve imlâyla değerlendirdiğimiz sözcükler ele alınarak haklarında bilgi verilmiş ve okuma önerilerinde bulunulmuştur. Ayrıca sözcüklerden bazıları için diğer araştırmacıların görüşlerine de yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde ise çalışmadan elde edilen bulgular ve değerlendirmeler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karahanlı Türkçesi, Kutadgu Bilig, Fergana Nüshası

ABSTRACT

FERGANA MANUSCRIPT OF KUTADGU BİLİĞ TEXT-GRAMMAR-NOTES-TRANSLATION

Gyülcan Bayrami
June, 2021

The aim of this study is to reveal and examine the entire Fergana manuscript which is the last existing manuscripts of Kutadgu Bilig. This manuscript is registered with the rare manuscripts section of the Uzbekistan Academy of Sciences, Abu Reyhan al-Beyrûnî Orientalism Institute Manuscripts Library number 1809. In this study, the facsimile manuscript published by the Turkish Language Association in 2015 is used.

This study consists of six section: introduction, grammar, text, translation of the text into contemporary Turkish, notes and conclusion.

In the *introduction* section of the study respectively the aim, method and scope of the study and general information about the author of Kutadgu Bilig, Yûsuf Hâs Hâcib, are given. After giving information about the writing date and content of Kutadgu Bilig, the main Kutadgu Bilig studies are briefly introduced, the manuscripts of Kutadgu Bilig are discussed and the Fergana manuscript is emphasized, the content and general characteristics of the manuscript are mentioned.

In the *grammar* section, the writing, sound and morphological features of the Fergana manuscript are examined.

In the *text* section, the entire manuscript of Fergana is translated; misspelled, obscure, hard to read or missing words in the manuscript are completed from the other manuscripts and given in the footnotes.

In the *translation* section, the text is translated into contemporary Turkish by being faithful to the text, however from time to time, when it is necessary, some couplets are translated by adding personal comments so that the meaning better can be understood better.

In the *notes* section, only the words in the Fergana manuscript and the words that we evaluated with different meanings and spellings are discussed. Information about these words and reading suggestions are given.

In the *conclusion* part, the findings and evaluations obtained from the study are given.

Key Words: Karakhanid Turkish, Kutadgu Bilig, Fergana Manuscript

ÖN SÖZ

Türk dili ve edebiyatının olduğu kadar Türk kültür tarihinin de en önemli eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig, Karahanlı ve İslami dönem Türk edebiyatının bilinen ilk büyük eseridir. 1069-1070 yıllarında Yûsuf Hâs Hâcib tarafından yazılan bu eser, mesnevi türünde kaleme alınmıştır. Eserin bilinen üç nüshası vardır. Bunlar Kahire, Fergana ve Viyana'da bulunmaktadır. Viyana'daki nüsha Herat nüshası olarak da bilinir ve Uygur harfleriyle yazılmıştır; Kahire ve Fergana'daki nüshalar ise Arap harfleriyle yazılmıştır.

1825 yılında Pierre Amédée Émilien Probe Jaubert tarafından bilim dünyasına tanıtılan bu eser hakkında bütünlüklü çalışmalar Radloff'un 1890 yılında yaptığı tıpkıbasım çalışmasıyla başlamıştır. Türkiye'de ise bu eseri, ilk ve tek olarak Reşit Rahmeti Arat çalışmıştır. Arat, 1947 yılında eserin üç nüshasının mukayeseli yayımını hazırlamış, 1959'da da günümüz Türkçesine aktarımını yapmıştır. Bu neşirde, eserin her üç nüshası incelenerek, yazarın kendi tarafından uygun gördüğü şekiller tercih edilmiştir. Yazarın, tercih dışı bıraktığı şekiller ise dipnot düşülerek gösterilmiştir. Bu nedenle eserin her bir nüshasının ayrı ayrı okunup incelenmesi büyük bir önem arz etmektedir. Bu çalışmanın da asıl amacı genel kanıya göre eserin elimizdeki en eski tarihli, en bütünlüklü olan Fergana nüshasının müstakil bir biçimde yazı çeviriminin yapılması, günümüz Türkçesine aktarılması ve dil özelliklerinin incelenmesi ve Kutadgu Bilig'in her üç nüshası için geçerli olan müstakil söz varlığındaki genel durumun ortaya konmasıdır.

Çalışmamızın *Giriş* bölümünde çalışmanın amacı, yöntemi ve kapsamı; Kutadgu Bilig'in yazarı Yûsuf Hâs Hâcib hakkında bilgiler verilmiştir. Ardından da Kutadgu Bilig, Kutadgu Bilig çalışmaları, Kutadgu Bilig nüshaları ve Fergana nüshası hakkındaki bilgiler yer almaktadır.

Dil bilgisi bölümünde Fergana nüshası yazım, ses ve biçim özellikleri açısından incelenmiştir.

Metin bölümünde nüshanın tamamının yazı çevrimi verilmiş, nüshada yanlış yazılan biçimler metne alınmayarak dipnotlarda gösterilmiştir. Eksik olan veya nüshanın zedelenmesinden dolayı okunamayan kısımlar diğer nüshalara göre tamamlanmıştır. Ayrıca Arat ve Dankoff'un yayımları ile eserdeki kimi sözcükler için farklı okuma önerilerinde bulunulan bütün çalışmalara bakılarak metin eksiksiz ve doğru bir biçimde tamamlanmaya çalışılmıştır.

Çeviri bölümünde metin günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Çeviri yapılırken metnin aslına bağlı kalındı ancak kimi yerlerde daha anlaşılır olabilmesi için yer yer yorumlar katıldı. Metin ve çeviri bölümlerinde daha önce Kutadgu Bilig üzerine yapılmış özellikle, eserdeki sözcükler ve anlamları üzerine olan çalışmalara, düzelti önerilerine elden geldiğince ulaşılmış ve değerlendirilmiştir.

Notlar bölümünde farklı okunan ve anlamlandırılan sözcükler veya sadece Fergana nüshasında yer alan sözcükler ele alınarak yorumlanmıştır.

Çalışmanın *Notlar ve Dil Bilgisi* bölümlerinde Kutadgu Bilig''deki sözcükler ve dil bilgisi üzerine yazılmış birçok çalışma okunmuş ve bu çalışmalara göndermeler yapılmıştır. *Metin* ve *Çeviri* bölümünde de eser üzerine hazırlanmış birçok kaynaktan yararlanılmış, bu yayımlar değerlendirilmiş, metin ve çeviri bunlardan uygun olanlara göre düzeltilmiş ve anlamlandırılmıştır ancak bunlara çalışma içinde gönderme yapmak mümkün olmadığı için bu çalışmalara *Kaynakça* bölümünde yer verilmiştir.

Kutadgu Bilig''in Fergana nüshasını doktora tezi olarak çalışmamı öneren, çalışma boyunca karşılaştığım sorunların çözümünde yardımlarını esirgemeyen, engin bilgisiyle bana her zaman yol gösteren danışmanım Prof. Dr. Zühal Ölmez''e en içten teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamdaki önerileri ve değerli katkılarından dolayı tez izleme komitesi üyesi hocalarım Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın ve Prof. Dr. A. Melek Özyetgin''e çok teşekkür ederim. Ayrıca üç yıl tez izleme komitemde bulunan daha sonra üniversite değişikliği nedeniyle komite üyeliğinden ayrılan değerli önerileriyle çalışmama katkı sağlayan hocam Prof. Dr. Mehmet Ölmez''e çok teşekkür ederim.

Bu uzun ve zorlu süreçte her zaman yanımda olan ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme çok teşekkür ederim.

İstanbul; Haziran, 2021

Gyülcan Bayrami

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xi
İŞARETLER.....	xiii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Amacı	1
1.2. Çalışmanın Yöntemi ve Kapsamı	3
2. YÛSUF HÂS HÂCİB VE ESERİ	6
2.1. Yûsuf Hâs Hâcib	6
2.2. Kutadgu Bilig ve Kutadgu Bilig Çalışmaları.....	9
2.2.1. Kutadgu Bilig.....	9
2.2.1.1. Kutadgu Bilig'in İçeriği Üzerine Değerlendirmeler.....	12
2.2.2. Kutadgu Bilig Çalışmaları.....	17
2.3. Kutadgu Bilig'in Nüshaları.....	20
2.3.1. Herat (Viyana) Nüshası.....	21
2.3.2. Mısır (Kahire) Nüshası.....	23
2.3.3. Fergana (Nemengan) Nüshası	24
2.3.3.1. Fergana Nüshasının Özellikleri	25
2.3.3.2. Fergana Nüshasında Yer Alan Baplar	28
2.3.3.3. Fergana Nüshasında Yer Alan Yanlış Biçimler.....	31
2.3.3.4. Sadece Fergana Nüshasında Bulunan Farklı Beyitler	38
3. DİL BİLGİSİ.....	41
3.1. Yazım Özellikleri	41
3.1.1. Ünlülerin Yazımı	43
3.1.2. Ünsüzlerin Yazımı.....	48
3.2. Ses Bilgisi.....	52
3.2.1. Ünlü Değişmeleri	52
3.2.1.1. Düzleşme.....	52
3.2.1.2. Yuvarlaklaşma.....	53
3.2.1.3. Öndamaksıllaşma	55
3.2.1.4. Artdamaksıllaşma.....	55
3.2.2. Ünlü Düşmesi.....	55
3.2.3. Ünlü Uyumu.....	56
3.2.3.1. Önlük-Artlık Uyumu (Damak Uyumu).....	56
3.2.3.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu (Dudak Uyumu)	57
3.2.4. Ünsüz Değişmesi.....	66

3.2.5. Ünsüz Düşmesi.....	68
3.2.6. Yer Değiştirme (Metatez).....	68
3.3. Biçim Özellikleri.....	69
3.3.1. Ad Çekim Ekleri.....	69
3.3.1.1. Adlarda Çokluk Ekleri	69
3.3.1.2. İyelik Ekleri.....	70
3.3.1.3. Durum Ekleri.....	73
3.3.2. Aitlik Eki.....	84
3.3.3. Adıl n'ci	85
3.4. Sayılar.....	85
3.4.1. Asıl Sayılar.....	85
3.4.2. Sıra Sayıları.....	85
3.4.3. Katlama sayıları	86
3.4.4. Topluluk Sayıları.....	86
3.4.5. Belirsizlik Sayıları.....	86
3.5. Adıllar.....	86
3.5.1. Kişi Adılları.....	86
3.5.2. İşaret Adılları.....	89
3.5.3. Dönüşlülük Adılları.....	90
3.5.4. Soru Adılları.....	91
3.5.5. Belirsizlik Adılları.....	91
3.6. Zarflar.....	92
3.6.1. Yer Zarfları.....	92
3.6.2. Zaman Zarfları.....	92
3.6.3. Durum Zarfları	92
3.6.4. Miktar Zarfları.....	93
3.6.5. Soru Zarfları	93
3.7. Edatlar.....	93
3.7.1. Ünlem Edatları	93
3.7.1.1. Seslenme Edatları.....	93
3.7.2. Bağlama Edatları (Bağlaçlar)	94
3.7.2.1. Sıralama Edatları	94
3.7.2.2. Karşılaştırma-Denkleştirme Edatları	94
3.7.3. Cümle Başı Edatları.....	96
3.7.3.1. Şart Bildiren Cümle Başı Edatları	96
3.7.3.2. Sebep, Açıklama ve Sonuç Bildiren Cümle Başı Edatları	97
3.7.4. Kuvvetlendirme Pekiştirme Edatları	98
3.7.5. Çekim Edatları	101
3.7.5.1. Ayrılık, Başkalık İfade Eden Çekim Edatları.....	101
3.7.5.2. Benzerlik ve Miktar İfade Eden Çekim Edatlar	102
3.7.5.3. Zaman İfade Eden Çekim Edatlar	104
3.7.5.4. Yer Yön İfade Eden Çekim Edatlar.....	105
3.7.5.5. Sebep, Amaç İfade Eden Çekim Edatlar	106
3.7.5.6. Birliktelik İfade Eden Çekim Edatlar	107
3.8. Eylemsiler.....	108
3.8.1. Eylem Adları (Ad-Eylemler).....	108
3.8.1.1. -mak/-mek	108
3.8.2. Eylem Sıfatları (Ortaçlar)	109
3.8.2.1. {-DUK}	109
3.8.2.2. {-mİŞ}	111

3.8.2.3. {-(X)r},{-Ar}	112
3.8.2.4. { -mAs},{-mAz}.....	113
3.8.2.5. {-glI}	114
3.8.2.6. { -GAn}.....	115
3.8.2.7. {-GU}	115
3.8.2.8. { -gUçI}	116
3.8.2.9. { -DAçI}	117
3.8.3. Ulaçlar	117
3.8.3.1. { -A}.....	117
3.8.3.2. {-(y)U}	119
3.8.3.3. {-(X)p}	120
3.8.3.4. {-gInçA}	121
3.8.3.5. {-GAlI}	121
3.8.3.6. { -mAdI(n)}	121
3.8.3.7. {-(X)rdA}, {-ArdA}	122
3.8.3.8. {-DUktA}	122
3.8.3.9. {-GUkA}	122
3.8.3.10. -er eylemi ile oluşan eylem zarfları	123
3.9. Eylem Çekimi.....	123
3.9.1. Basit Çekimler.....	123
3.9.1.1. Buyruk Kipi.....	123
3.9.1.2. Gönüllülük Kipi.....	126
3.9.1.3. Geniş Zaman-Şimdiki Zaman	127
3.9.1.4. Belirli Geçmiş Zaman	131
3.9.1.5. Belirsiz Geçmiş Zaman	134
3.9.1.6. Gelecek Zaman.....	135
3.9.1.7. Kesin Gelecek Zaman	136
3.9.1.8. Yakın Gelecek Zaman.....	137
3.9.1.9. Şart Kipi	137
3.9.1.10. Gereklilik Kipi.....	139
3.9.2. Birleşik Eylem Çekimleri	140
3.9.2.1. Hikâye Birleşik Çekimi	140
3.9.2.2. Rivayet Birleşik Çekimi	142
3.9.2.3. Şart Birleşik Çekimi	143
3.10. Yeterlik Eylemi	145
4. NOTLAR.....	147
5. METİN	216
6. ÇEVİRİ	684
7. SONUÇ.....	1057
8. NOTLANAN SÖZCÜKLERİN DİZİNİ	1061
KAYNAKÇA	1063

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Arap	Latin	Arap	Latin
ا	a, ā, e, è	ض	z
آ	a, ā, e, è	ط	ṭ
ب	b, p	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ث	s	غ	ġ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	q
ح	ḥ	ك	k, g
خ	ḫ	كذ	ŋ
د	d	ل	l
ذ	ḏ, z	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, o, ö, u, ü; ū
ژ	j	ه	a, e
س	s	ی	y, ı, i, î, ī, e, è
ش	ş	ء	ʾ
ص	ş	ڤ	w

KISALTMALAR

A	:Kutadgu Bilig Viyana Nüshası
Az.	:Azerice
B	:Kutadgu Bilig Fergana Nüshası
bk.	:Bakınız
BTS	:Başkurt Türkçesi Sözlüğü
C	:Kutadgu Bilig Mısır Nüshası
c.	:Cilt
çev.	:çeviren
DLT	:Divânü Lûgati't-Türk
DTS	:Drevnetyurkskiy Slovar, Nadelyayev
EDPT	:An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Clauson
ET	:Eski Türkçe
haz.	:Hazırlayan
Hlç.	:Halaçça
KB	:Kutadgu Bilig
krş.	:Karşılaştırınız
Lexicon	:A Turkish and English Lexicon, Redhouse
mec.	:mecaz/mecazen
MK	:Mahmud Kâşgarlı
Niyâzi	:Nevâî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar, El-Lugâtu'n-Nevâ'iyye ve'l-İstişâdâtu'l-Çağâtâ'iyye, M. Kaçalın
Orh.T.	:Orhon Türkçesi
OTWF I, II	:Old Turkic Word Formation I-II, Erdal
s.	:sayfa
Seng.	:Muhammad Mahdî Xân, Sanglâh
SSL	:Şeyh Süleyman Efendi, Lûgat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmanî
TDK	:Türk Dil Kurumu
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TKAE	:Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü

TMEN	:Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen, Doerfer
TTK	:Türk Tarih Kurumu
TTS	:Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü
Türkm.	:Türkmenge
TZ	:Et-tuhfetü‘z-zekiyye, Khairullah
Uig.Wb.	:Uigurisches Wörterbuch, Röhrborn
Uyg.	:Uygurca
vd.	:ve diğerleri
VeWTD	:Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte, Radloff
YakRS	:Yakutsko-russkiy Slovar‘, Pekarskiy
yay. haz.	:Yayına hazırlayan

İŞARETLER

() Metinde eksik olduğunu düşündüğümüz ekler veya harflerin bizim tarafımızdan eklendiğini gösterir.

{ } Metinde fazladan yazılan sözcükler veya harfleri gösterir.

// Fonem ve morfem işareti

< > Metinde silik veya okunamayan sözcüklerin diğer nüshalara göre tamamlandığını gösterir.

[] Metin ve Çeviri bölümlerinde ise sayfa numarasını gösterir.

~ Her iki biçimi de kullanılan yapıyı gösterir.

< Bu şekilden gelir.

> Bu şekle gider.

+ Dilbilgisinde isim kökü ve isim köküne gelen ek

- Dilbilgisinde fiil kökü ve fiil köküne gelen ek

* Tespit edilememiş, tahmini şekli gösterir.

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı

İslam dönemi Türk edebiyatının ve Türk kültür tarihinin ilk büyük eseri olan Kutadgu Bilig, 1069-1070 yıllarında Yûsuf Hâs Hâcib tarafından mesnevi türünde kaleme alınmıştır. Eserin bilinen üç nüshası vardır. Bunlar Kahire, Fergana ve Viyana'da bulunmaktadır. Viyana'daki nüsha Uygur harfleriyle yazılmıştır; Kahire ve Fergana'daki nüshalar ise Arap harfleriyle yazılmıştır. Eserin müellif nüshası elimizde bulunmamaktadır. Elimizdeki nüshaların, Kutadgu Bilig'in yazıldığı tarihten asırlar sonra istinsah edildiği tahmin edilmektedir.

Kutadgu Bilig, 1825 yılında Pierre Amédée Émilien Probe Jaubert tarafından bilim dünyasına tanıtıldıktan sonra araştırmacılar tarafından ele alınmış ve birçok açıdan incelenmiştir. 1870 yılında Hermann Vámbéry tarafından Kutadgu Bilig'in menşei ve tarihi ile dili üzerinde durulmuştur. Bu çalışmalar, eserin ilk bulunan nüshası olan Viyana nüshası hakkındadır. Kutadgu Bilig hakkında bütünlüklü çalışmalar Radloff'un 1890 yılında yaptığı tıpkıbasım çalışmasıyla başlamıştır. Türkiye'de ise bu eseri, ilk ve tek olarak Reşit Rahmeti Arat çalışmıştır. Arat, 1947 yılında eserin üç nüshasının mukayeseli yayımını hazırlamış, 1959 yılında da günümüz Türkçesine aktarımını yapmıştır. Arat'ın bu çalışmaları hem Karahanlı Türkçesi için hem de Kutadgu Bilig için çok büyük önem arz etmektedir ve bundan sonraki çalışmalara temel teşkil etmiştir.

Arat, Kutadgu Bilig'in eldeki nüshaların, eserin yazıldığı tarihten çok sonraki dönemlerde istinsah edildiğini ve bunların arasındaki farkların manzum bir eserden beklenebileceğinden de fazla olduğunu belirtmiştir. Birçok hususta diğerlerine göre daha itinalı yazılmış olan Fergana nüshasının bile dil tarihi bakımından yeni biçimler barındırdığını ve nüshaların hiçbirinin asıl nüsha olarak kabul edilemeyeceğini dile getirmiştir. Böylelikle metni kurarken her üç nüshadan da aynı şekilde yararlanarak, Türk dil bilgisinin bugünkü neticelerine göre asıl nüshada var olması gereken biçimleri tercih ettiğini ve nüshaların verdiği mazleme çerçevesinde kalmak şartı ile

nüshaların ayrı ayrı her birinden farklı, fakat asıl nüshaya mümkün mertebeye yakın bir metin oluşturmaya çalıştığını vurgulamıştır (Arat, 1947, V). Arat neşrinde kendi tarafından uygun gördüğü şekilleri tercih etmiştir. Tercih ettiği şekiller genellikle Karahanlı Türkçesinin nasıl olması gerektiği yönündedir. Bu yüzden bazen nüshalarda yer almayan biçimler de bulunmaktadır. Yazarın, tercih dışı bıraktığı şekiller ise, dipnot düşülerek gösterilmiştir.

Arat'ın metni oluştururken uyguladığı yöntemdeki aksaklıklar, ilk olarak Ahmed Ateş tarafından 1949 yılında hazırlanan tanıtım yazısında dile getirilmiş,¹ daha sonra da Dankoff'un 1979'da yayımladığı yazıda örneklerle ayrıntılı olarak ortaya konmuştur.² Dankoff, Arat neşrindeki tercihleri fonolojik açıdan değerlendirerek metinde yer alması gereken; Arat'ın dipnotlarla verdiği sözcükleri ve yapıları listelemiştir.

Marcel Erdal 2011 yılında yazmış olduğu yazıda metin ile ilgili filolojik sorunlara dikkat çekerek özellikle biçimbirimler ve bu biçimbirimlerin Arat'ın tercihleriyle ortaya çıkan durumların birçoğuna örneklerle değinmiş ve metnin bütün bu sorunlara dikkat edilerek yeniden ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.³

Güliden Sağol Yüksekaya 2016⁴ ve 2020⁵ yılında yayımladığı yazılarda Arat'ın hazırladığı tenkitli metindeki yanlış tercihlere ve gözden kaçan hususlara dikkat çekmiştir.

Nüshaların eserin yazılış tarihinden uzun yıllar sonra farklı coğrafyalarda istinsah edilmesi metinde yazıldığı döneme göre yeni biçimlerin yer aldığını ortaya

¹Ateş, Ahmed. 1949. [Yusuf Hâs Hâcib] Kutadgu Bilig. [Neşreden] Reşid Rahmeti Arat. İstanbul 1947=T.D.K yayınlarından, c.II, 29. **Türk Tarih Kurumu Belleten**. c. 13. s.49. 157-163.

² Dankoff, Robert. 1979. Textual Problems in Kutadgu Bilig. **Journal of Turkish Studies**. s. 3: 89-99.

³ Erdal, Marcel. 2011. Kutadgu Bilig Metni. **Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009**. Ankara: TDK Yayınları: 201-208.

⁴ Sağol Yüksekaya, Güliden. 2016a. Kutadgu Bilig'in Tenkitli Metni Üzerine Notlar I. **Yûsuf Has Hâcib ve Ölümsüz Eseri Kutadgu Bilig**. ed. Güliden Sağol Yüksekaya. Bışkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 52-61. Sağol Yüksekaya, Güliden. 2016b. Kutadgu Bilig'in Tenkitli Metni Üzerine Notlar II. **Yûsuf Has Hâcib'in Doğumunun 1000. Yılında Kutadgu Bilig Türk Dünya Görüşünün Şâheseri. Uluslararası Sempozyumu Bildiriler 18-20 Kasım 2016**. ed. Ahmet Kavas, Fatih M. Şeker, Muhammet Tandoğan, Cezmi Bayram. İstanbul: Türk Ocakları İstanbul Şubesi: 212-223.

⁵ Sağol Yüksekaya, Güliden. 2020a. Bir Münekkî Nüshası Örneği: Kutadgu Bilig. **Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı, 26-28 Eylül 2019**. Ankara: TDK Yayınları: 1082-1100. Sağol Yüksekaya, Güliden. 2020b. R.R.Arat'ın "Kutadgu Bilig" Nashrında Mukammallık İzleşti. **Dünya Türkolojisi'nin Büyük Abidesi Olan "Kutadgu Bilig" Eseri Üzerindeki İncelemelerin Güncel Sorunları, Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Taşkent: 89-99.

ıkarmaktadır. Bunun yanı sıra nüshalardaki farklı sayfa ve bölümdeki eksiklikler de nüshalar arasındaki farklılıkları arttırmakta ve nüshaların ayrı ayrı işlenmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Böylece nüshalar bütünüyle ortaya konduğunda hangi yazım ve biçim özelliklerinin yer aldığı tespit edilerek hem içerdikleri Eski Türkçe zellikler, hem de istinsah edildikleri dönemin etkilerinin ne olduğu ortaya çıkacaktır.

Arat'ın metni hazırladığı dönemde Türkoloji çalışmalarının yetersizliği, Türk dilinin belli başlı birçok metninin henüz yayınlanmamış olması ve Türkçe kelimelerin kökeni ile ilgili kapsamlı bir sözlüğün bulunmaması eserdeki kelimelerin doğru bir şekilde okunmasında büyük zorluklar teşkil etmiştir.

Bütün bu çalışmalar bize  nüshanın da ayrı ayrı çalışılması gerektiğini göstermektedir. Çalışmamızın asıl amacı da Fergana nüshasının bütününün yazı çevrimini ortaya koyarak nüshanın dil bilgisi ve söz varlığı açısından incelenmesidir.

1.2. Çalışmanın Yöntemi ve Kapsamı

Bu alışma Fergana nüshasının yazı çevirimini, dil bilgisi özelliklerini, günümüz Türkçesi çevirisini ve notlar bölümünü kapsamaktadır.

Metin oluşturulurken Arat'ın hazırladığı tenkitli metni, Mustafa S. Kaçalin'in elektronik metni, Dankoff'un (1983) yayımı, Tezcan'ın yapmış olduğu dzletileri (1981, 2011) ve İbrahim Taş'ın tespitleri (2015, 2012b) dikkate alınmıştır. Bu çalışmaların dışında Kutadgu Bilig ile ilgili yazılan diğer düzelti yazıları da incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu yayınların başlıcaları şunlardır:

1. Türk Dil Kurumu. 2011. **Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri 26-27 Ekim 2009.** (yay. haz. Musa Duman). Ankara.
2. Türk Dil Kurumu. 2020. [e-kitap] **Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı 26-28 Eylül 2019.** (yay. haz. İrem Işıl Altun, Ekrem Beyaz) Ankara.

Her beyit tek tek incelenerek diğer nüshalar ile kıyaslanmıştır. Farklı olanlar üzerinde durulmuş ve gözden geçirilmiştir.

Metinde sayfa numaraları köşeli parantez [] içinde bold olarak gösterilmiştir. Beyit numaraları tek tek değer Fergana nüshasının 2015 Türk Dil Kurumu tarafından basılan tpkıbasımdaki gibi er er gösterilmiştir:

- [7b] üküş ögdi birle tümen miñ şenā
uğan bir bayatka añar yoķ fenā
yağız yer yaşıł kök kün ay birle tün
törütte ħalāyık üğ üğleg bu kün
3. tiledi törütte bu bolmış ķamuğ
bir ök bol tēdi boldı ķolmış ķamuğ

Metnin içinde yer alan dörtlükler italik olarak, başlıklar ise roma rakamları ile gösterilmiştir.

Metinde silik veya okunmayan sözcükler diğer nüshalara göre okunmuş ve açılı parantez < > içinde gösterilmiştir. Yazımda eksik olduğunu düşündüğümüz ekler veya harfler bizim tarafımızdan eklenmiş ve parantez () içinde gösterilmiştir. Fazladan yazılan sözcükler veya harfler kavisli parantez {} içinde verilmiştir.

Metinde kişi adıları, kişi ekleri olarak kullanıldığında kişi adının ile eylem veya isim arasına kısa tire (–) konulmuştur. Örneğin: *ayur-sen*

Metnin yazı çevirimi yapılırken nüshaya sadık kalınmaya çalışıldı. Metinde bazı sözcüklerin yazımında özellikle “j, w, d” seslerini içeren sözcüklerde belki müstensihin dikkatsizliğinden kaynaklanan bir özellik belki de istinsah edildiği dönemin özelliği olarak j ~z, w ~ f, d ~ d gibi ikili yazımlar görülmektedir. Metinde birlik sağlanması açısından bu sözcüklerin doğru olan yazımı tercih edilip tek biçimde gösterilmiştir. Örneğin: *ajun* “dünya” sözcüğü hem *ajun* hem de *azun* biçiminde yazılmıştır; *sewinç* “sevinç” yerine bazen *sefinç* yazılmıştır; *ķadģu* “kaygı” sözcüğü metinde bazen *ķadģu* biçiminde yazılmıştır. Bu sözcükler imlâya bakılmaksızın *ajun*, *sewinç* ve *ķadģu* olarak gösterilmiştir.

Kapalı e’li sözcükler gösterilirken eskiden beri *kapalı e*’li olduğu bilinen sözcükler Clauson (1972), Erdal (1991), Dankoff-Kelly (1985) gibi eserlere bakılarak tespit edilmiş ve yazıma bakılmaksızın *kapalı e* ile gösterilmiştir. *Açık e*’li sözcükler için de aynı yöntem uygulanmıştır. Örneğin: *ew* “ev” sözcüğü *açık e*’li bir sözcük olmasına rağmen metinde *elif ye* ile yazılmıştır. Bu sözcük *iw* veya *ew* biçiminde değil, yazım dikkate alınmadan *açık e* ile *ew* olarak okunmuştur.

Metnin anlamına uymayan veya sözlüklerde tespit edilemeyen bazı sözcükler müstensihin dikkatsizliğinden kaynaklı olduğu düşünülmüş ve diğer nüshalardaki veya bizim tarafımızdan tespit edilen doğru biçimler metinde gösterilerek bu sözcükler dipnotta verilmiştir.

Çeviri bölümünde metne sadık kalınmaya çalışılmıştır. Bazen daha anlaşılır olması için bizim tarafımızdan eklenen sözcükler, ibareler veya cümleler parantez () içinde gösterilmiştir. Çeviri yapılırken kimi sözcükler ve beyitler üzerine yazılmış olan birçok çalışmadan yararlanılmıştır. Fakat çalışmalara metinde gönderme yapılmamıştır, bu çalışmalara kaynakça bölümünde yer verilmiştir.

Notlar bölümünde sadece Fergana nüshasında yer alan sözcüklere, farklı imlâ ile yazılan ve farklı anlamlandırılan sözcüklere yer verilmiştir. Madde başları ise Fergana nüshasında yer alan beyit sayılarına göre yapılmıştır. Arat yayımındaki (1947, 1959) biçimler verilirken orada yer alan beyit ve sayfa numarası da verilmiştir. Aynı biçimde Dankoff'un (1983) yayımında çeviriler de sayfa numarası verilerek gösterilmiştir.

2. YÛSUF HÂS HÂCİB VE ESERİ

2.1. Yûsuf Hâs Hâcib

İslami dönem Türk edebiyatının en önemli eserlerinden olan Kutadgu Bilig'in yazarı Yûsuf Hâs Hâcib hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Kendisi hakkındaki bilgilere esere sonradan eklenmiş olan mensur ve manzum mukaddimeden, eserde yer alan bazı beyitlerden ve son kısımda Yûsuf'un gençliğine acıyarak ihtiyarlığı, zamanın kötülüğünü ve dostların cefasını anlattığı ve kendine nasihat ettiği bölümlerdeki ilave beyitlerden ulaşmaktayız.

Fergana nüshasındaki mensur mukaddimeden öğrendiğimize göre Yûsuf Hâs Hâcib Balasagun (Kuz-Ordu) doğumlu takva sahibi bir kişidir. Kutadgu Bilig'i Balasagun'da yazmaya başlamış, Kaşgar'da tamamlamış olup doğu hükümdarı Tavgaç Ulug Bugra Han'ın huzurunda okumuş ve eseri kendisine sunmuştur. Han, onu takdir ederek ona iltifat etmiş ve kendi has hacipliğini ona vermiştir. Bu yüzden Yûsuf Ulug Hâs Hâcib olarak ün kazanmıştır (Fergana nüshası 2a/08-11; TDV, 478).

Metinde Fergana nüshasına göre *kitāb atı tüzükin awuçğalığını ayur* “Kitabın Adını, İçeriğini ve Kendisinin İhtiyarlığını Söyler” başlığı altında yer alan şu beyitlerden yazarın eserini yazdığı zamanlarda 50 yaşını tamamlayıp 60 yaşına henüz ulaşmadığını söyleyebiliriz:

358. *kimün kırkda keçse tiriglik yılı*

esenleşti erke yigitlik tili

“Kimin yaşı kırkı geçerse, gençlik o insana esenlik dileyip vedalaşır.”

359. *tegürdi maña elgi elig yaşıım*

kuğu kıldı kuzgun tüsi teg başım

“Elli yaşıım elini bana değıdirdi, kuzgun tüyü gibi olan başımı kuğu tüyüne çevirdi.”

360. *oķır elig amdı mañar kel tēyü*

busuğ bolmasa bardım amdı naru

“Elli (yaşım) şimdi “Bana gel.” diyerek beni çağırıyor, (ecel) tuzağı olmazsa şimdi öteye gideceğim (yani altmış yaşına gireceğim).”

361. *kimün yaşı altmış tüketse sakış*
bayıg bardı andın yayı boldı kış

“Kim altmış yaşını doldurduysa onun zenginliği gitmiştir ve bundan dolayı baharı kış olmuştur.”

362. *otuz yığmışın yandru aldı elig*
negü kılğay altmış tegürse elig

“Otuzun biriktirdiğini elli geri aldı, altmış elini değdirirse neler yapacak?”

363. *negü kıldım erdi men elig sanı*
nelük türdün amdı bu öç ke(k) maña

“Elli, ben sana ne yaptım, şimdi bana bu kini neden biriktirdin?”

Arat’a göre Yûsuf Hâs Hâcib’in, Kutadgu Bilig’de *kut*’u (saadet, ikbal, devlet) temsil eden Ay Toldı ile *uquş*’u (akıl) temsil eden Ögdülmiş’in şahıslarında kendisini anlatmış olduğu söylenebilir. Çünkü bu karakterler hakkında öğrenilenler ile Yûsuf Hâs Hâcib hakkında bilinenler birbirine uymaktadır. Her türlü erdem, bilgi ve meziyetlere sahip olan ve kendi yaşadığı yerde bu erdemlerinin kimseye fayda sağlamadığı için vaktini boş geçiren Ay Toldı, hükümdar Kün Togdı’nın iyiliklerini ve kendi etrafına erdemli adamları topladığını öğreniyor ve onun hizmetine girmek, ona faydalı olmak için hükümdarın yaşadığı şehre gidiyor. Ay Toldı’nın seyahati ve yabancı şehirdeki ilk günleri yazar tarafından çok doğal bir biçimde ve hissedilerek yazılmıştır. Bu kısımda Ay Toldı’nın seyahati hakkındaki tasvir ile bu seyahate neden olan fikrin yazarın doğrudan doğruya kendi hayat ve tecrübesinden çıkarılmış olması mümkündür. Nitekim mukaddimede de yazarın doğduğu şehir olan Balasagun’dan kalkıp hükümdarın bulunduğu şehir olan Kaşgar’a gelmesi ve eserini ona sunup Hâs Hâcibliği alması bu düşünceyi destekler niteliktedir. Eserde Ay Toldı’nın bundan sonraki hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Yalnız ihtiyarlayarak ölüm yatağına düştüğü zamanlarda biricik oğlu Ögdülmiş ortaya çıkıyor. Yazarın dağınık veya toplu bir halde kendi ruhsal durumunu anlatan parçalar ile Ögdülmiş’in hayatının son zamanları karşılaştırılırsa Ögdülmiş’in tasvirinde tekrar Yûsuf Hâs Hâcib’in kendisini bulmak mümkündür. Özellikle de Ögdülmiş’in

hayatının sonlarına doğru kendini dünya işlerinden uzaklaştırıp ibadetle meşgul olmak istemesi, yazarın eserin sonunda kendisi hakkında söyledikleri ile aynıdır (Arat, 1947, XXIII-XXIV).

Kemal Yavuz'a göre Ögdülmüş Yûsuf'u, Ay Toldı ise Yûsuf'un babasını temsil etmektedir. 1032-1056 yılları arasında hüküm süren Süleyman Tavgaç Buğra Han'ın oğlu Hasan Tavgaç Buğra Han 1069-1103 yılları arasında hüküm sürmüştür. Yavuz, Yûsuf'un ailesinin bu aileye yardımcı olduğu ve devlet idaresinde bulunduğu ihtimalini dikkate almak gerektiğini vurgular. Yûsuf 'un babası hem Kadir Han hem de Süleyman Han'ın hizmetinde bulunduğunu, Yûsuf 'un ise Süleyman Arslan Han ile birlikte devlet idaresinde yer aldığını düşünmektedir. Yûsuf 'un babası vefat ederken oğlunu yani Yûsuf 'u hükümdara Süleyman Han'a emanet etmiştir. Böylece hükümdar ailesinin fertleri ile hemhal olan, devlet işlerini gözlemleyen, yaşlı bir devlet adamı olan babasından (Ay Toldı'dan) tecrübe ve bilgilerini almış olan Yûsuf (Ögdülmüş) bunları on sekiz ayda kendi tecrübe, bilgi ve görüşlerini ekleyerek yazıya geçirdiğini düşünmektedir (Yavuz, 2011, 625-626).

Devrinin bilgin bir yazarı ve mütefekkeri olduğu eserinden anlaşılan Yûsuf Hâs Hâcib, İslâm ahlâkını, İslâm imânını kısaca İslâm kültürünü benimsemesine rağmen milli ve yerli değerleri ihmal etmediğini ve eserinde Türk halkı arasında yaygın edebi söyleyişlere, halk deyimleriyle ve atasözlerine yer verdiğini görmekteyiz (Banarlı, 1983, 231). Ayrıca eserden yola çıkarak kendisinin ana dilinden, Arapçadan, Farsçadan ve Soğdçadan başka geniş bir yazı diline ve yazı bilgisine hakim olduğunu, Firdevsi'nin Şahname'sini, Farabi ve İbn-i Sina'nın Arapça felsefe kitaplarını okuduğunu; Türk atasözlerine, folkloruna, devlet örgütüne, felsefeye, ahlaka, toplumbilimciliğe, matematiğe, astronomiye, hekimliğe, düş tabirine ilgi duyduğunu ve bu konularda bilgi sahibi olduğunu söyleyebiliriz. Okçuluk, avcılık gibi Türk sporlarına hatta satranç ve çevgen oyunlarını da bildiğini yine eserdeki bilgiler sayesinde öğrenmekteyiz (Dilâçar, 2003, 22).

Eserin tamamına bakıldığı zaman Yûsuf Hâs Hâcib'in Allah'ın varlığına ve birliğine gönülden inanan bir Müslüman olduğunu, seçkin bir aileden geldiğini, iyi bir eğitim aldığını, bilgiye değer verdiğini, geniş bir bilgi ve birikime sahip adaletten yana olan bir devlet adamı olduğunu düşünebiliriz.

2.2. Kutadgu Bilig ve Kutadgu Bilig Çalışmaları

2.2.1. Kutadgu Bilig

Kutadgu Bilig, Yûsuf Hâs Hâcib tarafından hicri 462 yılında (1069-1070) 18 ayda yazıldığını Fergana nüshasında bulunmayan, Herat ve Mısır nüshalarında yer alan 6495. ve 6624. beyitlerden öğreniyoruz:

6495. *yıl altmış eki erdi dört yüz bile*
bitiyü tükettim bu söz ülgüle

“Bu sözleri ölçerek tartarak yazıp tamamladığımda yıl dört yüz altmış iki idi.”

6624. *tükel on sekiz ayda aydım bu söz*
üdürdüm ağırdım söz ewdip tere

“Bu sözleri derleyip toplayıp seçip ayırdım ve tam on sekiz ayda söyledim, yazdım.”

Kitabın ismini ve yazılma amacını Fergana nüshasında yer alan şu beyitlerden öğrenmekteyiz:

344. *kitāb atı urdum kutadgu bilig*
kutadgu okıgılığa tutsu elig

“Kitabın adını “Kutlu Bilgi (Kutadgu Bilig)” koydum; okuyana mutluluk versin, elinden tutup yol göstereyim.”

345. *sözüm sözledim men bitidim bitig*
sunup ekki ajunnu tutgu elig

“Ben sözümü söyledim, kitap yazdım; uzanıp iki dünyayı elinde tutacak bir kitaptır.”

346. *kişi ekki ajunnu tutsa kutun*
kutadgu bolur bu sözüm çın bütün

“Kişi iki dünyayı saadete tutarsa mutluluğa erişir, bu sözüm tamamen doğrudur.”

Yukarıdaki beyitlerden yola çıkarak ve isminden de anlaşıldığı gibi Kutadgu Bilig “mesut olma bilgisi” insana her iki dünyada da saadete ulaşmak için takip edilecek yolu gösterme amacıyla kaleme alınmıştır. Birçok araştırmacı tarafından iddia edildiği gibi bir siyasetname veya öğütler kitabı olarak sadece adalet ve devlet yönetiminden bahsetmediğini söyleyebiliriz. Yûsuf Hâs Hâcib ideal bir insanın, ideal

bir devletin ve adaletli bir hükümdarın, halkın nasıl olması gerektiği konularını işleminin yanı sıra mutluluk, erdem ve bilginin nelerden ibaret olduğunu, bunların nasıl elde edileceğini ve kullanılacağını anlatmaktadır. Ayrıca eserde aile düzeni, evlilik, misafir davet etme ve ağırlama, dil, edebiyat, din, felsefe, matematik, astroloji, sağlık, rüya tabiri, toplumdaki meslek gruplarının sahip olması gereken vasıflar gibi birçok konuya değinilmiş ve bu konular hakkında bilgi verilmiştir.

Eserin neden yazıldığına dair bir bilgi bulunmamakla birlikte dışarıdan gelen bir emir veya istek üzerine yazılıp yazılmadığı da bilinmemektedir. Eserin yazıldığı devirde Orta Asya’da hanedan mensuplarının birbirine karşı mücadelelerinden dolayı iç kargaşa arasında gerek halkın durumu ve gerek toplum ve devlet temelini sarsılmış olması dikkate alınırsa toplumun temelini teşkil eden ahlak prensiplerinin yeniden düzenlenmesinin zorunlu hale gelmiş olduğu düşünülebilir. Yûsuf eserini hükümdarın gözüne girmek, hükümdardan iltifat görmek ve çıkar elde etmek amacı ile sadece şahsı menfaatlerini sağlamak için yazmamıştır. Çünkü Yûsuf eserinde halk ve yöneticilerden fazilet ve fedakârlıklar istemekte ve geçmiş günlerde ideal bir toplumun tasviri ile kendi devrini eleştirmektedir (Arat, 1947, XXV).

Eser, mensur mukaddimede belirtildiği gibi “buğra han tilinçe” han dilinde yani Karahanlı Türkçesi ile yazılmıştır. Bu eserin çok değerli olduğunu Çin alimlerinin sözleri ile Maçin alimlerinin şiirleri ile süslendiğini ve doğu topraklarında Türkistan illerinde bu eserden daha iyi bir eser yazılmadığı belirtilmiştir. Bu eser hangi ülkeye ulaştıysa o ülkenin alimleri bu eseri kabul edip bu esre farklı isimler vermişlerdir: Çinliler “Edebü’l-Mülük”, Maçin melikinin meclis arkadaşları “Ayinü’l Memleke”, doğulular “Zinetü’l-Ümera”, İranlılar “Şahname-yi Türki” bazıları da “Pendname-yi Mülük”, Turanlılar ise “Kutadgu Bilig” adını vermişlerdir.

“Feûlün feûlün feûlün feûl” vezni ile yazılan eser mesnevi tarzındadır. Eser Allah’a hamd ü sena, Hz. Peygambere övgü ve dört sahabeye dua ile başlar. Bundan sonra bahar mevsiminin tasviriyle hakan Tavgaç Ulug Buğra Han’ın övgüsü gelmektedir. Yûsuf Hâs Hâcib eserin adını, anlamını ve içeriğini açıkladıktan sonra yedi gezegen ve on iki burç bölümünde evreni anlatmaktadır. Bundan sonra yazar insanın bilgi ile değer kazanmasını, dilin yarar ve zararlarını, iyilere katılmanın, bilgi, erdem ve aklın faydalarını anlatarak kendi dünya görüşünü ortaya koymaktadır.

Yûsuf Hâs Hâcib, Kutadgu Bilig’i dört değerli ve önemli temel üzerine kurduğunu şu beyitlerde dile getirir:

347. *bu kün toĝdı elig t  dim s  z ba ı*
t  z  kin ayayın   edg  k   i

“Ey iyi insan, s  z n ba ında h  k mdar K n Togd ’nın d r stl ĝ n  (ve iyi insan olduĝunu) anlatayım dedim.”

348. *basa aydım amdı bu ay toldını*
anı da yaruyur ıdu   ut k  ni

“Daha sonra Ay Told ’dan bahsettim, kutsal saadet g ne i onun sayesinde parlar.”

349. *bu k n toĝdı t  gli t  r  ol k  ni*
bu ay toldı t  gli  ut ol k  r anı

“Bu K n Togd  denilen ger ek adalettir, Ay Told  denilen ise bak, saadettir.”

350. *basa aydım amdı k  r   gd lmi   *
u    atı ol be  t r k    

“Daha sonra   gd lmi  ’i anlattım; bak, o insanı y celten aklın adıdır.”

351. *anı da basası bu od urmi   ol*
muni ‘akıbet t  p  z  m y  rmi   ol

“Ondan sonrası bu Odgurmi  ’tır, ben bunu akıbet olarak yorumladım.”

352. *bu t  rt ne    ze s  zledim men s  z  *
o ısa a ıl  ay yitig  ıl k  z  

“Ben s  z m  bu d rt  ey  zerine s  yledim, okursan anla ılacak; sen dikkat et, g z n  d rt a !”

Beyitlere g re bunlardan ilki K n Togd  h  k mdar ( lig) iyi kanunu (k  ni t  r ); Ay Told  vezir saadeti ( utu);   gd lmi   vezirin o lu aklı (u    ); Odgurmi   zahit hayatın sonunu (‘akıbeti) temsil etmektedir. Yazar bir ok konuyu bu d rt ki  inin arasında ge en konu ma ve m nazaralar ile okuyucuya sunmaktadır.

Eserin iki kısımdan olu tuĝunu ve ilk yarısı bu karakterlerden K n Togd , Ay Told  ve   gd lmi   arasındaki ili kileri ortaya koymakta ve  oĝunlukla İran

edebiyatının tesiri ile geleneksel “hükümdarlara-ayna” konusunu ele almaktadır. İkinci yarısı ise Odgurmuş üzerinde yoğunlaşmakta ve Sufilik ya da İslam mistisizmine ilişkin dinî konuları ele almaktadır (Dankoff, 1983, 3).

2.2.1.1. Kutadgu Bilig’in İçeriği Üzerine Değerlendirmeler

Kutadgu Bilig edebî ve felsefî yönüyle de dikkat çeken bir eserdir. Çeşitli araştırmacılar tarafından bu yönleriyle de değerlendirilen Kutadgu Bilig, dönemin kültür dünyasını yansıtmaktadır. Felsefî bakış açısıyla değerlendirilen eser hakkında bu açıdan da farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Türk-İslâm kültürünün ilk devresini teşkil eden 11. yüzyıl, Türk tarihinde askerî ve siyasî yönden dikkate değer bir gelişme devri olduğu gibi kültür tarihimiz bakımından da büyük önem taşır. Bu İslâmî Türk çağının başlıca karakteri bozkır Türk kültürünün İslâm medeniyeti değerleri ile zenginleşmiş olmasıdır. Bu dönemde Türk devletlerinde çok güçlü bir İslâm-İran tesiri görülmüştür (Kafesoğlu, 1980, 3).

Karahanlılar, İslâm kültür çevresine girmiş olmakla beraber Uygur kültürünü devam ettirmişlerdir. Bu doğrultuda yazılı olan eserlerin ilk olarak 11. yüzyılda karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu eserlerden biri Türklerin manevi tarafını, siyasi ve idari görüşünü ortaya koyan Türk devlet teşkilâtında Has Hâcib’lik vazifesi yapan bir devlet adamı tarafından yazılan Kutadgu Bilig’dir (Kafesoğlu, 1980, 4).

Araştırmacıların birçoğu Kutadgu Bilig’i doğu kültüründe var olan nasihat ve ahlâk kitabı olarak düşündükleri için “kut” kavramına *saadet*, *talih*, *baht* anlamlarını vermişlerdir ve eseri “kutlu olma bilgisi” olarak adlandırmışlardır. Fakat Arsal’a göre “kut” aslında “siyasî hâkimiyet” anlamındadır. *Saadet*, *talih* ve *baht* anlamları ise daha çok batı Türk lehçelerinde İslâmî çevrenin etkisiyle sonradan ortaya çıkan ikincil bir anlamdır (Kafesoğlu, 1980, 33).

Kutadgu Bilig’de ideal bir devlet ve yöneticinin nasıl olması gerektiğinin yanında ebedi kuta ulaşmanın yolları nelerdir, bilgi ve anlayış, iyilik ve kötülüğün ne olduğu, akıl ve gönül, sosyal durum, türlü iş ve meslek sahibi zümreler, adalet ve kanunlar, evlilik, ölüm gibi birçok konu üzerinde durulmuştur.

Eser her biri dört ana karakterden biri tarafından temsil edilen *adalet*, *kut*, *akıl* ve *kanaat* olmak üzere dört esas üzerine kurulmuştur. Bu dört esas yani *adalet* (*köni törü*) Kün Togdı Hükümdar ile, *kut* (*saadet*, *devlet*) Ay Toldı vezir ile, *akıl*

Ögdülmüş ile, *kanaat* Odgurmış ile temsil edilerek bunların arasındaki diyaloglar çerçevesinde yazılmıştır. Bu diyalogların konuları genellikle siyasî, ahlakî, felsefî, toplumsal ve hukukî konulardır. Kün Togdı ve Ay Toldı arasında geçen diyaloglarda *kut* ve *adaletin* ne olduğunu anlatılır. Kün Togdı ve Ögdülmüş arasındaki diyaloglarda devlet idaresini ve idarede bulunan kişilerin yani beyin, vezirin, komutanın, ulu hacibin, kapıcıbaşının, kâtibin, hazinecinin, elçinin vasıfları anlatılır. Kün Togdı, Ay Toldı ve Ögdülmüş'in her sözü felsefî bir vecize ve her fikrî ahlâkî bir düsturdur fakat Odgurmış'ın fikirleri daha kötümser ve eskimiş fikirlerdir. Odgurmış bu yüzden hiçbir zaman Türklük ruhunda yer edememiş olan, esasını Budizm akidelerinden alan, dünyadan vazgeçme ruhunu temayülünü temsil ediyor. Ögdülmüş ise Türklerin sağlam hayat felsefesini temsil ediyor. Ona göre halk için, devlet için adalet için çalışmanın, halktan ve hayattan uzaklaşmak biçiminde tecelli eden zahitlikten üstündür. Ögdülmüş ile Odgurmış arasındaki konuşmalar Türklük ruhu ile esasını Budizm'den alan tarikatçılık ruhu arasındaki mücadeledir (Arsal, 1947, 662, 663).

Birçok araştırmacı tarafından Kutadgu Bilig'in kaynağı hakkında fikirler ileri sürülmüştür. Dilâçar'a göre Kutadgu Bilig bir siyasetname, bir pendname, bir ütopya olmakla birlikte Türklerin belli başlı İslâmî yapıtı olmasına göre onun kaynaklarını ilk büyük Müslüman filozoflarda ve onlara fikir ve görüş aktarmış olan Batılı filozoflarda, yani Eflatun ve Aristo'da aramak gerekir (Dilâçar, 2003, 24). Eflatun'un "Devlet" adlı eserinde bütün insanlık için örnek olabilecek ideal bir toplum düzeninin, adalet ve erdem üzerine kurulan bir "devletin" esasları açıklanır ve bu esasların başında öğretim ve bilgi gelir. Ayrıca Eflatun'un eserlerinde ahlâk şu ilkelere bağlıdır: Erdem bilgidir ve bilgidен doğar. İnsan iyi huylu doğar ve hataları istemeyerek yapar. Ruh bedenden daha önemlidir. Akıl insanın en üstün doğal yetisidir. Aristo da "Politika" adlı eserinde ideal devletin kuramını anlatır. Farabi, Eflatun ve Aristo'nun bu fikirlerini benimseyip Müslüman bir filozof olarak İslâm'ın görüşleriyle bağdaştırmaya çalışır ve Farabî'ye göre ahlâk ancak dinî bir topluluk meydana getirmiş olan devlette olgunluğa ulaşır. Farabî'ye göre bilgisiz ve kötü bir devlette halk yer, içer, çocuk doğurur ama hayvan gibi yaşar. Eğer devlet başkanı bilgin, iyi, adil, merhametli ve sözünde duran biri olursa halka doğru yolu gösterir, halkı her bakımdan yükseltir (Dilâçar, 2003, 25-26). İbn Sînâ'nın felsefesinin siyasetten başka, din, ahlâk, sudur, vahiy kavramları alanında da Yunan filozoflarının

ve Farabî'nin fikirlerine uymakla birlikte İslâm'ın inançlarıyla bağdaşır. Eflatun ve Aristo'da olduğu gibi Farabî ve İbn Sînâ'da da bilgi çok önemli bir yer tutar ve insan diğer dünyadaki nasibini bu dünyada kazandığı bilgiye göre alır (Dilâçar, 2003, 27).

Taşdelen, Kutadgu Bilig'in de Platon, Aristo ve Farabî ile önemli ürünlerini veren siyaset felsefesi geleneğinden sayılabileceğini belirtir (Taşdelen, 2019, 7).

Vámbéry, ilk defa Türklerin içtimaî ve idarî konularda fikir veren eser olarak tanıttığı Kutadgu Bilig'in önce Çince veya Farsça bir kitaptan tercüme veya adapte edildiğini fakat yakından incelediğinde onun bir Türk mahsulü olduğunu dile getirmiştir. Alman O. Alberts Kutadgu Bilig'i felsefi bir eser saymış ve eserde İbn Sînâ tesirinin olduğunu düşünmüştür. Hatta Yûsuf Hâs Hâcib'in İbn Sînâ'nın öğrencisi olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmiştir. Macar bilgini J.Thury ise Kutadgu Bilig'in Çince bir eserin Türk bakış ve görüşüne uydurulmuş bir tercümesi olduğunu belirtmiştir (Kafesoğlu, 1980, 6). Caferoğlu, J.Thury'nin bu fikrine katılmadığını ve Kutadgu Bilig'in hem konu bakımından hem de diğer özellikler açısından orijinal bir eser olduğunu belirtmiştir. Konu bakımından ise eskiden beri büyüklerin küçüklere yazdıkları nasihat biçiminde yazılmış bir pendname olduğunu ayrıca İran ve Arap tesirinde yazıldığını belirtmiştir (Caferoğlu, 2000, 55-56). Halil İnalçık, Kutadgu Bilig'in Hint-İran tesirinde yazılmış bir eser olduğunu, Yûsuf Hâs Hâcib'in de Firdevsî'nin Şehnâmesi'ni gördüğünü ve ondan etkilendiğini dile getirmiştir (İnalçık, 1966, 261). Dankoff da Yûsuf Hâs Hâcib'in vezin seçiminden ve epik üslûbundan dolayı hiç kuşkusuz Firdevsî'den etkilendiğini fakat Yûsuf Hâs Hâcib, Firdevsî'nin İran geleneği için yaptığını Türk geleneği için yapmaya, yani bu geleneğe daha geniş İslâm kültürü çerçevesinde Arap geleneğinin yanında bir yer belirlemeye çalıştığını söyler. Ayrıca Yûsuf'un Türk hükümdarlık ve bilgelik geleneklerinin Arap ve Fars benzerlerine denk veya üstün, ve aynı şekilde İslâm'la uyuşabilir olduğunu göstermeyi hedeflediğini ve bunu yaparken başvurduğu yollardan biri, metnin içine serpiştirilmiş bilgelik sözlerine kaynak (otorite) olarak, çeşitli Türk hükümdarlarını (Türklerin Hanı, Ötüken Beyi, İli Vadisi Beyi, vb..) ve çeşitli (hiçbirinin adı verilmeyen) Türk ozanlarını zikrettiğini vurgulamıştır (Dankoff, 1983, 1). Kutadgu Bilig'in hükümdarlara yol göstermek ve devletinin başarılı olması için saray hayatını ve adabını anlatan, Orta Asya Türklerinin İslâm'a yeni girdikleri bir zamanda siyasî ve kültürel hayatlarını gösteren bir “ayna” sağlamış olduğunu belirtir (Dankoff, 1983, 2). Arsal, Kutadgu Bilig'in İranlıların Şehnâmesi

ile hemen hemen aynı döneme ait olduğunu fakat İran şairi şiir ile İran'ın efsanevi tarihini tasvir ederken, Türk mütefekkeri şiirle devlet idaresinden, hukuktan, içtimaî ahlâktan bahsettiğini belirtir. İranlılar, yıkılmış siyasî istiklâli geri kazanmak için tarihten, maziden imdat beklediklerini, Türkler daha istikbalde kuracakları pek çok devletleri idare için esaslar tespit ettiklerini vurguluyor (Arsal, 1947, 664). Bombaci de Arap ve Fars eserlerinde siyasî unsurla ahlâkî ve felsefî unsurun birlikte kullanılmadığını, alegorik ve karşılıklı konuşma biçimlerine de rastlanmadığını söyleyerek Kutadgu Bilig'in orijinal bir eser olduğunu vurgulamıştır (Bombaci, 2010, 67). Kutadgu Bilig'de hükümdar Kün Togdı'nın huzuruna çıkan Ay Toldı'nın oturduğu top ile eski Yunan "kut" tanrıçası Tykhe'ye atfolunan "küre" arasında, hükümdar Kün Togdı'nın elindeki bıçak ile eski Yunan'da adalet kavramı olan Dike'nin nişanı olan "kılıç" arasında ve yine eski Yunan tanrıçası Themis'in üç ayaklı iskemlesi ile hükümdar Kün Togdı'nın üç ayaklı tahtı arasında bir bağ olduğu söylenmektedir (Bombaci, 2010, 71-72; Dankoff, 1983, 7-8). Arsal ise Kutadgu Bilig'in Yunan filozoflarından Ksenefon'un "Cyropedia"sı ve Fransız Fenelon'un "Telemaak"ı gibi nasihat vermeyi amaçlayan bir eser olduğunu ve eserin amacı bir taraftan 11. yüzyılda aydın Türklerin ahlâk, hukuk ve devlet idaresindeki ananevi anlayış ile fikirlerini ve dönemdeki hukukî teşkilatı bir kitapta tespit etmek ve bu görüş ve anlayışları gelecek nesillere; diğer taraftan Hanlara ve devlet adamlarına bu ananeleri anlatmak ve bu fikirleri aktarmak olduğunu belirtmiştir (Arsal, 1947, 659). Kutadgu Bilig'in medenî bir Türk muhitindeki asırlardan beri toplanmış ahlâk, siyaset ve hukuka dair fikirlerin hulasası 11. yüzyıldaki Türk kültürünün bir abidesi olduğunu söyler (Arsal, 1947, 663). Kutadgu Bilig İslâmiyet'in yayılmasından aşağı yukarı yüz sene geçtikten sonra yazılmış olmasına rağmen müellifin içtimaî hayat, ahlâk, devlet idaresi hakkındaki fikirleri tamamıyla İslâm'dan önceki Türklerin telakkileri olduğunu ve bu esredeki İslâmiyet etkisinin çok yüzeysel olduğunu belirtir. O dönemdeki Türklerin belki de Budizm'in etkisi altında olduğunu ve yabancı milletlerin felsefî telakkilerinden ancak Konfüçyüs fikirlerinin etkisi hissedildiğini fakat bütün bu etkiler müellifin ruhundan fıskıran Türk telakkileri içinde eridiğini dile getirir. Bu yüzden baştan sona hayat felsefesine ayrılmış olan bu eser her açıdan orijinal bir Türk eseri olduğunu ve edebi, fikri malzemenin tamamı Türk hayatından alındığını, yazarın kullandığı darbimeseller, Türk atalar sözleri, fikrini teyit için kullandığı şiirler Türk şairlerinin şiirleri olduğunu vurgular (Arsal, 1947, 666). Kafesoğlu da Arsal'ın görüşünü destekleyerek Kutadgu Bilig'de Hint-

İran veya Yunan etkisinin olmadığını Yûsuf'un Türk telakkilerini, Konfüçyüs aracılığıyla aktardığını düşünmektedir (Kafesoğlu, 1980, 48). İnan, büyük bir tarihe sahip olan Türklerin tarih içinde Hint, Çin, İran, Bizans kavimleriyle münasebette ve kültür alışverişinde bulunduğunu fakat Kutadgu Bilig'i okurken İslâm'dan önceki Türk kültürünün derin izlerinin bulunduğunu ve Yûsuf Hâs Hâcib'in Mahmud Kâşgarî'de görülen Türk halk hikmetlerini nakletmekle kalmadığını eserinin en önemli unsurları olmak üzere ele aldığını belirtmiştir (İnan, 1998, 39). Ercilasun'a göre de Kutadgu Bilig eskiden beri devam etmekte olan Türk devlet ve siyaset anlayışını yansıtmakta ve bunu kendilerinden alıntılar yapılan Türk hanı, Türk buyruğu, Ötüken begi, İla begi, Uç Ordu hanı ve başka devlet yöneticileri Yûsuf Hâs Hâcib'in asıl kaynağının eski Türk beyleri olduğunu göstermektedir. Ayrıca Kutadgu Bilig'in *törü*, *kut* ve *akıl* kavramları Köktürk yazıtlarının da temel kavramları olduğunu, *akıbet* kavramının ise İslâmî bir kavram olduğunu belirtir (Ercilasun, 2015, 309, 310).

Eseri bu açıdan değerlendiren belli başlı çalışmalar şunlardır:

Arsal, Sadri Maksudi. 1947. Kutadgu Bilig. **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**. 13/2: 657-683.

Arslan, M. 2019. Kutadgu Bilig'de Yönetim Ahlâkı. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bıçak, A. **Kutadgu Bilig'de İnsan ve Evren Tasavvuru. Kutadgu Bilig Üzerine Felsefi Araştırmalar**. haz. A. Bıçak. Dergâh Yayınları. İstanbul: 77-116.

Bombaci, A. 2010. Kutadgu Bilig Hakkında Bazı Mülâhazalar. **60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı**. Ankara: Türk Tarih Kurumu: 65-75.

Demirci, M. Fatih. 2016. Bir Felsefe Metni Olarak Kutadgu Bilig. **Yûsuf Has Hâcib'in Doğumunun 1000. Yılında Kutadgu Bilig Türk Dünya Görüşünün Şâheseri. Uluslararası Sempozyum Bildiriler (18-20 Kasım 2016)**. İstanbul: Türk Ocakları İstanbul Şubesi: 137-147.

Develi, H. 2019. **Yûsuf Has Hâcib: Devlet Yönetme Bilgisi, Kutadgu Bilig**. İstanbul: Kesit Yayınları.

Gözütok, A. 2008. Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig. **Ekev Akademi Dergisi**. 12(34) :354-371.

İnalcık, Halil. 1966. Kutadgu Bilig’de Türk ve İran Siyaset Nazariyeleri ve Gelenekleri. **Reşit Rahmeti Arat İçin**. Ankara: TKEA Yayınları: 259-271.

İnan, Abdülkadir. 1998. Yusuf Has Hâcib ve Eseri Kutadgu Bilig Üzerine Notlar. **Makaleler ve İncelemeler, II**, 2. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu: 39-52.

Kafesoğlu, İbrahim. 1980. **Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri**. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Önler, Zafer. 2008. Kutadgu Bilig’de Toplumsal Kabul ve Geleneklerden Yansımalar. **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. 9/15: 441-455.

Özönder, S. B. 2018. Kutadgu Bilig II: Kutadgu Bilig’in Metin Türü ve Tarihsel Diyalektoloji İçin Değeri. **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi**. 3/2: 179-253.

Taşdelen, Vefa. 2019. Kutadgu Bilig’in Felsefi Bağlamı. **Millî Folklor**. s.124: 5-16.

Taş, İsmail. 2010. Kutadgu Bilig’in Teorik Yapısı. **Turkish Studies: International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**. 5/3: 1880-1897.

Türker-Küyel, Mübahat. 1991. Fârâbî, Hikmet ve Kutadgu Bilig. **Erdem**. 7/20: 375-470.

Yavuz, Kemal. 2009. Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig. **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dil ve Edebiyatı Dergisi**. s.37: 137-180.

2.2.2. Kutadgu Bilig Çalışmaları

1798-1807 yılları arasında İstanbul’da diplomat olarak çalışan Avusturyalı Şarkiyatçı Joseph von Hammer Purgstal bir sahaftan Herat nüshasını satın alarak Viyana Sarayı Kütüphanesine götürmüştür. Fakat nüshayı kendisi okuyamadığı için Pierre Amédée Probe Jaubert’e vermiştir. Böylece Kutadgu Bilig hakkında ilk çalışan kişi Jaubert olmuştur. 1825 yılında “Notice d’un manuscrit turc en caractères ouïgours envoyé par M. de Hammer à M. Abel Rémusat” adlı yazısında bapların Arap harflerine çeviri yazısını ve Fransızca çevirisini yayımlamıştır.

1870 yılında Hermann Vámbéry “Uigurische Sprachmonumente und das Kudatku Bilik, Uigurischer Text mit Transcription und Überstzung nebst einem uigurisch deutschen Wörterbuche und lithografirten Facsimile aus dem Originaltexte des Kudatku Bilik” adlı çalışmasında Herat nüshasının 915 beytini dökme Uygur harfleriyle verip Latin harfli çeviri yazısını vermiş ve Almanca tercümesini yayımlamıştır.

1890 yılında Radloff *Facsimile der uigurischen Handschrift der K.K. Hofbibliothek in Wien* adlı eserinde Herat nüshasının tıpkıbasımını yayımlamıştır. 1891 yılında *Text und Übersetzung nach den Handschriften von Wien und Kairo, das Kudatku Bilik des Jusuf Chass-Hadschib aus Bālasagun, Theil I: Der Text in Transcription* eserinde Herat nüshası ve Kahire nüshasını karşılaştırarak Kutadgu Bilig’in metnini yayımlamıştır. 1900 yılında da *Theil II: Text und Übersetzung nach den Handschriften von Wien und Kairo* adlı eserinde Almanca tercümesini yayımlamıştır.

1915 yılında Zeki Velidi Togan “Vostočniye rukopisi v Ferganskoy oblasti” adlı yazısında Fergana nüshasını ilim dünyasına tanıtmış ve eserin ithaf kısmına ait bir başlık ile metinde Kutadgu Bilig’in adı geçen üç beyti yayımlamıştır.

1925 yılında Abdurrauf Fitrat “Kutadgu Bilig” adlı makalesinde Fergana nüshasının özelliklerinden bahsetmeden eser hakkında genel bilgiler vermiş ve 73b yaprağının resmini yayımlamıştır.

Türk Dil Kurumu tarafından 1942 yılında Herat nüshasının, 1943 yılında da Fergana ve Mısır nüshalarının tıpkıbasımları yayımlanmıştır. Herat nüshasının tıpkıbasımında Abdülkadir İnan tarafından yazılmış ve Kutadgu Bilig hakkında bilgi veren giriş bölümü bulunmaktadır.

Bu üç nüshanın tıpkıbasımı yapıldıktan sonra 1947 yılında Arat tarafından eserin her üç nüshanın karşılaştırılmasıyla oluşturulmuş tenkitli metni *Kutadgu Bilig I, Metin*, 1959 yılında da günümüz Türkçesine çevirisi *Kutadgu Bilig II, Tercüme* yayımlanmıştır. Arat’ın yayımlamış olduğu bu neşir şimdiye kadar yapılmış en mükemmel çalışmadır.

A. Dilâçar tarafından 1972 yılında *900. yıldönümü dolayısıyla Kutadgu Bilig İncelemesi* adlı çalışma yayımlanmıştır. Bu çalışmada Karahanlıların tarihine, coğrafyasına ve kültürüne değinilmiştir. Ayrıca bu çalışmada Kutadgu Bilig, yazarı

Yûsuf Hâs Hâcib, eserin nüshaları, eserin konusu, eserin değerlendirilmesi ve dünya edebiyatı çerçevesinde Kutadgu Bilig gibi konulara yer verilmiştir.

1972 yılında Clauson tarafından hazırlanan *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth- Century Turkish* adlı Türkçenin etimolojik sözlüğünde Kutadgu Bilig için kimi sözcüklerin okunuşu ve anlamlandırılması ile ilgili fikirler beyan edilerek önerilerde bulunulmuştur.

Dankoff 1979 yılında “Textual Problems in Kutadgu Bilig” adlı makalesinde Arat’ın tercihlerini eleştirmiş ve birçok sözcük ve dil bilgisel yapı için düzeltiler önermiştir.

1979 yılında *Kutadgu Bilig III, İndeks* adlı çalışma Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya ve Nuri Yüce tarafından hazırlanmıştır. Fakat bu çalışmada bazı sözcüklere Arat’ın yapmış olduğu tercüme dikkate alınmadan anlam verilmiş, yanlış yorumlanmış, bazı sözcüklere ise yer verilmemiş.

1981 yılında Semih Tezcan “Kutadgu Bilig Dizini Üzerine Notlar” adlı makalesinde dizindeki aksaklıkları dile getirmiştir.

1983 yılında Dankoff *Wisdom of Royal Glory-Kutadgu Bilig, A turko-Islamic Mirror of Princes* eserinde Kutadgu Bilig’i İngilizceye çevirmiştir. Giriş kısmında Karahanlılar, Türk kültürü, eserin ana hatlarıyla yapısı, Farsça deyimler, Yunan bilgeliği, Budizm sorunu, Kur’an ve hadis, sufilik, toplum ve birey gibi konular hakkında bilgiler verildikten sonra eserin yapısı ve analizi ile metin ve çeviri hakkında bilgiler vermiştir. 262-263 sayfalarında Arat’tan farklı okuduğu sözcüklere, 264-267 sayfalarında Farsça ödüncleme yoluyla yapılmış deyimlere ve 269-281 sayfalarında notlara yer vermiştir.

1984 yılında Ahmet B. Ercilasun’nun hazırladığı *Kutadgu Bilig Grameri —Fiil-* adlı çalışmada Kutadgu Bilig’deki fiil ve fiil çekimi incelenmiştir.

Zühal Ölmez tarafından 1997 yılında yazılmış olan “Kutadgu Bilig’de İkilemeler I”, 1998 yılında da “Kutadgu Bilig’de İkilemeler II” adlı çalışmalarda Kutadgu Bilig’de yer alan ikilemelere yer verilmiştir.

2008 yılında Mustafa S. Kaçalın *Kutadgu Bilig’in Metni* eserinde Kutadgu Bilig’in çeviri yazısını, düzeltmeler yaparak elektronik metin halinde yayımlamıştır.

2009 yılında İbrahim Taş tarafından *Kutadgu Bilig’de Söz Yapımı* adlı eser yayımlanmıştır. Bu eserde söz yapımı verilirken kimi okuma düzelteleri de yapılmıştır. Ayrıca dipnotlarda diğer araştırmacıların görüşlerine de yer verilmiştir.

2009 yılında Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig uluslararası bilgi şöleninde birçok araştırmacı tarafından Kutadgu Bilig ele alınmış ve farklı açılardan incelenmiştir.⁶ Marcel Erdal “Kutadgu Bilig Metni” adlı bildirisinde Arat’ın tercihlerini eleştirmiş ve Kutadgu Bilig metninin yeniden işlenmesinin üzerinde durmuştur. Semih Tezcan “Kutadgu Bilig’de Yeni Düzeltmeler”; Özcan Tabaklar “Kutadgu Bilig İndeksinde Bazı Düzeltme Önerileri”; İbrahim Taş “Kutadgu Bilig’de İndeks’te Yer Almayan İki Sözcük Üzerine”; Mehmet Ölmez “Kutadgu Bilig’in Sözvarlığı ve Adakşu “Birlikte, Beraber, Yanyana” Üzerine” adlı bildirilerinde yeni okuma ve anlamlandırma önerilerinde bulunmuşlardır.

UNESCO 2019 yılını Kutadgu Bilig yılı olarak ilan etmiştir. Bu sebeple 2019 ve 2020 yıllarında birçok kurum ve üniversite tarafından sempozyum ve kurultaylar düzenlenmiştir. Böylece birçok yeni çalışma sunulmuştur. Bu kurultaylardan en önemli olanı Türk Dil Kurumu tarafından düzenlenen Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı’dır. Bu kurultaya yurt içinden ve yurt dışından birçok araştırmacı katılarak Kutadgu Bilig hakkında bildiriler sunmuştur.⁷

Kutadgu Bilig üzerine yapılan ilk ve başlıca çalışmalar bunlardır. Bunların dışında eser hakkında yapılan birçok çalışma bulunmaktadır. Bunların büyük bir bölümüne kaynakçada yer verilmiştir.

2.3. Kutadgu Bilig’in Nüshaları

Esere eklenen manzum ve mensur mukaddimelerden eserin yazıldıktan bir müddet sonra unutulmuş veya çok dar bir çevrede kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Eserin değerini bilen zümreler tarafından iki defa aydınlığa çıkarılmıştır. Her iki defasında da esere eklenmiş olan mukaddimeler, bunları yazanların fikir seviyelerini gösterdiği gibi bu çevrelerin eser hakkındaki fikirlerini

⁶ Türk Dil Kurumu. 2011. **Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri 26-27 Ekim 2009.** (yay. haz. Musa Duman). Ankara.

⁷ Türk Dil Kurumu. 2020. [e-kitap] **Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı 26-28 Eylül 2019.** (yay. haz. İrem Işıl Altun, Ekrem Beyaz) Ankara.

de içermektedir. Esere ilk eklenen 77 beyitlik manzum mukaddimede eserin kendisi ve yazarı hakkında bilgi verilmekte fakat mukaddimeyi yazan kişi gerek kendisi, gerek yaşadığı yer ve devir hakkında bilgi vermemektedir. Eserin üslubunu benimsemiş olan şair, eserin asıl fikrini kavramamış ve eseri daha çok bir siyasetname olarak kabul etmiştir. Eserin asıl insani ve beşeri değeri ikinci planda bırakılarak eserde çok da önemli olmayan askerlik işleri ön plana alınmıştır. Mensur mukaddime ise manzum mukaddimenin kötü bir özeti gibidir. Dil özelliklerine bakıldığında bu mukaddimenin daha yeni bir döneme ait olduğu anlaşılmaktadır. Mukaddimeyi yazanın eser ve değeri hakkında herhangi bir görüşü yoktur. Kutadgu Bilig'in bugün bilinen her üç nüshası da eserin bu üçüncü tedvinine aittir. Arat, Herat ve Mısır nüshalarının Fergana nüshasına göre birbirine daha yakın olduğunu söylemektedir (Arat, 1947, XXVIII-XXXI).

2.3.1. Herat (Viyana) Nüshası

Kutadgu Bilig'in ilk bulunan ve ilk çalışılan nüshası Viyana (Herat) nüshasıdır. Kutadgu Bilig'in yazılışından yaklaşık 400 yıl sonra 843 (1439)'te bugünkü Afganistan'ın Herat şehrinde, Şems Kara Sayıl tarafından Uygur harfleriyle istinsah edilmiştir. Bu nüshanın aslında Arap harfli bir nüshadan istinsah edildiği düşünülmektedir (Arat, 1947, XXXIII-XXXIV).

Nüshada yer alan kayıtlardan bu nüshanın önce Tokat'a oradan da Abdurrezzak Bahşı için İstanbul'a getirildiğini ve bu nüshanın kendisi tarafından sahiplenildiğini öğreniyoruz. Joseph von Hammer-Purgstall'ın İstanbul'da bir sahaftan satın alarak Viyana Sarayı Kütüphanesine götürmesiyle nüsha bugün Avusturya Milli Kütüphanesinin yazmalar bölümünde (Österreichische Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken) korunmaktadır (Arat, 1947, XXXIV-XXXVI).

Nüsha 5971 beyit, 73 bap, 75 beyitlik bir manzum mukaddime ve 46 satırlık mensur mukaddimeden oluşmaktadır. Manzum mukaddimenin ardından bapların fihristi gelir. Asıl metin 10. sayfanın 19. satırından başlayarak 93. yaprakta sona erer. Bundan sonra da müstensih tarafından istinsah tarihi, müstensih ve satın alan kişi hakkında bazı kayıtlar eklenmiştir. Bu kayıtlardan birincisi istinsah tarihi, ikincisi ikinci istinsah tarihi, üçüncüsü istinsah edenin kaydı, dördüncüsü Tokat'tan

İstanbul'a getiriliş tarihi, beşincisi bu nüshayı sahiplenen kişinin kaydı ve altıncısı imza ve şahitlerin kaydıdır (TDK A, 2015, Giriş).

Nüsha eski Uyğur harfleriyle yazılmasına rağmen Arap yazısının bazı özelliklerini de taşımaktadır. Uyğur harfleriyle birlikte Arap yazısındaki hemze, şedde, sükûn ve uzatma gibi hareketler kullanılmıştır. Bu açıdan Herat nüshası diğer Uyğur harfli eserlerden ayrılır. 2015 yılında Türk Dil Kurumu tarafından basılan Herat nüshasının tıpkıbasımının Mustafa S. Kaçalın ve Tursuncan İmin tarafından yazılan giriş bölümünde nüshanın kimi yazım, ses ve biçim özellikleri hakkında şu bilgiler verilmiştir:

/ķ/ harfinin üstüne hemze konduğunda /ğ/, *elif*'in altına konduğunda uzun /a/ okunur; *elif*'in altına cezim konduğunda *ha*, /ķ/ altına cezim konduğunda *ayn* ya da uzun ünlülü okunur; harf üstüne konduğunda çift, ünlülerin altına konduğunda uzun okutur; /ķ/ altına veya üstüne konduğunda *ha* okunur.

Yazıda söz başında /a/ ve /e/ ile /o,u/ ve /ö,ü/ ayırt edilemiyor. Bazen /o,u/'dan sonra /y/ geldiğinde /ö,ü/ okunur. Arapçadaki uzun ünlüler hareke ile gösterilmiştir. /a.e/ üstüne nokta konulduğunda /n/ sesini gösterir.

Herat nüshasında /e/ ve /i/'nin yazımı diğer nüshalara göre farklıdır. Herat nüshasında /e/ diğer nüshalarda /i/ ile, /i/ ise /e/ ile gösterilmiştir. /ı/ ve /i/ de farklıdır. Bazı kelimelerde ikisi de kullanılmıştır. Birinci hecedeki /a/ yeni Uyğur dilindeki gibi /o/ olmuştur. İkinci hecedeki /u/, /a/, /e/ diğer nüshalarda /ı/, /u/, /ü/ olmuştur.

Nüşhada t/d, s/z, ķ/ğ harfleri sık sık karıştırılmıştır. /ķ, h, ħ, ğ/ harflerinin yazılışında birlik olmadığı gözlemlenmiştir. /ķ/ genellikle çift nokta ile gösterilmiştir. /s, ş/ farklı yazılmış ve /ş/ genellikle iki nokta ile gösterilmiştir. /k,g/'nin yazıda fark edilmediği tespit edilmiştir. /p,b,f/ aynı biçimde yazılmıştır. /ŋ/ için genellikle /n/ ve /g/ birleşmesini gösterir bununla birlikte /n/ ve çift /g/ biçimi de sık sık görülür. Söz başında /d/ gösterilmediği için alıntı kelimeler bile /t/ ile gösterilmiştir. /f/, /j/, /h/ sesleri sadece alıntı sözcüklerde kullanılmıştır.

Eski Türkçedeki söz içi /ny/ sesi Herat nüshasında /n/ olurken “munğak”, diğer iki nüshada /y/ “muyğak” olur. Herat nüshasında /y/ olan “sakıyuk”, diğer nüshalarda /n/ “sakınuk” olur. Eski Türkçedeki söz içi ve söz sonu /d/ bazen korunmuş bazen de /y/'ye dönüşmüştür.

Ayrılma ve bulunma hali +*DAn*, bazen de +*DA* eki ile çekimlenmiştir. Emir kipi ikinci şahıs eki —*GII* ve bazen de diğer nüshalarda bulunmayan -*GIn* biçimindedir.

Nüshada sık sık satır aralarına eklenmiş haşiyeler bulunmaktadır. Bu notlar Türkçe ve Farsça kelimeler ile bazı harflerden oluşmaktadır.

2.3.2. Mısır (Kahire) Nüshası

Kutadgu Bilig'in ikinci bulunan nüshası, Kahire (Mısır) nüshasıdır. 1896'da Kahire'de Hidiv Kütüphanesi müdürü Moritz tarafından bulunan nüsha hakkında ilk bilgileri, Radloff tarafından 1898'de yazılan makaleden ediniyoruz.⁸ Radloff'un verdiği bilgilere göre nüsha 36x35 cm büyüklüğünde 98 yapraktan oluşmaktadır. Her sayfada 17 satır ve genellikle 15-17 beyit bulunmaktadır. Toplamda 5800 beyit yer almaktadır. Nüshada mensur ve manzum olmak üzere iki mukaddime bulunmaktadır. Ardından bapların yer aldığı fihrist gelir ve asıl metin 12. sayfanın 7. satırından itibaren başlar (TDK C, 2015, Ön Söz).

Arap harfleri ile istinsah edilen bu nüsha açık ve okunaklı nesih ile yazılmıştır. Nüshanın başında ve ortalarında bazı yapraklar rutubetten dolayı zedelenmiştir. Bu yüzden nüshanın kim tarafından ve ne zaman istinsah edildiği bilinmemektedir. Ancak nüshanın ilk sayfasında yer alan ve içinde *oķıķıl silig* sözlerinin yazılmış olduğu dairenin üst ve alt kısımlarında yazılmış olan şu ibareden: “el-emīriyeti'l-ecelliyeti'l-kebīriyeti'l-‘izziyeti ‘izze’-d-dīn aydemirü’-d-devādārü’n-nāşirī” Kölemen sultanlarından el-Melikü’n-Nâsir’ın kölesi olan zaman içinde devadarlığa yükselip Halep ve Trablus naipliği yapmış ve sonra da Mısır’da başkumandan olan İzzü’-d-din Ay-Demir ed-Devâdâr için yazıldığını öğrenmekteyiz. Nüshanın üzerindeki kayıtlar İzzedin Aydemir’in elinden El Buga el-haseki’l Çerkesi adlı bir kişiye geçtiğini göstermektedir. Bu zat 1363-1367 yılları arasında Memluk devletinin idaresini elinde bulundurmuş ve 1367 yılında öldürülmüştür. Bu bilgilere dayanarak Radloff’un da belirttiği gibi nüshanın 1367 yılından önce istinsah edildiği düşünülmektedir (Arat, 1947, XXXVIII-XXXIX; Ölmez, Z., 2014, 244-245).

Mısır nüshası günümüzde Mısır Milli Kütüphanesinde (eski adı Hidiv Kütüphanesi) Dāru’l-kutub va’l-vasāiki’l-ķavmiyya taŗavvuf turkī adıyla 168 numarada korunmaktadır.

⁸ bk. Radloff, 1898, 309-319.

Mısır nüshasının kimi yazım, ses ve biçim özellikleri aşağıdaki gibidir:

Mısır nüshasında, Fergana nüshasında görülmeyen bazı yazım özellikleri bulunmaktadır. Dar-yuvarlak ünlüyle biten Türkçe kelimelerin sonuna *vav*'dan sonra bir *elif* harfi eklenir (Abik, 2011, 26). Bu özellik toplamda 13 kez görülmektedir (Ölmez, Z., 2014, 246). Bir diğer yazım özelliği de *üstünlü tenvin* işaretinin kullanılmasıdır. Bu yazım özelliği ayrılma hal eki *+dAn* ile birinci ve ikinci tekil kişi adılardan gelen *-men/-sen* kişi ekinin imlâsında tercih edildiği görülür (Ölmez, Z., 2014, 248).

Türkçe kelimelerde *te* yerine *tı* harfi kullanılır. Bu yazım özelliği Karahanlı Türkçesinde bulunmamaktadır (Abik, 2011, 28; Ölmez, Z., 2014, 250).

Çift dudak /w/'si sınırlı sayıda da olsa /v/ ile yazılmış örneklerin var olduğu görülür (Kök-Eker, 2017, 88-89)

İlk örneklerini Harezmi Türkçesiyle yazılmış metinlerde gördüğümüz *e~ö-* değişimi Mısır nüshasında da görülür ve *etmek* “ekmek” kelimesi nüshada *ötmek* biçiminde geçer (Ölmez, Z., 2014, 251).

Karahanlı Türkçesinde üç yazım özelliği ile /d/,/d/ ve/y/ biçiminde gösterilen Eski Türk yazıtlarındaki/d/ sesi birkaç örnek dışında her zaman /d/ ile gösterilir (Ölmez, Z., 2014, 251-252).

Ünsüz değişimlerinde /k/ ~/h/ nöbetleşmesinde /k/'lı biçimlerinin daha az, /h/'lı biçimlerin daha çok olduğu görülür (Ölmez, Z., 2011, 410)

Geniş zaman olumsuzluk eki nüshada *-mAs/-mAz* biçimindedir. Fakat *-mAz* biçiminin daha çok kullanıldığı tespit edilmiştir (Ölmez, Z., 2014, 252)

2.3.3. Fergana (Nemengan) Nüshası

Kutadgu Bilig'in en son bulunan nüshası Fergana (Nemengan) nüshasıdır. Bu nüshayı 1913 yılında Şark El Yazmaları hakkında bilgi toplamak için Nemengan şehrinde incelemelerde bulunan Ahmed Zeki Velidi Togan, Muhammed Hacı İshan Lalereş'in özel kütüphanesinde görmüş ve incelemiştir ancak nüshayı almayı başaramadığı için nüshada Kutadgu Bilig ibaresinin geçtiği üç beyitlik kısım ile eserin ithaf kısmına ait başlığı not etmiştir. 1915 yılında yazdığı makaleyle⁹ bilim

⁹ Velidov, Zeki. 1915. Vostočniye rukopisi v Ferganskoy oblasti. *Zapiski Vostochnogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo arheologičeskogo obşestva*. St. Petersburg: 312-313.

dünyasını bu yazmadan haberdar etmiş ve not etmiş olduğu ithaf kısmına ait başlığı ve üç beyitlik kısmı nakletmiştir fakat nüsha hakkında ayrıca bilgi vermemiştir. 1924 yılında Abdurrauf Fitrat, bu nüshayı Muhammed Hacı İshan Lalereş'ten almayı başarmış ve 1925'te bu yazma hakkında bir makale yazmıştır (Arat, 1949, XXXVII).

Fitrat makalesinde genel bilgiler vererek yazmanın 73b yaprağının resmini yayımlamıştır. Fitrat'ın verdiği bilgilere göre yazmanın dağılmış yaprakları sonradan bir araya getirilerek dikilmiştir.¹⁰ Yazmanın sülüs hattıyla yazıldığını dikkate alan Fitrat, bu yazmanın Herat nüshasından önce istinsah edildiğini düşünür. Arap yazısı mütehasası Moritz ise Arap harflerinin bu şekillerinin İran'da 6. yüzyılda ortaya çıktığını ve bu şeklin Suriye ve Mısır'da Eyyubiler zamanında kullanılmış olduğunu; üç noktalı p, j ve g harflerinin 6. yüzyılda İran'da henüz kullanılmadığını ve ancak 7. yüzyılda bunlara az da olsa rastlandığını söyleyerek 7. yüzyılda yazılmış olabileceğini tahmin etmektedir. Eserin tek sayfasının incelenmesine dayanan bu fikir kati değildir (Arat, 1947, XXXVII; TDK B, 2015, Giriş).

Nüsha günümüzde Taşkent'te Özbekistan İlimler Akademisi Ebû Reyhân el-Beyrûnî Şarkşinaslık Enstitüsü Yazma Eserler Kütüphanesi nadir yazma eserler kısmı 1809. numarada kayıtlıdır. Arat'ın verdiği bilgilere göre, yazmanın resimleri Aleksandr Nikolayeviç Samoyloviç tarafından 1934 yılında düzenlenen Türk Dil Kurultayında, Rus İlim Akademisinin Kurultay'a armağanı olarak Türk Dili Araştırma Kurumuna verilmiştir. Bu resimler iyi korunamadığından tıpkıbasımı yapılacağı zaman yeni resimlere ihtiyaç duyulmuştur. Yeniden fotoğraf çekimi sırasında dar bir karton çerçeve kullanıldığından sayfalar, bu dar çerçeveye sığdırılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle bazı sayfaların baş ve sol kenarları fotoğrafların dışında kalmıştır (Arat, 1947, XLI).

2.3.3.1. Fergana Nüshasının Özellikleri

Arap harfli olan bu yazmanın baş ve son kısmı eksik olduğu için nerede, ne zaman ve kimin tarafından yazıldığına dair kayıtlar da kayıptır, dolayısıyla bu bilgiler bilinmemektedir. İlk yaprağı oldukça yıpranmış olan yazma 223 yapraktan ibarettir.

Diğer nüshalarda yer alan manzum mukaddime bu nüshada bulunmamaktadır. Eser iki sayfalık mensur mukaddime ile başlıyor. Mukaddimedен 2b-7a'ya kadar 10

¹⁰ Abdurraûf Fitrat. 1925. Kutadgu Bilig. **Ma'ârif ve Okutğuçı**. S. II. Taşkent: 68-74. Makalenin Türkçesi için bk. Türkistanlı Miyân Büzürg. 1925. Türkiyat Haberleri. **Türkiyat Mecmuası**. c. I. İstanbul: 344-347.

sayfalık kısımda bapların fihristi bulunmaktadır. Bu fihristte toplam 67 bap bulunmaktadır. Baplar süslü biçimde yazılmış olup bir bap kırmızı bir bap siyah mürekkeple yazılmıştır. Fakat metnin içinde 67 değil toplamda 78 bap bulunmaktadır. Nitekim Fitrat’a göre sadece mukaddime değil bapların fihristi de başka biri tarafından yazılmış olabilir. Çünkü kitabın içindeki baplar hem sayıca fazladır hem de farklı sözcüklerle yazılmışlardır. 67. baptan sonra Arapça yazılmış olan şu dua yer almaktadır: “Ey Allah’ım, (her iş) hayır ile açılır (işe başlanır) ve hayır ile sona erdirilir. Bizim işlerimizin sonucunu da hayır eyle. Bize Müslüman olarak ölmeyi nasip et.” Bu yazı süslü biçimde yazıldığı için okunması güçtür. Bu sebeple aynı dua 7a sayfasının kenarında daha açık bir şekilde yazılmıştır. 7b-223b sayfalarında asıl Kutadgu Bilig metni yer alır.

Asıl metin, etrafı kırmızı renkli bir hatla çerçeve içine alınmıştır. Metnin başlangıcında besmele bulunmaktadır. Metinde yer alan baplar ve soru-cevap başlıkları ayrı bir çerçeve ile gösterilmiştir ve genelde süslü bir hatla yazılmıştır. Metnin içinde yer alan baplar da bir kırmızı bir siyah mürekkeple yazılmıştır. Nüshanın ilk yaprağı ve 132b-133a yaprakları oldukça zedelenmiştir. Bu yapraklar dışında eser iyi korunmuştur. Metnin içinde eseri sonradan okuyanlar tarafından satır altına veya sayfa kenarına notlar yazılmıştır.¹¹ Diğer nüshalarda bulunan *yigitlikke açıp awuçğalıķın ayur, üdleg artaķın dostlar cefāsın ayur* ve *kitāb idisi Yūsuf uluğ hācib öziñe pend bérür* bölümleri Fergana nüshasında bulunmamaktadır. Ayrıca metnin muhtelif yerlerinde de eksik beyitler bulunmaktadır. Eser toplamda 6110 beyitten oluşmaktadır.

Diğer nüshalara göre daha eski bir döneme ait olduğu düşünülen Fergana nüshasını yazım ve dil özellikleri açısından incelediğimizde bazı yeni biçimlerin bulunduğunu tespit ettik. Fergana nüshasının Harezmi Türkçesine geçiş döneminde istinsah edildiğine delil olabilecek özellikler şunlardır:

Ünsüzlerin yazımında /η/ sesi, Fergana nüshasında da çoğunlukla)نك(ile gösterilmiş ancak metinde birçok sözcükte bu ses, Batı Türkçesi imlâsında görülen (ك) ile yazılmıştır.

¹¹Leyla Karahan tarafından Fergana nüshasında yer alan satır altı notları listelenerek ihtiyaç duyulduğu durumlar, notların özellikleri ve bunların ait oldukları dönemle ilgili değerlendirmeleri yapılmıştır (Karahan, 2011, 287-296).

at ‘beygir’ sözcüğünün yazımında Mısır nüshasında olduğu gibi /tı/ sesi kullanılmıştır. Metinde 38 defa geçmekte olan bu sözcük 30 defa *tu* (ط) ile yazılmıştır. Bu kullanımın çok olmasıyla Harezmi Türkçesi metinlerindeki yazımla örtüşmesi yazmanın istinsah sahası ve dönemini aydınlayabilecek özelliklerden biridir.

Eski Türkçede ikinci sesi yuvarlak ünlülü olan ve Karahanlı Türkçesinde de bu biçimde devam eden kimi sözcüklerde ünlülerin düzleşmesi, daha geç döneme ait bir değişimdir. Harezmi Türkçesinde görülmeye başlayan bu değişimin Fergana nüshasında görülmeye başlanması nüshanın Karahanlı Türkçesinden Harezmi Türkçesine geçiş döneminde istinsah edildiğine delil olabilir. Örneğin: *törü* sözcüğü iki yerde *töre*; *ortu* sözcüğü iki yerde *orta*; *umunç* sözcüğü toplam 12 yerde *umunç* biçiminde geçmektedir.

Aynı şekilde metinde tespit ettiğimiz yuvarlaklaşma örnekleri de Karahanlı Türkçesinin ses özellikleri dışında bir gelişmedir. Sonraki dönemin özelliği olan bu değişim, yine geçiş dönemine ait bir özellik olarak kabul edilebilir. Örneğin: *tapın-* eylemi 39 kez *tapun-*; *sewin-* eylemi 7 kez *sewün-*; *sewinç* sözcüğü 17 kez *sewünç*; *kiminç* sözcüğü 13 kez *kimünç* biçiminde geçmektedir.

Yaklaşma durum eki genellikle {+kA} eki ile yapılmıştır. Fakat 5 yerde {+ğa} eki kullanılmıştır.

Adil n’si genellikle kullanılmıştır fakat 7 yerde kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Gönüllük kipi Karahanlı Türkçesinde olduğu gibi genellikle {-AyIn} ve {-yIn} ile yapılmıştır. Fakat 3 örnekte {-Ay}, birer örnekte {-y} ve {-yi} olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Birçok örnekte {-AyI} eki kullanıldığı halde Arat neşrinde tercih edilmeyip dipnotlarda gösterilmiştir. Çoğul 1. kişi için tek örnekte {-elinç} eki kullanılmıştır. Bu ek daha çok Harezmi Dönemi eserlerinden olan Kısasü’l-Enbiya’da görülmektedir.

Şart kipi Karahanlı Türkçesinde kişi adlarıyla çekimlenir. Ancak nüshada bazı yerlerde kişi eklerinin iyelik eki kökenli eklerle çekimlendiği tespit edilmiştir. Birinci teklik kişi çekiminde 5 kez iyelik eki kökenli ekler ile, 15 kez kişi adlı ile; ikinci teklik kişi çekiminde 20 kez iyelik eki kökenli ekler ile, 67 kez kişi adlı ile çekimlenmiştir. Arat neşrinde iyelik eki kökenli ekleri dikkate almamıştır.

2.3.3.2. Fergana Nüshasında Yer Alan Baplar¹²

- I. Besmele ile başlayan kısımda Allah' övgü bulunmaktadır (01-32)
- II. Fı fazā'ili nebiyyi Óaleyhi's-selām (33-47)
- III. Fı fazā'ili aśhabı'n- nebiyyi riżvānu'llāhi Óaleyhim (48-61)
- IV. li-hākāni'l-ecelli'l-mużafferi'l-mü'eyyedi nāsiri'l-hākki ve'd-din tawğaç uluğ buğra kara hān ebā Óalı ħasan bin arslan hān rahmetu'llāhi Óaleyhi (62-119)
- V. yēti kevākib on ēki buruc (120-143)
- VI. yalnuķ ağırlıķın sözleyür bilig birle (144-157)
- VII. til erdemin asıgın münlerin sözleyür (158-188)
- VIII. kitāb idisi özüñe Óuzrin ayur (189-226)
- IX. edğülerke qatılmaq edğüsin ayur (227-282)
- X. bilig uķuş erdemin asıgın ayur (283-343)
- XI. kitāb atı tüzükin awuçğalıķını ayur (344-391)
- XII. söz başı kün toğdı elig üze (392-451)
- XIII. ay toldı kün toğdı elig tapğınā oğramışın ayur (452-567)
- XIV. ay toldı eligke körünmiş (568-606)
- XV. ay toldı özi devlet erdükin ayur (607-643)
- XVI. bāb ay toldı eligke devlet şıfātını körkitür (644-750)
- XVII. bāb kün toğdı elig ay toldıķa Óadl şıfātını aytur (751-777)
- XVIII. bāb kün toğdı elig ay toldıķa Óadil şıfātı neteg erdükin ayur (778-941)
- XIX. bāb sözlemek mü edğürek azu ya şük turmaq mu edğürekini aytur (942-1031)
- XX. bāb qut kıwılıķın devlet ersellikın beyan qılur (1032-1144)
- XXI. bāb ay toldı oğlı ögdülmişke pend bérmişin ayur (1145-1263)
- XXII. ay toldı oğlı ögdülmişke ötlemişin ayur (1264-1327)

¹² Parantez içinde verilen rakamlar Fergana nüshasında yer alan beyit numaralıdır.

- XXIII. ay toldı  ligke  umaru bitig  odmı ın ayur (1328-1526)
- XXIV.  lig ha an  gd lmi ke pend b rmi ın ayur (1527-1569)
- XXV.  gd lmi   ligke tapu  a kirmi ın ayur (1570-1817)
- XXVI.  gd lmi  cev bı  ligke (1818-1887)
- XXVII. b b beglikke sez  bol u teg beg neg  teg kerekini aytur (1888-2147)
- XXVIII. b b beglerke vezir bol u neg  teg er kerekini aytur (2148-2233)
- XXIX. b b  gd lmi   ligke s  ba lar isfehsalar neg  teg kerekin ayur (2234-2398)
- XXX. b b  gd lmi   ligke ulu  haciblu  a neg  teg er kerekin ayur (2399-2489)
- XXXI. b b  gd lmi   ligke  apu  ba lar er neg  teg kerekin ayur (2490-2557)
- XXXII. b b  gd lmi   ligke yalava  ıdg  a neteg er kerekin ayur (2558-2633)
- XXXIII. b b  gd lmi   ligke bitig i ılım a neg  teg kerekin aytur (2634-2703)
- XXXIV. b b  gd lmi   ligke a ı ı neg  teg er kerekin aytur (2704-2788)
- XXXV. b b  gd lmi   ligke a  ba  i hv n salar neg  teg kerekin ayur (2789-2844)
- XXXVI. b b  gd lmi   ligke ıdi  i ba ı neg  teg kerekin ayur (2845-2918)
- XXXVII. b b  gd lmi   ligke tapu  ılar ha ı begler  ze neg  teg kerekin ayur (2919-3148)
- XXXVIII. b b k n to dı  lig  dg rmi  a bitig bitip ıdmı nı aytur (3149-3278)
- XXXIX. b b  dg rmi   gd lmi  birle m n  ara  ılma nı ayur (3279-3468)
- XL.  dg rmi  d ny   ayıbların ayur (3469-3589)
- XLI.  dg rmi  cev bı  gd lmi ke (3590-3813)
- XLII.  lig bitig ıdmı ı  dg rmi  a (3814-3884)
- XLIII. b b  gd lmi   dg rmi  a  kin  m n  ara  ılma nı ayur (3885-3941)
- XLIV. beglerke tapunma  bu turur (3942-4059)
- XLV.  apu da ı er at birle  oh bet s zi (4060-4219)
- XLVI. b b  gd lmi   dg rmi  a  ara   amm bo unlar birle  atılma nı  gret r (4220-4235)
- XLVII.  alev ler birle  atılma nı  gret r (4236-4240)

- XLVIII. bilge Ōālimler birle atılmanı retür (4241-4255)
- XLIX. otaılar birle atılmanı ayur (4256-4260)
- L. muŌazzimler birle atılmanı ayur (4261-4265)
- LI. tüş yoruılar birle atılmanı ayur (4266-4275)
- LII. yılduzılar birle atılmanı ayur (4276-4291)
- LIII. şāŌirler birle atılmanı ayur (4292-4299)
- LIV. tariılar birle atılmanı retür (4300-4318)
- LV. satıılar birle atılmanı ayur (4319-4338)
- LVI. igdişiler birle atılmanı ayur (4339-4355)
- LVII. uzlar birle atılmanı retür (4356-4368)
- LVIII. ıaylar birle atılmanı ayur (4369-4374)
- LIX. ewlik negü teg almanı ayur (4375-4403)
- LX. bāb oul ız tusa anlarnı neteg igidüsini ayur (4404-4426)
- LXI. elig asraqı kim erselerni edü tutmanı ayur (4427-4472)
- LXII. bāb gdülmüş aşa oıma aşa barma töresin retür (4473-4543)
- LXIII. bāb gdülmüş odurmışa aşa oıma törüsün retür (4544-4579)
- LXIV. bāb odurmış gdülmüş(ke) dünyādın yüz ewrüp barıa tapı bolmanı ayur (4580-4833)
- LXV. bāb kün todı elig odurmışnı üçünc ata ündeyü idmiş(ın ayur) (4834-4928)
- LXVI. bāb odurmış gdülmüş tapa kelmişin aytur ve's- selam (4929-4932)
- LXVII. bāb kün todı odurmış birle körüşmişini ayur (4933-5027)
- LXVIII. bāb odurmış kün todı eligke pend bėrmışin aytur (5028-5356)
- LXIX. bāb gdülmüş kün todı eligke el tgü törü tüzüsün ayur (5357-5519)
- LXX. bāb gdülmüş keçmiş tiriglikke açıp tevbea oramışın ayur (5520-5599)
- LXXI. bāb odurmış gdülmüş sözie ayra cevāb ılmışın ayur (5600-5640)
- LXXII. bāb kōnilikke kōnilik işilikke işilik ılmanı aytur ve's-selām (5641-5831)

LXXIII. bāb oğğurmiş iglig bolup oğdölmişni ündemişin ayur (5832-5871)

LXXIV. bāb oğdölmiş oğğurmişşka tüş yörügisin aytur (5872-5910)

LXXV. bāb oğğurmiş oğdölmişşke tüş körmışin ayur (5911-5915)

LXXVI. bāb oğdölmiş oğğurmiş tüşiñe taÓbirin kereki teg ayur (5916-5925)

LXXVII. bāb ol-ok tüşni oğğurmiş ağın türlüg yormağını ayur (5926-5930)

LXXVIII. oğdölmiş oğğurmişşka tüş taÓbirin ayur ve's-selām (5931-5966)

LXXIX. bāb oğğurmiş oğdölmişşke pend bėrmışini ayur (5967-6110)

2.3.3.3. Fergana Nüshasında Yer Alan Yanlış Biçimler

Fergana nüshasını istinsah eden çok titiz davranmamıştır. Bu yüzden metnin birçok yerinde yanlış noktalama sebebi ile metnin anlamına uymayan biçimler hatta DLT ve Eski Türkçenin etimolojik sözlüklerinde tespit edilemeyen sözcükler yer almaktadır. Biz metni oluştururken metne sadık kalmaya çalıştık fakat anlama uygun olmayan kimi sözcükleri dipnotta vererek diğer nüshalarda yer alan doğru biçimleri metinde gösterdik. Yanlış yazılan bu sözcükleri şu şekilde tasnif ettik:

Yanlış yazılan kelimeler:

Olması gereken biçim	Fergana nüshasında yer alan yanlış biçim
bezemiş	yaramış (1b-09) ¹³
sawnı	saçını (2b-09) ¹⁴
tağu	tedük (59) ¹⁵
ķır	tır (93)
tapnur	yaynur/yınur (94)
arķuķ	artuķ (334, 1642)
‘āķibet	‘āfiyet (351)

¹³ Mukkadimede yer alan varak ve satır numarasıdır.

¹⁴ Mukkadimede yer alan varak ve satır numarasıdır.

¹⁵ Parantezleri içinde verilen rakamlar beyit numaralarıdır.

tünerikte	tüner tegde (377)
yüdğüsi	yudğusı (531)
bu	nu (773)
töküldi	büküldi (781)
ķulsıg	wulsıg (795)
neņ	teg (892)
awnur	aķtur (975)
egdi	eldi/aldı (1024)
tètğü	nètğü (1070)
tatıg	ıtıg (1074)
yayıg	yatıg (1075)
aydım	aydım (1076)
ög	ol/öl (1239)
yaruyur	yoruyur (1280)
küder	kürer (1377)
kütğüçi	tütğüçi (1400)
tutuzdum	tapuzdum (1463)
öñdüsi	egdüsü (1526)
ël	eg (1579)
taņda	neņde (1584)
emitmes	eyitmes (1611)

teşsiz	yaşsız (1634)
bügülep	nëgülep (1638)
tüplüg	tünlüg (1669)
bar	bu (1678)
ķızraķ	ķorķuķ (1694)
êlke	êlig (1756)
begi	negi (1761)
şabur	manur/munur (1835)
cān	ĥān (1896)
buza	yüze (2071)
ķatķı	ķuşķı (2198)
azğın	azğır (2276)
süsi	sözi (2319)
oñuñdın	egiñdin (2339)
atı	anı (2575, 2613)
yüz	yüzde (2768)
tuşı	tusı (2801)
atı	otı (3339)
buzğay	turğay (3421)
tügün	bu kün (3426)
ıdı	aydı (3428)

yası	yaşı (3536)
otuğ	artuğ (3554)
ajun	uzun (3559)
tapuğka	tapnuğka (3687)
köçütçi	köçeçi (3714)
tutuzmış	tapuzmış (3736, 3740)
bar	bu (3783)
bedüklük	edüklük (3788)
odğurmuşıg	ögdülmüşıg (3800)
ürtügün	öz bu kün (3837)
ürtüg	öz teg (3837)
tutuzdı	tapuzdı (1557, 3881)
bayatıg	yana yıg (3899)
tutup	tutut (3916)
oğ yaçı	oğtaçı (3955)
ğorğu	ğorğnu (3906)
kök ayukluk	köñi yulık (3973)
emişsinmegil	işensinmegil (3999)
ğaya	ğına (3999)
beg küsi	belgüsi (4001)
üdde	özde (4004)

aya	apa (4060)
anı	atı (4162)
saķınçsız tiril	saķınç sen sarıl (4301)
y���	y��� (4483)
oķısa kişi	oķısa sen (4565)
ig�il	i�gil (4572)
bekr�	bekd� (4701)
taş	baş (4779)
�lker	�rker (4789)
erej	ereş (4807)
sondaĝa	sonraĝa (4902)
ke�	kend (5004)
tusulsu	tuzulsu (5024)
beg	beg/teg (5030)
tut	�ut (5118)
tile ��	yalavaç (5220)
ya�nı	ne�ni (5505)
bu	lu (5676)
turu	�uru (5794)
�gd�lmiş	�gd�ldi (5868)
�anur	�ayur (5914)

sözümni	sözümte (6063)
amdı	aydı (6067)

Metinde yer alan bazı biçimler metne uymazken satır üstünde eklenen biçimler metne daha çok uymaktadır. Bu yüzden satır üstünde yer alan biçimler metne dahil edilmiştir:

Metinde yer alan biçim	Satır üstünde yer alan biçim
ayur ay	kötürdi (1755)
tilekini	tilegil (5372)
ol	kör (5609)
tilekin	tilekiñ (5840)

men-sen, maña-saña, meniñ-seniñ sözcüklerinin birbirinin yerine yazılması: *men* yerine *sen* (908, 4905, 4959); *maña* yerine *saña* (5777, 3725); *saña* yerine *maña* (540, 3624); *seniñ* yerine *meniñ* (1533)

Dilbilgisi açısından yanlış ekin yazılması: *açınmış* yerine *açıtmış* (2798); *saķınmış* yerine *saķıtmış* (4306); *tirigliklerig* yerine *tiriglikleriñ* (1371); *elgiñ* yerine *elgin* (4041); *öteyümedim* yerine *ötenümedim* (1571); *ulıp* yerine *ulıt* (1191); *kişig* yerine *kişiñ* (1292)

Noktaların yanlış yerde konması ile yanlış yazılan sözcükler:

ze yerine **re**'nin yazıldığı sözcükler: *tüz* yerine *tur* (2207); *tuzı* yerine *turı* (2239); *tüzüp* yerine *turup* (2309); *izig* yerine *irig* (2347); *tezig* yerine *tirig* (4660)

re yerine **ze**'nin yazıldığı sözcükler: *kör* yerine *köz* (179); *uru* yerine *özü* (216); *törü* yerine *tözü* (249, 1617); *yaruk* yerine *yazuk* (591, 1967); *irlü* yerine *izlü* (1039); *irildi* yerine *izildi* (1058, 1337, 1555, 4618); *irilmez* yerine *izilmez* (1972); *irilgey* yerine *izilgey* (4143); *yori* yerine *yüzi* (1487); *törüçe* yerine *tözüçe* (1590); *turı* yerine *tözi* (1676); *körü* yerine *közü* (1878); *ağırın* yerine *ağızın* (2763); *arığ* yerine

azığ (5242); *köreyin* yerine *közeyin* (5856); *kürküm* yerine *küzküm* (5888); *er* yerine *ez* (5890)

ye yerine **te**'nin yazıldığı sözcükler: *yükleri* yerine *tükleri* (1626); *yanutın* yerine *tanutın* (1659); *yangı* yerine *tağı* (1610); *yüz* yerine *tüz* (2446); *yılın* yerine *tilin* (4450); *yut* yerine *tut* (5447); *yatup* yerine *tapup* (4701); *yèrikmedi* yerine *tèrikmedi* (5073); *yoğ* yerine *toğ* (5194);

te yerine **ye**'nin yazıldığı sözcükler: *törütti* yerine *yaruttı* (2, 3605); *kötki* yerine *köyki* (20); *teyiz* yerine *yetiz* (3373); *taş* yerine *yaş* (3806); *teşer* yerine *yeşer* (4003); *teşsiz* yerine *yaşsız* (4240); *terk* yerine *berk* (4290); *tètip* yerine *yetip* (4682); *toğtı* yerine *yodđtı* (5639); *teñi* yerine *yañı* (5922)

ye yerine **be**'nin yazıldığı sözcükler: *yayığ* yerine *bayığ* (88); *yaşı* yerine *başı* (419); *yulup* yerine *bulup* (1101, 1184, 2128); *yèr* yerine *bir* (1511); *yarur* yerine *barur* (718, 813); *yol* yerine *bol* (924); *yıl* yerine *bil* (5888, 5890); *yèr* yerine *bèr* (5137, 3173); *yırar* yerine *birer* (3510)

be yerine **ye**'nin yazıldığı sözcükler: *bulnuğup* yerine *yultuğup* (2354); *bu* yerine *yu* (2501); *barı* yerine *yarı* (2874); *boğuğ* yerine *yodđuğ* (5008); *bezenip* yerine *yezenip* (5127); *boğun* yerine *yodđun* (5224); *barın* yerine *yarın* (5434); *buzar* yerine *yuzar* (5625); *bol* yerine *yol* (5967); *bilin* yerine *yılın* (5967); *bulun* yerine *yolun* (5968)

be yerine **te**'nin yazıldığı sözcükler: *buşar* yerine *tuşar* (624); *buştum* yerine *tuştum* (781); *bileki* yerine *tileki* (2275); *bile* yerine *tile* (2305, 5172); *butıķlandı* yerine *tutıķlandı* (3758)

be yerine **te**'nin yazıldığı sözcükler: *tusuğluğ* yerine *busuğluğ* (632); *tusulmaz* yerine *busulmaz* (1516); *tusulğusı* yerine *busulğusı* (1600)

sin yerine **şın**'nin yazıldığı sözcükler: *küsüş* yerine *küşüş* (43,156, 196, 204, 257, 299, 390, 554, 854, 1092, 1142, 1695, 1913, 3217, 4008, 4513, 4864, 5057, 5590, 5643, 5862); *tütsüg* yerine *tütüşüg* (95); *saķlıķnı* yerine *şaklıķnı* (433); *busar* yerine *buşar* (1995)

2.3.3.4. Sadece Fergana Nüshasında Bulunan Farklı Beyitler

Arat'ın yayımında tercih edilmeyen sadece Fergana nüshasında yer alan 27 beyit tespit ettik. Bu beyitlerden bazıları Mısır ve Viyana nüshalarında küçük farklılıklarla yer almaktadır. Bu beyitler şunlardır:

463. biliglig bilir ol biligniñ atı
biligsiz ne bilge bilig kıymeti¹⁶
464. biliglig qadrını hem biliglig bilir
güher qadrını hem güher oq bilir¹⁷
527. eñ aşnu eligke ayayın bu söz
qayı kün körüngü qaçan kelgü öz
904. asıg kör yüz ursa bu künlük saña
yarın yas qılur anda bütgil aña¹⁸
1232. bu öglüg sözini ögün birle uq
anıñ birle süzgil kamuğ bulğanuq
1252. negü tēr eşitgil kişi edgüsi
bu edgü kişidin bolur belgüsi
1284. bor içme utunqa qatılma yorı
özün edgü bolğa esenin yorı¹⁹
1385. idı yaqşı sözler bu şa'ir anı
bu şı'r ma'nısını oqıgıl qanı
1427. vefâ qılgu ermes bu dünyâ saña
vefâ qıldı mu amdı baqğıl maña²⁰
1639. kişike tusulmaz tükel üç neñ ol
üçini ayu bērdim edgü oğul²¹

¹⁶ Bu beyit A nüshasında “biliglig bilür ol biligniñ atı/ biligsiz ne bilgey bilig hürmeti” olarak geçmektedir.

¹⁷ Bu beyit A nüshasında “bilig qadrını hem biliglig bilür/ güher qadri nakıt salır kıymeti”, C nüshasında ise “bilig qadrını hem biliglig uqar/ güher kıymetini nādān ne bilir” olarak geçmektedir.

¹⁸ A nüshasında “asıg körnür erze esizlik bükün/ yarın yas qılur anda uqğıl ögün” olarak geçmektedir.

¹⁹ A nüshasında bor içme oyunqa kıyılma yorı/ sina birle fasıq adın ma kıra/ösün bolğa qutsuz yüsüng ket turı” olarak geçmektedir.

²⁰ Arat neşrinde “vefâ qılgu ermez bu dünya bilin/ keçer dünyada öz azuquñ alın” olarak geçmektedir.

²¹ Arat neşrinde “kişike tusulmaz tükel yas qılur/ bu üç neñ turur kör ay ilçi unur” olarak geçmektedir.

1750. idi yaqşı sözler bu şā'ir tili
uqulsa tatıǵı yıpar teg yıdı
1751. biligsizke devlet yaransa kelip
biligligke artuq yaraşur kelip²²
1752. biligsiz bile tursa devlet qalı
biliglig bile turǵa teñ tuş körip
1753. biliglig sewünçün kötürse başı
biligsiz kör ot teg öçer tek qalıp²³
2346. kür alp er sekirtipçerig boynı şır
yaǵını bulunlar alur hem esir
2829. bağırsağ kişi begke özgey bolur
bu özgey kişi tapǵı aǵı bolur
3495. köñül bérdin erse bu qurtǵa yüzi
yaqañnı tutar künde kétmez sözi²⁴
3508. sañar sökse kim buşsa açığ etin
öçün berge yarın qara yer qatın
3533. süçig bu tiriglikke açığ ölüm
qarartur tüner teg yarumış künüm
3548. uşaq <oǵlan> özlüg et öznün sanı
boğuz yüdse yügrür tilegü anı²⁵
3674. bularda birisi tapuğ bolmaz ol
yana biri halqqa vefā qılmaz ol
3686. idi yaqşı aymış bu sözni amul
eşitgil anı sen e edgü köñül
3975. qayuxa tegir ol tapuğçı qulı
munuñda naruqı ağırlıq yolı²⁶

²² C nüshasında “biligsizke devlet yaraşsa kelip/ biligligke artuq yaraşur yilip” olarak geçmektedir.

²³ C nüshasında “biligsiz sewünçün kötürse başı/ biliglig küwençün uçar ol qalıp” olarak geçmektedir.

²⁴ Arat neşrinde “köñül birse qurtǵa bolur bir turı/ yaka yin tutar künde kesmez urı” olarak geçmektedir.

²⁵ Arat neşrinde “kiçig oǵlan özlüg et öz menzegi/ boğuz toğsa yügrür tiler öz teñi” olarak geçmektedir.

²⁶ Arat neşrinde “bu yirke tegi ol tapuğçı qurı/ munuñda narı yoq ağırlıq qurı” olarak geçmektedir.

3976. bu  ur a tapunsa tegip er yarar
ulu lu  a tegn r yatıp  r   yer²⁷
4015.  ı ırma  atı  sen  n n  at ura
utunluk bolur bu ki iler ara
4017. unıtma  z  ni sayu tur t p  
unutsa   z  ni  let r  utu 
4018.  z  nde ulu nu  s zin s zleme
s z   ya  ı tı lap anı kizleme

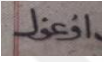
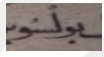
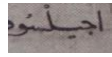
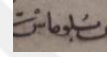
²⁷ Arat ne rinde “bu  ur a tegip er tapınsa birer/ idi ke  tusulur begi arzu yir” olarak ge mektedir.

3. DİL BİLGİSİ

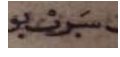
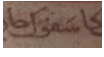
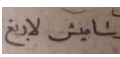
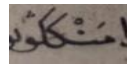
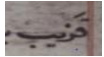
3.1. Yazım Özellikleri

Sülüs hattı ile yazılmış olan Fergana Nüshasında imlâ açısından Uygur ve Arap imlâ geleneğinin özellikleri bir arada bulunmaktadır. Harekeli bir metin olmamasına rağmen yer yer harekelerin kullanıldığını görmekteyiz. Harekeler genellikle yazılmayan ünlülerin doğru okunması için, bazen de uzunlukları göstermek için kullanılmıştır. Metinde kullanılan harekeler şunlardır:

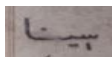
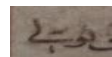
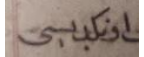
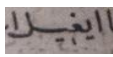
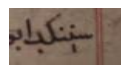
Ötre:

oğul (66a/14); bolsu (69b/10); açılsu (120a/07); ötrü (166b/08); bulmuş (172a/03); bulumas (188b/13); suwı (196a/06)

Üstün:

sanu (103b/10); sarp (108a/01); sewüg (111a/02); seçe (129b/03); samışlarığ (171a/03); meñgü (171b/10); taş (176a/09); kazıp (193b/06)

Esre:

sına (152a/13); yolı (169b/05); öñdisi (171a/04); ayğıl (172a/06); seniñde (179a/02); yiti (190b/08); katkı (195a/03)

Şedde:

ayıttuқта (148b/10); kesse (149b/04); sırı (150a/07); yattı (176b/10); yıggu (198b/11); yaruttı (202a/15); yummadı (223a/11)

Sükûn:

yunup (176b/10); öldi (186b/11); yomkı (190b/03); barça (201b/14); bérđi (209b/04)

Müstensih eseri istinsah ederken çok titiz ve dikkatli davranmamıştır. Eserde bazı sözcüklerde hiç nokta konulmazken bazı sözcüklerin noktaları eksik veya yanlış yerde konulduğunu görmekteyiz. Ayrıca eserin birçok yerinde bazen harflerin, bazen hecelerin bazen de bütün kelimenin unutulduğunu ve daha sonradan üste eklendiğini görmekteyiz.

Noktasız yazılan sözcükler:

teg (54a/02); yoritğıl (56a/09); yulıp (58b/08); tęp (68b/06); yėti (73b/01); yétgü (90b/11); yanayı (136a/09); yüzi (162b/04)

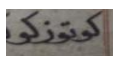
Kimi harflerin noktalarının yazılmadığı sözcükler:

tezginür (118b/10); kdaşlar (119a/04); atası (125b/01); tutşu (149a/03); tutğu (159a/02); ajunuğ (171b/10); tatqı (172b/12)

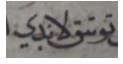
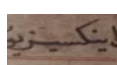
Fazladan nokta konan harfler: Genellikle re (ر) ve ze (ز), peltek de (د) ve dal (د), tı (ط) ve zı (ظ) harflerinin karıştırılmaması için re (ر), dal(د), tı (ط)“nın altına nokta konmuştur.

qarardı (121b/09); tör (167a/01); amdı (28a/15); atın
(27a/7)

Bazen de *re* (𐰽) yerine *ze* (𐰾) yazılmıştır:

erse (127b/01); kötürgü (162b/14); arıg (193a/08)

Noktası yanlış yerde olan sözcükler:

tepiz yerine yetiz (126b/01); butıqlandı yerine tutıqlandı
(139b/14); taş yerine yaş (141b/04); teırsiz yerine yaırsız (157a/02);
yoq yerine toq (191b/05); yut yerine tut (200a/14) yazılmıştır.

3.1.1. Ünlülerin Yazımı

Ünlülerin yazımında genel olarak Uygur imlâ geleneğini devam ettiren Karahanlı Türkçesinde ünlüler gösterilmektedir. Fergana nüshasında da ünlüler az sayıda örnek dışında genellikle gösterilmiştir.

Ünlülerin yazım biçimleri, asli ve ikincil ünlü uzunluklarını belirlemede ölçüt olarak kullanılır. Aruzun *feülün/feülün/feülün/feül* kalıbıyla yazılan Kutadgu Bilig'deki imâleler aruz kusuru olarak düşünülse de bu hecelerin asli uzun ünlülü hecelere denk gelmesi, Kutadgu Bilig'de uzun ünlülerin olduğunu düşündürmektedir. Bu konu Talat Tekin tarafından ayrıntılı olarak ele alınmış uzun ünlülü sözcükler, DLT'deki uzun ünlülü sözcüklerle ve uzun ünlüleri koruyan Türk yazı dilleriyle karşılaştırılmıştır (Tekin, 1967, 159).

/a/ Ünlüsü

Fergana nüshasında /a/ sesi genellikle *elif* (𐰽) ile gösterilmiştir. Söz başında bulunan /a/ ünlüsünün bazen *elif* (𐰽) ile bazen de *medli elif* (𐰽) ile gösterildiğini görmekteyiz.

aça (33a/05); amulluq (29a/07); aqar (30a/13).

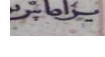
Aynı sözcüğün *elif* ya da *medli elif* (𐰽) ile yazıldığı örnekler de vardır.

ay (7b/02); Ay Toldı (27a/11); Ay Toldı (42b/01)

Uzun ünlülü sözcükler (*ag-*, *at*, *ar-*, *vd.* Tekin, 1995a, 171-175) *elif*’le yazıldığı gibi genellikle *medli elifle* yazılmıştır²⁸:

ağar (65b/03); atlığı (36a/10); armasun (56a/08).

Söz içinde /a/ ünlüsü, genellikle *elif* (ا) ile yazılmıştır:

ğarağı (17a/03); sınağ (220b/09); bu ünlü bazen *fetha* ya da *fethalı* *elif* ile yazılmıştır: barça (35b/14); yaramas (36a/09); osal (50b/02).

Söz içinde ilk hecede /a/ ünlüsünün yazılmadığı örnekler oldukça fazladır:

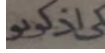
kaç,, kaç²⁹ (58a/09); saşınığ (84a/07); başın,, başını³⁰ (99b/09); bardı (139b/13).

Söz sonunda /a/ ünlüsü genellikle *elif* (ا) ile bazen de *fethalı elif* (آ) ile gösterilmiştir:

yana (91b/10); bayusa (109b/02); bolsa (80b/01); kalsa (121a/10); tutmasa (170b/02); yaşasa (221a/02).

/e/ Ünlüsü

Söz başında genellikle *elif* (ا) ile yazılmıştır:

elig (105a/10); ew (57b/09); edgü (57b/02); egin (61a/12); eren (61b/08)

ew “ev” (164b/12) sözcüğü genellikle *elif* ye (آ) ile yazılmıştır.

²⁸ Uzun ünlülü bütün sözcüklerin dökümü yapıldıktan sonra Karahanlı Türkçesindeki durum hakkında genel bir yargıya varılabilir. Bu konuda T. Tekin de yazısında verdiği listenin 11. yüzyıl Karahanlı Türkçesindeki bütün uzun ünlülü kelimeleri içermediğini belirtmiştir (1967, 158).

²⁹ Örneklerde eş sesli farklı anlamlı sözcüklerin anlamları verilmiştir.

İlk hecesinde *açık /e/* ünlüsü bulunduran sözcüklerin ise genellikle elifsiz yazıldığı tespit edilmiştir:

sewüg (12a/08); *beg* (21b/04); *bedük* (61a/11).

Bu tür sözcüklerin *elif* ya da *üstün* kullanılarak yazıldığı örnekler de vardır:

belgü (73b/10); *sewüg* (199a/13); *seçü* (12b/06).

/e/ ünlüsü, ikinci, üçüncü hecede ve söz sonunda genellikle *elif* (ل) ya da *fethalı elif* (ل) ile yazılmıştır:

üzele (35a/08); *içer* (68a/04); *eymenür* (34a/04); *sewe* (12a/08); *bilge* (14a/10); *birle* (107a/09); *tilese* (162b/14); *tilese* (112b/04); *erse* (119a/13); *tükese* (204b/11).

Uzun ünlülü sözcüklerde (*er*, *beg*, *kenç*, vd. Tekin, 1995a, 180-181) */ē/* sesi genellikle gösterilmemiştir. Sadece *er* “erkek, adam” sözcüğü çoğunlukla *medli elif* ile yazılmıştır:

er (103a/10, 146b/10, 195a/02);

beg (15b/11, 16b/01); *kenç* (100a/01)

/è/ Ünlüsü

Eski Türkçede kök hecede kapalı */è/*’nin bulunduğu (Runik, Tibet, Brahmi harfli belgelere dayanarak) bilinmektedir. Mansuroğlu, hiç bir alfabede */e/*’yi ifade eden bir harf olmadığı için, metinlerde bu ünlüyü */è/* ve */i/* ünlülerinden ayırmanın mümkün olmadığını ayrıca konuşma dilinde de bölgeden bölgeye kapalı */è/*’yi içeren sözcüklerin farklı seslendirilebildiğini belirterek, kök hecesinde kapalı ve açık *e* ile *i* bulunduran sözcükleri dönemin diğer sesleriyle karşılaştırmalı olarak verir ve kesinlikle */è/*, */e/* ve */i/* ayrımının yapılması gerektiğini vurgular (1957, 215-216).

Yazmada kapalı */è/* ile olduğu bilinen */è/* ünlüsü söz başında ve ilk hecede genellikle *elif* ye (ل) ile gösterilmiştir.

ewme (25b/14); etlür (35b/14); endür (42b/06); bërdi
(10b/07); yètse (157b/01); tēp (204a/01) vd.

Ancak bu yazım her zaman tutarlı değildir. Kapalı /è/ ile olan sözcüklerin sadece *elif* ile yazıldığı örnekler de vardır.

èşitgil (45a/11); èltür (139a/03); yërke (35b/13); tēp
(52b/01).

Harekeyle gösterilen örnekler de vardır: yēr (194b/02).

Uzun ünlülü sözcüklerde (*bër-,ènç, èl, èn-, kēç, tè-, yè-* vd. Tekin, 1995a, 181-182) kapalı /è/ sesi çoğunlukla *elif ye* ile yazılmıştır:

bërdi (100b/01); bërme (90b/01); bërse (75a/13); ènç
(47a/01, 76a/01, 78a/15); èli “ülkesi” (17b/02, 44b/02, 69a/11); èndi
(181b/13, 223a/10, 223b/05); kēç (26b/02, 60a/14, 112b/10); tēr
(109a/02, 110b/03, 122a/10); yēdi (60b/03, 63b/12, 91a/03)

Bu durumda Fergana nüshasında kapalı /è/*nin yazımda her zaman işaret edilmediğini söyleyebiliriz. Yazım, bu konuda bize kesin bilgi vermemektedir. Bu yüzden çalışmamızda Eski Uygurca yayınlarda, Clason (EDPT 1972) ve Erdal’ın (OTWF 1991) çalışmalarında yer alan kapalı /è/*li sözcükler göz önünde bulundurularak yazıma bakılmaksızın kapalı /è/ ile okunmuştur.

/ı/ ve /i/ Ünlüsü

Bu sesler söz başında genellikle (sözcük kısa ya da uzun ünlülü olsun) *elif ye* (اڭ) ile gösterilmiştir: içürgü (45a/07); işi (69a/02); inançsız (30b/01); ıdtım (47a/09).

Söz içinde genellikle *ye* (ي) ile gösterilmiştir. Bazı örneklerde *ye* ve *esre* ile ya da sadece *esre* ile gösterilmiştir. Bazen de hiçbir harf ya da hareke kullanılmamıştır:

yağız (9a/02), tilekin (25a/04); katıg (45a/02).

Ye ve esre ile gösterilen örnekler:

bayatım (118b/03); *neşin* (131b/03); *Esre* ile gösterilen örnekler:

meniş (36a/01); *kalık* (50b/11).

İlk hecedeki ı/i sesleri için hiçbir harf ya da harekenin kullanılmadığı örnekler:

kıldın (51b/05); *biliglig* (58b/02); *kişiler* (91a/14).

Söz sonunda genellikle *ye* (ی) ile bazen de *ye* ve *esre* ile gösterilmiştir.

ewürdi (49b/03); *muni* (134b/05); *kalı* (148b/09); *étildi* (206a/04).

Uzun ünlülü sözcüklerde (*kız*, *tın*, *sıgun*, *sı-*, *ig*, *tirig*, *tiş*, *yig* vd. Tekin, 1995a, 175-177, 182-183) /ı/ ve /i/ sesi genellikle *ye* ile gösterilmiştir.

kız “kız” (87a/05, 127a/09, 220a/08); *tın* “nefes” (15b/09, 47b/11, 218b/02); *sıgun* (10a/12, 194a/01); *sıma* (154a/08); *sıgu* (89a/11); *ig* (45a/02, 108a/05, 215a/01); *tirig* (8a/07, 15b/13, 45a/14); *tişin* (90a/15, 209a/11); *yig* (29a/06, 36b/06, 45a/02)

/o/, /ö/, /u/ ve /ü/ Ünlüsü

Söz başında çoğunlukla elif vav (و) ile gösterilmiştir. Sadece bir kaç örnekte elif

(ل) ile gösterilmiştir: *orun* (30a/04); *üç* (35a/02); *uğturayın* (25a/02); *ögeyin* (40a/01)

oğul (50b/08); *uluğ* (10b/05); *ötti* (10a/10).

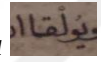
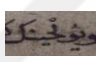
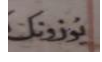
/ö/ ve /u/ sesi birkaç örnekte çift vav ile yazılmıştır: *uzun* (188a/04), *ul* (218a/ 05), *öl* „ıslak” (107b/12; 108a/14; 167b/10), *üzüldi* (203a/05). Bu sözcüklerden *ul* ve *öl* uzun ünlülüdür. Krş. Uyg. *uul*, MK *ül*; MK *öl*, Türkm. *öl*, *höl*, Az. *höl*, Hlç. *hi^el* (Tekin, 1995a, 179, 184).

Söz içinde vav (و), *ötreli* vav (ؤ) ya da sadece *ötre* kullanılarak gösterilmiştir. Bazen de hiçbir harf ya da hareke kullanılmamıştır:

basutçı (22a/14); *yokaru* (10a/06); *tört* (18a/07).
basutçı (22a/11); *bolur* (71b/10); *kılsunı* (198a/03).
kolur (143a/04); *suwı* (196a/06); *sözüg* (221a/03)
kuluğ (8a/14); *kut* (28a/08); *yazukluğ* (52a/09)

Söz sonunda u/ü ünlüsü çoğunlukla vav (و) ile birkaç örnekte ise *ötreli* vav (ؤ) ile gösterilmiştir: *törü* (35a/11); *bügü* (74b/03); *ortu* (80b/01); *tutsu* (19b/06); *bu* (49a/04).

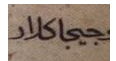
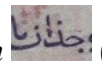
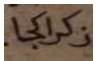
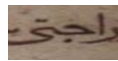
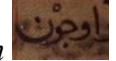
Uzun ünlülü sözcüklerin (*bol-*, *yol*, *bu*, *ul*, *ör-*, *sü*, *yüz* vd. Tekin, 1995a, 177-180, 183-186) çoğunlukla vav ile yazıldığı gibi birkaç örnekte de vav ve *ötre* ile yazılmıştır:

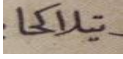
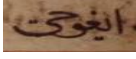
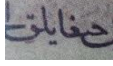
bolsa (21a/03, 54a/02, 72a/10, 125a/04); *bolur* (32b/05, 71b/10, 80a/15); *yolka* (57b/08); *yolçıñ* (188b/05); *bu* (35b/05, 49a/04);
ulı (57b/11); *örü* (206a/09); *sü* (174b/10); *yüzüñ* (180a/13, 210b/04); *yüz* (184a/11)

3.1.2. Ünsüzlerin Yazımı

/ç/ Ünsüzü

Yazmada /ç/ sesi genellikle cim (چ) ile, birkaç sözcükte de çim (چ) ile gösterilmiştir:

çëçekler (10a/04); *çağan* (12a/13); *kerekçe* (18b/02); *açtı* (47a/02); *saç* (18b/09); *öçün* (153a/01) Bazen de cim (چ)“in noktası yazılmamıştır:

tilekçe (18b/02); *ayğuçı* (109a/02); *çığaylık*

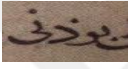
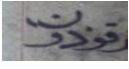
(111a/05); *çaw* (142b/06);

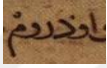
Şu birkaç sözcükte de çim (چ) ile gösterilmiştir:

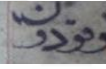
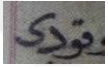
sakınç (40a/15), *içe* (167b/11), *içgil* (169a/13)

/d/ Ünsüzü

Karahanlı Türkçesinde görülen /d/ sesi yazmada genellikle *zel* ile (ذ) ile gösterilmiştir. Bazı örneklerde ise ya Eski Türkçedeki /d/ sesi korunmuştur ya da müstensih tarafından noktası konulmayarak *dal* (د) ile gösterilmiştir. Yazmada birlik sağlamak için *dal* (د) ile yazılanları dipnotta göstermeyi tercih ettik.

bodm (44b/03); *bedüklük* (53b/01); *ğodun*

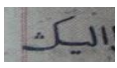
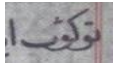
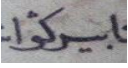
(58b/07); *keğ* (89b/03); *üdrüm* (153b/02)

edgü (48a/10); *ğodun* (58b/06); *ğudı* (121b/10)

/g/ ve /k/ Ünsüzü

Yazmada /g/ ve /k/ sesi, genel olarak *kef* (ك) ile gösterilmiştir, 59. varaktan itibaren üç *noktalı kef* (كٓ) ile gösterildiği örnekler de vardır:

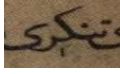
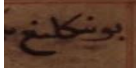
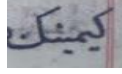
kerek (35b/01); *elig* (149a/03); *üküş* (166b/03); *teg*
(223b/03);

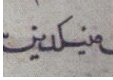
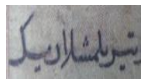
elig (59b/13); *töküp* (154b/06); *bërgü* (168b/14);
yölek (171a/12)

/ŋ/ Ünsüzü

Eski Uygur Türkçesinden itibaren Doğu Türkçesinin yazım geleneğinde *nun kef* (نك) ile gösterilen damaksıl /ŋ/ sesi, yazmada da çoğunlukla *nun kef* (نك) ile

gösterilmiştir, ancak metinde bir çok sözcükte bu ses, Batı Türkçesi imlâsında görülen *kef* (ك) ile yazılmıştır. Bu yazım biçimi, 14. yüzyılda istinsah edildiği düşünülen Mısır nüshasında da görülmektedir.

teñri (9a/02); *yañlıg* (110b/01); *kimiñ* (131b/05)

meniñdin (14a/06); *biliñ* (110a/11); *tèrilmişlerin* (131a/13)

/j/ Ünsüzü

/j/ sesi Türkçe sözcüklerde bulunmayan bir sestir. Uygurcada /z/ ve /j/ sesleri tek bir işaret ile gösterilmiştir. İlk dönem Uygurca metinlerinin yazı çevriminde /j/ sesi /z/, /ž/ ile yapılmıştır (Ölmez, M., Ayazlı, 2011, 52-53). Arap harfli metinlerde ise (ژ) ile gösterilir. Yazmada da bu ses sadece birkaç alıntı sözcükte (*ajun*, *erej* ve *küjek*) geçmektedir. Bu ses bazen (ژ) ile bazen de *ze* (ز) ile gösterilmiştir. Yazmada birlik sağlamak açısından *ze* (ز) ile gösterilenler de /j/ olarak transkribe edilmiştir.

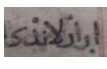
“dünya” anlamındaki *ajun* sözcüğü nüshada 273 defa geçmektedir. 119 defa *ajun*

 (ژ) ile, 154 defa da *azun* (ز) ile gösterilmiştir.

“huzur” anlamına gelen *erej* sözcüğü nüshada 66 defa geçmektedir. 61 defa *erej*

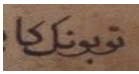
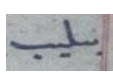
 (ژ) ile, 5 defa *erez* (ز) ile gösterilmiştir.

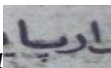
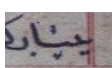
“huzur bulmak” anlamına gelen *erejlenmek* sözcüğü de 5 defa geçmektedir. 4 defa

erejlenmek şeklinde (ژ) ile, 1 defa *erezlenmek* (ز) ile gösterilmiştir.

/p/ Ünsüzü

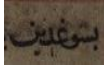
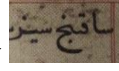
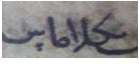
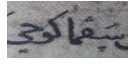
Yazmada /p/ sesi çoğunlukla *be* (ب) ile bazı örneklerde de *pe* (پ) ile gösterilmiştir:

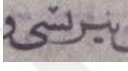
tüpünke (54b/03); *bilip* (77a/12); *tap* (165a/02);

yapa (53b/13); *arpa* (172b/09); *yıpar* (175a/13); *tapa* (203b/02)

/s/ Ünsüzü

Yazmada /s/ sesi çoğunlukla *sin* (س) ile gösterilmiştir. Bazı örneklerde altta üç noktalı *sin* (پس) ile, bazı örneklerde de *sin* ve üstünde bir v işareti ile (س^v) gösterilmiştir:

sözi (17a/02); *busuğdın* (56b/01); *sakınçsız* (163b/01);
yèglemes (103a/08); *süçig* (152b/12); *sewmegüçi* (164b/08);

birisi (100b/07); *bamasa* (127b/01); *söz* (156b/09)

Türkçe sözcüklerden sadece “alçak gönüllü” anlamına gelen *kutkı* sözcüğü 19 yerde *peltek se* (ث) ile yazılmıştır: *kuski* (31b/05), vd. Buradaki *peltek se* yazımı söz konusu sesin, “k” yanında ötümsüzleşmiş ikincil biçimidir. Bu sözcük Eski Uygurcada *kudki*, Brahmi metinlerinde *kutıkı*, DLT’de hep *kutkı* biçiminde yazılmıştır.

/t/ Ünsüzü

Yazmada /t/ sesi Türkçe sözcüklerde birkaç sözcük dışında daima *te* (ت) ile gösterilmiştir: *tér* (51a/02); *atı* “adı” (83b/08); *tutsa* (100a/04), vd.

at „beygir, at” sözcüğü çoğunlukla *tı* (ط) ile nadiren *te* (ت) ile gösterilmiştir. Sözcük toplamda 38 defa geçmektedir. 30 defa *tı* (ط) ile, 8 defa *te* (ت) ile gösterilmiştir. „hizmetkar, asker” anlamındaki *er at* sözcüğü de 5 defa *tı* (ط) ile, 52 defa da *te* (ت) ile gösterilmiştir:

aṭın (18b/01); *aṭ* (69a/05); *er aṭ* (57a/09)

atlanmak „atlanmak, ata binmek” eylemi nüshada 5 defa geçmektedir. Hepsinde de *tı*

(ط) ile gösterilmiştir: *aṭlanur* (97a/11); *aṭlandı* (179b/01)

at „ad-isim” sözcüğü tek yerde *tı* (ط) ile gösterilmiştir: *aṭıñ* (165a/10).

Karahanlı Türkçesinin yazım geleneğinde yer almayan bu özellik, (*at* „beygir“ sözcüğünde *te* (ت) yerine *tı* (ط) harfinin kullanılması) Harezmi Türkçesiyle yazılan *Nehcü'l-Feradis*, *Kıyasü'l Enbiya*, *Muinü'l-Mürid* ve *Kuran Tercümesi*’nde bulunmasının yanı sıra Mısır nüshasında da görülmektedir (Ölmez, Z., 2014, 250).

/w/ Ünsüzü

Dankoff ve Kelly Türkçede /f/ sesi birincil ses olmadığı için DLT’de /f/ ile yazılan sözcüklerin yazı çevrimini /w/ ile yapmayı tercih etmişlerdir (1982, 55). Fergana nüshasında /w/ sesi, bazen *fe* (ف) ile bazen de üç noktalı *fe* (ڤ) ile gösterilmiştir.

yawuz (38b/11); uwut (98b/09); suw (217a/03)

awınçın (11b/09); uwut (65b/05); sewinç (151b/07)

3.2. Ses Bilgisi³⁰

3.2.1. Ünlü Değişimleri

3.2.1.1. Düzleşme

Genel olarak eserde Eski Türkçedeki (Orhon ve Uygur Türkçesi) yuvarlak biçimler birkaç sözcük dışında korunmuştur. Bu sözcüklerin eserde daha çok yuvarlak, az sayıda düzleşmiş biçimleri yer almaktadır.

ü>e

Tek bir sözcükte ve sadece iki yerde düzleşmiş biçimi kullanılmıştır:

töre “töre, yasa” (1661) < ET *törü/törö*

u>a

Tek bir sözcükte ve sadece iki yerde düzleşmiş biçimi kullanılmıştır:

orta “orta” (5449) < ET *ortu/orto*

u>ı

³⁰Bu bölümdeki Orhon Türkçesi, Eski Uygur Türkçesi ve DLT’deki biçimler için Clauson (1972), Wilkens (2021), Röhrborn’un (2010, 2015, 2017, 2020) sözlüklerinden yararlanılmıştır. Ayrıca DLT’deki ve Orhon Türkçesindeki biçimler için Tekin (2016), Erdal (2004), Ölmez, M. (2019), Kaçalın (2019) ve Dankoff ve Kelly (1985)’ten yararlanılmıştır.

umunç sözcüğünün 12 yerde düzleşmiş biçimi kullanılmıştır:

umunç “umut” (2934) < ET *umunç*

uzlık “maharet, ustalık” (4092) krş. DLT *uzluk*

3.2.1.2. Yuvarlaklaşma

Fergana nüshasında kimi sözcüklerdeki düz ünlülerin yuvarlaklaştığını, kimi sözcüklerde ise hem düz hem de yuvarlak biçimlerinin kullanıldığını görmekteyiz.

3.2.1.2.1. Dudak Ünsüzlerinin Etkisiyle Yuvarlaklaşma³¹

Buradaki yuvarlaklaşmalar dudak ünsüzlerinin etkisiyle ilerleyici ya da gerileyici benzeşme yoluyla gerçekleşmiştir.

Aşağıda örneklerini verdiğimiz yuvarlaklaşmalardan bazıları diğer nüshalarda da bulunmaktadır. Ancak biz burada sadece Fergana nüshasındaki sözcükleri aldık.

çawlıg (4425) ~ *çawluğ* (2050, 2263, 3996) “ünlü, meşhur”

erdemliğ (555, 2999, 3377) “erdemli” krş. Uyg. *erdemlig*

ewliğ (134, 160) “ev sahibi” krş. Uyg. *evlig*; DLT *ewlig*

keçimliğ (3711) “geçici” krş. KB *keçimlig* (Mısır Nüshası 105b/01)

serimlig (2137, 2443) ~ *serimlög* (1298, 1305, 1835) “sabırlı” krş. Uyg. *serimlig*

sewinçlig (799, 938, 2369) ~ *sewünçlög* (1246, 1560) “sevinçli, mutlu” krş. Uyg. *sevinçlig*

tegimsiz (601, 2478) ~ *tegimsöz* (3979) “liyakatsiz, hak etmeyen” krş. Uyg. *tegimsiz*

tewsüzün “hilesiz” (4726); krş. Uyg. *tevsiz* ~ *tevsöz*

emüm (735) ~ *emim* (3063) “ilacım, çarem”

erdemüm (456, 735) ~ *erdemim* (708, 3063) “erdemim”

nefsüm (3581) ~ *nefsim* (4999) “nefsim”

selāmum (3821, 3666, 3823) “selamım”

ewün (4436) ~ *ewin* (549, 4420) “evin”

kimün (358, 1152, 1210) ~ *kimiñ* (1089, 2093, 3037) “kimin”

³¹ Dudak ünsüzleri bazı durumlarda Orhon Türkçesi’nde, daha çok Uyğurcada, Karahanlı Türkçesi’nde ise sıklıkla yuvarlaklaştırır (Erdal, 2004, 92-93).

çewrül- “çevrilmek, döndürülmek” (730) krş. DLT *çewrül-*

ewrül- “çevrilmek, dönmek” (122, 730, 3488, 6110) krş. Uyg. *ewril-*, DLT *ewrül-*

sawıl- (4788, 4789) ~ *sawul-* (6095) “batmak”³² krş. Uyg., DLT *savıl-* “eğilmek, bükülmek”

min- (3030, 3343, 4782, 4868) ~ *mün-* (564, 1374, 3244, 3343) “binmek” krş. Uyg. *min-* ~ *mün-*

semüz (3545, 3546) “semiz” krş. Uyg., DLT *semiz*

sewin- (580, 1016, 4656, 6015) ~ *sewün-* (1655, 1840, 3991) “sevinmek, mutlu olmak” krş. Uyg. *sevin-*; DLT *sewin-* ~ *sewün-*

tapın- (582, 584, 1356) ~ *tapun-* (472, 518, 3900) “hizmet etmek, ibadet etmek” krş. Uyg., DLT *tapın-*

sewinç (1528, 1563, 2823) ~ *sewünç* (38, 92, 3515) “sevinç, mutluluk” krş. Uyg., DLT *sevinç*

sewdüm (702) “sevdim”

awıçğa (1612) ~ *awuçğa* (2946, 4053) “ihtiyar, yaşlı” krş. Uyg., DLT *avıçğa*

Bir örnekte gerileyici benzeşme yoluyla yuvarlaklaşma görülür:

ew (731, 1405, 4781) ~ *öw* (1582) “ev” krş. Orh. T., Uyg. *ev*

3.2.1.2.2. İlerleyici Benzeşme

İlk hecedeki yuvarlak ünlünün etkisiyle ikinci hecedeki ünlü ilerleyici benzeşmeyle yuvarlaklaşır.

körkit- (31,47, 648, 1386) ~ *körküt-* (646, 780) “göstermek” krş. Uyg. *körkit-*

munı (104, 1604, 2394, 4768) ~ *munu* (82, 108) “bunu” krş. Orh. T. *bunı*, Uyg. *bunı* ~ *munı*

ulu- (1162) ~ *ulı-* (1156, 1381, 2742) “inlemek” krş. Uyg., DLT *ulı-*

ķurı- (66, 129, 1780) ~ *ķuru-* (114) “kurumak” krş. Uyg. *ķurı-* ~ *ķuru-*

toķış “savaş” (2330) ~ *toķuş-* “savaşmak” (4148) krş. Uyg., DLT *toķış-*

³² Erdal, eylemin DLT’de *savıl-* olduğu görüşündedir. “İkinci hecede bir kez ilk elden *kesre*, üç kez de ikinci elden *zamme* var. Dankoff ve Kelly’nin eserlerinin girişinde belirttikleri gibi birinci elin olayı daha iyi bildiği görüşüne katılıyorum. *sawul-*’ı seçmenin gerekçesi yoktur” (OTWF II, 671, dipnot 354).

unut- (743, 1311, 1327) ~ *unut-* (4017) “unutmak” krş. Uyg., DLT *unut-*
soğık (4522, 4523, 4525) ~ *soğuk* (3530) “soğuk” krş. Uyg., DLT *soğık*
süçigke (2059) ~ *süçügke* (6000) “tatlı” krş. Uyg., DLT *süçig*

3.2.1.2.3. Gerileyici Benzeşme³³

İkinci hecedeki yuvarlak ünlünün etkisiyle ilk hecedeki ünlü gerileyici benzeşmeyle yuvarlaklaşır.

awuçça (293) ~ *owutça* (5316) “*avuç*” krş. Orh.T., Uyg. *adut*

azu (240, 1005, 2501, 4478) ~ *ozu* (4481) “yoksa, acaba, ya da” krş. Orh.T., Uyg.
azu

3.2.1.3. Öndamaksıllaşma

Asli biçimi art ünlülü olan Kutadgu Bilig’de de genellikle art ünlü ile yer alan sözcüklerin ön ünlülü ekler alarak öndamaksıllaştığı görülür.

biçgil (1361) ~ *bıçğıl* (4561) “biçmek”

tilig (145, 197) ~ *tılığ* (173, 181) “dil, ağzın içindeki organ”

tiñlegü (3540) ~ *tıñlağı* (1001) “dinlemek”

3.2.1.4. Artdamaksıllaşma

Uygurcada ve DLT’de genel olarak *biçek* biçiminde olan sözcük bir yerde artdamaksıllaşarak *bıçaq* biçiminde görülür.

bıçaq (4499) ~ *biçek* (4033) “bıçak”

Uygurca ve DLT’de genel olarak *isi-* biçiminde geçen eylem sadece bir yerde artdamaksıllaşarak *ısınmaq* biçiminde görülür.

ısınmaq (4601) ~ *isingil* (1486) “ısınmak”

3.2.2. Ünlü Düşmesi

İki heceli bazı Türkçe sözcüklerde ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde sözcüğün orta hecesindeki vurgusuz ünlü düşmektedir. Bu ses olayının Kutadgu Bilig’de de çok sayıda örneği vardır:

³³ Eski Türkçedeki gerileyici benzeşme örnekleri için bk. Erdal, 2004, 86-87.

asığ > *asğın* “kazancını” (4129); *bağır* > *bağrım otı* “bağrımın ateşi” (1462); *bilig* > *bilgi* “bilgisi” (3113); *boğun* > *boğnu* “halkı” (864); *boyun* > *boynunu* “boynunu” (282); *çewril-* > *çewrülür* “döner” (730); *elig* > *elgi* “elini” (359); *êşit-* > *êştîp* “iştirip” (451); *ķawşur-* > *ķawşuru* “kavuşturup” (3963); *kesil-* > *keslür* “kesilir” (4025); *köñül* > *köñli* “gönlü” (2844); *kötür-* > *kötrüp* “kaldırarak” (5705); *oğul* > *oğlu* “oğlu” (1145); *orun* > *orum* “yerim” (577); *ökün-* > *öknür* “pişman olur” (4712); *ötün-* > *ötneyin* “arz edeyim” (945); *saçıl-* > *saçlur* “saçılır”(724); *serin-* > *serneyin* “sabredeyim” (546); *sewin-* > *sewnür* “sevinir” (1213); *tapın-* > *tapnur* “hizmet ediyor” (2775); *tapuş-* > *tapşur* “buluşur” (6083); *tökül-* > *töklür* “dökülür” (5861); *uruğ* > *urgı* “tohumu” (792); *ülüg* > *ülgi* “payımı” (3583)

3.2.3. Ünlü Uyumu

3.2.3.1. Önlük-Artlık Uyumu (Damak Uyumu)

Türkçenin karakteristik özelliklerinden biri olan önlük-artlık durumu bazı istisnalar dışında metnimizde de korunmuştur. Ön ünlülü alınma sözcüklere art ünlülü ekler eklenmektedir. Bu da ek uyumsuzluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu ek uyumsuzluğu genellikle Arapça ve Farsça sözcüklerde, az sayıda da Türkçe sözcüklerde görülmektedir.

Arapça ve Farsça sözcüklerdeki ek uyumsuzluğu:

Øālem+ıg “alemi” (121); *beyt+ıg* “beyti” (1623, 2013, 6086); *gevher+ıg* “cevheri” (5255); *şükr+uğ* “şükürü” (1020, 3081); *selāmet+lık* “kurtuluş” (4956); *ķudret+lıg* “kudretli” (1b-2)

Son hecesinde *i* veya *î* bulunduran sözcüklerin çoğu kalın ünlülü ekler alır:

Øāciz+lıkım “acizliğimi” (385); *ğafil+lıkđın* “gafletten” (6b-2); *ğarib+luğ* “yabancı” (468, 488); *hācib+lık* “haciplik” (2447); *hāriş+lık* “hırstan” (4631); *vezir+lık* “vezirlik” (1023, 1734, 2204)

‘adil+ķa “adalete” (2a-14); *celle+ķa* “yüce olana” (1b-1); *daØvi+ķa* “iddianın” (1862); *devlet+ķa* “devlete, devletin” (2a-15, 86, 1317); *ecel+ķa* “ecele” (1219); *hābīb +ķa* “sevgiliye” (4239); *hācib+lerķa* “hacipler” (2466); *millet+ķa* “dine, dinin” (86); *ni‘met +ķa* “nimete” (1255); *raØiyyet+ķa* “halka” (4897); *siyāset+ķa* “siyaset için” (2094); *tevbe+ķa* “tövbeye” (6b-7); *ziyāret+ķa* “ziyaret için” (4884)

Türkçe sözcüklerdeki ek uyumsuzluğu:

alım+ke bərimke “alışveriş” (4439); *esiz+ka* “kötüye” (860); *işler+ıg* “işlerini” (1692); *kiriş+ka* “gelirine” (4438); *sak+rek* “daha uyanık” (2278); *tatıg+lig* “lezzetli” (4546); *yavaşlar+ke* “uysal olanlara” (2264)

3.2.3.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu (Dudak Uyumu)

3.2.3.2.1. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumuna Giren Bağlama Ünlüleri ve Ekler

a. İyelik Eklerinin Bağlama Ünlüleri

{+(X)m}: Birkaç örnek dışında uyuma girmektedir. Bu sözcüklerdeki yuvarlaklaşma çift dudak ünsüzlerinin etkisiyledir: *selām+um* “selamım” (1335; 3666; 3823); *nefs+üm* “nefsim” (3581); *erdem+üm* “erdemim” (456;735); *em+üm* “ilacım” (735) *bayat+ım* “Tanrı”m” (142); *em+ im* “ilacım, çarem” (3063); *erdem+im* “erdemim” (3063); *iç+im* “içim” (418); *iş+im* “işim” (2700); *könl+üm* “gönlüm” (1158); *mañ+ım* “adımım” (1375); *muñ+um* “sıkıntılarıım” (385); *nefs+im* “nefsim” (4999); *saw+ım* “nasihatlerim” (3635); *söz+üm* “sözüm” (32); *tayanç+ım* “dayanağım” (3707); *ton+um* “elbisem, giydiğim” (4665); *tün+üm* “gecem” (377); *tüp+üm* “köküm” (1523); *umunç+um* “umudum” (28); *yazuğ+um* “günahım” (390); *yol+um* “yolum” (1122)

{+(X)η}: İki örnek dışında uyuma girmektedir. *ew+üη* “evin” (4436); *ğavl+üη* “sözün” (5973)

aş+ıη “yemeğin” (1365); *êş+ıη* “arkadaşın” (924); *iş+ıη* “işin” (780); *könl+üη* “gönlün” (1056); *köz+üη* “gözün” (1224); *kümüş+üη* “gümüüşün” (2990); *kün+üη* “günlerin” (1383); *oη+uη* “sağın” (3964); *ög+üη* “aklın” (1232); *söz+üη* “sözün” (734); *til+ıη* “dilin” (954); *tuş+uη* “dengin” (4150); *yol+uη* “yolun” (1378)

{+(X)mXz}: *öz+ümüz* “kendimiz” (4809); *köη(ü)l+ümüz* “gönlümüz” (4813)

b. Buyruk Kipi 2. Çoğul Kişi Eklerinin Bağlama Ünlüleri

{-(X)η; -(X)ηlAr}: *kör-üη* “dikkat et, dikkat edin” (2047); *sözümni tut-uηlar* “sözümü tutunuz” (4767)

c. Belirli Geçmiş Zaman 1. ve 2. Tekil Kişi Ekleri

{-DXm}: Bir örnek dışında uyuma girmektedir. *sew-düm* “sevdim” (702)

ay-dım “bahsettim” (348); *ayıt-tım* “soru sordum” (3123); *bayu-dum* “zengin oldum” (5208); *biti-dim* “yazdım” (3151); *büt-tüm* “inandım” (4967); *edgölükke tegür-düm* *elig* “iyiliklere ulaştım” (3424); *êşit-tim* “duydum” (2479); *ıd-tım* *yawalık bile* “boşa harcadım” (1104); *iç-tim* “içtim” (5585); *ķawuş-tım* “kavuştum” (3277); *keçür-düm* “bağışladım” (636); *kel-dim* “geldim” (578); *kes-tim* *sözüm* “sözün kisası, sözümü kestim” (685); *ķod-tım* “terk ettim” (1117); *ķol-dım* “diledim” (3458); *könjülke sığur-dım* “sevdim” (3779); *kör-düm* “gördüm, tanıdım” (581); *kötür-düm* *umunç* “umudumu yok ettim” (1350); *öte-dim* “ödedim” (1458); *ötün-düm* “arz ettim” (82); *sığın-dım* “sığındım” (28); *sına-dım* “sınadım” (244); *sök-tüm* “sövdüm” (1117); *sözi tut-tım* “sözlerini yerine getirdim” (45); *sözle-dim* “söyledim” (183); *tapun-dım* “ibadet ettim” (3218)

{-DXn}: *ayıt-tıñ* “sordun” (644); *basıt-tıñ* “kaybedersin, baskına uğrarsın” (2334); *beğüt-tüñ* “büyüttün” (1139); *beze-diñ* “süsledin” (21); *bođu-duñ* “boyadın” (6108); *buşur-duñ* “öfkelenlendirdin” (780); *edgü tut-tuñ* “iyi davrandın” (1245); *êşit-tiñ* “duydun” (3534); *igıd-tiñ* “yetiştirdin” (1139); *ķarındın çıkar-diñ* “karından çıkardın” (1494); *keçür-diñ* “geçirdin” (1386); *ķod-tuñ* “bıraktın, bırakıp gittin” (3286); *kör-diñ* “gördün, görüyorsun” (1480); *kötür-diñ* “yükselettin” (1244); *ķurıt-tıñ* “boş bıraktın” (1537); *ķutul-duñ* “kurtuldun” (4196); *munadıtur-duñ* “sıkıntıya düşürdün” (3907); *mün-diñ* “bindin” (5681); *ög-diñ* “övdün” (3125); *tapun-duñ* “hizmet ettin” (1538); *tegür-diñ* “ulaştırdın” (3080); *törüt-tüñ* “yarattın” (12); *tüş-tüñ* “indin, yerleştin” (512); *uğra-diñ* “uğradın, geldin” (3875); *uķ-tuñ* “anladın” (1909); *ur-duñ* “ortaya koymak, vurmak” (2978); *utru tut-tuñ* “karşı çıktın” (5642); *yarut-tuñ* “aydınlattın” (21); *yasta-diñ* “yasladın, koyup üstüne oturmak” (634); *yétür-diñ* “yerine getirdin, yetiştirmek” (3026); *yıra-diñ* “uzaklaştın” (3286); *yör-diñ* “(rüyayı) yordun” (5936); *yügür-diñ* “koşturdun” (4823); (1423); *yüz ewür-diñ* “yüz çevirdin” (636)

d. Eylemden Ad Türeten Ek {-GXn}: *az-ğın* “azgın, azılı” (2276); *bar-ķın* “yolcu” (803); *köç-ğün* “geçiçi” (5991); *tut-ğun* “esir” (3304)

e. Belirtme Durum Ekinin Bağlama Ünlüsü {+(X)g}: *ajun+uğ* “dünyayı” (4641); *aş+ığ* “yemeği” (2514); *bayat+ığ* “Tanrı’yı” (1242); *boğun+uğ* “halkı” (5617); *boğuz+uğ* “boğazı” (4515); *bular+ığ* “bunları” (2891); *ışlar+ığ* “işleri” (1692); *ig+ig* “hastalığı” (153); *iş+ıg* “iş” (2693); *ķız+ıg* “kızı” (4410); *ķoy+uğ* “koyunu” (5059); *kök+üğ* “göğü” (2748); *könjül+üğ* “gönlü” (2708); *köz+üğ* “gözü”

(2481); *kul+uğ* “kulu” (27); *kut+uğ* “saadeti” (4312); *kün+üğ* “günü” (2492); *oğul+uğ* “oğlu” (4409); *olar+ıg* “onları” (3267); *ot+uğ* “ateşi” (4312); *ög+üğ* “aklı” (5789); *ögdülmiş+ig* “Ögdülmiş” (3059); *ögsüz+üğ* “öksüzü” (3200); *ölüm+üğ* “ölümü” (2362); *öz+üğ* “özü” (2481); *sakınç+ıg* “üzüntüyü” (1541); *saran+ıg* “cimriyi” (1644); *sewer+ig* “sevilen kişiyi” (2771); *söz+üğ* “sözü” (2638); *sözler+ig* “sözleri” (3669); *suw+uğ* “suyu” (5941); *til+ig* “dili” (3038); *toķış+ıg* “savaşı” (2331); *tün+üğ* “geceyi” (2492); *tüp+üğ* “aslını” (4311); *tüş+üğ* “düşü” (4268); *üküş+üğ* “çoğunu” (2326); *yér+ig* “yeri” (2827); *yığaç+ıg* “ağacı” (2419); *yol+uğ* “yolu” (4949); *yomķılar+ıg* “toplulukları” (1167); *yüz+üğ* “yüzü” (2428)

f. Eylemden Ad Türeten Ek {- (X)g}: Bir örnek dışında uyuma girmektedir. *sew-üğ* “sevgili, sevilen” (33, 330)

bil-ig “bilgi” (966, 977); *bış-ıg* “olgun” (324, 2796); *bus-uğ* “pusu” (360); *ét-ig* “hazırlık, çare” (452, 1938); *ķat-ıg* “katı, sert, zor” (1126, 1916); *keç-ig* “geçit” (246); *kez-ig* “sıra, nöbet” (701, 2347); *ķud-uğ* “kuyu” (5314); *öl-üğ* “ölü” (1574, 1703); *öt-üğ* “rica” (2461); *sat-ıg* “satış, ticaret” (2762, 4128); *tat-ıg* “tat, zevk” (369, 1126); *tut-uğ* “esir” (1198, 3009); *yod-uğ* “zarar, felaket” (1923, 3044); *yör-üğ* “tabir” (5873, 5895)

g. Edilgen Çatı Eki {- (X)l-}: Birkaç örnek dışında genellikle uyuma girmektedir. *ağ-ul-* “çıkılmak” (891). Şu iki örnekte de dudak ünsüzlerinden dolayı yuvarlaklaşma görülür: *sew-ül-* “sevilmek” (2038); *yap-ul-* “kapanmak” (4588).

bér-il- “verilmek” (291); *bul-ul-* “bulunmak” (1128); *buz-ul-* “bozulmak, yıkılmak” (868, 2104); *büt-ül-* “inanılmak” (5507); *ét-il-* “düzelmek, yoluna girmek” (1026, 1378); *kes-il-* “kesilmek” (32, 398); *ķüdez-il-* “gözetilmek, korunmak” (173, 1257); *süz-ül-* “süzülmek, temizlenmek” (1743, 5482); *tiz-il-* “dizilmek” (72); *uķ-ul-* “anlaşılmak” (1004, 5866); *uzat-il-* “uzatılmak” (173); *üz-ül-* “kesilmek” (244, 1457)

h. Dönüşlü Çatı Eki {- (X)l-}: *eg-il-* “eğilmek” (1086); *ķar-il-* “katılmak, karışmak” (3839, 4301); *ķıy-il-* “hata yapmak, sözünden dönmek” (584); **od-ul-* “uyanık olmak, uyanmak” (1202); *sar-il-* “kızmak, öfkelenmek” (781); **tüş-ül-* “ümit kesmek, vazgeçmek” (1182, 2088); *yığ-il-* “toplanmak” (5059)

ı. Eylemden Ad Türeten Ek {- (X)m}: *al-ım* “alacak, borç” (303); *bér-im* “verecek, borç” (303); *öl-üm* “ölüm” (291, 867, 1054); *üğ(ü)r-üm* “seçkin, seçilmiş” (49, 411); *yar-ım* “yarım” (5937)

j. Araç Durumunun Bağlama Ünlüsü {+(X)n}: *aç+ın* “açlıkla” (4741); *ınçık+ın* “sızdı içinde” (4622); *köz+ün* “gözle” (4026); *kut+un* “saadetle” (117); *küç+ün* “zorla” (4853); *ney+in* “mal mülk ile” (4369); *ok+un* “ok ile” (2341); *ot+un* “ilaç ile” (4258); *ökünç+ün* “pişmanlıkla, pişmanlık içinde” (342); *sewünç+ün* “sevinç ile, sevinç içinde” (1753); *söz+ün* “sözlerle” (2960); *suk+un* “açgözlülük ile” (5275); *suw+un* “suyla” (2075); *sünj+ün* “süngüyle” (2341); *tawar+ın* “mal ile” (4371); *til+in* “dilinde, dil ile” (4086); *toğ+un* “toklukla” (4741); *uğuş+un* “akılla” (285); *ün+ün* “ezgiyle” (76); *yulduz+un* “yıldızla” (21)

k. Eylemden Ad Türeten Ek {-(X)n}: *ağ+ın* “sel, akın” (1147); *büt+ün* “doğru, dürüst, bütün” (25, 417, 1029); *kel+in* “gelin” (484, 3494); *tol+un* “dolun, ayın on dördü” (47, 718); *tüg+ün* “düğüm” (146, 1824); *tüş+ün* “konak, durak” (478, 1376)

l. Dönüşlü Çatı Eki {-(X)n-}: Dudak ünsüzlerinin etkisiyle yuvarlaklaşan şu birkaç örnek dışında uyuma girmektedir: *sew+ün* “sevinmek” (1655, 1840); **tap+un-* “hizmet etmek, ibadet etmek” (472, 594); *yuw(u)l+ın-* “yuvarlanmak” (649)

alk+ın- “mahvolmak, tükenmek” (110, 3711); *ét+in-* “hazırlanmak, süslenmek” (68, 1356, 3148); *kör+ün-* “görünmek, huzura çıkmak” (527, 1560); **od+un-* “uyanmak” (1355, 4788); *sew+in-* “sevinmek” (611, 1031); *tap+ın-* “hizmet etmek, ibadet etmek” (582, 1315); *tıd+ın-* “kaçınmak, uzak durmak” (1366); *tut+un-* “tutunmak, hâkim olmak” (1668, 4347); *ur+un-* “vurunmak, giyinmek, göstermek” (131, 1914)

m. Eylemden Ad Türeten Ek {-(X)nç}: Şu iki örnek dışında uyuma girmektedir: *korğ+ınç* “korkunç” (6033); şu örnekte de dudak ünsüzünün etkisiyle yuvarlaklaşmıştır: *sew+ünç* “sevinç” (1305, 3515)

kıl+ınç “iş, huy, davranış” (868, 1241, 1293); *kül+ünç* “gülünç” (2406); *sew+inç* “sevinç” (2823, 3052)

n. Ulaç Eki {-(X)p}: *al+ıp* “alıp” (2036); *amrul+up* “sakinleşip” (5704); *aw(i)n+ıp* “avunup” (1131); *ay+ıp* “söyleyip” (2772); *bar+ıp* “gidip” (3252); *bér+ıp* “verip” (1158); *bezen+ıp* “süslenip” (396); *bil+ıp* “bilip” (175); *eg+ıp* “eğip” (2609); *êş(i)t+ıp* “dinleyip” (2303); *kazğan+ıp* “kazanıp” (3608); *kaz+ıp* “kazıp” (5255); *kel+ıp* “gelip” (366); *kez+ıp* “gezip” (4327); *kir+ıp* “girip” (1413); *kod+up* “bırakıp” (5929); *kör+üp* “görüp, bakınca” (454); *köy+üp* “yanıp” (5523); *kul kıl+ıp* “kul edip, kul ederek” (2951); *küdez+ıp* “koruyup” (1399); *muḥad+ıp* “sıkıntı çekip” (1538); *ot(u)r+up* “oturup” (1591); *öğren+ıp* “öğrenip” (1796); *öl+üp* “ölüp” (5273); *öp+üp* “öpüp”

(6075); *sor-up* “soruşturup” (322); *sök-üp* “bozup, bozarak” (2233); *tër-ip* “biriktirip” (1647); *tuğ-up* “doğup”(2253); *tur-up* “kalkıp” (5598); *tüş-üp* “inip” (5345); *uç-up* “uçup” (1500); *yad-ıp* “yayılp” (68); *yastan-ıp* “yaslanıp” (609); *yat-ıp* “yatıp” (1485); *yünçrün-üp* “başımı eğip” (5683)

o. Eylemden Ad Türeten Ek {-X}ş: *ağ-ış* “yükselmek” (5918); *bil-ış* “tanıdık” (487); *çık-ış yol* “çıkış yolu” (5172); *én-ış* “iniş” (6000); *keç-ış* “geçiş” (5955); *kel-ış* ya *bar-ış* “geliş ve gidişlerine” (2458); *kir-ış hem çık-ış* “gelir ve gider” (5792); *sök-üş* “sövgü, sövme” (236); *töt-üş* “kavga” (2613); *uğ-uş* “akıl, anlayış” (1236); *ur-uş* “dövüş” (4148); *yan-ış* “dönüş(üm)” (1451); *yul-uş* “fidye” (1101)

ö. Eylemden Eylem Türeten Ek {-X}ş-: *al-ış-* “el sıkışmak” (4930); *bağ-ış-* “bakışmak” (130); *bil-ış-* “bilişmek, tanışmak” (489, 1309); *kör-üş-* “görüşmek” (489, 3262); *kuç-uş-* “kucaklaşmak” (3254); *türt-üş-* “yarışmak” (92); *ur-uş-* “savaşmak” (2254)

p. Addan Ad Türeten Ek {+IX}k: Şu örnekte dudak ünsüzünün etkisiyle yuvarlaklaşmıştır: *ew+lük* “kadın” (6a-3)

ağır+lık “hürmet, saygı, itibar” (43, 1230, 3696); *ajun+luğ* “dünyaya ait, dünyalık” (4778); *bay+lık* “zenginlik” (307, 3507); *bedük+lük* “büyüklük, yücelik” (6, 3040, 4395); *bütün+lük* “dürüstlük, doğruluk” (1275, 2805); *çëçek+lik* “çiçeklik, çiçek bahçesi” (76); *edgü+lük* “iyilik, güzellik” (224, 922, 4238); *esen+lik* “esenlik, sağlık” (166, 4542); *kedgü+lük* “giyecek” (229, 2403); *kul+luğ* “kulluk, kul” (576, 3594, 3617); *osal+lık* “gafillik, gaflet” (435, 2109, 5954); *uçuz+luğ* “değersizlik” (769, 3685, 4314); *yigit+lik* “yiğitlik, gençlik” (228, 4595, 6020)

r. Addan Sıfat Türeten Ek {+IX}g: Bu örneklerde dudak ünsüzlerinin etkisiyle yuvarlaklaşma görüldüğü için uyuma grimelemektedir: *çaw+luğ* “ünlü, meşhur” (2050, 2263, 3996); *erdem+lüg* “erdemli” (555, 2999, 3377); *ew+lüg* “ev sahibi” (134, 160); *keçim+lüg* “geçici” (3711); *serim+lüg* “sabırlı” (1298, 1305, 1835); *sewünç+lüg* “sevinçli, mutlu” (1246, 1560)

açuğ+luğ “açıkça, açık bir biçimde” (837, 2143); *adağ+luğ* “ayaklı” (788); *adaş+luğ* “arkadaş sahibi, arkadaşı olan” (3135); *bek+lig* “sağlam, sıkı” (474, 3426); *boğ+luğ* “boyu” (2815); *manç+luğ* “güvenilir” (2286); *kağdu+luğ* “kaygılı, sıkıntılı” (5847); *köz+lüg* “gözlü” (1120, 1823); *sağınç+luğ* “sıkıntılı, düşünceli” (5747); *söz+lüg* “sözlü” (269, 4974); *suw+luğ* “itibarlı, saygın” (4198); *uğuş+luğ* “anlayışlı, akıllı,

bilgili” (3924, 5124); *yağı+lığ* “düşman sahibi, düşmanı olan” (3357, 4133); *yas+lığ* “zararlı, zarar veren” (5198); *yüz+lüg* “yüzlü” (1085, 2876)

s. **İlgi Durumu Eki {+(n)Xñ}**: *ata+nın ana+nın ölümü* “babanın ve annenin ölümü” (5054); *ay toldı+nın igi* “Ay Toldı”nın hastalığı” (1102); *bilig+nın atı* “bilginin adı” (463); *bular+nın yası* “bunların zararı” (3536); *cānı+nın köki* “canının kökü, canının bir parçası” (2869); *er+nın közi* “askerin gözü” (2331); *ésiz+nın kılkın* “kötü kişilerin hâl ve hareketlerini” (5435); *et öz+nın atı* “bedenin adı” (1503); *kişi+nın sawı* “kişinin sözü” (960); *kul+nuñ ögi* “kulun aklı” (1886); *olar+nın tanuķı* “onların armağanları” (109); *ölüm+nuñ qurı* “ölümün sırası” (1456); *söz+nuñ içi* “sözün içi” (2563); *şatu+nuñ başına* “merdivenin başına” (5932); *tişi+nın taşı* “dişinin dışı” (4413); *tüş+nuñ aşğı* “düşün faydası” (5880); *tüş+nuñ yörügi* “düşün yorumu” (5878); *uluğ+nuñ sözün* “büyük olanın sözünü” (4018); *yağı+nın küsi* “düşmanın şöhreti” (2294); *yēgliler+nın aşı* “yiyenlerin yemeği” (4514)

ş. **Addan Ad Türeten Ek {+sXz}**: Birkaç örnek dışında uyuma uymaktadır.

kerek+süz “gereksiz” (3710); *tegim+süz* “hak etmeyen” (3979)

arığ+sız “temiz olmayan, kirli” (817, 2165); *asığ+sız* “faydasız” (1162, 3728); *bilig+siz* “bilgisiz” (153, 176, 1709); *qadğu+suz* “kaygısız” (4118); *kesük+süz* “kesiksiz, devamlı” (30, 3824); *köz+süz* “gözsüz” (1231); *orun+suz* “yersiz, yeri olmayan” (649); *ölüm+süz* “ölümsüz” (1506); *sézik+siz* “şüphesiz” (9, 469, 2235); *tüp+süz* “dipsiz” (208); *uķuş+suz* “anlayızsız, akılsız” (292, 1800, 3981); *yazuķ+suz* “günahsız” (1117)

t. **Addan Ad Türeten Ek {+sXzXñ}**: *tewsüzün* “hilesiz” (4726); *beg+sizin* “kocasız, beysiz” (4410); *ig+sizin* “hastaliksiz” (472); *muñ+suzun* “muhtaç olmayan” (4677); *ög+süzün* “annesiz, öksüz” (1467); *yas+sızın* “zararsız” (103)

3.2.3.2.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumuna Giremeyen Ekler

2.2.3.2.2.1. Yalnız Düz Ünlülü Olan Bağlama Ünlüleri ve Ekler

a. **Belirli Geçmiş Zaman 3. Tekil Kişi Eki {-DI}**: *ajun tut-tı* “dünyaya hükmetti” (215); *boğ-dı* “boğdu” (430); *bur-dı* “koktu” (1904); *buz-dı* “bozdu” (4734); *kaşı tüğ-di* “kaşını çattı” (78); *ķop-tı* “kalktı, uyandı” (4867); *köm-di* “gömdü” (5107); *ökün-di* “pişman oldu” (5037); *toğ-tı* “doydu” (5231); *törüt-ti*

“yarattı” (1330); *tutuz-dı* “nasihatte bulundu” (4909); *türt-ti* “sürdü” (3756); *tüzül-di* “düzenlendi” (100); *üdü-r-di* “seçti” (4690); *üzül-di köki* “kökleri kesildi” (4423); *yum-dı* “yumdu” (3770)

b. Ayrılma Durumu Eki {+DIn}: Tek bir örnekte yuvarlak ünlülü biçimi ile kullanılmıştır: *edgü+dün* “iyiliklerden” (4595)

ajun+dın “dünyadan” (228); *boğun+dın* “halktan, halkın üzerinden” (1741); *boğuz+dın* “boğazdan” (978); *bor+dın* “içkiden” (1324); *busuğ+dın* “pusudan” (1367); *büğü+dın* “bilge kişiden” (637); *edgü+dın* “iyiden, iyi olandan” (864); *şamuğ+dın* “herkesten” (750); *şul+dın* “kuldandan” (2945); *oğul+dın* “oğuldan” (1207); *oñ+dın* “sağdan” (1825); *ölüg+dın* “ölüden, ölen kişiden” (267); *ölüm+dın* “ölümünden” (1370); *öyük+dın* “bataklıktan” (3053); *özüm+dın* “kendimden” (1350); *sol+dın* “soldan” (1825); *tamu+dın* “cehennemden” (287); *töpü+dın* “doruktan” (4788); *tör+dın* “başköşeden” (830); *uğuş+dın* “akıldan” (1798); *uluğ+dın* “büyükten” (1000); *utun+dın* “küstahtan, küstahlardan” (4190); *yazuğ+dın* “günahlardan” (1315)

c. Aitlik Eki {+kI}: *aşnu+kı kün* “geçen gün” (779); *ol kün+ki* “o günkü” (2497); *tün+ki* “dünkü” (3578); *küz+ki* “güze ait, güz için” (138)

d. 2. Tekil Kişi Buyruk Kipi {-gII}: *buyur-gıl* “buyur” (2894); *büt-gil* “inan” (904); *içür-gil* “içir” (4362); *kapuğda aşun-gıl* “kapıdaki hizmetinde başarılı ol” (582); *keçür-gil* “affet” (27); *koğ-gıl* “bırak” (3049); *korğ-ğıl* “kork” (4644); *kör-gil* “bak” (786); *kötür-gil köñül* “vazgeç” (3046); *oğun-gıl* “uyan” (1196); *ög-gil* “öv” (375); *sür-gil* “(buradan) sür” (5386); *tapun-gıl* “hizmet et” (4081); *tegür-gil* “ulaştır” (30); *uğ-gıl* “anla” (3589); *uğ-ğıl* “anla” (782-926-4988); *üdü-r-gil* “seç” (241)

e. Belirtme Durum Eki {+nI}: *boğuz+nu* “boğazı” (1300); *edgü+ni* “iyiyi” (897); *edgü-lük+ni* “iyiliği, iyiliklerini” (3431); *şamuğ+nu* “her şeyi, herkesi” (1174, 2813); *köñül+ni* “gönlü” (850); *köz+ni* “gözü, gözünü” (5061); *közün+ni* “gözünü” (1300); *şul+nu* “kulu, kulunu” (1725); *şumarum+nu* “vasiyetimi” (1448); *şut+nu* “saadeti” (713); *kümüş+ni* “gümüşü” (2376); *oğul+nu* “oğulu, oğlunu” (2965); *ölüg+ni* “öleni” (5039); *ölüm+ni* “ölümü” (1128); *özün+ni* “özünü, kendini” (4011); *sığırçuk+nu* “sığırıcığı” (4099); *söz+ni* “sözü” (149, 182, 2812); *sözüm+ni* “sözümü” (193); *sözün+ni* “sözünü” (163); *süzük+ni* “duru olanı” (2072); *tün+ni* “geceyi”

(2926); *tüpüñ+ni* “aslımı” (1443); *tüş+ni* “rüyayı, düşü” (5883); *ukuš+ni* “anlayışı” (148); *yüküm+ni* “yükümü” (1843); *yüzüñ+ni* “yüzünü” (626)

f. 3. Tekil Kişi İyelik Eki {+(s)I}: *belgü+si* “işareti, belirtisi” (3327); *boğ(u)z+ı* “boğazı” (1708); *edgü+si* “iyi olanı, iyisi” (230); *kağgu+sı* “kaygısı” (4227); *kol+ı* “yamacı” (68); *köñ(ü)l+i* “gönlü” (3350); *körk+i* “süsü” (271); *kul+ı* “kulu” (1848); *kü+si* “şöhreti” (84); *söz+i* “sözü” (167); *talı+sı* “seçkini” (33); *törü+si* “töresi” (1855); *tusu+su* “faydası” (3220); *tü+si* “tüyü” (5525); *tüp+i* “dibi” (1127); *u+sı* “uykusu” (99); *uç+ı* “ucu” (3505); *ul+ı* “temeli” (807); *yol+ı* “yolu” (847); *yüz+i* “yüzü” (2625)

g. Belirsiz Geçmiş Zaman Eki {-mİş}: *ewür-miş sen yüz* “yüz çevirmişsin” (3165); *kaşı közi tüg-miş* “kaşını gözünü çatmış” (756); *körün-miş* “görünmüş” (3470); *kötür-miş etekin örü* “eteğini yukarı kaldırmıştı” (3867); *tegür-miş elig* “ele geçirmiş” (1054); *yitür-miş sen öz* “uzaklaşmışsın” (3165)

h. Ortaç Eki {-mİş}: *bütül-miş kişiye* “güvenilir kişiye” (5507); *bütür-miş işig* “tamamlanmış işi” (2407); *keldür-mişin* “getirmiş olduğunu” (3043); *kör-mişim* “görmüşlüğü” (2478); *kör-mişin* “gördüklerini” (3969); *muñuk-muş kişiler* “sıkıntıya düşmüş kişiler” (2362); *oñul-muş işig* “yoluna konmuş işi” (2407); *törü-mişke korqma* “yaratılmıştan korkma” (4644); *tügül-miş köñülni* “dügümlenmiş gönlü” (3144); *uğ-muş er* “anlamış kişi” (1922); *yaru-muş küñig* “aydınlanmış günü” (2492); *yaşında keçür-miş yaşa-muş kişi* “hayatında birçok şey geçirmiş, yaşamış kişi” (2055)

ı. Addan Ad Türeten Ek {+çI}: *ajun+çı* “hükümdar, dünyaya hükmeden” (437); *basut+çı* “yardımcı” (420 ,3105); *bor+çı* “içki içen, içkici” (2064, 6021); *etük+çi* “ayakkabıcı” (4358); *koy+çı* “çoban” (1400); *kuş+çı* “kuşçu” (2520); *oğ+çı* “okçu” (4358); *ölüt+çi* “öldürücü” (1707); *söz+çi* “sözcü” (3413); *temür+çi* “demirci” (4358); *ton+çı* “terzi” (2457); *yol+çı* “yol gösteren, rehber” (5145)

2.2.3.2.2.2. Yalnız Yuvarlak Ünlülü Olan Bağlama Ünlüleri ve Ekler

a. Ortaç Eki {-DUK}: *ağ-dukuñ* “yükselmen, yukarı çıkman” (5925); *ay-dukı* “söylediği” (5052); *bér-düki suwnı* “verdiği suyu” (5933); *bu niÖmet ye-düküñ* “bu nimet olarak yediğin” (1093); *bu sâbit té-düküm* “bu sabit dediğim” (819); *elig teg-medük* “el değmemiş” (4377); *eşit-medük ét* “duymadık say” (3969); *iç-tüküñ* “içmen” (5924); *kel-düküm* “gelişim, gelmem” (646); *kir-medük elke* “gitmediği bir

memlekete” (484); *kut bul-maduḡ er* “saadeti bulamayan kişi” (5636); *maḡa kel-medük* “bana gelmeyen” (3842); *negü er-düküm* “nasıl olduḡumu” (650); *özi bil-medükin* “kendisi bilmediḡi için” (1876); *özüm teḡ-düki* “yükselmem” (5943); *özüm yeḡle-düki* “benim yeḡlediḡim” (1885); *tapuḡ kıl-duḡuḡ* “hizmet ettiḡini” (1845); *tê-düki özüm* “dememin” (5627); *têr-dükün* “toplamanın” (5274); *tiriglik tê-dükün* “hayat dediḡin” (680)

b. Ettirgenlik Eki {-Dur}: *bil-dür-* “bildirmek” (392); *birik-tür-* “birleştirmek” (4180); *ên-dür-* “indirmek” (990); *kel-dür-* “getirmek” (558, 4798); *sewin-dür-* “sevindirmek” (1548, 4298); *yan-dur-* “döndürmek” (3054); *yaraş-tur-* “yaraştırmak, uygun hale getirmek” (142); *yê-tür-* “yedirmek” (1179)

c. Ortaç Eki {-gUçI}: *bil-güçi* “bilen” (1168); *bil-güçiler* “bilenler” (1784); *bilig bêr-güçi* “bilgi veren” (2062); *emle-güçi* “hastalıḡı iyileştiren” (3791); *êřit-güçi* “dinleyen(ler)” (1879); *keç-güçi* “geçen” (4615); *kel-güçi* “gelen” (482); *kez-güçi* “gezen” (4325); *köḡüz ker-güçi* “kibirlenen” (5110); *kökse-güçi* “kibirlenen, kibirlenmek isteyen” (4730); *sew-megüçi* “sevmeyen” (2117); *sözle-güçi* “söyleyen(ler)” (1879); *tê-güçi* “diyen” (666); *tepe-güçi* “kıskanan” (4155); *têr-güçi* “derleyen” (4292); *törü birle beglik işin êt-güçi* “beylik işini yasa ile düzenleyen” (3985); *yê-güçi* “yiyen, yiyecek kişi” (1647); *yêr-güçi* “yeren” (4292)

d. Ettirgenlik Eki {-gUr}: *ar-ğur-* “zayıflatmak, yormak” (5586); *sız-ğur-* “sızdırmak, eritmek, kendini bitkin hale sokmak” (6037); *tir-ğür-* “diriltmek” (4617); *yat-ğur-* “yatırmak” (3290)

e. Ortaç Eki {-gUsUz}: *bolup yit-güsüz* “unutulmaz olup” (5822); *kal-ğusuz* “kalıcı deḡil” (4805); *kan-ğusuz* “kanılmaz (bir içkidir)” (2886); *kel-güsüz* “dönüşü olmayan” (1382); *özün edḡülük kıl yitip bar-ğusuz* “kaybolup gitmeyecek bir iyilik yap” (5149); *yan-ğusuz* “geri dönüşüz” (4731)

f. Ettirgenlik/Oldurganlık Eki {-Ur}: *art-ur-* “artırmak” (742); *bış-ur-* “pişirmek, olgunlaştırmak” (2743, 3961); *êř(i)t-ür-* “işittirmek, duyurmak” (5540); *iç-ür-* “içirmek” (485, 3402, 4369); *keç-ür-* “geçirmek, baḡıřlamak” (27, 636, 1104); *keḡ-ür-* “giydirmek” (2245); *kıs-ur-* “kısaltmak, kısa kesmek” (173); *sıḡ-ur-* “sıḡdırmak” (3779); *sız-ur-* “eritmek, zayıflatmak” (1886); *siḡ-ür-* “sindirmek” (5652); *teg-ür-* “ulaştırmak, eriştirmek” (30, 421, 1054); *yaḡ-ur-* “yaklaştırmak”

(2213); *yét-ür-* “yetiştirmek, ulaştırmak” (639, 1341, 5245); *yit-ür-* “kaybetmek” (1115, 1477)

g. Buyruk Kipi 3. Tekil ve Çoğul Kişi Ekleri {-sUn, -sUnlAr}: *açıl-sun* “ihşanda bulunsun” (458); *ar-masunı* “kandırmasın” (1160); *art-su* “artsın” (2984); *ayıyla-masunlar* “iftira atmasınlar” (4363); *bar-masunlar* “gitmesinler” (4559); *bër-süni miñ sewünçün kutun* “binlerce saadet ve sevinç versin” (1540); *bil-sü* “tanısın” (502); *biti-sü* “yazsın” (3140); *boyun eg-sü* “boyun eğsin” (5678); *erejlen-sü* “huzur içinde olsun” (3100); *kal-sunı* “kalsın” (5494); *kel-sü* “gelsin” (4838); *kel-süni* “gelsin” (498); *kesil-sü* “kesilsin” (4561); *kes-mesüni* “kesmesin, kesmesinler” (162); *kir-süni* “girsin, gelsin” (566); *kutad-su* “saadete ulaştırın” (5013); *kutad-sunı* “kutlu olsun” (2588); *küdez-sü* “korusun” (5329); *okı-sun* “okusun” (1478); *öğren-süler* “öğrensinler” (5441); *öğret-süler* “öğretsinler” (5441); *ötel-sün* “ödensin” (2632); *sewin-sü* “sevinsin” (3022); *sewin-sün* “sevinsin” (4906); *telin-süni* “delinsin” (117); *tepre-sü* “hareket etsin” (1013); *tile-sün* “arasın” (1277); *tiril-süni* “yaşasın” (117); *üklit-süni* “çoğaltsın, çoğaltmalı” (5477); *yan-su* “dönsün” (4839); *yarlıka-sun* “buyursun” (4844); *yaşa-sunı* “yaşasın” (2452); *yazıl-su* “açılsın” (114); *yê-sü* “yesin” (5286)

h. Soru Edatı mU: *bar mu* “var mı?” (513, 894, 2527); *tuğar mu* “doğar mı?” (1785); *uğar mu* “anlar mı?” (894); *vefā kıldı mu* “vefa gösterdi mi?” (1427); *yarar mu* “uygun olur mu?” (4675)

3.2.4. Ünsüz Değişmesi

b->m-

men “ben” (183, 786, 4686, 4746, 5282) < Orh. T *ben* ~ *men*; *meñgü* ~ *meñü* (5, 9, 1389, 1421) “sonsuz, ebedi” < Orh. T *beñü* ; *meñze-* (2540, 2959, 3463) “benzemek” < Orh. T *beñze-* ; *miñ* (30, 60, 96, 3900, 4425) “bin” Orh. T *biñ* ~ *biñ* ; *muñ* (343, 1290) “keder, sıkıntı” < Orh. T *buñ*

bu işaret zamirinin çekimli durumlarında: *muntı*~ *munu* “bunu” (82, 270, 104, 782, 2884); *munuñ* “bunun” (715, 1620, 2875); *mundın* “bundan” (3890); *munuñdın* “bundan” (1933, 4137); *munça* “bunca” (93, 1513, 4586); *muña* “buna” (903, 1326); *munın* “bununla” (3318); *muñar* “buna” (18, 270, 432, 4953); fakat *bu*, *bular*, *bularıñ*, *bularda* biçimlerinde değişim görülmemektedir.

-*ḡ*~ -*t*

ıḡ- (33, 1559, 3164, 3806) ~ *ıt-* (3253, 5519) “göndermek, bırakmak” krş. Uyg., DLT *ıḡ-* ~ *ıt-*

toḡ- (902, 1113, 2537, 4548) ~ *tot-* (3547, 5280) “doymak” krş. Uyg., DLT *toḡ-*

-*ḡ*~ -*y*

aḡgır (3971, 5559, 5659) ~ *aygır* (4341) “aygır” krş. Uyg. *aḡgır*, DLT *aḡgır*~*aygır*

keḡdik (395) ~ *keyik* (685, 700, 710) “geyik” krş. Uyg., DLT *keyik*

uyıḡ (1056) “uyku” krş. Uyg., DLT *uḡıḡ*

-*ḡ*~ -*h*

oḡṣa-³⁴(732, 770, 812, 3571, 4002) “benzemek” krş. Uyg. *oḡṣa*-, DLT *oḡṣa*-

yaḡṣı (426, 1521, 3774) ~ *yaḡṣı* (279, 1035, 1716, 3992, 4209) “güzel, iyi” krş. Uyg. *yaḡṣı*, DLT *yaḡṣı*

-*ḡ*~ -*ḡ*~ -*h*

sıḡtat- (6005) “aḡlatmak” krş. Uyg. *sıḡta*- ~ *sıḡta*-, DLT *sıḡta*-

ḡ*~ *ḡ

Addan ad türeten *+lıḡ* eki birkaç örnekte *ḡ*~*ḡ* sesinin nöbetleşmesiyle *+lıḡ* biçiminde de kullanılmıştır.

ajun+luḡ (4753) ~ *ajun+luḡ* (4778, 5490) “dünya için, dünyalık”; *oḡuḡ+luḡ* (433, 2322, 2417) ~ *oḡuḡ+luḡ* (444, 2318, 5153) “uyanıklık”, *yarıḡ+luḡ* (284) ~ *yarıḡ+luḡ* (380, 718, 817, 3338, 5062) “aydınlık, ışık”

Ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde söz sonundaki ötümlü ünsüzün ötümsüzleştiği örnekler de bulunmaktadır:

yarıḡ+u (4864) ~ *yarıḡ+ı* (726, 1149, 1150, 4579) “parlaklığı, parlak, nuru”; *yoriḡ+ı* (2972) ~ *yoriḡ+ı* (444, 1834, 2080, 2444, 4465) “yol, davranış, huy, hareket”

³⁴ Kutadgu Bilig’de eylem olarak beş yerde geçmektedir. B ve C nüshalarında hepsi de *oḡṣa*- biçimindeyken Arat (746, 826, 3626, 4098) A nüshasındaki *oḡṣa*- biçimini tercih etmiştir. 784. beyitte ise A, B ve C nüshalarında *oḡṣa*- yer almasına rağmen Arat nüshalarda olmayan biçimi tercih edip *oḡṣa*- olarak okumuştur. Arat’ın tercihleri için bk. Sağol Yüksekaya, 2016a, 57; 2016b: 216. *oḡṣa*- eylemi için bk. Ölmez, Z., 2015b, 153-162.

ğ ~ k

Sıfat yapan +*lığ* eki metinde bazı örneklerde hem +*lığ* hem de +*lık* biçiminde geçmektedir:

açığ+lık (2459) “hediyeli” ; *asığ+lık* (5981) ~ *asığ+lığ* (970, 1449, 2506, 5249) “faydalı”; *ayık+lık* (2251) “sözünde duran”; *uruğ+luğ* (2153) ~ *uruğ+luğ* (1601, 2162, 2164, 4389) “soylu, asil”

İki ünlü arasında ünsüz ötümlüleşmesi:

tat(i)k+ı (4672) ~ *tat(i)ğ+ı* (1858, 2852, 3525, 3534, 3555) “tadı, zevki” *kat(i)k+ı* “zorluğu” (5295); *yarlık+ı* (5810) ~ *yarlığ+ı* (1779, 3142, 3143, 4662) “fermanı, buyruğu”

3.2.5. Ünsüz Düşmesi

-r- > -Ø-

berk (279, 355, 690, 1756, 5116) ~ *bek* (410, 709, 2729, 2739, 4724) “sıkı, sağlam”;

berkit- (470, 648, 4724) ~ *bekit-* (1559, 1823) “sağlamlaştırmak”

birle (565, 4751, 5094, 5441) ~ *bile* (285, 489, 1215, 5843) “ile”

kutul- (39, 658, 1027, 1338, 5257) “kurtulmak” krş. Uyg., DLT *kurtul-* ~ *kutul-*

-ğ/-g- > -Ø-

kerek (1180, 1526, 1712, 1773, 1930) “gerek, lazım” krş. Uyg. *kergek*, DLT *kerek*

kulağ (429, 1992, 2450, 3600, 4390, 5728) ~ *kulgağ* (2307, 5167, 5466) “kulak” krş.

Uyg. *kulgağ* ~ *kulkağ*

-ğ/-g > -Ø

yitig (352, 1823, 4293) ~ *yiti* (915, 1120, 1238, 1355, 2334, 2450, 4044, 5815)

“keskin” krş. DLT *yitig*

3.2.6. Yer Değiştirme (Metatez)

ortu (2050, 2054, 2057, 5451) ~ *otru* (17) “orta”

yalnuğ “insan” ve *yalnuz* “yalnız” sözcüğü Fergana nüshasında kimi yerlerde *yanluğ*, *yanluz* biçiminde yazılmıştır. Metinde doğru biçimi alarak *yanluğ* ve *yanluz* yazımını dipnotta gösterdik:

yalnıık (672, 846, 852, 884, 2442, 2731) ~ *yanlıık* (144, 194, 669, 891) “insan”

yalnız (761, 1068, 3085, 3132, 3289, 4692) ~ *yanlıız* (389, 481, 1551, 1763) “yalnız”

3.3. Biçim Özellikleri

3.3.1. Ad Çekim Ekleri

3.3.1.1. Adlarda Çokluk Ekleri

Eski Türkçede çokluk ekleri *+lAr*, *+gUn*, *+An*, *+(x)t*, ve *+s* ekleri ile yapılmıştır (Tekin, 2016, 96; Ölmez, M., 2019, 50) Metinde isimlerde çokluk, genellikle *+lAr* eki ile yapılmıştır. Sadece bir örnekte *+(t)* ile *tęgi(n)+t* (1836) “prensler” ve bir sözcükte *+An* ile *er+en* (231, 550) “adamlar, yiğitler” çoğul eklerinin kullanıldığını görmekteyiz.

akı+lar “cömertler” (2770); *asığ+lar* “faydalar” (864); *aşçı+lar* “aşçılar” (4049); *azuğ+lar* “yolunu kaybedenler” (379); *bay+lar* “zenginler” (2576); *beg+ler* “beyler” (210); *bilig+ler* “bilginler” (3993); *boğun+lar* “halklar” (5187); *çęçek+ler* “çiçekler” (69); *çığay+lar* “fakirler” (1021); *edgölük+ler* “iyilikler” (205); *esiz+ler* “kötüler” (2214); *eş+leriğe* “arkadaşlarına” (3824); *halk+lar* “halklar” (4228); *iş+ler* “işler” (2068); *iş+lerim* “işlerim” (418); *işçi+ler* “işçiler” (2742); *kadaş+larķa* “yakınlara” (1137); *kağgu+larığ* “kaygılarını, sıkıntılarını” (1217); *karı+lar* “yaşlılar” (711); *karındaķı+lar* “karındakiler” (5233); *kişi+ler* “kişiler” (324); *koldaçı+lar* “isteyenler” (884); *köz+lerde* “gözlerin” (99); *kuğuğ+lar* “kuyular” (1705); *kul+lar* “kullar” (2916); *neğ+ler* “şeyleri, bunları” (3693); *osal+lar* “gafi olanlar, gafiller” (435); *ot+lar* “otlar” (2849); *ögüz+ler* “ırmaklar” (1705); *sart+lar* “tüccarlar” (2706); *sewinç+ler* “sevinçler” (3065); *sewüg+ler* “sevgililer” (1413); *söz+ler* “sözler” (1016); *tag+lar* “dağlar” (5255); *taıuğ+lar* “armağanlar” (90); *toķım+lar* “kurbanlar” (4569); *tözün+ler* “asiller” (3388); *tügün+ler* “düğümler” (279); *yağı+lar* “düşmanlar” (141); *yalavaç+lar* “elçiler” (2560); *yawa+lar* “başiboşlar, başiboş insanlar” (1464); *yazuğ+larķa* “günahlara” (1094); *yek+ler* “şeytanlar” (4265); *yetim+ler* “yetimler” (4045); *yığaç+lar* “ağaçlar” (66)

3.3.1.2. İyelik Ekleri

Birinci ve ikinci kişi tekil ve çoğul iyelik ekleri ile ünsüzle biten bir sözcük arasında bulunan bağlama ünlüsü çoğunlukla Eski Türkçede olduğu gibi ünlü uyumu kurallarına uyar.

1. Tekil kişi {+(X)m}: *aķı+m* “cömerdim” (4746); *ata+m* “babam” (1172); *içi+m* “Tanrı‘m” (27); *kişi+m* “kişim” (1555); *ķumaru+m* “vasiyetim” (1447); *sü+m* “askerim” (5106); *törü+m* “törem, adaletim” (816); *yağı+m* “düşmanım” (385)

aş+ım “yemeğim” (5347); *at+ım* “adım” (2984); *bağ(ı)r+ım* “bağrım” (1462); *bağ+ım* “bağ bahçem” (2243); *baş+ım* “başım” (4457); *bayat+ım* “Tanrı‘m” (142); *baylık+ım* “zenginliğim” (3681); *beg+ım* “beyim” (2861); *cān+ım* “canım” (1533); *el+ım* “elim” (3087); *em+ım* “çarem” (3063); *er+ım* “adamım, erim” (3832); *erdem+ım* “erdemim” (3063); *eş+ım* “arkadaşım, eşim” (1830); *gam+ım* “gamım” (1538); *hāk+ım* “hakkım” (1538); *iç+ım* “içim” (5001); *ig+ım* “hastalığım” (735); *iş+ım* “işim” (2700); *ķadaş+ım* “kardeşim, akrabam” (3730); *ķadģu+mı* “kaygımı” (4723); *ķaş+ım* “kaşım” (802); *ķılķ+ım* “tavırlarım” (646); *ķulaķ+ım* “kulağım” (5728); *küwenç+ım* “güvendiğim” (3015); *nefs+ım* “nefsim” (4999); *saç+ım* “saçım” (5525); *saķınç+ım* “endişem” (1204); *saw+ım* “sözüm” (3635); *sözler+ım* “sözlerim” (3832); *taş+ımın* “dışımı” (5000); *tayanç+ım* “dayanağım” (3707); *tın+ım* “nefesim” (388); *til+ım* “dilim” (3087); *tilek+ım* “dileğim” (2985); *tiş+ım* “dişim” (5526); *umınç+ım* “umudum” (3015); *yaş+ıma* “ömrüme” (3021); *yölek+ım* “desteğim, dayanağım” (3015)

boğ+um “bedenim” (365); *boğ(u)z+um* “boğazım” (3719); *boy(u)n+um* “boynum” (3080); *erdem+üm* “erdemim” (456); *ķapug+um* “kapım” (1537); *ķöñ(ü)l+üm* “gönlüm” (1158); *ķörklüg yüz+üm* “güzel yüzlüm” (5227); *ķöz yul+um* “göz pınarlarım” (6057); *ķöz+üm* “gözüm” (4624); *kün+üm* “güneşim” (5502); *muñ+um* “sıkıntılarıım” (385); *mün+üm* “kusurum” (5502); *oğ(u)l+uma* “oğluma” (183); *or(u)n+um* “yerim” (577); *öķünç+üm* “pişmanlığım” (357); *öz+üm* “özüm, kendim” (663); *selām+um* “selamım” (3666); *söz+üm* “sözüm” (32); *toķ+um* “tokluğum” (3309); *ton+um* “elbisem, giydiğim” (4665); *tuş+um* “arkadaşım” (5926); *tün+üm* “gecem” (5584); *tüp+üm* “köküm” (1523); *tüş+ümde* “düşümde” (5865); *ul+um* “temelim” (1523); *yalñuzluķ+umdın* “yanlızlığımdan, yalnızlığımın”

(3318); *yazuk+um* “günahım” (390); *yol+um* “yolum” (1122); *yüz+üm* “yüzüm” (652)

Metinde Türkçe ve alıntı sözcüklerin bazılarında yuvarlak ünlü bulunmamasına rağmen dudak ünsüzlerinin etkisi ile bağlama ünlüsü uyuma girmeyip yuvarlaklaşmıştır: *selām+um* “selamım” (1335; 3666; 3823); *nefs+üm* “nefsim” (3581); *erdem+üm* “erdemim” (456;735); *em+üm* “ilacım” (735)

Ayrıca bu sözcüklerin bazılarının bağlama ünlüsünün uyuma girdiği örnekleri de mevcuttur: *nefs+im* “nefsim” (4999); *em+ im* “çarem” (3063); *erdem+im* “erdemim” (3063);

2. Tekil kişi {+(X)η}: *edgü+η* “iyiliğin” (4150); *ıdı+ηni* “Tanrı’nı” (4451);

kadğu+ηı “kaygını” (1216); *kêşçi+η* “danışmanın” (5104); *tağu+η* “doğan” (4528); *uyku+η* “uykun” (1056); *yağı+η* “düşmanın” (2324); *yolçı+η* “rehberin, yol gösterenin” (5104)

adaş+ıη “arkadaşın” (4166); *ağ(ı)z+ıη* “ağzın” (2645); *as(ı)ğ+ıη* “menfaatin” (3205); *aş+ıη* “yemeğin” (1365); *at+ıη* “adın” (226); *awınç+ıη* “avuntun” (1410); *bağırsaklık+ıη* “merhametin” (1458); *baş+ıη* “başın” (163); *baylık+ıη* “zenginliğin” (3507); *beg+ıηni* “beyini” (639); *berk+ıη* “bağın” (689); *biliş+ıη* “tanıdığın” (513); *birlik+ıη* “birliğin” (8); *el(i)g+ıη* “elin” (227); *erdem+ıη* “erdemim” (659); *erklilik+ıη* “gücün” (8); *êş+ıη* “arkadaşın” (924); *et+ıηni* “etini” (164); *hâk+ıη* “hakkın” (1458); *iç+ıηni* “içini” (4166); *ig+ıηni* “hastalığını” (154); *iş+ıη* “işin” (530); *kadaş+ıη* “akraban” (3136); *kadğular+ıη* “sıkıntıları” (1217); *kan+ıη* “kanın” (4523); *kaş+ıη* “kaşın” (4875); *kerek+ıη* “gerekenin, sana ne gerekirse” (529); *kılınç+ıη* “davranışın” (180); *kulağ+ıη* “kulağın” (4044); *kuşlar+ıη* “kuşların” (5270); *küwenç+ıη* “güvencin” (1410); *neη+ıη* “malın” (4598); *sağal+ıη* “sakalın” (3568); *sewinç+ıη* “sevincin” (825); *taş+ıηni* “dışını” (4166); *ten+ıη* “tenin” (5671); *teη+ıη* “dengin, eşin” (3161); *tın+ıη* “nefesin” (4598); *til+ıη* “dilini” (954); *tilek+ıη* “dileğin” (501); *tiş+ıη* “dişin” (163); *yan+ıη* “tarzın” (3161); *yaş+ıη* “yaşın” (4523); *yıl+ıη* “ömrün” (4523); *yorık+ıη* “hareketlerin” (1268)

boğ(u)z+uη “boğazın” (4305); *boy(u)n+uη* “boynun” (1724); *kök+üη* “kökün” (5274); *köηl+üη* “gönlün” (1056); *köz+üη* “gözün” (635); *kul+uη* “kulun” (390); *kulluk+uη* “kulluğun” (3218); *kut+uη* “talihin” (567); *küç+üη* “gücün” (3694); *kümüş+üη* “gümüşün” (2990); *kün+üη* “günün, günlerin” (1383); *mün+üη*

“kusurun” (670); *oη+uη* “sağın” (3964); *öç+üη* “öcün” (3508); *ög+üη* “aklın” (1232); *sol+uηdın* “solunda” (775); *söz+üη* “sözün” (734); *tuş+uη* “arkadaşın, dengin” (4150); *tün+üη* “gecen” (1225); *tüp+üη* “aslın” (4017); *uluğ+uη* “büyüğün” (4149); *yazuk+uη* “günahın” (5863); *yol+uη* “yolun” (1378); *yüz+üη* “yüzün” (528)

Metinde iki sözcükte yuvarlak ünlü bulunmamasına rağmen dudak ünsüzlerinin etkisi ile bağlama ünlüsü uyuma girmeyip yuvarlaklaşmıştır: *ew+üη* “evin” (4436); *ķavl+üη* “sözün” (5973) Ayrıca *ew* sözcüğünün bağlama ünlüsünün uyuma girdiği de görülür: *ew+iη* “evin” (4420)

3. Tekil kişi {+(s)I}: *ana+sın* “annesini” (36); *arķa+sı* “arkası, desteği” (1669); *ārzū+sı* “arzusu” (739); *ata+sı* “babası” (1153); *awurta+sı* “sütannesini” (4405); *başçıt+sı* “başı” (880); *belgü+si* “işareti, belirtisi” (3327); *edgü+si* “iyisi” (230); *egri+si* “eğrisi” (5364); *idi+si* “sahibi” (2157) *işçi+si* “işçisi” (880); *ķadgū+sı* “kaygısı” (4227); *ķarı+sı* “yaşlısı” (1839); *ķoşnı+sı* “komşusu” (4518); *kü+si* “şöhreti” (84); *mēηe+si* “aklı” (56); *öwke+si* “öfkesi” (767); *sözçi+si* “sözcüsü” (2502); *sü+si* “askeri, ordusu” (2315); *talı+sı* “seçkini” (33); *tapuğçıt+sı* “hizmetkârı” (3029); *tetrü+si* “tersi” (524); *törü+si* “töresi” (1855); *tusu+sı* “faydası” (3220); *tü+si* “tüyü” (5529); *u+sı* “uykusu” (1152); *yağı+sı* “düşmanı” (2992)

as(i)ğ+ı “faydası” (1105); *at+ı* “adı” (1146); *aytığ+ı* “sorgusu” (5619); *baş+ı* “başı” (220); *beglig+i* “beyliği” (1936); *bil(i)g+i* “bilgisi” (2444); *bod(u)n+ı* “halkı” (3146); *bod+ı* “endami” (2625); *boğ(u)z+ı* “boğazı” (1708); *ēl+in* “memleketini, ülkesini” (1855); *ig+i* “hastalığı” (1102); *iş+i* “iş” (1065); *ķadaş+ı* “kardeşi” (3731); *ķar(i)n+ı* “karnı” (1113); *ķılınç+ı* “yaradılışı” (1932); *ķız+ı* “kızı” (6094); *ķol+ı* “yamacı” (68); *ķöη(ü)l+i* “gönlü” (3350); *ķörk+i* “süsü” (271); *ķöz+i* “gözü” (1178); *ķul+ı* “kulu” (1848); *ķulğak+ı* “kulağı” (2307); *māl+ı* “malı” (1106); *oķ+ı* “oku” (1950); *ot+ı* “ilacı” (1936); *ög+i* “aklı” (2444); *söz+i* “sözü” (167); *tat(i)ğ+ı* “zevki” (3555); *til+i* “dili” (2444); *tüp+i* “dibi” (1127); *uç+ı* “ucu” (3505); *ul+ı* “temeli” (807); *yanut+ı* “cevabı” (3742); *yaş+ı* “yaşı” (1145); *yol+ı* “yolu” (2272); *yüz+i* “yüzü” (2625)

1. Çoğul kişi +ümiz, +ümüz; *ķöη(ü)l+ümüz* “gönlümüz” (4813); *öz+ümüz* “aslımız” (4809); *öz+ümüz+ke* “kendimize” (4804)

3. Çoğul kişi {+lArI}: *aş+ları* “yemekleri” (4479); *beg+leri* “beyleri” (249); *ésizlik+lerin* (5175); *ig+leri* “rahatsızlıkları” (2059); *kılķ+ları* “tabiatları” (4333); *kün+leri* “günleri” (3067); *tatığ+ları* “tadları” (3525); *til+lerinde* “dillerinde” (3062); *tün+leri* “geceleri” (3067); *yorıķ+ları* “hareketleri” (4346); *yük+leri* “yükleri” (1626)

3.3.1.3. Durum Ekleri

3.3.1.3.1. İlgi Durumu

İlgi durumu eki {+nXn} eki ile yapılmaktadır.

ata+nun ana+nun ölümü “babanın ve annenin ölümü” (5054); *ay toldı+nun igi* “Ay Toldı”nın hastalığı” (1102); *begi+nin sewinçin* “beyinin sevincini” (2926); *bilig+nin atı* “bilginin adı” (463); *bular+nun yası* “bunların zararı” (3536); *cānı+nun köki* “canının kökü, canının bir parçası” (2869); *élig+nin tileki* “hükümdarın dileği” (3886); *er+nin közi* “askerin gözü” (2331); *ésiz+nin kılķın* “kötü kişilerin hâl ve hareketlerini” (5435); *et öz+nün atı* “bedenin adı” (1503); *ķamuğ+nun firāķı* “her şeyin ayrılığı” (6085); *ķara+nun ķurı* “avam halkın rütbesi” (5990); *ķiři+nin sawı* “kişinin sözü” (960); *ķiři+nin sözi* “kişinin sözü” (505); *ķul+nun ögi* “kulun aklı” (1886); *ķul+nun yolu* “kulun yolu” (2080); *mu+nun şükri* “bunun şükürü” (5360); *olar+nun taņuķı* “onların armağanları” (109); *ölüm+nün ķurı* “ölümün sırası” (1456); *söz+nün içi* “sözün içi” (2563); *söz+nün üküşi* “sözün çoğru” (991); *sözün+nün onı* “sözünün gerçeğı” (1802); *ŗatu+nun baŗıņa* “merdivenin başına” (5932); *tişi+nin taŗı* “dişinin dıŗı” (4413); *tüş+nün asğı* “düşün faydası” (5880); *tüş+nün yörügi* “düşün yorumu” (5878); *uluğ+nun sözün* “büyük olanın sözünü” (4018); *yağı+nun küsi* “düşmanın şöhreti” (2294); *yégliler+nin aşı* “yiyenlerin yemeğı” (4514); *yüzün+nün suwın* “yüzünün itibarı, saygınlığın” (4189)

Eksiz ilgi durumu eki örnekleri şunlardır: *ajun begleri* “dünya beyleri” (249); *ajun boğnı* “dünya halkı” (451); *ajun ħalkı* “dünya halkı” (718); *bayat atı* “Tanrı”nın adı” (3150); *bayat tapğı* “Tanrı ibadeti, Tanrı”ya ibadet” (3111); *beg tileki* “beyin isteğı” (1587); *beglik işi hem sözi* “beylik işi ve emir verme işi” (413); *bilig kıymeti* “bilginin kıymetini, değıerini” (463); *biri atı* “birinin adı” (3599); *boğun küğrümi* “halkın önde gelenleri” (410); *boğzuņ ķulı* “boğazının kulu, kölesi” (4489); *él işleri* “devlet işleri” (2113); *él ulı* “memleketin temeli” (1742); *ķiři asğı* “başkasının menfaati” (3207); *ķiři edğüsi* “insanın iyisi” (3194); *ķiři yégleri* “insanların en

iyileri” (249); *kişilik haķı* “insanlığın hakkı” (1662); *könilik tonı* “doğruluk elbisesi” (520); *könilik yolu* “doğruluk yolu” (2216); *körür köz yaruķı* “gören gözün nuru” (1150); *sü başçısı* “ordu komutanı” (2294); *türk begleri* “Türk beyleri” (273); *türk buyruķı* “Türk veziri” (1150); *uç ordu begi* “Uç-Ordu beyi” (1573)

3.3.1.3.2. Belirtme Durumu

Metinde dört ayrı belirtme durum eki vardır. Ayrıca 3. tekil ve çoğul kişi iyelik eklerinden sonra {+n} belirtme durumu ekinin unutulmasıyla ortaya çıkan eksiz kullanılan biçimler de tespit edilmiştir.

1. **{+(X)g}**: Bu ek genellikle Orhon ve Uygur Türkçesinde olduğu gibi yalın haldeki isimlerden sonra kullanılmıştır (Tekin, 2016, 102; Eraslan, 2012, 136; Erdal, 2004, 366; Ölmez, M., 2019, 51). Ayrıca *olar* ve *bular* zamirlerinde de çokça kullanılmıştır.

edgü+g “iyiyi” (2270); *kişi+g* “kişiyi” (2693); *yağı+g* “düşmanı” (2108)

ajun+uğ “dünyayı” (4641); *aş+ıg* “yemeği” (2514); *bayat+ıg* “Tanrı’yı” (1242); *boğun+uğ* “halkı” (5617); *boğuz+uğ* “boğazı” (4515); *bular+ıg* “bunları” (2891); *ışlar+ıg* “işleri” (1692); *ig+ig* “hastalığı” (153); *iş+ig* “iş” (2693); *ķız+ıg* “kızı” (4410); *ķoy+uğ* “koyunu” (5059); *kök+üg* “göğü” (2748); *köñül+üg* “gönlü” (2708); *köz+üg* “gözü” (2481); *ķul+uğ* “kulu” (27); *ķut+uğ* “saadeti” (4312); *kün+üg* “günü” (2492); *oğul+uğ* “oğlu” (4409); *olar+ıg* “onları” (3267); *ot+uğ* “ateşi” (4312); *ög+üg* “aklı” (5789); *ögdülmiş+ig* “Ögdülmiş’i” (3059); *ögsüz+üg* “öksüzü” (3200); *ölüm+üg* “ölümü” (2362); *öz+üg* “özü” (2481); *saķınç+ıg* “üzüntüyü” (1541); *saran+ıg* “cimriyi” (1644); *sewer+ig* “sevilen kişiyi” (2771); *söz+üg* “sözü” (2638); *sözler+ig* “sözleri” (3669); *suw+uğ* “suyu” (5941); *til+ig* “dili” (3038); *toķıř+ıg* “savaşı” (2331); *tün+üg* “geceyi” (2492); *tüp+üg* “aslını” (4311); *tüş+üg* “düşü” (4268); *üküş+üg* “çoğunu” (2326); *yēr+ig* “yeri” (2827); *yıgaç+ıg* “ağacı” (2419); *yol+uğ* “yolu” (4949); *yomķılar+ıg* “toplulukları” (1167); *yüz+üg* “yüzü” (2428)

2. **{+nI}**: Karahanlı Türkçesinden önceki dönemde olduğu gibi zamir ve özel adlardan sonra kullanılan bu belirtme durum eki Fergana nüshasında zamirlerin dışında yalın haldeki ve iyelik eki almış isimlerden sonra da kullanılmıştır.

bay+nı “zengini” (4492); *bilig+ni* “bilgiyi” (148); *bitig+ni* “mektubu” (3805); *boğuz+nı* “boğazı” (1300); *edgü+ni* “iyiyi” (897); *edgülük+ni* “iyiliği, iyiliklerini”

(3431); *emgek+ni* “emeği” (1574); *er+ni* “insanı” (158); *erdem+ni* “erdemini” (2972); *ésiz+ni* “kötüyü” (1594); *etmek+ni* “ekmeği” (1314); *iş+ni* “işi” (414, 892); *ķamuğ+ni* “her şeyi, herkesi” (1174, 2813); *kend+ni* “kenti, şehri” (3286); *kereksiz+ni* “gereksiz olanı” (1161); *kiçig+ni* “küçük, küçük olanı” (5197); *kim+ni* “kimi” (525); *ķiřilik+ni* “insanlığı” (1575); *köñül+ni* “gönlü” (850); *köz+ni* “gözü, gözünü” (5061); *ķul+ni* “kulu, kulunu” (1725); *ķut+ni* “saadeti” (713); *kümüş+ni* “gümüşü” (2376); *neñ+ni* “neyi, şeyi” (709, 885); *oğul+ni* “oğulu, oğlunu” (2965); *ölüg+ni* “öleni” (5039); *ölüm+ni* “ölümü” (1128); *sığırçuķ+ni* “sığırıcılığı” (4099); *söz+ni* “sözü” (149, 182, 2812); *süzük+ni* “duru olanı” (2072); *til+ni* “dili” (158); *tişiler+ni* “dişileri” (4413); *tün+ni* “geceyi” (2926); *tüş+ni* “rüyayı, düşü” (5883); *uķuř+ni* “anlayışı” (148); *yaķın+ni* “yakın olanı” (4178); *yigitlik+ni* “gençliği” (1104)

Zamirlerden sonra: *biz+ni* “bizi” (4831); *bular+ni* “bunları” (1415); *mu+ni* “bunu” (1604); *olar+ni* “onları” (61)

İyelik eklerinden sonra: *atañ+ni* *anañ+ni* “babanı, anneni” (1548); *bařıñ+ni* “başını” (954); *begi+ni* “beyini” (2828); *begiñ+ni* “beyini” (639); *eli+ni* “ülkesini, memleketini” (2097); *etiñ+ni* “etini” (164); *içim+ni* “Tanrı’mı” (4681); *igiñ+ni* “hastalığını” (154); *iřleriñ+ni* “işlerini” (529); *köñ(ü)li+ni* “gönlünü” (4146); *közüñ+ni* “gözünü” (1300); *ķumarum+ni* “vasiyetimi” (1448); *künüm+ni* “günümü” (5522); *maŖñiři+ni* “manasını” (1385); *özüñ+ni* “özünü, kendini” (4011); *sözi+ni* “sözünü” (1232); *sözüm+ni* “sözümü” (193); *sözüñ+ni* “sözünü” (163); *taşım+ni* “dışımı” (5000); *tileki+ni* “dileğini” (1240); *tili+ni* “dilini” (199); *tilekim+ni* “dileğimi” (845); *tilim+ni* “dilimi” (777); *tiliñ+ni* “dilini” (163); *tüpüñ+ni* “aslımı” (1443); *tüşüñ+ni* “düşünü” (5874); *yaşım+ni* “ömrümü” (5932); *yaķañ+ni* “yakanı” (3495); *yegüm+ni* “yiyeceğimi” (3722); *yüküm+ni* “yükümü” (1843); *yüzüñ+ni* “yüzünü” (626)

3. **+n**: Orhon ve Uygur Türkçesi’nde³⁵ de iyelik eklerinden sonra eklenen bu ek Fergana nüshasında sadece 3. tekil ve çoğul kişi iyelik eklerinden sonra kullanılmıştır.

anası+n “annesini” (36); *atası+n* “babasını” (36); *izi+n* “izini” (6090); *ķadařları+n* “akrabalarını” (3264); *ķızı+n* “kızını” (55); *ķořnısı+n* “komşusunu”

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Tekin, 2016, 103; Eraslan, 2012, 138; Erdal, 2004, 366; Ölmez, M., 2019, 52.

(4448); *közi+n* “gözünü” (6091); *ķuli+n* “kulunu” (622); *küsi+n* “şöhretini” (2244); *oğlu+n* “oğlunu” (1144); *sözi+n* “sözünü” (6074); *suwı+n* “suyunu” (6027); *süsi+n* “ordusunu” (2232); *talusı+n* “seçilmişini” (1257); *tonı+n* “elbisesini” (6103); *tügüni+n* “düğümünü” (169); *usı+n* “uykusunu” (5954); *üni+n* “sesini” (73); *yağısı+n* “düşmanını” (113); *yarlığları+n* “buyrukları” (1267); *yası+n* “yayını” (64); *yazuķı+n* “günahlarını” (27); *yolu+n* “yolunu” (5967); *yükleri+n* “yüklerini, yükünü” (3267); *yüreki+n* “yüreğini” (1131); *yüzi+n* “yüzünü” (6090)

4. *+ı/+i*: Orhon ve Uygur Türkçesinde bulunmayan ve sadece Karahanlı Türkçesinde bulunan bu ek yazmada 1. ve 2. tekil kişi zamirlerinden sonra, yalın haldeki isimlerde ve 1. ve 2. kişi iyelik eklerinden sonra da kullanılmıştır.

meniñ atım+ı büğü meñzetür ayķa bu ķılķım+ı “Bilge benim adımlı ve davranışlarımı aya benzetir.” (716); *munuñda naruķ negü bērgüñ+i maña sen ayıtma* “bunlardan başka ne vermen gerektiğini bana sorma” (4557); *ewüñ barķıñ+ı keğ arığ tut* “evini barkını çokça temiz tut” (4436); *yaķın tuttı ēlig kör ögdülmiş+i törüçe ayu bērdi tegme iş+i* “Hükümdar Ögdülmiş”i kendine yakın tuttu; her işi yasalara uygun bir biçimde nasıl yapacağını anlatıverdi.” (1590); *meniñ ķađğum+ı sen yēme* “sen benim kaygımı çekme” (6067); *seniñ ķađğun+ı yēp köyer-men tüte* “senin kaygını çekerek yanıp tutuşuyorum” (1216); *meniñde kēdin sen negü ķılğun+ı ayayı* “benden sonra ne yapman gerektiğini, yapmanı söyleyeyim” (1263); *tüşükreķ körür men seniñ köñlüñ+i* “senin gönlünü daha da düşük görüyorum” (5569); *sewüģ sawçı birle ķopurğıl mēn+i* “beni sevgili Peygamber ile tekrar dirilt” (29); *sarığraķ körür-men seniñ meñziñ+i* “benzini de daha da sarı görüyorum” (5569); *sēn+i bilsü* “seni tanısın” (528); *ķumarı söz+i tutsa* “vasiyet edilen sözü tutsa” (187, 1449)

Diğer nüshalarda belirtme durum eki kullanılan bazı örneklerde Fergana nüshasında belirtme eki kullanılmamıştır ve eksiz belirtme eki biçimi ortaya çıkmıştır:

edğüsi “iyi insanları, iyileri” (1544)³⁶; *elgi* “elini” (359)³⁷; *ata ķađğusı* “babasının yasını” (1544)³⁸; *neñi* “hepsini, her şeyini, malını” (55, 1269)³⁹; *özi* “kendini”

³⁶Arat 1565. beyitte *edğüsin* biçiminde okuyarak A nüshasındaki biçimi tercih etmiştir. C nüshasında beyit bulunmamaktadır.

³⁷Bu sözcük A ve B nüshalarında *elgi* biçiminde geçmektedir. C nüshasında beyit bulunmamaktadır. Arat ise 365. beyitte ise nüshalarda bulunmayan *elgin* biçimini almıştır.

³⁸Arat 1565. beyitte *ķađğusın* biçiminde okuyarak A nüshasındaki biçimi tercih etmiştir. C nüshasında beyit bulunmamaktadır.

(569)⁴⁰; *sözi* “sözünü” (556⁴¹, 569⁴², 806⁴³, 994⁴⁴); *tili* “dilini” (994⁴⁵, 4392⁴⁶); *tözi* “asaletini” (556)⁴⁷; *yüzi* “yüzünü” (945⁴⁸, 994)⁴⁹

işij “işini” (1729)⁵⁰; *kümüşüj* “gümüşünü” (2990)⁵¹; *sözüj* “sözünü” (949, 1312)⁵²

3.3.1.3.3. Bulunma Durumu

Metinde bulunma durumu **{+DA}** eki ile yapılmaktadır. Metinde bu ek genellikle ünlü ve ünsüz uyumlarına uymaktadır. Ancak ünsüz uyumuna uymayan birçok örnek de bulunmaktadır.

aş+ta “yemekte” (4480); *çêçeklik+te* “bahçede” (5851); *êweklik+te* “acele işlerde” (5532); *idiş+te* “içecek” (2880); *iş+te* “işte” (112, 5534); *şarılık+ta* “yaşlılıkta” (4593); *kebit+te* “dükkânda” (5004); *kêşeş+te* “danışmada, danışırken” (2897); *kerek üd+te* “gerktiğinde, gerekli olduğunda” (2781); *şiyâmet+te* “kıyamette, kıyamet gününde” (47); *kuş+ta* “kuş avında” (2545); *levh+ta* “levh üzerinde” (2194); *saşış+ta* “hesapta” (2740); *tilemiş+te* “dilediğinde, istediğinde” (2780); *tört+te biri* “dörtte biri, dördün biri” (301); *tünek+te* “zindanda” (4709); *tüş+te* “düşünde” (5897, 5901); *üd+te* “zamanda” (217); *yas+ta* “zararda” (4333); *yatgaş+ta* “muhafızlıkta” (939); *yawalık+ta* “boşluk içinde” (1143)

ajun+da “dünyada” (5686); *aşur+da* “ahırda” (5261); *alın+da* “alnında” (6107); *aw+da* “avda” (2545); *aya+da* “avucunda” (705); *beg+de* “beyde” (1951); *begler başın+da* “beylerin başında” (210); *bitig+de* “kitapta” (278); *boğun+da* “halk

³⁹Arat 56. ve 1284.beyitte *neşin* biçiminde okuyarak C nüshasındaki biçimi tercih etmiştir. A nüshasında 56. beyitte *anga*, 1284. beyitte ise *neş* biçimi bulunmaktadır.

⁴⁰Arat 582. beyitte *özün* biçimini tercih etmiştir. A nüshasında *yüşin*, C nüshasında *yüzi* ve B nüshasında *özi* biçimi bulunmaktadır.

⁴¹Arat 568. beyitte *sözün* biçiminde okuyarak A ve C nüshalarındaki biçimi tercih etmiştir.

⁴²Arat 582. beyitte *sözün* biçimini tercih etmiştir. A nüshasında *sösin*, C ve B nüshalarından *sözi* biçimi bulunmaktadır.

⁴³Arat 820. beyitte *sözün* biçimini tercih etmiştir. A nüshasında *sösin*, C ve B nüshalarından *sözi* biçimi bulunmaktadır.

⁴⁴Arat 1007. beyitte A ve C nüshalarında bulunan *sözün* biçimini tercih etmiştir.

⁴⁵Arat 1007. beyitte *tilin* biçimini tercih etmiştir. A nüshasında *sösin*, B ve C nüshalarında ise *tili* biçiminde geçmektedir.

⁴⁶Arat 4492. beyitte A ve C nüshalarında bulunan *tilin* biçimini tercih etmiştir.

⁴⁷Arat 568. beyitte *tözün* biçiminde okuyarak A ve C nüshalarındaki biçimi tercih etmiştir.

⁴⁸Arat 958. beyitte A ve C nüshalarında bulunan *yüzün* biçimini tercih etmiştir.

⁴⁹Arat 1007. beyitte *yüzün* biçiminde okuyarak C nüshadaki biçimi tercih etmiştir. A nüshasında ise *tüşin* biçiminde geçmektedir.

⁵⁰Arat 1759. beyitte *işij* biçiminde okuyarak A nüshadaki biçimi tercih etmiştir. C nüshasında ise *biliglike işlerni bër* biçiminde geçmektedir.

⁵¹Arat 3028. beyitte *kümüşüj* biçiminde okuyarak C nüshasındaki biçimi tercih etmiştir.

⁵²Arat 338. ve 962. beyitlerinde *sözüg* biçiminde okuyarak A nüshasındaki biçimi; 1326. beyitte de A ve C nüshalarındaki *sözüg* biçimini tercih etmiştir.

arasında” (2198); *boğun+da başı* “halkta önde gelen, halkın başı” (551); *çerig+de* “orduda” (1706); *duŕā+da* “duada” (4779); *él+de* “memlekette, ülkede” (439); *elig+de* “elinde” (758); *ew+de* “burçta” (128); *ewin+de* “evinde” (335); *içgü+de* “içecekte” (2879); *için+de* “içinde” (323); *il+de* “eşikte” (260); *kağgu+da* “kaygılı zamanlarında, sıkıntıda” (4119); *kađu+da* “kapıda” (2550); *kaşku+da* erdim “karanlıktaydım” (377); *kaşın+da* “karında, anne karnında” (869); *kayu+da* “kimde” (295); *kim+de* “kimde”(150); *kimün+de* “kimde” (295); *köñül+de* “gönülde” (2539); *köz+de* “gözünde” (3437); *kuz+da* “kuzeyde” (5263); *mên+de* “bende” (664); *mêñe+de* “beyinde” (1805); *muñadmış yerim+de* “zor zamanlarımda” (28); *olar+da* “onlarda” (4322); *oro+da* “çukurda” (5436); *ölüm+de* “ölümde” (3527); *satıg+da* *tawuğ+da* “ticarette, satışta” (2764); *seniñ+de* “sende” (356); *soñın+da* “sonunda” (3531); *söz+de* “sözde” (168); *suw+da* “suda, suyun içinde” (3344); *sü+de* “savaşta” (2545); *tag+da* “dağda” (6034); *tapuğ+da* “hizmette” (623); *tör+de* “başköşede” (260); *tüpin+de* “dibinde” (208); *uluğ kün+de* “kıyamet gününde” (31); *ünür+de* “mağarada” (6034); *yağı+da* “savaşta” (2250); *yağız yer kaşın+da* “kara toprak altında” (869); *yañı+da* “yenide” (676); *yazı+da* “ovada” (5261); *yêr+de* “yeryüzünde” (93); *yol ağızın+da* “yol ağzında” (2460); *yol+da* “yolda” (2512); *yortuğ+da* “muhafız alayında” (2550)

Ünsüz uyumuna uymayan örnekler şunlardır: *baş+da* “başta” (1805); *çêçeklik+de* “çiçek bahçesinde” (76); *eşik+de* “eşikte” (160); *kaşık+da* “gökyüzünde” (5269); *kend+te* “şehirde” (3176); *kiçiglik+de* “küçük yaşta” (1203); *kök+de* “gökte” (72); *tuş+da* “bu sefer, bu zamanda” (617); *tüneke+de* “zindanda” (5082); *tüş+de* “düşte” (5918); *uluş+da* “köyde” (3888); *yigitlik+de* “gençlikte” (4593)

3.3.1.3.4. Ayrılma Durumu

Bilindiğı gibi, ayrılma durumu eki, Orhon Türkçesinde bulunma durumu eki olan {+DA} ile kurulmuştur (Tekin, 2016, 106), Eski Uyğurcada ise {+DA} ekinin yanı sıra dönemin sonuna doğru {+DIn} da kullanılmıştır (Eraslan, 2012, 150-151). Uyğurca“da Mani metinlerinde {+DAn}eki de mevcuttur (Erdal, 2004, 375; Eraslan, 2012, 152).

Metinde ayrılma durumu için bulunma durumu eki olan {+DA} (yaklaşık 447 kez) ve ayrılma durumu eki {+DIn} (yaklaşık 510 kez) kullanılmıştır. Her iki ekin de sık olmasa bile ünsüz uyumuna girdiği +ta/+te ve +tın/+tin biçimlerinin kullanıldığı örnekler de mevcuttur.

ağu+da açığrağ “zehirden daha acı” (3831); *anasın+da tuğsa* “anasından doğup, doğsa” (1374); *anıñ+da naru* “ondan başka, onlardan başka” (263); *ata arğasın+da* “babasının dölünden” (1373); *ata+da ana+da bağırşağ* “anneden, babadan daha merhametli” (705); *atañ+da kēdin* “babandan sonra” (1563); *bağır+da yakınrağ* “bağırdan daha yakın” (2572); *begin kul+da adra bilümes özü* “beyi kuldan ayıramam” (4624); *bitig+de bütünrek* “mektuptan daha güvenilir” (4845); *boğuz+da adın* “boğazdan başka” (4225); *bu ekki yoluñ+da qayu erki yol* “bu iki yoldan acaba hangisi senin yolundur?” (1377); *bu kaç neñ+de begler yırağ tutğu öz* “bu birkaç şeyden beyler kendilerini uzak tutmalıdır” (2030); *bu üç+de adın* “bu üçünden başka” (3500); *bular+da biri* “bunlardan biri” (302); *bular+da qayu* “bunlardan hangisi” (248); *eki+de biri bol üçünç+te kaç a* “ikisinden biri ol, üçüncüden kaç” (3181); *ēsit mēn+de söz* “benden dinle” (80); *halk+da burun* “halkın önde gelenlerinden” (456); *qalem+de kara tamsa* “kaleminden kara (mürekkep) damlarsa” (2676); *qamuğ+da yarağsız* “her şeyden daha kötü” (2004); *qaya yanqusun+da qudı bolmağıl* “kaya yankısından aşağı kalma” (4213); *keçer sēn+de terk* “senden çabuk geçer” (355); *qıl+da yinçe* “kıldan ince” (4293); *qılıç qın+da çıqmas* “kılıç da kınından çıkmaz” (2105); *qılıç+da yitigrek* “kılıçtan daha keskin” (4293); *kişi yalğanın+da tileme vefā* “yalancı kişiden vefa dileme” (2009); *kişi yılqı+da ingay ermes* “insan hayvandan daha değersiz değildir” (2937); *kişi+de yıramış turu bu özü* “ben insanlardan uzaklaştım” (3914); *kōñül+de bērü qıldı edğü du ā* “gönülden güzel dualar ediverdi” (1251); *köz+de uçar* “gözden uçar” (3573); *közüm+de yırağ* “gözümünden uzak” (10); *kümüş+de küsüş* “gümüşten daha değerli” (1695); *kün+de burun* “bugünden önce, bugüne kadar” (217); *meniñ+de yawuz* “benden daha kötüsü” (5015); *oğul qız+da ötrü* “oğul ve kızdı dolayı” (1153); *oğul+da yakın* “oğuldan daha yakın” (2965); *ölüm+de qatıgrağ* “ölümünden daha zor” (1124); *özin+de uluğqa* “kendinden büyük olana” (694); *sēn+de kiçig* “senden küçük” (4431); *şeker+de süçigrek* “şekerden daha tatlı” (3831); *teñiz+de qudı* “denizden de aşağı, denizin dibine” (4612); *tiliñ+de çıqarma* “dilinden çıkarma, söyleme” (166); *tişiler+de ötrü* “dişilerden dolayı” (4424); *töküp köz+de yaş* “gözden yaş döküp, ağlayarak” (4723);

uğuş+da ağın “akıldan başka” (1654); *yawuz+da yawuz* “kötüden daha kötü, kötünün kötüsü” (4973); *yırağ boldum élig tapuğın+da taş* “hükümdarın hizmetinden uzak ve dışarda kaldım” (1565); *yırar er+de ig* “hastalık insandan uzaklaşır” (152)

ayıtmas+ta aşnu “sormadan önce” (946); *bu Óarş+ta kuğı kör šerāka tegi* “Bu arştan aşağıdaki kara toprağa kadar” (3313); *er at+ta öđin beg kişisin+de taş* “hizmetkârlardan başka ve beyin adamları dışında” (4236); *éşitmek ked ol sözlemek+te körü* “dinlemek söylemekten daha iyidir” (1878); *étiglig az edđü üküş+te körü* “düzenli ve az olması çok olmasından iyidir” (2305); *şamuğ edđülük+te tağı artuğı* “bütün iyiliklerden en iyisi” (3019); *kiçiglik+te yandım* “gençlikten geçtim” (4589); *köçmes+te aşnu* “göçmeden önce” (4715); *könilik+te taştın* “doğruluktan başka, doğruluğun dışında” (2861); *saşınç+ta öđi* “kaygıdan başka” (5081); *témek+te ağın* “demekten başka” (3446); *törütmes+te aşnu* “yaratmadan önce” (2194); *üç adađ+ta emitse biri* “eđer üç ayaktan biri eğilirse” (789); *üküş+te talu er* “insanların en seçkini, insanlardan en seçkin olanı” (2565); *yaşıl kök+te üstün* “mavi göğün üstünde, mavi gökten daha üstün” (1111); *yırağ tutđu aş+ta arıgsız kişi* “temiz olmayan kişiyi yemekten uzak tutmalı” (2819); *yırağ tutđu iş+te bu ögsüz kişig* “akılsız kişiyi işten uzak tutmak gerekir” (1957)

bayat+tın “Tanrı“dan” (1254); *iç+tın* “içten” (5009);

ağız+dın “ağızdan” (2647); *ajun+dın* “dünyadan” (228); *ana+dın* “anadan” (859); *atın+dın* “atından” (3252); *azuğlar yolın+dın* “yolunu kaybedenlerden” (379); *bayat+dın* “Tanrı“dan” (1797); *beg+dın* “beyden, beyin sayesinde” (2102); *bilig+dın* “bilgiden” (1745); *bitig+dın* “yazıdan” (2691); *boğun+dın* “halktan, halkın üzerinden” (1741); *boğuz+dın* “boğazdan” (978); *bor+dın* “içkiden” (1324); *bular+dın* “bunlardan” (2388); *busuğ+dın* “pusudan” (1367); *büğü+dın* “bilge kişiden” (637); *dünyā+dın* “dünyadan” (3636); *edđü+dın* “iyiden, iyi olandan” (864); *él+dın* “ülkesinden” (281); *élig+dın* “hükümdardan” (3159); *ésiz+dın* “kötülükten” (1282); *ewin+dın* “evinden” (476); *ig+dın* “hastalıktan” (1096); *iş+dın* “işten” (1182); *şadaş+dın* “akrabadan” (3170); *şamuğ+dın* “herkesten” (750); *şarın+dın* “karından” (1494); *kewil+dın* “küheylardan” (1414); *kişi+dın* “insandan” (187); *koşnılığ+dın* “komşuluktan” (4447); *köni+dın* “doğrulardan” (800); *kuğruğın+dın* “kuyruğundan” (65); *şul+dın* “kuldan” (2945); *şulağ+dın* “kulaktan” (978); *mén+dın* “benden” (839); *meni+dın* “meniden” (5304); *meniğ+dın* “benden”

(369); *oğul+dın* “oğuldan” (1207); *olar+dın* “onlardan” (266); *oñ+dın* “sağdan” (1825); *ölüg+dın* “ölüden, ölen kişiden” (267); *ölüm+dın* “ölümünden” (1370); *öyük+dın* “bataklıktan” (3053); *özüm+dın* “kendimden” (1350); *rab+dın* “Tanrı”dan” (1097); *sakış+dın* “hesaptan” (5186); *seniñ+dın* “senden” (1262); *sol+dın* “soldan” (1825); *tamu+dın* “cehennemden” (287); *tenim+dın* “tenimden” (388); *teñiz+dın* “denizden” (209); *tilin+dın* “dilinden” (972); *tişi+dın* “dışiden” (1291); *töpü+dın* “doruktan” (4788); *tör+dın* “başköşeden” (830); *tuğar+dın* “doğudan” (62); *tuman+dın* “dumandan” (5317); *uğuş+dın* “akıldan” (1798); *uluğ+dın* “büyükten” (1000); *usın+dın* “uykusundan” (1502); *utun+dın* “küstahtan, küstahlardan” (4190); *yağı+dın* “düşmandan” (2034); *yalavaç+dın* “elçiden, elçi sayesinde” (2561); *yazuğ+dın* “günahlardan” (1315); *yığaç+dın* “ağaçlardan” (114); *yırak+dın* “uzaktan” (516); *yüzin+dın* “yüzünden” (53)

Ayrılma durum eki birkaç örnekte bulunma durumu işlevinde kullanılmıştır: *iç+tin* “içeride” (3086); *oñın+dın* “sağında” (758); *solın+dın* “solunda” (758); *taş+tın* “dışında” (1605, 2861, 3086, 4484, 5007, 5727); *tüşüm+dın* “düşümde” (5866)

Bir örnekte de araç durumu işlevinde kullanılmıştır: *şeker+dın igiğtim* “şekerle besledim” (1494)

Bir örnekte de yuvarlak ünlülü biçimi ile kullanılmıştır: *edgü+dün* “iyiliklerden” (4595)

3.3.1.3.5. Yaklaşma Durumu

Metinde yaklaşma durumu **{+kA}** eki ile yapılmaktadır. Şu birkaç örnek dışında genellikle önlük-artlık uyumuna uymaktadır. *alım+ke bėrimke* “alışveriş” (4439); *ėsis+ka* “kötüye” (860); *kiriş+ka* “gelirine” (4438); *yawaşlar+ke* “uysal olanlara” (2264)

Ünsüz uyumuna genellikle uymamaktadır. Sadece şu beş örnekte **+ga** eki kullanılmıştır: *arķasız+ga* “desteği olmayana” (3706); *ārzūlar+ga* “arzulara” (3588); *ėsis kılguçı+ga* “kötülük yapanlara” (5620); *ķadgular+ga* “kaygılara” (5904); *tapuğ+ga* “hizmete, hizmet için” (2944)

ajun+ka “dünyaya, dünya için” (865); *ārzūlar+ka* “arzulara” (5628); *aş+ka* “yemeđe” (4563); *bağ+ka* “bađa” (1778); *baş+ka* “başa” (5529); *bayat+ka* “Tanrı’ya” (50); *bedūk+ke* “büyüklerle” (661); *beg+ke* “beye” (2969); *beñin+ke*

“beyine” (638); *bilig+ke* “bilgiye” (1003); *biziñ+ke* “bize” (741); *boğun+ka* “halka” (5637); *bor+ka* “içkiye” (696); *böri+ke* “kurda” (5478); *çerig+ke* “orduya” (2340); *çığay+ka* “fakirlere” (1099); *edgü+ke* “iyiye” (1111); *ediz+ke* “yükseklige” (1074); *egin+ke* “sırtına” (3606); *él+ke* “ülkeye, memlekete” (484); *élig+ke* “hükümdara” (466); *emgerim+ke* “zahmetlerime” (3101); *ênç+ke* “huzura, rahata” (100); *er+ke* “kişiyeye” (2795); *ésiz+ke* “kötüye” (236); *ew+ke* “eve” (731); *ıt+ka* “köpege, ite” (2014); *ig+ke* “hastalığa” (1072); *igim+ke* “hastalığıma” (3707); *il+ke* “eşiğe, kapı eşiğine” (601); *iş+ke* “işe” (161); *işim+ke* “işime” (1592); *kağaşım+ka* “kardeşime” (5547); *kalık+ka* “göge” (5560); *kapuğ+ka* “kapıya” (562); *kış+ka* “kışa” (1039); *kiçig+ke* “küçüğe” (490); *kişi+ke* “kişiyeye, herkese” (672); *kök+ke* “göge” (3034); *köñül+ke* “gönle” (2541); *köz+ke* “göze” (525); *kul+ka* “kula” (831); *kut+ka* “talihe” (537); *kümüş+ke* “gümüşe” (3009); *oğul+ka* “oğluna” (1774); *ot+ka* “ateşe” (1269); *oyun+ka* “oyuna” (5809); *ölüm+ke* “ölüme” (372); *özüm+ke* “kendime” (1162); *özün+ke* “kendine” (507); *sewünç+ke* “sevince” (92); *söz+ke* “söze” (149); *sözün+ke* “sözüne” (926); *sünük+ke* “kemiğe” (2541); *şatu+ka* “merdivene” (5920); *tag+ka* “dağa” (3110); *tapuğ+ka* “hizmete, hizmet etmek için” (5778); *teñiz+ke* “denize” (1702); *tör+ke* “başköşeye” (601); *töşek+ke* “yatağa” (1043); *tüpün+ke* “aslına” (1311); *tüzü neñ+ke* “her şeye”(8); *uğuş+ka* “akla” (1830); *uluğ+ka* “büyüğe” (490); *üğ+ke* “zamana” (1198); *yağı+ka* “düşmana” (3359); *yazuğ+ka* “günahlara” (5591); *yér+ke* “yere” (170); *yol+ka* “yola” (5618); *yörüg+ke* “yoruma” (4273); *yüreksiz+ke* “cesur olmayanlara” (2012); *yüz+ke* “yüze, yüzüne” (67);

Orhon ve Uygur Türkçesi’nde olduğu gibi tekil birinci ve ikinci kişi iyelik eki almış sözcüklerde bazen **{+A}** eki ile yapılmaktadır (Tekin, 2016, 105; Ölmez, M., 2019, 52)

boynuñ+a “boynuna” (5251); *işim+e* “işime” (3021); *kağgum+a* “kaygıma, kaygım yüzünden” (6059); *kapğın+a* “kapına” (3683); *köñlüm+e* “gönlüme” (1071); *oğlum+a* “oğluma” (183); *ornuñ+a* “yerine” (5617); *özün+e* “kendine” (161); *tapğın+a* “ibadetine” (3213); *yaşım+a* “ömrüme, yaşıma” (3021)

Üçüncü kişi iyelik eki almış sözcüklerde ise yaklaşma durumu **{+ñA< n+gA}** eki ile kurulmaktadır.

asğı+ηa “kazancına” (2868); *atı+ηa* “adına” (4388); *barı+ηa* “varlığına” (14); *başı+ηa* “başına” (5913); *baylıkı+ηa* “zenginliğine, zenginliği için” (2025); *begi+ηe* “beyine” (2507); *boğzı+ηa* “boğazına” (4488); *bulğakı+ηa* “kargaşasına” (1301); *edgüsi+ηe* “iyisine, iyi olanına” (4443); *êşi+ηe* “arkadaşına” (30); *ewi+ηe* “evine” (549); *îçi+ηe* “içine” (2183); *igi+ηe* “hastalığına” (1938); *işi+ηe* “işine” (423); *kapğı+ηa* “kapısına” (3185); *koyı+ηa* “koynuna” (1479); *köηli+ηe* “gönlüne” (1585); *körki+ηe* “güzelliğine” (2182); *küçi+ηe* “gücüne” (4428); *muηı+ηa* “ihtiyacına, sıkıntısına” (3199); *oğlı+ηa* “oğlun” (1476); *ornı+ηa* “yerine” (3807); *özi+ηe* “kendisine” (2242); *sewinçi+ηe* “sevincine” (3211); *sözi+ηe* “sözüne” (2079); *suķı+ηa* “aç gözlü olana” (1365); *tapğı+ηa* “hizmetine” (467); *tili+ηe* “diline” (4297); *üdi+ηe* “zamana” (542); *yası+ηa* “zararına” (970); *yolı+ηa* “yoluna” (45)

3.3.1.3.6. Eşitlik Durumu

Eşitlik durumu {+çA} eki ile yapılmaktadır.

awuç+ça “avuç kadar” (293); *iz+çe* “ize göre” (5787); *kezig+çe* “sırayla” (4660); *ķıl+ça* “kıl kadar” (1693); *könilik+çe* “doğru bir şekilde” (4776); *köηül+çe* “gönlünce” (5171); *ķul+ça* “kul gibi” (2953); *pağna+ça* “basamak basamak” (5913); *sol+ça* “soldan, sol taraftan” (1378); *söz+çe* “sözlerim kadar” (3770); *teηin+çe* “dengince, kadar” (1661); *tilek+çe* “istenilen şekilde, dileğince” (1727); *törü+çe* “adabına göre, töresine göre” (2831); *tutam+ça* “bir tutam kadar” (5160); *yam+ça* “toz parçası gibi” (4281); *yaηan+ça* “fil kadar” (2781); *yèyim+çe* “yetecek kadar yiyecek” (3721); *yıl+ça* “yıl kadar” (5848); *yol+ça* “yoldan” (2080)

Sıfat ve zarf olarak kullanılan birtakım sözcüklerde kalıplaşmıştır: *ança* “o kadar” (3573, 3803); *barça* “bütün” (2599, 2615, 2793); *munça* “bunca, bu kadar” (93, 1274, 3884); *neçe* “nasıl, ne kadar” (2810, 3457, 3887)

3.3.1.3.7. Araç Durumu

Araç durumu genellikle {+(X)n} birkaç örnekte de {+IA} eki ile yapılmaktadır.

aç+ın “açlıkla” (4741); *edgü+n* “iyilik ile” (5014); *ınçık+ın* “sızı içinde” (4622); *köz+ün* “gözle” (4026); *ķut+un* “saadetle” (117); *küç+ün* “zorla” (4853); *neη+in* “mal mülk ile” (4369); *oķ+un* “ok ile” (2341); *ot+un* “ilaç ile” (4258); *ökünç+ün* “pişmanlıkla, pişmanlık içinde” (342); *sewünç+ün* “sevinç ile, sevinç içinde” (1753); *söz+ün* “sözlerle” (2960); *suķ+un* “açgözlülük ile” (5275); *suw+un* “suyla” (2075);

sün+ün “süngüyle” (2341); *tawar+ın* “mal ile” (4371); *til+in* “dilile, dil ile” (4086); *toq+un* “toklukla” (4741); *uqış+un* “akılla” (285); *ün+ün* “ezgiyle” (76); *yulduz+un* “yıldızla” (21)

Bir örnekte *+n* araç durumu eki ile *+le* ekinin birlikte kullanıldığı görülmektedir: *bitigü+n+le* “kalemle” (1328)

erej+le “huzurla, huzur içinde” (6081); *tirig+le* “yaşarken, hayattayken” (1538; 6088); *tün+le* “geceleyin” (4247)

3.3.1.3.8. Yön Gösterme Durumu

Metinde kalıplaşmış olarak tek örnekte *+karu* eki, tek örnekte *+re* eki; tek örnekte ise *+haru* eki kullanılmıştır.

yoqaru “yukarı” (71, 717, 3034, 3246, 5561, 5562, 5943, 6097) **yoqgaru*

iç+re “içeri, içinde” (2752, 3061, 3478, 3901, 4024, 4581, 5081, 5132, 5134, 5244, 5257, 5727)

tapğı+haru “ibadetine” (3637)

3.3.2. Aitlik Eki

Metinde aitlik eki {*+kI*} eki ile yapılmaktadır.

ara+kı “arasındaki” (3456); *aşnu+kı* “önceki” (779, 4966); *basa+kı* “sonraki” (56, 2874, 5080); *bu küin+ki* “” (4837, 5130, 5201); *kêçe+ki* “geceki” (5875); *kêç+ki* “eski” (107, 2797); *kış+kı* “kışa ait” (138); *küz+ki* “güze ait” (138); *naru+kı* “sonraki, başka” (4557); *ol küin+ki* “o günkü” (2497); *oza+kı* “önceki” (1392, 4884, 5033, 5073, 5231, 5787); *tün+ki* “dünkü” (3578); *yarın+kı* “yarınki” (391, 906, 2982, 5130, 5201, 5581); *yay+kı* “yaza ait” (138); *yaz+kı* “bahara ait” (64, 135, 138, 5525, 5580)

Bazı örneklerde de bulunma durum eki ile birlikte kullanılmıştır: *bu yerde+ki* “bu yerdeki” (3887); *içinde+ki* “içindeki” (3457); *kökde+ki* “gökteki” (124); *könjülde+ki* “gönüldeki” (4696); *teñizde+ki* “denizdeki” (5253); *törde+ki* “başköşedeki” (989); *tüpinde+ki* “dibindeki” (5253); *yağız yerde+ki* “kara topraktaki” (989)

3.3.3. Adıl n“si

Eski Türk yazıtlarında ve Uygurcada adıl n“si kullanılmaktadır. Soğd yazısıyla yazılmış Uygurca yazmalarda bazı isimlerde (san+ı+ça gibi) adıl n“sinin kullanılmadığı görülmüştür. (Erdal, 2011, 206). Metinde adıl n“si genellikle kullanılmıştır fakat kullanılmadığı birkaç örnek de bulunmaktadır.

anası+n+da “anasından” (1374); *ata arçası+n+da* “babasının dölünden” (1373); *atı+n+dın* “atından” (3252); *barçası+n+dın* “hepsinden” (1593); *başı+n+da* “başında” (5914); *beg kişisi+n+de* “beyin adamlarından” (4236); *edgüsi+n+dın* “iyisinden” (2403); *ewi+n+dın* “evinden” (476); *işi+n+dın* “işinden” (3520); *ķaya yankısı+n+da* “kaya yankısından” (4213); *közi+n+dın* “gözünden” (5849); *ķudruķı+n+dın* “kuyruğundan” (65); *oñı+n+dın* “sağında” (758); *solı+n+dın* “solunda” (758); *usı+n+da* “uykusunda” (6021); *usı+n+dın* “uykusundan” (1502); *yeri+n+dın* “yerinden” (493); *yolı+n+da* “yolunda” (3997); *yolı+n+dın* “yolundan” (378)

Adıl n“sinin kullanılmadığı örnekler: *cānıda öñin* “canından başka” (2780); *ékide biri bol üçide kaçça* “üçüncüsünden kaçıp ikisinden biri ol”(264); *er at hālidin* “hizmet edenlerin halinden” (2526); *ķayrıdın* “hayrından” (4958); *ķerridin* “ķerrinden” (4958); *tilide* “dilinde” (3385); *yağız yer ķatıdaķı* “kara toprak altındaki” (210)

3.4. Sayılar

3.4.1. Asıl Sayılar

bir “bir” (14, 127, 128, 790); *ékki* “iki” (2058, 2384, 2518, 2693, 3005); *üç* “üç” (757, 787, 789, 790, 5789); *tört* “dört” (30, 48, 59, 300, 2026); *běş* “beş” (1418, 2027); *yěti* “yedi” (1857, 2748, 2756, 2758, 3421, 4281); *on* “on” (3084); *on ékki* “on iki” (134); *otuz* “otuz” (362); *otuz éki* “otuz iki” (5526); *ķırķ* “kırk” (4537); *elig* “elli” (359, 360, 362, 363, 5912); *altmış* “altmış” (361, 362, 4525); *yüz* “yüz” (187, 267, 1449, 3196, 4547); *on ékki miñ* “on iki bin” (2299); *tört miñ* “dört bin” (2300)

on adın ékki “on iki ay” (128)

3.4.2. Sıra Sayıları

ékinçi “ikinci” (774, 813, 1435, 1632, 2290, 2322); *ékinç* “ikinci” (128); *üçünçi* “üçüncü” (129, 301, 333, 775, 1632, 2468); *üçinçi* “üçüncü” (2291); *üçünç* “üçüncü”

(4024); *törtinç* “dördüncü” (130, 2292, 5784); *törtünçi* “dördüncü” (2a/13); *törtünç* “dördüncü” (2029); *bêşinçi* “beşinci” (131, 2029)

3.4.3. Katlama sayıları

bir yolu “bir defa” (3806); *üçünç kıta* “üçüncü defa” (LXV); *yüz miñ kıta* “yüzbin defa” (3020)

3.4.4. Topluluk Sayıları

biregü “” (337, 4564); *êkegüde* “ikisinde de” (434); *üçegü* “üçü de” (788, 1641, 3525, 4010); *üçegün* “üçü de” (1635); *törttegü* “dördü de, dördü birlikte” (4402)

3.4.5. Belirsizlik Sayıları

az “az” (2117, 2855, 4089); *barça* “bütün” (1686, 1740, 2270); *barı* “hepsi” (1148, 2983); *köp* “çok” (2993, 2024, 5373); *miñ* “bin türlü, bin bir, binlerce” (76, 96, 106, 108, 117, 3174); *miñ tümen* “binlerce” (2971, 3727); *tümen* “binlerce” (21, 81, 155, 169); *tümen miñ* “binlerce” (1, 20, 30, 195, 1548, 4425); *tümen miñ tü* “” (298); *tümen tü* “binlerce” (69, 443, 1778, 4326); *üküş* “çok, çokça” (3152, 3616, 3709, 4242, 4480); *yüz miñ* “binlerce” (3825)

3.5. Adıllar

3.5.1. Kişi Adılları⁵³

Metinde kullanılan kişi adılları şunlardır: *men*, *sen*, *ol*, *biz*, *siz/siler*, *olar*

Birinci teklik kişi adılı: *men*

Yalın durum: *men* “ben” (1604, 2131, 2553)

İlgi durumu: *meniñ* “benim” (109, 1071, 5079)

Belirtme durumu: *mêni* “beni” (687, 3638, 5290)

Bulunma durumu: *mênde* “bende” (664); *meniñde* “bende” (4777)

⁵³ Kutadgu Bilig’deki kişi adıllarının ayrılma durumuyla kullanımındaki işlevsel özellikler A. Deniz Abik tarafından incelenmiş ve beş işlev (bulunma, ayrılma, karşılaştırma, vasıta, edat) tespit edilmiştir (Abik, 2003, 25-39).

Ayrılma durumu: *mëndin* “benden” (375, 818, 839, 1060, 3081); *mènde* “benden” (80, 183, 503, 2985); *meniñde* “benden” (1079, 1080, 1204, 5964); *meniñdin* “benden” (369, 583, 664, 4752)

Yaklaşma durumu: *mañja* “bana” (475, 626, 631, 1767, 2300)

Yönelme durumu: *mañar* “bana” (360, 364, 389, 1247, 1490)

İkinci teklik kişi adlı: sen

Yalın durum: *sen* “sen” (1516, 1629, 1884)

İlgi durumu: *seniñ* “senin” (12, 703, 784, 1218)

Belirtme durumu: *sèni* “seni” (779, 1229, 1561, 3095)

Bulunma durumu: *sènde* “sende” (5174); *seniñde* “sende” (356, 3073, 3241, 5502);

Ayrılma durumu: *sèndin* “senden” (583, 1018, 2353, 4378); *sènde* “senden” (355, 3510, 4988); *seniñde* “senden” (1138, 1228, 3705, 4496, 5185); *seniñdin* “senden” (1062, 1149, 1828, 3018, 4811)

Yaklaşma durumu: *saña* “sana” (1325, 1572, 2475, 4772, 4811)

Yönelme durumu: *sañar* “sana” (385, 911, 1274, 1394, 1713)

Üçüncü teklik kişi adlı: ol

Yalın durum: *ol* “o” (18)

İlgi durumu: *anıñ* “onun” (15, 45, 48, 516)

Belirtme durumu: *anı* “onu” (1561)

Bulunma durumu: *anda* “onda” (520); *anıñda* “onda” (2850)

Ayrılma durumu: *andın* “ondan” (256, 501, 1266); *anıñda* “ondan” (351, 1266, 2810, 5715); *anıñdın* “ondan” (337, 348, 967, 1819)

Yaklaşma durumu: *aña* “ona” (798, 904, 3920)

Yönelme durumu: *añar* “ona” (1, 4, 291, 451, 1023)

Birinci çokluk kişi adlı: *biz*

Yalın durum: *biz* “biz” (3927, 4804, 4808)

İlgi durumu: *biziñ* “bizim” (4735, 4809, 4813)

Belirtme durumu: *bizni* “bizi” (4831, 5232, 5714, 5715)

Bulunma durumu: Metinde örneği bulunmamaktadır.

Ayrılma durumu: *bizde* “bizden” (247, 1852); *biziñde* “bizden” (5233, 5716, 5719)

Yaklaşma durumu: *biziñke* “bize” (741, 2660); *bizke* “bize” (5234)

İkinci çokluk kişi adlı: *siz, siler*

Yalın durum: *siz* “siz” (4212)

İlgi durumu: *silerniñ* “sizin” (6051)

Belirtme durumu: Metinde örneği bulunmamaktadır.

Bulunma durumu: Metinde örneği bulunmamaktadır.

Ayrılma durumu: Metinde örneği bulunmamaktadır.

Yaklaşma durumu: *silerke* “sizlere” (4761, 4764, 6003)

Üçüncü çokluk kişi adlı: *olar*

Yalın durum: *olar* “onlar” (248, 250, 3990, 4296)

İlgi durumu: *olarınıñ* “onların” (31, 109, 4249, 5762)

Belirtme durumu: *olarını* “onları” (61, 4077, 4242, 4482); *olarıg* “onları” (256, 3267, 4250, 4330, 4361, 4426, 4932);

Bulunma durumu: *olarda* “onlarda” (4322, 4324)

Ayrılma durumu: *olardın* “onlardan” (266, 1898, 3175, 4252); *olarda* “onlardan” (2902, 4237, 4256, 5403)

Yaklaşma durumu: *olarğa* “onlara” (2458, 3309, 4064, 4230, 4290)

3.5.2. İşaret Adılları

Metinde görülen işaret adılları şunlardır: *bu, bular, ol, olar*

Yalın durum: *bu* “bu” (2602, 4357, 5616, 5631)

İlgi durumu: *munu* “bunun” (384, 715, 743, 1620, 4106)

Belirtme durumu: *munu* “bunu” (82, 108, 728); *munı* “bunu”(106, 4164, 4333, 4536)

Bulunma durumu: *mında* “burada” (149, 1430); *munda* “burada” (537, 761, 3289)

Ayrılma durumu: *mundın* “buradan” (467, 1431); *munda* “bundan” (56, 1034, 1570, 4641); *munu* “bundan” (332, 858, 862, 1204, 2874, 4215); *munı* “bundan” (3954); *mundın* “bundan” (3890, 5153); *munu* “bundan” (1933, 2176, 4137)

Yaklaşma durumu: *mu* “buna” (903, 1326, 3432)

Araç durumu: *munın* “bununla” (3318)

Eşitlik durumu: *mu* “bunca” (93, 1274, 1513, 3322)

Yönelme durumu: *mu* “buna” (18, 242, 270, 286, 405, 573, 1077, 2371, 2941, 4122)

Yalın durum: *bular* “bunlar” (48, 49, 4245, 4339)

İlgi durumu: *bularnı* “bunların” (3536, 4293, 4299, 4340);

Belirtme durumu: *bularnı* “bunları” (1415, 4237, 4238, 4260, 4297); *buları* “bunları” (2891, 4275, 4291, 4343, 4357, 5615)

Bulunma durumu: *bular* “bunlarda” (4277, 4421)

Ayrılma durumu: *buların* “bunlardan” (2388, 2695, 4138, 4294, 4359); *bular* “bunlardan” (127, 133, 134, 140, 2031, 4076, 5450)

Yaklaşma durumu: *bular* “bunlara” (60, 2039, 2040, 2451)

Yalın durum: *ol* “o” (18)

İlgi durumu: *anı* “onun” (15, 45, 48, 516)

Belirtme durumu: *anı* “onu” (1561)

Bulunma durumu: *anda* “onda, orada” (389, 479, 520, 1584, 5604); *anıyda* “onda” (2850)

Ayrılma durumu: *andın* “ondan, oradan” (256, 501, 1266, 3222, 3455); *anda* “ondan” (939, 1549, 1583, 1790); *anıyda* “ondan” (351, 1266, 2810, 5715); *anıydın* “ondan” (337, 348, 967, 1819)

Yaklaşma durumu: *aña* “ona” (798, 904, 3920)

Yönelme durumu: *añar* “ona” (1, 4, 291, 451, 1023)

Yalın durum: *olar* “onlar” (248, 250, 3990, 4296)

İlgi durumu: *olarıy* “onların” (31, 109, 4249, 5762)

Belirtme durumu: *oları* “onları” (61, 4077, 4242, 4482); *olarıg* “onları” (256, 3267, 4250, 4330, 4361, 4426, 4932);

Bulunma durumu: *olarda* “onlarda” (4322, 4324)

Ayrılma durumu: *olardın* “onlardan” (266, 1898, 3175, 4252); *olarda* “onlardan” (2902, 4237, 4256, 5403)

Yaklaşma durumu: *olarğa* “onlara” (2458, 3309, 4064, 4230, 4290)

Metinde diğer kullanılan işaret adıları şunlardır: *oş* “işte, işte bu” (200, 201, 1107, 1339, 1647, 2887, 3485, 5080); *oşbu* “işte, işte bu” (3005, 3285, 4039, 4112, 4731,); *oşol* “bu, o, işte bu, işte o” (554, 1145, 1944, 2008, 4721); *munuķı* “işte” (1656, 3272, 3812, 4760, 4994, 5490); *unu* “işte” (4056, 4766, 5304)

3.5.3. Dönüşlülük Adıları

Metinde kullanılan pekiştirme- dönüşlülük adıları *kendü* ve *öz* sözcükleridir. Dönüşlülük adılı “*kendü*” metinde sadece yedi yerde ve yalın halde kullanılmıştır: *kendü* “kendi” (957, 1997, 2364, 2950, 3084, 3718, 5689)

Diğer dönüşlülük adılı olan *öz* yazmada sıklıkla kullanılmıştır.

İyelik ekleri ile: *özüm* “özüm, kendim” (32, 3446, 3677, 4216, 4587); *özün* “özün, kendin” (26, 3629, 4076, 4466, 5739); *özi* “özü, kendisi” (178, 398, 492, 1031, 2482); *özümüz* “özümüz, kendimiz” (4809, 5720)

Çokluk ekleri ile: *özler* (3262, 5275)

Belirtme durumu: *özün* “kendini” (98, 130, 881, 1024); *özin* “kendisini, kendini” (47, 55, 397, 615, 1111, 3848); *özüg* “kendini, kendine, kişiyi, özü” (546, 990, 1000, 5116); *özünü* “kendini” (1315, 1391, 1424, 1530, 2358, 3840); *özümni* “kendimi” (3409, 5736)

Yaklaşma durumu: *özüne* “kendine” (161); *özke* “kendine, kendisine” (251, 255, 866, 1100, 2220); *özünke* “kendine” (236, 507, 631, 900, 1279, 5146); *özümke* “kendime” (1162, 3706, 4667); *özümüzke* “kendimize” (4804)

Ayrılma durumu: *özdin* “kendinden” (316, 5415, 5533); *özünde* “kendinden” (507, 3951, 4018, 5074); *özindin* “kendisinden” (1625, 4631); *özümde* “kendimden” (2904); *özümdin* “kendimden” (3148, 4840)

Araç durumu: *özün* “kendisiyle, yalnız başına” (1551)

3.5.4. Soru Adılları

kaçı “nereye” (203); *kanı* “hani” (1370); *çayda* “nerede, nereye” (512); *çayu* “hangi” (916); *çayuda* “nerede” (1508); *çayudın* “nereden” (631); *çayuça* “nereye” (983); *çayunı* “hangisini, hangisine” (847); *çayusı* “hangisi” (2233); *çayusın* “hangisini” (236); *kim* “kim” (195); *kimde* “kimde” (150); *kimi* “kimi, kimin” (3381); *kimiş* “kimin” (5135); *kimişde* “kimde” (1973); *kimişdin* “kimden” (998); *kimke* “kime” (998); *kimni* “kimi” (2577); *kimün* “kimin” (1576); *kimünde* “kimde” (295); *ne* “ne” (600); *nedin* “neden” (3875); *neni* “neyi” (1472)

3.5.5. Belirsizlik Adılları

adın “başka, başkası” (6, 36); *adınça* “başkasına” (5702); *adınlar* “başkaları” (1391); *adınlarça* “başkaların” (2347); *barça* “bütün, herkes, hepsi” (3, 294, 383); *barçası* “bütün, hepsi” (5824); *barçasındın* “hepsinden, hepsinin içinden” (1593); *barı* “hepsi, hepsini” (192, 3576); *biri* “biri” (264, 1040); *birin* “birini” (241); *biriniş* “birinin, diğerinin” (3599); *birisi* “birisi, biri” (332, 1010); *çamuğdın* “herkesten” (5450); *çamuğı* “her şeyi” (525, 791); *çamuğça* “herkese” (296, 4156); *çamuğunu* “hepsini, her şeyi” (783, 1174); *çayu* “bazı, bazıları, hangi, hangisi” (126, 248); *çayusı* “hangi, hangisi” (2233); *çayusın* “hangisini” (236)

3.6. Zarflar

3.6.1. Yer Zarfları

anda “orada” (479, 5714); *ara* “arasına, arasında” (481, 2049); *berü* “buraya, bu yana doğru” (103, 476, 902); *içre* “içinde” (3061, 3478); *içtin* “içeride” (3086); *karşu* “karşısına” (6090); *kêdin* “geri, geride, arkada” (2309, 2924); *kuğı* “aşağı” (71, 3052); *munda* “burada” (761, 3289); *naru* “öteye, oraya” (360, 508, 3746); *öndün* “önde” (17, 2924); *taştın* “dışarıda” (3086, 5727); *utru* “karşı, karşısında” (608, 3962); *üze* “üzerinde, üstünde, üzerine” (77, 757, 5459); *yakın* “yakın” (4446); *yırağ* “uzak, uzaklara” (2355, 2549); *yoğaru* “yukarı” (71, 3246)

3.6.2. Zaman Zarfları

āhır “sonunda” (477, 916); *amdı* “şimdi” (970, 1056); *ara* “bazen” (174, 721); *aşnu* “önce” (498, 3178); *aşnuğı kün* “önceki gün” (779); *bu kün* “bugün” (3581, 4216); *bu tün* “bu gece” (4964); *burun* “önce” (2495); *erte* “erken, erkenden, ertesi gün” (1485, 2498, 3949); *hergiz* “asla, hiçbir zaman” (1052, 3691); *kêç* “geç” (1485); *kêçe* “gece” (479, 5545); *kêdin* “sonra” (999, 4134); *kündüz* “gündüz” (4902); *küniñe* “her geçen gün” (1788); *künlerde bir tün* “günlerden bir gece” (5832); *ol üçün* “o zaman” (440, 5455); *oza* “önce” (3689); *tañda* “sabahleyin, sabah” (3557); *tutçı* “daima her zaman” (1420, 1952); *tutşı* “daima, her zaman” (318, 1548); *tün kün* “gece gündüz” (3316, 5671); *tünle kündüz* “gece gündüz” (746); *yarın* “yarın” (229, 241, 1351)

3.6.3. Durum Zarfları

ağır “değerli” (528, 1486); *ağru* “yavaşça, usulca” (755, 943, 3872); *amul* “sakin, sakince” (755, 5817); *andağ* “öyle, o şekilde” (3118, 3242, 4093); *ança* “öylece, böylece” (488, 1444); *berk* “sağlam, sıkıca” (819, 930, 1289, 2644); *bu yañlığ* “bu şekilde, böylece” (531, 698, 1108); *çın* “gerçekten” (858, 2372, 2570); *edgü* “güzel, iyi” (177, 2927, 3121); *esen* “esen, sağlıklı” (952, 1915); *katığ* “sağlam, iyice, sıkıca, çokça” (676, 951, 1289); *keğ* “iyice” (1399, 2312); *kêñ* “bol” (1314); *köni* “doğru” (1713, 1719); *kuğuğ* “boş” (105, 1555); *mundağ* “böyle, böylece” (1001, 2273, 4513); *terk* “çabucak” (153, 2644); *tükel* “bütün, tam, tamamen” (455, 614, 1458); *uçuz* “değersiz” (528, 1581); *uluğ* “büyük, ulu” (148, 4163); *yağşı* “güzel, iyice” (279, 1728, 2978, 3036); *yinçge* “ince, ayrıntılı bir şekilde” (600, 4273)

3.6.4. Miktar Zarfları

artuķ “çok” (616, 3078, 3270); *aŗru* “aşırı” (3950); *az* “az” (169, 1300); *birer* “biraz, bir müddet” (2508, 4050, 5453); *ıdı* “pek çok” (3256, 3958); *köp* “çok” (1404); *telim* “çok, fazla” (422, 996, 1030); *uzun* “uzun, sürekli” (5193, 5556); *üküş* “çok, daha fazla” (1576, 2331); *yawlaķ* “çok” (1513)

3.6.5. Soru Zarfları

ķaķan “ne zaman” (499, 527, 3323); *ķaķan* “nasıl” (2064, 2069; 2806); *ķanķa* “nereye” (1504, 5034); *ķayudın* “nereden” (983, 5840); *ķayuķa* “nereye” (983, 1122); *neķe* “ne kadar, nasıl, nice” (5346, 984); *negü* “nasıl” (5570, 5763); *negü teg* “nasıl, ne gibi” (384, 5309, 5725); *negüke* “neden, ne diye, niķin” (4872, 5037); *negülük* “neden, nasıl” (292); *negün* “neden, ne ile” (493, 2075); *nelük* “nasıl, neden” (363, 761, 884, 3267); *neteg* “nasıl” (512, 1056, 4971)

3.7. Edatlar

3.7.1. Ünlem Edatları

3.7.1.1. Seslenme Edatları

ē “ey”: *ē oğlum ēŗit* “ey oğlum, dinle” (1195); *ē bilge külüg* “ey meŗhur bilge” (1440); *ē körklüg yüzüm* “ey güzel yüzlüm” (1461); *ē yawlaķ ölüm* “ey kötü ölüm” (1516); *ē beg* “ey bey” (1630); *ē Ögdülmiŗ e* “ey Ögdülmiŗ” (1784); *ē ēlķi baŗı* “ey hükümdar” (1959); *ē boğzı ķulı* “ey boğazının esiri” (2067); *ē dūnyā begi* “ey dünya beyi” (3680); *ē ersig toņa* “ey kahraman yiğit” (3796)

ay “ey”: *ay beg* “ey bey” (1410); *ay tētig* “ey zeki” (1536); *ay oğul* “ey oğul” (2739); *ay toņa* “ey cesur” (2779); *ay ēlig* “ey hükümdar” (3693); *ay bağırsaķ erim* “ey sadık erim” (3832); *ay bügü* “ey bilge” (3843)

aya “ey”: *aya ewlüg* “ey ev sahibi” (160); *aya til ıdıŗı* “ey dil sahibi” (165); *aya ķızgu en* “ey yüzü gülen” (1087); *aya ēlķi begler* “ey hükümdar beyler” (1987); *aya beg* “ey bey” (2898); *aya öldeķi* “ey ölecek olan” (3484); *aya kök bōri* “ey bozkurt” (5269)

3.7.2. Bağlama Edatları (Bağlaçlar)

3.7.2.1. Sıralama Edatları

birle “ve, ile”: *beğük bilgi birle üküş erdemi* “bilgisi yüceydi ve erdemi çoktu” (275); *ölüm tuttı kesti bu söz birle ün* “ölüm yakaladı, sözümü ve sesimi kesti” (1119); *erej birle emgek* “huzurla zahmet” (2898); *böri toklı birle çozi* “kurt, koyun ve kuzu” (3058); *bu dın birle imān* “bu din ve iman” (3677)

ne “ve”: *yorımaz ne yatmaz* “yürümez ve yatmaz” (16); *yüzi körklüg erdi ne fi’li arıg* “yüzü güzeldi ve hareketleri de düzgündü” (1146); *yüzi körki körklüg ne yaşı kiçig* “yüzü, görünüşü güzeldir ve yaşı da küçüktür” (1819); *közi toğ ne köñli tolu* “gözü tok ve gönlü zengin”(1931)

tağı “ve, ve daha”: *tağı bolmas erse yağı uğrasa/ toğışmağ tilese köñül bėrmese* “Böyle olmazsa ve düşman anlaşmayıp savaşmaya niyet ederse” (2329); *tağı ārzūladı komıdı köñül* “gönlü heyecanlandı ve onu arzuladı” (3773)

hem “ve, hem”: *bayudı boğun hem ētildi ēli* “Halkı zenginleştirdi ve ülkesi düzene girdi” (1026); *iri hem kuzı* “güneyi ve kuzeyi” (4866); *ōzin hem sözün* “kendisine ve sözüne” (4898); *kiriş hem çıkış* “gelir ve giderler” (5792)

ve “ve”: *minnet ve ōgdi* “minnet ve övgü” (1b/2); *‘azze ve celleka* “ulu ve kudreti” (1b/2); *ālimleri ve hākimleri* “alimleri ve bilginleri” (1b/13)

ya “ve”: *çığay bar ya bay* “zengin ve fakir olanı var” (1890); *ıdışçı ya aşçı* “şerbetçi ve aşçıbaşı” (2893); *töşekçi ya kuşçı* “döşekçi ve kuşçu” (4049)

3.7.2.2. Karşılaştırma-Denkleştirme Edatları

ara...ara ⁵⁴ “bazen.....bazen”: *ara ōgdilür til ara miñ söküş* “dil bazen övülür bazen de binlerce defa sövülür” (174); *ara kılķım ildi ara yoğladı* “hareketlerim bazen alçalır bazen de yükselir” (732); *ağızdın ara ot ara suw çıkar* “ağızdan bazen ateş bazen de su çıkar” (2647); *ara küldürür kör ara yığlatur* “bazen güldürür bazen de ağlatır” (3541); *ara aç ara toğ yügürgü kerek* “bazen aç bazen de tok koşmak gerekir” (4649)

⁵⁴ Abık, *ara...ara* bağlacının Karahanlı Türkçesi ve muhtemelen Uygurca dışında diğer Tarihi Türk yazı dillerinde sadece 15. ve 16. yy Anadolı Türkçesinde tanıklandığını ve bu yüzyıllardan sonra Anadolu sahasında bağlacın kullanımı tanıklanmadığını belirtir (2020, 26).

*ara...arala*⁵⁵ “bazen....bazen”: *ara aç yatur-men arala toğu* “bazen aç bazen de tok yatarım” (3542); *ara asğı tegür arala yası* “bazen faydası bazen de zararı dokunur” (4826); *ara sözke tumlır ara isir* “sözün karşısında bazen soğur bazen de ısınır” (5744)

azu “yoksa, veya”: *esiz mü saña yeg azu edgü mü/ söküş mü kolur-sen azu öğdi mü* “Senin için iyi mi yoksa kötü mü daha iyi? Sövlmek mi yoksa övlmek mi istiyorsun?” (240); *tılığ şük mü tutğu azu sözlese/ sözüg açsa mu yeg azu kizlese* “Dili susuturmak mi yoksa konuşturmak mi gerekir? Sözü açıkça söylemek mi yoksa gizlemek mi daha iyi?” (1005); *anadın mu bilge tuğar bu kişi/ azu öğrenür mü yetilse yaşı* “Kişi anadan mı bige doğar yoksa yaşı ilerledikçe mi öğrenir?” (1649); *barğu azu barmağı* “gilimeli veya gidilmemeli” (4478); *ölümde tatıg yok azu yakşısı* “ölümün tadı veya iyisi yoktur” (4519)

kerek...kerek “ister.....ister, gerek.....gerek”: *kerek kat şelişe kerek tiryāk et* “ister Şelise kat ister Tiryak hazırla” (1051); *kerek tut otaçı kerek erse kam* “ister hekim tut isterse kam” (1052); *kerek kul kerek beg barır kelgüsüz* “gerek kul gerek bey dönüşü olmaksızın gider” (1382); *kerek yat kerek dünyā tezgin yügür* “ister yat ister dünyayı dolaş, koş” (1712); *kerek dünyā işi kerek uqbā tut* “gerek dünya işi gerek ahiret işi olsun” (4283); *kerek aşka bargıl kerek barmağıl* “ister yemeğe git ister gitme” (4571)

kerek.....ya “ister ya da”: *kerek matrıdus kat ya çurnı öğit* “ister Matrıdus kat ya da müşhil ilacı öğüt” (1051); *kerek erse körklüg ya körksüz* “ister güzel olsun ya da çirkin olsun” (3554)

ya.....ya “ya.....ya”: *osal er ya buzlur ya üdsüz ölür* “gafil kişi ya bozulur ya da zamansız ölür” (2262); *ya öldürür ya urşu ölür* “ya öldürür ya da savaşarak ölür” (2348); *ya kuşka çögenke ya el körgüke* “ya av için, ya cirit için ya da memleket görmek için” (2543)

ya “veya, ya da”: *ağaş ya kadaş* “akraban veya arkadaşın” (513); *atañ ya anañ* “annen ya da baban” (638); *yırağ ya yağuk* “uzak ya da yakın” (803); *arığ ya arıgsız* “temiz ya da temiz değil” (817); *urunçun ya mālın* “rüşvetle ya da malla” (1163);

⁵⁵ Ağca, *ara... ara...* biçimindeki sentatik sıralanışta edatın tekrarına vezin gereği *IA* enklitiğinin eklendiğini belirtir (2020, 66).

bilig ya ukuş “bilgi ya da akıl” (1183); *kılınç artasa ya étirse* “davranışları kötü ya da iyi olursa” (1466); *üküş ya azığ* “az veya çok, az mı çok mu” (4480)

körü “-den daha, -e göre”⁵⁶: *bağırsız tusulmas oğulda körü/bağırsak tapuğçı tususu örü* “Sadık hizmetkârın değeri, sadık ve faydası olmayan oğuldan daha yüksektir” (2535); *tapuğğa körü bērgü edgü açığ* “hizmete göre iyi bir ihsanda bulunmalı”(2944); *biligsiz tapuğ kılınında körü / biliglig uğımış muyanı örü* “Bilgili kişinin uyumasının sevabı, bilgisiz kişinin etmiş olduğu ibadetinden daha çoktur” (3187); *kişi aş kişike körü bēr қадаş* “ey kardeş, kişiye göre yemek vermelisin” (4500); *özümde körü bu sözüm edgürek* “bu sözlerim benden daha iyidir” (4761)

sayu “her”⁵⁷: *ügi teg usuz bolsa tünle sayu* “baykuş gibi her gece, geceleri uykusuz olmalıdır” (2279); *birer pağna sayu ağırılık öni* “her basamak için ayrı ayrı itibar kazanır” (5922)

3.7.3. Cümle Başı Edatları

3.7.3.1. Şart Bildiren Cümle Başı Edatları

apañ “eğer”: *apañ ekki ajun қолur erse-sen* “eğer iki dünyayı da istiyorsan” (223); *apañ edgü bolsa bu begler özün* “eğer beylerin aslı iyi olursa” (881); *apañ tegse emgek ya қаdғу сақынч* “eğer insan sıkıntı, kaygı ya da endişeye düşerse” (1308); *apañ edgü tutsa è èlig mēni* “ey hükümdar, eğer beni iyi bilirsen” (3726); *apañ bolsa begler қılınчі єsiz* “eğer beylerin hâl ve hareketleri kötü olursa” (5121)

eger “eğer”: *eger sözleyü bilse asğı bolur* “eğer söylemei bilirse faydası olur” (974); *eger hīle çāre yoқ erse ağın* “eğer başka çare ve çözüm yoksa” (1176); *eger bolsa yalğan inanmas boğun* “eğer sözleri yalan olursa halk ona inanmaz” (2289); *eger teñlese ötrü étse işin* “eğer (casustan) bilgi edinirse ve işini de ona göre düzenlerse” (2317)

қalı “eğer”: *қalı тēlwe ursa көр өlse kişi* “eğer bir deli birini vurup öldürse” (291); *ığayın tēse ığ қalı tutsa tut* “göndereyim dersен gönder, eğer tutayım dersен tut” (736); *tapunsa tapuğçı begiñe қalı* “eğer hizmetkâr beyine hizmet ederse” (828); *yağıқа қalı yortsa sü başlar er* “eğer komutanlar düşmana karşı sefere çıkarsa”

⁵⁶ Sontakı olarak kullanımı için bk. Li, 1997, 234; 2004, 318-319.

⁵⁷ Sontakı olarak kullanımı için bk. Li, 1997, 242-243; 2004, 390-391.

(2306); *yalavaç bitigçi qalı bolsa yig* “eğer elçi ve kâtip olgun değilse” (2892); *köñül ârzû birle qalı iglese* “eğer gönül arzudan dolayı hasta olursa” (3792)

3.7.3.2. Sebep, Açıklama ve Sonuç Bildiren Cümle Başı Edatları

kaçan “ne zaman”: *qayu kün körüngü kaçan kelgü öz* “ne zaman geleceğini ve hangi gün huzura çıkacağını” (499); *kaçan kelse öwken qatıqlan serin* “öfkelenildiğin zaman kendini tut, sabret” (1305); *anar bergeles neñ kaçan qolsa terk* “bir şey istediği zaman (istediği şeyi ona) hemen verirler.” (2766); *kaçan tegge elgim tapuğqa* kör e “elim ibadete ne zaman geçecektir” (3323); *kaçan söz sorar erse* begler saña “beyler sana soru sorduklarında” (4028);

kaçan “nasıl?": *kaçan körki kelgey begi tergisi* “beyin sofrası nasıl güzel görünebilir?” (2822)

qalı “nasıl”: *tirig bolsa yalıuq qalı sözlemes* “yaşayan insan (muhtak konuşur), nasıl konuşmaz” (964); *bu begler ne yolqa yoris qalı* “beyler nasıl ve hangi yoldan giderlerse (gitsinler)” (2080)

kim “ki, ise” : *bu böge bıçek kim eligde tutar* “elimde duran bu hançer ve bıçak ki” (796); *bu az söz ol ol kim ayıtmışqa öz* “az söz ise sorulana cevap veren sözdür” (993);

meger “ise, ancak, sadece”: *meger êkki türlüg kişi ol bilin* “ancak (konuşmayan) iki türlü kişi vardır” (956); *meger bu ölümke ölüm hilesiz* “ancak bu ölüme çare yoktur ölüm çaresizdir” (1170); *meger edgülikde öñin ay qozı* “ey kuzu, eğer iyilikten başka bir şey ise” (1302); *meger bu uquşluğ törüdin ayur* “akıllı olmak ise yaradılıştandır” (1792); *meger tā‘at erse ewingil yügür* “ancak ibadet ise acele et, koş” (1966); *muni başqa elmes meger keq kişi* “bu işi herkes başaramaz ancak iyi biri başarabilir” (2455); *meger edgülikke açılısın tiliñ* “dilini sadece iyilik için açılısın” (4019); *meger tejri fañlı küdezse anı* “ancak Tanrı’nın fazileti onu koruyabilir” (4394)

neteg kim “nasıl ki”: *neteg kim orunsuz topıq yuwlinur* “nasıl ki yeri olmayan top yuvarlanırsa” (649); *neteg kim sewünçlüğ mên sêndin bu kün* “ben bugün senden nasıl razıysam” (1540); *neteg kim sewindi seniñdin köñül* “bu gönül senin sayende nasıl sevindiyse” (3028);

velikin “lakin, ama, fakat”: *münüm yok velikin kişiler ayur* “benim kusurum yok lakin insanlar var olduğunu söylerler” (671); *velikin yayıg-sen özün bî-vefâ* “ama sen döneksin, özün de vefasızdır” (704); *velikin ewürdi bu dünyada yüz* “fakat bu dünyadan yüz çevirdi” (3110); *velikin bu bir kaç müni bar adın* “lakin bunun birkaç kusuru da vardır” (3673); *velikin sêzikim bu ol ay қадаш* “ey kardeş, lakin şüphem budur” (3743); *velikin olarsız yême bolmas iş* “lakin onlarsız iş olmaz” (4222); *oқıgıl velikin keğ étgil işig* “davet et ama her şeyi çok iyi hazırla” (4544); *velikin tiriglik bulur-men yêgü* “lakin hayatı ben yemek yemekte bulurum” (4582)

3.7.4. Kuvvetlendirme Pekiştirme Edatları

erinç “şüphesiz, acaba”: *ölüm buzmağınça buzulmas erinç* “şüphesiz ölüm bozmadıkça bozulmayacaktır” (868); *bêşinçi yarağsız bu yalğan erinç* “beşinci uygun olmayan şey ise şüphesiz, yalandır” (2029); *bu arkuğ kılınçlıg ne muñluğ erinç* “inatçı olan kişi şüphesiz, sıkıntı çeker” (2031); *anıñ asğı el kend uluşlar erinç* “şüphesiz onun kazancı memleket, şehir ve köylerdir” (2961); *törüsüz tapuğçı yaramaz erinç* “töre ve usul bilmeyen hizmetkâr şüphesiz hiçbir işe yaramaz” (3675); *ölümde kêdin iş negü teg erinç* “ölümden sonra acaba halim nasıl olacaktır” (4750)

erki “acaba, ola ki”: *negüke buşar erki toldı otı* “acaba neye bu kadar öfkelenirsiniz de ateşle doldunuz” (624); *yazuğum ne erki bilümez özüm* “Günahım ne ola ki, kendim bilemiyorum” (625); *nelük қоdтum erki bu edgü eşig / nelük söktüm erki yazuğsuz kişig* “Acaba neden bu iyi arkadaşı terk ettim? Acaba neden günahsız kişiyi sövdüm?” (1117); *bu êkki yolunđa қayu erki yol* “bu iki yoldan acaba hangisi senin yolundur?” (1377); *қayudın kelir erki қаңча барır/ қayuda turur erki қayда yorır* “Nereden gelir ki nereye gider? Nerede durur ki nerede yürür?” (1508); *nelük keldiñ olarıғ қоdup* “onları bırakıp neden geldin ki?” (3267); *ayur bu қадашım ne erki iğın* “Kardeşim bu hastalık nedir ki? diye sordu” (3884)

hem “da/de, bile”: *bilig қadrini hem biliglig bilir/ güher қadrini hem güher оқ bilir* “Bilginin değerini de bilgili olan bilir; cevherin değerini de cevher satan bilir” (464); *ağın bolsa yalñuқ bilir hem bilig* “insan dilsiz olsa da bilgiyi öğrenebilir” (1003); *ésiz қılмағu hem törü urmaғu* “kötülük yapmamalı, kötü yasalar da koymamalı” (5620)

ma/me “da/de, bile”: *қилumaz ma şükrüñ saña men bir e* “Ben sana birinin bile şükrünü kılammam” (386); *elig me açıғ birle açtı қапуғ* “hükümdar da ihsanla ona

kapıyı açtı” (603); *meniñ me özüm kör añar oñşadı* “Bak, benim de aslım ona benzer” (732); *munı ma ayu bër maña ay bilir* “Ey bilen, bunu da bana söyleyiver” (983); *saña ma anunmış-turur bu ölüm* “bu ölüm senin için de hazırlanmıştır” (1393); *añar ma bu kün kılğu edgü yanut* “Ona da bugün iyilikle karşılık vermeliyim” (1659); *anı ma açuqluğ ayu bër maña* “onu da bana açıkça söyleyiver” (2143); *maña tegse emgek erej me tegir* “Bana zahmet gelirse huzur da o zaman gelir” (3102)

met: sèni sen met öggil “sen kendini kendin öv” (32); *neteg met yomıttı bu erdem saña* “bu erdemler sende nasıl bu kadar çok birikti?” (1767)

ne “ne kadar”: *ne edgü bolur beg ol edgü kişi* “o iyi insan ne kadar iyi bir bey olur” (448); *yayığ ermes erse bu devlet özi ne edgü neñ erdi bu kut ay çozi* “Ey kuzu, bu talih dönek olmasaydı saadet ne kadar da güzel bir şey olurdu” (682); *yayığlık yok erse bu èrsellikñ ne edgü iş erdi seniñ kelmekñ* “Bu vefasızlığın, dönekliğın olmasaydı senin bana gelmen ne güzel bir iş olacaktı” (703); *ne edgü bolur kutka kuşkı köñül* “Saadete alçak gönüllülük ne güzel olur, (ne güzel yaraşır)” (1670)

ne me “ne de, ne kadar da”: *ne me yaqşı aymış* “ne de güzel söylemiş” (1032, 1087, 1150, 1671, 1716, 2412, 3350, 3892, 5108); *ne me uz yaraşur* “ne de çok yakışır” (1748); *ne me körmegeyler meniñdin yasığ* “benden zarar da görmeyecekler” (3311)

neçe “her ne kadar”: *neçe öğrenip uksa bolmaz ukuş* “her ne kadar öğrenip anlasa da akıl var olmaz” (1796); *neçe bulğanuñ işke tegse süzer neçe berk tüğün bolsa baqsa yazar* “Her ne kadar karışık bir işe (eli) değse de (onu) yoluna koyar; ne kadar sıkı düğüm olursa olsun bir bakışla onu çözer.” (1824); *neçe beg çatıglansa yalnız özün* “bey yalnız başına ne kadar gayret etse de” (3085)

neçe me “her ne kadar da”: *neçe me erejlense ésiz bu kün* “kötüler bugün her ne kadar huzur bulursa bulsun” (906); *neçe me ulısa kara yër qatın* “her ne kadar ah vah etsen de yerin kara topraktır” (1357); *neçe me bu begler sözün kizlese* “bu beyler her ne kadar sırlarını gizleseler de” (2639); *neçe me beg erse* “her ne kadar bey olsa da” (2685); *neçe me ağır kelse bargu kerek* “her ne kadar zor gelse de gitmelisin” (3414); *neçe me toq erse yeyü turğu aş* “her ne kadar tok olsan da yemeği yemelisin” (4500)

oķ/ök “da/de, bir tek, hep, bizzat”⁵⁸: *saňar oķ sığındım umunçum saňa* “sana sığındım umudum sensin” (28); *bayat oķ bolu bėrsü arķa yölek* “Tanrı her zaman arka çıksın, destek olsun” (118); *kiři körki söz ol bu söz öķ telim* “İnsanın süsü sözdür, bu söz de birçok çeşittir” (269); *ol oķ sawçı* “o peygamber kendisi, bizzat” (381); *güher ķadrini hem güher oķ bilir* “cevherin değerini de cevher satan bilir” (464); *bir öķ oğlı erdi bu ay toldıñı* “Bu Ay Toldı’nın bir tek ođlu vardı” (1145); *ėsiz edđü neñke sen öķ sen turı* “sen iyi olana da kötü olana da sevimsizsin, acısın” (1517); *tüşer öķ kiři түş uğısa yatıp* “insan yatıp uyursa düş görür” (5871)

taķı “da/de, bile, daha, ancak”: *üçünçi taķı bir bor içse sewe* “üçüncüsü de biri severek içki içerse” (333); *ıdı edđü beglik taķı edđürek törü ol* “Beylik çok iyi bir şeydir ancak daha iyi olan yasalaradır” (445); *taķı yakşı aymış biliglig büğü* “bilgili bilge de güzel söylemiş” (765); *taķı bir sözüm bar ayıtđu bu söz* “soracak bir sorum daha var” (1801); *yėğü içğü mingü taķı kedđülük* “yiyecek, içecek, binecek ve giyecek de”(2403); *saňa tuşğalı men taķı keçmes ay* “Seninle görüşeli bir ay bile geçmedi” (5568); *taķı bir түş ol kör bu yıl faşlıña* “bazı düşler de yılın mevsimlerine göredir” (5885)

taķı ma “yine de”: *taķı ma tiler erdi üdrüm kişi* “yine de seçkin kişiler isterdi” (411); *taķı ma igidđey ė dünyā begi* “ey dünya beyi, daha da rızık verecektir” (3680); *taķı ma kerek bolsa bėrgey idim* “eğer dahası da gerekirse Tanrı’m verecektir” (3695)

yana “da/de, yine ”: *yana sözlemese ağın tēr tilig* “dil konuşmayana da dilsiz der” (171); *bir ança yorıdı yana öldi kör* “bir zamanlar yaşadı ve yine öldü” (231); *yana uķturayın ėligke bu söz* “hükümdara da bu sözleri anlatayım” (499); *yana yahşı aymış biliglig sözi* “bilgili insan sözü yine güzel söylemiş” (543); *yana aydı* “yine dedi” (963, 1281, 1637, 1815, 3023); *anı uķsa bilse yana kızlese* “onu anlamalı,

⁵⁸ Korkmaz, *oķ/ök* edatı yalın ya da çekim, iyelik ve çokluk ekleri almış isimler ile, isim hükmünde olan kelimelerden sonra gelerek cümle içerisinde o ismin anlamını belirtme ve özellikle de kuvvetlendirme görevi gördüğünü ve “de, dahi, bilhassa, bizzat, yine, sırf, yalnız, ancak, ise gelince, asla, hep, daima” gibi karşılıklar ile gösterilebildiğini belirtir. Ayrıca bir sayı adı ile birleşen *öķ* edatı –*cık/-cik* küçültme ekine muadil bir vazife görmekte ve *biröķ* “biricik, bir tanecik, bir tek” anlamlarıyla sıfat ve zarf olarak kullanıldığını açıklar (1961, 14-15). Gül, *oķ/ök* edatının Kutadgu Bilig’de “çok”, “hep, daima”, “yalnız”, “bizzat”, “hiç”, “da/de”, “yine” ve pekiştirme anlamlarında kullanıldığını söyler (2015, 406). İsmail Iğın, Kutadgu Bilig’de *oķ/ök* enklitiğın tek bir sözcük türü ve sözcük grubuyla sınırlı şekilde kullanılmadığını; isimlerden, sıfatlardan, zarflardan, zamirlerden, sayılardan, eylemlerden ve edatlardan sonra kullanıldığını belirterek Kutadgu Bilig’den örnekler vermiştir (2020, 628-656).

bilmeli ve de gizlemelidir” (2604); *nerek dñnyā tērmek yana qodgu ol* “dünya malını toplamaya ne gerek var? Yine de o mal dünyada kalacaktır” (3483)

yana ma “da/de, yine de”: *yana ma ayıttı* “tekrar sordu” (514); *yana ma saña aydım* “ben sana yine de/önceden söyledim” (1075); *yana ma bu ārzū maña boldı ig* “bu arzu da benim için hastalık oldu” (3789)

yana ök/oğ “tekrar, yine”: *yana oğ buşup aydı* “hükümdar daha da öfkelenip tekrar konuşmaya başladı” (630); *yana ök negü teg bitiyin* “ona tekrar nasıl mektup yazayım” (3807); *yana ök mañar ay nedin uğradıñ* “bana söyle buraya tekrardan neden geldin?” (3875); *yana ök ayur* “tekrar dedi” (6059)

yēme “da/de, hem de, yine”: *sözüg öggüsü bar yēme sökgüsü* “sözün övgüsü de sövgüsü de vardır” (1007); *osanma bu dñnyā yēme terk köçer* “gafil olma bu dünya da çabucak göçer” (1260); *sözüg barça tıñla yēme bütme terk* “her sözü dinle yine de çabucak inanma” (1289); *bu edgü qarımaz yēme opramaz* “bu iyi (insanlar) yaşlanmaz hem de yıpranmaz” (1614); *taşı teg yēme körklüg ol iç yüzi* “dışı gibi iç yüzü de güzeldir” (2180); *élig aydı yēme sözle bu sözüg* “Hükümdar dedi: „Bu söze de cevap ver.”” (2398); *qadaş-sen tilese yēme tut adaş* “sen kardeşsin yine de istersen kendini arkadaş say” (3442); *bitig bér tilin ay yēme bilmiş e* “mektubu ver ve bildiğini de söyle” (3858)

yēme ök “da/de”: *tüzü eşleriñe yēme ök ağın* “bütün arkadaşlarına ve de diğerlerine” (1335); *olarqa yēme ök qatıl* “onlarla da arkadaşlık et” (4230); *yēme ök kereklig saña bu kişi* “bu kişiler de senin için çok gereklidir” (4257)

3.7.5. Çekim Edatları

3.7.5.1. Ayrılık, Başkalık İfade Eden Çekim Edatları

ağın “-DAn başka”:

Ayrılma Durumuyla Kullanımı: *seniñdin ağın yoğ saña tuş teñ e* “senden başkası sana eşit ve denk olamaz” (6); *on êkki ükek ol bularda ağın* “bunlardan başka on iki burç vardır” (134); *seniñde ağın men idi bilmedim* “ben senden başka Tanrı tanımadım” (1138); *meniñ yoğ saqıncı munuñda ağın* “bundan başka bir endişem yoktur” (1204); *anıñda ağın saña yoğ küç bile* “sana güç verecek ondan başkası yoktur” (1266); *ökünçde ağın yoğ bu qalmış künün* “bu kalan günlerin de pişmanlıktan başka bir şey değildir” (1383); *kiçiglikde taştın ağın yoğ müni* “yaşının

küçük olması dışında başka bir kusuru yok” (1605); *uğuşda ağın barça erdemlerig* “akıldan başka bütün erdemleri” (1654); *seniñde ağın yoğ yölekim maña* “senden başka benim dayanağım yoktur” (3015); *munuñda ağın anda tã‘at kıayı* “bundan başka orada hangi ibadet” (3190); *atama anı sen tirgde ağın* ““Diri”den başka bir adla adlandırma” (3331); *baralım têmeekte ağın yoğ sözüim* ““Gidelim.” demekten başka sözüim yok” (3446); *bu üçde ağın yoğ dünyā neñi* “bu dünya malının bu üçünden başka niteliği yoktur” (3500); *boğuzda ağın yoğ olar kıadğusı* “onların boğazdan başka bir kaygıları yoktur” (4225); *baқа көрсе bilgi biligde ağın* “dikkat edersen birinin bilgisi diğerinden farklıdır” (4255); *sēni sewge sendin ağın bilmege* “seni sevecektir ve senden başkasını tanımayacaktır” (4378)

Yönelme Durumuyla Kullanımı: *yēme keçti kaç kün bu sözke ağın* “bu konuşmadan sonra yine birkaç gün geçti” (4833); *tirigke ağın hē ç yoğ erse kıyın* “insana başka hiçbir ceza olmasa bile” (5306); *keçeki tüşünge yörügi ağın* “gece gördüğün düşün yorumu farklıdır” (5875)

artuğ “-den fazla, fazla”: *ol er erdemi erde artuğ bilin* “o insanın, diğer insanlardan erdemi daha çoktur, bunu bil” (3375); *tapuğlarda artuğ bu yinçge tapuğ* “hizmetlerin içinde en ince, en fazla ince olan ince hizmet” (2447)

öñin “-DAn başka”: *edğülükde öñin* “iyilikten başka” (1302); *cānıda öñin* “canından başka” (2780); *kışide öñin* “insanlardan başka, insanlardan farklı” (3307); *er atta öñin* “hizmetkârlardan başka” (4236)

3.7.5.2. Benzerlik ve Miktar İfade Eden Çekim Edatlar

yanlığ “benzer, gibi”: *bu yanlığ* “bu şekilde, böyle, böylece” (98, 325, 531, 551, 698)

teg “gibi”: *tolun teg yüzün* “dolunay gibi olan yüzünü” (47); *tizilmiş titir teg uçar* “dizilmiş deve kervanı gibi uçar” (72); *kızıl ağzı kıan teg* “ağzı kan gibi kırmızı” (74); *boğum erdi oğ teg köñül erdi ya* “bedenim ok gibi, gönlüm yay gibiydi” (365); *kēdik teg kaçır* “geyik gibi kaçır” (395); *kelin teg bolur er ağın teg tili* “dili tutulmuş gelin gibi olur” (484); *yēl teg keçer* “rüzgar gibi geçer” (680); *bıçek teg keser-men* “bıçak gibi keserim” (797); *kağıl teg köni* “yaş söğüt dalı gibi dimdik” (1042); *kuş teg uçar* “kuş gibi uçar” (1318); *ot teg öçer* “ateş gibi söner” (1753); *ügi teg usuz* “baykuş gibi uykusuz” (2279); *yağan teg yüder* “fil gibi taşır”(3348); *kün teg yaru* “güneş gibi parla” (4772);

erdükün teg “olduğun gibi” (32); *körmedük teg* “görmemiş gibi” (396, 4117); *uragun içer teg* “pelin otu içmiş gibi” (801); *künüm batğalır teg* “günüm batmak üzere gibi” (1059); *busuğdın çıkar teg çıkar* “pusudan çıkar gibi karşına çıkar” (1367); *tuğmaduk teg* “doğmamış gibi” (1501); *anıñ yormış teg* “onun yorduğu gibi” (2594); *teñlemiş teg* “ölçmüş gibi, denkleştirmiş gibi” (2799); *saña uđgu teg* “senin yolunu takip edebilecek gibi” (3098); *tédükün üçün* “dediğin için” (3126); *yaruk yüz küler teg yarudı ajun* “gülen parlak yüz gibi dünya aydınlandı” (3250); *bütmegü teg kişike* “güvenilmeyen kişilere” (4846); *tezgü teg* “kaçılacak (bir iş) gib” (4850); *kişi öggü teg* “öven biri gibi” (5000); *kötürmiş teg* “yükseltmiş gibi” (6098)

sëni teg kişi “senin gibi birini” (738); *sëni teg adın* “senin gibi bir başkası” (3094); *anı teg bolur kim yorıttıñ tilig* “senin dediğin gibi olur, onun gibi olur” (3334); *anı teg küdeş* “onun gibi kuru, aynı şekilde kuru” (4168)

anıñ teg me devlet özüm tezgünür “talih yani özüm de onun gibi döner” (649); *anıñ teg barır-men* “o zamanki gibi” (1492); *munuñ teg silig er kerek* “bunun gibi temiz bir kişi gerekir” (2875); *munuñ teg bulur erse-sen bir tişi* “bunun gibi bir kadın bulursan” (4403); *seniñ teg* “senin gibi” (5030, 5089, 5297)

teñi “kadar”⁵⁹; *mürüvvet teñi* “insaniyeti kadar” (407); *ol erdem teñi* “erdemini kadar, erdemlerine uygun bir şekilde” (784)

teñin “gibi”: *munu bu teñin* “bunun gibi” (2781); *ay teñin* “ay gibi” (4404)

tuşu “gibi”⁶⁰; *altun tuşu* “altın gibi” (4037); *ésiz tuşu* “kötüler gibi” (4142); *ķılınķı tuşu* “hareketleri gibidir” (4224); *sewüĝ cān tuşu* “sevgili can gibidir” (330); *yılķı tuşu* “hayvan sürüsü gibidir” (3127)

tuşu “kadar”⁶¹; *edĝü tuşu* “ne kadar iyiye o kadar” (5413); *sewünķi tuşu* “rızası kadar” (1774)

sanı “gibi”⁶²; *baĝır sanı teg* “baĝır gibidir” (2572); *ķaraĝu sanı* “kör gibidir” (483); *ķoy sanı* “koyun gibi” (1400); *otaķı sanı-sen* “hekim gibisin” (5136); *sırınķĝa*

⁵⁹ Li, aslen *teñ* “denk, benzer” (< Çin. Dēng “çeşit; eşit”) sözcüğünün 3. kişi iyelik ekli biçiminin Karahanlı Tütķesi’nde *teñi* “gibi, kadar” ve *teñin* “gibi” biçiminde bir sontakı olarak kullanıldığını belirtir (2004, 484).

⁶⁰ Li, *tuş* “eş, denk” sözcüğünün 3. kişi iyelik ekli biçimi olan bu sözcüğün, Karahanlı Türkçesi’nde yalın durumdaki sözcüklerden sonra getirildiğinde “gibi, kadar” anlamında bir sontakı olarak da kullanıldığını belirtir (2004, 504).

⁶¹ Uysal, *tuşu* sözcüğünün Arat’ın “kadar, derecesinde, nispetinde” sözcükleriyle aktardığı örneklerde karşılaştırmaya dayanan miktar/ölçü ilişkisi kurmak suretiyle çekim edatı olduğunu söyler (2015, 95-96).

sanı “sırça gibi” (4510); *tüş sanı* “rüya gibi” (1383); *yılka sanı* “hayvan sürüsü gibidir” (263); *yünçü sanı* “inci gibidir” (208)

osugluğ “gibi”: *öyük çim osugluğ bolur* “bataklıkta çimler gibi” (961); *satıgçı osugluğ bolur çin tükel* “tamamen satıcı (ve ortağı arasındaki ilişki) gibidir” (2956)

3.7.5.3. Zaman İfade Eden Çekim Edatlar

aşnu “-DAn önce”: *ayıtmasta aşnu* “sormadan önce” (946, 949); *katılmazda aşnu* “arkadaşlık etmeden önce” (1292); *törütmeşte aşnu* “yaratmadan önce” (2194, 3157); *munuğda eñ aşnu* “bunlardan en önce” (5387);

basa/basası/basala “-DAn sonra”: *anıñda basa* “ondan sonra” (128, 351); *anıñda basala* “bundan sonra” (474); *meniñde basa* “benden sonra” (1080, 4907); *beginde basa* “beyinden sonra” (1607, 2160); *anda basa* “ondan sonra” (1790); *özde basa* “kendinden sonra” (2500); *seniñde basa* “senden sonra” (4084); *bularda basa* “bunlardan sonra” (4261); *munda basa* “bundan sonra” (4278); *biziñde basa* “bizden sonra” (5233); *ölümde basa* “ölümünden sonra” (5308); *mende basa* “benden sonra” (6054, 6060)

berü “-DAn beri”: *tümen yılda berü* “binlerce yıldan beri” (81); *ajunğa apa enmişinde berü* “insanoğlu dünyaya geldiğinden beri” (216); *maña oğ tapunduñ kiçigde berü* “küçüklüğünden beri bana hizmet ettin” (1908); *maña kelmişinde berü* “bana geldiğinden beri” (3321); *vefā yoğ bularda ozadın berü* “geçmişten beri bunlarda vefa yoktur” (4421)

burun “-DAn önce”: *bu künde burun* “bugünden önce, bugüne kadar” (217); *halğda burun* “halkın önden gelenleri” (456); *kişide burun* “insanların ileri geleni” (1537); *boğunda burun* “halkın ileri geleni” (5192)

⁶² Türk ve Özalan, *sanı* sözcüğünün Kutadgu Bilig’de 35 yerde geçtiğini, ancak dizinde aynı maddede gösterilen bu sözcüğün işlev ve anlam bakımından bir ayrım yapılması gerektiğini vurgularlar. *san*-fiili üzerinde zarf- fiil ekinin kalıplaşması yoluyla oluşan *sanı* edatı “gibi” anlamında kullanıldığını ve Arat’ın *sanı* sözcüğünü bazı beyitlerde “sayarak, farz ederek, say, sayılır, bil” olarak karşıladığını böylece *san*- fiilinin normal zarf-fiil şekli olarak değerlendirdiğini söylerler. Bu örneklerin de “gibi” edatı ile karşılamının mümkün olabileceğini belirtirler (2014, 236-3-238). Ağca ise Türk dilinde edatlar üzerine yapılan çalışmalarda (Hacıeminoğlu 2015; Li 2004) *sanı* edatından söz edilmediğini ve sadece Türk ve Özalan çalışmasında söz edildiğini belirtir (2019: 108). Ancak Li, 2004’teki çalışmasında s. 711’de bu edattan ve Kutadgu Bilig’deki örneklerinden bahseder. Ayrıca 3. Tekil kişi iyelik ekinin kalıplaşmasıyla oluşmuş bir edat olduğunu belirtir (2004, 711). Ağca *dasanı* sözcüğünün de *sa*- fiilinden türemiş *san* “sayı” sözcüğüne eklenen iyelik eki ile meydana geldiğini ve iyelik ekinin zamanla kalıplaşmasıyla “gibi” anlamındaki benzetme edatının ortaya çıktığını açıklayarak *sanı* sözcüğünün oluşum aşamalarını Kutadgu Bilig’deki örnekler ile göstermiştir (2019, 110).

hergiz “asla, hiçbir zaman”: *ölüglıke hergiz asıǵ kılmas em* “ölecek olana ilaç asla fayda etmez” (1052); *bayutǵıl çıǵay kılma hergiz öñin* “kısmetimle zenginleştir ve asla fakirleştirme” (3691); *zinā kılma hergiz qatıǵlan usa* “elinden gelirse gayret et, asla zina yapma” (4309); *çıqa tuşsa hergiz unıtmas yolum* “çıkıp gelse asla yolumu unutmaz” (5305)

kêdin “-DAn sonra”: *meniñde kêdin* “benden sonra” (1204, 1263, 1358, 5964); *seniñde kêdin* “senden sonra” (1217, 5185); *odunmışda kêdin* “uyandıktan sonra” (1384); *atañda kêdin* “babandan sonra” (1563); *mênde kêdin* “benden sonra” (2985); *ölümde kêdin* “ölümünden sonra” (3562, 4750); *özünñde kêdin* “kendinden sonra, arkandan” (5188); *özümde kêdin* “benden sonra” (5965)

naru “-DAn sonra”: *anıñda naru* “ondan başka” (263, 3127); *bularda naruqı* “bunlardan başka, bunların dışında” (2671); *ekide naru* “bu ikisinin dışında” (3180); *munuñda narusı* “bundan başkası” (4048); *bu küñde naru* “bugünden sonra, itibaren” (584, 740); *anda naru* “ondan sonra, o andan itibaren” (594, 939, 1549, 1583); *munda naru* “bundan sonra” (1570); *anıñda narusı* “bundan ötesi” (3550); *anıñda naruqı* “bundan sonrası” (3552); *muñunda naruqı* “bundan sonrası” (3975);

oza “-DAn önce”: *qamuǵda oza* “herkesten önce” (50); *bizde oza* “bizden önce” (247, 1852); *seniñde oza* “senden önce” (1221, 5047); *ölürde oza* “ölmeden önce” (1455); *tapuǵda oza* “hizmetten önce” (2919); *munuñda oza* “bundan önce” (4891); *qamuǵdın oza* “herkesten önce” (5450); *ölümde oza* “ölümünden önce” (5594); *seniñdin oza* “senden önce” (5845)

tegi “-A kadar”: *üñke tegi* “bu zamana kadar” (1245, 3680); *tuǵardın batarka tegi* “doğudan batıya kadar” (4614); *mundın şerāka tegi* “yüksek arştan kara toprağa kadar” (4676); *başına tegi* “başına kadar” (5913, 5932)

3.7.5.4. Yer Yön İfade Eden Çekim Edatlar

ara “arasında, içinde”: *qalın yat ara kirse* “yabancı bir kalabalığın arasına girerse” (481); *tilese küñezgey köyer ot ara* “ister yanan ateş içinde olsun onu koruyacaktır” (1463); *uluǵlar ara kirmese* “büyükler arasına girmemeli” (2549)

qarşu “karşı”: *qalıq qarşu keldi* “gökyüzü karşısına geldi” (6090)

sınar “bir şeyin yanı, tarafı, taraftan”: *qamuǵdın sınar* “her konuda, her açıdan, her bakımdan” (1758, 3659, 4011, 4692); *boǵuzdın sınar* “boğazdan yana” (4301);

andin sıñar “onlardan dolayı” (4429); *mëndin sıñar* “benden, benim tarafımdan” (4891); *özünđe sıñar* “kendinden, kendi tarafından” (5425)

tapa “-A doğru”: *êsizler yaqın bolsa begler tapa* “kötüler beylere yakın olursa” (875); *қадаşı tapa bardı* “akrabasına doğru gitti” (3251, 4868); *yawalıq tapa* “boşluğa doğru, boş bir hayata doğru” (4590); *êlig tapa yol qolup* “hükümdara doğru (hükümdarın huzuruna çıkmak için) izin istedi” (4912); *êlig tapa uqturu* “haber vermek için hükümdara doğru, hükümdara” (4931); *tag tapa* “dağa doğru” (5337); *maşrıq tapa* “doğuya doğru” (5561)

taparu “-A doğru, yanına, huzuruna”: *alıp kirdi hâcib taparu oqıp* “çağırıp birlikte hacibin yanına girdiler” (510); *tüşüp kirdiler êlig taparu* “inip hikimdarın huzuruna girdiler” (5708)

utru “karşı”: *ölüm utru keldi* “ölüm karşıma geldi” (1347); *ölümke yüz ursa kim utru turur* “ölümü göze alanın karşısında kim durabilir?” (2356); *öz utru* “kendi karşında, önünde” (4498); *uquş keldi utru* “anlayış karşı geldi” (190); *yüz utru turur bolsa begke özün* “Beyin karşısında bulunduğunda” (3960); *yüz utru-turur bu uzun yol sefer* “uzun bir yol bir sefer karşında durur” (1404)

üstün “üstünde”: *kökte üstün* “göğün üstünde” (1111, 4744)

üzele “üzerine, üzerinde, ile”: *bu kürsi üzele öz oldurduqı* “bu üzerine oturduğum tahtın” (787); *könilik üzele keser-men işig* “ben işlerimi doğrulukla hallederim” (795); *yağız yêr üzele ünügli ewin* “kara toprak üzerinde yetişen ekin” (5256)

3.7.5.5. Sebep, Amaç İfade Eden Çekim Edatlar

üçün “için”: *ümmet üçün* “ümmeti için” (39); *uquş birle qılmış üçün ögdiler* “akıl ile yapılmış olduğu için övüldü” (298); *tapunmaq üçün keldim* “hizmet etmek için geldim” (586); *qayu edgü öknür kör edgü üçün* “bak, hangi iyi, iyi olduğu için pişman olur” (916); *tiriglik üçün öknür erse özün* “hayat için pişmansan” (1224); *bayat bërmiş üçün oğulqa uquş* “Tanrı oğluna akıl verdiği için” (1236); *özün otqa atma bu dünyâ üçün* “bu dünya için kendini ateşe atma” (1269); *bitinmiş üçün söz unıtmas qalur* “yazılmış olduğu için sözler unutulmaz, kalır” (2658); *adâk bërdi êkki yoritgu üçün* “yürütmek için iki ayak verdi” (3602); *tusulmaq üçün inder erse êlig* “Hükümdar beni faydalı olmam için çağırıyorsa” (3723); *telim hâlkılar öldi bu boğzı*

üçün “birçok halk boğazı için öldü” (4228); *könilik için kök adağın turur* “gök doğruluk için ayakta durur” (5487)

anıñ için “bunun için” (3835)

ötrü “sayede, dolayı, -dığı için”: *sen ötrü köni yolğa kirdiñ* “sen bu sayede doğru yola girdin” (35); *uquş bérdi ötrü yazıldı tügün* “anlayış verdiği için düğüm çözüldü” (146); *élin étmiş ötrü bayumış kara* “ülkesini düzenlemiş olduğu için halkı zengin olmuş” (253);

anıñ ötrü “böylece, ondan dolayı” (2563)

3.7.5.6. Birliktelik İfade Eden Çekim Edatlar

3.7.5.6.1. Yalın Durumla Kullanılanlar

bile/birle “ile, yüzünden, sayesinde”: *bilig birle ög* “bilgiyle öv” (24); *sewüg sawçı birle qopurgıl meni* “beni sevgili Peygamber ile tekrar dirilt” (29); *qayusı yıdı birle tapnur tapuğ* “kimi kokusuyla hizmet eder” (94); *törü birle atın qopurdı örü* “adını bu yaslarla yüceltti” (100); *bayat atı birle sözüg başladım* “Tanrı adıyla söze başladım” (120); *erendin quçıq birle sançu yorır* “İkizler, Yengeç burcuyla savaşıra dolaşır” (135); *uquş birle işler qamuğ iş küdüg/ bilig birle bekler bu bulmuş üdüg* “Bilgili insan bütün işi gücü anlayışla yapar, bu kazanılan zamanı bilgiyle korur” (157); *kişi söz bile qoptı boldı melik* “insan söz ile yükseldi, hakan oldu” (170); *tilimni bezedi tanuqluq bile* “dilimi tanıklıkla süsledi” (380); *tapuğ birle hoş boldı kulluq atı* “kulluk adı hizmet ile güzelleşti” (576); *élig me açığ birle açtı qapuğ* “hükümdar da ihsanla ona kapıyı açtı” (603); *işāret bile kelgil oldur tēdi* “işaret ile „gel, otur“ dedi” (754); *ökünç birle emger* “pişmanlıkla sıkıntı çeker” (906); *uquş birle sözle bilig birle tüz* “akılla söyle, bilgiyle süsle, düz” (996); *erej birle yēp yat sewinç birle şük* “sevinçle yiyip huzur ve sükûnet içinde yat” (1272); *bu üçi bile er bulur qut küni* “bu üçü ile, bu üçü sayesinde insan saadet güneşini bulur” (1632); *könilik bütünlük bile qıl bu iş* “bu işi doğruluk ve düsürtlük ile yap” (1720); *él egsür bu küç birle buzur ajun* “zulüm ile ülke küçülür, dünya bozulur” (2001); *osallıq bile yer yēğüçi ağı* “zehir yiyen gaflet ile, gaflet yüzünden yer” (2109); *sen altun kümüş birle alma quluğ* “sen altın gümüş ile kulu satın alma” (2374); *bu yanlıq kişi birle begler beğür* “böyle kişilerle beyler yücelir” (2907); *yağı birle tegşip er atı beğür* “düşman ile savaşarak insanın adı büyür” (3376); *ol erdem bile bu tēre berge māl* “o erdemler sayesinde mal mülk biriktirecektir” (4408)

3.7.5.6.2. İlgı Durumuyla Kullanılanlar

anıñ birle tezginç yême tezginür “onunla birlikte gökkübe de dönüyor” (122); *meniñ birle yügrür maña öz ular* “arzular bana bağlanır, benimle yürür” (663); *anıñ birle yalñuñ yarutsa küni* “insan onunla günün aydınlatır” (846); *anıñ birle süzgil kamuğ bulğanuñ* “bütün kargaşayı onunla çöz” (1232); *turumaz bu devlet anıñ birle* “bu saadet onunla devamlı duramaz” (1682); *kimiñ birle devlet yaraşsa kelip* “saadet gelip kiminle uyuşursa” (3034); *tiriglik olarnıñ bile* “onlarla beraber yaşayacaksın” (4068); *bularnıñ bile ol tiriglik işi* “hayat işi bunlarla birlikte” (4075); *bularnıñ bile sen qarıl hem qatıl* “sen bunlarla arkadaş ol ve bunlara katıl” (4301)

mëni birle bolsa meniñ ol kadaş “benim o akrabam benimle olursa, yanımda olursa” (3113); *sarây qarşı yër suw sëni birle yoğ* “senin sarayın, köşkün, yerin ve suyun yok” (3396); *sëni birle bolsa* “seninle olmak” (3447)

3.8. Eylemsiler

3.8.1. Eylem Adları (Ad-Eylemler)

3.8.1.1. -mağ/-mek

asığ kıl-mağ ol “faydalı bir iş yapmaktır” (3555); *ayıt-mağ* “sormak” (1874); *erej kapğı tut-mağ* “huzur kapısında bulunmak” (2954); *êşit-mek* “dinlemek” (1878); *igle-mek* “hastalık” (4155); *qarın toğ-mağ ol* “karnı doyurmak içindir” (3555); *köyür-mek* “yanmaya, yanmak (için)” (640); *nerek dünyā tēr-mek* “dünya malını toplamaya ne gerek var?” (3483); *serin-mek* “sabretmek” (1310); *soğuk suwқа yun-mağ* “soğuk suyla yıkanmak” (3530); *söz aç-mağ* “sır açmak” (2640); *sü başla-mağ* “orduyu yönetmek” (2237); *tap-mağ* “hizmet etmek” (3685); *tapuğ kıl-mağ* “hizmet etmek” (2921); *tepsē-mek* “kıskanmanın” (4155); *tilek ārzū sür-mek* “dilek ve arzuların peşinden koşmak” (5999); *tusul-mağ* “faydalı olmak” (3363); *yağı bol-mağ* “düşman olmak” (4169); *yağını sı-mağ* “düşmanı kırmak” (2237)

İyelik ekleri ve ad durum ekleri almış örnekleri de bulunmaktadır:

anıñ kıl-mağı “onun elde edilişi” (886); *bar-mağım* “gitmem” (1082); *boğun başla-mağı* “halkı yönetmesi, halkı yönetmek” (2114); *çerig tüz-meki* “askeri düzenlemek” (2237); *kel-mekiñ* “gelmen” (703); *kişig ur-mağı* “kişiye vurması” (1166); *kişike qatıl-mağnı* “insanlara katılmayı” (3320); *küdez-meki sarp* “gözetmek zordur, gözetmesi zordur” (3310); *öl-mekim* “ölmem” (1082); *özün taplamaduğ berü*

kel-mekiñ mañar tuş-maķıñ hem yüzüm kör-mekiñ “buraya gelmeyi, benimle buluşmayı ve yüzümü görmeyi kabul etmedin” (3828); *sözle-mekdin* “söylemekle, söylemekten dolayı” (1881); *sözle-mekte* “söylemekten” (1878); *tè-mekte adın yok söziüm* “demekten başka sözüm yok” (3446); *yağılığ kişiler kutul-maķı az* “düşmanı olan kişilerin (düşmandan) kurtulanı çok azdır” (4170); *yüki yüd-mekiñ* “yükünü yüklenmek, yüklenmen” (3349)

Metinde “üçün” edatı ile de kullanıldığı örnekler bulunmaktadır:

tapun-maķ üçün “hizmet etmek için” (586); *tusul-maķ üçün* “faydalı olmak için, faydalı olmam için” (3723)

Metinde +*lık* eki ile genişletilmiş olarak tek örnek bulunmaktadır:

ayıt-maķlık “sormak” (966)

tile- eylemi ile kurulan örnekler çokça yer almaktadır:

beküt-mek tileseñ bu beglik ulı “bu beyliğin temelini sağlamlaştırmak istersen”(5068); *bezen-mek tiler* “süslenmek ister” (63); *bil-mek tilese* “bilmek isterse(n)” (4187); *eki öz körüş-mek tilese* “görüşmek dilersek” (3639); *én-mek tilese* “indirmek, inmek isterse” (1732); *ķalı edģü bol-maķ tilese öziñ* “eğer iyi biri olmak istiyorsan” (224); *ķayu işni ķıl-maķ tilese öziñ* “hangi işi yapmak istersen” (3629); *kör-mek tilegey yüzüñ* “yüzünü görmek isteyecektir” (5795); *ķutul-maķ tiler erdi* “kurtulmasını dilerdi” (39); *sewit-mek tilese öziñ* “kendini sevdirmek istiyorsan” (4180); *toķış-maķ tilese* “savaşmak isterse, savaşmaya niyet ederse” (2329); *törüt-mek tilese bayat* “Tanrı yaratmak isterse” (1901); *yarağlıñı ét-mek tilese öziñ* “sana yakışır şeyleri yapmak istersen” (5100); *yenç-mek tiler erse sen* “kırmak istersen” (1992); *yènit-mek tiledim* “hafifletmek istedim” (5959); *yırat-maķ tilese öziñ* “uzaklaştırmak istersen” (4178)

3.8.2. Eylem Sıfatları (Ortaçlar)

3.8.2.1. {-DUK}

Ekin ünlüsü düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymayarak daima yuvarlak biçimler kullanılmıştır. Ekin ilk ünsüzü kalınlık-incelik uyumuna uyar.

Metne baktığımız zaman bu ek daha çok iyelik eklerini alarak cümlede öznenin sıfatı veya nesne olarak bazen de son çekim edatları ile birlikte zarf olarak kullanılmıştır.

ağ-dukuñ “yükselmen, yukarı çıkman” (5925); *ay-dukı* “söylediği” (5052); *bër-düki suwnı* “verdiği suyu” (5933); *bu niÖmet yè-dükün* “bu nimet olarak yediğin” (1093); *bu sâbit tè-düküm* “bu sabit dediğim” (819); *elig teg-medük* “el değmemiş” (4377); *er yüzün kör-medük* “başka erkek yüzü görmemiş” (4377); *eşit-medük ét* “duymadık say” (3969); *iç-tükün* “içmen” (5924); *kel-düküm* “gelişim, gelmem” (646); *kir-medük elke* “gitmediği bir memlekete” (484); *kol-dukuñ* “dilediğin” (5925); *körküt-tüküm* “gösterdiğim” (646); *körün-medük ét* “görmedik say” (3969); *kut bul-maduğ er* “saadeti bulamayan kişi” (5636); *maña kel-medük* “bana gelmeyen” (3842); *negü er-düküm* “nasıl olduğumu” (650); *öz oldur-dukı* “oturduğum” (787); *özi bil-medükün* “kendisi bilmediği için” (1876); *özüm teñ-düki* “yükselmem” (5943); *özüm yègle-düki* “benim yeğlediğim” (1885); *sök-tüküm* “sövmemin maksadı” (181); *tapuğ kıl-dukuñ* “hizmet ettiğini” (1845); *tè-düki özüm* “dememin” (5627); *tèr-dükün* “toplamanın” (5274); *tiriglik tè-dükün* “hayat dediğin” (680); *yırağ bol-duğum* “uzak olduğum” (3309); *yör-düküm* “anlatmaktı” (181); *yüm-düküm* “yummuş olmam, yummam” (650)

Metinde son çekim edatı “teg” ile kullanılan örnekler de yer almaktadır:

er-dükün teg “olduğun gibi” (32); *kör-medük teg* “görmemiş gibi” (396, 4117); *tè-dükün üçün* “dediğin için” (3126); *tuğ-maduğ teg* “doğmamış gibi” (1501)

Bulunma durumu eki ile birlikte kullanıldığında “-dığı zaman, -dığında” anlamını veren ulaç oluşturur. **bk. 8.3.8**

Bir örnekte de geçmiş zaman olarak kullanılmıştır:

özün taplamaduğ berü kelmekün

mañar tuşmaқın hem yüzüm körmekün (3828)

“Buraya gelmeyi, benimle buluşmayı ve yüzümü görmeyi kabul etmedin.”

Buradaki örnekte görüldüğü üzere sıfat-fiil olarak değil geçmiş zaman olarak kullanılmıştır. Sıfat-fiil olan *-dUk* Orhon Türkçesinde de yüklem olarak kullanılmıştır. *-mAmIş* biçiminde bir olumsuz geçmiş zaman biçimi bulunmadığı için genelde *-mAdOk* biçiminde olumsuz olarak kullanılmıştır (Tekin, 1997, 5).

DLT’de belirtildiğine göre Oğuzların, Suvarlar ile Kıpçaklardan bir takımlarının “-duḡ” ile geçmiş zaman yaptıklarını ve bu çekimde teklik ve çokluğu ayırt edilemediği söylenerek “*men ya ḡurduḡ- ben yay kurdum*”; “*olar taḡḡa aḡduḡ-onlar daḡa çıktılar*”; “*ol anı urduk- o onu vurdu*” gibi örnekler verilmiştir (Dankoff, Kelly, 1982 I, 412-413; Erdal, 2004, 240; Ercilasun, 1984, 162; Tekin, 1997, 5-8).

3.8.2.2. {-mİṣ}

Ekin ünlüsü düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymayarak daima düz biçimler kullanılmıştır.

atıḡ-mİṣ yaḡıḡı “nam salmış ünlü savaşı” (2303); *ayıt-mİṣ sözümnı* “sormuş olduğum soruma” (1877); *ayıt-mİṣḡa* “sorduḡuna” (3119); *ay-mİṣları* “söyledikleri” (4914); *ay-mİṣlarım* “söylediklerimi” (3621); *balıḡ-mİṣ* “yaralanmış” (2367); *bar-mİṣıḡ* “gittiḡini” (5346); *bayat bér-mİṣın* “Tanrı’nın vermiş olduğuna” (1772); *bil-mİṣig* “bildiḡini” (1856); *bil-mİṣım* “bildiklerim” (2700); *bil-mİṣımni* “bildiklerimi” (3620); *bütül-mİṣ kiṣike* “güvenilir kiṣiye” (5507); *bütür-mİṣ iṣig* “tamamlanmış iṣi” (2407); *ḡawıḡ-mİṣ kür alp er* “ün kazanmış cesur ve kahraman yiḡit” (2302); *ḡerig sanḡ-mİṣ alp er* “orduları mağlup etmiş olan yiḡit” (2300); *ḡık-mİṣ söz* “(ağızdan) ḡıkmış olan söz” (2618); *éwe ḡıl-mİṣ iṣler* “acele yapılan iṣler, acele yapılmış iṣler” (1965); *iḡ-mİṣım* “iḡmiş olduğum” (5936); *keldür-mİṣın* “getirmiş olduğuna” (3043); *kör-mİṣım* “görmüşlüḡüm” (2478); *kör-mİṣın* “gördüklerini” (3969); *muḡad-mİṣ tapuḡcı* “muhtaḡ olan hizmetkâr” (2777); *muḡad-mİṣḡa* “muhtaḡ olana” (2158); *muḡuḡ-mİṣ kiṣiler* “sıkıntıya düşmüş kiṣiler” (2362); *oḡul-mİṣ iṣig* “yoluna konmuş iṣi” (2407); *özin bas-mİṣ er* “kendine hâkim olmuş kiṣi” (3584); *özüm bil-mİṣi* “bildiklerim” (2487); *özüm bil-mİṣın* “bildiḡimi” (1887); *sa-mİṣlarıḡ* “saydıklarını” (4619); *sewit-mİṣ kiṣiler* “(kendisini) sevdirmiş olan, sevdiren kiṣiler” (2196); *sew-mİṣ kiṣi* “sevmiş olan kiṣi” (3473); *sew-mİṣi* “sevdiḡi” (4663); *sına-mİṣ büḡü* “tecrübeli bilge, tecrübe edinmiş bilge” (1880); *sözle-mİṣ söznı* “sözünü söylemiş olan” (1929); *sözle-mİṣni* “söylediklerini” (3732); *tapuḡ ḡıl-mİṣıḡ* “ibadet etmen” (3835); *teg-mİṣi* “nasip olan” (5072); *téril-mİṣlerin* “biriktirdiklerin” (3509); *tile-mİṣ ḡulın* “dilediḡi kulunu” (3479); *törü-mİṣke ḡorḡma* “yaratılmıştan korkma” (4644); *tügül-mİṣ köḡülni* “düḡümlenmiş gönlü” (3144); *uḡ-mİṣ er* “anlamış kiṣi” (1922); *yaḡıla-mİṣı* “düşman olarak gördüḡü” (4663); *yaru-mİṣ künüḡ* “aydınlanmış günü” (2492); *yaṣar-mİṣ ḡeḡekler* “yeşermiş olan ḡiḡekler” (1780); *yaṣında keḡür-mİṣ yaṣa-*

miş kişi “hayatında birçok şey geçirmiş, yaşamış kişi” (2055); *yıra-mış kişig* “uzaklaşmış kişileri” (2469); *yomit-mışlarıñ* “topladıkların” (3509)

Son çekim edatı olan *berü*, *üçün* ve *teg* ile kullanılan örnekleri de görmekteyiz:

ajunğa apa ên-mişinde berü “insanoğlu dünyaya geldiğinden beri” (216); *maña kel-mişinde berü* “bana geldiğinden beri” (3321)

bêr-miş üçün “verdiği için” (1236); *bitin-miş üçün* “yazılmış olduğu için” (2658); *kıl-miş üçün* “yapmış olduğu, yapılmış olduğu için” (298); *öz katıl-mış üçün* “katıldığım için” (3322); *sewit-miş üçün* “sevdirdiği için” (3472); *yakınlık ula-mış üçün* “yakınlık gösterdiği(n) için” (3280)

kötür-miş teg “yükseltmiş gibi” (6098); *teñle-miş teg* “ölçmüş gibi, denkleştirmiş gibi” (2799); *yor-mış teg* “yordduğu gibi” (2594)

tile-mişte “istediğinde, istediği zaman” (2780) örneğinde –dığı zaman anlamıda; *bêr-mişindin* “verdiklerinden dolayı” (4316) örneğinde de –den dolayı anlamında ve *küçün yet-mişinçe* “gücünün yettiği kadar” (5180) örneğinde de –tiği kadar anlamında kullanılmıştır.

bol- yardımcı eylemi ile kullanılan örnekler de yer almaktadır:

bitil-miş bolur “yazılmıştır” (1219); *kan küçe-miş bolur* “kanı güçlenmiştir” (5887); *kutaq-miş bolur* “mutluluğa erişmiş olur” (346); *olın-miş bolur* “kıvranır, kıvranmış olur” (5138); *öte-miş bolur sen* “ödemiş olursun” (5470); *tile-miş bolur* “dilemiş olduğu olur” (3819); *yalın-miş bolur* “çıplak kalır, çıplak kalmış olur” (5138); *yê-miş bolsa* “yemişse, yemiş olsa” (5884)

3.8.2.3. {-X)r},{-Ar}

aķ-ar suw “akarsu” (656); *bil-ir erke* “bilen kişiyi” (2292); *boğun başla-r er* “halkı idare eden, yöneten kişi” (532); *buş-ar üdte* “öfkelenedikleri zaman” (765); *çık-ar cān üdinde* “canlarını verecekleri zaman” (3900); *ert-er ajunuğ* “geçici dünya” (1514); *inan-ur erig* “sadık olan askerleri, güvenilir askerleri” (2339); *ķamuğ tepren-ür* “bütün kımıldayanlar, canlılar” (4928); *keç-er kūn* “geçen gün” (1201); *keç-er yaşıma* “geçen ömrüme” (3021); *kêñeş-ür kişig* “danışan kişi” (5542); *kör-ür közke* “gören göze” (525); *köy-er ot* “yanan ateş” (642); *kül-er yüz* “güler yüz” (705); *küwen-ür erig* “övänen eri” (5107); *saķ(i)n-ur er* “düşünen kişi” (5193); *sew-er* “seven, sevdiğini” (1865); *sü başla-r eren* “orduyu yöneten kişi, ordu komutanı”

(2011); *tap(ı)n-ur* erig “hizmet eden adamını, hizmetkârını” (606); *tepre-r* tilig “hareket eden dili” (1498); *törüt-ür* üdinde “yarattığı zaman” (1790); *tusul-ur* adaş tut “faydası dokunacak birini arkadaş edin” (2537); *uç-ar* “uçanlar” (4786); *uç-ar kuş* “uçan kuş” (4101); *yağığ işle-r* er “düşmana karşı koyacak, koyan askerler” (2306)

Metinde iyelik eki ve ad durum ekleri ile de kullanılmaktadır:

bil-irke “bilen birine” (5874); *emge-rimke* “zahmetlerime” (3101); *keç-erke* “geçeceğine” (5724); *kel-ürke* “gelişine” (1453); *kıl-uruñ* “ettiğin” (3887); *öl-ürin* “öleceğini” (255); *öl-ürüm* “ölümüm” (5866); *öl-ürün* “öleceğini” (5864); *sew-erim* *sen erdiñ* “sevdiğim kişinin” (1448); *sew-erin* “sevdiğini” (1114); *sew-eriñ* “sevdiğin” (5469); *sew-erke* “sevene” (5417); *yat-arın* “yattığı yeri” (731)

tiriglik bol-urça “hayatta olduğu(m) sürece” (3722);

Son çekim edatı “üçün” ile kullanılan örnekler de yer almaktadır:

bil-iriñ üçün “bildiğin için” (5023); *çık-arı üçün* “çıktığı için” (731)

Bulunma durum eki ile kullanıldığında “-ken, -dığı zaman” anlamlarını vermektedir. bk. 8.3.7

3.8.2.4. { -mAs},{-mAz}

biliş-mez *kişi* “tandığı olmayan bir kişi” (481); *karış-maz* *yağılar* “anlaşmayan düşmanlar” (141); *körmez karaķı* “görmeyen gözlerin” (117); *körün-mez* *neñ ol* “görünmez bir şeydir” (3518); *körüş-mez* *yağılar* “görüşmeyen düşmanlar” (141); *özüm tapla-mas* *neñ* “benim razı olmadığım şeylerden biri” (834); *tapla-maz işni* “onaylamadığı bir işi” (1588); *tusul-mas* *ķadaş* “faydasız kardeş, faydası dokunmayan kardeş” (2537); *tusul-maz* *ķayu* “hangi (işler) faydasızdır” (1629); *yayıl-maz* *kişi* “yanılmayan kişi” (195); *yayıl-maz* *yoriğa kewildin* “sarsılmaz rahvan küheylandan”(1414)

Bir örnekte son çekim edatı “üçün” ile kullanılmıştır: *yayıl-mas üçün* “sarsılmadığı için” (5487)

Bulunma durumu eki ve “aşnu” edatı ile kullanıldığında “-madan önce” anlamını vermektedir: *ayıt-masta aşnu* “sormadan önce” (946); *ķatıl-mazda aşnu* “arkadaşlık

etmeden önce, katılmadan önce” (1292); *köç-meste aşnu* “göç etmeden önce” (4715); *törüt-meste aşnu* “yaratmadan önce” (2194)

bol- yardımcı eylemi ile kullanılan örnekler de yer almaktadır: *bağ-maz bolur* “bakmaz olur” (898); *bar-mas bolup* “gitmez, gitmez olup” (4567); *emit-mes bolur* “eğilmez olur, eğilmez” (788); *ğarı-maz bolur* “yaşlanmaz” (1613); *körün-mez bolur* “görünmez olur” (525); *küreş-mes bolur* “güreşmez, güreşmez olur” (2215); *unut-mas bolur* “unutmaz, unutmaz olur” (1611); *yaraş-mas bolur* “anlaşmaz, anlaşmaz olur” (2215)

3.8.2.5. {-gli}

ağ-ıgli “yükselen” (1036); *ajun tezgın-ıgli hitāy arqısı* “dünyayı dolaşan Çin kervanı” (5633); *ağ-ıgli* “akan” (960); *beg bol-uğlı* “bey olan” (2929); *bér-ıgli* “veren” (4231); *bıç-ıgli* “biçici” (796); *bil-ıgli* “bilen” (10); *biti-gli* “yazar, yazmayı bilen” (2200); *buz-uğlı* “bozan” (1167); *büt-ügli* “inanın” (50); *daŕvi kıl-ıgli kişig* “davacı olan kişiyi” (797); *én-ıgli* “inen” (1036); *ét-ıgli bayatım* “düzenleyen Tanrı” (142); *iç-ıgli* “içkili olan” (4020); *keç-ıgli konuk* “geçici konuk” (803); *kel-ıgli* “gelen” (91); *kêş-megli işte* “danışılmayan işte, danışmadan yaptığım işte” (5534); *kol-uğlı er* “dileyen kişi” (2362); *köç-ügli kişi* “göç eden kişi” (3514); *kör-ügli karaq* “gören gözbebeğim” (368); *kör-ümegli közlerde* “göremeyen gözlerin” (99); *küdez-ıgli taŕrı* “gözetin Tanrı” (4426); *kür arslan mün-ügli* “cesur aslana binen” (2319); *muŕad-ıgli* “ihtiyacı olan, muhtaç olan” (2527); *öl-ügli kişi* “ölümlü kişi” (1198); *öyükke kir-ıgli* “bataklığa giren” (3052); *saç-ıgli* “dağıtan” (1167); *sew-ügli* “seven(leri)” (441); *té-gli* “denilen” (349); *tepren-ıgli* “hareket eden” (1008); *tér-ıgli* “toplayan, biriktiren” (1755); *tez-ıgli* “uzaklaşın, kaçın” (2691); *tıd-ıgli* “engelleyen” (1634); *tın toŕı-ğlı* “nefes alanlar” (230); *tın-ıgli* “duran” (22); *tile-gli* “isteyen” (686); *tirgür-ügli kişi* “diriltin kişi” (4617); *törü-gli* “yaratılan” (1227); *törüt-ügli hālik* “yaratan Tanrı” (679); *tuğ-uğlı* “doğan” (177); *tur-uğlı* “duran” (97); *tüşe-gli* “düşü gören” (5888); *uç-uğlı* “uçan” (22); *uğ-uğlı* “anlayan” (151); *uluğluğ kıl-ıgli* “yüce olan” (4616); *ün-ügli ewin* “yetişin ekini” (5256); *yap-uğlı* “yapıcı” (2647); *yé-gli* “yiyen, tadan” (1221); *yığ-ıgli* “alıkoyn” (1975); *yori-ğlı* “yürüyen” (22); *yorıt-mağlı* “hareket ettirmeyen” (5935); *yüd-ügli* “yükünü taşıyan” (2150)

Metinde -gli/-ğlı ortacı iyelik ekleri ve ad durum ekleri ile de kullanılmaktadır: *bar-ıgliğa* “gidecek olana” (3512); *bil-ıglisi* “bilen” (3822); *kaç-ıgliğa* “kaçana”

(395); *kel-iglike* “gelecek olan için” (3512); *kel-iglisi* “gelecek olan” (4550); *kör-üglisi* “gören biri” (4681); *oķı-ğlıķa* “okuyana” (344); *sew-üglini* “seveni” (395); *tıd-ıglısı* “engel olabilecek kimse” (3822); *toğ-uğlıķa* “doyana” (3687); *üküş ye-glilerniņ* “çok yiyenlerin yemeği” (4514); *yara-ğlısı* “yararlı olanı” (1597); *yarat-ıglını* “yaratana” (375); *yırat-ıglını* “uzaklaştıranı” (375); *yori-ğlıķa* “yürüyene” (1729)

3.8.2.6. {-GAn}

ağır-ğan “ayırt eden” (2202); *al-ğan köz* “ göz alan, gözünü alır” (4414); *et öz ārzū sür-gen* “beden arzularına kapılan” (1424); *igle-gen* “hastalananlar” (1095); *ķarış-ğan kiür er* “(düşmana) karşı koyan cesur asker” (2344); *kel-gen iş* “gelen işler, gelecek işler” (4825); *kez-gen* “gezen” (2964); *ķop-ğan* “kalkan” (1485); *köyür-gen* “yakan, yakıcı” (246); *küç ķıl-ğan* “zulüm eden” (834); *küdez-gen* “gözetken” (981); *öt-gen* “geçen” (5993); *özin bas-ğan er* “kendine hâkim olan kişi” (952); *özin kıs-ğan er* “kendini tutan kişi” (952); *serin-gen kişi* “sabereden kişi” (1306); *sözle-gen* “konuşan” (973); *süz-gen* “yoluna koyan, süzen” (414); *tut-ğan köni yol arığ* “doğru ve temiz yolu tutan” (4243); *ütül-gen* “yakan” (246); *ye-gen* “yiyen” (973); *yétür-gen öçi* “öcünü alır, öcünü alandır” (2281); *yüđ-gen* “(yük) taşıyan” (1842)

Bazı örneklerde ad durum ekleri ile birlikte kullanılmıştır: *ķıy-ğanı* “sözden dönmesini” (332); *niyet edģü ķıl-ğanķa* “niyeti iyi olan insana” (5612); *törüt-genke ķorkķıl* “yaratandan kork” (4644); *törüt-genni* “türeteni” (4643); *yarat-ğannı* “yaratana” (4643);

Sadece *uķ-ķan* “anlayan” (2610) örneğinde kaf ile yazılmıştır.

Metinde *bol-* yardımcı eylemi ile de kullanılmıştır: *basın-ğan bolurlar* “hor görülen olurlar” (4348); *unit-ğan bolur* “unutkan olur” (2732); *va‘de ķıy-ğan bolur* “sözünden dönenler olur” (4973)

“kerek” sözcüğü ile kullanıldığında gereklilik anlamı vermektedir: *öl-gen kerek* “ölmesi gerekir” (3209); *tusul-ğan kerek* “faydalı olmalıdır” (3209)

3.8.2.7. {-GU}

ayıt-ģu sözüm “sorum, soracağım söz” (968); *bar-ģu yolum* “gideceğim yolumdur” (6058); *bēr-megü neņ* “veremeyeceğin şeyi” (2772); *cevāb ķıl-ģu yerde* “cevap vermen gereken yerde” (4203); *egin büt-ģü ton* “sırtı örtecek bir elbise” (3607); *man-ģu kişi* “güvenilecek bir kişi” (1596); *irükler bütür-ģü ķanı* bir kişim

“hani bu boşlukları tamamlayacak bir kişim” (1555); *kaç-ğu yolum* “kaçacak yolum” (1157); *kal-ğu neñiñ* “kalacak olan malını” (1192); *keç-gü sewinçig* “geçecek olan sevince” (5053); *kel-gü* “geleceğini”(499); *két-gü yérde* “gideceğin yerde, gideceğin zaman” (684); *qıl-mağı iş* “yapılmaması gereken işler” (2068); *qolup bér-megü neñni* “istenip verilmeyen şeyi” (3749); *kör-gü közi* “gören gözü” (2452); *körün-gü* “görüneceğini, huzura çıkacağını” (499); *qutul-ğu yérim* “sığınacak bir yerim, kurtulacak bir yerim” (1083); *küdez-gü suwı* “koruyan su, koruyacak olan su” (1777); *küwen-gü awın-ğu sığın-ğu idim* “güvendiğim, avunduğum, sığındığım Tanrı‘m” (4697); *öt-gü yolum* “aşacak bir yolum” (5524); *tilep bul-mağunı* “dileyip bulamadığını” (3749); *tusul-ğu kişi* “faydalı olacak kişi” (3103); *yaşar-ğu suwı* “yeşerten su, yeşertecek olan su” (1777); *yat-ğu ornuñ* “yatacağın yer” (4720)

sığ-ku “sığın, sinen” (4992); *(el) tut-ku* (3921) “idare etmek için”;

Ekin iyelik ekleri ve ad durum ekleri ile birlikte kullanıldığı örnekler: *awın-ğum sığın-ğum* “avunacağım, sığınacağım (odur)” (4694); *bar-ğum kelir* “gitmek istiyorum” (5547); *bér-güñi* “vermen gerektiğini” (4557); *cefā qıl-ğusın* “cefa edeceğini” (1222); *qarın toğ-ğusı* “karınlarını doyurmak için, karınlarını doyuracak (şey)” (4225); *qawuş-ğum* “kavuşacağımı, kavuşacağımızı” (6055); *kel-gümizke küdezip* “gelmemizi bekleyip” (4735); *kişi kör-güsi* “insanların görmesi için” (5004); *kötür-güsi* “yükselişi” (5009); *küwen-güm* “güvendiğim, ona güvenirim” (4664); *negü qıl-ğunı* “ne yapacağını, ne yapman gerektiğini” (1263); *ög-güsi* “övgüsü” (1007); *öl-güsin* “öleceğini” (5954); *sök-güsi* “sövgüsü” (1007); *sözle-güsi* “söylenecek (olan kısmı)” (985); *teg-güsi* “kalacak olan” (1406); *tusul-ğusı yoq* “faydalı olan, olabilecek biri yok” (1600); *yağı qıl-mağusın* “düşmanın yapmayacağı (kötülüğü)” (2034)

Birkaç örnekte de “teg” edatı ile kullanılmıştır: *büt-megü teg kişiğe* “güvenilmeyen kişilere” (4846); *kişi ök-gü teg* “öven biri gibi” (5000); *saña uğ-ğu teg* “senin yolunu takip edebilecek gibi” (3098); *tez-gü teg* “kaçılacak (bir iş)” (4850)

3.8.2.8. { -gUçI }

{-gU} sıfat-fiil eki ile {+çI} eki birleşerek eyleyici adı yapar:

bildür-güçi “bildiren” (3370); *bil-güçi* “bilen” (1168); *bil-güçiler* “bilenler” (1784); *bilig bér-güçi* “bilgi veren” (2062); *bil-megüçi* “bilmeyen” (2948); *emle-güçi*

“hastalığı iyileştiren” (3791); *êşit-güçi* “dinleyen(ler)” (1879); *keç-güçi* “geçen” (4615); *kel-güçi* “gelen” (482); *kez-güçi* “gezen” (4325); *kögüz ker-güçi* “kibirlenen” (5110); *kökse-güçi* “kibirlenen, kibirlenmek isteyen” (4730); *kül-güçi* “gülen(ler)” (1132); *küt-güçi* “gözeten” (1400); *öl-güçi* “ölümlü(ler)” (1132); *sew-megüçi* “sevmeyen” (2117); *sözle-güçi* “söyleyen(ler)” (1879); *tapuğ birle devlet atın mün-güçi* “hizmetinden dolayı mutluluğa eren” (1586); *tê-güçi* “diyen” (666); *tepe-güçi* “kıskanan” (4155); *têr-güçi* “derleyen” (4292); *törü birle beglik işin êt-güçi* “beylik işini yasa ile düzenleyen” (3985); *tüz-güçi* “düzenleyen” (4071); *yê-güçi* “yiyen, yiyecek kişi” (1647); *yêr-güçi* “yeren” (4292); *yör-güçi* “düş yoran” (5921) *yör-güçiler* “düş yoranlar” (5871)

Birkaç örnekte de iyelik ekleri ve ad durum ekleri ile kullanılmıştır: *işig kör-güçidin* “iş görenden” (1906); *ög-güçisi* “öveni” (2115); *sew-megüçini* “sevmeyeni” (5386); *tê-güçini* “diyeni” (4733)

3.8.2.9. { -DAÇI }

alk-taçı “yok edecek olan” (5295); *bil-deçi* “bilen” (1593); *bul-daçı er* “bulacak olan kişi” (687); *işim kıl-daçı* “işimi görecektir” (1593); *kêdin kel-deçike* “sonra gelecek olanlara” (189); *kêter-deçi* “gideren, giderecek olan” (5859); *kol-daçılar* “isteyenler” (884); *öl-deçi* “ölecek olan” (3484); *serip tur-daçı er* “sabreden kişi” (1307); *sözle-deçi* “söyleyecek olan” (202); *talı kol-daçı er* “kusursuzu dileyen kişi” (3048); *tirig bol-daçı* “canlı olan” (1053); *tut-taçı* “tutacak olan” (710); *uğu bar-daçı* “uyarak giden” (2671); *yarut-taçı* “aydınlatacak olan” (158); *yügür-deçi* “koşacak olan” (3077)

3.8.3. Ulaçlar

3.8.3.1. { -A }

Genellikle ünsüz ile biten tek heceli fiillerde kullanılmaktadır. Metinde genellikle durum zarfı olarak kullanıldığını görmekteyiz.

aç-a “açarak, açıkça” (264); *ad(i)r-a* “ayırıp” (4283); *az-a* “şaşıp” (5157); *bış-a* “olgunlaşıp” (5515); *çık-a* “çıkıp” (5305); *es-e* “eserek” (62); *êw-e* “acele edip” (317); *iç-e* “içip, içerek” (22); *kaç-a* “kaçıp” (264); *kağgur-a* “kaygılanarak, kaygılanmam” (3285); *katgur-a* “katılarak (katıla katıla gülmek)” (4015); *kêt-e* “kaçıp, gidip” (3141); *kez-e* “gezerek” (77); *kop-a* “kalkıp” (3222); *kuç-a*

“kucaklayarak” (1479); *kül-e* “gülerek” (69); *uw-a* “ovuşturarak” (3689); *öp-e* “öpmek için” (5337); *saç-a* “saçarak” (1479); *seç-e* “fark edip” (1301); *sew-e* “severek” (131); *sök-e* “sövüp” (4559); *tez-e* “kaçıp” (337); *tüt-e* “yanıp” (1216); *tüz-e* “düzeltip” (1487); *uç-a* “uçarak” (3614); *üg-e* “yığarak, yığın” (2897); *yalwar-a* “yalvararak” (1463); *yêt-e* “yeterince, iyiye” (2743); *yor-a* “tarif edip” (1942)

Bazı örneklerde de yardımcı eylemlerle veya yeterlik eylemi olan *bil-* ile kullanılmıştır: *aç-a bërdi söz* “konuşma” (382); *aç-a bërgü* “açıvermek lazım” (1045); *aķ-a kelsü* “akarak gelsin” (931); *art-a barsa* “artması için, artarsa” (2711); *baķ-a kör* “bakıp gör” (236); *baķ-a kördüm erse* “dikkatlice baktığımda” (192); *baķ-a törçidi* “bakmaya başladı” (596); *baķ-a turģa-men* “takip edeceğim” (529); *baķ-a tursa* “bakıp durursa” (643); *çık-a tur* “çıkadur, çık” (4007); *êt-e bërdi* “yoluna koymak, düzenlemek” (142); *êt-e tursa* “düzenleyip dursa, düzenlemeli” (2509); *êt-e uğ* “hazır olup kovala” (2352); *ķorķ-a tur* “korkadur” (3999); *ög-e tegse* “överek yaklaşırsa” (4002); *ürt-e tutsa* “kapalı tutarsa” (3946); *saķ-a barsa* “sayıverirse” (4328); *saķış tut-a* “hesap tutarak” (2743); *sor-a körse* “sorarsa” (2116); *sür-e ıdtım* “boşa geçirdim” (1143); *tër-e bërge* “biriktiriverecek” (4399); *tığ-a tut* “hâkim ol” (4086); *tut-a bër* “tutuver” (387); *tut-a bërsü* “korusun” (89); *tut-a keçti* “geçip durdu” (1566); *tüz-e tursa* “düzenlerken” (2548); *uķ-a barsa* “anlamaya çalışırsa” (1623); *uķ-a tursa* “anlarsa” (1837); *yağ-a tursu* “yağadursun” (114); *yap-a tut* “kapalı tut” (1291); *yıg-a tut* “mani ol” (1471); *yor-a bërdiñ* “anlatıverdın” (783)

çık-a bilse “çıkmayı bilmelidir” (3910); *seç-e bilse* “seçebilse” (323); *tër-e bildi* “biriktirebildi” (1271); *tut-a bilmese-sen* “tutamazsan” (1274); *tut-a bilse* “tutabilse” (323)

Bazen de tekrarlar halinde kullanılmıştır: *aç-a ağ(ı)r-a* “açık ve seçik olarak” (1692); *ağ(ı)r-a seç-e* “tek tek” (783); *aķ-a yıg(ı)l-u* “akarak yığılarak” (451); *kir-ü hem çık-a* “girip çıkmaya” (596)

Bazı örneklerde de kalıplaşmış biçimde kullanılmıştır: *büt-e* “çok, pek çok” (3271); *ķat-a* “defa” (1194); *ķayır-a* “tekrar” (1308); *kes-e* “kesin, açık ve kısa” (471); *oz-a* “önce; +dAn önce” (1221); *tap-a* “+A doğru” (5538); *tug-a* “doğuştan” (862); *yan-a* “yine, tekrar” (5564)

3.8.3.2. {-y)U}

al-u “alarak” (2314); *ay(i)t-u* “soru sorarak” (613); *bar(i)n-u* “oluk oluk akıtarak” (1479); *bar-u* “varıp” (477); *berkit-ü* “doğrulamak için” (648); *bür(ü)n-ü* “bürünerek, gizlenerek” (4565); *élet-ü* “getirip” (79); *énçrün-ü* “rahatlayarak” (3100); *éş(i)t-ü* “dinleyerek” (1002); *ewrül-ü* “dönerek” (115); *eymen-ü* “çekinerek” (201); *ir(i)l-ü* “eksilmeye” (719); *katıglan-u* “gayret edip” (2316); *kawrul-u* “kavrularak” (115); *kawşur-u* “kavuşturup” (3963); *körkit-ü* “göstermek için” (648); *meñzet-ü* “benzeterek” (460); *ögren-ü* “öğrenerek” (1174); *ögret-ü* “öğretip” (1213); *sak(i)n-u* “düşünerek” (995); *sanç-u* “savaşarak” (135); *san-u* “düşünerek” (2731); *seç-ü* “seçilip” (9); *sığ(i)n-u* “sığınmak için” (442); *tap(i)n- u* “ibadet ederken” (1366); *tatğan-u* “tat alarak” (4507); *tınçrun-u* “sükunet içinde olsun” (3100); *tođ-u* “doyuncaya kadar” (2360); *tor-u* “zayıflayarak” (2002); *tur-u* “kalkıp” (594); *ulaş-u* “ulaşıp” (2962); *ulğad-u* “yaşlandıkça”(4608); *ur(u)ş-u* “savaşarak” (2258); *uzat-u* “yolcu etmek için” (5335); *yanaş-u* “yanaşarak” (3102); *yanžat-u* “yansıtarak, benzeterek” (627); *yığ(i)l-u* “yığılarak” (451); *yüg(ü)r-ü* “koşarak” (1702)

açı-yu “merhamet edip” (2797); *alğa-yu* “alkışlayıp” (5664); *élig aşı-yu* “ülkeyi yöneterek” (1532); *inçık yé-yü bar* “inleyerek” (3342); *kağıla-yu* “ötüşerek” (71); *kizle-yü* “gizleyerek” (3197); *küçe-yü* “ısarar ederek, zorlayarak” (3876); *meñze-yü* “benzeyerek” (432); *satğa-yu* “çiğneyerek” (5590); *sına-yu* “sınayarak, tecrübe ile” (258); *té-yü* “söyleyerek” (672); *tıñla-yu* “dinleyip” (1867); *tile-yü* “isteyerek” (3257); *ulı-yu* “acıyla inleyerek” (1062); *yuluğla-yu* “feda edip” (4128)

Bu ulaş eki yardımcı eylemlerle veya yeterlik eylemi olan *bil-* ile birleşik eylem oluşturur: *adak(i)ş-u yatur* “ayakları birbirine dayalı bir şekilde yatar” (2898); *ağırla-yu tut sen* “saygı göster” (5426); *artur-u bardı* “artırmaya başladı” (597); *ay-u bér* “söyleyiver, söyle” (195); *ay-u bérdi yol* “yol gösterdi” (36); *bol-u bérşü arğa yölek* “destek olsun” (87); *ığ-u bérğil* “bırakıver” (3638); *kal-u keldi* “süregeldi”(266); *kaya bak(i)n-u tur* “arkanı kolla” (3999); *kel-ü berse* “geliverse” (1685); *kējür-ü bér* “bolca ver” (4362); *kıl-u bérse* “yapabilen” (418); *koğ-u bérnese* “bırakıvermezse” (3049); *kol-u bér* “iste, dile” (4780); *könd(ü)r-ü bilmes* “doğrultamaz” (2044); *körkit-ü bér* “gösteriver” (3190); *kör-ü aldı* “karşıladı” (511); *kör-ü barsa* “dikkat edilirse” (294); *kör-ü ığma* “gözden uzaklaştırma” (1469); *kör-ü tursa* “dikkat ederse” (247); *oğı-yu turur* “çağırır” (3489); *oz-u bolmadı* “başarılı olmadı” (245); *ör-ü bardı* “yükselmeye devam etti” (604); *öt(ü)n-ü alsa* “ödünç

alsa”(2766); *ö-yü tur* “devamlı düşün” (1443); *sağ(i)n-u aldı* “hatırladı” (1556); *sayu bërdi* “sayıverdi” (557); *sew(i)n-ü bër* “sevin” (4157); *sözle-yü bilse* “söyleyebilirse” (971); *tap(i)-u tur* “hizmet et” (1570); *tur-u kaldı* “kalıcıdır” (3054); *tur-u kalgay erdi* “hayatta kalacaklardı” (1186); *uğ-u bar* “takip edecek” (559); *ur-u bardı edgü törü* “daha iyi yasalar ortaya koydu” (1549); *yat-u kalgā* “olduğu yerde kalacak” (970); *yé-yü bilme-se-sen* “yemesini bilmezsen, yiyemezsen” (712); *yıgla-yu bolur* “ağlar” (5901); *yoğal-u barır* “yok olup gidiyor” (1058)

Metinde eş ve zıt anlamlı sözcükler ile birlikte tekrar grupları oluşturur:

bir ança yorı-yu bir ança tur-u “bazen yürüyüp bazen de dinlenip” (476); *açın-u süçin-ü bağırsaklığın* “acıyarak, merhmet ederek, sevgi duyarak sadakat ile” (2867); *tapuğka erig bolsa yüg(ü)r-ü tur-u* “hizmet için etrafta koşup durmalı ve gayretli olmalıdır” (3950); *tirildim hem uğ teg bil-ü bilme-yü* “bilip bilmeden bir öküz gibi yaşadım” (5521)

bil-ü öğren-ü ötrü törke ağar “bilip öğrendikçe başköşeye yükselir, saygınlık kazanır” (1652); *talula-yu üğ(ü)r-ü buyurgıl işig* “seçerek işini buyur” (2894); *al(i)ş-u tut(u)ş-u* “birleştirerek tutuşturup” (4013); *yaz(i)l-u sew(i)n-ü kül-e* “sevinç içinde gülerek” (4935);

Bu ek, kalıplaşarak metinde zarf ve edat türünde sözcükler oluşturur: *aş(u)n-u* “önce” (50); *büt(ü)r-ü* “bütünüyle, tamamıyla” (70); *ut(u)r-u* “karşı, karşılıklı” (133); *öt(ü)r-ü* “ötürü, dolayı” (152); *yét(ü)r-ü* “iyiye” (504); *bek(ü)r-ü* “sıkıca, sağlamca” (713); *bar-u* “gittikçe” (722); *ağ(u)r-u* “yavaş, yavaşça” (755); *yaş(u)r-u* “gizlice” (756); *aş(u)r-u* “aşırı, çok” (6070)

3.8.3.3. {-X)p}

arı-p “yorulup” (4823); *biti-p* “yazıp” (1450); *emge-p* “zahmet çekip, zahmete katlanarak” (823); *oğı-p* “çağırıp” (510); *té-p* “deyip” (734); *uçı-p* “uyuyup” (3247); *yorı-p* “yaşayıp” (230); *yulı-p* “yağmalayıp” (1434); *yu-p* “yıkayıp” (2075)

al-ip “alıp” (2036); *amrul-up* “sakinleşip” (5704); *aw(i)n-ip* “avunup” (1131); *ay-ip* “söyleyip” (2772); *bar-ip* “gidip” (3252); *bër-ip* “verip” (1158); *bezen-ip* “süslenip” (396); *bil-ip* “bilip” (175); *eg-ip* “eğip” (2609); *êş(i)t-ip* “dinleyip” (2303); *kazğan-ip* “kazanıp” (3608); *kaz-ip* “kazıp” (5255); *kel-ip* “gelip” (366); *két-ip* “gidip” (63); *kez-ip* “gezip” (4327); *kir-ip* “girip” (1413); *koğ-up* “bırakıp” (5929);

kör-üp “görüp, bakınca” (454); *köy-üp* “yanıp” (5523); *kul kıl-ıp* “kul edip, kul ederek” (2951); *küdez-ip* “koruyup” (1399); *muḡad-ıp* “sıkıntı çekip” (1538); *ot(u)r-up* “oturup” (1591); *ögren-ip* “öğrenip” (1796); *öl-üp* “ölüp” (5273); *öp-üp* “öpüp” (6075); *ürt-üp* “örtüp” (5975); *sor-up* “soruşturup” (322); *sök-üp* “bozup, bozarak” (2233); *tër-ip* “biriktirip” (1647); *tuḡ-up* “doğup”(2253); *tur- up* “kalkıp” (5598); *tüş-üp* “inip” (5345); *uç-up* “uçup” (1500); *uḡ-up* “anlayıp” (1473); *yad-ıp* “yayılp” (68); *yastan-ıp* “yaslanıp” (609); *yat-ıp* “yatıp” (1485); *yünçrün-üp* “başını eğip” (5683)

3.8.3.4. {-gInçA}

baḡır bolma-ḡınça “kızıl olmadıkça” (116); *buzma-ḡınça* “bozmadıkça” (868); *kelme-ḡınçe* “gelmedikçe” (2251); *ḡod-maḡınça* “bırakmadıkça” (4636); *körün-ḡınçe* “görününce” (2525); *öl-meḡınçe* “ölmediği sürece” (862); *sıma-ḡınça* “kırmadıkça” (4707); *siḡ-meḡınçe* “sinmedikçe” (599); *toḡma-ḡınça* “doymadıkça” (3700); *tolma-ḡınça* “dolmadıkça” (5281); *tutma-ḡınça* “yakalamadıkça” (867); *u-ḡınça* “elinden geldiği sürece” (4156); *ünme-ḡınçe* “bitmedikçe” (116); *yapma-ḡınça* “kapatmadıkça” (3300); *yèt-meḡınçe* “ulaşmadıkça” (289)

3.8.3.5. {-GAlI}

çıḡ-ḡalı “çıkmasına, çıkması için” (4418)

al-ḡalı “almak için” (3455); *kel-geli* “gelmeye karşı” (4821); *kör-geli* “görmeye karşı” (4821); *öl-geli* “ölmek için” (1123); *sıḡıt kör-geli* “ağlamak için” (1123); *tapuḡ ḡıl-ḡalı* “hizmet etmek için” (3176); *tapun-ḡalı* “hizmet etmek için” (517); *tër-geli* “toplamak için” (3564); *tut-ḡalı* “tutmak için” (3564)

Genelde –*mAk için* anlamında kullanılmıştır. Şu örnekte ise zaman anlamı vardır ve bugünkü –*AlI* anlamında kullanılmıştır (Ercilasun, 1984: 186):

tuḡ-ḡalı “görüşeli” (5568)

3.8.3.6. {-mAdI(n)}⁶³

bil-medin “tanımadan” (621); *egsü-medin* “eksilmeden” (1778); *ër-medin* “kızmadan, incitmeden” (579); *ër-medin* “usanmadan” (740); *kes-medin* “kesmeden”

⁶³ Bu ek hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Tekin, 2002, 375-384.

(1335); *ķıl- madın* “yapmadan” (5420); *tapındur-madın* “hizmet ettirmeden” (621); *tın-madın* “durmadan, dinlenmeden” (740); *yêr-medin* “yermeyen” (579);

ayıt-madı “sorulmadan” (950, 992); *bil-medi* “bilmeden” (4088); *tapnu-madı* “hizmet edemeyen” (1339); *tın-madı* “dinlenmeden” (656, 4684); *tur-madı* “durmadan” (656)

3.8.3.7. {-X)rdA}, {-ArdA}

{-(x)r} sıfat fiil eki ile bulunma durum eki birlikte kullanıldığında “-ken, -dığı zaman” anlamlarını vermektedir:

adrl-urda “ayrıldığında” (6080); *bil-irde* “bilirken” (5309); *buş-arda* “kızdığın vakitlerde, kızdığında” (5969); *çık-arda* “çıkarıldığında, çıkardığında” (2512); *êw-erde amul bol* “acele işlerde, acele ettiğinde sakın ol” (5969); *kes-erde* “kestiğimde, hüküm verirken” (804); *kir-ürde çık-arda* “girdiğinde ve çıktığında” (2831); *köç-erde* “göçtüğünde” (5962); *kör-ürde* “huzura çıktığında, görüldüğünde” (2468); *köz kör-erde* “göz görürken” (1511); *öl-ürde* “ölürken” (1538); *törüt-ürde* “yarattığında” (1787); *yan-arda* “dönerken, döndüğümde” (3782); *yañı neñ bol-urda* “yeni şeyler varken” (675); *yarlıka-rda* “buyrulduğunda, buyurduğunda” (3964); *yori-rda* “yürürken” (657)

3.8.3.8. {-DUktA}

Geçmiş zaman sıfat-fiil eki {-DUk} ile bulunma durumu eki birlikte kullanıldığında “-dığı zaman, -diğında” anlamını vermektedir: *ayıt-tuқта* “sorduğu zaman” (4005); *ķarış-tuқта* “savaştığında” (2275); *saķış bër-dükinde* “hesap verdiğinde” (2742); *tê-dükte* “dediğinde” (4656);

3.8.3.9. {-GUkA}

Gelecek zaman sıfat-fiil eki {-GU} ile yaklaşma durumu eki birlikte kullanıldığında “-mAk için” anlamını vermektedir:

ağ-ķuқа (889) “yokuşu çıkmak için”⁶⁴;

ajun êt-güke “dünyayı süslemek için” (62); *ajun süz-güke* “dünyayı temizlemek için” (3921); *bër-güke* “vermesi için” (2178); *bil-güke* “öğrenmek için, öğrenmeye” (5687); *boğun bas-guқа* “halka hâkim olmak için” (214); *boğun tüz-güke* “halkı

⁶⁴ Sev, bu beyitte geçen {-ğUқа} ‘nın ‘-ğU teg’ edatı işlevinde olduğunu, benzerlik bildirdiğini belirtir (2016, 5)

düzene sokmak için” (3921); *cihan tut-ğuğa* “dünyaya hâkim olmak için” (280); *kel-güke* “geldiğim için” (3270); *ķulan bas-ğuğa* “yaban eşeğini yenebilmek için” (280); *mēni sözçü ıdtı okıp elt-güke* “beni de seni davet etmem ve götürmem için sözcü olarak gönderdi” (3413); *menij sözle-güke özüm yok şatı* “benim konuşmaya cesaretim yok” (762); *özün bol-ğuğa* “kendini kaybetmemek için, kendin olmak için” (540); *tapuğ kıl-ğuğa* “hizmet etmek için” (587); *tēr-güke* “toplamak için” (5355); *tol-ğuğa* “doldurmak için” (1603); *tükel kıl-ğuğa* “tamamlamak için” (374); *üle-güke* “dağıtmak için” (2983); *yağı sanç-ğuğa* “düşmanı vurmak için” (2320); *yükin yüd-güke* “yükü taşımam için” (1757)

3.8.3.10. -er eylemi ile oluşan eylem zarfları

er- eylemi, *-ken* ekini alarak geniş zamanlı eylemlerden sonra gelir ve “-arken, -mişken, -dıkça, -madan” gibi anlamlarda kullanılmıştır.

ecel kelmez erken “ecel gelmeden” (1356); *ķılıç teprer erken* “kılıç kımıldadıkça” (2111); *ölüm tutmaz erken* “ölüm yakalamamışken” (1352); *ötüg ötnür erken* “rica arz ederken” (3965); *saņa toğmas erken* “sana doymamışken” (4637); *sēni ķođmaz erken* “seni bırakmadan” (1362); *yēr erken* “yedikçe” (1189); *yēr erken aşığ* “yemek yerken” (4502)

Bazen metinde belirli geçmiş zamanlı eylemlerden sonra *erse* yardımcı eylemi geldiğinde “-tığında, -dığında, -düğünde, -ınca, -ince” anlamı vermektedir. *ķör-di erse* “görünce” (759); *ķör-dün erse* “gördüğünde” (4950); *öl-di erse* “öldüğünde” (232); *ölüm tut-tı erse* “ölüm yakaladığında” (1457); *sewe baķ-tı erse* “baktığı zaman” (131); *sewe baķ-tıñ erse* “severek baktığında” (650); *tuğ-dı erse* “doğduğu zaman” (137); *yaz-dı erse* “günah işleyince” (3477); *yum-duñ erse* “yumduğunda” (635)

3.9. Eylem Çekimi

3.9.1. Basit Çekimler

3.9.1.1. Buyruk Kipi

Tekil 2. Kişi: Eylem kök ya da gövdesi, {-GII}

Müstensihin tercihi olarak tek örnekte *-gin* eki ile yapılmıştır: *tile-gin* (3212)

bil “bil” (26); *biliş* “tanış” (501); *kıl basut* “yardım et” (3223); *koğun* “bırak” (1431); *körkit* “göster” (31); *küdez* “koru” (4170); *oķı* “oku” (254)⁶⁵; *oņun aşnu maņ* “sağ adımını önce at” (3964); *ög* “öv” (24); *sözün mında üz* “sözünü burada kes” (149); *şükür kıl* “şükret” (386); *tapuğ kıl* “hizmet et” (1486); *tiril* “yaşa” (4196); *toķış* “savaş” (2330); *yaķın bol* “yakın ol” (582); *yanut kıl* “karşılığını ver” (4336); *yapa tut ķapuğ* “kapıyı kapalı tut” (1291); *yětür* “yedir” (1314); *yıraķ tur* “uzak dur” (1315)

çıkar-ma tişig “dişiyi evden çıkarma” (1292); *küwezlen-me* “kibirlenme” (4013); *osal bol-ma* “gafil olma” (1196); *ökün-me* “pişman olma” (241); *özün otķa at-ma* “kendini ateşe atma” (1361); *tın-ma* “durma” (375); *unıt-ma* “unutma” (1195); *uzat-ma sözün* “sözünü uzatma” (26)

al-ğıl “al” (1431); *bër-gil* “ver” (5184); *biç-gil* “kes” (1361); *buyur-ğıl* “buyur” (2894); *büt-gil* “inan” (904); *êşit-gil* “dinle”(149); *ığ-ğıl* “gönder” (389); *içür-gil* “içir” (4362); *inde-gil* “çağır” (3813); *isin-gil bağır* “gönülden sev” (1486); *ķapuğda aşun-ğıl* “kapıdaki hizmetinde başarılı ol” (582); *ķatıl-ğıl* “katıl” (4321); *keçür-gil* “affet” (27); *kêņeş-gil* “danış” (3630); *kes-gil* “kes” (388); *kes-gil sözün* “sözünü kes” (2328); *koğ-ğıl* “bırak” (3049); *ķorķ-ķıl* “kork” (4644); *kör-gil* “bak” (786); *kötür-gil köñül* “vazgeç” (3046); *küdez-gil* “koru” (25); *oğun-ğıl* “uyan” (1196); *oķı-ğıl* “oku” (313); *ög-gil* “öv” (375); *öte-gil* “öde” (3440); *sür-gil* “(buradan) sür” (5386); *tapun-ğıl* “hizmet et” (4081); *tê-gil* “de” (1293); *tegür-gil* “ulaştır” (30); *tiril-gil* “yaşa” (2721); *törü tüz yorit-ğıl* “yasaları doğru ve adaletli uygula” (1360); *uķ-ğıl* “anla” (3589); *uķ-ķıl* “anla” (782-926-4988); *üđür-gil* “seç” (241); *üle-gil* “dağıt, paylaş” (1176); *yöle-gil* “destekle” (3223)

anı tut-mağıl sen bu sözke teņ e “bunları bu sözlerle eşit sayma” (185); *ķađgur-mağıl* “canını sıkma” (1293); *ķorķ-mağıl* “korkma” (3468); *kül-megil* “gülme” (4016); *küwezlen-megil* “gururlanma” (1316); *sözle-megil* “söyleme” (1067); *tepse-megil* “kıskanma” (1290)

⁶⁵ Argunşah tarafından Arat metnine dayanarak uķı biçiminde değerlendirilen ve *uķ-ı* sözcüğünün sonundaki *ı*,yı seslenme olarak değerlendirilmiştir (2011, 52). Ancak Dankoff bunu *oķı* olarak düzeltilmiştir (1983, 262).

Tekil 3. Kişi: {-sU(n)}, {-sUnI}

art-su “artsın” (2984); *bayu-su* “zengin olsun, zenginleşsin” (5732); *bil-sü* “tanısın” (502); *biti-sü* “yazsın” (3140); *boyun eg-sü* “boyun eğsin” (5678); *erejlen-sü* “huzur içinde olsun” (3100); *kel-sü* “gelsin” (4838); *kesil-sü* “kesilsin” (4561); *ķutađ-su* “saadete ulaştırsın” (5013); *küdez-sü* “korusun” (5329); *öķün-sü* “pişman olsun, pişman olmalı” (1193); *öp-sü* “öpsün” (5683); *sewin-sü* “sevinsin” (3022); *süzül-sü* “temizlensin, temizlenmelidir” (5388); *tepre-sü* “hareket etsin” (1013); *tusul-su* “faydalı olsun” (1470); *uķ-su* “anlasın” (667); *yan-su* “dönsün” (4839); *yanutı bayat bër-sü* “Tanrı karşılığını versin” (4772); *yazıl-su* “açılsın” (114); *yè-sü* “yesin” (5286); *yıraķ tut-su* “uzak tutsun” (5731); *yuluğ ķıl-su cānın* “canını feda etsin” (5404)

bil-mesü “bilmesin, düşünmesin” (3141); *kör-mesü* “görmesin” (3197); *sın-masu* “kırılmasın” (3351); *teg-mesü* “değmesin, olmasın” (4893); *uğıt-masu* “uyutmasın” (5161); *yañıl-masu yol* “yolunu şaşırmasın, yollarını şaşırmasınlar” (5402)

açıl-sun “ihsanda bulunsun” (458); *ķop-sun ķutun* “saadet ile yükselsin, saadet ile yükselmek için” (851); *köki edģü bol-sun* “aslı iyi olsun” (4376); *oķı-sun* “okusun” (1478); *ötel-sün* “ödensin” (2632); *sewin-sün* “sevinsin” (4906); *süzül-sün* “süzülsün” (4840); *tegür-sün* “ulaştırsın” (1334); *tile-sün* “arasın” (1277); *tusul-sun* “faydalı olsun” (458); *yarlıķa-sun* “buyursun” (4844); *yünçü bol-sun* “inci olsun” (209)

ar-masun “aldatmasın” (1359); *başınj bar-masun* “başın gitmesin” (163); *bil-mesün* “bilmesinler” (3839); *teg-mesün bir müfācā yoğuğ* “ansızın bir zarar değmesin” (1435); *tişinj sın-masun* “dişin kırılmasın” (163)

bër-süni “versin” (1540); *büt-süni* “inansın” (3805); *esen bol-sunu* “sağlıklı olsun” (4857); *ķal-sunu* “kalsın” (5494); *kel-süni* “gelsin” (498); *kir-süni* “girsin, gelsin” (566); *kör-süni* “görsün” (498); *ķutađ-sunu* “kutlu olsun” (2588); *öl-süni* “ölsün” (932); *telin-süni* “delinsin” (117); *tirig bol-sunu* “yaşasın” (3794); *tiril-süni* “yaşasın” (117); *üķlit-süni* “çoğaltsın, çoğaltmalı” (5477); *yaşa-sunu* “yaşasın” (2452)

ar-masunu “kandırmasın” (1160); *kes-mesüni* “kesmesin, kesmesinler” (162); *kül-mesüni* “gülmesin, gülmesinler” (1214); *uçuz tut-masunu* “değersiz saymasın” (528); *unut-masunu* “unutmasın” (5550)

Çoğul 2. Kişi: {-Uη(lar)}, {-η}

kör-ün “dikkat et, dikkat edin” (2047); *sözümni tut-unlar* “sözümü tutunuz” (4767); *yaşa-η* “yaşayın” (2267)⁶⁶

Çoğul 3. Kişi: { -sU(n)lAr }

ögren-süler “öğrensinler” (5441); *öğret-süler* “öğretsinler” (5441)

ayınla-masunlar “iftira atmasınlar” (4363); *bar-masunlar* “gitmesinler” (4559)

3.9.1.2. Gönüllülük Kipi

Tekil 1. Kişi: { -(A)yI(n) }, { -Ay(I) }

Karahanlı Türkçesinde dolayısıyla Kutadgu Bilig ve Fergana nüshasında en çok kullanılan biçim { -AyIn } ve { -yIn } “dır.”⁶⁷

aç-ayın kişiğe sözüm “sözümü açayım” (617); *atalık kıl-ayın* “babalık yapayım” (1531); *ay-ayın* “söyleyeyim” (195); *bar-ayın* “gideyim” (457); *beg bol-ayın* “bey olayım” (2048); *bër-eyin nişân* “anlatayım” (690); *bil-eyin* “bileyim” (670); *büt-eyin* “inanayım” (715); *ét-eyin otı* “çaresini bulayım” (3137); *ıd-ayın* “göndereyim” (736); *kes-eyin* “keseyim” (162); *köndür-eyin tapuğka yolum* “hizmetine doğru yola çıkayım” (465); *kör-eyin* “göreyim” (498); *ög-eyin* “öveyim” (918); *öt(ü)n-eyin* “arz edeyim” (946); *ser(i)n-eyin* “sabredeyim” (546); *süz-eyin* “süzeyim” (5096); *suwsat-ayın* “susatayım” (5585); *tur-ayın* “yaşayayım” (539); *uqtur-ayın* “anlatayım” (499); *ur-ayın* “vurayım” (666); *yaq-ayın tèse sen* “yayayım dersen, yaymak istersen” (4335); *yan-ayın* “geri döneyim” (3636)

edle-yin “eğiteyim” (1604); *kizle-yin* “gizleyeyim” (6029); *öte-yin* “ödeyeyim” (3022); *sözle-yin* “söyleyeyim” (946); *tile-yin* “isteyeyim” (918); *yara-yın* “faydalı olayım” (838);

kel-ey “geleyim” (548); *tap-ay* “bulayım” (4073); *uzun el yè-y-ey* “ülkeye hâkim olayım” (2000);

öte-y “ödeyeyim” (384)

tile-yi “dileyeyim” (3683)⁶⁸

⁶⁶ Argunşah, bu örneklerin hepsinin geçtiği yerlerdeki anlatımdan dolayı 2. tekil kişiyi karşıladığını belirtir (2011, 50).

⁶⁷ Karahanlı Türkçesi’ndeki emir ekleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk Argunşah, 2011, 45-60.

⁶⁸ Argunşah tarafından -yI ekinin örneklerine yalnızca C nüshasında bulunan “Ödlek artağın dostlar cefasın ayur” başlıklı bölümde ünlüyle biten fiillerde rastlandığını, eserin diğer bölümlerinde tespit

ay-ayl “söyleyeyim” (1263); *bar-ayl* “gideyim” (3804); *bër-eyi elig* “yardım edeyim” (3693); *kişilik kıl-ayl* “insanlık göstereyim” (1610); *ötemiş bol-ayl* “ödemiş olayım” (1609); *tut-ayl* “tutayım” (1558); *yan-ayl* “döneyim” (3651)⁶⁹

çığay bol-mayın “fakir olmayayım” (4309); *ew-meyin* “acele etmeyeyim” (5532); *kör-meyin* “görmeyeyim” (1217); *sev-meyin* “sevmeyeyim” (921)⁷⁰; *tirig tur-mayın* “hayatta kalmayayım” (1217)

Çoğul 1. Kişi: {-(A)llm}, { -eliñ}

Eski Türkçede *-alim*, *-elim* biçimi tektir fakat Orta Türkçede Kısasü'l Enbiya'da *-alı*, *-eli* ve *-alıñ*, *-eliñ* biçimleri bulunmaktadır. Fergana nüshasında da sadece şu örnekte *-eliñ* biçimi kullanılmıştır: *kir-eliñ* “girelim” (4873) (Erdal, 2004, 236).

bar-alım “gidelim” (3446); *kör-elim* “görelim” (4824); *küd-elim* “bekleyelim” (4830)

oqlı-lım “davet edelim” (3117); *sına-lım* “sınayalım” (4830)

3.9.1.3. Geniş Zaman-Şimdiki Zaman

Metinde geniş zaman-şimdiki zaman {-(X)r}, {-Ar}, {-(y)Ur} eklerine kişi zamirlerinden gelen kişi ekleri ile kurulmaktadır.

Ünlü ile biten fiillerde genellikle *-r* eki gelmektedir fakat bazı örneklerde vezin sebebiyle *-(y)ur*, *-(y)ür*⁷¹ eklerinin geldiğini görmekteyiz: *sözle-r* “söyler” (964) ~ *sözle-yür* “söyler” (272)

Bazen de aynı eyleme farklı eklerin geldiğini de görmekteyiz:

bar-ur men “gidiyorum” (467); *bar-ır men* “gidiyorum”(1062)

bil-ir sen “bilirsin” (3458) ~ *bil-ür sen* “bilirsin” (385)

edilmediğini belirtmiştir (2011, 47). Fakat Fergana nüshasında da bu ekin tek örnekte bile olsa kullanıldığı tespit edilmiştir.

⁶⁹ B ve C nüshalarında bulunan bu çekim Arat yayınında dipnotlarda kalmıştır. Arat A nüshasındaki {-AyIn} biçimini tercih etmiştir.

⁷⁰ Hacıeminoğlu, buradaki yapıyı *sevmeyin* < *sev-meyin* “sevmeyince” ve 1217. beyitte geçen *körmeyin* < *kör-meyin* “görmeyince” olarak verir ve bu sözcüklerdeki *-meyin* ekinin zarf-fiil olduğunu söyler (2008, 174). Nitekim Erdal, Kutadgu Bilig’de *bol-mayın*, *kör-meyin* ve *sew-meyin* yapılarının zarf-fiil olduğu düşüncesinin yanlış olduğunu, buradaki yapının olumsuz istek kipi olduğunu belirtir (2004, 317).

⁷¹ Erdal, *-yUr* yapısının *-yU er-ür* biçiminin hece yutumu sonucunda oluşmuş olabileceğini belirtir (2004, 241).

al-ır “alır” (681) ~ *al-ur* “alır” (1380); *genc ur-ur* “hazine biriktirir, toplar” (2023) ~ *yağısın ur-ar* “düşmanını vurur” (2252); *kal-ır* “kalır” (1447) ~ *kal-ur* “kalır” (1645); *kel-ir* “gelir” (1673) ~ *kel-ür* “gelir” (1810)

Tekil 1. kişi

aç-ar men “açarım, anlatırım” (385); *adıl-ur men* “ayrılıyorum” (1062); *ağırla-r men* “saygı gösteriyorum” (4899); *bar bo-lur men* “var olurum” (721); *bar-ır men* “giderim” (733); *bar-ur men* “gidiyorum” (1247); *bër-ür men* “veriyorum” (2984); *bıç-ar men* “keserim” (797); *bil-ir men* “biliyorum” (1139); *büt-er men* “inanıyorum” (1911); *esirke-r men* “hayıflanırım” (3093); *eymen-ür men* “çekiniyorum” (763); *ıd-ur men* “gönderiyorum” (3825); *işen-ür men* “güveniyorum” (5726); *kaç-ar men* “kaçarım” (710); *kes-er men* *sözüm* “susuyorum” (357); *kèt-er men* “uzaklaşırım” (723); *kir-ür men* “girerim” (4892); *koğur-men* “bırakıyorum” (913); *körkit-ür men* “gösteririm, göstermek içindi” (650); *kör-ür men* “görüyorum” (763); *köy-er men* “tutuşuyorum” (1216); *küse-r men* “arzularım” (357); *oğu-r men* “çağırıyorum” (3219); *öl-ür men* “ölüyorum” (1083); *sew-er men* “seviyorum” (1862); *tezigin-ür men* “gezinirim” (3542); *tile-r men* “dilerim” (373); *tuş-ar men* “buluşurum, buluşacağım” (4915); *tut-ar men* “yakalarım” (651); *uç-ar men* “uçarım” (4696); *ulu-r men* “inliyorum” (1162); *um-ar men* “umut ediyorum” (5499); *yat-ur men* “yatarım” (3542); *yori-r men* “yaşarım” (457)

Aşağıdaki örneklerde *öz dönüşlülük* zamirine iyelik eki getirilmek suretiyle geniş zaman çekimi yapılmıştır:

inan-ur özüm “inanıyorum” (5501); *muḡad-ur özüm* “ihtiyacım var” (560); *ök(ü)n-ür özüm* “pişman olurum, pişmanım” (357); *özüm körkit-ür* “gösteririm, gösterdim” (653); *söz ayt-ur özüm* “sorarım, soracağım” (1628)

Geniş zamanın olumsuz { -mAs }, { mAz } ile kurulur:

kaç-u-mas me(n) “kaçamam” (687); *öt(ü)n-ü-mes men* “söylemem, söyleyemedim” (777); *adır-mas me(n)* “ayırmam” (795); *soḡda-mas men* “çekiştirmem” (3380); *sözle-mes men* “söylemem” (3380); *uzat-mas me(n)* “bekletmem” (797)

bas-u-maz özüm “bastıramadım, bastıramaz bu özüm” (3544); *bil-ü-mez özüm* “bilemem” (199); *kıl-u-maz özüm bu kamuğ el işin* “devletin bütün işlerini kendim yapamam” (415); *ög-ü-mez özüm* “öveniyorum” (32)

yum-mas közüm “gözümü yumamıyorum” (5389)

Tekil 2. kişi

artat-ur sen “harap ediyorsun” (1069); ay-ur sen “söylersin” (5079); bër-ür sen “verirsın” (3706); bil-ir sen “bilirsın” (3458); bil-ür sen “bilirsın” (385); bol-ur sen tiriglik yutu “yaşam felaketi olursun” (5140); emget-ür sen “zorluyorsun” (3876); genc ur-ur sen “hazineleri dolduruyorsun” (1406); ilen-ür sen “yakınıyorsun” (1191); ér-er sen “yalnız bırakıyorsun” (702); kaç-ar sen “kaçıyorsun” (3459); kel-ir sen “geliyorsun” (570); kod-ur sen “bırakırsın” (3897); kol-ur sen “istiyorsun” (240); küçe-r sen “zorluyorsun” (3916); negü iş kıl-ur sen “ne iş yapıyorsun” (514); okı-r sen “çağıtıyorsun” (3581); ög-er sen “översin” (3476); öl-ür sen “ölürsün, öleceksin” (1080); teg-ir sen “ulaşırsın” (1517); tındur-ur sen “dinlendirdin” (1843); tut-ar sen “tutarsın” (705); yorı-r sen “yürüyorsun” (1562); yüde-r sen “yükleldin, yüklenirsın” (1843)

Aşağıdaki örneklerde öz dönüşlülük zamirine iyelik eki getirilmek suretiyle geniş zaman çekimi yapılmıştır.

bil-ür mü özüñ “bilir misin, ayırabilir misin” (4736); emge-r özüñ “zahmet çekiyorsun” (3292); kork-ar özüñ “korkarsın” (2253); ucuzla-r özüñ “kendini değersiz kılarısn, değersizleşirsın” (1312); yüz ew(ü)r-er özüñ “yüzünü çevirirsın” (706)

sözle-mes sen “konuşmuyorsun” (761); tapla-maz se(n) “onaylamıyorsun” (3897)

Tekil 3. kişi

bedü-yür “büyür” (717); küçe-yür “zulmeder” (5121); sözle-yür “söyler” (272); tê-yür “der” (600); tile-yür “ister” (3664); tu-yur “gizler” (3369); yara-yur sözi “sözü geçer” (591); yaru-yur “parlar” (348); yê-yür “yer” (160)

ağırla-r “değer verir” (3664); ārzū yê-r “arzularına kavuşur” (3976); bar-ır “gider” (3538); bar-ur “gider” (3643); bedüklük al-ur “büyüklük kazanır” (150); bedü-r “yücelir” (2907); bedüt-ür “büyütür” (2515); bër-er “verir, sağlar” (3895); bu yanlıg bol-ur “böyle olur” (4210); buş-ar “öfkelenir” (4003); éder-ür “kovalar” (3492); edgü kel-ir “iyilik gelmeye devam eder” (256); emge-r “sıkıntı çeker” (906); isin-ür “gönülden bağlanır” (2940); kaç-ar “kaçar” (3573); kal-ur “kalır” (110); kel-ür körklüg iş “iyi işler olur” (2561); kêt-er “gider” (723); kir-ür “gelir” (2857);

kör(ü)nür “görünür” (2816); *kurı-r* “kurur” (129); *kül-er* “güler” (78); *küwençke teg-er* “güvene ulaşır” (2379); *öç-er* “söner” (3554); *öğren-ür* “öğrenir, anlar” (2331); *öld(ü)r-ür* “öldürür” (2362); *öz ur-ar* “yakınlaşır” (3510); *sewit-ür* “sevdirir” (2259); *sewüg cān bër-ür* “sevgili canlarını verirler” (2369); *teg(ü)r-ür basımçı yodug* “baskın yapan düşman zarara uğratar” (2313); *tê-r* “der” (161); *têr(i)l-ür* “toplanır” (2441); *al-ır* “alır” (681); *tezgin-ür kör hâkımler başı* “bilgelerin başı döner” (2747); *tilekke teg-ir* “dileğine kavuşur” (151); *tilekke teg-ür* “dileğine kavuşur” (421); *toğ-ar* “doyar” (911); *tusul-ur* “faydalı sağlar” (4289); *tut-ar eş* “arkadaş edinir” (4104); *yaraş-ur* “yaraşır” (4055); *yemlen-ür* “beslenir” (2428)

ağ-mas “yükselmez” (2086); *arı-mas* “temizlenmez” (862); *arta-mas* “bozulmaz” (820); *asığ kıl-mas* “fayda etmez” (1183); *az-mas* “şaşırmaz” (4247); *bar-mas* “gitmez” (308); *bul-u-mas* “bulamaz” (686); *buzul-mas* “bozulmaz, yıkılmaz” (2003); *inan-mas* “inanmaz” (2289); *kaç-mas* “kaçmaz” (698); *kawuş-mas* “kavuşmaz” (5204); *kop-mas* “yükselmez” (3376); *od(u)n-u-mas* “uyanmaz” (6022); *sar-mas* “gücendirmez” (2409); *tepre-mes* “kımıldamaz” (820); *toğ-u-mas* “doymaz” (2167); *unit-mas* “unutmaz” (3145); *yara-mas* “yaramaz” (837); *yaru-mas* “aydınlanmıyor” (1059);

ağul-maz “çıkılmaz” (890); *bêril-mez şêşi* “kefaleti verilmez” (291); *büt(ü)r-ü-mez* “bitiremezler” (1994); *büt-mez* “inanmaz” (3809); *kan-maz* “doyamazsın” (1395); *karı-maz* “yaşlanmaz” (178); *katıl-maz* “katılmaz” (8); *kerek bol-maz* “gerekmez” (1332); *kişi meñü bol-maz* “insan ölümsüz değildir” (225); *kizle-mez* “gizlemez” (182); *koğ-maz açın* “aç bırakmaz” (1330); *küre-mez* “kaçamaz” (310); *mañu-maz adaķ* “adım atamaz” (368); *ökün-mez* “pişman olmaz, pişman olmayacak” (907); *öli-mez* “ıslanmaz” (1395); *öl-mez* “ölmez” (1389); *özün meñü er-mez* “kendin ölümsüz değilsin” (226); *sew-mez* “sevmez” (395); *suklan-maz* “tamah etmez” (2683); *tapla-maz* “hoş görmez” (182); *tepre-mez* “kımıldamaz” (2111); *törü arta-maz* “töre bozulmaz” (422); *tuğ-maz* “doğmaz” (3932); *tur-u-maz* “duramaz” (1682); *uçı-maz* “uyumaz” (16); *unit-maz* “unutmaz” (1472); *yaru-maz* “parlamıyor” (368); *yat-maz* “yatmaz” (16); *yê-yü-mez* “yiyemez” (1647); *yıra-maz* “uzaklaşamaz” (310); *yori-maz* “hareket etmez, oynamaz” (289); *yori-maz* “yürümez” (16)

Çoğul 1. kişi

küç kıl-urmız “eziyet ediyoruz” (4804)

aw(u)n-ur özimiz “avunuruz” (5720)

Çoğul 3. kişi

ayığlap yorı-rlar “kötüleyip dururlar” (672); *ay-urlar* “derler” (847); *bil-irler* “bilirler” (4225); *keldür-ürler* “getiriler” (5266); *kılıksız bol-urlar* “görgüsüz olurlar” (4221); *mün ur-urlar* “kusur isnat ederler” (677); *oğı-rlar* “çağırırlar” (5235); *öğ-erler* “överler” (1009); *sök-erler* “söverler” (677); *sür-erler* “sürerler” (5235); *tê-rlar* “derler” (3849); *tezigin-ürler* “dolaşıyorlar” (656); *yat-urlar* “yatarlar” (4623)

yêt(ü)r-ü-mesler “kafi gelemes” (5255)

3.9.1.4. Belirli Geçmiş Zaman

Metinde belirli geçmiş zaman {-DXk} eki ile yapılmaktadır. Birinci ve ikinci şahıslarda ekin ünlüsü büyük ünlü uyumuna uymaktadır. Fakat üçüncü şahıslarda ekin ünlüsü her zaman düzdür.

Geçmiş zaman eki şu iki örnek dışında genellikle ünsüz ve ünlü uyumuna uymaktadır: *sök-diler* “sövdüler” (239); *tök-di* “döktü, döküldü” (6075)

Tekil 1. kişi

atı ur-dum “adını koydum” (344); *ay-dım* “bahsettim” (348); *ayıt-tım* “soru sordum” (3123); *bayu-dum* “zengin oldum” (5208); *biti-dim* “yazdım” (3151); *büt-tüm* “inandım” (4967); *edgölükke tegür-düm elig* “iyiliklere ulaştım” (3424); *êşit-tim* “duydum” (2479); *ıd-tım yawalık bile* “boşa harcadım” (1104); *iç-tim* “içtim” (5585); *kawuş-tum* “kavuştum” (3277); *keçür-düm* “bağışladım” (636); *keğ-tim* “giydim” (81); *kel-dim* “geldim” (578); *kes-tim sözüm* “sözün kisası, sözümü kestim” (685); *koğ-tum* “terk ettim” (1117); *kol-dum* “diledim” (3458); *köñül ba-dım* “gönül bağladım” (45); *köñülke sıgur-dum* “sevdim” (3779); *kör-düm* “gördüm, tanıdım” (581); *kötür-düm umunç* “umudumu yok ettim” (1350); *öte-dim* “ödedim” (1458); *ötün-düm* “arz ettim” (82); *sıgın-dım* “sığındım” (28); *sına-dım* “sınadım” (244); *sök-tüm* “sövdüm” (1117); *sözi tut-tum* “sözlerini yerine getirdim” (45); *sözle-dim* “söyledim” (183); *tapun-dum* “ibadet ettim” (3218); *tilekke yêtür-düm elig* “dileklerime kavuştum” (662); *tuğ-dum* “doğdum” (1123); *tutgunı bol-dum* “esiri oldum” (367); *tutuz-dum* “emanet ettim” (1261); *tühül-düm* “vazgeçtim” (1350); *uç-tum* “uçtum” (5915); *uğ-tum* “anladım” (658); *unut-tım* “unuttum” (1557); *üzül-düm* “koptum” (4697); *yitür-düm* “kaybettim” (1115)

Aşağıdaki örneklerde öz dönüşlülük zamirine iyelik eki getirilmek suretiyle geçmiş zaman çekimi yapılmıştır.

beğü-di özüm “büyüdüm” (4691); *êşit-ti özüm* “ışittim” (1568); *ökün-di özüm* “pişman oldum” (1347); *têr-di özüm* “biriktirdim” (1106); *tutuz-dı özüm* “emanet ettim” (3855); *uķ-tı özüm* “anladım” (644)

bar-madım “gitmedim” (4891); *bil-medim* “bilmedim, tanımadım” (1138); *bul-madım* “bulmadım” (168); *kör-medim* “görmedim, görmediğimden beri” (3271); *kül-medim* “gülmedim” (1566); *oldur-madım* “oturmadım” (647); *tüz-medim* “düzenlemedim” (5629); *umınç kes-medim* “umudumu kesmedim” (5018); *yüğür-medim* “yük etmedim, yük etmemiş olurum” (3309)

Tekil 2. kişi

ajun erki bulduŋ “dünyaya hâkim oldun” (928); *ayıt-tuŋ* “sordun” (644); *ba-dıŋ* *ķut ķurı* “talih kuşağını bağladın” (541); *basıt-tuŋ* “kaybedersin, baskına uğrarsın” (2334); *beğüt-tüŋ* “büyüttün” (1139); *beze-diŋ* “süsledin” (21); *bođu-duŋ* “boyadın” (6108); *buşur-duŋ* “öfkелendirdin” (780); *edgü tut-tuŋ* “iyi davrandın” (1245); *êşit-tiŋ* “duydun” (3534); *igid-tiŋ* “yetiştirdin” (1139); *ķarındın çıkar-dıŋ* “karından çıkardın” (1494); *keçür-düŋ* “geçirdin” (1386); *ķod-tuŋ* “bıraktın, bırakıp gittin” (3286); *köni yolķ kir-diŋ* “doğru yola girdin” (35); *kör-düŋ* “gördün, görüyorsun” (1480); *kötür-düŋ* “yükselettin” (1244); *ķurıt-tuŋ* “boş bıraktın” (1537); *ķutul-duŋ* “kurtuldun” (4196); *munadıtur-duŋ* “sıkıntıya düşürdün” (3907); *mün-düŋ* “bindin” (5681); *ög-düŋ* “övdün” (3125); *tapun-duŋ* “hizmet ettin” (1538); *tegür-düŋ* “ulaştırdın” (3080); *tiriglik ye-diŋ* “hayatını edin, harcadın” (1093); *törüt-tüŋ* “yarattın” (12); *tüş-tüŋ* “indin, yerleştin” (512); *uğra-dıŋ* “uğradın, geldin” (3875); *uķ-tuŋ* “anladın” (1909); *ur-duŋ* “ortaya koymak, vurmak” (2978); *utru tut-tuŋ* “karşı çıktın” (5642); *‘ızri ķol-duŋ* “özüünü diledin” (658); *yarut-tuŋ* “aydınlattın” (21); *yasta-dıŋ* “yasladın, koyup üstüne oturmak” (634); *yétür-düŋ* “yerine getirdin, yetiştirmek” (3026); *yıra-dıŋ* “uzaklaştın” (3286); *yör-düŋ* “(rüyayı) yordun” (5936); *yügür-düŋ* “koşturdun” (4823); *yük yüğür-düŋ* “yük yüklendin” (1423); *yüz ewür-düŋ* “yüz çevirdin” (636)

Aşağıdaki örneklerde öz dönüşlülük zamirine iyelik eki getirilmek suretiyle geçmiş zaman çekimi yapılmıştır.

atan-dı özüñ amdı zāhid atı “sen şimdi zahit adını aldın” (3191); *ilen-di özüñ* “ayıpladın” (781); *özüñ boldı bay* “zengin oldun” (5681); *özüñ boldı baş* “baş oldun” (6039);

al-madıñ “almadın” (5358); *bër-mediñ* “vermedin, dağıtmadın” (1646); *bul-madıñ* “bulmadın” (3395); *kızart-madıñ eñ* “mutluluğa erişmedin, erişmemiştin” (5657); *kol-madıñ* “istemedin” (4950); *kör-mediñ* “görmedin” (3395); *kör-mediñ mü* “görmedin mi?” (79); *selām kıl-madıñ* “selam vermedin” (4950); *üle-mediñ* “dağıtmadın” (1192); *yaz-madıñ* “yanılmadın” (2142); *yör-mediñ* “(rüyayı) yormadın” (5930)

Tekil 3. kişi

ajun tut-tı “dünyaya hükmetti” (215); *bar-dı* “gitti” (3870); *boğ-dı* “bğdu” (430); *bur-dı* “koktu” (1904); *buz-dı* “bozdu” (4734); *çık-tı* “çıktı” (5509); *êşit-ti* “dinledi” (2131); *iç-ti* “içti” (4862); *işin işle-di* “işini yaptılar” (1919); *karıt-tı* “yaşlandırdı” (5297); *kaşı tüg-di* “kaşını çattı” (78); *kat-tı* “kattı” (1047); *kel-di* “geldi” (62); *kop-tı* “kalktı, uyandı” (4867); *kükre-di* “gürledi” (83); *köm-di* “gömdü” (5107); *közin kökke tik-ti* “gözlerini göğe dikti” (1016); *oķı-dı* “çağırdı” (4834); *ökün-di* “pişman oldu” (5037); *sewin-di* “sevindi” (5508); *tara-dı* “dağıttı” (4729); *têril-di* “toplandı” (5261); *tile-di* “istedi” (3); *tiril-di* “yaşadı” (3058); *toğ-tı* “doydu” (5231); *törüt-ti* “yarattı” (1330); *töşen-di* “döşendi” (68); *tutuz-dı* “nasihatte bulundu” (4909); *türt-ti* “sürdü” (3756); *tüzül-di* “düzenlendi” (100); *uzatıl-dı yaş* “ömrün uzasın” (173); *üđür-di* “seçti” (4690); *üzül-di köki* “kökleri kesildi” (4423); *yağ-tı* “yaydı” (67); *yanut bër-di* “cevap verdi” (4774); *yap-tı* “kapattı” (6031); *yıgla-dı* “ağladı” (5288); *yıkıl-dı* “yıkıldı, yıkılır” (2104); *yum-dı* “yumdu” (3770); *yumşa-dı* “yumuşadı, yumuşar” (2710)

asığ kıl-madı “fayda etmedi” (1136); *kıyıl-madı* “kusur etmedi” (594); *koğ-madı* “bırakmadı” (5055); *tapuğ kes-medi* “hizmetini kesmedi” (1688); *uğıt-madı* “uyutmadı” (5339); *ünde-medi* “ses çıkarmadı” (612); *yatğur-madı* “yatırmadı” (3290); *yat-madı* “yatmadı” (37); *yum-madı* “yummadı” (4790)

Çoğul 1. kişi

yat-tımız “yattık” (3560)

Çoğul 3. kişi

b r-diler “verdiler” (1048); *boyun eg-diler* “boyun e diler” (441); *bul-dılar* “buldılar, bulabilirler” (884); *kir-diler* “girdiler” (5567); * g-diler* “ vd ler” (239); *s k-diler* “s vd ler” (239); *tamur k r-diler* “nabzına baktılar” (1044)

3.9.1.5. Belirsiz Ge mi  Zaman

Metinde belirsiz ge mi  zaman {-mİ } eki ile yapılmaktadır. Ekin  nl s  her zaman d zd r. Belirsiz ge mi  zaman metinde  ok sık kullanılmamı tır. Bu zamana ait sadece teklik  ahıs  rnekleri bulunmaktadır ve daha  ok tekil     nc  ki i olarak kullanılmı tır.

Tekil 1. ki i

unut-mı  men “unutmu um” (1556)

az-mı   z m “ a mı ım” (5291)

Tekil 2. ki i

ew r-mı  sen y z “y z  evirmi sin” (3165); *yit r-mı  sen  z* “uzakla mı sin” (3165)

A a ıdaki  rneklerde  z d n   l k zahirine iyelik eki getirilmek suretiyle belirsiz ge mi  zaman  ekimi yapılmı tır.

biti-mı   z   “yazmı sin” (3829); *niyetni k l-mı   z  * “niyet etmi sin” (5601); *ta  a kir-mı   z  * “da a  ıkmı sin” (3166)

Tekil 3. ki i

ay-mı  “s ylemi ” (504); *ba la-mı * “yaralamı tır” (2479); *b r-mı * “nasip etmi , vermi ” (3162); *biti-mı * “yazmı lardır” (278); *bo un ba la-mı * “halkı y netmi tır” (252); * t-mı * “d zenlemi lerdir” (220); * a ı k zi t g-mı * “ a ını g z n   atmı ” (756); *k r n-mı * “g r nm  ” (3470); *k t r-mı  etekin  r * “ete ini yukarı kaldırmı tı” (3867); *o ı-mı * “ a ırmı ” (3431); * zi  at-mı * “ba ırsa ı katıla mı , kabız olmu ” (1046); *saw l-mı * “ayrılmı tı” (4788); *sewit-mı * “sevdirmi ” (3470); *s zle-mı * “s ylemi ” (1034); *teg r-mı  elig* “ele ge irmi ” (1054); *t -mı * “demi ” (2302); *tiken  o lamı * “diken gibi s zlerle azarlamı ” (3766); *ud -mı * “uyumu ” (5573); *yad-mı  tuza ı a ı* “tuza ını ve a ını yaymı tır” (3582); *zengi k l-mı * “zenciye d n  m  tı” (3248)

3.9.1.6. Gelecek Zaman

Metinde gelecek zaman {-GA}, {-gAy}⁷² ekleri ile yapılmaktadır. Sadece şu iki örnekte *-ka* biçiminde kullanılmıştır: *tart-ka* “çeker, çekecektir” (3493) ve *yuğ-ka* “bulaştıracak” (4204)

Tekil 1. Kişi:

bu ārzū tilekiñ tükel kıl-ğa men “bu arzu ve dileğinizi yerine getireceğim, tamamlayacağım” (4856); *işin ētge-men* “işini ben yapacağım” (530); *katıgılan-ğa men* “gayret edeceğim” (4856); *kel-ge men* “geleceğim” (4903); *küđ-ge men* “bekleyeceğim” (4911); *tapnu-ğay men* “ibadet edeceğim” (3017); *tıñla-ğay men* “dinleyeceğim, dinleyebilirim” (5762)

bu şükruğ kaçan kıl-ğa özüm yēte “Ben sana bu şükrü ne zaman yeterince ödeyebileceğim?” (3081)

tığ-mağay men “engel olmayacağım” (4852)

Tekil 2. Kişi:

bulun bol-ğa sen “esir olursun, esir olacaksın” (4379); *keçür-gey sen* “geçireceksin” (4381); *ökünç bul-ğa sen* “pişman olacaksın” (5615); *sözle-gey sen* “konuşacaksın” (3381); *yakın bol-ğa sen* “yakın olacaksın” (839); *küdez-megey sen* “koruyamazsın, koruyamayacaksın” (3698)

Aşağıdaki örneklerde *öz* dönüşlülük zamirine iyelik eki getirilmek suretiyle gelecek zaman çekimi yapılmıştır.

çawıx-ğa özüñ “şöhret kazanacaksın” (5795); *köy-gey özüñ* “yanarsın” (2648); *öl-ge özüñ* “öleceksin, ölürsün” (4410); *özüñ bol-ğa bay* “zengin olacaksın” (4497); *tüñül-ge özüñ* “umudunu kaybedeceksin” (5749)

keçür-mege sen “bağışlamayacaksın, bağışlamazsın” (3703)

Tekil 3. Kişi:

açıl-ğay “anlaşılacak” (352); *art-ğa* “artacaktır” (839); *ata-ğay* “olarak görecektir” (4116); *bayu-ğay* “zenginleşir, zenginleşecek” (2206); *bayut-ğa*

⁷² Erdal, -gAy ekinin -gA ile ilişkili olduğunu ve -gAy ekinin aslında orijinal bir ortaç eki olabileceğini ve sonunda bulunan /y/ sesinin arkaik işaret adlı olan *₁/*_i’nin yalın biçimi olduğunu düşünmektedir. Bu düşünce ayrıca -gAy ekinin ortaç olarak kullanılmamasının ve sadece yüklem olarak kullanılmasının nedenini açıkladığını belirtir (2004, 242-243).

“zenginleştirecek” (4399); *bedüt-ge* “yüceltecek” (1345); *edgü kı-lğa* “iyileştirecek” (1071); *etiñni ye-gey* “etini yer, etini yiyecek” (191); *keçür-gey* “harcayacak” (1179); *kel-gey* “gelecektir” (366); *kızart-ğa eñiñ* “mutlu edecektir” (1273); *koğ-ğa* “terk edecektir” (1078); *kutuñ ba-ğa kur* “saadetin kuşak bağlayacaktır” (1439); *küdez-gey* “koruyacak” (1261); *ör-ge* “artacak, yükselecek” (1299); *saña bol-ğa qor* “sana zararı dokunur, dokunacak” (190); *sözle-gey* “konuşacak, konuşur” (164); *teg-gey andın tümen miñ asıg* “ondan sana binlerce fayda gelecek” (1288); *tegür-gey yası* “zararı dokunacaktır” (767); *tiril-gey* “yaşayacaktır” (2229); *tokı-ğay yası* “zararı dokunur, dokunacak” (1364); *tusul-ğay* “fayda sağlayacaktır” (3801); *uq-ğay* “anlayacak, anlayacaktır” (278); *ulıt-ğa* “inletir, inletecek” (3335); *yadııl-ğay* “yayılır, yayılacak” (1286); *yağı sanç-ğa* “düşmanını vurur, vuracak” (2294); *yara-ğay* “uygun olacaktır” (2709); *yarut-ğa yüzün* “yüzünü güldürecekler” (4077); *yuk-qa* “bulaşacaktır” (4204)

ağın bul-mağay “farklı bulmayacak” (804); *asıg kııl-mağa* “fayda etmeyecektir, faydası olmayacaktır” (5594); *asıg kııl-mağay* “fayda etmeyecektir” (1390); *bër-megey mü* “vermeyecek mi” (1229); *bil-mege* “tanımayacaktır” (4378); *egsü-megey* “eksik olmayacaktır” (1326); *elig tut-mağa* “yardım etmeyecekler” (4441); *yara-mağa* “uygun görülmecektir” (4647); *yèt-megey* “yetmeyecek” (1274)

Çoğul 3. Kişi:

bër-geler “verecekler, verirler” (2766); *ew-geler* “acele edecekler, can atacaklar” (4158); *kel-geler* “gelecekler” (4470); *sew-geler* “sevecekler” (4158); *ünde-geler* “çağıracakalar, davet edecekler” (4470)

kör-megeyler “görmeyecekler” (3311)

3.9.1.7. Kesin Gelecek Zaman

Metinde kesin gelecek zaman {-gU} *turur*, {-DAÇI} ekleri ile yapılmaktadır.

ayıt-ğu turur “sorguya çekecektir” (5173); *kal-ğu turur* “kalacaktır” (5492); *öç-gü turur* “sönecektir” (5216); *öz öl-gü turur* “özün ölecektir, ölümlüsün” (5460); *saçıl-ğu turur* “saçılacaktır” (3509); *tarıl-ğu turur* “dağılacaktır” (3509); *töşen-gü turur* “örtünecektir” (1412); *üzül-gü turur* “ayrılacaktır” (6025); *yokal-ğu turur* “yok olacaktır” (679);

ēsiz bol-daçı “kötü olacaktır” (887); *ķonuķ bol-daçı* “konuk olacak(sın)” (3484); *ölüm kel-deçi* “ölüm gelecektir” (1520); *özün öl-deçi* “öleceksin” (1053); *yēt-teçi* “ulaştıracak” (381)

3.9.1.8. Yakın Gelecek Zaman

Metinde yakın gelecek zaman {-gAlIr}⁷³ eki ile yapılmaktadır. Yakın gelecek zaman metinde çok az kullanılmıştır ve yalnızca tekil 3. kişiye ait örnekler bulunmaktadır. Tek örnekte *öz* dönüşlü zamiri ile birlikte 1. tekil kişi için kullanılmıştır: *öz bar-ğalır* “gitmek üzereyim” (5855)

buz-ğalır “bozmak üzere, yıkmak üzere” (6046); *cānın al-ğalır* “canını almak üzere, alacaktır” (1452); *ķal-ğalır* “kalmak üzeredir” (1061); *kel-gelir* “gelmek üzeredir” (1061); *yolum kōn-gelir* “yolum (öbür dünyaya) yönelmek üzere” (5855)

3.9.1.9. Şart Kipi

Şart kipi {-sA} eki ile yapılmaktadır. Şart kipi genellikle kişi zamirleri ile çekimlenir. Az sayıda iyelik eklerinden gelen kişi eklerinin kullanıldığı çekimler de vardır.⁷⁴

Tekil 1. Kişi:

tē-se men “dersem” (469); *tōrū bēr-se men* “adalet ile hüküm verdiğimde, adalet ile hüküm versem” (801); *yorī-sa men* “hayatta kalsam” (1451); *kōr-se men* “baktığımda, bakarsam” (1451); *sōzle-se men* “söylersem, söylediysem” (3409); *yaz-sa men* “kusur işlersem” (3703); *yazuķ ķıl-sa men* “günah işlesem” (3703); *bar-sa men* “gidersem” (5631)

Ōuzrin ay-sam “özür dilersem” (188); *bul-sam* “bulursam, kavuşursam” (3543); *ārzūm yētūr-sem* “arzumu yerine getirirsem” (3543); *tile-sem* “dilersem” (5499)

bulma-sa men “elde edemezsem” (3780)

Tekil 2. Kişi:

⁷³ Erdal, bu ekin *gAlI er-* biçiminden gelmiş olabileceğini, ZiemeTexterg (Mani metinleri) ve Kutadgu Bilig’de (Arap harfli yazmalarda) geçen örneklerden gördüğümüz gibi bu ek sadece /g/ sesi ile yazıldığını, /k/ sesi ile yazılmadığını belirtir. Gabain (1974, s. 259, n.41) ve Tezcan’ın (BT III 77) /k/ ile telaffüz ettiklerini çünkü onların *kel-ir* ve *kal-ır* biçimlerinin büzülmesi sonucunda oluştuğunu ileri sürdüklerini söyler (2004, 244).

⁷⁴ Kişi eklerinin iyelik eki kökenli eklerle kurulması Fergana nüshasının yanı sıra Mısır nüshasında da görülmektedir. Bu durum nüshaların istinsah edildiği devir ve sahalara ait bir özelliktir (Ercilasun, 1984, 136).

negülük tē-se sen “neden diye sorarsan, desen” (193); *kizle-se sen* “gizlersen” (306); *büt-se sen* “inanırsan” (1326); *söziim tut-sa sen* “sözümü yerine getirirsen” (1326); *sözle-se sen* “söylersen” (3798); *kel-se sen* “gelsen, gelmeni istemiştim” (3827); *kol-sa sen tutçı meñziñ kızıl* “daima mutlu olmak istersen” (4196); *kisi al-sa sen* “evleneceksen” (4379); *yaşa-sa sen* “yaşasan” (5318); *tilek ārzū niğmet tükel yē-se sen* “bütün arzu ve nimetlere kavuşsan” (6027); *iç-se sen* “içsen” (6027)

korğma-sa sen “korkmazsan” (643); *tuta bil-mese sen* “tutmayı bilmezsen, tutamazsan” (712); *yēyü bil-mese sen* “yemesini bilmezsen, yiyemezsen” (712); *kelme-se sen* “gelmezsen” (3220); *koğma-sa sen* “bırakmazsan” (4638)

bul-saṇ “bulursan” (212); *tile-seṇ* “istersen” (3461); *unut-saṇ* “unutursan” (4017); *ataṇ pandi tut-saṇ* “babanın öğüdünü dinlersen” (5050); *ēṣit-seṇ* “dinlersen” (5285); *sözleme-seṇ* “söylemezsen” (3798)

Tekil 3. Kişi:

u-sa “yapabilirse” (101); *tile-se* “dilerse” (102); *bağ-sa* “baksa” (129); *öl-se* “ölürse” (234); *edgü bol-sa* “iyi olursa” (237); *oķı-sa* “okursa” (256); *ķılıç ur-sa* “kılıç vursa” (282); *beđü-se* “büyürse” (428); *yoriķ az-sa* “yolunu şaşırırsa” (483); *tapın-sa* “hizmet ederse” (584); *tuğ-sa* “doğarsa, doğduğunda” (815); *tirig bol-sa* “hayatta olsa” (1110); *bēr-se uķuş ög bilig* “akıl ve bilgi verirse” (1239); *inan-sa* “inanırsa, inanmaya devam ederse” (1258); *biliş-se* “tanışırsa” (1309); *serin-se* “sabrederse” (1310); *ulı-sa* “ah vah etse(n)” (1357); *ek-se* “ekerse” (1380); *ēn-se* “inse” (1505); *çawıķ-sa* “ün kazanırsa” (1643); *yañıl-sa* “yanılırsa” (1936); *yē-se* “yese” (2167); *yomit-sa* “toplansa” (3521); *kir-se* “girerse” (4027); *sözün kes-se* “sözünü keserse” (4029); *yaşa-sa* “yaşasa” (5988); *aķsumla-sa* “kendini kaybederse” (6019); *bulun bol-sa* “esir olursa” (6041); *edle-se* “iyi muamele ederse” (6069)

büt-mese “inanmazsa(n)” (286); *çıkar-masa* “çıkarmazsa” (209); *emle-mese* “tedavi etmezse” (153); *ēs-mese* “azaltmazlarsa” (5175); *öl-mese* “ölmeseydi, ölmese”(1522); *tétig bol-masa* “zeki olmazsa” (2189);

Bazı örneklerde gereklilik kipi olarak kullanılmıştır:

küdez-se “gözetmeli” (692); *suķlan-masa* “aç gözlü davranmamalıdır” (2167)

Çoğul 1. Kişi:

törü üz-semiz “yasaları yerine getirmezsek” (3927); *törü tüz-semiz* “yasa düzenlersek” (3927)

Çoğul 3. Kişi:

aḍaḵ tep-seler “ayak bassalar” (961); *sat-salar* “karşı gelseler” (2603); *sözle-seler* “söyleseler” (3383); *ceḡā ḵıl-salar* “cefa etseler” (3384); *tê-seler* “derseler” (4007); *ög-seler* “överseler” (4296); *sök-seler* “söverseler” (4296); *törü ḵıl-salar* “hediye olarak verseler” (4332); *işin ḵıl-salar* “işini yaparlarsa” (4362); *aş ét-seler* “yemek düzenleseler” (4483); *yê-seler* “yeseler, yedikten sonra” (4560); *ünde-seler* “davet etseler, çağırsalar” (4564); *bêr-seler* “verirseler” (4564); *öğren-seler* “öğrenirseler” (4581)

Bazen gereklilik kipi olarak kullanılmıştır:

ağır tut-salar “saygı göstermeleri gerekir” (5467); *yağı bol-salar* “düşman olmaları gerekir” (5469); *sew-seler* “sevmeleri gerekir” (5469)

tıḡ-masalar “engel olmamaları gerekir” (5468)

3.9.1.10. Gereklilik Kipi

Gereklilik kipi {-gU} eki, {-gU}+ kerek+ kişi zamiri ile yapılmaktadır.

Tekil 1. Kişi:

öte-gü kerek men “ödemem gerekir” (1572); *küḡez-gü kerek men* “korumam gerekir” (3699); *barış-gü keliş-gü kerek men* “gidip gelmem gerekecektir” (4469); *étin-gü kerek-men* “hazırlığımı yapmam lazım” (5581)

Tekil 2. Kişi:

kerek hendese saḡış tut-sa sen “hendese (geometri) hesabını tutmalısın, öğrenmelisin” (2744); *sen ayḡu kerek* “cevap vermen gerekir” (1877)

Tekil 3. Kişi:

küḡez-gü “beklemek lazım” (545); *tapundur-gü* “hizmet ettirmelidir” (622); *kötür-gü örü* “yükseltmeli” (623); *sına-gü* “sınamalı” (623); *tapuḡda bışur-gü* “hizmette olgunlaştırmalı” (623); *sözle-gü* “konuşmalıdır” (948); *êşit-gü* “dinlemeli” (1000); *tıḡla-gü* “dinlemek gerekir” (1001); *akıt-gü ḵanı* “kanını akıtmak lazım” (1045);

öğret-gü “öğretmelidir” (1215); *öl-gü* “ölmelidir” (1333); *irte-gü* “aramalı” (1699); *tegür-gü biligke elig* “öğrenmeye başlamalıdır” (1791); *yırağ tut-ğu* “uzak tutmak gerekir” (1957); *tegiş-gü* “savaşmalı” (2341); *sew-gü* “sevmeli” (2872); *toğur-ğu* “doyurmalı” (2944); *azla-ğu* “az görmeli” (3193); *kođu bér-gü* “terk etmek gerekir” (4703)

tüz yörit-gü kerek “doğru bir şekilde uygulamak gerekir” (445); *sor-ğu kerek* “sormak gerekir” (628); *boşut-ğu kerek* “boşaltmak gerekir” (1046); *anun-ğu kerek* “hazırlanmak gerekir” (1453); *étin-gü kerek* “hazırlık yapmak gerekir” (1453); *siyāset yorit-ğu kerek* “siyaset yürütmek gerekir” (2098); *serin-gü kerek* “sabırlı olmak gerekir” (2250); *tiren-gü kerek* “direnmek gerekir” (2250); *til al-ğu kerek* “casus yakalaması gerekir” (2316); *bil-gü kerek* “öğrenmesi gerekir” (2316); *ög-gü açın-ğu kerek* “övmeli ve başışta bulunmalıdır” (2364); *ayıt-ğu kerek* “soruşturmalıdır” (2496); *yağut-ğu kerek* “yakınlaştırmalıdır” (2496); *tığ-ğu kerek* “engel olmalıdır” (2529); *ay-ğu kerek* “söylemesi gerekir” (2636); *söz aç-ğu kerek* “sır açmak gerekir” (2641); *awağları yüd-gü kerek* “nazlarını çekmek gerekir” (2641); *êşit-gü kerek* “dinlemek gerekir” (2911); *barış-ğu kerek* “gidip gelmek gerekir” (3171); *ayıt-ğu kerek* “sormak gerekir” (4285)

tusul-ğan kerek “faydalı olmalıdır” (3209); *öl-gen kerek* “ölmesi gerekir” (3209)

ew-megü “acele etmemek lazım” (545); *sözle-megü* “söylenmemeli” (984); *tè-megü* “denmemeli” (1800); *büt-megü* “inanmamalı” (1800); *osal bol-mağu* “gafil olmamalı” (3616)

bor iç-mes kerek “içki içmemesi gerekir” (2611)

3.9.2. Birleşik Eylem Çekimleri

3.9.2.1. Hikâye Birleşik Çekimi

3.9.2.1.1. Belirli Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Tekil 1. Kişi:

negü kıł-dım erdi men “ne yaptım” (363); *sew-düm erdi* “sevmiştim” (702); *ay-dım erdi* “söylemiştim” (1076); *elig til uzun kıł-dım erdi* “elimi, dilimi çok uzattım” (1107); *tér-dim erdi* “biriktirdim” (1116); *sézin-medim erdi* “şüphe etmemiştim” (3800); *ıđ-tım erdi* “göndermiştim” (3827)

Tekil 2. Kişi:

ağırla-dıñ erdi “ağırlamıştın” (1081); *têr-diñ erdi* “biriktirdin” (1192); *unıt-tıñ mu erdi* “unuttun mu?” (5650)

Tekil 3. Kişi:

negü kıl-dı erdi “neler etti” (3167); *bêr-di erdi* “verdi” (3424); *kol-dı erdi* “istemişti” (4687)

3.9.2.1.2. Belirsiz Geçmiş Zamanın Hikâyesi

törütül-miş erdiñ “yaratılmıştın” (1227)

3.9.2.1.3. Geniş -Şimdiki Zamanın Hikâyesi**Tekil 1. Kişi:**

yüg(ü)r-ür erdim “koşuyordum” (378); *köy-er erdim* “yanardım” (378); *tile-r erdim* “istiyordum” (559); *küse-r erdim* “isterdim” (3270); *eymen-ür erdim* “çekinirdim” (4965); *korķ-ur erdim* “korkuyordum” (4966)

Tekil 2. Kişi:

êşit-mez mü erdiñ “duymadın mı?” (637); *bil-ir erdiñ* “biliyordun” (1222)

Tekil 3. Kişi:

tile-r erdi “dilerdi” (39, 411); *siyâset kıl-ur erdi* “siyaset yapardı” (404); *yorı-r erdi* “yaşıyordu” (455); *tap(ı)n-ur erdi* “ibadet ediyordu” (1140); *kör-er erdi* “görebilirdi” (4327)

3.9.2.1.4. Gelecek Zamanın Hikâyesi**Tekil 1. Kişi:**

tur-ğay erdim “yaşadım, yaşadığımı” (3296)

Tekil 2. Kişi:

sür-gey erdiñ “sürerdin, sürecektin” (5001)

Tekil 3. Kişi:

tüner-megey erdi “kararmayacaktı” (683); *kal-mağay erdi* “kalmayacaktı” (1095); *kıl-ğay erdi* er özke yuluş “insan kendisine fidye yapardı” (1100); *öl-megey erdi* “ölmeyecekti, ölmezlerdi” (1101); *asığ kıl-ğay erdi* “faydalı olacaktı” (1118); *turu*

kal-ğay erdi “hayatta kalacaklardı” (1186); *büt-gey erdi* “inanacaktı” (2661); *köy-gey erdi* “yanacaktı” (2860); *tur-ğay erdi tolu* “tam olacaktı” (3092); *uda bër-gey erdi* “takip edecekti” (3094); *teg-megey erdi emgek* “zahmet değmeyecekti” (3097); *buz-ğay erdi* “bozardı, bozacaktı” (3421); *ün-megey erdi* “yetişmeyecekti” (4246); *ked-gey erdi* “giyecekti” (4325); *tiril-gey mü erdi* “canlanabilir miydi?, canlanabilecek miydi?” (4820); *kuğı bar-ğa erdi* “batardı, batacaktı” (5712)

3.9.2.1.5. Yakın Gelecek Zamanın Hikâyesi

yat-ğalır erdi “yatmak üzereydi” (5832)

3.9.2.1.6. Gereklilik Kipinin Hikâyesi

könül ba-mağu erdiñ “bağlamamalıydın” (1076)

kerek erdi bilge tirilse kutun/ kamuğ ölsün erdi biligsiz utun “Bilge kişiler saadette yaşamalıydı; bütün bilgisiz ve küstah kişiler ölmeliydi” (1518)

3.9.2.1.7. Şart Kipinin Hikâyesi

Tekil 2. Kişi:

kör-se erdiñ “görseydin” (4622)

Tekil 3. Kişi:

kılu bër-se erdi “yapsaydı, yapabilen olsaydı” (418); *kör-ü bar-sa erdi* “takip etseydi, takip edebilen olsaydı” (418); *koğ-masa erdi* “bırakmasaydılar” (2193); *sebeb bol-sa erdi* “vesile olmasaydı” (4820)

3.9.2.2. Rivayet Birleşik Çekimi

3.9.2.2.1. Geniş-Şimdiki Zamanın Rivayeti

tile-r ermiş “arıyormuş” (459)

3.9.2.2.2. Şart Kipinin Rivayeti

esen bol-sa ermiş “sağlıklı olsaymı, sağlıklı olduğu sürece” (3273); *sew-se ermiş* “sevmişse” (3435)

3.9.2.3. Şart Birleşik Çekimi

3.9.2.3.1. Geniş-Şimdiki Zamanın Şartı

Tekil 2. Kişi:

kol-ur erse sen “istiyorsan” (223); ök(ü)n-ür erse özüñ “pişmansan” (1224); kıl-ur erse sen “yapabilirsen” (1433); yağı boynı yençmek tile-r erse sen “düşmanın boynunu kırmak istersen” (1992); keç-er erse sen “geçersen” (2744); bar-ır erse sen “gidersen” (4494)

Tekil 3. Kişi:

bar-mas erse “gitmezse, gitmeseydi” (683); yèr-er erse “yererse” (901); ölüm tut-mas erse “ölüm yakalamazsa” (1065); ağ-ar erse “yükselirse” (1073); tuğ-ar erse “doğarsa” (1073); tıd-ar erse “engellerse, engelleseydi” (1184); bër-mez erse “vermezse” (1219); bar-ır erse “giderse, gittiğini” (1504); bil-mes erse “bilmezse” (2192); tıñla-r erse “dinlerse” (2909); inde-r erse “çağırıyorsa” (3723); yan-ar erse tilde yoritmiş sözün “sözylediği sözden dönerse” (4969)

3.9.2.3.2. Belirli Geçmiş Zamanın Şartı

Tekil 1. Kişi:

bağa kör-düm erse “baktığımda, baktıysam” (192); kör-düm erse “şahit olduysam” (245); orun bër-dim erse “yer verdiğimde, verdiğim” (633); tuğ-dum erse “doğduysam” (1492)

Tekil 2. Kişi:

eşit-mediñ erse “duymadıysan” (80); bar-dıñ erse “yaklaştıysan” (640); bar-dıñ erse “yaklaştıysan” (769); negü kıl-dıñ erse “ne yaptıysan” (1225); iç-tiñ erse “içtiysen” (2620); bil-mediñ erse “öğrenmediysen” (3183); bil-diñ erse sen “öğrendiysen” (4059); bil-diñ erse “öğrendiysen” (4280)

Tekil 3. Kişi:

bul-dı erse “bulduysa” (248); yıg-dı erse “biriktirdiyse” (366); biti-medi erse “yazmasaydı” (2659);

ay-dı erser “söz verdiyse” (2838);

Belirli geçmiş zamanlı eylemlerden sonra *erse* yardımcı eylemi geldiğinde “-tığında, -dığında, -düğünde, -ınca, -ince” anlamlarında ulaş yapısı oluşturdıkları görülür:

sewe baķ-tı erse “baktığı zaman” (131); *tuğ-dı erse* “doğduğu zaman” (137); *öl-di erse* “öldüğünde” (232); *yum-duñ erse* “yumduğunda” (635); *sewe baķ-tıñ erse* “severek baktığında” (650); *kör-di erse* “görünce” (759); *ölüm tut-tı erse* “ölüm yakaladığında” (1457); *yaz-dı erse* “günah işleyince” (3477); *kör-düñ erse* “gördüğünde” (4950)

3.9.2.3.3. Belirsiz Geçmiş Zamanın Şartı

Tekil 2. Kişi:

özün kör-miş erse bu tüşni “bu düşü görmüş olsaydın” (5927)

Tekil 3. Kişi:

bulun bol-mış erse “esir düşmüşse” (2367); *öl-miş erse* “ölmüşse” (2368)

3.9.2.3.4. Gelecek Zamanın Şartı

kisi al-ğu erseñ “evleneceksen” (4390)

3.9.2.3.5. Gereklilik Kipinin Şartı

Tekil 2. Kişi:

saña bar-ğu erse “gitmen gerekirse” (3148)

Tekil 3. Kişi:

sözle-gü erse “söylenmesi gerekirse” (3242, 3813); *negü kıl-ğu erse* “ne yapılması gerekirse” (3454); *ay-ğu erse* “söylemek gerekirse” (3804); *bar-ğu erse* “gitmek gerekirse” (3804)

Birkaç örnekte üç kipli birleşik çekim kullanılmıştır (Ercilasun, 1984, 155):

uçı-r erdiñ erse “uyuyor idi isen” (80); *öl-ür erdi erse* “ölselerdi” (1095); *yüz kıl-ur erdi erse* “ona göre davransaydı” (1187)

3.10. Yeterlik Eylemi⁷⁵

Yeterlik eylemi genellikle *bil-* yardımcı eylemi ile bazen de *u-* eylemi ile yapılmaktadır. Olumsuz biçim genellikle *u-* eylemi ile bazen de *bil-* eylemi ile yapılmaktadır.

u- eylemi ile kurulan gücüyetmezliği bildiren *uma-* eylemi asıl eylemin ulaşlı biçimiyle birleşerek *-uma/-üme-* biçimini alır:

bil-ümez < bil-ü uma-

bas-umaz < bas-u uma-

Geniş-Şimdiki zaman çekiminde:

Tekil 1. Kişi:

ög-ümez özüm “öveniyorum” (32); *bil-ümez özüm* “bilemem” (199); *ķıl-umaz özüm* “kendim yapamam” (415); *ķaç-umas men* “kaçamam” (687); *ötüg öt(ü)n-ümes men* “arz edemedim, söyleyemedim” (777); *bas-umaz özüm bu et özni* “bu bedeni bastıramadım, bastıramam”(3544);

Tekil 3. Kişi:

mağ-umaz adaķ “adım atamıyor” (368); *bul-umas* “bulamaz” (686); *tez-ümez* “kaçamaz” (701); *tur-umas* “duramaz” (793); *ét-ümes işi* “iş görülemez” (1130); *tıd-umas* “engelleyemez” (1183); *yé-y-ümez* “yiyemez” (1645); *bul-umaz yégü* “yiyecek bir şey bulamaz” (1701); *tıd-umaz* “engel olamaz” (1772); *emle-y-ümes* “iyileştiremez” (1969); *bas-umas élig* “ülkeyi hükmü altında tutamaz” (2106); *toğ-umas* “doyamaz” (2167); *al-umas teñin* “karşılığını alamaz” (2726); *tir(i)l-ümes* “alevlenemez” (2361); *ķıl-umas tapuğ* “ibadet edemez” (3300); *ķop-umas örü* “kalkamaz” (5348); *sernü umas* “sakin olamaz” (5742); *oğ(u)n-umas* “uyanamaz” (6022);

Gelecek zaman çekiminde:

tap(ı)n-uğay men < tap(ı)n-u u-ğay “ibadet edebileceğim” (3017); *ét-ügey < ét-ü u-ğay* “hazırlayabilecek, hazırlayabilir” (4738)

Geçmiş zaman çekiminde:

Tekil 1. Kişi:

tapuğ yét(ü)r-ümedim < tapuğ yét(ü)r-ü u-ma-dım “hizmetimi yerine getiremedim” (1081); *öte-y-ümedim men < öte-y-ü u-ma-dım men* “ödeyemedim” (1539);

⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Merhan, 2011, 391-397.

Tekil 3. Kişi:

öğret-ümedi “öğretemedi” (1766); *yê-y-ümedi žālim êlin kêç uzun* “zalim ülkesini uzun süre idare edemez, edemedi” (1998); *bul-umadı* “bulamadı, bulamaz” (3211); *yorıt-umadı bir çibunğa alın* “bir sineğe bile hile bulamadı” (5110); *tıd(ı)n-umadı* “kendine engel olamadı” (5327):

têre bildi “biriktirebildi” (1271); *yêyü bilmedi* “yiyemedi” (1271)

têre bildiñ altun yêyü bilmediñ “altın biriktirebildin ama yiyemedin” (1646);

köndrü bilmes yorık “yolunu doğrultamaz” (2044);

seçe bilse “seçebilse” (323); *yöre bilse* “yorabilmek için” (5872);

ağra biliümes özüim “ayıramam” (4624);

Şart kipi çekiminde:

tuta bilmese sen “tutmayı bilmezsen” (712); *yêyü bilmese sen* “yemesini bilmezsen” (712); *sözleyü bilse* “söyleyebilirse” (971); *ķılı bilmese iş* “iş yapamazsa, iş nasıl yapacağını bilmezse” (5421)

bil-ümeşe < bil-ü u-ma-sa “bilinemezse” (3902)

4. NOTLAR

Bu kısımda ele alınan kelimeler, ifadeler Fergana nüshasındaki biçimlerin madde başı olarak alınması suretiyle notlanmıştır. Beyit numaraları Fergana nüshasına göre verilmiş; Arat ya da Dankoff’tan yapılan alıntılar, söz konusu yayınlardaki beyit ve sayfa numaraları ile gösterilmiştir.

52. beyit (9a-12): *küdrüm* “seçkin, yüce”

basa fāruḡ erdi kişi üdrümi
tili köñli bir teg boḡun küdrümi

“Sonra insanların seçkini, halkın en **yücesi**, dili gönlü (içi ve dışı) bir olan Faruk (Ömer) gelir.”

Kutadgu Bilig’de 14 kez geçen (Fergana nüshasında 13 kez çünkü 279. beyit Fergana nüshasında yok). Sözcüğün kökü, ünlünün durumundan (ö/ü?) dolayı hem fonetik açıdan hem de anlam açısından şüphelidir.

Arat sözcüğü, *ködrüm* biçiminde okuyarak “yüksek, seçkin” anlamını vermiştir (Arat, 1979, 274). DTS’de de sözcük, *ködrüm* imlâsıyla yer alır (1969, 311b). Sözcüğün uyak oluşturduğu *üdrüm* sözcüğü Arat tarafından *ödrüm* imlâsıyla değerlendirildiği için *ködrüm* okunuşu tercih edilmiş olmalıdır.

Clauson, genellikle *üdrüm* ile geçen sözcüğü⁷⁶ uyak açısından olsa gerek *küdrüm* okumuş ve *küd-* için “commanding attention or respect” (dikkat etmek, ihtimam göstermek ya da saygı duymak) anlamını önermiştir; kökeni için ise şu açıklamayı yapmıştır: *küdrüm* < **küdür-* < *küd-* (EDPT, 705a).

Beyitlerde birlikte geçtiği *üdrüm* ile uyak oluşturan *küdrüm* sözcüğünün kökü olan *küd-*’in temel anlamı “(birini, bir şeyi) beklemek, gözlemek; kollamak, gözetmek; geciktirmek, ertelemek”tir. Semantik bağ kurma açısından zor görünse de

⁷⁶ Bu sözcük, geçtiği üç beyitte (275. beyit, 17a-10; 3112. beyit, 117a-02; 3634. beyit, 135-07) *üdrüm* sözcüğü olmadan kullanılmıştır. 275. beyitte ilk dizedeki *erdem* sözcüğü A nüshasında *edrem* biçiminde yazılmıştır. 3112. beyit ise A nüshasında bulunmamaktadır.

uyak oluşturduğu sözcükle uyumu dolayısıyla ve Clauson'un önerdiği biçimde sözcüğü *küdrüm* olarak okuduk.

Öte yandan *küdrüm* sözcüğü “yüksek, seçkin” anlamında bir sözcük olduğu için *kötür-* “yükseltmek, yüceltmek” anlamındaki eyleme bağlanarak *ködrüm* biçiminde de değerlendirilebilir; ancak *kötür-* eylemi, *ködür-* biçiminde hiç bir tarihi Türk yazı dilinde görülmediği için fonetik açıdan *kötür-* >*ködürüm* pek uygun görünmemektedir.

OTWF’de yer almayan sözcüğe Erdal, *üdrüm* dolayısıyla dipnotta değinerek *üdrüm* ile birlikte KB’de 14 kez geçen *kwdrüm* sözcüğünün anlamının kendisi için belirsiz olduğunu ifade etmiştir (OTWF I, 297, 329. dipnot).

72. beyit (10a/07): *yilgür-* “çırpınmak, heyecanlanmak; havalanmak”

Metinde sadece iki yerde (72; 3288) geçmektedir.

72. *kökiş turna kökde ünün yañkular*
tizilmiştir te guçaryilgürer

“Mavimsi turna gökyüzünde yüksek sesle yankılar yaratır; dizilmiş deve kervanı gibi uçuşur, **havalanırlar.**”

3288. *қадаş көңлі барча саға қағғұрар*
көрү ыдса bulmaskөңүlyilgürer

“Akrabaların gönülleri her zaman senin için kaygılanır; görmek için geldiklerinde seni bulamayınca gönülleri **çırpınır.**”

Arat 74. beyitteki sözcüğü *yilkürür* okur ve “kanat çalıyorlar” olarak aktarır (Arat, 1959, 17). Aynı sözcüğü 3329. beyitte *yilgürür* okur ve “iştihak içinde çırpınıyorlar” olarak aktarır (Arat, 1959, 244). İndeks’te de Arat’ın iki farklı biçimde okumasına bağlı olarak bu sözcük iki farklı maddebaşında verilmiştir: *yilgür-* “uçuşmak, çırpınmak” bk. *yilkür-*; *yilkür-* “uçuşmak” bk. *yilgür-* (Arat, 1979, 544).

Clauson, *yelgür-* biçiminde okuyarak *yel* “yel, rüzgar” adından türetilmiş bir eylem olarak kabul eder ve hapax olduğunu belirtir (EDPT, 928b).

Tekin, *yelgür-* “to soar in the wind (rüzgârda uçmak, süzülme)” < MK *yel* “wind (rüzgâr)” olarak verir ve Clauson gibi *yel* “rüzgâr” kökünden geldiğini düşünür (Tekin, 1995b, 185).

Erdal, *ilgü-r* Maitrisimit 12v24’de (*ätözümün ilgür*) olarak okunan bu sözcük BT II’de geçen *ilgü-n-* örneği ile aynı olduğunu belirtir. Bu sözcüğün Kutadgu Bilig’de *protez y* ile *yilgü-r*, *yilgü-t* ve *yilgü-* olarak geçtiğini, Maitrisimit’te geçen örnekte de *protez y*’nin olabileceğini fakat eksik olduğunu düşünür. *yilgü-r* örneğinin Kutadgu Bilig’de iki kez geçtiğini “to be” ve “to get excited” veya “full of energy” anlamlarında olduğunu belirtir (OTWF I, 536-537).

Tezcan, *ilgün-* sözcüğünü Clauson (143) ile Gabain ve Bang tarafından “Ein uigurisches Fragment über den manichäischen Windgott”, Ungarische Jahrbücher 8, 1928, 249. s. 8. satırda *ilgünmekin* “sallanmasıyla”; BTT II 218. satır *isig özlerin tükel ilgünü umazlar* “vücutlarını hiç mi hiç kıpırdatamazlar (?)” olarak okunduğunu; Röhrborn’un ise *ilgünü* okuduğunu, *il-gin-* “asılmak” olarak yorumladığını ve Marcel Erdal’ın (Voice and Case in Old Turkic, 147) da *ilgün-* okunuşunu yeğlediğini belirtir. Ayrıca *yilgür-*, *yilgüt-* ve *yilgün-* eylemlerinin **ilgü-* ~ *yilgü-*’den -n-, -r- ve -t- ile genişletilmiş olduklarını belirtir (Tezcan, 1981, 74).

Uygurca *ilgü-n-* sözcüğü, “hayatta kalmak, hayatı korumak(?), heyecanlı olmak, heyecanlanmak(?); *ilgünmek* ise “güç gelişimi etki, enerji, (rüzgar) esmesi” biçiminde tanımlanır (Wilkens, 2021, 303).

Taş, *yilgür-* “çırpınmak” *yilgü-* “çırpınmak, heyecanlanmak” olarak verir (Taş, 2015, 206).

Biz de Erdal ve Tezcan’ın Uygurca *ilgü-n-* eyleminden yola çıkarak Kutadgu Bilig’deki biçimin y- türemesiyle oluştuğu fikrine katılarak sözcüğü *yilgü-r-* olarak okuyup “heyecanlanmak, çırpınmak” anlamında günümüz Türkçesine aktardık.

75. beyit (10a-10): *sata* “mercan”

Metinde toplam beş yerde (75; 3759; 4792; 4795; 5562) geçmektedir.

Arat (77; 3840; 4892; 4895; 5679) sözcüğü *sita* okuyup “mızrak” olarak günümüz Türkçesine aktarmıştır. İndeks’te de *sita* “mızrak” olarak verilmiştir (Arat, 1979, 398).

Clauson, *sata* sözcüğünün Kutadgu Bilig’de 3840, 4892, 4895 ve 5679. beyitlerinde geçtiğini ve “sata kalkanı”, “güneş” veya “şafak ışığı” için kullanıldığını söyler. *sata* sözcüğünün Arapça *satî*’den “the dawn (şafak)” geldiğini düşünür.

Yazıma bakıldığında Fergana nüshasında *s.ta* yani ilk ünlünün yazılmadığını; Mısır nüshasında iki kez *s.ta* ilk ünlünün yazılmadığı, iki kez de *fetha* ve *sin* ile *sata*; Herat nüshasında iki kez *sata* ve iki kez *sita* olarak yazıldığını vurgular (Clauson, 1964, 365-366). Clauson, “mercan” anlamının mecazi olabileceğini ve Uygurcadaki *sita* sözcüğünün altın, gümüş, kristal, inci gibi sözcüklerin yer aldığı listede geçtiğini dile getirir. DLT’de *sata* “mercan” olarak geçen bu sözcüğün Kutadgu Bilig’de de bu şekilde olduğunu belirtir (EDPT, 799a-b).

Tezcan, Arat’ın Radloff’taki Sagayca *sıda* “Lanze (mızrak)” ile birleştirip bu anlamı verdiğini düşünür. Ancak bunun gerek Clauson’un gösterdiği gibi metne uymaması gerekse Moğolca bir sözcük olabileceği bakımından KB’deki sözcük olmadığını belirterek Clauson’un da söylediği gibi *sata* okumanın daha doğru olacağını açıklar (Tezcan, 1981, 59).

DLT çalışmalarında *sata* “mercan” olarak geçmektedir (Dankoff ve Kelly, 1985, 156; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, 808; Kaçalın, 2019, 394).

Biz de bu bilgiler doğrultusunda sözcüğü *sata* okuyup “mercan” olarak günümüz Türkçesine aktardık.

89. beyit (10b-09): ewren bolu bër- “talihin, şansın yüzüne gülmesi”

Metinde toplam 8 yerde (89; 115; 338; 1616; 1775; 3032; 4763; 5775) *ewren bolu bër-* ve tek bir yerde (5974.) de *üdleğ bolu bër-* şeklinde geçmektedir.

DTS’de *ewren* maddesinin altında *ewren bolu bër-* bir deyim olarak kabul edilmiş ve “talihin yüzüne gülmesi” olarak anlamlandırılmıştır (DTS, 1969, 190b).

Arat’ın yaptığı çeviride ise aynı ifadenin her beyitte farklı biçimde, Dankoff’ta ise genellikle “feleğin yardım etmesi, iyilikte bulunması veya talihin gülmesi” biçiminde anlamlandırıldığını görmekteyiz. Arat ve Dankoff’taki beyitler şöyledir:

92. ***bolu birdi ewren ilig birdi taht***
tuta birsü teğri bu taht birle baht

“Devran sana memleket ve taht verdi; Tanrı bu taht ile bahtını daim etsin.” (Arat, 1959, 18)

“**Fate has favored** you with a realm and bestowed on you a throne, may God grant that you maintain this throne with good fortune attending.” (Dankoff, 1983, 42)

119. ***bolu birsü ewren** tuçı ewrilü*
koğı bolsu düşman başı kawrılı

“Felek hep dönmekte devam etsin; düşmanın başı hep aşağı eğik olsun.” (Arat, 1959, 20)

“**May the sphere of heaven favor** him ever turning. And may his enemy be laid low.” (Dankoff, 1983, 43)

344. ***bolu birmez ewren** başı tezginür*
anıñ birle kılkı yañı tezginür

“Felek yar olmaz, avare olur; bununla birlikte hâl ve hareketinde istikrar olmaz.” (Arat, 1959, 35)

“**Then Fate will not favor** him and Blessed Fortune will turn away from him.” (Dankoff, 1983, 51)

1642. *açıñdı ilig kör kötürdi örü*
***bolu birdi ewren** yumuttı törü*

“Hükümdar ona ihsanlarda bulundu ve onu yükseltti; bir gün geldi, devlet idaresine ait bütün kanunlara vakıf oldu.” (Arat, 1959, 126)

“As the king raised him in rank and favor, **the firmament smiled upon** him and inclined in his direction.” (Dankoff, 1983, 93)

1805. *elig urdı ilig mini edledi*
***bolu birdi ewren** özüm yokladı*

“Hükümdar beni tuttu ve beni değerlendirdi; felek müsait davrandı ve ben yükseldim.” (Arat, 1959, 137)

“For he king did extend his hand and foster me. Then **Heaven looked kindly upon** me, and I ascended.” (Dankoff, 1983, 98)

3070. *tirildi ögi hem qoyuldı bilig*

bolu birdi ewren uzadı elig

“Felek dönüp, kudreti artınca, akli derlenip toplandı, bilgisi derinleşti.” (Arat, 1959, 226)

“He had his wits gathered about him and grew deep in wisdom. **Favored by Heaven,** his hand held sway.” (Dankoff, 1983, 141)

4863. ***bolu birdi ewren kelü birdi qut***

negü qolsa arzu kelü birge büt

“Felek rast getirdi, sen saadete kavuştun; başka ne gibi arzuların varsa, onlar da gelecektir, buna inan.” (Arat, 1959, 351)

“For **Fortune has smiled upon** you, and will surely grant whatever you wish.” (Dankoff, 1983, 198)

5896. ***bolu birsü ewren oqay ewrülüp***

uqu birsü ödlele tilekçe bolup

“Devran onun olsun ve muradınca dönsün; zamane onun arzu ve dileklerine uygun hareket etsin.” (Arat, 1959, 421)

“**May the firmament of Heaven smile on you** and turn in your favor. May Time follow you and serve you wishes.” (Dankoff, 1983, 231)

6095. *küler yüz isig söz qılınç edgü tut*

bolu birge ödlele kelü birge qut

“Güler yüzli, tatlı sözlü ol ve iyi hareket et; böylece devir döner ve sana saadet geliverir.” (Arat, 1959, 436)

“Keep your face cheerful, your words warm, your manner kindly. Then **Fate and Fortune will smile on you.**” (Dankoff, 1983, 239)

Ayrıca Fergana nüshasında 115. beyitte “ewren” kelimesinin altında “devlet” kelimesi yazılmış ve “ewren”in bu ibarede „talih” anlamında olduğu net olarak gösterilmiştir. Böylece DTS’de olduğu gibi “ewren bolu bër-” bir deyim olarak kabul ettik ve “talihin yüzüne gülmesi” biçiminde anlamlandırdık.

Deyim olarak kabul ettiğimiz bu ibare, deyimler üzerine çalışmış olan Zafer Önler’in çalışmasında yer almamaktadır.⁷⁷

242. beyit (16a-07): *él kün* “halk”

él kün “halk” anlamındaki sözcük metinde tam 9 yerde (242; 411; 448; 1919; 2059; 2069; 2224; 3922; 5226) geçmektedir. Bunlardan 8 tanesinde ise *él kün işi* biçiminde geçmektedir.

Bu sözcük Arat’ın metninde *il kün* biçiminde okunarak “halk, memleket” olarak günümüz Türkçesine aktarılmıştır ve ikileme olarak düşünülmüştür.

İndeks’te *kün* maddesi için “el gün, halk, memleket” anlamları verilmiştir (Arat, 1979, 300). Fakat tarihi metinlerde *kün* sözcüğünün tek başına “halk, memleket” anlamında kullanıldığına dair bir veri bulunmadığını söyleyen Clauson *él* maddesinde *él* “halk” + *gün* ise çokluk eki olduğunu böylece *élgün* birlikte okunarak “halk, topluluk” anlamı verilmesi gerektiğini söylemektedir (EDPT, 121b-122a-b).

Biz Clauson’un bu önerisini doğru bulmadığımız için Arat gibi düşünüp *él kün* şeklinde okuduk ve bunu bir ikileme olarak kabul ettik.⁷⁸ Nitekim bu yapı Harezmi ve Çağatay dönemi eserlerinde de geçer: Kısasü’l Enbiya’da *eliñ künün* (Boeschoten, 1995, 711; Ata, 2019, 748b) ve Lutfi Divanı’nda *iligge künni* (Karağaç, 1997, 546).

246. beyit (16a-11): *ütülgen* “yanan”

ütülgen “yanan” anlamındaki sözcük metinde sadece 246. beyitte şu şekilde geçmektedir:

ésizlik ot ol ot köyürgen bolur

*yolında keçigyoğ **ütülgen** bolur*

“Kötülük ateştir, o ateş yakıcı olur; kötülük yolunda geçit yoktur, (o yol) **yanan** bir yoldur.”

Arat’ın (249. beyitte) *ötülgen* okuyup “geçilebilecek” olarak yorumladığı bu sözcüğü Tezcan, **öyülgen* “bataklık” yerine yanlış istinsah edildiğini söyleyerek bu

⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Önler, 1999, 119-189.

⁷⁸ Kutadgu Bilig’de kullanılan ikilemeler hakkında detaylı bilgi için bk. Ölmez, Z., 1997, 38-39.

sözcüğün *üyülgen* olarak okunması ve günümüz Türkçesine “bataklık” olarak aktarılması gerektiğini vurguluyor (Tezcan, 1981, 56).

DTS’de *ötülgen* sözcüğüne “geçilecek” anlamı verilerek tek örnek olarak da Kutadgu Bilig’de yer alan bu beyit gösterilmiştir (DTS, 1969, 393b).

Clauson, bu sözcüğü *ütül-* “alazlanmak, kavrulmak” eylemi ile açıklamış ve Kutadgu Bilig’in 249. beytinde *ütül-* “alazlanmak, kavrulmak” sözcüğünün olması gerektiğini söylemiş, ayrıca *ötül-* eyleminin başka bir yerde kaydedilmediğini belirtmiştir (EDPT, 57a).

Erdal, OTWF’de *ötül-* ve *ütül-* eylemlerine yer vermez. Dankoff, Kutadgu Bilig Tercümesinde, Clauson’un *ütül-* önerisini kabul ederek düzeltilmesi gerektiğini söyler (Dankoff, 1983, 262).

Tezcan’ın önerisi, anlam olarak beytin yorumlanmasına yardımcı olmakla birlikte, **öyülgen* ‘bataklık’ sözcüğü için başka hiçbir verinin olmaması, bu anlam için aslında *öyük* sözcüğünün olması bu öneriyi zayıflatmaktadır.

Önerdiğimiz *ütül-* eylemi ile eylemin kökü olan *üt-* sözcüğü DLT dışında Tarihi Türk yazı dillerinden Harezmi-Altınordu eserlerinden İbn-i Mühenna Lügatinde *üt-* ‘koyunun yününü yakmak’ (Taymas, 1997, 82b); *ütül-* ‘ütülmek’ ve Çağataycada *üt-* ‘kelleyi ateşte tutup tüyünü temizlemek’ bulunmaktadır (Niyāzi, 2011, 1034).

Beytin ilk dizesinde *ateş* ve *yakıcı* anlamlarında sözcüklerin olması ayrıca birinci dize ile ikinci dize arasında paralellik olmasından dolayı ikinci dizenin de *ütülgen* ‘yanan’ sözcüğü ile bitmesi daha mantıklı görünmektedir. *Köyürgen bolur* ‘yakıcı, yakan olur; yakıcı, yakandır’ ifadesine karşılık ikinci dizede de *ütülgen bolur* ‘yanan, kavuran olur, yakan kavurandır’ ifadesi daha doğrudur. Bu nedenle eylemin bu şekilde yorumlanması ve Kutadgu Bilig’deki beytin buna göre düzeltilmesi gerektiğini öneriyoruz.

256. beyit (16b-06): *ötkün-* “öykünmek, benzemek; arz etmek”

Bu sözcük metinde 256. ve 392. beyitlerinde geçmektedir.

256. *bu kün kim okısa olarığ bilir*

añar ötkünür andın edgü kelir

“Bu gün (bu kitapları) kim okursa onları bilir, onlara **benzemeye çalışır** ve böylece onlardan iyilik gelmeye devam eder.”

uğuş ötkünür kör bilig bildürür

yayığ dünyā kılkın sanar ukturur

“Bak, akıl **arz eder** ve bilgi bildirir; döneke dünyanın huyunu sana anlatır.”

Arat 259. beyit *bu kün kim okısa olarığ bilir*

anar ötgünür andın edgü kelir

“Bugün bu kitapları kim okursa, onları tanır; onlara **benzemeğe çalışır** ve bundan kendisine iyilik gelir.”(Arat, 1959, 30)

Arat 398. beyit *uğuş ötgünür kör bilig bildürür*

yayığ dünya kılkın sanar ukturur

“Bak, **akıl arzeder** ve bilgi bildirir; dünyanın döneke huyunu sana anlatır.” (Arat, 1959, 39)

İndeks’te *ötgür*- “taklit etmek, benzemeye çalışmak” maddesinde bu sözcüğün metinde 259. 398. beyitte geçtiği kaydedilmiştir (Arat, 1979, 366). Özcan Tabaklar, bu sözcüğün *ötgür*- değil *ötgün*- olarak düzeltilmesi gerektiğini ayrıca 398. beyitte Arat’ın bu sözcüğü “arz etmek” olarak çevirdiğini belirtmiştir (Tabaklar, 2011, 490).

259. beyitte bulunan sözcüğün aslı Talat Tekin’in belirttiği gibi *ödkün*- “taklit etmek”tir. Ayrıca Tekin, Arat’ın bu sözcüğü *ötgün*- biçiminde okuduğunu ve bunun *ötkün*- biçiminde düzeltilmesi gerektiğini söylemiştir (Tekin, 1989, 394-395).

Clauson, Arat gibi *ötgün*- biçiminde okuyarak “to narrate; to imitate (taklit etmek; arz etmek)” olarak iki farklı anlamı tek maddede vermiştir (EDPT, 52a).

Erdal, *ötkün*- “taklit etmek, kendine model almak” anlamlarını verir. DLT’de “hikaye anlatmak” anlamında olduğunu belirtmiştir (OTWF II, 610-611). DTS’de *ötgün*- “taklit etmek” ve *ötkün*- “arz etmek” (1969, 392b); Dankoff ve Kelly, *ötgün*- “öykünmek, yarıştırmak”, *ötgünç*, *ötün*- < *ötgün*- “hikaye anlatmak” (1985, 50); Ercilasun ve Akkoyunlu, *ötgün*- “taklit etmek, öykünmek”; *ötgün*- “duyduğu şekilde anlatmak, nakletmek” (2018, 792); Kaçalın, *ötgün*- “öykünmek”; *ötgün*- “anlatmak” (2019, 376); Atalay, *ötgün*- “yansılamak, taklit etmek”; *ötkün*- “hikaye söylemek;

hakana dilek sunmak” (1943, 468); Taş, *ötkün-* “taklit etmek; arz etmek” (2015, 199) olarak vermektedirler.

Bu durumda Kutadgu Bilig’de bulunan *ötkün-* eylemi “taklit etmek, öykünmek; arz etmek” anlamlarında yer almaktadır.

331. beyit (19a-08): *ılık-* “çürümek”

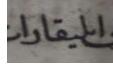
ılıkar sözcüğü metinde sadece 331. beyitte şu şekilde geçmektedir:

*bu bir kaç neñ ol kör kişike yawuz
munı bilse yalñuñ ılıkar et öz*

“Bak, bu birkaç şey insan için kötüdür; insan bunu bilirse (ve yaparsa) bedeni **çürür.**”

Arat (337. beyitte) *bu bir kaç neñ ol kör kişike yawuz
munı bilse yalñuñ ılıkar et öz*

“Bak, şu birkaç şey insan için kötüdür; insan bunları bilirse kendisini **korumuş olur.**”
(Arat, 1959, 35)

Mısır nüshasında bu beyit yoktur. A nüshasında ise (21, 24), sözcük *alık-* biçimindedir. Fakat Fergana nüshasında kelime *ılıkar* biçiminde yazılmıştır ve *alık-* okunması imkansızdır.

Tarihi Türk yazı dillerinde sadece DLT ve KB’de bulunan bu sözcüğün ‘korumak’ anlamının olmadığını görmekteyiz.

Clauson *alık-* “to be inflamed (iltihaplanmak)” maddesinde Kutadgu Bilig’de yer alan bu beyti “*insan bunu yaparsa vücut tahrip olur*” biçiminde düzeltmiştir (EDPT, 138a).

Tezcan (1981, 41) ve Dankoff (1983, 262), Clauson ile aynı görüşte olduklarını belirtmişlerdir. Nitekim Erdal, *ılık-* ve *alık-* sözcüklerinin bağlamda birbirine çok yakın anlamlarda kullanıldığı için birbirine karıştığını söylemiştir. Erdal, bu sözcüğün Kutadgu Bilig 337. beyitte B nüshasında *ıl+ık-*, A nüshasında zayıf bir ihtimal olan *alık-* olarak yer aldığını, C nüshasında ise bu beytin yer olmadığını belirtir. Bu sözcüğün *ıl*’dan geldiğini ve DLT 36’da *ıl* “alçak, değersiz” biçiminde tercüme edildiğini, diğer taraftan da DLT 105’te yer alan *alık-* sözcüğünün beş farklı

manada yer aldığını (maddi ve manevi çürümek; bozulma; alçaklık, yozlaşma) ve daha sonraları başka biri tarafından bu sözcüğün *ılık-* olarak değiştirildiğini belirtmiştir (OTWF II, 495, 645).

Taş da çalışmasında *ılık-* “çürümek, bozulmak” anlamını kabul etmiştir (Taş, 2015, 99). Biz de bu beyitte geçen bu sözcüğü *ılıkar* biçiminde okuyup “çürür” olarak günümüz Türkçesine aktardık.

367. beyit (20b-01): *çergüçi* “ağıt yakan” ve *çergüle*- “ağıt yakmak”

çergüçi ve *çergüle*- sözcükleri metinde sadece 367. beyitte geçmektedir.

ayāçergüçikel mēniçergüle

yıl ay tutğunı boldum emgek bile

“Ey **ağıt yakan**, zahmet ve sıkıntı ile ayların ve yılların esiri oldum; gel benim için **ağıt yak**”

Arat 373.beyit

ayaçergüçikel miniçergüle

yıl ay tutğunı boldum emgek bile

“Ey *çergüçi*, gel beni *çergüle*; eziyet içinde ayların ve yılların esiri oldum.” (1959, 37)

Arat bu sözcüğü *çergüçi* ve *çergüle* okuyarak çevirmeden bırakmıştır. İndeks’te *çergüçi* “kurtarıcı?” ve *çergüle*- “kurtarmak?” olarak soru işareti ile verilmiştir (Arat, 1979, 128).

Tezcan, bu sözcüğün Fergana nüshasında *çezgüçi* ve *çezgüle* biçiminde yazıldığını, Mısır nüshasında yer almadığını ve Arat’ın bu nüsha farkını vermediğini belirtmiştir. Tezcan kesin olmamakla birlikte bu okunuşların Clauson EDPT s.400a’daki *çöj-* “çözmek” ile birleştirilebileceğini ve yeni dillerin çoğunda yer alan *çez-*, *çöz-* *çeç-* “çözmek, kurtarmak, açıklamak, çözümlmek” ile ilgili olduğunu düşünmüştür böylece *çezgüçi* ve *çezgüle*- şeklinde okunması ve “kurtarıcı, kurtarmak” anlamları verilmesi gerektiğini belirtmiştir (Tezcan, 1981, 38). Fakat Fergana nüshasında bu sözcük *çergüçi* ve *çergüle* biçiminde yazılmıştır. “re” nin üstündeki nokta “ze” nin noktası değildir, sükundur.

Dankoff bu beytin çevirisinde sözcüğe “release-kurtarıcı” anlamını vermiştir (Dnakoff, 1983, 52). *Notlar* kısmında da bu çevirinin kesin olmadığını, Arat’ın bu sözcükleri çevirmeden bıraktığını, Clauson’un (EDPT s. 429) “yas tutan, yas tutmak”; Radloff’un da (VeWTD III, 1972) “release- kurtarıcı” olarak önerdiğini ve DTS 144,155’de aynı şekilde olduğunu, Tezcan’ın s.38 *çez-* olarak okuduğunu açıklamıştır (Dankoff, 1983, 245).

Deniz Abik, ise *çergüçi* ve *çergüle-* sözcüklerini DLT’de geçen *çert-* “elinden bırakmak, bir şeyin ucunu kırmak” *çertil-* “yok edilmek; ortadan yok olmak, ölmek, kaybolmak, uzaklaşmak, elden çıkmak” sözcüğüyle ilişkilendirmiştir ve mecazen “kesen, koparan” anlamları olabileceğini söyleyerek beyti şu şekilde günümüz Türkçesine aktarmıştır:

“Ey ecel (hayatı bitiren, hayatın ucunu koparan, hayat ipini koparan, kesen) zahmet ve sıkıntı ile günlerin ve ayların esiri oldum; gel beni götür (hayat bağımı kopar), kurtar.” (Abik, 2005, 1-12)

Taş’ın *çergüçi* yani *çertgüçi* “kurtarıcı” ve *çergüle-* “kurtarmak” yani *çertil-* sözcüğünden geldiğini belirterek Deniz Abik’in görüşlerine katıldığını görmekteyiz (Taş, 2015, 103,133, 137).

Tezcan, daha sonra *çergü* sözcüğünün İbn Muhannā sözlüğünün çözülmemiş kelimeleri arasında Arapça *al-nayāha* “ağıtlar” karşılığı ile yer aldığını belirlediğini böylece Clauson’un önerdiği “yas tutan, yas tutmak” anlamlarının doğru olduğunu açıklar (Tezcan, 2011, 528).

Kaymaz, Abtullah Battal tarafından hazırlanan *İbnü Mühenna Lügati*’nin Türkçe bölümünde *çergü*’yü okunuşu belli olmayan kelimelere ayrılan Üstek II’de *çergü*: “sagu sağmak” olarak gösterildiğini söyler. Kelimenin *çergü* olduğunu ve Arapça karşılığını “sagu, ağıt” olduğunu açıklar. Kutadgu Bilig’de yer alan bu beyti de şu şekilde açıklamıştır:

“Ey ağıtçı, gel bana ağla; eziyet içinde ayların ve yılların esiri oldum.”

Ayrıca da “mini çergüle” ifadesinin bir benzeri Necati Bey’in şu beytinde geçtiğini belirtmiştir:

Beni ağlan beni kim üstüme gelmez ölice

Bir avuç toprağ atar bād-ı sabādan gayrı (Kaymaz, 2013, 1600-1601).

Biz de metnimizde Tezcan ve Clauson'un önerdiği biçimin daha uygun olduğunu düşünerek *çergüçi* “ağıt yakan” ve *çergüle-* “ağıt yakmak” biçiminde okuyup günümüz Türkçesine bu anlamla aktardık.

368. beyit (20b-02): *kölün-* “halsiz düşmek”

Bu sözcük metinde sadece 368. beyitte geçmektedir.

kişensiz kölündi mañumaz adağ

tünerdi yarumaz körügli qarağ

“Kösteksiz olan ayağım **halsiz düştü**, adım atamıyor; gören gözbebeğim karardı, parlamıyor.”

Arat metninde 374.beyitte geçen sözcüğü *külün-* biçiminde okumuştur.

kişensiz külündi mañumaz adağ

tünerdi yarumaz körügli qarağ

“Ayağım kösteksiz olduğu hâlde, **hâlsiz düştü**, adım atamıyor; gören göz-bebeğim karardı, parlamıyor.” (Arat, 1959, 37)

Eski Türkçe ile ilgili diğer çalışmalara baktığımız zaman bu sözcüğün birçok yerde *kölün-* biçiminde ele alındığını görmekteyiz. Erdal, *kölün-* “to be hobbled, fettered, harnessed; to harness foroneself” (OTWF II, 606); Clauson, *kölün-* “to be weary, as if overloaded” (EDPT, 719a-b); *kölün-* “be numb (hands and feet) as though tied with weights” (Dankoff, Kelly, 1985, 108); *kölün-* er elgi adağı kölündi “Adamın fazla çalışmaktan veya devamlı seyahat ya da yürümekten, sanki yüklerle bağlanmış gibi eli ayağı uyuştı.”(Kaçalın, 2019, 287); *kölün-* (yükten veya çalışmaktan el ayak) uyuşmak (Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, 736); *kölün-* “bağlanmak” (Eraslan, 2012, 583); Irk Bitig’de *köl-* (öküzü) koşmak (Tekin, 2013b, 56)

DTS *külün-* “tökezlemek, sendelemek” (1969, 326a); *kül-* “atın ayağını bağlamak, kösteklemek *Türkm. güyl-* (Tekin, 1995a, 185); *külün-* “hâlsiz düşmek, ağırlık bağlanmış gibi eli ayağı uyuşmak” (Taş, 2015, 204)

Çağdaş Türk yazı dillerine baktığımızda da bu sözcüğün *ö*“lü ve *ü*“lü biçimlerini görmekteyiz. Türkmence *güyl-* “hayvanın dört ayağını birden bağlamak” (Tekin vd.,

1995c, 324); Tuvaca *hülü*- “kayışla bağlamak (örn. koyunu kırkması sırasında)” (Ölmez, M., 2007, 176a); Kazakça *kölbek* “yavaş yürüyüş”, *kölbekte* “sallanarak yürümek” (Koç vd., 2019, 261a); Karaçay- Malkar *költürem* “güçsüz, zayıf” (Tavkul, 2000, 275a); Kırgızca *kölbö*- “sallanmak”; *kölböt*- “ağır ağır sallanmak” (Yudahin, 2011, 499b-500a); Çuvaşça *kül*- “atları koşmak, ata koşumlarını vurmak” (Bayram, 2019, 346b); Hakasça *köl*- “(at) koşmak, (atı) koşuma bağlamak” (Gürsoy-Naskali vd., 2007, 268a); Altayca *kül*- 1. (el, ayak için) bağlamak, birbirine bağlamak, *küliü* “köstek” (Gürsoy Naskali, Duranlı, 2019, 147a); *kölkö* “koşum hayvanı” (Gürsoy Naskali, Duranlı, 2019, 139b)

Yukarıda verilen bütün veriler sonucunda bu sözcüğün *külün*- biçiminde değil *kölün*- biçiminde okunması gerektiğini söyleyebiliriz.

386. beyit (21a-05): *sezā* “uygun, yaraşır”

*qılumaz ma şükriñ saña men bir e
meniñdin şükür qıl sañar sen sezā*

“Ben sana birinin bile şükürünü kılamam, (Tanrı’m) sana **layık** şükür nasılsa sen benim için şükret.

Arat (392. beyit) ikinci dizeyi *meniñdin şükür qıl saña sen sira* olarak okumuştur ve “benim tarafımdan sen kendine kendin şükret; senin hikmetine akıl ermez” olarak günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 38). İndeks’te *sir(r)* sözcüğü “sır, hikmet” maddesinde verilmiştir (Arat, 1979, 399).

Bu beyit C nüshasında bulunmamaktadır, A nüshasında (23-23) *seze* biçiminde geçmektedir. Fergana nüshasında ise *ze* noktasız yazıldığı için Arat bu sözcüğü *sira* olarak yorumlamıştır.

Dankoff “I cannot begin to thank You adequately; therefore may You, in secret, thank Yourself on my behalf.” olarak çevirmiştir (Dankoff, 1983, 52). Dankoff’un buradaki sözcüğü Arat gibi *sır a* olarak kabul ettiğini ve “in secret (gizli bir şekilde)” olarak çevirdiğini görmekteyiz.

Tezcan, bu beyitteki dizelerin sonundaki *bir e* ve *sir a* sözcüklerinin çıkarılması, bunların yerine *sezā* “yaraşır, uygun, layık” koyulması gerektiğini dile getirmiştir. Beytin şu şekilde okunması ve aktarılmasını önermiştir (Tezcan, 2011, 529-530):

*kılumaz ma şükriñ sana men **sezā*** meniñdin şükür kıl saña sen **sezā***

“Ben sana, senin şükürünü **yaraşacak** biçimde yerine getiremem; sen, benim tarafımdan kendine şükür kıl, sana **yaraşacak** olan sensin.”

Biz Tezcan’ın bu önerisini dikkate alarak ikinci dizedeki sözcüğü *sezā* okuyup “uygun” olarak günümüz Türkçesine aktardık. Fakat birinci dizedeki son sözcük Fergana nüshasında *sin* ile değil *be* ile yazıldığı için *bir e* biçiminde okuduk ve “*birini*” olarak günümüz Türkçesine aktardık.

407. beyit (21b-13): *teñi* “kadar”

*kişilikke himmet mürüvvet kerek
kişi **kadri** himmet mürüvvet **teñi***

“Kişiye gayret ve insaniyet gereklidir, kişinin değeri gayret ve insaniyeti **kadardır**”.

Arat (414. beyit) *kişilikke himmet mürüvvet kerek/ kişi **kadri** himmet mürüvvet **yañı*** olarak okumuştur ve “İnsan için himmet ve mürüvvet gerek; insanın kıymeti himmet ve mürüvvet ile ölçülür” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 40).

Arat, C nüshasında olmayan bu beyitteki sözcüğü A ve B nüshalarına göre *yañı* olarak okumuştur.

Clauson, *yañ* sözcüğünün Çince olduğunu ve sözcüğün gerçekte iki anlam taşıdığını ve asıl anlamının “örnek, model” mecazen de “çeşit, tavır, usul, davranış” gibi anlamları olduğunu belirtir. Clauson, Çince *yañ* sözcüğüne “a pattern, a simple, a sort, a kind, a style” anlamlarını verir (EDPT, 940b).

DLT’de de geçen *yañ* sözcüğü ilgili çalışmalarda şöyle tanımlanır: *yañ* “a pattern (for caps, etc)” (Dankoff, Kelly, 1985, 213); *yañ* “nesnenin kalıbı, kalıp” (Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, 949); *yañ* “bir şeyin merkezi, kalıbı” (Atalay, 1943, 741); *yañ* “bir şeyin kalıbı (merkez). Başkasına bir ölçü kullanılır ve yapılacak şey onun biçimine

göre yapılır.” (Kaçalın, 2019, 555); DTS *yağ* 1. *Şekil, kalıp*, 2. *Ölçü, derece* (1969, 233a) anlamlarının var olduğunu görmekteyiz.

Tezcan, buradaki *yağı* sözcüğünün aslında *yanıġ+ı* “karşılığı” sözcüğünden orta hece ünlüsünün düşmesiyle ortaya çıktığını belirtmiştir (Tezcan, 1981, 70). B nüshasında ise (407. beyit 21b-13) sözcüğün ilk harfin noktaları yoktur ve *kef* ile yazılmıştır. Sözcüğü Tezcan *yanıġı* > *yanġı* > *yağı* biçiminde düşünmüştür. Ancak biz de hem dizeye anlam olarak uygun olanı hem de yazımı dikkate alarak sözcüğü *teġi* “kadar” biçiminde okuduk.⁷⁹

665. beyit (30b-09): *özel-* “acı çekmek”

Bu sözcük metinde 665. ve 1083. beyitte geçmektedir.

665. *maġa öznese kim özelip ölür*
maġa kim boyun egse ārzū bulur

“Bana kim başkaldırırsa **acı çekerek** ölür; bana kim boyun eğerse arzusuna kavuşur.”

1083. *özelü ölür men öz erksiz bolup*
ķutulġu yerim yok tiriglik bulup

“Elimde olmadan **acı çekerek** ölüyorum, hayat bulup sığınacak bir yerim yok.”

Arat 678. beyitte *özelip ölür* olarak okuduġu ifadeyi “ıstırap içinde mahvolur” (Arat, 1959, 60); 1096. beyitte ise *özelü barır men öz erksiz bolup* olarak okuduġu dizeyi “elimde olmayarak ve istemeyerek gidiyorum” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 90). İndeks“te *özel-* “ızdırap çekmek” olarak yer verilmiştir (Arat, 1979, 371).

Dankoff “a stubborn death (inatçı, acı çektiren, süründüren ölüm)” (Dankoff, 1983, 62) ve “I depart stubborn (inat ederek, isteksizce ayrılıyorum)” (Dankoff, 1983, 75) olarak çevirmiştir.

Tezcan, Derleme Sözlüğü 4086“da 1. *Hastalık yinelemek*, 2. *Yorulmak, ezilmek*, 3. *Zayıflamak*, 4. *İnme inmek* eylemi ile birleştirilerek *üzel-* biçiminde okunması daha

⁷⁹ *teġi* sözcüğünün sontaki olarak kullanımları için bk. Li, 2004, 484.

uygun olacağını ayrıca da Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde *üzül-* “dertlenmek” eylemi ile aynı sözcük olabileceğini söylemiştir (Tezcan, 1981, 57).

Sözcük, DTS“de *üzel-* “acı çektirmek” biçiminde okunmuştur. Sadece DLT“den ve Kutadgu Bilig“den örnek verilmiştir (DTS, 1969, 630a).

Clauson, DLT“deki bu sözcüğün Kutadgu Bilig“de yanlış okunduğunu aslında *uzal-* şeklinde okunması ve “uzamak, uzun sürmek” olarak anlamlandırılması gerektiğini söylemektedir (EDPT, 287a).

DLT“de de bulunan bu sözcük, DLT yayınlarında da *özel-* okunmuştur. *özel-* (107) “suffer and persist without relief”; “hold on to life (sick man)” (Dankoff, Kelly, 1985, 50); *er özeldi* “Adam yoruldu, kurtulamayacağı bir işe düştü”; *iglig özeldi* “Hastaya can vermesi güç geldi, sanki ölümün şiddetinden canı çıkmıyor” (Kaçalın, 2019, 379); *özel-* “âciz kalmak, içinden hemen çıkılmayacak bir işe düşmek, ruhu teslim etmekte zorlanmak, eziyet çekmek” (Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, 794) biçimlerinde yer aldığını görmekteyiz.

Kırgızca *özölün-* “feryat etmek; hıçkırarak ağlamak” sözcüğü de *özel-* ile ilgili olmalıdır (Yudahin, 2011, 619b).

Yukarıdaki verilere göre biz de Tezcan ve DTS“nin tersine Arat“ın okuduğu gibi *özel-* biçiminde okuduk ve “acı çekmek” olarak günümüz Türkçesine aktardık.

759. beyit (33b-14): *tın kuğı al-* “nefesini tutmak”

Metinde sadece 759. beyitte geçen bu ifade şu şekilde yer almaktadır:

anı kördi erse bu ay toldı çın

katıg korktı özke kuğı aldı tın

“Bu Ay Toldı bunu görünce gerçekten çok korktu, (korkudan) **nefesini tuttu.**”

Arat (773. beyitte) *tın kuğı al-* olarak okuduğu ifadeyi “nefesi kesildi” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 66). Dankoff, aynı ifadeyi “held is breath (nefesini tuttu)” biçiminde çevirmiştir (Dankoff, 1983, 65). Biz de Dankoff“un yaptığı çevirinin daha uygun olduğunu düşünerek “nefesini tutmak” biçiminde günümüz Türkçesine aktardık.

Çalışmasında *tını kesil-* “nefesi kesilmek” deyimine yer veren Önler, *tın kudu al-* “nefesini tutmak” deyimine yer vermemiştir (Önler, 1999, 173).

781. beyit (34b-08): *sarıl-* “öfkelenmek, kızmak, gücenmek”

*körüp buştum erse ilendi özün
sarıldım saña men töküldi sözüñ*

“Görüp öfkelendiğimde beni ayıpladın; ben sana **kızdım**, ondan sonra sözlerin döküldü, konuşmaya başladın.”

Arat metninde bu sözcüğü geçtiği bütün beyitlerde *seril-* olarak okumuştur. İndeks“te *seril-* sözcüğüne “sarsılmak; gücenmek, hiddetlenmek; tahammül etmek” anlamları verilmiştir (Arat, 1979, 391).

Erdal, eylem hakkında şu bilgileri verir: *sar-ıl-* “birine kızmak, darılmak” eyleminin mastar biçiminin DLT“de kaf ile yazılmış olmasından dolayı ses uyumu açısından art ünlülü olduğu belirlenmiştir. *sar-* “birine kaba davranmak, sert sözler söylemek, azarlamak” eylemi (Dankoff ve Kelly“ye göre), EDPT“de yazıldığı gibi „mak mastar eki *-mek*“ten bozma değil, aynı birinci el tarafından K ile Q“yu bağlayan bir ligatürdür. Dolayısıyla Tezcan Türkiye Türkçesi, Azerice ve Kırgızca *sert*“le uyumlu olsun diye *ser-* ve *seril-* okumakta yanlış olmuş olabilir (OTWF II, 670).

Clauson, *sar-* “to ill-use someone” Kaş. III 181 *sarar*, *sarmak* “mek” biçiminin değiştirilmiş olduğunu ve 851a“da *sarıl-* Kaş. II 123 *sarılur*, *sarılmak* biçiminde olduğunu söylemektedir (EDPT, 843b).

Tezcan, Clauson“un bu eylemi *sar-* biçiminde okuduğunu fakat bunun doğru olmadığını belirtiyor. Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde *sert*, Kırgızcada *sert* “çirkin, biçimsiz” ile aynı kökten olduğunu söyler (Tezcan, 1981, 58). Ayrıca Tezcan, *seril-* için imla açısından bir düzelti önermemiş sadece “tahammül etmek” anlamının olmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Metne baktığımız zaman *sarıl-* sözcüğü toplam 7 defa (781; 1588; 3122; 3729; 4301⁸⁰; 4511; 5651) geçtiğini görmekteyiz. Bunlardan sadece iki tanesi (3729; 4301) elif ile yazılmamıştır. Diğer yerlerde elif ile yazılmıştır. *sar-* “kızmak, incitmek” sözcüğü de 8 yerde geçmektedir. Hepsi de elifsiz yazılmıştır. Ayrıca 3122. beyitte

⁸⁰ Anlam olarak uymadığı için diğer nüshalara göre **tiril-** olarak düzeltildi.

sarılğa şeklinde olması yani kalın sıradan ek gelmesi bunun *seril-* biçiminde değil *sarıl-* biçiminde okunması gerektiğini göstermektedir. Nitekim Taş, dizindeki *ser-* ve *seril-* biçimlerinin, art ünlü ile, *sar-* ve *sarıl-* olarak düzeltilmesi gerektiğini belirtmiştir (Taş, 2015, 193). Biz de çalışmamızda bu sözcüğü *sarıl-* ve *sar-* biçiminde okuduk.

843. beyit (37a-03) : *kölük* “yük, yük hayvanı”

kölük sözcüğü metinde 843. ve 4341. beyitlerde geçmektedir.

843. *tüzü halqqa barça qılur edgülük*

*yana minnet urmas kişike **kölük***

“Her zaman bütün yaratılanlara iyilik eder; yine de yaptığı iyiliği insanlara **yük etmez (başakakmaz).**”

4341. *yëgü kedgü mingü at aygır sülük*

*bulardın çıkar hem yüdürgü **kölük***

“Yiyecek, giyecek, ordunun binek atı, aygır ve **yük hayvanları** bunlardan çıkar.”

Arat 857. beyitte *külük* olarak okuduğu sözcüğü “yaptığını insanın başına kakmaz” (Arat, 1959, 72) ve 4441. beyitte de *kölük* olarak okuduğu sözcüğü “yük hayvanı” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 321). İndeks’te *külük* “ünlü, sanlı” maddesinde 857. beyit için verilmiştir (Arat, 1979, 300). Halbuki Arat çeviride “başakakmak” anlamını vermiştir.

Clauson (EDPT, 717b) ve Dankoff (1983, 262) 857. beyitteki sözcüğün *külük* değil 4441. beyitteki gibi *kölük* olması gerektiğini belirtmişlerdir.

919. beyit (40a-02): *yolluğ* “doğru yolda olan”

Fergana nüshasında sadece 919. beyitte geçmektedir.

utunluğ bıwalıq yawalıq qamuğ

*ésizler qılınçı bolur ay **yolluğ***

“Ey **doğru yolda olan kişi**; küstahlık, kabalık, lüzumsuzluk hepsi kötülerin davranışdır.”

Arat 931. beytin ikinci dizesinin sonunda A nüshasında geçen *uluğ* biçimini tercih edip metnine yansıtmıştır. Bu beyit C nüshasında bulunmamaktadır. Dipnotta B nüshasında *yuluğ* yazıldığını söylemiştir. Fergana nüshasında 919. beytin ikinci dizesinin sonundaki sözcük anlam açısından *yuluğ* “fıdye, kurban” değil *yolluğ* “doğru yolda olan” olması daha uygun olduğunu düşünüyoruz çünkü bu beyit “Hükümdar Ay Toldı”ya Cevabı” kısmında yer almaktadır ve hükümdar bu beyitte Ay Toldı”ya seslenmektedir. Nitekim sözlüklerde ve birçok eserde bu anlamda kullanılan bir sözcüğün var olduğunu görmekteyiz.

Clauson, *yolluğ* sözcüğünün *yol* kökünden geldiğini ve “iyi yolda olan” biçiminde tercüme edilebileceğini, Uygurcada da var olduğunu söylemiştir fakat Karahanlı dönemi için soru işareti koymuştur (EDPT, 925b).

Kur’an Tercümeleri”nde *yolluğ* sözcüğü “(doğru) yolda olan, yol tutan” (Ata, 2004, 786); “yol sahibi, yollu” (Sağol, 1995, 191) anlamlarında geçtiğini görmekteyiz. Bu veriler doğrultusunda biz de sözcüğü *yolluğ* olarak okuduk ve “Ey doğru yolda olan” biçiminde günümüz Türkçesine aktardık.

929. beyit (40a-12): *tiriglik* “hayat”

buzulmasu begler beğüklük bile

awınçın tiriglik sewinçin küle

“Beylerin, kibirle büyüklüğü bozulmasın; **hayat** huzur ve sevinç içinde gülerek geçsin.”

Arat (941. beyitte) beytin ikinci dizesini *awınçın tirilgil sewinçin küle* biçiminde okuyup “ömrün rahatlık ve sevinç içinde geçsin” olarak günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 78).

Arat’ın *tirilgil* olarak okuduğu sözcük A ve B nüshasında *tiriglik* olarak yazılmıştır. C nüshasında ise bu beyit bulunmamaktadır. Arat hiçbir nüshada bulunmayan *tirilgil* biçimini tercih edip metnine yansıtmıştır.

Biz Fergana nüshasına sadık kalarak sözcüğü *tiriglik* olarak okuduk ve günümüz Türkçesine şu şekilde aktardık:

awınçın tiriglik sewinçin küle “hayat huzur ve sevinç içinde gülererek geçsin”

1025. beyit (44a-14); iş küdüg süz- “iş gücü yoluna koymak”

bu ay toldı süzdi kamuğ iş küdüg

küwenç kıldı özke bu bulmuş üdüg

“Bu Ay Toldı bütün **iş gücü yoluna koydu**; yakaladığı fırsatı gurur ve kıvanç kaynağına çevirdi.”

Arat (1038. beyitte) *bu ay toldı sordı kamuğ iş küdüg* olarak okuduğu dizeyi “Ay Toldı bütün işleri yoluna koydu.” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 86). İndeks’te sor- “sormak, aramak” maddesinde yer verilmiştir (Arat, 1979, 401). Halbuki metinde “yoluna koymak” olarak aktarılmıştır.

B ve C nüshalarında “re” ile yazılmıştır. Fergana nüshasında “ze” harfinin birçok yerde noktasız yazıldığını görmekteyiz. Böylece buradaki yazımda da bir noktalama eksikliği var olduğunu düşünebiliriz ve Dankoff’un verdiği *süzdi* düzeltisini kabul edebiliriz (Dankoff, 1983, 262). Sonuç olarak *iş küdüg süzmek* ifadesini bir deyim olarak düşündük ve “iş gücü yoluna koymak” olarak günümüz Türkçesine aktardık.

1033. beyit (44b-08): ne me “ne de, ne kadar da”

Sadece Fergana nüshasında *ne me* biçimi eserde (1033; 1087; 1150; 1671; 1716; 1748; 2412; 2914; 3311; 3350; 3603; 3892; 5108) toplam 13 yerde geçmektedir. Bunlardan 2412. beyit ve 3311. beyitte “nasıl?” anlamında, diğer beyitlerde ise “ne de, ne kadar” anlamlarında kullanılmıştır. Arat metin yayımında sözcüğün geçtiği 13 yerde de Fergana nüshasındaki *ne me* sözcüğünün yerine diğer nüshalarda bulunan *yime* sözcüğünü tercih etmiştir.

Sözcük DLT’de *ne me edgü kişi ol* “O, ne iyi adamdır.” *ne me yawuz neñ-ol bu* “Bu, ne kötü şey” anlamlarında yer alır (Kaçalın, 2019, 350; Dankoff, Kelly, 1985, 121; Atalay, 1941, 214-215). Ayrıca Kur’an Tercümelerinde ile Harezmi Türkçesiyle yazılmış eserlerde de bu anlamlarda kullanılır: Kısasü’l Enbiyâ’da *nime* “ne kadar çok” (Ata, 2019, 788); Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi’nde *neme* “ne, ne kadar, ne derecede”, *neme yahşı* “Ne güzel, ne kadar güzel!” (Sağol, 1995,

112); Kur'an Tercümesi'nde *nê/eme* “ne!, çok, pek” (Ata, 2004, 533); Nehcü'l-Ferâdis'te *neme* “nice, ne kadar çok, ne!” (Ata, 1998, 314); Mukaddimetü'l-Edeb'te *nême* “ne, ne şey, şey” (Yüce, 1993, 159).

1036. beyit (44b-11): *tüne-* “kararmak”

ênigli aġar olaġıġlı êner

*yaruġlı **tüner** ol yorıġlı tınar*

“İnen yükselir, yükselen iner; parlayan **kararır**, yürüyen durur.”

Arat (1049. beyitte) *tunar* biçiminde okuduğu sözcüğü “söner” olarak günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 87).

Tezcan dizindeki *tunar* (1049. beyit için) “donuklaşır” anlamında olması gerektiğini belirtir (Tezcan, 1981, 65).

Dankoff ise bu verinin *tunar* değil *tüner* olması gerektiğini söyleyerek (1983, 262) çeviride de “darken (kararır)” olarak çevirmiştir (Dankoff, 1983, 74).

Clauson, *tüne-* maddesinde *yaruġlı tüner* “that brightens gets darker (parlayan kararır)” örneğini verip metinde *tunar* yerine *tüner* okunması gerektiğini söylemiştir (EDPT, 516a). Biz de parlayan bir şeyin donuklaşmadığını genelde ışığının söndüğünü, karardığını düşündüğümüz için Dankoff ve Clauson’un düzeltilerini dikkate alarak *tunar* yerine *tüner* okuyup günümüz Türkçesine “kararır” olarak aktardık.

1051. beyit (45a-12): *matridus* “bir ilaç türü”

kerek ħat ŧeliŧe kerek tiryāk êt

*kerek **matridus** ħat ya ħurnı ôġit*

“İster ŧelise kat, ister Tiryak hazırla; ister Matridus kat ya da müŧhil ilacı ôġüt.”

Ölmez, Kutadgu Bilig’de sadece bir beyitte (Arat yayımında 1064. beyit) geçen bu sözcüğün kökeniyle ilgili Sanskritçe olduğu yolundaki bilgileri Sanskritçe sözlüklerde bulamadıġı için ŧüphayle karŧılamıştır. Çeŧitli sözlük ve internet kaynaklarından yaptıġı araŧtırmalara göre karŧısına *Mithridate/Mithridates* biçiminde

bir özel adın çıktığını belirten Ölmez, Dankoff'un da sözcüğe *Mithridate* olarak yer verdiğini belirtir (Ölmez, M., 2011, 401). Dieter Maue'den aldığı bilgiye göre de „Antidote“un yani panzehirinin doğu kökenli olma ihtimalinin yüksek olduğunu ancak Mithridates ile ilgisinin ikincil olacağını belirtmiştir (Ölmez, M., 2011, 401, dipnot, 5).

Zieme, *Indische Wörter in nichtbuddhistischen alttürkischen* adlı makalesinde bu sözcük hakkında şu bilgileri verir:

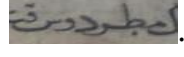
“Dankoff, *matridus* sözcüğünü, adını Orta Çağ'dan beri bir panzehirden alan ve genellikle afyon vb. adlarda geçen *Mithridate* aracılığıyla çevirmiştir. Bu etkileyici çözüme rağmen, bazı şüpheler vardır çünkü *Mithridates*'in Fars-Arap literatüründe bir uyuşturucu adı olarak kanıtlanması ve böylece Kutadgu Bilig'de de bulunabileceği bana kesin görünmüyor. Bu nedenle çözüm olarak ilk hecedeki *ma-*'yı ayırıp *ma/me*'yi bağlama edatı olarak yorumlamayı önermek istiyorum. Söz konusu sözcük Uygur harfli yazmada *m-'- tyry-twsdwd* imlâsıyla yazılmıştır. Bundan hecenin ayrılmasını anlamak kolaydır” (Zieme, 2003, 155).

Geriye *tridus* sözcüğünün kaldığını belirten Zieme, Sanskritçe *tri* “üç” ile *doş* sözcüğünün birleşmesiyle oluşan *tridoşa*'nın “üç doşlar” anlamına geldiğini açıklar. Ayrıca burada hala açıklanmaya ihtiyaç olduğunu çünkü Arap alfabesindeki *dws* yazımı da açıklığa kavuşturulmadığını belirtir (Zieme, 2003, 156).

Uygur harfli yazma Arap alfabeli yazmadan daha geç tarihli olduğundan, bu durumda Uygur alfabesindeki imlânın önemli olmadığını belirten Zieme, Maue'nin yayınladığı 24 nolu metinde Sanskritçe *Tridosā*'nın “üç doşlar” biçiminde tercüme edildiğinden yola çıkarak *doş* sözcüğünün bağımsız olarak da alınabileceğini gösterdiğini düşünür (Zieme, 2003, 156).

Zieme bu beyti şöyle anlamak gerektiğini belirtir:

“Gib (oder: füg hinzu) *şelişa*, Gegenmittel-Substanzen, Tridosaghna (?) oder Pulver-Heilmittel (*Şelişa*, panzehir maddeleri, tridosaghna (?), veya toz ilaçlar verin (veya ekleyin)”. ”

Görüldüğü gibi Zieme de *Tridoşaghna*’yı soru işaretiyle verir. Ayrıca sözcüğün imlâsına baktığımızda *mim* harfinin *tu* ile bitişik yazıldığını görüyoruz . Bu nedenlerle şimdilik sözcüğü *matridus* biçimiyle bıraktık.⁸¹

1064. beyit (45b-10): *yêl*- “koşmak, hareket etmek”

ne edgü neş erdi bu devlet kelip

*yana barmas ersetilekçe **yêlip***

“Bu saadet gelip tekrar gitmeseydi ve isteğe göre **hareket etseydi** ne iyi olurdu.”

Bu sözcük A nüshasında *yorıp*, C nüshasında *bilip*, B nüshasında *yêlip* olarak yazılmıştır. Arat 1077. beyitte Fergana nüshasında yer alan *yêlip* biçimini tercih etmiştir ve “hareket etseydi” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 88).

Özçelik, *yel-*, *yil-* → *yêl-* “koşmak” maddesinde Arat’ın *yel-* (1077) ve *yil-* (1955, 2846, 5681) “koşmak” olmak üzere iki şekilde okumuş olduğu fiilin, dizinde de iki ayrı madde başı olarak işlendiğini ve iki madde başının birbiriyle ilişkilendirilmediğini söyler. Bu beyitlerde geçen fiilin de *yêl-* şeklinde okunması gerektiğini düşünür (Özçelik, 2020, 975).

İndeks’te *yel-* “koşmak” için sadece bir veri (1077. beyit) verilmiştir (Arat, 1979, 535). Ayrıca ayrı bir maddebaşı daha yapılarak *yil-* “koşmak” (1955; 2846; 5681. beyitlerinde) sözcüğü verilmiştir (Arat, 1979, 544). Fakat bu verilerden 1955. beyitte B nüshasında *uķmış*, A nüshasında *körmiş* ve C nüshasında *bilmiş* sözcükleri yer almaktadır. Arat dipnotta C nüshasındaki sözcüğün *ye* yerine *be* ile yazıldığını söylemiştir ve metne *yilmiş* biçimini yansıtmıştır ve günümüz Türkçesine “çok gezmiş” olarak aktarmıştır (Arat, 1959, 148).

Diğer bir veri olan 2846. beyitte Arat *yilür* olarak okuduğu sözcüğü günümüz Türkçesine “yenilir” olarak aktarmıştır (Arat, 1959, 210). İndeks’te ise bu iki veri “koşmak” maddesinin içinde yer alır.

⁸¹ Zieme ayrıca Rusça çeviriye de serbest çeviri notuyla yer verir: Weder Dekokte, noch Krauter noch herbe Gifte, weder der Geschmack von Galle noch Lanende Mischungen (Ne kaynatma, ne şifalı otlar, ne acı zehirler, ne safranin tadı ne de ferahlatıcı karışımlar) (Zieme, 2003, 156).

Ercilasun, 2846. beyitte geçen *yêlür* biçiminin *yê-* “yemek” eyleminden –l ekli bir edilgen biçim söz konusu olduğunu belirtmiştir (Ercilasun, 1984, 27).

Sözcük, Clauson'da *yel-* “to trot, amble (koşmak, rahvan koşmak)” (EDPT, 918a); Dankoff ve Kelly'de *yêl-* “atın rahvan gitmesi” (1985, 222); DTS'de *yêl*-II “koşmak” 2. “gezmek, dolaşmak” (1969, 254a) olarak geçmektedir. Erdal, *yelme* “öncü birlikler” sözcüğü *yel-* “koşmak” kökünden geldiğini belirtir (OTWF I, 316).

Böylece İndeks'te yukarıda verilen beyitlerden 2846. beyit hariç 5681. ve 1955. beyitlerin yer aldığı maddedeki veriler *yel*-“koşmak, hareket etmek” maddesinde toplanmalıdır.

1148. beyit (48b-09): *unu* “işte”

Metinde bu sözcük (1148, 4056, 4766, 5304) toplamda beş yerde geçmektedir ve “işte” anlamında kullanılmıştır. Arat (1161, 1261, 4155, 4866, 5413, 6499) *unu* biçiminde okumuştur ve 1261. beyitte “onu”, diğer beyitlerde “işte” olarak günümüz Türkçesine aktarmıştır. Fakat İndeks’te bütün veriler *unu* “işte” maddesinde verilmiştir (Arat, 1979, 496).

Clauson, *onu* “ol” işaret zamirinin belirtme hali olduğunu ve sadece Karahanlı Türkçesinde bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca Kutadgu Bilig’de geçen yerlerde bazen sadece kafiye uyumunu sağlamak için kullanıldığını ve metne herhangi bir anlam yüklenmediğini belirtir (EDPT, 170b).

Eski Uygurcada *una* “işte” anlamındadır (Eraslan, 2012, 616); *una* “bak, gör, peki, işte” (Wilkens, 2021, 799).

DTS”de *unu* sözcüğü için *ol* “o” maddesine gönderme yapılmaktadır (DTS, 1969, 612b).

DLT’de *onu* “o” (Dankoff, Kelly, 1985, 40; Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, 775; Kaçalin, 2019, 358) biçiminde geçmektedir.

1150. beyit (48b-11): *okı*- “say-, anla-”

ne me yakşı aymış bu türk buyruğu

körür köz yaruḳı oḡul kız oḳı

“Türk veziri ne de güzel söylemiş, oğul ve kız gören gözün nurudur, bunu böyle anla.”

Arat (1163. beyitte) *körür köz yaruķı oğul kız oķı* olarak okuduğū dizeyi “Oğul-kız, hakikatte, gören gözün nurudur.” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 94). 1163. beyitte geçen *oķı* sözcüğünün İndeks’te yer almadığını görmekteyiz.

Biz bu beyitteki sözcüğü *oķı*- eylemi olarak ele aldık ve günümüz Türkçesine “saymak, farz etmek, anlamak” olarak aktardık.

Dankoff, “Verily son and daughter are the light of one’s seeing eyes. (Gerçekten, oğul ve kız gören gözün nurudur)” biçiminde çevirmiştir (Dankoff, 1983, 77).

Şahabettin Gedik “Kutadgu Bilig’in Khaire Nüshası [1b-98a]” adlı doktora tezinde Mısır nüshasında 25b/14’te geçen *oķ+ı* sözcüğünü kuvvetlendirme edatı olarak alır (Gedik, 2015, 513). Aynı sözcüğü Özge Eker ise “Kutadgu Bilig Dizini” adlı yüksek lisans tezinde *oķı*- “okumak” olarak yer verir (Eker, 2015, 762).

Arat ve Dankoff’un çevirilerinden yola çıkarak burada geçen *oķ* sözcüğünün kuvvetlendirme edatı olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Fakat *oķ+ı* yapısını açıklamamız zordur çünkü kuvvetlendirme edatı olan *oķ* sözcüğü hiçbir zaman *+ı* belirtme durum ekini veya *+ı* iyelik ekini almamaktadır.

Biz bu beyitteki sözcüğü *oķı*- eylemi olarak ele aldık ve günümüz Türkçesine “saymak, farz etmek, böyle kabul etmek” olarak aktardık. Nitekim daha sonraki dönemlerde bu anlamda kullanılan birçok örnek görmekteyiz.

oķı- eyleminin bu anlama yakın kullanımını aşağıdaki çalışmalarda *oğul kız oķı*- “evlat edinmek, farz etmek” anlamında kullanılmıştır:

Mukaddimetü’l-Edeb’de *oķun*- “edinmek, saymak “ (Yüce, 1993, 162); Harezmi Türkçesi *Satır Arası Kur’an Tercümesi*’nde *oķunmuş oğlan* “evlatlık” (Sağol, 1995, 116); *Şecere-yi Terākime*’de *oğul okun*- “evlat edinmek” (Ölmez, Z., 2020, 415).

1298. beyit (54a-05): öz boķa “kendini tutup, kendini geri çekip”

ķamuğ işte ewme serin öz boķa

serimlüg kişiler tegir ārzūķa

“Hiçbir işte acele etme, **kendini tutup** sabret; sabırlı kişiler arzularına ulaşır.”

Bu sözcük A ve C nüshasında *öz yığa*, B nüshasında ise Arat“ın verdiği dipnota göre *buğa* yazılmıştır. Arat (1310. beyitte) *öz buğa* olarak okuduğu bu ifadeyi “kendini tut” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 104). İndeks“te ise *buğa* “boğa” maddesinde verilmiştir. İndeks“teki verilere göre metinde üç yerde (1310; 5801; 5810) geçmektedir (Arat, 1979, 113). Fakat metne baktığımız zaman 5810. beyitte bu sözcüğün yer almadığını görmekteyiz. 5801. beyitte geçen *buğa* “boğa” sözcüğü hem Fergana hem de Mısır nüshasında vav ile yazılmıştır. Böylece *buğa* sözcüğünün vav ile yazıldığını düşünürsek Fergana nüshası 1298. beyitte (54a/05) Arat“ın (1310. beyitte) *buğa* olarak okuduğu sözcük hem yazım hem de anlam olarak metne uygun değildir.

Clauson, *boğ-* “to cross (the legs) (bacak bacak üstüne atmak)” maddesinde Kutadgu Bilig 1310. beytinde geçen sözcüğün *boğ-* okunması ve gerektiğini belirtmiştir (EDPT, 311b).

DTS“de *buğ-* “bükme, eğme” olarak geçmektedir ve sadece DLT“deki örnek verilmiştir (DTS, 1969, 125a).

DLT“de de bulunan *boğ-* eylemi yapılan çalışmalarda şu şekilde geçer: *boğ-* “draw in (outstretched leg) (çekmek, toplamak)” (Dankoff, Kelly, 1985, 76); *buğ-* “büküp toplamak” (Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, 599); *boğ-* ol adağın boğdı “O, ayağını topladı, uzatılmışken kendisine doğru çekti.” (Kaçalın, 2019, 117); *buğ-* “bükme, kıvrımak” (Atalay, 1943, 111).

Erdal, *boğ-ur-* “azaltmak, kısıtlamak, düşürmek” sözcüğüyle ilgili açıklamasında semantiği *boğ-ur-* eylemine denk düşen geçişsiz bir *boğ-* eyleminin de mevcut olduğunu ve birinin *Suv. (Suvarnabrahma-sutra)*“dan diğeri Uygur sonrası *Buyan Evirmek*“ten *amrılmak* ile yapılmış ikiz eylemde geçtiğini belirtir (OTWF II, 711).⁸²

Eylemin Türk yazı dillerindeki görünüşleri ise şöyledir:

Teleüt *Poğ-* “das Knie beugen (diz çökmek)” (VeWTD IV, 1264); Lebed *pug-* “krumm biegen (bükme)” (VeWTD IV, 1361); Tarançi *bog-* “über Kreuz binden (die Füße oder Hände) (eli ya da ayağı çapraz bağlamak)” (VeWTD IV, 1647);

⁸² *boğur-* eylemi için ayrıca bk. Wilkens, 2021, 186.

Yakutça *boḡuy-* “eḡmek, bükmek; eḡilmek, bükülmek” (YakRS, 74a); Başkurtça *boḡay-* “çömelmek, yuvarlak olup çökmek” (BTS, 96b).

Görüldüğü gibi Türk dillerinde eylemin sadece “bükmek, diz çökmek, çömelmek” anlamı mevcuttur. Sözcük, ünlüsü açısından Lebed ve Başkurtça (*boḡay-*“ın da /u/“lu biçimden geldiğini düşünürsek) hariç daha çok /o/ ile yaşamaktadır.⁸³

Bu bilgiler doğrultusunda 1298. beyitteki sözcüğü, “sakin olup kendini tutmak” anlamındaki *boḡ-* eyleminden *-a* ulaç ekiyle oluşmuş bir sözcük (*boḡa*) olarak değerlendirdik. Sözcük, indekste de *boḡ-* olarak ayrı madde başı yapılarak yer almalıdır.

1399. beyit (57b-03): *ḡotu* “sürü, topluluk, cemaat”

ḡapuḡdatêrildiḡamuḡaçböri

ê êlig ḡotuḡ keḡ küdezîp yorî

“Ey hükümdar, bütün aç kurtlar kapıda toplandı; sen **halkı** iyice gözet.”

Arat (1413. beyitte) *ḡoyuḡ* “koyunları” olarak okuduğu bu sözcük hiçbir nüshada yer almamaktadır. Arat belki de birinci dizede yer alan *böri* sözcüğüne uygun olması için ikinci dizedeki kelimenin de *ḡoyuḡ* olması gerektiğini düşünmüştür.

Bu dize A nüshasında *ḡapuḡ keḡ küdezgil ay ilig yorî*; C nüshasında *ḡapuḡ keḡ küdezgil ay ilig ḡutî*, B nüshasında ise *ê êlig ḡotuḡ keḡ küdezîp yorî* yazılmıştır. Arat dipnotta hem B hem de C nüshasında noktalama yanlışlığı olarak düşünmüş ve her ikisinde de *ḡoyuḡ* yazıldığını belirtmiştir. Tezcan, *ḡotu* sözcüğünün Kırgızca *kotolo-* “yığılışmak, kalabalık halinde toplanmak, pek çok olmak” eyleminden türemiş olabileceğini belirtmiştir (1981, 52). Bu sözcüğün Kutadgu Bilig’de başka yerlerde de “zümre, topluluk” biçiminde geçmesi nedeniyle biz de buradaki sözcüğü *ḡotuḡ* okuyarak günümüz Türkçesine “halk” olarak aktardık.

1401. beyit (57b-05): *yayın-* “dağıtmak”

buḡı bolma işde sen öwke yayın

buḡı bolsa begler buzar beglikin

⁸³ Bu verilere göre Eski Türkçede üç farklı anlamı olan eylemin “azalmak, kaybolmak, yok olmak; sakın olmak, rahatlamak” anlamlarının birbirine yakın olması nedeniyle *boḡ-*; “diz çökmek, ayağını toplamak” anlamındaki eylemin ise *buḡ-* olduğunu düşünmek mümkündür.

“İşlerinde hiddetlenme, sen öfkeni **dağıt**; beyler hiddetli olurlarsa beyliklerini bozarlar.”

A ve C nüshalarında *yıgın*; B nüshasında ise *yayın* biçiminde yazılan sözcüğün her iki biçimi de anlam açısından uygundur. Arat, (1414. beyit) *yıgın* olarak okuduğu sözcüğü “hâkim ol” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 111)

A ve C nüshalarındaki *yıgın*- eylemi, “kendi kendini engellemek” anlamıyla Eski Türkçede bulunan bir eylemdir (EDPT, 904b; Erdal, OTWF II, 629).

Bilindiği gibi Eski Türkçede “yaymak, yayılmak *mec.* dağıtmak” anlamında *yadın*- eylemi vardır (EDPT, 892a). Sözcüğün Fergana nüshasındaki biçim, *yay*- eyleminden dönüşlü çatı kurarak (tıpkı *yığ*- > *yığ(i)n*- eylemi gibi) „öfkeni dağıt“ anlamını sağlamıştır.

Erdal, *-(X)n* ekinin genellikle orta, dönüşlü ve geçişsizleştirici (anti-transitive) eylemler yaptığını belirtir ve ekin işlevini şöyle açıklar: “Dönüşlü eylemlerde özne eylemin hem eyleyicisini hem de nesnesini temsil eder. Eylem orta çatıdaysa eylem özneye, ailesinin bir üyesine, vücudunun bir parçasına veya ayrılamaz biçimde onunla ilişkili herhangi bir şeye atfen, ya da bunların yararına ifa edilir. “Geçişsizleştirici” terimiyle, geçişli tabanın eyleyici-etkilenici çiftinin birlikte temsilini mümkün kılmasına karşın, eylemi öznenin kendisinden kaynaklanır olarak sunan çatı kastedilmektedir” (OTWF II, 583-84).

Yay- eylemine eklenen *-n* eki, dönüşlü çatıyı kurarken “kendi öfkeni dağıt” anlamıyla aynı zamanda hem özne hem nesneyi karşılayan bir yapı kurmuştur. Bu şekliyle *-(X)n* ekiyle yapılmış nesne alabilen (*arı-n*- “arınmak, saf olmak, (kendini) temizlemek”, *aş-(u)n*- “(birini) geçmek” gibi) eylemlere benzetilmektedir.

Eski Türkçe döneminden sonrasına ait bir biçim olan *yayın*- eylemi, Kıpçakçada ve Eski Anadolu Türkçesinde edilgen anlam ifade eder:

TZ *yayındı* „yayıldı“ (V5b3, 6b8) (Ar. ittasa‘a) (Khairullah, 2015, 695)

Yayın- “dağılmak, yayılmak” (TTS VI, 4443).

Bu veriler doğrultusunda Fergana nüshasındaki eylemin eserin istinsah edildiği döneme ait, istinsah edenin tasarrufuyla eserde yer aldığını söylemek mümkündür. *öwke yayın* ibaresi mecazen „öfkeni dağıt, yay“ anlamında değerlendirilebileceği için

anlam açısından da uygundur. Böylece Eski Uygurcadaki *yay*-⁸⁴ eyleminden türemiş ve kök anlamıyla uyuşan *yayın*- eylemi için Fergana nüshasından yeni bir veriden söz etmek mümkündür.

1410. beyit (57b-14): *uğıtğa ot teg* “ilaç gibi uyutacak, mec. kendinden geçirecek”

awınma erejke küwenme ay beg

awınçın küwençin uğıtğa ot teg

“Ey bey, huzura güvenme ve (huzurla) avunma; avuntun ve güvencin seni ***ilaç gibi uyutacaktır, kendinden geçirecektir.***”

Arat (1424. beyitte) *awınma erejke küwenme ay beg/ awınçın küwençin uğıtğay u teg* biçiminde okumuş ve “Ey hükümdar, avunma ve huzura güvenme; bu avunman ve güvenmen seni *gafllet uykusuna düşürür.*” olarak günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 111).

Bu ibare B nüshasında nokta konmadığı için *uğıtğa* veya *uğınğa ot teg* olarak okunabilir. C nüshasında da nokta konmadığı için *uğıtğa* veya *uğınğa u teg* okunabilir. A nüshasında Arat’ın belirttiğine göre *udunza udeg* yazılmıştır.

Clauson, *uğın*- maddesinde *uçı*- “to sleep quietly, go to sleep” olarak verir. Karahanlı döneminde *ot uğındı* “the fire died down and went out”; *yula uğındı* “the lamp (etc.) went out”; *anıñ qutı uğındı* “his good luck died away” örneklerini vererek Kutadgu Bilig’de geçen bu sözcüğü Arat’ın yanlışlıkla *-n-* yerine *-t-* ile okuduğunu belirtir. Böylece beyti de *awınçın küwençin uğınğay u teg* “your joy and pride will fade away like sleep” olarak okuyup çevirir (EDPT, 62).

Dankoff, ise Clauson’un bu önerisini kabul edip buradaki *uğıtğa* “uyutacak” sözcüğünü *uğınğa* “will fade away like a sleep (uyku gibi solup, sönüp gitmek)” olarak düzeltmemiz gerektiğini belirtir (Dankoff, 1983, 262).

Tezcan, *u* “uyku” maddesinde bu beyitteki *u teg* ibaresini B’ye göre *ot teg* olarak düzeltilmesi gerektiğini ve *awınçın küwençin uğınğay ot teg* “Avuncun, güvencin ateş gibi sönecektir” olarak anlaşılması gerektiğini vurgular. Arat’ın çevirisinin söz

⁸⁴ Eski Uygurcada *yay*- eylemi bulunmaktadır: 2yay- ausbreiten (?) || yaymak (?) (Wilkens, 2021, 879)

bakımı açısından yorumlanmasının imkansız olduğunu belirtir. Kendisinin önerisi için de 4412. *uğınmış ot* “sönmüş ateş” ve 4694. *uğınur bu ot* “söner bu ateş” beyitlerini karşılaştırmak gerektiğini söyler (Tezcan, 1981, 67).

Biz bu beyitteki *ot* sözcüğünü *ateş* değil *ilaç* olarak düşündük ve *uđıtđa ot teg* ibaresini “ilaç gibi uyutacaktır, kendinden geçirecektir” olarak aktardık.

1460.beyit (59b-04): *tiriglik* “ömür”

esenin tiriglik öküş miñ yaşa

küwençin awınçın öküş el aça

“Ömrünü sağlıkla (geçir), binlerce yıl yaşa; güvenle ve huzurla uzun saltanat sür.”

Arat (1480. beyitte) “esenin tirilgil öküş yıl yaşa- ömrünü sıhhatle geçir, çok seneler yaşa” olarak okuduğu *tirilgil* sözcüğu A nüshasında *tirilgin*, B ve C nüshalarında ise *tiriglik* biçiminde yazılmıştır. Böylece Arat nüshalarda bulunmayan bir biçimi metne almıştır. Gülden Sağol Yüksekaya da Arat’ın bu beyitte nüshaların dışına çıktığını ve nüshalarda bulunmayan bir biçimi metne yansıttığını düşünmektedir (2016b, 220; 2020b, 96-97). Arat’ın metne nüshalarda olmayan bir sözcüğu aldığı bu beyitte Fergana nüshasındaki yazımın doğru olduğu görülür. Biz de bu dizeyi metne sadık kalarak “esenin tiriglik öküş miñ yaşa” biçiminde okuyup “ömrünü sağlıkla geçir, binlerce yıl yaşa” olarak günümüz Türkçesine aktardık.

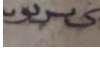
1479. beyit (60a-08): *barnu* “oluk oluk akıtmak”

yana aldı oğlan koyıña kuça

öpüp yığladı barnu yaşın saça

“Sonra oğlunu kucaklayarak koynuna aldı, öpüp göz yaşlarını **oluk oluk akıtarak**, saçarak ağladı.”

Arat (1500. beyit) *öpüp yığladı bürnü yaşın saça* dizesinde **bürnü** olarak okuduğu sözcüğu “kaplandı” olarak günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 116). İndeks’te “bürünmek” anlamı verilmiştir (Arat, 1979, 120).

Fergana nüshasında 4565. Beyitte (169a-06) de *bürnü* sözcüğü geçmektedir ve yazımına baktığımız zaman ilk “vav”ın ünlü için yazıldığını görürüz. Fakat 1479. beyitte ilk “vav” yazılmamıştır. Böylece hem yazım hem de anlam bakımından Dankoff’un vermiş olduğu *barnu* düzeltisinin daha uygun olduğu görülmektedir (1983, 262).

Biz de *barın-* “(kan v.b) akmak, boşanmak” (Dankoff, Kelly, 1985, 65; Erdal, OTWF II, 592; Clauson, EDPT, 367b; Kaçalın, 2019, 97) anlamında olan *barnu* sözcüğünü tercih ederek “oluk oluk akıtmak” anlamında günümüz Türkçesine aktardık.

Clauson’un sadece DLT’den verdiği veriye Erdal, Eski Uygurcadan (Maitrisimit) örnekler ekler. Dankoff’un dikkati ve önerisiyle örnekler arasında Kutadgu Bilig’den de veri eklenmiş oldu.

1488. beyit (60b-02): *ķori-* “korumak”

sözüñni küdezgil selāmet yori

özüñni küdezgil esenin ķori

“Sözlerine dikkat et, selametle yaşa; kendine dikkat et, esenliğini, huzurunu **ķoru.**”

A nüshasında *ķarı*, B nüshasında *ķori* yazılmıştır. C nüshasında beyit bulunmamaktadır. Arat (1509. beyitte) A nüshasındaki biçimi tercih ederek beytin ikinci dizesini *özüñni küdezgil esenin ķarı* biçiminde okuyup “kendini gözet, esenlik ile ihtiyarla” olarak günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 117).

Eski Türkçede yaygın kullanımı olmayan sözcüğü Clauson, *ķori-* “to fence in, or protect (a piece of ground)-(kapamak, çitle çevirmek ya da (bir yeri) korumak)” biçiminde anlamlandırır. Sözcüğün Ongin yazıtı 12’de ve DLT’de geçtiğini not eder (EDPT, 645b). Ancak Erdal, Ongin 12’de geçen verinin *yog* “cenaze töreni, matem” ile birlikte geçtiğini, doğru biçimin hapax olsa da *ķora-ğ* “loss, bereavement (kayıp, eksiklik)” olabileceğini açıklar; ayrıca EDPT’de belirtildiği gibi *ķora-ğ* sözcüğünün *ķori-ğ* sözcüğü ile özdeşleştirilmemesi gerektiğini belirtir (OTWF I, 193-194).

ķori- eylemi, DLT’de *otiğ ķorıdı* „O, otağı, vb. korudu“ ibaresinde geçer (EDPT, 645b; DTS, 1969, 458b; Kaçalın, 2019, 279). Fergana nüshasındaki bu veri ile *ķori-*

eyleminin Karahanlı Türkçesinde sadece DLT’de değil, Kutadgu Bilig’de bulunduğunu söyleyebiliriz.

Sözcüğün Eski Uygurcada bulunduğu Wilkens tarafından kaydedilmişse de kaynağı belli değildir: *Ƙorı*- “(bir yerin) etrafını çevirmek; korumak” (Wilkens, 2021, 394)

Clauson, sözlüğünde DLT’deki *Ƙorı*- eyleminin dışında sadece Çağatayca *Ƙoru*- biçimini not eder (EDPT, 645b; Seng., 285r19). *Ƙorı*- eylemi, Tarihi Türk yazı dillerinde Harezmi Türkçesinde *Kıyasü’l-Enbiyā, Mukaddimetü’l-Edeb* ve *Muini’l Mürid*’de *Ƙorı*- “korumak” (Ata, 2019, 721; Boeschoten, 1995, 721; Yüce, 1993, 147; Toparlı, Argunşah, 2018, 234); Harezmi Türkçesinden Çağataycaya geçiş dönemi eseri olarak kabul edilen *Gülistan Tercümesi*’nde de *Ƙorı*-“korumak” (Ergene, 2017, 672) olarak mevcuttur.

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT dışında görülmeyen bu sözcük, Fergana nüshasına istinsah edenin tasarrufuyla girmiş olmalı.

İndeks’te “korumak” anlamında *Ƙoru*- madde başıyla yer alan eylem sadece 3844. beyitte geçmektedir (Arat, 1979, 272). Tek veri olan bu sözcüğün geçtiği beytin yazı çevrimini Arat şöyle yapmıştır:

bitig birdi ögdülmiş aşnu turup

ilig aldı açtı okıdı Ƙorup

“Ögdülmiş ilk önce mektubu verdi; hükümdar aldı, açtı ve **dikkatle** okudu.” (Arat, 1959, 278)

Arat tercümesinde sözcüğü “korumak” değil “dikkatle, dikkat ederek” anlamında tercüme etmiştir. A ve B nüshalarında bu sözcük *körüp*’tür. Dankoff da eylemin *Ƙorup* değil *körüp* olması gerektiğini belirtmiştir (Danoff, 1983, 263). Kutadgu Bilig’in geneline bakıldığında *kör*- sözcüğünün birçok yerde “dikkat etmek” anlamlarında kullanıldığı görülmektedir (190, 2047, 2221, 4140, 4363, 5232) Bu durumda beyti şöyle okumak gerekir:

bitig bérdi ögdülmiş aşnu turup

élig aldı açtı okıdı körüp

Arat'ın metne aldığı C nüshasındaki *koru-* ve dolayısıyla İndeks'te de yer alan *koru-* eylemi yerine A ve B nüshasındaki *kör-* eylemi söz konusu olunca KB'de „korumak“ anlamında sadece Fergana nüshasındaki 1488. beyitteki *koru-* verisi söz konusudur. Bu durumda Eski Türkçede de az sayıda örneği olan bu sözcükle ilgili veriler arasına Fergana nüshasındaki bu veri de katılmalıdır.

1496. beyit (60b-10): *be-ḥill* “affetme, bağışlama; mec. helalleşme”

be-ḥill *ḳoldı barça ḳadaşlarḳa ol*

tiler boldı cānı yaşıl kökke yol

“ O bütün yakınlarından **helallik** istedi, canı mavi göğe yol almak istedi.”

Bu sözcük metinde sadece 1469. beyitte geçmektedir. Arat ise (1518. beyitte) *baḥil* olarak okuduğu sözcüğü “helalleşti” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 118). İndeks'te ise *baḥil* (A.) “hasis”, *baḥil ḳol-* “helalleşmek” olarak anlam verilmiştir (Arat, 1979, 53).

Bu beyit C nüshasında yer almamaktadır, A nüshasında ise *biḥil* yazılmıştır. Fergana nüshasına baktığımızda bu sözcüğün *baḥil* değil *biḥill* olarak yazıldığını görmekteyiz.

be-ḥill (Farsça) “(With lawfulness) Lawfull; also, permitted, lent, given, or forgiven by the owner” (Lexicon, 343b); *biḥil*, *ba-ḥil* (for A. *bi-ḥill*) “pardon, remission, absolution” (Steingass, 158a); *beḥil*, *beḥilli* “permission, licence/Erlaubniss; *beḥil kerdēn* “pardonner, gracier/vergeben, begnadigen”(Zenker, 1967, 178b). “Birisi tarafından affedilmiş, izin verilmiş; affetme, bağışlama” bir yardımcı eylemle (*kerden*) beraber “affetmek, bağışlamak” anlamlarında kullanılan sözcük, beyitte ölüme giderken yakınlarından affedilmeyi, bağışlanmayı istemek dolayısıyla helallik istemekle karşılanmaktadır.

Bu sözcüğün daha sonraki dönemlerde Harezmi ve Çağatay eserlerinde de var olduğunu görmekteyiz: *Nehcū'l-Ferādis*'te *beḥil ḳıl-* “bağışlama, affetme, mağfiret” (Ata, 1998, 53); *Sekkâkî Divanı*'nda *biḥil ḳıl-* “bağışlamak” (Eraslan, 1999, 411); *Lutfî Divanı*'nda *biḥil* “bağışlama, bağış” (Karaağaç, 1997, 376); *Leylî vü Mecnûn*'da *köp istedi siḳlidin biḥillik* (Şavk, 2011, 294).

Böylelikle 1496. beyitte geçen bu sözcük *baḥil* değil *be-ḥill* olarak okunmalı ve *be-ḥill kol*- “helallik istemek” biçiminde günümüz Türkçesine aktarılmalıdır.

1513. beyit (61a-12): *yawlaḡ* “çok”

Bu sözcük Eski Türkçede “kötü” manasında kullanılmıştır: *Orhon Yazıtları*’nda *yavlaḡ* “fena, kötü; kötülük, nifak” (Tekin, 2010, 183) *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*’nde *yavlaḡ* “kötü, fena” (Hamilton, 2011, 229).

Karahanlı ve Harezmi döneminde ise “çok, güçlü” anlamlarında da kullanıldığı görülmektedir: *Nehcü’l-Ferādis*’te *yawlaḡ* “çok” (Ata, 1998, 475); *Kıyasü’l-Enbiyā*’da *yawlaḡ* “çok; iyi, güzel” (Ata, 2019, 965)

Clauson, *yawlaḡ* “bad, evil (kötü)” Uygur ve Karahanlı dönemi eserlerinin bazılarında da “sert, katı” anlamları olduğunu; Kutadgu Bilig’in mensur mukaddimesinde ve daha sonraki dönem eserlerinde bu sözcüğün “çok” anlamında kullanıldığını belirtmektedir (EDPT, 876b-877a).

DTS’de *yawlaḡ* sözcüğünün 1. *Kötü*; 2. *Güçlü, sert*; 3. *Unvan* olarak kullanıldığı belirtilmiştir (DTS, 1969, 249a-b).

DLT’de bulunan sözcük DLT çalışmalarında şu şekilde geçmektedir: *yawlaḡ* “çok, sıkı, sürekli vb.” (Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, 960); *yawlaḡ* kelimesi aslında “Sert, pek, katı” anlamındadır. *yawlaḡ ḡatıḡ yıḡaç* “Çok sert ve dayanıklı ağaç.” (Kaçalın, 2019, 571-572).

Metinde bu sözcük toplamda 13 yerde geçmektedir. Aşağıdaki üç veride “çok” anlamında kullanılmıştır.

Mensur mukaddimenin 1b/7. satırında geçen *bu kitāb yawlaḡ Óaziz turur*; Arat (A. 9. satırda) “çok aziz bir kitaptır” olarak günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 1).

1513. (61a/12) *nelük munça yawlaḡ kötürdi egin*; Arat (1534. beyitte) “kötülerin niçin bu kadar gurur getirdiklerine hayret edersin” (Arat, 1959, 119); Dankoff “how does he raise his shoulders so haughtily (omuzlarını nasıl da bu kadar küstahça, gururla kaldırabilir?)” (Dankoff, 1983, 89).

3884. (144a/12) *mèni munça yawlaḡ eḡderdi neḡin*; Arat (3970. beyitte) “beni bu kadar ısrarla takip ediyor” (Arat, 1959, 281); Dankoff “And why does your master persecute me so? (Beyin neden bana bu kadar çok zulmetti?)” (Dankoff, 1983, 169).

Sonuç olarak bu 13 veriden üçünde *yawlaḡ* “kötü” değil “çok” anlamında kullanıldığını görmekteyiz. Nitekim E. Ağca da bu iki örnekte “çok” anlamında kullanılan bir zarf olduğunu belirtmiştir (Ağca, E., 2020, 55). Fakat İndeks’te verilen verilerin hepsi tek maddebaşında toplanarak *yawlaḡ* “kötü” anlamında verilmiştir (Arat, 1979, 532). Aslında burada ayrı bir maddebaşı yapılarak *yawlaḡ* “çok” anlamında geçen yerler gösterilmelidir.

1517. beyit (61b-01): *turı* “acı”

tüzüke tegir-sen ḡutulmaz biri

ésiz eḡḡü neḡke sen ök sen turı

“Sen herkese ulaşırsın, biri bile kurtulamaz; sen iyi olana da kötü olana da sevimsizsin, acısın.”

Arat (1538.beyitte) *isiz eḡḡü neḡke sen ök sen torı* olarak okuduğu dizeyi “iyi ve kötü şeylerin hepsini tuzağına düşürürsün” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 119). İndeks’te *tor* “ağ” olarak verilmiştir (Arat, 1979, 460).

Dankoff bu dizeyi “You are bitter to good and bad alike (sen hem iyiye hem de kötüye karşı aynı biçimde acısın)” olarak çevirmiştir (Dankoff, 1983, 89). Ayrıca 59. notta Arat gibi *tor-ı* “sen bir tuzaksın” biçiminde okunabileceğini fakat kendisinin *turı* “acı, nefret dolu” biçiminde okumayı tercih ettiğini söylemektedir (Dankoff, 1983, 276).

Clauson, *turı* “bitter, acrid (acı)” maddesinde Kutadgu Bilig’in bu beytinde “you are (equally) disagreeable to bad and good things (sen iyi ve kötüye de aynı derecede sevimsizsin” biçiminde okunması gerektiğini söylemektedir (EDPT, 531b).

Kaçalin de online metin yayınında bu düzeltileri göz önünde bulundurarak *turı* olarak düzeltir.

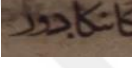
Bu beyitte ölümden bahsettiği için biz de Dankoff ve Clauson’un düzeltilerinin daha uygun olacağını düşünerek bu sözcüğü *turı* biçiminde okuduk ve günümüz Türkçesine “sen iyi olana kötü olana da sevimsizsin, acısın” olarak aktardık.

1788. beyit (71a-01): *neğedür*- “zenginleşmek”

küniñe neğedür turu öğrenür

negüni tilese bilür öğrenür

“Her geçen gün (bir şeyler) öğrenir ve **zenginleşir**, her neyi isterse öğrenir ve bilir.”

Arat (1819. beyit) *teğedür* olarak okuduğu sözcüğü “gelişir” anlamında günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 138). Bu sözcük A nüshasında *yüketür*, B nüshasında *neğedür* (nun kefteki nun’un noktası eksik), C nüshasında *teğedür* gibi yazılmıştır. Dankoff, bu sözcüğün *neğedür* biçiminde okunup “zengin olmak” olarak anlamlandırılması gerektiğini belirtir (Dankoff, 1979, 95). Kendisi de bu beyti “Then day by day his **wealth increases**, his mind matures, and he learns whatever he requires until he gains wisdom.” olarak çevirir (Dankoff, 1983, 99; ayrıca bk. 1983, 261).

Biz de hem B nüshasındaki yazımı hem de Dankoff’un verdiği düzeltiyi dikkate alarak bu sözcüğü *neğ* + *Ad-* biçiminde oluşan bir eylem (bk. OTWF II, 485-492) olarak *neğedür* biçiminde okuyup günümüz Türkçesine “zenginleşir” olarak aktardık.

1826. beyit (72a-12): *yasa-* “yapmak, onarmak”

kaçığlığ yêter ol uçugluğ tutar

sınukug yasar ol buzukug êter

“Kaçana ulaşır, uçanı tutar; kırılanı **onarır** ve bozuk olanı tamir eder.”

Arat (1858. beyit) ikinci dizeyi *sınukug sapar ol buzukug iter* biçiminde okumuştur ve günümüz Türkçesine “kırığı sarar ve bozuğu düzeltir” olarak aktarmıştır (Arat, 1959, 141).

A ve C nüshalarında ikinci dizede *sapar* olarak geçen sözcüğe İndeks“te *sap-* “sarmak” anlamı verilmiştir (Arat, 1979, 382). Tezcan, dizindeki anlam üzerine şu bilgiyi verir: “iki veriden 1858“de „birleştirmek“, 4158“de „katılmak“ anlamındadır. Aynı eylem Uygurcada *sep-* biçiminde ve „teçhiz etmek, katmak, genişletmek“ anlamında bulunur” (Tezcan, 1981, 58).⁸⁵

Uygurca sözlüklerde *sep-* eylemi değil, *sap-* eylemi yer alır: *Sap-* ~ *s(a)p-* “onarmak, tamir etmek; iletmek; sıralamak; dizmek; birleştirmek, kurmak, inşa etmek” (Wilkens, 2021, 585) *Sep-/s(e)p-* → *Sap-* ~ *s(a)p-* (Wilkens, 2021, 598).

Arat“ın A ve C nüshalarındaki *sap-* eylemini metne alması yanlış olmasa da Fergana nüshasındaki *yasa-* eylemini de dikkate almak gerekir.

Fergana nüshasındaki *yasar* sözcüğü ise Arat yayınında dipnotta gösterilmiştir. Fergana nüshasında ikinci mısradaki yer alan *éter* sözcüğünün satır altında da *yasar* yazılmıştır. Satır altında düşülen not bize o dönemde bu iki sözcüğün birbirinin yerine kullanılabileceğini gösterir. Asıl anlamı “yapmak, kurmak, düzeltmek, düzenlemek, yoluna koymak” olan eylemin beyitteki anlamı “düzeltmek, iyileştirmek, onarmak”tır.

Sözcük ve türevleri Eski Uygurcada da bulunur: *Yasa-* < Mo. *şasa-* “errichten // inşa etmek” (Wilkens, 2021, 873); *yasaş-* “birlikte düzenlemek, düzene koymak” (Wilkens, 2021, 873)

yasa- eylemi, Harezmi Türkçesi (*Kıyasü'l Enbiyā*“da *yasa-* “yapmak” (Ata, 2019, 962b; Boeschoten, 1995, 764b); *Mukaddimetü'l-Edeb*“te *yasa-* “hazırlamak” (Yüce, 1993, 204) Kıpçakça ve Çağataycada bulunan bir sözcüktür (EDPT, 974a; Seng., 331r2). Clauson sözcüğün ilk kez XIV. yüzyıl Uygur sivil belgelerinde görüldüğünü belirtir.

⁸⁵ Tezcan“ın aynı eylem olduğunu belirttiği *sap-* ‘iğneye iplik takmak; onarmak, (kırılmış bir şeyi) tamir etmek’ ve *sep-* ‘teçhiz etmek, donatmak’ eylemlerinin birbirinden farklı anlamda iki ayrı sözcük olduğu Clauson (EDPT, 784a) ve Erdal (OTWF II, 669-670, *sapıl-* maddesi, 353. dipnot) tarafından belirtilmiştir. *Sap-tur-* ve *sep-tür-* DLT“de açıkça birbirinden ayırt edilmektedir (Erdal, OTWF II, 670); krş. DLT *saptur-* : *ol maņa kuş kanatın sapturdi* “O, bana doğanın vb. kanadını bağlamamı (waşl) emretti.” Bir şey onarıldığında (rafā) da böyle denir. *Sapturur*, *sapturmak* (Kaçalın, 2019, 390); *septür-*: *ol anış kızın septürdi* “O, onun kızının hazırlanarak (tachiz) güveyinin evine gönderilmesini(zaff) emretti.” *Septürür*, *septürmek* (Kaçalın, 2019, 400).

1983. beyit (78a-09): *ikle-* “ezmek, çiğnemek”

Metinde *ikle-* “ezmek, çiğnemek” sözcüğü sadece 1983. ve 2669. beyitlerinde geçmektedir.

1983. *ķayu beg saķ erse ėlin bekledi*
*yağı boynı yençti üze **ikledi***

“Hangi bey uyanıksa, o kendi ülkesini korur; düşmanın boynunu kırar ve üzerini **çiğner.**”

Arat bu beyit için (2016. beyit) A ve C nüshalarında geçen *örkledi* biçimini tercih ederek *öze örkledi* okuyup “onu sımsıkı bağlar” olarak günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 152). İndeks“te *örkle-* “bağlamak” anlamında verilmiştir (Arat, 1979, 363).

2669. *ķılıķ alsa ersig eren işlese*
*yağı boynı yençse üze **iklese***

“Yiğit eren kılıķ alıp savaşıır; düşman boynunu kesip ayak altına alıp **çiğner.**”

Bu beyitte geçen sözcüğü ise Arat (2708. beyitte) *iglese* biçiminde okumuş ve günümüz Türkçesine “ayak altına alır” biçiminde aktarmıştır (Arat, 1959, 200). İndeks“te sözcüğe *igle-* “hasta olmak, hastalanmak” maddesinde yer verilmiştir (Arat, 1979, 190).

Dankoff, *örkledi* biçimi yerine *ikledi* (*irkledi?*) ve *iglese* biçimi yerine *iklese* biçiminin olması gerektiğini belirtir (Dankoff, 1983, 262).

ër-kle < *ër-* rekonstrüksiyonu Tekin tarafından açıklanmıştır (1986, 158-160). Tekin sözcüğü ET *éz-* ile karşılaştırır. Bu görüş Taş tarafından da benimsenerek sözcüğün *ërkle-* “ezmek, baskı yapmak, sıkmak” *ër-* kökünden geldiği belirtilmiştir (Taş, 2015, 187).

DTS“ye göre *erkle-* (II): *çiğnemek, ezmek* (1969: 180a).

DLT çalışmalarında şu şekilde geçmektedir: *irkle-~ ikle-* “çiğnemek, ezmek” (Dankoff, Kelly, 1985, 35); *ikle-* “çiğnemek” (Kaçalın, 2019, 199); *irkle-* “çiğnemek” (Kaçalın, 2019, 203); *erkle-* “ayak basmak” (Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, 642); *ikle-* “yere basmak” → *yikle-* (Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, 663).

Clauson, Fergana nüshasındaki *ikledi* “trampled (ezmek)” biçimi diğer nüshalardaki *örklede* “tethered (bağlamak)” biçimine göre daha uygun ve daha doğru olabileceğini belirtir (EDPT, 226b-227a).

Beyitlere baktığımız zaman her iki dizede de yer alan *üze* “üzerinde, üzerine” sözcüğü, aslında “ezmek” anlamının daha uygun olduğunu göstermektedir. Fergana nüshasında iki beyitte de “r” harfi olmadan *ikle-* imlasıyla yazılmıştır. Bu nedenle Fergana nüshasına dayanan çalışmamızda *ikle-* biçimine yer verilmiştir.

2000. beyit (78b-11): *kü-* “korumak”

2000. *uzun el yeyey tēp tēse ay bügü*

*törü tüz yoritgu boğunuğ **kügü***

“Ey bilge, eğer uzun süre ülkeye hâkim olayım dersen yasaları doğru uygulamalısın ve halkı korumalısın.”

5725. *yanut bērdi elig ayur ay bügü*

*neteg tutgu özni negü teg **kügü***

“Hükümdar cevap verdi, dedi: “Ey bilge, insan kendisini nasıl tutmalı ve **korumalıdır?**”

Metinde iki yerde (2000 ve 5725. beyitte) geçmekte olan sözcük Arat tarafından (2033,5846. beyitlerinde) *kügü* olarak okunmuştur ve “korumalı” biçiminde günümüz Türkçesine aktarılmıştır (Arat, 1959, 154, 418). İndeks’te *kü-* “korumak” maddesinde yer verilmiştir (Arat, 1979, 296).

DLT’de geçen *küg* “koçun ve yaban hayvanların kış mevsiminde çiftleşmesi” sözcüğünü (Dankoff, Kelly, 1985, 113; Kaçalın, 2019, 312; Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, 755) *kö-g* biçiminde okuyan Erdal, sözcüğün Dankoff ve Kelly’nin yaptığı gibi “ü” ile yazılmaması gerektiğini ayrıca *kör-*, *köz*, vb. sözcüklerin büyük bir olasılıkla tabanı olan *kö-* “korumak, gözetmek” ile ilgili olduğunu belirtir (OTWF I, 194).

Clauson, *kü-* Uygurcada sadece *közed-* ile ikileme şeklinde geçtiğini söylemektedir (EDPT, 686a). Uygurca metin çalışmalarına dayanan sözlüklerde bu sözcük *kü-* “korumak, muhafaza etmek, dikkat etmek”, *kü-* *küzet-* “korumak” biçiminde yer almaktadır (Wilkens, 2020, 435a)

Biz de bu verilere dayanarak sözcüğün *kü-* olduğunu düşünerek *küğü* biçiminde okuduk.

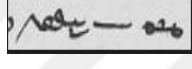
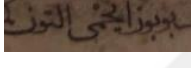
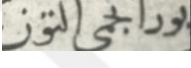
2065. beyit (81a-01): içmi “içimi”

yağı ol bu bor içmi altun kümüş

kılınçı tötüş boldı kılkı uruş

“İçki içmek altın ve gümüşün (paranın) düşmanıdır; içki içenin davranışı hırçın ve huyu kavgacı olur.”

Arat (2098. beyitte) *yağı ol bu bor timçi iltür kümüş* olarak okuduğu dizeyi “bu içki ve meyhaneci düşmandır, insanın parasını alır” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 158).

A nüshasında *bor tim-e aldun* ; B nüshasında *bor içmi altun* ve C nüshasında *bor içmi altun* biçimleri yer almaktadır. Arat bu beyitte üç nüshada da bulunmayan *timçi iltür* ifadesini ekleyerek beyti okumuştur. Anlam olarak baktığımızda Arat’ın eklediği biçim anlam olarak doğrudur fakat nüshalarda yer almayan bir biçim olduğu için kabul edilemez. Biz de bu beyti B ve C nüshalarındaki biçime sadık kalarak “yağı ol bu bor içmi altun kümüş” okuyup “içki içmek altın ve gümüşün (paranın) düşmanıdır” biçiminde günümüz Türkçesine aktardık.

Ayrıca *timçi* sözcüğü Kutadgu Bilig’de başka bir beyitte geçmemektedir. Clauson da bu sözcük için DLT ve Kutadgu Bilig’deki bu beyte gönderme yapar (EDPT, 503b).

2294. beyit (88b-12): yod- “silme, yok etmek”

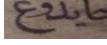
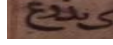
bu erdem bile bolsa sü başçısı

yağı sançğa yodğa yağının küsi

“Komutan bu erdemlere sahip olursa, düşmanı vurur ve düşmanın şöhretini **yok eder.**”

İmlâsı gereği *yad-/ yod-* biçiminde okunabilecek bu sözcüğü Arat (2329. beyitte) “yağı sançğa *yadğa* yağının küsi” biçiminde okuyarak “düşmanını vurur ve onun şöhretini yere serer” olarak günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 174). İndeks’te *yad-* “yaymak” anlamı olarak verilmiştir (Arat, 1979, 512).

Dizedeki *yadga* sözcüğünden sonraki kısım nüshalarda farklıdır. A nüshasında “*yançğa yadğa bu beglik küzi*”, B ve C nüshalarında ise “*yağı sançğa yadğa?/ yodğa yağının küsi*” biçiminde yazılmıştır. A nüshasındaki (sayfa 87a 9. beyit) *yadğa* sözcüğü devamındaki *beglik küsi* ibaresiyle birlikte şöyle çevrilebilir: ‘düşmanı vurur ve beylik şöhretini yayar’. B ve C nüshalarındaki biçimi metne alan Arat, *yadğa yağının küsi* ibaresini ‘onun şöhretini yere serer’ biçiminde çevirerek dizenin ilk kısmıyla uyumlu olmasını sağlar.

Arat’ın *yad-* okuduğu ancak *yod-* okunmasına da imkan sağlayan eylemi B ve C nüshalarındaki *yağının küsi* ibaresinden dolayı *yod-* olarak okumak daha doğru olacaktır. Bu durumda *yod-* eyleminin ve ondan türemiş sözcüklerin yazımına geçtiği diğer yerlerdeki yazımına bakmak gerekir. B ve C nüshalarında bu sözcük geçtiği her yerde 2329. beyitte olduğu gibi ilk hecede *vav* harfi olmaksızın yazılmamıştır: *yod-* eylemi 2759. beyitte (104b/08) , *yodug*⁸⁶ sözcüğü de 402 (21b/ 08), 1435 (58b/09), 2323 (89b/ 11) ve 3603. (134b/ 04). Bu veriler doğrultusunda sözcüğün imlâsı gereği *yodğa* olarak da okunabileceğini görmekteyiz.

Dankoff da bu beyiti şöyle çevirerek buradaki eylemin *yod-* olabileceğini düşünmüştür: “will smite the foe and shatter their fame (düşmanını vuracak ve onların şöhretini yok edecektir)” olarak çevirmiştir (Dankoff, 1983, 116).

Böylece İndeks’te tek veri olan 2798. beyitteki *yod-* eylemine bu beyitteki veriyi de eklemek gerekir.

2330. beyit (90a-03): *at okış-* “meydan okumak”

uzatma işiñ sen çerig tēr tokış

*üle neñ erig ög tokış **at okış***

⁸⁶ *yodug* “zarar, felaket” < *yod-* “silmek, bozmak” (EDPT, 888a; OTWF, 219; Taş, 2015, 127)

“Sen işini uzatma, askerini topla ve savaş; askere mal dağıt, askeri öv, (düşmana) **meydan oku** ve savaş.”

Arat (2365. beyit) aynı beyti “İşi uzatma, askeri topla ve savaş; askere mal dağıt, onların kahramanlık duygularını okşa ve her vasıtaya başvur.” olarak günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 176). 2365. beyitte geçen *at* ve *oķış* sözcükleri için İndeks“te *at*- “atmak, bırakmak” (Arat, 1979, 34) ve *oķış*- “çağırışmak” anlamları verilmiştir (Arat, 1979, 337).

Dankoff aynı ifadeyi “challenge the foe and fight (düşmana meydan oku ve savaş)” olarak çevirmiştir (Dankoff, 1983, 117). Biz de Dankoff gibi düşünerek *at oķış*- ifadesini bir deyim olarak kabul ettik ve “meydan okumak” biçiminde günümüz Türkçesine aktardık.

2466. beyit (94b-07): *ķatlan*- “dayanıklı olmak”

ēēlighāciblerķasaķlangū ol
*buķaçyēerde artuķma **ķatlan**gū ol*

“Ey hükümdar, haciplere karşı dikkatli olmak ve bir kaç durumda ise daha çok **dayanıklı olmak gerekir.**”

Bu sözcük A nüshasında *ķatıglangū*, B ve C nüshalarında *ķatlan*gū olarak geçmektedir. Arat (2503. beyit) A nüshasındaki *ķatıglangū* biçimini metne almayı tercih etmiştir.

Clauson, *ķatlan*- eylemi *ķatıglangū*- eyleminin kısaltması olarak ilk defa *Atabetü“l-Hakayık* 299“da geçtiğini ayrıca *Tefsir* 205“te, *Kitābu“l-İdrāk* 68 ve *Seng.* 266v. 13“de de geçtiğini belirtir (EDPT, 602).

Sonuç olarak bu eylemin ilk defa *Atabetü“l-Hakayık*“ta değil Kutadgu Bilig“de geçtiğini söyleyebiliriz.

2479. beyit (95a-05): *ērin* “dudak”

ūkūş me ēşittim bu til sözlemiş
*kōñül sırrı açlıp **ērin** başlamış*

“Ayrıca bu dilin gönül sırrını açıp konuşurken ağızdan çıkan sözcüklerin **dudağı** yaraladığını çok duydum”

Bu sözcük B ve C nüshalarında *elif ye* ile yazılmıştır. er “adam, erkek” anlamındaki sözcüğün yazımına baktığımızda genelde *elif* veya *medli elif* ile yazılmıştır. Böylece burada yer alan sözcük er “*adam*” değil *erin* “dudak” olmalıdır. Nitekim beytin anlamına da daha uygundur. A nüshasında ise bu beytin ikinci dizesi *köñül sırrı açmış ösin kislemiş* biçiminde yer almaktadır.

Arat (2517.beyit) bu beyti *öküş me eşittim bu til sözlemiş/ köñül sırrı açılıp erin başlamış* biçiminde okumuştur ve “Sonra çok okudum, dil ihtiyatsız konuşurken, gönül sırrının ifşa etmiş ve o kimseyi yaralamıştır.” (Arat, 1959, 187)

Dankoff, “And many a word I have heard that the tongue spoke, revealing the heart secret and thereby wounding the lip” olarak çevirmiştir (Dankoff, 1983, 122).

Ayrıca er “adam, insan, kişi” sözcüğüne eklenen 3. tekil kişi iyelik ve belirtme durumu eki anlam olarak belirli bir kişiye işaret ettiği için beytin anlamına da uygun değildir. Yazımı ve anlamı göz önünde bulundurarak Dankoff’un da yorumladığı gibi sözcüğü *erin* “dudak” olarak değerlendirdik.

2606. beyit (99b-01): kök ayuk “Kök Ayuk (Türkmen büyüklerine verilen ad)”

*negü tēr eşitgil bilir kök ayuk
bu söz uķmasa er anıñ ögi yok*

“Bilgin **Kök-Ayuk** ne der, dinle; kişi bu sözü anlamazsa onun akli yoktur.”

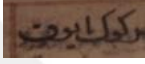
Arat metninde 2644. beyitte yer alan bu unvan, 3973. (Arat metni, 4067) ve 4043. (Arat metni, 4142) beyitlerde *kök ayukluk* biçiminde geçer. KB İndeks’te ayrı madde başı yapılmadan *kök ayuk* maddesinde yer alan bu yanlışlığa daha önce Taş çalışmasında değinmiştir (Taş, 2020, 61).

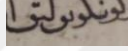
Kök ayuk’a diğer *kök* madde başlarından ayrı olarak beşinci madde başında *kö:k* in the phrase *kö:k ayu:k* biçiminde yer veren Clauson, *Ayu:k* unvanının bu ibare dışında bilinmediğini ve anlamının da belirsiz olduğunu ifade eder. Bu ibaredeki *kö:k* sözcüğünün de bilinen anlamlarıyla değerlendirmenin zor olduğunu belirtir. DLT ve KB’deki verileri örnek olarak gösteren Clauson, bu ibarenin de (*ınanç beğ, çağrı beg, kül erkin?* gibi) yöneticilere verilen bir unvan olduğu kanaatindedir

(EDPT, 709a-b).

Kök ayuḡ ve *kök ayuḡluḡ* ifadeleri ilgili beyitlerde Arat ve Dankoff tarafından da çevrilmeden bırakılmıştır. Bu unvan DLT’de *kök yuḡ* “Köylülerin ve Türkmenlerin büyüklerine verilen verilen ad” biçim ve anlamıyla yer alır (Kaçalın, 2019, 284; Dankoff, Kelly, 1984 II, 216; Ercilasun, Akkoyunlu, 214, 402).

DTS’de ibareye “mavi” anlamındaki *kök* sözcüğünün altında yer verilmiş ve sadece KB’deki *kök ayuk* ibaresi, parantez içinde soru işaretli olarak (? *keki yok*) alternatif okuyuş önerisiyle geçtiği beyitlere gönderme yapılarak işlenmiştir (1969, 312b). Sözlükte DLT’deki biçim ise *kökyük* maddesi altında yer alır (1969, 313a).

Soru işaretiyle verilen *keki yok* önerisi nüshadaki yazımdan dolayı pek mümkün görünmüyor , çünkü ikinci sözcüğün başında *elif* harfi bulunmaktadır.

Ayrıca 3973. beyitte sözcük yanlış yazılmıştır: “köñü yulıḡ”

Kök Ayuḡ ya da *kök yuḡ* ibaresini Tarihi ve Çağdaş Türk dil ve lehçelerinde tespit edemedik.

2748. beyit (104a-12): *aḡın* “akıntı” ve *sicim* “ip”

aḡın teg yararır bu yēti ḡat köküḡ

aḡırttı sicim teg birer saḡış

“Yedi kat göḡü akıntının, selin yardıḡı gibi yarar ve onu (yedi kat göḡü) bir hesapla ip gibi ayırır.”

Arat (2787. beyit) *ewin* olarak okuduḡu sözcüğü “tane” olarak anlamlandırmıştır. İndeks’te ise Tezcan’ın da belirttiḡi gibi yanlışlıkla *ew* “ev” maddesine aktarılmıştır (Tezcan, 1981, 40). Tezcan daha sonraki açıklamasında önceleri ilk dizeyi anlamadığını ve Arat’ın *ewin* için verdiḡi “tane” anlamının metin bağlamına uymadığını böylece *aḡın* okunabileceğini düşündüğünü fakat daha sonra Osmanlıcada *arpa*’nın ve bunun Farsça *cev*’in ikileme ile *arpa arpa*, *cev cev* biçiminde kullanıldığında “küçük parçalar halinde, parça parça” anlamına geldiğini

öğrendikten sonra *akın* değil *ewin* şeklinde okunursa daha doğru olacağını belirtmiştir (Tezcan, 2011, 528-529).⁸⁷

A nüshasında bulunmayan bu beyit, B ve C nüshalarında ise açık bir şekilde *akın* biçiminde yazılmıştır. Arat nüshalarda olmayan bir kelimeyi metne almıştır. Gülden Sağol Yüksekaya bu beyitte yer alan kelimenin DLT“de geçen *akın* “sel” olması gerektiğini ve bağlama daha uygun olduğunu belirtmiştir (Sağol, 2020a, 1096).

Fergana nüshasında 2748. beyitteki farklılık bu sözcükle sınırlı değildir. İkinci dizedeki *sicim* sözcüğü de farklı yorumlara yol açmıştır.

İkinci dizede yer alan *sicim* sözcüğünü Arat, *seçim* okuyarak “saçma tanesi” anlamını vermiştir. Tezcan ise Arat“ın *seçim* “saçma tanesi” anlamını nereden bulduğunun belirlenemediğini ve sözlüklerde yer almadığını böylece *seçim* değil *biçim* olarak okunması gerektiğini belirtmiştir (Tezcan, 1981, 58).

Tezcan, *biçim* olarak önerdiği sözcük hakkındaki görüşünü daha sonra değiştirerek sözcüğün Moğolcadan bir alıntı olan ve Türkiye Türkçesinde bugün de kullanmakta olduğumuz *sicim* „ip“ sözcüğünün olması gerektiğini düşünmüştür⁸⁸ (Tezcan, 2011, 529). Biz de Tezcan“ın bu görüşüne katılarak sözcüğü metne *sicim* olarak aldık.

Bu beyit A nüshasında yer almamaktadır. C nüshasında tamamıyla değişik olan bu dize, ilk dize ile uygunluk göstermemektedir. Hazinecinin nasıl olması gerektiğinin anlatıldığı bu kısımda geometri hesabının tanımlandığı arka arkaya gelen bu beyitlerde, bu hesabın olumlu özelliklerinden bahsedilmektedir. Bu nedenle C nüshasındaki olumsuz anlam ifade eden *adırtı bilümez yıl ay sakışı* ifadesi uygun düşmemektedir: „O, sel gibi yedi kat göğü yarar, yıl ve ay hesabını ayırt edemez“. Gülden Sağol Yüksekaya (2019, 1096) tarafından “hesabı seçer gibi bir bir ayırır” çevirisi *adırtı bilümez* ifadesinin olumlu biçimde çevrilememesinden dolayı kananatimizce metne alınması uygun değildir.

⁸⁷ *evin* sözcüğüne daha önce K.Röhrborn tarafından “Zu dem alttürkischen Ghostword aving-äving-ävin “fremd” adlı makalede de değinilmiş ve *ävinlig* sözcüğünün “hamile, gebe” anlamında olduğu belirtilmiştir (2005, 659). Sözcük Uygurcada *ävin* ~ *evin* biçimi 1. (hububat vb. için) tohum, tahıl tanesi; 2. meyve, yemiş, ürün 3. (bir nesne için) kısım, parçacık, tane, damla, yaprak; 4. saçın çıktığı kesecik, (saç kökünü çevreleyen) kılıf, gözenek; 5. tane, parça, damla” anlamlarıyla mevcuttur (Uig.Wb. II, Band 2, 354-344).

⁸⁸ Krş. Mo. *sizim* (*şijim*) “sicim, ip, kordon, şerit; sebep, şart, unsur” (Lessing, 1960, 722b)

Biz de beyti *akın teg yarır bu yēti kāt köküġ/ ağırttı sicim teg birer saķışı* biçiminde okuyarak “Yedi kat göġü akıntının, selin yardıġı gibi yarar ve onu (yedi kat göġü) bir hesapla ip gibi ayırır.” şeklinde günümüz Türkçesine aktardık.

2768. beyit (105a-02): *yüz açığ* “yüzünü ekşitmek”

ķalı bērse begler er atķa açığ

tegürse anı bolmasa yüz açığ

“Eġer beyler askerlere ihsanda bulunurlarsa, (hazinedar) **yüzünü ekşitmeden** onu ulaştırmalıdır.”

Arat (2807. beyit) *yüzde çığ* biçiminde okuyarak “yüzünü ekşitmeden” olarak günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 207). İndeks’te *çığ* “memnuniyetsizlik, yüz ekşitme” olarak verilmiştir (Arat, 1979, 129). Tezcan, *çığ* için sözlüklerde böyle ya da buna benzer bir sözcüğün olmadığını dolayısıyla *çığ* değil *açığ* olarak düzeltilmesi ve “acı” maddesine aktarılması gerektiğini belirtmiştir (Tezcan, 1981, 38). Ayrıca Dankoff da *yüzde çığ* biçiminin *yüz açığ* olarak düzeltilmesi gerektiğini belirtmiştir (Dankoff, 1983, 262).

Beyit A nüshasında bulunmamaktadır. B ve C nüshalarında *yüzde çığ* okutacak şekilde yazılmıştır. Fakat C nüshasında “d”nin üzeri çizilmiştir. Fergana nüshasında 756. beyitte “açıtmış yüzün” ve 4105. beyitte “yüz açığ” olarak geçen biçimleri göz önünde bulundurarak bunun bir yazım yanlışı olduğunu düşündük böylece Tezcan ve Dankoff gibi “yüzde çığ” biçiminde değil “yüz açığ” olarak okumayı tercih ettik ve günümüz Türkçesine “yüzünü ekşitmeden” olarak aktardık.

2874. beyit (108b-07): *barı* “hepsi, bütün”

munuñda basaķı bu boşġutları

*saķalsız kerek barķa körki **barı***

“Ayrıca çıraklarının hepsi sakalsız olmalı ve **hepsi** güzel olmalı.”

Arat bu beyti (2913. beyit) “İçkici-başının sakileri de hep genç ve güzel yüzlü olmalıdırlar.” biçiminde aktararak *yarı* olarak okuduġu sözcüġe beyti günümüz

Türkçesine çevirirken anlam vermemiştir (Arat, 1959, 212). İndeks“te *yarı* “yardım” maddesinde verilmiştir (Arat, 1979, 525).

Dankoff alttaki beyitle birleştirerek şöyle çevirir: “ As for his apprentices, they ought to be beardless boys with faces like full moons (Çıraklarına gelince onlar dolunay gibi yüzleri olan sakalsız çocuklar olmalı.)” (Dankoff, 1983, 136).

Tezcan, *yarı* “yardım” sözcüğün Farsça *yārī*“den ödünçleme olduğu belirtilmesi gerektiğini söyler fakat bu beyit için herhangi bir düzeltiden bahsetmemiştir (Tezcan, 1981, 71). Tezcan, bu beyit için başka bir yazısında birinci dizede geçen *boşgut* sözcüğüne dizin 104“te “talimat, ders, nasihat” anlamları verildiğini fakat Arat“ın bunu “saki” ile karşıladığını yani “içkicibaşının yardımcıları, yani çarakları” demek istediğini belirtir. Ayrıca ikinci dizede geçen *yarı* sözcüğünün Arat tarafından çevrilmediğini, kendisinin de bu sözcüğü çözemediğini söylemiştir (Tezcan, 2011, 527).

Bu beyit A nüshasında bulunmamaktadır. C nüshasında *barı*, B nüshasında ise *yarı* yazılmıştır. Fakat B nüshasındaki *yarı* anlam olarak uygun olmadığı için biz de bunu noktalama yanlışı olarak kabul edip C nüshasındaki gibi *barı* biçimini metne aldık ve *kerek barça körki barı* ifadesini “hepsi güzel olmalı” biçiminde günümüz Türkçesine aktardık.

2921. beyit (110a-10): *yış kııl*- “yüksek seviyeye ulaşmak”

tapuğ kıılmağ emgek çatığ iş bolur

muni bilse begler tapuğ yış kıılur

“Hizmet etmek zahmetli ve zor bir iştir; beyler bunu bilirse hizmet **yüksek seviyeye ulaşır.**”

Arat (1959. beyit) *tapuğ kıılmağ emgek çatığ iş bolur/ muni bilse begler tapuğ yış kıılur* biçiminde okuyarak “Hizmet etmek zahmetli ve ağır bir iştir; beyler bunu takdir ederlerse, hizmetkar daha çok gayret eder.” olarak günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 218). Fakat sözlüklerde “gayret” anlamında bir *yış* sözcüğü bulunmamaktadır.

Tezcan bu sözcüğün A nüshasında bulunmadığını, B ve C nüshalarında ise noktaların eksik olduğunu ve bu yüzden okunuşunun kesin olmadığını, Arat“ın da

metnin gelişine göre anlam verdiğini böylece *tiş kıl*- “bilemek” biçiminde yorumlamanın daha iyi olacağını belirtir. Ayrıca bu deyimın eski kaynaklarda ve sözlüklerde yer almadığını fakat *tişe*- “bilemek, keskinleştirmek, değirmen taşına dış açmak” (<*tiş+e*-) gerek eski kaynaklarda gerekse yeni Türk dillerinde yaygın bir eylem olduğunu belirtir ve beytin şu şekilde okunup aktarılması gerektiğini söyler: *tapuğ kılmağ emgek çatıg iş bolur/ muni bilse begler tapuğ tiş kılur* “Hizmet etmek zahmetli ve güç bir iştir, beyler bunu takdir ederlerse, himeti (hizmet etme isteğini) bilemiş olurlar.” (Tezcan, 1981, 75).

Dankoff ise bu ibareye “high ground (yüksek zemin)” anlamını vermektedir (Dankoff, 1983, 137). Ayrıca çeviriyle ilgili yaptığı açıklamaların 89. notunda anlamın anlaşılmadığını, “high ground” *yış* için farazi bir anlam olduğunu belirtir. Tezcan’ın önerdiği *tiş kıl*- “bilemek” deyimının Farsça *dandan kardan* “engel olmak, önlemek; yüz çevirmek; düzeltmek, bunaltmak” deyiminden ödünçleme olduğunu belirterek bu açıdan Tezcan’ı eleştirir (Dankoff, 1983, 277).

Biz de bu ifadeyi *yış kılur* okuyarak mecazen “yüksek seviyeye ulaşır” anlamında günümüz Türkçesine aktardık.

3101. beyit (116b-05): *ëlig altunı* “Hükümdar”

Metinde toplam dört yerde 3101., 3114., 3122. ve 4857. beyitlerinde geçmektedir.

3101. *meniñ emgerimke ëlig altunı*
ağır kılması köñli tutsu köni

Arat (3139. beyit) *meniñ emgerimke ilig altunı/ ağır kılması köñli tutsu köni* okuyarak “Benim zahmetime karşılık hükümdarın altını var; hiç endişe etmesin ve gönlünü ferah tutsun.” olarak günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 231).

Dankoff “May his heart never be weighed down because of my labors” olarak çevirmiştir (Dankoff, 1983, 143). Biz de Dankoff gibi düşünerek bu beyti “Hükümdar, benim zahmetlerime karşı sıkıntı çekmesin; gönlünü ferah tutsun.” biçiminde günümüz Türkçesine aktardık.

3114. *ëlig altunı tınğa köñli bütüp*
sewinçin tirilgey ajunuğ tutup

Arat (3152. beyit) “Hükümdar, altınına lüzum kalmadan, ona gönülden inanarak, dünyayı idare eder ve sevinç içinde yaşardı.” olarak günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 231).

Dankoff “Then **the king** could rest with an easy heart and, the world in his grasp, live contented.” olarak çevirmiştir (Dankoff, 1983, 143).

Biz de bu beyti “Böylece hükümdar, gönülden inanarak huzura erecek; dünyaya hükmedecek ve sevinç içinde yaşayacak.” biçiminde günümüz Türkçesine aktardık.

3122. *sarılğay mu erki **ëlig altunı***
ilengey mü erki maña ol köni

Arat (3160. beyit) *sırılğaymu erki ilig altunı / ilengeymü erki maña ol köni* okuyarak “Hükümdarın altını acaba ona tesir eder mi; o doğru insan acaba beni tekdirmi eder.” olarak günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 232).

Dankoff “I wonder then if **the king** will be angry, and if that righteous one will reproach me.” olarak çevirmiştir (Dankoff, 1983, 144).

Biz de “Acaba hükümdar sinirlenecek mi? O dürüst insan, acaba beni ayıplayacak mı?” biçiminde günümüz Türkçesine aktardık.

4857. ***ëlig altunı** ênç esen bolsunı*
bayat berge barça tilek kıolsunı

Arat (4957. beyit) “Hükümdar sağ olsun ve huzur içinde yaşasın, Tanrı bütün dilek ve arzularını yerine getirsin.” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 357).

Dankoff “May **the king** stay safe and sound, may God grant his every wish.” olarak çevirmiştir (Dankoff, 1983, 201).

Biz de “Hükümdar sağlıklı ve huzurlu olsun; dilediği her şeyi Tanrı verecektir.” biçiminde günümüz Türkçesine aktardık.

Yukarıdaki beyitlere bakıldığında Arat üç beyitte (3139, 3152, 3160) “altın” ve bir beyitte de (4957) “hükümdar” olarak günümüz Türkçesine aktarmıştır. Dankoff ise üç yerde “hükümdar” olarak çevirmiştir, sadece bir yerde çevirmemiştir.

DTS“de *altun II* maddesinde *altun kağan* (Oğuz Kağan Destanı 13/8); *altun kara* (USp 21/7); *altun tay sañun* (ThS IV 5); *altun tamğan tarğan* (IA b1) verilen

örneklerden *altun* sözcüğünün unvan olarak kullanıldığını görmekteyiz (DTS, 1969, 40b). Ayrıca DTS’de *êlig* “hükümdar” maddesinin içinde alt madde başı yapılarak *êlig altunı* “hükümdar” olarak gösterilmiştir (DTS, 1969, 170a).

Hem Dankoff’un çevirisi hem de DTS’deki bilgiler ışığında *êlig altunı* ifadesindeki “altun” sözcüğü gerçek anlamda kullanılmadığını *êlig* sözcüğü ile birlikte kullanılarak bir unvan oluşturduğunu göstermektedir. Biz de metnimizde bu bilgileri dikkate alarak *êlig altunı* ifadesini “hükümdar” olarak günümüz Türkçesine aktardık.

3122. beyit (117a-13): *sarıl-* “kızmak, sinirlenmek” bkz.781. beyit ile ilgili not

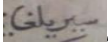
sarılğa mu erki êlig altunı

ilengey mü erki maña ol köni

“Acaba hükümdar **sinirlenecek** mi? O dürüst insan, acaba beni ayıplayacak mı?”

Arat (3160. beyit) *sırlğay* olarak okuduğu sözcüğü “tesir eder” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 232). İndeks’te *sırl-* “tesir etmek” maddesinde gösterilmiştir (Arat, 1979, 398).

Clauson *sarul-* “bir şeyin etrafına sarılmak” maddesinin içinde *sırl-* eylemini vermiştir (EDPT, 851a). DLT’de *sırl-* “bulaşmak” biçimindeki sözcük Dankoff ve Kelly yayımında *sırl-*? “stick (oil, flour, etc.) (Dankoff, Kelly, 1985, 164); Ercilasun ve Akkoyunlu yayımında *sırl-* (yağ, un vb. şeylerin parçacıkları) bir şeye yapışmak (Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, 821); Kaçalın yayımında *sırl-*? *Yağ eligke sırlıdı* “Yağ ele bulaştı.” *Un ve una benzer şeylerin eczası başka bir şeyin eczasına ya da ele bulaştığı zaman yine böyle denir.* (Kaçalın, 2019, 408) biçiminde tercüme edilmiştir. Dankoff, Kutadgu Bilig çevirisinde vermiş olduğu düzelteler kısmında *sırlğay* yerine *sarılğay* okunması gerektiğini belirtmiştir (Dankoff, 1983, 262).

Bu beyit A nüshasında bulunmamaktadır, C nüshasında *sırlğay*, B nüshasında da *sarılğa* yazılmıştır. Arat C nüshasındaki biçimi tercih etmiştir. Dankoff’un belirttiği gibi B nüshasındaki biçim metnin anlamına daha uygundur.

Arat, “Hükümdarın altını acaba ona tesir eder mi; o doğru insan acaba beni tekdirmi eder.” biçiminde aktardığı beyti biz Dankoff gibi “Acaba hükümdar sinirlenecek mi? O dürüst insan, acaba beni ayıplayacak mı?” biçiminde günümüz Türkçesine aktardık.

3165. beyit (119a-02): *kap kadaş* “kardeş”

*yakın kap kadaşdın yitürmiş-se(n)öz
ulus kend boğundın ewürmiş-se(n)yüz*

“**Yakınların, kardeşlerinden** uzaklaşmışsın; köy, kent halkından yüz çevirmişsin.”

Fergana nüshasında 7 yerde (3165, 3171, 3175⁸⁹, 3286, 3296, 3309, 3390) geçen bu ikileme Arat metninde yer almaz çünkü Fergana nüshasında 7 beyitte, Mısır nüshasında ise 2 beyitte (3171 ve 3175) bulunan bu ikileme Arat yayımında dipnotlarda yer alır.

DLT’de *kāp* sözcüğü “Ana rahminde çocuğun içerisinde bulunduğu torba” anlamının yanı sıra “yakın” anlamında da kullanılır ve şu yapı içerisinde ise “yakın, akraba” anlamında olduğu görülür: *ol meniñ birle uya kâp-ol* “O, benimle bir karından doğmuş gibi yakındır” (Kaçalın, 2019, 219).

1999 yılında ilk baskısı yapılan *Türk Dillerinde Akrabalık Adları* kitabında Li, *Hüsrev ü Şirin*’de *kap kadaş* ikilemesinin olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla aynı bilgi eserin ikinci baskısında da yer almaktadır (Li, 2019, 53). Aslında Kutadgu Bilig’in Fergana nüshasında da yer alan bu ikileme, Arat yayımında dipnotlarda kaldığı için dikkat çekmemiştir.

Son yıllarda ikilemeler üzerine yapılan çalışmaları taradığımızda Harezmi Türkçesi metinlerinden *Kıyasü’l-Enbiyâ*’da yer aldığını gördük:

kap kayaş, kap karındaş “hısım akraba” (Toprak, 2005, 282)

kap kayaş “akraba, hısım” (Erdem, 2005, 201)

⁸⁹ Dankoff, Arat metin yayımında 3213. beyitte yer alan *ka kadaşka* biçimini Fergana nüshasındaki biçimi dikkate alarak bu ikilemeyi *kap kadaş ka* olarak düzeltir (Dankoff, 1983, 262). Taş da Kutadgu Bilig’deki ikilemeleri incelediği yazısında Fergana nüshasındaki biçimi esas alarak üçlü yineleme örneği gibi düşünüp *kap kadaş ka* biçimine yer vermiştir (Taş, 2012a, 56).

3284. beyit (123a-07): *ilek* “sahip”?

tilek birle maṇsa yıraq yér yaqın

*kaçan körse yüzün bulur cān **ilek**?*

“İsteyerek adım atılırsa uzak yer yakın olur; yüzünü gördüğü zaman can **sahibini** bulur.”

A nüshasında yer almayan bu beyitin (Arat metin yayımında 3325. beyit) ikinci dizesinin sonundaki *ilek* sözcüğü, KB İndeks’te “sahip” olarak anlamlandırılmıştır (Arat, 1979, 193), ancak yaptığımız araştırma kadarıyla bu anlamla böyle bir sözcüğü bulamadık. Kutadgu Bilig üzerine çalışma yapanlar tarafından da bu sözcükle ilgili herhangi bir düzeltiye rastlayamadık. Sözcük, Clauson’un sözlüğünde de yer almaz.

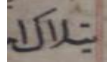
B ve C nüshalarında sözcük şöyle yazılmıştır:

ve

Bu yazıma göre çeşitli okunuşlarla (*ilek, elek, ileg, eleg, anlek, enlek, anleg, enleg*) değerlendirilen sözcüğe şimdilik herhangi bir tanık bulamadık.

Tilek yerine yanlış yazım olarak düşündüğümüz sözcüğü, yazımından dolayı pek mümkün olmadığı için bu şekilde yorumlayamadık. Baştaki elifin yanlış yazıldığı sözcüğün *te-lam* ve *kef*’ten oluşan *tilek* sözcüğü olabileceği akla gelse de *tilek*

sözcüğünün metinde hep *te-ye-lam-elif* ve *kef* biçiminde yazılmasından dolayı zayıf bir ihtimal göründü.

Dankoff , bu dizeyi şöyle çevirmiş ve şu notu düşmüştür:

I see the face! Peace pervades my soul “Yüzünü görünce ruhumu huzur kaplar” (Dankoff, 1983, 149). Ayrıca Dankoff burada bir dipnot numarası (96) vererek çevirilerle ilgili notlarının yer aldığı sayfaya bizi yönlendirir. Notta buradaki çevirinin alışılmışın dışında serbest ve tahmini bir çeviri olduğunu belirtir (Dankoff, 1983, 277). Bu nottan anlaşıldığına göre bu sözcüğün ne olduğu ve tam karşılığı belirlenememiştir.

3481. beyit (130a-14): *kötkisi* “tepesi; mec. kibir”

bayusa bolur kör boğun kötkisi

çığaylık bile ol köñül kuşkı

“Bak (insanoğlu) zengin olursa halka **tepeden bakar, kibirli olur**; fakir insan ise alçak gönüllü olur.”

Bu sözcük A nüshasında *kıwķısı*, C nüshasında *yawğası*, B nüshasında *kötkisi* olarak yazılmıştır. Arat (3527. beyit) B nüshasındaki biçimi tercih edip *kötkisi* olarak okuduğu sözcüğü “aşağılık olur” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 257). Bu sözcük İndeks’te *kötki* “tepe, tepecik” maddesinde yer almaktadır (Arat, 1979, 286). Görüldüğü gibi Arat’ın yapmış olduğu çeviri ile dizindeki anlam farklıdır.

Dankoff ise “If a man gets wealthy he lords it over the people (insan zengin olursa insanlara tepeden bakar, kibirli olur)” anlamında çevirmiştir (Dankoff, 1983, 155).

Bu beyte baktığımızda birinci dizedeki *zenginlik-kibir* ile ikinci dizedeki *fakirlik-alçak gönüllük* tezadını görmekteyiz. Bu yüzden buradaki *kötki* sözcüğünü mecazen “kibir, halka tepeden bakmak” gibi düşünebiliriz. Biz de bu beyti “Bak, (insanoğlu) zengin olursa halka tepeden bakar, kibirli olur; fakir insan ise alçak gönüllü olur.” biçiminde günümüz Türkçesine aktardık.

3540. beyit (132a-14): *tıñle-* “dinlemek”

ıdı yaķşı aymış biliglig bögü

biliglig bögüler sözın tıñlegü

“Bilgili bilge çok güzel söylemiş; bilgelerin sözünü **dinlemek gerekir**.”

Bu sözcük C nüshasında *tıñlağ*, A ve B nüshalarında *tıñlegü* olarak yazılmıştır. Arat (3594. beyit) C nüshasını esas alarak *tıñlağ* biçimini metne almıştır.

Clauson, *tıñla-* sözcüğünün Çince *t’ing* “to hear, listen”den geldiğini düşünmektedir fakat /d-/ ve art ünlülerin bu fikri zorlaştırdığını belirtir (EDPT, 522a).

Eyleme Eski Türkçede genel olarak *tıñla-* biçiminde yer verilir : Orhon Yazıtları *tıñla-* (Ölmez, M., 2013, 360b); Eski Uygurca *tıñla-* *tıñl(a)-* “dinlemek, duymak,

işitmek, söylenene kulak vermek” (Wilkens, 2021, 715); *tıñ+la-* “to listen-dinlemek” (OTWF II, 448) DLT; *tıñla-* (Dankoff, Kelly, 1985, 191); *tıñla-* “dinlemek” (Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, 878; Kaçalın, 2019, 471)

Karahanlı Türkçesini izleyen Harezmi Türkçesiyle yazılmış eserlerde de aldığı eke göre *tıñle-* ve *tıñla-* biçiminde geçmektedir. Örneğin, bk. *Kıyasü'l- Enbiyā*'da *tıñla-* ~ *tıñle-* (Boeschoten, 1995, 752a).

3609. beyit (134b-10): *unmazı* “gücünün yetmediği”

kişi ağruķı bolmasa bu boğuz

*kişi **unmazı** ol bu ağruķ boğuz*

“Bu boğaz keşke insana yük olmasaydı; bu yük ve boğaz insanın her zaman **gücünün yetmediği** bir şeydir.”

Arat (3667. beyit) *önmezi* olarak okuduğu sözcüğü “vazgeçemediği” anlamında günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 267). İndeks’te *ön-* “bitmek, yetişmek” verileri arasında gösterilmiştir (Arat, 1979, 362).

Pınar Vursun “Kıtaadğu Bilig”in Kahire Nüshası (98b-196b)” adlı doktora tezinde bu sözcüğün EDPT s. 169a’da *ün-* maddesindeki “evtin barktın üntiler (they left tehir homes)” örneğinden hareketle bu sözcük *ünmesi* biçiminde okunduğunu ve dizinde “vazgeçmek, bırakmak” anlamı verildiğini söylemiştir (Vursun, 2015, 144). Fakat *ün-* eyleminin anlamlarına baktığımızda “çıkarmak, aniden belirlemek, yetişmek” anlamları olduğunu görmekteyiz yani “vazgeçmek, bırakmak” anlamları yoktur.

Tezcan, *ön-*“bitmek, yetişmek” maddesinde 3667. beyitteki *önmezi* yerine *unmazı* okumanın daha uygun olacağını söylemektedir (Tezcan, 1981, 55). Biz de Tezcan’ın önerdiği bu düzelti doğrultusunda sözcüğü *unmazı* biçiminde okuyup “gücünün yetmediği” biçiminde günümüz Türkçesine aktardık.

3646. beyit (136a-04): *orlam* “ses mesafesi”

*tuğardın batarķa bir **orlam** yēr ol*

vefā birle bulsa yaķınlıķ hāķın

“Yakınlık hakkını vefa ile bulursan doğudan batıya kadar olan yer sadece bir **ses mesafesindedir.**”

Arat (3706. beyit) *örlem* okuduğu sözcüğü günümüz Türkçesine “bir tepe aşılınca ulaşılabilecek kadar yakın mesafe” olarak aktarmıştır (Arat, 1959, 269). Tezcan Arat’ın bu çevirisinden yola çıkarak Arat bu sözcüğü *örle-* “yükselmek” eyleminden türemiş bir sözcük olarak kabul ettiğini söylemektedir. Kendisinin ise bu sözcüğü Çağatayca *çağırum*, Kazan Tatarcası, Teleütçe *çaqırım*, Kazakça *şaқırım*, Çuvaşça *s“uxram* “vrest, kilometre” gibi biçimlerle karşılaştırıp bunların *çağır-* ~ *çaқır-* eyleminden türediği gibi bu sözcüğün de *orıla-> orla-* “bağırarak” eyleminden türediğini kabul ettiğini ve *orlam* biçiminde okunması gerektiğini söylemektedir (Tezcan, 1981, 56).

Dankoff bu sözcüğü *örlem* olarak kabul edip “a single leap (sadece atlama mesafesi)” biçiminde aktarmıştır (Dankoff, 1983, 161).

Erdal ise bunun doğru olmadığını çünkü *örle-* sözcüğünün “yükselmek; ay ve güneşin doğması” gibi anlamlarının var olduğunu fakat “sıçramak” anlamının olmadığını ayrıca Tezcan’ın teklif ettiği *orla-m* biçiminin şüphesiz doğru olduğunu belirtmiştir (OTWF I, 297).

Biz de yukarıdaki verilere dayanarak bu sözcüğün *örlem* değil *orlam* olarak okunması gerektiğini düşündük ve günümüz Türkçesine “ses mesafesi” olarak aktardık.

3723. beyit (138b-07): inde- “seslenmek, çağırarak”

Metinde 18 yerde *ünde-* biçiminde yazılan eylem sadece 2 yerde 3723. ve 3813. beyitlerinde *inde-* biçiminde yazılmıştır.

Clauson, birkaç durumda sadece Herat nüshasında *inde-* biçiminde geçtiğini söylemektedir (EDPT, 180a). Halbuki Fergana nüshasında da iki yerde bu sözcük *inde-* biçiminde yazılmıştır.

Eski Türkçeden itibaren *ün-te-/ünde-* biçiminde olan bu eylemin Karahanlı Döneminden sonra Harezmi ve Çağatay döneminde de ikili şekillerde yer aldığını görmekteyiz (ŞSL, 63; Niyāzi, 234).

3921. beyit (145b-07): *tegin-* “ulaşmak, varmak, mec. atanmak, nasbedilmek”

bu el êtgü tutku boğun tüzgüke

*bu begler **tegin**di ajun süzgüke*

“Bu beyler, memleketi düzenlemek ve idare etmek, halkı düzene sokmak ve dünyayı temizlemek için **atandılar**.”

Arat (4009. beyit) beytin ikinci dizesini A ve C nüshalarındaki imlâya göre *bu begler tikildi ajun süzgüke* biçiminde okumuş ve “Bu beyler, dünyayı temizlemek için nasbedilmişlerdir.” olarak çevirmiştir (Arat, 1959, 291)

A ve C nüshalarında *tikildi* olarak yazılan bu sözcük, B nüshasında *tegin*di biçiminde yazılmıştır. Arat metne *tikildi*’yi almış, B nüshasındaki biçimi ise *tikindi* okuyarak dipnota yazmıştır.

Sözcük nüshalarda farklı yazılsa da anlam açısından aynı mecazi anlamı içerirler. Kutadgu Bilig’de sadece bu beyitte geçen *tikil-* eylemiyle Arat’ın bu beyit için dipnotta verdiği *tegin-* eylemi ise bu beytin dışında 3668. (Fergana 3610. beyit, 134b-11) beyitte geçer. İndeks’te *tegin-*’e „bir büyüğün yanına gelmek veya gitmek” anlamı verilmiştir (Arat, 1979, 433). *Tikil-* ise sadece „dikilmek” anlamıyla karşılanmış, mecaz anlam olan „atanmak” ya da „nasbedilmek” anlamı verilmemiştir (Arat, 1979, 445).

Eski Türkçedeki *tegin-* eylemi sözlüklerde şöyle tanımlanır:

Erdal, *teg-in-* eyleminin ana anlamının “bir şeye/bir duruma maruz kalmak, bir deneyim yaşamak”; bir başka anlamının “bir şeye hakkı, liyakati olmak” olduğunu belirterek soyut amaçlar içinse “erişmek, ulaşmak” anlamlarına geldiğini vurgular (OTWF II, 617).

Clauson, *tegin-* sözcüğünün birçok anlamı olduğunu belirtir. Sözcüğün “1. Ulaşmak, varmak; 2. Budist metinlerinde yer alan *vedanā* „(dış nesneleri) algılamak, hissetmek” sözcüğü için kullanılır 3. Bir şeyler yapmak için girişmek” anlamlarında kullanıldığını açıklar (EDPT, 484b).

DTS’de *tegin-* 1. Varmak, ulaşmak 2. (Sıkıntılara) Maruz kalmak, uğramak 3. Şereflendirmek, onur duymak; tenezzül etmek” anlamları verilmiştir (DTS, 1969, 547b-548a).

DLT“de *tegin-* “Çigil lehçesinde, kağana ya da beye birisinin gelmesi haber verildiği zaman *ol tegindi* “O ulaştı” denir ki “ulaştığı için memnun oldu” demektir; ulaşmak, (birinin) geldiği veya gittiği iletilmek, ” (Dankoff, Kelly, 1985, 183; Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, 866; Kaçalın, 2019, 453).

Sözcük Eski Uygurcada şu anlamlardadır: *tegin-* “yapmak, yerine getirmek; başarıyla sonuçlanmak; duymak, hissetmek, yerine getirmek, gerçekleştirmek, (kendinibir şeye) vermek, uğraşmak, olmak, bulunmak, mevcut olmak, tadını çıkarmak, adı...olmak, (emgekle birlikte) katlanmak, dayanmak, acı çekmek; (bir şeyi) hazmetmek, kabul etmek; elde etmek, varmak, ulaşmak; (şekil) almak, (vücut) bulmak; yetmek; (takdis) almak; (dini emirlere uymak, yerine getirmek” (Wilkens, 2021, 688)

Tikil- eylemi ise, Erdal“ın da belirttiği gibi Clauson“da sadece DLT“deki veriyle yer alır. Sözcüğün KB“de 4009. beyitte (mecaz anlamıyla) ve Uygurcada tanıklandığını belirten Erdal, eylemi *tik-lin-* ile karşılaştırır.

Tekrar *tegin-* eylemine dönecek olursak, dizin“de „bir büyüğün yanına gelmek veya gitmek“ anlamıyla tek veriyle yer alan *tegin-* eylemine, Fergana nüshası 3921. beyitteki *tegin-* eylemini Eski Uygurcadaki anlam çeşitliliğini de göz önünde bulundurarak mecaz ifadesiyle „atanmak, nasbedilmek“ anlamını eklemek gerekmektedir.

4059. beyit (150b-04): *sap-* “düzeltmek”

tusulğu tapuğ bu munı bilgü tap

çalı bildiñ erse-sen öziñke sap

“Faydalı hizmet budur, bunu bilmek yeterlidir; eğer öğrendiysen kendini **düzel**t.”

Arat (4158. beyit) A ve C nüshalarındaki yazıma göre *çalı bildiñ erse öziñ begke sap* olarak okuduğu dizeyi “bunu öğrenirsen, sen de beyin yakını olabilirsin” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 301). İndeks“te sözcüğe “sarılmak” anlamı verilmiştir (Arat, 1979, 382). Dankoff “join yourself to the prince (kendini beye kat, beye katıl)” olarak çevirmiştir (Dankoff, 1983, 175).

Tezcan dizinde yer alan iki veriden 4158“dekinin “katılmak” anlamında olduğunu ve Uygurcada bu eylemin *sep-* biçiminde “teçhiz etmek, katmak, genişletmek”

anlamında bulunduğunu belirtmektedir (1981, 58). Ancak yeni çalışmalara göre Uyğurcada bu anlamda sadece *sap-* vardır; *sap-* ~ *s(a)p-* “onarmak, tamir etmek; dizmek, birleştirmek; kurmak, inşa etmek” (Wilkins, 2021, 585); *sāp-~s(ā)p-* ise *sap-* ~ *s(a)p-* maddesine gönderilmiştir (Wilkins, 2021, 598).

Özçelik, bu beyitteki *sap-* eylemi için “yönelmek, bağlanmak” anlamını önerir (Özçelik, 2020, 971).

Erdal *sap-* eylemine *sapıg* sözcüğünü açıklarken değinir ve “to graft, join on” anlamını verir (OTWF I, 200). Aynı eyleme *sapşı* maddesinde de sözcüğün kökü olarak yer verir ve “to join onto” biçiminde anlamlandırır (OTWF I, 344).

DLT’de *sap-* olarak geçen bu eylem, çalışmalarda şu şekilde yer alır: *sap- thread (needle)*; bind; mend (iğneye iplik geçirmek; bağlanmak, sarmak; onarmak, tamir etmek) (Dankoff, Kelly, 1985: 154); *sap-* 1. iplik geçirdi 2. kusurlu bir şey onarılsa veya bağlanırsa böyle denir (Kaçalın, 2019, 389); *sap-* 1. bağlamak, eksik olanı birleştirip onarmak 2. (iğneye) iplik geçirmek (Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, 803-804).

Clasuson *sap-* “to thread, to graft, to repair (something broken) (iplik geçirmek, nakletmek, (kırık olan bir şeyi) tamir etmek) ve *sep-* “to equip, fit out (teçhiz etmek, ihtiyaçlarını sağlamak)” anlamına gelen bu iki sözcüğün devamlı karıştırıldığını ve Kaşgarlı’da sadece *sap-* şeklinin yer aldığını belirtmektedir (EDPT, 784a).

Biz de bu dizeyi *kalı bildir erse-sen özüñke sap* biçiminde okuyup buradaki *sap-* eylemine DLT’de geçen “kusurlu bir şey onarılması” anlamından hareketle mecaz bir anlam yükleyerek “eğer öğrendiysen kendini düzelt” olarak günümüz Türkçesine aktardık.

4070. beyit (151a-04): öz “kendî”

kapuğdaki birle yaraşmasa öz

tiriglik tatımas ayā edgü öz

“Ey özü iyi olan (insan)! Kapıdakilerle uyum içinde **olmazsan**, hayatın tadına varamazsın.”

Arat (4169. beyit) *yaraşmasa uz* olarak okuduğu ifadeyi günümüz Türkçesine “anlaşmazsan” biçiminde aktarmıştır (Arat, 1959, 302). İndeks’te *uz* “mahir, usta, sanatkâr” maddesinde yer verilmiştir (Arat, 1979, 500). Ancak Arat’ın yaptığı çeviride bu anlam bulunmamaktadır. Biz de buradaki ifadeyi *yaraşmasa öz* biçiminde okuyarak günümüz Türkçesine “uyum içinde olmazsan” olarak aktardık.

4325. beyit (160a-13): *içi* “içi”

satıgıcı yok erse ajun kezgüçi

kaçan kedgey erdi kara kiş içi

“Dünyayı gezen tüccar olmasaydı astarlı kara samur **kürkünü** ne zaman giyecektin?”

Arat (4425. beyit) *kara kiş içi* olarak okuduğu ifadeyi “kara samur kürkü” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 320).

Tezcan, *iç-i* olarak gösterilen verilerden 3784, 4215, 4425’te *içi* değil *êçi* “ağabey” söz konusu olduğunu ve ilk iki veriyi Arat da “büyük kardeş” ile karşıladığını, 4425’i çevirmediğini ve burada da Ögdülmiş, Odgurmuş’a *êçi* diye seslendiğini söylemektedir (Tezcan, 1981, 41).

Biz burada Tezcan ile aynı fikirde değiliz. Burada Arat’ın okuduğu gibi *içi* “samur kürkünün astarı, içi” olması gerektiğini düşündük. Nitekim Dankoff da “a black sable lining (kara samur kürkünün astarı)” biçiminde okuyup çevirmiştir (Dankoff, 1983, 184).

4348. beyit (161a-09): *basınğan bolurlar biligsiz çigil* “(onlar)hor görülen kişilerdir, kaba ve bilgisiz olurlar”

tilin edgü sözle eşimsinmegil

basınğan bolurlar biligsiz çigil

“Onlarla iyi, güzel konuş ama arkadaş olarak benimseme; onlar hor görülen kişilerdir, kaba ve bilgisiz olurlar.”

Arat (4448. beyit) *basınğan bolurlar biligsiz çigil* olarak okuduğu ikinci dizeyi “bunlar cahil ve haşin insanlardır” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat,

1959, 322). İndeks'te *basın*- “basmak, kahretmek, zayıf görmek” (Arat, 1979, 61) ve *Çigil* “Çigil (bir Türk boyu)” anlamları verilmiştir (Arat, 1979, 132).

Dankoff “for they are despicable and ignorant bumpkins (çünkü onlar hakir görülen cahil ahmaklardır)” olarak çevirmiştir (1983, 185).

basın- “opress; to treat with disrespect” (Erdal, OTWF II, 592; Clauson, EDPT, 374a); *basın*- “zayıf görmek, ezmek” (Dankoff, Kelly, 1985, 66; Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, 576; Kaçalın, 2019, 100).

Çigil sözcüğü ise DLT’de Türklerden üç oymağın adı olarak geçmektedir. Birincisi göçebedir, *Qayas*’ta otururlar. İkincisi Talas yakınlarındaki bir kasabada otururlar. Bunlara da *Çigil* denir. *Çigil* adını ilk alan bunlardır: *Zū*’l-*Qarnayn* *Arğu* bölgesine geldiği zaman, bulutlar musluklarını açmış, yollar çamur içinde kalmış ve bu durumdan iyice bitkin düşmüştü. Bunun üzerine *Zū*’l-*Qarnayn*’in Farsça olarak “in çigil ast” “Bu ne çamur böyle?” diyerek; oraya bir kale yapılmasını emretmesi üzerine bugün *çigil* adıyla bilinen kale yapıp bu ad verildi ve bundan sonra orada oturan Türklere *çigili* denildi. Üçüncüsü de *Kaşgar*’da *çigil* adı verilen bazı köylerdir (Dankoff, Kelly, 1982, 301; Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, 170; Kaçalın, 2019, 153).

çigil sözcüğünün Farsça’da *chigil* “A city in Turkistān, famous for handsome men and expert archers (Yakışıklı erkekler ve usta okçularıyla meşhur olan bir Türkistan şehri); clay, dirt (çamur, pislik)” anlamları bulunmaktadır (Steingass, 1892, 397b).

Bu beyit “Hayvan Yetiştiriciler ile Arkadaşlığı Söyler” bölümünde yer almaktadır. Beyitte *onlar* olarak bahsettiği kişiler hayvan yetiştiricileri olduğu için *basınğan* sözcüğünü “hakir görülen, ezilen”; *çigil* sözcüğünü de “pislik, kaba” olarak düşündük ve dizeyi “onlar hor görülen kişilerdir, kaba ve bilgisiz olurlar.” biçiminde günümüz Türkçesine aktardık.

4371. beyit (162a-05): *konut* “köşk”

olardın tileme tawarın yanut

yanutı bayat berge edgü konut

“Onlardan mal ile karşılık bekleme; karşılığını Tanrı (cennette) güzel bir **köşk** olarak verecektir.”

Arat (4471.beyitte) *konut* olarak okuduğu kelimeyi günümüz Türkçesine “cennet” biçiminde aktarmıştır (Arat, 1959, 323). İndeks’te ise *konut* “konut” anlamında verilmiştir (Arat, 1979, 270).

Tezcan, bu sözcüğün “birlikte yaşayan insanlar” anlamında olduğunu ve Clauson’da s. 635b’deki *konat* sözcüğü ile ilgili olduğunu söylemiştir (Tezcan, 1981, 50). Taş’ın, Tezcan ile aynı fikirde olduğunu görmekteyiz (Taş, 2015, 173).

Clauson, *konat* (konot) *kon-* eyleminden türediğini ve “birbirileri ile bir araya toplanan bir grup insan, topluluk” anlamında DLT’de bulunduğunu belirtmiştir. Kutadgu Bilig’de geçen bu beyti şu şekilde düzeltmiştir: (be genereous to the poor and they will intercede for you; do not ask them for wealth in return) yanutı bayat berge edgü *konut* (?konot) “God will give you in return good companions (in paradise)” (EDPT, 635b).

Erdal, Kutadgu Bilig’de geçen *kon-ut* “dwelling (konut)” sözcüğünün bir mekan olduğunu diğer taraftan da *konat* “any group of people who bunch together with one another (birbiriyle bir araya toplanan bir grup insan)” (DLT 180) sözcüğünün özne olduğunu bu yüzden de Clauson’un dediği gibi *konut* sözcüğünün varyantı olmadığını başka bir sözcük birim olması gerektiğini açıklamıştır (OTWF I, 314).

DLT’de *konat* “bir arada yaşayan insan topluluğu” anlamında yer alan bu sözcük DLT çalışmalarında şu şekilde geçmektedir: *konat* “group of people who stick together (bir arada yaşıyan bir grup insan)” (Dankoff, Kelly, 1985, 141); *konat* “birbiri üzerine yığılmış, bir araya toplanmış insan kümesi” (Kaçalın, 2019, 276); *konat* “bir arada yaşayan, ikamet eden insan topluluğu” (Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, 727). Fakat *konut* sözcüğüne yer verilmemiştir.

Dankoff, bu sözcüğü “dwelling (konut)” olarak çevirmiştir (1983, 185) ayrıca 133. notta bunun Kuran’daki 76:8-22 ayetlerinde geçtiğini belirtmektedir (1983, 279).

“Yoksula, yetime ve esire onun sevgisi için (seve seve) yemek yedirirler” (İnsan, 76/8) (Yılmaz, 2013, 710) ve 22. ayeti “İşte bu sizin ödülünüz idi, çabanız (boşa gitmedi) karşılık buldu.” (Elmalılı, 2012, 491)

Bunların dışısında Kuran’da 29. sure 58. ayet şu şekildedir: “Ve iman edip iyi işler yapmış olanlar (var ya), elbette onları cennetin, altlarından ırmaklar akan köşklerine yerleştireceğiz, o hâlde ki, onlara orada snsuza değin kalacaklar. Ne

güzeldir ödülü, o çalışanların!” (Elmalılı, 2012, 331). Bu beyitte de yapılan iyilik karşısında bir mal beklememekten söz ediliyor ve yukardaki ayetlerden de bilindiği üzere yapılan iyiliklerin karşılığında cennette Tanrı tarafından köşk verileceği söylenmektedir. Biz de buna dayanarak *konut* olarak okuduğumuz sözcüğü “köşk” olarak günümüz Türkçesine aktardık.

4396. beyit (163a-03): *bedükle*- “ukalalaştırmak, pervasızlaştırmak”

uruğluğ tarıglıg bedükler tılı

bedükrek bolur bolma ewçi kılı

“Soy sop, insanı ukala yapar, pervasız hale getirir; kadının kölesi olma, (eğer olursan) o kendini daha da büyük sanır, (**ukalalaşır**).”

Arat (4496. beyit) *uruğluğ tarıglıg bedükler tili / bedükrek bolur bolma ewçi kılı* olarak okuduğu beyti “Soyu-sopu büyük olan kimseler yüksekten konuşurlar/ sen kadın esiri olma.” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 325). İndeks’te *bedük* “büyük” maddesinde yer verilmiştir (Arat, 1979, 68).

Dankoff “their tongues are very long (dilleri uzundur)” biçiminde çevirmiştir (Dankoff, 1983, 186).

Clauson *bedükle*- “to be, or become big; to consider to be big” (EDPT, 304b); Erdal *bedükle*- eyleminin DLT’de bulunduğunu ve “birini büyük saymak” anlamında olduğunu söylemektedir (OTWF II, 593).

Taş, *uruğluğ tarıglıg bedükler tılı / bedükrek bolur bolma ewçi kılı* beytini “Soy sop, insanı pervasızlaştırır/ kadın esiri olma, daha da büyüklenir.” olarak aktarmıştır (Taş, 2012a, 76).

Biz de beyitte *bedükle*- sözcüğünü eylem olarak aldık ve *bedükler tılı* ibaresini “ukala yapar, pervasızlaştırır” olarak günümüz Türkçesine aktardık.

4726. beyit (174b-06) *tewsüzün*: “hile yapmadan, hile yapmaksızın”

osanma ölümke sakınma uzun

busuğdın çıkar teg çıkar tewsüzün

“Ölüme karşı gafil olma; ölümü uzak ve uzun süre sonra gelecek sanma; pusudan çıkar gibi **hile yapmadan** karşına çıkar.”

Arat (4826. beyit) A ve C nüshalarında geçen *ödsüzün* sözcüğünü metne alarak dizeyi *busuğdın çıkar teg çıkar ödsüzün* biçiminde okumuştur ve “onu beklemediğin bir anda, pusudan çıkan bir düşman gibi, karşında bulursun.” olarak günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 348). İndeks“te de *ödsüzün* sözcüğüne *öd* “zaman, vakit” maddesinde yer vermiştir (Arat, 1979, 351).

Fergana nüshasında bu sözcük yerine diğer nüshalarda bulunmayan *tewsüzün* “hilesiz bir şekilde” sözcüğü yer almaktadır.

Orhon Türkçesinden itibaren Eski Türkçede tespit edilmiş olan *tev* „hile, aldatma“ sözcüğü genellikle *kör* sözcüğüyle ikileme yapısı içinde yer alır:

emgek tev kör (Ölmez, M., 2019, 539)

Sözcüğün Orhon Türkçesi ve Uygurcada +lXG ve +sXz ekiyle türemiş *tevlig/tevlüg* “hilekâr” ve *tevsiz/tevsüz* “hilesiz” biçimleri de *kör* ile ikileme oluşturur:

Tavgaç bodun tevligin körlüg(in) üçün “Çin halkı sahtekar ve hilekar olduğu için” (Ölmez, M., 2013, 83, 95)

Sözcüğün kök biçimi Karahanlı dönemi eserlerinden sadece DLT“de bulunur: *tew* “tuzak, hile” (Dankoff, Kelly 1985, 187; Ercilasun, Akkoyunlu 2018, 873; Kaçalın, 2109, 463).

Tevlig Orhon Türkçesinde ve Uygurcada *körlüg* ile birlikte kullanılırken Karahanlı Türkçesinde tek başına da kullanılır: DLT *tewlüg* “hileli, hilekâr, aldatıcı, sahtekâr” (Dankoff, Kelly 1985, 187; Ercilasun, Akkoyunlu 2018, 873; Kaçalın, 2109, 464); KB İndeks“te *tewlig* „hile, aldatma“ (Arat, 1979, 439).

tewsüz “hilesiz, aldatması olmayan” sözcüğünün ilk defa Eski Uygurcada *tävsiz* “hilesiz, yalansız, samimi” (Wilkens, 2021, 706) biçiminde geçmektedir.

Böylece *tewsüzün* sözcüğünün Fergana nüshasında da geçtiğini söyleyebiliriz.

5280. beyit (194b-01): *közi suḵ totmas* “açgözlü doymaz”

közi suḵ totmas bu dünyā bütün

barı tap tēgüci tirildi kutun

“Açgözlü bütün dünya ile de **doymaz**; “Var olan yeterlidir.” diyen kişi ise saadet içinde yaşar.”

Arat (5389. beyit) *közi suḵḵa tütmez bu dünya* olarak okuduğu ilk dizeyi “aç gözlüye bütün bu dünya malı az gelir” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 387). İndeks“te *tüt-* “tutmek” maddesinde yer verilmiştir (Arat, 1979, 483). Çeviri ve dizinde verilen anlamlar birbirinden farklıdır. Sözlüklere bakıldığı zaman *tüt-* eyleminin “az gelmek” anlamının olmadığı görülmektedir. Arat“ın *tütmez* olarak okuduğu sözcüğü biz *totmas* “doymaz” olarak okuduk. Fergana nüshasında

toḡ- eylemi 5280. beytin dışında 3547. beyitte de *tot-* biçiminde geçmektedir. Buradaki *közi suḵ* “açgözlü” sözcüğü ile *toḡ-~tot-* eylemi anlamca daha uygun olabileceğini düşündük. Günümüz Türkçesine de “Açgözlü bütün dünya ile de doymaz.” biçiminde aktardık.

5525. beyit (203a-04): *şeşüt* “dağınık”

saçım boldı sıñkur tüsi teg şeşüt

saḵal boldı yazḵı güleḑ teg ar ot

“Saçım doğan tüyü gibi **dağıldı**, **seyrekleşt**i; sakalım da yazın sararan kırmızı gül gibi sarı ot oldu (sarardı).”

Arat (5639. beyit) *saçım boldı sıñkur tüsi teg şaşut/ saḵal boldı yazḵı güleḑ teg orut* olarak okuduğu beyti “Saçım, sungur rengi gibi, kır oldu; sakalım yazdan kalmış kuru ota döndü.” anlamında günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 403). İndeks“te *şaşut* “kır, alaca” anlamları verilmiştir (Arat, 1979, 414).

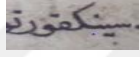
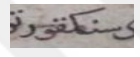
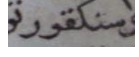
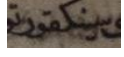
Clauson bu sözcüğün *şeş-* “çözmek” eyleminden türediğini ve *şeşüt* “dağınık, çözüük” anlamında olduğunu ayrıca Arat“ın bu sözcüğü yanlış okuduğunu açıklamıştır (EDPT, 868b). Tezcan, Clauson“un bu görüşünün doğru olabileceğini düşünmektedir (Tezcan, 1981, 61).

Taş, *şasut* “karışık” sözcüğünün **saş*- “şaşmak, acele ile yolu şaşırmak” eyleminden türediğini düşünmektedir (Taş, 2015, 74). Erdal *saş*- “to mix up a succession, turn or order” bu eylemin *saş*- veya *seş*- biçiminde okunabileceğini belirtir (OTWF II, 719).

Biz de Clauson’un görüşünün daha uygun olduğunu düşündük çünkü burada saçın doğan kuşunun tüyü gibi dağıldığından, seyredildiğinden bahsetmektedir. Nitekim Dankoff bu dizeyi “my hair is thin as a falcon’s plumage (saçım doğan kuşunun tüyü gibi seyrek)” biçiminde çevirmiştir (Dankoff, 1983, 223). Böylece biz de sözcüğü *şes*- “çözmek” eylemi ile ilişkilendirip *şesüt* biçiminde okuduk ve “dağınık, seyrek” olarak günümüz Türkçesine aktardık.

5525. beyit (203a-04): *sınkur* “doğan kuşu”

Bu sözcük metinde sadece iki yerde (5525; 5580) geçmektedir.

Arat (5639; 5697. beyitte) *sınkur* biçiminde okumuştur. 5525. beyitte B nüshasında *sınkur*, C nüshasında ise ye harfi yazılmamıştır (*sınkur* veya *sunkur* okunabilir). 5580. beyitte (Arat 5697. beyit) A nüshasında bu beyit bulunmamaktadır. C nüshasında yine ye harfi yazılmamıştır. B nüshasında ise *sınkur* yazılmıştır.

Clauson, *sınkur* “a bird of prey, the gerfalcon” maddesinde *sınkur* (ya da *sınkor*) biçiminin Uygurcada özel isim olarak kullanıldığını ve Moğolcada da *sı*- > *şi* *şınkor* biçiminde olduğunu, Karahanlı döneminde gerileyici benzeşme sonucu *sunkur* olduğunu ve hala bu şekilde kullanıldığını söylemektedir (EDPT, 838a).

Doerfer bu sözcüğü 237. maddede *şonkar* “Gierfalke, Hierofalco gyrfalco” Mo. *şınkar* < **sınkar* olarak açıklamaktadır (TMEN I, 360-362; ayrıca bk. Ölmez, Z., 2015a, 732).

DLT’de *sunkur* “a bird of prey, smaller than toğrı” (Dankoff, Kelly, 1985, 169); *sunkur* “yırtıcı kuşlardan birinin adı, sungur” (Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, 836); *sunkor* “Sungur kuşu, yırtıcı bir kuş” (Kaçalın, 2019, 423); DTS’de *sonkur* “doğan kuşu” biçimlerinde geçmektedir (DTS, 1969, 508b).

Sonuç olarak sözcüğün Fergana nüshasındaki imlâya göre olan *sınğkur* biçiminin sadece Uygurcada değil aynı zamanda Kutadgu Bilig’de de yer aldığını söyleyebiliriz.

5528. beyit (203a-07): imleme “işaretleme, işaret ile konuşma”

yıraq eştür erdi kulaq tutsa ma

bu kün boldı elgin özüm imleme

“Eğer kulak kabartsaydım uzaktaki sesleri bile duyardım; bu gün ise **elimle işaret ederek** (konuşabiliyorum).”

Arat (5642. beyitte) *bu kün boldı elgin özüm imleme* olarak okuduğu dizeyi “bugün ben artık insanlar ile ancak işaretle anlaşır oldum” anlamında günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 404). Dankoff “today I must communicate with hand gestures (bugün el işaretleri ile konuşmalıyım” biçiminde çevirmiştir (Dankoff, 1983, 223). İndeks’te ise *imle-* “işaret etmek, göstermek” maddesinde *imleme* olumsuz emir kipi olarak gösterilmiştir (Arat, 1979, 197). Fakat hem Arat hem de Dankoff’un çevirisine baktığımızda eylemin olumsuz biçimi yer almıyor çünkü anlam olarak uygun değildir.

Biz de bu dizeyi *bu kün boldı elgin özüm imleme* biçiminde okuyarak “bugün ise el işaretleri ile (elimle işaret ederek) konuşabiliyorum” olarak günümüz Türkçesine aktardık. Yani buradaki *imleme* sözcüğü eylemden türemiş bir *isim* olarak kabul edilmeli ve dizinde ayrı bir maddebaşı olarak verilmelidir.

5989. beyit (219b-11): çigen “yular”

ķara yapsa begler beğiyyür ķopar

üzeñü bar erse çigen berkķapar

“Halk (hizmetini) yaparsa beyler büyür, yükselir; üzengi varsa (insan) yuları sıkı tutar.”

Arat (6110. beyitte) *çigen* olarak okuduğu sözcüğü “yular” biçiminde günümüz Türkçesine aktarmıştır (Arat, 1959, 437). İndeks’te *çigen* “yular” maddesinde yer

verilmiştir (Arat, 1979, 132). Fakat Eski Türkçe sözlüklere bakıldığında zaman *çigen* “yular” anlamında bir sözcüğünün olmadığı görülmektedir.

Clauson *üzeñü* maddesinin içinde *çiggen* “dügümlemek” olarak düşünmüştür. Nüshalarda *çigen* biçiminin yer aldığını fakat Eski Türkçede böyle bir sözcüğün olmadığını ve *çig-* “bağlamak, düğümlemek” fiilin sıfat-fiil biçimi olarak metne uygun olduğunu söylemektedir (EDPT, 289b). Fakat burada *çiggen* biçiminde okunursa vezin bakımından (açık hece olması gerekir, *çiggen* okunursa kapalı heceye denk gelecektir) uygun düşmemektedir. Clauson *çig-* maddesinde KB’de geçen örneği vermez (EDPT, 413b).

Tezcan ise hem Clauson’un hem de Arat metninin dizinindeki açıklamanın doğruluğunu şüpheyle karşılar (Tezcan, 1981, 38-39). Biz de hiçbir sözlük ve metinde sözcüğü tespit edemedik. Bu yüzden Arat’ın verdiği anlam metne uyduğu için sözcüğe “yular” anlamını verdik.

6084. beyit (223a-04): *tuy-* mec. “fayda etmek”

ķamuğda ķatığraķ firāķ bu ölüm

*ölümke étig yok ya **tuymas** tulum*

“Her şeyden daha zor olan bu ölüm ayrılığıdır; ölüme karşı çare yoktur, silah bile **fayda etmez.**”

Bu sözcük A nüshasında *bolmaz*, B nüshasında *tuymas*, C nüshasında ise *tutmaz* biçiminde geçmektedir. Arat (6205. beyitte) C nüshasında yazılan *tutmaz* biçimini metne almayı tercih etmiştir ve bu dizeyi “ölümke itig yok ya tutmaz tulum” olarak okumuştur. Günümüz Türkçesine de “ölüme çare yok, ona silahla karşı konulmaz” olarak aktarmıştır (Arat, 1959, 443). İndeks’te bir karışıklık olmuş ve *tutmaz* sözcüğü *turğuçı* maddesinin içine karışmıştır (Arat, 1979, 474).

Sözcük şu çalışmalarda yer almaktadır: *tuy-* “algılamak, kavramak, farkına varmak, fark etmek, hissetmek” (Clauson, EDPT, 567a; Erdal, OTWF, 621-22; DTS, 1969, 584b); DLT’de *tuy-* “hissetmek, algılamak, kavramak” (Dankoff, Kelly, 1985, 203; Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, 906; Kaçalın, 2019, 501) olarak yer alır.

Yukarıda verilen kaynakların hiçbirinde Kutadgu Bilig'den örnek verilmemiştir. Halbuki bu sözcük sadece Fergana nüshasında yer alır fakat dipnotta yer verildiği için gözden kaçmıştır.

Bu beyitteki veriyi yukarıdaki bilgiler doğrultusunda bizde “tuymas” biçiminde okuyup mecazen “Her şeyden daha zor olan bu ölüm ayrılığıdır; ölüme karşı çare yoktur, silah bile fayda etmez, ölüm silahı bile hissetmez?” olarak günümüz Türkçesine aktardık.

5. METİN

Qutadgu Bilig
Fergana Nüshası
1. bi-smi'llāhi'r-rahmāni'r-raḥīm

A⁹⁰

- [1b] 2. ḥamd-u sipās-ü minnet ve ögdi teñri Óazze ve celleḡa kim uluḡ-
3. luḡ idisi tükel qudretliḡ pādšāh yerli kökli yaratḡan
4. ḡamuḡ tınlıḡlarḡa rüzj bergeñ neni kim tiledi ḡıldı
5. yeme neni tilese ḡılḡan yefÓalü ma yešaó ve yaḡkümü ma yüríd
6. yeme ḡalḡlarda üdürdi{si} teñri yalavaḡı üze sansız
7. dürüd bolsun eşleri Óaziz aḡırlıḡ šahābeler üze
8. rızvānu'llahi Óaleyhim ecmaÓın bu kitāb yawlaḡ Óaziz-turur
9. ḡin ḡaḡımlerñiñ emšālleri birle bezemiş⁹¹
10. maḡin ḡaḡımlerñiñ eşÓārları birle āreste
11. ḡılımış bu kitābnı oḡıḡlı bu beyitlerini maÓlüm
12. ḡılıḡlı kitābdın yaḡşı Óazizraḡ-turur maḡin
13. Óālimleri ve ḡakimleri ḡamuḡ ittifaḡ boldılar kim
14. maşrıḡ vilāyetinde türkistāñ ęllerinde buḡra ḡan tilinḡe
- [2a] 1. bu kitābdın yaḡşıraḡ herḡiz kim erse taşnıf ḡılmađı bu kitāb ḡayu
(pādişāḡḡa)
2. ya ḡayu ıḡlımḡa tegdi erse ḡāyet uzluḡındın nihāyetdın kēḡe körkli-
3. lükindin ol ęllerniñ ḡükemāları Óālimleri ḡabül ḡılıp tegme biri bir
4. túrlüḡ ad laḡab bērdiler ḡınlıḡlar edebü'l- mülük at bērdiler maḡin
melḡi-
5. niñ nedimleri āyinü'l-memleke atadılar maşrıḡlıḡlar zinetü'l- ümerā
tēp aydı-

⁹⁰ B'deki bu kısım eksik olduḡu için C nüshasına göre doldurulmuştur. Bu nedenle eksik () işareti, yanlış kopyalamalar {} işareti içinde düzeltilmiştir.

⁹¹ Yazmada *yaramış*.

6. lar iranlığlar şāh-nāme-yi türkî tédiler baÓzılar ma pend-nāme-yi mülük
7. aymışlar turanlığlar kıtađđu bilig tēp aymışlar bu kitābnı taşnıf
8. kıılığlı balasağun mevlidlıg perhız ıdısi er-turur ammā bu kitābnı kaşğar
9. élinde tükel kıılıp maşrıķ mülki tawğaç han üskiņe kigürmiş
10. melik anı ağırlap uluğlap öz hās hāciblıkı aņa bërmiş
11. yarlıkamış-turur anıņ üçün yusuf uluğ hās hācib tēp atı çavı
12. bërilmiş tör{ü}t ağır ul üze binā kıılınmış-turur bir Óadil ékinçi devlet
13. üçünçi Óaķıl törtünçi kanāÓat yana tegme biriņe türkçe bir at bëríp-
14. turur Óadılķa kün toğdı élig at bëríp pādişāh orniņa
15. tutmış devletķa ay toldı at bëríp vezir orniņa tutmış Óaķılķa
- [2b] 1. ögdülmüş at bëríp vezirniņ oğlı yerinde tutmış-turur kanāÓatķa
2. odğurmış at bëríp qarındaş tēp aymış-turur taķı anlar ara münāžara
3. suāóli cevābı keçer teg sözlemiştir-turur okığlı köñli açılıp muşannıfķa
4. edğü duÓā birle yād kıılsun inşaaóallahü taÓālā

fihristü'l ebvāb

B

5. bāb kitāb başı yēti kevākib on éki buruc
6. bāb yanluķ ağırlıķın ayur
7. bāb til erdemin asıgın yasın aytur
8. bāb kitāb ıdısi öz Óuźrini aytur
9. bāb edğü⁹² öt sawnı⁹³ sözleyür
- [3a] 1. bāb bilig uķuş erdemin asıgın ayur
2. bāb kitāb atı yörügin awuçğalıķın ayur

⁹² Yazmada *ıdgü* yazılmıştır.

⁹³ Yazmada *sawnı* yazılmıştır.

3. bāb kılık kılinç artaķı yası ayur
 4. bāb kitāb başı kün toĝdı Óadl sözi
 5. bāb ay toldı kün toĝdıķa kelmişı beyānı
 6. bāb ay toldı kün toĝdı éligke körünmişı beyānı
 7. bāb ay toldı éligke devlet erdükin beyānın ayur
- [3b]**
1. bāb yana devlet sıfātı erdemin ayur
 2. bāb yana devlet tewlıķı ersellikin ayur
 3. bāb kün toĝdı élig ay toldıķa özin belgürtür
 4. bāb kün toĝdı Óadl sıfātı menjü biligin uķturur
 5. bāb ay toldı suóāli éligke
 6. bāb élig cevābı ay toldıķa
 7. bāb sözlemek mü edĝü ya şük turmak mu beyānı kıılır
- [4a]**
1. bāb kıut kııwılıķın devlet yayıĝlıķın ayur
 2. bāb ay toldı oĝlıķa naśihat kıılurnı ayur
 3. bāb ay toldı éligke kıumarı bitig kıodmışın ayur
 4. bāb élig öĝdülmişni ündemişni sözi
 5. bāb élig suóāli öĝdülmişke
 6. bāb öĝdülmiş cevābı éligke
 7. bāb uķuş ornı şüreti aylur
- [4b]**
1. bāb begler negü teg kerekin ayur
 2. bāb vezirler negü teg kerekin ayur
 3. bāb isfehsalar negü teg kerekin ayur
 4. bāb hācib negü teg kerekin ayur
 5. bāb perdedār negü teg kerekin ayur
 6. bāb yalavaç negü teg kerekin ayur
 7. bāb bitigçi élimĝa negü teg kerekin ayur

- [5a]** 1. bāb ḥazīnedār negü teg kerekin ayur
2. bāb ḥ'ān salar negü teg kerekin ayur
3. bāb şerābdār negü teg kerekin ayur
4. bāb tapuğçılar ḥaqqı begler üze negü erdükin
5. bāb èlig suôali ögdülmişke
6. bāb kün toğdı odğurmuşka bitig ıdmışı
7. bāb ögdülmiş odğurmuş tapa barmışı
- [5b]** 1. bāb ögdülmiş odğurmuş birle munāžarasını
2. bāb dünyā erdemin asğın yasın ḥaber bërür
3. bāb yana dünyā müni Óayıblarını ayur
4. bāb fanı dünyā birle bağı Óuqbā kazğanmağ
5. bāb èlig bitiginiñ cevābın ıdur
6. bāb èlig ögdülmişni odğurmuşka èkinç ıdmışı
7. bāb èkinç munāžaralar beyānı kılnur
- [6a]** 1. bāb begler tapğı törüsün toqusın ayur
2. bāb kapuğdağı er at şohbetleri ayur
3. bāb ewlük neteg algusun oğul kız igtülegü neteg kerekin ayur
4. bāb raÓiyyetler birleki şohbet sözi
5. bāb aşka bargu ya barmağı sözi
6. bāb tèrgi edebler beyānı kılnur
7. bāb yomkıka oқымаğ beyānı kılnur
- [6b]** 1. bāb fanı Óālemin erip bağı bendelik sözi
2. bāb ğafillıkdın odanmağ beyānı kılnur
3. bāb èlig ögdülmişni ziyāret üçün ıdmışı
4. bāb odğurmuş èligke kelmiş sözi
5. bāb odğurmuş èligke naşihat kılmış sözi

6. bāb el ābādānlığı asıgın ayur
7. bāb ögdülmiş ökünüp tevbeğa ogramışı
- [7a] 1. bāb edgülük kıılmağğa yanutın ayur
2. bāb odğurmuş iglig bolup ögdülmiş oqımışını ayur ve's-selām
3. bāb odğurmuş tüş körmiş beyānı ayur
4. bāb ögdülmiş kadaşı tapa barmışı ayur
5. bāb fanı dünyāke erilip tiriglik yawa bolmışı
6. bāb zamāne yavas dostlar cefāsın ayur
7. rabbenā iftaḥ bi'l- ḥayır ve ḥatmi bi'l- ḥayır ve c'al 'āqıbet umūrına ila ḥayr teveffēnā müsliḥin⁹⁴

bi-smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

- [7b] üküş ögdi birle tümen miñ şenā
uğan bir bayatğa añar yok fenā
yağız yer yaşıl kök kün ay birle tün
törüttü⁹⁵ ḥalāyık üd üdleg bu kün⁹⁶
3. tiledi törüttü bu bolmış kamuğ
bir ök⁹⁷ bol tedi boldı qolmış kamuğ
kamuğ barça muñluğ törütülmiş
muñı yok idi bir añar yok eşi
e erklig uğan meñü muñsuz bayat
yaramas senindin⁹⁸ adınğa bu at
 6. uluğluğ saña ol bedüklük saña
senindin⁹⁹ adın yok saña tuş teñ e

⁹⁴ Sayfa kenarında *rabbenā iftaḥ bi'l- ḥayır ve ḥatmi bi'l- ḥayır ve c'al 'āqıbeta umurına ila ḥayr teveffēnā müsliḥin ve 'l-ḥikna bi's-salıḥin* yazılmıştır.

⁹⁵ Yazmada *yarutti*.

⁹⁶ Satır altında *vaḥtlıg vaḥtıda* yazılmıştır.

⁹⁷ Yazmada bitişik yazılmıştır.

⁹⁸ Yazmada *seni(n)gdin*.

⁹⁹ Yazmada *seni(n)gdin*.

aya bir birikmez saña bir adın
kamuğ aşnuda sen se(n) öñdün kèdin

sakışka katılmaz seniñ¹⁰⁰ birlikiñ
tüzü neñke yètti bu erkliglikiñ

9. sèziksiz bir ök¹⁰¹ sen è meñü¹⁰² eçü
katılmaz karılmaz sakışka seçü

è iç taş biligli è haqqu'l-yaqın
közümde yırağ-sen köñülke yaqın

barıñ belgölüg sen kün ay teg yaruk
neteglikke yètgü köñül ögde yok

12. ne-ersedin ermes seniñ birlikiñ
ne-erselerig sen törüttün seniñ
kamuğ sen törüttün ne-erselerig
yoqadur¹⁰³ ne-erse sen ök¹⁰⁴ sen tirig

[8a]

törütgen barıña törütmiş tanuq
törütmiş èki bir tanuqı anuq

15. anıñ oñsağı yok azu¹⁰⁵ meñzegi
neteglikke yètmez <halāyık> ögi
yorımaz ne yatmaz uğımaz oduğ
ya meñzeg ne yañzağ kötürmez <boğuğ>

kèdin öñdün ermez ya soldın oñun
ya astın ya üstün ya otu orun

18. orun ol törütti orun yok anar
anırsız orun yok muqır bol muñar

è sırka yaqın ay köñülke ediz
tanuq ol saña barça şüret beđiz¹⁰⁶

¹⁰⁰ Yazmada *seni(n)g*.

¹⁰¹ Yazmada bitişik yazılmıştır.

¹⁰² Satır altında *ruşān* yazılmıştır.

¹⁰³ Yazmada *yoqadur*.

¹⁰⁴ Yazmada bitişik yazılmıştır.

¹⁰⁵ Satır altında *ya* yazılmıştır.

törüttüñ tümen miñ bu sansız tırig
yazı tağ teniz kötki¹⁰⁷ opri¹⁰⁸ yèrig

21. yaşıl kök bezediñ tümen yulduzun
qara tün yaruttuñ yaruq kündüzün

uçuğlı yoriğlı tınığlı neçe
tirilgü seniñdin¹⁰⁹ bulup yèr içe

eđiz Óarşda aldın šerâqa tegi
turur barça muñluğ saña ay idi

24. aya birke bütmiş bilig birle ög
köñül bütti šeksiz amul tutğıl ög
neteglikke¹¹⁰ kirme küdezgil köñül
barıña bütün bolğıl amrul amul
qalı qançaqa kirme tutğıl özün
qalı qançasız bil uzatma sözün

27. è muñsuz idim sen bu muñluğ quluğ
soyurqap keçürgil yazuqın qamuğ

sañar oq sığındım umunçum saña
muñađmıñ yèrimde elig tut maña

[8b] sewüg sawçı birle qopurğıl meni
elig tuttaçı qıl könilik küni

30. tüzü tört eşine tümen miñ selām
tegürgil kesüksüz tutaşı ulam
uluğ künde körkit oların¹¹¹ yüzün
elig tuttaçı qılğıl eğgü sözün
sèni erdükün teg ögümez özüm
sèni sen met¹¹² öggil kesildi sözüm

¹⁰⁶ Satır altında *ziynet* kelimesiyle başlayan ifadenini geri kalamı okunamamaktadır.

¹⁰⁷ Yazmada *köyki*.

¹⁰⁸ Satır altında *beyik* ve *çuqur* yazılmıştır.

¹⁰⁹ Yazmada *seni(n)ğdin*.

¹¹⁰ Yazmada *neçlikke*.

¹¹¹ Yazmada *olarıñ*.

II.

Fî fazâ'îli nebiyyi 'Öaleyhi's-selâm¹¹³

33. sewüg sawçı ıdtı bağırsak ıdı
boğunda talusı kişide keği
yula¹¹⁴ erdi halkқа қараңқu tüni
yarukluğı yağtı yaruttı seni
oķıçı ol erdi bayatdın saña
sen ötrü¹¹⁵ köni yolқа kirdiñ toña

36. atasın anasın yuluğ kıldı ol
tilek ümmet erdi ayu bêrdi yol
künün yêmedi kör tünün yatmadı
seni kıoldı rabda adın kıolmadı
seni kıoldı tün kün bu emgek bile
anı ög sen amdı sewünçin tile

39. қamuğ қаdғusı erdi ümmet üçün
қutulмақ tiler erdi rāhat üçün
atada anada bağırsak bolup
tiler erdi tutşı bayatdın қolup
bayat rahmeti erdi halkı üze
қılınçı silig¹¹⁶ erdi қılқы түз e

[9a] 42. tözün erdi alçaq қılınçı silig
uwutluğ bağırsaq aķı kēñ elig
yağız yer yaşıl kökde erdi küsüş¹¹⁷
añar bêrdi teñri ağırlıq üküş
başı erdi öñdün қamuğ başçıқа
keğin boldı tamğa қamuğ sawçıқа

¹¹² Yazmada bitişik yazılmıştır.

¹¹³ Satır kenarında *fażā'îl-i nebî* yazılmıştır.

¹¹⁴ Satır altında *çerağ* yazılmıştır.

¹¹⁵ Satır altında *üçün* yazılmıştır.

¹¹⁶ Satır altında *körklüg* yazılmıştır.

¹¹⁷ Yazmada *küşüş*. Satır altında da 'aziz yazılmıştır.

45. köñül badım amdı anıñ yolıña
sewip sözi tuttum bütüp qavlıña
ilāhı küdezgıl¹¹⁸ meniñ¹¹⁹ köñlümi
sewüg sawçı birle qopur qopgımı¹²⁰
qıyāmette körkit tolun teg yüzin
elig tuttaçı qıl ilāhı özin

III.

Fı fażāŖılı aśhābi'n-nebiyyi riżvānu'llāhi Ŗāleyhim¹²¹

48. anıñ tört eşı ol awıñu körüp
kēneşçi bular erdi birle turup
ēki qağın erdi küdeğü ēki
bular erdi üdrüm boğunda yēgi¹²²
Ŗatıq erdi aşnu qamuğda oza
bayatqa bütügli köñül til tüz e
51. yuluğ kıldı mālı teni cānını
yalawaç sewünçi tiledi köni
basa fārūq erdi kişi üdrümi
tili köñli bir teg boğun küdrümi¹²³
bu erdi basutçı hüdā dıñqa körk
şerŖat yüzindin kēterdi eşük
54. basa erdi Ŗuśmān uwutluğ silig
kişide üdürmiş aqı kēñ elig
- [9b] fidā kıldı barın neñi hem özin
yalawaç añar bērdi ēkki kıızın
Ŗalı erdi munda basağı talu
kür ersig yürekliğ mēñesi tolu

¹¹⁸ Satır altında *saq tutğıl* yazılmıştır.

¹¹⁹ Yazmada *meni(n)g*.

¹²⁰ Satır kenarında *qıyāmette qopar meni aytur/ēltür?* yazılmıştır.

¹²¹ Satır kenarında *evsaf-ı çehār-ı yār* yazılmıştır.

¹²² Satır altında *aşıl* yazılmıştır.

¹²³ Satır altında *yol kör...* yazılmıştır.

57. aķı erdi elgi yüreki beğk
biliglig saķınuķ kr atı beğk

bular erdi dın hem řerıŖat köki
bular yđti¹²⁴ kfir munfıķ yüki

bu trt eş maņa trt tađu¹²⁵ teg turur¹²⁶
tzlse tağu ın tiriglik bolur

60. meniđdin¹²⁷ bularķa kş miņ selm
tegürgil idim sen kesüksüz ulam

olarnı meniđdin¹²⁸ sewndr tuģı¹²⁹
uluģ künde ķılģıl elig tuttaģı

IV.

- li-hķni'l-ecelli'l-muķafferı'l-m'eyyedi nşiri'l-hķķı ve'd-din tawģaģ uluģ
buģra ķara hn eb Ŗalı ħasan bin arslan hn rahmetu'llhi Ŗaleyhi
tuģardın ese keldi ğdn yli
ajun eťgke aģtı uřtmaĥ yolu

63. yaģız yr yıpar toldı kfr ktip
bezenmek tiler dny krkin eťip

eřinģig¹³⁰ ķıřıģ sürdi yazķı esin
yaruķ yaz yana ķurdı devlet yasın

yařık¹³¹ yandı bolģay yana orniņa¹³²
balıķ ķudruķındın ķozı burnıņa¹³³

[10a] 66. ķurımıř yıģaģlar tonandı yaşıl
bezendi yipn al sarıģ kök ķızıl

yaģız yr yaşıl torķu yzke badı
ĥıty arķıřı yağtı tawģaģ eği

¹²⁴ Satır altında *kötürdi* yazılmıştır.

¹²⁵ Yazmada *teğk*. Satır altında *Ŗanařır* yazılmıştır.

¹²⁶ Yazmada *ur* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

¹²⁷ Yazmada *meni(n)gdin*.

¹²⁸ Yazmada *meni(n)gdin*.

¹²⁹ Satır altında *dyim* yazılmıştır.

¹³⁰ Satır altında *renc* yazılmıştır.

¹³¹ Satır altında *kn* yazılmıştır.

¹³² Yazmada *orniņa*.

¹³³ Yazmada *burnıņa*.

- yazı tağ yér oprı töşendi yağıp
étindi qolı qası kök al kedip
69. tümen tü çêçekler yazıldı küle
yıpar toldı kâfûr ajun yıd bile
şabâ yêli qoptı karanfil yıdın
ajun barça bütrü yıpar burdı kin
qaz ördek quğu qıl qalığıg tudı
qaqılayu qaynar yoqaru qudı
72. kökiş turna kökde ünün yañqular
tizilmiş titir teg uçar yilgürer
ular quş ünün tüzdi ünder eşin
silig qız oqır teg köñül bërmişin
ünin ötti keklik küler qatğura
qızıl ağız qan teg qası qap qara
75. qara çumguq ötti sata tumşuqı
üni oğlağı qız üni teg tağı
çêçeklikde san(d)vaç öter miñ ünün
oqır sür-ı ōibri tünün hem künün
elik külmiz oynar çêçekler üze
sıgun muygaq oynar yorır tēp keze
78. qalığı qası tügdi közi yaş saçar
çêçek yazdı yüz kör küler qatğurar
êletü maña açtı dünyā sözün
ayur körmediñ mü bu haqan yüzin
uğır erdiñ erse tur aç amdı köz
êşitmediñ erse eşit mēnde söz
- [10b] 81. tümen yılda berü tul erdim tulas
bu tul tonı suçlup ürün kedtim¹³⁴ as

¹³⁴ Yazmada *kedtim*.

yarandım begim boldı haķan uluĝ
ötündüm munu ķolsa cānım yuluĝ

bulıt kükredi urdı nevbet tuĝı
yaşın yaşnadı tarttı haķan tıĝı

84. biri ķında çıķtı sunup el tutar
biri küsi çawı ajunķa yeter

ajun tuttı tawĝaç uluĝ buĝra hān
ķuta¹³⁵su atı bērsü ēkki cihān

ē dīn ōizzi devletķa naşır muōın
ē milletķa tāc ay şerīōatķa dīn

87. bayat bērdi barça tilemiş tilek
bayat oķ bolu bērsü arķa yölek
ē dūnyā cemāli uluĝluķķa körk
ē mülketķa nūr ay yayıĝ¹³⁶ ķutķa örk
bolu bērdi ewren elig bērdi taht
tuta bērsü teņri bu taht birle baht

90. ajun tındı ornap bu haķan üze
anın ıdtı dūnyā taņuķlar tūze
eşirdin¹³⁷ keligli ķalılık ķuşları
ķayu ray-ı hindi ķayu ķayşarı
öger atın ündep ünin türtüşüp
küwenç birle awnur sewünçke tüşüp

93. bu türlüĝ çēçek yērde munça bediz
yazı taĝ kır¹³⁸ opri¹³⁹ yaşıl kök meņiz
ķayusı yıdı birle tapnur¹⁴⁰ tapuĝ
ķayu körk meņiz birle açtı ķapuĝ

¹³⁵ Yazmada *ķutadsu*.

¹³⁶ Yazmada *bayıĝ*.

¹³⁷ Yazmada *eşir*. (*eşir* okunuşu için bk. Dankoff, 1983, 262)

¹³⁸ Yazmada *tır*.

¹³⁹ Satır altında *çukur* yazılmıştır.

¹⁴⁰ Yazmada *yınur* ya da *yaynur* yazılmıştır.

ķayusı elig sundı tũtsũg¹⁴¹ tutar
ķayu bũwķirer kin ajun yıd ķopar

- [11a] 96. ķayusı tuğardın tutar miñ tañuķ
ķayusı batardın tapuğķı anuķ
tapuğķa kelip ķut ķapuğda-turur
ķapuğda turuğlı tapuğda-turur
bu yañlıғ tapuğķa etindi ajun
yağı boynı egdi kũtũrdi ȳzũn
99. ajunda ķawı bardı ģaķan kũsi
kũrũmegli kũzlerde ketti usı
ajun enķke tegdi tũzũldi tũrũ
tũrũ birle atın ķopurdı ȳrũ
aķı sũretin kim kũreyin tẽse
kelip kũrsũ ģaķan yũzini usa
102. cefasız vefalıғ tilese ķutun
yũzi kũr ķılınķı vefā ol ķutun
asıғ ķolsa barķa ȳzũñ yassızın
berũ kel tapuğ ķıl kũñũl bẽr isin
tũzũn ķılķı alķaķ bağırsaķ kũñũl
kũreyin tẽse kel munı kũr amul
105. ẽ edğũ ķılınķ aslı edğũ uruğ
ajun ķalmasunı sizin̄siz ķuruğ
bayat bẽrdi devlet ẽ terken ķutı
anıñ şũkri ķılğıu oķıp miñ atı
id̄i kẽķķi sȳz ol meşelde kelir
ata ornı atı oğulķa ķalır
108. talu neñ tañuķ tuttı miñ miñ elig
munu ķıl tañuķı ķutadğı¹⁴² bilig

¹⁴¹ Yazmada *tũtsũg*.

olarnıñ tañuķı kelir hem barır
meniñ bu tañuķ boldı menü qalır
neçe tērse dünyā tüker alqınur
bitise qalır söz ajun tezgınür

- [11b] 111. kitābqa bitindi bu haqan atı
bu at menü qaldı è terken qutı
yā rab üste devlet tükel qıl tilek
qamuğ işte bolgıl sen arqa yölek
sewerin esen tut yağısın kötür
sewünçin tolu tut saqınçin qopur
114. yağa tursu yağmur yazılsu çèçek
qurumış yığaçdın salınsu küjek¹⁴³
bolu bērsü ewren¹⁴⁴ tuçı¹⁴⁵ ew{ü}rülü
qutı bolsu düşmen başı qawrulu
yağız yēr baqır bolmağınça kızıl
ya ot ya çèçek ünmeğınçe yaşıł

117. tirilsüni terken qutı miñ qutun
telinsüni körmez qarakı otun
taķı ma negü erse ārzū tilek
bayat oķ bolu bērsü arqa yölek
sewinçin awınçin küwençin eli
aşasu yaşasunı luqmān yılı

V.

yēti kevākib on eki buruc¹⁴⁶

120. bayat atı birle sözüğ başladım
törütgen igidgen keçürgen idim

¹⁴² Yazmada *qutadğu*.

¹⁴³ Satır altında *yapraq* yazılmıştır.

¹⁴⁴ Satır altında *devlet* yazılmıştır.

¹⁴⁵ Satır altında *dayım* yazılmıştır.

¹⁴⁶ Satır kenarında *yulduzlar huşuśda* yazılmıştır.

törütti tilek teg tüzü Óālemig
yaruttı ajunğa künüg hem ayıg
yarattı kör ewren tuçı ewrülür
anıñ birle tezginç yème tezginür

123. yaşıl kök yarattı üze yulduzı
qara tün törütti yaruq kündüzi

[12a] bu kökdeki yulduz bir ança bezek
bir ança qulavuz bir ança yèzek¹⁴⁷

bir ança törimiş halāyıkqa ol
bir ança qulavuz bolur tapsa yol

126. qayusı örürek qayusı qudı
qayusı yaruqraq qayu egsüdi
bularda eñ üstün sekentir yorır
èki yıl sèkiz ay bir ewde qalır
anıñda basa boldı èkinç onay
bir ewde qalır on adın èkki ay

129. üçünçi körüd keldi köksün yorır
qayuqa bu baqsa yaşarmış qurır
yaşıq boldı törtinç yaruttı ajun
yaqışsa yarutur baqışsa özün
sewüg yüz urundı bèşinçi sewit
sewe baqtı erse sen özni awıt

132. basa keldi ārzū tilek ārzūlar
qayuqa yağıssa anar öz ular
bularda eñ aldın bu yalçıq yorır
yaşıq birle utru baqışsa tolır
on èkki ükek ol bularda adın
qayu èkki ewlüg qayu birke èn

¹⁴⁷ Satır altında *miḥ* yazılmıştır.

135. közı yazkı yulduz basa uğ kelir
 erendin kuçık birle sançu yo(rır)

 kür arslan bile koşnı buğday başı
 basa ülgü boldı çadan ya eşi

 yana keldi oğlağ könek hem balıq
 bular tuğdı erse yarudı qalıq

138. üçi yazkı yulduz üçi yaykı bil
 üçi küzki yulduz üçi kışkı bil

[12b] üçi ot üçi suw üçi boldı yel
 üçi boldı toprağ ajun boldı el

 bularda birisi birine yağı
 yağıqa yağı ıdtı kesti çoğı

141. qarışmaz yağılar yaraştı için
 körüşmez yağılar kötürdi öçin

 etigli bayatım ete berdi öz
 ete berdi tüzdi yaraşturdı tüz

 basa aydım amdı munu yalnuğ¹⁴⁸
 ağırlıqı boldı bilig ög uğuğ

VI.

yalnuğ¹⁴⁹ ağırlıqın sözleyür bilig birle¹⁵⁰

144. törüttü üdürdi seçü yalnuğ¹⁵¹
 ağar berdi erdem bilig ög uğuğ

 köñül berdi hem me yorıttı tilig
 uwut¹⁵² berdi kılq hem kılınçı silig

 bilig berdi yalnuğ¹⁵³ beğüdi¹⁵⁴ bu kün
 uğuş berdi ötrü yazıldı tüğün

¹⁴⁸ Yazmada *yalnuğ*.

¹⁴⁹ Yazmada *yalnuğ*.

¹⁵⁰ Satır kenarında *fazilet-i Öâlî* yazılmıştır.

¹⁵¹ Yazmada *yalnuğ*.

¹⁵² Satır altında *ögüt* yazılmıştır.

¹⁵³ Yazmada *yalnuğ*. Satır altında da *Öakl-lıq* yazılmıştır.

¹⁵⁴ Satır altında *büzürg* yazılmıştır.

147. bayat kimke bërse uķuş ög bilig¹⁵⁵
üküş edgölükke uzattı elig

biligni beđük¹⁵⁶ bil uķuşnı uluğ
bu êkki beğütür üđürmiş¹⁵⁷ ķuluğ

bu sözke tanuķı munu keldi söz
bu sözni eşitgil sözün mında üz

150. uķuş ķayda bolsa uluğluķ bulur
bilig kimde bolsa beđüklük¹⁵⁸ alur

uķuşluğ uķar ol biliglig bilir
biligli uķuğlı tilekke tegir

[13a] bilig mañısi bil negü tēr bilig
bilig bilse ötrü yırar erde ig¹⁵⁹

153. biligsiz ķişi barķa iglig bolur
igig¹⁶⁰ emlemese ķişi terk ölr

yorı ay biligsiz igiñni ota
biligsiz otın¹⁶¹ sen ay bilge ķut a

uķuş ol burunduķ¹⁶² anı yêtse¹⁶³ er
tilekke tegir ol tümen ārzü yēr

156. uķuş bolsa erke kör asğı üküş
bilig bilse ötrü bolur er küsüş¹⁶⁴

uķuş birle işler ķamuğ iş küdüğ¹⁶⁵
bilig birle bekler bu bulmış üdüğ¹⁶⁶

¹⁵⁵ Satır altında *feh̄m* yazılmıştır.

¹⁵⁶ Satır altında *büzür̄g* yazılmıştır.

¹⁵⁷ Satır altında *ozdurmiş* yazılmıştır.

¹⁵⁸ Satır altında *uluğluķ* yazılmıştır.

¹⁵⁹ Satır altında *yaḥşı* yazılmıştır.

¹⁶⁰ Satır altında *bilgüçi* yazılmıştır.

¹⁶¹ Satır altında *öziñni* yazılmıştır.

¹⁶² Satır altında *nişāne* yazılmıştır.

¹⁶³ Satır altında *bilse* yazılmıştır.

¹⁶⁴ Yazmada *küşüş*. Satır kenarında da *yaḥşı Öaziz* yazılmıştır.

¹⁶⁵ Satır altında *bilip* yazılmıştır.

¹⁶⁶ Satır altında da *özini* yazılmıştır.

VII.

til erdemin asıgın münlerin sözleyür¹⁶⁷

uğuşka biligke bu tılmaçı til
yaruttaçı erni yorık¹⁶⁸ tilni bil

159. kişig¹⁶⁹ til ağırlar¹⁷⁰ bulur kıut kişi
kişig¹⁷¹ til uçuzlar¹⁷² yarır er başı

til arslan-turur kör eşikde yatur
aya ewlög er saķ başıgını¹⁷³ yèyür

tilin emgemiş er negü tèt eşit
bu söz işke tutgıl özünge iş ét

162. mèni emgetür til idi ök telim
başım kesmesüni keseyin tilim
sözünni küdezgil başıgı barmasun
tiliğni¹⁷⁴ küdezgil tişigı sınmasun

boğun tili yawlaķ seni sözlegey
kişi kılkı kirtüç etiğni yègey

[13b] 165. biliglig bilig bèrdi tılķa bışıgı
aya til idisi küdezgil başıgı
esenlik tilese seniğ¹⁷⁵ bu özün
tiliğde çıkarma yarağsız sözün
bilip sözlese söz biligke sanur
biligsiz sözi öz başını yèyür

168. üküş sözde artuķ asıg körmedim
yana sözlemişde asıg bulmadım

¹⁶⁷ Satır kenarında *til bilmaķ ħuśuśda* yazılmıştır.

¹⁶⁸ Satır altında *kızıl* yazılmıştır.

¹⁶⁹ Satır altında *kişi* yazılmıştır.

¹⁷⁰ Satır altında *saķlar* yazılmıştır.

¹⁷¹ Satır altında *kişi* yazılmıştır.

¹⁷² Satır altında *yèğiller* yazılmıştır.

¹⁷³ Yazmada *başı(n)gı*.

¹⁷⁴ Yazmada *tili(n)gı*.

¹⁷⁵ Yazmada *seni(n)g*.

üküş sözleme söz birer sözle az
tümen söz tüğünün bu bir sözde yaz

kişi söz bile kıptı boldı melik
üküş söz başıg yërke kıldı kölik

171. üküş sözlese yaşıadı tər bilig
yana sözlemese ağın tər tilig

qalı mundağ erse yorıq utru ur
yorıq utru ursa kişig yoqlatur

tılığ keğ küdezgil küdezildi baş
sözünü kısurğıl uzatıldı yaş

174. til asğı telim bar yası ma¹⁷⁶ üküş
ara ögdilür til ara miñ söküş

neçe mundağ erse bilip sözle söz
sözün bolsu körsü qarağuka köz

biligsiz qarağ-turur belgülüg
yori ay biligsiz bilig al ülüg

177. tuğuglı ölür kör qalır belgü söz
sözün edgü sözle özün ölgüsüz

eki neñ bile er qarımaz özi
bir edgü qılınçı bir edgü sözi

kişi tuğdı öldi sözi qaldı kör¹⁷⁷
özi bardı yañluğ¹⁷⁸ atı qaldı kör

[14a] 180. tiriglik tilese özün ölmegü
qılınçıñ sözün edgü tut ay bögü
tılığ ögdüm ança ara söktüküm
tilekim söz erdi saña yördüküm

¹⁷⁶ Yazmada bitişik yazılarak fazladan üste bir nokta konmuştur.

¹⁷⁷ Yazmada *köz*.

¹⁷⁸ Satır altında *muñluğ* yazılmıştır.

ķamuĝ s zni¹⁷⁹ yıĝsa uķuķ taplamaz
kerek s zni s zler kişi kizlemez

183. s z m oĝluma s zledim men toņa¹⁸⁰
oĝul m nde altın maņa ne teņ e
saņa s zledim men s z m ay oĝul
saņa b rdi bu pend  z m ay oĝul
k m ķ ķalsa altun meniņdin¹⁸¹ saņa
anı tutmaĝıl sen bu s zke teņ e

186. k m ķ iķke tutsa t ker alķınur
s z m iķke tutsa k m ķ ķazĝanur
kişidin kişike ķumarı¹⁸² s z ol
ķumarı s zi tutsa asĝı y z ol
bu k n t ĝme¹⁸³ kařıņ   bilge b ĝ 
 z m  uzrin aysam y me eymen 

VIII.

kit b idisi  z ne  uzrin ayur¹⁸⁴

189. tilekim s z erdi   bilge b ĝ 
k din keldeķike  z m s zleg 
uķuķ keldi utru ayur b tr  k r
s z ņ bolsa yaņluk saņa bolĝa ķor¹⁸⁵
boĝun¹⁸⁶ tili yawlak s ni s zlegey
kişi ķılķı kirt (ķ) etiņni yeĝey
192. baķa k rd m erse yenig boldı y k
 z m aydı s zle s z ņ barı t k

¹⁷⁹ Yazmada *ni* hecesi satır  st nde yazılmıştır.

¹⁸⁰ Satır altında *toĝa* yazılmıştır.

¹⁸¹ Yazmada *meni(n)ĝdin*.

¹⁸² Satır altında *pend* yazılmıştır.

¹⁸³ Satır altında *ķatma* yazılmıştır.

¹⁸⁴ Satır kenarında *kit b oķur taşnif ķılur* yazılmıştır.

¹⁸⁵ Yazmada satır  st nde yazılmıştır.

¹⁸⁶ Satır altında *yaman* yazılmıştır.

- [14b] negülük tèse-sen ayayın saña
sözümni ayayın è ersig toña
- bu yalñuq¹⁸⁷ atı boldı yañluq üçün
bu yañluq uruldı bu yalñuq¹⁸⁸ üçün
195. yañılmaz kişi kim ayu bër maña
yañılmış tümen miñ ayayın saña
- biliglig idi az biligsiz üküş
uquşsuz üküş bil uquşluğ küsüş¹⁸⁹
- biligsiz biligligke boldı yağı
biligsiz biligligke kıldı çoğı¹⁹⁰
198. kişide kişi adruķı bar telim
bu adruķ biligdin ayur bu tilim
- biligligke sözledim oşbu sözüm
biligsiz tilini bilümez özüm
- biligsiz bile hë ç sözüm yok
meniñ¹⁹¹ è bilge özüm oş tapuğcı
. 192
201. sözüm sözlemişke saña eymenü
özüm Óuzrı kıoldı saña oş munu
- sözüg sözledeçi azar hem yazar
uquşluğ eşitse oñarur tüzer
- burunduqluğ ol söz tewe burnı teg
barur qança yetse titir boynı teg
204. bilip sözledeçi kişi bar üküş
anı bildeçi er maña keğ küsüş¹⁹³

¹⁸⁷ Yazmada *yañluq*.

¹⁸⁸ Yazmada *yañluq*.

¹⁸⁹ Yazmada *küşüş. şın* satır kenarında yazılmıştır. Onun altında da *yañşı Óazız* yazılmıştır.

¹⁹⁰ Satır altında da *cevap* yazılmıştır.

¹⁹¹ Yazmada *meni(n)g*.

¹⁹² Yazmada *seni(n)g*.

¹⁹³ Yazmada *küşüş*. Satır altında *körküüz Óazız* yazılmıştır.

ķamuĝ edĝölükler bilig asĝı ol
bilig birle buldı meşel kökke yol
bilig birle sözle ķamuĝ sözni sen
biligin beĝük bil ķamuĝ özni sen

207. yaşıł kökdin êndi yaĝız yêrke söz
sözi birle yalñuķ¹⁹⁴ ağır kıldı öz

[15a] kişi köñli tüpsüz teñiz teg-turur
bilig yünçü sanı tüpinde yatur
teñizdin çıķarmasa yünçü kişi
kerek yünçü bolsun kerek say taş

210. yaĝız yêr ķatıdaķı altun taş ol
ķalı çıķsa begler başında tuş ol
biliglig çıķarmasa bilgin tilin
yarutmaz anıñ bilgi yatsa yılın
uķuşlı biligligi idi edĝü neñ
ķalı bulsañ işlet uçup kökke teñ

213. negü têr eşitgil bu êl kent begi
uķuşķa biligke yêtürmiş ögi
ajun tutĝuķa er uķuşluĝ kerek
boĝun¹⁹⁵ başĝuķa öĝ kerek hem yürek
uķuş birle tuttı ajun tutĝuķı
bilig birle bastı boĝun¹⁹⁶ başĝuķı

216. ajunķa apa¹⁹⁷ ênmişinde berü
uķuşluĝ uru¹⁹⁸ keldi edĝü törü
ķayu üĝte erse bu künde burun
biligligke tegdi beĝükreĝ orun

¹⁹⁴ Yazmada *yanluķ*.

¹⁹⁵ Satır altında *yaman* yazılmıştır.

¹⁹⁶ Satır altında *yaman* yazılmıştır.

¹⁹⁷ Satır altında *dünyāga ādem* yazılmıştır.

¹⁹⁸ Yazmada *özü*.

- uğuş birle èslür kişi artaķı
bilig birle süzlür boğun bulğaķı
219. bu èkkin ètümeşe koğıl bilig
ķılıçķa tegürgil sen ötrü elig
bügü bilge begler bođunķa başı
ķılıç birle ètmiş biligsiz işi
ajun tutğuķa er uğuş bilse keğ
boğun basğuķa er bilig bilse keğ
222. bu èkki birikse bolur er tükel
tükel er ajunuğ tamām yêr tükel
[15b] apaņ èkki ajun ķolur erse-sen
otı edğülük ol ķılur erse-sen
ķalı edğü bolmaķ tileşe özüņ
yori edğülük ķıl kesildi sözüņ
225. kişi meņü bolmaz bu meņü atı
anın meņü ķaldı bu edğü atı
özüņ meņü ermez atıņ meņü ol
atıņ meņü bolsa özüņ meņü ol

IX.

- edğülerke ķatılmaķ edğüsin ayur
ķalı bolsa elgiņ bođunķa uzun
ķamuđ edğülük ķıl ķılınçın sözüņ
228. yigitlik ķaçar ol tiriglik uçar
bu tüş teg ajundın özüņ terk kečer
tiriglikni mün ķıl asığ edğülük
yarın bolğa edğü yêğü keğğülük
negü têr èřitgil kişi edğüsi
yorıp tın toķıđlı āhir ölgüsi
231. ajunda ne yaņlıđ eren tuğdı kör
bir ança yorıdı yana öldi kör

kerek beg kerek  ul ya ed    siz
 zi  ldi erse atı  aldı iz

sa a tegdi amdı kezig e orun
 amu  ed  l k  ıl sen ed   burun

234. tirig  lg   hir t  eng  y rig
ki i  lse ed  n k r atı tirig

 ki t rl g at ol bu tilde yorır
bir ed   bir  siz ajunda  alır

[16a]  sizke s k   ed    gdi bolur
 z  ke ba a k r  ayusın  olur

237.  z   ed   bolsa atı   gdilig
 alı bolsa  siz s k   ay silig
s k   g nel k boldı z    k utun
nel k  gdi buldı fer   n  utun
biri ed   erdi anı  gdiler
biri  siz erdi anı s kdiler

240.  siz m  sa a y g azu ed   m 
s k   m   olur-sen azu  gdi m 

 ayusın tilese    rgil birin
 siz ed   bolsa  k nme yarın

mu ar me zet r s z sınamı  ki i
sınamı  ki i bildi  l k n i i

243. ki i ed   atın k r al ı  bulur
atı mı   siz  lse  argı  bulur

ne e me sınadım  siz  ıl u ı
k te bardı k nde  z ldi k  i

ne e k rd m erse  sizler i i
ozu bolmadı ay biliglig ki i

246.  sizlik ot ol ot k y r gen bolur
yolunda ke ig yok  t l gen bolur

k r  tursa bizde oza¹⁹⁹ barg u
 ara tut ya begler ajun tut  u

bularda  ayu buld  erse bilig
olar urm      k n ajun a elig

249. bilig kimde erse ajun begleri
t r ²⁰⁰ ed   urm   ki i y gli

bu k n me kim ed   atansa ki i
olar bold  a nu ol ed   ba ı

[16b] b   beg kim erse biligke yak n
biliglig ki ig  ılm    zke yak n

252. elig urm   i ke bak p i lem  
bilig i ke tutm   bo un ba lam  

 lin  tm    tr  bayum    ara
 ara baylı ı  ılm    zke tura

at  ed   bolm   atanm   a ı
a ı  lse at  tirig t p o ı

255.  l rin bilip  ılm    zke  tig
bitip  odm   at n tirigke bitig

bu k n kim o ısa olar   bilir
a ar  tk n r and n ed   kelir

neg  bar ajunda biligke k s  ²⁰¹
biligsiz t se erke k rks   s k  

258. neg  t r   itgil biliglig ki i
ajunda sinayu y tilm   ya ı

¹⁹⁹ Yazmada sat r  st nde yazılmı tır.

²⁰⁰ Yazmada *t z *.

²⁰¹ Yazmada *k     *.

biligsizke törde orun bolsa kör
bu tör ilke sandı ilig boldı tör

çalı bilgeke tegse ilde orun
ol il boldı törde taķı keğ burun

261. biligke-turur bu ağırlıķ ķamuğ
ajunķa kerek tör kerek il ķapuğ

eki türlüg ol kör bu aslı kişi
biri beg biri bilge yalñuķ²⁰² baři

anıñda naru barķa yılķı sanı
tilese munı tut tilese anı

264. sen amdı ķayu-sen maņa ay aķa
ekide biri bol üçide ķaķa

ķılıķ aldı berdi boğunuğ tüzer
ķalem aldı berdi yorıķ yol süzer

[17a] olardıñ ķalu keldi eđgü törü
ķumaru-turur tegse ķotrur örü

267. ölüğdin tirigke ķumaru söz ol
ķumaru²⁰³ sözi tutsa asğı yüz ol

biligsiz ķarağ-u-turur belgölüg
e közsüz ķarağ-u bilig al ülüg

kişi körki söz ol bu söz ök telim
yori eğgü sözlüg kiçiğ ög tilim

270. meşel keldi türkçe muñar menzetür
anı sözledim men munu yaņzatur

uķuş körki söz ol bu til körki söz
kişi körki yüz ol bu yüz körki köz

²⁰² Yazmada *yañluķ*.

²⁰³ Satır altında *pend* yazılmıştır.

tili birle yalnuḡ²⁰⁴ sözi sözleyür
sözi yaḥşı bolsa yüzi suwlanur

273. körü barsa amdı bu türk begleri
bu türk beglerinde taḡı yègleri
bu türk beglerinde atı belgölüg
toḡa alp er erdi ḡutı belgölüg
beḡük bilgi birle üküş erdemi
biliglig uḡuşluḡ boḡun küḡrümi²⁰⁵

276. tejikler ayur anı efrāsiyāb
bu efrāsiyāb tuttı èller talap
ıḡı artuḡ erdem kerek ol bilig
orun tutḡuḡa ötrü sunsa elig
tejikler bitigde bitimiş munı
bitigde yoḡ erse kim uḡḡay anı

279. ıḡı yaḡşı aymış azıḡlıḡ kür er
azıḡlıḡ²⁰⁶ eren berk tüḡünler yazar
miñ erdem kerek bu cihān tutḡuḡa
kür arslan kerek bu ḡulan basḡuḡa

[17b] ajunḡıḡa erdem kerek miñ tümen
anın tutsa èldin kèterse tuman

282. ḡılıḡ ursa bıḡsa yaḡı boynını
törü birle tüzse èli boḡnını

X.

bilig uḡuş erdemin asıḡın ayur
tilekim söz erdi è bilge büḡü
uḡuşuḡ biligig özüm sözlegü

²⁰⁴ Yazmada *yayluḡ*.

²⁰⁵ Satır kenarında *kişi yol körküzḡüçi* yazılmıştır.

²⁰⁶ Satır altında *Öaḡıl-lıḡ* yazılmıştır.

- uꞑuꞑ ol yula teg²⁰⁷ karanꞑu tüni
bilig ol yaruꞑluꞑ yaruttı seni
285. uꞑuꞑun aꞑar ol biligin beꞑür
bu êkki bile er aꞑırlıꞑ körür
- muꞑar bütmeſe kör bu nûşin-revân
uꞑuꞑ közi birle yaruttı cihân
- maꞑar tegdi mundaꞑ biliglig sözi
tamudın yırar tēp tamuluꞑ özi
288. törü tüz yüzini bayudı boꞑun
atın eꞑgü kıldı ol eꞑgü üꞑün
- kiçig oꝼlanıꝼ kör uꝼuꝼka ulam
yaşı yétmeꝼinçe yorımaz kıalam
- uꝼuꝼluꝼ kişi kör kıarıſa munar
uꝼuꝼ ketti tēp hem kıalem ma tınar
291. kıalı tēlwe urſa kör ölse kişi²⁰⁸
ölüm yoꝼ aꝼar hem bérilmez ſeşi
- negülük tēſe-sen uꝼuꝼsuz-turur
uꝼuꝼsuz kişiler ülüꝼsüz-turur
- uꝼuꝼka-turur bu aꝼırlıꝼ étig
uꝼuꝼsuz kişi bir awuꝼça titig
- [18a] 294. körü barsa barça urur bu keꝼük
uꝼuꝼluꝼ biliglig kör aſlı keꝼ ök²⁰⁹
- kimünꝼde uꝼuꝼ bolsa aſlı bolur
kıayuda bilig bolsa beglik alur
- yaꝼız yēr üze yaꝼluꝼ oꝼlı elig
kötürdi kıamuꝼka yétürdi bilig

²⁰⁷ Satır altında *aꝼuꝼ yol teg* yazılmıſtır.

²⁰⁸ Yazmada ölse önce urſa sonradır. *ölse*’nin üzerine ‘*hı*’ harfi konarak *tehir* olması gerektiğini belirtir.*urſa*’nın üzerine de ‘*kaf*’ harfi koyarak önce gelmesi gerektiği belirtilmiſtir. Burada aslında *mim* harfi olması gerekirdi.

²⁰⁹ Yazmada bitiſik yazılmıſtır.

297. uꞑuꞑ birle aꞑlı atanur kiꞑi
bilig birle begler eter el iꞑi

tümen miꞑ tü erdem üküꞑ ögdiler
uꞑuꞑ birle kılmıꞑ üçün ögdiler

uꞑuꞑ azın azlanma aꞑğı üküꞑ
bilig azın azlanma erke küꞑüꞑ²¹⁰
300. bu tört neꞑ azın azka tutma negü
büğü sözlemiꞑ söz eꞑitgü öğü

bu törtte biri ot birisi yağı
üçünçi ig ol kör tiriglik ağı

basası bilig ol bularda biri
bu tört neꞑ uçuz tutma yüksek töri
303. bu tegme biri aꞑğı yası telim
ꞑayusı bérin teg ꞑayusı alım

bilig kimyā teg ol neꞑ irklü-turur
uꞑuꞑ ordusı ol neꞑ üglü-turur

yıparlı biligli teꞑi bir yaꝼı
tutup kizlese bolmaz özde öꝼi
306. yıpar kizlese-sen yıdı belgürer
tilig kizlese-sen tilig ülgüler

bilig baylık ol bir çıꝼay bolꝼusuz
tegiꝼ oꝼrı tewlig anı alꝼusuz

kiꝼen ol²¹¹ kiꝼike bilig hem uꝼuꝼ
kiꝼenlig yaraꝼsızka barmas üküꝼ
- [18b] 309. sewügrek atın er kiꝼenlig²¹² tutar
kereklig atın er küdeꝼlig tutar

²¹⁰ Yazmada *küꝼüꝼ*.

²¹¹ Satır altında *özin yıꝼa tutꝼan?* yazılmıꝼtır.

²¹² Satır altında *bend* yazılmıꝼtır.

- kişenlig küremez kerekçe yorır
tuşağlıg yıramaz tilekçe barır
- uğuş ol sañar edgü andlıg adaş
bilig ol saņa keğ bağırsak kıadaş
312. biligsizke bilgi kıılınçı yağı
adın bolmasa tap bu êkki çoğı
- muñar menzetü keldi türkçe meşel
oķıgıl munı sen köñül ögke al
- uğuşluğ kişike êşi tap uğuş
biligsiz kişike atı tap söküş
315. biligligke bilgi tükel ton aş ol
biligsiz kıılınçı yawuz kıoldaş ol
- uğuşluğ keğ er öwke özdin yırat
biliglig beg er buşma edgü kııl at
- bu êkki bile işke bakma êwe
kıalı baksa kııldın tiriglik yawa
318. ökünçlüğ bolur tutşı öwke işi
yazuqluğ bolur işde buşsa kişi
- amulluğ kerek erke kıılkı oņay
örüglük kerek erke tuğsa kün ay
- tözünlük kerek hem siliglik kerek
uğuşluğ kerek hem biliglig kerek
321. uğuşluğ kerek keđ²¹³ üdürse bilig
biliglig kerek keğ bütürse işig
- yarağlıg yarağsıznı têtrü körüp
kereklig kereksizni kêrtü sorup
- adırsa üdürse seçe bilse öz
kıamuğ iş içinde tuta bilse öz

²¹³ Yazmada *ked*.

- [19a] 324. bolur ötrü işler bütün hem bışığ
biliglig kişiler bışığ yêr aşığ
tilekke tegir ol bu yañlıg kişi
ékigü ajunda²¹⁴ étiglig işi
buşaklık bile erke öwke yawuz
bu êkki bile tutçı emger et öz
327. eşitgil negü têr bûgü bilge teñ
bu söz işke tutgıl aya kızgu eñ
buşı bolsa yañuq²¹⁵ biligsiz bolur
qalı öwke kelse uquşsuz qılur
buşılık yawuz erke êltür bilig
utunluq qılur buşsa qılkı silig
330. eşitgil negü têr biliglig kişi
biliglig sözi çın sewüg cãn tuşı
bu bir kaç neñ ol kör kişiye yawuz
munı bilse yañuq²¹⁶ ılıqar et öz
bularda birisi bu til yalğanı
munuñda basası sözün kıyğanı
333. üçünçi taqı bir bor içse sewe
sêziksiz bolur boldı birtem yawa
taqı biri erke bu arquq²¹⁷ qılınç
bu arquq²¹⁸ qılınçığqa bolmaz sewinç
yana bir arıqsız bu qılkı utun
kişiler ewinde bu qoprur tütün
336. yana bir tili bil tuşı öwkelig
ultur kişig sökse açsa tilig

²¹⁴ Satır altında *eki dūnyāda* yazılmıştır.

²¹⁵ Yazmada *yañluq*.

²¹⁶ Yazmada *yañluq*.

²¹⁷ Yazmada *artuq*.

²¹⁸ Yazmada *artuq*.

bu kaç neñ birikse biregü üze
anıñdın yırar ol ıduķ ķut teze

bolu bérmez ewren başı tezgınür
anıñ birle ķılķı neñi tezgınür

- [19b] 339. yorı edğülük ķıl é edğü kişi
étiglig bolur tutçı edğü işi

negü tér eşit amdı ķılķı silig
sınayu tegip élke sunmış elig

ķarımaz bu edğü neçe yıllasa
ésizlik²¹⁹ edikmez²²⁰ neçe edlese

342. yaşı ķısķa ésiz ökünçün ķarır
uzun yaşığ edğü ökünçsüz yorır

tilekin bulur edğü künde yañı
ésizniñ²²¹ küniñe miñ artar muñı

XI.

kitāb atı tüzükin awuçğalıķını ayur

kitāb atı urdum ķutađğü bilig
ķutađsu oķığlıķa tutsu elig

345. sözüm sözledim men bitidim bitig
sunup ékki ajunrı tutğü elig

kişi ékki ajunrı tutsa ķutun
ķutađmış bolur bu sözüm çın bütün

bu kün toğdı elig tédim söz başı
tüzükin ayayın é edğü kişi

348. basa aydım amdı bu ay toldını
anıñdın yaruyur ıduķ ķut küni

bu kün toğdı tégli törü ol köni
bu ay toldı tégli ķut ol kör anı

²¹⁹ Satır altında *yamān* yazılmıştır.

²²⁰ Satır altında *az bolmaz* yazılmıştır.

²²¹ Yazmada *ésizni(n)g*.

- basa aydım amdı kör ögdülmişig
uğuş atı ol bu bedütür kişig
351. anında basası bu odğurmış ol
munı *Ö*ākibet²²² tēp özüm yörmiş ol
- [20a] bu tört neḡ üze sözledim men sözüg
oḡısa açılğay yitiḡ kıl közüg
- sewünçin yörügli ē edgü yigit
sözümni yawa kılma köñlün eşit
354. ḡatıḡlan yañılma könilik yolın
yigitlik yawa kılma asḡın alın
- küsüş²²³ tut yigitlik keçer sēnde terk
ḡaçar bu tiriglik neçe tutsa berk
- seninde bar erken yigitlik küçi
yawa kılma tā^Öat tapuḡ kıl tuçı
357. küser-men yigitlikke öknür özüm
ökünçüm asıḡ yoḡ keser-men sözüm
- kimün ḡırḡda keçse tiriglik yılı
esenleşti erke yigitlik tili
- tegürdi maḡa elgi elig yaşıḡ
ḡuḡu ḡıldı ḡuzḡun tüsi teg başım
360. oḡır elig amdı maḡar kel tēyü
busuḡ bolmasa bardım amdı naru
- kimün yaşı altmış tüketse saḡış
bayıḡ bardı andın yayı boldı ḡış
- otuz yıḡmıḡın yandru²²⁴ aldı elig
negü kılğay altmış tegürse elig

²²² Yazmada *Ö*āfiyet.

²²³ Satır üstünde *Ö*azız tut, satır altında *ganimet tut* yazılmıştır.

²²⁴ Yazmada *yandur* yazılmıştır.

363. negü kıldım erdi men elig saña
nelük türdüñ amdı bu öç ke(k) maña

tatıg erdi barça yigitlik işim
ağu kıldı amdı mañar yèr aşım
boğum erdi oğ teg köñül erdi ya
köñül kılgı oğ teg boğum boldı ya

366. yigitlik negü yıgđı erse maña
ğarılık kelip aldı kelgey saña

[20b] aya çergüçi kel mēni çergüle
yıl ay tutğunı boldum emgek bile

kişensiz kölündi mañumaz adağ
tünerdi yarumaz körügli ğarağ

369. tatıg bardı öçti ğuruğsağ otı
yıradı meniñdin yigitlik atı
oğunğıl è kökçin ölümke anun
bu keçmiş kününke²²⁵ sıgıt ğıl ünün

keçip bardı üğ kün yawalığ bile
bu ğalmış künün birle ⁰uźrün tile

372. è muñsuz idim meñü tutçı tirig
ölümke törüttün bu sansız tirig
tiler-men seniñdin²²⁶ du⁰ām bu sözün
tirig tutğıl ança yaşım ğıl uzun
seniñdin²²⁷ ğolup küç bu söz başladım
tükel ğılğuğa küç sen ök²²⁸ bër idim

375. tilim tınma öggil yaratığlını
yarağsızını mēndin yıratığlını

²²⁵ Yazmada *künü(n)gke*.

²²⁶ Yazmada *seni(n)gđin*.

²²⁷ Yazmada *seni(n)gđin*.

²²⁸ Yazmada bitişik yazılmıştır.

üdürdi törütti yaruttı köñül
köni yol üze tuttı köñlüm amul
karañkuda erdim yaruttı tünüm
tünerikde²²⁹ erdim tuğurdı künüm

378. azıp yügrür erdim ayu bérdi yol
köyer erdim otqa küdezme ol

üdürdi ağırdı kötürdi meni
azuklar yolındın kèterdi meni

köñülüg bezedi yaruqluğ bile
tilimni bezedi tanuqluğ bile

381. ħabīb sawçı yolu meni yetteçi
ol oq²³⁰ sawçı bolsu elig tuttaçı

[21a] köñül bérdi köz hem uquş ög bilig
aça bérdi söz hem bitidi elig

bu barça idim fazlı erdi kamuğ
ağırladı men teg²³¹ tapuğsuz kuluğ

384. munuñ şükri amdı negü teg ötey
tirig bolsa özüm yılın hem bu ay
ilāhī bilür-sen bu ōācızlıķım
sañar oq açar-men muñum hem yağım

ķılumaz ma şükrün saña men bir e
meniñdin şükür ķıl sañar sen sezā

387. köni yol üze tüz tuta bér meni
suçulma meniñdin²³² bu ģmān tonı
tenimdin çıķarda meniñ bu cānım
şahādet bile kesgil āhir tınım

²²⁹ Yazmada *tüner tegde*.

²³⁰ Yazmada bitişik yazılmıştır.

²³¹ Yazmada bitişik yazılmıştır.

²³² Yazmada *meni(n)gdin*.

özüm ҡalsa yalғuz²³³ ҡara yèr ҡatın
maғar idǵıl anda üküş rahmetin

390. tapuǵsuz ҡuluñ me(n) yazuǵum üküş
özün fazlı birle keçür ay küsüş²³⁴
ķamuǵ mu(Ǿ)mınıǵ sen tüzü yarlıķa
yarınķı beķādın bu kūn ķıl liķā

XII.

söz başı kūn toǵdı èlig üze

uķuş ötkünür kör bilig bildürür
yayıǵ dünyā ķılķın saғar uķturur

393. bu èrsel yayıǵ ķılķı ķurtķa ajun
ķılınçı ķız ol körse yaşı uzun
ara ķılķı ķız teg ķılınçı silig
sewitür sunup tutsa bérmez elig
[21b] sewüglini sewmez kedik teg ķaçar
ķaçıǵlıķa yapçur adaķın ķuçar

396. ara körse yügrür bezenip udu
ara körmedük teg ķılur yèr ķuđu
ara körse ewrer yana terk yüzin
awaǵlar²³⁵ neçe tutsa bérmez özin
neçe beg ķarıttı ķarımaz özi
telim beg keçürdi kesilmez sözi
399. beg erdi ajunda бүгү bilge baş
bu beglik üzele uzun boldı yaş
bu kūn toǵdı erdi atı belgülüg
ajunda çawıķmış ķutı belgülüg
ķılınçı köni erdi ķılķı oñay
tili çın bütün hem közi köñli bay

²³³ Yazmada *yalғuz*.

²³⁴ Yazmada *küşüş*.

²³⁵ Satır altında *awundurur* yazılmıştır.

402. biliglig beg erdi uꞑuꞑluğ oduğ²³⁶
ësizke²³⁷ ot erdi yağıka yoduğ²³⁸

yana kür küwez²³⁹ erdi kılķı köni
küniñe kötürdi bu kılķı anı

siyāset kılur erdi himmet bile
bu himmet yaraşur siyāset bile

405. muñar menzetü keldi şā^Öir sözi
oķısa açılğay oķığlı közi

kerek erke himmet mürüvvet teñi
yawuz yunçığ andın yırasa öñi

kişilikke himmet mürüvvet kerek
kişi qadri himmet mürüvvet teñi

408. bu kün toğdı èlig bu kılķı bile
yarudı ajunķa kün ay teg yala
uꞑuꞑluğ kim erse oķıdı anı
biliglig kim erse beđütti²⁴⁰ anı

[22a] yomıttı añar bek ajun üdrümi
uꞑuꞑluğ biliglig boğun küç{ü}rümi

411. özi etti tüzdi kör èl kün işi
taķı ma tiler erdi üdrüm kişi

öziñe basut kılsa iş başlasa
özi tınsa ança ol iş işlese

muñadıp²⁴¹ ayur oldurup kün özi
beğük iş bu beglik işi hem sözi

414. baş ağırğ köp ol körse işi üküş
üküş işni süzgen uꞑuꞑluğ küsüş

²³⁶ Yazmada *uğ* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

²³⁷ Satır altında *yamañga* yazılmıştır.

²³⁸ Satır kenarında *buzğuçı* yazılmıştır.

²³⁹ Satır altında *özin yaķa tutmaq* yazılmıştır.

²⁴⁰ Satır altında *büziürg* yazılmıştır.

²⁴¹ Yazmada *muñadıp*.

kılmaz özüm bu kamuğ el işin
mañar er kerek tır bilir iş başın
kerek tır mañar amdı üdrüm²⁴² kişi
uğuşluğ biliglig kişiler başı

417. bağırsak bütün çın kılınçı köni
tili köğli tüz bolsa bilse munı
kılu bërse erdi meniñ²⁴³ işlerim
körü barsa erdi içim taşlarım
negü tır eşit bu sınamış kişi
başında keçürmiş yetürmiş yaşı²⁴⁴

420. basutçı kerek erke yarıçiler
uğuşluğ biliglig bögü elçiler
basutçı²⁴⁵ kerek barça işni bilür
bilip işlese er tilekke tegür
basutçı telim bolsa beg emgemez
iş barça etlür törü artamaz

423. basutçı kerek barça işte bilin
bu beglik işiñe tağı köp kılın
basutçı tilep bulmadı kör elig
tegürdi özi barça işke elig

[22b] tegir boldı künde kör emgek üküş
erej²⁴⁶ bulsa emgek tegir ol ülüş

426. körü barsa yahşı ayur oşbu söz
sınap sözlegüçi ıduğ kutluğ²⁴⁷ öz

²⁴² Satır altında *rast* yazılmıştır.

²⁴³ Yazmada *meni(n)g*.

²⁴⁴ Yazmada *başı*.

²⁴⁵ Satır altında *bilgüçi* yazılmıştır.

²⁴⁶ Yazmada *erij*.

²⁴⁷ Satır altında *ozğan* yazılmıştır.

erej²⁴⁸ kolsa emgek tutaşı barır
sewinç kolsa qadgu tutaşı yorır
neçe er beďuse²⁴⁹ baş ađrığ²⁵⁰ beďür²⁵¹
neçe baş beďuse beďük börk keďür

429. elig köz kulaq tuttı elde kamuğ
açıldı añar barça beklig kapuğ
yarağsıznı boğdı eligde urup
esizig yıratdı elindin sürüp

bu saqlıq bile kör elin başladı
qutı²⁵² künde arttı örü yoqladı²⁵³

432. muñar menzeyü keldi şaŖir tili
bu şaŖir tili boldı sözke ulı
oduğluğ bu saqlıqnı²⁵⁴ ögdi eren
osallıq bile öldi er mi{n}η tümen
osal bolma saqlan kamuğ işde sen
osayux ajunı ekeğüde san

435. kişi emini kör osallıq kılur
yağı yetse öñdün osallar ölür
negü tēr eşit bu ajun tutmış er
tükel saqlap ötrü yağığ urmış er
elig kolsa saqlan ajunçı kişi
bu saqlıq erür hem şerŖat işi

438. osal er teger köz osalın uğır
osal bolma saqlan e kılkı qadır

²⁴⁸ Yazmada *erij*.

²⁴⁹ Satır altında *büzürg bolsa* yazılmıştır.

²⁵⁰ Satır altında *Ŗilleti* yazılmıştır.

²⁵¹ Satır altında *uluğ* yazılmıştır.

²⁵² Satır altında *devlet* yazılmıştır.

²⁵³ Satır altında *bülend boldı* yazılmıştır.

²⁵⁴ Yazmada *saqlıqnı*.

- élig saqlıķı kıldı élke asıĝ
bu asĝı bile boldı élde tatıĝ
- [23a] élin etti tüzdi bayudı bođun²⁵⁵
böri kıoy bile suwladı²⁵⁶ ol üđün²⁵⁷
441. sewüĝli sewünçin anı öĝdiler
yaĝıları eştip boyun egdiler

ķayu sıĝnu keldi tiledi köşik
ķayu keldi öpti éligke eşik

negü tēr eşit amdı köñli ođuĝ
sözi kör çecek teg tümen tü bođuĝ²⁵⁸
444. bu beglik ođuĝluķ idı edĝü neñ
yorıķı köni erse ay kızĝu eñ

ıdı edĝü beglik taķı edĝürek
törü ol anı tüz yöritĝü kerek

ne ķutluĝ bolur üğ bođunķa kışı
begi edĝü bolsa yorısa köni
447. ne ķutluĝ ķut ol erke edĝü atı
bu edĝü atı bērdi meñü ķutı

ne edĝü bolur beg ol edĝü kışı
ķışilik bile étse él kün işi

tüzü élke tegdi élig edĝüsi
ajunķa yağıldı bu çawı küsi
450. duÓā arttı élde kör edĝü atı
beğüdi küniñe atı hem ķutı

ajun bođnı²⁵⁹ eştip anı ārzūlap
aķa yıĝlu keldi añar öz ulap

²⁵⁵ Satır altında *yaman* yazılmıştır.

²⁵⁶ Satır altında *su içti* yazılmıştır.

²⁵⁷ Yazmada *üdüñ*.

²⁵⁸ Satır kenarında *tüzĝüçi* yazılmıştır.

²⁵⁹ Satır altında *yamanları* yazılmıştır.

XIII.

ay toldı kün toğdı elig tapğına oğramışın ayur

bir ay toldı atlıg er erdi tétig

êşitti bu çawıg étindi étig

[23b] 453. yigit erdi oğlan kılinçı amul
uğuşluğ²⁶⁰ biliglig hem öglüg amul

yüzi körklüg erdi körüp köz kıamar

sözi yumşak erdi tili tuz tamar

kamuğ türlüg erdem tükel öğrenip

yorır erdi erdem eligke alıp

456. öziğe bakıp aydı men me²⁶¹ bu kün
tümen erdemüm birle halkda burun

negü teg yorır-men bu yerde kıuruğ

eligke barayın kılayın tapuğ

eligke tusulsun²⁶² bu erdemlerim

açılsun meniñ²⁶³ ketsü emgeklerim

459. uğuşluğ biliglig beg ermiş amul²⁶⁴
tiler ermiş erdem idilerin²⁶⁵ ol

sözin aydı şāÖir muñar menzetü

tili lafzı birle añar yañzatu

uğuş kıadrini hem uğuşluğ bilir

bilig satsa bilge biliglig alır

462. *negü bilge tēlwe bilig kıadrini*
bilig kıayda bolsa biliglig bilir

²⁶⁰ Satır altında *uzun fikirliĝ* yazılmıştır.

²⁶¹ Yazmada bitişik yazılmıştır.

²⁶² Satır altında *bilinsün* yazılmıştır.

²⁶³ Yazmada *meni(n)g*.

²⁶⁴ Satır altında *darū* yazılmıştır.

²⁶⁵ Yazmada *idilerin*.

biliglig bilir ol biligniñ atı
biligsiz ne bilge bilig kıymeti

bilig kıadrini hem biliglig bilir
güher kıadrini hem güher oķ bilir

465. bu ay toldı etti kör²⁶⁶ at ton tulum
ayur köndüreyin tapuğķa yolum

öziñe kerekini kııldı etig
eligke yüz urdı bu bilge tétig

yana aydı mindin barur-men turup
elig tapğıña bu özüm yüz urup

[24a] 468. ğariıbluķ yérinde kerek bolģa neñ
bu neñim tükense sarıģ bolģa eñ
seziksiz kerek bolģa altun kümüş
özüm işleteyin tése-men üküş
negü tēr eşit amdı bilgi teñiz
sözün berkitür amdı kıızģu meñiz

471. kim erse tapuğķa kireyin tése
eki neñ kereklig söz aydım kese

tiriglik kerek bir tuşı igsizin
tapunsa kıyıķsız yarutsa yüzün

taķı bir son²⁶⁷ altun kerek ay tétig
anı işletip etse özke etig

474. anıñda basala{r} yarar bu tapuğ
munı bulsa bolmaz bu beklig kıapuğ

kötürdi saw altun kümüş neñ tawar
ayur öz muñadısa maña bu yarar

ewindin turup çıķtı keldi berü
bir ança yorıyu bir ança turu

²⁶⁶ Yazmada satır üstünde yazılmıştır.

²⁶⁷ Som ile ilgili olabilir.

477. āhir tegdi elig baru orduka
ögi köñli qolmış tilek ārzūka
kirip kend içinde tiledi tüşün
tüşün bulmadı kör tarudı ajun
muḩadtı muyanlikde tüşti barıp
kêçe yattı anda tûnedi serip²⁶⁸

480. negü tēr eşit amdı bilge bilip
saḩa sözledi söz biligdin alıp
ıdı ters bolur kör bilişmez kişi
qalın yat ara kirse yalnız²⁶⁹ başı
ıdı sarp bolur bu yaḩı kelgüci
bilişi yoḩ erse muḩadsa tuçı

[24b] 483. bilişmez kişiler qaraḩu sanı
qaraḩu yorıḩ azsa sökme anı
kişi kirmedük elke kirse qalı
kelin teg bolur er aḩın teg tili
yatıḩ yarlıḩaḩıl içür bër yëḩü
ümeḩ²⁷⁰ edḩü tutḩıl è bilge bögü

486. yatıḩ edḩü tutsa yarur er közi
ümeḩ²⁷¹ edḩü tutsa yaḩıldı sözi
kişike kerek tegme yërde biliş
biliş birle etlür qamuḩ tûrlüg iş
bu ay toldı ança yorıdı bu neḩ
ḩariḩbluḩ saḩıncı sarıḩ qıldı eḩ

489. bilişti körüşti kişiler bile
otaḩ tuttı özke yarudı küle

²⁶⁸ Satır altında *şabr kılip* yazılmıştır.

²⁶⁹ Yazmada *yaḩluz*.

²⁷⁰ Satır altında *am* yazılmıştır.

²⁷¹ Satır altında *misāfir* yazılmıştır.

y me tuttu  ş tuş yakın tuttu  z
uluğka kiçigke a uğ tuttu y z

adaş tuttu ay toldı edę  kişi
k semiş atı erdi edę  işi

492. ağar aydı ay toldı k nli s zi
ne ermiş tileki kim ermiş  zi

y rindin bu  lke neg n kelmişi
ayu b rdi bar a  zi bilmişi

 ligke yakın h s h cib erdi bir
atı ersig  lig bile s zke bir

495. k semiş ağar bardı bir k n turup
s zin s zledi s zke ul yol  olup²⁷²

ayıttı bu h cib s zin y tr rek
tileki ne ermiş taķı b tr rek

k semiş ayu b rdi bar a s zin
ne erdi tileki kim ermiş  zin

[25a] 498. h cib aydı aşnu mağa kels ni
k reyin anı men m ni k rs ni

yana uğturayın  ligke bu s z
 ayu k n k r ng   a an kelę   z

k semiş turup  ıķtı andın yana
kelip aydı ay toldı tuğdı k n e

501. yorı bar biliş amdı²⁷³ h cib bile
tilekiğ neg  erse andın tile

s ni k rs  bils   şits  s z ğ
tilekiğ ne erse tilin ay  z ğ

ağar s zledim men s z ğni ne e
taķı m nde y grek sen ayęıl ne e

²⁷² Satır kenarında yazılmıştır.

²⁷³ Satır  st nde *bu* yazılmıştır. Vezin bakımından hece fazlalığı olduğu i in metne alınmamıştır.

504. idi yahşı aymış tili köñli tüz
körü barsa yêtrü köni ök bu söz

kişi sözler ök kör kişiniñ sözi
kişide bağırsağ öz işke özi

neçe keğ kişi bolsa özke yakın
özinde bağırsağ bolur mu saşın
507. bağırsağ tilesen özünke özün
özünde bağırsağ yok ol kes sözün

tonın keçti ay toldı turdı örü
küsemiş bile çıktı bardı naru

kapuğқа tegip tüşti kirdi yorıp
körü aldı hâcib kişisi kelip
510. küsemiş kirip tuştı yandru çıkıp
alıp kirdi hâcib taparu oqıp

körü aldı hâcib orun bérđi tör
isig sözledi söz tilin yahşı kör

ayıttı hâcib amdı köñlün neteg
kelip qayda tüştüñ ya ornun neteg
- [25b] 513. bilişin ne bar mu adaş ya qadaş
körügli ne bar mu yégü içgü aş

yana ma ayıttı tilekin ne ol
negü iş qılur-sen kerekin ne ol

bu ay toldı aydı é hâcib qutı
éşittim bu kün toğdı élig atı
516. eşittim yıraqdın anıñ çawını
biligin uquşun silig sawını

tapunğalı keldim anıñ tapğınğa
özüm arzūladı anıñ qapğınğa

- tilek bu êligke tapunsa özüm
yarağ körse hâcib ötünse sözüm
519. körüp sewdi hâcib bu ay toldını
tilinde yorıttı kamuğ ögdini
yüzi körki körklüg kıılınçı köni
kamuğ anda kördi könilik tonı
negü tēr eşitgil sewitmiş kişi
sewitse kişi kör mün erdem başı
522. kişi sewse *ô*aybı kör erdem bolur
kimi sewmese erdem öktem bolur
bu sözke tanuķı munu keldi söz
oķıǵıl munı sen aya edǵü öz
köñül kimni sewse mün erdem bolur
kamuğ tetrüsi oñ qoķuzı tolur
525. *köñül kimni sewse kamuǵı sewüǵ*
körür közke ursa körünmez bolur
yanut bērdi hâcib kör ay toldıķa
ayur amdı ewme maņa tur baķa
eñ aşnu êligke ayayın bu söz
ķayu kün körüngü ķaçan kelǵü öz
- [26a] 528. sēni bilsü ötrü yüzün körsünü
uçuz tutmasunı ağır körsünü
saņa men kerekin baķa turǵa-men
kamuğ işlerini sewe ķılǵa-men
üküş edǵü sözler tilin sözledi
işin etge-men tēp ķatıǵ ķur badı
531. bu yañlıǵ bolur bu kişi edǵüsü
kişi edǵüsü ol boğun yüdǵüsü²⁷⁴

²⁷⁴ Yazmada *yudǵısı*. C nüshasındaki *yüdǵüsü* doğru olmalıdır. A'da *butguzi*.

- negü tēr eşitgil boğun başlar er
ķamuğ işni yêtrü körüp işler er
- kimün devleti baş kötürse örü
ķamuğ edgü ķılğu bođunķa törü
534. kimün elgi bolsa bođunķa uzun
silig bolsu ķılķı ķılınķı tözün
- yorıķ bolsa kimün bođunķa sözi
süçig tutsu til söz ne ķuşķı²⁷⁵ özi
- yayığ ol bu devlet êter hem buzar
ne êrsel-turur terk êrikse tezer
537. bu ķutķa inanma usa edgü ķıl
bu kūn munda erse yarın anda bil
- bu ķutķa kūwenme ê ķut bulğuçı
keligli-turur ķut yana barguçı
- ê devlet idisi bu devlet bile
turayın tēse tursu edgü bile
540. saņa²⁷⁶ tegse beglik uluğluk oķ a
kiçiglik anuķ tut özün bolguķa
- yana aydı hācib sen amdı yorı
sewinçin tirilgil badın ķut ķurı
- sen az êwme işler üdiñe tutuğ
üdi²⁷⁷ kelse açlur bu beklig ķutuğ
- [26b] 543. yana yaḥşı aymış biliglig sözi
biliglig sözi körse barçın tözi
- ķayu işke êwer uzar kêç ķalur
êwe ķılmış işler ökünçlüg bolur

²⁷⁵ *Kaf* ve *te*'nin noktalarında sorun var. Üç nokta konduğu için *peltek se* olabilir.

²⁷⁶ Yazmada *mim*'ile *maņa* yazılmış olsa da anlam olarak *saņa* daha uygun. Burada istinsah hatası olduğunu kabul edebiliriz.

²⁷⁷ Yazmada *üdi*.

- üđiñe küğezgü işiñ ewmegü
ķamuğ iş üğinde bolur ay bögü
546. eşitti bu ay toldı barça sözüg
ayur serneyin men tutayın özüg
meni kördi ĥācib sözüm tıñladı
yarağı körü tursu waqtı üçi
ķayu üçte ĥācib tilese meni
ol üçte keley tedi bu söz küni
549. turup çıktı ay toldı andın yana
ewiñe kelip bardı kıptı ton a
ĥācib kördi ay toldı kılkı yañı
erende adınsıg kişide öñi
ayur körmışim yok bu yañlıg kişi
biliglig uķuşluğ boğunda başı
552. bu mundağ kişiler eligke kerek
eligke kerek neñ kör elke kerek
bu mundağ kişiler bolur idi kız
bu kız kızlıķı kıldı kız atı kız
ķayu neñ kız erse oşol neñ küsüş
küşüş²⁷⁸ neñ tilep bulmaz emger üküş
555. ķamuğķa tusulur bu erdemlüg er
bu erdem bile er tilek ārzū yer
üđi²⁷⁹ boldı ĥācib eligke sözi
aça aydı ay toldı kılkı tözi
ayu berdi kılkın kılınçı sözün
sayu berdi bilgi uķuşı teñin
- [27a] 558. eşitti elig aydı keldür ķanı
ķayuda-turur bir köreyin anı

²⁷⁸ Yazmada *küşüş*.

²⁷⁹ Yazmada *üdi*.

tiler erdim amdı bu yaŋlıĝ kişi
uğu barsa kılsa bu beglik başi

tilek barça buldum bu ol t r s z m
bu yaŋlıĝ kişi ke muŋadur  z m

561. yorı t z oĝıĝıl anı sen maŋa
tapuĝka k r nd r   ersig toŋa

turup  ıktı h cib  apuĝka kelip
bir oĝlan y g rtti tilin s z ıdıp²⁸⁰

bu oĝlan y g rdi teg rdi s zi
tonın keçti turdı sewin in  zi

564. atın m ndi keldi  apuĝka t ş p
yorıp utru h cib  t ndi oĝıp

aĝırladı h cib orun b rdi t r
edeb birle ay toldı olturdı k r

 lig aydı  nde maŋa kirs ni
k reyin anı men m ni k rs ni

567. h cib  ıktı aydı   ay toldı tur
 ligke k r ngil  utun badi  ur

XIV.

ay toldı  ligke k r nmişi

bu ay toldı kirdi k r ndi s k p
a ıldı  lig k ŋli ol k z yarup

y k ndi  ligke k r a tı s zi
s  itti s zi hem sewitti  zi

570.  lig aydı kim-sen neg  ol atıŋ
 ayudın kelir-sen neg  ol yatıŋ

²⁸⁰ Yazmada *ıdıp*.

- [27b] amulluḡ²⁸¹ bile açtı ay toldı til
siliglik bile öz sözin aydı bil
amulluḡ²⁸² siliglik uḡuş ıılķı ol
uḡuşsuz kişiler ıamuḡ yılķı ol
573. muḡar menḡzetü aydı şāÖir bu beyt
işin bütse ewme şabr birle ayt
ewe kirme işke şabır ıl serin²⁸³
ewe ılılmış işler ökünçi yarın
ıamuḡ işte ewme serin öz tutun
serinse²⁸⁴ bulur ıl bu beglik ıurun
576. bu ay toldı aydı è elig ıutı
tapuḡ birle hoş boldı ıulluḡ atı
atım ıl tapuḡçı kör ornum ıapuḡ
ılınçım ıışilik bu ılķım tapuḡ
saḡa keldim uḡrap uzun yol yorıp
tilekke bu kün tegdim ārzüm ıanıp
579. tilekim bu ol sen meni yermedin
tapuḡķa yakın tut maḡa ermedin
eşitti bu söz kör sewindi elig
tilek teg bululdı sınadı erig
elig aydı ay toldı kördüm seni
sewitti bu körkün bu ılķın meni
582. tapın öz uḡurluḡ baḡırsaklıķın
ıapuḡda aşunḡıl maḡa bol yakın
meninḡdin açıḡ bolsu sendin tapuḡ
tapuḡ bolsa ötrü açar ıut ıapuḡ

²⁸¹ Satır altında *fıkr* yazılmıştır.

²⁸² Satır altında *taḡammül* yazılmıştır.

²⁸³ Satır altında *sorḡıl* yazılmıştır.

²⁸⁴ Satır altında *sorulsa* yazılmıştır.

bu künde naru sen kıyılma tapın
tapınsa öter beg tapuğcı ĥaķın

585. yêr öpti kör ay toldı aydı êlig
yarutsa közin bêrdi devlet elig

[28a] tapunmaķ üçün keldim ewdin turup
uzun yol yorıdım saņa yüz urup

bayat bêrsü küç bu tapuğ kılguķa
küdezsü sañar öz tapuğ barguķa

588. turup çıktı sewnü ģapuğķa küle
ögi köñli açlıp yarudı yula

negü têr eşit bu ģutun ģo(p)mış er
ģutı birle ârzü tilek bulmış er

küle baķsa begler kişike közin
ögi köñli tirlür küwenür özin

591. yaruk²⁸⁵ tutsa begler kişike yüzi
yarur er közi hem yarayur sözi

kimi tutsa begler öziņe yaķın
ģamuğ neņ yaķınlıķ ģılur kör baķın

ģut ol beg yaķın bolsa ģutķa kişi
tilekin bulur barça êtlür işi

594. tapundı bu ay toldı anda naru
ģapuğda kıyılmadı êrte turu

künün turdı turģa tünün yatģaķın
tapundı ģıyıķsız bağırsaķlıķın

êligke kirü hem çıķa törçidi
êlig edģü közün baķa törçidi

597. tapuğ arturu bardı künde yaņı
ağırladı êlig küniņe öñi

²⁸⁵ Yazmada yazuķ.

tapuğ birle begler ağırlar kuluğ
tapuğ sinse boldı kiçig öz uluğ

tapuğ kıl tapuğ birle kıl beg bolur
tapuğ sinmeginçe tilek kim bulur

600. eşit amdı bilge sözi ne tēyür
sözin yañzatur sözke yinçe ayur

[28b] *tegimsiz tapuğ birle törke tegir*
yarağsız yaransa kör ilke tegir

tapuğu kıyıkısız²⁸⁶ tapuğ kılğuçı
tapuğ sinse ötrü tilekke tegir

603. bu ay toldı künde yétürdi tapuğ
èlig me açığ birle açtı kapağ
küniñe örü bardı içrek bolu
koğuz boldı kağgu sewinçi tolu
tapuğka süçindi bu ay toldı keğ
èlig me açındı barı arttı eğ

606. kamağ türlüğ işke sınadı²⁸⁷ èlig
tilek teg tükel buldı tapnur erig²⁸⁸

XV.

ay toldı ozi devlet erdukin ayur
èlig bir kün old{u}rup özi yalğuzun²⁸⁹
oqıp kirdi ay toldı sewnür özün²⁹⁰

kirip turdı ay toldı utru örü
èlig imledi kelgil oldur bērü

609. çıkardı topık koğtı ay toldı kör
anı yastanıp ötrü oldurdı kör

²⁸⁶ Satır üstünde *sansız* yazılmıştır.

²⁸⁷ Satır altında *sundı* yazılmıştır.

²⁸⁸ Satır kenarında *tamām tapuğ kılğuçı* yazılmıştır.

²⁸⁹ Satır altında *yalğuzun* yazılmıştır.

²⁹⁰ Yazmada *ün* hecesi satır kenarında yazılmıştır. Satır altında da *özi* yazılmıştır.

ayıttı êlig tegme türlüg bilig
yanut bêrdi ay toldı açtı tilig

sewindi êlig kör yaruttı yüzin
anı kördi ay toldı yumdı közin

612. sözün kesti êlig hê ç ündemedi
közin yumdı ay toldı hê ç açmadı

yana aytu kirdi êlig öz sözün
yanut bêrdi ay toldı tügdi yüzin

[29a] bağa kördi êlig kamuğ türlügün
tükel bildi bilgi uğuşı ögün

615. sewe baqtı êlig awıttı özin
bu ay toldı terkin ewürdi yüzin

êlig buştı artuğ qarartı meniz
ayur ay êweklik kişike êsiz
yañıldı bu tuşda meniñ bu özüm
negü teg açayın kişike sözüm

618. negü têr eşitgil biliglig tilin
êwe kılmış işler ökünçi yılın
êwe kılmış işler neçe yig bolur
êwe bışmış aşnı yêse ig bolur

êweklik-turur barça yañluğ işi
amulluğ²⁹¹-turur barça edğü işi

621. êweklik bu erdi sêni bilmedin
yağın tuttum özke tapındurmadın
ğayu erse begler tapuğçı qulın
tapındurğu ötrü açınsa yolın
bışurğu tapuğda sınağu körü
ağırlasa ötrü kötürgü örü

²⁹¹ Satır altında *şabr* yazılmıştır.

624. bu ay toldı aydı è èlig kıtı
negüke buşar²⁹² erki toldı otı

yazukum ne erki bilümez özüm
ayu bèrsü ewre eşitsü sözüm

bar erse yazukum kına erk saña
yok erse yüzünü kıartma maña

627. negü tər eşitgil ukuş menzetü
kıyās ma⁰nı birle añar yanızatu

tapuğcıyanılsa okıtgu kerek
negükeyanılmışnı sorgu kerek

[29b] *yazukı bar erse kınağı tutup*
yok erse mi{n}η edgün awıtgu kerek

630. yana ok buşup aydı èlig sözi
ayur ay biligsiz kışı munduzı

özünke bağa²⁹³ kör kim erdiñ maña
kıayudın kelir bu fužulluk saña

tapuğluğ tèse-men özün tapğı yok
tusugluğ²⁹⁴ tèse-men yana asğı yok

633. tapuğsuz ağırlap açındım seni
orun bèrdim erse basındıñ meni

topık yastadıñ amdı oldurğuka
ne old{u}ruğ yeri bu ayu bèr maña

saña sözledim men sözün tınladım
közün yumduñ erse özüm tañladım

636. keçürdüm yana sözledim söz saña
nelük yüz ewürdüñ ayu bèr maña

²⁹² Yazmada *tuşar*.

²⁹³ Satır üstünde yazılmıştır.

²⁹⁴ Yazmada *busuğluğ* yazılmıştır. Satır altında da *Öağıllık* yazılmıştır.

ëŒitmez mü erdiñ bñgñdin bu söz
yakın bolsa begke küdezgñ keğ öz

ayu bërmedi mü²⁹⁵ atañ ya anañ
è oğlum begiñke özññ kılma teñ

639. yetürmedi mü kör saña hayl başıñ
basınma begiñni küdezgil başıñ

bu begler ot ol otқа barma yağuқ
қalı bardıñ erse köyürmek anuқ

osal bolma begler köyer ot-turur
köyer otқа yaқsa añar yut-turur

642. baқа körse begler köyer ot sanı
basınsa üzer baş sorar öz қanı
baқа tursa artuқ anı қorқıtur
қalı қorқmasa-sen küçün қorқıtur

[30a]

XVI.

bāb ay toldı éligke devlet sıfātını körkitür

küle aydı ay toldı uқtı özüm
ayıtıñ munı sen éŒitgil sözüm

645. uқup қoptum amdı bu işlerni men
kerek erdi sen me²⁹⁶ munı uқsa-sen
munu men me²⁹⁷ amdı saña keldüküm
meniñ kılқım erdi bu körküttüküm
orun bërdiñ aşnu men oldurmadım
orun yoқ maña sen munı uқ tèdim

648. topıқ yèrde urdum bu söz berkitü
özüm yañzağını saña körkitü

²⁹⁵ Yazmada bitişik yazılmıştır.

²⁹⁶ Yazmada bitişik yazılmıştır.

²⁹⁷ Yazmada bitişik yazılmıştır.

neteg kim orunsuz topık yuwlınur

anıñ teg me devlet özüm tezgınur

sewe baqtıñ erse közüm yümdüküm

saña körkitür-men negü erdüküm

651. bu kün men me²⁹⁸ devlet qarağı sanı
maña kim ilinse tutar-men anı

yana sözlediñ sen yeme sözledim

sewe baqtıñ erse yüzüm kizledim

özüm körkitür öz qılınçın saña

ayur qılqım ersel inanma maña

654. negü tır eşit amdı türkçe meşel
başında keçürmiş bu kökçin saqal

küwenme qıwı qutqa qutluğ kişi

osanma özün qutqa atlığ kişi

aqar suw yorıq til bu qut turmadı

ajun tezgınürler yorıp tınmadı

- [30b] 657. inançsız-turur qut vefasız yayığ
yorırda uçar terk adağı tayığ

elig aydı uqtum açıldı sözün

yazuq Óuzrı qolduñ qutuldı özün²⁹⁹

maña aygıl amdı ne ol erdemiñ

bedük sözledi söz bu öktem tilin

660. bu ay toldı aydı kör erdem üküş
meniñdin tegir tegse erke ülüş

qılınçım oñay körse yaşım kiçig

qamuğ beg bedükke meniñdin keçig

yüzüm körki körklüg ne qılqım silig

tilemiş tilekke yetürdüm elig

²⁹⁸ Yazmada bitişik yazılmıştır.

²⁹⁹ Yazmada *ziij* hecesi satır kenarında yazılmıştır.

663. özüm qayda bolsa tükel ârzûlar
meniñ birle yügrür maña öz ular
erej mende emgek meniñdin tezer
sewinç mende saqınç maña yol azar
maña öznese kim özelip ölür
maña kim boyun egse ârzû bulur
666. urayın tégüçi özi ursuqar
basayın tégüçi özi bassıqar
muñar menzetü keldi amdı bu söz
munı eştip uqsu biliglig keğ öz
*bu qut qayda bolsa boyun bér yaraş
qalı öznesen qutqa qadğun³⁰⁰ küreş*
669. *bu qut kelse yalñuq³⁰¹ qutadur³⁰² köni*
tümen ârzû birle talulap yér aş
èlig aydı uqtum bu erdemlerin
münün bar mu aygıl bileyin seniñ
bu ay toldı aydı maña yas qılur
münüm yoq velikin kişiler ayur
- [31a] 672. münüm bu mēni yalñuq èrsel tēyü
ayıqlap yorırlar kişike ayu
mün ermes maña kör bu èrsellikim
yañı neñ talular ma özke begim
qamuğ eski neñler èrinçig bolur
èrinçig bolur hem yèrinçig bolur
675. yañı neñ bolurda bu eski nerek
talı neñ bolurda yawuz ne kerek

³⁰⁰ Yazmada *qadğun*.

³⁰¹ Yazmada *yalñuq*.

³⁰² Yazmada *qutadur*.

yañıda bolur körse barça tatıǵ
tatıǵnı tilep er kör emger qatıǵ
yayıǵ tēp sökerler bu qılqım üçün
maña mün ururlar bu atım üçün

678. muñar menzetü aydı alp er açuq
anıñ maŇnısı³⁰³ kör bu sözke tanuq

*törümiş neñ erse yoqalǵu-turur
törütügli hāliq ne qolsa qılur*

*tiriglik³⁰⁴ tēdükün bu yēl teg keçer
qaçar yētse bolmas anı kim bulur*

681. <küwe>nme bu qutqa kelir hem barır
ınanma bu devlet bēür hem alır

yayıǵ ermes erse bu devlet özi
ne edǵu neñ erdi bu qut ay qozı

kelip barmas erse bu devlet yana
tünermegey erdi yarumış kün e

684. elig aydı uqtum bu ersellikñ
irip kētgü yērde bolur mu bekiñ
bu ay toldı aydı meniñ bu özüm
keyik teg-turur qılqı kestim sözüm
mēni terk bulumas tilegli sewe
qalı bulsa tutmas qılur terk yawa

- [31b] 687. mēni buldaçı er tutup beklese
qaçumas-me(n) andın söz aydım kese
elig aydı ayǵıl bu berkiñ qayu
bu bir qaç neñ ol kör bēreyin sayu³⁰⁵

³⁰³ Yazmada *si* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

³⁰⁴ Yazmada *ig* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

³⁰⁵ Yazmada bu beyit yanlışlıkla fazladan yazılmıştır. Bu yüzden dikkate alınmamıştır.

- èlig aydı aygıl bu berkiñ qayu
negü teg nişân ol sèni berklegü
690. bu ay toldı aydı maña berk kişen
bu bir kaç neñ ol kör bèreyin nişân
mèni bulğuçı kılķı alçaķ kerek
köñül kuşķı til sözde yumşaq kerek
özini küdezse ayı ertmese
yawuz yunçıg işke yaķın turmasa
693. teñi birle tutsa tèrilmış neñin
yorıķ tüzse kılķı kılınçı yañın
özinde uluğķa tapuğ kılķı öz
özinde kiçigke süçig tutsa söz
kişig satğamasa küwezlik bile
basıtmasa özde kiçigke küle
696. yawalıķ bile borķa baş soķmasa
yawalıķķa boşlağ neñin saçmasa
oyunķa qatılmasa elgin tilin
könilik üze tutsa kılķı yañın
yayığ qut nişânı bu neñler-turur
bu yañlıg basa qutnı kaçmas qalır
699. bu sözke tanuķı bu şāŖir sözi
bu şāŖir sözi sözke qattı tuzı
keyik sanı devlet kişike tezig
qalı kelse bekle tuşā hem tizig
tuta bilse devlet tezümes turur
qalı tezse tegmes yana terk kezig
- [32a] 702. èlig aydı uqtum aya qut sèni
qatıg sewdüm erdi èrer-sen mèni

yayıǵlık yoǵ erse bu  rsellik n
ne edǵ  i  erdi seni  kelmek n
vel kin yayıǵ-se(n)  z n b -vef 
vef  k rkit r-se(n)  ılur-se(n) cef 

705. anada atada baǵırsaq bolup
ayada tutar-sen k ler y z urup
ara k rmed k teg y z ewrer  z n
ad nsıǵ bolur bar a  ıl n s z n
t rer-se(n) yomıtsa sa ar-se(n)  amuǵ
o ısa y z ursa yapar-se(n)  apuǵ

708. bu ay toldı aydı    lig  utı
m n m erdemim bar a aydım atı
m ni kim bulup bek tutayın t se
ayu b rdim ol ne ni tutsun usa
ma a urmasa  rk m ni tutta ı
keyik teg  a ar-men kim ol y tte i

711. neg  t r   itgil sınamı   arı
sınamı   arılar s zi s z  orı
kelir  ut tuta bilmesen barır
b r r ne  y y  bilmesen alır
yayıǵ  utnı bulsa id  bekr  tut
 alı beklemese yana bardı b t

714.  lig aydı u tum m n n erdem n
bu ay toldı atı  ne ol bu seni 
neg  ol munu  ma n si ay ma a
bileyin u ayın b teyin sa a
bu ay toldı aydı meni  atımı
b g  me zet r ay a bu  ıl ımı

- [32b] 717. bu ay tuğsa aşnu idi az tuğar
küniñe bedüyür yoğaru ağar
tolun bolsa tolsa ajunda yarur³⁰⁶
ajun ħalkı andın yaruqluğ bulur
tükel bolsa kör ay bu ağsa ediz
yana irlü törçir kèter körk meniz
720. yaruqluğ egsür yana yoğ bolur
tuğar kèçe azın yana oğ tolur
meniñ³⁰⁷ bu özüm me bu yañlıg-turur
ara bar bolur-men ara yoğ bolur
neçe yunçığ özke yüz ursa özüm
baru körki artar keser-men sözüm
723. bayusa beğüse yağılsa çawı
kèter-men anıñdın³⁰⁸ kèter yüz suwı
yana saçlur andın tèrilmiş neñi
söki teg bolur yandru kılķı yañı
muğar menzetü keldi şāŎir sözi
bu şāŎir sözi ol biligsiz közi
726. *kelir ħut kişike atı çawlanur*
yañı ay teg artar yaruğı bolur
yayığ tēlwe devlet köñül bamağıl
tolun teg bu devlet yana irilür
taķı bir bu maŎñı ayayın saña
eşitgil anı sen munu büt maña
729. bu ay ornı boldı ewi munğalib
orunsuz bolur munğalib neñ kılıp

³⁰⁶ Yazmada *barur*.

³⁰⁷ Yazmada *meni(n)g*.

³⁰⁸ Yazmada *anı(n)gdın*.

bu ay burc seretân bu ew ewrülür
ewi ew {ü} rülür hem özi çewrülür

ķayu ewke kirse bu ay terk çıkar
çıkarı üçün terk yatarın yıkar

- [33a] 732. meniñ me özüm kör añar oñşadı
ara kılķım ildi ara yoķladı
- kelir-me(n) barır-me(n) yorır-me(n) burun
ajunuğ kezer-me(n) maņa yoķ orun
- bu ma⁰nı üçün atım ay toldı tēp
atadı biliglig sözün yinçge yıp
735. munu men me³⁰⁹ devlet münüm erdemüm
ayu bērdim amdı igim hem emüm
- aça sözledim söz maņa amdı büt
ıdayın tēse ıd ķalı tutsa tut
- ēlig aydı barça eşittim sözün
yaruttı sözün hem yaradı özün
738. tiler erdim amdı sēni teg ķişi
bayat bērdi amdı ē erde başı
- bayat kimke bērse³¹⁰ tilek ārzūsı
anıñ şükri boldı yanut ķılğusı
- bu künde naru bu özüm tınmadın
munuñ şükri ķılğu kerek ērmedin
741. negü tēr eşit amdı bilge tētig
özi ķođtı bardı biziñke bitig
- şükür ķıl ē ni⁰met ıdısi unur
şükür ķılsa ni⁰met bayat arturur
- bu ni⁰met ıdısi unıtur özin
munuñ şükri bilse ewürmes yüzün

³⁰⁹ Yazmada bitişik yazılmıştır.

³¹⁰ Satır üstünde yazılmıştır.

744. az edgüke artuḡ üküṣ şükri ḡıl
üküṣ bolsa ni'ômet anıḡ ḡadri bil
şükür ḡılsa ni'ômet biri on bolur
biri on bolup kör ewi neḡ tolur
êlig bêrdi alḡıṣ kör ay toldıḡa
ayur tünle kündüz maḡa tur yaḡa

[33b] 747. telim neḡ tawar bêrdi ôgdi üküṣ
aḡırladı bêrdi kör altun kümüş
aḡar sözledi sözni barḡa êlig
anıḡdın tiledi ḡamuḡ ôg bilig
kör ay toldı ma bu aḡırlıḡ bulup
tapundı bütün çın baḡırsaḡ bolup
750. bir anḡa yorıdı sınadı êlig
ḡamuḡdın tükel buldı bulmış erig

XVII.

bâb kün toḡdı êlig ay toldıḡa ôadl sıfâtını aytur
êlig bir kün oldrup ôzi yaḡuzun
ewin ḡıldı hâlî êrikti özün
oḡıdı kör ay toldıḡa ḡıldı yol
bu ay toldı kirdi ḡawuşturdı ḡol³¹¹
753. êlig utru turdı adaḡın³¹² örü
êlig sözlemedi bir anḡa turu
baḡıp kördi êlig közin imledi
işâret bile kelgil oldur tedi
bu ay toldı oldurdı aḡru amul
közin yerke tikti yaruttı köḡül

³¹¹ Satır üstünde yazılmıştır.

³¹² Yazmada *adaḡın*.

756.  eligke ba a k rdi ya ru k z n
 a ı k zi t gmi  a ı(t)mı  y zin

k m   k rsi urmi   ze olturur
bu k rsi a a ı    a rı-turur

be  k bir bi ekig eligde tutar
solındın ura un o ındın  eker

759. anı k rdi erse bu ay toldı  ın
 atı   or tı   ke  udı aldı tın

[34a]

bir an a turup ba  k t rdi  elig
bu ay toldı a aydı tepret tilig

nel k s zlemes-sen a ın teg bolup
men  munda yalnız bu yanlı  bulup

762. bu ay toldı aydı    elig  utı
meni  s zleg ke  z m yok  atı
a ınsı  k r r-men bu k n  ıl   tig
a ar eymen r-men   bilge t tig

 ara a bilig b rdi bilgi a u 
bu ar   te beglerke barma ya u 

765. ta ı ya  ı aymı  biliglig b   
bu ar   te begler bolur ot a u

 alı bolsa begler bu up   kelig
ya ın turma anda    ıl ı silig

bu ar bolsa begler kelip   kesi
yır   turgıl anda teg rgey yası

768. mu ar men zet  keldi amdı bu s z
k   lke alı ıl k  dezgil ke   z

*bu ar   te beglerke barma ya u 
 alı bardı  erse u uzlu  anu *

*kür arslanğa oğşar bu begler özi
buşursa keser baş é bilgi yaruğ*

771. élig aydı keldür maña ay sözün
negüni tañırkadı amdı özün

bu ay toldı aydı tañım bu meniñ
kümüş kürsi or(n)uñ ne ol bu seniñ

bu³¹³ old{u}ruğ ne kürsi yeri ol saña
bu³¹⁴ ma³¹⁴ñi uqayın ayu bér maña
774. ékinçi eligde ne ol bu biçek
munı ma özüm yétrü bilgü kerek

[34b] üçünçi oñuñdın negü ol şeker
soluñdın urağun ne ol bu sañar

bağa kördüm erse özüm öwkelig
munı kördüm erse yetürdüm bilig
777. bu yañlıg körüp bu özüm eymenip
ötüg ötnümes-men tilimni yazıp

XVIII.

- bāb kün toğdı élig ay toldığa ³¹⁵óadil sıfātı neteg erdükin ayur³¹⁵
élig aydı uqtum sözün belgülep
açayın sözümni saña ülgülep

sêni men oqıdım eñ aşnuqı kün
ağırlıq bile bérdim ol kün orun
780. bu tañ tañsuk işler maña körkütüp
buşurdıñ mênı sen işiñ berkütüp

körüp buştum³¹⁶ erse ilendi özün
sarıldım saña men töküldi³¹⁷ sözün

³¹³ Yazmada nokta yanlış konularak *nu* yazılmıştır. Diğer yazmalarda *bu* yazılmıştır.

³¹⁴ Yazmada nokta yanlış konularak *nu* yazılmıştır. Diğer yazmalarda *bu* yazılmıştır.

³¹⁵ Satır kenarında yazılmıştır.

³¹⁶ Yazmada *tuştum*.

sen aydın maña ut-me(n) bilgil m ni
saña utur(u) ıldım uıl munı

783. neg  ılmıını sen adra see
yora b rdi utum amunı aa
ke rd m men anda seni   zr i
aırladım  tr  ol erdem tei
bu k n me meni bu  z m ılların
saña k rkit r bara erdemlerin

786. munu men me³¹⁸ k rgil k nilik t r 
t r( ) ılları bu baa tur k r 
bu k rsi  zele  z oldurduı
adaı   ol k r   k nl m toı

[35a] amu  ³¹⁹ adalı emitmes bolur
 eg  turur t z amıtmas³²⁰ bolur

789. alı   adata emitse biri
 kisi amıtar uar ol eri
amu   adalı k ni t z turur
alı bolsa t rt k r bir egri bolur
ayu ne t z erse amuı uz ol
amu uz k r  barsa ılı t z ol
792. ayu ne emitse k r egri bolur
amu egriler  siz urı bulur
ayu t z emitse turumas t er
ayu t z k ni bolsa t mes serer
meni ılım ol k r emitmes k ni
k ni egri bolsa k nilik k ni

³¹⁷ Yazmada, dier yazmaların tersine bu eylemden sonra gelen s zc k, *y z * yerine *s z * yazılmıtır. Bu nedenle *be* ile yazılan *b k ldi* s zc   yerine *t k ldi* okunarak *t k ldi s z * ibaresi oluturuldu (bk. Dankoff, s. 262). Ayrıca bu ibarenin getii 193. beyit ile kş.

³¹⁸ Yazmada bitiik yazılmıtır.

³¹⁹ Satır  st nde yazılmıtır.

³²⁰ Yazmada *ayıtmas*.

795. könilik üzele keser-men işig
adırmās-me(n) begsig ya ulsıg³²¹ kişig

bu bögde bıçek kim eligde tutar
bıçıklı kesigli-turur ay unar

bıçek teg keser-men bıçar-men işig
uzatmas-me(n) da^óvı kılıklı kişig
798. şeker ol kişi yér aa küç tegip
törü bulsa mēndin apuga kelip

şeker teg süçinü barır ol kişi
sewinçlig bolur anda yazlur aşı

urağun yēme ol kişiler ier
özi küçgey erse könidin aar
801. maa kelse tötşü törü bēse-men
urağun ier teg aır körse-men

bu aşım tügüki bu körksüzlüküm
küçemçi kelirke bu yüzsüzlüküm
- [35b] kerek oğlum erse yırak ya yağuk
kerek barın erse keçikli onuk
804. törüde ēkigü maa bir sanı
keserde aın bulmağay ol mēni

bu beglik ulı kör könilik-turur
köni bolsa begler tiriglik bolur

muar menzetü sözler öglüg kişi
kim öglüg sözi tutsa ētlür işi
807. *könilik üze boldı beglik ulı
bu beglik köki ol könilik yolu

törü ılsa ēlke köni bolsa beg
tilek ārzü bulğay bu olsa alı*

³²¹ Yazmada sözcüğün ilk harfi yanlış noktalananarak *üç noktalı fe* ile yazılmıştır.

yana aydı ay toldı élig utı
nelük boldı kün toğdı élig atı

810. élig aydı bilge meni ılımı
körü menzetü urdı bu atımı

künüg kör irilmes tolu o-turur
yarukluı bir teg talu o-turur

meni me ılınım anar oşadı
könilik bile toldı egsümedi

813. ékini tuğar kün yarur³²² bu ajun
tüzü alka tegrür yoalmas özün

meni me törüm bu yoalmas özüm
amuğ alka bir teg ne ılım sözüm
üçüni bu kün tuğsa yerke isig
çecek yazlur anda tümen m{n}i tüşig

816. ayu élke tegse meni bu törüm
ol él bara étlür taş erse orum

tuğar kün arıg ya arıgsız tèmes
amuğa yaruklu bérür egsümes

[36a] meni me ılınım bu ol belgülüg
tüzüke tegir bara mëndin ülüg

819. yana ma bu kün burcı şābit-turur
bu şābit tēdüküm tüpi berk bolur
bu kün burcı arslan bu burc tepremes
ewi tepremese üçün artamas
meni ılımı kör yēme bir yaın
özüm tegşürölmes yarukta öin

³²² Yazmada *barur* yazılmıştır.

ay toldı suôali êligke

822. bu ay toldı aydı ê êlig utı
aasu ajun êl yaılsu atı

meni me ôzüm bu uzun yol yorıp
saa keldi emgep hem artu arıp

bu ılı bu erdemleri bar üün
küsep keldim amdı tapua küün

825. ayu bér maa sen neteg tapnayın
sewinı ayu ol anı tutnayın

tapu beg tapısı üze bolmasa
yaramas bu tapı nee emgese

negü tər eşitgil ıla atlıı
tapuun beümi ii utluı

828. tapunsa tapuı begie alı
atı tutu begler sewinı yolu

bu begler tapısı üze ıl tapu
begi taplasa tapı açtı apu

tapuı tapu bilse törke tegir
tapu bilmese tördin ilke kelir

[36b] 831. begin ke sewündürse tapnur ulı
açıldı bu ula aırlı yolu

êlig cevābı ay toldıa

êlig aydı utum men amdı sözü
sewinım tile ke küezgil özü

saa me(n) ayayın yarasızları
yarasıza bama yorııl fāri

834. ôzüm taplamas ne biri yalan ol
munuda basası bu kü ılan ol

su erse ılını yig erse ôzi
êwek erse ılı uwutsuz közi

buşı erse işte yème öwkelig
yawa erse borçı ya kıyğan elig

837. bu yañlıg kişiler yaramas maña
ayu bèrdim amdı açuqluğ saña

yarayın tèse-sen maña belgülüg
bu kaç neñ özüñdin yırat ay³²³ külüg

yakın bolğa-se(n) künde ötrü maña
ağırlıq açığ artğa mèndin saña

ay toldı suóali eligke

840. bu ay toldı aydı eşittim munı
taķı bir sözüm bar ayu bér anı

bu edgü qayu ol neteg ol özi
negü teg bolur edgü qılķı tözi

[37a]

elig cevābı ay toldıķa

elig aydı edgü bu qılķı yañı
tusulur bolur ħalkķa asğı öñi

843. tüzü ħalkķa barça qılur edgülük
yana minnet urmas kişike kölük

öz asğın tilemes kişike asıg
bèrür ol asıgdın bu qolmas yañıg

ay toldı suóali eligke

yana aydı ay toldı uqtum bu söz
taķı bir tilekimni aytur bu öz

846. maña ay könilik qayu ol köni
anıñ birle yañıuķ yarutsa küni

qayunı ayurlar könilik yolu
negü teg bolur bu könilik ulı

³²³ Satır üstünde yazılmıştır.

èlig cevābı ay toldıķa

èlig aydı körgil köniler özi
tili köñli birle biriker sözi

849. taşı ol içi ol içi teg taşı
bu yañlıg bolur ol köni çın kişi
köñülni çıķarsa ayada urup
yorısa uyağmasa yalñuķ körüp

[37b] könilik kerek erke ıpusun ıpusun
könilik atı ol kişilik bütün

852. ıpız ermes bu yalñuķ kişilik ıpız ol
az ermes bu yalñuķ könilik az ol
muñar menzetü aydı şāÖir bu söz
saña sözledi amdı körgil bu öz
yorıgı bu yalñuķ idi ök üküş
*köni çın bütün er maña keğ küsüş*³²⁴

855. ıpız ermes kişi kör kişilik ıpız ol
köni çın kişileri ögdi uķuş

ay toldı suōāli èligke

yana aydı ay toldı èlig ıpıtı
maña açsu amdı bu söz bük ıpıtı
bu edgü kişiler bolur mu èsiz
èsiz me urur³²⁵ mu kör edgüke iz

èlig cevābı ay toldıķa

858. èlig aydı edgü eki türlüğ ol
munuñda biri çın tutar edgü yol
bir edgü bolur kör anadın tuğup
yorır ol köni çın kör edgü bolup

³²⁴ Yazmada *küşüş*.

³²⁵ Yazmada ikinci *re* satır üstünde yazılmıştır.

- taķı biri edġü kör ötkünç bolur
èsizķa ķatılsa ol èsiz ķılur
861. èki türlüg ol kör bu èsiz yème
èkigüni bir tèt èsizke sama
- [38a] tuġa èsiz ol kör mununġa biri
bu er ölmeginç arımas kiri
- taķı biri ötkünç bolur bu èsiz
èři edġü bolsa tüzer bu ma iz
864. tuġa edġüdin tutçı edġü kelir
ajun boġnı andın asıġlar alır
- tuġa èsiz erse aņar yok otı
ajunķa belā ol boġunķa yutı
- muņar menzetü aydı türkçe meşel
èřitgil munı sen uķup özke al
867. ürünj süt bile kirse edġü ķılıķ
ölüm tutmaġınça ewürmes yoriķ
- taġu birle ķatlıp törümiş ķılınç
ölüm buzmaġınça buzulmas erinç
- ķarında törümiş ķılınç öġretig
yaġız yer ķatında ķeter ay tètig
870. ķalı edġüke bolsa èsiz èři
èsiz boldı ķılķı ol èsiz tuşı
- èsizke ķatılsa kör edġü bile
ķamuġ edġülükke bu buldı yol a
- taķı bir sebeb kör bu edġü èsiz
yaķınlık yolındın tüzer tüzse iz
873. begi edġü bolsa boġun barķa tüz
bolur ķılķı edġü yoriķları uz

yaqın tutsa begler kör edgü kişig
ésiz barça edgü qılur ol işig

ésizler yaqın bolsa begler tapa
uzadı ésiz elgi élke tüp e

876. ésiz baş kötürse kör edgü yiter
bu edgü elig bulsa ésiz kèter

[38b] qalı edgü bolsa bu begler qutun
qamuğ edgü boldı qarası bütün

bu begler ésiz bolmağınça ésiz
ol elde sewünçün kızartmas meniz

879. ne edgü törü urdı begler begi
ésizke bu³²⁶ qın berge zindān yègi

qalı edgü bolsa boğun başçısı
qamuğ edgü boldı anıñ işçisi

apañ edgü bolsa bu begler özün
bayur boğnı barça kör ètlür ajun

ay toldı suóāli eligke

882. yana aydı ay toldı uqtum munı
èlig yarlıqadı bu sözler köni

bu edgüg bilir ol kişi edgü tēp
asıqlıg erürin munı qılgu tēp

sewer barça yalñuq tiler ārzūlar
anı qoldaçılar nelük buldılar

885. èlig aydı edgü talu neñ-turur
talı neñni tutşı talular qolur

qayu neñ talı bolsa üdrüm bolur
anıñ qılmağı barça özke bolur

³²⁶ Yazmada satır üstünde yazılmıştır.

êsizlik uçuz ol anı kıldaçı
yawuz iş uçuz ol êsiz boldaçı

888. kıyu neñ uçuz bolsa yérde yatur
ağı çuz ağır boldı törde yatur

bu edgü ağış teg ağır ağkuğa
yawuz neñ êniş ol uçuz bulguğa

[39a] muñar menzetü sözledi kör ukuş
ukuşluğ sözi tutsa asğı üküş

891. ağış teg bu edgü agulmaz kişi
teğip tegme yalnuğ³²⁷ kılumaz³²⁸ işi

ağır neñ³²⁹ kamuğı ağır kılguğa
kılumaz bu işni biligsiz kişi

bu ay toldı aydı ê³³⁰ elig kıtı
bu öğdi bile munça edgü atı

894. müni bar mu yalnuğ³³¹ anı sözlegü
ukuşluğ ukar mu bilir mü negü

êlig cevâbı ay toldıka

êlig aydı edgü tuçı öğdilür
müni bu êsizler ara sawlanur

yakınlık kıılır er kişike tuşı
yawuz bolmasa kıılmaz edgü işi

897. bu satğag³³² basınçağ üçün edgüni
êsizler yorıp kör yarutmas küni

kim edgü kıılır bolsa edgü bulur
basınçağ ya satğagka³³³ bakmaz bolur

³²⁷ Yazmada *yalnuğ* yazılmıştır.

³²⁸ Yazmada *ma* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

³²⁹ Yazmada *teg*.

³³⁰ Satır üstünde yazılmıştır.

³³¹ Yazmada *yalnuğ* yazılmıştır.

³³² Yazmada *satğig*.

³³³ Yazmada *satğigka*.

- kim erse bu künlük tilese sewinç
êsizlık kıılır ol yarın yêr saķınç
900. bu edgü tilegli negü têr êşit
ķamuğ edgülık kııl özünke êş êt
- kim edgü yêrer erse êsiz bolur
tiler-men ê edgü sêni men ķolup*
- ê edgü sañar kim toğar ay maņa
berü kel açayın sañar men ulup*³³⁴
- [39b] 903. yas ermez bu edgü bu künlük saņa
yarın bolğa asğın bu kün büt muņa
- asığ kör yüz ursa bu künlük saņa
yarın yas kıılır anda bütgil aņa
- bu edgü oñ ol kör êsizlık sol ol
soluñdın tamu ornı uşmañ oñ ol
906. neçe me erejlense êsiz bu kün
ökünç birle emger yarınķı künün
- neçe satğag erse bu edgü kişi
ökünmez yarın anda êtlür işi
- ĥaķķat munı bil ê ay toldı sen
ökünçsüz me(n) edgü atın ölse-men
909. aya edgü aymış köni er tili
köni er tili urdı sözke ulı
- kim edgü kıılır bolsa êsiz bolup
tiler-men ê edgü anı men ķolup
- ê edgü sañar kim toğar ay maņa
berü kelgil amdı men aç-men saņa

³³⁴ 901 ve 902. beyitler, 910 ve 911. beyitlerde tekrar edilmiştir. 901. beyitte aynı anlam bir iki sözcük farkıyla tekrar edilmiştir. 902. beyitin ikinci dizesinde yanlışlık vardır. Bu nedenle ikinci dize çevrilmeden bırakıldı. Doğru biçim 911. beyitte tekrar edilmiştir.

³³⁵ Yazmada *sen*.

912. neçe satğag erse bu edgü kişi
tapı men bolayın bu edgü eşi

ésizlik bile erse beglik maña
kereke mez bu beglik qodur-men saña

kişi kılkı ésiz körür-men közün
ereji³³⁶ az ol kör ökünçi uzun
915. muñar menzetü aydı şāŌir bu söz
oqısa açılğay yiti kıl bu köz

qayu edgü öknür kör edgü için
atıqmış ésiz āhir öknür küçün

ésiz kılsa ésiz yanutı ökünç
usa edgülük kıl ésizke için
- [40a] 918. negü teg ögeyin bu ésiz kişig
negü teg tileyin bu ésiz eşig

utunluq bıwalıq yawalıq qamuğ
ésizler kılınçı bolur ay yolluğ

belā mihnet emgek ökünçün sıgıt
ésizler yanutı bolur ay yigit
921. qalı sewmeyin kör bu edgü kişig
qalı ögmeyin men bu edgü eşig

aqlıq kişilik asığ edgülük
bu edgü kişidin kelir belgülüg

bu edgü kişi barça eş edgüsi
bu edgü iş ol barça iş edgüsi
924. eşin edgü bolsa negü qolsa kıl
eş edgü kerek ol özün bulsa yol³³⁷

erej ārzū niŌmet küwençin awınç
bu edgü yanutı bolur bu sewinç

³³⁶ Yazmada *eriji*.

³³⁷ Yazmada *bol*.

- élig aydı ay toldı uqkıl bu söz
ayıtmış sözünke yanut kıldı öz
927. yér öpti kör ay toldı turdı örü
ayur ay ıduq beg é edgü törü
- ajun erki bulduq uzun bolsu yaş
erej edgü birle esen bolsu baş
- buzulmasu begler beğüklük bile
awınçın tiriglik sewinçin küle
930. uluqluq bile bul üküş élke erk
bu erk birle beglik ulı bolsu berk
- aqa kelsü arzū qurımas bolup
qapuğ tutsu devlet qarımas bolup
- sewinç barça yomkı saña kelsüni
saqınç birle düşmen sızıp ölsüni
- [40b] 933. negü tēr eşitgil tapuğ kılmış er
tapuğ birle arzū tilek bulmış er
- tapuğ kıлма kılsa sezāqa tapın
sezā beg bilir ol tapuğçı hāqın
- tapunma tapunsa aqı tapğı kıl
aqı ewi altun kümüş qapğı bil
936. saranqa tapunma é tapnur kışı
tiriglik yawa bolğa esiz başı
- öziñe esirker saran öz neñin
kışıke qaçan berge ayğıl neñin
- sözin kesti ay toldı çıqtı turup
ewiñe yüz urdı sewinçlig bolup
939. kıyıqsız tapuğ kıldı anda naru
tüni yattı yatğaқта күндüz örü

hâkikat tapundı bağırsaklığın
êlig tuttı künde öziñe yaqın

yeme keçti üdler bir ança bu yañ
bu ay toldı tapğun kızıl kıldı eñ

XIX.

bâb sözlemek mü edğürek azu ya şük turmaq mu edğürekini aytur

942. êlig bir kün ay toldını ündedi
orun bêrdi oltur tēju imledi

bu ay toldı olturdu aqru silig
közün yêrke tikti beküttü tilig

êlig aydı ay toldı sözle sözün
nelük şük turur-se(n) ne boldı özün

945. bu ay toldı aydı ê begler begi
qulı beg yüzi kôrse yıtrür özi

[41a] êlig yarlıqamas negü sözleyin
ayıtmasta aşnu negü ötneyin

biliglig sözi sen eşit özneme
ayıtmasta aşnu sözün sözleme

948. kişig kim oqısa kereklep tilep
ol-oq³³⁸ sözlegü aşnu sözni ulap

ayıtmasta aşnu sözün sözleme
köni sözledi kim ê yılqı tése

taqı télwe munduz kişi bu bilin
ayıtmadı beglerke açsa tilin

951. kızıl til kılr kısga yaşığ seni
esenlik tilese qatıg ba anı

negü têr eşitgil özin kısgan er
esen tirlür ênçin özin basgan er

³³⁸ Yazmada bitişik yazılmıştır.

qara baş yağısı kızıl til-turur
neçe baş yedi bu taqı ma yeyür

954. başıñni tilese tiliñni küdez³³⁹
tiliñ tegme künde başıñni yanur

èlig aydı uqtum sözünni tükel
tirig sözlemese idi ök muhâl

meger êkki türlüg kişi ol bilin
birisi biligsiz birisi ağın

957. ağın³⁴⁰ kendü berklig tili sözleşmes
biligsiz tili ol sözün kizlemes

biligsiz tili tutçı³⁴¹ berklig kerek
biliglig kişi tılqa erklig kerek

biliglig sözi yerke suw teg-turur
ağıtsa suwuğ³⁴² yerde niŕmet ünür

960. biliglig kişiniñ sawı³⁴³ egsümes
ağığlı süzük yul suwı³⁴⁴ egsümes

[41b] öyük çim osuğluğ³⁴⁵ bolur bilgeler
çıkar suw qayuda adaq tepseler

biligsiz kişi köñli qum teg-turur
ögüz kirse tolmas ap³⁴⁶ ot yem ünür

963. yana aydı ay toldı èlig uqar
bu til yası tegse tiriglik tüker
tirig bolsa yalnuq qalı sözleşmes
kerekligni sözler kişi kizlemes

³³⁹ Yazmada küdez.

³⁴⁰ Satır altında Ŗâqıl yazılmıştır.

³⁴¹ Satır altında dâim yazılmıştır.

³⁴² Sondaki gayın sesi farklı yazılmıştır.

³⁴³ Satır altında aqar yazılmıştır.

³⁴⁴ Satır altında tınmas yazılmıştır.

³⁴⁵ Satır altında Ŗaql yazılmıştır.

³⁴⁶ Satır altında ni yazılmıştır.

ayıtgu kerek söz kişi sözlese
ayıtmasa sözni çatıg kizlese

966. ayıtmaqlık erkek-turur ay elig
cevābı tişi ol yétürse bilig

tişike bir erkek bolur kör eri
anıñdın tuğar tuğsa ékki urı

elig suóāli ay toldıқа

elig aydı uqtum sözün barça çın
ayıtgu sözüm bar tağı bir ağın

969. bu til yası³⁴⁷ aydıñ eşittim anı
anıñ asğı bar mu ayu bér köni

bu til yasıña qorqsa amdı özün
yatu qalğa barça asıqlıg sözün

ay toldı cevābı eligke

bu ay toldı aydı söz asğı telim
qalı sözleyü bilse oşbu tilim

[42a] 972. yawa³⁴⁸ söz biligsiz tilindin çıkar
biligsiz kişig bilge yılkı atar

qara qılqı teñsiz yawa sözlegen
yawa söz-turur bu³⁴⁹ qara baş yegen

yawa sözlese söz neçe yas qılur
eger sözleyü bilse asğı bolur

975. qara³⁵⁰ qarnı toğsa kör uğ teg yatur
yawa sözke awnur³⁵¹ özin semritür

yese toğsa yatsa bu yılkı-turur
bu yılkı tédüküm bu qılqı-turur

³⁴⁷ Satır altında *zebān Óaybı* yazılmıştır.

³⁴⁸ Satır altında *yaman* yazılmıştır.

³⁴⁹ Satır üstünde yazılmıştır.

³⁵⁰ Satır kenarında *avam* yazılmıştır.

³⁵¹ Yazmada *aqtur*.

biliglig kişiler et öz yawrıtur
bilig birle awnur cānın semritür

978. et öz ülgı barça boğuzdın kirür
bu cān ülgı çın söz kulağdın kirür

bilig belgüsi kör eki neñ-turur
bu ekki bile er kızıl eñ urur

biri til-turur kör birisi boğuz
bu ekki basa tutsa aşğı ögüz

981. biliglig boğuz tılka erklig kerek
boğuz til küdezgen biliglig kerek

èlig suóāli ay toldıķa

èlig aydı uqtum bu söz belgülüg
söz aślı neçe ol negü ol ülüg

ķayudın çıkar söz ķayuka barır
munı ma ayu bér maņa ay bilir

984. neçe sözlemegü neçe sözlegü
negü tēr uķuşluğ biliglig бүгү

[42b]

ay toldı cevābı èligke

bu ay toldı aydı söz ornı sır ol
söz ülgı on ol sözlegüsi bir ol

biri sözlegü ol toķuzı tıdığ
tıdığ söz tüpi aślı barça yıdığ³⁵²

èlig suóāli ay toldıķa

987. yana aydı èlig söz aşğı neçe
yası ma neçe ol maņa ay aça

ay toldı cevābı èligke

bu ay toldı aydı³⁵³ söz aşğı uluğ
yèrinçe tüşürse bedütür ķuluğ

³⁵² Satır altında *arığ* yazılmıştır.

³⁵³ Satır üstünde yazılmıştır.

söz asğı bile kör yağız yêrdeki
yaşıl kökke yoqlar bolur tördeki

990. qalı sözleyü bilmese til sözüg
yaşıl kökde erse kör êndür özüg

êlig suôâli ay toldıqâ
yana aydı söznüñ üküşi neçe
azı ma neçe ol maña ay açâ

[43a] ay toldı cevâbı êligke

bu ay toldı aydı üküş söz ol ol
ayıtmadı sözlep êrikse köñül

993. bu az söz ol ol kim ayıtmışqa öz
cevâb bërse sözke yanut kılsa söz
muñar menzetü aydı şâ'ir sözi
tili söz bile tüzdi açtı yüzi
*sözüg yaqşı sözle idî saqnu öz
ayıttuqta sözle yana terkin üz*

996. *üküş söz eşitgil telim sözleme
uquş birle sözle bilig birle tüz*

êlig suôâli ay toldıqâ
êlig aydı uqtum bu sözni yême
taqı bir sözüm bar sen ay kizleme
kimiñdin eşitgü kerek söz çını
sözüg kimke aygu maña ay köni

ay toldı cevâbı êligke

999. bu ay toldı aydı sözüg bilgedin
êşitgü biligsizke aysa kêdin
uluğdın eşitgü kereklig sözüg
kiçigke ayu bèrgü tutsa özüg

[43b] üküş tınlağı söz birer sözlegü
maña mundağ aydı biliglig бүгү

1002. üküş sözleyü bilge bolmas kişi
üküş eştü bilge bulur tör başı
ağın bolsa yalñuq³⁵⁴ bilir hem bilig
tuñu bolsa tegmes biligke elig

èlig suóāli ay toldıқа

yana aydı èlig uқuldı bu söz
taқı bir sözüm bar anı aysun öz

1005. tılığ şük mü tutğı azu sözlese
sözüg açsa mu yég azu kizlese

ay toldı cevābı èligke

bu ay toldı aydı eşitsü èlig
tilin sözlemese қалır bu bilig
tılığ sөkse bolmas telim öggüsi
sözüg öggüsi bar yeme sөkgüsi

1008. қamuғ teprenigli bu sansız қалın
tanuқluқ бөрүр bir bayatıғ tilin
tөрүtti түmen mi {n}η һalāyıqlarıғ
tili birle таңrıғ ögerler arıғ
et özlүg kişike kereki bu ol
birisi tilin söz birisi көңүл

1011. көңүл til tөрүtti көңүл söz үçүн
sөzi egri bolsa köyer ol küçүн

[44a] көni sözlese söz көr asğı üküş
қalı sözlese egri barқа sөküş
көni sөzler erse tiliñ tepresü
sөzüñ egri erse özüñ kizlesü

³⁵⁴ Satır altında *ādem* yazılmıştır.

1014. tilin sözlemese ağın tər kişi
üküş sözlese atı yaşısa başı

kişide yawuzı kişi yaşısa
kişide ağırı kişi ol ağı

bu sözler³⁵⁵ eşitti sewindi elig
közin kökke tıkti kötürdi elig
1017. bayatka şükür kıldı öğdi üküş
ayur ay idim se(n) bağırsak küşüş

kamuğ edgülük tegdi sêndin maña
tapuğsuz kuluñ-me(n) yazuqluğ saña

tilekimni bêrdiñ kamuğ ârzûlar
erej dünyâ devlet üküş edgüler
1020. bu şükruğ negü teg ötey öz özün
munuñ şükri sen kıl saña ay tözün

sözin kesti açtı ağı kazağı
üledi üküş neñ çığaylar hağı

ağırladı elig bu ay toldını
açıg bêrdi elgin tilin öğdini
1023. vezirlık añar bêrdi tamğa ayağ
tuğı küwrügi birle bêrdi kuyağ

kamuğ elke kıldı kör elgi uzun
boyun egdi³⁵⁶ düşmen kêterdi özün

bu ay toldı süzdi kamuğ iş küdüğ³⁵⁷
küwenç kıldı özke bu bulmış üdüğ³⁵⁸
1026. bayudı boğun hem êtildi eli
eligke du⁰ā kıldı boğnı tili

³⁵⁵ Yazmada *ze* satır üstünde yazılmıştır.

³⁵⁶ Yazmada *kef* in üst çizgisi yazılmamıştır. Diğer iki yazmada *egdi* olduğu için ayrıca anlam açısından da uygun olduğu için sözcük *egdi* olarak değerlendirildi.

³⁵⁷ Yazmada *küdüğ*.

³⁵⁸ Yazmada *üdüğ*.

[44b] kutuldu boğun ketti emgekleri
 zoı birle atlıp yorıdı bõri

 etildi eli hem tüzüldi törü
 elig devleti boldı künde örü

1029. yorıdı bir ança bu yaılığ kutun
 tüzüldi eli boğnı barça bütün

 telim arttı elde yaıı kend uluş
 elig kaznağı toldı altun kümüş

 sewindi elig ençe tegdi özi
 ajunda yağıldı kör atı sözi

XX.

bāb kut kıwılığın devlet ersellikin beyan kıılur

1032. tükkel buldı ay toldı ārzū tilek
 kıwı kut kıarıp yıktı arka yölek

 ne me yağşı aymış biliglig bğü
 tükkel bolsa niomet bulunmas yegü

 tağı munda yegrek bilig sözlemiş
 tükkel bolsa niomet tüker yaş temiş

1035. idı yağşı aymış biliglig sözi
 bu bilge sözi ol biligsiz közi

enigli ağar olağığlı ener

yaruğlı tüner ol yoriğlı tınar

ne kim işler erse tükeli küder

tükegli tükese enişdeyanar

1038. bu ay toldı buldı tilekin tükkel
 tüketti tiriglig turu kıaldı māl

 yana irlü³⁵⁹ kirdi bu tolmuş ayı
 kıadır kıışka yandı yarumış yayı

³⁵⁹ Yazmada *izlü*.

- [45a] yaraşık tağular arıştı iin
k  endi biri tuttu bastı   in
1041. tağu teg   r  ldi aşı boldı yig
ağır boldı k  nli atığ tuttu ig
tağu artadı k  r k   i egs  di
ağıl teg k  ni boğ egildi uğı
tutup aldı y  rke ağır ig kelip
t   ekke kirip yattı munluğ ulıp
1044. otaı t  rildi tamur k  rdiler
ol ig kem ne ermi   ayu b  rdiler
ayu aydı an tutmi   amdı munı
aa b  rg   ek  hal aıt  u anı
ayu aydı   tr  m i  rg   kerek
  zi atmi   amdı bo  ut  u kerek
1047. ayusı soğık   tti attı c  l  b
ayu ıldı b  rdi kereklig   er  b
ot em almadı k  r nee ıldılar
yaraşık ne erse anı b  rdiler
asığ ılmadı k  nde arttı igi
oradı k   i k  nde yitti   gi
1050. neg   t  r    itgil saınu   i  i
saınu   i  i ol i  iler başı
kerek at   eli  e kerek tiry  k   t
kerek ma  rıdu  s at ya urnı   git
kerek tut otaı kerek erse am
  l  glike hergiz asığ ılmas em
1053. osal bolmağıl ay tirig boldaı
tirig bolduğ erse   z  n   ldei

bu ay toldı hâlin eşitti elig
ölüm tutgağı ig tegürmiş elig

[45b] elig aytu keldi bu ay toldını
kelip kördi elig yatur hâlini

1056. ayıttı elig amdı köñlün neteg
negü ol igiñ amdı uyğun neteg

bu ay toldı aydı è elig ıutı
mèni tuttı ol ig añar yok otı

tolu erdi işim irildi³⁶⁰ tolu
talı erdi kılķım barır yokalu

1059. sewinçin tuğar erdi tuğmış künüm
künüm batğalır teg yarumas tünüm
küwençlik tiriglik kötürdi özin
yayığ dünyâ mèndin ewürdi yüzün
sewinç arzū ni⁰met turu ıalğalır
saķınç ıadğū mihnet maņa kelgelir

1062. munu adırılur-men seniñdin bu kün
ulıyu barır-men ökünçün muñun
negü tèt eşitgil bğğü el begi
boğun başlağuçı kişide yègi

ne edğü neñ erdi bu devlet kelip
yana barmas erse tilekçe yèlip

1065. ne yaķşı neñ erdi bu beglik işi
ölüm tutmas erse yorısa kişi
ne körklüg kün erdi yigitlik küni
ıarılık yok erse yorısa köni

³⁶⁰ Yazmada *izildi*.

èlig cevābı ay toldıķa

èlig aydı ay toldı ķodğıl bu söz
bu söz³⁶¹ sözlemegil aya kõnli tüz

- [46a] 1068. kişi barķa igler kõr edğü bolur
saņa yalnız ermes bu ig ay unur

nelük tilde kõrksüz yorır bu sözün
nelük kõnülü³⁶² artatur-sen özün

saņa amdı awnıp yorır erdi öz
maņa tètğü³⁶³ teg se(n) adın boldı söz

1071. bayat edğü kılğa bu söz sözleşme
bu kün urma otun meniķ kõnlüme

ay toldı cevābı èligke

bu ay toldı aydı è èlig ķutı
bu igke emi yok tileme otı

ķayu kim tuğar erse ölgü kerek
ķayu neņ ağar erse ilğü kerek

1074. ağışķa èniş ol edizke batığ
sewinķke saķınķ ol açığķa tatığ³⁶⁴

yana ma saņa aydım³⁶⁵ oşbu sözüm
ķılınķım yayığ³⁶⁶ tęp ne èrsel sözüm

meniķ kılķımı aydım³⁶⁷ erdi saņa
kõnül bamağı erdiñ amdı maņa

1077. barır-men muñar sen sèzik tutmağıl
tuğığlı kim ölmes tèse bütmeğil

inanķsız tème amdı sökme mèni
inanķ³⁶⁸ ķılmağa dünyā ķodğa³⁶⁹ sèni

³⁶¹ Yazmada satır üstünde yazılmıştır.

³⁶² Yazmada *kõnli* biçiminde yazılmış olan sözcük, üstte *kõnülü* okutacak biçimde düzeltilmiştir.

³⁶³ Yazmada sözcüğün ilk sesi yanlışlıkla tek noktayla yazılmıştır.

³⁶⁴ Yazmada sözcüğün başında yanlışlıkla *ıtığ* okutacak biçimde *elif* yazılmıştır.

³⁶⁵ Satır üstünde yazılmıştır.

³⁶⁶ Yazmada *yayığ*.

³⁶⁷ Yazmada *aydım*.

cefâ kıldı tēp sen ilenme maña
meniñde cefâcı bu dünyâ saña

1080. osanma ölür-sen meniñde basa
ınanma bu dünyâke bütme usa

[46b] ağırladıñ erdi tapuğsuz mēni
tapuğ yētrümedim ē ēlig kıanı

tilek ārzūn ermes meniñ ölmekim
bu kün bolmış ermes kelip barmaķım

1083. özelü ölür-men öz erksiz bolup
ķutulğu yērim yok tiriglik bulup

yok erdim törütti igıdti mēni
kiçig oğlan erdim beğütti mēni

yalıñ yüzlüg erdim bütürdi saķal
ķara ķuzğun erdim ķuğu kıldı çal

1086. boğum erdi oķ teg egildi boğum
tiriglik tükedi yitildi özüm

ne me yaķşı aymış bügü bilgi kēñ
ēşitgil munı sen aya kızğu eñ

ķayu başķa kirse ķuğu kırtısı
ķuğu teg ürün ķılğu kōñlin kişi

1089. kimiñ egri bolsa kōni tal boğı
ķuğu ķılğu kōñlin yitildi özi

ürün boldı erse ķara saç saķal
anunğu busuğcı ölümke tükel

muñar menżetü aydı şāŌir bu söz
ēşitgil munı sen aya eğğü öz

³⁶⁸ Yazmada *çim* satır üstünde yazılmıştır.

³⁶⁹ Yazmada *ķodğa*.

1092. *qara saq ürünji ölümدين yumuş
qılur ol tirigke tiriglik küsüş³⁷⁰*

*bu ni^ömet yédükün tiriglik yédin
ölüm yer seni sen osanma üküş*

*elig aydı ay toldı ewme serin
ig ol bu yazuqlarqa yulğı yarın*

1095. *ölür erdi erse kamuğ iglegen
kişi qalmağay erdi rüzi yegen*

[47a] *bayat edğü qılğay bu igdin seni
köñülün çökürme sen enç yat köni*

*du^öā qıldı elig kör açtı tilig
şifā qoldı rabdın kötürdi elig*

1098. *turup çıktı andın saqınçın tügük
kelip qarşıqa kirdi köñli tüşük
çığayqa üledi üküş neñ tawar
asığ qılğa mu tęp saqındı añar*

*asığ qıldı erse ölümke kümüş
kümüş qılğay erdi er özke yuluş*

1101. *ölümke yuluş qıldı erse kişi
yulup³⁷¹ ölmegey erdi elçi başı*

*bu ay toldımın kör igi ağrudı
umunçsuz bolup cāndın elgin yudı*

*ökündi ayur ay tiriglik esiz
yawalıqqa ıdtım esiz körk beğiz*

1104. *tiriglik keçürdüm osallıq bile
yigitlikni ıdtım yawalıq bile*

*küremiş küreg erdi oşbu özüm
ecel tuttı eltür ne asğı sözüm*

³⁷⁰ Yazmada *küşüş*.

³⁷¹ Yazmada *bulup* gibi yazılmıştır.

ajun mālî têrdî özüm suqluğun
çalır neñ barır-me(n) bu kün yoqluğun

1107. elig til uzun kıldım erdi üküş
ölüm keldi tuttı tınım kıstı oş

bu yañlıg ökündi üküş yıgladı
ökünçi ölümke asıg kılmadı

ne muñluğ-turur bu apa oğlanı
tilek teg bulumas tiriglik küni

1110. tilek bulsa bolmas tiriglik yégü
tirig bolsa bulmas tilek ay bügü

[47b] az edğüke tegse unıtur özin
yaşıl kökte üstün yoritur sözün
ağırlıqqa tegse küwez kür bolur
ölüm tutsa odlur ökünçün ölür

1113. yêse toğsa kılkı bolur buğrağü
çalı qarnı açsa bilip yêr ağı

saqınçqa sızar kör erejke érer
sewerin bulur bulsa terkin yêrer

ökündi bu ay toldı tındı uluğ
ayur men yitürdüm könilik yoluğ

1116. nelük têrdim erdi bu altun kümüş
nelük kılmadım men çığayqa ülüş

nelük qoğtum erki bu edğü eşig
nelük söktüm erki yazuqsuz kişig

burun ıdğum erdi qamuğ edğülüg
asıg kılgay erdi yarın belgülüg

1119. negü asğı bar bu ökünçüm bu kün
ölüm tuttı kesti bu söz birle ün

negü tēr eşitgil yiti közlüg er
kişike bağırşak köni sözlüg er

<t>üzü tın toqırka ölüm bir qapuğ
kirür bu qapuğqa yoriğlı qamuğ

1122. negü ol tiriglik negü ol ölüm
qayudın kelir-me(n) qayuqa yolum

nelük tuğdum erki yana ölgeli
nelük küldüm erki sıgıt körgeli

ajunda ölümde qatığraq qayu
tuğuglı kişi öldi mundağ ayu

1125. muñar menzetü aydı şāÖir sözi
munuñ maÖnisi uqsa açlur közi

[48a]

*negü bar ajunda ölümün qatığ
ölümüg saqınsa kéter miñ tatığ
ölüm bir teñiz ol uçı yoq tüpi
baqa körse yétrü tüpi yoq batığ*

1128. ölümni biligli osansa özün
ölüm tutsa asğı bululmas sözün

erejlerke awnıp osal bolğuçı
ölüm tutsa odlur yetilmes küçi

üküş neñke toğmas közi suq kişi
ecel tutsa öknür étümes işi

1131. yayığ qutqa awnıp küwenür kür er
yağız yer qatında yürekin yerer

sewinçlerke awnıp üküş külgüçi
sıgıtqa anungu aya ölgüçi

negü tēr eşitgil uquşluğ bilir
bu söz işke tutsa kör asğı alır

1134. yarınlık orun edgü kolsa özün
ésiz kılmasunı bu êkki ajun

ésiz kılmağıl sen è kılkı tözün
bu kün edgü³⁷² kılğıl kılınçın sözün

bu ay toldı öknüp üküş yığladı
ökünçi bu yèrde asıg kılmadı

1137. çıgayka üledi kör altun kümüş
kadaşlarkâ kâldı kumaru üküş
közin kökke tiktı ayur ay ıdım
seniñde adın men ıdı bilmedim

törüttün ıgıdın beğüttün meni
seniñ fazlıñ erdi bilir-men anı

1140. sağa tapnur erdi meniñ bu özüm
munuķı ecel tuttı kesti sözüm

[48b] kutulğu yèrim yok yetürdüm bilig
seniñ rahmetiñ tutsu amdı elig

utunluk bile kıldım ésiz üküş
tözünlük bile sen keçür ay küsüş³⁷³

1143. yawalıkta keçti tiriglik esiz
süre ıdtım üğ kün bu beglik esiz
sözin kesti ança saķındı turup
aķıttı közün yaş kör oğlın körüp

XXI.

bāb ay toldı oğlı ögdülmişke pend bèrmişin ayur
bir ök oğlı erdi bu ay toldınıñ
kiçig erdi yaşı oşol oğlınıñ

1146. atı erdi ögdülmiş aşlı arıg
yüzi körklüg erdi ne fıǾli arıg

³⁷² Yazmada *edgü*.

³⁷³ Yazmada *küşüş* yazılmıştır.

oķıdı bu oĝlın öziŋe yaķın
tutup ķuçtı közde³⁷⁴ aķıttı aķın

ayur amdı oĝlum barır-men munu
saŋa ķaldı ornum barı neŋ unu

1149. sen erdiŋ maŋa köz yaruķı tükel
barır-men seniŋdin esen eđĝü ķal

ne me yaķşı aymış bu türk buyruķı
körür köz yaruķı oĝul ķız oķı

oĝul ķız saķınçı bu tüpsüz teŋiz
oĝul ķız sarıĝ ķıldı ķızĝu meŋiz

1152. kimün boldı erse oĝul ķız kisi
negü teg kelir ol kişiniŋ usı

oĝul ķızda ötrü ata yêr etin
oĝul ķız atamas atası atın

[49a] bu ay toldı aydı eşit ay oĝul
sözümni unıtma maŋa tut köŋül

1155. mênı kör ata erdim amdı saŋa
atım erdi ay toldı baķ kör maŋa

tirigliki toldı bu ay toldınıŋ
ökünçün ulır kör asıĝ yoķ anıŋ

süçig bu tiriglik açıĝ bu ölüm
anundı ķanı amdı kaçĝu yolum

1158. awındım bu dünyāķa köŋlüm bêrip
vefā ķılmadı kör meniŋdin êrip

mênı ardı dünyā oķıdı sewe
köŋül bêrdim erse êrikte êwe

cefā ķıldı dünyā ķaradı bu ķut
sêni armasunu munu sözke büt

³⁷⁴ Yazmada *elif* satır üstünde yazılmıştır.

1161. kereklig işim barça yêrde qodup
kerektsizni kıldım hevāka udup
tüpi yêl keçer teg tiriglik keçip
asıqsız ulur-me(n) özümke açıp
urunçun ya mālın êtilmes işim
elig tuttaçı yok bu kün bir kişim
1164. negü têr eşitgil oğulmuş kişi
ölümüg uqup yêtrü bilmiş kişi
bügü bilgi ketti ölümüg körüp
uquşluğ ögi yitti ögsüz bolup
ne yawlaq neñ ol bu ölüm tarmağı
ne yawlaq erür bu kişig urmağı
1167. êtiglig sarāyığ buzuğlı ölüm
kamuğ yomkılarığ saçığlı ölüm
muñar menzetü aydı şîr ayğuçı
oqıgıl munı sen aya bilgüçi
- [49b] *negü bar ajunda añar hîlesiz*
negü hîle bar kim añar çāresiz
1170. *kamuğ neñke hîle êtig çāre bar*
meger bu ölümke ölüm hîlesiz
êşitti oğul kör atası sözün
til açtı atağa ewürdi yüzün
ayur ay atam bir sözüm bar saña
anı aytayın men ayu bër maña
1173. bu dünyā içinde tirildiñ üküş
bilig bildiñ erdem oqıdın uquş
ayıttıñ eşittin yeme öğrenü
sınayu tirildiñ kamuğnı körü

negü erse bar mu ölümke étig
anı utru tutğıl è bilge tètig

1176. eger hîle çäre yoq erse adın
kamuğ neñ hazine ülegil barın

hazine bu neñ bolsa başka yuluş
esen bol yana bolğa altun kümüş

negü tər eşitgil közi toq kişi
tuz etmek idisi aqı er başı

1179. üle neñ kişike yètür hem içür
sèni neñ keçürgey sen anı keçür

esenlik kerek erke neñ egsümes
tiriglik kerek kuşka meñ egsümes

tirig bolsa yalnuq tileki anuq
et öz baş esen bolsa arzū yağuş

ay toldı cevābı ögdülmişke

- [50a] 1182. yanut bərdi ay toldı aydı oğul
eşitgil sözümni bu işdin tünül

ölümke asıg kılmas altun kümüş
ölümüg tıdumas bilig ya uquş

ölümüg tıdar erse dünyā neñi
yulup³⁷⁵ ölmegey erdi begler begi

1185. hākimlerke hikmet asıg kılmadı
bügülerke bilgi elig tutmadı

ölümke asıg kıldı erse ot em
otaçı turu qalgay erdi ulam

ölüm yüz kıllur erdi erse körüp
ağır sawçılar qalgay erdi turup

³⁷⁵ Yazmada *bulup*.

1188. tuğuglı tirigler ölümke sanı
ölümke tuğuglı tirig kim xanı
tüşün ol bu dünyā keligli köçer
yegen yel böke teg yer erken açar

ögdülmiş cevābı ay toldıķa
eşitti kör ögdülmiş aydı ata
ıdı ked³⁷⁶ uķulmuş ölümüg yana

1191. negülük osandın tiriglik ıdıp
negüke ilenür-sen amdı ulıp³⁷⁷

nelük têrdin erdi bu xalgu neñin
negüke ülemediñ artgu neñin
tirilse osal bolsa yalñuķ özün
ökünsü öziñe ilensü sözün

1194. bu kün öknüp asğı negü ay ata
başın yerke çalsa ulıp mi {n}ñ xata

[50b] ay toldı cevābı ögdülmişke

bu ay toldı aydı e oğlum eşit
mêni kör unitma yarınlıķ iş êt
osallıķ mêni alķtı öknür özüm
oğunğıl osal bolma körklüg yüzüm

1197. tuğuglı neçe tuğdı ölgü üçün
neçe barmasa³⁷⁸ āhir êltür küçün

ölügli kişi barça üdke tutuğ
yêtilse üdi kör mañıtmas butuğ

muñar meñzetü aydı şā³⁷⁹ir tili
tükel söz-turur bu uķulsa xalı

1200. *ķamuğ neñke vaķt ol küni belgüliğ*
nefes tın toķırķa sanı belgüliğ

³⁷⁶ Yazmada *ked*.

³⁷⁷ Yazmada *ulıt*.

³⁷⁸ Yazmada *sa* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

yıl ay kün keçer teg tiriglik keçer
keçer kün keçürgey seni belgölüg

yana aydı ay toldı kör ay oğul
ne hâlin barır-me(n) meni kör oğul

1203. sen ök³⁷⁹ se(n) saşınçım barır-me(n) muşun
kiçiglikde mēnsiz ǵalır-se(n) bu kün

negü teg bolur-se(n) meniñde kēdin
meniñ yok saşınçım munuñda adın

ata emgeki bolsa oğlı üze
ol oğlı bilir ötrü ǵılǵ yañ üze

1206. ǵısa tutsa oğlın kör edǵı bolur
atası anası yarunǵı bolur

ǵalı ǵıstaǵı bolmasa ol oğul
yawa boldı sen ol oğuldın tünül

[51a] oğulluǵ³⁸⁰ ata ǵılsa bilge tētig
ǵısa tutǵı tutǵı emi bu bitig

1209. negü tēr eşitgil oğulluǵ kişi
başında keçürmiş yētürmiş yaşı

kimün oǵlaǵı bolsa oğlı ǵızı
añar yıǵlaǵı boldı muñluǵ özi

kiçigde ata ıǵsa oğlın yawa
oğuldın yazuǵ yok atadın cefā

1212. oğul ǵız esiz bolsa ǵılǵı yañı
ol esiz ata ǵıldı andın öñi

ǵısa tutsa oǵlan ata öǵretü
uluǵ bolsa sewnür oğul kız tēyü

oğuluǵ ǵısa tut ata bolǵuçı
saña külmesüni kēdin kelǵuçı

³⁷⁹ Yazmada bitişik yazılmıştır.

³⁸⁰ Satır kenarında ilk ünlünün yuvarlak olduğu yazımıyla belirtilmiştir.

1215. oğul kızka ögretgü erdem bilig
bu erdem bile bolsu kılkı silig

ögdülmiş cevâbı ay toldıka

yanut bërdi ögdülmiş aydı ata
seniñ qadğunı yêp köyer-men tüte
seniñde kèdin men tirig turmayın
seniñ qadğuların közin körmeyin

1218. seniñ cānıñı³⁸¹ bir bağırsaq idı
maña bër sü qadğun mēni qodmadı

qalı bërmez erse yētilse ecel
bitilmiş bolur bu ecelqa ezel
bayat hūkmiqa bu nerek ol sıgıt
idı hūkmi keldi sıgıtnı ağıt

- [51b] 1221. telim dünyā yēgli seniñde³⁸² oza

qodup bardı barça bu inçik üze
bilir erdiñ amdı cefācı ajun
cefā qılğusın sen osandıñ özün

qamuğ dünyā bolsa biregüke töz
tegir dünyā ülgı saña ēkki böz

1224. tiriglik üçün öknür erse özün
ökün tutşı yığla qurıtma közün

yana yangı ermes keçürmiş künün
negü kıldıñ erse anundı tünün
mañar erse amdı bu qadğu saqınç
saqınç qılma amdı ne asğı saqınç

1227. törütülmüş erdiñ törügli ölür
törügli ölür ol törütgen qalur

³⁸¹ Yazmada *cānı(n)gı*.

³⁸² Yazmada *seni(n)gde*.

atam erdiñ artuğ bağırsak tağı
seniñde bağırsak törütgen bāķi

sēni ol törütüti sañar bērdi ķut
maņa bērmegey mü munu sözke büt

1230. uçuzķa ağırlıķ anıñdın tegir
kiçigke uluğķa ol ıd̡sa alır

muñar meñzetü körse öglüg sözi
bu öglüg sözi körse közsüz közi

bu öglüg sözini ögüñ birle uķ
anıñ birle süzgil ķamuğ bulğanuķ

1233. *Óaziz ol Óaziz ol Óazizlerķa Óizz
anıñdın tegir Óizz Óaziz amdı ķız

uçuzķa ağırlıķ kiçigke uluğ
yawuzķa yöleki bedükke ediz

ēşitti kör ay toldı oğlı sözün
kötürdi elig kökke tikti közin*

- [52a] 1236. bayatķa şükür ķıldı artuğ üküş
bayat bērmış üçün oğulķa uķuş

ayur oğluma boldı köñlüm bütün
bayat fażlı birle tirilgil ķutun

çın aymış uķuşluğ kör(ü) bar bu söz
anıñ mañisi bil yiti ķılğa köz

1239. bayat kimke bērse uķuş öğ³⁸³ bilig
ķamuğ ārzūlarķa uzattı³⁸⁴ elig

kimün ķılķı edgü ķılınçı oñay
tilekini buldı yaruttı kün ay

³⁸³ Yazmada *kef* in üst çizgisi çıkmamıştır.

³⁸⁴ Yazmada *ze* satır üstünde yazılmıştır.

ķamuğ edğuke mün³⁸⁵ bu edğü kıılınç
ķılınç edğü bolsa bolur miñ sewinç

1242. bu ay toldı³⁸⁶ elgin kötürdi yana
bayatığ üküş ögdi kııldı ŗenā
ayur ay idim³⁸⁷ sen törüttün tüzüg
yemi birle igdür³⁸⁸-se(n) sansız özüg
törüttün³⁸⁹ meni sen kötürdün kutun
yazukluğ kulun-men tapuğsuz utun

1245. idi edğü tuttuñ bu üdke tegi
ķamuğ ārzū bērdiñ bu dünyā neñi
tüzü ārzū ni³⁹⁰met tükel men yedim
sewünçlüğ-me(n) sēndin ē edğü idim³⁹⁰
mañar tegdi hūkmün barur-men munu³⁹¹
bir ök³⁹² oğlum erdi qodur-men onu

1248. ata erdim erdi ölür bu ata
idim sen tiriglik añar bēr qata
erejke yaqın tut yırağ tut belā
ēkigü ajunda munı sen yul a
ēsizdin³⁹³ küdezgil ula edğuke
muñaqturmağıl sen³⁹⁴ yēğü kedğuke

- [52b] 1251. köñülde bērü kııldı edğü du³⁹⁵ā
ē edğü du³⁹⁵ā tēp belādın yığ a
negü tēr ēşitgil kişi edğüsi
bu edğü kişidin bolur belğüsi

³⁸⁵ Satır altında *ķut* yazılmıştır.

³⁸⁶ Önce *aydı* yazılmıştır sonra da üstü çizilmiştir.

³⁸⁷ Yazmada *idim*.

³⁸⁸ Yazmada *igdür*.

³⁸⁹ Satır altında *yarattıñ* yazılmıştır.

³⁹⁰ Yazmada *idim*.

³⁹¹ Satır altında *cān* yazılmıştır.

³⁹² Yazmada bitişik yazılmıştır.

³⁹³ Satır altında *yahşı?* yazılmıştır.

³⁹⁴ Satır üstünde yazılmıştır.

bayat kimke bërse Óināyet basut
ékigü ajunda bu er buldı ıut

1254. ıayu ıulıa bolsa bayattın yölek
bu buldı ékigün ajunda tilek

bayat faalı bolsa kim erse üze
ıamuğ ārzū niÓmetıa tegdi tüz e

muıar meızetü aydı öglüg kışı
kim öglüg sözi tutsa étlür işi

1257. küdezildi³⁹⁵ kimni küdezse idi
tilekbuldı niÓmet talusın yedi

ıayu ıul bayatıa inansa turup
belā ıadıu ıapıın öziıe tudi³⁹⁶

yana aydı ay toldı uı ay oıul
ölümüg unitma anun tur³⁹⁷ oıul

1260. inanma tiriglikke yel teg keıer
osanma bu dünyā yeme terk köıer

bayatıa tutuzdum seni men ıatıı
tilese küdezgey yetürgey tatıı

munu adırılur-men seniıdin bu kün
ökünıün sııt birle yıılap ötün

1263. meniıde kedin³⁹⁸ sen negü ıılıunı
ayayı eşitgil uıulmıı neıi

XXII.

ay toldı oılı ögdülmiıke ötlemiıın ayur

[53a] köıül til köni tut bayatıa tapın³⁹⁹
inanma yarınlık işiıni étin

³⁹⁵ Satır altında *bülend boldı* yazılmııtır.

³⁹⁶ Satır altında *yumdı* yazılmııtır.

³⁹⁷ Satır altında *ıazır bolmak* yazılmııtır.

³⁹⁸ Satır altında *meıdin soıra* yazılmııtır.

³⁹⁹ Satır altında *bütmeklik* yazılmııtır.

- ķamuġ edġü eşiz⁴⁰⁰ bayat hûkmi bil
aņar oķ⁴⁰¹ inanġıl anıņ tapġı ķıl
1266. negü kim kerekligni andın tile
anıņda adın yok saņa küç bile
- aġır⁴⁰² tut negü erse yarlıġların
aġır ķılġa teņri bu kün hem yarın
- yorıķıņ⁴⁰³ köni tut unıtma özün
köñül til kiçig tut beġütme sözün
1269. özün otķa atma bu dünyā üçün
kişi neņi alma küçeme küçün
- tirildim bir anķa barır-men saķın
negü ķıldı dünyā maņa kör baķın
- tère bildi bu öz yèyü bilmedi
künüm keçti öknüp asıġ ķılmadı
1272. saņa ķaldı mālım maņa boldı yük
erej birle yèp yat sewinç birle şük
- tuta bilse tut bu tèrilmış neņiņ
èkigün ajunda kızartġa eņiņ
- tuta bilmeşe-sen adın munķa neņ
saņar yètmegey kör sarıġ ķılġa eņ
1275. köni bol bütünlük bile tut ķılınç
könilik içinde-turur bu sewinç
- negü tèt eşit bu köni ķılķlıġ er
bu èkki ajunuġ köni ķılķlıġ yèr⁴⁰⁴
- erejlig⁴⁰⁵ tilese kişi öz künin
könilik içinde tilesün emın

⁴⁰⁰ Satır altında *yamān* yazılmıştır.

⁴⁰¹ Yazmada bitişik yazılmıştır.

⁴⁰² Satır altında *Öaziz* yazılmıştır.

⁴⁰³ Satır altında *boyunni* yazılmıştır.

⁴⁰⁴ Satır kenarında *ķılķı yèr* yazılmıştır. A nüshasında da *ķılķlıġ* yerine *ķılķı* sözcüğü vardır.

⁴⁰⁵ Yazmada *erijlig*.

1278. özün beg bolayın tèse belgölüg
könilik içinde bu buldı ülüg

[53b] beğüklük tilese boğunğa uluğ
özünke açuğ tut könilik yoluğ
oñay bolsa yalñuğ ya kılķı köni
èkigü ajunda yaruyur⁴⁰⁶ küni

1281. yana aydı ay toldı oğlum eşit
özün edğü birle tamudın köşit
ķamuğ edğülük ķıl eşizdin yıra
ķamuğ edğü kelgey sen oldur yıra
èsiz eşke yaķma saña ķılğa ķor
èsizlik yılan ol sèni tikge kør

1284. bor içme utunğa ķatılma yorı
özün edğü bolğa esenin yorı
bu èkki ķılığdın ıduğ ķut kaçār
ol erke çığaylık yolını açār
èki yüzlüg erke sözüğ sözleme
yadılgay sözüñ hem açılğay yème

1287. özünke yağutma uşaqçı kişig
bütün èlke yadğay kørüp bilmişig
sınamış tapulmış kişig tut ķatığ
saña teggey andın tümen miñ asığ
sözüğ barça tıñla yème bütme terk
köñül sırrı açma ķatığ kizle berk

1290. kişig tepsemegil silig ķıl özün
bu èkki ķılınçığ bulur tutşı muñ
tişig boşlağ ıdma yapa tut ķapuğ
tişidin tegir erke şeksiz tamuğ

⁴⁰⁶ Yazmada *yoruyur* yazılmıştır. Ayrıca ikincivav satır üstünde yazılmıştır.

yatıġ ewke ıdma çıķarma tişıġ
ķatılmazda aşnu sınaġıl kişıġ⁴⁰⁷

1293. ķılınç edġü tut neŋke ķadġurmaġıl
ķılınç edġü bolsa kelir neŋ tēġil

[54a]

muŋar meŋzer amdı bu sözni eşit
bu söz işke tutġıl özünke iş et

tiriġ teg kişıke kerek edġü neŋ
*kerek bolsa bulġay ķamuġ edġü neŋ*⁴⁰⁸

1296. *ēsizke negülük kerek māl tawar*
neçe kirse bolġay çıġay birle teŋ

uwutsuz kişidin yıraķ tur teze
meniŋdin miŋ alķış uwutluġ öze
ķamuġ işte ewme serin öz boķa
serimlüg kişiler tegir ārzūķa

1299. ķayu yērde erse yorıķ utru tut
yorıķ utru tutsa saŋa örge ķut
tiliŋni küdezgil közüŋni küdez
boġuznı küdezgil hālāl yēġil az
boġun munķa bolsa yıraķ tur ķaça
ķara bulġaķıŋa ķatılma seçe

1302. tiliŋde yorımasu begler sözi
meger edġülükde öŋin ay ķozı
kişi yası ķolma özüŋ ķılma yas
neçe edġülük ķıl hevā ārzū bas
ķayu yērke kirsen çıķışını kör
çıķış bilmeŋe iş bolur erke ķor

1305. ķaçan kelse öwken ķatıġlan serin
serimlüg kişiniŋ sewünçi yarın

⁴⁰⁷ Yazmada *kişiy* gibi yazılmıştır.

⁴⁰⁸ Yazmada *ne(n)g*.

negü tēr eşit bu seringēn kişi
serinse êter er buzulmış işi

serinse kişi öz tilekin tapar
serip turdaçı er ürün qış tutar

1308. apañ tegse emgek ya qadıǵu saqınç
serinse kelir ötrü qayra sewinç

[54b] qalı erse devlet bilişe qutuǵ
serip êrmese barça êtlür qamuǵ
seringil serinmek eren qılqı ol
serinse bulur er meşel kökke yol

1311. ölümüg unitma anuq tur saqın
özünñi unitma tüpünke baqın
tilinde çıqarma bu yalǵan sözün
bu yalǵan sözüg terk uçuzlar özün
qadaşqa yaqınqa yaǵuqluq ula
uluǵqa kiçigke sewüg bol küle

1314. tuz etmekni kên tut kişike yêtür
kişi ôaybı körseñ sen açma yitür
tapuǵqa êrig bol bayatqa tapın
yazuqđın yırağ tur özünñi saqın
bolu bërse devlet küwezlenmegil
usa edǵülük qıl êsiz qılmaǵıl

1317. awınma bu dünyâke erter barır
ınanma bu devletqa terkin qarır
ınanma tiriglikke tüş teg keçer
küwenme qowı⁴⁰⁹ qutqa qış teg uçar
tiriglik yawa qılma edǵü qılın
keçer kün içinde kerekin alın

⁴⁰⁹ Üçüncü harfin noktası konmamış, sadece diş var. Diğēr nüshalarda *qıwı* olduğu için *qowı* olarak yorumladık.

1320. bor içme fesādķa ķatılma yıra
zinā ķılma fāsıķ atanma tur a

bu êkki ķılıķdın ıduķ ķut ķaçar
ol erke ķıġaylık yolını açar

negü tēr eşitgil sınamış kişi
sınamış kişiler bilir iş başı

1323. *bor içme⁴¹⁰ zināke yaġuma hażer*
bu êkki ķıġaylık tonını ked̄er

[55a] *bu bordın ķopar miñ yazuķķa yürek*
zinādın ķaçar ķut yüzünke soġar

sözin kesti ay toldı aydı oġul
unıtma saña söz kereki bu ol

1326. tūkel sözledim men muña bütse-sen
sewinç egsümegey sözüm tutsa-sen
saġar sözledim⁴¹¹ men ķumarı⁴¹² atı
unıtma bu sözler köñülde bitı

XXIII.

ay toldı éligke ķumarı bitig ķodmışın ayur

bitigünle aldı bu ķaġıd bitig
bayat atı birle bitidi bitig

1329. bayat atı birle sözin başladı
törütgen igidgen keķürgen idi
törütüti ġalāyık tümen mi{n}ñ tirig
tirilgü bérür ķodmaz açın tirig

tilese törütür ķılur ķolmışı
tilep boldı barķa anıñ ķılmışı

1332. yoritur ķamuġķa tilemiş tilek
kerek bolmaz anda birer bu⁴¹³ yölek

⁴¹⁰ Satır altında *yavuma* yazılmıştır.

⁴¹¹ Yazmada *ze* satır üstünde yazılmıştır.

⁴¹² Satır altında *pend* yazılmıştır.

ölümke törütti bu sansız konum

tirig barça ölgü anar yok ölüm

habib sawçıka mi {n}η meniñdin⁴¹⁴ selām

tegürsün bayatım kesüksüz ulam

1335. tüzü eşleriñe yeme ök adın
selāmum tegürsü idim kesmedin

uzun kêç yaşağıl è elig kutı

üküş el aşıağıl bu beglik atı

[55b]

atım erdi ay toldı kılķım tolu

irildi⁴¹⁵ toluluķ tükер öz ölü

1338. ölüm tutğaķı keldi tuttı ķatıģ
ķutulģu yerim yok ķeterdi tatıģ
meni edģü tuttuñ açındıñ üküş
saña tapnumadı barır bu öz oş
ol açıģ yanutı ķumarı bitig
bitip ķođtum amdı sañar ay tétig

1341. bu dünyā işiñe eş erdim bile
işiniñni yetürdüm könilik bile
munu amdı artuķ bağırsaķlıķın
bitip ķođtum öt saw ķumarı oķın

negü tēr eşit bu bağırsaķ ķişi
bağırsaķlıķ ol kör ķişilik başı

1344. bağırsaķ ķişiniñ sözi tut sawı
bu öt saw saña bolģa devlet awı
bağırsaķ ķişi ol ķişide cını
bağırsaķ sözi tut beğütge seni

⁴¹³ Yazmada satır üstünde yazılmıştır.

⁴¹⁴ Yazmada *meni(n)gdin*.

⁴¹⁵ Yazmada *izildi*.

è èlig munu men bağırsağ saña
sözüm işke tutğıl è ersig toña

1347. ölüm utru keldi ökündi özüm
asığ kılmadı bu ökünçüm sözüm

kerek boldı amdı bu kılmış tapuğ
ökünç boldı kılmış eşizlik kamuğ

turu qaldı bërmiş bu altun kümüş
maña tegdi sağış anıñdın ülüş

1350. ölür-men ökünçün ne asğı ökünç
özümdin tünjüldüm kötürdüm umunç

bu kün men turur-men munu erksizin
yarın sen kelir-sen udu şeksizin⁴¹⁶

[56a] ölüm tutmaz erken oğul ay èlig
işini ètingil yetürgil silig

1353. esenlik üdinde sen edğü tètür
tawar neñ barında üle hem yetür

belā küç yerinde sen edğü kılin
boğunuğ sewündürgil elgin tilin

negü tēr eşitgil köni sözlüg er
kiçigde oğunmış yiti közlüg er

1356. *ecel kelmez erken ölümke ètin
tırıglik üdinde tapuğ kılmı tapın*

*ölüm kelse tutsa ökünç asğı yok
neçe me ulısa qara yer qatın*

è èlig qatıqlan meniñde kèdin
yawa kılmı üd kün özün teñligin

1359. sèni armasun dünyā devlet bile
qamuğ iş içinde könilik tile

⁴¹⁶ Satır altında sağış kılmı ya Öñi fikr kılmı yazılmıştır.

törü tüz yoritgıl boğunka köni
künün edgü bolğay tiriglik küni

özün otka atma bu dünyā üçün
hevā boynı biçgil et özke öçün

1362. bu dünyā neñi sen añar bolma ıul
sēni ıodmaz erken anı ıodmağıl

küwezlenme artuı kötürme köñül
ımanç ılğı ermez bu dünyā tünül

yaın tut özüñke kişı edgüsi
ēsizdin yıraı tur toıığay yası

1365. kişı suııña bērmegil sen işiñ
vefāsız kişıke yēyürme aşıñ

özün tapnu tınma yazuıdın tıdın
sañar teggü ermes tapuıda adın

[56b] ölümüğ unitma usa ēt tulum
busuıdın ııkar teg ııkar bu ölüm

1368. neçe ıaısa āhir ölüm tutğusı
neçe ıalsa āhir ölüm yētgüsi

ölümke osanma köñül tut tirig
neçe kēç tirilse töşengü yērig

ıanı kim ıutuldı ölümdin ıacıp
ıanı kim aşıındı üğindin keçip

1371. idi yaışı sözle elig yaıızatu
bu üğ kün tirigliklerig⁴¹⁷ meızetü

apa oğlanı körse arıış sanı
örüg turğı bolmaz örügler ıanı

ata arıasında tuğulsa oğul
ana ıarnı menzil ıaç aylık amul

⁴¹⁷ Yazmada *tirigliklerig* yazılmıştır. Anlam olarak uygun değildir.

1374. anasında tuğsa atansa atı
misâfir bolup mündi üdleg atı

küni bir mañım ol tüni bir mañım
ëletür ölümke quritur eñim

ajun bir tüşün ol gürün bir tüşün
bu tüş kün qoparın tüşün ol ajun
1377. küder⁴¹⁸ ol ajunda saña êkki yol
bu êkki yolunda qayu erki yol

yoluñ oñça kelse étildi işiñ⁴¹⁹
qalı solça kelse ulıp çal başıñ

tarıqlağ erür dünyâ elig qutı
tarısa orar er tirilgü otı
1380. negü ekse yërke yana ol ünür
negü bërse ewre anı oq alur

kişi neñi alma yème tökme qan
bu êkki yazuqqa ulır çıksa cān

[57a] bu tüş teg tiriglik keçer belgüsüz
kerek qul kerek beg barır kelgüsüz

1383. qanı tüş sanı boldı keçmiş künün
ökünçde adın yok bu qalmış künün

negü tēr eşitgil odunmış kişi
odunmışda kēdin ökünmiş kişi

idi yaqşı sözler bu şāÖir anı
bu şīÖrmaÖişini oqıgıl qanı
1386. *tüşün teg keçürdün tiriglik oduğ*
qanı asğı körkit maña bir boduğ

kününni keçürdün tilek ārzūqa
tiriglik tükedi ökünç ol qamuğ

⁴¹⁸ Yazmada *kürer* yazılmıştır.

⁴¹⁹ Yazmada *işi(n)g*.

osanma tiriglikke artuḡ saḡın
tiriglik ölümke idī keḡ baḡın

1389. sarān bolma saḡlan ē ēlig aḡı
ḡalır menḡü ölmez aḡılıḡ atı

er aṡ sü bu neḡke inanma üküṡ
asıḡ ḡılmaḡay sü bu altun kümüş

yuluḡ ḡılma öznī adınlar üçün
soyurḡa özünḡni köyürme küçün

1392. seniḡde⁴²⁰ ozaḡı ajun begleri
ajun ḡoḡdı bardı yatur kör ḡürī

saḡa ma anunmıṡ-turur bu ölüm
üḡiḡe küḡez ay⁴²¹ yörümüṡ künüm

neḡü tēr ēṡit dünyā ōaybın bitip
saḡar sözlegüçī uḡuşdın alıp

1395. aḡıḡ suw teg ol kör bu dünyā mālı
neçe içse ḡanmaz ölimez tili

kölikeḡ teg⁴²² ol kör bu dünyā toḡa
ēḡerse ḡaḡar ḡaḡsa yapḡur saḡa

[57b] saḡıḡ ol körü barsa dünyā işi
tutayın tēyü sunsa yitrür kiṡi

1398. ē ēlig ḡatıḡlan özünḡ eḡḡü bol
begi eḡḡü bolsa boḡun eḡḡü ol

ḡapuḡda tērildi ḡamuḡ aḡ böri
ē ēlig ḡotuḡ keḡ küḡezip yorı

boḡun ḡoy sanı ol begi ḡoyçısı
baḡırsaḡ kerek ḡoyḡa ḡoy kütḡüçī⁴²³

⁴²⁰ Yazmada *seni(n)ḡde*.

⁴²¹ Yazmada *elif* satır üstünde yazılmıştır.

⁴²² Satır üstünde yazılmıştır.

⁴²³ Yazmada *tütḡüçī* yazılmıştır.

1401. buşı bolma işde sen öwke yayın
buşı bolsa begler buzar beglikin

irig sözlemegil kişike tilin
iriglik ot ol ot köyürme yalın

örüg bol amul bol tözün bol silig
kamuğ edgölükke tegürgil elig

1404. yüz utru-turur bu uzun yol sefer
uğuşluğ bu yolğa azuğ köp éter

sarāy karşı étme è elig qutı
anundı saña ew qara yér qatı

nerek genc urur-sen bu altun kümüş
sañar teggüsi ol éki böz ülüş

1407. muñar menzetü aydı şāŌir tili
bu şāŌir sözi urdı sözke ulı

*osal yalñuq⁴²⁴ oğlı üküş neñ térer
negüke teger mü sañınmaz birer*

*bayusa tilekini bulsa tükel
tüketür tiriglike cel cānyırar*

1410. awınma erejke küwenme ay beg
awınçıñ küwençıñ uğıtğa ot teg

tiriglik yawa qılma dünyā üçün
keçigli-turur oşbu emgek üçün

[58a] ağı çuz töşengü özün oğlağı
qara yér töşengü-turur ay büğü

1413. awınçu sewügler bile awnur öz
qara yér qatında kirip yatğı öz

yayılmaz yoriğa kewildin tüşüp
edersiz yığaç mingü muñluğ bolup

⁴²⁴ Yazmada *yañluq*.

bularnı saşınığıl ölümke ètin
ökünme yarın sen qara yèr qatın

1416. qamuğ işke tevfiq bayatdın tile
bayat bèrge şeksiz saña küç bile
negü kelse tapla küdezgü èsiz
boyun bèr qazāqa köni tut ağız
özün bulsa èkki ajun begliki
bu bèş işke baqma bu ol yègliki

1419. hārāmqa qatılma yème qılma küç
kişi qanı tökme haşīm qılma öç
bor içme fesāddın yırağ tur teze
bu kaç neç yorır tutçı beglik tüze
özün menğü beglik tilese tuçı
törü qıl boğunqa kötürgil küçi

1422. boğunqa başı sen è elig bu kün
boğunuğ küdezgil oduğ tur ögün
uluğ yük yüdürdün boyunqa elig
osal bolma saqlan è qılqı silig
et öz ārzū sürgen hevāqa bulun
bulun bolma bolsa özünni yulun

1425. keçürmiş tiriglik tüpi boldı yel
bu qalmış tiriglik neçe bèrge el
yawa qılma amdı bu qalmış künün
özünı unıtğıl yorıqın yulun

[58b] vefā qılgu ermes bu dünyā saña
vefā kıldı mu amdı baqğıl maña

1428. negü tèt eşit bu saşınuğ kişi
saşınuğ biliglig kişiler başı

- bu ajun tüşün ol sen arķış sanı
tüşünde neçe bolğay arķış sanı
- sarāy bil ajunnı bu qazğanç yeri
negü bulsa⁴²⁵ mında naru ıd yorı
1431. özün köçgü mındın köçün ıd burun
kerekligni algıl kereksiz qodun
- munu men barur-men meni kör oğun
qatıqlan özünke at eğgü qodun⁴²⁶
- é elig bu beglik uzun qolsa-sen
qaç iş qıl kaç iş qod⁴²⁷ qılur erse-sen⁴²⁸
1434. törü qıl qatıqlan yulıp qılma küç
tapuğ qıl bayatqa anıñ qapğı kuç
- ekinçi osal bolma saq tur oduğ
saña tegmesün bir müfâcâ yoduğ
- eki üdte qılma qayu erse iş
hevâ öwke kelse serip qılgu iş
1437. bu kaç neñ küdezgil küdezildi el
uzun turğa beglik saña berge el
- qamuğ eđgüleriñ ağır tut kötür
esizlerni tutma elindin qopur
- esiz öñdi urma törü eđgü ur
künün eđgü bolğa qutuñ bağa qur
1440. negü tēr eşitgil é bilge külüg
bu sözdin kötürgil özünke ülüg
- törü eđgü urğıl é elçi büğü
esiz bolsa bolmaz ajunuğ yèğü

⁴²⁵ Yazmada önce *bulsañ* yazılmıştır. Sonra da *eñ* hecesinin üstü silinmiştir.

⁴²⁶ Yazmada *qodun*.

⁴²⁷ Yazmada *qod*.

⁴²⁸ Satır kenarında yazılmıştır.

- [59a] kim erse urup oğsa edgü törü
anın tikti atın ağaın örü
1443. özüñni yañılma è bilge yaın
tüpüñni unıtma öyü tur saın

èsiz ılı tutma è elgi uzun
èsiz ıl ulıtur èkigün ajun

keçigli-turur dñnyā keçti saın
keligli ölüm utru keldi saın
1446. meni kör meniñdin⁴²⁹ kötür öt erig
ökünme yarın sen bu kün sen tirig

kişi ölse andın ımaru alır
munuı ımarum saa ay bilir

sewerim sen erdiñ è elig maa
asıqlıg ımarumnu oğtum saa
1449. asıqlıg ımaru kişike söz ol
ımaru sözi tutsa asgı yüz ol

munu söz bitip oğtum amdı ını
unıtma bu sözni unıtma meni

neçe kim yaşap öz tirig yorısa-men
ölüm boldı āhir yañıř körse-men
1452. sèziksiz ölüm bir kün āhir kelir
tirilmiş bu cānlıg cānın algalır

oıgı kelürke anunğu kerek
uzun yol yörirke ètingü kerek

ölümdin utulgu yeri yo bilin
ölümke ètingil kerekin alın
1455. negü tēr eşit bu ögi⁴³⁰ yètmiř er
ölümün ölürde oza aymış er

⁴²⁹ Yazmada *meni(n)gdin*.

⁴³⁰ Yazmada *kef* in çizgisi yazılmamıştır.

kezigçe kelir bu ölümünñ qurı
ölümke özün çın anuqlap yorı

[59b] *kur altun bağıcı munu men tēyü*
ölüm tuttı erse üzüldi qurı

1458. è elig munu men ötedim hâqın
tükel kıldım amdı bağırsaklıqın

bayat bērsü tevfiq kamuğ edgüke
qutaḏsu bu edgü yēgü kedgüke

esenin tiriglik üküş mi {n}ñ yaşa
küwençin awınçin üküş el aş

1461. bağırsaklıq erdi tükel bu sözüm
esen qal selāmet è körklüg yüzüm

munu men barır-men è elig qutı
turu⁴³¹ qaldı oğlum bu bağrım otı

bayatqa tutuzdum⁴³² munı yalwara
tilese küdezegey köyer ot ara

1464. saḡar hācetim bu körü bēr munı
süre ıḏma bolğay yawalar sanı

kamuğ neḡke teḡri qılur ol sebeb
kamuğ edgü esiz aḡar öz ulap

oğul qız sebebi⁴³³ ata ol ana
qılınç artasa ya etilse yana

1467. munu men atası ölür-men bu kün
kiçig qaldı oğlum yetim ögsüzün

bar erse qalı bu tapuğcı hâqı
sebeb bol munı edgü yolqa oqı

⁴³¹ Yazmada ikinci vav satır üstünde yazılmıştır.

⁴³² Yazmada *tapuzdum* yazılmıştır.

⁴³³ Yazmada سبایی şeklinde yazılmıştır.

körü ıdma öğretgil erdem bilig
bilig erdemün bulsu êlke elig

1470. étilsü kılinçı tüzülsü yorık
tusulsu tapuğka alınsu alık

yawa ıdma boşlağ yığa tut kısa
kısa tutsa oğlan bulur kut basa

[60a] kiçiglikde bilse oğul kız neni
karıp ölmeginçe unıtmaz anı

1473. negü tēr eşitgil karı köklemiş
sınamış uqup hem bilip sözlemiş

kiçig erken öğret oğulka⁴³⁴ bilig
kiçigde bilig bilse kötrür elig

ayama oğul kızka berge yetür
oğul kızka berge bilig öğretür

1476. tüketti bitig tüzdi badı tutup
alıp oğlın bērdi elgin sunup

ayur bu bitig tut yitürme oğul
êligke tegürgil kımaru bu ol

bitigim okısun sözüm tutsunı
ölümke anutsun işig tutsunı

1479. yana aldı oğlın koyınğa kuça
öpüp yığladı barnu yaşın saça

ayur ay oğul kördün amdı mēni
ne hālın barır-men unıtma mēni

sañar ma sēziksiz bu kün kelgü ol
osal bolma āhir özün ölgü ol

1482. kereklig sözüm men yetürdüm saña
oqıp sen sözümni du⁰ā kıl maña

⁴³⁴ Yazmada *ka* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

çalı  lig       tilese s ni
yori  t   tapu   ıl sına a anı
yawa bol a bo la  y   rme    n
  ni bol silig bol  ılın ın t   n

1485.    e yatsa     yat yana erte tur
yatıp erte  op an  utın arturur

bayat yarlı ın sen a ır tut a ır
 lig e tapu   ıl isingil ba ır

[60b]

 siz e ya uma yıra  tur teze
yori⁴³⁵         ıl yori  yol t  e

1488. s    ni k   zgil sel met yori
    ni k   zgil esenin  ori

s  in ke ti o lın  u up yı ladı
olındı yana ol    n ler y di

ayur ay  an sız ajun b -ve a
nel k  ıldın amdı ma ar sen cef 

1491. bu ni  met bile bu igid mi     m
kir r bu  ara y r e k r l   y   m

anadın neteg tu dum erse bu k n
anı  teg barır-men yalı ın mu un

neg  t r    tgil  l       er
 l m e    n p ulı lı bek er

1494.  arındın  ı ardın  arın a kir r
 eker inigid tim⁴³⁶ yılan a b r r

esizim tiriglik esizim tiriglik
   n  n sı ıt birle g r e kir r

be- ill  oldı bar a  ada lar a ol
tiler boldı c nı ya ıl k   e yol

⁴³⁵ Yazmada yanlışlıkla *re* yerine *ze* yazılmıştır.

⁴³⁶ Yazmada *igidtim*.

1497. sıgıt ıoıdı ay toldı yêtrüp ögin
ıumaru⁴³⁷ üledi kışıke nejin

közin kökke tıktı ayur ay êlig
ıahâdet bile kesti teprer tilig

yaruk cân üzüldi tünerdi küni
bayat atı birle kesildi tını

1500. edizlik tiledi süzük cân turuğ
uçup bardı cân ıaldı⁴³⁸ kâlbet ıuruğ

bolup tuğmaduk teg yitip bardı cân
ajunda atı ıaldı belgü niıân

[61a] negü têr eşit amdı könlı köni
osallık usındın odunmıı küni

1503. et öznüñ atı ol tiriglik işig
süzük cân ewi ol edizlik bitig

ıuruğ ıaldı kâlbet uçup bardı cân
bayat bildi ıança barır erse cân

ediz boldı ornı ê ıutluğ ıut a
töñitse ıudı ênse boldı yut a

1506. êkide biri boldı ıeksiz ülüğ
tirildi ölümsüz uzun menğülüğ

ne yanlığ-turur körse yalnuı⁴³⁹ özi
yorırda yiter atı keslür sözi

ıayudın kelir erki ıança barır
ıayuda turur erki ıayda yorır

1509. biligli bilir mü negü têr negü
uıuğlı uıar mu negü têr negü

⁴³⁷ Yazmada ikinci vav satır üstünde yazılmıştır.

⁴³⁸ Satır üstünde yazılmıştır.

⁴³⁹ Yazmada *yanluı*.

biligli yana yoḡ bilir bu işig
uḡuḡlı uḡan ol uḡar bu işig

ara yêr⁴⁴⁰ iḡer kör yorır belḡüsüz
ara köz körerde bolur belḡüsüz

1512. iḡi ḡısga özlüḡ bu yalḡuḡ⁴⁴¹ özi
saḡıncı beḡük hem uzun til sözi
körü⁴⁴² barsa yalḡuḡ bu erksizliğin
nelük munḡa yawlaḡ kötürdi egin

êki köḡli erter ajunuḡ bulup
nelük kerdi köḡsin ḡaya teg bolup

1515. negü têr êşit bu oḡunmıḡ kiḡi
ölümüḡ uḡup yolḡa könmıḡ kiḡi
ne teḡsiz ölüm sen ê yawlaḡ ölüm
tusulmaz⁴⁴³ saḡa êtse tük mi {n}ḡ tulum

[61b] tüzüke tegir-sen ḡutulmaz biri
êsiz eḡḡü neḡke sen ök sen⁴⁴⁴ turı

1518. kerek erdi bilge tirilse ḡutun
ḡamuḡ ölsün erdi biligsiz utun
êsiz eḡḡü ḡalmaz neḡe yüz ölür
uluḡ ya kiḡig büt ḡara yêr tolur
ölümke keḡig yoḡ tirig buldaḡı
neḡe me tirilse ölüm keldeḡi

1521. ne yaḡşı ayur bu boḡun başlar er
biligin uḡuḡun işin işler er
ne eḡḡü iş erdi ölüm bolmasa
ne körlüḡ iş erdi kiḡi ölmese

⁴⁴⁰ Yazmada *bir*.

⁴⁴¹ Yazmada *yayluḡ*.

⁴⁴² Yazmada ikinci *vav* satır üstünde yazılmıştır.

⁴⁴³ Yazmada *busulmaz* yazılmıştır.

⁴⁴⁴ Yazmada bitişik yazılmıştır.

erejke⁴⁴⁵ tegürdi meni bu ölüm
ölüm ol buzuğlı tüpüm⁴⁴⁶ hem ulum

1524. kişi esiz ermes kişilik esiz
eren esiz ermes kör erdem esiz
ölümke tañ ermez tuğuglı ölür
tuğuglı ölür kör qara yer tolur
bu kırtğa kıılınçı bu ol öñdüsi⁴⁴⁷
kerek öñdü tutğıl kerek töñdüsi

XXIV.

elig hağan ögdülmişke pend bérmişin ayur

1527. bu ay toldı yasin keçürdi elig
oqıp oğlıña bérdi öt saw elig
ayur ay oğul kıılma artuq saqınç
saqınç keçe āhir tüpinde sewinç
saña tegmedi bu saqınç yañluzun
mañar tegdi emgek bu saqınç uzun

- [62a] 1530. köñülde keçürme özünñi awıt
baqa tur maña öz tapuğqa ewit
atañ öldi erse atañ-men saña
atalıq kılayın oğul bol maña
yer öpti kör ögdülmiş aydı elig
uzun kēc yaşağıl aşayu elig

1533. men igdiş kıuluñ men tapuğçı seniñ⁴⁴⁸
yuluğ bolsu cānım eligke meniñ
atam cānı boldı eligke yuluğ
yuluğ kılsu teñri saña bu⁴⁴⁹ kıuluğ

⁴⁴⁵ Yazmada *erijke*.

⁴⁴⁶ Yazmada *mim* satır üstünde yazılmıştır.

⁴⁴⁷ Yazmada *egdüsi* yazılmıştır.

⁴⁴⁸ Yazmada *meniñ* yazılmıştır.

⁴⁴⁹ Satır üstünde yazılmıştır.

çıķardı atası bitigin oğul
êligke ôtündi kör aķru amul

1536. êlig aldı açtı okıdı bitig
sözin uķtı aydı esiz ay têtig

ayur ay bağırsaķ kişide burun
ķapugum ķurıttıñ ķor êttiñ orun

tirigle tapunduñ ötediñ ĥaķım
ölürde muñadıñ yêdiñ hem ģamım

1539. ĥaķıñnı öteyümedim men seniñ
yana yok ötesün seniñ ĥaķlarıñ

neteg kim sewünçlüg-me(n)⁴⁵⁰ sêndin bu kün
bayat bêrsüni mi {n}ñ sewünçün ķutun

sözin kesti êlig kôzi yaş saça
turup çıktı körgil⁴⁵¹ saķınçıĝ ķuça

1542. ewiñe kelip kirdi kôñli tüşük
ķapug yaptı bir kün saķınçın tügük

yême ķıldı oğlı atası yoĝı
çıĝayķa üledi kümüş hem aĝı

keçürdi yême bu ata ķadĝısı
yaķın ķıldı özke kişi edĝüsü

[62b] 1545. ata pendı tuttı yorıdı kôni
ķutı arttı künde yarudı kûni

negü têr êşit amdı öĝlüg kişi
başında keçürmiş bilir êl işi

atañ pendini sen ķatıĝ tut ķatıĝ
ķutadĝa⁴⁵² künün bolĝa kündintatıĝ

⁴⁵⁰ Yazmada bitişik yazılmıştır.

⁴⁵¹ Satır üstünde yazılmıştır.

⁴⁵² Yazmada *ķutadĝa*.

1548. *atañni anañni sewindür tutşı*
yanut berge tapğun tümen miñ asıg
- èlig me ƙatıǵlandı anda naru
küniñe⁴⁵³ uru bardı edǵu törü
- bayudı boǵun hem ètildi èli
èligke duǵa ƙıldı boǵnı tili
1551. èlig bir kün oldurdı yañuz⁴⁵⁴ özün
kemişti kitāb ötrü baƙtı közün
- tünüldi ögi köñli tıǵulmadı
tileği ayıtǵu ƙişi bulmadı
- saƙındı kör ay toldı erdemleri
ayur ay diriǵa erende eri
1554. ƙapuǵ körki erdi maña edǵu eş
boǵun asǵı erdi añar tegse iş
- ƙuruǵ ƙaldı ornı irildi⁴⁵⁵ işim
irükler bütürgü ƙanı bir ƙişim
- yana saƙ{ı}nu aldı kör öǵdülmişig
ayur-men unıtmış-me(n)⁴⁵⁶ oşbu işig
1557. ölürde ol ay toldı oǵlın maña
tutuzdı⁴⁵⁷ anı men unıttım tañ a
- ata öldi erse oǵul bar tirig
birisin yitürdüm tutayı birig
- ƙişi ıdıtı terkin kör öǵdülmişig
awındı öziñe bekitti işig
- [63a] 1560. yorıp kirdi öǵdülmiş utru turup
èligke köründi sewünçlüg bolup

⁴⁵³ Yazmada *küni(n)ge*.

⁴⁵⁴ Yazmada *yañluz*.

⁴⁵⁵ Yazmada *izildi*.

⁴⁵⁶ Yazmada bitişik yazılmıştır.

⁴⁵⁷ Yazmada *tapuzdı*.

ëlig kördi erse oqıdı anı
ayıttı negü kıldı üdleg seni

negü teg keçer bu keçigli künün
köni mü yorır-sen ya egri yolun

1563. negü kıldı üdleg ataıda kedin
sewinç mü yorır-sen saşınç kaçğudın⁴⁵⁸

ötümdi bu ögdülmiş ëlig kutı
uzun kəc tirilsü yağılsu atı

yırağ boldum ëlig tapuğında taş
irigledi üdleg mañar tügdi kaç

1566. tuta keçti ëlig yüzün körmedim
saşınç kaçğū⁴⁵⁹ birle yorıp külmedim

bu kün üdle⁴⁶⁰ ëlig meni ündedi
umınçlığka devlet mañar qur badı

ëlig yarlıgını eşitti özüm
künüm edğū boldı yarudı közüm

1569. ëlig tegme türlüğ ayıttı bilig
ötümdi bu ögdülmiş açtı tilig

XXV.

ögdülmiş ëligke tapuğka kirmişin ayur

ëlig aydı munda naru ay oğul
maņa tapnu turğıl çökürme köñül

atañ tapğı bar erdi artuğ telim
öteyümedim⁴⁶¹ bardı qaldı bërım

1572. ötegü kerek-men bu haqlar saņa
kişiler tili bolmasa ter maņa

⁴⁵⁸ Yazmada *kaçğudın*.

⁴⁵⁹ Yazmada *kaçğū*.

⁴⁶⁰ Yazmada *zel* satır üstünde yazılmıştır.

⁴⁶¹ Yazmada *ötenümedim* yazılmıştır.

[63b] negü tēr eşitgil uç ordu begi
bilip sözlemiş sözke yêtrüp ögi
kişi emgek ıdsa saña belgölüg
unıtma ol emgekni bolma ölüg

1575. kişilikni qoğma è aslı kişi
kişilik qılu tur kişike tuşı
kimün emgeki kirse kimke birer
yanutın üküş qıl sen ötrü anar
kişilikni kör at urundı kişi
kişilik bile at kötürdi kişi

1578. yorı uđ⁴⁶² atanma kişilik qıl a
kişike kişi bol kişilik bile

ögdülmiş cevābı⁴⁶³

yêr öpti kör ögdülmiş aydı elig
elig köz yarutsa mañar buldı el⁴⁶⁴

tapuğçı quluñ-me(n) begim-se(n) uluğ
uluğ beg ağırlar tapuğçı quluğ

1581. tilese ağır tut tilese uçuz
yuluğ qıldım amdı saña men bu öz
turup çıktı aqru qapuğqa kelip
bir ança yorıp bardı öwke tegip
qurın badı ögdülmiş anda naru
qıyıqsız tapuğ qıldı erte baru

1584. tapundı kêçe tañda⁴⁶⁵ tepremedi
tünin yattı yatgaq aş anda yedi
elig köñliñe sıgdı erse tapuğ
elig bërdi devlet açıldı qapuğ

⁴⁶² Satır altında *men men* yazılmıştır.

⁴⁶³ Sonradan satır kenarına eklenmiştir.

⁴⁶⁴ Yazmada ikinci ses *kef* gibi yazılmıştır.

⁴⁶⁵ Yazmada *neñde*.

negü tēr eşit bu tapuğ kılguçı
tapuğ birle devlet atın müngüçi

1587. è begler sewinçi tilegli kişi
şamuğ beg tileki üze şıl işi

[64a] begi taplamaz işni kılsa kılı
ilenç özke kılsun sarılsa şalı

şalı kılmasa beg bile men tapuğ
yawa boldı tapmış tiriglik şamuğ

1590. yakın tuttı èlig kör ögdülmişi
törüçe⁴⁶⁶ ayu bērdi tegme işi

yana bir kün otrup muṇad(t)ı èlig
ayur ay diriğā yitürdüm erig

şapuğda şulın bod tērildi tolu
şanı bir işimke yarağlı talu

1593. işim barçasındın yoğ ol bildeçi
şanı bir bağırsaq işim şıldaçı

negü tēr eşit bu sınamiş kişi
sınap edgü eşizni bilmiş kişi

tilese bulur barça ārzū kişi
tilek teg kişi bilmez edgü başı

1596. bu bod⁴⁶⁷ sın yoriğlı şara baş şalın
kişi tēp māngu kişi yoğ bilin

kişide kereki yarağlısı yoğ
yarap hem tusulup⁴⁶⁸ yoriğlısı yoğ

negü tēr eşitgil bu şîŕ ayguçı
sözüg maŕnı birle tüzüp şodguçı

⁴⁶⁶ Yazmada *töziüçe* yazılmıştır. Ayrıca ikinci vav satır üstünde yazılmıştır.

⁴⁶⁷ Yazmada *bod*.

⁴⁶⁸ Satır altında *tüzülüp* yazılmıştır.

1599. *yoriğlı körür-men yarağlısı yok*
yarağlı bulunsayoriğlısı yok

kalın boğ kara baş yomuttı üküş
telimde tilese tusulğusı⁴⁶⁹ yok

yana aydı elig meşelde kelir
uruğluğ kişi ölse urğı qalır

1602. bu ay toldı oğlı ata yurnı ol
ata bardı erse oğul ornı ol

[64b] ata bardı ornı quruğ⁴⁷⁰ hem qoquz
qoquz tolguqa kördüm oğlın keğ uz

munı edleyin men bu bolsun kişi
kişi bolmış asğın talusın işi

1605. boluğluğ körür-men yarağı munı
kiçiglikde taştın adın yok müni

idi yaqşı aymış boğun atlığı
boğunda talusı kişi qutluğı

elig ursa begler kimi edlese
yaqur baş bolur bu beginde basa

1608. kimi tutsa begler öziñe yaqın
yağudı tileki kereki baqın

ötemiş bolayı atası haqın
qılayın kişilik bağırsaklıqın

bu ay toldı tapğı telim erdi kör
kişilik qılayı anıñ yañğı⁴⁷¹ kür

1611. kişi aslı edgü⁴⁷² unıtmas bolur
kişi urğı köñlin emitmes⁴⁷³ bolur

⁴⁶⁹ Yazmada *busulğusı*.

⁴⁷⁰ Yazmada *re* satır üstünde yazılmıştır.

⁴⁷¹ Yazmada *tanğı* yazılmıştır.

⁴⁷² Yazmada *edgü aslı* yazılmıştır. Yazmada *edgü* önce *aslı* sonradır. *aslı*'nin üzerine 'hı' harfi konarak *tehir* olması gerektiğini belirtir. *edgü*'nün üzerine de *kaf* harfi koyarak önce gelmesi gerektiği belirtilmiştir. Burada aslında *mim* harfi olması gerekirdi. Diğer nüshalarda *aslı edgüg yazılmıştır*.

negü tēr eşit bu awıçğa sözi
awıçğa sözün tut unitma qozı

bu edgü kılu tur é edgü kişı
qarımaz bolur edgü menğü yaşı

1614. bu edgü qarımaz yème opramaz
yaşı keğ uzun ol atı artamaz

ağırladı élig kör ögdülmişig
sınadı añar bérđi barça işig

açındı élig kör kötürdi örü
bolu bérđi ewren yomıttı törü⁴⁷⁴

1617. oñardı törü⁴⁷⁵ hem toqu iç tapuğ
açıldı tutuğdın tilemiş qutuğ

[65a]

müni boldı erdem sözi boldı söz
élig turdı erse añar açtı köz

élig aydı amdı tilemiş işim
tüzü yétlü bargay içim hem taşım

1620. yöleki bar erdi munuñ belgölüg
anı edledim qıldım açığ ülüg

munu buldum amdı tilek teg kişı
tağı bolğusı bar yétılse yaşı

uluğ bolğu oğlan ne ersig toğan
kiçigde bolur barça belgü nişān

1623. muñar menzetü amdı beytiğ oqı
uqa barsa ma⁰nı açılğay tağı

tapundı bu ögdülmiş utru turup
qılumadı tañda kèçe üğ bolup

⁴⁷³ Yazmada *eyitmes* yazılmıştır.

⁴⁷⁴ Diğer yazmalarda *emitti naru* ya da *emitti berü* (Dankoff düzeltilmiş s.262) yazılmıştır.

⁴⁷⁵ Yazmada *tözi*.

kéterdi özindin yarağsız muhāl
tusuldı kamuğ türlüğ işke tükel

1626. kutuldı elig ketti emgekleri
boğun asğı arttı yitip yükleri⁴⁷⁶

elig suóali ögdülmişke

elig ündedi bir kün ögdülmişig
ağa sordı barça ne söz bilmişig

elig aydı amdı eşit ay oğul
söz aytur özüm sen mağa tut köñül

1629. ayu bér mağar sen tusulmaz қayu
қayu ol tususı mağa ay sayu
yanut bérdi ögdülmiş aydı é beg
bilig ordusı ay kişilerde yég

[65b]

kişike tusulğu ékigü ajun
қılınч edğüsi ol ya қılқы tözün

1632. ékinçi uwut ol üçünçi köni
bu üçi bile er bulur қut küni
қılınч edğü bolsa kamuğ halk sewer
қılınчы köni bolsa törke aғar
uwut ol tıdıǵlı kamuğ teñsizig
uwutsuzluқ erke idi teñgsiz⁴⁷⁷ ig

1635. könilik uwut hem bu edğü қılınч
üçegün birikse bu buldı sewinч
taқы bir siliglik қılınчы köni
ékigün ajunda қutadur⁴⁷⁸ küni
yana aydı elig eşittim bu söz
tusulmaz қayu ol kişike yawuz

⁴⁷⁶ Yazmada *tükleri*.

⁴⁷⁷ Yazmada *yayırsız*.

⁴⁷⁸ Yazmada *қutadur*.

1638. yanut bērdi ögdülmiş aydı bu söz
bügülep⁴⁷⁹ eşitsü elig bilge öz

kişike tusulmaz tükel üç neḡ ol
üçini ayu bērdim eḡgü oḡul

biri arḡuḡ⁴⁸⁰ erse bu kılḡı yawuz
taḡı biri yalḡan tüzer erse söz

1641. taḡı bir saran⁴⁸¹ ol kişide ili
bu üç neḡ üçegü biligsiz tili

kimün bolsa arḡuḡ⁴⁸² kılınçı utun⁴⁸³
işi barça tetrü⁴⁸⁴ bolur tuḡsa kün

kim erse çawıḡsa⁴⁸⁵ bu yalḡan tilin
sawı bardı yalḡuḡ⁴⁸⁶ ara sen bilin

[66a] 1644. negü tēr eşitgil saranıḡ bilig
è çırḡu(y) è muḡluḡ è tüḡmiş elig
saranlıḡda⁴⁸⁷ inḡa⁴⁸⁸ negü bar adın
tērer neḡ⁴⁸⁹ yēyümez ḡalur neḡ kēdin
tēre bildiḡ altun yēyü bilmediḡ
bu altun yıḡ(d)ıḡ bir nelük bērmediḡ

1647. è dünyā tērip⁴⁹⁰ sen yēyümez kişi
yēḡüçi anuḡ oş anut sen aşı

⁴⁷⁹ Yazmada *nēgülep* yazılmıştır.

⁴⁸⁰ Satır altında *yamān* yazılmıştır.

⁴⁸¹ Satır altında *kızḡanç* yazılmıştır.

⁴⁸² Yazmada *artuḡ*.

⁴⁸³ Satır altında *kāfir* yazılmıştır.

⁴⁸⁴ Satır altında *heç* yazılmıştır.

⁴⁸⁵ Satır altında *yıḡsa* yazılmıştır.

⁴⁸⁶ Yazmada *yanḡuḡ*.

⁴⁸⁷ Satır altında *kızḡanç* yazılmıştır.

⁴⁸⁸ Satır altında *yāman* yazılmıştır.

⁴⁸⁹ Satır altında *māl yıḡar* yazılmıştır.

⁴⁹⁰ Satır altında *yıḡıp yēmegen* yazılmıştır.

èlig suóali ögdülmişke

yana aydı èlig eşittim munı
taķı bir sözüm bar ayu bèr anı

anadın mu bilge tuğar bu kişi
azu ögrenür mü yétilse yaşı

1650. yanut bèrdi ögdülmiş èlig ıutı
bilig hem uķuş ol bu erdem atı
biligsiz tuğar ol turu ögrenür
bilig bilse ötrü ıamuğķa⁴⁹¹ unur

anadın tuğuglı biligsiz tuğar
bilü ögrenü ötrü törke ağar⁴⁹²

1653. uķuş ol anı yalıuķ⁴⁹³ ögrenmedi
törü⁴⁹⁴ birle ıılıp turu bilmedi
uķuşda adın barça erdemlerig
kişi ögrenür ötrü yétlür elig
sewüندی èlig kör eşitti bu söz
ayur öz tilekini buldı bu öz

1656. atasın yitürdüm munuķı⁴⁹⁵ oğul
ata ornı tuttı bilip edğü yol

[66b] bayatķa şükür ııldı aydı üküş
bođunķa törü ıılgu edğü ülüş
bağırsaķ körür-men bu ögdülmişig
bütünlük bile ııldı barça işig⁴⁹⁶

1659. añar ma bu kün ıılgu edğü yanut
ol edğü⁴⁹⁷ yanutın⁴⁹⁸ bu bulsu yanut

⁴⁹¹ Satır altında *köp* yazılmıştır.

⁴⁹² Satır altında *aşar* yazılmıştır.

⁴⁹³ Yazmada *yaıluķ*. Satır altında *muıluķ* yazılmıştır.

⁴⁹⁴ Satır altında *bilig* yazılmıştır.

⁴⁹⁵ Satır altında *munuı deķ* yazılmıştır.

⁴⁹⁶ Satır kenarında *işı* yazılmıştır.

⁴⁹⁷ Satır altında *yaışı* yazılmıştır.

⁴⁹⁸ Yazmada *tanutın*.

negü tēr eşit bu kişi üdrümi⁴⁹⁹
kişi üdrümi hem boğun küdrümi

kişilik kılurka kişilik anut
kişilik teñinçe töre kıl yanut

1662. *vefāka vefā ol kişilik hākı*
vefā kıl köni bol atıñnı beđüt⁵⁰⁰

küniñe ağırladı elig anı
bütün élke yağtı kör atı üni

boğunda beğük boldı belgü nişān
ajunda çawı bardı edgü du⁰ān

1665. uluğ boldı eş tuş ara belgölüg
beğük boldı begler ara bu külüg

könül til kiçig tuttı kılkı oñay
yaraştı tüzü birle keçti kün ay

könül kuşkı tuttı tilin söz süçig
boğunuğ isitti taşığ hem içig

1668. adaş xoldaş ardaş⁵⁰¹ tutundı telim
adaş xoldaş erke kör asğı telim

kimün arxası bolsa küçlüg bolur
bu küçlüg kişi kutxa⁵⁰² tüplüg⁵⁰³ bolur

ne edgü bolur kutxa kuşkı könül
ne körklüg bolur bilge bolsa amul⁵⁰⁴

1671. ne me yaxşı aymış bu öglüg⁵⁰⁵ kişi
kim öglüg sözün tutsa etlür işi

⁴⁹⁹ Satır altında *ozğanı* yazılmıştır.

⁵⁰⁰ Yazmada *bedüt*. Satır kenarında da *yahşı* yazılmıştır.

⁵⁰¹ Satır altında *yerdeş* yazılmıştır.

⁵⁰² Satır altında *quvvet* yazılmıştır.

⁵⁰³ Yazmada *tünlüg*.

⁵⁰⁴ Satır altında *tükel ādem* yazılmıştır.

⁵⁰⁵ Satır altında *Öaķil* yazılmıştır.

- [67a] kimün birle devlet yaraşsa kelip
köñül şuşı kılgu kiçiglik kılıp
kelir erse devlet kişike küle
tutup beklegüsi kiçiglik bile
1674. köçüt teg bolur şut bolur hem tözi
köñül şuşısı⁵⁰⁶ hem anıñ yıldızı
ne edgü bolur kılkı alçaq kişi
ne körklüg bolur künde etlür işi
uluğsıg küwez kür kişi ol turı⁵⁰⁷
küniñe kuđı⁵⁰⁸ ol küwezlik qırı
1677. şamuğka yaraşur bu şut ursa yüz
uquşluğka artuq yaraşur keğ öz
muñar menzetü amdı beytıg oqı
oqıgıl uqa bar⁵⁰⁹ é elgi aqı
biligsizke devlet yaraşsa kelip
biligligke artuq yaraşur tegip
1680. *biligsiz bile tursa devlet kalı*
*biliglig bile turğa teñ tuş körip*⁵¹⁰
biligsiz beđük⁵¹¹ bolsa devlet bile
biligligke artuq yaraşur küle
biligsizke devlet kelir erse şut⁵¹²
turumaz bu devlet anıñ birle büt
1683. munuşı bu sözke tanuq keldi söz
oqıgıl anı sen aya köñli tüz

⁵⁰⁶ Satır altında *kiçigi* yazılmıştır.

⁵⁰⁷ Yazmada *tözi*.

⁵⁰⁸ Yazmada *kuğı*.

⁵⁰⁹ Yazmada *bu* gibi yazılmış.

⁵¹⁰ *Körüp* beklenirdi ama *körıp* yazılmış

⁵¹¹ Satır altında *uluğ* yazılmıştır.

⁵¹² Satır altında *köp* yazılmıştır.

*kelir kıt kişike ağırlar anı
siğer ol ağırlık ağırlar köni*

*bolumsuzka devlet kelü bërse kıt
tutar devletin ol keçürmez küni*

1686. sinadı kör elig bu ögdülmişig⁵¹³
könilik üze buldı barça işig⁵¹⁴

[67b]

ağırladı ança kötürdi örü
uçuzladı azrak bir ança kërü

ağırlık üdinde kişi sarmadı
uçuzluk üdinde tapuğ kesmedi

1689. eligke yışığ boldı köñli bütüp
ağı kazañı bërdi köñli bütüp
emānet yüdürdi boyunka uluğ
emānet yüder erke cānım yuluğ
işin sürdi ögdülmiş artuğ köni
küniñe⁵¹⁵ yakın tuttı elig anı

1692. aç ağra tuttı kamuğ ıslarığ
sağışlığ bitip koğtı yomkılarığ
küdezdi neñin keğ özin saqladı
tapundı bu kılça kıyuk kılmadı
negü tēr eşitgil yetilmiş yaşı
tiriglikde kızrak⁵¹⁶ bütün çın kişi

1695. ağır neñ kişike bu altun kümüş
özin tutğuçı er kümüşde küsüş⁵¹⁷
biliglig bilig bërdi bilge kör e
köni çın kişi bulsa közke sür e

⁵¹³ Satır altında *at* yazılmıştır.

⁵¹⁴ Satır altında *işin* yazılmıştır.

⁵¹⁵ Satır altında *öziñe* yazılmıştır.

⁵¹⁶ Yazmada *korıkuğ* ?

⁵¹⁷ Yazmada *küşüş*. Satır altında da *yañşı* yazılmıştır.

taķı munda y grek ayur k r uķuŗ⁵¹⁸
bağırsakķa c n b rse ermez  k ŗ

1698. k ni t p ayurlar ķayu ol k ni
k nilik ķılıĝlı em net k ni

erende ķayu ol t kel irteg 
k ni erse ķılķı anı er t g 

ķiŗide ķayu ol ķiŗi  gg si
aķı  gg si ol saran s k(g) si

1701. apa oĝlanın k rse muıluĝ t g 
b t n k n t rer neı bulumaz y g 

[68a] ķayu y gr  tınmaz ajun tezg n r
ķayu c n yuluĝlar tenizke kir r
ķiŗi emgek ıdsa saıa belg l g
unıtma ol emgekni bolma  l g

1704. ķayu taĝ ķazar k rse ķutluĝ ķayaĝ⁵¹⁸
ķayu y r ķula lar bu y gr r ya aĝ⁵¹⁹

ķayu art aŗar k r  g zler ke er
ķayu y r ķazar suw ķuduĝlar⁵¹⁹ i er

ķayusı  erigde ķılı  baldu y r
ķayu c n yuluĝlar yatıp c n barır

1707. ķayu oĝrı tewlig ķara ķı ķunuk
ķayusı basım ı  l t i ķıru 
bu emgek ne e boĝzı egni    n
nerek neı tek emger y t rmez k   n

bu bar a biligsiz ķiŗi ķılķı ol
biligsiz ķiŗiler t kel yılķı ol

1710. bayatķa b t gli biliglig ķiŗi
t kemiŗ   inde t kel y r aŗı

⁵¹⁸ Satır altında *ozu * yazılmıŗtır.

⁵¹⁹ Yazmada *ķuduĝlar*.

negü t r     t amdı bilge  ge
biligsiz u up amdı boynun eg e

1725. k r  tur u begler tapu   ı  ulın
tapundur u  ulnı sına u ulın⁵²⁴

begi e yara lı  k r nse  ulı
a ar  tr  a  u a ırlı  yolu
tilek e bolur i  tapu   ı bed r⁵²⁵
tapu   ı bed se beg atı bed r

1728. id  yak  ı aymı  bu ya ma begi
 amu  i ke bilgi y tilmi   gi

aya beg i in i  biliglike b r
yara lı  k ni yol yorı lı a b r
 ayu beg yara sız a b rse i i
yara sız  zi  ıldı  ılmaz ki i

1731. bayat kimni erse k t rse  utun⁵²⁶
a ar b r r i  i yara lı  b t n

[69a] k t rmi ni  nmek tilese yana
a ar i  i b r r yarutmaz k n e
yana bu biligsiz barır bu utun
i i bar a buzlor  opar mi {n}  t t n

1734. a ırladı  lig k r  gd lmi i 
vezirlik a ar b rdi yom ı⁵²⁷ i i 

 amu   lke  ıldı k r elgi uzun
uzun boldı elgi yorı  til s z n
aya  b rdi tam a at  stem ke  t
a ırladı  tr  a ar boldı  ut

⁵²⁴ Yazmada *vav* satır  st nde yazılmı tır.

⁵²⁵ Satır altında *bolur* yazılmı tır.

⁵²⁶ Satır altında *b l nd* yazılmı tır.

⁵²⁷ Satır altında *tam m* yazılmı tır.

1737. üküş edgü yarlıg tilin edgü söz
ëlig yarlıkadi yakın boldı öz

kapuğdaki er at kiçig ya uluğ
tañuğ tuttı barça kılıp cān yuluğ

ķamuğ işçi barça köründi kelip
tapuğ tozğu birle neñ artut kılıp

1740. uru bardı ögdülmiş edgü törü
ağırladı barça kişisin körü

boğundın kötürdi ķamuğ küç basınç
özindin kèterdi yarağsız kılınç

tüzüldi törü hem étildi éli
yigit ênçke tegdi bekip el ulı

1743. sewügli telim boldı sewmez yağı
ëlin ķodtı kaçtı süzüldi toğı

ķutuldı ëlig kıldı ênçin sewinç
tatıdı tiriglikde buldı awınç

bu yañlıg asığlar biligdin kelir
uķuşluğ biliglig siligdin kelir

1746. ķalı ögmegü bu uķuşluğ kişig⁵²⁸
neteg yèrmegü bu uķuşsuz işig

[69b] uķuşluğ kişi barça ülgülüg ol
biligsiz işi barça telgülüg ol
ne me uz yaraşur uķuşluğķa ķut
ya edgü kılınç ol bilig erke büt

1749. negü tēr eşit bu ıla beg sözi
sözi ma⁵²⁹ñisi ol biligsiz közi
ıdı yaķşı sözler⁵²⁹ bu şā⁵²⁹ir tili
uķulsa tatıgı yıpar teg yıdı

⁵²⁸ Satır altında *kişini* yazılmıştır.

⁵²⁹ Yazmada *ze* satır üstünde yazılmıştır.

*biligsizke devlet yaransa kelip
biligligke artuḡ yaraşur kelip*

1752. *biligsiz bile tursa devlet ḡalı
biliglig bile turḡa teḡ tuş körıp*⁵³⁰

*biliglig sewünçün kötürse başı
biligsiz kör ot teg öçer tek ḡalıp*

*ëlig ënçke tegdi yarudı küni
bayatḡa şükür ḡıldı ögdi anı*

1755. *közin kökke tiktı kötürdi*⁵³¹ *elig
ayur ay idim sen torigli bilig*

*bilig bérđin êlke*⁵³² *elig bérđin erk
könilik üze tut köñül bolsu berk*

*sen ök*⁵³³ *bér maḡa küç neçe edḡüke
elig asraḡılar yükin yüdḡüke*

1758. *çığayḡa üledi üküş māl tawar
köñül tüzdi rabḡa ḡamuḡdın sınar*

*tirildi bu yaḡlıḡ sewünçün kün ay
tüzü êl ḡarası tükel boldı bay*

*kişi üdrümi kim bu yaḡlıḡ bolur
esizim bu yaḡlıḡ kişiler ölür*

1761. *meḡ{1}ilig boḡun kim bu yaḡlıḡ begi*⁵³⁴
*meḡilig beg ol bolsa boḡnı*⁵³⁵ *köni*

[70a] *esiz edḡüler ölse topraḡ bolur
neçe bolsa topraḡ kör atı ḡalur*

⁵³⁰ Yazmada *ip* hecesi satır kenarında yazılmıştır.

⁵³¹ Yazmada *ayur ay elig*'in üstüne *kötürdi* yazılmıştır. Anlam olarak daha uygun olduğu için *kötürdi* metne alındı.

⁵³² Yazmada *elig* yazılmıştır.

⁵³³ Yazmada bitişik yazılmıştır.

⁵³⁴ Yazmada *negi*.

⁵³⁵ Satır altında *boynı* yazılmıştır.

èlig suóali ögdülmişke

èlig bir kün oldurdı yalñuz⁵³⁶ özi
oқıdı kereklep kör ögdülmiş

1764. ayur kim⁵³⁷ ay ögdülmiş amdı maña
atañ emgeki kirmedi tər saña

atañ öldi qaldıñ sen oğlan kiçig
kiçigke bedük(t)in bolur yol keçig

atañ öğretümedi erdem bilig
tegümedi andın saña ög bilig

1767. neteg met yomıttı bu erdem saña
ayu bėrgil amdı munı sen maña

ögdülmiş cevābı èligke

yanut bėrdi ögdülmiş aydı èlig
uzun kėç yaşasu tilekçe èlig

bayat kimke bėrse Óināyet ülüg
tilekke tegir boldı atlıg külüg

1770. muñar menzetü aydı türkçe meşel
başında keçürmiş bu kökçin saqal

bayat fażlı birle bedür⁵³⁸ ol kişi
tilekin bulur künde étlür işi

bayat bėrmişin ħalq tıdumaz⁵³⁹ küçün
yağız yēr yaşıł kök tērilse öçün

[70b] 1773. bayatdın kerek barça arqa yölek
anın bulsa ötrü kişi öz tilek
yana ma è èlig ata alqışı
oğulqa tegir ol sewünçi tuşı

⁵³⁶ Yazmada *yañluz*.

⁵³⁷ Satır üstünde yazılmıştır.

⁵³⁸ Satır altında *uluğ* yazılmıştır.

⁵³⁹ Yazmada *ma* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

elig urdı elig mēni üdledi
bolu bērdi ewren özüm yoqladı

1776. küle baḡsa begler kimi eḡlese
awa⁵⁴⁰ yıḡlur ārzū kerek ol yēse

kişi köñli baḡ teg yaṣarḡu suwı
bu begler sözi ol küdezgü suwı

ḡayu baḡḡa tegse suw egsümedin
ḡēḡek yazlur anda tümen tü yıdın

1779. begi yarlıḡı bolsa eḡgü söz e
ḡulı köñli yügser⁵⁴¹ yazar ḡaṣ köz e

ḡalı bolmasa yarlıḡ eḡgü tilin
yaṣarmıṣ ḡēḡekler ḡurır terk bilin

bayat faẓlı ḡolḡu küdezgü⁵⁴² ḡamuḡ
bayat faẓlı bolsa açıldı ḡapuḡ

1782. *bayatfaẓlı birle aḡırlarḡuluḡ*
biligḡapḡı açlur oṅarur yoluḡ

bilig bilse künde ḡutadur⁵⁴³ küni
neḡe me kiḡig erse boldı uluḡ

yana aydı elig ē öḡdülmıṣ e
bilig bilgüçiler neteg bilmıṣ e

1785. kişi öḡrenip mü bolur er bügü
azu ḡab⁵⁴¹ birle tuḡar mu tēḡü

yanut bērdi öḡdülmıṣ açtı tilin
ayur men urayın bu sözke ulın

törütürde bērse bayat öḡ köñül
tükel māye buldı biligke oḡul

⁵⁴⁰ Satır altında *awa* yazılmıştır.

⁵⁴¹ Satır altında *bürend* yazılmıştır.

⁵⁴² Satır altında *ḡoyulḡu* yazılmıştır.

⁵⁴³ Yazmada *ḡutadur*. Satır altında da *uluḡ* yazılmıştır.

- [71a] 1788. küniñe neñedür⁵⁴⁴ turu öğrenür
negüni tilese bilür öğrenür

biligke tegir ötrü bilge bolur
bu bilgi bile elke asğı bolur

törütür üğinde köñül bėrmese
tilekke tegürmez bu anda basa
1791. taķı bir sebeb kılsa oğlan bilig
kiçigde tegürgü biligke elig

kiçig oğlan erken bilig öğrenür
meger bu uķuşluğ törüdin ayur

bilig erdem edğü kılınç ya kılık
kişi öğrenür ötrü tüzlür yorık
1794. bilig tut ya erdem kişi öğrenür
uluğ bolsa ötrü biligke tegür

muñar menzetü keldi türkçe meşel
oķıgıl munı sen asığ özke al

kişi öğretür bilgi artar üküş
neçe öğrenip uķsa bolmaz uķuş
1797. bayatdın erür bu uķuş belğüsi
tağu birle kirse bolur belğüsi

bayatdın Óatā ol uķuş belğülüg
uķuşdın bolur bolsa erke ülüg

kişide uluğraķ uķuşluğ kişi
uķuş boldı erke mi {n}ñ erdem başı
1800. uķuşsuz kişini kişi têmegü
neçe sözlese söz yeme bütmeğü

⁵⁴⁴ Yazmada *neñedür*.

[71b]

yana aydı èlig eşittim bu söz
taķı bir sözüm bar ayıtǵu bu öz
uķuşnuñ adırtı biligde öñi
negü teg bolur ay sözünñüñ oñı

1803. negü ol uķuş ornı ķayda-turur
ķayudın ķopar ķopsa ķayda barur

yanut bèrdi ögdülmiş aydı èlig
aǵır neñ-turur kör kişike bilig
uķuş ornı üstün mēñede⁵⁴⁵ -turur
aǵır neñ üçün ornı başda erür

1806. kişen⁵⁴⁶ ol kişike uķuş belgölüg
ķılınķı köni ol işni ülgölüg
baǵırsaq bayat ol üdürmiş ķulın
kişedi bilig birle ķılķın tilin
uķuşluǵ tirig ol uķuşsuz ölüg
yori ay uķuşsuz uķuş al ülüg

1809. ķarañķu ew ol bu kişi tün sanı
uķuş bir yula teg yarutur anı
uķuşdın kelür kör ķamuǵ edgölük
biligin beður⁵⁴⁷ er bolur belgölüg
bu èkki bile boldı yalñuķ⁵⁴⁸ uluǵ
bu èkki oñarur könilik yoluǵ

1812. muñar meñzetü sözledi kör uķuş
uķuş işke tutsa kör asǵı üküş
kişi yılķı birle adırtı bilig
bilig birle yalñuķ⁵⁴⁹ kötürdi elig

⁵⁴⁵ Satır altında *başta* yazılmıştır.

⁵⁴⁶ Satır altında *ķaçan* yazılmıştır.

⁵⁴⁷ Satır altında *bilür* yazılmıştır.

⁵⁴⁸ Yazmada *yalñluk*. Satır altında da *Öñkil* yazılmıştır.

yorı yılķı bolma bilig bil uķuş
bilig birle sözle yorıķ tut tilig

1815. yana aydı elig taķı bir sözüm
erür bu ayur-men e körklüg yüzüm

[72a] maņa aydıñ amdı uķuş şüreti
negü teg bolur ol tüzüki aķı
yüzi körki ķılķı ķılınçı ne ol
yaşı ķurı boğ sın awınçı ne ol

XXVI.

ögdülmiş cevābı eligke

1818. yanut bérđi ögdülmiş aydı uķuş
ķılınçı köni kör küwençı üküş
yüzi körki körklüg ne yaşı kiķig
ķamuğ edgülerke anıñdın keķig
örüg hem silig ol ne ķılķı amul⁵⁵⁰
ķamuğ teprenürke bağırsaķ köñül
1821. ķayuşa elig ursa étlür barır
ķayuşa sözi tegse étlür barır
isig⁵⁵¹ yüzlüg ol kör ķamuğķa sewüg
ķişilerke andın asıǵlar ülüg⁵⁵²
yitig közlüg ol kör baķışı yıraķ
ķayu işke tegse bekitür adaķ
1824. neçe bulǵanuķ işke tegse süzer⁵⁵³
neçe berk tügün bolsa baķsa yazar
baķar soldın oñdın hem öñdin keğin
hem işler yaraǵı bilir hem üğin

⁵⁴⁹ Yazmada *yayluk*.

⁵⁵⁰ Satır altında *Óasel* yazılmıştır.

⁵⁵¹ Satır altında *körk* yazılmıştır.

⁵⁵² Satır altında *teger* yazılmıştır.

⁵⁵³ Satır altında *arıtur* yazılmıştır.

kaçıgılığ⁵⁵⁴ yéter ol uçugluc tutar
sinuğuğ yasar ol buzuguğ eter⁵⁵⁵

1827. uğuşsuz ökündi ayur ay uğuş
seniñsiz muñadur⁵⁵⁶-me(n) artuğ üküş
mañar tegmedi bir seniñdin ülüg⁵⁵⁷
seniñsiz kişi köñli boldı ölüğ

[72b] yula ol uğuş kör karağuca köz
ölüg tenke cān ol ağıñ tılka söz

1830. uğuşluğ uğuşka ayur ay eşim
ne edgü eşim-sen etigli işim
kılnıç oñ tutar hê ç solı yok uğuş
bütün çın-turur hê ç igi yok uğuş
uğuş kimde bolsa bu ol belgüsi
bu belgü bile ol uğuş bilgüsi

1833. uğuşluğ silig hem köni til sözi
bütünlük bile boldı kılkı tözi
uğuşnuñ eñ aşnu kılıkı oñay
könilik bile ol yorıkı kün ay
örüg ol amul ol serimlüg şabur⁵⁵⁸
körüp işni yêtrü ol aķru tegür

1836. kılnıçı qarı körse yaşı yigit
añar arzülüğ muñluğ uzlar tégit
muñar menzetü amdı sözni oķı
uķa tursa mañı açılğay taķı
kılnıçı qarı oğlan özlüg uğuş
uğuş ķayda bolsa añar baryapuş

⁵⁵⁴ Satır altında kaçğan yazılmıştır.

⁵⁵⁵ Satır altında yasar yazılmıştır.

⁵⁵⁶ Yazmada muñadur.

⁵⁵⁷ Satır altında fāide yazılmıştır.

⁵⁵⁸ Yazmada munur/manur? yazılmıştır.

1839. *kiçigi sewüglüg qarısı amul*
özi tözün alçaq kör asğı üküş

bu sözler eşitti sewündi elig
ayur ay odunmış sözi ög bilig

bayat bérdi barça tükel edgülük
bayatdın Óatā-sen maña belgülüg

1842. bu emgek yük ol bir ağır yüdgüke
anı yüdgen ötrü tegir ārzūka

yükümni yüder-sen tilek iş barır
mèni tındurur-sen saña yük tegir

[73a] bayat bərsü tevfiķ maña amdı küç
ĥaķıñnı bèreyin yanut birke üç

1845. bilir-me(n) bu yañlıg tapuğ kılduķuñ
bağırşaklıķ ol bu mèni qolduķuñ

bağırşak tapuğçı tükel ol bolur
öz asğın tilemez beg asğın qolur

negü tēr eşit bu tapuğçı tili
begin ènçke tegrür tapuğsaķ qulı

1848. meñilig bolur beg tükel qut başı
bağırşak qulı bolsa qılsa işi

tapuğçı bile beg kötürdi egin
tilek teg tapuğ qılsa tınd(r)ur begin

baş ağırğ yük emgek kötürse qulı
begiñe açā bérse ārzū yolu

1851. qayu beg bulur erse mundağ quluğ
bayatdın Óatā ol añar ol uluğ

ajun begleri öldi bizde oza
üküşreki bardı bu ārzū üze

ajun boğnı tındı awınçın utun
 ligke du    ıldı boğnı b t n

1854. ağın  l ışisi  şitti munı
y zin k rg ke  r  ladı anı

ke  rdi yıl ay k n bu  r   bile
 lin  tti t zdi t r si bile

 lig su  li  gd lmişke

 lig bir k n  ndedi  gd lmişig
ayur s zleyin me(n) sen ay bilmişig

[73b] 1857. et  z y ti end ma basa k r er
tatıg buldı bara  z  lgin s rer
k   l tat{1}gı ne ol bu k z tatgı ne
bu  kki tatıgdın  z m  lgi ne

yanut b rdi  gd lmiş aydı tatıg
k   l  r   olsa bek rtse atıg

1860. sewitmiş y zin k rse k zke tatıg
k   l  r  sın bulsa  zke tatıg

yana aydı  lig    gd lmiş ay
sew gl g niş nı neg  ermiş ay

sewer-men t y  bara da  vı ılur
bu da  vıa ma  nı neg  teg bolur

 gd lmiş cev bı  ligke

1863. yanut b rdi  gd lmiş aydı bolur
sew g y zke basa sewerin⁵⁵⁹ bil r

amuğ neke  rt g bolur basa k z
k   lke yo  rt g muni bilg   z

sewer sewmezin  z bileyin t se
k   lke baa k rg  bilge usa

⁵⁵⁹ Satır altında *s ver* yazılmıştır.

1866. sewügler yüzinde bolur belgü neṯ
közi közke tegse anı bilgü teṯ

muṇar meṇzetü aydı şā'ir sözi
uḳup tıṇlayu al kişi erbüzi

sewigli kişiniṯ yüzi belgülig
tili açsa ma'öṇi sözi belgülig
1869. sewer sewmezin öz bileyin tēse
saṇa tētrü baḳsa közi belgülig

[74a]

ëlig su'âli ögdülmişke

ëlig aydı uḳtum eşittim bu söz
taḳı bir sözüm bar anı aysun öz

kereklig söz aytur-men amdı saṇa
idi keḁ baḳıp sözleyü bër maṇa

ögdülmiş cevābı ëligke

1872. yanut bërdi ögdülmiş ëlig ḳutı
bilig birle begler beḁütüti atı

bilig ordusu ol bu begler özi
biligsiz bolur ḳul nerek ḳul sözi

ayıtmaḳ oṇay boldı tersi cevāb
cevābḳa ëlig bilgi bulḡay şavāb
1875. oṇayın ëlig tuttı tersi maṇa
kemişmegil amdı è ersig toṇa

ëlig cevābı ögdülmişke

ëlig aydı aytıḡlı muṇluḡ bolur
özi bilmedükin anıṇdın ḳolur

ḳalı mundaḡ erse sewingü kerek
ayıtmış sözümni sen ayḡu kerek

ögdülmiş cevābı eligke

[74b] 1878. yanut bērdi aydı è edğü törü
ëşitmek keğ ol sözlemekte körü⁵⁶⁰

sözüg sözlegüçi bu cān yawrıtur
ëşitgüçi awnur et öz semritür

negü tēr eşitgil sınamış büğü
sözüg sözlemegü eşitgü öğü

1881. eşitmek bile boldı bilge kişi
bu söz sözlemekdin⁵⁶¹ barır er başı

ëşitse bolur ol kulaqqa tatıg
telim sözlemiş sözde bolmas asıg

sözüg sözlemese sav altun sanı
bakır boldı tildin çıkarsa anı

1884. elig aydı amdı köni sözlediñ
sen amdı özünke kutun qur badıñ

ögdülmiş cevābı eligke

yanut bērdi ögdülmiş elig qutı
özüm yégledüki bu kulluq atı

qulı cān sızurğu awınsa begi
qalı yētlür erse bu qulunğ ögi

1887. eşitsü ayayın özüm bilmişin
elig me keçürsü hatā bolmışın

XXVII.

bāb beglikke sezā bolğu teg beg negü teg kerekini aytur
elig aydı amdı ayıtğu sözüm
bu erdi munu amdı aytur özüm

[75a] törütti apa oğlanın bir bayat
uluğ bar kiçig bar esiz edğü at

⁵⁶⁰ Yazmada *közü*.

⁵⁶¹ Yazmada *le* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

1890. biliglig biligsiz ıgıay bar ya bay
uuşluğ uuşsuz utun bar ked⁵⁶² ay

negü teg kerek beg munı başlasa
awı⁵⁶³ barsa atı işin işlese

etılse eli hem bayusa boğun
atı edğü bolsa ol artar boğun

1893. hazine urunsa kumüş hem ağı
yağı boynı bıçsa kéterse çoğı

yomıtsa er at bolsa küçlög elig
yorıtsa törü tüz yetürse bilig

awıksa⁵⁶⁴ ajunda yağılsa atı
beğüse⁵⁶⁵ küniñe kötürse utı

1896. erejin awınsa⁵⁶⁶ yese el uzun⁵⁶⁷
bütün cān⁵⁶⁸ üzülse⁵⁶⁹ yese ol ajun

ögdülmiş cevābı eligke

yanut berdi ögdülmiş aydı elig
ıdı ters ayıttı maña bu bilig

bu beglik işin barça begler bilir
törü öñdi ılķ yağ olardın kelir

1899. anasında tuğsa tuğar beglikin
körü öğrenür iş bilür yeglikin

bayat kimke berse bu beglik işi
berür ög köñül kör ol işke tuşı

kimi beg törütmek⁵⁷⁰ tilese bayat
berür aşnu ılķ yağ uuş yüg anat

⁵⁶² Yazmada *ked*.

⁵⁶³ Satır altında *yıraķ* yazılmıştır.

⁵⁶⁴ Satır altında *avluķ* yazılmıştır.

⁵⁶⁵ Satır altında *uluğ* yazılmıştır.

⁵⁶⁶ Satır altında *atın atansa* yazılmıştır.

⁵⁶⁷ Satır altında *köp* yazılmıştır.

⁵⁶⁸ Yazmada *han* yazılmıştır.

⁵⁶⁹ Satır altında *urun* yazılmıştır.

⁵⁷⁰ Satır altında *ılmaķ* yazılmıştır.

- [75b] 1902. bu beglik işi boldı begler işi
bu begler işin bildi beglik kişi
bu işni elig mende yegrek bilür
atası beg erdi özi beg-turur
elig cevābı ögdülmişke
elig aydı uqtum bu söz barça çın
köni sözlediñ söz yıpar burdı kin
1905. bu iş kılğuçı er kılur öz işi
mün erdem biligli körügli kişi
men iş kılğuçı-men sen iş körgüçi
ışig körgüçidin bilür kılğuçı
bayat berdi amdı saña ol köñül
uquş hem bilig birle bolduñ amul
1908. maña oq tapunduñ kiçigde berü
körü öğrenü bildiñ edgü törü
kamuğ işni uqtuñ ma bildiñ özün
maña ma bağırsaq-se(n) kılkın sözün
bağırsaqqa aytur kişi öz sözün
bağırsaq yuluğlar kişiğe özin
1911. bağırsaq üçün sen büter-men saña
bağırsaklıñın ay bu sözler maña
negü tēr eşitgil bağırsaq kişi
bağırsaklık ol kör kişilik başı
bağırsaqnı ögdi uquşluğüküş
*bağırsaq kişiler kişiğe küsüş*⁵⁷¹
1914. *bağırsaqnı bilse bağırka urun*
maña mundağ aydı bilig hem uquş

⁵⁷¹ Yazmada *küşüş*.

[76a] yanut bêrdi ögdülmiş aydı êlig
esen ênç tirilgil ê üster⁵⁷² elig
bu beglikke aşnu tüp aslı kerek
atım alp atığ urç yana ton yürek

1917. atası beg erse oğul tuğdı beg
oğul tuğsa beg hem ataları teg
uuşluğ kerek hem biliglig kerek
aılığ kerek hem siliglik kerek
bilig birle begler boğun başladı
uuş birle êl kün işin işledi

1920. beg atı bilig birle bağığ-turur
bilig lamı kêtse beg atı alur
keğ öglüğ kerek hem biligli uuş
biliglig kişiniğ yağısı üküş
negü têr eşitgil bilig bilmiş er
başında keçürmiş üküş umış er

1923. *biliglig kerek beg uuşluğ oğuğ*
*aar tegmese bir müfâcâ yoğuğ*⁵⁷³
ılınç edğü erdem kerek mi{n}η tümen
atı edğü bolsa tutunsa boğuğ

apa oğlanı barça aslı beğük
bilig birle boldı kör üdrüm keğ öğ⁵⁷⁴

1926. uruğ edğü bolsa er edğü bolur
er edğü bolup ötrü törke barur
ıduğ ol (bu) beglik arığlık tiler
arığlık bile êlde saklık tiler

⁵⁷² Yazmada *üster(n)g*.

⁵⁷³ Satır kenarında *yazuğ?* yazılmıştır.

⁵⁷⁴ Satır kenarında *uluğ Öaql* yazılmıştır.

bođunķa talusı kerek alp atım
bedük işke ötrü bu bolsa tètım

1929. negü tēr eşitgil ötüken begi
sınap sözlemiş sözni yêtrüp ögi

[76b] bođunķa begi artuķ üđrüm⁵⁷⁵ kerek
köñül til köni kılķı küğrüm kerek

biliglig uķuşluğ bođunķa talu
aķı hem közi toķ ne köñli tolu

1932. ķamuğ edğüke bolsa elgi uzun
uwutluğ silig hem kılınķı tözün

sezā beg bolur bu bođunķa uluğ
munuñdın kelir ötrü edğü uruğ

bilig birle başlar ķişi iş başı
uķuş birle uķsa oñarur işi

1935. boğunuğ bilig birle bastı begi
bilig bolmasa işke yaķmas ögi

yañılsa bu begler è elig ķutı
anıñ begligi igler ètgü otı

bu beglik igiñe otı ög bilig
uķuş birle emle è kılķı silig

1938. biliglig uķuşluğ kerek beg tètig
anın ķılsa ötrü igiñe ètig

biliglig uķuşluğ büğü elçi beg
èkigün ajunda bolur ornı yèg

èkigün ajunuğ buluğlı ķişi
idi ķutluğ ol bu tükel ķut başı

1941. muñar meñzetü aydı şāŌir bu söz
körü barsa maŌñi biligsizke köz

⁵⁷⁵ Satır altında *hoş fiŌl* yazılmıştır.

*meñilig kayu ol maña ayyora
kişi kutluğı kim kişiler ara*

*yêse bërse dünyâ tirilse kutun
taķı bir ajunda bu buldı tör e*

1944. kılınçı oñay bolsa kılķı köni
sewinçin keçer ol oşol beg küni

[77a] bayat kimke bërse bu edgü kılķ
bu edgü kılķ birle edgü yorķ
anıñ boldı dünyâ bu ni⁵⁷⁶met bile
tilese özün yê tilese üle

1947. bayat bërse fażlı kılınça kutun
bolur kılķı edgü kılınçı bütün
kılınç edgü erdem kerek mi {n}ñ tümen
anın tutsa el kend kötürse tuman
ne edgü-turur bu kılınç edgüsi
kılınç edgü erke yêgü kedgüsi

1950. bayat kimke bërse kılınç arķuķı⁵⁷⁶
anı emgetür bu zamâne oķı
kayı begde bolsa bu arķuķ⁵⁷⁷ kılınç
işi barça tetrü⁵⁷⁸ sewinçi saķınç
saķınuķ kerek beg ne kılķı arıģ
arıģlıķ tiler tutçı⁵⁷⁹ urģı arıģ

1953. saķınuķ kişi köñli qorķlıķ bolur
köñül qorķsa begler işig⁵⁸⁰ tüz kılur
qalı bolmasa beg saķınuķ süzük
arıģsız bolur barça kılķı üzük⁵⁸¹

⁵⁷⁶ Satır altında *ziyâde* yazılmıştır.

⁵⁷⁷ Satır altında *ziyâde* yazılmıştır.

⁵⁷⁸ Satır altında *tükel* yazılmıştır.

⁵⁷⁹ Satır altında *tutşu* yazılmıştır.

⁵⁸⁰ Satır altında *işin* yazılmıştır.

örüglük amulluk bolur begke körk
bu beglik işiñe bu ol bağı örk

1956. keğ öglüg⁵⁸² kerek beg oñarsa işin
bilip başlasa ötrü işler başın

bu öglüg kişiler oñarur işig⁵⁸³
yırağ tutğu işte bu ögsüz kişig⁵⁸⁴

könül bolmasa er közi asğı yok
ögi bolmasa er ögi osğı⁵⁸⁵ yok

1959. negü tēr eşitgil è elçi başı
örüg⁵⁸⁶ keğ köñüllüg sınanmış kişi

[77b] *ķayu erde bolsa uķuş birle ög
anı er atağıl neçe ögse ög*

*uķuş ög bilig kimde bolsa tükel
yawuz erse keğ tē kişig erse ög*

1962. ne edgü-turur bu kişiğe ög e
ögi bolsa ötrü atağı öge

eweklik bilin ol ķamuğķa yawuz
ķalı bolsa begke yüzi boldı boz

ewek ķurgu ķılķı ķılınçı buşı
biligsizke belgü bolur bu işi

1965. ewe ķılmış işler neçe yig⁵⁸⁷ bolur
ewē yēse aş suw neçe ig bolur

ķamuğ iş içinde amulluk⁵⁸⁸ üdür
meger tã⁰at erse ewingil yügür

⁵⁸¹ Satır altında *yaman* yazılmıştır.

⁵⁸² Satır altında *körüklüg* yazılmıştır.

⁵⁸³ Satır altında *işin* yazılmıştır.

⁵⁸⁴ Satır altında *Öaķılsız kişi* yazılmıştır.

⁵⁸⁵ Satır altında *osarı?* yazılmıştır.

⁵⁸⁶ Satır altında *yaruk* yazılmıştır.

⁵⁸⁷ Satır altında tekrardan *neçe yēg* yazılmıştır.

⁵⁸⁸ Satır altında *şabur* yazılmıştır.

közi toḳ kerek hem uwutluḡ⁵⁸⁹ tözün
açuḳ hem yaruḳ⁵⁹⁰ bolsa ḳılḳın sözüñ⁵⁹¹

1968. toḡumsuz⁵⁹² bolur ol közi suḳ ḳişi
közi suḳḳa yétmez bu dünyā aşı
bu suḳluḳ ig ol bir otı yoḳ emi
anı emleyümes bu dünyā ḳamı
ḳamuḡ aç yése içse āhir toḡur
közi aç ḳişi ölse açlıḳ ḳoḡur

1971. közi suḳ ḳişi neḡke bolmas bu bay
ḳamuḡ dünyā bulsa⁵⁹³ āhir suḳ çıḡay
uḳuşluḡ kerek beg ḳişıde talu⁵⁹⁴
uḳuşluḡ ḳılınçı irilmez⁵⁹⁵ tolu
kiminḡde uwut⁵⁹⁶ bolsa ḳılḳı silig
ḳamuḡ teḡsiz işke tegürmes elig

1974. bayat kimke bérse uwut köz suwı
aḡar bérdi devlet tükel yüz suwı

[78a] ḳamuḡ teḡsiz işdin yıḡıḡlı uwut
ḳamuḡ edḡü işke ulaḡlı uwut
bu edḡü neḡ ol bu uwut erke körk
ḳamuḡ edḡü işke uwut boldı örḳ

1977. tili çın kerek bolsa köḡli köni
boḡunḳa asıḡ ḳılḳa tuḡsa küni
ḳalı bolsa begler hıyānet köḡül
boḡunḳa asıḡ bolmas andın tüñül

⁵⁸⁹ Satır altında *Öaḳl* yazılmıştır.

⁵⁹⁰ Yazmada *yazuḳ*.

⁵⁹¹ Yazmada *nun* satır kenarında yazılmıştır.

⁵⁹² Satır altında *mezāsız?* yazılmıştır.

⁵⁹³ Satır altında *māl tapsa* yazılmıştır.

⁵⁹⁴ Satır altında *köp* yazılmıştır.

⁵⁹⁵ Yazmada *izilmez*.

⁵⁹⁶ Satır altında *Öaḳl* yazılmıştır.

könül til onay bolmasa kör kılık
ol êldin kaçar kıutқа bolmas yorık

1980. sözün kıyğucu begke tutma umunç
tırıglik yawa bolğa kılgâ ökünç
ıdı saş kerek beg yana keğ oduğ
osal bolsa begler toқınur yoduğ
êki neñ-turur êlke bağı beki
biri saşlık ol bir törü êl köki

1983. kıayu beg saş erse êlin bekledi
yağı boynı yençti üze ikledi
kıayu beg törü bërse êlde köni
êlin etti kıodtı yaruttı küni
bu beglik bağı kör bu êkki bolur
bu êkki tükel bolsa beglik-turur

1986. negü tër eşitgil yağıcı kür er
bu saşlık bile öz yağısın urar
aya êlçi begler êlig kıolsa saş
bu saşlık bile sen tüzü êlke baş
bu saşlık bile arttı begler êli
osal(1)ık körü buzdı⁵⁹⁷ beglik ulı

1989. bu saşlık bile sen yağı boynı bıç
bođunқа törü kıl tiril kênrü ênç

[78b] êki neñ bile êlçi beglik buzar
kirür egri yolқа könidin azar
biri küç birisi osallık kıılır
bu êkki bile beg êlin artatur

1992. yağı boynı yençmek tiler erse-sen
kıulak köz kerek saş kıılıp tursa-sen

⁵⁹⁷ Yazmada ye satır üstünde yazılmıştır.

bu saqlık bile sançtı begler yağı
osallık bile buzdı beglik bağı

osal bolsa begler işin bütrümez
osal beg bütün bilgü beglik yemez

1995. saş er tutçı étnip osalığ busar⁵⁹⁸
osal bolmağınça yağığ kim basar
saş erse begi élke tegmes elig
çalı tegse yétrür ukuš ög bilig
bu küçgey kişi kendü beglik yemes
bu küçgey küçini boğun kötrümes

1998. negü tér eşitgil biliglig sözün
yeyümedi žālim elin kēç uzun
köyer ot-turur küç yağusa köyer
törü suw-turur aqsa ni^ómet öner
uzun el yeyey tēp tēse ay büğü
törü tüz yoritgu boğunuğ küğü

2001. el artar törü birle étlür ajun
el egsür bu küç birle buzlor ajun
telim ordular buzdı küçgey küçin
toru öldi āhir bu küçgey açın
köñül tüzse begler yoritsa törü
bu beglik buzulmas turur⁵⁹⁹ kēç örü

2004. şamuğda yarağsız è elig şutı
bu begler üze şopsa yalğan atı

- [79a] sözi çın kerek beg ne şılķı şutun
mansa añar halk şirilse şutun
bu yalğan kişiler vefāsız bolur
vefāsız kişi halkķa teñsiz şılur

⁵⁹⁸ Yazmada *buşar*.

⁵⁹⁹ Yazmada ikinci *re* satır üstünde yazılmıştır.

2007. negü tēr eşitgil vefālīg kişi
vefā ol kişike kişilik başı
tili yalğan erniñ cefā kılķı ol
cefā kimde erse oşol yılķı ol
kişi yalğanında tileme vefā
bu bir söz sınamış üküş yılķı ol
2010. yürekliğ kerek beg yême alp atım
yürek birle boldı yağıķa têtım
sü başlar eren kür yürekliğ kerek
yüreksiz er at alsa andın yürek
yürekliğ yüreksizke bolsa başı
yürekliğ bolur ötrü tegme kişi
2013. bu sözke tanuķı bu beytığ oķı
bu sözke anuķ tut köñül ög taķı
kür arslan bolu bërse itķa başı
bu it barça arslan bolur öz tuşı
ķalı bolsa arslanķa it başçısı
bu arslan bolur barça it saķışı
2016. aķılıķ kerek begke ķuşķı köñül
bu ķuşķı köñül birle ķılķı amul
aķı bolsa begler atı çawlanur⁶⁰⁰
atı çawı birle ajun beklenür
aķa yıǵlu têrlür er at sü⁶⁰¹ bolur
er at sü bile er tilekin bulur
2019. negü tēr eşitgil urup yêgli er
urup al ay alp er yana erke bër
- [79b] aķı bol bağışla içür hem yêtür
ķalı egsüse ur yana al yêtür

⁶⁰⁰ Satır altında *çavluķ bolur* yazılmıştır.

⁶⁰¹ Satır altında *yaĥşı* yazılmıştır.

azıglıg kür erke bu neñ egsümes
tutuğlı ürün kuşka meñ egsümes

2022. kılıç baldu oq ya kavı küç yürek
bar erken keğ er neñke qorqmas kerek

ajunçı bögü beg nelük genc urur
er at⁶⁰² qayda bolsa anuq genc urur

bu el tutguqa köp er at sü⁶⁰³ kerek
er at tutguqa neñ tawar tü kerek

2025. bu neñ alguqa bir kerek bay boğun
boğun baylıqına törü tüz qodun

bularda biri qalsa törti qalır
bu törti yeme qalsa beglik ulur

ağın ma bu beş neñ yırağ tutgu beg
atı⁶⁰⁴ edgu bolsa kü çaw bolgu teg

2028. birisi eweklik birisi saran⁶⁰⁵
üçünçi buşılıq serin⁶⁰⁶ öz tiren

bu törtünç yawuz begke arquq qılınç
beşinçi yaraqsız bu yalğan erinç

bu kaç neñde begler yırağ tutgu öz
atı artamasa yorıq⁶⁰⁷ bolsa söz

2031. bularda eñ ınğa bu arquq qılınç
bu arquq⁶⁰⁸ qılınçlıg ne muqluğ erinç

muñar meñzetü sözni şāÖir ayur
bu şāÖir sözi tutsa sözke bayur

⁶⁰² Satır altında *eren* yazılmıştır.

⁶⁰³ Satır altında *yañşı* yazılmıştır.

⁶⁰⁴ Satır üstünde yazılmıştır.

⁶⁰⁵ Satır altında *kızgançlıq* yazılmıştır.

⁶⁰⁶ Satır altında *şabursuzluq* yazılmıştır.

⁶⁰⁷ Satır altında *tili boş* yazılmıştır.

⁶⁰⁸ Satır altında *artuq* yazılmıştır.

*ağır yük kişike kılınç arkuķı
kılınç arkuķ erse bulun at oķı*

2034. *yağı kılmağusın kılınçı kılur
yağı bu yağıdın ne bar adruķı*

[80a]

üküş el tutayın tèse ay elig
üç iş kılgu ötrü yêtilse elig

oñ elgin kılıç tutsa ursa salıp
sol elgi bile neñ ülese alıp

2037. *tilin sözlese söz şekerde süçig
boyun bêrdi beg kul uluğ ya kiçig*

ê elig bu kaç neñ kerek begke kör
bođunķa sewülse orun bolsa tör

küler yüz süçig söz silig öz kerek
kılınçı bularķa tükel tüz kerek

2040. *könül tutsa kuşķı⁶⁰⁹ hem elgi aķı
bularķa yaraşı bağırsaķlıķı*

ķamuğ türlüğ erdem bu bilse tükel
yıraķ erse andın yarağsız muhāl

kişi üğrümi bu boğunda talu
talu üğrüm ol bu irüksüz tolu

2043. *ajun boğnı ötrü aņar kul bolur
ajun yer bu begler tilekin bulur*

tügük yüz irig⁶¹⁰ söz küwez kür kılık
kişig tezgürür köndrü bilmes yorık⁶¹¹

utunluķ eweklik yêniğ ķurguluķ⁶¹²
ķara kılķı ol bu yıraķ turguluķ

⁶⁰⁹ Satır altında *ķuy* yazılmıştır.

⁶¹⁰ Satır altında *yumşak* yazılmıştır.

⁶¹¹ Satır altında *til* yazılmıştır.

⁶¹² Satır altında *ķorķmaķlıķ* yazılmıştır.

2046. ara ılı begke kereksiz yaęu⁶¹³
yağu bolsa begke uuzluk anu
ara ul arası bolur beg rn
aralı rnli adırttı krn
talı⁶¹⁴ beg bolayın tse belglg
talı tutęu erdem  atlığ klg
2049. atı beg bolur bolsa ılı ara
arada bu ınęa⁶¹⁵ bolur al ara

[80b]

- yzi krki krklg kerek beg ylg
boğı ortı bolsa ne awluğ klg
krgli yzin krse sewse krp
li boğnı basa kwense⁶¹⁶ turup
2052. yağıa atığ bolsa ersiglikı⁶¹⁷
krr kzke suw brse krklglıki
ayı bođ⁶¹⁸ uzun bolsa gmes⁶¹⁹ bilig
ayı ma⁶²⁰ kt bolsa bolmas silig
alı mundağ erse boğ ortı⁶²¹ kerek
boğı ortı⁶²² bolsa bolur eđęerek
2055. neg tr itgil sınamı ıı
yaında kermi yaamı ıı
boğı ısęa yunığ ılını buı
buı ayda bolsa ttke baı

⁶¹³ Satır altında *yaman* yazılmıştır.

⁶¹⁴ Satır altında *tola* yazılmıştır.

⁶¹⁵ Satır altında *yaman at* yazılmıştır.

⁶¹⁶ Satır altında *ıvan* yazılmıştır.

⁶¹⁷ Satır altında *erenlikı* yazılmıştır.

⁶¹⁸ Satır altında *eger boynı* yazılmıştır.

⁶¹⁹ Satır altında *bilmes* yazılmıştır.

⁶²⁰ Satır altında *eger yaman* yazılmıştır.

⁶²¹ Satır altında *boyı orta* yazılmıştır.

⁶²² Satır altında *orta* yazılmıştır.

*boğ ortu kerek hem teñinçe yarağ
işin ortu t(ut)⁶²³ ay biliglig kişi*

2058. bor içmes kerek beg fesād kılmasa
bu êkki kılıkđın kaçar kıut basa

süçigke süçinse ajun begleri
açıg boldı el kün boğun igleri

oyunğa awınsa ajun tutğuçı
elin buzdı boldı özi kıoltğuçı

2061. üğinde keçürse bu beglik işin
anı yétse bolmas eğerse kıuşın
negü tēr eşitgil bilig bērgüçi
biligsizni⁶²⁴ bordin söküp tıdğuçı

bor içme aya borçı boğzı kıulı
bor içse açıldı çığaylık yolu

2064. kıara borçı boldı neñi boldı yel
begi borçı bolsa kıaçan turğa el

[81a] yağı ol bu bor içmi altun kümüş
kıılınçı tötüş boldı kıılkı uruş
esürse kışi tēlwe munduz bolur
bu tēlwe işi kör kıaçan tüz bolur

2067. negü tēr eşitgil saķınuk kışi
bu söz işke tutğıl e boğzı kıulı
neçe kıılgu işler bor içse kıalur
neçe kıılmağı iş esürse kelür

bor içse oyunğa awınsa begi
kıaçan yētgey el kün işiñe ögi

2070. neçe yañsız işler bor içse bolur
neçe edğü işler esürse kıalur

⁶²³ Satır altında *artuq* yazılmıştır.

⁶²⁴ Yazmada önce *dal* yazılmıştır. Sonra da üstü çizilmiştir.

fesād qayda bolsa qaçar qut⁶²⁵ teze
fesād çın yorır tutçı beglik buza⁶²⁶

arığ ol bu qut kıw arıqlıq tiler
süzük ol bu devlet süzükni yöler

2073. begi içgüçi bolsa müfsid utun
qamuğ içgüçi boldı bođnı⁶²⁷ bütün

qara teñsizin barça begler eter
begi qılsa teñsiz anı kim yeter

arıqsızın ıalñuq suwun yup arır
qalı artasa suw negün yup arır

2076. kişi iglese ot otaçı bérür
otaçı iğije emin kim qılur
arığ tutğu begler köni qılq qılık
boğun beg yolındın tüzer yol yorıq⁶²⁸
neteg tutsa begler kör öñdi törü
boğun boldı andağ ol öñdi körü

2079. bu sözke tanuqı munu bu söz ol
söziñe baqa körse ma⁶²⁹ñi tuz ol

[81b] *bu begler ne yolça yorısa qalı
oşol beg yorıqı bu qılñuñ yolu
begi edgü bolsa yorıqı⁶²⁹ köni
tağı artuq edgü yoriğay qalı*

2082. küwez ol⁶³⁰ kereksiz ne köñli uluğ
küwezlik azıtur⁶³¹ könilik yoluğ⁶³²

⁶²⁵ Satır altında *devlet* yazılmıştır.

⁶²⁶ Yazmada *yüz*.

⁶²⁷ Satır altında *buzdı* yazılmıştır.

⁶²⁸ Satır altında *til* yazılmıştır.

⁶²⁹ Satır altında *yörüşi* yazılmıştır.

⁶³⁰ Satır altında *öziñe baqqıçı* yazılmıştır.

⁶³¹ Satır altında *azğurur* yazılmıştır.

⁶³² Satır altında *yoluluk* yazılmıştır.

- uluğ boldı begler ıutun belgölüg
kıçig tutsa köñlin kötürse ülüg⁶³³
- negü tır eşitgil ukuşluğ yeg⁶³⁴ er
boğunda talusı biliglig beg er
2085. uluğsıg beđük⁶³⁵ tutsa begler köñöl
seziksiz⁶³⁶ uçuzluk körür ay oğul
- küwezlik⁶³⁷ bile kökke ağmas kişı
kalı kuşkı bolsa⁶³⁸ buzulmas işi
- küwezlik asıgsız köñöl tumlıtur⁶³⁹
köñöl kuşkı tutsa kişig yoklatur⁶⁴⁰
2088. beg alçağ kerek bolsa ıutkı⁶⁴¹ köñöl
munı teg yok erse sen andın tünöl
- beg alçağ kerek bolsa köñli açuğ
yazuğluk kişidin keçürse yazuğ
- isinür at er terk bağırsak bolur
bağırsak kişiler tapuğsak bolur
2091. boğun başçı begke bu himmet kerek
bu himmet bile hem mürüvvet kerek
- bu himmet mürüvvet bile barsa çaw
bolur beg tileki yorır ötrü aw
- kimin himmeti bolmasa ol ölüg
ekigün ajunda bu bulmas ülüg
2094. bu himmet bile hem siyâset kerek
siyâsetka beglik riyâset kerek

⁶³³ Satır altında *ilgü* yazılmıştır.

⁶³⁴ Satır altında *yağşı* yazılmıştır.

⁶³⁵ Satır altında *büzürg* yazılmıştır.

⁶³⁶ Satır altında *uyatsız* yazılmıştır.

⁶³⁷ Satır altında *men menlik* yazılmıştır.

⁶³⁸ Satır altında *kiçig köñöl* yazılmıştır.

⁶³⁹ Satır altında *tügülür* yazılmıştır.

⁶⁴⁰ Satır kenarında *bülend* yazılmıştır.

⁶⁴¹ Satır altında *kiçig* yazılmıştır.

- [82a] siyāset bile beg tūzer ēl tōrū
ḡara ḡılḡı⁶⁴² ētlūr siyāset kōrū
- bu sözke yanutı bu beyt ol tanuḡ
tanuḡ ḡayda bolsa bu ḡuccet anuḡ
2097. *bu begler ḡapuḡın siyāset bezer*
siyāset bile beg ēlini tūzer
- ēsizke siyāset yorıtḡu kerek*
*boḡun bulḡanuḡın siyāset süzer*⁶⁴³
- bu ēl tutruḡı hem tüpi bekliki
ēki neḡ-turur aślı yıldız köki
2100. birisi boḡunḡa tōrū ol ülüş
birisi er atḡa⁶⁴⁴ ülese kümüş
- tōrū birle boḡnı sewinse turup
kümüş bolsa er at yarunsa kōrüp⁶⁴⁵
- bu ēkki ḡotu bulsa begdin sewinḡ
ēli ḡapḡı ētlūr bulur beg awınḡ
2103. ḡayu beg boḡunḡa tōrū bērmese
küḡezmese boḡnın yēḡüḡi yēse
- ot ıḡtı boḡunḡa buzuldı ēli
yıḡıldı sēziksiz bu beglik ulı
- ḡayu beg er atnı sewündürmeſe
ḡılıḡ ḡında ḡıḡmas anıḡda basa
2106. ḡılıḡ birle begler uzatur elig
ḡılıḡsız osal beg basumas ēlig
- ḡılıḡ baldu boldı bu ēl saḡḡısı
ḡılıḡın alır beg boḡun baŷḡısı

⁶⁴² Satır altında *yaḡşı* yazılmıştır.

⁶⁴³ Satır kenarında *yaḡşı ḡılur* yazılmıştır.

⁶⁴⁴ Satır altında *yaḡşı at* yazılmıştır.

⁶⁴⁵ Satır üstünde *kōḡül* yazılmıştır.

negü t r      il ajun tut  u ı
     baldu birle ya     ut  u ı

2109. aya   l tutu       lig sa     u
osall   bile y r y     i a  

[82b]      baldu sa     tutun ay unur
     sa     bolsa beg   n  lik bulur
     teprer erken ya  ı tepremez
       n   kirse beg   n  lik y mez

2112. sew n     tut ay beg      ur        
sewin  n tiril tut  i k rme a    
yana ayd             lig   t ı
bu   l     i ters ulu   k r at ı
be         bo  un ba  lamak ı a  r
ba   a  r   bile tut  i emgek tegir

2115. sewin  i az ol k rse   a            
az ol        i telimrek s      
  ay   a ba  a k rse         -turur
sewin  n sora k rse azra   er r
      sewmeg   i seweri az ol
keri i telimrek ereji az ol

2118. b t  ns  z bolur tegme y rde k    l
k    l b t  mese erke artu   mu   ol
k r  barsa tegme    inde   atar
  atarl        k rse tat    k ter
neg  t r      il u        s  i
u        s  i k rse y n   t  i

2121.   lig boyn       a        e ba  ı
a  ar ked⁶⁴⁶ inanmaz u         k  i

⁶⁴⁶ Yazmada *ked*.

*ķılıķ baŗ űzele meŗel beglik ol
ķűnĭne aŗar mi{n}ĭ ħatarlıĭ ĩŗi*

bu yaŗlıĭ-turur barķa beglik ĩŗi
ķayusı erej yēr ķayu űz baŗı

2124. űzűĭ dűnyā űuķbā bulayın tēse
bu ķaķ ĩŗni ķođma ķatıĭlan usa

[83a] kűni tut kűĭűl til bayatķa sıĭĭn
ıği yarlıĭĭn sen aĭır tut tapın

negű kelse rabdın tapı bol tapı
űzűĭ ķulluķı ol tapılıķ tapı

2127. tűzű⁶⁴⁷ ħalkķa kűĭlűn baĭırsak bulun
tuķı⁶⁴⁸ edĭűlűk ķıl sen edĭű bulun

bođunķa asıĭ ķıl yulup⁶⁴⁹ ķılma yas
ķılınķ edĭű tutĭıl ēsiz yası bas

senĭ boldı dűnyā tiriglik bile
tiriglik bulunsa yatıp yē kűle

2130. bűtűn cān űzűlse umunķ tut uluĭ
bayat bēre edĭűke edĭű yoluĭ
munuķı men aydım ēŗitti ēlig
bu yaŗlıĭ kerek begke erdem bilig

ķayu erde bolsa bu erdem tűrű
anı beg atap ēlke tikĭű űrű

2133. tűkel beg bolur bu bođunķa baŗı
anıĭdın bulur edĭű tegme ķiŗi
negű tēr ēŗitgil biliglig tētig
biliglig tētig bilgi ēlke ētig

⁶⁴⁷ Satır altında *tűrűik* yazılmıŗtır.

⁶⁴⁸ Satır altında *dāim* yazılmıŗtır.

⁶⁴⁹ Yazmada *bulup* ama anlamsız olduĭu iķin *yulup* tercih edildi. bk. Tezcan s. 36.

biliglig kerek beg ukušluğ köni
yürekliğ hem öglüg beǵuse üni

2136. aķı hem tözün hem ukušluğ silig
bağırsaķ bolup keǵ küǵezse èlig
közi toķ serimlig ne ķuşķı köñül
soyurķap keķürgen ne ķılķı amul
ķamuğ erdemi bolsa erde örü
boǵunķa bërür bolsa eǵü törü

2139. ķayu èlke bolsa bu yañlığ begi
ķutuldı ol èl boǵnı ketti igi

[83b] tuğar ķut küni èlke ènçlik bolur
dirġġa bu yañlığ ķişiler ölür
bu erdi è èlig meniñ bilmişim
munuķı ötündüm saña uķmışım

èlig suǵali öǵdülmişke

2142. èlig aydı uķtum köni sözlediñ
kereki bu erdi bilig yazmadıñ
taķı bir ayıtġu sözüm bar saña
anı ma açuķluğ ayu bër maña
bu yañlığ begi bolsa erdem tolu
veziri negü teg kerek ay talu

2145. ķalın ķaznaķ ursa kör altun kümüz
ètilse èli artsa èl kend uluş
èlin ètse bassa tüz öñdün bolup
isinse er at köñli eǵü bulup
boǵun ènçke tegse èlig tegmese
begi atı eǵün yaǵılsa basa

XXVIII.

bāb beglerke vezîr bolġu negü teg er kerekini aytur

2148. yanut bérdi ögdülmiş aydı elig
vezîr boldı beglerke sungu elig

séziksiz kerek boldı begke vezîr
vezîr edġü bolsa beg ênçin uğır

vezîr ol yüdügli bu begler yükin
vezîr ol bekütügli beglik kökin

- [84a] 2151. idî artuġ üdrüm talu er kerek
ögi köñli yétse urunsa yürek

uġuşı üküş bolsa bilgi teñiz
ġamuġ iş bütürse ġızartsa meniz

uruġluġ kerek hem saġınuġ köni
könilik üze keçse ötrü küni

2154. uluġ iş bu işke er üdrüm kerek
bütünlük bile ġılġı küdrüm kerek

uġuşluġ kerek hem biliglig kerek
tétiglik kerek hem siliglik kerek

uġuşluġ kişi urġı edġü uruġ
ġopar ġayda bolsa bu ġalmas ġuruġ

2157. saġınuġ kerek dîn idisi arıġ
êmîn bolsa êl bodnı andın arıġ

saġınuġ kişi ol kişi üdrümi
muġadmışġa barġa bu ol ot emi

saġınuġ kişi işte saġlık ġılur
yaraġsızġa yaġmas iş uġrın bilür

2160. beginde basa êlke elgi uzun
vezîr ol eligke ġılınçın sözün

uruġsuz kişiler arıġsız bolur
arıġsız vezîrġa yaraġsız bolur

vefâlıg bolur bu uruğluğ kişi
cefâcı bolur ol arıgsız işi

2163. negü tēr eşitgil törülüg kişi
törülüg kişi boldı el tör başı

uruğluğ kişiler kılınçı silig
vefâ birle halkқа yağığlı elig

arıgsız kılınçı vefâsız cefâ
neçe me yetürse şeker hem yilik

- [84b] 2166. uwutluğ kerek hem közi toğ kerek⁶⁵⁰
uwutsuz kişi ol kişide utun⁶⁵¹

közi toğ kerek neñke suklanmasa
közi aç toğumas bu dünyâ yèse

kişide talusı uwutluğ kişi
uwutluğ kişi ol kişide başı

2169. uwut kimde bolsa kamuğ işni ur
uwut birle yalñuğ utun қапğı tur

uwutsuz kişi ol kişide ili
köni sözlemes söz uwutsuz tili

negü tēr eşitgil uwutluğ tözün
saña ötler amdı bağırsaқ özün

2172. uwutsuz kişide yıraқ tur yıraқ
uwutsuz bolur üsterigli қарақ

uwutsuz yüzi körse etsiz süñük
uwutsuz özi körse bütmes irük

uwut birle yalñuğ yüzi suwlanur
uwut bolsa ötrü közi suwlanur

⁶⁵⁰ Satır üstünde *bütün* yazılmıştır.

⁶⁵¹ Satır üstünde *+ke nerek* yazılmış. Bu yazımı, *kişide utun* yerine *kişike nerek* biçiminde yorumlayabiliriz.

2175. yüzi körki körklüg kerek hem yülüg
kıılınçı köni tegse halqqa ülüg

kıılınçı köni bolsa kıılkı oñay
munuñdın tegir halqqa edgü yıl ay

köni bolmasa işte işçi başı
qamuğ egri boldı bu begler işi

2178. könilik bütünlük kerek işçike
anın bütse begler işin bėrgüke

bu körklüg kişi kıılkı körklüg bolur
kıılınç bolsa körklüg el asğı tolur

kimin bolsa körklüg yüzi taş özi
taşı teg yeme körklüg ol iç yüzi

[85a] 2181. negü tır eşitgil sınamış kişi
sınap edgü esizni bilmiş kişi

*kişi körkiñe iç kıılkı eş ol
yüzi körki birle kıılınçı tuş ol*

*taşı körse tap tut içiñe tanuq
taşı teg içi ol içi teg taş ol*

2184. yülüg bolsa qasıq bolur ol vezir
vezir bolsa qasıq işi keñ yorır

saqışçı kerek bolsa bilge tėtig
bilig birle bilse bu tırlüg bitig

vezir işi barça saqışlar bolur
saqış bilmeşe işçi işi qalır

2187. saqış birle saqlar kişi iş küdüg
saqışın secer er yıl ay kün üdüg

saqış saqlıqın boldı atı saqış
körü barsa saqış idi⁶⁵² ök saq iş⁶⁵³

⁶⁵² Yazmada *idi*.

- têtig bolmasa iş oñarmas kişi
têtiglik bile kıldı yalñuq işi
2190. bitig birle yalñuq bitir bilmişin
bitise bilür er negü kılmışın
- têtiglik nişānı-turur bu bitig
bitig bilgüçi er bolur keğ têtig
- bitig bilmes erse apa oğlanı
negü bilgey erdi yıl ay kün sanı
2193. bitip qoğmasa erdi bilge bitig
saqışqa negü erdi al yañ étig
- törütmeşte aşnu bayat bu óālem
törütte yorıttı bu levh̄ta qālem
- firişte bitir qul negü kılmışın
ıdı ötrü aytur yarın ol işin
- [85b] 2196. köñül qutkı bolsa sewitür kişig
sewitmiş kişiler awıtur eşig
- negü tēr eşitgil kör alçaq amul
ne edgü bolur erke qusşkı köñül
- boğunda sewüg boldı qusşkı kişi
sewügsüz bolur köñli qatqı⁶⁵⁴ kişi
2199. uluğluq uzun yer kişi qusşkı
beğüklükke tegmes boğun qatqısı
- vezirlikqa artuq bütün er kerek
oqıǵlı bitigli keğ öglüg kerek
- tili köñli bir hem qılınçı köni
uwutluğ bağırsağ kişide çımı

⁶⁵³ Yazmada bitişik yazılmıştır.

⁶⁵⁴ Yazmada *qusşkı* yazılmıştır fakat anlam açısından uygun olmadığı için C nüshasında geçen *qatqı* sözcüğü metne alınmıştır.

2202. közi toḡ oduḡ saḡ biligli işig
adırgan yaraḡlıḡ yaraḡsız kişig
tapuḡsaḡ ne özgey yeme eymenük
emānet bile bolsa köḡli süzük
tükel kimde bolsa bu erdem bilig
vezirlik aḡar bërse bolḡa elig

2205. bu yaḡlıḡ kişi bolsa begke vezir
begi birle boḡnı kör ençke tegir
tilekçe tükel bolḡa elig işi
etilgey eli hem bayuḡay kişi
vezir bolsa elke yaraḡsız yawuz
ol el boḡnı buzlor ııḡay bayı tüz⁶⁵⁵

2208. vezir edḡü bolsa boḡunḡa asıḡ
boḡun asḡı birle eligke tatıḡ
negü tır eşitgil e bilgi öḡüz
bilig birle köḡli yarunmış köḡüz
begi edḡü bolsa ne köḡli tili
tutar işçileri könilik yolu

[86a] 2211. ḡalı bolsa begler bu küçgey eşiz
anıḡ işçileri buzlar edḡü iz
begi edḡü bolsa anıḡ işçisi
bolur ḡılḡı edḡü tegürmes yası
esiz bolmaḡınça bu begler baḡın
esizig yaḡurmas öziḡe yaḡın

2214. eşiz ḡayda bolsa eşizler bile
e edḡü yorı sen eş edḡü tile
esiz edḡü birle yaraşmas bolur
köni egri birle küreşmes bolur

⁶⁵⁵ Yazmada *tur.*

- qara tün yaruk künke yaqmas yağuk
yaşıl suw qızıl otqa bolmas qonuk
2217. bilişmes kişig sen bileyin tēse
bilişin ayıtğıl uqulğay basa
- qamuğ neñ qatıldı öz ögri bile
köni tur qatılma sen egri bile
- bu sözke tanuqı bu beyt ol oqı
bu beytni oqısa köñülke toqı
2220. *yorıǵlı uçuǵlı qamuğ neñni kör
tutar özke eş tuş özi (t)eñni kör*
- ēsiz edǵı birle qatılmas qaçar
qamuğ neñke yañzag bu bir yañnı kör*
- vezir begke tutçı kēneşçi bolur
kēneşçi kişiler teñeşçi bolur
2223. ēsizke qatılma qara edǵısi
ēsiz boldı qılqı aǵır yüǵǵısi
- bu begler yaqın tutsa ēsiz kişi
ēsiz qıldı atın hem el kün işi
- bu yañlıǵ bulunsa ē elig vezir
begin ēnçke tegrür qarası udır
- [86b] 2226. bolur beg tileki anıñdın tükel
iş barça etlür qayu erse hāl
- bayur ötrü bodnı hem etlür eli
hazine köpedür qutaður yılı
- bolur atı meñgü qarımas bolup
bolur ornı edǵı qarısı ulup
2229. yedi bu ajunuğ yegey ol ajun
tirilgey qutun tutçı meñgü uzun

èlig aydı uqtum bu sözler ögün
idi edgü sözler yorıdı bu kün

maña aygıl amdı sü başlar kişi
negü teg kerek kılsa begler işi

2232. süsin başlasa hem işin işlese
işin başqa èltse hatā tüşmese
ayu bër maña sen kayusı yarar
çerigin söküp ol yağısın tarar

XXIX.

bāb ögdülmiş èligke sü başlar isfehsalar negü teg kerekin ayur
yanut bërdi ögdülmiş aydı èlig
yağıka tuçı bolsu üsten elig

2235. sèziksiz kerek begke sü başçısı
yaraşmas yağıdın kèterse usı
bu işke idi⁶⁵⁶ kırç katıg er kerek
başında keçürmiş tükel toñ yürek
idi⁶⁵⁷ ök uluğ iş bu sü başlamak
çerig tüzmeke hem yağını sımak

2238. talu er kerek sak bu işke oduğ
añar tegmese bir osalın yoduğ

- [87a] aķı alp atım bolsa alçaķ köñül
tuzı⁶⁵⁸ etmeki kên ne kılķı amul

aķı bolgu artuķ sü başlar kişi
tèrilse añar ötrü üdrüm başı

2241. ülese er atķa ķamuğ bar mālın
adaş ķoldaş ardaş tutunsa ķalın
öziñe bir at ton tulum ķodsa tap
çawıķsa ajunda atın yağsa tap

⁶⁵⁶ Yazmada *idi*.

⁶⁵⁷ Yazmada *idi*.

⁶⁵⁸ Yazmada *turi*.

oğul kız kişim tēp neñin irkmese
ya yēr suw bağım tēp kümüş tērmese

2244. kılıçın tilese kamuğ ārzūsın
urup alsa bērse beđūtse küsin

yētürse içürse keçürse keçim
at üstem kız oğlan bu bērse telim

añar tērlür ötrü kür ersig eren
sewüg cān yuluğlap yatur tağ kayan

2247. yürekliğ kerek artuğ öglüğ kerek
kögüzlüğ kerek hem köñüllüğ kerek

yağıda kereksiz yüreksiz kişi
yüreksiz kişi ol eşiler⁶⁵⁹ eşi

yüreksiz kişiler çerig artatur
çerig artasa er erig artatur

2250. yağıda yürekliğ seringü⁶⁶⁰ kerek
yağı at kemişse tirengü kerek

ayıklık-turur bu ölüm belgölüg
üdi kelmeginçe er ölmes külüg

negü tēr eşitgil azıglıg kür er
ölümüg unıtsa yağısın urar

[87b] 2253. *kişi üdsüz ölmes anadın tuğup
nelük qorqar özüñ yağını körüp

yağıka yalıñ teg eren teg uruş
ecelsiz ölüm bolmas özke bolup

uwutluğ kerek er uwutı üçün
yağı birle qarşur qağıtmas öçün*

2256. uwut birle yalıñuğ yağısın saçar
yağıda eñ aşnu uwutsuz kaçar

⁶⁵⁹ Yazmada *eşerler*.

⁶⁶⁰ Yazmada *ye* ile *siringü* yazılmıştır.

uwutka bolup korklık alplik kılur
ögünçke bolur er özin öldürür
yürekliğ tégüçi uwutluğ⁶⁶¹ bolur
uwutluğ kişi ölse urşu ölür

2259. kılınçı onay bolsa kutkı köñül
boğunka sewitür özin bu yañ ol
isitür kişi köñlin alçaq kişi
yıratur erenig tili il buşı
beğük tutsa köñlin bu sü başlar er
seziksiz yağıdın bu er berge yer

2262. bu köñli beđük⁶⁶² er osallık kılur
osal er ya buzlur ya üdsüz ölür
kür ersig kerek bolsa kaşığ yülüg
yağılsa atı bolsa çawluğ⁶⁶³ külüg
esizlerke kaşığ⁶⁶⁴ kerek korqsalar
yawaşlarke edğü kerek sewseler

2265. siyāset yoritğu kerek sü başı
siyāsetka aşılg bolur sü işi
siyāset yorıtısa sü başlıg bolur
süsi başlıg erse er aşılg bolur
kayu sü bolur bolsa başsız tuşañ⁶⁶⁵
oşol sü buzuldı elig keç yaşañ⁶⁶⁶

[88a] 2268. esizlerke haşmet⁶⁶⁷ siyāset kerek
yana edğüke tutçı⁶⁶⁸ hürmet kerek

⁶⁶¹ Satır altında *Øaql* yazılmıştır.

⁶⁶² Satır altında *uluğ* yazılmıştır.

⁶⁶³ Satır altında *çavluğ* yazılmıştır.

⁶⁶⁴ Satır altında *yaman* yazılmıştır.

⁶⁶⁵ Yazmada *tuşa(n)g*.

⁶⁶⁶ Yazmada *yaşa(n)g*.

⁶⁶⁷ Satır altında *hışm* yazılmıştır.

⁶⁶⁸ Satır altında *dāim* yazılmıştır.

tegür edgülerke tükel edgülük
sewinçin tilegü yüdürmegü yük
bu edgüg tiler barça yalñuķ turup
kişi ķul bolur erke edgü bulup

2271. negü tēr eşitgil è kılķı tözün
bu beytığ⁶⁶⁹ oķıgıl awıngıl özün

*boş āzād kişi barça edgü⁶⁷⁰ ķulu
sen edgü⁶⁷¹ ķilu aç kōnilik yolu*

*ķişilik ķılurķa kişi bol tuşı
ķişi mundağ urdı kişilik ulı*

2274. kerek sü başıña bu bir kaç kılıķ
yağıķa yüz ursa bu tüzse yorıķ⁶⁷²

yağıda kür arslan yüreki kerek
ķarıştuķta esri bileki⁶⁷³ yorıķ⁶⁷⁴

tonuz teg tetimlig böri teg küçi
adığlayu azgın⁶⁷⁵ ķotuz teg öçi

2277. yana alçı bolsa kıızıl tilkü teg
titir buğrası teg kör öç sürse kek

saķızğanda saķrek kerek tutsa öz
ķaya ķuzğunı teg yıraķ tutsa kōz

uluğ tutsa ĥamyet kür arslanlayu
ügi teg usuz bolsa tünle sayu

2280. bu neñler bile er yağıçı bolur
yağıçı bolur hem yarağçı bolur

⁶⁶⁹ Satır altında *teren aķllıķ* yazılmıştır.

⁶⁷⁰ Yazmada *edgü*.

⁶⁷¹ Yazmada *edgü*.

⁶⁷² Satır altında *kıızıl til* yazılmıştır.

⁶⁷³ Yazmada *tileki*.

⁶⁷⁴ Yazmada *re* satır üstünde yazılmıştır.

⁶⁷⁵ Yazmada *azgın*.

yağıcı yarağıcı kişi ol tuçı
yağı sançğuçı hem yétürgen öçi

tuzı etmeki hem aş kên kerek
atı ton tulumı anar teñ kerek

[88b] 2283. aş içgü tuz etmek yağar er atı
aş içgü-turur bu tiriglik otı
negü tēr eşitgil ıla atlığı
tuz etmek kênüt ay kişi ıutluğı
kü çaw⁶⁷⁶ at tilese tuz etmek yétür
tiriglik tilese anı oğ yétür

2286. kişilik kıılığlı inançlığ ağı
tuz etmek hâkı tēp öter er hâkı
uluğluğ tilese aş içgü üle
uzun yaş tilese bulur aş bile
kerek hıl başıka bu bir kaç kıılık
étılse işi ötrü tüzse yorık⁶⁷⁷

2289. sözi çın kerek bolsa ıavli bütün
eger bolsa yalğan inanmas boğun
ekinçi aklığ kerek bēse neñ
sarança yomıtmas kişi alğı yañ
üçinçi yüreklig kerek kögsi kür
yüreksiz yağı körse iglep yatur

2292. bu törtinç kerek alçı hîle bilir
bu hîle bilir erke arslan ulır
tétimlig kerek hem topulsa çerig
yitilik kerek keğ ıomıtısa erig
bu erdem bile bolsa sü başçısı
yağı sançğa yodğa yağının küsi

⁶⁷⁶ Satır altında *çavluğ* yazılmıştır.

⁶⁷⁷ Satır altında *kızıl til* yazılmıştır.

2295. bu yañlıg sü başçı bu sü başlasa
elig bulğa düşmen üze işlese

yüz ursa yağıkça bu sü başçısı
oğuğ turğu tün kün kéterse usı

üküş er kereksiz er üdrüm⁶⁷⁸ gerek
er üdrüm bulunsa tulum tüm gerek

[89a] 2298. üküş sü çerig erse başsız bolur
bu başsız çerig sü⁶⁷⁹ yüreksiz bolur

sınamış yağıcı kişig teñlemes
on ekki mi {n} η er sü üküş sü têmes

çerig sançmış alp er tutuzmış ayu
maña tört⁶⁸⁰ mi {n} η er sü tükel sü tēju

2301. qalın sü yayılsa için bulğaşur
anı étse bolmas yarağısız tuşur

çawıqmış kür alp er yeme sözlemiş
er üdrüm gerek sü tulumluğ temiş

negü tēr atıqmış yağıcı eşit
bu söz eştip ötrü öziñe iş ét

2304. *üküş sü tileme er üdrüm tile*
er üdrüm tile hem tulum tüm tile

étiglig az edgü üküşte körü
telim tuştı artağ üküş sü bile⁶⁸¹

yağıka qalı yortsa sü başlar er
yaqın tutğu özke yağığ işler er

2307. adırğu üdürgü⁶⁸² yezek tutğağı
yırağ tutğu saqlap közi qulğağı

⁶⁷⁸ Satır altında *ozdurğuçı* yazılmıştır.

⁶⁷⁹ Yazmada bitişik yazılmıştır.

⁶⁸⁰ Yazmada *re* satır üstünde yazılmıştır.

⁶⁸¹ Yazmada *tile*.

⁶⁸² Yazmada *re* satır üstünde yazılmıştır.

yezek hem telim yétse tutgaḡ kêtip
yağıḡ başḡu bolsa uru(n)sa ḡaytıp⁶⁸³

süsin étse yapsa ne yortuḡ tüzüp⁶⁸⁴
kêdin ḡalmasa er ya öñdün ozup

2310. tüşün bilse yortuḡ tüzse bilse ked
er at tutsa saḡçı oduḡ tursa ked

yorıḡın küdezse öālem başlar er
öñi turmasa bir yağıḡ işler er

tüşürse toyuḡ ked körüp berk yeri
yıraḡ ıdmasa tıdsa yıḡsa eri

- [89b] 2313. osal bolmasa bolsa artuḡ oduḡ
osal bolsa tegrür basımçı yoduḡ

yağıḡa yaḡusa yezekin alu
tüşürse toyuḡ körse ot suw talu

süsin ked küdezse tıl içḡınmasa
süsi az üküşin yağı bilmesa

2316. ḡatıḡlanu aşnu tıl alḡu kerek
bu tıldın yağı ḡılḡı bilḡu kerek

eger teñlese ötrü étse işin
yağı boynı yençse kéterse başın

bu saḡlık bolur hem oduḡluḡ bolur
yağıda ḡayusı saḡ erse unur

2319. oduḡ beg süsi⁶⁸⁵ kör böke yolçılıḡ
kür arslan münüḡli ḡılıḡ ḡamçılıḡ

yağı sanḡḡuḡa tutḡu êkki tulum
bu êkki tulumdın yağıḡ yer ölüm

⁶⁸³ Yazmada *sıḡu bolsa uru saḡınıp*. Bu dizede noktalama ve yazım hatası vardır.

⁶⁸⁴ Yazmada *turup*.

⁶⁸⁵ Yazmada *sözi*.

- en aşnu yağıka kerek hîle al
bu hîle bile kıl yağı menzi al
2322. êkinçi bu saklık oduğluğ-turur
kayusı sak erse ol üsten bolur⁶⁸⁶

kayusı sak erse yağıda oduğ
seziksiz yağıka bu tegrür yoduğ

yağın sü telim tutsa azrak seniñ
tokışka ewinme{k} yarağ kör anıñ
2325. yaraşgu yarağı bar erse yaraş
yok erse yarıqlan bël alıp küreş⁶⁸⁷

katıqlan osandur usa bas kêçe
kêçe az üküşüg ne bilgey aç

kalı başguğa bulmasa sen yorı
yalawaç ıdıp sen bar elleş yorı
- [90a] 2328. tilin aralık el bol küdezgil özün
tokışka ewinmegü kesgil sözün

takı bolmas erse yağı uğrasa
tokışmak tilese köñül bermese

uzatma işin sen çerig tır tokış
üle neñ erig ög tokış at okış
2331. tokışığ uzatsa yağı öglenür
üküş körse erniñ közi ögrenür

negü tır eşitgil yağı sançmış er
başında keçürmiş közün körmiş er

körüşmes yağınıñ küsi keḍ yıraḳ
körüşse basınur körügli ḳaraḳ
2334. *yağıka yalıñ teg neñin almasu*
uzatsa basıttıñ yiti ḳıl adaḳ

⁶⁸⁶ Yazmada *ur* hecesi satır kenarında yazılmıştır.

⁶⁸⁷ Yazmada *eş* hecesi satır kenarında yazılmıştır.

çerigde bir ança busuğka kigür
yadağ oğçı tuşrup sen öndün yügür⁶⁸⁸

yağıcı ürün kırğıl ersiglerig
yağıka alın kıl kötürsü çerig

2337. ürün kırğıl artuğ yağıcı bolur
yağıcı bolur hem yarağcı bolur

kiçig kur yigitler bolur keğ yiti
qalı yüz ewürse uğıtur otı

manur erig kılğıl öndün kedin⁶⁸⁹
oñuñdın⁶⁹⁰ soluñdın bir ança adın

2340. yağusa çerigke ilişse eri
tuşınça tegişgü kemişse orı
eñ aşnu yıraqdın tegişgü oğun
yağusa süñün teggü bërse boyun
qatılsa qılıç baldu birle tegiş
tişin tırnağın teg yağa tut iliş

[90b] 2343. tiren arqa bërme yağıka bolup
yağığ sanç yok erse uruş yat ölüp
negü tər eşitgil qarışğan kür er
seringil seringgen yağısın urar
kelin kız sewinçi küden tünleri
kür alp er küwençi çerig künleri

2346. kür alp er sekirtip çerig boynı sır
yağını bulunlar alur hem eşir
yağı körse⁶⁹¹ alp er köpirtür izig⁶⁹²
bu qarşur adınlarqa tegmes kezig

⁶⁸⁸ Yazmada *re* satır kenarında yazılmıştır.

⁶⁸⁹ Yazmada *kedin*.

⁶⁹⁰ Yazmada *egin* gibi yazılmış.

⁶⁹¹ Yazmada *se* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

⁶⁹² Yazmada *irig*.

çerig körse alp er kür arslan bolur
sékirtür ya öldürür ya urşu ölür

2349. yağı körse alp er kızartur meniz
karişsa boğulur kızıl hem yağız
at üstem yarıklar bolur kıp kızıl
kızıl kızgu enler bolur yap yaşıl
yağı at kemişse saña uğrasa
serin arka bërme saçılsa basa

2352. yağı teprese sen uğu tepregil
ète uğ adağın yorı turmağıl
kalı kaçsa sèndin yağı turmasa
erig yètgü tutgu bulun tutmasa
yağı sançmış ersig eren bulnuķup⁶⁹³
yana ewre sançtı yağısın utup

2355. yağı kaçsa tap kıl èderme yıraķ
kalı yandru yansa kaçumas adağ
muñuķsa yağı yüz ölümke urur
ölümke yüz ursa kim utru-turur
osal bolsa er kör yorırda ölür
osal bolmasa er tilekin bulur

- [91a] 2358. bu yèrde özünni küdezgil oğul
küdezgil yok erse ölümdin tünül
maña mundağ aydı sınamış kişi
sınamış kişiler sözi söz başı
yağı kaçsa tap kıl èderme uđu
èdertçi yèdi körse berge toğu
2361. yağığ bir saçıtsa yana tèrlümes
otuğ suw uğıtsa yana tirlümes

⁶⁹³ Yazmada *yultuķup*.

muñukmış kişiler ölümüg qolur
ölümüg qoluğlı er öldür ölür

kim iş kılsa terkin añar bêrgü neñ
oşol neñ bile er kızıl kılsa eñ

2364. kim er tutsa öggü açınğü kerek
ol açığ bile er urunsa yürek

yawuz ögdi bulsa idî keğ bolur
keçig ögse kendü kaçan kin qalur

erig ögse elgin kür arslan tutar
atığ ögse yügrür uçarığ yêter

2367. balıkmış bar erse sen emlet körü
bulun bolmış erse yulup al kêrû

qalı ölmüş erse ağırlap kötür
oğul kız bar erse añar hâq yêtür

er at körse ötrü sewinçlig bolur
yağı uğrı bolsa sewüg cân bêrür

2370. isig söz küler yüz bile bêrgü neñ
bu üç neñ kişike bolur eğğü yañ

boş âzād kişiler muñar qul bolur
bu qul cân yuluğlar sewinçin qolur

muñar menzer amdı bu söz ay büğü
körü⁶⁹⁴ barsa yêtrü çin aymış tégü

[91b] 2373. *küler yüz isig söz üle neñ tawar*
boş âzād kişiler bu üçke awar

sen altun kümüş birle alma quluğ
bu üç neñ yuluğ qıl kamuğ qıl yawar

sü başlar kişi bolsa mundağ kerek
anın başlasa sü bolur eğgürek

⁶⁹⁴ Yazmada ikinci vav satır üstünde yazılmıştır.

2376. sen altun kümüşni ülegil neñin
yuluğ kılğa cānın sav altun teñin

bu üç neñke bolur tapuğçı kılı
munı tutsa begler kamağ neñ ulı

bu yañlıg sü başçı bulur erse beg
ışi başqa bargay küwenç bolgu teg
2379. bu yañlıg bolur erse sü başlar er
ışi yañşı étlip küwençke teger

yarağlıg vezir kolsa andağ kerek
sü başçı tiler erse mundağ kerek

añar ötrü begler ınansa bolur
tilemiş tilekin beg andın bulur
2382. yana aydı ögdülmiş elig kütü
eki iş beğük iş uluğluk atı

vezir ol ékinçi sü başlar Óalem⁶⁹⁵
birisi kılıç tuttı biri kalem

bu el bağı örki bu ékki tüzer
bu ékki birikse anı kim üzer
2385. idi artuğ üdrüm⁶⁹⁶ kerek bu kişi
kalı öznesse begke éltür başı

tusulsa idi ol tususı üküş
kalı öznesse yası el kend uluş

begi bolsa edgü kişi üdrümi
bu ékki tapuğçı boğun küdrümi⁶⁹⁷
- [92a] 2388. bulardın bolur ötrü elke asıg
bu asğı bile ötrü begke tatıg

⁶⁹⁵ Satır altında *uluğ iş* yazılmıştır.

⁶⁹⁶ Satır altında *ozdurğuçı* yazılmıştır.

⁶⁹⁷ Satır altında *burun körküzgüçi* yazılmıştır.

negü tēr eşitgil kör⁶⁹⁸ elçi bügü
bügü⁶⁹⁹ sözleri bulsa aş teg yegü

ķılıç birle aldı kör el alğuşı
ķalem birle bastı ol el başğuşı

2391. ķılıç birle alsa bolur terk elig
ķalem bolmağınça basumas elig

ķılıç birle alsa ķayu el küçün
anı sürse bolmas üküş yıl öçün

ķalem birle tutsa ķayu kend uluş
tilek tegrür anda tüzüke ülüş

2394. bu erdi è elig özüm bilmiş
munuķı ötündüm ayıtmış tuşı
elig aydı uķtum munı belgölüg
taķı bir sözüm bar anı ay külüg
maņa sözle amdı körüp edğürek
uluğ ĥâcıbığ⁷⁰⁰ ay neteg er kerek

2397. ĥâcibler üzele bu bolsa uluğ
bağırsaklıķın ķılsa cānın yuluğ
elig aydı sözle yeme bu sözüğ⁷⁰¹
munı ma ayu bër yarut bu közüğ⁷⁰²

XXX.

bāb ögdülmiş eligke uluğ ĥâcibluķķa negü teg er kerekin ayur
yanut bërdi ögdülmiş açtı tilin
ayur enç tirilsü elig mi {n}η yılın

2400. uluğ ĥâcib⁷⁰³ artuķ bütün çın kerek
bu çınlıķ bile keğ bütün dın kerek

⁶⁹⁸ Yazmada *re* satır üstünde yazılmıştır.

⁶⁹⁹ Satır altında *yaĥşı* yazılmıştır.

⁷⁰⁰ Satır altında *meşel* yazılmıştır.

⁷⁰¹ Satır altında *turuķ* yazılmıştır.

⁷⁰² Satır kenarında *köz* yazılmıştır.

⁷⁰³ Satır altında *yaĥşı vezir* yazılmıştır.

- [92b] tüp aslı kerek edgü kılkı oñay
tusulsa boğunğa tuğursa kün ay
tüpi edgü bolsa kör edgü bolur
bu edgü kişi ħalkğa edgü bolur
2403. kişi edgüsindin kelir edgülük
yègü içgü mingü taķı kedgülük
ķılınçı oñay bolsa teñler söz ök⁷⁰⁴
sözüg teñler erniñ işi ked süzük⁷⁰⁵
közi toķ kerek hem uwutluğ⁷⁰⁶ silig
tètiglik kerek hem tümen tü bilig
2406. közi toķ kişi işte almas urunç
urunç alsa ħācib⁷⁰⁷ bolur beg külünç
urunç ol buzuğlı oñulmış işig
urunç yig ķılur ol bütürmiş işig
uwutluğ silig bolsa kılkı tözün
kelir andın edgü ķılınçın sözün
2409. uwutluğ kişi ķılmas èsiz işig
yarağsızķa yaķmas bu sarmas kişig
silig erke devlet siñimlig bolur
silig bolsa ķutķa⁷⁰⁸ tegimlig bolur
tètig bolsa mālķa muñadmas bolur
bilig bolsa işte yañılmas bolur
2412. ne me yaķşı aymış biliglig beđük⁷⁰⁹
biligligke tegdi öz ülgı keğ ök⁷¹⁰

⁷⁰⁴ Yazmada bitişik yazılmıştır.

⁷⁰⁵ Satır altında *turuķ* yazılmıştır.

⁷⁰⁶ Satır altında *ķılķlığ* yazılmıştır.

⁷⁰⁷ Satır altında *yaķşı vezir* yazılmıştır.

⁷⁰⁸ Satır altında *devletķa* yazılmıştır.

⁷⁰⁹ Satır altında *büziürg* yazılmıştır.

⁷¹⁰ Satır kenarında *ēlgini* yazılmıştır.

biliglig kerek kılsa begler işi
şamugğa yaramas biligsiz kişi

bilig tegmese kimke erse ülüg⁷¹¹
tirig tèse bolmas anı tut ölüg

2415. bilig birle yalnuğ⁷¹² beđüp⁷¹³ çawlanur⁷¹⁴
kişilerde üster şamuğ iş unur

[93a] biligsiz kişi ol şuruğ sır beđiz⁷¹⁵
biliglig kişi ornı kökde eđiz⁷¹⁶

uğuşluğ kerek işte artuğ oduğ⁷¹⁷
oduğluğ bile işte tutnur bođuğ⁷¹⁸

2418. uğuş bolsa aşğı idı ök üküş
şamuğ edgölük ülgı ol bu uğuş
uğuşsuz kişi ol yemişsiz yığaç
yemişsiz yığaçıg negü kılsun aç
uğuşluğ yèse yer êkigün ajun⁷¹⁹
uğuşluğ atanur atansa tözün

2421. uğuşluğ biliglig kişi ol kişi
kişide talusı boğuunda başı
yüzi körki körklüg kerek hem yülüg
toğan ersig ünlüg⁷²⁰ sözi belgölüg

sewitür yüzi körki körklüglüki
yaraşur kirip çıksa ersigliki

2424. yülüg⁷²¹ ersig erniñ bolur ħaşmeti
bu ħaşmet bile ol kişi ħürmeti

⁷¹¹ Satır altında *elgü* yazılmıştır.

⁷¹² Satır altında *fehemiğ* yazılmıştır.

⁷¹³ Satır altında *bilip* yazılmıştır.

⁷¹⁴ Satır altında *çawlanur* yazılmıştır.

⁷¹⁵ Satır altında *teñ boy* yazılmıştır.

⁷¹⁶ Satır altında *tayyār* yazılmıştır.

⁷¹⁷ Satır altında *ozğur* yazılmıştır.

⁷¹⁸ Satır kenarında *tözi* yazılmıştır.

⁷¹⁹ Satır altında *eki dünyā* yazılmıştır.

⁷²⁰ Satır altında *Öağıllıg* yazılmıştır.

⁷²¹ Satır altında *yolluğ* yazılmıştır.

saķınıuķ kerek dīn idisi arıē

arıē bolsa ķılķı ķılınķı arıē

saķınıuķ ķiēi yēr ķiēi ķadēusı

saķınıuķ ķiēi ol ķiēi edēusi

2427. yūz utru bolur tutķı hācib ōzi
kōrūr kōzke kōrklūē kerek ol yūzi

bu kōrklūē yūzūē kōrse kōz suwlanur
kōñul aēlur anda bu cān yēmnenūr

muñar meñzetūr amdı bilge bilig
biliglig sōzi tut ē ķılķı silig⁷²²

[93b] 2430. *idī edēü neñ bu ķiēi kōrki yūz*
bu yūz kōrkiñe suw iēer ēkki kōz
ķuba kōrklūēüē kōr ķılın ōzke fāl
iēiñ edēü bolēa ķamuē sōzni ūz

kōñüllūē kerek hem keē ōēlūē kerek
amul⁷²³ bolsa ķılķı taēı edēüreē

2433. kōñüllūē ķiēi sōz unıtmas bolur
kōñūlsūz sōzūē keē tutumas bolur

kōñul bolmasa er kōrūmes ēēig⁷²⁴
ōēi bolmasa er ētūmes iēig⁷²⁵

kōñūlsūz ķiēiler ķuruē keē bolur
kōñul birle yalñuē⁷²⁶ ķamuē iē ķılur

2436. ōēi keē kerek kōñli alēaē amul
ēıēay tul yetimke baēırsaē kōñul
tētiglik kerek hem tōrū keē bilir
ajun kōrki barēa tētigdin kelir

⁷²² Yazmada bu beyit baēlık gibi tek satırda ve sūslū harflerle yazılmıētır. Kenarda *el-ēiŌir* yazılmıētır.

⁷²³ Satır altında *tūkel* yazılmıētır.

⁷²⁴ Satır altında *ēēin* yazılmıētır.

⁷²⁵ Satır altında *iēin* yazılmıētır.

⁷²⁶ Satır altında *fehemiūē* yazılmıētır.

- köñül kuşkı bolsa kamuğka kiçig
tili bolsa yumşaq şekerde süçig
2439. yaruğ tutsa yüz köz kişike küle
kılı(n)ç edgü tutsa kişilik bile
- negü tēr eşitgil kişi alçağı
köñül til kiçig tut è er kıwçağı
- köñül kuşkı bolsa bulur kut erig
küler yüz isig sözke tērlür tirig
2442. küler yüz isig sözke yalnuğ isir⁷²⁷
isinse bu yalnuğ bolur kul esir
- serimlig⁷²⁸ kerek hem tuta bilse öz
közin keğ küdezse tilin tıdsā söz
- kulağı sağ erse ögi bilgi kēñ
yorıķı tüz erse tili köñli teñ
- [94a] 2445. tükel bilse erdem bitise bitig
kamuğ işke bilgin bu kılsa étig
- bu erdem bilig kör kerek barça tüz
uluğ hācib ötrü kızıl kılsa yüz⁷²⁹
- tapuğlarda artuğ bu yinçge tapuğ
hācib⁷³⁰ lıķ-turur baķsa yētrü kamuğ
2448. bu kaç neñ kerek kim atansa hācib⁷³¹
kişi başlasa yolķa öñdün keçip
- muñar menzer amdı bu şā⁷³¹ir sözi
bu şā⁷³¹ir sözi ol biligsiz közi
- hāciblıķķa aşnu bu on neñ kerek
yiti köz kulağ sağ köñül kēñ kerek*

⁷²⁷ Satır altında *êw êv* yazılmıştır.

⁷²⁸ Satır altında *şabur* yazılmıştır.

⁷²⁹ Yazmada *tüz*.

⁷³⁰ Satır altında *yaḥşı* yazılmıştır.

⁷³¹ Satır altında *yaḥşı vezir* yazılmıştır.

2451. *yüzi körki bođ til ukuš ög⁷³² bilig*
qılınçı bularqa tükel tenkererek

uzun kêç yaşasunı elig özi
uluğ hâcib ol begke körgü közi

törü hem toğu öñdi yinçe tapuğ
uluğ hâcib étse açar yol қаpuğ

2454. *muñar menzetü keldi bilge sözi*
êşitse köñül børsü alsu özi

uluğluq-turur bu hâciblik işi
munı başqa êltmes meger keğ kişi

hâcibler işi tut ya begler işi
uluğ ya kiçig tut ötügçi kişi

2457. *ağıç⁷³³ bitigçi ya iş tutğuçı*
ya tonçı etükçi Óāmil⁷³⁴ bolğuçı

ya yat baz yalawaç keliş ya barış
boşuğ bėrgü açığ olarqa tegiş

қонуқları körgü ya boğzı yemi
açıqlıq açığsızқа қılsa emi

[94b] 2460. *yol ağızında erse kişi başlağı*
törüsün⁷³⁵ toқusın⁷³⁶ yazım қılmağı

çıғay tul yetim қıssa bėrse ötüg
anı barça tıñlap ötünse ötüg

mežālim üđinde ötügçilerig
körü alsa yol қılsa bolsa erig

2463. *yana körse iç taş yarağısızlarığ*
ayu bėrse tığsa kötürse arığ

⁷³² Yazmada *kef*'in üst çizgisi çıkmamıştır.

⁷³³ Satır altında *qyğuçı* yazılmıştır.

⁷³⁴ Satır altında *Óāmel* yazılmıştır.

⁷³⁵ Satır üstünde *töresin*, satır altında da *devrüdin/dörüidin?* yazılmıştır.

⁷³⁶ Satır üstünde *toқasın*, satır altında da *tapuğın* yazılmıştır.

bu yañlıġ tũ işler neçe ülgülüg
uluġ hâcib elgi tegir belgülüg

bu işke basut⁷³⁷ barça andın kelir
qalı artasa qalsa andın qalır

2466. è elig hâciblerqa saqlanġu ol
bu qaç yêrde artuġ ma qatlanġu ol

biri beg sözini qatıġ tutsa berk
ekinçi hevâqa uquş qılsa örk

üçünçi körürde küdezse özin
tilinde çıkarmasa tegme sözün

2469. urunç almasa qılsa barça işig
yaġutsa begiñe yıramış kişig

eki neñ kişide bulunsa elig
añar bérnegil iş uzatma elig

biri tilde yalġan çıkarsa sözün
biri egrilik ol sikirtse özin

2472. bu êkki qılınç kimde bolsa köni
özünke yaqurma⁷³⁸ è elig anı

ağın üç iş ol kör tapuġcı işi
küdezmeşe andın özi yêr başı

biri söz eşitse qatıġ tutsa berk
biri körse teñsiz közin yumsa (terk)

[95a] 2475. negü têr eşitgil bügü bilge beg
bu söz işke tutsa saña bolġa yêg
başın qolsa begler sözün sözleme
yana êlke yazma başınını yême
qara êlke yazsa qurıtur başın
tili sözde yazsa uşatur tişin

⁷³⁷ Satır altında *asıġ* yazılmıştır.

⁷³⁸ Satır altında *yawutma* yazılmıştır.

2478. telim körmişim bar tegimsiz kişi
turup êlke yazdı kesildi başı

üküş me eşittim bu til sözlemiş
köñül sırrı açılıp êrin başlamış

yana aydı bilge bögü sözledi
özin tutnumas er başın yêr tedi

2481. hâciblerke artuķ küdezgü özüg
körürde közüg hem ötügde sözüg

üdi bolmağınça özi kirmese
ayıtmasta aşnu ötüg bêmese

negü têr eşitgil uķuşluğ tili
uķuşluğ tili açtı maónı yolu

2484. *üdi bolsa körkit meliklerke yüz
ayıttuķta sözle tilin sözke söz
ķamuğ neñke vaķt ol üdi belgülig
üdi boldı erse körür êkki köz*

bu yañlıg kerek barça erdem bilig
uluğ hâcib ötrü uzatsa elig

2487. bu erdi ê elig özüm bilmiş
munuķı ötündüm ayıtmış tuşı
elig aydı uķtum eşittim bu söz
taķı bir söz aytur seniñdin bu öz
maņa ayğıl amdı ķapuğ başlar er
negü teg kerek ay bu iş işler er

[95b]

XXXI.

bâb ögdülmiş eligke ķapuğ başlar er negü teg kerekin ayur
2490. yanut bêrdi ögdülmiş aydı elig
esen ênç tirilgil ê kılķı silig

ķapuĝ başlar er keĝ baĝırsaķ kerek
teni cānı birle tapuĝsaķ kerek

ķapuĝda yarutsa ķarañķu tūnūĝ
ķapuĝda yētūrse yarumıř kūnūĝ

2493. tōrū⁷³⁹ hem toķu⁷⁴⁰ bilse ķılsa tapuĝ
oñay bolsa ķılķı ķılınķı ķamuĝ

tuzı etmeki kēñ aķı bolsa keĝ
kūmūř bērsa altun er at tērse keĝ

kēçe bolsa yatĝaķ bu yatsa burun
ayu bērsa tegme ķiřike orun

2496. azaķ yat baz erse ayıtĝu kerek
oĝuĝraķ kim erse yaĝutĝu kerek

kōrū bekletip çıķsa ķarřı ķapuĝ
tūkel boldı ol kūnki barça tapuĝ

yana erte tursa ķapuĝ başlasa
kēçe tañda turĝaķnı tepretmese

2499. ķalı yol üĝi bolsa başlap kirip
kōrūnse ģaylın barça yomķı tērip

ōzi çıķsa kōrnūp ūkūř turmasa
ķapuĝda ķiři ķoĝsa ōzde basa

er at kirse ģaylça kōrūnse tūzū
bu⁷⁴¹ kōrse yaraĝlıĝ yaraĝsız azu

2502. ķalı yol kesilse ķapuĝ bařķısı
yana kirĝū bolsa er at sōzķisi

[96a] ōtūnse er at ōtĝi ķolsa tilek
muñadmıř ķiřike bu bolsa yōlek

⁷³⁹ Satır altında *tōre* yazılmıştır.

⁷⁴⁰ Satır altında *toķa* yazılmıştır.

⁷⁴¹ Yazmada *ye* ile yazılmıştır.

- alu bërse açığ kör altun kümüş
şayuka at alsa şayuka yumuş
2505. èrig tapnurı kim bağırsaş sewe
tapunmas şayusı yorığlı yawa

yarağlıg şayu ol asığlıg şayu
boluğluğ şayu ol tusuğluğ şayu

ötünse begiñe bu tegme birig
aça adra bërse kötürse erig
2508. çıkıp edgü yarlıg tegürse tilin
er at köñli mundağ isitse alın

şapuğda ète tursa oltruğ turuğ
tüzülse orun şalmasa bir şuruğ

körü alsa yat baz keligli kişig
ağır tutsa şoldaş kılınmış eşig
2511. liw aş tèrgi kirse körü ıdşa köz
yarağsızni körse anı tıdşa öz

şireni çıkarda körüp saklasa
añar toğru yolda elig tegmese

şapuğda çıkarsa liw aş tèrgini
körü tüz ületse begi körkini
2514. neçe şa tegürgü kerek bu aşığ
şuruğ şodmasa bir içig hem taşığ

èki neñ beğütür bu begler çawı
èlinde tuğı kör törinde liw⁷⁴²

adın ma èki neñ şapuğ körki ol
beğütür beg atın açar şutқа yol
2517. uluğ hâcibi bolsa āzād kişi
taşı bir yarağlıg şapuğ il başı

⁷⁴² Satır altında *alqanı/alvanı* ? yazılmıştır.

[96b]

bu êkki kişi birle êtlür şapuğ
uluğluğ bile atı yağlur şamuğ
iğişi tõeekçi yana ařiıķa
tüzü köz kemişe yeme tuęçıķa

2520. yeme şuşi kişi yeme oķ yaı
anuķ tutsa künde şapuğda tuı⁷⁴³
turup⁷⁴⁴ barsa ewke şaylın ķoldařın
özi birle êltse yêtürse aşın
yêtürse⁷⁴⁵ içürse toğursa şarın
ķuruę ığmasa bërse özde barın

2523. öziğe bir at ton tulum ķılsa tap
adınnın ülese bir az ķođsa tap
tapuęķa kelir erse yat baz kişi
körü alsa êtse otağı eşi
tapuęķa körünęinçe körse anı
aşi boğzı ornı atı hem tonı

2526. yeme aytu tursa er at⁷⁴⁶ şalidin
aıı hem toķı ya tonın opıraķın
muıadığlı bar mu elig tarlıķın
muıııa yarasa ötese řaķın
kim erse řapuęķa birer kelmese
êřitse tilese ne bolmış tèse

2529. şalı iglig erse ayıtęu kerek
yawalıķ⁷⁴⁷ ķılur erse tıđęu⁷⁴⁸ kerek
bu barça begiçe baęırsaķlıķ ol
sewinçin tilep bu tapuęsaķlıķ ol

⁷⁴³ Satır altında *dāim* yazılmıştır.

⁷⁴⁴ Satır altında *alıp* yazılmıştır.

⁷⁴⁵ Satır altında *yêdürse* yazılmıştır.

⁷⁴⁶ Satır altında *êr at* yazılmıştır.

⁷⁴⁷ Satır altında *her yêrde yörür* yazılmıştır.

⁷⁴⁸ Satır altında *tığu* yazılmıştır.

2544. idi saḡ küdezgü bu yêrde begin
yoḏuḡ tegmese anda teḡsizlikin
ḡalı tuṣsa beglerke yaḡluk⁷⁵⁵ ḡatā
tuṣar at üze ḡuṣta awda süde
bütünsüz bar erse yıratḡu anı
sêziklig bar erse saḡıḡu anı

2547. bütün ḡın sewüḡli baḡırsaḡ kiṣi
yaḡın yortsa begke küdeze baṣı

[97b] sü baṣḡı tüze tursa yortuḡ ḡurın
êriglerni yıḡsa yetürse soḡın

kiḡig ḡur uluḡlar ara kirmese
yıraḡ taṣ yoriḡlı yaḡın yortmasa

2550. ḡapuḡda neteg erse oltruḡ turuḡ
bu yortuḡda andaḡ kerek ay uluḡ
ḡapuḡ baṣlar erniḡ baḡırsaḡlıḡı
bu yaḡlıḡ kerek ay ajuḡı aḡı

bu yaḡlıḡ kerek bu ḡapuḡ baṣlar er
begi etmekin yêp işin işler er

2553. munuḡı men aydım êṣitti êlig
talü er tilese üdürsü bilig

êlig aydı uḡtum munı belgölüg
taḡı bir sözüḡ ay maḡa ülgölüg⁷⁵⁶

bilir-se(n) sêziksiz ajun begleri
yalavaḡ ıḡur êldin êlke eri

2556. ayu bêr maḡa bir bilig söz uzu
yalavaḡ ıḡur êldin êlke özi

⁷⁵⁴ Satır altında *salḡalı* yazılmıştır.

⁷⁵⁵ Yazmada *yalḡuk*.

⁷⁵⁶ Satır altında *endâzelik* yazılmıştır.

negü teg kerek bu yalavaçlık er
açar bütse begler qarılatsa yêr

XXXII.

bāb ögdülmiş êligke yalavaç ıdğuğa neteg er kerekin ayur
yanut bêrdi ögdülmiş aydı êlig
bu işke ıdı keğ yêtürsü bilig

2559. kamuğ erde üdrüm yalavaç kerek
biliglig uğuşluğ talu keğ kerek
bayat kıllarında eñ üdründüsi
yalavaçlar erdi kişi edğüsi

[98a] yalavaçdın êtlür telim türlüg iş
yalavaçdın ötrü kelür körklüg⁷⁵⁷ iş

2562. uğuşluğ kerek keğ yalavaç örüg⁷⁵⁸
biliglig kerek sözke bilge yörüg
yana bilse söznüñ içi hem taşı
êtilse anıñ ötrü buzmuş işi
negü têr eşitgil ajunçı⁷⁵⁹ (y)êg er
boğun başlağuçı biliglig beg er

2565. üküşte talu er uğuşluğnı bil
boğunda beğüki biligligni kııl
kıayu işte aşnu aşunsa uğuş
ol iş baķsa bardı sınadım üküş
kıayu işke bilge yêtürdi bilig
anı yêtti tuttı tegürdi elig

2568. uğuş işke tutsa bilig başlasa
üküş işler êtlür kişi işlese
bağırsak kerek hem közi köñli tok
bütün çın kıılıķı köni bolsa ok

⁷⁵⁷ Yazmada *kör* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

⁷⁵⁸ Satır altında *puhte* yazılmıştır.

⁷⁵⁹ Satır altında *ozdurğuçı* yazılmıştır.

bağırsak tapuğcı beg asgın tiler
beg asgın tilegli begin çın sewer

2571. begiçe asığcı bağırsaknı bil
bağırsaknı bulsa özün bağırı kııl
bağırsak tapuğcı bağır sanı teg
bağırda yakınrağ yürek kanı teg
közi suğ kişi özke erksiz bolur
bu suğlar yalavaçça teñsiz bolur

2574. közi toğ çığay erse bayka sanur
serinse kişi tegme işte unur
suğ er umduçı⁷⁶⁰ ol yawuz umduçı
kişi umduçısı atı⁷⁶¹ kolğucu

[98b]

- negü tır eşitgil közi toğ kişi
közi toğ kişi boldı baylar başı
2577. çığay kılsa kimni közi suğluğı
bayutmas anı bu ajun toğluğı
kimi erse umdu kıılur erse kul
anıñ boşluğı kör ölüm birle ol
tağı yaqşı aymış bilig bėrgüçi
közi suğğa öt saw erig bėrgüçi⁷⁶²
2580. tükel bay bolayın tēse belgölüg
köñül baylığı kııl ē ersig külüg
neçe me kul erse közi toğ beg ol
suğ öz beglikindin bu kulluğ yėg ol
kayu beg suğ erse çığay ol çığay
kayu kul közi toğ beg ol köñli bay

⁷⁶⁰ Satır altında *umğucu* yazılmıştır.

⁷⁶¹ Yazmada *anı*.

⁷⁶² Yazmada *çi* hecesi satır kenarında yazılmıştır.

2583. uwutluğ⁷⁶³ kerek keç amul⁷⁶⁴ hem silig
siliglik⁷⁶⁵ bile bilse türlüg bilig

uwut bolmasa er utun il bolur
uwut birle yalnuğ⁷⁶⁶ bütünlük kılar

amul bolsa ötrü atanur tözün⁷⁶⁷
silig bolsa kılkı sewitür özün⁷⁶⁸

2586. têtiglik bile bolsa erke bilig
tüzü işke tegrür bu bilgi elig

bu beytiğ okıgıl negü tēr eşit
bilig birle başlap özünke iş et

*uğuş birle uğ iş bilig birle bil
künün bolsu kutluğ kutaḍsunı yıl*

2589. têtiglik bile er tilekke tegir
bilig bil⁷⁶⁹ uğuş uğ işin ötrü kıl

têtiglik bile bilse türlüg bitig
bitig bilse ötrü bolur er têtig

[99a] bitise okısa eşitse sözüğ
anın ötrü bilge kılar uz özüğ

2592. kamuğ türlüg erdem bu bilse tükel
bu erdem bile er meñiz kılsa al

kitāblar okır hem bilir erse söz
uğar erse şî⁷⁶⁹ hem қоşar erse öz

nücüm bilse tıb hem yora bilse tüş
anıñ yormışı teg sözi kelse tuş

⁷⁶³ Satır altında *uğuşluğ* yazılmıştır.

⁷⁶⁴ Satır altında *Öamel* yazılmıştır.

⁷⁶⁵ Satır altında *yaḥşılık* yazılmıştır.

⁷⁶⁶ Satır altında *fehmluğ* yazılmıştır.

⁷⁶⁷ Satır altında *yaḥşı at* yazılmıştır.

⁷⁶⁸ Satır altında *sevünür öz-durur* yazılmıştır.

⁷⁶⁹ Yazmada önce *kef* yazılmıştır. Sonrada *kef* in üst çizigisi silinmiştir.

2595. bilir erse saķış y me hendese
 aded cedri ķılsa mis hat basa

yana nerd   şatranc bilir erse ke 
 arifleri andın ulır erse ke 

  genke ke  erse atar erse o 
y me ķuş ı aw ı ajunda ozu ⁷⁷⁰

2598.  amu  til bilir erse a sa tilig
 amu  hatnı bilse bitise elig

bu ya lı  gerek bar a erdem bilir
bu ya lı  yalava  tilekke tegir

yalava  t tig bolsa bilge o u ⁷⁷¹
beg as ı bolur anda tutnur bo u 

2601. yalava  yawuz bolsa  ıw  ⁷⁷²  ulı
s ziksiz t ker anda begler suwı

yalava  barır er id  ke  gerek
 amu  t rl   i ke bu tutsa y rek

 ayu t rl   erdem a ar satsalar
anı utsa  tr  a ır tutsalar

2604.  ayu t rl   er me s zin s zlese
anı u sa bilse yana kizlese

yalava  bilir bolsa erdem  amu 
be  y r⁷⁷³ begi atı  lde ulu 

[99b] neg  t r   itgil bilir k k ayu 
bu s z u masa er anı   gi yok

2607. kimi  erdemi bolsa atı yorır
 alı bolmasa erdem atsız  arır

⁷⁷⁰ Satır kenarında *artu * yazılmıştır.

⁷⁷¹ Satır altında *oy a * yazılmıştır.

⁷⁷² Satır altında * ı   * yazılmıştır.

⁷⁷³ Satır altında *ulu  bolur* yazılmıştır.

kişi erdemi birle erdin keçer
üküş bolsa erdem ol örlep uçar⁷⁷⁴

elig sunsa erdem bile er tegip
uluğ tağ başın yërke ildür egip

2610. söz uqқан kerek bolsa hâzır cevâb
cevâb kılsa bërmiş söziñe şavâb

bor içmes kerek keğ özin tutğuçı
özin tutğuçı er bulur qut küçi

biliglig bor içse biligsiz bolur
biligsiz esürse adın ne kıılır

2613. bor ol bu biligke uquşқа yağı
bor atı⁷⁷⁵ hâқиқat tötüş ol çoğı

neçe me biliglig uquşluğ kişi
başın borқа soқsa buzar öz işi

neçe me uwutluğ silig kılkı uz
bor içse utunluğ kıılır barқа öz

2616. esizim uwut ya uquş ög bilig
arıqsız bu borқа bërür ay silig

bor içme bor içse barır er qutı
bor içse bolur tëlwe munduz atı

qarınқа süçig kirse çıqrur sözüğ
bu çıqmış söz ök⁷⁷⁶ yandru örter özüğ⁷⁷⁷

2619. negü tër eşitgil bu beyt ayğuçı
oqıgıl açılğay taşı hem içi

qalı içtiñ erse esürgü süçig
köñül sırrı açtı çıқardı içig

[100a] *biliglig bor içse biligsiz bolur*

⁷⁷⁴ Yazmada *re* sayfa kenarında yazılmıştır.

⁷⁷⁵ Yazmada *anı*.

⁷⁷⁶ Yazmada bitişik yazılmıştır.

⁷⁷⁷ Yazmada *üg* hecesi satır kenarında yazılmıştır. Ayrıca *özini* yazılmıştır.

biligsiz bor içse bolur kenç kiçig

2622. tili uz kerek hem köñüllüg⁷⁷⁸ kerek
sözi uz kerek hem keğ öglüg⁷⁷⁹ kerek

siñimlig⁷⁸⁰ bolur ol tili uz kişi
sözi uz yorisa yarar er işi

köñüllüg kerek keğ unıtmasa söz
negü söz eşitse çatıg tutsa öz

2625. yüzi körki körklüg kerek hem boğı
yülüg bolsa boğ sın kişide keği

özi ersig erse beğük himmeti
bu êkki bile ol kişi kıymeti

sözi bolsa yumşaq şeker teg süçig
süçig sözke yumşar uluğ hem kiçig

2628. yalavaç işi kör neçe söz bolur
sözi yaqşısı bolsa tilekin bulur

bu yañlıg kişi bulsa élig qutı
añar bërse bolğay yalavaç atı

anı ıdşa bolğay yalavaçlıqın
yırağ erse yat baz öz erse yaqın

2631. élig aydı uqtum eşittim munı
taqı bir sözüm bar ayu bër anı

seniñdin ötelsün maña söz taqı
meniñdin ötelsün saña söz haqı

bitigçi negü teg kerek ay têtig
añar beg inanıp bitise bitig

⁷⁷⁸ Yazmada *lüg* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

⁷⁷⁹ Satır altında *körgüçi* yazılmıştır.

⁷⁸⁰ Satır altında *fikirli* yazılmıştır.

XXXIII.

bāb ögdülmiş eligke bitigçi ılımğa negü teg kerekin aytur

- [100b] 2634. yanut bérđi ögdülmiş aydı elig
bu işke idi keğ yetürsü elig

neçe me bilig bilse begler özi
bitigçi kerek ök bitise sözi

bitigçike ayğu kerek iç sözün
küdezse bitigçi üküş ya azın

2637. bu iç söz tutuğlı bütün çın kerek
bütünlükke artuğ bütün dın kerek

kalı tutmasa bu bitigçi sözüğ
begi sırrı açlur bu örter⁷⁸¹ özüğ
neçe me bu begler sözün kizlese
bu êkki kişike kerek sözlese

2640. birisi bitigçi birisi vezir
bu êkki kişike söz açmağ tegir

bu êkki kişike söz açğu kerek
söz açsa awağları yüdgü kerek

bu êkki kişide bolur barça söz
bu söz tutmasa öz işin buzdı öz

2643. idi yaxşı aymış ötüken begi
tilin tutzu⁷⁸² bérmiş saña söz yègi

è begler inançı sözüñ kizle berk
sözüñ kizlemese başın bargā terk

bu ağzın mişāli üñür sanı teg
sözüñ çıksa andın seher tanı teg

2646. yazıldı ajunğa anı tèrgüsüz
èşitti tüzü halk anı ürtgüsüz

⁷⁸¹ Yazmada ilk *re* satır üstünde yazılmıştır.

⁷⁸² Yazmada *tutsu*.

ağızdın ara ot ara suw çıkar
birisi yapuğlı birisi yıkar

köyer ot teg ol bu kereksiz sözün
ağızdın çıkarmağı köygey özün

[101a] 2649. aķar suw teg ol bu tilin edgü söz
ķayuka bu aķsa çecek ündi tüz

aya er atanmış biliglig bğü
kñül sırrı artuķ ķatıķ kizlegü

negü tēr eşitgil bu beytiğ okı
kñül sırrı kizle è kñlüm tokı

2652. *kñül sırrı berk tut sen ayma tilin
ķalı açtıñ erse ökünçi yılın*

*ķızıl til ķara başķa yawlaķ yağı
bu yawlaķ yağığ bekle ènçin salın*

bitigçi biliglig uķuşluğ kerek
ķatı uz belāgat taķı edgürek

2655. bitigde ķat uz bolsa açlur kñül
okıǵu kelir baķsa awnur kñül

belāgat bile ķat teñeşse ķalı
idı edgü til bu bitig söz tili

negü tēr eşitgil ıla sır teñi
idı⁷⁸³ edgü yañ bu bitig söz yañı

2658. ķamuğ edgü sözler bitigde bolur
bitinmiş üçün söz unitmas ķalur

bitimedi erse bitigli bitig
negü bilgey erdiñ bu ĥikmet bilig

bitip ķodmasa erdi bilge bğü
biziñke ozaķığ kim erdi tēgü

⁷⁸³ Satır altında *uluğ* yazılmıştır.

2661. yox erse bitig bu kişiler ara
 tilin sözke kim bütgey erdi kör e

 kişi êldin êlke söz ıdğu bolur
 bitig bolmasa til neçe sözleyür

 ıdı keğ kereklig-turur bu bitig
 bitig birle begler êter êl êtig

[101b] 2664. bu begler işiñe tusulur⁷⁸⁴ kişi
 bu üç türlüg ol kör ê elçi başı

 birisi biliglig uğuşluğ bğü
 taķı bir bitigçi-turur sözlegü

 üçünçi kür ersig er ol toñ yürek
 yağıķa bōrike bu ersig⁷⁸⁵ kerek

2667. uğuşluğ biliglig bu öglüg bğü
 kēñeşke tusulur⁷⁸⁶ añar ne tēgü

 ķamuğ êl işin barça êtgen bitig
 bitigin tutar êl kirişin têtig

2670. yomıtsa⁷⁸⁷ ķayuda bu üç türlüg er
 tilekin bulur er tilek ārzū yēr

 bularda naruķı ķalın bu ķotu
 bu üçke uğu bardaķı ol botu⁷⁸⁸

 ķılıç birle tutlur ķalı tutsa êl
 ķalem birle baslur ķalı bassa êl

2673. biligin uğuşun tegip êl tūzer
 bu üç neñ bile er ajunuğ sūzer

⁷⁸⁴ Satır altında *bolur*, satır üstünde *yarar* yazılmıştır.

⁷⁸⁵ Satır altında *êrlik* yazılmıştır.

⁷⁸⁶ Satır altında *yarar* yazılmıştır.

⁷⁸⁷ Satır altında *yorısa* yazılmıştır.

⁷⁸⁸ Satır kenarında *bütün* yazılmıştır.

bilig birle başlar begi ol törü
uğuş birle işler kamuğ iş körü
kılıç el tüzer hem boğun kazğanur
kalem el tüzer hem hazine urur

2676. kılıç kan tamuzsa begi el alır
kalemde kara tamsa altun kelir
bu ekki-turur bu ajun tutruķı
oza keçmiş iş hem kelir utruķı
aya beg bu ekki uluğ erdem ol
bügü elçi begler munı tutğu yol⁷⁸⁹

[102a] 2679. muḡar meḡzetü keldi amdı bu söz
eşıtgil munı sen aya edğü öz
ıdı edğü erdem bilig bilse er
taķı artuķ erdem kılıç ursa er
kılıç birle tutlur talu edğü el
kalem birle etlür tilek ārzū yer

2682. közi toķ kerek hem özi umdusuz⁷⁹⁰
bağırsaķ kerek çın özi koltğusuz
közi toķ kişı neḡke⁷⁹¹ suķlanmaz ol
kişı neḡ bile bolsa arsızkmaz ol
kişı umduçı bolsa boldı bulun
soyurķa anı sen e körki tolun⁷⁹²

2685. neçe me beg erse kul ol umduçı⁷⁹³
kişide ili umduçı ol tuçı
suķ erse bitigçi bilig artatur
bitir umdı birle bitig artatur

⁷⁸⁹ Satır altında *üim* yazılmıştır.

⁷⁹⁰ Satır altında *üim* yazılmıştır.

⁷⁹¹ Yazmada *ke* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

⁷⁹² Sayfa kenarında *körklür yaḡşı* yazılmıştır.

⁷⁹³ Satır altında *tama* yazılmıştır.

kümüş körse altun añar arsızkar⁷⁹⁴
ıdısi başın yêr ya baş alsızkar

2688. bağırsak tapuğçı eşik yastanur
tıledükde⁷⁹⁵ tutçı kapuğda-turur

bağırsak tapuğçı beg asğı tiler
teni cāmı mālın begiñe ular

bor içmes kerek kılkı bolsa arığ
yarağsız kılınçığ yıratça arığ

2691. bitigçi bor içse biligdin tezer
biligdin tezigli bitigdin azar

bitigçi kêçe tañda ilde kerek
neçede kerek bolsa anda kerek

kişide talula⁷⁹⁶ bu êkki kişig
añar ötrü béril bu êkki işig

[102b] 2694. birisi bitigçi hatı belgölüg
birisi yalavaç tili ülgölüg⁷⁹⁷

yağında yağukda ya yat baz ara
tuşar erse öwke bulardın kör e

bu êkki kişidin tuşar tuşsa iş
bu êkki kişiler eter etse iş

2697. birisi bitigde yañılsa sözüg
birisi tili birle etse sözüg

bitigçi bu yañlıg kerek ay elig
mansa añar bérse bolğa elig

bu yañlıg kişike mansa bolur
kişilik tilese anıñdın kelür

⁷⁹⁴ Satır altında *harışlık kılur* yazılmıştır.

⁷⁹⁵ Yazmada ilk *dal* satır üstünde yazılmıştır.

⁷⁹⁶ Satır altında *yañısı* yazılmıştır.

⁷⁹⁷ Yazmada sayfa kenarında *endāze(lig)* yazılmıştır.

2700. bu êrdi é êlig meniñ bilmişim
ötündüm êligke tükendi işim

êlig aydı uktum munı ma ögün
taķı bir sözüm bar anı ay bu kün

ağıcı⁷⁹⁸ negü teg kerek ay maña
añar bütse özüm yêtürse neñ e
2703. ağı k̄aznaķı tutsa altun k̄ümüş
ol er başķa êltse bu aymış yumuş

XXXIV.

- bāb ögdülmiş êligke ağıcı negü teg er kerekin aytur
yanut bêrdi ögdülmiş êlig k̄utı
sewüg neñ bu altun k̄ümüş cān otı

id̄i çın bütün keğ kerek er köni
köñül yaymasa ötrü tutsa munı
2706. negü t̄er eşitgil bu sartlar başı
ajun tezigini neñke tegmiş kişı
- [103a] sewüg neñ bu cān cānda ȳegrek sewüg
k̄ümüş altun ol cānda keğrek sewüg

êtilmes köñülüg êter bu k̄ümüş
egilmes kişini eger bu k̄ümüş
2709. k̄ümüş körse yalñuķ köñül tutmasa
yarağay anı çın firişte t̄ese

kür er kördi altun özi yumşadı
irig sözlüg erniñ sözi yumşadı

közi toķ kerek hem k̄ılınçı bütün
barı arta barsa küniñe k̄utun⁷⁹⁹
2712. üküş neñ körü toğmış erse közi
yana k̄orķar⁸⁰⁰ erse bayatķa özi

⁷⁹⁸ Satır altında 'aķıllıg yazılmıştır.

⁷⁹⁹ Satır altında *tükel* yazılmıştır.

helâl hem harâm adrar erse aç
yarağlıg yarağsızni bilse seçe

közi toğ kişiler neñiñ edlemes
bütün çın kişiler özin yeglemes

2715. kiçigde körü kalsa altun kümüş
anıñ suşluğ bolmas ança üküş
özi ço(r)kar erse bayatka kalı
bu er tutğa⁸⁰¹ şeksiz könilik yolu
könilik mün⁸⁰² ol barça edgü asıg
bu asğı bile buldı menğü tatıg

2718. <k>öni bolsa yalnuğ küni edgü ol
küni edgü bolsa qutı⁸⁰³ menğü ol
negü tır eşitgil bağırsaq sözi
bu söz işke tutğıl è ajun tözi
*könül til köni tut qılınçın bütün
saña kelge dünyā bu devlet qutun*

2721. *köni bolduñ erse qutadğa küñüñ
selāmet tirilgil sewinçin qutun*

[103b] bağırsaq kerek hem oduğ sağ tétig
tétiglik bile er qılur mi{n}ñ étig

uquşluğ kerek kör⁸⁰⁴ yeme ög köñül
uwutsuz⁸⁰⁵ kişide yırağ tur tünül

2724. uwut ol tıdığlı yarağsız işig
uwut eter ol qılqı artaq kişig
bor içmes kerek hem özin tutğuçı
özin tutğuçı er qutuğ tapğuçı

⁸⁰⁰ Yazmada ilk *re* silik bir şekilde satır üstünde yazılmıştır.

⁸⁰¹ Satır altında *er turğu* yazılmıştır.

⁸⁰² Satır altında *ümiz* yazılmıştır.

⁸⁰³ Satır altında *tükel* yazılmıştır.

⁸⁰⁴ Satır üstünde yazılmıştır.

⁸⁰⁵ Satır altında *uquşsuz* yazılmıştır.

bor içse aklı kılur ol neñin
kişike üler neñ alumas teñin

2727. bu işke ağıç⁸⁰⁶ saran edgürek
saranlık bile neñ küdezgü gerek
bağırsak tapuğçı kör özgey⁸⁰⁷ bolur
bu özgey tapuğçı begin bay kılur
bağırsak kişi ol kişi üdrümi⁸⁰⁸
bağırsaknı bek tut é er küdrümi⁸⁰⁹

2730. ağıç⁸¹⁰ oduğ bolsa iş artamas
sakışlıg tutar neñ özin örtemes
ögi bolsa yalñuğ unitmas bolur
sanu saknu işler yañılmas bolur
unitğan bolur körse ögsüz kişi
bu ögsüz ağıçı buzar öz işi

2733. tètiglik gerek kılsa türlüğ sakış
tètig bolmağınça qalı adrar iş
bitigçi gerek uz qamuğ hat bilir
sakış bitigin küdezse qalır
bitigçi küdezgü kiriş hem çıkış
bitigin küdezgü qamuğ türlüğ iş

2736. yıl ay üd bitise küni belgülüg
açukluğ⁸¹¹ adırtlıg⁸¹² sanı belgülüg

[104a] sakış saklıkı çın bitig birle ol
bitip qoḏsa sakış qapuğ açtı yol

⁸⁰⁶ Satır altında *Öaқıllıg* yazılmıştır.

⁸⁰⁷ Satır altında *özge* yazılmıştır.

⁸⁰⁸ Satır altında *bilig ögreḡgüçi* yazılmıştır.

⁸⁰⁹ Sayfa kenarındaki yazı okunmuyor, harfler kesilmiş.

⁸¹⁰ Satır altında *Öaқıllıg* yazılmıştır.

⁸¹¹ Satır altında *Öaқıllıg* yazılmıştır.

⁸¹² Satır altında *şaburluğ* yazılmıştır.

- negü tēr eşitgil bağırşak kişi
saķış birle bek tutġu işçi işi
2739. bitigsiz işig bek tutumas köñül
köñülke işenme biti ay oġul
bitise alır söz osansa⁸¹³ barır
osal bolsa işçi saķışta ulır
bilir bolsa tegme bu türlüg bitig
anın saķlasa ötrü ılsa étig
2742. saķışa osansa ayu işçiler
saķış bèrdükinde ulır baş çalar
elig saķışın bilse artu yète
bışursa ögi köñli saķış tuta
elig saķışında keçer erse-sen
kerek hendese saķışı tutsa-sen
2745. körü barsa yinçge saķış hendese
munı birle yer kök bolur ol sasa⁸¹⁴
negü tēr eşitgil è bilge bögü
biliglig sözi bolsa aş teg yégü
idi me batıġ hendese saķışı
anın teziginür kör hakimler başı
2748. *aın teg yarır bu yèti at köküg*
aırttı sicim teg birer saķışı
biliglig uuşluġ gerek ılı tüz
uuşluġ kişiler işi barça uz
biliglig kişiler bolur çın köni
köni ayda bolsa yaruyur küni
2751. uuş bolmasa er özin tutnumas
bilig bolmasa er işin étnümes

⁸¹³ Satır altında *unutsa* yazılmıştır.

⁸¹⁴ Satır altında *seçe* yazılmıştır.

- [104b] bolur karşı içre ağıcı işi
özin keğ küdezgü bu yanlıg kişi
köñül til köni tutsa kılkı bütün
açar tegmese ot yalını tütün
2754. közin keğ küdezse tilin beklese
uğuş birle ārzū hevağ örklese
közün körse ötrü köñül ārzūlar
köñül ārzū kılsa anı kim yıgar
köñül beg-turur yēti endām üze
begi başlasa kılmı yügrür tüze
2757. idī yaqşı aymış biliglig sözüg
ē ersig küdezgıl köñülüg közüg
et öz yēti endām köñülke uğar
köñül birle yalnuğ ağır yük yüder
tükel sır beğiz ol köñülsüz kışı
köñülsüz kışı bilge atın yodar
2760. kerek elgi berk sağ kereksiz ağı
saçılmasa ötrü ağı kıznakı
ağılık idī keđ⁸¹⁵ anı kıdmağı
kışı mālī birle ağı bolmağı
satıgıcı kerek bilse türlüğ satıg
satıg bilmese er kılumas asıg
2763. kıamuğ neñ tawarıg biligli kerek
ağırın⁸¹⁶ uçuzın uğuğlı kerek
bilir bolsa kıymet ol arsıkmasa⁸¹⁷
satıgda tawuğda neñ alsıkmasa
alımka bērimke oñay bolsa öz
uluğka kıçigke süçig tutsa söz

⁸¹⁵ Satır altında *uluğ at* yazılmıştır.

⁸¹⁶ Yazmada *ağızın*.

⁸¹⁷ Satır altında *hāris bolmasa* yazılmıştır.

2766. negü ötnü alsa yana bërse terk
aṇar bèrgeler neṇ ḳaçan ḳolsa terk

[105a] satıḡḳa oṇay bolsa ḳılḳı köni
aṇar egsümes neṇ kereklig küni

ḳalı bërse begler er atḳa açıḡ
tegürse anı bolmasa yüz⁸¹⁸ açıḡ

2769. açıḡ tıḡsa işçi er at köṇli sır⁸¹⁹
er at köṇli sinsa alır begke kir

negü tèt eşitgil aḳılar başı
köṇülke alıṇıl é çırḡuy kişi

sewerig sewügsüz ḳılayın tèse
tilin ayḡu neṇni tıḡıp bèrmese

2772. ayıp bèrmegü neṇ tilin aymaḡu
tilin aydıṇ erse anı tıḡmaḡu

sözin ḳıysa begler umunç kötrülür
umunç kètti erse neṇiṇ ḳotrulur

oduḡ saḳ kerek keḡ kereksiz azak
azak⁸²⁰ bolsa işçi bolur iş uzaḳ

2775. bu beglerke tapnur tapuḡcı ḳamuḡ
muṇadıḡ kelip tuttı tapḡun ḳapuḡ

muṇadısa tapuḡcı elig tarlıḳın
begi eştip ıḡsa açıḡ yarlıḡın

uzatsa aḡıcı bu neṇ bèrmese
muṇadıḡ tapuḡcı tüṇülgey basa

2778. kerekinde bulsa kişi öz muṇı
yam erse yaṇaṇça bolur ol teṇi

⁸¹⁸ Yazmada *yüzd(e)*.

⁸¹⁹ Satır altında *sınur* yazılmıştır.

⁸²⁰ Satır altında *uzaḳ* yazılmıştır.

negü tēr eşitgil bu kökçin saña
muḡadmış muḡıña yara ay toña

tilemişte bulsa tilegli neḡin
yanut kılsa bolmas cānıda öḡin

2781. *kerek üdte bir yam yaḡança bolur*
ḡamuḡ neḡke yaḡzaḡ munu bu teḡin

[105b] bu yaḡlıḡ kişi bulsa amdı èlig
uḡuşluḡ biliglig uwutluḡ silig
aḡar bërse bolḡay aḡı ḡaznaḡı⁸²¹
ınansa yaraḡay küdezse ḡaḡı

2784. èlig aydı uḡtum yaruttuḡ mēni
taḡı bir sözǖm bar ayu bër anı
ayaḡ tērgi başlar bu aş başçısı
negü teg kerek ayḡıl aş işçisi
sēziksiz yēse beg a<nı>ḡdın aşıḡ
ınansa aḡar beg küdezse başıḡ

2787. idī ters-turur bu aş içḡü yēḡü
sēziklig kişidin yēse ay bḡḡü
munı ma ayu bērgil amdı maḡa
bileyin uḡayın ē ersig toña

XXXV.

bāb öḡdülmiş èligke aş başçı ḡvān salar negü teg kerekin ayur
yanut bērdi öḡdülmiş aydı èlig
bu işke bütün er kerek keḡ silig

2790. kişide talusı⁸²² köni çın kişi
üdüḡü aḡar bērgü aş suw işi
bu işke idī çın bütün er tile
baḡırsaḡ tapuḡsaḡ uwutı⁸²³ bile

⁸²¹ Satır altında *aḡır hazıne* yazılmıştır.

⁸²² Satır altında *yaḡsısı* yazılmıştır.

bağırsak tapuğcı bütün çın kişi
begiye yuluğlar et öz cān başı

2793. boğuzdın bolur barça begke hatar
işin kılsa aşçı anı kim yêter

ķamuğ yerde begler küdezgü özin
yêgü içgüde açgu saķlık közin

[106a] boğun başlar erke bolur mi{n}η yağı
yağı bolsa kimke yağıgılgı ağı

2796. bütün çın bışıg bolmasa bu kişi
hatarlıg bolur işte begler işi

muḡar kèçki eski tapuğcı kerek
açıyu süçiyü aşın bërse terk

telim tapgı erse üküş emgeki
aḡar bütse bolğay açınmış⁸²⁴ begi

2799. negü tēr eşitgil kişi edğüsi
ķalı tenlemiş teg uķuş belğüsi

ķayu neḡke emgek ķatılsa üküş
sewüg boldı ol neḡ ķamuğda küsüş

ķayu neḡke ıdsā tiriglik kişi
sewüg boldı ol neḡ sewüg cān tuşı⁸²⁵

2802. tiriglik esiz ermes emgek esiz
bu emgekke bërmes tiriglik esiz

tiriglik barır er açımas tilin
yawa bolsa emgek açır kèç yılın

közi toķ kerek keğ yème köḡli bay
arıgılgı kerek hem yüzi körkı ay

⁸²³ Satır altında *uķuşı* yazılmıştır.

⁸²⁴ Yazmada *açıtımış* yazılmıştır.

⁸²⁵ Yazmada *tusı*.

2805. saşınıuğ kerek dın řerı⁸²⁶at bilir
bu mundağ kişidin bütünlük kelir

arığ boldı begler tadusı özi
arığ bolmasa aş kaçan yer ızoı
arığ bolsa aşçı arığ aş yeyür
arığ bolsa aş suw sewe keğ yelür

2808. közi suğ kişi aşka suğluk ılur
elig tegrür aşka aşığ artatur
közi suğ kişiniğ ılınçı yig⁸²⁶ ol
ılınç yiglik erke tensiz ig ol

[106b] neçe me bütün çin er erse köni
anında bütün çin özüñ bil munı

2811. bütün tutđu barça kişig <çı>n bışığ
özüñ keğ küdeşip küdeşgü başığ
muñar menzetü keldi amdı bu söz
unıtma bu sözni aya edgü öz

*ıamuğnı bütün tut küdeşgil özüñ
özüñke bağırsağ seniñ öz közüñ⁸²⁷*

2814. *ıamuğda* *Ö*azizrek bu cānıñ *Ö*aziz
*Ö*aziz cānnı bek tut uzatma sözüñ⁸²⁸

yüzi körki körklüg kerek ılılkı uz
yülüg bolsa bodluga tili köñli tüz

bu körklüg kişi közke körnür arığ
arığ bolmasa aş boğuzka ıarığ

2817. arığlıknı sewmiş-turur bir bayat
arığlık bile er bulur edgü at

⁸²⁶ Satır altında *yaman* yazılmıştır.

⁸²⁷ Yazmada *üñ* hecesi satır kenarında yazılmıştır.

⁸²⁸ Yazmada *üñ* hecesi satır kenarında yazılmıştır.

arıǵlǵnı barça kişiler tiler
arıǵ bolsa aş suw kişi ārzūlar

yıraǵ tutǵu aşta arıǵsız kişi
arıǵsız kişiniñ arıǵsız işi

2820. könilik kerek hem bütün çın ǵılıǵ
köni bolmasa er tüzülmes yorıǵ⁸²⁹

ǵalı egri bolsa bu aş başǵısı
ǵamuǵ egri boldı anıñ işçisi

yomıtsa ǵalın yig bu aş oǵrısı
ǵaçan körki kelgey begi tērgisi

2823. könilik kerek erke edǵū ǵılınç
anın bulsa ötrü tilemiş sewinç
negü tēr eşitgil köni ǵılǵlıǵ er
köni ǵılǵı bolsa ajun bütürü yēr

[107a] köni ǵayda bolsa ǵutaǵur⁸³⁰ küni
tünernes küni er yorısa köni

2826. hıyānet ǵayu yērde ursā adaǵ
asıǵ bērgü barça ǵaçar keǵ yıraǵ

hıyānet kişi ǵayda sunsa elig
teñiz erse suǵlur ǵurıtur yērig

baǵırsaq kerek keǵ begini sewer
uwutluǵ⁸³¹ kerek keǵ özini yıǵar

2829. baǵırsaq kişi begke özgey⁸³² bolur
bu özgey kişi tapǵı asǵı bolur

uǵuşluǵ kerek hem biliglig kerek
üdi bolsa aşǵa ēriglig kerek

⁸²⁹ Satır altında *bu til* yazılmıştır.

⁸³⁰ Yazmada *ǵutadur*.

⁸³¹ Satır altında *uǵuşluǵ* yazılmıştır.

⁸³² Satır altında *özgeçe* yazılmıştır.

törüçe yorisa tapuğ kılsa öz
kirürde çıkarda köni tutsa köz

2832. ukuš işke tutsa küdezse özin
bilig işke tutsa tıdusa közin
vefâ kılsa begke tilep edgü at
ol at birle edgü qalır menğü at
ukuşluğ kişiler at edgü qolur
biliglig kişiler mançlıg bolur

2835. ukušluğ kişidin kişilik kelür
biliglig kişiler kişisi bolur

negü tēr eşitgil ukušluğ kişi
ukuşluğ kişi ol kişide başı

*ukuşluğ vefâlıg kişi tözüni
yuluğlar kişike kamuğ özini*

2838. *arığsız cefâlıg qılınçı utun
qalı aydı erser kıyar sözini*

munu aydım amdı è elig kişi
bu yaqlıg kerek bolsa aşçı başı

- [107b] kirip ötrü tērgi ayak başlasa
anıñdın begi aş sēziksiz yēse

2841. bu erdi è elig özüm bilmişin
ayu bērdim amdı köñül bulmışin

èlig aydı uqtum eşittim munı
tağı bir sözüm bar ayu bēr anı

maña aygıl amdı idişçi başı
negü teg kerek kılsa içgü işi

2844. mansa anar beg ne köñli bütüp
alıp içse içgü anı çın tutup

XXXVI.

bāb ögdülmiş èligke idişçi başı negü teg kerekin ayur

yanut bérdi ögdülmiş aydı èlig
muñar ma idi⁸³³ keğ yètürsü bilig

öz igdiş⁸³⁴ kerek keğ sinamış yılın
köñül basmış erse könitmiş yolın

2847. bütün çın bağırsağ közi köñli toğ
köni bolsa kılkı meşel atğu oğ

anın ötrü bolsa idiş tutğuçı
yarağay bu işke yètilgey küçi

şamuğ türlüg otlar idişçi⁸³⁵ tutar
güvāriş ya ma⁸³⁶cün ya çurnı qatar

2850. telim türlüg otlar anında bolur
yègü yalğağ ot ya içgü qolur
şuruğ öl⁸³⁶ yemiş tut ya içgü süçig
anıñdın bolur bu boğuzğa kèçig
boğuzdın bolur barça begke hatar
boğuz tatğı aşçı idişçi tutar

[108a] 2853. bu aşçı idişçi bütün bolmasa
idi sarp bolur begke içse yèse
negü tēr eşit ay biliglig büğü
boğuz keđ⁸³⁷ küdezgü aş aqru yègü
boğuzuğ küdezse başına asıg
aşıg az yèse bu ağızğa tatıg

2856. üküş kördüm erni yawa kıldı baş
küdezmedi boğzın qowı kıldı yaş⁸³⁸

⁸³³ Satır altında *özi* yazılmıştır.

⁸³⁴ Yazmada *igdiş*.

⁸³⁵ Yazmada *idişçi*.

⁸³⁶ Yazmada *iki vav* ile yazılmıştır.

⁸³⁷ Yazmada *ked*.

⁸³⁸ Yazmada 2856. ve 2857. beyitlerin ikinci mısraları karışmıştır. Metindeki biçim düzeltilmiş halidir.

boğuzdın kirür ig kişike kemi
boğ(u)zdın⁸³⁹ bolur hem añar ot emi

uğuşluğ kerek hem bilig keğ bilir
uğuşluğ kişidin kişilik kelir

2859. ésizke katılımas uğuşluğ kişi
bütün çın bolur bu biliglig eşi

köni ermese köygey erdi otun
köni turmasa kör bolur er bulun

köni bol sen iş kıl é ersig begim
könilikte taştın yok ermiş yegim

2862. idişçi başı keğ koyuğ er kerek
köni tutsa ötrü köñül ög yürek
könilik üze işlese iş bütün
yağurmasa⁸⁴⁰ özke yarağsız utun⁸⁴¹

öz elgi bile kıtsa içgü körüp
özi beklese kıdşa tamğa urup

2865. yegü içgü kıtmış kamuğ otlarığ
öz elgi bile kıtsa tutsa arığ
kıruğ öl⁸⁴² yemiş ya cülengbin cülāb
özi kıtğu tutğu bu barça şerāb

açınu süçinü bağırşaklıkın
idişin küdezse ötese hākın

[108b] 2868. kirür ötrü emgek begi tapğınā
ol emgek tusulur kıulı asğınā
kıayu neñke kirse kişi emgeki
oşol neñde boldı cānınıñ köki

⁸³⁹ Yazmada *dal* satır üstünde yazılmıştır. Ayrıca bu sözcükten önce küdezmedi sözcüğü vardır. Muhtemelen istinsah eden üstteki dizayle karıştırmıştır.

⁸⁴⁰ Satır altında *yawutmasa* yazılmıştır.

⁸⁴¹ Satır altında *kāfir* yazılmıştır.

⁸⁴² Yazmada *iki vav* ile yazılmıştır.

munar menzetü sözledi söz silig
siligler sözi körse barça bilig

2871. *ķayu neñke kirse ķiři emgeki
sewüg boldı ol neñ sewüg cān köki*

*ķiři emgek ıdsā tiriglik ıdıp
anı sewgü yüdgü yüdüirse yüki*

bu yañlıg bulunsa ıdıŗçı başı
añar bërse bolğay ıdıŗçı işi

2874. munuñda basakı bu boşğutları
saķalsız kerek barça körki barı⁸⁴³

bu işke munuñ teg silig er kerek
munuñ tapğı körki yarutsa yürek
yalıñ yüzlüg oğlan tolun teg yüzi
boğı tal ķara saķ beğiz teg özi

2877. bēli bolsa yılmık yana yarı kēñ
ürüñ bolsa kırtış kızıl kızgū eñ

yaşıl kök sarıg al ağı ton keçip
aşağı kötürse yaraşur yorıp

saķalsız kerek bu ıdıŗçı arıg
küdezilse⁸⁴⁴ içgüde kıl tü yamıg

2880. ıdıŗte tü bolsa yarağsız bolur
tü aş suwķa tüşse tatıgsız bolur

munın aydı bolğa bilig bērgüçi
saķalsız kerek tēp ıdıŗ tutğuçı

ıdıŗçı arıg bolsa körklüg yüzi
anıñdın siñer içse içgü kozı

[109a] 2883. negü tutsa körklüg ķiři kılkı uz
yaraşur alır kör bu cān ülgı köz

⁸⁴³ Yazmada *yarı*.

⁸⁴⁴ Yazmada ilk *elif* satır üstünde yazılmıştır.

yüzi körki körklüg kerek kılkı uz
negü tutsa andın tamar barça tuz

2886. *karın açmış özke yüzi körse aş*
usup suwsamışka körüp kangusuz

idişçi başı kör oş andağ kerek
idiş tutğuçılar bu mundağ kerek

ınansa anar ötrü begler bütüp
yakın tutsa bolğay bütün çın tutup

2889. è elig kaç işke er üdrüm tile
bağırsak közi toq uwutı bile
birisi yalavaç bitigçi biri
taķı bir idişçi kör aşçı biri
bularıĝ idi keğ talula birin
ķalı tuşsa teňsiz ökünme yarın

2892. yalavaç bitigçi ıalı bolsa yig
 anıñ yası êlke toqır ay têtig
 ıdıışçı ya aşçı yig erse ıalı
 anıñ yası cãn kôr tiriglik ulı

katıgılan è èlig bu bir kaç kişig
talulayu üdrü buyurgıl işig

2895. yana aydı ögdülmiş ellig ıutı
 beğük boldı begler işi teg atı
 beğük işte teñsiz baş ağrığ bolur
 baş ağrığ kôtürmeſe beglik ıalur
 negü têr eşitgil kênêſçi öge
 kênêſte töker begke yünçi üge

- [109b] 2898. aya beg erej ҡolma emgek kötür

erej birle emgek adaşşu yatur

beg emgep èl ètse boğun şük bayur⁸⁴⁵

bayusa boğun beg tileki bolur

sewinme⁸⁴⁶ keđ⁸⁴⁷ artuğ erejlig kişi

bolur āhir emgek erejke tuşı

2901. neçe me bu aşçı idişçi saña
bütün erse artuğ è ersig toña

olarda bağırsak özünke özün
adın bolmağay sen uzatma sözün

negü tēr eşitgil öge buyruķı
unıtma munı sen bitip hem oķı

2904. *sewüg cān üzele eminde emin*
ķolup bulmadım men özümde adın⁸⁴⁸

ķatıģlan küdezgıl ķatıģ tut anı
ķalı bardı erse tileme emin

ayıtmışnı aydım è elig ķutı
negü teg kerekin emi hem otı

2907. bu yañlıģ kişi birle begler beğür
yağı boynı yençer kü çawın ıdır

munu sözledim men saña belgülüg
taķı bir sözüm bar adın ülgülüg

elig tınlar erse anı sözleyin
yoķ erse bu sözni özüm kizle(yin)⁸⁴⁹

2910. yanut bérđi elig ayur ay бүğü
negü ol maña ay sözün sözlegü

⁸⁴⁵ Yazmada *yur* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

⁸⁴⁶ Yazmada *üç noktalı fe*'nin bir noktası unutulmuş.

⁸⁴⁷ Yazmada *ked*.

⁸⁴⁸ Yazmada *adın*.

⁸⁴⁹ Yazmada satır kenarında kalmış. İyi okunmuyor.

seniñdin eşitgü kerek barça söz
biligke teniz se(n) ukuška ögüz

yanut bérdi ögdülmiş aydı elig
eligdin tegir elke türlüg bilig

- [110a] 2913. eligke ötündüm tapuğçı yolu
negü teg tapunğu begiñe kılı

ne me bilgü begler tapuğçı kılın
negü teg açınğu tapunsa yılın

neçe beg hâkı erse kullar üze
yeme kıl hâkı yok mu begler üze
2916. kılı beg hâkı körse kullar turup
kerek kıl hâkın körse tapgın körüp

tapuğçı tapuğ kılsa dünyâ üçün
kılı bulmasa dünyâ emger küçün

elig aydı keldür maña ay aç
negü ol tapuğçı hâkı ay seçe

XXXVII.

bāb ögdülmiş eligke tapuğçılar hâkı begler üze negü teg kerekin ayur

2919. bu ögdülmiş aydı bu begler üze
tapuğçı hâkı bar tapuğda oza

eñ aşnu yègü içgü bèrgü kerek
tapunğu étigleri étgü kerek

tapuğ kılmağ emgek katığ iş bolur
munı bilse begler tapuğ yış kılur
2922. et öz cān yuluğlar tapuğ kılguçı
tiler beg sewinçi bu kıl bolguçı

isig tumlığ aç toğ yadağ⁸⁵⁰ hem yalıñ
kılıç baldu oğ yèr è elig biliñ⁸⁵¹

⁸⁵⁰ Yazmada *yadağ*.

⁸⁵¹ Yazmada *bili(n)g*.

kêdîn öñdün oñ soñ bolur bu turup⁸⁵²
begin ênçke tegrür bu emgek körüp

2925. yağıka bu öñdün bolur bek tulum
tiriglik tiler begke özke ölüm

[110b] bu yañlıg beginiñ sewinçin tilep
özin emgetür tünni künke ulap

bu tapğı üçün beg öteğü hâkın
anı edğü tutğu bağırsaklıkın

2928. negü têr eşitgil uç ordu hanı
boğunda talusı kişide çını

aya beg boluğlı boğunğa uluğ
bedüt edğü tutğıl tapuğçı kuluğ
tapuğçı bile begler elgi uzar
tapuğçı bile erklig el kent tüzer

2931. neçe beg bedük bolsa aslı uluğ
tapuğçı bile boldı edğü uluğ⁸⁵³

ê elig kişilik mürüvvet bolur
mürüvvet kişike tarikat bolur

mürüvvet tarikat bu ol belgölüg
kişi emgeki bilse kılsa ülüg

2934. tapuğçı kapuğda umınçka turur
umınç bêrmese beg mürüvvet barur

körü bargu begler tapuğçı neçe
tusulur neçe ol tusulmas neçe

tusulur teñinçe açınğu kerek
tapunmış teñi hâk tegürgü kerek

2937. kişi yılkıda ınğa {y} ermes ê beg
munı teñlese iş bolur ülgü teg

⁸⁵² Yazmada satır üstünde yazılmıştır.

⁸⁵³ Yazmada *huluğ*.

boğuz todrur aşnu kişi yılķının
basa aşğı kötrür bu yalñuķ anıñ
açıǵ bérse begler tilin edǵü söz
tapuǵçı yuluǵlar begiñe et öz

2940. isinür tapuǵçı baǵırsaķ bolur
özin emgetür beg sewinçin ķolur

[111a] muñar meñzetü sözlemiş söz tétig
bilig birle yalñuķ uzatur elig

*kişi edǵülükke sewüǵ cān bérür
bir edǵü yanutı on edǵü⁸⁵⁴ ķılur*

2943. *asıǵ bolsa yalñuķ özin ķul ķılur⁸⁵⁵
añar ķul bolur özke emgek urur*

tapuǵǵa körü bérǵü edǵü açıǵ⁸⁵⁶
yalıñnı bütürǵü todrǵu açıǵ

negü beg bolur ay è elig ķutı
kètermese ķuldın çıǵaylıķ atı

2946. negü tēr eşitgil awuķķa sözi
awuķķa sözi ol yigitler közi

kişi emgek ıdsa kişi yurnıñ⁸⁵⁷
yanutı kişilik ķılur ornıñ⁸⁵⁸

kişi emgeki bilmegüçi kişi
kişi tēp atamaǵu yılķı tuşı

2949. èki türlüg ol bu tapuǵ ķılǵuçı
biri boş biri ķul umınç tutǵuçı
bu ķul kendü erksiz tapuǵçı bolur
tapuǵ ķılmasa begde berge bulur

⁸⁵⁴ Yazmada *edǵü*.

⁸⁵⁵ Satır kenarında yazılmıştır.

⁸⁵⁶ Satır altında *hilØat* yazılmıştır.

⁸⁵⁷ Yazmada *yurnı(n)ga*.

⁸⁵⁸ Yazmada *ornu(n)ga*.

boşuğ kör bu tapnur özin kul kılıp⁸⁵⁹
munuñ emgekin yulgu tapgın bilip

2952. boş āzād kişi barça edgü kılı
bularқа ача bèrgü edgü yolu
- boşuğ kul bile tutsa bolmas bu tüz
boşuğdın teñi tut kuluğ kulça üz⁸⁶⁰

bu begler қапуғı erej қапғı ol
erej қапғı tutmaq özün asğı ol

2955. tapuğçı bayusa beg atı bolur
bu atı duŕā birle menğü қалur

[111b] è elig tapuğçı bile beg meşel
satığçı osuğluğ bolur çın tükel

satığçı bèrür neñ añar mün sanı
alıǵlı alır elde ewrer anı

2958. yıl ay kün tükeşe asıǵ yomdarur
yüz utru ulaşur öz asğı alur

muñar menzer amdı tapuğçı kişi
begi birle ortuқ saқıslıǵ işi

begi neñ bèrür kulқа edgü sözün
tapuğçı et öz birle tapnur özün

2961. urur cān yuluǵlap tapuğçı kılıç
anıñ asğı el kend uluşlar erinç

yağı boynı yençer hazıne urur
tilek ārzū niŕmet ulaşu kelür

bu barça asıǵ sanı boldı begim
asıǵ kılguçıǵ edgü tutǵu begim

2964. negü tēr eşitgil bu sartlar başı
öz asğın tiler dünyā kezgen kişi

⁸⁵⁹ Satır kenarında yazılmıştır.

⁸⁶⁰ Yazmada satır üstünde yazılmıştır.

asığlıg ul erse oğulda yakın
asıgsız oğulnı yağı bil saın

amuğ teprenigli asıga yorır
asıg bolmasa awı ewde arır

2967. er at boldı begler anatı yügi
anatsız u umas  begler yëgi

er at birle begler küi belgürer
er at birle begler tügünler yörer

yomıtsa ayu begke ersig eren
ajuna bu beg boldı řāhib-ırān

2970. ayu begde erdem yomıtsa tüköl
aar yıglur ārzü ne olsa tüköl

[112a] ajunıa erdem kerek miñ tümen
bu erdem bile yër ajunı cihān

uuz tutma erdemni öğren oğul
bu erdem yorıgı ürün u teg ol

2973. ürün u utı teg bu erdem utı
yori u atağıl sen erdem atı

negü tēr eşitgil ürün baqlıg er
ajunuğ arıtımış uzun yaqlıg er

bilig erdem öğren ağır tut anı
ağır tutğay āhir ol erdem seni

2976. *bilig bil uu u yorıma yawa*
üdi kelse edgü yarur ol küni

bu sözler eşitti sewindi elig
ayur ay uuluğ uruğı silig

idi yaqlı urduñ işilik ulı
bu ol ın vefālıg iřiler⁸⁶¹ yolu

⁸⁶¹ Yazmada *re* satır üstünde yazılmıştır.

2979. boğun erki boldı meniñ bu özüm
uzun boldı elgim yorık til sözüm
küwenmes⁸⁶²-me(n) amdı bu beglik bulup
öz ençlik tilep me tiriglik bulup
tilekim bu ol kim maña kelgüçi
bayusa meniñdin beďüse küçi

2982. bu begler sewinçi yarınkı asıǵ
duǾā tap maña eďǵü atın yanıǵ
bu barı ħazıne bu altun kümüş
er atqa ülegüke têrdim üküş
kışıke bêrür-me(n) tilep eďǵü at
duǾā artsu atım yorıtsu bayat

2985. tilekim bu ol kim maña tapǵuçı
bayup kalsa mende kêdin ǵalǵuçı

[112b] özüm köçse barsa ǵalır bu boğun
duǾā birle tapsa maña ol üďün

ögdülmiş cevābı eligke

yanut bêrdi ögdülmiş aydı elig
yêtürdi bu işke tükel öǵ bilig

2988. ölüǵli kışıke negü bar adın
meger eďǵü atı yorısa kêdin
bu dñnyā tilese ülegü kümüş
ǵalı ōuǵbā ǵolsa bu ol hem yuluş
bu altun kümüşün üle ay elig
ǵayu el tilese yêtilgey elig

2991. negü têr êşitgil bñǵü beg tili
bu beglik işiñe ol urmış ulı

⁸⁶² Yazmada we hecesi satır üstünde yazılmıştır.

ülegü neñ er tutğu begler qalın
qaçan qolsa tutğay yağısı èlin
hazine nerek köp er at çok kerek
begi bay kereksiz boğun toq kerek

2994. er at bolsa begler èli egsümes
er at bolmasa beg èlin kèç yèmes
er at bolsa begdin sewinçlig yaruq
qayu èl tilese bulur beg anuq
ağı bolsa elgi ajun begleri
èkigü ajunnuñ bu aldı tñri

2997. negü tñr eşitgil biliglig tilin
saranlıq bile beg yèyümes èlin
èki neñ qarıştı yaqışmas qaçar
saranqa yağumas ağığ berk qıçar

[113a] sarandın qaçar barça erdemlüg er
ağıqa yomıtur tilek ārzū yñr

3000. saranlıq bile boldı beglik yağı
saranqa qopar tegme yñrde çoğı
adın èkki neñ ol bu èl tutruqı
birisi sav altun qılıç bir tağı
ağılıq bile beklegü ol èlig
ağılıq bile beg beğür ay èlig

3003. kür alp er kötürse yaşın teg temür
azıqlıg erenlerde teşlür tamur
sav altun bile tñrtse begler elig
qılıçsız tili birle ewrer èlig
bu èkki bile ètgü oşbu èlig
bu èkki bile er beğür ay èlig

3006. sav altun yazar ol tügölmiş kişig
sav altun èter ol buzulmuş işig

kılıç kayda ursa kümüş anda ol
kümüş kayda erse kılıç tuttı yol

aya beg kümüş saç tērilsü keğ er
kümüş yıgsa saçlur kılıçlıg kur er
3009. kılıçlıg kür er kör⁸⁶³ kümüşke tutuğ
yomıtmış sav altun kılıçka yuluğ

saran beg tērer neğ hazıne urur
aķı beg kılıç birle artlap alur

bu yañlıg-turur bu ajun öñdüsü
saranķa söküşü aķı öğdüsü
3012. sözün kesti ögdölmiş öpti yērig
ēligke duŌā kıldı ögdi birig

bu sözler eşitti sewindi ēlig
duŌā kıldı rabķa kötürdi elig
- [113b] ayur ay bağırsak inangu⁸⁶⁴ idim
ķatıgılıķ yērinde sıgıngu idim
3015. seninđe adın yok yōlekim maņa
küwençim-sen-ök⁸⁶⁵ se(n) umınçım saņa

ķayu edgü kıldı maņa kılmadıñ
negü ārzū kıldı maņa bērmedin

neteg tapnuğay-me(n) duŌām bu sözüm
aya meñgü muñsuz bu muñluğ özüm
3018. seninđin ķolur-me(n) basut küç bile
kōni yol ūze tut mēni sen yōle

⁸⁶³ Satır üstünde yazılmıştır.

⁸⁶⁴ Yazmada *inangu*.

⁸⁶⁵ Yazmada bitişik yazılmıştır.

ķamuğ edgölükte taķı artuķı
bu ögdölmiş ol amdı köñlüm toķı
munı bërdiñ amdı maņa sen óatā
ķılur-men munuñ şükri yüz miñ ķata

3021. et öz cān yuluğlar meniñ işime
duóā arturur bu keçer yaşıma

maņa küç bër amdı öteyin ĥaķın
sewinsü maņa bolsu köñli yaķın

yana aydı elig é ögdölmiş e
uķuşluğ biliglig seni ögmiş e

3024. uķuşluğ tilese uķuş-se(n) tükel
ķişilik tilese biligke kemāl

mançlığ bağırsaķ bütün-se(n) silig
ķişilik bile sen kötördüñ elig

tapunduñ açığda aşundı tapuğ
tapuğ ķalmadı sen yetördüñ ķamuğ

3027. meniñdin kerek amdı edgü yanut
saņa ĥaķ öteyin tiriglik anut

neteg kim sewindi seniñdin köñül
bayat bërşü andağ sewinç ay oğul

[114a] sözüğ keşti elig serindi turu
yër öpti tapuğçısı ķoptı örü

3030. turup çıktı andın sewinçlig bolup
atın mindi keldi ewiñe turup

ķıyıķsız kèçe tañda ķıldı tapuğ
yaradı tapuğ açtı devlet ķapuğ

tèrildi ögi hem ķoyuldı bilig
bolu bërdi ewren uzadı elig

3033. negü tēr eşitgil utı belgölög
utı birle  lde awımış k l g

kimiņ birle devlet yaraşsa kelip
başın k kke tegr r yoaru ılıp

kel  b rse devlet yomıtsa bu neņ
kişi k nli t rl r bolur ızg  eņ

3036. muņar meņzet  aydı k kin saņa
bu s z yaşı tıņla   ersig toņa

kimiņ bolsa devlet uzadı elig
amuğ tetr si oņ s zi  g bilig

ajun felyesufı neņi bolmasa
nee tildam erse kişeldi tilig

3039. bu yaņlığ-turur bu ajun  nd si
yayığ d ny  devlet awıar k si

yawuza y z ursa y zi suwlanur
kiigke k z asa beğ kl k bulur

teğir erse kimke bu devlet kelip
t zer i taşını bu bara  tip

3042. alı kelse keldr r amuğ  r z lar
ajuna awıar atı belg rer

alı barsa  lt r bu keld rmişin
yağız yerke ildir r k t rmiş başın

[114b] aya  g k n ll g uuşluğ oğuğ
ayı sewme d ny  toığay yoğuğ

3045. nerek bu araņu t nerig orun
s z k meņg   lke aşunğıl burun

t nek ol bu d ny  k t rgil k n l
eğiz ordu  l ol sen amrul amul

3060. negü teg keçer kün è ögdülmiş ay
çığay mu telim boldı êlde ya bay

êl içre negü bar yarağsız yawuz
boğun hâli açğıl maña ürtme söz

boğun tillerinde negü söz yorır
söküş mü telimrek ya ögdi kelir

3063. münüm mü üküşrek azu erdemim
ayu bër maña sen kılayın emim

ögdülmiş cevâbı êligke

yanut bërdi ögdülmiş aydı êlig
tilek keldi tuttı tegürdi elig

êlig devletinde êtildi ajun
sağınç kısga boldı sewinçler uzun

3066. bayudı boğun ênçke tegdi yatur
uluş kend bezendi köñül yilgütür

erej birle erter boğun künleri
sewinçin keçer kör bütün tünleri

tilin sözledi barça edğü şenâ
duŖâ birle tınmas tınığlı tın a

3069. törü suw teg ol küç⁸⁶⁷ kör ot teg yodug
süzük suw ağıttıñ uğıttı otug

[115b] törü tüz yorıttıñ êtildi ajun
kim erse küçeg êlde körmes közün

è êlig üç işdin tegir küç basınç
biri beg osal bolsa tegse êrinç

3072. êkinçi basınçağ boğun başlar er
üçünçi suğ erse boğun bağır yër

⁸⁶⁷ Yazmada satır üstünde yazılmıştır.

seniñde yok amdı bu üçte biri
qayudın teger êlke küçgey eri

è edgü törülüg arıg beg silig
bayat bêrdi erdem saña ög bilig

3075. özün buldı tevfiq kamuğ edgüke
boğun boğnı bütti yègü kedgüke
şükür qıl bayatqa tapuğ qıl saqın
erej qıl bir ança sen ènçin awın
taşirtın negü tuşsa yanluğ yazuğ
munu men yügürdeçi qul-men anuğ

3078. şükür kıldı artuğ sewindi elig
şenâ kıldı rabqa kötürdi elig
ayur ay bağırsaq idim se(n) uluğ
ağır kıldın elde bu yunçıg quluğ
tegürdün maña sen kamuğ edgülük
munuğ şükri boynum üze boldı yük

3081. bu şükruğ qaçan qılğa özüm yete
munuğ şükri mèndin saña sen öte

elig suôâli ögdülmişke

yana aydı elig è ögdülmişim
bayat⁸⁶⁸ fazlı erdi seni bulmışım

[116a] sebeb-sen se(n) amdı kamuğ edgüke
küçüg tıdğuqa hem törü bèrgüke

3084. bayat bêrdi kendü kamuğ edgülük
seni bêrdi artuğ adın on ülüg
neçe beg qatıglansa yalnız özün
bolu bèrmese qul étümes uzun

⁸⁶⁸ Yazmada *te* satır üstünde yazılmıştır.

beg içtin bolur körgü taştın közi
bağırsağ qulı ol közi hem sözi

3087. közüm-se(n) tilim-se(n) elim-se(n) maña
anın edğü boldı atım ay toña

negü tēr eşit amdı hağan tili
ajun başlamış bütrü basmış eli

bağırsağ quluğ bulsa begler tilep
anı tutğu altun kümüşke qalap

3090. köni çın kişi bulsa begler qutun
özi ençe tegdi tirildi qutun

tapuğçı talusı bağırsağ bolur
bağırsağ tapuğçığ tilep kim bulur

bağırsağ yok erse ajunda talu
kişilik qaçan turğay erdi tolu

3093. esirker-me(n) amdı e ögdülmiş e
bir ök⁸⁶⁹ se(n) atañdın maña qalmış a

tağı bir bar erse seni teg ağın
uğa bergey erdi kör öñdün kedin⁸⁷⁰

bir ök⁸⁷¹ se(n) maña sen e qılqı köni
seni öz yitürse ağın bir qanı

3096. bu yalñuzluqunqa özüm eymenür
tağı bir⁸⁷² eş erse saña ay unur

saña tegmegey erdi emgek üküş
maña ma duŌā teggey erdi ülüş

[116b] tile bar mu körgil qadaşlar ara
saña uğğu teg bir ayıtğıl kör e

⁸⁶⁹ Yazmada bitişik yazılmıştır.

⁸⁷⁰ Yazmada *kedin*.

⁸⁷¹ Yazmada bitişik yazılmıştır.

⁸⁷² Yazmada satır üstünde yazılmıştır.

3099. yanut bērdi ögdülmiş aydı elig
esen bolsu işke yētilge elig

erejlensü elig tuçı ençrünü
tilek ārzū kelsü özi tınçrunu

meniñ emgerimke elig altunı
ağır kılmasu köñli tutsu köni
3102. maña tegse emgek erej⁸⁷³ me tegir
erej birle emgek yanaşu yorır

qalı el işiñe tusulğu kişi
tilek erse elig boğun el başı

negü tēr eşitgil ē elçi bügü
bügülep kılur elçi künde ögü⁸⁷⁴
3105. üküş bolsa elke basutçı tile
el etlür beğük beg yatıp yēr küle

telim bolsa elde tusulur tētig
begig⁸⁷⁵ ençke tegrür kılur bu etig

yoq ermes qadaşlar ara bar meniñ
bu yañlıq kişi bilgi artuq anıñ
3108. qamuğ erdemi bar saqınuq oduğ⁸⁷⁶
qayu işke tegse boğur tü bođuğ⁸⁷⁷

kıılınçı köni atı oğğurmış ol
qamuğ edğülükke elig urmış ol

velikin ewürdi bu dünyāda yüz
turup tağqa kirdi köñül kıldı tüz
- [117a] 3111. bayat tapğı birle özin emgetür
tapuğ birle yazuq igin emletür

⁸⁷³ Satır altında *devlet* yazılmıştır.

⁸⁷⁴ Satır kenarında *yaḥşı* yazılmıştır.

⁸⁷⁵ Yazmada ilk *kef'in* çizgisi yoktur.

⁸⁷⁶ Satır altında *saqınçı uzun* yazılmıştır.

⁸⁷⁷ Satır altında *yaman yaḥşı bolur* yazılmıştır.

meniñde yüz üsten⁸⁷⁸ anıñ erdemi
boğunda talusı kişi küdrümü⁸⁷⁹

mèni birle bolsa meniñ ol қадаş
қamuғ işke bolğay anıñ bilgi baş

3114. èlig altunı tıngā köñli bütüp
sewinçin⁸⁸⁰ tirilgey ajunuğ tutup
èlig aydı ārzūm tilekim bu ol
anı bulsa ötrü tayanğay köñül
negü teg қилur-se(n) bu işke ètig
maña yaқru⁸⁸¹ bērsen anı ay tètig

3117. negü teg oқılım anı ay berü
kimi ıdsā bolğay oқıtçı naru
bitig mü kerek yā söz ıdsā tilin
yarağı negü ol sen andağ қılın

ögdülmiş cevābı èligke
yanut bērdi ögdülmiş aydı bu söz
ayıtmışқа èlig cevāb қıldı öz

3120. қадаşım barını ötündi bu öz
kelir mü yā kelmes açılmas bu söz
қalı kelse edğü ağırladı söz
apañ⁸⁸² kelmese bolğa yarlıғ uçuz
sarılğa mu erki èlig altunı
ilengey mü erki maña ol köni

3123. èlig aydı men söz ayıttım saña
sen öz bilmişin sözni aydın maña

[117b] oқı kelse kelgey қalı kelmese
negüke ilengüm sözüm tutmasa

⁸⁷⁸ Satır altında *işi yaḥşı* yazılmıştır.

⁸⁷⁹ Satır kenarında *kişike yaḥşı kör* yazılmıştır.

⁸⁸⁰ Yazmada satır altında *sewünçi* yazılmıştır.

⁸⁸¹ Satır altında *pend* yazılmıştır.

⁸⁸² Satır altında *ger* yazılmıştır.

sen ögdün anıñ türlüğ erdemlerin
ol erdem üçün men tiler-men erin⁸⁸³

3126. biliglig ukušluğ tédükün üçün
anı arzūladım hevāka⁸⁸⁴ öçün

biliglig ukušluğ kişi ol kişi
anıñda naru barça yılķı tuşı

biliglig ukušluğ bilir bilse iş
biliglig ukušluğ kılur kılsa iş

3129. muñar menzer amdı bu söz belgūlūğ
eşıtgil munı sen e ersig külūğ

bilig birle yazlur kamuğ ters tūğün
bilig bil ukuš uķ tirilgil ögün⁸⁸⁵

bilig işke tutıl taķı bil köni
taķı ögrenü tur osanma bu kūn

3132. maña yalñuz ermes anıñdın asığ
saña ma қадаşdın asığ hem tatığ

қадаşlıғ bolur se(n) kerek bu қадаş
қадаş bolmasa tutǵu erke adaş

idi⁸⁸⁶ yaķşı aymış kör elçi başı
kamuğda⁸⁸⁷ küçi bek қадаşlıғ kişi

3135. қадаşlıғ kişi küsi çawı beďük⁸⁸⁸
adaşlıғ kişi atı sawı⁸⁸⁹ beďük⁸⁹⁰

қадаşın жоқ erse yorı tut қадаş
adaş edǵu bolsa bu boldı⁸⁹¹ қадаş

⁸⁸³ Satır altında *anı* yazılmıştır.

⁸⁸⁴ Satır altında *aytқан* yazılmıştır.

⁸⁸⁵ Yazmada *nun* satır kenarında yazılmıştır.

⁸⁸⁶ Satır altında *özi* yazılmıştır.

⁸⁸⁷ Satır altında *dāim* yazılmıştır.

⁸⁸⁸ Satır altında *çavı uluğ* yazılmıştır.

⁸⁸⁹ Satır altında *pak* yazılmıştır.

⁸⁹⁰ Satır kenarında *büzürğ* yazılmıştır.

⁸⁹¹ Satır altında *uruldı* yazılmıştır.

ögdülmiş cevābı eligke

[118a] yanut bērdi ögdülmiş elig utı
anı ın tilese ēteyin otı

3138. elig yarlıasa barayın özüm
oıyın anı men açayın sözüm
tilin sözleyin men tükel türlüğün
biligdin uuşdın söz üdrüp ögün⁸⁹²
elig me bitisü öz elgin bitig
ēşitsü elig yarlıın ol tētig⁸⁹³

3141. maa tutsu mēndin tēyü bilmesü
yēme yarlı ēştip kēte turmasu
nee me özüm sözlese söz tilin
elig yarlıı bu bitig söz adın
negü tēr ēşitgil ē alı aı⁸⁹⁴
ara kölin awlar begi yarlıı

3144. taı yaı aymış biliglig özi
tügülmüş köülni yazar beg sözi
isig⁸⁹⁵ sözlese ula begler tilin
unıtmas anı ul tirilse yılın
ayu beg tili yumşaq erse süig
anı sewdi⁸⁹⁶ bonı ulu tut kiig

elig cevābı ögdülmişke

3147. elig aydı amdı bu erse yara
bitiyin bitigim aar bolsu a
saa baru erse ētingil ētig
munu men özümdin bitidim bitig

⁸⁹² Yazmada ilk *ke* in izgisi yoktur.

⁸⁹³ Yazmada elif ile yazılmıştır.

⁸⁹⁴ Satır altında *Öaıl* yazılmıştır.

⁸⁹⁵ Satır altında *ıslık* yazılmıştır.

⁸⁹⁶ Satır üstünde *sēvdi* yazılmıştır.

XXXVIII.

bāb kün toĝdı êlig odğurmışka bitig bitip ıdmışnı aytur

[118b]

devāt ҡoldı ҡaĝıd bitidi bitig

bitig birle etti işiñe etiĝ

3150. bayat atı birle sözüĝ başladı
törütgen igidgen keçürgen tedi

ayur men bitidim bayatım atı

bu at ol ҡamuĝ türlüĝ igke otı

üküş öĝdi artuķ telim mi{n}η şenā

ķılur-men bayatķa añar yok fenā

3153. tiledi törütti ҡamuĝ teprerig
tirilgü bërür yem tutar ol tirig

uĝan ol köni țin-turur⁸⁹⁷ bërgüçi

törümüş ҡamuĝ halkķa yëtrür küçi

yaşıl kök yarattı yaruttı kün ay

ķara tün yaruķ kün saķışlıĝ yıl ay

3156. törütti bu ewren⁸⁹⁸ tuçı⁸⁹⁹ ew{ü}rülür
bayat hükmi taķdır bile tezinür

törütme⁹⁰⁰ aşnu yorittı ķazā

ķazāķa tapı⁹⁰¹ bol boyun eg uğ a

negü ķolsa ķıldı ne ķolsa ķılur

negü aysa boldı ne aysa bolur

3159. êligdin selām köñli aytu bitig
bitidim esenlik üze ay têtig⁹⁰²

esen bar mu erki et öz ençlikin

negü teg yüder erki üdleg yükin

⁸⁹⁷ Yazmada ikinci *re* satır üstünde yazılmıştır.

⁸⁹⁸ Satır altında *felek* yazılmıştır.

⁸⁹⁹ Satır altında *dāim* yazılmıştır.

⁹⁰⁰ Satır altında *yaratmasta* yazılmıştır.

⁹⁰¹ Satır altında *yeter* yazılmıştır.

⁹⁰² Yazmada *elif* ile yazılmıştır.

êşittim seniñ edgü kılķını yañıñ
bu üdte yok ol tēp saña tuş teñiñ

3162. bayat kılmış amdı saña edgülük
bilig bērmış erdem uķuş ög ülüg

bu yañlıg kılınçıñ eşitti özüm
sēni ārzūladı ē körklüg yüzüm

[119a] kıadaşını ıdtım bu ögdülmişig
sözümni tegürgey uķup bilmişig

3165. yaķın kıap kıadaşdın yitürmiş-se(n) öz⁹⁰³
ulus kend boğundın ewürmiş-se(n) yüz

turup tağķa kirmış özün yañuzun
tapuğ kıılguķa bu tapuğ keğ uzun

negü kııldı erdi kıadaşlar saña
nelük yüz ewürdüñ aça ay maña

3168. kıalı tegdi erse saña küç basınç
berü kel maña ay bu kıadğu saķınç

saña men bēreyin törü küç bile
bu yērde tirilgil sewinçin küle

kıadaşdın kıadaşķa asığlar bolur
asığ birle yañuķ tatığlar bulur

3171. barışğu kerek kıap kıadaşlar bile
kıatılğu kerek eş adaşlar bile

kıayuda yaraşıklıķ erse yaķın
ol işde bolur asğı köñlün baķın

negü tēr eşitgil bu şıŖr ayğuçı
ēkigü yaraşsa asığ yēr⁹⁰⁴ tuçı

3174. *yağız yēr yaşıl suw yaraştı bile*
ara miñ çēçekler yazıldı küle

⁹⁰³ Yazmada satır üstünde yazılmıştır.

⁹⁰⁴ Yazmada *bēr*.

yaraşıķyorisaķadaşyaadaş
olardınbolurķap⁹⁰⁵ķadaşķabile

ķalı bardın erse tapuğ ķılğalı
tapuğ kendte ķılğıl bu ol dın yolu

3177. uluş kendte tāŖat telim bar ıduķ⁹⁰⁶
oşol yêrde yêtrü körü barsa yok

bilig öğren aşnu tapuğķa üküş
biligsiz tapuğ asğı bolmas ülüş

[119b] kişi êkki türlüğ kişi atanur
biri öğretigli biri öğrenür

3180. êkide naru barķa yılķı sanı
tilese munı tut tilese anı

êlig pendi odğurmışķa

sen amdı ķayu-se(n) maņa ay açā
êkide biri bol üçünķte ķaç a

bilig bildin erse tükel öğrenip
anı işlet amdı kör emgek ıdıp

3183. ķalı bilmediñ erse öğren bilig
tapuğlarķa ötrü tegürgil elig

negü têr êşitgil bilig bêrgüçi
bilig birle tāŖat tapuğ ķılguçı

bilig birle öğren bayat tapğınā
bilig tamğa bolur ķamuğ ķapğınā

3186. bilig birle tāŖat muyanı tümen
biligsiz tapuğ ķılsa bulmas muyan

biligsiz tapuğ ķılmışında körü
biliglig udımış muyanı örü

⁹⁰⁵ Yazmada *be* sonradan satır üstünde yazılmıştır.

⁹⁰⁶ Yazmada *ıduķ*.

uluş kend içinde tapuğ bar telim
oşol yêrde kılsa bulumas yarım

3189. seniñ anda tapguñ namāz ol biri
taķı biri rūza tutar-se(n) urı
munuñda adın anda tāŖat kayu
maña körkitü bér tilin sözleyü
atandı özün amdı zāhid atı
bu atıñ saña boldı tāŖat yutı

- [120a] 3192. muñar arsqar erse amdı özün
bu tāŖat yawa boldı kesgil sözün
tapuğ kılgı halkdın anı kızlegü
üküş tāŖat erse anı azlağ
kişi edğüsi kılsa tāŖat tapuğ
anı halkқа kızler yapar bu қapuğ

3195. negü tēr eşit amdı maŖnı bu söz
bu söz işke tutğıl aya edğü öz

*eren er қatında özin kızledi
tapuğ қıldı yüz yıl anı azladı
tapuğ kızleyü қıl kişi көrmesü
bu söz sırrım erdi özüm sözledi*

3198. berü kel uluş kendte kılgıl tapuğ
қamuğ edğülükke açılsu қapuğ
bođunқа tusulğıl muñıña yara
қадаşқа бағır бér yaқınlıқ ula
telim ögsüzüg kör ya tul tulsaqığ
ya közsüz ya oldrum yeme ahsaqığ

3201. cemāŖat bile қıl farıza namāz
çıғaylar hacı қıl āđına namāz

halāl dünyā kazğan çığayka üle
kişi elgi tutgıl yanut kıl yöle

bu samış tapuğ barça tãŖat-turur
bu tãŖat bile barça rāhat turur

3204. munı barça {yalıuz} koğtı özi yalıuzun
namāz rūza tuttı è kılkı tözün

namāz rūza barça öz asğıñ-turur
öz asğın tilegli bağırsız bolur

ıdı yakşı aymış kişi üdrümi
kişike bağırsağ kişi küdrümi

[120b] 3207. kişi edğüsi bu öz asğın koğup
kişi asğı kolsa kör emgek yüdüp
bağırsağ kerek er ne bağırı sücip
törü berse edğü esizke açıp
tırıg yalıuğ oğı tusulğan kerek
tusulmas kişi tuğsa ölgen kerek

3210. kişike tusulur kişi edğüsi
bu edğü kişi ol boğun toğğusı
tapuğka inanıp kayu erse kul
bulumadı teñri sewinçiye yol
bayatım sewinçi tilese özün
müsülmān sewinçi tilegin sözün

3213. seniñ tapğıña muñluğ ermes bayat
özün kulluķı kıl tile edğü at
kimiñ atı kul bolsa kılķı tapuğ
tapuğsuz kul atı mecāz ol kamuğ
tapuğ kıl tapuğ tınma kulluğ bu ol
tapuğka baķa kör me bekle bu yol

3216. *ıdı yakşı aymış bğü bilgi kên
munı işke tutğıl aya elgi kên
tapuğ tãŖatım tēp küwenme üküş
tapuğ kıl bayatka tapuğluğ küsüş⁹⁰⁷
tapuğ kıl bayatka bu ol kullukun
tapundum tēyü sen unitma ukuş*

3219. *é odğurmuş amdı oqır-men sēni
öz asğı tiler tēp saqınma mēni
qalı kelse {beg} asğı tususı saña
yēme kelmese-sen yası yoq maña
oqır-men sēni hãkka edğü üçün
bu edğü boğun asğı buzma küçün*

[121a] 3222. *baqa kör men aymış bu sözler tapa
çın erse berü kelgil andın qopa
mēni birle turğıl maña kıl basut
çığayığ yölegil neñin edğü tut
özünke muyan ol maña edğü at
ékigü ajun berge erklig bayat*

3225. *mēni edğüke yēt özün edğü bol
kişi edğü erdin tüzer edğü yol
sebeb bolğıl amdı maña edğüke
bayat berge edğü saña ay toña
negü tēr eşitgil tejik bilgesi
tejik bilgeleri çawıkar küsi*

3228. *begi bolsa edğü boğunka bütün
anıñ asğı barça boğun yer qutun
özün edğü qolma begin edğü qol
begi edğü bolsa boğun asğı ol*

⁹⁰⁷ Yazmada *küşüş*.

qara edgü bolsa bir özke bolur
begi edgü bolsa boğun kün körür

3231. kişi tęp ayurlar qayu ol kişi
kişiğe asıg kılsa étse işi
tüzü yalnuq oğlı sewer edgünü
bu edgü qayu ol ögeyin anı
bu edgü ol ol kılsa halkqa asıg
bu asğı bile boğnı bulsa tatıg

3234. bağırsağ bolur halkqa edgü kişi
bağırsağ bulun bolduğ edgü başı
munu sözledim söz bitigin ulam
tükettim sözümni qurıttım qalem
tağı ma negü erdi erse sözüm
qadaşın tegürgey tilin ay yüzüm

- [121b] 3237. bitig türdi badı üze tamğalap
sunup bérdi ögdülmiş aldı ulap
élig aydı bargıl tağı ma negü
yarağıg söz erse tegür ay бүgü
qatıqlan anı keldür amdı mağa
quruğ kelme ansız mağa ay toğa

3240. biliglig negü tęp eşitgil özün
yalavaç tétig⁹⁰⁸ ığ tutuz ma sözün
negü tutsayın men sağa amdı söz
qamuğ söz seniñde aya köñli tüz
negü sözlegü erse sözle tilin
yarağı ne erse sen andağ kılm

3243. ilel tęp turup çıktı ögdülmiş e
ol edgü kılnıç birle igdilmiş e

⁹⁰⁸ Yazmada *elif* ile yazılmıştır.

atın mündi ewke yüz urdı turup
kelip tüşti kirdi yağa qur yörüp
yaşıq yandı yërke yaqurdi başın
yaruq dünyā menzi qarardı ışın

3246. qıdı ıdı kesme yaruq yüz tudı
sewüg zülfi toldı yoqaru qıdı⁹⁰⁹
turup yundı qıldı bu yatgu namāz
töşek qoldı yattı udıp bardı az
belinlep oğundı kötürdi başın
qara zengi qılmış yüzini ışın

3249. turup yundı qıldı yana tañ namāz
duŕā qıldı tesbîh yeme küdti az
tüme torqu qalkın kötürdi öşün
yaruq yüz küler teg yarudı ajun
ederledi terkin atını tutup
qadaşı tapa bardı ewdin turup

[122a] 3252. yaqın tegdi erse qadaşka barıp
atındın qıdı tüşti tegdi yorıp
tegiş aqru elgin toqıdı qapuğ
turup çıktı odğurmuş itti tapuğ
qapuğ açtı çıktı qadaşın körüp
qucuştı esenleştı yüz köz öpüp

3255. elig aldı ewke kigürdi bat a
orun bërdi oldurdi elgin tuta
ıdı ök sewindi qadaşın körüp
bayatka şükür qıldı artuq ögüp
ne körklüg sewinç ol kişi adrlıp
selāmet qavuşsa tileyü kelip

⁹⁰⁹ Yazmada *qıdı*.

3258. ne edgü bolur ol қадашдın yırap
barıp tegse tuşsa yaғuқluқ ulap

ne körklüg bolur kör baғırsaq қадаш
қадашқа yaғuқluқ ulasa adaş

ne körklüg bolur kör baғırsaqlıқın
қадашқа қадаш көңli bolsa yaқın

3261. negü tēr eşitgil baғırsaq қадаш
yaқınlıқ ulaғlı көңüldeş adaş

*қamuғ ğayib özler көріüşse öziñ
saқınç boldı қısға sewinçi uzun

ne körklüg bolur kör kişi aдрılıр
selāmet қawuşsa eki öz öziñ*

3264. ayıttı қадашların ođғurmış a
esen tēp haber bērdi ođdūlmış e

yana aydı ođғurmış amdı maña
қalı keldiñ ayğıl ne boldı saña

ēşittim sēni men ēlig birle tēp
bođunқа tusulur bilig birle tēp

[122b] 3267. nelük keldiñ erki olarıғ қоdup
boğun yüklerin sen boyunқа yüdüp⁹¹⁰

ögdūlmış cevābı ođғurmışқа
yanut bērdi ođdūlmış aydı özüm
sēni ārzūladı ē körklüg yüzüm

turup keldim amdı köreyin tēyü
saқınç қаdғu baғın yöreyin tēyü

3270. küser erdim artuқ sēni körgüke
bu kün buldum ēñlik saña kelgüke

⁹¹⁰ Yazmada *be* satır kenarında yazılmıştır.

büte keçti üdleg seni körmedim
tiler erdim ârzün üdi bulmadım

üdi amdı ermiş munuķı özüm
saņa tuştı şükrin kılur til sözüm

3273. esen bolsa ermiş bu yalñuķ özi
tilekke tegir ay bağırsaq ҡozı

negü tēr eşitgil küsemiş kişi
keçer üdlegig keğ sınamış kişi

tirig bolsa yalñuķ tilep tapşur-oķ
esen bolsa barmış yana ҡawşur-oķ

3276. tiriglik tilegil tileme tilek
tilek bulğuķa bu tiriglik yölek

bayat bērdi āhir tilekim maņa
esenlik bile men ҡawuştum saņa

adın ma sözüm bar bu sözde basa
anı ma ayayın özün tıñlasa

[123a]

XXXIX.

bāb oğğurmış oğdülmiş birle münāžara ҡılmaķnı ayur

3279. yanut bērdi oğğurmış aydı sözün
ēşittim sözümni eşitgil özün

yaķınlıķ ulamış üçün bir bayat
muyan bērsü mi {n}η mi {n}η tümen edgü at

kişi öz tilekin yorısa yoluğ
aņar tegmes emgek è bilgi uluğ

3282. negü tēr eşitgil sınamış sözi
anıñ ma^ónısi uķ è köñli yazı

ķayu işke ârzū yorısa tilek
ađaķ ursa boldı ol ârzū yölek

*tilek birle maṇsa yıraq yér yaqın
қақан көрсе yüzin bulur cān ilek*

3285. yana aydı ögdülmiş oşbu sözüm
saña қаdғura tilde kesmes sözüm
uluş kendni қoдtuғ yaqın қap қадаş
қиside yıradıñ biliş yoқ адаş
ағır yük yüdüp bu özün yalғuzun
yalıñ aç yorır-se(n) ne yunçıғ özün

3288. қадаş көңli barça saña қаdғurar
көрү ıdса bulmas көңül yilgürer
apa oғlanı barça yalғuz umas
özün munda yalғuz қalı iglemes
bu қаdғu mēni ewde yatғurmadı
saқınç қаdғu birle özüm umadı

3291. saña-oқ törütmedi teңri tamuғ
saña aymadı bu Óazābıғ қamuғ

[123b] negü ol nelük munça emger özün
maña belgülüg ay bileyin sözün

odғurmış cevābı ögdülmişke

yanut bērdi odғurmış aydı bu söz⁹¹¹
ēšittim ēšitgil cevāb bērsü öz

3294. bu söz kim (sen) aydıñ bağırsaqlıқ ol
қадаş belgüsi hem yaғuқ yaқlıқ ol
қадаş қаdғuların қадаş yēmese
adıñ yat қақан yér қадаş bolmasa
özüm қap қадаşdın neçe adırılıp
nelük turғay erdim bu yērke kelip

⁹¹¹ Yazmada satır üstünde yazılmıştır.

3297. bağa kördüm amdı dñnim yèglik
bu yèrde köründi özüm yèglik

anın keldim amdı bu yèrke turup
bayat tapğı kılsa me yalnız bolup

bu dünyā işiñe atılmış kişi
ılumas tapuğ birle ubā işi
3300. bu alka tüzü yapmağına apuğ
törütügli raba ılumas tapuğ

hevā nefis boy(u)nı sıgu ked atıg
özün ötrü bulsa tapuğda tatıg

negü tēr eşitgil saınu kişi
hevā birle bolmas bütün dñn⁹¹² işi
3303. hevā nefis bile kör yağı ol uluğ
bu ekkı azıtur tapuğı uluğ

hevāa bolu bēse tutgun bolur
et öz ārzū bulsa mēni ul ılur
- [124a] hevāa basıma uuş birle kes
et öz bař kötūrse bilig birle bas
3306. bu yanlıg üçün men uluş kend odup⁹¹³
bu yèrke sıgındım ağır yük yüdüp

kişide öñin boldum erse alı
uruğ sözlemes-men ne gıybet tili

bu yalnız turur sen tēdiñ ay adaş
bayat yağı eş tap maa ay adaş
3309. yaın ap adařdın⁹¹⁴ yıra bolduum
olara yüdümedim aım toum

⁹¹² Yazmada bitişik yazılmıştır.

⁹¹³ Yazmada *odup*.

⁹¹⁴ Satır altında *ın arındaş* yazılmıştır.

boğun köñli yuwķa küğezmeki sarp
köñül sınsa ĥaśmı bayat Óadli tap

neçe bolmasa ĥalkķa méndin asıǵ
ne me körmegeyler meniñdin yasıǵ

3312. asıǵ yas ne edǵü ne ésiz barı
bayatdın-turur kör anıñ taǵdıri
bu Óarşıta ıuđı⁹¹⁵ kör šerāķa tegi⁹¹⁶
tüzü barķa bir tek bayatķa muñı
negü bar kişiler ara ay külüg
asıǵ tut ya ıor yas saña belgülig

3315. negü asǵı bar tēp ayur-se(n) tapuǵ
tapuǵ ıulluķ ol ıulķa açtı ıapuǵ
ıul atı anın boldı ıulķa ayaǵ
tapuǵ ıılsa tün kün ula bolsa taǵ
yaratısa yaratmasa erklıg bayat
tapuǵ atı tilde atamaǵu⁹¹⁷ at

3318. bu yalñuzluķumdın maña yası⁹¹⁸ yot
et öz dıñ eseni munın buldum-oķ
negü tēr eşitgil bu beyt ayǵuçı
taşı körme maÓñı baķa kör içi

[124b] kişike ıatılmaķnı öǵdün ıadaş
negü teg ıatılǵu ya bolsa adaş

3321. maña kelmişinde berü men bu kün
tapuǵdın kesildim baķa kör öǵın
tek-ök bir saña öz ıatılmış üçün
yası munķa tegdi küçeme özün⁹¹⁹

⁹¹⁵ Satır altında *yēr başı* yazılmıştır.

⁹¹⁶ Satır altında *yēr ayaķı* yazılmıştır.

⁹¹⁷ Satır altında *kētermegü* yazılmıştır.

⁹¹⁸ Satır altında *yaĥşı* yazılmıştır.

⁹¹⁹ Satır altında *özünge* yazılmıştır.

özüm kirse amdı kişiler ara
kaçan tegge elgim tapuğka kör e

ögdülmiş cevābı odğurmuşka

3324. yanut bērdi ögdülmiş aydı sözün
ēšittim ēšit sen ewürme yüzün

sen aymış bu söz barça andağ-turur
hāqıķat körü barsa tıldağ-turur

kişike tusulğu kerek bu tirig
tirig tutsa atın ıpursa erig

3327. tiriglik nişānı ne ol belgüsi
kişi körmese bir anıñ edğüsi

kisi alğu tuğsa oğul kız üküş
oğulsuz tēse erke körksüz söküş⁹²⁰

negü tēr ēšitgil kişi üdrümi
uruğ kesmegüke kisi ol emi

3330. oğulsuz ölürde ökündi tilin
aya kēn keligli oğul kız ılın

kimiñ oğlı ıalsa atada kēdin
atama anı sen tirigde adın

oğulsuz kişi ölse kesti uruğ⁹²¹
ajunda atı yitti ornı ıuruğ

[125a]

odğurmuş cevābı ögdülmişke

3333. yanut bērdi odğurmuş aydı bu ın
munuñda adınsığ yēme bar adın

ıalı edğü bolsa oğul kız silig
anı teg bolur kim yorıttıñ tilig

ıalı bolsa ēsiz ulıtğa sēni
özün ölse terkin unitğa sēni

⁹²⁰ Yazmada *şın* satır kenarında yazılmıştır.

⁹²¹ Yazmada *oduğ* yazılsa da satır altında *uruğ* yazılmıştır. Anlam açısından daha uygun olduğu için *uruğ* tercih edilmiştir.

3336.  s z  ıl a atı   ze  ar ı ın
s ni s kge yat baz ulu lar ba ın

o ul  ız ya ı ol ya ı ne kerek
ya ıs z tiriglik ta ı ed  rek

ya ıdın neg  teg yaru luk bolur
ya ı atı yaska tanu luk⁹²² b r r

3339. ne ed   bilig b r di bilgi  oyu 
o ul  ız atı⁹²³ k tmes erke oy  

mu ar me zer amdı biliglig s zi
k ni s zlemi  k rse k  li yazı

* z   sız urur-se(n) o ul  ız t y 
bu emgek biligli o ul  ız  ayu*

3342. *t rer-se(n)  ar mı  barır-se(n)  alır*
sen in ı  y y  bar ol  rz  y y 

k me m ndi sa ın kisi al u ı
te iz otra kirdi k me ming  i

o ul  ız t r se k mesi sınır
k me s nsa suwda tirig kim  alur

3345. o ul  ız atasın soyur a u ol
o ul  ız atası y mi a u ol

[125b] o ul  ız atası  s zde k  d n
atamas anası atası atın

bu yanlı    yaldın  a an bar vef 
 ılı ı yawuz ol  ılın ı cef 

3348. o ul  ız atası t  emgek k  der⁹²⁴
bel  mi net erse ya an teg y  der

ada   olda  arda  tutun u t   n
bu ed   id  ters y ki y  mek n

⁹²² Yazmada ikinci *kaf* yanlı lı la    noktalı yazılmı tır.

⁹²³ Yazmada *otı*.

⁹²⁴ Yazmada *k  der*.

ne me yaqşı aymış bögü bilgi yarp
kişi köñli yuwқа küdezmeke sarp

3351. sırınçğa saqışı-turur bu köñül
ıdı keğ küdez sınmasu ay oğul

köñül oğlağı ol sınağı muñar
isigke erir terk soğıqқа toñar

adaş köñli sinsa bolur qır yağı
yağı qayda bolsa bolur miñ çoğı

3354. yağıdın tiriglik tatıqsız bolur
yağı boldı erse yaraqsız bolur

neçe me kiçig erse düşmen saña
anı sen uluğ tut é ersig toña

çibun boldı düşmen yağanқа beğük
ısrısa yağanrı soçıtur keđ⁹²⁵-ök

3357. negü tēr eşitgil yağılığ kişi
yağı birle urşu tükemiş yaşı

*kiçig düşmenim tēp osanma özüñ
nelük qorqayın tēp küwenme sözün*

*yağıñ boldı erse osal bolmağıñ
yağıқа yağı bol tözünke tözün*

[126a] odğurmış cevābı ögdülmişke

3360. yanut bērdi ögdülmiş açtı tilin
ayur söz eşitgil köñülke alın

törütte bayat bu ajunuğ bilip
yēğü içgü ıdtı hālāldin qılıp

qatılsa qarılsa tutup edğü eş
eşi edğü bolsa qılur edğü iş

⁹²⁵ Yazmada *ked*.

3363. kişi asğı bolsa kişi ke kätıl
kişi ke tusulmak kişi asğı bil

bu yalnız yorıglı kişi kıwçakı
kişi ke tusulmas bolur ay ağı

kişi ke tusulmas kişi ol ölüg
tusulğıl ölüg bolma ersig külüg
3366. telim boldı erke adaş koldaşı
yağıldı atı elke etti işi

bu dünyā içinde bulur bu tilek
kalı Ŗuqbā kolsa bu ol hem yölek

sağınç kadğıu bolsa yuluğlar özüg
sewinç bolsa sewnür yarutur közüg
3369. yağar erdemin barça halkka ayur
münin körse kızler til açmas tuyur

yağı ol erig yatsa odğurğucı
münin erdemin⁹²⁶ elke bildürgüci

yağı bolmağınça er ersigliki
kaçan belğürer elde atı köki
3372. üküş bolsa amdı bu erdem kimiñ
üküş boldı teñsiz yağısı anıñ
- [126b] kimiñ erdemi bolsa aslı ağı
tepiz⁹²⁷ el kişisi ol erke yağı

keğ erke bolur kör yağı belğülüg
yawuzka yağı yok yawuz er ölüg
3375. kayu erke düşmen yomıtsa kalın
ol er erdemi erde artuğ bilin

yağı birle tegşip er atı bedür
yağısız kişi atı kopmas yatur

⁹²⁶ Yazmada *dal* satır üstünde yazılmıştır.

⁹²⁷ Yazmada *yetiz*.

negü tēr eşitgil kör erdemlüg er
bu erdem bile er tilek ārzū yēr

3378. *negü er bolur kör miñ er düşmeni
miñer sözlemese küniñe anı*

*bōri mü bolur körgil itқа қayar
uğula eşitse miñ utlar üni*

kişig soñdamas-men tēdiñ yalñuzun
ķuruğ sözlemes-men tēdiñ til sözün

3381. kimi sözlegey-sen⁹²⁸ kişi bolmasa
kişiler arala özün turmasa

er ol er-turur kör kişiler ara
yorıp til küdezse bu bulsa tör e

irig sözke yumşaq yanut qılsa öz
açıg sözleseler süçig tutsa söz

3384. kişi yüki yüdse yüdürmese yük
cefā qılsalar bu vefā qılsa şük

könülde kēterse kör oç keklerin
tilide yorıtsa könülde barın

negü tēr eşitgil kişi edğüsi
bu edğü bile yağmış atı küsi

3387. irig sözlemegil kişike tilin
irig sözke ağrır könül kēç yılın

[127a] sēni kim söker erse öggil anı
utun ol bolur sen tōzünler sanı

cefā qılğuçıқа қılu tur⁹²⁹ vefā
vefā er qılur ol eşizler cefā

3390. kesilse seniñdin yaқın қap қadaş
yaқınlıқ ula sen aңar ay adaş

⁹²⁸ Yazmada bitişik yazılmıştır.

⁹²⁹ Yazmada *tu* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

saña küç kılur erse küçgey qalı
keçürgil anı sen bu ol dın yolu

yazuq kılsa kul küñ keçür ol yazuq
bu yazuq keçürmiş muyan kıl azuq

3393. bu ol erlik⁹³⁰ atın eren yük yüdüp
yorır şabır birle ölümüg küdüp

bu kün sen bir ewke kirip yalnızun
ne edgü bulur-se(n) e kılkı tözün

erej arzū ni^Ömet közün körmedin
kümüş gevher altun bakır bulmadın

3396. sarāy qarşı yer suw seni birle yoq
at üstem kız oğlan qanı birle yoq

kişiler üze yoq saña erk elig
özün yıgsa-se(n) bolsa atın silig

qayu neñ bulup qođtuñ amdı anı
qayu telwe zāhid atadı seni

3399. üküşüg qoğup er azıq taplasa
bu er ötrü zāhid bolur qur basa

tilep bulmasa barça zāhid bolur
şabırda adın hile bulmas turur

er ol er bolur kör miñ arzū bulup
açar yüz ewürse eren teg bolup

3402. yetürse içürse çıgayqa ülep
bayatqa tapuğ kılsa köñlin ulap

[127b] kelir bolsa dünyā köñül bamasa
barır erse ağıp qaşın tügmese

qalı üstese elgi arzū üze
özini tutunsa köñül til üze

⁹³⁰ Satır üstünde sonradan eklenmiştir.

törülüg köni beg kut ol belgülüg
kutı birle tegrür tüzüke ülüg⁹³³

qayuda qawıqsa köni beg atı
aqa bargu andın bulur er kutı

3420. bu kök tırgüki ol könilik-turur
törü artasa kök turumas örü

törülüg bu begler yoq erse tirig
bayat buzgay⁹³⁴ erdi yeti qat yerig

köni beg yüzi körse kutluğ bolur
muyanka⁹³⁵ tegir hem yazuqı yulur

3423. bilir-se(n) bu kün men kişı bolduqum
sebeb elig erdi yölekim⁹³⁶ toqum

bayat berdi erdi uquş hem bilig
tüzü edgülükke tegürdüm elig

bayat berdi tevfiq kamuğ edgüke
boğun asğına hem yüki yüdgüke

3426. seni me tiler erdi elig bu kün
elig bir qılıp yazğu beklig tügün⁹³⁷

oqıtçı meni ıdı amdı saqa
meni yalguz ıdma e ersig toña⁹³⁸

bitig ıd(t)⁹³⁹ elig öz elgin bitip
negü sözledi erse körgil oqıp

[128b] 3429. qıqardı bitig berdi elgin sunup
bitig aldı odğurmuş açtı tutup

⁹³³ Satır kenarında *cemiÖsige yahşılıq* yazılmıştır.

⁹³⁴ Yazmada *turgay* yazılmıştır.

⁹³⁵ Satır altında *murādqa* yazılmıştır.

⁹³⁶ Satır altında *tilekim* yazılmıştır.

⁹³⁷ Yazmada *bu kün* yazılmıştır. Birinci ve ikinci dizenin sonundaki sözcükler karışmış olabilir.

⁹³⁸ Satır altında *er atalğan* yazılmıştır. Satır kenarında da yazılmıştır.

⁹³⁹ Yazmada *aydı* gibi yazılmıştır.

oqıdı bitig k    sa ındı uzun
ayur ke  bilig b rmi   lig s z n

o ımı   lig amdı kelgil t y 
 amu  ed  l kni atamı  sayu

3432. be   ⁹⁴⁰ i -turur k r bu i ler ma a
neteg  ılg  ay ıl k ne  b r mu a

 gd lmi  cev b  od urmi  a

yanut b rdi  gd lmi  aydı  lig
s ni s zley       urıtmas tilig

tili teprese s zde atı   ı ar
s ni k rg ke ol k z a tı ba ar

3435. kimi sewse ermi  k   l  r  lap
tilin s zde atı yorır s z ulap

sewitmi  neg  t r bu beyt   o ı
sew  l   y zi ol k   l to lu ı

*k   l kimni sewse k r r k zde ol
k z n  an a ba sa u ar y zde ol*

3438. *k   lde neg  erse  r   tilek
a ız a sa bar a tilin s zde ol*

yanut b rdi od urmi  aydı ma a
k ne  b r yara ı ne ol ay to a

ba ırsaq  ada ım-sen- k⁹⁴¹ se(n) ya ın
k ne  b r  te il  ada lı   a ın

3441. seni din  olur-me(n) bu i ke k ne 
bilig birle sen bu k ne ke te e 

[129a]  ada -se(n) tilese y me tut ada 
ada lı  ada lı  ekig n t de 

⁹⁴⁰ Satır altında *b z    * yazılmı tır.

⁹⁴¹ Yazmada biti ik yazılmı tır.

bağırsak-sen-ök⁹⁴² se(n) bu kün çın maña
negü kılgu aygıl büter-men saña

ögdülmiş cevābı odgurmışka

3444. yanut bērdi ögdülmiş aydı bu söz
ayıtma maña sen aya kutluğ öz
mēni ıdtı ēlig oqıtçı saña
negü teg kēneşür-se(n) amdı maña
baralım tēmekte adın yok sözüm
neteg ayğa barma tēyü bu özüm

3447. sēni birle bolsa kör asğı üküş
öz asğın tilerke kēneşmes ukuş
negü tēr eşitgil biliglig çigil
biligsiz eşitgil boyun bēr egil
öz asğı tilerke kēneşmegü söz
saña asğı bolmas aya kutluğ öz

3450. kēneş ol kişike kēneş ay qadaş
ol er qolmaz erse öz asğın adaş
öz asğın tilegli öz asğı üçün
öz asğın tilegli qılur kör küçün
neçe iş kişike kēneşgü kerek
köñül taplasa işni kılgu kerek

3453. özünke bağırsak seniñ öz özün
kişike ayıtma kesildi sözün
sen-ök⁹⁴³ bil negü kılgu erse kēneş
tileme meniñdin bu işke kēneş

[129b] sēni alğalı keldim andın yörüp
kēneş bu yorı bargıl amdı qopup⁹⁴⁴

⁹⁴² Yazmada bitişik yazılmıştır.

⁹⁴³ Yazmada bitişik yazılmıştır.

⁹⁴⁴ Yazmada ikinci *be* satır kenarında yazılmıştır.

3456. kişiler araķı muyan edğölük
bu yêrde bulunmaz munı belgölüg
ulus kend içindeki edğü neçe
saņa sözledim amdı adra seçe
bilir-sen bu sözler köni sözledim
sañar edğü kıldum bilir bir idim
3459. kişidin kaçır-sen ne kıldı kişi
kişike kıatıl ét kişiler işi
müsölmân işin ét muñıña yara
bayat berge uçmaķ bu özün tör e
köñül til köni tut bayatķa tapun
ķayuda tileseñ tirilgil kıutun
3462. kişisiz tirilme kişiler ara
kişi óaybı körme özünñi kör e
muñar menzer amdı bu beyt ay bögü
oķıǵu munı ötrü işke baǵu
ķayuda tilese yori edğü bol
tüpi aslı kıolma özün edğü kıol
3465. *kişi edğüsi kör unıtmaz özin*
ķayuda yorısa yori edğü yol
er edğü kerek bolsa edğü kıılınç
ķayuda tilese bulur mi {n}ñ sewing
bu edğü kıamuğ yêrde edğü bolur
ol edğü yanutı hem edğü bulur
3468. sen edğü kıılınç tut esiz bolmaǵıl
ķayuda tilese yori kıorķmaǵıl

[130a]

XL.

odğurmış dünyā óayıbların ayur
yanut bêrdi odğurmış aydı sözüm
sözünñi eşittim eşit bu sözüm

bu dünyā özin keḏ sewitmiş⁹⁴⁵ saña
ķamuğ Óaybı erdem körünmiş saña

3471. tañ erme(s) seniñdin meşelde kelir
ķamuğ neñ sewüg bolsa Óaybı barır
sewitmiş üçün dünyā Óaybı ķamuğ
saña bolmış erdem é elde uluğ
negü tēr eşitgil bu sewmiş kişi
sewügke sewüg Óaybı erdem başı

3474. sewüglüg nişānı bu ol belgölüg
sewüg Óaybı erdem bolur ay külüg
özün dünyā sewmiş nişānı bu ol
neçe Óaybı erdemke tutmış köñül
negü teg öger-sen bu dünyā maña
anıñ Óaybını men ayayın saña

3477. apa yazdı erse bayat ķınadı
bu dünyāğ tünek ķıldı erklig idi
tünekni ne ārzū tilek sen tilek
tilek uçmağ içre bolur ķut yölek
üdürse bayat bu tilemiş ķulın
aña dünyā bérmez arıtur yolın

3480. anın edğü ermez bu dünyā ķutı
bayatdın yıratır bu ol dın yutı
bayusa bolur kör boḏun kötkisi
çığaylıķ bile ol köñül ķuşķısı

[130b] bayat-men tēgüçi kişi tēlwesi
ajun⁹⁴⁶ ķoldı bardı ol it saķısı

3483. yalıñ tuğmış er kör yalıñ bargu ol
nerek dünyā tērmek yana ķoḏgu ol

⁹⁴⁵ Satır altında *sewdürmiş* yazılmıştır.

⁹⁴⁶ Yazmada *çift vav* ile yazılmıştır.

nelük arsızkar⁹⁴⁷-sen aya öldeçi
özün êkki künlük konuğ boldaçı

bilir-se(n) tiriglik ölümke-turur
anundı ölüm oş üdiñe küder

3486. kapuğ açtı dünyā taķı bir kapuğ
ölüm kapğı açlur kirür halk kamuğ

özün êkki künlük oķıgu üçün
körürde köyürme özünni küçün

yayığ dünyā ersel kutı ewrülür
negü bérdi erse yana terk alur

3489. tiriglik bérür kör taķı bir neñin
oķıyu turur künde tegme öñin

körü barsa dünyā kölitke sanı
êderse kaçır kaçsa êdrer seni

muñar meñzer amdı körü bar bu söz
munuñ maññisi uķ aya köñli tüz

3492. *bu dünyā kaçır kim êderse anı
yana kaçsa andın êderür seni*

*yana dıñķa öçlüğ bu dünyā neñi
usa dünyādın tartķa ol kör munı*

bezenip bu dünyā özin körkitür
étinmiş kelin teg özin yilgütür

3495. köñül bérdiñ erse bu kırtğa yüzi
yaķañnı tutar künde kêtmez sözi

yana kılkı ersel kılıncı yayığ
begi birle tutmaz tükel üç ayığ

[131a] kim erse köñül badı erse añar
yawa boldı esiz tiriglik añar

⁹⁴⁷ Satır altında *arsınur* yazılmıştır.

3498. idi kız erür bu tiriglik küni
yawa işke işletse bolmaz anı
tiriglik mün⁹⁴⁸ ol kör kamuğ edgüke
yawa⁹⁴⁹ kıлмаğıл sen anı ay toña⁹⁵⁰
bu üçde adın yok bu dünyā neñi
hālāl ol ya şübhe hārām ol öñi
3501. sewitse bu dünyā āhir kör sürer
awıtsa⁹⁵¹ erej birle terkin erer
hālālķa saķıř ol hārāmķa ma kın
ķalı şübhe erse yeme keğ saķın
sewinç birle igđip⁹⁵² tükel semritür
saķınç ķadģu birle yana yawırtur⁹⁵³
3504. sewinçin körü barsa āhir saķınç
sewinçin tirilse bu kör kēn saķınç
uçı ni⁹⁵⁴met erse tüpi miĥnet ol
başı miĥnet erse uçı ni⁹⁵⁵met ol
negü tēr eşitgil saķınuķ⁹⁵⁴ oduğ⁹⁵⁵
yıraķ tur bu dünyā tegürgey yoduğ
3507. senin baylıķın kör çıģaylıķ-turur
sañar kim çıģay erse baylıķ-turur
sañar sökse kim buşsa açığ etin
öçün berge yarın ķara yēr ķatın
tarılģu-turur bu tērilmişlerin⁹⁵⁶
saçılģu-turur bu yomitmişların⁹⁵⁷

⁹⁴⁸ Satır altında *üimiz* yazılmıştır.

⁹⁴⁹ Satır altında *aşna* yazılmıştır.

⁹⁵⁰ Satır kenarında *özünje* yazılmıştır.

⁹⁵¹ Satır altında *avıtur aldamak* yazılmıştır.

⁹⁵² Satır altında *birikip* yazılmıştır.

⁹⁵³ Satır kenarında *aruklatur* yazılmıştır.

⁹⁵⁴ Satır altında *saķ* yazılmıştır.

⁹⁵⁵ Satır altında *oyģağ* yazılmıştır.

⁹⁵⁶ Yazmada *tērilmişleri(n)g*.

3510. barıǵlı-turur künde sènde yırar⁹⁵⁸
keligli-turur terk saña öz urar

barıǵlı-turur künde terk bu üdün
keligli-turur ol ajun terk bütün

[131b] barıǵlıķa bérmez biliglig köñül
keliglike étnür uķuşluǵ amul

3513. ölümüg biliglig sewütmez özün
ölümüg körügli awıtmaz özün

yoriǵlı kişi yolda étmez ewin
köçügli kişi ewde qoğmaz neñin

ķonuķ ya bu dünyā sañar bir tüşün
tüşünde sewünç tutma artuķ uzun

3516. anın edǵü ermez bu dünyā neñi
kimin bolsa ewrer qılınçı yañı

bedel qıldı ebdāl neñin hem mālın
baķıp qoğtı zāhid bu dünyā ulın

körünmez neñ ol bu tuzaķçı saña
bu dünyā neñi ol saçılmış meñ e

3519. osayuķ bu dünyāda yalñuķ⁹⁵⁹ özi
ķalı⁹⁶⁰ torķa kirse⁹⁶¹ unitur özi

negü tēr eşit amdı řāŖir başı
bu dünyā işindin saķınmıř kişi

ķamuǵ dünyā birke yomıtsa bütün
erej birle mi {n}ñ yıl tirilse qutun

3522. negü asǵı āhir ķara yēr quyı
anıñ töşneki ol yaǵız yēr oyı

⁹⁵⁷ Yazmada *yomıtımışları(n)g*.

⁹⁵⁸ Yazmada *birer*.

⁹⁵⁹ Yazmada *yañlıuķ*.

⁹⁶⁰ Satır altında *köp* yazılmıştır.

⁹⁶¹ Satır altında *kise* yazılmıştır.

keçürmiş tiriglik saña bolğa tüş
negü kıldıñ erse yanut kelge tüş
oşol kün ökünse ökünç asğı yok
negü kıldıñ erse yıl ay kün tanuq

3525. ajun tatğı barça bu üç neñ-turur
üçegü tatıqları tüz neñ-turur

bu üç neñ sewünçi tatığı kamuğ
adın üçke tegme è elde uluğ

[132a] eñ aşnu kör erke ölüm tutğaqı
ölümde tatıq yok apa artaqı

3528. anıñda basa bu oğul kıız-turur
oğul kıız yükin yüdmeq emgek bolur

negü tēr eşit bu uquş ayğucı
tişi hem oğul kıız üzer er küçi
tişi birle şöhet idi ked⁹⁶² tatıq
soğuq suwqa yunmaq yanutı qatıq

3531. *tatıq qayda erse tatıqsız bile*
süçig qayda erse soñında açıq

tiriglik tatığı bu erse qalı
tatıqsız-turur dünyā şöhet yolu

süçig bu tiriglikke açıq ölüm
qarartur tüner teg yarumış künüm

3534. bu üç neñ-turur dünyā tatğı bütün
yanutı eşittin è kılkı tözün⁹⁶³

bu dünyā tatığı ol et öz yağı
bu ekki yağının yadıqlıq ağı

üçünçi yağı ol bu dın oğrısı
tegürmesü teñri bularnıñ yası⁹⁶⁴

⁹⁶² Yazmada *ked*.

⁹⁶³ Satır kenarında *tüzük* yazılmıştır.

3537. bularda idî sarp bu yawlaḡ yağı
et özdin tegir ol üküşrek çoğı

bayat atı aysa ḡamuḡ yek barır
ḡoḡu barsa dünyā seniḡdin ḡalır

et özni negü teg kètergü bolur⁹⁶⁵
meger kim ölüm tutsa ḡalsa ḡalır
3540. idî yaḡşı aymış biliglig bügü
biliglig bügüler sözün tinlegü

mèni muḡḡa tegrür et öz emgetür
ara küldürür kör ara yıḡlatur

[132b] ajun tezginür-men tileki uḡu
ara aç yatur-men arala toḡu
3543. bir ârzüm yètürsem taḡı bir ḡolur
taḡı birni bulsam tükel neḡ bulur

basumaz özüm bu et özni tapup
basa bér idim sen baḡırsaq tutup

bu yawlaḡ osu(ḡ)luḡ-turur bu et öz
semüz tutsa artuḡ bolur bu yawuz
3546. tükel awçı⁹⁶⁶ <it> teg et <özke baḡın>
semüz bolsa bilmez idisi ḡaḡın

ḡarın toḡsa <awḡa> tegürmez <yatur>
idisi tilekini barḡa ḡoḡur

uḡaḡ <oḡlan> özlüg et öznüḡ sanı
boḡuz yüdse yügrür tilegü anı
3549. et özni bolur er bügü
tilekḡe tilese tilek bèrmegü

⁹⁶⁴ Yazmada *yaşı*.

⁹⁶⁵ Metinde *kerek* yazılmıştır. Satır üstünde *bolur* yazılmıştır. *bolur* daha uygun olduğu için asıl metne alınmıştır.

⁹⁶⁶ Satır altında *avçı* yazılmıştır.

tiriglik <tükel> tükelik üç kün ol
anında narusı öñin tüş tün ol

birisi yarın biri keçti tün
yarınğa tegir mü tiriglik bu kün

3552. anında narukı tiriglik basa
<tiriglikke tutma> söz aydım kese

tişi şöhet me bu erlik oti
<öçürmek üçün ol> birer sâ⁹⁶⁷atı

bu otuğ⁹⁶⁷ negü teg öçürse öçer
kerek <erse> körklüg ya körksüz kuçar

3555. boğuz tatğı barça qarın toğmağ ol
qarın <toğ>sa asıg asıg kılmağ ol
qarın toğsa arpa ya halva bir ol
qalır barça artıp <tolur kirgü yol>

[133a] şeker halvā yegli bar erse üyür
toğup yatsa tañda yana aç turur

3558. negü tēr eşitgil saqınux çığay
çığay erse şeksiz közi köñli bay
şekerligyêdiñ senajun⁹⁶⁸ ni⁹⁶⁸meti
kawux yür yêdim men özüm tākati

ëkigü toğup teñ kêçe yattımız
keçip bardı kelmişkünüm sâ⁹⁶⁷atı

3561. ajunuğ neçe tērse öz ölgülüğ
ëki böz <tegir> ol saña belgülüg
çığay bay ëkigü ölümde kèdin
neçe tüz bolur kör <qara yer qatın>
ëki künki erte(r) ajunuğ bulup
nelük <arsıkar-sen⁹⁶⁹ tiriglik bulup>

⁹⁶⁷ Yazmada vav yerine yanlışlıkla re yazılmıştır.

⁹⁶⁸ Yazmada eliften sonra fazladan vav yazılmıştır.

3564. özün suşlanur sen ajun têrgeli
ölüm suş<lanur kör seni> tutğalı
tiriglik erej künde⁹⁷⁰ sêndin <kaçar>
<yawuz>⁹⁷¹ bu ölüm kör <uluñnı bıçar>
sêziksiz ölür kör tirig boldacı
kayu <kün ölürüg yok ol> bildeçi
3567. kiçig erse umnur⁹⁷² <saşal üngüke>
<saşal> ünse umnur⁹⁷³ ürün bolğuşa
saşalıñ ürün <bolsa keldi> ölüm
ölümke êtig yok hem unmaz tulum
özün otka atma bu dünyâ üçün
körürde köyürme özünñi küçün
3570. <açığ suw⁹⁷⁴ teg> ol kör bu dünyâ neñi
neçe içse şanmaz ölimez tili
<şuruğ şumş> oşşar bu yalñuğ⁹⁷⁵ özi
ögüz kirse bolmaz bu suşluğ közi

- [133b] saşığ ol körü tursa dünyâ işi
tutayı tēju tutsa yitrür kişi
3573. saşığ ol körü tursa közde uçar
neçe öz êderse ol ança kaçır
et özke alıñ bërme egme boyun
awınçı saşınç ol tileki oyun
keçürmiş tiriglik barır kelğüsüz
bu şalmış tiriglik yeme belğüsüz

⁹⁶⁹ Satır altında *irsenür-sen* yazılmıştır.

⁹⁷⁰ Satır altında *aldamaş er künde* yazılmıştır.

⁹⁷¹ Yazmada yazı okunmuyor ama satır altında *yawuz* yazılmıştır.

⁹⁷² Satır altında *unar* yazılmıştır.

⁹⁷³ Satır altında *umar* yazılmıştır.

⁹⁷⁴ Yazmada silik görünen ilk iki sözcük, aynı biçimde olan 1395. beyite göre tamamlanmıştır.

⁹⁷⁵ Yazmada *yanluğ*.

3576. bu bolmış künün barı kılma yawa
ölümke anunğıl tapuğ kıl ewe
negü tēr eşitgil ođunmış⁹⁷⁶ kör er
kamuğ bulğanuğdın süzülmiş kör er
keçürdün keçigli bu tünki tünün
keçer tēse-sen hem keligli künün
3579. *keçürmiş keçürgü ara bir tüşün*
tiriglig bu munça bedütme ünün
yawa boldı munda tiriglik tēdim
keçip bardı ruzgār ökünçler yēdim
bu kün kend uluşka oqır-sen mēni
bulun kılsa nefsüm yuluğlı qanı
3582. et öz bir yağı ol taqı bir yağı
kamuğ yerde yadmış tuzaqı ağı
tilekçe yadurma qatıqlan tiren
et öz ülgı bērme qatıqlan eren
negü tēr eşit bu özin basmış er
hevā boynı yençip özin tutmış er
3585. et özke bulun bolma bilgi uluğ
bulun bolsa et öz kılur dın yuluğ⁹⁷⁷
biliglig tēse bolmağay ol kişig
hevāsı udu kılsa barça işig
- [134a] biligsiz kişi ol bolur belgülüg
et özke bērür bolsa tutşı ülüg
3588. uquşsuz kişiler ölüg ay qadaş
hevā ārzūlargā özin kılsa baş
munuqı bu yaqlıg-turur bu ajun
müni barça aydım sen uqğıl özün

⁹⁷⁶ Yazmada *oğanmış* yazılmıştır.

⁹⁷⁷ Yazmada *gayın* sayfa kenarında yazılmıştır.

XLI.

odğurmuş cevābı ögdülmişke

yanut bêrdi ögdülmiş aydı bu söz

êşittim sen aydın aya utluğ öz

3591. neçe andağ erse bu dünyā hāli
açıg ılma özke tiriglik yolu

bu kên dünyā özke küçin ılma tar
yazuqluğ ulıa bayat fazlı bar

 azābı telim erse rahmet üküş
yazuqluğ üçün boldı rahmet küsü⁹⁷⁸

3594.  azāba atıg or umın rahmetin
tapuğ ıl yetürgil bu ulluğ atın
ajun boğnı bara uluş kend ođup⁹⁷⁹
turup tağa kirse uluğ yük yüdüp⁹⁸⁰

buzulğay ajun bara alğay uruğ
apa oğlanı bara kesgey uruğ

3597. yana bara yaluğ⁹⁸¹ bu dünyā tilep
yüğüurse tūni bara künke ulap

tapuğ oğsa dünyā tilese tamuğ
yeme almağay erdi uçmağ uruğ

 ki ew yarattı bu halka amuğ
biri atı uçmağ biriniğ tamuğ

- [134b] 3600. bayat bêrdi ula  ki köz ulağ
biri dünyā basa biri  ubā bağ
elig bêrdi  kki sunup tutğua
biri dünyāke tut biri⁹⁸²  ubāa

⁹⁷⁸ Satır kenarında  aziz yazılmıştır.

⁹⁷⁹ Yazmada oğup.

⁹⁸⁰ Yazmada yüdüp. Ayrıca “d p” satır kenarında yazılmıştır.

⁹⁸¹ Yazmada yaluğ. Satır altında munluğ yazılmıştır.

⁹⁸² Yazmada ikinci ye satır üstünde yazılmıştır.

adaḡ bërdi êkki yoritḡu üçün
biri berü maḡsa biri nar(u) üçün

3603. ne me yaḡşı aymış uḡuşluḡ oduḡ
osal bolma saḡlan toḡıḡay yoduḡ

törüttü bayat bu êkigün ajun
munı bulsa tawrat anı ḡol özün

apa oḡlanı barça erklig bayat
açıḡlı toduḡlı törüttü⁹⁸³ bu at

3606. eginke keḡim ya boḡuzḡa yëmi
kerek ay ḡadaş bu tiriglik emi
tirigke bu neḡdin keḡiş yoḡ adaş
egin bütḡü ton hem boḡuzḡa hem aş
ḡalāl dünyā bulsa yëse ḡazḡanıḡ
çıḡayḡa ülese anıḡdın alıp

3609. kişi aḡruḡı bolmasa bu boḡuz
kişi unmazı ol bu aḡruḡ boḡuz
bayat ʾadliḡe tutşı ḡorḡup yorı
umun faḡlıḡa tutçu tagnü yorı
bu êkki bile buldı ḡulluḡ yolın
bu ol yol yaḡılma bu ḡulluḡ yolın

3612. idi yaḡşı aymış bilig bërḡüçi
biligsizke öt saw erig bërḡüçi
ricā ḡavf(nı) birle ḡanat sen ḡılın
bu êkki üzeḡi yoluḡ sen alın
bayat yarlıḡın tut özün ḡulluḡı
uçakir sarāyḡa ereḡinsalın

[135a] 3615. ricā ḡavf bu êkki ḡanat sanı ol
bu êkin uçḡlı bulur kökke yol

⁹⁸³ Yazmada *yaruttı*.

yazukum üküş tēp umınç kesmegü
tapuğқа manıp osal bolmağu

tapuğ қıl tapuğ boldı қulluқ қamuғ
kimiñ atı қul bolsa қılғu tapuғ

3618. ağır tutğu yarlıғ uçuz қılmasa
uçuzluқdın ötrü èsiz bolmasa

kişide yawuzı özün bil өзün
meger edğü bolsa өзün hem sözün

munu bilmişimni ötündüm men oş
bu söz işke tutğıl saña kelge tuş

3621. қalı tutmasa-sen bu aymışlarım
cevāb қıl tutayın è ersig erim⁹⁸⁴

uzun boldı sözler neñi asğı yoқ
taқı ma uzatıp adın tusğı yoқ

odğurmış cevābı ögdülmişke
elig başқа urdı bu odğurmış a
saқındı uzun kēç kötürdi baş a

3624. ayur ay қадаş tegdi emgek saña⁹⁸⁵
қадаşлық қılıп sözlediñ sen maña

maña edğü saқnıp bu söz sözlediñ
muyan⁹⁸⁶ bērsü teñri saқınçım tēdiñ

baқа kördüm amdı bu işde maña
śalāhı körünmez è ersig toña

3627. көñül taplamadı bu işdin қаçar
көñül taplamaz işni қılsa ħatar

[135b] ne edğü bilig bērdi bilge süзük
sewitmiş⁹⁸⁷ sewüglерke көñli süзük

⁹⁸⁴ Satır altında *er atañan* yazılmıştır.

⁹⁸⁵ Yazmada *maña*.

⁹⁸⁶ Satır altında *murād* yazılmıştır.

- ķayu işni ķılmaķ tilese özüñ
köñül birle aşnu kēñeşgil sözüñ
3630. kişike kēñeşgil aytıp barça söz
köñül taplamasa yıraq tutğıl öz
ķamuğda bağırsaq özüñke özüñ
köñül taplamaz işni ķođ kes sözüñ
köñül taplamasa ķayu erse iş
asığ bolmaz anda aya urğı kiş⁹⁸⁸
3633. köñül taplamadı bu işni sewe
özüm tandı amdı bu sözdin èwe
seniñdin ķolur-men özüñ ⁹⁸⁷Öüzrümi
ķođu bèr mēni ay kişi küdrümi
èligke tusulğ⁹⁸⁹u yoķ erdemlerim
ne ķılķım ķılınķım sawım sözlerim
3636. özüñ dünyādın ķaçtı keldi berü
yana men negü teg yanayın naru
bayat tapğınaru ilinmiş özüñ
kişi tapğı ķılmaz kesildi sözüñ
ığu bèrgil amdı mēni tañrıķa
du⁹⁸⁷Öāçı bolayı sañar ay toņa
3639. èki öz körüşmek tilese küsep
mañar kelmegil men barayın tilep
mañar tegsün emgek sen ènçin tiril
èlig tapğı birle boğun asğı ķıl
negü tèr eşit bu bağırsaq kişi
yaķınlıķ ulağlı tapuğsaķ kişi

⁹⁸⁷ Satır altında *sewütmiş* yazılmıştır.

⁹⁸⁸ Satır altındaki yazı okunmuyor.

⁹⁸⁹ Satır altında *alğ*u yazılmıştır.

3642. yomıtsa köñül köz yarutsa kişi
yaşın boldı saşınç tilekler eşi

[136a] tilekke barur kör bu yalnuş yorıp
bulur öz tilekin bu qalmaz arıp
ıdı yaqşı aymış sewinmiş kişi
vefāka çawıkmış sewügler başı

3645. *yaşın bolsa köñlün yıraş yér yaşın*
yaşınlıq vefāsı köñülke başın

tuğardın batarka bir orlam yér ol
vefā birle bulsa yaşınlıq haşın

yanut bérdi ögdülmiş aydı sözüm
eşitsü eşittim sözünni özüm

3648. kesildi sözüm sen esen edğü qal
éligke bitig bér yüzüm qılma al

bitig ıdı élig öz elgin saña
cevāb ıdğu yandru é bilge aña

tutayın men amdı mañar bér cevāb
sözün sözleyük öz tilin ülgülep

3651. tilin sözlegil hem bitigil bitig
éligke yanayı é bilge tétig

el-cevāb

yanut bérdi odğurmuş aydı tétig
bitiyin kerek erse aygıl bitig

devāt qoldı qağaz kötürdi qalem
éligke bitig başladı söz ulam

3654. bayat atı birle sözüg başladı
törütgen igidgen keçürgen tedi

üküş ögdi sansız şenā bu tilin
qılur-men bayatqa tilin hem elin

törütti kalın boğ bu sansız tirig
tirilgü bérür qodmaz açın tirig

- [136b] 3657. bir ol bir idi kim törütti eki
saşışqa qatılmaz anıñ birliki

bir ol bir seziksiz qalı qançasız
köñülde yırağ tutğu oñsağ meniz

uluğluğ anar ol beğüklük anar
uğan erklig ol bir qamuğdın sıñar⁹⁹⁰

3660. yarattı kalın barça sansız quluğ
tilemişke bérdi ağırlıq qamuğ

yaşıl kök törütti kötürdi ediz⁹⁹¹
kün ay birle yulduz bezedi beđiz⁹⁹²

qudısı yağız yer yaşıl suw bile
örüsi süzük yel üze ot bile

3663. törütti tilekin tilemiş tilek
kerek bolmadı anda arqa yölek

tilese ağırlar tapuqsuz quluğ
tileyür uçuzlar⁹⁹³ tusulmış tapuğ

tilemiş tileki bolur bol tесе
yoritur qazāsın ne-erse kese

3666. üküş mi {n}ñ selāmum sewüg sawçıqa
ol edgü qulavuz köni yolçıqa

eligke duŏaçı bitidim bitig
selāmın esenlik üze ay tétig

elig yarlıqamış bitig birle söz
oqıdım bitigin yaruğ boldı köz

⁹⁹⁰ Yazmada *re* çok iyi görünmüyor.

⁹⁹¹ Yazmada *ediz*.

⁹⁹² Yazmada *bediz*. Ayrıca *ze* çok iyi görünmüyor.

⁹⁹³ Yazmada *ze* satır üstünde yazılmıştır.

3669. üküş edgü yarlıg tümen öt erig
maņa yarlıkāmış kamuğ sözlerig
yème vaŌde kılmış üküş edgölük
ağırlık açığlar yègü kedgölük
yoriğlı bu yalnuğ⁹⁹⁴ bu ārzū üze
yorırlar tileyü ajunuğ keze

[137a] 3672. tapuğsuz özüm bulsa edgü açığ
ķalı bulmayın men bu devlet yaşığ
velikin bu bir kaç müni bar adın
özüm barsa yası ya kelge kedin
bularda birisi tapuğ bolmaz ol
yana biri halkķa vefā kılmaz ol

3675. törü yok toķu yok yème kılk kılinç
törüsüz tapuğcı yaramaz erinç
ekinçi cefācı bu dünyā bilip
cefā kıldım aşnu cefā kılgā tēp

bayatķa sığındım özüm teğledim
bu dīn birle imān küdezsü idim

3678. boğuzķa yeyim hem eginke kedim
maņar tegşürülmez törütgen idim
saņa bērdi dünyā esirkemedi
maņa bērmegey mü aya er keği
törütti igidti bu üdke tegi
taķı ma igidgey è dünyā begi

3681. kamuğ edgü esiz çığay baylıķım
bayatdın körür-men è ersig aķım
bayat ķapğı tuttum kılur-men tapuğ
ķamuğ halk yomitgu bu ol çın ķapuğ

⁹⁹⁴ Yazmada *yanluğ*.

saña ma seniñ qapğıña men barıp
negüni tileyi tiriglik ıdıp

3684. ékigü bayat qullarımız tüz-ök⁹⁹⁵
bu qulluq içinde tururmız biz-ök⁹⁹⁶

bu qulluqqa tapmaq yaraqsız bolur
tapuğcı tèse ol uçuzluq bulur

ıdı yaqşı aymış bu sözni amul
êşitgil anı sen é edgü köñül

[137b] 3687. *açıqlı toduqlı qılma tapuğ*
negüke qılur-sen tapuğqa⁹⁹⁷ tapuğ
tapın bir bayatqa tuşı tınmadın
bu tün kündüzün bul açuqluğ qapuğ
é elig bu⁹⁹⁸ tör {ü} t hâcetim qıl oza
saña tapnayın men elig yüz uwa

3690. tiriglik qılur-men özüm ıgsızın
yigitlik qılur-men qarılıqsızın
esen tut mēni sen tuçı ıgsızın
bayutğıl çığay qılma hergiz öñin
bu tör {ü} t neñ maña bēr saña tapnayın
Øaziz cān yuluğlap özüm qolayın

3693. bu neñler maña bērse sen ay elig
özüm qul qılayı bēreyi elig
munı bērgüke bir küçün yētmese
ne artuqlu(ku)ñ bar maña ay kese
yēgü içgü bar tēp meniñ bar keçim
tağı ma kerek bolsa bērgey idim

⁹⁹⁵ Yazmada bitişik yazılmıştır.

⁹⁹⁶ Yazmada bitişik yazılmıştır.

⁹⁹⁷ Yazmada *tapuğqa* gibi yazılmış.

⁹⁹⁸ Yazmada satır üstünde yazılmıştır.

3696. ağırılık uçuzluk bayatdın-turur
ölüm ma tiriglik hem andın erür
munı çın biligli ukušluğ bolur
adınsıg bolur mu è elçi unur
mèni bir bayatım küdezmişi teg
küdezümegey-sen aya aslı beg
3699. sèni men küdezgü kerek-men kèçe
mèni ol küdezür söz aydım aç
özün toğmağınça maña tegmes aş
mèni toğrur öñdün özi yèmes aş
ötügçi kereksüz muñadsa özüm
tilim tepremesde bulur ol sözüm
- [138a] 3702. tapuğçı tıdurmaz ya kul kılguçı
tegürmez maña bir küwez kür küçi
saña yazsa-men sen keçürmege-sen
keçürgey idim mi {n}ñ yazuğ kılsa-men
negü tèt eşitgil yazuğluğ kulu
köñül sırrı açtı kör aytur tili
3705. aya çın bağırsak vefâlıg idim
seninde adın bir idi bulmadım
muñadmış özümke bërür-sen tilek
yawuz arkasızğa sen-ök⁹⁹⁹ sen yölek
igimke şifâ-sen sakınçça sewinç
muñumğa tayançım èrikse awınç
3708. küwençim awınçım sewünçüm kamuğ
sewünçün içinde-turur ay uluğ
üküş kıldım amdı saña men yazuğ
senin {din} rahmetiñdin bu yazuğ az-ok¹⁰⁰⁰

⁹⁹⁹ Yazmada bitişik yazılmıştır.

keçürgil yazukum saña yası¹⁰⁰¹ yok
kınama mēni sen kınap asğı yok

3711. è elig bu dünyā keçimlög-turur
tiriglik küniñe tüker alķınur

negüke inanıp saķıngu uzun
negüke süçitip awıngu özü {yi} n

yawa ķıldıñ erse keçürmiş künün
yawa ķılma amdı keligli tünün

3714. keçer kün içinde kereķiñ alın
köçütçi¹⁰⁰² kelirke etigin ķılın

bu hālīg körü(r)de meniñ bu özüm
negü teg yarağay eligke sözüm

ķođu bērsü elig mēni bir mañar
bu yerde duŌāçi bolayın añar

[138b] 3717. men amdı bu ķalmış tiriglik ıdıp
bayatım sewinçi tiler-men yanıp

barı tap kereksiz adın artukum
bu dünyā tüpi kendü ol bir suķum

egin bütti boğzum yēme boldı toķ
tüpün¹⁰⁰³ barsu dünyā adın asğı yok

3720. idi yaķşı aymış tapı bolmış er
tapılık içinde ķutı tolmış er

boğuzķa yēyimçe ajunda yēdim tap
eginke keğimçe eginde keçim tap

tiriglik bolurça yēgümni bulur-men
kerek bolsa bergey maña bir idim tap

¹⁰⁰⁰ Yazmada bitişik yazılmıştır.

¹⁰⁰¹ Satır altında *yaķşı* yazılmıştır.

¹⁰⁰² Yazmada *köçeçi*.

¹⁰⁰³ Satır altında *bütün* yazılmıştır.

3723. tusulmak üçün inder erse elig
meniñde tusulgu-turur og tilig

kalı el işiñe tusulur tесе
tusulgu yeri yok söz aydım kese

kalı iş küdüğdin tеr erse maña¹⁰⁰⁴
mi {n}η er işi kılğay қадаşım saña
3726. apañ edgü tutsa e elig mеni
özün edgü bolsu e elig köni

ajunda çawıkmış ne түrlüg eren
eligke yomitmiş-turur mi {n}η түmen¹⁰⁰⁵

negü bolğa mеndin eligke asıg
asıgsız işi kılsa bolmas tatıg
3729. özüm Óuzri қoldum men amdı saña
қođu бer mеni sen sarılma maña

taķı ma negü söz yoritmiş alın
қадаşım eşitti tegürgey tilin

tüketti sözün түrdi badı bitig
sunup берdi aldı қадаşı bitig
- [139a] 3732. ayur-men bitidim tilekim sözüm
tilin sözlemişni eşittiñ közüm

tilin me ötüngil eşitsü elig
қođu бersü mеni kötürsü elig

yalavaç söz eltür yanutı kılur
yanut söz¹⁰⁰⁶ eşittiñ tegürgey unur
3735. negü tеr eşitgil uç ordu hanı
tüzü elke tegrüp söz ıdımış munı

¹⁰⁰⁴ Yazmada *saña*.

¹⁰⁰⁵ Yazmada *nun* sayfa kenarında yazılmıştır.

¹⁰⁰⁶ Yazmada bitişik yazılmıştır.

yalavaçka mün yok sözün kıymasa
tutuzmış¹⁰⁰⁷ sözün çın köni sözlese

yana munda yègrek èlig sözlemiş
kınama yalavaç söz aysa têmiş

3738. yalavaçka bolmas ölüm tut yakın
èşitmiş sözün çın tegürse tilin

yalavaç tédüküm bu tilçi-turur
bu tilçi sözün aysa ölmez kalur

yalavaç tutuzmış¹⁰⁰⁸ sözün sözlese
açığ bèreyin ög söz aydım kese

ögdülmiş cevābı odğurmışka

3741. yanut bèrdi ögdülmiş aydı sözün
èşittim negü sözledi söz özün

bitidiñ bitigke yanutı bitig
maña bèr bèreyin è bilge tètig
velikin sèzikim bu ol ay қадаş
èlig қılмағай көр sèni özde baş

3744. yana mu mèni ıdğay erki èlig
oқıғай sèni ol è қılқы silig

[139b] yanut bèrdi odğurmış aydı қадаş
bu söz sözlemegil көñül bolға baş

özüm bargu ermez bu yèrdin naru
özün emgetip kelme yandru berü

3747. tilep bulmağunı tilese yawuz
yorıtmağū sözni ayıtsa uçuz
negü tər eşit amdı bilgi қoyuғ
sınap bilgüçi edgü èsiz қamuғ

¹⁰⁰⁷ Yazmada *tapuzmış*.

¹⁰⁰⁸ Yazmada *tapuzmış*.

qolup b rmeg  neqni qolma k   n
tilep bulmaqunı tileme k   n

3750. *yorıp tegme y rke me barma ya a *
qalı bardı  erse tek emgek    n

yana aydı o  urmu  amdı yorı
yana yandru kelme   ersig urı

 r  turdı     lmi  aydı s z m
kesildi senin in barayın  z m

3753. *qada ı uzattı k r     lmi ig*
y t rdi taqı s z o ıp bilmi ig

atın m ndi     lmi  ewre yanıp
ewi e kelip t  ti yattı tegip

ya ıq yandı y rke n rın kizledi
qalıq menzi ki  teg bolup  rledi

3756. *ajun t rtti y zke k m r teg bo u *
k r r k z yumuldı u u{n}dı o u 

t  ek qoldı yattı k r     lmi  e
u ıp bardı an a k t rdi ba  a

tu ardın butıqlandı¹⁰⁰⁹ ot teg yalın
yarudı yanı y z a ar teg kelin

3759. *qopa keldi  rlep sata¹⁰¹⁰ qalqanı*
ajun menzi boldı  r n  erdini

[140a] * ı ıp qar ı a bardı ewdin turup*
 ligke k r ndi  zi yol qolup

ayıttı  lig a nu o  urmu ı 
ayur s zle kelt r s z n ni bı ı 

¹⁰⁰⁹ Yazmada *tutıqlandı*.

¹⁰¹⁰ Yazmada *te* 'nin noktaları iyi g r nm yor.

3762. negü söz yorıdı ne boldı işiñ¹⁰¹¹
tilekiñ ne boldı kelür mü eşiñ¹⁰¹²

bitig bérđi ögdülmiş aşnu turup
èlig aldı açtı oqıdı körüp

yüzi kızdı oñdı yana külçirip
saķındı bir ança uzun kèç èrip
3765. ayur ol ķadaşım irig sözlemiş
müni yoķ bu sözler köni sözlemiş

köni söz irig ol kim aymış temiş
aņar torķu ıdtım tiken çoğlamış

negü erdi aygıl tilin sözledi
maņa sözle amdı eşitmiş barı
3768. èligke ötündi eşitmiş sözün
ne yaņlıģ yoritmış sözi tüp tözin

ayur söz yorıdı neçe türlüğün
ol aydı men aydım uķuşun öğün¹⁰¹³

meniñ sözçe barça yanut ķıldı söz
taķı tuttum erse ķatıģ yumdı köz
3771. negü ķıldı özüm berü kelmedi
kese sözledim söz köñül bérmedi¹⁰¹⁴

èşitti anıñ sözlerini èlig
sözi erdi barça uķuş öğ bilig

taķı ārzūladı ķomıdı köñül
köñül ķomısa kör kişike muñ ol
3774. körü barsa yaħşı ayur er başı
köñül bolmasa boldı erksiz kişi

¹⁰¹¹ Yazmada *iş(i)n*g.

¹⁰¹² Yazmada *êş(i)n*g.

¹⁰¹³ Yazmada *kef* in üst çizgisi yazılmamıştır.

¹⁰¹⁴ Yazmada *di* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

[140b] beg ol bu köñül kör kamuğ öz kulu
begi kaçça barsa ud(u) kul yolu

köñül yomit arzū tilese tilek
tilek bolmağınça bu bulmaz yölek

3777. yana aydı elig é ögdülmiş e
қадаşıң tamām ol kişi ermiş e

ёşitmegüm erdi anıñ sözlerin
ne kılkı kılınçı biligi barın

ёşittim köñülke sığurdum anı
қаtıǵлан tilekke tegürgil menі

3780. meniñ öz elimde tilekim bolup
yarağsız bolur bulmasa-men қолup

ögdülmiş cevābı elig pādşāhқа

yanut bērdi ögdülmiş aydı elig
boğunda talu beg é kılkı silig

yanarda қадаşıмқа aydım bu söz
yana ıdğay elig saңa kelgey öz

3783. қоду bērmegey āhir eltgey sēni
bu kün bar¹⁰¹⁵ tēdim men ağırlap anı

tūñöldürdi aydı yana kelme tēp
özüm barǵu ermez küçün қолma tēp

elig aydı uqtum ёşittim sözün
bu söz işke kirmez yana bar özün

3786. negü teg bolur ol tilekin tilep
anı bulmaz erse köñül ārzūlap

ne erlig bolur ol bođunқа uluğ
yorıtmasa¹⁰¹⁶ elde bu yarlıғ kamuğ

¹⁰¹⁵ Yazmada *bu* gibi yazılmıştır.

¹⁰¹⁶ Yazmada *sa* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

[141a] beđüklük¹⁰¹⁷ nişanı bu ol belgölüg
tilemiş tilekke bu bulsa elig

3789. yana ma bu ārzū maña boldı ig
munı emlemese özüm bargu yæg

negü tēr eşitgil bu beytni oқы
anıñ mañisi uq è köñlüm toқы

*ķamuğ ig(k)e ot ol emi belgölüg
ol ig emlegüçi ķamu belgölüg*

3792. *köñül ārzū birle ķalı iglese
tilep bulsa oñlur igi belgölüg*

yana aydı ögdülmiş elig ķutı
ajunda negü bar aña yoқ otı

èlig ènç esenin tirig bolsunı
munu ķul tapuğçı yuluğ bolsunı

3795. bu söz men ötündüm èligke tilin
asığ yoқ bu kūn öz ökünse yılın

negü tēr eşitgil uķuşluğ saña
sözün sözlegil sen è ersig toña

tilin sözlemese söz asğı telim
ökündürdi sözlep meni bu tilim

3798. sözün sözlemesen saña ķul bolur
ķalı sözlese-sen seni ķul ķılur

sözüg saķnu sözle sen ewme serin
ewe sözlemiş söz ökünçi yarıñ

sèzinmedim erdi kör odğurmışıg¹⁰¹⁸
oқыp kelmegüsin er erdi bışıg

3801. èlig bir tilese özüm mi {n}ñ tiler
tusulğay maña tegme künde onar

¹⁰¹⁷ Yazmada söz başında *elif* ile *edük/glük* biçiminde yazılmıştır.

¹⁰¹⁸ Yazmada *ögdülmişig*.

tilekim bu ol men bile bolsa-men
elig bir kılp men tapuğ kılsa-men

[141b] neçe tuttum erse anı men kıatığ
ol ança tirendi èletti tatığ

3804. yana barğu erse barayı özüm
negü ayğu erse ayayı sözüm

èlig me yana bir bitig bèrsüni
oqısun bitigni maña bütsüni

èlig aydı ıdtım bitig bir yolu
bitigke yanut kıldı taş¹⁰¹⁹ teg tolı

3807. yana ök negü teg bitiyin bitig
bitig ornıña sen bitig-sen tètig

ögdülmiş cevābı èligke

yanut bèrdi ögdülmiş èlig kıtı
neçe andağ erse bitig me biti

yalavaç neçe çın keğ erse amul
bitig bolmasa sözke bütmez köñül

3810. tanığlı kışıke tanuğ ol bitig
tanuğ bolsa hıle yorımaz ètig

èlig aydı ārzūñ bu erse kıalı
bitig me bitiyin açıp söz ulı

bitigni bitiyin munuğı bitig
bitigke işenme ay bilge tètig¹⁰²⁰

3813. negü sözlegü erse sözle tilin
anı indegil sen maña bèr alın

¹⁰¹⁹ Yazmada *yaş*.

¹⁰²⁰ Yazmada *elif* ile yazılmıştır.

XLII.

èlig bitig ıdınışı odğurmışka

[142a]

devât qoldı qağaz yana bu èlig

qalem aldı elgin bitidi bitig

bayat atı birle sözüg başladı

törütgen keçürgen igidgen aydı

3816. ayur mi {n}η şenā ol uğan teñrike

ajun hûkmi tegrür köni egrike

bir ol bir qatıqsız qarıqsız arıg

yokuğ bar qılur ol qılur yok barıg

bir ök til bütürgil tükel ög köñül

tapuğ qıl köñül til köni tut amul

3819. negü qolsa qolmış tileki bulur

negü bol tēse ol tilemiş bolur

tüzü teprenürke tirilgü bēür

tiriglik tuşu bu ölümni ıdur

ağırlıq uçuzluq anıη hûkmi ol

uluğka kiçig(k)e yēme açsa yol

3822. tilemiş tilekin biliglisi yok

yoritur qazāsın tıdıqlısı yok

tümen mi {n}η selāmum sewüg sawçıqa

tegürsün bayatım köni yolçıqa

tüzü eşleriñe şenā ök selām

tegürsün bayatım kesüksüz ulam

3825. èligdin üküş ögdi yüz mi {n}η selām

ıdur-men saña ay uquşı tamām

bitidim köñül aytu ıdtım bitig

negü teg turur-sen è bilge tetig

sañar ıdtım erdi qadaşınını men

tilekim bu erdi maña kelse-sen

3828. özün taplamaduḵ berü kelmekün
maḡar tuşmaḡın hem yüzüm körmekün

[142b] bitigke yanutı bitimiş özün
tilin me tegürdi ḡadaşın sözün
oḡıdım bitigni uḡuldı bu söz
sözümni eşitgil ḡaçurmaḡıl öz

3831. şekerde süçigrek söz ıdtım saḡa
aḡuda açığraḡ yanutı maḡa
eşitgil yana bu meniñ sözlerim
köñülke alın ay baḡırsaḡ erim

özün buldı erse bu zāhid atın
anın boldı zāhid özün taḡ ḡatın

3834. bu ḡaw birle atın yazıldı kör e
beḡük belgü boldı kişiler ara
tapuḡ ḡılmişın barḡa anın üçün
yawa ḡılmaḡıl sen öz ülgün küçün¹⁰²¹

boḡun közi tegse tapuḡḡa¹⁰²² ḡalı
buzuldı bu tapḡun yıḡıldı ulı

3837. bayat tapḡı barḡa kerek ürtügün¹⁰²³
açılmasa ḡalḡḡa bu ürtüg¹⁰²⁴ bu kün

bayat kızledi kör sewügrek ḡulun
bu ḡullar ara ḡalḡ bilümez tilin

berü kel uluş kend içinde tiril
sèni bilmesün ḡalḡ ḡatılḡıl ḡarıl

3840. ḡalāl dünyā ḡazḡan özünni yetür
toḡur aç yalıñnı hem oprak bütür

¹⁰²¹ Yazmada *nun* harfi sayfa kenarında yazılmıştır.

¹⁰²² Yazmada *kaf* harfi tam yazılmamış gibi görünse de diğerk nüshalardaki yazım ve anlamdan dolayı *kaf* olarak yorumlandı.

¹⁰²³ Yazmada *öz bu kün* gibi yazılmıştır.

¹⁰²⁴ Yazmada *öz teg* gibi yazılmıştır.

halâl dünyâ bulsa <kişi> edgüsi
bulur êkki ajun yègü kedgüsi

bu sözni eşit ay maña kelmedük
negü tèt arıg bilge bağı bedük¹⁰²⁵

[143a] 3843. bayat kıllarına tusul ay bögü
kışıke tusulur erig er tégü

sèni men müsülmân tususı üçün
oqır-men bu yërke è zâhid küçün

berü kel tusulğıl muñña yara
tusulmaz ölüg ol kişiler ara

3846. öz asğın tilegli kışı mü bolur
kışı ol bolur kör èl asğın kıolur

aqılıq ol ermez ülese neñin
ağı ol yuluğ kılsa cânın barın

bağırsaklıq ermez özin beklese
bağırsaq ol ol kör kışıg edlese

3849. kışı edgü tètler bu edgü kıayu
maña aytu bèrgil è bilge bögü

kışı edgü tètler bu edgü kim ol
bu edgü kışı muñda erke em ol

è edgü süzük er è bilgi üküş
bağa kör bu sözke yétürgil uquş

3852. bu aymış sözüm çin erür mü kör e
çin erse berü kel hevâ bas tur a

uzun sözlemiş söz erinçig bolur
uquşluğ kişiler sözüg az kıılır

bu söz tap kııl amdı adın sözleme
uquşğa biligke bulun er tème

¹⁰²⁵ Yazmada bu beyit başlık gibi süslü harflerle yazılmıştır.

3855. taķı ma negü erse ķalmıř sözüm
ķadařın tegürgey tutuzdı özüm

tüketti bitig türdi badı ķatıĝ
ķalem yodtı ķodtı ķurıttı ĥatıĝ

kötürdi bitig kör üze tamĝalap
sunup bérdi öĝdülmiř aldı ulap

[143b] 3858. yana aydı elig é öĝdülmiř e
bitig bér tilin ay yème bilmiş e

ķatıĝlan yaraĝı ne erse taķı
anı kend uluşķa kigürgil oķı

tileki ne erse bu yérke kelip
anı men bèreyin étigin ķılıp

3861. ilel tēp turup ķıķtı öĝdülmiř e
yorıp keldi ewke ol edĝü eş e

teĝip tüşti oldurdi ewke kirip
yēdi içti yattı bir anķa serip

yüzin kizledi yérke rūmı ķızı
ajun ķırtıřı boldı zengi yüzi

3864. ķalıķ bütrü tuttı ķara ķuş öņi
ajun barķa toldı ķara ķuş yünji

töşek ķoldı yattı saķındı uzun
negü sözlegüsi ķadařı közün

uğıp bardı azraķ oğundı yana
öçükmiş kömür teg ķaraņķu tün e

3867. usı uçtı ķoptı adaķın örü
ķara tün kötürmiş etekin örü

yařıķ ķoptı yerdin kötürdi başın
yaruķ yüz küler teg yēriřti tişin

ķopup yundı ķıldı¹⁰²⁶ yana taŋ namāz
namāzın ötedi duŌā ķıldı az

3870. atın tuttı terkin bir oğlan bile
turup çıktı bardı sewünçün küle

turup keldi erse ķadaşķa yakın
yıraķ tüşti andın küdezdı ĥaķın

turup bardı aķru toķıdı ķapuğ
ķadaşı ķapuğ açtı ķodtı tapuğ

- [144a] 3873. ķapuğ açtı terkin ol utru yorıp
selām ķıldı tuttı kör elgin alıp

yana kirdi odğurmuş elgin tutup
orun ķıldı törde ağırlap öpüp

ayur ay ķadaşım nelük emgediŋ
yana ök maŋar ay nedin uğradıŋ

3876. kese sözledim söz eşittiŋ anı
nelük emgetür-sen küçeyü meni

negü tēr eşit bu bilig bērgüçi
sınap edğü esiz kişi bilgüçi

ķişike sınağı bir ök körse tap
sewer sewmezin bir tilin sorsa tap

3879. *baķır altunuğ er körüp bilmese*
alıp azķına sır taşığ sürse tap

yanut bērdi ögdülmiş aydı ķadaş
maŋar buşmağıl sen köŋül ķılma baş

èligke bitigin tegürdüm sözün
tilin me tēğü söz tutuzdı¹⁰²⁷ özün

¹⁰²⁶ Yazmada satır üstünde yazılmıştır.

¹⁰²⁷ Yazmada *tapuzdı*.

3882. sözünke yanut kıldı ıdtı¹⁰²⁸ bitig
çıķardı bitig bérđi elgin tétig

bitig aldı odğurmış açtı turup
oķıdı bitigin saķındı kórüp

ayur bu ķadaşım ne erki igin
mèni munça yawlaķ èđderdi neñin

XLIII.

- bāb ögdülmiş odğurmışķa ékinç münāžara kıılmaķın ayur
3885. yanut bérđi ögdülmiş aydı tilin
ayur ay ķadaşım eşit söz bilin
[144b] élignin tileki saņa edğülük
bu edğü içinde tiler edğülük

bilür-sen bu yérdeki tā^óat ķamuğ
ķıluruñ neçe edğü ésiz ķamuğ
3888. yana kend uluşda men aymışlarım
neçe türlüğ edğü-turur ay erim

yawuz ermes amdı bu dünyā kıutı
bulup tirlü barsa kıopursa atı

özün dünyānı kıodsa zāhid bolur
muyan edğü mundın èletse bolur
3891. yawuz tése bolmaz bu dünyā neñin
yése bérse halkķa kıızartsa enin

ne me yakşı aymış aķılar başı
oķıgıl anı sen è edğü kışı

neñi bolsa yalñuķ¹⁰²⁹ bilir öğ bilig
ķamuğ edğülükke uzatur elig

¹⁰²⁸ Yazmada *ıdtı*.

¹⁰²⁹ Yazmada *yanluk*.

3894. bu neñ birle yañuq¹⁰³⁰ tilese tilek
yaşıl kökke yoqlar¹⁰³¹ neñi keğ yölek

hac erse tilekiñ kerek neñ tawar
Öazizlik tilese yème bu bèrer¹⁰³²

neñi¹⁰³³ bolmasa er alıp bèrgüke
elig kısga kıldı kamuğ edgüke¹⁰³⁴

3897. negü teg qodur-sen bu edgülerig
nelük taplamaz-se(n) bu öt saw erig

tapuğqa negü teg mansa bolur
tapundum tēyü bilse müflis bolur

bayatıg¹⁰³⁵ tapuğ birle bulmaz qulı
ıdı yinçge yol bil tapuğcı yolu

3900. neçe miñ tapuğcı tapundı yılın
çıkar cān üdinde yitürdi yolın

[145a] bilir-men bayatım sewinçi kamuğ
tapuğ tāŌat içre-turur ay uluğ

bilümese amdı bu tāŌat çını
qayu tāŌat erki uqulmaz munı

3903. qalı mundağ erse kamuğ tāŌatıg¹⁰³⁶
tükel qılgu bulsa bu aymış tatıg

baqa kör bu sözler kim aydım saña
bu yañlıg erür mü ayu bër maña

qalı mundağ erse kim aydım bu söz
bilin kör sözüm tut aya köñli tüz

¹⁰³⁰ Yazmada *yañluk*.

¹⁰³¹ Satır altında *yoqar bolur* yazılmıştır.

¹⁰³² *bérür* olması gerekirken yazmada *berer* yazılmış.

¹⁰³³ Satır altında *yañşı niyeti* yazılmıştır.

¹⁰³⁴ Satır kenarında *yañşı* yazılmıştır.

¹⁰³⁵ Yazmada *bayatıg* yerine *yana yıg* yazılmış Satır altında da *köp ingan* yazılmıştır.

¹⁰³⁶ Satır altında *tāŌatıñ* yazılmıştır. Yazmada da *ayın, gayın* gibi yazılmıştır.

3906. hevāka¹⁰³⁷ bulun bolma köndür köñül
kişike atılıl yorııl amul¹⁰³⁸

yanut b rdi od urmiş aydı adaş
muad turdu amdı a u ıldın aş

tutayı sen aymış s z  tıqladım
 ligke barıp men tapu  başladım

3909. tapu a e aşnu t r  bilg   z
tapunma  ılını s zi s zke t z

kir  hem ıa bilse oldru  turu 
tapu  bilmese er tek emger uru 

neg  t r  şitgil tapu  bilg i
sınap bilmişin aydı azraq  i

3912. *bu beglerke tapma  tilese  z *
k   l til k ni tut k  ezgil s z 

t r  hem to u birle  gren tapu 
tapu  bildierse yaradı  z 

kişide yıramış-turur bu  z m
t r  yo ¹⁰³⁹ to u yo ¹⁰⁴⁰ ne ılım s z m

3915. neg  teg ılur-men begi(k)e tapu 
yapulmış-turur k r maa k r¹⁰⁴¹ apu 

[145b] neg ke k  er-sen m ni berk tutup¹⁰⁴²
 ligke tapun tut s z mni anut

yanut b rdi  gd lmiş aydı bu s z
anı terske tutma aya k li t z

3918. senidin k t rgey  lig bu t r 
kerek erse oldur gerek erse y r ¹⁰⁴³

¹⁰³⁷ Satır altında *neşsike* yazılmıştır.

¹⁰³⁸ Satır kenarında * amel* yazılmıştır.

¹⁰³⁹ Satır kenarında *m ni  yo * yazılmıştır.

¹⁰⁴⁰ Satır altında *yo  yo * yazılmıştır.

¹⁰⁴¹ Satır altında *bu* yazılmıştır.

¹⁰⁴² Yazmada *tutut*.

odğurmuş cevābı ögdülmüşke

yanut bērdi odğurmuş aydı bu söz
yēme edğü ermez aya kılķı tüz

negü teg yaraşur saña ya maña
törü bilmeşe öz yorısa aña

3921. bu ēl ētgü tutķu boğun tüzgüke
bu begler tegindi ajun süzgüke

bu ēl kūn ētigi bu begler işi
törü hem toķu birle ētti kişi

anın ötrü begler uzattı elig
uķuş utru ıdtı yörüttı tilig

3924. idi¹⁰⁴⁴ yaķşı aymış boğun başcısı
biliglig uķuşluğ ajun¹⁰⁴⁵ işçisi

ajun¹⁰⁴⁶ tutğuçı er uķuşluğ kerek
boğun basğuçıķa kerek ög yürek

anın ötrü begler beğüyür küçün
yağı boynı yençer alır öz öçün

3927. biz amdı bu öñdi törü üzsemiz
negü teg yaraşur törü tüzsemiz

[146a]

ögdülmüş cevābı odğurmuşķa

yanut bērdi ögdülmüş aydı ķadaş
idi ters iş ermez yutar ķılsa aş

munu men bilir-men bu öñdi törü
ayayın men amdı sen ögren körü

3930. kişi bilmeşe kör turu ögrenür
bilip ötrü yalñuķ¹⁰⁴⁷ tilekin bulur

¹⁰⁴³ Yazmada ikinci vav satır kenarında yazılmıştır.

¹⁰⁴⁴ Yazmada *idi*.

¹⁰⁴⁵ Satır altında *dünyā* yazılmıştır.

¹⁰⁴⁶ Satır altında *dünyā* yazılmıştır.

¹⁰⁴⁷ Yazmada *yanluķ*.

muḩar meḩzetü aydı bilgi açuḩ
bu söz tutmaz erniḩ biligi bıcuḩ
tuḩa bilge tuḩmaz kiḩi öḩrenür
bu söz sözlemez til turu sözlenür

3933. *kiḩi öḩrenip ötrü bilge bolur*
bilig bilse ötrü ḩamuḩ iş unur

yanut bêrdi odḩurmuş aydı seniḩ
tileḩiḩ bu erse tilek yoḩ meniḩ
bu kün sen oḩır-sen êligke mēni
negü teg bolur ay bu tapḩuḩ ḩanı

3936. köḩülke kirür mü sözün tıḩlayın
özüm öḩrenür mü anı aḩlayın
maḩar ayḩıl amdı törüni neḩe
toḩularnı sayu atayu biḩe

odḩurmuş sözi öḩdülmüşke

yanut bêrdi öḩdülmüş aydı tükel
köni sözlediḩ söz aya edḩü fāl

[146b] 3939. uḩuşḩa yıraḩ erdi maḩmış yolun
könilikke urduḩ sen amdı ulun
men amdı ayayı eşitsü özün
sen öḩren maḩa tut yarusu közün
ḩalı öḩrenür erse amdı özün
tilin tıldama amdı kesḩil sözün

XLIV.

beglerke tapunmaḩ bu turur

3942. êki türlüḩ ol kör tapuḩḩı kiḩi
tapuḩ ḩılsa êtlür küniḩe işi
biri oḩlan erken tapuḩḩa kirür
taḩı bir beḩük bolsa ötrü ḩılır

ékide talu er kör ékki bu ol
kiçigde tapuğ kılsa sinsa köñül

3945. neçe me bu kün söz saña aysa öz
kiçiglerke başlap ayayın bu söz

sözüg ürte tutsa soñı ig bolur
bütünlük bile tutşı er beklenür

tapuğka açayın tèse er kapuğ
kiçig oğlan erken kılingu tapuğ

3948. törü hem toku¹⁰⁴⁸ bilse bërse yorık
kirü hem çıka bilse kılsa kılık

tapuğka érig¹⁰⁴⁹ bolsa erte turup
köñül til (kiçig)¹⁰⁵⁰ tutsa kılkın bolup

tapuğka érig bolsa yügrü turu
kulak köz köni tutsa aşru körü

3951. özünđe uluğka tapuğ kılsa öz
tilin beklese keğ katıg tutsa söz

[147a] tapuğuğ oñarsa bu yañlıg kiçig
begiñe oñardı kereklig işig

kirü hem çıkar bolğa anda naru
ötüngey ötüg saw törüçe körü

3954. kiçig qur bu yerke tege törçise
bulur beg tilekin munında basa

atım ersig erse bolur oq yaçı¹⁰⁵¹
köni bolsa kılkı bolur tamğaçı

kılinçı arıg erse körklüg yüzi
idişçi kılur beg é köñli tüzi

¹⁰⁴⁸ Satır üstünde *taqvā* yazılmıştır.

¹⁰⁴⁹ Satır altında *hāzır* yazılmıştır.

¹⁰⁵⁰ Yazmada bu sözcük eksiktir. Hem vezin hem de anlam açısından eklemek gerekir.

¹⁰⁵¹ Yazmada noktalar yanlış olarak üste konup *oktaçı* yazılmış. Satır altında *okuvçı(?)* yazılmıştır.

3957. bitig bilse saķış ağıcı¹⁰⁵² bolur
uķuş ög keğ erse bitigçi bolur

bularda kayuķa ulansa bu öz
idi sewnü keğ hem yanut ķılsa uz

negü tēr eşitgil tapuğ ķılguçı
tapuğ yêtrüp ötrü tilek bulguçı
3960. *yüz utru turur bolsa begke özüñ*
idi ķorku¹⁰⁵³ turgıl küdezgil özüñ

ķılınç ét yorık tüz özüñni tutun
köñül til köni tut bısurgil sözüñ

ķalı begke utru yorır erse-sen
közüñ yerde tutgil ķulaķ törde sen
3963. elig ķawşuru tur adaķın tüze
bu sol elni urgil oñ elgin üze

ķapuđda kirürde oñuñ aşnu mañ
tilin yarlıķarda ögüñ birle añ

ötüg ötnür erken köni tut elig
eki tiz bile sök tözün bol silig
3966. ķaya baķma anda solun ya oñun
özüñ eymenü tur eşit söz ögün
- [147b] saña söz ayıtsa uķun söz çımı
cevāb bërse yarlıg tegürgil köni

süçig içme boşlağ yorıma yawa
yarağsız yawuz erse ķaçgil éve
3969. eşitmiş sözüñni eşitmedük ét
közüñ körmişin sen körünmedük ét

bu yarlıg tapunsa yaransa ķişi
ķutı künde artar kör etlür işi

¹⁰⁵² Satır altında *Öaķıllıķ* yazılmıştır.

¹⁰⁵³ Yazmada *korknu*.

ķayusı alur ĥayl bolur ĥayl başı
ķayusı at adğır üze el işi

3972. ķayusı sü başı ķayusı ĥacib
ķayusı elimğa bolur söz açıp
ķayusı bolur ög ögelik bulur
ķayu kök ayuķluk¹⁰⁵⁴ üze at alur
ķayusı inanç teg ķayu çağrı teg
ķayu kör tigin teg ķayu çawlı teg

3975. ķayuķa tegir ol tapuğcı ķulı
mununđa¹⁰⁵⁵ naruķı ağırlık yolu
bu ķurķa tapunsa tegip er yarar
uluğlukķa teginür yatıp ārzū yēr
bu ķurķa tegürtse tapuğcı bu beg
ötedi tapuğcı ĥaķın öggü teg

3978. ķalı bir urunsa utun er tili
idi ök uluğ iş ķılur bu ķulı
idi yaķşı aymış uķuşluğ büğü
tegimsüz kişike bu ķur bērmegü
taķı munda yēgrek ayur bu bilig
biligsizke bērme aya beg elig

- [148a] 3981. uluğlukķa tegse uķuşsuz kişi
idişi başın yēr ē elçi başı
kerek amdı begler tapuğcı ķulın
biligi teñinçe bedütse ulın
ķuluğ keğ sınağu ķılınçı teñi
uķuşı teñinçe kötürgü yañı
3984. bağırsaķ kerek ķul begini açır
anın ötrü begler açınsa tegir

¹⁰⁵⁴ Yazmada *köñü yulıķ??* yazılmıştır.

¹⁰⁵⁵ Yazmada *nu* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

neçe kıl bedüse kıl atı kıl-ok¹⁰⁵⁶
bedütmiş begiñe tapuğcı ol-ok

3987. neçe beg kiçig erse atı beg ök
tapuğçı keğinde beg atı keğ ök
ë begler ağırlap beğük bolmış er
beğük bil begiñni beğük tut ağır
öçeşme bu begler bile sen bolup
sözin sözlemegil meger keğ körüp

3990. olar ʃut-tururlar ʃut elgi uzun
 köyer ot-tururlar köyürgeñ közüñ
 zemāne-tururlar zemāne bile
 yaraşık kerek er sewünse küle
 idi yaqşı aymış sınap bilmiş er
 tapuğ birle ʃopmış tilek bulmış er

3993. ne edgü neñ ol (bu) biligler sözi
biligler sözi körse barçın çuzı
küle baķsa begler kişike közün
sewünme aņar sen inanma özüñ
tapuğķa inanma kötürme köñül
saņatügge begler yañılsa yüzün

- [148b] 3996. kiçiğ ya uluğ tut ne çawluğ külüg
tapuğçı tapuğda-turur belgülüg
katığlanu begler tapın yazmasa
tapunmuş yolında oñın azmasa
neçe me yaqın tutsa begler seni
özünni unitma yoriğıl köni

¹⁰⁵⁶ Yazmada bitişik yazılmıştır.

3999. neçe edgü tutsa özün qorqa tur
eşimsinmegil¹⁰⁵⁷ sen qaya¹⁰⁵⁸ baqnu tur

ara ot bolur kör ara suw bolur
ara küldürür kör ara yığlatur

bu üç neñke bolma yaqın qoşnısı
köyer ot aqar suw bu ol beg küsi¹⁰⁵⁹

4002. kür arslanqa oñsar bu begler özi
öge tegse yumşar bu torqu çuzı

qalı buşnu tegse buşar baş keser
tamurın teşer¹⁰⁶⁰ kör sorup qan içe(r)

buşar üdde¹⁰⁶¹ barma beñ(k)e yağuk
qalı bardıñ erse uçuzluq anuq

4005. ayıttuqta sözle oqıduqta kir
selāmet tirilgil tuşı bol ağır

negü tēr eşit bu özin tutnur er
üñinde kirip kör ötüg ötnür er

kirü tur tēseler ağırlıq üküş
çıqa tur tēse kör yüzünke söküş¹⁰⁶²

4008. közüñni küdezgıl özüñni tutun
özin tutguçı er erende küsüs¹⁰⁶³

üç işde yırağ tur qatıqlan usa
biri qılma beglik söz aydım kese

taqı biri yalğan biri suqluq ol
bu üç iş üçegü tüpi yoqluq ol

¹⁰⁵⁷ Yazmada *işensinmegil* biçiminde yazılmıştır.

¹⁰⁵⁸ Yazmada *qına*.

¹⁰⁵⁹ Yazmada belgüsi gibi yazılmış. *Kef* in çizgisi çekilmemiştir.

¹⁰⁶⁰ Yazmada nokta yanlışlığıyla *yeşer/yaşar* gibi yazılmıştır.

¹⁰⁶¹ Bu sözcük *özde* yazılmış gibi görünse de bu yanlışlık, *zel* harfinin *ze* gibi görünmesinden kaynaklanmaktadır.

¹⁰⁶² Yazmada *şın* satır kenarında yazılmıştır.

¹⁰⁶³ Yazmada *küşüş*. Satır altında da *Öaziz* yazılmıştır.

- [149a] 4011. özünü arıĝ tut amuĝdın sınar
arıĝ ol bu beglik arıĝlık sewer

özün arşıa kir saını yorı
seni kim aĝırlar aĝırla anı

küwezlenme elĝin sile kirmegil
elig alşu tutşu yeme kirmegil
4014. özün oldrur erse bu özün bilin
kişig satĝamaĝıl kişilik ılın

ıkırma atıĝ sen ünün atĝura
utunluk bolur¹⁰⁶⁴ bu kişiler ara

yana baĝdaş ilme yanın yatmaĝıl
ünün atĝura sen atıĝ külmegil
4017. unıtma özünü sayu tur tüpün
unutsaĝ özünü eletür utuĝ

özünde uluĝnuĝ sözün sözleme
sözün yaĝşı tıĝlap anı kizleme

köni sözle sözni ızartĝa eñiĝ
meger edĝülükke açılsun tilin
4020. içip arşıa kirme özni tutun
yaraĝsız bolur ol içigli utun

bu üç neñ-turur er küdezmeze öz
başın alsıar keĝ küdezsü bu öz

birisi bu begler sözün tutĝu bek
küdezgü anı özini cānı teg
4023. ekinç yazmasa el törüke köni
özin keĝ küdezse bu bulĝa() küni

üçünç arşı içre köni tutsa öz
yıra tutsa teñsiz yaraĝsızda köz

¹⁰⁶⁴ Satır üstünde yazılmıştır.

bu üçde birisi kıllıqlı kişi
neçe me beḡük bolsa keslür başı

[149b] 4026. adaḡın yorıqlı é kıllıqlı tözün
özi bolmaḡınça körünmes közün

ḡalı otrur erse özün tör bulup
kişi uğrasa kirse turḡıl körüp

ḡaçan söz sorar erse begler saḡa
uzatma sözünni é ersig toḡa

4029. eşitse ötünḡil biliriḡ sözün
sözün kesse ḡoḡıl uzatma sözün

ḡalı aşḡa begler oḡısa seni
edeb birle aş ye keḡ öğren munı

on elḡın bile ök kötürḡil yeḡü
bayat atı aşnu ayıt ay bḡü

4032. kişi utruḡı aşḡa sunma elig
özün utruḡı aş yeḡil ay silig

biçek tartma anda süḡük kemdime
aşıḡ tatmaḡıl sen kişig ündeme

teşi {k} teg yeḡemgil yeḡe tawraḡın
silig bolma artuḡ tişi teg saḡın

4035. neçe me toḡ erse yeḡüḡe aşı
bu begler aşı bil aḡırlıḡ başı

ne türlüḡ bu işke tegir erse-sen
baḡırsaklıḡın teg yaruḡ bolḡa-sen

ıdı yaḡşı aymış biliglig kişi
bu söz tutsa aşḡı son altun tuşı

4038. ḡalı tegse iş bol saḡa belḡülüg
bilig birle işlet işig ay külüg

apañ tegse oşbu söz erki saña
aķı bol oduğ tur è ersig toña

teğir erse hayl ya sañar öz otağ
elig yazğu mālın ķılınç tutğu ağ

[150a] 4041. vezirlik teger bolsa elgin¹⁰⁶⁵ uzun
törü urma èsiz silig bol tözün

ögelik tegir erse öglengü ol
yañılsa begi bu ayu bërse yol

ķalı kök ayuķluk tegir erse kör
özin keğ küdezgü ķutı badı ķur

4044. sü başı ya èl başı bolsa özün
köni bol yiti tut ķulaķın közün
özün bolsa hācib urunç almağu
çığay tul yetimler sözün tınlağu
ağılıkķa ķılsa ağıcı seni
bütün çın bolup sen yorıgıl köni

4047. bitigçi elimğa bulunsa özün
köñül sırrı bek tut çıkarma sözün

bu ol atķa tegmiş tapuğ ķılğuçı
munuñda narusı uđa¹⁰⁶⁶ bėrgüçi

bir ança yème bar taķı işçiler
töşekçi ya ķuşçı yème aşçılar

4050. bu yañlığ tapuğda yıraķ tur saña
ereji birer ol kör emgek miñ e

ağırılık tilesen özünke tuçı
ağırla ķışig sen aya ķoptaçı

uluğuğ uluğlar küdez hürmeti
saña kelge devlet uluğluk ķutı

¹⁰⁶⁵ Yazmada *elgin*.

¹⁰⁶⁶ Yazmada *uda*.

4053. negü tēr eşitgil awuçça¹⁰⁶⁷ sözi
awuçça sözi tutsa açlur közi
uluğ hürmeti bar ajunda törü
uluğ kelse kopgil adağın örü
yaraşur uluğça kiçig hürmeti
uluğ ma kiçigke kıılır ok¹⁰⁶⁸ körü

[150b] 4056. sözün kesti ögdülmiş aydı munu
bu yañlıg bolur beg tapuğı unu
men aydım eşittiñ sen ögrendiñ ul
negü teg tapuñgu tükel bildiñ ul
bu yañlıg-turur kılgı begke tapuğ
tapuğ sıñse ötrü açar kut kapuğ
4059. tusulğu tapuğ bu munı bilgü tap
qalı bildiñ erse-sen özüñke sap

XLV.

kapuğdağı er at birle şöhet sözi
yanut bērdi odğurmiş aydı bu söz
eşittim men amdı ayā¹⁰⁶⁹ edğü öz
tağı bir sözüm bar ayıtğu saña
anı ma ayu bērgil amdı maña
4062. özüm kendke kirse elig tapğıña
baru turğu künde anıñ kapğıña
negü teg yorıqın bilingü adaş
tiriglik olardıñ-turur ay qadaş
er at birle şeksiz qatılğu kerek
olarqa yaraşı tirilğü kerek
4065. munı ma ayu bēr maña sen bu kün
negü teg qatılğu uqayın ögün

¹⁰⁶⁷ Satır altında *apuşça* yazılmıştır.

¹⁰⁶⁸ Yazmada bitişik yazılmıştır.

¹⁰⁶⁹ Yazmada *apa* gibi yazılmıştır.

el-cevāb

yanut bêrdi ögdülmiş aydı bu ma
kereklig-turur ay qadaş aysam a

[151a] muni ma¹⁰⁷⁰ saña amdı ögretgü ol
negü teg yorıgu anı bilgü ol

4068. tiriglik olarnıñ bile ol qadaş
qayusın qadaş tut qayusın adaş

qapuğdağı birle yaraşgu kerek
qatılgu kelişgü barışgu kerek

qapuğdağı birle yaraşmasa öz
tiriglik tatımas aya edgü öz

4071. negü tēr eşitgil tapuğ kılguçı
törü¹⁰⁷¹ birle başlap qapuğ tüzgüçi

yaqınlıq tilese özün beg bile
qapuğdağı birle yaqınlıq tile

uluğluq tapay tēp tēse-sen özün
er at birle yaqşı yorı ay tözün

4074. neçe me yaqın tutsa begler sēni
yaraşgıl er at birle turgıl köni

tükel üç qotu ol qapuğda kişi
bularnıñ bile ol tiriglik işi

bularda biri özde ulguñ-turur
uluğqa tapunsa özün qut bulur

4077. uluğla olarnı ağırla sözün
sēni edgü tutğa yarutğa yüzün

ıdı yaqşı aymış biliglig bögü
bögüler sözini uçuz tutmağı

¹⁰⁷⁰ Yazmada bitişik yazılmıştır.

¹⁰⁷¹ Satır altında *dād* yazılmıştır.

*kiçigke uluğluk uluğdın tegir
uluğka tapunsa kiçig kut alır*

4080. *uluğlar sözün tut yumuş kıl yüğüür
uluğ sözi tutsa tilekke tegir*

*uluğlar kut ol kör tilese kutuğ
tapunğıl tapuğka-turur kut kamuğ*

[151b] *taķı bir saņa teņ tuş ol ay қадаş
yıratsa yağı ol yağutsa қадаş*

4083. *ёşin hem tuşuñ bu қатılғу киşi
yanutқа yanut kıl ёşinе tuşı*

*taķı bir seniñde basa ol kiçig
bularnıñ bile ol açığ ya süçig*

*tapuğ kılsa bër neñ yazuķ kılsa ur
yawa ıdma boşlağ işin aytu tur*

4086. *basıtma қатılған kiçigke özün
tilin oynamağıl tıda tut sözün*

*adaş қoldaş ardaş қалın tut қатıl
қалın bolsa қoldaş öger tegme til*

*yağı қılма özke kişig bilmedi
yağılıғ киşiler sewinç bulmadı*

4089. *neçe az yağı erse yası telim
yağıda asıғ bar tęp aymas tilim*

*neg<ü> <tër> <è>şitgil è köñli oduğ
yağı yası tegrüp toқımış yoduğ*

*bir ök düşmen erse miñ ol yaslıķı
miñin dostuñ erse bir ol azlıķı*

4092. *kişi düşmenindin asıғ қılмаdı
қалı қıldı erse özi uzlıķı*

negü teg kılınsa saña qoldaşın
sen andağ qılınğıl sewünsü eşin

özünke teñeşi tutunğıl adaş
teñeşlig teñeşi bile ol tüdeş

4095. eşiz eş tutunma yırağ tur teze
eşiz eş azıtur seni yol üze

özün edğü atlığ bolayın tесе
eşizke qatılma qatıqlan usa

[152a] qamuğ neñni kördüm öz ögrün yorır
kişi yılqı quş qurt öz ögrin bilir

4098. negü tеr eşitgil e elçi başı
sınap edğü eşiz keçürmiş yaşı
sıdırçuqnı kördüm uçar qaq (a)ra
teñin baqtım erse ekigün qara
quğuqa qatılmas körü tur yuğaq
qara quş ürün quş bile keğ yırağ

4101. uçar quş eşin bildi tuttı öğür
kişi-sen qatılğıu kişinñi¹⁰⁷² üdür

eki türlüg ol bu yaqınlıq işi
bu ekki üçün dost tutar ol kişi

bir edğü tutar eş kişig teñrilik
bu eşlik içinde yok ol egrilik

4104. taqı bir tutar eş öz asğı üçün
bu eşlik tüpükmes bolur ol küçün

qalı teñrilik eş tutunsa özün
yükin yüd açığ qılma tü<gme yüzü>ñ

munuñ asğı munda tileme serin
bu asğıñ bayat berge anda yarın

¹⁰⁷² Yazmada *kişi(n)gni*.

4107. apañ dünyā asğı üçün erse eş
bu eşke qatılma qatılsa se(n) şeş

negü tēr eşitgil adaş tutmış er
adaş asğı yası sinap bilmiş er

adaşığ asığ yas içinde sına
bu yêrde adağ tikse bek tut sen e
4110. adaş köñli bilmek tilese özün
buşurğıl sözün sen yeme tüg yüzün

sewer sewmesin sen bileyin tēse
sewügrek neñin qol uqlğay basa

[152b] qaşın tügmeşe ol bu êkki yêrig
bu cān birle tüz tutğu oşbu erig
4113. ozunçı kişike qatılma yıra
ozunçı tilinde köyer ot kör e

ozundın¹⁰⁷³ qopar ol ajun bulğaqı
ozunçı başın kes é ersig aqı

yana umduçı birle bolma yağux
seziksiz saña bu yağı bolğay oq¹⁰⁷⁴
4116. qalı umdusı bulsa bu umduçı
atağay sēni ol ini ya êçi

qalı bulmasa ol ewürgey yüzin
tuğup körmedük teg yıratğay özin

adaş qoldaş ardaş tutun umdusuz
manğıl añar sen tiril qadğusuz¹⁰⁷⁵
4119. adaş qoldaş ardaş sewinç qadğuda
tusulur kişike esiz edğüke

¹⁰⁷³ Yazmada ilk *nun* satır üstünde yazılmıştır.

¹⁰⁷⁴ Yazmada bitişik yazılmıştır.

¹⁰⁷⁵ Yazmada *qadğusuz*.

sewügli üküşrek tilese özün
tuz etmek yetürgil açuķ tut yüzün

bu êkki kılıkķa isinür kişi
êsiz edgüde bu kılur öz işi

4122. muņar menzetü sözlemiş söz bilig
bu söz işke tutğıl è kılkı silig

*tuz etmek yetürgil kişi ke küle
yüzünni yaruk tut süçig söz bile*

*kiçiğ kul kılığlı bu êkki kılinç
adın bulmadım men bulunsa tile*

4125. êki türlüğ ol kör yeme ök yağı
yağı bolsa erke yağıldı ağı

biri¹⁰⁷⁶ teņrilik ol yağı boldaçı
bu kâfir yağılar yağı ol tuçı

[153a] takı bir yağılık asığ yas üçün
bolur bu yağılık kılur er öçün

4128. yağılağı kâfir yağısın ķatığ
yuluğlayu işke et öz kıl satığ

asığ yas üçün bolsa amdı yağı
aņar ķođ ol asğın yaraş ay ağı

yağıķa asığ kılsa boldı yağuk
yağı yası kılgay kör asğı anuk

4131. ķatığlan yağınrı yakın kıl yaraş
selâmet tirilgil esen bolğa baş

yağıda asığ yok yetürgil bilig
asığ bolmas işke tegürme elig

tapuğ öz kılin kıлма özke yağı
yağılığ kişi ke ķopar min çoğı

¹⁰⁷⁶ Yazmada ikinci ye satır üstünde yazılmıştır.

4134. adaş tut kişide talusın kedin
yawuz bolsa eş tuş ökünç yer kedin

talı er tilese yakın tutguğa
eki türlüğ ol bu tilek bulguğa

biri aslı edgü kişi üdrümi
bululsa adaş tut e er küdrümi

4137. taķı bir saķınıuķ bayatıģ bilir
kiři ol kiřilik munuńdın kelir
yaķınlıķ bu eķki kişi birle tut
bulardın saņa teggey edgü yanut

esizke çawıķmıř kişidin yıra
bu yańlıģ kiřiler kılınçı kara

4140. karaķa yağuma e aslı ürün
ürünke kara terk yuķar ol körün
ne edgü bilig berdi bilge öge
biliglig oķısa saķınģa ög e

[153b] esizke katalma e edgü kişi
esiz bolģa kılķıń ol esiz tuřı

4143. yawuzķa yağuma e üdrüm talı
yawuz bolģa atıń irilgey¹⁰⁷⁷ tolu

yarağsız kişike yorıma yaķa
yarağsız saņa kelge tutģa yaķa

üküş kördüm edgü atanmış kişi
esizke kataldı buzıldı işi

4146. telim kördüm edgüg esiz eş üçün
yoduğķa ilindi yoķadı¹⁰⁷⁸ küçün

bu begler ewi atı karşı-turur
bu karşı içindeki karşı-turur

¹⁰⁷⁷ Yazmada *izilgey*.

¹⁰⁷⁸ Yazmada *yoķadı*.

tevizlik bolur bu apugda ukus
teviz ayda erse tokus ol urus

4149. seniinde ulugun seni tepsegey
seni ota itgey oz itlur tegey

yeme tepsegey kor saa ten tusun
korumegey edgun tunerge kunun

bu yanlig ucun ars ars bolur
ekigun arissa birisi olur

4152. atiglan sen amdi e konlum kuni
kisig tepsemegil yorigil koni

tevizlik ig ol bir otatgu uzun
yemisi anı yer sizar bu ozun

bayat hukmi ol bara edgu esiz
bayat berse tepsep tudumas tepiz

4155. negu asgi otru kisig tepsemek
kisig tepseguci son iglemek

ugina amua ozun edgu il
saa edgu bolgay sezik tutmagil

[154a] sewin bolsa kimke ozun sewnu ber
sakin adgu¹⁰⁷⁹ tegse yeme saknu ber

4158. atin edgu bolgay seni sewgeler¹⁰⁸⁰
saa atlayin tep tuzu ewgeler

yagi ılma ozke atiglan adas
nee tutgil amdi adas ya adas

alı bolsa amdi saa bir yagi
osal bolmagil sen etip tut agi

4161. negu ter esitgil yagilamis er
yagisi uzele elig bulmis er

¹⁰⁷⁹ Yazmada adgu.

¹⁰⁸⁰ Satir altında sevgey yazılmıştır.

osanma yağıka yakın turma kêt
yağığ sen osandur anı¹⁰⁸¹ torğa yêt

sınama yağığ sen bedük bil uluğ
tayaqlık yağıka temür kalğan èt

4164. bu eş tuş yükin yüd sıma köñlini
sözümni unitma küdezgil munı

yağı bolsa eşin öñer cānıña
ya tərmiş yomıtmış anuğ mālınğa

için ni taşıñnı adaşın bilir
bu iç taş biligli kişi neñ alır

4167. tilese neñinke tegürgey elig
tilese yêtürgey cānıñka yilik

özün ni negü teg küdezse özün
eşin ni anı teg küdez kes sözün

adaş tutmağ asan küdezmeki sarp
yağı bolmağ asan yaraşmağ sarp

4170. yağıñ boldı erse et öz cān küdez
yağılığ kişiler qutulmağ az

èki türlüg erke qatılma yıra
qatıldıñ mu bulğaq qopurğay kör e

[154b] birisi ozunçı yonag qılğuçı
biri èkki yüzlüg kişi umduçı

4173. yème tutma borçı¹⁰⁸² kişig sen adaş
vefā qılmağay ol köñül qılğa baş

öz asğı tiler dostğa bërme köñül
asığ bulmasa boldı düşmen tünül

yaqınlık qılu tursu tèse özün
bolup qoltğu qolma bolu bër¹⁰⁸³ sözün

¹⁰⁸¹ Yazmada *atı*.

¹⁰⁸² Satır altında *içgüçi* yazılmıştır.

4176. sewinçin tiriglik bulayın tèse
kişig tepsemegil çatıgılan usa

yayığ kul kılayın tèse-sen tükel
töküp ıd sav altun sunup tut saşal

yakınnı yıratmağ tilese özün
negü kolsa bërme irig tut sözün

4179. tiriglik uzunın tiler erse-sen
aşı bol tuz etmek yetür usa-sen

kamuğka sewitmek tilese özün
köñül til biriktür süçig tut sözün

ağırlık bulayın tèse-sen özün
ağırla kişi sen è kılkı tözün

4182. tükel bay bolayın tèse belgölüg
barıña tapı bol kötürdün ülüg

kişi tutçı emgek tilese özün
kılınç edgü tutgıl yaruğ tut yüzün

bu yañlıg bolur ol kişi aslısı
kişike kişilik kişi belgüsi

4185. kişi aslı bilmek tilese özün
kılınçında körgil açılğa sözün

idi¹⁰⁸⁴ yaqşı aymış bu beyt ayguçı
sözin ma⁰nı birle tanuğ kılguçı

[155a] *kişi aslı bilmek tilese açuğ
köñül til kılınçı bu işke tanuğ*

4188. *kılınç edgü bolsa köñül til köni
tüpi aslıña bu tanuğ ol anuğ*

utunğa katılma è aslı arığ
yüzünñ suwın eltge sendin arığ

¹⁰⁸³ Satır üstünde yazılmıştır.

¹⁰⁸⁴ Yazmada *idi*.

negü tēr eşitgil törülüg kişi
utundın yıramış uquşluğ başı

4191. utun¹⁰⁸⁵ka¹⁰⁸⁶ katılma silig bol amul¹⁰⁸⁶
tötüş aslı barça utundın oğul

buşı birle bolma yeme keğ yakın
çalı buşsa buzgay yaqınlıq haqın

könül sırrı açma sözün tegmeke
çalı açtın erse özün emgege

4194. yaqınlıq tileseñ tuçı üstikü
kötürgil tama⁰nı tirilgil bökü
çalı kolsa-sen söz yorıq bolğusın
ayıttuqta sözle köni bolsu çın
çalı kolsa-sen tutçı menziñ kızıl
köni bol kutulduñ sen ençin tiril

4197. uzunluq tilese özün hem sözün
elig kısga tutğıl kutuldı özün

yüzün tutçı suwluğ tutayın tесе
tilin sözleme sözni yalğan usa

qayu yerde devlet kötürse başı
bolu bеr añar sen e edğü kişi

4200. öçeşme bu devlet bile sen yaraş
yaraşmasa devlet ağı kılğa aş
quruğ sözleme sen kişig soñdama
uşaq söz eğerme yeme kikneme

[155b] tüpi yel-turur söz könül ağırtur
könül ağırsa er seni yawrıtur

4203. özünde uluğqa tilin özneme
cevāb kılğu yerde irig sözleme

¹⁰⁸⁵ Satır altında *kāfir-ğa* yazılmıştır.

¹⁰⁸⁶ Satır altında *Ōamil* yazılmıştır.

uluğug ağırla küdez hürmeti
uluğluk saña kelge yukka kutı

saña teñ tuşuñ birle  ltiř barış
katılğıl  arığıl alış hem b riş

4206. ağırla s ni ol ağırlasa  ın
u uzla u uzlasa bargıl ya ın
neg  teg  ılınsa sen andağ  ılın
s  ig s zlese s z s  ig tur tilin
 amuğ ed uke bol sen ed u  işi
 sizke  siz bol ol  siz tuşı

4209. id i ya şı aymış t r  bilmiş er
t r    nd  birle bo un t zmiş er
bu ya lığ bolur k r er at ş hb ti
 atılmas tilese emi bu otı
ayu b rdim amdı  şitti  z  
k   lke alı ı ı uzatma¹⁰⁸⁷ s z  

4212. *s ni siz t s ler anı siz t gil*
ta ı anda y grek yanut s zlegil
 aya ya  usında  ud  bolma ı 
s ni sen t gey ol anı sen t gil

 ara   amm birle ş hb t s zi

yanut b rdi od urmiş ayd  bu s z
 şittim men amdı aya k  li t z

[156a] 4215. munu da adın ma ta ı bar s z m
anı ma ayu b r   k rkl   y z m
bu k n bu  z m kend uluş a kirip
 atıl u  arıl u bo unk a yorıp

¹⁰⁸⁷ Yazmada ze harfi satır  st nde yazılmıştır.

negü teg yorıgu olarnıñ bile
munı ma ayu bër maña söz ula

ögdülmiş cevābı odğurmışğa

4218. yanut bërdi ögdülmiş aydı bu söz
kereklig turur çın aya kılķı tüz
kerek bolğu sözni ayıttıñ maña
ayayın eşitgil munı men saña

XLVI.

bāb ögdülmiş odğurmışğa qara Óāmm boğunlar birle qatılmaķnı öğretür

qara Óāmm boğun barça kılķı yañı
biligi uķuşı kılınçı teñi

4221. kılıķsız bolurlar qara Óāmm boğun
törü yoķ toķu yoķ qatılmış üçün
velıķin olarsız yeme bolmas iş
tilin edģü sözle añar bolma eş
qara kılķı barça bolur qap qara
qara kılma öznı küdezü tur a

4224. qara kılķı başsız kılınçı şaşı
işı küçi barça kılınçı tuşı
yemekni bilirler qarın tođģusı
boğuzda adın yoķ olar qadģusı¹⁰⁸⁸

[156b] negü tēr eşitgil qara kılķını
sınap sözlegüçi kişi farķını

4227. qara qadģusı barça qarnı üçün
boğun tewşigi barça boğzı üçün¹⁰⁸⁹
telim halklar öldi bu boğzı üçün
qara yer qatında yeyür ot öçün

¹⁰⁸⁸ Yazmada *qadģusı*.

¹⁰⁸⁹ Yazmada *ün* hecesi satır kenarında yazılmıştır.

qara qarnı toğsa tili başsırar
basa tutmasa bek özi erk sürer

4230. olarkā yēme ök qatıl ay qadaş
berü tur olarkā yēgü içgü aş
tilin sözle yumşaş negü qolsa ber
berigli alır kör anıñ asğı yer
üküş sözleme söz serin til küdez
üküş sözlemiş söz suwı qaldı az

4233. negü tēr eşitgil özin tutmış er
tilin bek tutuğlı bilig bilmiş er
sözüg barça söz tēp çıqarma tilin
körü saqnu sözle kerekin bilin
uquşluğnı kördüm kör az sözledi
üküş sözledim tēp ökündi yılın

XLVII.

Óalevîler birle qatılmaqnı öğretür

4236. er atta öñin beg kişisinde taş
qatılgu kişiler bu ol ay qadaş
olarda biri sawçı urgu-turur
bularnı ağır tutsa qut qıw bulur
bularnı qatıg sew köñöldin naru
neñin edgülık qıl baqa tur körü

- [157a] 4239. bular ehl-i-beyt ol ĥabîbqa qadaş
ĥabîb sawçı ĥaqqı üçün sew adaş
için irtemegil ya qılqın tözin
meger tilde teñsiz¹⁰⁹⁰ yorıtısa sözün

¹⁰⁹⁰ Yazmada *yañsız*.

XLVIII.

bilge Óālimler birle atılmanı gretür

taı bir otu bilge Óālimler ol
olar Óilmi ĥalka yaruttaı yol

4242. olarnı atıı sew aırla sözün
biliglerin gren ükü ya azın

bular ol yarar ya yaramaslarıı
seip adra tutan köni yol arıı

usa Óilmi gren biligleri bil
nein edülük ıl küdez bekrü til

4245. bular ol ĥaıat bu dın tirgüki
olar bilgi ol ın erıÓat köki

yoı erse ajunda bu Óālim büü
tikip ünmegey erdi yerde yüü

olar Óilmi boldı bounka yula
yarusa yula tünle azmas yol a

4248. neinde ülüı ıl süı söz bile
aı ıü ytürgil tapuı ıl küle

tilin sarma ırme bolun eymenük
au ol olarnıı eti birtem ök¹⁰⁹¹

tilin ırme sarma tuz etmek ytür
aır tut olarıı aırla kötür

4251. eit Óilmi ilet tilin sondama
ya ılın ılının yawuz tp tme

[157b] olardın kereki saa Óilmi ol
könilikke ytse ayu brse yol

bular ol sürüı oya erkeı sanı
oyuı balasa sürse yola köni

¹⁰⁹¹ Yazmada bitişik yazılmıştır.

4254. atılıl bularnı bile edgüle
utaday¹⁰⁹² saa kki ajun ula
bularda basa a otu bar adın
baa krse bilgi biligde adın

XLIX.

- otaılar birle atılmanı ayur
olarda birisi otaı-turur
amu ig tuaa bu emi err
4257. yme k kereklig saa bu kii
anısız oulmas tiriglik ii
tirig bolsa yalu yme igler k¹⁰⁹³
igin emi krse otun emler k
ig ol kr kiike lm oldaı
lm ol kiike tiriglik tuı
4260. bularnı yme edg tutıl yaın
kereklig kii bu kdezgil aın

L.

- muazzimler birle atılmanı ayur
bularda basa keldi efsnılar
bu yl yeklig igke bu ol emiler
bularka yme k atılu kerek
bu yl yeklig igke oıu kerek
- [158a] 4263. alı ası tegsn tse-sen saa
yme edg tutıl  ersig toa
otaı unamas muazzim szın
muazzim otaıa ewrer yzın

¹⁰⁹² Yazmada *utaday*.

¹⁰⁹³ Yazmada bitişik yazılmıştır.

ol aymış otuğ yèse igke yarar
bu aymış bitig tutsa yekler yırar

LI.

tüş yorğuçılar birle atılmanı ayur

4266. taı bir bilig kör bu түş ilmi ol
tüşese yoruqlı açar edgü yol
uğısa bu yalñu түşer ök bu түş
yora bilse terkin kelir ağızı tuş
tüşüg edgü yorsa bu түş yorğuı
ol edgü kelir kör bu sewnür tuı
4269. alı tesiz erse түši keđ yawuz
ıǵaya bérıp ne küdezgü et öz
bu түş ilmi körgil bağırsa bayat
ulı edgüsin oldı bérdi āyāt
tüši edgü bolsa sewünse körüp
ésiz körse raba sığınsa turup
4272. ıǵaya ülese kümüş ne tawar
bayat olsa andın belānı yıǵar
yörügke barır түş түşüg yaı yör
aya түş körügli түşüg yine kör
bu yalıǵ түşüg uz yoruqlı bular
biliglig bağırsa bolup edgüler
4275. bularıǵ yème edgü tutǵıl adaş
tilese adaş tut tilese ağaş

LII.

- [158b] yılduzılar birle atılmanı ayur
munuğda basa amdı yılduzı ol
baa körse yétrü idi yine yol
yıl ay kün saıı bularda bolur
kereklig-turur bu saı ay unur

LIII.

şâ'irler birle qatılmaqnı ayur

basa keldi şâ'ir bu söz tērgüçi

kişig öggüçiler yēme yērgüçi

4293. qılıçda yitigrek bularnıñ tili
yana qılta yinçe bu hātır yolu
batıg yinçe sözler uqayın tēse
bulardın eşit söz uqulgay basa
teñizke kirür körse köñlün tükel
güher yünçü yāqūt çıkarur meşel

4296. olar ögseler ögdi elke barır
qalı sökseler atı artap qalır
usa edgü tutgıl bularnı qadaş
bularnıñ tiliñe ilinme adaş
qalı edgü ögdi tilese özün
bularnı sewindür kesildi sözün

4299. negü qolsa bērgil bularqa tükel
bularnıñ tilindin özün satgın al

LIV.

tarıgçılar birle qatılmaqnı ögretür

- [159b] tarıgçı-turur kör taqı bir qotu
kereklig kişiler-turur bu botu

bularnıñ bile sen qatıl hem qarıl
boğuzdın sıñar sen saqınçsız tiril¹⁰⁹⁶

4302. qamuğ teprenürke bulardın asıg
tüzüke tegir yēm içimdin tatıg
tüzü tın toqıglı açıp todguçı
muñar boldı muñluğ tirig bolguçı

¹⁰⁹⁶ Yazmada *saqınç sen sarıl* yazılmıştır.

saña ma sèziksiz kerek bu kişi
ètilse anın ötrü boğzun işi

4305. bularnıñ bile me katıl ay kadaş
arığ bolğa boğzun hâlâl bolğa aş
negü tèt eşitgil saşınuk başı
şamuğ türlüg işdin saşınmış¹⁰⁹⁷ kişi
köni yol tutayın tèse yinçelig
boğuzuğ arıtğu è kılkı silig

4308. saşınuk bolayın tèse belgülüg
boğuzğa eginke hâlâl bër ülüg
çıgay bolmayın bay bolayın tèse
zinā kılma hergiz katıqlan usa
ağırlık bulayın tèse-sen özün
fesādğa katılma è kılkı tözün

4311. fesād ol buzuğlı tüpüg yıldızığ
fesād ol buzuğlı bu edğü ızığ
fesāddın kürer ol bulunmış kutuğ
fesād tamdurur ol uğımış otuğ
idī¹⁰⁹⁸ yaqşı aymış kılınçı silig
bilig birle işke yetürmiş elig

- [160a] 4314. *fesād tegre turmayorıma yağuk*
fesād kayda bolsa uçuzluk anuk
fesād birle devlet turumas kaçar
kalı tursa tañ yoq tünerçe konuk
tarığçı kişiler bolur elgi kên
bayat bërmişindin tutar köñli kên
4317. şamuğ teprenigli tüzü yer öñi
yoriğlı aş ol uçuglı meñi

¹⁰⁹⁷ Yazmada *saşıtmış*.

¹⁰⁹⁸ Yazmada *idi*.

bularğa atılıl arılıl özün
tilin yaşı sözle auk tut yüzün

LV.

satıçılar birle atılmanı ayur

mununda basası satıçı-turur
satı birle tınmas asıçı-turur

4320. aun tezginürler tirilgü tilep
ögi könlü bütü bayata ulap

olara atılıl keliş hem barış
negü olsa bergeil alış hem beriş

olarda bolur bu aun ārzūsi
boun körki üdrüm talu edgüsi

4323. tuardın batarka yorıp tezginür
tilemiş tilekin saa keldürür

tümen tü aılar aun tasuı
olarda bolur ay biliglig aı

satıçı yok erse aun kezgüi
açan kedgey erdi ara ış ii

4326. hıtāy arışı kesse arış toı
ayun kelgey erdi tümen tü aı

[160b] satıçı yorımadı erse kezip
közün kim körer erdi yünü tizip

saa barsa munda bu yalı telim
uzun bola söz tēp tireldi tilim

4329. bu yalı bolur bu satıçı amu
atılıl olarka auk tut apu

atıqlan oları idi edgü tut
senin atın edgün yırak¹⁰⁹⁹ bargā büt

¹⁰⁹⁹ Satır üstünde yazılmıştır.

bular ol ajunda kör at éltgüçi
ésiz edgü erse anı yadguçı

4332. saña az üküş neñ törü kılsalar
yanut kılgü ötrü sewinç bulsalar

asıg yasta yinçge bolur kılkıları
katılsa munı keğ küdezip yorı

negü tér eşitgil ajun kezmiş er
başında keçürmiş telim körmiş er

4335. ajunda atıñnı yağayın tése
ümeg¹¹⁰⁰ edgü tutgıl katıgılan usa

çawıķmaq¹¹⁰¹ tilese özün belgölüg
satıgçıķa edgü yanut kıl ülüg

at edgü tilese özün ay urı
ümeg¹¹⁰² arķışığ edgü tutgıl yorı

4338. bu yañlıg katılgıl satıgçı bile
tiril edgü atın sewinçin küle

LVI.

igdişçiler birle katılmaķnı ayur

munuñda basa ol bu igdişçiler
ķamuğ yılķılarkā bular başçılar

- [161a] bütün çın bolurlar ķatı yoķ būki
ķişilerke tegmes bularnıñ yūki

4341. yēgü keçgü mingü at aygır sülük
bulardın çıkār hem yūdūrgü kölük

ķımız sūt ya yūñ yağ ya yoğrut ķurut
yağım ya kidiz hem azar ewke tut

asıgılgı ķişiler bolur bu ķotu
bularıg yēme edgü tut ay botu

¹¹⁰⁰ Satır altında *tiliñni* yazılmıştır.

¹¹⁰¹ Satır altında *çawıķ* yazılmıştır.

¹¹⁰² Satır altında *tiliñni* yazılmıştır.

4344. atılııl arılııl y t r hem i  r
k nilik  zele tiriglik ke  r

neg  olsa b rgil kerek bolsa al
k ni k rd m o bu otu bilmes al

bularda tileme t r  ya bilig
yoriqları k nr  bolur ay silig

4347. bulark a atılsa  z  n i tutun
t r s z otusuz bolurlar utun

tilin edg  s zle   imsinmegil
basın an bolurlar biligsiz  igil

id i ya   ı aymı  t r  b rg  i
bo un birle atlıp sınap bilg  i

4350. biligsizni artu  ya ın tutma u
ya ın tutsa  eksiz ılur ılma u

ta ı munda ya   ı ayur k r bilig
bilig birle i ke teg rg  elig

*biligsizke ya ma  z  n i tutun
 zin tut  u er tirildi utun*

4353. *biligsiz ki idin yıra  tur teze
biligsiz s zi ıl ı bar a utun*

bu ya lı  bolur amd  igdi  iler
atılma  tilese s z m yol ılar

[161b] ayu b rdim amd  sa a belg l g
neg  teg tirilg  alını ıl  l g

LVII.

uzlar birle atılma n i  gret r

4356. ta ı bir otus  bu uzlar-turur
tirilg  tilep  zke uzlu  ılur

kereklig ki iler y me bu sa a
ya ın tut buları  tusul ay to a

temürçi etükçi yana kırmaçı
ya sırçı bedizçi ya oqçı yaçı

4359. bu dünyā étigi bulardın-turur
ajunda tañ işler bulardın törür

telim bar bu yañlıg sasa söz uzar
özün sen uqa bar özüm söz üzer

bularnıñ bile me qatıl hem qarıl
sewindür olarıg sewinçin tiril

4362. işiñ kılsalar terk terin tegrü bër
yètürgil içürgil aşın kênrü bër

ayınlamasunlar sèni halk ara
atıñ artamasun munı keğ kör e

yème yaqşı aymış biliglig süzük
boğunqa bağırsağ ne köñli tüzük

4365. tiriglik tileme at edgü tile
at edgü kerek bu tiriglik bile

özün ölgü āhir bu atıñ qalır
atıñ edgü bolsa tiriglik tatır

kimin atı esiz bolup artasa
añar yègreki ol tirig turmasa

[162a] 4368. mün ol bu tiriglik tile edgü at
esiz qılma edgü qılın menğü at

LVIII.

çığaylar birle qatılmaqnı ayur

bularda basası çığaylar-turur
neñin edgülük qıl içür hem yètür

du^óāçı-tururlar saña ay qadaş
idi edgü neñ bu du^óā ay qadaş

4371. olardın tileme tawarın yanut
yanutı bayat berge edgü qonut

bu ol elde türlüğ qatılğı kişi
saña tüsse iş ya olarkâ işi

törü bér işinde bağırsaklıkın
saña bolğa barça kişiler yakın

4374. özün bulğa êkki ajun edğüsi
atın edğü bolğa yağılğa küsi

LIX.

ewlik negü teg almağnı ayur

qalı ewlik almağ tilese özün
talusın tile keğ yiti qıl közün

köki edğü bolsun uruğ hem tariğ
uwutluğ sağınuğ tilegil arığ

4377. usa ew qızı al elig tegmedük
seninde adın er yüzün körmedük
sêni sewge sêndin adın bilmege
yarağısız ya teñsiz qılık kelmege

[162b] özünde qudı¹¹⁰³ al kisi alsa-sen
beğük tükpe bağma bulun bolğa-sen

4380. negü têr¹¹⁰⁴ eşitgil sınağı kişi
sınağı kiřiniñ bışığı ol işi

*kisi alsa özde qudı¹¹⁰⁵ al köni
sewinçin keçürgey-sen üdleg küni¹¹⁰⁶*

*yüzi körki qolma qılınç edğü qol
qılınç edğü bolsayarutğa sêni*

4383. kisi¹¹⁰⁷ alma alsa özünke qurı
sen alğıl sağınuğ erenler eri

¹¹⁰³ Yazmada *qudı*.

¹¹⁰⁴ Satır üstünde yazılmıştır.

¹¹⁰⁵ Yazmada *qudı*.

¹¹⁰⁶ Yazmada *ni* hecesi satır kenarında yazılmıştır.

¹¹⁰⁷ Satır altında *cüft* yazılmıştır.

yüzi körki qolma qılınç edgü qol
qılınç edgü bolsa tükel bolğa ol

è körklüg qoluğlı munı qolmağıl
qızıl menziñi sen sarıq qılmağıl

4386. kim ewlik alayın tèse törtte taş
adın almas ewlik aya erde baş

bir edgü bay ewlik tiler üstikip
tağı bir(i) körklüg tiler köz tikip

tağı bir uruğluğ tüp aşı qolur
uluğluğ atıña küwenür bolur

4389. tağı biri yinçe saqınux tiler
anı bulsa terkin añar öz ular

bularda talusın ayayın saña
kisi alğu erseñ qulaq tut maña

aya bay tilegli sen ewlik talu
bulun bolmağıl sen è bilgi tolu

4392. bedütge tili köñli neñke bolup
kötürgü kerek neñ tilese qolup
aya körk tilegli kişi edgüsi
kisi körki¹¹⁰⁸ qolma boğun külgüsi

[163a] tüzü haq sewer ol kisi körkini
meger teñri fazlı küdezse anı

4395. aya tüp tilegli bedüklük bile
uçuz qılmağı öz bedük tüp bile
uruğluğ tarıqlıq bedükler tılı
bedükrek bolur bolma epçi qılı
è yinçe saqınux tilegli ınal
munı bulsa bulduñ bu tört neñ tükel

¹¹⁰⁸ Yazmada *re* satır üstünde yazılmıştır.

4398. qalı bulsa edgü saqınuq tişi
 yawa qılma alğıl è edgü kişi

 tilek baylıq erse tère berge neñ
 bayutğa sèni ol qızıl bolğa eñ

 qılınçı köni erdi körki kelir
 tişi körki qıl{1}q ol biligli bilir
4401. saqınuq arıg bolsa aslı bolur
 ol üç neñ bu yèrde bolur ay unur

 saqınuq tile-sen kisi ay bögü
 saqınuq bulunsa bolur törtegü

 munuñ teg bulur erse-sen bir tişi
 qatıqlan serin ıdma ersig kişi

LX.

bāb oğul qız tuğsa anlarını neteg igidgüsini ayur

4404. oğul qız törüse senin ay teñin
 ewinñde igidgil igidme öñin

 awurtası edgü kişi tut arıg
 oğul qız arıg qopğa turğa fāriğ

 oğul qızqa ögret bilig hem edeb
 añar èkki ajun anıñ asğı tap
- [163b] 4407. oğulqa kisi al qızıg erke bër
 saqınçsız tirilgil aya qutluğ öz

 qamuğ erdem ögret oğulqa tükel
 ol erdem bile bu tère berge māl

 süre ıdma boşlağ oğuluğ yawa
 yawa bolğa boşlağ yügürge èwe
4410. qızıg tutma ewde uzun begsiniz
 ökünç birle ölge özün igsizin

 aya qoldaş ardaş söz aydım kese
 bu qız tuğmasa yèg tirig turmasa

- çalı tuğsa yègrek aña yèr koyı
ewi bolsa қоşnı ölügler toyı
4413. tişilerni ewde küdezgil tuçı
tişiniñ taşı teg bolumas içi
- yatıg ewke ıdma çıkarma tişig
körüp yolda alğan köz ol bu kişig
- közün körmese ārzū қолmas көңül
közün körse көңlün қолur ay oğul
4416. közüñni küdezgil көңül қолмағay
көңül қолmasa öz bulun bolmaғay
- tişig қatma erke yègü içgüde
çalı қattıñ erse keçer keçgüde
- tişig қodma ewde öñin çıkқalı
çalı çıkса yitrür könilik yolu
4419. tişi aślı et ol küdezgü etig
yıdır et küdezmesе bolmas etig
- ağır tut tişig sen negü қolsa bër
ewiñ қapğı bekle yıraқ tutğıl er
- vefā yok bularda ozadın berü
közi қança baқsa bu көñli naru
- [164a] 4422. cefā birle ünmiş igidmiş yığaç
yemişі ağı ol añar bolma aç
- neçe mi {n}ñ azıglıg eren erkeki
tişilerde ötrü üzöldi köki
- neçe қızgu eñlig yüzi suwluğ er
tişilerde ötrü yüzi boldı yèr
4425. tümen miñ külüg çawlıg ersiglerig
tişiler anı yërke kömdi tirig

negü teg küdezgü olarığ tutup
küdezigli tenri küdezsü utup

LXI.

elig asraķı kim erselerni edgü tutmaķını ayur
yeme edgü tutgıl elig asraķığ
yëgü içgü bërgil bütür opıraķığ

4428. küçiñe teñeşi yüdürgil yükin
ayıtğa seninidin bayat erkligin
ayı artuķ emgek tegürme añar
bayat ol saña ĥaśmı andın sınar
olar ma bayat ķulları ol ķamuğ
añar küç ķılıp özke alma tamuğ

4431. uluğ-se(n) olar boldı sende kiçig
kiçigke uluğ boldı açığ süçig
uluğ bolduñ erse kiçig tut köñül
uluğķa kiçiglik yaraşur oğul
negü tēr uķuşluğ eşitgil saña
bu söz işke tutgıl è bilgi kēñ e

[164b] 4434. *ķalı bolsa-sen beg bođunķa uluğ
köñül til kiçig tut özünķe yuluğ*¹¹⁰⁹

*özünñi unitma yañılma yoriķ
kelir ķutķa yapma selāmet yoluğ*

ewün barķını keğ arığ tut silig
saña kelge devlet aķı kēñ elig

4437. aş içgü tuz etmek yeme kēñrü tut
atıñ edgü bolğa kelü bëрге ķut
kirişke yaraşı çıķış ķıl yaķın
çıķış bolsa terkin kirişķa baķın

¹¹⁰⁹ Yazmada *gayın* satır kenarında yazılmıştır.

alımke bərimke oñay edgü bol
qayı üdte qılsa açuq bolğa yol

4440. elig tarlıkı tegse amdı saña
kişike muñadma è ersig toña

seweriñ işiñe elig tutmağa
sèni sewmegüçi küle tınmağa

uçuz tutğa qoldaş adaş ya qadaş
anıñ ağırığında köñül bolğa baş

4443. kişi edgüsiñe qatılğıl qarıl
kişi bol kişiler arala tiril

ülüşlerde turma ya tutma neñiñ
ökünçün sarıg bolğa qızgu eñiñ

uluğ yolğa tutma sen ew barq yaqın
toqığa yoduğ sen muni keç saqın

4446. begig qoşnı qılma ya yadğun¹¹¹⁰ ögüz
hısārqa yaqın turma ay köñli tüz

bu üç qoşnılıqdın saña asğı yok
anıñ yası tegse añar osğı yok

ew almak tileseñ ayıt qoşnısın
yer almak tileseñ ayıtğıl suwın

[165a] 4449. esizke qatılma selāmet yorı
qılınçıñ köni tut kewel teg küri

barıg tap qıl amdı beg atın alın
saqınç qısğa qılğıl sewinçin yılın¹¹¹¹

ölümüg unıtma odułğa özüñ
idiñni unıtma açılğa közüñ

4452. sözün saqnu sözle saqınç kelmegey
yawa qılma üd kün ökünç kelmegey

¹¹¹⁰ Yazmada *yadğun*.

¹¹¹¹ Yazmada *tilin*.

küwezlenme artuḡ turı¹¹¹² bolḡa-sen
saran bolma artuḡ söküḡ bulḡa-sen
negü tēr¹¹¹³ eşit köñli alçaḡ kişi
kişilik kılıḡlı kişilik tuşı

4455. özüñ edḡü atlıḡ bolayın tēse
aḡı bolḡıl artuḡ ıatıḡlan usa
boşuḡ ḡul ḡılayın tēse belḡülüg
aḡı bol üle neñ kötürdüñ ülüḡ
başım kökke tegsün tēse-sen turup
bilig birle işler ḡamuḡ iş körüp

4458. ajunḡa yađılmaḡ tilese at{n}ıñ
ümeg¹¹¹⁴ edḡü tutḡıl yügürdi atıñ
erejlig¹¹¹⁵ bolayın tēse-sen özün
osallıḡnı ḡodḡıl¹¹¹⁶ ē ḡılḡı tözün
ḡılayın tēse-sen bayatḡa tapuḡ
et özke ömiş bérme yapḡıl ḡapuḡ

4461. ḡamuḡ edḡülükke tegeyin tēse
et özni ḡısa tut hevānı basa
ıdı yaḡşsı aymış saḡınuḡ kişi
bu söz işke tutḡıl ē ḡılḡı saşsı

[165b] *bu et özke bérme tilek ārzūsın
tilek bulsa yēyür ıdısi başın*

4464. *muḡar edḡü ḡılsa bu ēsiz ḡılur
ēsiz ḡılsa boynın eger erksizin
sözün kesti öḡdülmiş aydı ḡadaş
bu yañlıḡ-turur ōām yorıḡı adaş*

¹¹¹² Satır altında *yaḡşsı* yazılmıştır.

¹¹¹³ Yazmada *teg*, satır üstünde *tēr* yazılmıştır. Fakat anlam olarak daha uygun olduğu için satır üstündeki *tēr* biçimi tercih edilmiştir.

¹¹¹⁴ Satır altında *özüñ* yazılmıştır.

¹¹¹⁵ Satır altında *asan* yazılmıştır.

¹¹¹⁶ Yazmada *ḡodḡıl*.

ayu b rdim amdı   itti  z  
munı u tu  erse kesildi s z  

od urmu  su  li  gd lmi ke

4467. yanut b rdi od urmu  aydı bu s z
  ittim t kel men aya k lk  t z

ta ı bir s z m bar ayıt u sa a
anı ma ayu b r a a-sen ma a

 atılsa  z m bu ki iler bile
barı  u keli    kerek-men k le

4470. s ziksiz m ni a  a  ndegeler
men  ndep olar ma ma a kelgeler
neteg barg  a  a neteg y    a 
o ısa neg  teg o ı u ada 
munı ma ayu b r ma a belg l  
bu i din y me   ¹¹¹⁷ alayın  l  

LXII.

b b  gd lmi  a  a o ıma  a  a barma  t resin  gret r

4473. yanut b rdi  gd lmi  aydı bu ma
kereklig-turur bu  ada  aysa ma

[166a]  k   t rl   ol bu o ı u ki i
telim t rl   ol bu  onukluk a ı

olarda birisi k denke a  ol
ya s nnet a ı ya tugursa o ul

4476. ya    tu  o ı a ya  olda  ada 
ulu  ya ki ig tut yakın ya  ada 

yo  a ı bolur ya  l   atı a
ya ol at bulur a  b r r yatı a

bularda  ayu erse a  suw y   
anı te le barg  azu barma u

¹¹¹⁷ Satır altında * a ıl* yazılmı tır.

4479. adaş ҡoldaş ardaş ҡadaş aşıları
bolur erse körgü barıp eşleri

turu bérğü aşıta körüp yat bazığ
aş içğü tegiri üküş ya azığ

yaqın ҡoşnı aşını aş étse saña
ozu teñrilik eş oqınsa toña
4482. bularqa yème bar küdezgil köñül
sewindür olarnı sewin ay oğul

qalı etseler aş saña uğrayu
ol aşqa yème bar sewindür yèyü¹¹¹⁸

apañ¹¹¹⁹ munda taştın bolur erse aş
añar barmasa yég köñül bolğa baş
4485. yazım ya yitim bolğa oldruğ turuğ
yawuz bolğa köñlün é edğü uruğ

ya esrük tötüş ҡılğa aħsumlağa
aşıñ sıñmege tek köñül ağırağa

qamuğ bir todu¹¹²⁰ yèm aş içğü üçün
özünni uçuz ҡılmağıl sen küçün
4488. negü tər eşitgil boğuz tıdğuçı
özi boğzıña erk bolup tutğuçı
- [166b] boğuzuñ küdez¹¹²¹ bolma erniñ ili
bu boğzuñ üçün bolma boğzuñ ҡulı

telim kördüm amdı ağır bolmış er
tıdumadı boğzı üçün boldı yèr
4491. üküş kördüm elde bedümiş erig
bulun¹¹²² ҡıldı boğzı töşendi yèrig

¹¹¹⁸ Yazmada *yèmi*.

¹¹¹⁹ Satır altında *eger* yazılmıştır.

¹¹²⁰ Satır altında *toyum* yazılmıştır.

¹¹²¹ Yazmada *küdez*.

¹¹²² Satır altında *yoq* yazılmıştır.

telim baynı kördüm boğuz bulnadı

özi boldı müflis çığaylık yedi

boğuzğa bulun bolma boğzı uluğ

boğuzğa bulun¹¹²³ bolsa bolmas yuluğ

4494. ayu türlüğ aşğa barır erse-sen

edeb birle aş yè bilir erse-sen

törü bilmes ögsüz ılıksız kişi

törülüğ kişi körse yañlur başı

seniñde uluğ aşğa sunsa elig

sen ötrü elig sun bu ol kör bilig

4497. oñ elgiñ bile sun bayat atı ay

negü teg üdergey özün bolğa bay

kişi utruğı türmek alma tikü

öz utru negü erse alğu yegü

bıçağ tutma anda kötürme süñük

ayı bolma owdaş ne silkim sepük

4500. neçe me toğ erse yeyü turğu aş

kişi aş kişiğe körü bér adaş

negü alsa tişle uşaq tañcula

isig aşnı ürme sen ağzıñ bile

yér erken aşığ türtmè tergi üze

kişi körki buzma ılınçıñ tüz e

4503. törüsüzlük ol bu törüçe yorı

törüsüz kişiler kişiğe orı

[167a] idi yağışı aymış törülüğ kişi

törü bilse yañluğ bulur tör başı¹¹²⁴

amuğ neñke öñdi törü bar sözi

törü tüz yorıtsa yarur er yüzi

¹¹²³ Satır altında *yesir* yazılmıştır.

¹¹²⁴ Yazmada hem alta tek nokta hem de üste iki nokta konulmuştur.

4506. kılkırsız törü öndi bilmes kişi
kişike katılsa etilmes işi

aşığ tatğanu yê sen elgin sunup
seni körse ewlûk sewünsü körüp

kişi emgek ıdsâ saña etse aş
yawa kıлма emgek anı kıлма taş
4509. köni sözlemiş körse köñli oduğ
sözi körse ma'ñi bérür tü boğuğ

kişi köñli yuwқа sırınçға sanı
ıdı keğ küdez sınğa sarma anı

sarılsa kişi köñli ketti tatığ
yaqınlıq kesildi yıradı asığ
4512. yaqınlıq tilese küdezgil köñül
köñül sinsa ketti yaqınlıq tünül

aşığ tenleyü yê yeme aş üküş
saña mundağ aydı uquşluğ küsüş¹¹²⁵

üküş yegililerniñ aşı yig bolur
aşı yig kişi tutçı iglig bolur
4515. boğuzdın kirür ig boğuzuğ küdez
aşığ tenleyü yê yegü içgü az

bu ig tutsa şeksiz kişig yawrıtur
anı emlemese ölüm tawratur

yeme yaqşı aymış otaçı hâkim
hâkimler sözini yawuz tegli kim¹¹²⁶
- [167b] 4518. ölümdin yumuşçı ig ol aşnısı
kişi igledi mü ölüm qoşnısı

belâ miñnet ol ig ölüm tutğaqı
ölümde tatığ yoq azu yaqşısı

¹¹²⁵ Yazmada *küşüş*. Satır altında da *Öaziz* yazılmıştır.

¹¹²⁶ Yazmada bu beyit tek satırda süslü harflerle başlık gibi yazılmıştır.

kişi-men tégüçi apa oğlanı
isig tumlığığ bilgü adra anı

4521. tađu bilgü aşnu yaraşıq yése
taduğa yaraşmasnı qodğu¹¹²⁷ usa

isig artsa terkin soğıq iç üze
soğıq artar erse isigin tüz e

yigit erse yaşıñ yaz erse yılñ
soğıq işke tutğıl isetür qanıñ

4524. yaşıñ kırqta keçse kün ay erse küz
isig neñ bile sen özün tabÓı tüz

yaşıñ erse altmış üdüñ erse qış
isig işke tutğıl soğıq qılma iş

quruğ tumlığ artsa isig öl anut
bu êkki añar qılğa ewre yanut

4527. bu öl¹¹²⁸ tumlığ artsa saña qılsa yas
isigin quruğun anı yandru bas

tađuñ tumlığ erse isigin küçe
isig erse tumlığ yeyü tur içe

qalı bilmes erseñ tađuñ belgülüg
isigli soğıqlı ara bér ülüg

4530. bu yañlığ küdezgil tađuñnı köni
esen bolğa ênçin tiriglik küni

negü tər eşitgil otaçı sözi
munuñ maÓnisi uq tirilgil qozı

[168a] *özün tabÓını men ayayın yora
qızılı sarıqlı ürünli qara*

4533. *bularda birisi biriñe yağı
yağusayağıkayağı adrar a*

¹¹²⁷ Yazmada *qodğu*.

¹¹²⁸ Yazmada çift vav ile yazılmıştır.

uğuşluğ kerek öz tağuğ tenleşe
yaraşığ ne erse anı oğ yèse

kişi yılkı birle adırtı bu ol
tağuğa yaraşığ yèse ay oğul

4536. negü tēr eşit amdı kökçin sağal
uğa bar munı sen turu ғalma ғal

kişi kırğ yaşıp öz tađu¹¹²⁹ bilmese
tükel yılkı ol bu neçe sözlese

sınayu körü bilmese er bilig
kişike samağı anı ay silig

4539. başında keçip er yorığ¹¹³⁰ tüzmeşe
köni sözlemiş boldı yılkı tèse

üğ üğleg keçip bolmasa er bügü
kişi tēp atamağı yılkı tēgü

körü barsa yağışı ayur emçiler
aşığ az yèse er esenin küler

4542. esenlik tilese kör igsizlikin
az atlığ otuğ ye¹¹³¹ tiril ay tigin

öz ençlik tilese ereji uzun
til atlığ etig ye tiril ay tözün

LXIII.

bāb ögdülmiş odğurmışğa aşğa oğımağ törüsin öğretür
ğalı sen oğıyın tèse-sen kişig
oğıgıl velikin keđ¹¹³² etgil işig

[168b] 4545. ayak tērgi ew barğ arığ tut töşek
töşegil aş içgü yēme keğ kerek

¹¹²⁹ Satır altında *tözükin* yazılmıştır.

¹¹³⁰ Satır altında *tilin* yazılmıştır.

¹¹³¹ Yazmada bitişik yazılmıştır.

¹¹³² Satır üstünde yazılmıştır.

arığ  t aş ı   tati lig silig
y s   r   birle sunu lı elig

o ımasa aş suw m ni bir bolur
o ısa k r gli birig y    ılur

4548. usa e     tgil sen aş suw arı 
to up  opsu barsu keligli arı 
adaşı   adaşı  yıra  ya ya ın
t z   aş a  nde k   gil  a ın
keliglisi kelgey  alı kelmese
k   l  alma ay k r anı da basa

4551. bo uz  wkesi bolsa yawla  bolur
   p kek s rer  lse  tr   alur
k r  bar t z ke aş ı   teg r
k nikmiş bar erse y me aş y t r
 işi aş y se sen  ze ı   tut
anı ı se ı   y me  k anut

4554.  ayuda y   bolsa ı   gerek
y   ı   birle te eş  gerek
y   bolsa ı   anu  bolmasa
a u boldı sa ın ol aşnı y se
tilese fu    b r tilese m z b
tilese c lengbin tilese c l b

4557. munu da naru ı neg  b rg ni
ma a sen ayıtma ayıt lı   i¹¹³³
ulu lar y se aş t kese y y 
ki iglerke b rg  aş ı   y  
t z ke teg r aş k r   odma ıl
s ke barmasunlar a ın ıdma ıl

¹¹³³ Yazmada *k ni*, ancak 1943 baskısında kenarda *  i* yazıldı ı g r lmektedir.

- [169a] 4560. aş içgü yëseler nuḳul ur yemiş
ḳuruḡ öl yemiş ur bir ança simiş

bıçış ḳıl küçün yêtse bıçıl ağı
usa tiş teri bër kesilsü çoḡı

tükel boldı amdı aş içgü sözi
aça bër ḳapuḡ barsa tıdma ḳişi
4563. bu aşḳa oḳıḡlı bolur tört ḳotu
barıḡlı yème tört bolur ay botu

bireḡü barır aşḳa ündeseler
aş içgü iḱer yër negü børseler
yana öz ewiḡe oḳımas ḳişi¹¹³⁴
başı bürnü yër ewde yalnız aşı
4566. taḳı bir ḳişi körse aşḳa barır
aşın yër anı yandru aşḳa oḳır

taḳı bir ḳişi aşḳa barıas bolup
ḳişiḡ me ewiḡe oḳımas körüp

ölüg ol munı sen tirigke sama
ḳatılma muḡar sen tiriglik yème
4569. taḳı bir ḳotu aşḳa barıas oḳıp
ḳişiḡ aşḳa ünder toḳımlar toḳıp

bularda eḡ edḡü yorıḳ bu-turur
büḡü bilge öḡmiş ḳılık bu-turur

kerek aşḳa barıḡıl kerek barıaḡıl
boḡuz tıd aş az yè esenin tiril
4572. üküş yèḡli yalnız kör iḡçil¹¹³⁵ bolur
sarıḡ meḡzi ḳowdaḳ atı il bolur

¹¹³⁴ Yazmada *oḳısa* {*sen*} *ḳişi* gibi görünse de anlam açısında uygun deḡildir. Ayrıca *sen* sözcüḡünün yazımında sorun var, hece sayısı da fazla olduḡu için dikkate alınmamıştır.

¹¹³⁵ Yazmada *iḡçil*. Harfler yer deḡiştirmiştir.

muḡar meḡzetür kör otaçı sözi
taḡu bilgüçi köḡli bilgi yazı

[169b] *boḡuzdın kirür ig kişike aşın
kişig ig ḡarıtur tükemes yaşın*

4575. *boḡuzuḡ küdez tutçı igsiz yorı
ḡılur ig kişiniḡ ḡızıl eḡ ışın*

bu yaḡlıḡ bolur kör aş içgü işi
oḡıḡlıḡa barsa ya kelse kişi

munu sözledim men eşitti özün
munı tap ḡıl amdı uzatma sözün

4578. bu ol dünyā ḡāli yorıḡı yolı
kişike ḡatılmaḡ tileseḡ ḡalı
é köḡlüm yaruḡı ḡaḡıḡat yaḡın
sözüm maḡḡısi uḡ yeme keḡ saḡın

LXIV.

bāb oḡgurmıḡ oḡdülmiḡ(ke) dünyādın yüz ewrüp barıḡa tapı bolmaḡnı ayur

yanut bérdi oḡgurmıḡ aydı bu söz
éşittim men amdı eşit ewre söz

4581. sen aymıḡ bu sözler kim öḡrenseler
ajun içre bulḡay tilek ārzūlar

velıḡkin tiriglik bulur-men yèḡü
munı bilgü aşnu é bilge bügü

kişi munḡa emgek bile ḡazḡanıḡ
uzun ḡalmas erse nerek neḡ yıḡıp

4584. bu dünyā tileyü yügürse kişi
yatu ḡaldı tāḡat tapuḡlar işi

bu kün sen maḡa kelmiḡinde berü
baḡa bér tapuḡ barḡa ḡaldı turu

ḡamuḡ bir kişike ḡatılmış üçün
yası munḡa erse küḡeme üçün

- [170a] 4587. uluş kendke kirse meniŋ bu özüñ
kişi birle bolğay işim hem sözüm

negü teg kılur-men bu tãat tapuğ
yapulğa maña bu sıñardın ıpauğ

kiçiglikte yandım ıpardım bu kün
bayat tapğı birle tirildim ögün
4590. yana yandru yanmağ yawalığ tapa
yarar mu maña ay bağırsağ apa

ne edğü bilig bérđi bilgi ögüz
eşitgil munı sen aya kılkı tüz

yigitlikde kılğıl ıparılığ işi
ıparısa barır küç yetilmes yaşı
4593. yigitlikde tawrat bayat tapğı kıl
ıparılığta bolmas munı yetrü bil

kiçig oğlan erken kılınç edğü tut
uluğluğğa tegse uğınur bu ot

ne edğü bolur kör yigitlik üçün
ülüg alsa özke ıpamuğ edğüdün
4596. ne teñsiz bolur kör ıparımış kişi
yawa bolsa kılsa yigitler işi

tıriglik üçün boldı dünyā neñi
tıriglik tükese tüker neñ muñı

tıriglik uçuqtı tērip bu neñiñ
anuğ kimke ıpodğı kesilse tınıñ
4599. tutayın sen aymış elig tapğını
tükel bildim eş tuş boğun kılğını

negü asğı āhir ölür erse öz
saña teggüsi yok meger ekki böz

bu munça ısınmağ azu tumlımağ
tilek êkki boldı è ersig çomağ

- [170b] 4602. biri dünyā mālın beğüse özün
tağı bir yorıq bolsa êlde sözün
ıdı edgü erdi bu êkki bulup
ölüm tutmasa kılsa menğü bolup
ölüm aldı mēndin bu êkki tatıg
nerek amdı dünyā è bilgi batıg

4605. kişi kıtluğının bolur belğüsi
küniñe yeğedür¹¹³⁶ anıñ edğüsi
kalı kıtsuz erse kişig tumlıtur
kırlıq üdinde kılnıç artatur
ıdı yakşı aymış büğü bilgi kēñ
ēşitgil munı sen aya kızğu eñ

4608. *kişi kıtluğı ol neçe ulğadu*
baru edgü bolsa eşizlik kıdu
tükel belğülüg bil kişi kıtsuzı
*kırlıy yügrür erse hevāsı udu*¹¹³⁷
kanı¹¹³⁸ bu dünyā tilep tutğuçı
öziñe temür kend tura yapğuçı

4611. kanı¹¹³⁹ ol utun it bu dünyā bulup
yaşıl kökke sundı kara kıuş münüp
kanı¹¹⁴⁰ ol bayat-men tēğüçi utun
teñizde kıdı ıdı¹¹⁴¹ teñri tüpün

¹¹³⁶ Yazmada *yeğedür*.

¹¹³⁷ Yazmada *udu*.

¹¹³⁸ Satır altında *Şeddād* yazılmıştır.

¹¹³⁹ Satır altında *Nemrūd* yazılmıştır.

¹¹⁴⁰ Satır altında *FirÔavn* yazılmıştır.

¹¹⁴¹ Yazmada *ıdı*.

- ķanı¹¹⁴² ol bu dünyā neñin tērgüçi
neñi birle yēde ķudı¹¹⁴³ barguçı
4614. ķanı¹¹⁴⁴ ol tuğardın batarķa tegi
yorıp ēl tutuğlı bu dünyā begi
ķanı¹¹⁴⁵ ol tayaķı yılan bolğuçı
teniz yar{ı}lıp otra kirip keçğüçi
ķanı¹¹⁴⁶ yek perı ķuş bu yalñuķ üze¹¹⁴⁷
uluğluķ ķılığlı ķılınçı tüz e
- [171a] 4617. ķanı¹¹⁴⁸ ol ölüg tırgürügli ķişı
ölümke tutuğ boldı āhir işi
ķanı¹¹⁴⁹ ol ķişıde üdürmiş talu
ķoķuz ķaldı dünyā irildi¹¹⁵⁰ tolu
ölüm tuttı ēltti bu samışlarığ
sēni mü koğur kör ē ķılķı arığ
4620. bu yañlığ-turur bu ajun öñdisi
kerek öñdisi tut kerek töñdisi
baķa körgil amdı yağız yēr ķoyı
ne yañlığ ķişı kirdi tolmas oyı
açıp körse erdiñ ķara yēr ķatın
ne üğ{ü}rüm talu er yatur inçıkın
4623. ne begler yaturlar ķara yēr bolup
ne bilge bögü sızdı yēde ölüp
begin ķulda adra bilümes özüm
çığayığ bayında seçümes közüm

¹¹⁴² Satır altında *Ķārūn* yazılmıştır.

¹¹⁴³ Yazmada *ķudı*.

¹¹⁴⁴ Satır altında *Żü'l-ķarneyn* yazılmıştır.

¹¹⁴⁵ Satır altında *Mūsā* yazılmıştır.

¹¹⁴⁶ Satır altında *Süleymān* yazılmıştır.

¹¹⁴⁷ Yazmada *ze* satır üstünde yazılmıştır.

¹¹⁴⁸ Satır altında *Ŗİsā* yazılmıştır.

¹¹⁴⁹ Satır altında *Muħammed Muştafā* yazılmıştır.

¹¹⁵⁰ Yazmada *izildi*.

neçe kür küwezler bir ig iglemes
kara yerke kirdi kanı tepremes

4626. bu yañlıg kişiler töşendi yerig
ya sen mü¹¹⁵¹ kalır-se(n) ya men mü¹¹⁵² tirig

yorıyu turuğlı bu barqın kişi
uluğ yolda¹¹⁵³ étmes bu ew yok işi

özümdin kötürdüm bu ārzū tilek
qođu bér bayatım maña tap yölek

4629. kişig kul kılığlı bu suqluq-turur
kèterdim bu suqluq közüm toq-turur
negü tēr eşit dünyā qoğmış kişi
yayığ dünyāke köñli toğmış kişi

[171b]

*ajunda tilekin bulundı özüm
hārişlıq özindin kèterdi közüm*

4632. *özüm qođtı dünyā tilek ārzūsın
tilekim tükendi kesildi sözüm*

bu dünyā içi bir tarıglağ-turur
negü ekse munda yarın ol ünür

uruğ edğü ekse üner edğülük
ol edğü bolur ol yègü kedğülük

4635. uruğ esiz ekse esiz ök ünür
ol esiz boyunğa yarın yük bolur

bu kün qođmağınça hevā ārzūlar
yarın bulğu ermes özüm edğüler

sèni qoğmas erken bu dünyānı qođ
saña toğmas erken sen èr aşnu toğ

4638. anı qoğmasa-sen sèni qoğğa oq
añar toğmasa-sen saña toğğa oq

¹¹⁵¹ Yazmada bitişik yazılmıştır.

¹¹⁵² Yazmada bitişik yazılmıştır.

¹¹⁵³ Yazmada *yo* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

- bulup alu erse nerek bu ajun
seni odu erse anı od ozun
munı od tile ol ajunu turup
erejin tiril anda menu bolup
4641. taı munda yegrek tileyin tese
ekigun ajunu tileme usa
yori ekki ajun idisin tile
nerek duny ub ekigun bile
torutgenni bulsa torumı senin
yaratannı bulsa yaratmı senin
4644. torumıke orma tileme tilek
torutgenke orıl anı tut yolek
torutgen idi tapı ewre odup
torumıke tapmaq bolur mu uup
- [172a] ekide aın yok tapuı iı
ya tapı yaraay koturgey baı
4647. ya tapı yaramaa emgekleri
yawa bola ud kun tiriglikleri
yarasa tapu beg koturse anı
bolur ozke erksiz bu bulmı kuni
ara a ara to yuguru kerek
begi yatsa emgek bu korgu kerek
4650. alı sinmese kor bu ılmı tapu
yawa boldı esiz tiriglik amu
ayu ol tapuıa ayıl ası
bu tapı iinde negu ol ası
negu ter itgil ıla erkini
tapuı torusin ayur kor anı

4653. bağa barsa ters iş bu begler işi
tapunsa telim terk yaranmas kişi

yarasa tapuğ özke erksiz bolur
yaramasa tapğı küniñe ilür

tapuğka inanma è tapğı telim
tapuğ kılgā āhir başıñnı qalım
4656. sewindi tédükte sasitur söker
yazıldı tédükte buşup qaş tüger

tükel bilse bolmas qılıqlarını
yeme alsa bolmas alıqlarını

tüpi yel-turur bu ajun kör oğul
kölike-turur kör qararı yoq ol
4659. saqım ol körü barsa körnü turur
tutayın tédükte yiter yoq bolur

kezigçe kelir kör bu devlet qırı
tezig¹¹⁵⁴ ol yayıg hem bolur terk qarı
- [172b] kerek bolmas amdı bu dünyā maña
ya devlet kezigi kezig ay toña
4662. idim yādı iş tap sewingü sewing
anıñ yarlıgı tap awıñgu awıñç

sewüg bolmasa tap idim sewmişi
yağım yek-turur öz yağlamışı

tilekim anıñdın umıñım añar
sıgıñgu idim ol küwengüm añar
4665. tonum qoy yünı tap yegüm arpa aş
tükel boldı dünyā maña ay qadaş

negü tēr eşitgil bağırsağ sözi
ünürde turuğlı saqınuğ özi

¹¹⁵⁴ Yazmada *tirig* gibi yazılmıştır.

ajunda alındım özümke öñi
kawuķ sökti yem tap tonum koy yüñi

4668. şekerde tatıǵlık kawıkyür maña
çuz ol bu örüm ton aǵılar teñi
- ķarın tođǵuça yé ķamuǵ yem içim
kerek arpa yür tut tođurǵu açım
- toru ölmegüçe yéǵıl ay ķadaş
yeme uğlayu sen tađuñ bolǵa baş

4671. tatıǵ sürme tatıǵ ķını keğ ķatıǵ
tatıǵķa yanut ornı teñsiz batıǵ
- açıǵ süçig aşlar boǵuz tatķı ol
boǵuz tatǵı sürgen ķişi yılķı ol
- aǵı çuz keçim ton ķişi keđǵüsü
et öz ürtǵü tap ķıl é er eđǵüsü

4674. boǵuz bir toğunsa éki kün barır
egin keçse bir ton éki yıl ķalır
- bu ékki üçün men özüm ķul ķılıp
ķişi tapǵı ķılmaķ yarar mu bilip

[173a] eđiz Óarşta mundın şerāķa tegi
tüzü barça muñluǵ-turur bir teñi

4677. meger bir bayat ol tükel muñsuzun
muñuǵ bildeçi ol baǵırsaķ tözün
- ķöñül bir bayatķa uladım köni
tilekçi bolup-men tiler-men anı
- barı boldı şeksiz maña belǵülüg
ķöñül bütti yırlar tilim ülgülüg
4680. barıña muķır-men tiler-me(n) usuz
ķayuda tilesü özüm belǵüsüz

ıdımni tiler-me(n) özüm usı yok
nişanın bulur-me(n) körüglisi yok
tilegli uğımas tile tınmağıl
tilep bulmadım tēp tētip¹¹⁵⁵ yanmağıl

4683. tilep tutçı tınma tilep yétgü yok
tilep bulmadım tēp yanın yatgu yok
tilegli yügürgü kerek tınmadı
yatıp tınguçılar tilek bulmadı
tilep tınmağıçı ne bulmas bolur
tınıp yatsa ārzū tilek kim bulur

4686. mēni ol tiledi eñ aşnu sewip
anı men tiler boldum amdı ēwip
mēni aşnu ol qoldı erdi ezel
anın men qolur boldum amdı tükel
bu mundağ ıdımni qalı sewmeyin
tilep bulguqa öz qalı ēwmeyin

4689. muñumqa taqımqa maña ol yarar
belā qağgu tegse mēni ol yular
mēni ol üdürdi eñ aşnu tilep
anın öz tiler boldı köñlin ulap

[173b] mēni ol törütti bu ol çın sözüm
mēni ol igidti¹¹⁵⁶ beğüdi özüm

4692. tünüldüm bu halkdın sığındım anjar
küdezgey mēni ol kamuğdın sıñar
özüm qalsa yalñuz ıdım yādı tap
özüm sözlegüke ıdım atı tap
awıngum sığıngum yölekim yoqum
ol ol bir idi toğgu açım toqum

¹¹⁵⁵ Yazmada *te* 'nin noktaları olmadığı için *yētip* gibi görünüyor.

¹¹⁵⁶ Yazmada *igidti*.

4695. negü tēr eşitgil süzülmiş kişi
idisi bile çın tüzülmiş kişi
köñüldeki sırrım açar-men saña
tilek ârzü birle uçar-men saña
küwengü awıngü sıgıngü idim
ķamuğdın üzöldüm kaçar-men saña

4698. ol ajunķa ornuñ bu ajun-turur
munı ķodmağınça anı kim bulur
bu kaç neñ tükel ķodmağınça kişi
adın tört ķılumas kişi uz işi
yüz utru kētergü bu dünyā salıp
anın bolsa Őuķbā bulungay alıp

4701. yayığ dünyā bekrü¹¹⁵⁷ eligde tutup
negü teg bulur menğü ajun yatup¹¹⁵⁸
hatarlıg-turur dünyā nüşı ağı
arığın tile barça içgü yēgü

ķodu bèrgü dünyā tilek ârzūsın
anın bulsa Őuķbā orun edğüsın

4704. ĥaķıķat munı bil ē ögdülmişim
ayayın saña men özüm bilmişim
bu dünyā işin ķodmağınça tükel
ķılumas bu Őuķbā işin ay ınal

[174a] kişide yıraķ bolmağınça ķadaş
bayat tapğınā tegse bolmas adaş

4707. hevā ârzü boynı sımağınça öz
kōnilik yolınā kirümes et öz
kōñöldin çıkarğū ķamuğ dünyāsın
añar ötrü kirse bayat sewgi çın

¹¹⁵⁷ Yazmada *bekdü*.

¹¹⁵⁸ Yazmada nokta kaymasıyla *tapup*.

tünek ol bu dünyā müsülmān üze
tünekte erej qolma köñlün tüz e

4710. et öz ülgı bërme qatıqlan usa
özün yolqa köñgey anında basa

yawa qılmağıl bu keçer üd künün
yana bulğun ermes keçigli tünün

keçer kün yawa bolsa öknür kedin
tiriglik yawa qılsa bulmas adın

4713. negü tər eşit kör e bilgi teñiz
özi qutkı alçaq ne köñli ediz

uluşdın uluşqa köçügli kişi
köçin öñdün ıdşa eter ol işi

bu köçmeste aşnu köç ıdşa oza
köçüp bardı asğı yarutur köz e

4716. kerek ıd köçünni kerek ıdmağıl
özün köçgü āhir osal bolmağıl

kerek erse beg bol kerek bolsa qul
özün qalgu ermes ölüm tuttı yol

kerek mi {n}ñ yaşağıl kerek on sekiz
özün ölgü edgü atın qodğıl iz

4719. kerek erse bay bol kerek yoq çığay
tiriglikni yër bu keçer yıl kün ay

başın kökke tegse bedüklük atın
kirip yatgu ornuñ qara yër qatın

[174b] tiriglik bulup er yawa qılsa öz
özin otqa attı oşol yılkı uğ

4722. esenlik bulup er yawa qılsa yaş
bu körksüz tiriglik bolur ay qadaş

meniñ qadğımı sen yeme ay qadaş
sen öz qadğın yè töküp közde yaş

bu dünyā işi bek tuzaqçı-turur
tuzaqqa ilinme seni berkitür

4725. bu kün keldi devlet tilekçe barır
ımanma anar sen yana terk barır

osanma ölümke saqınma uzun
busuğdın çıkar teg çıkar tewsüzün

üküş miñ osalığ ölüm basmış ol
telim yomqılarığ ölüm saçmış ol

4728. negü tər eşit amdı köñli oduğ
ölümke osal bolma teggey yoduğ

*üküş tərnekiñ kör taradı ölüm
ölümüg saqınsa aqar köz yulum
mènin köksegüçi meni qalmadı
asığ qılmadı sü etiglig tulum*

4731. osanma tiriglik barır belgüsüz
keçer oşbu üd kün yana yangusuz

erejke awınma yawa bolğa kün
bu qutqa ımanma yayığ ol utun

bedük-men tégüçini buzdı ölüm
uluğ-men tégüçini uttı ölüm

4734. ölüm buzdı ordu telim kend uluş
ölüm buzdı qarşı sarāy ew üküş¹¹⁵⁹

neçe mi {n}ñ tirig öldi tolup yatur
biziñ kelgümüzke küdezıp yatur

[175a] baqa kör olarqa sen açgıl közüñ
begig qulda adra bilür mü özüñ

¹¹⁵⁹ Yazmada *şın* sayfa kenarında yazılmıştır.

4737. uluġluġ ölümke asıġ kılmadı
ölümdin kaçığı keçiġ bulmadı

aġır sawçıların eledi ölüm
adın kim etüġey ot em ya tulum

ımançsız-turur bu cefâcı ajun
yayıġ kılkı ersel kılnçı utun
4740. negü teg keçürse keçer terk küni
barır edġü esiz ne egri köni

toġun ma keçer hem açın ma keçer
ne begke kıılır yüz ne bay kıul seçer

ereji uzamas ne emgekleri
nerek ötrü munça çoġı ün orı
4743. idi yaķşı aymış büġü bilgi kên
kılıkı yorıkı bile köñli teñ

az edġüke yalġuķ unitur özin
yaşıl kökte üstün yoritur sözün

neçe kür köġüzlüġ küwenür erig
ölüm yençti köġsin saçıttı közin
4746. bu erdi saña çın baġırsaķlıkım
munu sözledim men saña ay aķım

kim erse bu hālīg bilür erse çın
aņar bolġu¹¹⁶⁰ ermes bu dünyā yaķın

yitürdüm yigitlik yetildi yaşıım
yıpar ketti kâfūr eşündi başım
4749. sèziksiz ölümke anunġu üdi¹¹⁶¹
bu künde naru ol è yalġuķ kedi¹¹⁶²

¹¹⁶⁰ Yazmada *bo* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

¹¹⁶¹ Yazmada *üdi*. Ayrıca *vav* harfi satır üstünde yazılmıştır.

¹¹⁶² Yazmada *kedi*.

- [175b] ölüm *қаdғусы*¹¹⁶³ tuttı ketti sewinç
ölümde *kedin*¹¹⁶⁴ iş negü teg erinç
bu *қаdғу*¹¹⁶⁵ saқınç birle erken özüm
negü teg eligke bérür-men özüm
4752. eligke meniñdin asıg bolmağay
tusulsu tесе hem tusu bulmağay
қalı ol ajunluğ tilese meni
meni bardı saқnıp yorısu köni
apa oğlını umdı erklіg bayat
törüttі eki iş üçün bérdi at
4755. tamuğқа ya uçмақ begi bolғуқа
ağırlıқ üçün ya uçuz қılғуқа
ağırlıқ tilese ayu bérdi yol
uçuzluқ yolın ma seçe bérdi ol¹¹⁶⁶
kerek amdı құлқа özi қulluқın
tükel қılғу bulsa bayat tevfіқın
4758. қalı bulsa tevfіқ bayatdın қулі
қamuғ edğülükke açıldı yolu
қatıғlanғу ötrü yetürgü tapuғ
tümen edğülükke açılғay қapuғ
bu erdi munuқı meniñ bilmişim
saға sözledim men e edğü eşim
4761. silerke meniñdin asıg söz kerek
özümde körü bu sözüm edğürek
қalı *Óuқbā* қолса yorıқı bu hāl
қalı dünyā қолса bilir-se(n) tükel

¹¹⁶³ Yazmada *қаdғусы*.

¹¹⁶⁴ Yazmada *kedin*.

¹¹⁶⁵ Yazmada *қаdғу*.

¹¹⁶⁶ Satır kenarında yazılmıştır.

bolu bérdi ewren kelü bérdi qut
negü qolsa ārzü kelü berge büt

4764. meniñde negü bar adın edgü iş
silerke asıg kılsa ay edgü eş

[176a] qođu bērsü ēlig mēni teñriqa
duōācı bolayın añar edgüke

bilig aytur erse unu bilmişim
ēşittin ayu bēr negü aymışım

4767. sözümni tutuqlar qalı tutmasa
yarın kelge barqa bu kün bütmeşe

bu söz yaqşı aymış ē bilgi teñiz
munı işke tutsa kızartur meñiz

bu kün bu sözüm kör saña tuş bolur
yarın anda körgil saña tuş bolur

4770. osanma qatıqlan sözüm işke tut
qalı tutmasa-sen saña bolqa yut

ēligdin qolu bēr meniñ ōuzrümi
yarağı ne erse otı qıl emi

saña tegdi emgek kelü hem baru
yanutı bayat bērsü kün teg yaru

4773. ağır qılma köñlün maña ay qadaş
yaqınlıq içinde mēni tutma taş

ögdülmiş cevābı odğurmışqa

yanut bérdi ögdülmiş aydı tilin
özüm uqtı amdı könilik yolın

ēşittim sözünni ögün tıqladım
sözüm kestim amdı sözün yēgledim

4776. könilikçe aydıñ bütünlük bu ol
munuñda naruqı neçe egri yol

seninde-turur çin meninde oyun
oyun kaldı çınka bërür-men boyun

[176b] barayın men amdı esen edgü kal
èkigün ajunluğ aya edgü fâl

4779. bayat bërüsü tevfiğ saña küç қадаş
du¹¹⁶⁷ôāda unıtma köñül tutma taş¹¹⁶⁷

mèni me bayatdın қолu bër turup
aça bërüsü köñlüm bayat oğğurup

sözin kesti қoptı ađaқın örü
esenleştı ewke yüz urdı baru

4782. atın mindi ewre ewiñe kelip
tüşüp kirdi tındı bir ança serip

yèdi içti ança saқındı özün
èşitmiş sözini bışurdı uzun

yaşıқ badı yüzke қара yüz bağı
ajun boldı bütrü қара yér toğı

4785. küjek bardı rûmı қızı utru yüz
қара saç boğuğı ajun toldı түз

tükel zengi yüzi urundı қалық
uçar tındı қođtı yoriğı yorıқ

yunup қıldı yatğı namāzın turup
töşek қoldı yattı yaraғın körüp

4788. uğıp bardı azraq oğundı yana
töpüdin sawılmış baқır-suқun a

yana kördi ülker¹¹⁶⁸ sawılmış başı
tuғardın қаdan қopmış örlep tuşı

yana yattı ança usı kelmedi
keziglig kişi teg közin yummadı

¹¹⁶⁷ Yazmada *baş*.

¹¹⁶⁸ Yazmada *ürker*.

4791. usuz yattı saḡnu bir ança oduḡ
ḡalıḡ ḡırtıḡı tuttı kâfūr boḡuḡ
ôabır bürkirer teg tûnerdi ḡalıḡ
sata ḡoptı yêrdin yaḡıldı butıḡ

[177a] yaşıḡ örledi yêrde ḡoptı toḡı
baḡa keldi aḡnu toḡuz al tuḡı

4794. turup ḡoptı yundı kör ôgdülmiş e
namâzın yêtürdi oḡıp bilmiş e
ḡıza baḡtı yêrdin sata ḡalḡanı
turup ḡarşıḡa bardı kirdi köni
êḡitti aḡar kör êlig ḡıldı yol
bu kirdi êligke ḡawuḡturdı ḡol

4797. êlig imledi bêrdi oldruḡ orun
bu keḡti orunḡa siliglik ḡurun
bir ança turup söz ayıttı êlig
ayur sözle keldür ê ḡılḡı silig
negü têr ḡaḡaḡıḡ ne boldı iḡıḡ
ne boldı tileḡiḡ kelir mü êḡıḡ

ôgdülmiş cevâbı êligke

4800. yanut bêrdi ôgdülmiş aydı sözi
negü teg yorımış sözi tûp tûzi
êkigün arala yorımış sözüg
ôtüندی êligke ḡamuḡ tûp tüzüg
êlig turdı ança saḡındı özün
köḡül bertti yaḡı tûküldi közün

4803. ayur ol ḡaḡaḡıḡ köni sözlemiş
söz ol söz-turur kim ol aymış têmeş
bu kün biz ḡılurımız özümüzke küḡ
aḡar ma taḡı küḡ ḡılurımız hem ôḡ

keçigli-turur bu ajun alğusuz
bu almış tiriglik yeme belğüsüz

- [177b] 4806. sèziksiz kelir utru menğü ajun
erej erse emgek uzalmas uzun
menilik ol ol anda bulsa ereř¹¹⁶⁹
bolur edğü ornı bulur edğü eş
odu(n)mış-turur ol adaşın tükel
anı biz oımağ idı keğ muhâl

4809. biziñ bu özümüz hevâa bulun
yawalıa üđleg¹¹⁷⁰ keçip bardı kün
negü tır eşit amdı köñli tirig
saa yaşı sözlep bërür öt erig
hevâ nefis yağı ol alı bulsa küç
yètürgey seniñdin saa êkki öç

4812. hevâ nefis tirilse ölür bu köñül
köñül ölse tã⁰at alur ay oğul
biziñ köñlümüz öldi bolğa bu kün
hevâ nefis me ılddı boyun keğ yoğun
uluğluğ beğüklük bu devlet küni
uzun turğı ermes ê köñli köni

4815. ereji az ol körse emgek üküş
baş ağığ telim bar ma argış söküş
ıdı yaşı aymış biliglig sözi
ajunuğ sınayu yètılmış tözi
uluğluğa artuğ küwenme küle
uluğ bolduñ erse baş ağığ bile

4818. *sewinç ayda erse soñında belâ*
erej ayda erse miñ emgek bile

¹¹⁶⁹ İkinci dizeye uyum sağlaması için *ereş* yazılmış olabilir.

¹¹⁷⁰ Yazmada *zel* satır üstünde yazılmıştır.

[178a]

yana aydı èlig è ögdülmişim
tilekim bu erdi anı kıolmışım

sebeb bolsa erdi maña edğüke
tirilgey mü erdi köñül ay böke

4821. tirendi unamas berü kelgeli
ne eş tuş kıadaşlar yüzün körgeli

ol aymış sözüg körse barça köni
küçese yeme bolmas amdı anı

saña ma üküş tegdi emgek yorıp
tilin sözlediñ hem yügürdüñ arıp

4824. küdelim körelim yeme ay aķı
negü ol âhir hâl üd üdleg taķı

ķara tün içinde-turur kelgen iş
yarutur yaruķ kün aya edğü eş

ķuruğluğ-turur bu zamâne yası
ara asğı tegrür arala yası

4827. bayat hükmiñe ķod¹¹⁷¹ ķamuğ işlerig
üdi kelse etlür açar ay tirig

ķayu iş kıılıp bulmasa ol tatiğ
ķodu bèrgü ançan è bilgi batığ

bu dünyâ yañı bu ederse kaçar
ķodu bèrse ewre saña yol açar

4830. küdelim bir ança sinalım anı
negü teg açar hâl zamâne küni

yana bolğa bizni tilegey turup
özi öz yègin kılğa yètrü körüp

¹¹⁷¹ Yazmada *ķod*.

muḡar tegdi kesti sözini èlig
turup çıķtı ögdülmiş aķru silig

4833. yème keçti kaç kün bu sözke adın
saķındı èlig çıķtı öñdün kedin¹¹⁷²

LXV.

[178b] bāb kün toġdı èlig oġgurmışnı üçünç ħata ündeyü ıdmiş(ın ayur)

oķıdı èlig bir kün ögdülmişig
ayur ħılġu boldı saņa bir işig

oķıdım ħadaşın maņa kelmedi
ol ārzū tilekni özüm bulmadı

4836. kèterdim men oşbu tilemiş tilek
adın boldı amdı tilekke yölek

bu ol kör bu künki tilekim meniñ
özüm bir yüzini köreyin anıñ

añar men barayın ya kelsü maņa
ziyāret üçün ol è ħızġu eñ e

4839. maņa tuşsu børsü bir öt saw erig
yana yansu ħılsu ħılur işlerig
mañar asġı tegsün añar yası¹¹⁷³ yok
süzülsün özümdin ħamuġ bulġanuġ

ögdülmiş cevābı èligke

yanut bèrdi ögdülmiş aydı bu söz
osugluġ-turur çın aya ħutluġ öz

4842. bu iş ħılġa èlig tilese anı
oķıyın yana yarlıķasa meni
barayın bu sözni añar sözleyin
èlig barmasun men anı keldreyin

¹¹⁷² Yazmada *kedin*.

¹¹⁷³ Satır altında *yaman* yazılmıştır.

yana bir bitig yarlıkasun elig
oķıp bütsü kelsü saņa ol silig

- [179a] 4845. elig aydı amdı nerek bu bitig
bitigde bütünrek bitig-sen têtig

bitig bütmeğü teg kişike bolur
seninde bütünrek adın kim bulur

negü tēr eşit yaķşı yağma begi
ķamuğ iş içinde yêtılmış ögi

4848. *yalavaķķa bütse bitig ne kerek*
bütünlük bulunsa etig ne kerek

sözünni tilin ay tilini eşit
taķı bir bitig ay têtig ne kerek

bu anķa iş ermes ağır kelgölüg
bu işdin belinlep yıraķ tezgü teg

4851. nerek munķa sözke bitig ya etig
bütün-se(n)¹¹⁷⁴ bitig-se(n) maņa ay têtig

maņa kelsü tuşsu yana barsu terk
küçün tıdmağay-men aņa bérdim erk

ıdur-men seni kör bu hâcet üçün
oķı edğü birle oķıma küçün

4854. berü kelmese men barayın naru
yüzini köreyin yanayın berü

ögdülmiş cevābı eligke

yanut bérdi ögdülmiş aydı tilek
tükel bolğa bolsa bayatdın yölek

özümdin yana oķ ķatığlanga-me(n)
bu ārzü tilekiñ tükel ķılğa-me(n)

¹¹⁷⁴ Yazmada bitişik yazılmıştır.

4857.  elig altunı  en  esen bolsunı
bayat b erge bar a tilek  olsunı

[179b] turup  ıktı atlandı keldi yana
t   p kirdi ewke su uldı ton a
 ızıl y  z   ji   nd ¹¹⁷⁵ boldı sarı 
ajun boldı altun   gi teg arı 

4860. ya ı  t rtti y zke sarı  za  fer n
 zin  ıldı m n    ji teg cih n
 alı  b tr  tuttı sew gler  a ı
ajun boldı zengi   be   ırtı ı
y di   ti yundı y t rdi nam z
t  ek  oldı yattı u ıp bardı az

4863. sarı  sandva   tti  n n sayradı
bel lep o undı usı kelmedi
usı yitti artu  uzadı t ni
 s   ¹¹⁷⁶ boldı  r  n yaru u k ni
 alı  yırttı ked mi   ara k  lekin
a ıldı yaru  y z k t rdi egin

4866. k le ba tı  rlep talu  ız y zi
yarudı bu d ny  iri hem  uzı
yana  optı yundı tonandı t kel
nam z  ıldı  zke yorup ed   f l
atın tuttı mindi bir o lan bile
 ada ı tapa bardı sewn  k le

4869. ya ın tegdi erse anı   ski e
t   p bardı a ru yorıp  ap  na
tokıdı  apu  a ru elgin tutup
turup  ıktı terkin  ada ı u up

¹¹⁷⁵ Yazmada *nun ke *'in *nun* 'u satır  st nde yazılmı tır.

¹¹⁷⁶ Yazmada *k     *.

- közün kördi erse kör ögdülmişig
ayur ay qadaşım uzattıñ işig
4872. nelük emgetür-sen özünni küçün
negüke qarışın maña bu öçün
- [180a] yorı kel kirelin maña ay sözün
nelük ewre keldi yana bu özün
- turup ewke kirdi bu êkki qadaş
qadaşınğa zāhid alın tügdi qaş
4875. keligli qadaşı ayur ay tüzüm
qaşın tügme aşnu eşitgil sözüm
- sen aymış sözün barça egsüksüzün
êligke tegürdüm ötündüm özün
- eşitti êlig söz tükel tınladı
sözünni eşitti üküş teñledi
4878. qoğu bērdi amdı sēni ay qadaş
munuñda adın bir tilek qoldı taş
- mēni sözçi ıdtı bu işke saña
uwut qılmağıl sen mēni ay toña
- qamuğ neñke ĥad o(l) teñi belgülüg
teñinde keçürme işin ay külüg
4881. negü tēr eşitgil uquşluğ tili
qamuğ neñke yañzağ bu ol söz ulı
- teñinde keçürme qamuğ işni sen
teñinde keçürse yana qaçğa san*
- qamuğ neñke yañzağ teñi ol yañı
qamuğ neñ teñi birle boldı esen*
4884. êlig qoğtı amdı ozaqı tilek
oqır bir ziyāretqa bolğıl yölek

barıp tuş añar sen ya kelsü saña
yüzün körsünü bir é köñli kên e
munuñda yası yok saña ay қадаş
bolu bér maña sen aya bağı baş

4887. élig me idi edgü sultân-turur
çıgay yok yawuzқа sewüg cân-turur

[180b]

odğurmuş cevâbı ögdülmüşke

yanut bérdi odğurmuş aydı bu söz
uquşқа yakın ol aya köñli tüz
müsülmân қадаşқа müsülmân қадаş
ziyâret қилur оқ é köñli түдеş

4890. bu sözke egildim bérür-men boyun
ziyâret қилayın añar men bu kün
munuñda oza barmadım men añar
öz asğı tiler erdi mëndin sıñar
anı қодtı¹¹⁷⁷ tuttı könilik yolın
kirür-men könilikke köndüm tilin

4893. barayın éligke élig kelmesü
mañar tegsün emgek añar tegmesü
élig él begi ol bođunқа uluğ
añar қилғu hürmet ağırlıқ қamuğ
yorıқ tüzse ötrü könitse sözi
arıtsa élinde ésizler izi

4896. negü tér eşitgil é bilgi teñiz
uquşluğ amul köñli yüksek ediz¹¹⁷⁸
ra⁰iyyetқа vâcib begi yarlığı
ağır tutsa eştip kiçig uluğı

¹¹⁷⁷ Yazmada *қодı* gibi yazılmıştır.

¹¹⁷⁸ Yazmada *ediz*.

*ağırlağı begler özin hem sözün
kerek hindü bolsun kümüş yuluğı*

4899. ağırlar-me(n) amdı êlig yarlığın
ziyâret kıılur-men bolur-men yakın
yori yangıl amdı êligke sözüm
tegürgil kelür tēp munu bu özüm

[181a] yaruğ dünyā yüzke eşünse eşük
men ötrü barayın è eski tüşük

4902. kişi körse kündüz mēni sonḡağa¹¹⁷⁹
özin otқа atğa mēni sözlege

yori barğıl amdı sen ewde küḡez
saḡa kelge-me(n) anda yatma sen az

eḡ aşnu saḡa men tuşayın¹¹⁸⁰ barıp
neteg kılgı andın tilekim yorıp

4905. sewindi kör ögdülmiş aydı cevāb
ıdı körklüg ol bu yēme keḡ şavāb

barayın-men amdı êligke turup
ayayın kelir tēp sewinsün uḡup
meniḡde basa sen bütürgil sözünḡ
umınç kılmış üḡte yētürgil özünḡ

4908. êkigü sözi tındı bir söz üze
sewinçin turup çıktı ḡaşın yaza
yana oḡ tutuzdı ayur ay ḡadaş
sözünḡ kıyma kelgil è köḡli tüdeş
yaşık yērke yansa yüzün kızlese
kömür kırtışı dünyā yüzke basa

4911. sēni küḡge-me(n) ewde kelgil maḡa
yaraḡın körüp iş kılayın saḡa

¹¹⁷⁹ Yazmada *sonḡrağa* gibi yazılmıştır.

¹¹⁸⁰ Yazmada *sen buşayın* yazılmıştır.

atın mindi keldi èligke turup
tüşüp kirdi èlig tapa yol қолup

tegürdi èligke uқulmış sözün
sewindi èlig yazdı қашın közin

4914. ayur edğü boldı bu bir iş barı
sözün teg çın erse ol aymışları
yana aydı èlig ne üdte kelir
қayuda tuşar-men aңar ay bilir

[181b]

ögdülmiş cevābı èligke

yanut bèrди ögdülmiş aydı kèçe
yaruқ dünyā menzi tünerse çiçe

4917. meniñ ewke kelmek-turur ol maңa
қақан kel tèse-sen kelir ol saңa
èlig aydı emgep yügürdün üküş
şevāb (bèrsü) teңri ol emgekke tuş
bu erdi meniñ bu igimke emi
sewindürdi amdı meniñ köñlümi

4920. sen ewde küdez kelse ayğıl maңa
kişi barga mèndin oқıtçı saңa
қadaşınnı alğıl maңa kel turup
ziyāret қılayın yüzini körüp
muңar menzetür amdı bilge sözün
negü tèr èşitgil bu tüpi tözin¹¹⁸¹

4923. *kişi köñli tutçı tiler edğüni
awıtur tilek bulғuқа өзini
қalı bulsa ārzū tilekin tūkel
köñül kötrür anda keser sözini*

¹¹⁸¹ Yazmada bu beyit iki satır üzerine yazılmıştır.

ilel t p turup  ıktı  gd lmiş e
ewi e kelip kirdi  ıldı t şe

4926. yaşık y rke  ndi y zin kizledi
 ararıp tuman tudı d ny  tozı

ajun tul tonı ke ti  aşı t g p
 alı  yek y zi teg  arardı o up

[182a]  amu  tepren r tındı yumdı k zi
 o ı  n kesildi tirigler s zi

LXVI.

b b od urmış  gd lmiş tapa kelmişin aytur ve's- sel m

4929. turup a ru keldi k r od urmış a
k dezip k r  aldı  gd lmiş e

sel m  ıldı  tr  alıştı elig
turup ewke kirdi bu  kki silig

aş i     ı ardı y t rdi k r 
kişi ıdtı  lig tapa u turu

4932.  şitti  lig  ıldı yandru cev b
o ıdı oları  ya ınlık ulap

LXVII.

b b k n to dı od urmış birle k r şmişini ayur

 kig  turup bardı  lig tapa
k r  aldı  lig yorıdı  opa

sel m  ıldı  lig e  aşnu k r p
 aleyk b rdi z hid sel m a turup

4935. eligleşti  lig bu z hid bile
ayıttı  lig yazlu sewn  k le

orun  ıldı artu   zi e ya ın
a ırladı aşru ba ırsa lı ın

ayur emgedin sen e odğurmuş a
yadağın bu yërke özün kelmiş e¹¹⁸²

[182b]

odğurmuş cevâbı eligke

4938. yanut bêrdi odğurmuş aydı közüm
sêni kôrdi emgek unıttı özüm

özüm ârzûlap keldi amdı saña
nelük teggey emgek e elig maña

kişi öz tilekin yorısa barıp
teğir terk tilekke bu qalmas arıp

4941. negü têr eşitgil bôke yawğusı
uquş birle yadmış ajunqa küsi

könül ârzûlasa yırağ yêr yağuk
bolur terk teğir ol tilekke anuq

könül birle mañsa kişi ârzûlap
teğir ârzûqa terk yağukluq ulap

4944. könülsüz qayu yêrke mañsa adağ
neçe yêr yaqın erse boldı yırağ

adağın yoriğlıqa emgek teğir
könül birle mañsa ol emgek yırar

könül birle keldim saña ay elig
qaçan teggey emgek yêtürgil bilig

4947. könül kimni sewse tilese baqın
neçe yêr yırağ erse boldı yaqın

elig suôali odğurmuşqa

elig aydı sözde eñ aşnu saña
ayıtğu sözüm bar ayu bêr maña

[183a]

bilir-se(n) selâm fazlı artuğ uluğ
kim aşnu aşunsa açar bu yoluğ

¹¹⁸² Yazmada bu beyit iki satır üzerine yazılmıştır.

4950. mēni kördüñ erse selām kılmadıñ
bu fazlıg muyanıg kıalı kıolmadıñ

odğurmuş cevābı èligke

yanut bèrdi odğurmuş aydı selām
bilip kılmadım men eñ aşnu ulam
selām ol kışıke selāmet yolu
selām kııldı erse uruldı ulı

4953. selām ol kışıke emīnlik emān
selām kılsa ötrü emīn boldı cān

muñar menzetü keldi amdı bu söz
èşitgil munı sen aya köñli tüz

*emān bèrdi erke selām kılgıuçı
selāmet bulundı Óaleyk alğıuçı*

4956. *selām ol selāmet kışı şerriñe
selāmethıq aldı yanut kılgıuçı*

uluğlar kerek kim kıçıgke selām
aşundursa ötrü bolur iş tamām

kıçıg bolsa emīn uluğ şerridin
selāmet bulunsa umup ħayrıdın

4959. meniñdin èligke kaçan tegge şer
kıçıg-men¹¹⁸³ kıçıgdin negü yası bar

èlig elgi barça bođunķa uzun
negü kıolsa kılgay tüğülse yüzün

körü bar kıara begke kıılmas selām
bu maÓñi üçün ol è bilgi tamām

[183b] 4962. mēni sen eñ aşnu tapuğķa ulap
özünke oқıdıñ mēni ārzūlap

¹¹⁸³ Yazmada *sen* yazılmıştır.

bolu bérmedim men sözün tutmadım

bu alçı ajunğa özün bolmadım

anı qođtuñ amdı ziyâret için

oqıdıñ munu keldim amdı bu tün

4965. taķı eymenür erdim amdı saña
selâmın emân bérdin amdı maña

yana aşnuķı sözke yangay tēju

taķı qorqur erdim saña eymenü

tükel büttüm amdı saña belgülüg

maña edgü teggey seniñdin ülüg

elig cevābı ođgurmışķa

4968. elig aydı begke idi keğ yawuz
tilin sözlemişdin yana yansa öz

uluğluķ yemesün ol elgi uzun

yanar erse tilde yoritmış sözün

ajunğa elig bulmasun ol kişi

tili yalğan erse kılıncı buşi

4971. neteg beg bolur ol bođunķa uluğ
tili yalğan erse kör elgi quruğ

taķı munda yegrek bilig sözlemiş

sözüg kıysa kıylur qaçar qut temiş

kişide yawuzraķı yalğan bolur

yawuzda yawuz vaóde kıyğan bolur

4974. idi yaķrı aymış köni sözlüg er
köni sözlüg erke bayat bėrsü ter

[184a]

sözi çın kerek beg kıyıksız köni

sözinde yanığlığ tème er anı

tilin sözlemiş sözde yanmas eren

sözinde yanığlı eşeler sanı

4977. yanut bêrdi odğurmiş aydı elig
bu edğü kılıklarğa buldı elig

bayat arturu bêrsü elig saña
bu edğü kılıklar bu edğü yan a

boğunda talu ol bu begler özi
özi teg talu tutğu kılkı sözi

4980. biliglig bilig bêrdi mundağ ayur
beg edğü köni bolsa boğdı bayur

negü tēr eşitgil ürün başlıg er
ajunuğ keçürmiş uzun yaşlıg er

kılınç edğü tut ay ajun tutğuçı
keligli-turur kut yana barguçı

4983. katıglan özünke qodun edğü at
vefâ kıılmağay kut sêni kılgâ yat

êsiz kıılmağıl sen ê elgi uzun
kamuğ edğülük kııl kıılınçın sözün

uluğluk bu beglik yüz ewrer saña
meger edğülük yüz ewürmes toña

4986. bu kün edğü kazğan boğun yüki yüd
yarın edğü kelgey keçip barsa üd

tüpi yêl-turur bu tiriglik küni
ınançsız-turur kut keçürge sêni

elig cevâbı odğurmişğa

[184b]

elig aydı uqkıl ê bilgi uluğ
tilekim bu ol sênde açğıl kapuğ

4989. sêni munça bekrü tutup qolduğum
bu erdi tilekim meniñ ay toğum

maña bêrgil amdı bir öt saw erig
meger edğülükke yêtilgey elig

kişi bar kalın boğ boğuz ağrukı
köni çın bağırsak yok ol ay ağı

4992. bu begler bulur barça ârzü tilek
özi köñliñe sıgıñu bulmas yölek
қапуғда қалın бағ yomıttı yorır
tusulur kişi yok maña ay bilir
muñar meñzer amdı bu beyt ay ağı
uqayın tесе-sen munuqı oqı

4995. *kişi tēpyorıǵlı telim bar sanı*
kişike tusulǵu tilese qanı

qılur bir kişi miñ kişiniñ işin
üküş miñ yomıtsa qılumas anı

yana aydı elig è oğğurmış a
bayat fañlı barça özün bulmış a

4998. atıñqa yaraşı qılınçıñ bütün
tilekiñ tükel bērsü teñri qıtun

bayat bērmışindin maña qıl ülüg
tirilsü köñül bolsu nefsim ölüg

oğğurmış cevābı eligke

yanut bērdi oğğurmış aydı è beg
taşımnı körür-se(n) kişi öggü teg

- [185a] 5001. qalı bildiñ erse içim ay böke
bu kün sürgey erdiñ meni miñ söke
maña at uruldı bu zāhid atı
bu atım maña boldı tāʾat yutı
meni alqtaçı kör bu atım-turur
bu atım üçün nefis maña beg bolur

5004. kebit keđ¹¹⁸⁴ bezedim kişi körgüsi
asığ yok kebitte satığ belgüsi

taşın körmegil sen è èlig kişig
kişiniğ için kör yaşutluğ işig

neçe körklüg erse қағun taş yüzi
yıdı ya beğizi ya menzi tözi

5007. içinde tatığ bolmasa ol қағun
anı taşın atđu bolur ay sıgun

negü tēr eşit amdı köñli ođuđ
içini beze tutma taş sır bođuđ¹¹⁸⁵

қamuđ neñ kötürgüsi içtin bolur
içi bolmasa taş yaramas қалur

èlig cevābı ođğurmışқа

5010. yanut bērdi èlig ayur ay süzük
için me taşın birle barça süzük

özün yük yēnütti bu dünyā қođup
ilindim men amdı ağır yük yüdüp

bu dünyā işi қıldı meşgul mēni
bayat tapğıña öz tegümes қanı

5013. maña öt erig bēr tutunsu özüm
қutaдsu sözün çin süzülsü özüm

[185b]

oğğurmış cevābı èligke

yanut bērdi oğğurmış aydı beg e
қamuđ eдgүlүkke sen eдgүн teg e

bayat қullarında meniңde yawuz
aдын bilmegil sen è bilgi ögüz

5016. meniңde yawuzraq bayatım қulı
men-ök¹¹⁸⁶ men è èlig tilese қalı

¹¹⁸⁴ Yazmada *kend* gibi yazılmıştır.

¹¹⁸⁵ Yazmada *yodug*.

negü asğı bolğay meniñ sözlerim

tusulğay mu erki saña ötlerim

yana me(n) idimdin umınç kesmedim

yazuk yarlıқағlı ol ol bir idim

5019. negü tēr eşitgil yazukluğ kuli

yazukın bilip óuzri koldı tili

yazukluğ cefālig kulun-me(n) utun

baқа kōrse barçayazuk-me(n) bütün

seninde adın yok sığınu idim

yazukum bağısla yölegil kutun

5022. yanut bērdi elig ayur ay oduğ

bu kılkıñ boğudı bu edğü boğuğ

özünñi yawuzraq biliriñ üçün

boğunda sen edğü bolur se(n) küçün

könül til arıttıñ arıdı özün

mēni ötlegil¹¹⁸⁷ bēr tusulsu¹¹⁸⁸ sözün

5025. ē edğü kılıklıg bütün işi cın

maña öt erig bēr bağırsaklıkın

bayat bērdi barça saña edğülük

bu edğü yolın aç maña ay külüg

[186a]

ē edğü kişi ötle amdı maña

yanut berge teñri yarınlık saña

LXVIII.

bāb oğgurmış kün toğdı eligke pend bērmışin aytur

5028. yanut bērdi oğgurmış aydı elig

bayat bērsü barça tilekke elig

bu kıwçaқ kowı dünyā kēçki ajun

neçe beg karıttı karımas özün

¹¹⁸⁶ Yazmada bitişik yazılmıştır.

¹¹⁸⁷ Satır altında *öğüt* yazılmıştır.

¹¹⁸⁸ Yazmada *tuzulsu*.

seniñ teg telim beg¹¹⁸⁹ keçürdi sewip
saña ma anundı keçürgey ewip

5031. bamağıl muñar sen hâkıķat köñül
vefâ ıılǵu ermes hâkıķat tüñül
meniñdin nerek amdı öt saw erig
bu üdleg öti tap saña ay tirig
seniñde ozaķı ajun tutǵuçı
ıanı ıança bardı ıanı ol küçi

5034. olar ıança bardı körü tur saķın
saña ma naru bargu üd kün yaķın
saña tegdi amdı bu beglik ıurı
uzun ıalǵu ermes iş etnip yorı
olarķa negü ııldı erse asıǵ
bu kün sen anı ııl yarın bul tatıǵ

5037. negüke öküñdi ölürde olar
sen andın yıraķ tur tile edǵüler
ııdı yaķşı aymış biliglig büǵü
biliglig sözi yünçü yāķūt tēǵü
ölüǵni körüǵli me ıalmas tirig
ölümke anun tutma ıılķıñ irig

[186b] 5040. ölümüg biliglig e ıılķı osal
keçer bu tiriglik özün ülgı al
osanıp yorıǵlı e ārzū ıulı
ölümke basıķma kelir alǵalı
baķa kör keçürmiş künüñni bu kün
tükel boldı tüş teg saķıñıl öǵün

5043. ıalı ııldı erse özün edǵülük¹¹⁹⁰
asıǵ ııldın özke eçü menǵülük¹¹⁹¹

¹¹⁸⁹ Yazmda hem *be* hem *te* yazılmıştır.

¹¹⁹⁰ Yazmada *edǵülük*.

yawa kıldıñ erse tiriglik qalı
ökünç birle tün kün uğıma ulı

tilep bulğı ermes tiriglik tuçı
yana yangı ermes yigitlik küçi

5046. bu bulmış üdüğ bāri qılma yawa
ölümke anunğıl tapuğqa éwe

é elig baqa kör seniñde oza
beg erdi atañ elde erk türk¹¹⁹² tüze

hazine haşem sü idisi bolup
tirildi bir ança tilekin bulup

5049. ölüm tuttı āhir életti anı
asığ qılmadı ol beğümiş üni
atañ öldi bardı saña bérđi pend
atañ pendi tutsañ şeker bolğa qand
muñar menzer amdı eşit oşbu söz
asığ qılğa tutsañ aya özke köz

5052. *atañ öldi erse qalı ne üdüñ*
saña ayduqı (ol) oğul kör oğun
ölüm tuttı bardım kelir oş saña
qatıqlan kēdin edgü¹¹⁹³ atıñ qodun¹¹⁹⁴

atanıñ ananıñ ölümü tükel
oğul qızqa pend ol uqup özke al

[187a] 5055. atañnı anañnı ölüm qodmadı
sēni mü qodur kör yētilse üdi
olarqa cefā kıldı dünyā tētip
saña mu vefā qılğa qılqın ētip

¹¹⁹¹ Yazmada ikinci *kef*'in çizgisi unutulmuştur.

¹¹⁹² Yazmada *re* satır üstünde yazılmıştır.

¹¹⁹³ Yazmada *edgü*.

¹¹⁹⁴ Yazmada *qodun*.

- küşüş¹¹⁹⁵ tut tiriglik kerek işke ıd
üle neñ kişike muyan özke tıd
5058. keçer kün içinde kerekin alın
keçürge sèni öz ètigin kıılın
çalın aç bõriler yığıldı saña
koyuğ keğ küdezgil è èlçi toña
özün yüdti munça boğun yükleri
oğuğ tur osal bolma saşnu yorı
5061. èlinde biregü kèçe kıalsa aç
anı sèndin aytur bayat közni aç
yula teg köyer-se(n) bu kün ay èlig
yarukluk adınka-turur ay silig
tiriglik uçukşa yètilse yaşın
negüke tusulğay saña bu kişin
5064. özün otka atma kişiler üçün
özünni köyürme körürde küçün
uluğluk beğüklük bu beglik kamuğ
kalır bu ölüm kelse açsa kapuğ
köni bol könilik üze kııl törü
uzun turğa beglik adaşın örü
5067. ne edğü bilig bèrdi bilgi uluğ
bu söz işke tutnup yorı bu¹¹⁹⁶ yoluğ
bekütmek¹¹⁹⁷ tilesen bu beglik ulı
törü bèrgü tutğu könilik yolu
taşı bir ajunuğ tutayın tèse
könilikni tutğu söz aydım kese

¹¹⁹⁵ Yazmada *küşüş*.

¹¹⁹⁶ Yazmada satır üstünde yazılmıştır.

¹¹⁹⁷ Satır altında *yaşşı bolmaş* yazılmıştır.

- [187b] 5070. è beg-men tægüçi beđütme¹¹⁹⁸ köñül
vefâsız-turur dünyâ devlet tünül

bu dünyâ kutıña inanma ayıg
mançsız-turur kör kılınçı yayıg

è elig bu karşı bu ordu orun
saña tegmişi bir tüşün ol körün
5073. seniñde ozaķı tüşüp keçtiler
yèrikmedi¹¹⁹⁹ tüşte uđu köçtiler

saña tegdi amdı bu ordu orun
köçüñni özünde oza ığ burun

bu kün munda étme bu karşı sarây
seni qodmağa bu keçer yıl kün ay
5076. özün yatğu ornı gür ol belgölüg
anı etgü edgü bile ay külüg

meniñ tęp bilir-se(n) bu karşı bu kün
hâķķat baķa körse ermes ögün

negü tèt eşitgil bu karşı saña
baķa körse çın oķ ayur ay toņa
5079. *muni sen ayur-sen meniñ tęp meniñ
negüke ayur-sen negü teg seniñ

seniñde basaķı saña çık tøyür
anundı küder oş meniñ tèt meniñ

tünek ol bu dünyâ è dünyâ begi
tünek içre bolmas saķınçta öñi*
5082. tünekde sen artuķ tileme sewinç
sewinç aslı uçmaķ-turur hem awınç

bu erter erejig erej tutmağıl
ya keçgü sewinçig sewinç tèmegil

¹¹⁹⁸ Satır altında *uluğ kılma* yazılmıştır.

¹¹⁹⁹ Yazmada *tèrikmedi*.

ne yañlıǵ bu devlet turumas qaçar
têrilmış neñni tûkel ol saçar

- [188a] 5085. anı kıl tutaşı tirilgü orun
bu ajun neñin qođ añar yüz urun
erej qut tilek ârzü meñgü tile
bu meñgü erej qolsa emgek bile
bayat fazlıña bir baқа kör saqın
neçe edğülük kıldı yêtrü baqın
5088. qalın halq üze kıldı elgin¹²⁰⁰ uzun
tilek ârzü bêrdi yorıq til sözün
seniñ teg et özlüg bayat qulların
saña kıldı muñluğ körür-se(n) barın
munuñ şükri kılgu bu kün ay elig
bayat halqıña bolğıl edgü silig
5091. könilik üçün teñri tikti sêni
kôni bol könilik üze tur qanı
uquş birle işle qamuğ işlerig
hevâqa basıqma köñül tut tirig
bağırsaқ bulun barça bođnuñ üze
törü kıl uluğqa kiçigke tüz e
5094. negü têr eşitgil è bilgi teñiz
bilig birle işlep kızartğıl meñiz
bu kün edgü bolsun tèse-sen qamuğ
özün edgü bolğıl è êlde uluğ
qamuğ bulğanuqnı süzeyin tèse
özüg süzgü bođnuñ süzülge basa
5097. bu begler baş ol qança barsa başı
uğula barır barça uğmış kişi

¹²⁰⁰ Sayfa kenarında *elgin* yazılmıştır.

boğun artasa anı begler tüzer
çalı artasa beg anı kim süzer

sen öz kılķıñ étgil kılınķıñ kōnit
boğun kılķı étlür sen özni awıt

- [188b] 5100. yarağlığnı étmek tilese özün
yarađsızķa baķma kesildi sözün
utunķa ķatılma fesāddın yıra
bu ékki kılıķdın bolur er ķara
yarağsız yawuz neñ özün ķolmasa
yarağsıznı ķılma söz aydım kese

5103. erejke¹²⁰¹ awınma sen içme süçig
teñiz ol bu ékki añar yok keçig
ķılıķıñ kōni tut kılınķıñ silig
uķuş bolsu yolķıñ kēñeşķıñ bilig
kōñül til kōni tut kōr erdem uluğ
özünıni unıtma yañılma yoluğ

5106. kötürme kōñül sen küwezlenmegil
er at süm telim tēp¹²⁰² kōgüz kermegil
neçe kür kōgüzlüg küwenür erig
ölüm yerke kōmdi eşüdi yerig
ne me yaķşı aymış biliglig bedük
biliglig sözi tutsa tuşlar keğ ök¹²⁰³

5109. *hazinem üküş tēp küwenme neñin*
hāşem sü telim tēp kötürme egin
küçiñe küwenip kōgüz kergüçi
yorıtumadı bir çıbunķa alın

¹²⁰¹ Satır altında *dünye* yazılmıştır.

¹²⁰² Satır altında *mālım köp tēp* yazılmıştır.

¹²⁰³ Yazmada bitişik yazılmıştır.

buşı bolma işte sen işke yıgın
çalı kelse öwkenj özünj ıl ağın

5112. ewe işleme iş meger dın işi
ewek işte asgın bulumas kişi
açıg bėrgü¹²⁰⁴ erse ewit terk tegür
kının berge urma amulluk¹²⁰⁵ üdür
ewek kurgu bolma kılınçın sözün
seringil seringden atanur tözün

- [189a] 5115. aklı bol boğunka üle neñ yetür
saran bolsa begler atın artatur
irig sözlemegü özüg tutgu berk
irig sözke tumlır kişi köñli terk
süçig sözle barça kişike tilin
açuk tut yüzünjni yaruğ tut alın

5118. boğunda talu-sen talu tut¹²⁰⁶ kılık
köñül til köni tut köni tut yorık
kara edgü bolsa anıñ edgüsi
öziñe bolur ay boğun belgüsi
çalı edgü tutsa bu begler kılınç
kamuğ edgü elke bolur mi {n}ñ sewinç

5121. apañ bolsa begler kılınçı esiz
esizler küçeyür yoğar edgü iz
esiz bolma atıñ esiz kılmağıl
esizlerni kışgıl bolu bėrmegil
esizlik ağı ol yeme bu ağı
ağı yegli bolmas tiriglik yėgü

¹²⁰⁴ Satır altında *hilÖat* yazılmıştır.

¹²⁰⁵ Satır altında *aheste* yazılmıştır.

¹²⁰⁶ Yazmada *kut* gibi yazılmıştır.

5124. uꞑuꞑluĝ kim erse anı tut yaqın
biliglig sözi tut küdezgil ĥaḫın

bütün çın kişi edĝü atlıĝ kişig
özünke yaqın tut aḡar bër işig

bu alçı ajun kılkı èrsel yayıĝ
osal bolma saḡlan yolu keḑ batıĝ

5127. bezenip¹²⁰⁷ kör étnip köñülüg alır
köñül bërdiḡ erse yüz ewrer barır

ölümüg unitma saḡınç kısğa tut
ölümke basıkma aya élçi qut

uḑıma bu ĝaflet bile ay elig
esürme bu beglik bile ay silig

[189b] 5130. bu künki erejke awınma saḡın
yarınkı erejig tile keḑ baḡın
sewinçi uzun ol ereji üküꞑ
erej bolsa mundaĝ kerek bolsa tuꞑ

erej edĝü ḡolsa yorı edĝü bol
üküꞑ niŌmet içre yorı meḡĝü bol

5133. negü tër eşitgil bilig bilmiş er
bilig birle elde aĝır bolmış er

bayat bërse Ōizzin yoḡ ol ĝāyeti
üküꞑ rahmet içre özüḡ rāḡati

ḡalı öz kürese uçuzluḡ anuḡ
uçuzluḡ ḡıyınḡa kimin tākati

5136. è elig otaçı sanı-sen bu kün
boḑun barça iglig saḡa muḡluĝun¹²⁰⁸

ḡayusı kötürmiş bu kör küç érinç
ḡayusı çıĝaylıḡ bile yer¹²⁰⁹ saḡınç

¹²⁰⁷ Yazmada *yezenip*.

¹²⁰⁸ Yazmada *nun* satır kenarında yazılmıştır.

- ķayu aç ķayusı yalınmış bolur
ķayu ķadķu¹²¹⁰ birle olınmış bolur
5139. seniņde-turur ķor bularnıń emi
otaķıl dārū birle bolķıl ķamı
ķalı ķılmasa sen otı ya emi
bođunķa bolur-sen tiriglik yutı
seniņdin ayıtķa yarın bir bayat
cevābı anutķıl özünķe berāt
5142. tiriglik ķeķer terk bu beglik ķalur
kereklig saņa edķū atıń-turur
tarıķlaķ-turur bu ajun ay elig
negū ekse anda alır bu elig
yorı edķūlık ķıl ekin edķūlık¹²¹¹
saņa edķū bolķa eķū meńķūlık
- [190a] 5145. negū tēr eşitgil būķū elçi beg
bu beglik işini bilir yolçı beg
aya beg boluķlı bođunķa uluķ
ķönül til kiķig tut özünķe yuluķ
aya baş boluķlı è üsten¹²¹² elig
ķamuķ işke aşnu sen işlet bilig
5148. bilig birle işle ķamuķ türlüķ iş
biligdin kelir ol ķamuķ ķörķlūķ iş
barıķlı-turur bu ajun ķalķusuz
özün edķūlık ķıl yitip bargusuz
ķalır dünyā āķir tuķuķlı ölür
esiz edķū erse ķor atı ķalur

¹²⁰⁹ Yazmada *bēr*.

¹²¹⁰ Yazmada *ķadķu*.

¹²¹¹ Yazmada *edķūlık*.

¹²¹² Yazmada *üste(n)g*.

5151.                            
                           
                            
                           
                              
                            

5154.                              
                         
                                  
       ¹²¹³                         
                                
                               

5157.                                 
                           
                              
                                  
                            
                               

[190b] 5160.                             
                             
                                
                           
                               
                               

5163.                             
                              
                             
                               

¹²¹³ Yazmada *ye*'nin                           .

ķamuĝ ĝaflet ol bu sewinçin tarab
bu ĝaflet bile öz yoķadur¹²¹⁴ Őaceb

5166. osanma uğıtmasu ĝaflet usı
bu ĝaflet usındın küdezgıl ya rab

ëligde yiti tut közüñ ģulĝaķıñ
tüzüke tegürgil baĝırsaķlıķıñ

saņa bolĝa āhir bayat aytıĝı
bayat aytıĝı ol yazuķluĝ aĝı

5169. baķa tur negü tér saķınuķ ķişı
saķınuķ sözi tutsa ëtlür işi

ë boşlaĝ yoriĝlı boğun ökte mi
bayat aytıĝı bar anutĝıl emi

könülçe yoriĝlı ë teltük müne
ayıtĝa seniñdin bayat bir kün e

5172. ë yeĝli içiĝli yawalıķ bile¹²¹⁵
saķışıķa anuñıl çıķıķ yol tile

ayıtĝu-turur kör bayat barçanı
ķutulĝu ye riñ bar mu ķaçĝıl ķanı

ë ëlig ķılıç berge sende-turur
bu berge ķıyınlar ësizke erür

- [191a] 5175. ësizler ësizliklerin ësmese
sen ësme ķının berge tutĝıl basa

ëlig bolsa ësiz ajunuĝ buzar
ķısıĝlı(sı) bolmasa yoldın azar

aĝırla sen edĝüg¹²¹⁶ tegür edĝülük
boğun edĝü bolĝay tüzü ay külüg

¹²¹⁴ Yazmada *yoķadur*.

¹²¹⁵ Yazmada *tile*.

¹²¹⁶ Yazmada *edĝüg*.

5178. oyunğa awınma özüñni küdez
erejke sewinme künüñ qaldı az

könilik üze sen turu qıl törü
törü birle beglik-turur ol örü

küçüñ yétmişinçe qatıqlansu öz
yawa qılsa Óuzri qolu tursu öz
5181. negü tēr eşitgil boğun başcısı
törü birle elde yağıqlı küsi

*aya beg qatıqlan bu tāqat teñi
törü qıl boğunğa tegürgil öñi
qalı tuşsa taqşır yana Óuzri qol
tilin tegmede tevbe qılğıl yañı*
5184. üküş qaznaq urma sen altun kümüş
negü bulsa bērgil ülegil üküş

seniñde kēdin qalğa tutsa ölüm
oğul qız eşizlikke bulğay tulum

qatıqlan tiriglikde māl aşnu ıd
saqışdın qutulğıl muyan özke tıd¹²¹⁷
5187. idi yaqşısı aymış boğunlar begi
boğunda beğüki kişide ögi

*ē qaznaq uruqlı ajun begleri
özünñde kēdin qoğma qaznaq yorı
erej adnağı qılğa saqış saña
ülüg tegmesü ay uruqluğ qarı*
- [191b] 5190. aya bay boluqlı boğunda talu
qoquz qıl bu baylıq muyan al tolu

vefāsız ajunğa köñül bamağıl
cefa qılğa āhir tolu tērmegil

¹²¹⁷ Yazmada *tıd*.

aya beg boluğlı boğunda burun
burun ığ bu beglik sen  tgil orun

5193. k zi suğ   artuğ uzun sağnur er
 l m tutmas erken barığ bar a b r
 l m tutsa  hir bu neğ asđı yok¹²¹⁸
turu  alđa m lığ sağa tatđı yok
ağ az ye    lig  k ğ  ıl tapuğ
s z az s zle  gren sen erdem  amuğ

5196.  ığay tul yetimig ba a tur k r 
bularığ k dezse bolur  ın t r 
u a  ı ki ig  ılma  zke ya ın
 z nde ki igni yıra  tut sa ın
bu ya lığ ki i ol ki i ya lıđı¹²¹⁹
ki i ya lığın sen yağı bil yağı

5199. ki i su ına b rme  lde elig
s zik tutma buzđa  tilmi   lig
 atığlan  z ğni tamuğdın yırat
 amuğ edđ l k  ıl k dezgen bayat
bu k nki k n nde yarın ı k n ğ
b r  edđ  bolsun yarın ı t n ğ

5202.  ği ya  ı aymı  biliglig t z n
bitimi  bu  ılđu i iğni  z n
bu d n dalı d ny  dalı  ar ı ol
yağu mas  kig n yolu yar ı ol
bu d n d ny  birle birikmeki sarp
 awu mas  kig n munı bilse tap

- [192a] 5205. birisi yağusa birisi tezer
 ki birle tutsa ki i yol azar

¹²¹⁸ Yazmada *tok*.

¹²¹⁹ Satır altında *yamanı* yazılmıştır.

tüpi yêl-turur dünyâ yağmur sanı
kelir çoğlayur terk öçer terk üni

kelir kut kapuğda kalın yomdarur
köñül basa yomkığ adınka bérür

5208. bayudum tèse-sen çığay bolğu bir
ağır-men tèse-sen uçuz kılğa yêr

ajun toklıluğu barça açlık-turur
ereji sewinçi kör emgek erür

è elig bu nefsin yağıla katığ
tilekini bérme yetürme tatığ

5211. kamuğda esizrek yağı bu-turur
muñar edgü kılsa bu esiz kılur

vefâ kılsa yandru yanutı cefâ
cefâ kılsa ötrü kılur bu vefâ

bu nefsin uçuzla ağır bolğa cān
bilig beg bolup kör ukuš bolğa hān

5214. bu dünyâ yağı ol bu nefsin yağı
bu êkki yağının yadığlıg ağı

bu kutka küwenip kötürme köñül
ımanma tiriglikke artuğ tünül

bedüklük uluğluğ bu keçgü-turur
bu devlet otı barça öçgü-turur

5217. negü tēr eşitgil è aslı bedük
bağırsağ sözi tutsa asğı ked¹²²⁰ ök

*bu beglik bile sen kötürme egin
köğüz kerme artuğ özüñni saqın*

*yêrindi ajunnı süründike qod
bayat berge anda tüni ömet yêgin*

¹²²⁰ Yazmada ked.

- [192b] 5220. è èlig keğ üdrüm tile üç¹²²¹ kişig
anıñda basa bër bu üçke işig

bularda biri qāzī yinçe arıg
saşınıq kerek tegse halkқа asıg

ekinçi haölifet kerek çın bütün
boğun bulsa ençlik tirilse qutun
5223. üçünçi keđ¹²²² üdrüm kerek bu vezir
bođunқа negü tegse mundın tegir

bu üç işte bolsa kişisi köni
bođun¹²²³ ençke tegdi yaradı küni

etilgey eliñ¹²²⁴ hem bayuğay boğun
saña artğa edgü duŃā ol üdün
5226. bu üç işte bolsa yarağsız kişi
yarağsız bolur barça el kün işi

muñar menzetü keldi amdı sözüm
eşitgil munı sen è körklüg yüzüm

bu begke vezir ol tutup yétgüçi
ili qapğı atı bu ol etgüçi
5229. *qalı tetrü yétse burunduq vezir*
qamuğ tetrü boldı özüm ayğuçı

bu dünyā etiglig bu tergi sanı
yoriğlı bu yalñuq neçe yër anı

biziñde ozağı qotu barguçı
yedi toğtı qandı ölüp yatğuçı
5232. uluğ toy bağıp kör yaturlar küdü
oqır bizni bargu seziksiz uğu

¹²²¹ Yazmada *yalavaç* okunmasını sağlayacak biçimde yazılmış olsa da anlam olarak bu beyitle ve sonraki beytlerle uyumsuz olduğundan bir *elif* sesinin eksik yazıldığı düşünülerek *tile üç* olarak yorumlandı.

¹²²² Yazmada *ked*.

¹²²³ Yazmada *yoğun*.

¹²²⁴ Yazmada *eli(n)g*.

taķı bir ķotu ol ķarındaķılar
biziņde basa terti yegli olar

bu kün bizke tegdi bu terti yemi
neçe bergey erki yegu kedgümi

[193a] 5235. oķırlar ölüp yatģuķılar naru
sürerler ķarındaķıla(r) ķop teryü

birisi sürer¹²²⁵ kör birisi oķır
bu eķkin ara kim erejke tegir

e elig osanma saķınma uzun
uzun ķalģu ermes e ķılķı tözün

5238. ĥarāmķa ķatılma e elig saķın
ĥarāmķa ķararur köñül bil yaķın

saķınuķ bolayın tесе ay külüg
ĥalāl ye ĥalāldın kötürgil ülüg

negü tēr eķitgil ĥalāl yegli er
saķınuķ başı çın ĥalāl tegli er

5241. ĥalāl yegli ķılmas bayatķa yazuķ
ĥalāl ye ĥalāl ķıl yarınlıķ azuķ

kimin boģzı egni bar erse arıģ
arıdı anıñdın yazuķı arıģ¹²²⁶

arıģlıķ tilese arıģıl boģuz
arıtsa boģuz boldı asģın öģüz

5244. özün asģı ķolma boğun asģı ķol
boğun asģı içre özün asģı ol

negü tēr eķitgil uluģ kend begi
ķamuģ iş içinde yetürmiş ögi

ķut ol beg bođunķa ķutađģu kerek
ķutađsa boğun ķarnı tođģu kerek

¹²²⁵ Yazmada ilk *re* satır üstünde yazılmıştır.

¹²²⁶ Yazmada *azıģ*.

5247. *bu begler teñiz ol tüpi yünçülüğ
teñizke yağığlı bayuğı gerek*

bu begler tağ ol kani altun kümüş
kümüş kan qazıqlı bayur ol üküş
asıqlıq gerek beg kör elgi ağı
ajun bođnuña tegse andın toqı

[193b] 5250. yaşıl teg yaruğıl è elçi büğü
boğun bulsu sendin kör içgü yèğü

emānet yüdürdi bayat boynuña
küdez bu emānet ayıtğa saña
è elig baqa kör sen özke közün
bir özke neçe neñ térer-se(n) özün

5253. teñizdeki gevher tükemes saña
tüpindeki yünçü yëtümes¹²²⁷ saña
yağız yer qatındaqı altun kümüş
térer-se(n) hazine urur-se(n) üküş

bu tağlar qatında çıkar gevheriğ
qazıp yétrümesler saña ay arıq

5256. yağız yer üzele ünügli ewin
tèrip sen tolular se(n) qaznaq ewin

uçuqlı yorıqlı suw içre balıq
qutulmas seniñdin aya sarı qılıq
ajun tezigür elde arqış yorıp
ağı çuz tèyi {n}ñ kiş alır-se(n) tèrip

5259. qasab tozı rümı ajun tañsuqı
saña kelse tolmas ağı qaznaqı

kewel tazı büktel tağı arqunı
aqur toldı tolmas bu suqluq qanı

¹²²⁷ Yazmada noktalar *tuyumas* okutacak biçimdedir.

têrildi tümen miñ talu köp titir
yazıda qalın yond aqırda qatır

5262. yazı tağ yêrig tut yorır qoy sürüg
ya qul küñ tapuğçı è qılqı örüg

ya qızda yoriğlı qalın köp qotoz
ya tüzde yoriğlı uğ inek öküz

qayada yoriğlı bu imğa teke
qutulmas seniñdin è ersig böke

[194a] 5265. sıgun muyğaq erse suqax ya ıwıq
saña yem tükemes è edgü qılıq

qulan ya tağı {bu} tut tağı kök teke
tutup keldürürler saña ay böke

böri tilkü arslan adığ ya toñuz
seniñdin qutulmas ölür awda tüz

5268. quğu qorday erse ya turna yuğaq
ya toy tut ya yögdik ya todlıç¹²²⁸ ya qax

qalıqda uçuğlı qara quş yorı
seniñdin keçümes aya kök böri

uçariğ uçurmas seniñ quşlarıñ
yorınığ yoritmas kör esriñ ıtıñ

5271. atalığ atasız qalır yalñuzun
analığ anasız bolur ögsüzün

bu munça ajun barça bütrü saña
tükemes tüker-se(n) è küçlüğ toña

qamuğ bir boğuzqa eginke bolup
ajun barça têrdiñ qodur¹²²⁹-se(n) ölüp

5274. negü asğı āhir ajun têrdükün
ecel cān têrer kör üzer bu kökün

¹²²⁸ Yazmada *todlıç*.

¹²²⁹ Yazmada *re* satır üstünde yazılmıştır.

körü barsa barça bu suqluq-turur
suğun açmış özler kaçan toq bolur

negü tēr eşitgil közi toq kişi
bu köz toqluqı ol bu baylıq başı

5277. ajun bütrü bulsa közi suq tükel
anı bay tēse bolmağay bu muhāl

çığay tēp ayurlar qayu ol çığay
közi suq çığay ol neçe bolsa bay

közi suq kişiye bayup asğı yoq
suquğ yarlıqağıl aya köñli toq

[194b] 5280. közi suq totmas¹²³⁰ bu dünyā bütün
barı tap tēgüçi tirildi qutun

közi suq kişi neñke toqmas közi
meger tolmağınça qara yēr tozı

bu erdi ē ēlig meniñ bilmişim
saña sözledim men negü uqmışım

5283. munu sözledim söz eşitti özün
yēte baqsa köñlün açılğa közün
sözüm tutsa asğı yarın teggey ök
qalı tutmasa-sen saña bolğa yük

negü tēr eşitgil uquşluğ tili
saña ötler amdı eşitsen qalı

5286. *naşîhat kişiye qılur ol tusu*
naşîhat tiküle tilese yēsü

qalı bu tiküni yēyü bilmece
qatılma qoğu bēr köyer ot yēsü

bu sözler eşitti ēlig yıqladı
ayur ay üdürmiş kişide keği

¹²³⁰ Arat *tüt*- okumuş, ancak ancak Fergana'daki *suk* biçimi *tot*- ile anlamca daha uyumludur.

5289. meñilig-se(n) amdı è köñli oduğ
bu beglik maña boldı amdı yoduğ

men amdı bilindim açıldı közüm
mèni otқа atmış meniñ bu özüm

könilikte azmış özüm ay uluğ
ayu bèrdiñ amdı könilik yoluğ

5292. du⁰ā kıl è odğurmış amdı maña
bayat bèrsü tevfiķ kör edğü yañ a

odğurmış cevābı èligke

[195a] yanut bèrdi odğurmış aydı è beg
bayat bèrsü tevfiķ tilekiñke teg

ķatıǵlan uķuş birle basǵıl hevā
hevāķa basıķsa bolur er yawa

5295. sèni alķtaçı bu¹²³¹ et öz tatǵı ol
et öz kılkı barça saña ķatķı ol
ıdı kèçki dūnyā-turur bu ķarı
telim beg keçürdi bu kılkı turı

telim beg ķarıtı senıñ teg erig
sèni me uzun tutmaǵay bu tirig

5298. olar bardı ķaldı saña bu orun
yawa kıлма üđ kūn kerekiñ körün

ölümüg unıtma è èlig oğun
sèzik tutma kelge saña terk üçün

özünñi unıtma è èlig saķın
ķalı öz unıtса түпүнke baķın

5301. bu èkki neñiñ kim unıtса ķalı
anıñdın yıradı könilik yolu

¹²³¹ Satır üstünde yazılmıştır.

negü tēr eşitgil özin bilmiş er
hevāsın ukuška bulun kılmış er

ölümüg unıtma gürüñ yurtuñ ol
özüñni unıtma sawı yurnuñ¹²³² ol

5304. *menıñdin törümiş özüñ men tēme*
özüñ men tēse ay unu ornuñ ol

busuğta-turur bu körünmes ölüm
çıka tuşsa hergiz unıtmas yolum
tırıgke adın hē ç yok erse kıyın
tap erdi bu açığ ölümke baķın

5307. anıñda basa kör neçe işler ol
anı barça körgü ölüm açsa yol

[195b]

tap erdi yana bu ölümde basa
ķara yēr ķatında ölüp oprasa
bu hālīg bilirde ukušluğ kişi
negü teg uğır ēnç neteg yēr aşı

5310. negü tēr eşitgil bilig bērgüçi
bilig birle himmet uluğ tutğuçı
bedük tut bu himmet ediz tut köñül
ķođu bēr bu dünyā munuñdın tünül
tünek¹²³³ ol bu dünyā içi oķ yılan
munı ķođ yaruk çın ajunķa ulan

5313. süzük cān kepi bu ķara yēr tuğı
ķara yēr kep ürtnür ē kılkı ağı
bu dünyā tünek ol ķarañķu ķuđuğ
belā miñnet ol barça munda yoduğ
ne ēnçlik tiler-se(n) tünekte turup
ne ārzū ķolur-se(n) köñül ög urup

¹²³² Yazmada *re* satır üstünde yazılmıştır.

¹²³³ Satır altında *zindān* yazılmıştır.

5316. koğu b r owut a  ara topra ı 
 ulu  men     l  ol nerek bu sa ı 

 bu to  toz tumandin  r  tart  z  
 s z k men     l  ol sen a   l k z  

 ne e mi{n}   ya asa-sen   ir  l m
 y ter  k tutar o  s ni ay k n m

5319. ne e artsa d ny  ba  a rı ları
 ta   artu  artar   ersig ur 

 ne e mi{n}   ya ap er tilese tilek
 t k(el)  k bolumas bulunsa tilek

 neg  t r   itgil        arı 
 bu   leg o   birle k  li balı 

[196a] 5322. *t kel mi{n}   ya asa tilekin tam m*
 t kel  k bulumas kerekin tam m

 tilekin tilegli t kelin tiler
 tilekin t ketse t ker   n tam m

 s z as   ol ermes  k   s zlese
 ya s zni ta  r  ap  k   tı lasa

5325. s z as   ol ol kim   itmi  s z  
 alı  i ke tutsa k nitse  z  

  k   s zledim s z   itti{n}   t kel
 s z m i ke tut  l anı  as   al

 tilim tı numadı telim s zledi
 s z m egs medi suw  egs di

5328. bayat b rs  tev    sa a ay  lig
  amu  ed     ke teg rgil elig

 tilek b rs  te ri k   zs  s ni
 du  ada unıtma    lig m ni

- sözin kesti kıptı adağın örü
ëlig tıdtı aydı az oldur tøyü
5331. çıkardı yëğü içgü türlüğ aşı
ayur azkına tat è edgü kişi
- elig sundı odğurmuş aldı tikü
yëdi içti azrak ol içgü yëğü
- elig tarttı aşdın yèmedi adın
şükür kıldı rabқа atadı atın
5334. örü turdı odğurmuş aydı selām
ëlig me yanut bërdi kıldı kıyām
- turup çıktı odğurmuş andın yorıp
ëlig çıktı uđla uzatu barıp
- esenleştı òlig bile ol kör e
eligleştı qaldı òlig qadğura
- [196b] 5337. turup bardı andın yana tağ tapa
qadaşı uğu bardı elgin öpe
- ewürdi qadaşın kör odğurmuş a
esenleştı yandı bu ögdülmiş e
- ewiñe kelip kirdi köñli qoқuz
saқıñ qadğı birle uğıtmadı köz
5340. tuğardın yaşıq baş kötürdi örü
quğı kırtışı boldı dünyā tolu
- yaşıq kıptı kögsin kötürdi örü
ajun boldı kāfūr saçar teg tolu
- firişte yüzi teg yarudı ajun
qalıq boldı kāfūr saçar teg yüzün
5343. yana kıptı terkin töşekin türüp
ne yundı yükündi köñül tüz urup

tonın keđti¹²³⁴ atlandı ewdin kör e
yana qarşığa kirdi andın kör e

tüşüp kirdi qarşı içine yorıp
oğıdı elig bu köründi kirip

5346. ayıttı elig aşnu odğurmuşıg
neçe qalmışıg¹²³⁵ hem qaçan barmışıg

yana aydı elig e ögdülmişim
açıg boldı amdı maña yer aşım

negü teg tirilgü bu künde naru
çöküp bardı egnim qopumas örü

5349. nerek amdı beglik bu yalñuñ yüki
bu qadğı sañınç üzdi köñlüm köki

er atsız bolumas boğun başlasa
ya beglik işin barça beg işlese

er at tutsa şeksiz kerek neñ tawar
bu neñ bolmasa er yıgılmas añar

[197a] 5352. negü tēr eşitgil bu sü¹²³⁶ başlar er
tiriglik ıdıp beg işin işler er

*hazıne er at boldı begler küçi
bu ekki bile er alır öz öçi*

*bu ekki bile beg beğüklük bulur
bu ekki¹²³⁷ yomıtsa beğür beg tacı*

5355. er at tērgüke kör telim neñ barır
neñ almak tilese körü¹²³⁸ küç tegir

bir egnim meniñ me bir ök me boğuz
nerek munça yalñuñ yüki yüdmek öz

¹²³⁴ Yazmada *kedti*.

¹²³⁵ Yazmada *qa* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

¹²³⁶ Satır altında *iş* yazılmıştır.

¹²³⁷ Yazmada *bile* yazılmış sonra da üstü kırmızı kalemle çizilmiştir.

¹²³⁸ Yazmada ikinci vav satır üstünde yazılmıştır.

LXIX.

bāb ögdülmiş kün toğdı eligke el etgü törü tüzgüsin ayur
yanut bérđi ögdülmiş aydı elig
ķamuğ işke öñdün yoritsu elig

5358. yarağsız yoritma tiliñde yawuz
bayat taplamağay é bilgi ögüz

bu beglik küçün almadıñ sen tilep
bayat bérđi fazlı bile belgülep

ağırladı bérđi bu beglik saña
munuñ şükri ķılğıl é bilgi kēñ e

5361. köñül tüz özün süz bayatķa tapın
bođunķa törü ķıl bağırsaklıķın
hevāñnı uķuş birle basğıl utup
bu nefsiñ bilig birle yençgil¹²³⁹ tutup
negü tēr eşitgil bilig bērgüçi
bilig birle nefsig hevāğ basğuçı

[197b] 5364. *et öz tüz tilese hevā boynı sı
hevā ölse könlür et öz egrisi*

*ķatığlan hevāķa bulun bolmağıl
hevā nefş ékıgü bu dīñ oğrısı*

nelük boldı Óāciz özün ay elig
ķamuğ edğü ķılğu küçün bar elig

5367. negüke muñadur¹²⁴⁰-se(n) munça ķatığ
negüke ķılur-se(n) tiriglik açığ

ħazīne telim bar er at sü üküş
ķamuğ işke yolçı bilig bar uķuş

er atnı sewindür ħazīne üle
olardın özünke mi{n}ñ ārzū tile

¹²³⁹ Yazmada *ye* ve *nun*'un noktaları konmadığı için *seçgil* okutacak gibi yazılmıştır.

¹²⁴⁰ Yazmada *muñadur*.

5370. negü tēr eşitgil yağıcı kür er
kümüş bërse altun yağısın urar
çalı kılsa-se(n) tutçı üsten¹²⁴¹ elig
er atnı sewindür öge bër erig
er atnı sewindür tilegil¹²⁴² tilek
tilek barça kelgey yağı boynı eg
5373. er at köp çalın tut sewindür sen e
sewüg cännı bergey saña bir kün e
er at sü bile yenç bu kâfir yağığ
bayatdın tile küç sen arçañ arığ
bu kâfir üçün tut er at sü tulum
ölüp tüşse kâfirde bolmas ölüm
5376. ewin barçın örte sıgıl burhânın
anıñ ornı mescid cemâ^oat kıılın
bulun kılgıl oğlın kızın kul küñin
hazine ur anda sen almış neñin
müsülmānlık açgıl şer^oatnı yad
atıñ bolğa edgü özün bolğa ked
- [198a] 5379. müsülmānka yakma tegürme elig
anıñ haşımı teñri-turur ay elig
müsülmān müsülmān bile ol қадаş
қадаşқа қатılма ulam edgüleş
törü bër bodunğa erej kılsunı
saña edgü birle du^oā bolsunı
5382. bayat berge ötrü sewinçin saña
seniñ bolğa ekki ajun ay toña

¹²⁴¹ Yazmada *üste(n)g*.

¹²⁴² Yazmada *tilekini* yazılmıştır. Satır üstünde de *-gil* yazılmıştır. Anlam olarak daha uygun olduğu için satır üstündeki ibare dikkate alınmıştır.

èlig cevābı ögdülmişke

èlig aydı körklüg ayur-sen bu söz
özüm me munı oğ tiler kılsa öz

kanıkı muñar teggü eşim è er
munı kılguğa sen maña yārı bër

5385. èl ètgü boğun süzgü aşnu turup
bu iç taş yorıglı yarağın körüp
sewerig sewindür kör açığ bërıp
sèni sewmegüçini sürgil sarıp

munuñda eñ aşnu èl ètgü kerek
bu iç taş kebitler arıtgu kerek

5388. boğ(un)uğ törü birle tüzgil tükel
süzülsü kör èlde yarağsız muhāl
kanı ènç èl ètgü tegümes özüm
bu iş iş üze boldı yummas közüm

ögdülmiş cevābı èligke

[198b] yanut kıldı ögdülmiş aydı è beg
uzatma işig sen kamuğ işke teg

5391. negüke uzatur-se(n) kılgu işiñ¹²⁴³
uzatma işiñ kıl keçer bu yaşıñ
bu kün kılmasa iş yarın iş bolur
iş iñ iş üze bolsa irklip qalur
ète tur süze tur bu èl işlerin
boğun ènçke teggey özün me yarın

5394. èsiz bolma èsiz èsizke yorit
èsizlerni barça eliñdin arıt
köni bol köni kıl köni tut yorık
èsiz egri köngey ewürgey kılık

¹²⁴³ Yazmada *işi(n)g*.

negü tēr eşitgil köni köñli tüz
köñül til kıılınçı neçe kıılkı uz

5397. *êsizke kıatılma yoriğıl köni
köni egri birle küni tar küni
kim êsiz kıılınsa yolında yodug
könike köni bol könilik küni*

ê elig er atdın saña çäre yok
er at birle begler süzer bulğanuq

5400. er at tērgü yığgu açınğu açığ
çığayığ bayutgu toğurgu açığ
tapuğda yoriğıl umınçka yorır
tapuğçı umınç kesse turmas barır
ê elig tapuğçı bu kaç türlüg ol
seçe adra tutğıl yañılmasu yol

5403. olarda birisi tiler yüz¹²⁴⁴ suwı
añar yüz suwı kıılgu kıansa kıwı

taķı bir kıotusı tiler neñ tawar
yuluğ kıılsu cānın tawar bēr añar

- [199a] taķı bir tiler neñ yēme yüz suwı
hem at ton tiler kōr yorısa sawı

5406. kıalı alp atım erse bērgil kümüş
kıılıç ursu açsu saña kend uluş

biliglig uķuşluğ er erse bilig
ağırla tegür neñ uzatğıl elig

êsiz erse küçgey kötürme anı
elig bērme êlke ulıtga sēni

5409. kötürme bayutma êsiz öktemig
āhir kıılga şeksiz saña ot emig

¹²⁴⁴ Satır üstünde yazılmıştır.

negü tēr eşitgil böke yawğusı
bayusa baş egmes bodun yuwğası

êsizig bayutma è kılkı unur
êsizler bayusa kılinç artatur

5412. elig tarlıkı bolsa edğü yeme
kılinç artatur hem muñadıp bu ma

muñadsa ma edğü kılıkılığ kişi
kılinç artatur hem ol edğü tuşı

êsizig uçuzla köninge yorık
ağırlağıl edğüg¹²⁴⁵ ol etgey kılık

5415. bağırsak kişig tut özünke yakın
uwutsuznı özdin yırağ tut sağın

asığlığ kayu ol asığsız kayu
sen adra seçe tut è bilge bğü

sewer sewmezig me seçe tut öñin
sewerke sewüg bol yağıka yalın

5418. yırağ tut sewinçin tilemes kişig
sewitme añar bërme kılgı işig

[199b] emñiniñ hiyānet bile çatmağıl
yarağığ yarağsız bile tutmağıl

bir işni êkigüke ayma tilin
işengü bolur iş qalır kılmadın

5421. işin iş kılığıl kişilerke bër¹²⁴⁶
kılu bilmeşe iş sınıp qağğı yer

tapuğka bolup bërme erke işig
özünke tusulğı üçün tut kişig

el asğı tile me öz asğın tile
kişi asğıña bağma turma ile

¹²⁴⁵ Yazmada *edğüg*.

¹²⁴⁶ Satır kenarında yazılmıştır.

5424. kişi k nli k rme ol asđı    n
 l asđı tile  zni buzma k   n

sa a kim tusulur tusulđıl a ar
tusulmas kişig tut  z  nde sı ar

ağırlayu tut sen asığlığ kişig
a ar b r    lig kereklig işig
5427. sa ar  ılđu işler bu ol ay  lig
munı  ıldı  erse-sen  tti {n}   lig

atı  edđ  bolđa  utulđa  z   
seni de k   n  alđa atı {n}  s z   

bayuğa bo  n  l  tilge orun
ne e  olsa  azna   azine urun
5430. neg  t r  şitgil bağırsak kişi
bağırsaklı ı k r s zi e tuşı
 ayu  l begi bolsa edđ  k ni
bayudı ol  l bo  nı tuğdı k ni

bo  n baylı ı begke baylı -turur
tilese munı tut tilese anı
5433. uluş kend i inde sen oğrığ arıt
 meg ar ışığ yolda  min yorit
- [200a] i   lde k t rgil bo  n k  lerin
taşırtın arıtđıl  arak ı barın¹²⁴⁷

 sizni   ını birle  ıl ın ew r
 sizke  sizlik yaraşur teg r
5436.  sizig ya  uğda oroda kerek
yorı  bolsa edđ  aya sarp y rek

adın ma bu  l bo  nı  a  t rl ğ ol
munı adra tutđu a u  bolsa yol

¹²⁴⁷ Yazmada *yarın*.

olarda biri bilge    lim-turur
bu    lim bile erke   t   w bolur

5439. a  r  la bular   neg   aysa   l
  er   at yolu tut boyun b  r egil

bularn  n   a  ı t  d  ma i  g   y  g  
b  r   tur mu  ad  masu   l  i b  g  

k  n  l   n  liki birle   grets  ler
biligsizler and  n ma   grens  ler

5442. bularda basa mu  tesibler-turur
bular elgi k   l  g kerek ay unur

  ısa tutsa f  s  k yawa bo  la  ı  
tolu tutsa mezigit cem   atlar  ı  

bas  k     otu ol sa  a tap  gu  ı
t  d  a tutmasa-sen bu ol   op  gu  ı

5445. bular y  k k  t  rmes bularn  n y  ki
sa  a y  d  g   tegse munu  n emgeki

bularda basa   ald  ı bo  dn  n   ara
bularn   t  r   birle   d  g   k  r e

bu ma       otu ol m  n   a  dra tut
k   eme k   ese bolur   lke yut¹²⁴⁸

5448. bularda basa biri baylar-turur
bo  dn  n k   l  gi bu      l  k  ı unur

[200b] bularda basas   k  r orta     i
bu orta   l  umas bu baylar     i
    aylar-turur k  r bularda basa
bular  ı   k    ezg     amu  d  n oza

5451. y  d  rmeg   baylar y  kin ortu   a
bu ortu buzul  a t  kel arta  a

¹²⁴⁸ Yazmada *tut*.

çığayқа yüdürmegü ortu yüki
çığay ölge açın üzülge köki
çığayığ küdezilse ortu bolur
bu ortu¹²⁴⁹ birer tınsa baylıq bulur

5454. çığay ortu bolsa bu ortu bayur
bayusa bu ortu eliñ¹²⁵⁰ bay tolur

él étlür erejke tegir bu boğun
duŕā artar ötrü saña ol üçün

negü tér eşitgil uç ordu hanı
at edgü tile ay ölügli xanı

5457. kimiñ edgü atı bile çıksa cān
kesilmes anıñ atı edgü duŕān
ölüp kim qalır bolsa edgü duŕā
yana bir tiriglik bulur bu tuğa
kerek yér üze tur kerek yér xatın
çawıksa özün kör bu edgü atın

5460. at edgü kerek kör öz ölgü-turur
ölür öz atı qalsa menğü-turur
raŕıyyet hāxı bar seniñde kör uç
bu hāxnı ötegil özün qılma küç
birisi eliñde arığ tut kümüş
ŕıyārnı küdezgil é bilgi üküş

5463. taqı bir boğunqa törü bér köni
kötür bir ékidin küçin kör anı

[201a] üçünçi emın tut xamuğ yollarığ
xarakçığ sekerçig arıtgıl arığ
ötemiş bolur-sen raŕıyyet hāxı
sen ötrü hāxıñ qol é elçi aqı

¹²⁴⁹ Yazmada ilk vav satır üstünde yazılmıştır.

¹²⁵⁰ Yazmada *eli(n)g*.

5466. ra'îyyet üze ol seniñ üç hâķın
tilegü olardıñ sen aç ķulģaķın

biri yarlıģını ağır tutsalar
negü erse terkin anı ķılsalar

ekinç tıdmasalar hazine hâķı
üdeinde tegürse e elgi aķı
5469. üçünçi yaģıķa yaģı bolsalar
sewerin kim erse anı sewseler

ötemiş bolur-sen özün hâķların
olar ma ötemiş bolur öz hâķın

bu yañlıģ gerek beg yorısa yoluģ
ra'îyyet oş andaģ gerek ay uluģ
5472. boğun bilse ötrü begi edģüsin
begi bulsa ençlik yorıtsa küsin

e elig bu ol bu ķutun belģülüg
saña eķki ajun tegürgü ülüg

anıñda basa bilge ōālim turup
bođunķa bilig bērsü yētrü körüp
5475. yana elgi küçlüg bolur muhtesib
ēsizlerni yıģsu cemā'at kezip

satıģçı¹²⁵¹ küdezsü emānetlerin
ķılu tursu uzlar naşihatların

tarıģçı tarıģķa erig bolsunı
yēme yılķıçı igdiş üklitsüni
5478. er at ķaldı amdı saña tapģuçı
yaģıķa bōrike bu ol yortģuçı
- [201b] sewindür bularıģ açın neñ bile
körü tur adın işke ķatma yul a

¹²⁵¹ Yazmada bundan sonra *kerek* yazılıp üstü çizilmiştir.

tusulur teñinçe ağırla açın
bayutğıl neñin sen beğütgil küçin

5481. yağıka bōrike ètinsü tulum
қадақа болуп өз yağıka ölüm

açılğa seçilge kamuğ eşlerin
süzülge ètilge kamuğ iş senin

saña bolğa èkki ajun belgüsi
bayatım sewinçi özün bulğuçı

5484. könilik bu ol kör köni bol köni
tilekke tegürgey könilik sèni

sèni teñri sewgey könilik üçün
kōnide adın qılma hālqқа öçün

negü tēr eşitgil è köñli yaruq
munuñ mañisi kör bu sözke tanuq

5487. *kōnilik üçün kōk ađaқın turur*
yayılmas üçün yerde ot yem ünür

yayılma kōni tur köñül tut kōni
kōni èkki ajun kōnilik bulur

è èlig munuқı özüm bilmişin
ötündüm saña men için hem taşın

5490. èkigün ajunluq asıg qılgu söz
bu erdi munuқı ayu bérdi öz

bu ajun ereji bile edgü at
saña bolğa dünyā ya ōuqbā ulat

bu dünyā neñi barça qalgu-turur
atın edgü qılğıl öz ölgі-turur¹²⁵²

5493. bilig yaқşı sözler muñar yañzatu
sōzi mañı birle añar yañzatu

¹²⁵² Satır kenarında *ölgü* yazılmıştır.

[202a] *atım edgü bolsun özüm ölsünü*

tirig ƣalƣu āhir atım ƣalsunı

usa edgülik ƣıl at edgü tile

özün menƣü atın tirig bolsunı

5496. eşitti elig söz sewindi ƣatıƣ
köñül köz yaruttı bulundı tatıƣ

üküş alƣıtu ögdi ögdülmiş e
ayur sözledin sen özün bilmiş e

bayat bērsü tevfiƣ bu künde naru
sen aymış bu sözler tutayın körü

5499. senin teg basutçı¹²⁵³ maña bērdi rab
umar-men tilesem tilek berge tēp
bu künde naru sen baƣırsaƣlıƣın
basut¹²⁵⁴ ƣıl maña sen ē köñli yaƣın
büter-men saña ƣın inanur özüm
sözün ürtme mēnde ē körklüg¹²⁵⁵ yüzüm

5502. maña kün negü teg yarumış künüm
seninde körür-men men amdı münüm
idi yaƣşı sözler köñül bulmış er
köñül til birikip yaƣın bolmış er
köñül kimke bütse anı köznü tut
özün körge sen tēr anı utru tut

5505. baƣırsaƣ kişi özke köznü bolur
añar baƣsa ƣılƣ yaƣını¹²⁵⁶ tüzgü bolur
kimiñ köñli kimke yaƣın bolsa ƣın
añar bütgü özke yaƣın tutsa ƣın

¹²⁵³ Satır altında *bilgüçi* yazılmıştır.

¹²⁵⁴ Satır altında *bilgü* yazılmıştır.

¹²⁵⁵ Yazmada *kef* in üst çizgisi unutulmuştur.

¹²⁵⁶ Yazmada *neƣni*.

bütülmüş kişike ayıtgu sözüg
bütülmüş kişi aysa tutgu sözüg

5508. eşitti kör ögdülmüş elig sözün
sewindi ilel tēp yaruttı közin

[202b] sözün kesti elig özi amrulup
qopup çıktı ögdülmüş andın turup

elig anda naru kör ençlik qodup
elin etti tüzdi köp emgek yüdüp

5511. esizig yıratı kör edgüg qamuğ
öziñe yaqın qıldı bērdi yoluğ

tüzüldi boğun hem süzüldi eli
tınıp ençke tegdi yıl ay kün tili

tatıdı tiriglik el asğı bile
erejin awındı sewinçin küle

5514. elig me ağırladı ögdülmişig
ımandı añar bērdi barça işig

yorıdı bir ança bu ögdülmüş e
tirildi saqınç qadgu birle bışa

öziñe baqa kördi qılqın işin
tiriglik yigitlik yawa qılmışın

5517. açıldı yarup köñli kögsi közi
arıtmaq tiledi bu köñli tözi

ayur-men yorıdım osalın küle
tiriglik yawa boldı ğaflet bile

tiriglik küçi bardı mēndin kētip
tayaq tuttı elgim bu tirgin ıtıp

LXX.

bāb ögdülmüş keçmiş tiriglikke açıp tevbeqa oğramışın ayur

5520. ökündi ayur bardı esiz künüm
tiriglik tükedi qararur tünüm

yêdi ârzû ni¹²⁵⁷met özüm uqlayu
tirildim hem uq teg bilü bilmeyü

[203a]

ayur-men yorıdım osalın küle
künümni keçürdüm yawalık bile

5523. yigitlik küçi bardı mëndin kête
açır-men yigitlikke köyüp tüte

tırıglik uçuktı yağudı ölüm
ölümke êtig yoq ya ötgü yolum

saçım boldı sıñkur tüsi teg şeşüt¹²⁵⁷
saşal boldı yazqı gülef teg ar ot

5526. otuz êkki tişim ürün yünçüler
üzüldi yipi kör saçıldı birer

körür¹²⁵⁸ erdi közler bu künlük yêrig
tünerdi kör(ü)mes qatında erig

yıraş eştür erdi qulaş tutsa ma
bu kün boldı elgin özüm imleme

5529. qara erdi quzgun tüsi teg başım
quğu qondı başqa yétildi yaşım

özüm yanğu boldı bayatqa turup
yazuqlarqa ¹²⁵⁷özri tilese qolup

özüm qodsa amdı yaraqsızlarığ
köñül bulğanuqdın süzülse arığ

5532. yana saşnu aldı özüm êwmeyin
êweklikte yas ol anı qılmayın

eñ aşnu bu işke kênêşgü kerek
yaraqsızni özdin kêmeşgü kerek

kênêş birle qılğu kerek iş bilip
öküندی kênêşmegli işte ulıp

¹²⁵⁷ Yazmada *te* satır üstünde yazılmıştır.

¹²⁵⁸ Yazmada *ür* hecesi satır üstünde yazılmıştır.

5535. negü tēr eşitgil kişi tıldamı
şamug kılgu işke keneş ol emi
keneşgü kerek öz yakınka keneş¹²⁵⁹
keneş¹²⁶⁰ birle etlür şamug türlüğ iş

[203b] keneşse oñarur kişi öz işi
ökünçlüg bolur kim keneşmes kişi

5538. barayın men amdı şadaşım tapa
keneşin añar-men bu iş ay apa
yarağlıg tēp aysa kılayın bu iş
yarağsız tēse şalsunı bu keneş¹²⁶¹

kişi öz işig öz bilümes körüp
adınka ayıtgu kerek eştürüp

5541. keneşse kēñür ol kişike bilig
keneşke bilig kirse yētlür elig
negü tēr eşitgil keneşür kişi
keneşin eter ol kişi öz işi

*negü iş kılurun kişike keneş
keneşmes kişini adaş tutma eş*

5544. şayu işke erse keneş ötrü kıl
tilemiş tilekke keneşin teş

kēçe yattı erte turup yundı kör
atın mindi elig tapa bardı kör

yorıp kirdi elig tapa yol şolup
orun bērdi elig ağırlap körüp

5547. eligke ötündi ayur-men bu kün
şadaşımka bargum kelir ürtügün

¹²⁵⁹ Yazmada *kēñiş*.

¹²⁶⁰ Yazmada *kēñiş*.

¹²⁶¹ Yazmada *kēñiş*.

çalı yarlıķasa barayın naru
ziyāret kılıp terk yanayın berü
ëlig aydı bargıl meniñdin selām
tegürgil añar sen è kılkı tamām

5550. unıtmasunı ol duǾāda mēni
bayatķa uladuķķa sırrın köni
bayatdın ķolu bërse yazuķlarım¹²⁶²
duǾā birle bolğay keçürgey kerim

[204a] ilel tēp turup çıķtı ögdülmiş e
ewiñe kelip tüştı yazdı ķaş a

5553. ajun kırtıķı boldı altun öñi
yaşıķ zaǾferān kıldı yāķūt öñi
ķalıķ tüğdi ķaşın tünertti yüzin
tutup badı barķa kışiler közin
namāz kıldı yattı tōşekke kirip
bir anķa uğıdı ol anķa èrip

5556. tōşek ķoldı yattı uğıdı uzun
beliñlep oğundı özi yalnızun
yumulmadı yandru èkile közi
oğuğ yattı saķnu èrikti özi
baķa kördi öñdün ķaraķuş tuğup
ķopa keldi yerdin yalnız teg bolup

5559. yarudı basa yıldırıķ¹²⁶³ adğır bile¹²⁶⁴
tizildi erentiz¹²⁶⁵ özin belgüle
sügiç¹²⁶⁶ ķoptı örlep ķalıķķa ağıp
ünün sumlıdı sūr-ı Ǿıbrı oķıp

¹²⁶² Yazmada *vav* satır üstünde yazılmıştır.

¹²⁶³ Satır altında *yıldız* yazılmıştır.

¹²⁶⁴ Satır altında *yıldız* yazılmıştır.

¹²⁶⁵ Satır altında *yıldız* yazılmıştır.

¹²⁶⁶ Satır altında *yıldız* yazılmıştır.

kötürdi yaşıq baqtı maşrıq tapa
körür ağdı yêrdin yoqaru qopa

5562. butıqlandı yêrde yoqaru sata
qalıq menzi boldı yalın teg ot¹²⁶⁷ a

sewüg külçirer teg yarudı ajun
saqınç kısqā boldı sewinçler uzun

yana turdı yundı namāzın qılıp
atın mindi tağqa yüz urdı yêlip

5565. tegip tüşti akru tokıdı qapuğ
qadaşı qapuğ açtı qodtı tapuğ
selām kıldı ötrü kör ögdülmiş e
yanut bêrdi yandru kör odğurmış a

[204b] turup kirdiler ewke alşıp elig
qadaşı ayıttı kör açtı tilig

5568. ayur ay qadaşım qalı keldiñ ay
saña tuşğalı men taqı keçmes ay
tüşükreğ körür-men seniñ köñlüñi
sarığraq körür¹²⁶⁸-men seniñ menziñi
negü qadğu tegdi ne erki hālñ
maña sözlegil söz sen açğıl tilñ

ögdülmiş cevābı odğurmışqa

5571. yanut bêrdi ögdülmiş aydı qadaş
oqun urdı üdleg oqı kıldı baş
üd üdleg yarutsa bêrip öt erig
köñül ölmüş erse bolur tēp tirig
udımış bu köñlüm özün ğafleti
mēni odğuru bêrdi üdleg¹²⁶⁹ öti¹²⁷⁰

¹²⁶⁷ Yazmada *te*'nin bir noktası eksik.

¹²⁶⁸ Yazmada ikinci *re* satır üstünde yazılmıştır.

¹²⁶⁹ Yazmada *zel* satır üstünde yazılmıştır.

5574. köñül közi birle turup teñledim
özüm yolda azmış turup tañladım
tiriglik uçıqtı yüküm ağrudı
yazuğdın özüm boldı yangı üdi¹²⁷¹
kişi tapğı kıldım tiriglik ıdıp
bayat tapğı qaldı osandım udıp

5577. kelü bérdi dünyā tiriglik barır
tiriglik tükese bu dünyā qalır
tiriglik üçün men tiledim ajun
tiriglik tükedi nerek bu utun
keçer oş munuqı bu künki künüm
bulur mu özüm bu keligli tünüm

[205a] 5580. saçım boldı yazqı gülef teg orut
saqal boldı sınqur tüsi teg şeşüt
étingü kerek-men yarınkı étig
étilse yarınkı işim ay tétig

muqar menzetü keldi amdı bu söz
bu söz işke tutqıl aya köñli tüz

5583. *bu keçmiş tiriglikke öknür özüm
neçe erki qalmış künüm ay yüzüm*

*yawa bardı esiz yigitlik küni
yawa barmasu bu keligli tünüm*

yèdim içtim uğ teg yorıdım yawa
açıp suwsatayın munı men èwe

5586. üküş ārzū ni¹²⁷⁰met yèyü semridi
bu kün argurayın yètildi üdi
telim yattı ènçin tilekçe turu
bu kün tursu amdı adaqın örü

¹²⁷⁰ Satır altında *pendi* yazılmıştır.

¹²⁷¹ Yazmada *üdi*.

ħasım kıldı özke qalın köp kişig
sewinçlig kılayın eıeyin eşıg

5589. elig til uzattım kişike telim
anıñ Óúzri qolsu bu kün bu tilim

kişig satǵayu men yorıdım üküş
özüg satǵayın men e erde küsüş¹²⁷²

kürek-me(n) idimdin küremiş utun
qamuğ öz yazuqqa kömüldi bütün

5592. bu kün tevbe birle yanayın men e
idimdin bu Óúzruğ qolayın men e

negü tér eşıt tıñla bilgi batıg
saña ötler amdı e köñli qatıg

ölümde oza yan özüñni yıg a
ölüm tutsa öknüp asıg qılmağa

[205b] 5595. ölümüg unitma anun tevbeka
osanma ölüm kelge tutğa yağa

yigitlik üdinde yetürgil tapuğ
qarılıq yetilse barır küç qamuğ

ölüm tutmas erken oduğ bol saqın
ölüm tutsa asğı bulumas baqın

5598. men amdı saña keldim andın turup
bu işke keneş ber idi keğ körüp

bağırsağ qadaşım-se(n) amdı maña
yarağı negü ol ayu ber toña

LXXI.

bāb ođǵurmış oğdülmiş söziñe qayra cevāb qılmışın ayur
yanut berdi ođǵurmış aydı qadaş
eşıtgil sözümni e köñli tüdeş

¹²⁷² Yazmada *küşüş*.

5601. idi edgü niyyetni kılmış özün
bayat børsü tevfiķ yarutsu közün

bir ök türlüğ ermes bu işke bilig
büte türlüğ iş bar tegürgü elig

olarda biri bu ayayın eşit
yarağı körüp bil sen ötrü iş ét
5604. bu kün anda turmaķ saņa edgürek
yana munda turmaķ maņa edgürek

seniñdin bu kün elke asğı üküş
buzulğa asıg bolğa qarğış söküş

elig kıldı elke kör elgiñ uzun
kıılur-se(n) kamuğ edgü atıñ tözün
5607. boğun ençke tegdi étildi eli
duóā birle tınmas raóıyyet tili
- [206a] negü tēr eşitgil tusulur kişi
tusulur kişi ol kişide başı

kişiler ara kör¹²⁷³ kişi ol bolur
anıñdın kişiler asıqlar bulur
5610. asıqsız kişiler kişide qurı
asıqlıg kişi asğı elke tolur

niyet edgü kılsa köñülde kişi
ajunda tilek teg étildi işi

niyet edgü kılganķa edgü bulur
neçe kılmasa ol muyanın bulur
5613. emjınlık-turur¹²⁷⁴ elke ençlık-turur
elig boğnı sındın sewinçlık-turur

¹²⁷³ Yazmada *ol* yazılmıştır. Satır üstünde de *kör* eklenmiştir. Vezin ve anlam açısından dolayı satır üstünde yazılan *kör* tercih edilmiştir.

¹²⁷⁴ Yazmada ikinci *re* satır üstünde yazılmıştır.

törü öndi edgü uruldı tükel
ésiz yitti êlde qodup hîle al
bularıg qodup sen berü kelse-sen
ol işler buzulğa ökünç bulğa-sen

5616. yana tegşürülge bu öndi törü
buzulğa êliñ qalmağay bir örü
seniñ ornuña bir ésiz ornağa
boğunug ulıtğa bir ênç ıdmağa
ésiz yolğa tartğay êliñni ésiz
ésizler işiñe tüzüp qodğa iz

5619. seniñdin ayıtğa munı bir bayat
bayat aytıgı bar yeme edgü at
ésiz qılmağı hem törü urmağı
ésiz qılğuçığa bolu bėrmegü
negü tır eşit qılqı köñli köni
saña ötledi¹²⁷⁵ kör unıtma munı

[206b] 5622. *ésizke qatılma törü urma sen*
ésiz qılğuçığa bolu bėrme sen
özün edgülik qıl törü edgü ur
tiril êkki ajun ésiz körme sen

bayat bėrdi tevfiq saña edgüke
qamuğ edgülikke sunup teggüke

5625. negüke buzar¹²⁷⁶-se(n) bu edgülerig
saña yası¹²⁷⁷ tegge ê köñli tirig
êl asğın buzup hem öz asğın qodup¹²⁷⁸
ne edgü tiler-se(n) bu yěrke uđup

¹²⁷⁵ Satır altında *pend* yazılmıştır.

¹²⁷⁶ Yazmada *be* yerine *ye* yazılmıştır.

¹²⁷⁷ Satır altında *ziyān* yazılmıştır.

¹²⁷⁸ Yazmada *qodup*.

maña munda yègrek tédüki özüm
ayayın saña men è körklüg yüzüm

5628. özüm dünyā devlet bulup körmedi
tilek ārzūlarğa köñül bérmedi

bođun¹²⁷⁹ birle qatlıp yorıq tüzmedim
ya begler bile men qılıq bilmedim

özüm körmedi bu ajun mālını
ya edgü esiz bu boğun hālını

5631. bu hālıg bilirde naru barsa-men
ıdı artaq erdi tapuğ qodsa¹²⁸⁰ -men

kişi körmedük bolsa altun kümüş
körüp bulsa qılqı qılur miñ söküş

negü tēr eşit amdı sartlar başı
ajun tezginiqli hıtāy arqısı

5634. çığayın tirilse kişi neñsizin
bayusa qodur bu qılınç edgüsin

çığay bay bolup ol bayusa qalı
anıñdın kēter terk kōnilik yolu

bu qut bulmaduq er qalı bulsa qut
baru qılqı artar qılur elke yut

[207a] 5637. elig bulmaduq bulsa elke elig
uzatur¹²⁸¹ boğunqa elig hem tilig

sen amdı tükel dünyā devlet yediñ
köñül bastıñ ārzū hevā beklediñ

közün tođtı¹²⁸² köñlün yeme amrulup
yorır-se(n) elig birle edgü bolup

¹²⁷⁹ Satır altında *el* yazılmıştır.

¹²⁸⁰ Yazmada *qodsa*.

¹²⁸¹ Yazmada ilk *vav* satır üstünde yazılmıştır.

¹²⁸² Yazmada *yodtı*.

5640. bu barça bayat fażlı erdi saña
ķamuğ edğülük bêrdi kızdı eñ e

LXXII.

bāb könilikke könilik kişilikke kişilik kıılmaķın aytur ve's-selām
bu bir tūrlūğı ol taķı birisini
ayayın eşitgil aça sen anı

unıttı {n}ñ mu erki azu ürtülüp¹²⁸³
bu iş utru tuttuñ ne asğı körüp

5643. bilir-sen ajunda bu öğdi üküş
vefālīg kişike bolur ay küsüş¹²⁸⁴

ajun boldı erse¹²⁸⁵ törü öñdisi
kişike kişilik bolur belğüsi

kişi edğülükke¹²⁸⁶ kıılur edğülük
biriñe yanutı kıılur on ülüg¹²⁸⁷

5646. kimiñ aslı bolsa atadın arığ
anıñdın kelir edğü elke asığ

ana oğrılığ suw alınsa yaşıut
oğul tuğsa andın bolur ħalkķa yut

baķa kör sen amdı elig edğüsin
özün buldı ni^Ømet yégü kedğüsin

5649. bu erdem bilig ya uķuşķa ķamuğ
sebeb boldı elig açıldı ķapuğ

[207b] unıttıñ mu erdi bu edğülerig
yanut kıılmağı mu e könli tirig
irig sözledim men sözüg ay ķadaş
erilme sarılma könül kıılma baş

¹²⁸³ Yazmada *re* satır üstünde yazılmıştır.

¹²⁸⁴ Yazmada *küşüş*.

¹²⁸⁵ Yazmada satır üstünde yazılmıştır.

¹²⁸⁶ Yazmada *edğülükke*.

¹²⁸⁷ Satır altında *ülüş* yazılmıştır.

5652. köni söz irig ol köñülke açığ
siñürse anıñ asğı bergey tatığ

irig sözke buşma qalı tegse söz
köni söz irig ol irigletme öz

muñar meñzetü keldi amdı sözüm
eşitgil munı sen e körklüg yüzüm

5655. *köni söz açığ ol siñürgil anı*
yarın asğı kelgey süçitgey seni

köni söz köñülke kör açığ irig
irig söz köni ol köni söz qanı

sen oğlan kiçig erken öldi atan
bilig erdem üstep kızartmadıñ eñ

5658. elig aldı körgil igiğti seni
anın bolduñ amdı kişiler sanı

bu qul küñ at adğır bu yer suw qamuğ
eligdin tegip açtı devlet qapuğ

özün buldı ni^omet qamuğ edgülük
yağıldı atıñ elde bolduñ külüg

5661. yarar mu saña amdı yandru turup
özün yüz ewürse yağı teg bolup

tusulğu üğinde sen andın qaçıp
öñin tursa-se(n) qalğa köñli açıp

saña qıldı elig qamuğ edgülük
yanutı kereksiz mü yandru külüg

5664. kişi körse ögse seni alqayu
atıñ barsa elde vefalıg tēju

[208a] negü tēr eşitgil kişi edğüsi
kişilik bolur çın kişi belğüsi

kişilik kıl ay er kişi bol uluğ
kişi mundağ urdı kişilik yoluğ

5667. kişi bol kişike kişilik kılın
kişi atı ögdi özünke alın
saña edgü kıldı elig mi {n}η yanut
ol edgü yanutı sen edgü anut
yanutluğ kişi ol kişi edgüsi
boğunda talusı kişi belgüsi

5670. kiçig erdin oğlan biligsiz utun
sèni ol yöledi kopurdı kutun
yuluğ kıl añar amdı cānıñ teniñ
uğıp yatma tün kün işin kıl anıñ
ol edgü yanutı hem edgü anut
saña ma bayat berge edgü yanut

5673. negü tér eşitgil è köñli yakın
kişilik kılığlı bağırsaklıkın
kimin sen aşın yese kılğıl işin
bağırsaklık artur halāl ye aşın
tuz etmek haqını küdezip eren
yétürmiş kişike yuluğlar başın

5676. tilek bulduñ arzū tilek edgü bul
bu¹²⁸⁸ kün edgü birle añar sen tusul
ağı kedti hazz bazz özün ürtti öz
sèni yañsağuçı körüp kamdı köz
sen amdı eligke kedür edgü at
körüp sızsı düşmen boyun egsü yat

5679. tümen arzū ni⁰met yediñ ençlenip
boyun yal beğüttün buğa teg kılıp

¹²⁸⁸ Yazmada *lu*.

[208b]

bu küç tutgıl amdı elig işiñe
du^óā artsu edgü uzun yaşıña

ajun mālı tērdiñ özüñ boldı bay
kewel mündüñ arķun yēme tazı tay

5682. eligke yuluğ kılğıl işlet bu neñ
tilekleri bolsu kıızıl kılsu eñ

elig tahtķa minsü bu kūn ēñçrünüp
yağısı yēr öpsü yıraķ yünçrünüp

uzun kıldı elgiñ yorık kıldı söz
sewer sewmes erse saña açtı köz

5685. sen amdı du^óā artur edgü adaş
seniñ bolsu devlet uzun bolsu yaş

kişi aślı mundağ kılmur edgölük
ol atı ajunda qalır menğölük

idi yaqşı aymış bu tazı tili
kişi aślı bilgüke açmış yolu

5688. *kişi aślıña kör kılmıñçı tanuķ*
qılmıñçı ne erse kör aślı ol-oķ¹²⁸⁹

kimin aślı edgü kılmıñçı onay
ēsiz aślıña kendü kılmıñçı tanuķ

elig kılmıñķ ewürse ē kılmıñķ silig
anı ewre yandur ayu bē bilig

5691. qamuğ edgölükke elig boldı baş
bu edgüg qodup sen özüñ kılmıñ taş

kēñeş kıldıñ amdı inanıp maña
özüm bilmişim barça aydım saña

men aymışlarım hem özüñ bilmişin¹²⁹⁰
baķıp teñleyü kör açılğa işin¹²⁹¹

¹²⁸⁹ Yazmada bitişik yazılmıştır.

¹²⁹⁰ Yazmada *bilmişi(n)g*.

5694. sewindi kör ögdülmiş aydı qadaş
bu yaqlıg kerek ay kişilikke baş
- [209a] idi yaqşı aymış bu sözler bu kün
yazıldı maña bu tügülmüş tügün
maña ürtüg erdi bu sözler neçe
kötürdün bu ürtüg sen aydın aç
5697. özüm qođtı amdı bu ārzū tilek
bayat oq bolu bērsü arqa yölek
küdezsü idim tutsu köñlüm tüz e
ya kılqım kılınçım könilik üze
du⁰ā birle yārī basut qıl maña
unıtma munı sen tutuzdum saña
5700. sözün kesti qoptı ağaqın örü
esenleştı atlandı keldi berü
ewiñe kelip tüşti kirdi yorıp
aş içgü yēdi tındı ança serip
qudı ıdtı kesme yaruq yüz tudı
qalıq tul tonı kedti¹²⁹² bēlni badı
5703. yaşıq yazdı bolğay örüglüg saçı
tēyiñ kiş öñi tuttı dünyā içi
töşek qoldı yattı bir az ençrünüp
uğıdı bir ança süçig amrulup
oğundı baqa kördi kötrüp başın
qalıq kız küler teg yırıştı tişin
5706. yaşıq baş kötürdi yüz açtı yañı
ajun bütürü¹²⁹³ tuttı ürün quş öñi

¹²⁹¹ Yazmada *iş(i)n*g.

¹²⁹² Yazmada *kedti*.

¹²⁹³ Yazmada *büttri*.

turu keldi terkin kör ögdülmiş e
yunup tañ namāz kıldı tattı aş a
atın mindi bardı yana qarşıqa
tüşüp kirdi elig taparu oq a

5709. ayıttı elig andın odğurmışıg
ayur enç esen bar mu kılkı bışıg

[209b] negü tēr mēni üşkürür mü duǾān
duǾā ol bayatdın belāqa amān
duǾā birle yalñuq bulur edgülük
duǾā birle uçmaq bulur menğülük

5712. ajunda yoq erse bu edgü duǾā
esiz yēr qudı barga erdi toğa

ögdülmiş cevābı eligke

yanut bērdi ögdülmiş aydı bu söz
köni yarlıqadı bilig birle tüz
qadaşım bu kün anda yalñuzluğun
duǾā birle bizni qolur muñluğun

5715. özi qadğusın qodtı bizni kolur
anıñda bağırsaқ adın kim bolur
biziñde osalraq adın kim bolur
yazuq biz qılurmız duǾā ol qılur
bu kün ol eligke bağırsaқlıqın
duǾā tilde kesmes ne köñli yaqın

5718. anıñda bağırsaқ taqı kim bolur
özi qadğusı qodtı bizni qolur
biziñde osalraq kim ol ay elig
yawa boldı üd kün tegürmes elig

özüg ārzū ni⁰met bile semritip
erej¹²⁹⁴ birle awnur özümüz yatıp

5721. et öz ölgü āhir yēgey kırt yılan
ökünçde adın yok çıkıp barsa cān
negü tēr eşitgil ukuşluğ sözi
bu söz işke tutsa tap ol ay kıozı

[210a] *et öz semrir erse yılan kırt anuķ
özün sewnür erse keçigli konuķ*

5724. *tüşün teg keçer bu tiriglik barır
tiriglik keçerke keçer kün tanuķ*

yanut bērdi elig ayur ay bügü
neteg tutgu özni negü teg kügü
seninde bağırsak adın yok maņa
inanıp işenür-men amdı saņa

5727. men amdı ew içre yatur-men osal
işim barça taştın é bilgi tükel

közüm-se(n) kılaķım-se(n) körgil eşit
ne teşsiz körünse körü ıdma ét

meniñdin kerek bolsa yārı basut
maņa ay kılayın ol işke men ot

5730. nü kılsun er at bir ékindi bile
yawa kıлма meni sewinçim tile
boğundın yıraķ tutsu küçgey elig
biligsiz ésiz ölsü kılsu bilig
bayusu boğun hem étilsü elim
anıñ şükri kılsu meniñ bu tilim

¹²⁹⁴ Satır altında *dünyā* yazılmıştır.

5733. yanut bêrdi ögdülmiş aydı ê beg
bayat bêrsü tevîk aya erde yêg
tilekim bu ol hem kerekim bu ol
açâ bêrsü teñri maña oşbu yol
erejlensü êlig tirilsü qutun
maña tegsü emgek baş ağığ bütün

[210b] 5736. saña kıldım amdı özümni yuluğ
sen ênçin tirilgil ê êlçi uluğ
bir ök hâcetim bar seniñdin bu kün
revâ kıl anı sen sewinçin ögün
bilir-se(n) kimi tutsa begler yakın
kişi barça soñdar anıñ bar yokın

5739. neçe me mênî edğü tutsa özün
yoñağçı¹²⁹⁵ yonasa tügülgey yüzün
negü têr eşitgil toña alp erig
bilip sözlemiş kör bu öt saw erig
et ol bu kişi köñli artar yıdır
eti keğ küdezgü ê kılkı qadır

5742. neçe keğ er erse yonag tınlamas
ozunçı ara kirse sernü umas
neçe keğ beg erse ukuşluğ oduğ
yoñağçı yakın bolsa tegrür yoduğ
köñül beg-turur bu et öz kul esir
ara sözke tumlır arala isir

5745. kişi tabŌı tör{ü}t ol qarışma yağı
biri küldürür bir kıllur ün çoğı

¹²⁹⁵ Satır altında söz *bêrgüçi* yazılmıştır.

biri ewse biri amulluḡ tiler
biri külse biri sıḡıtḡa ular

sewinçlig tédükte saḡınç keldürür
saḡınçlıḡ tèse bu sewinç küldürür

5748. muḡar eymenür-men è èlig ḡutı
yoḡaḡlı yoḡasa bu yalḡuḡ ıtı

aḡır bolḡa köḡlün tünülge özün
yawa bolḡa tapḡum ewürgey yüzün

tilekim bu ol hem ötügüm saḡa
mèni kim yoḡasa¹²⁹⁶ ayıtḡıl maḡa

[211a] 5751. tüpiḡe tegü ırte artuḡ ayıt
negü belgürer erse ḡılḡıl ewit
saḡa kim yoḡasa eşitḡıl sözün
ḡının yalḡanın keḡ ayıt tüp tözin
ıḡı yaḡḡı aymıḡ kiḡide burun
sözüg tıḡla ḡılma köḡülde orun

5754. taḡı munda yeḡrek ayur oḡbu söz
munı işke tutḡıl aya edḡü öz

sözüg barḡa tıḡla kerekini al
kereksiz sözüg sen yana ewre sal

eşitḡıl sözüg ırte yalḡan ḡınıḡ
ḡınıḡ özke alḡıl ḡına yalḡanıḡ

5757. bu yalḡan kiḡi birle artar ajun
köni ḡın kiḡi tut è elgi uzun

èlig cevābı öḡdülmiḡke

yanut bérđi èlig ayur ay kiḡi
revā boldı ḡācet tilekiḡ¹²⁹⁷ tuḡı

¹²⁹⁶ Satır altında *ḡikāyet* yazılmıştır.

¹²⁹⁷ Yazmada *keḡ* in üst çizgisi çıkmamıştır.

kişilik saña bërdi erklig bayat
köñül til kılık hem köni boldı at

5760. seniñdin kaçan kelge ësiz yorık
ürün süt bile kirdi edgü kılık
sèni sözlegüçi kişiler maña
yağı teg yağı ol è bilgi kèn e
kaçan tıñlağay-men olarnıñ sözün
apañ sözleseler üküş ya azın

5763. negü beg bolur èlde èlçi uluğ
adırmasa edgü ësiz teg kamuğ

[211b] neteg beg bolur ol boğun erkligi
köni egrini adra tutmas ögi
kaçan yer èlin ol tünemiş kün e
sınamış kişig ol sınasa yana

5766. kalı arzū yer ol törü bėrgüçi
köni yalğanığ adra tutmas tuçı

bayatdın maña çın Óatā-sen bu kün
seniñdin yazıldı kamuğ berk tügün
tapuğ kıldıñ artuğ bağırsaklıkıñ
ötediñ maña sen tuz etmek ħaķın

5769. meniñdin kerek amdı edgü yanut
saña tegse sen yè tiriglik anut

negü tər eşitgil kişi edgüsi
könilik bile ħalķķa yağmış küsi

*kişi edgüsi*¹²⁹⁸ *kim kişiler başı*
kişilik kılığlı kişike tuşı

5772. *kişike yanut kııl kişilik tuşı*
yanuthuğ üçün at urundı kişi

¹²⁹⁸ Yazmada *edgüsi*.

yanut bêrdi ögdülmiş aydı elig
erejlensü êlke yêtürsü bilig

bayat bêrsü êkki ajun edgüsi
ağa kelsü ârzü tilek umdusı

5775. bolu bêrsü ewren oñay ewrülüp
uğu bêrsü üdleg tilekçe bolup

ê köñli köni kılķı alçaķ bütün
tirig tur esen bol tirilgil ķutun

maña¹²⁹⁹ tegdi sêndin ķamuğ edgülük
ağırlıķ ya baylıķ yêgü kedgülük¹³⁰⁰

5778. munu ķur badım men tapuğķa ķatıg
bayat bêrsü tevfiķ ê bilgi batıg

[212a]

yana aydı ögdülmiş elig ķutı
ajunķa bayat yağtı edgü atı
at edgü tilegil bayat bêrdi ķut
ķutuğ bulduñ erse köñül edgü tut

5781. tuçı beg bolayın têse belgülüg
bu tört neñ kerek ötrü tegse ülüg

biri til köni bolsa ķavli bütün
êkinçi törü kılķsa êlke ķutun

üçünçi elig yazsa bolsa aķı
tegürse bođunķa bağırsaklıķı

5784. bu törtinç têtimlig kerek bolsa alp
yağı boynın egse işin kılķsa yarp

ķayu beg bu dört iş tükel ķılmasa
irüklük kirür êlke anda basa

bu ol amdı beglik köki yıldızı
bu ol edgü begler yorıķı izi

¹²⁹⁹ Yazmada *saña*.

¹³⁰⁰ Yazmada *kedgülük*.

5787. yorık buzmağıl sen bu izçe yorı
bu erdi seniñde ozaķı qurı

qayı beg bu yol qoğsa tutsa öñin
buzar beglikin ol alumas öñin

ağır tut élig sen bu üç türlügü
ayayın saña men maña tut ögü

5790. biri alp atım qurç yürekli eren
qılıç birle élke tusulur tümen

ekinçi bögü bilge élçi kişi
keneşke tusulur eter él işi

üçünçi tétig uz bitigçi bolur
kiriş hem çıkış bilse qaznaq tolur

5793. seçe tut bularıñ sen adra öñi
ağırla açınğıl kör asğı teñi

[212b] turu¹³⁰¹ étlü bargay qamuğ işleriñ
élin arta bargay kênjügey yeriñ

atın edğü bolğay çawıqğa özün
ajun boğnı körmek tilegey yüzün

5796. neme yaqşı aymış kişi bilgesi
kişi ölse ölmes kör at edğüsi

ne edğü¹³⁰² bolur kör at edğü bolup
ölüp barsa barmas kör atı ölüp

tirig tē kim edğü kör ölse atın
neçe yatsa oprap qara yer qatın

5799. tiriglik tileme at edğü tile
atın edğü bolsa tirig sen küle

tiriglik qayı ol kör edğü qayı
ayu bē maña sen ē bilge bögü

¹³⁰¹ Yazmada *te*, *kaf* gibi yazılmıştır.

¹³⁰² Yazmada *edgü*.

bu edgü-turur kör tiriglik çını
tiriglik-turur körse edgü anı

5802. kim edgü kılinç tutsa boldı tirig
kim eşiz kılık tutsa öldi tirig

keçer dünyā keçmes bu edgü kılık
bu edgü kılık birle edgü yorık

yayığ dünyā sendin ewürse yüzi
kerek bolğu edgü-turur ay qozı

5805. awınma bu dünyā bile ay elig
vefā kılgı ermes yetürgil bilig

oyun saqışı ol bu dünyā işi
adaqın tilese bërür bu başı

oyunqa qatılma usa ay unur
oyunqa qatılsa boyun bağlanur

5808. körü barsa yaqşı bitimiş bitig
unıtma bu sözni è köñli tètig

[213a] *bu dünyā işi kör oyun ol oyun
oyunqa qatılma nerek bu oyun

idın yarlıkı kıl özün kulluqı
qalı tutmasa-sen anuq tut¹³⁰³ boyun*

5811. munuqı è elig özüm bilmişin
ötündüm saña men için hem taşın

sözüm tutsa tutğıl qalı tutmasa
özün körge şeksiz maña bütmece

elig cevābı ögdülmişke

elig aydı tevfiq qolur-men turup
bayatdın bu işke köñül tüz urup

¹³⁰³ Satır üstünde yazılmıştır.

5814. tilese bayat berge yāri basut
maṇa ürtlür erse anı sen yarut

ḫatıḡlan taşırtı ḫamuḡ işke baḫ
oduḡ bol ḫulaḫ köz yiti tut ne saḫ

küçüḡ yétmişin ḫıl inanma maṇa
taḫı ḫalsa yāri ḫılayın saṇa

5817. sözüḡ kesti elig tilin tındı ol
turup çıktı öḡdülmiş aḫru amul

atın mindi keldi ewiṇe yana
tüşüp kirdi ewke suçuldı ton a

keçe yattı erte yana atlanıp
turup ḫarşıḫa kirdi atdın enip

5820. ḫatıḡlandı öḡdülmiş anda naru
ḫamuḡ işni ḫıldı adaḫın örü

boḡun enḫe tegdi étildi ajun
erejlendi elig awındı özün

[213b] eli toldı edḡü du^Öā birle söz
atı ḫaldı meṇḡü bolup yitḡsüz

5823. ne edḡü-turur kör bu edḡü törü
törü birle beglik turur ol örü

bu yaṇlıḡ beg erse boḡun başḫısı
meṇjilig bolur boḡnı el barḫası

boḡun ne muṭı^Ö bolsa ḫılḫı köni
anın ötrü begler yarutur küni

5826. bu begler bayatdın musallat-turur
begi edḡü bolsa boḡun kün körür

èsiz kılsa boğnı beg{i} èsiz kıılır
èsizke èsiz kılsa¹³⁰⁴ ötrü tılır

yorık tüzse boğnı begi kııl{ı}k tüzér
kılık tüzse begler tüzün el süzer

5829. bir ança yeme keçti üdleg kün ay
ajun körki keldi boğun boldı bay

tuman toz¹³⁰⁵ arıdı açıldı tañuq
tüzüldi süzüldi kamuğ bulğanuq

şükür kıldı elig bayatka yana
telim ögdi birle oqıdı şenā

LXXIII.

bāb odğurmış iglig bolup ögdülmişni ündemişin ayur

5832. bu künlerde bir tün bu ögdülmiş e
turup yatğalır erdi yastap baş a

kapuğda ün etti bedük ündedi
kişi ıdtı tawraq baqa kör tedi

yumuşçı baqıp aydı bir er-turur
sözüm bar tuşayın tēyü yol qolur

[214a] 5835. yana aydı bargıl ayıtğıl sözi
ne ermiş negü tēr kim ermiş özi

yana çıqtı oğlan ayıttı sözün
qayun kelmişin hem tilekin özin

bu er aydı odğurmış ıdtı¹³⁰⁶ mēni
sözüm bar qadaşın köreyin qanı

5838. uqup kirdi aydı negü aymışın
qadaşı anıñdın yumuş ıdmışın

¹³⁰⁴ Yazmada *çıqsa*, satır üstünde *kılsa*. Anlam olarak daha uygun olduğu için metne *kılsa* biçimini aldık.

¹³⁰⁵ Satır üstünde yazılmıştır.

¹³⁰⁶ Yazmada *ıdtı*.

ķopa keldi terkin aņar ķıldı yol
bu er kirdi 6tr6 sel6m ķıldı ol
ayıttı ķayudın kelir-sen t6y6
tilekin¹³⁰⁷ ne erki s6z6ņ ay b6g6

5841. bu aydı m6ni ıdtı 6dğurmuş a
saņa aydı kelgil maņa bir tuş a
ağır boldı k6ņli¹³⁰⁸ yatur ınçıkın
teqip tuş aņar bir 6 k6ņli yaķın
cev6b b6rdi 6gd6lmiş aydı k6le
neg6 erse t6gil baralım bile

5844. unamadı aydı ķadaşın ģ6lı
yawuzrak 6 bilgem k6ner teg yolu
men aşnu barayın seniņdin oza
sen aķru udu kel 6 ķılķı t6z e
ķapuğdın yana ewre yandı 6we
eņip ķaldı 6gd6lmiş elgin uwa

5847. turup ewke kirdi ıdı ķadğuluğ¹³⁰⁹
sewinç k6tti boldı saķınçı uluğ
yatur¹³¹⁰ k6rdi ança usı¹³¹¹ kelmedi
t6ni boldı yılça yitip bolmadı
k6zin yumdı erse uđımaķ tilep
usı uçtı bardı k6zindin yırap

[214b] 5850. yana turdı ança bu oldurdı a
sarığ taņ ata keldi 6ņdurdı a
ç6çeklikte san(d)vaç 6nin sumlıdı
6diklig 6şitti k6ņ6l yilg6di

¹³⁰⁷ Yazmada *tilekin* yazılmıştır. Satır 6st6nde *-kiņ* eklenerek d6zeltilmiştir. Anlam olarak daha uygun olduğu iķin metne *tilekiņ* biķimi alınmıştır.

¹³⁰⁸ Satır 6st6nde yazılmıştır.

¹³⁰⁹ Yazmada *ķadğuluğ*.

¹³¹⁰ Yazmada *re* satır 6st6nde yazılmıştır.

¹³¹¹ Satır altında *uyķu* yazılmıştır.

atın mindi bardı қадаşı tapa
teгіp kirdi tuştı elig yüz öpe

5853. қадаşını көрди узату yatur
çügesin töşenmiş yеnin yastanur
ayıttı ne boldı özün ay қадаş
seni kördüm amdı көңül boldı baş

odğurmış cevābı ögdülmişke
ayur ay қадашım yolum köngelir
ölüm tutğaқı tuttı öz bargalır

5856. senің bir yüzüñni köreyin¹³¹² tеyü
saña tegdi emgek oқıdım berü

ögdülmiş cevābı odğurmışқа
yanut bеrdi ögdülmiş aydı è cān
tırıg bolsa yalñuқ yorır ig tuған
yawuz қılma көñ{ü}lün tiliñni yıg a
yazuққа kefāret bolur ig tuға

5859. negü tеr eşitgil biliglig sözi
bilig ol kеterdeçi көñlüm tozı

[215a] yazuққа kefāret ig ol kör saña
yazuқsuz kişi kim ayu bеr maña
kişi iglese barça töklür yazuқ
yazuқ tökse қutlur kişi ay toña

5862. kişi barça yazuқ қılur az үküш
yazuқsuz kişi bu ajunda күsüş¹³¹³
igіñ edğü bolға esen bolға-sen
yazuқuñ arıgay muyan bulға-sen
nelük tilde körksü(z) yoritur¹³¹⁴-se(n) söz
ölürün ne bildiñ aya көñli түz

¹³¹² Yazmada *kөzeyin*.

¹³¹³ Yazmada *küşüş*.

¹³¹⁴ Yazmada *re* satır üstünde yazılmıştır.

odğurmuş cevābı ögdülmişke

5865. yanut bêrdi odğurmuş aydı sebeb
ölümüg tüşümde yaruķ kıldı rab

tüşedim tüşümdin açıldı maņa
ölürüm uķuldı maņa ay toņa

bayat edgü êsiz yoritsa қаза
yoritur anı yatsa tünle uğa

ögdülmiş cevābı odğurmuşқа

5868. yanut bêrdi ögdülmiş¹³¹⁵ aydı bu söz
yême edgü ermes aya kılkı tüz

ölür erse iglep kışı tegme ig
kışı қалмаға (e)rdi {bu} yêrde tirig

tirig yalñuķ oğlı igin igler ök¹³¹⁶
neçe ig ölüm birle kesmes bu kök

- [215b] 5871. tüşer ök kışı tüş uğısa yatıp
anı yörgüçiler yörer uz êtip

LXXIV.

- bāb ögdülmiş odğurmuşқа tüş yörügisin aytur
bu tüş ōilmi bilgü kerek aşnu keğ
yöre bilse ötrü idı saķnu keğ

telim türlüg ol amdı tüşke yörüg
anı bilgü barça ê kılkı örüg

5874. biligsizke ayma tüşünni açā
bilirke ayıt tüş ayıtma kêçe

kêçeki tüşünke yörügi adın
yana körse kündüz körügi adın

bu tüş ōilmiñe baķsa şartı üküş
munı bilgü aşnu yêtürse uķuş

¹³¹⁵ Yazmada ögdüldi.

¹³¹⁶ Yazmada bitişik yazılmıştır.

5877. tüşüg yörmegü öz köñülçe körüp
yème aymağı tegmelerke turup

tüşüg barça tüş tēp tilin yörmegü
bu tüşnün yörügi telim ay бүгү

tüşün yörme yörse bilig birle yör
қыās ma¹³¹⁷ñi birle idi yétrü kör

5880. kişi tüş tüşese yörügke barır
yöre bilmeşe tüşnün asğı qalır

negü tēr eşitgil è bilgi teñiz
bu söz işke tutğıl kızartğıl meniz

*yörügke barır tüş tüşün yaqşı yör
tüpi aślı bilgil ukuş birle kör*

5883. neteg yörse tüşni anıñ teg bolur
yawuz yörme tüşni saña qılğa qo<r>

[216a] telim tüş bolur yēm içimke barır
yarağısız yemiş bolsa teñsiz kelir

tağı bir tüş ol kör bu yıl faślıña
bu tab¹³¹⁷ı küçenip barır aślıña

5886. yıl ülgı yaz erse kiçig erse er
qızıl körse barça yağız körse yer

anı qan küçemiş bolur belgülüg
ayu bér qan alsu añar ülgülüg

yıl¹³¹⁷ ülgı küz erse tüşegli yigit
sarıǵ al tüşese ya kürküm¹³¹⁸ ögit

5889. sarıǵı küçenmiş bolur ay бүгү
özini boşutǵu terengbin yėgü

¹³¹⁷ Yazmada *bil*.

¹³¹⁸ Yazmada *küzküim*.

yıl¹³¹⁹ ülgî küz erse er¹³²⁰ erse orut
kara körse tağ ya kuğuğ körse üt

bu sevda küçenmiş bolur ay қадаş
ot içgü mēnesin arıtgu adaş

5892. kış erse yana tüş körügli қalı
aқar suw tüşese ya buz¹³²¹ қа(r) tolı

küçenmiş bolur kör anıñ balgamı
isig neñ yetürgü içürgü emi

taқı biri azğāş-u ahlām bolur
bu tüşke yörüg yoқ è қılқı unur

5895. kēçe saқnu yatsa anı körse tüş
aңar ma yörüg yoқ anıñ yaңğı tuş

taқı bir tüş ol körse yekdin bolur
tüşegli anı körse suwқа yunur

yana pışesin körse tüşte kör er
aңar ma yörüg yoқ è қılқı kür er

5898. munı barça bilgü yetürgü uқuş
adırgu üdürgü anın yörse tüş

[216b] negü tēr eşitgil mu⁶abbir hākīm
ayıtgu kerek er tüşer erse kim

*bu tüş körse yörme bilü bilmeyü
netegyörse tüşni bolur anlayu*

5901. saқınç körse tüşte yanutı sewinç
sewinç körse қadgu bolur yığlayu

bir ök yaңlıғ ermes bu tüşke yörüg
munı ked¹³²² saқıngu è қılқı örüg

¹³¹⁹ Yazmada *bil*.

¹³²⁰ Yazmada *ez*.

¹³²¹ Yazmada *ze* satır üstünde yazılmıştır.

¹³²² Yazmada *ked*.

- qara  am t   ne y r  i adın
adın boldı begler t  i k r adın
5904. sewin  k rse t   te oyun ya b   ig¹³²³
sa ın   ad  ular a a ıldı s  zik

yana y  lasa t   te k rse sa ın 
erej birle awnur bulur mi {n}  sewing
- yana t    bolur k r y r  i anı 
adın a bolur as ı bolmas seni 
5907. ki ike k r p y rl r¹³²⁴ amdı bu t   
a ar ya     erse ya utur u   

t    ol k r anı k rse beklik bulur
ol-ok¹³²⁵ t    ta ı birni iglig  ılur
munı bar a bilg  kerek ay  ada 
anın  tr  y rse t    g ay ada 
5910. neg  ol t     ni ma a ay a a
anı men y reyin k r adra se e

LXXV.

- b b od urmi    d lmi  ke t    k rmi  in ayur
yanut b rdi od urmi  a tı tilin
ayur s zleyin men k    lke alın
- [217a]  atu k rd m elig anı  pa nası
y   utru uru lu  ediz hem yası
5913. a ar a dım amdı birer pa na a
ba ı a tegi pa na sadım ne e

ba ında bir at ı ma ar suw b r r
alır-me(n) t   t  i ip     anur¹³²⁶

¹³²³ Yazmada *b  dig*.

¹³²⁴ Yazmada ilk *re* satır  st nde yazılmı tır.

¹³²⁵ Yazmada bitişik yazılmı tır.

¹³²⁶ Yazmada * ayur*.

anında basa kökke uçtum teñip¹³²⁷
özüm belgüsüz boldı örlep sinip

LXXVI.

bāb ögdülmiş odğurmuş tüşiñe ta^Øbirin kereki teg ayur

5916. yanut bērdi ögdülmiş aydı bu tüş
ıdı edgü tüş ol kör¹³²⁸ aşğı üküş

nelük özke teñsiz yörer-se(n) yörüg
yörügke barır tüş é köñli örüg

ağış barça tüşde ağırlık bolur
ağarı teñinçe uluğluq bulur

5919. neçe ağsa tüşte ağar kut kıwı
ağırlık bulur keğ bulur yüz suwı

şatukā ağar teg ağar ol kutı
uluğluq bile elde yağlur atı
munuqı bu sözke tanuq keldi söz
tüşüg yörgüci tüş yörüp qoğtı öz

5922. *şatu tüşte^Øızz ol ağarı teñi¹³²⁹*
birer pağnasayu ağırlık öñi

neçe ağsa ança ağırlık bulur
ajun mālı kut kıw bulur öz öñi

ıdıslıg suwuğ sen alıp içtükün
tırıglik uzun bolğa yıldız kökün

[217b] 5925. uçup kökke örlep tükel ağdukuñ
tilek berge teñri negü qoldukuñ

LXXVII.

bāb ol-oq tüşni odğurmuş adın türlüg yormağını ayur
yanut bērdi odğurmuş aydı sözüm
yörügi bu ermes é eşim tuşum

¹³²⁷ Yazmada *te(n)gip*.

¹³²⁸ Yazmada *re* satır üstünde yazılmıştır.

¹³²⁹ Yazmada *yañı*.

özün körmiş erse bu tüşni yatıp
yörügi ol erdi kim aydın étip

5928. seniñ himmetiñ barça dünyā-turur
bu dünyā tilegli bu dünyā bulur
- meniñ bu özüm kaçtı dünyā qodup
bu yerde turur-men kör emgek yüdüp
- tükel yörmediñ tüş yörügin maña
eşitgil bu tüş men yöreyin saña

LXXVIII.

ögdülmiş odğurmuşka tüş taÖbirin ayur ve''s-selām

5931. ediz pağnalıg men şatu kördüküm
tiriglik-turur ay qadaş yördüküm
- şatunuñ başıña tegi yoqladım
yaşımni tükettim tiriglik yedim
- başıña men ağıp ol atçı kelip
maña bērdüki suwnı içtim alıp

5934. ol atçı-turur kör atalıqlarıg
anasız kıılıgı è aşı arıg
- ol atçı-turur kör étilmişlerig
buzuğlı yoritmağlı cānlıg tirig

[218a] ıdıslıg-turur men tükel içmişim
tiriglikke yördün uzattıñ yaşım

5937. tiriglik bolur suw sen aymış teg ök
yarım içse qalsa yarımı ülüg
- yarım suw içip qodtum erse yarım
yarım qalgay erdi tirigliklerim
- ıdıslıg suwuğ içtim amdı tükel
tükettim tiriglik esen edgü qal

5940. negü tēr eşitgil uquşluğ bögü
bögüler sözün sözke ul tüp tēgü

ıdırlıg suwuğ tüşte içse yarım
tükeci tiriglik yarımı bərim

qalı içse suwnı tüketü tükel
tükeci tiriglik qazıldı qarım

5943. yoqaru uçup bu özüm teñdüki
yaşıl kökke örlep teñip siñdüki

süzük cān-turur ol bu kepdin çıqıp
yana yandı kelmes yəriñe ağıp

bayat tüşte belgürtti amdı maña
ölümke anunğu kerek ay toña

5946. bu tüşnün yörügi bu yañlıg-turur
adınsıg yörer¹³³⁰-se(n) maña ay unur

sen edgü qılur-se(n) meniñ köñlümi
ölüm utru keldi otı yoq emi

baqa körgil amdı é köñli tirig
ölüm kötki qıldı yağız yerlerig

5949. neçe qarşı ordu bezeklig sarāy
ölüm buzdı barça turu qaldı hāy

neçe kür küwenür bedük beglerig
ölüm yerke soqtı baqa kör tirig

[218b] neçe küç tileklig yomıtmışlarıg
ölüm tuttı saçı yıratı arıg

5952. tañ ermes ölüm tuğsa yalñuq ölür
qamuğ tın toqıgı ölümke törür

tañı bu-turur bu¹³³¹ ölügli et öz
ölümüg unıtıp qoður tilde söz

osayuq bu yalñuq bilir ölgüsin
özindin kètermes osallıq usın

¹³³⁰ Yazmada ilk *re* satır üstünde yazılmıştır.

¹³³¹ Satır üstünde yazılmıştır.

5955. ölüm hâk-turur kör keçiş yok adın
negü erki hâlim ölümde kedin
sağınçım bu ol ay köñüldeş eşim
ölümde kedin tenri etsü işim
barın tap kılp men keçürdüm künüm
erej emgek ertti yarudı tünüm

5958. elig kısga tuttum tawar tervedim
hevâ arzularğa köñül bervedim
bu künke sağındım özüm yüklerin
yênitmek tiledim yazuğum barın
negü tır eşitgil bilig bėrgüçi
bağırsaq bu öt saw erig bėrgüçi

5961. *osanma çatıqlan yüküñni yēnit
yoluñ kılda yinçge özüñni kōnit
bu kün yatma emgep işiñni ētin
keçer emgekiñ sen kōçerde unıt*

yana aydı ay çın bağırsaq қадаş
barır-men udu sen kelir-sen adaş

5964. saña kaç ağız bu özüm sözleyin
unıtma sen anı meniñde kedin

tirigde bağırsaq özüm bolsunı
özümde kedin bu sözüm qalsunı

[219a] sözüm bu osal bolmağıl ay қадаş
ēsizke tiriglik yawa qılma yaş

LXXIX.

bāb odğurmiş ögdülmişke pend bėrmişini ayur

5967. kōni bol¹³³² yitürme kōnilik yolın
bu yol eltge arzū tilekke bilin¹³³³

¹³³² Yazmada *yol*.

¹³³³ Yazmada *yilin*.

bağırsak bulun¹³³⁴ barça tınlıg üze
tapuğ kııl bayatka köñül til tüze
saķınç kıısğa tutğıl tapuğ kııl uzun
èwerde amul bol buşarda tözün

5970. ölümüg unitma étigin kıılın
özünni unitma tüp aslıñ bilin
ķarağurma dünyāke suķluk kıılıp
ķalır bu barır-se(n) ökünçün ulıp
bayat hūkmi tapla negü kelse yüd
bođunķa asıg kııl bolu bërse yüd

5973. köni sözle ķavlün tükeli kııl bütün
bolur ķavli yalğan kişiler utun
küleri yüz isig söz kıılınç edğü tut
bolu berge üdleg kelü berge ķut
aķı bolğıl alçaķ tuz etmek yetür
ķişi óaybı açma sen ürtüp yitür

5976. hevā başğıl öwkeñ kelir erse yıg
et öz egri yolķa barır erse yıg
özün asğı ķolma bođun¹³³⁵ asğı ķol
yüdüirme yük elke özün yükçi bol
tawar neñ barın kııl özünke yuluğ
boğunuğ sewindür è bilgi uluğ

[219b] 5979. ķişi üdrümi kör ķişini yular
sewüg cān yuluğlap sewinçin tiler
idi yaķşı aymış kör üdrüm talu
biliglig uķuşluğ mēñesi tolu
asığlık ķişi ol ķişi üdrümi
bağırsak ķişi ol ķişi küdrümi

¹³³⁴ Yazmada *yolun*.

¹³³⁵ Satır altında *dünyā* yazılmıştır.

5982. kişilik atı kör êki neñ-turur
bağırsağ biri bir ağı neñ bérür

tağı munda yègrek ayur kör uğuş
uğuş yolu tutsa asığlar üküş

ağı tēp ayurlar qayu ol ağı
ağı cān yuluğlap öter er ĥağı
5985. ağılık ol ermes ülese kümüş
ağı cānı ĥalqqa qılur ol yuluş

ağıtsa ağı er boğunqa tawar
aqa yıglu tērlür añar ĥalq ewer

êki neñ-turur dünyā atı çawı
biri neñ tawar ol biri yüz suwı
5988. bu êkki bulup miñ yaşasa tükel
ölüm tutsa āhir adın bolğu ĥāl

qara yapsa begler beğüyür qopar
üzeñü bar erse çigen berk qapar

bu ol dünyā devlet qaraniñ qurı
bulunmas bulunsa bolur beg qarı
5991. özün köçgü atıñ seniñ köçgün ol
köçütçi ölüm kelgü āhir kün¹³³⁶ ol

köçügli kişi etmes ordu sarāy
yoriğlı kişi yolda qalmas yıl ay

özünni yol ötgen saqın ay qadaş
sewinç qılma artuq yazuq tutma qaş
- [220a] 5994. keçigli-turur bu ajun qalğusuz
ölügli-turur öz küni belgüsüz

anunmış-turur bu ölüm tarmağı
osanıp yorırda iler qarmağı

¹³³⁶ Yazmada *kef*'in üst çizgisi çıkmamıştır.

bu dünyā aş ol bir bu aş yègliniñ
atını sen ök¹³³⁷ ay şatım yok meniñ

5997. tilek ārzū sürme hevāñnı yığın
kişig sonđamağıl tilin qıl ağıñ
negü tēr eşitgil è köñli oduğ
bu söz işke tutsa toqınmas yoduğ
tilek ārzū sürmek idi ked¹³³⁸ tatığ
tatığ aytığı baryarınlıq katığ

6000. tatığ ka tatığsız sücüg ke açığ
ağışka èniş ol edizke batığ
tükel kız kılnıçlığ-turur bu ajun
sèni armasunı è kılkı tözün
telim yèlke bèrdi sèni teglerig
keçürdi elig teg telim beglerig

6003. köz açtı silerke bu bèrdi elig
osal bolmağıl sen è kılkı silig
negü bèrdi erse yana alğay oğ
neçe tèrdi erse yana saçğay oğ
neçe külse āhir yana sıhtatur
neçe ètse ewre buzartatur

6006. kılkı cefā ol kılnıçı utun
yarukluğ azrak üküşi tütün
bezenür kişiye özin körkitür
köñül bèrdiñ erse adağ berkitür
şeker birle igdür bèrür kèn ağı
yayığ kut kılnıçı bu ol ay bögü

[220b] 6009. negü tēr eşitgil saşınıuğ başı
saşınığıl è devlet idisi kişi

¹³³⁷ Yazmada bitişik yazılmıştır.

¹³³⁸ Yazmada *ked*.

qalır dünyāke bërme saqlan köñül
cefācı-turur bu è kılkı amul

ıdı yaqşı aymış kör üdrüm talu
biliglig uquşluğ hireği tolu

6012. yayığ qutqa ilnıp yañılma yorıq
mançsız-turur qut kör ewrer qılık

kölike-turur dünyā devlet küni
kölike bir ök yërde turmas köni

dıni {n}ñni ağır tut bu dünyāñ uçuz
ağır qılğa dıniñ è bilgi ögüz

6015. erejke awınma sewinme saqlın
bayat yādı birle tapuğ qıl baqlın
esürtmesü¹³³⁹ devlet sèni ay qadaş
adılduqta şeksiz közüñ tolğa yaş
negü tər eşitgil bu boğun begi
sınap sözlemiş sözni yétlip ögi

6018. kimi erse devlet esürtse kelip
yağız yërde yazlur yüreki ulıp
uluğluqqa esrip kim ahsumlasa
qara yër qatında qının yër basa
yigitlik ya baylıq bu qut esrüki
süçig esrükinde beter ay beki

6021. esürse qalı borçı bornı içip
uğıp qopsa adlur usında keçip
bu devlet esürtse adın adnumas
ölüm tutmağınça uğır odnumas
atıñ boldı qul qılma begler işi
özün qulluqı qıl è edgü kişi

¹³³⁹ Yazmada *re* satır üstünde yazılmıştır.

[221a] 6024. telim alu ermes tirig(l)ik kni
uzun bargu ermes uluqlu ni

nee mi {n}  yaasa z lgu-turur
ulamı et zler zlgu-turur

muar mezer amdı eit bu szg
klke alııl ewrme yzg

6027. *tilekrzuimet tkelyee-sen*
tiriglik suwın sen bulup ise-sen

sunup tutsa elgi eger kk kzi
baı kkke tegse yana yerde-sen

kni szleyin sz saa ay ada
neg kizleyin men e kli tde

6030. alı sewmes z kr bu dny nein
t nimet talu tz ılının yaın

ere rzuimet bu odma amu
yayı dny yaptı maa bu apu

bayatdın yıratır bu dny kii
tıdar ıldru ıdmas bu edu ii

6033. bu orın n bilge dny odup¹³⁴⁰
ajun tezgini ygrr emgek ydp

ayu tada ygrr rde ewi
ymi ot kki iu yamur suwı

ayusı beybnda ygrr eip
bayata bu oru saının sızıp

6036. ayusı rm keti bkri ua
ayu yer kezer bu kzi ya saa

ayusı ymes a zin sızurur
ayu tnle yatmas adaın turur

¹³⁴⁰ Yazmada odup.

bu yañlıg yorırlar oğunmış kişi
uğımış-tururmız osayuğ başi

[221b] 6039. sen amdı küdezgıl özüñ ay ıdaş
seniñ boldı dünyā¹³⁴¹ özüñ boldı baş

hevā bas ukuš birle nefis boynı sı
bu ol er niřānı ukuš belgüsi

bu êkki bile er yoğağur küçün
muñar kim bulun bolsa emger öçün

6042. munuğı barır-me(n) bu kün ağrılıp
seniñ me yoluñ bu kel eđgü kıln

êsizke ıtılma kılnıñ eđgü tut
êsiz êkki ajun kılnur özke yut

negü tēr eşit köñli bışmış kişi
ölümde oza işin etmiş kişi

6045. êsizke yüreklig aya buğrağı
êsiz kılna êsiz yemi ol ağı

aya kēñ yorıklıg¹³⁴² boğun ökte mi
ölüm buzğalır kör tiriglik tamı

aya men tēgüçi meni saw meni
ölümke anuñıl yanur keğ seni

6048. aya aç közi suğ bu dünyā kılnı
ölüm suğlanur kör seni tutğalı

ayur ay ıdaşım barır-men muñun
eki neñke artuğ açır-men bu kün

biri ol bayat tapğı mēndin ıtılır
ekinçi idim yādı tilde barır

6051. bu kün ya yarın tut yumulsa bu köz
silerniñ duŕāka bolur muñluğ öz¹³⁴³

¹³⁴¹ Satır üstünde yazılmıştır.

¹³⁴² Satır altında *kılık* yazılmıştır.

duŕāda unıtma mēni ay adaş
meniņde kēdin sen kelir-se(n) ulaş
munuı kŕr-r-se(n) meniņ hālimi
saņa bolsu Őibret otı ıl emi

- [222a] 6054. ōlüm keldi ēltür barır-men muņun
saņa kelge mēnde basa sen anun
bu kün ağrılur-me(n) muņun ōz barır
awuşğum açan erki teņri bilir
negü tēr ēřitgil ōlügli işi
ōlürde ulıp yērke almış başi
6057. *ōlür-men ōkünün aar kŕz yulum*
tatıqlar tatıqsız ılur bu ōlüm
ōlümde basa kŕr ēki yol küder
ēkide ayu erki bargu yolum
yana ōk ayur ay bağırsa adaş
meniņ ağğuma sen kŕñöl ılma baş
6060. ulıma kŕñöl bertme mēnde basa
kŕñöl bas duŕā ıl atıqlan usa
sığıt ılma artu şabır ıl ōzüņ
bu işni bayat ıdtı kesgil sŕzüņ
yori yangıl amdı yana ewke bar
saın ađgu birle kŕñöl ılma tar
6063. kereklig tutuzdum saņa bara sŕz
unıtma sŕzümini¹³⁴⁴ aya kŕñli tüz
ēligke tegürgil meniņdin selām
bu āhir selām ol ē bilgi tamām

¹³⁴³ Satır kenarında yazılmıştır.

¹³⁴⁴ Yazmada *sŕziim-ti* yazılmıştır.

ögdülmiş cevābı odğurmuşka

yanut bērdi ögdülmiş aydı turup
negü teg barayın sēni men ıodup

6066. ağır ig bile sen özün yalnızun
negü teg ılur sen ē urğı tōzün

[222b] yana aydı odğurmuş amdı¹³⁴⁵ yorı
meniñ ıadğımı¹³⁴⁶ sen yēme ay urı

ıdim yādı tap ol awıtgu işim
körü ıdmağay tenri ētgey işim

6069. kimi edğü tutsa bayat edlese
ıamuğ edğü boldı anıñda basa
ıdı yaqşı aymış köni sözlüg er
ışig aşru körmiş yiti közlüg er
bayat kimke ıılsa Óināyet basut
anıñ boldı ēkki ajun buldı ıut

6072. bayat faızlı kimke yētilse tükel
bulur ēkki ajun bolur edğü hāl
kimi ıodtı erse ē ersig urı
kerek bolsunı ıt kerek kök bōri
sōzin kesti odğurmuş aydı ıadaş
yorı bar esen tur közin tōkme yaş

6075. turup ıuıtı ögdülmiş odğurmuşıg
öpüp yıgladı yērke tōkdi yaşıg
sıgıt birle ııktı kör andın turup
atın mindi keldi yüz ewke urup
tüşüp kirdi ewke saıınçın tügük
sewinçi kētip köñli ıadğun¹³⁴⁷ ügük

¹³⁴⁵ Yazmada *aydı* gibi yazılmıştır.

¹³⁴⁶ Yazmada *ıadğımı*.

¹³⁴⁷ Yazmada *ıadğun*.

6078. ne muḡluḡ-turur körse yalḡuḡ özi
sewinçi az ol barça ḡadḡu¹³⁴⁸ tözi
tilek barça bulsa sewinç küldürür
ḡalı ḡadḡu kelse saḡınç yıḡlatur
sewerin bulup körse sewnū küle
ḡalır adırılurda bu ḡadḡu bile

[223a] 6081. erejle awıtur sewinçin viśāl
ara yıḡlatur kör firāḡın tükel
negü bar ajunda firāḡdın ḡatıḡ
firāḡ ḡadḡuları tenizde batıḡ
tirigler firāḡ bolsa tapşur yana
tilep irteşü yandru ḡawşur yana

6084. ḡamuḡda ḡatıḡraḡ firāḡ bu ölüm
ölümke étig yoḡ ya tuymas tulum
ḡamuḡnuḡ firāḡı yaḡın ya yıraḡ
ölümnüḡ firāḡı yıraḡ bu firāḡ
muḡar menzer amdı bu beytiḡ oḡı
oḡısa aça berge maḡnı taḡı

6087. *ḡamuḡda ḡatıḡraḡ ölüm ol firāḡ
firāḡın töker yaş körügli ḡaraḡ
tirigle firāḡḡa viśāl bar umınç
ölügli viśāldın seziksiz yıraḡ
yedi içti ögdülmiş az ençrünüp
namāzın yetürdi adaḡın turup*

6090. yaşıḡ yerke èndi yüzün kızledi
ḡalıḡ ḡarşu keldi izin izledi
töşek ḡoldı yattı usı kelmedi
saḡınç ḡadḡu birle közin yummadı

¹³⁴⁸ Yazmada *ḡadḡu*.

qopup çıktı ilke yuwuldı yaşı
ajun menzi boldı hâbeş kırtışı

6093. yana yandı ewke tüşekke kirip
yatıp bardı bir az saşınçın serip

yüzin kizledi yerke rümî kıızı
ajun menzi boldı bu zengi yüzi

usı kelmedi turdı baqtı yana
bu ürker sawulmuş uçukmuş tün e

[223b] 6096. közin kökke tiktı baqa turdı kêt
kara tün tünardi yarumadı hê ç

yatıp bardı azraq oğundı turup
yaşıl kökke baqtı yoqaru körüp

tuğardın kara kuş qopup örledi
yağı ot kötürmiş teg ot yıldradı

6099. yetiken kötürdi yana baş örü
tönjitti yana yıldırık adğır¹³⁴⁹ naru

erentiz başı endi yerke yağuk
yaşık baş kötürdi yüz açtı yaruq

yana qoptı yundı tarandı arığ
namâz kıldı virdin oqıdı arığ

6102. ajun kırtışı boldı altun öñi
yalın teg bolup dünyâ kızdı eñi

tonın keçti terkin atını tutup
yana qarşıqa bardı ewdin turup

tüşüp kirdi qarşıqa terkin yorıp
oqıdı elig kirdi köñlin serip

6105. baqa kördi elig kör ögdülmişig
tüşük kördi köñlin ol edğü kişig

¹³⁴⁹ Yazmada *adğır*.

ayıttı  lig amdı h li  ne ol
sa ın lı  k r r-me(n)  z   ay amul
neg  y k k t rd   k   lke bu k n
ni  n n k r r-men alında t   n

6108. nel k al bo ud    ızıl me zi i
neg  b rdi d ny  sa a  z   i
ta ı  ut ew rmedi s ndin y zin
yayı  d ny  devlet yarutur k zin
o ay ewr l r amdı ewren sa a
tilek e tu ar ay k n  dleg to a

6. ÇEVİRİ

Kutadgu Bilig
Fergana Nüshası

A

Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın Adıyla

[1b] (1) Hamd, şükür, minnet ve övgü azze (yılmayan) ve celle olan (yüce olan) Tanrı'yadır. (2) (Tanrı) ululuk sahibi ve kudreti tam olan bir padişaktır. Yeri, göğü yaratan ve (3) bütün canlılara rızık verendir. Neyi dilediyse yaptı, (4) yine neyi dilerse de yapacaktır. "İstediği şeyi yapar ve istediği şeye hükmeder." (5) Yine halkların seçkini olan Tanrı peygamberi üzerine sayısız (6) selam olsun. (Ayrıca onun) arkadaşları, aziz ve kıymetli olan sahabeler üzerine de (selam olsun). (7) Allah onların hepsinden razı olsun. Bu kitap çok değerlidir. (8) Çin hakimlerinin örnek sözleri ile bezenmiş (9) Maçın hakimlerinin şiirleri ile süslen- (10) miştir. Bu kitabı okuyan, bu beyitleri (11) öğrenen (bu) kitaptan daha iyi ve daha değerlidir. Maçın (12) alimleri ve hakimleri ittifak olmuşlar ki (13) doğu topraklarında Türkistan illerinde Buğra Han dilinde [2a] (1) bu kitaptan daha iyi (bir kitap) hiç kimse asla tasnif kılmamıştır. Bu kitap hangi padişaha (2) veya hangi bölgeye ulaşırsa muhteşem sanatından ve sonsuz güzel- (3) liğinden dolayı o halkların hakimleri ve alimleri (bu kitabı) kabul edip her biri (bu kitaba) (4) çeşit çeşit ad ve lakaplar verdiler. Çinliler "Edebü'l-Mülük" adını verdiler. Maçın meliki-(5) nin meclis arkadaşları "Ayinü'l Memleke" diye adlandırdılar. Doğulular "Zinetü'l-Ümera" diye söyledi- (6) ler. İranlılar "Şahname-i Türki" dediler. Bazıları da "Pendname-i Mülük" (7) demişlerdir. Turanlılar ise "Kutadgu Bilig" diye söylemişlerdir. Bu kitabı tasnif (8) eden Balasagun doğumlu takva sahibi bir kişidir lakin bu kitabı Kaşgar (9) ilinde tamamlayıp doğu hükümdarı Tavgaç Han huzuruna sunmuştur. (10) Sultan ona saygı gösterip onu yüceltip kendi has hacibliğini ona vermiştir, (11) buyurmuştur. Bu yüzden Yusuf Ulu Has Hacıp diye ad, ün (12) verilmiştir. (Bu kitap) dört değerli temel üzerine kurulmuştur. Biri adalet, ikincisi devlet, (13) üçüncüsü akıl,

dördüncüsü kanaattir. Yine her birine Türkçe bir ad verilmiş- (14) tir. Adalet Kün Togdu adını verip padişah yerine (15) koymuştur. Devlete Ay Toldı adını verip veziri yerine koymuştur. Akla [2b] (1) Ögdülmiş adını verip vezirinin oğlu yerine koymuştur. Kanaate (2) Odgurmış adını verip akraba diye adlandırıyor. Ayrıca onların arasında münazara gibi, (3) soru ve cevaplar ile geçer gibi sözler söylemiştir. Okuyanın gönlü açılıp bu kitabı tasnif edeni (4) yüce Allah'ın izni ile iyi dua ile ansın.

Babların Fihristi

B

- (5) bab kitabın başı yedi yıldız ve on iki burç
- (6) bab insanoğlunun değerini söyler
- (7) bab dil erdemini, fayda ve zararlarını söyler
- (8) bab kitap sahibi kendi özrünü söyler
- (9) bab iyilik (yapma konusunda) nasihat verir
- [3a] (1) bab bilgi ve anlayışın erdem ve faydasını söyler
- (2) bab kitabın adını, manasını ve (kendi) ihtiyarlığını söyler
- (3) bab davranış, hâl ve hareketin bozulmasının zararını söyler
- (4) bab kitap başı Kün Togdı adalet sözü (Kün Togdı adaletin sıfatını söyler)
- (5) bab Ay Toldı'nın Kün Togdı'ya geldiği hususu
- (6) bab Ay Toldı'nın hükümdar Kün Togdı'nın huzuruna çıktığı hususu
- (7) bab Ay Toldı, hükümdara devlet olduğu açıklar
- [3b] (1) bab yine devletin sıfatını ve erdemini söyler
- (2) bab yine devletin hilesini ve dönecliğini söyler
- (3) bab hükümdar Kün Togdı, Ay Toldı'ya kendini gösterir
- (4) bab Kün Togdı adalet sıfatını, ebedi bilgisini anlatır
- (5) bab Ay Toldı'nın hükümdara sorusu
- (6) bab hükümdarın Ay Toldı'ya cevabı
- (7) bab söylemenin mi yoksa susmanın mı daha iyi olduğunu açıklar
- [4a] (1) bab talihin kararsızlığını ve saadetin dönecliğini söyler
- (2) bab Ay Toldı'nın oğluna nasihat verdiğini söyler
- (3) bab Ay Toldı'nın hükümdara vasiyetname bıraktığını söyler
- (4) bab hükümdarın Ögdülmiş'i davet ettiğinin sözü
- (5) bab hükümdarın Ögdülmiş'e sorusu

- (6) bab Ögdülmiş'in hükümdara cevabı
(7) bab aklın yerinde (olanın) sureti söylenir
- [4b]** (1) bab beylerin nasıl olması gerektiğini söyler
(2) bab vezirlerin nasıl olması gerektiğini söyler
(3) bab komutanların nasıl olması gerektiğini söyler
(4) bab hacibin nasıl olması gerektiğini söyler
(5) bab kapıcının nasıl olması gerektiğini söyler
(6) bab elçinin nasıl olması gerektiğini söyler
(7) bab kâtibin nasıl olması gerektiğini söyler
- [5a]** (1) bab hazinedarın nasıl olması gerektiğini söyler
(2) bab sofranın nasıl olması gerektiğini söyler
(3) bab şerbetçibaşının nasıl olması gerektiğini söyler
(4) bab hizmetkârların beylerin üzerinde ne gibi hakları vardır
(5) bab hükümdarın Ögdülmiş'e sorusu
(6) bab Kün Togdı'nın Odgurmuş'a mektup göndermesi
(7) bab Ögdülmiş'in Odgurmuş'a doğru gitmesi
- [5b]** (1) bab Ögdülmiş ve Odgurmuş'ın münazarasını (söyler)
(2) bab dünya faziletinin faydasını ve zararını haber verir
(3) bab dünyanın kusur ve ayıplarını söyler
(4) bab fani dünya ve ebedi ahireti kazanmayı (söyler)
(5) bab hükümdar mektubunun cevabını gönderir
(6) bab hükümdarın Ögdülmiş'i ikinci defa Odgurmuş'a göndermesi
(7) bab ikinci münazara beyanı anlatılır
- [6a]** (1) bab beylerin hizmetinin töresini ve usulünü söyler
(2) bab kapıdaki hizmetkârlar ile sohbetleri söyler
(3) bab evlenmenin ve çocuk yetiştirmenin nasıl olması gerektiğini söyler
(4) bab halk ile sohbet sözü
(5) bab yemeğe gitme veya gitmemenin sözü
(6) bab sofranın adabı açıklanır
(7) bab topluluğa davetin (nasıl olması gerektiği) açıklanır
- [6b]** (1) bab fani dünyadan sıkılıp baki
(2) bab gaflet uykusundan uyanmak (konusu) açıklanır
(3) bab hükümdarın Ögdülmiş'i ziyaret için göndermesi
(4) bab Odgurmuş'ın hükümdara gelmesinin sözü

(5) bab Oğurmuş'ın hükümdara nasihat etmesinin sözü

(6) bab ülkenin mamur olmasının faydasını söyler

(7) bab Ögdülmüş'in pişman olup tövbeye niyet etmesi

[7a] (1) bab iyilik yapmanın karşılığını söyler

(2) bab Oğurmuş'ın hasta olup Ögdülmüş'i davet ettiğini söyler, işte bu kadar!

(3) bab Oğurmuş'ın düş gördüğünü açıklar

(4) bab Ögdülmüş'in kardeşine doğru gittiğini söyler

(5) bab fani dünyadan sıkılıp hayatın heba olduğunu (söyler)

(6) bab feleğin kötülüğünü ve dostların cefasını söyler

(7) Ey Allah'ım, (her iş) hayır ile açılır (işe başlanır) ve hayır ile sona erilir.

Bizim işlerimizin sonucunu da hayır eyle. Bize Müslüman olarak ölmeyi nasip et.

Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın Adıyla

[7b] 1. Her şeye muktedir ve tek olan Tanrı'ya on binlerce hamd ve sena olsun, onun için fanilik yoktur.

2. Kara toprağı ve mavi göğü, güneşi ve ayı, gece ve gündüzü, zamanı ve feleğı bütün mahlukları o yarattı.

3. Var olan her şeyi istedi ve yarattı, bir defa "Ol!" dedi ve istediğı her şey oldu.

4. Bütün yaratılmış olanlar Tanrı'ya muhtaçtır, tek olan Tanrı ise kimseye muhtaç değildir ve onun eşi yoktur.

5. Ey her şeye gücü yeten, kadir ve başkasına ihtiyacı olmayan ebedi Tanrı, bu ad senden başkasına yakışmaz.

6. Yücelik ve büyüklük sana aittir, senden başkası sana eşit ve denk olamaz.

7. Ey tek olan Tanrı, bir başkası seninle bir araya gelmez, her şeyden önce, evvelde ve ahirde sen varsın.

8. Sen tek olduğun için sayıya katılmazsın; senin gücün her şeye yeter.

9. Ey ölümsüz Tanrı, sen şüphesiz teksin; sen hesaba katılmazsın, seçilip sayılamazsın.

10. Ey içi (batını) ve dışı (zahiri) bilen, ey gerçek bilgi sahibi; gözümden uzak ama gönlüme yakınsın.

11. Senin varlığın güneş ve ayın parlaklığı gibi aşikârdır; senin nasıl olduğunu anlayacak, kavrayacak gönül akılda yok.

12. Senin birliğin hiçbir nesneyle anlaşılmaz; her şeyi sen yarattın ve her şey sana aittir.

13. Her şeyi sen yarattın ve yarattığın her şey yok olur; diri kalan bir tek sensin.

[8a]

14. Yaratıcı varlığına yaratılmış olanlar tanıktır; yaratmış olduğun iki, birin hâlihazırdaki tanığıdır.

15. Onun eşi, benzeri yoktur; onun varlığının nasıl olduğuna yaratılanların aklı yetmez.

16. O yürümez ve yatmaz, uyumaz her zaman uyanıktır (gaflete düşmez); eşi veya benzeri yoktur, şekli benzetme yoluyla tasavvur edilemez.

17. O ne önde ne arkada, ne solda ne de sağdadır; onun yeri ne yukarıda ne aşağıda ne de ortadadır.

18. Yeri (mekanı) o yarattığı için onun sabit bir yeri (mekanı) yoktur; her yer onundur. Şuna inan onun olmadığı yer yoktur.

19. Ey sırlara yakın olan, gönüller için yüce olan Tanrı, bütün suret ve şekiller senin varlığına şahittir.

20. Bu sayısız, milyonlarca canlıyı, ovaları, dağları, denizleri, tepeleri ve çukurları sen yarattın.

21. Mavi göğü on binlerce yıldızla süsledin, karanlık geceyi gündüz ışıısıyla (güneşle) aydınlattın.

22. Uçan, yürüyen, duran bütün canlılar yaşamak için gerekli rızıklarını senin sayende bulup yer içerler.

23. Ey Tanrı'm, yüksek arştan alttaki toprağa kadar olan her şey sana muhtaçtır.

24. Ey Tanrı'nın birliğine inanmış olan kişi onu bilinçli olarak öv, gönlün şüphe etmeden inandıysa aklında da hiç şüpheyeye yer verme.

25. Nasıl olduğunu sorgulama, gönlüne, aklına böyle bir şey getirme; onun varlığına tamamen inan, huzura kavuş.

26. “Nasıl? Nice?” diye sorgulama, kendini tut; o nasılsız ve nicesiz olarak bil ve sözünü uzatma.

27. Ey kimseye muhtaç olmayan Tanrı’m, sen bu muhtaç kulu bağışlayıp bütün günahlarını affet.

28. Sadece sana sığındım, umudum sensin; sıkıntılı ve zor zamanlarımda elimden tut.

[8b] 29. Mahşer günü beni sevgili Peygamberle birlikte dirilt ve adalet gününde onu bana şefaatçi kıl.

30. Onun dört sahabesinin her birine bizden daima binlerce selam ulaştır.

31. Kıyamet gününde onların yüzünü bana göster, iyi sözleriyle onları bana şefaatçi kıl.

32. Seni lâıyk olduğun gibi övemiyorum; sözüm kesildi, sen kendini kendin öv.

II.

Peygamber’in (Allah’ın selamı onun üzerine olsun) Faziletleri

33. Merhametli Tanrı’m, halkın en seçkini, insanların en iyisi olan sevgili Peygamberi gönderdi.

34. Karanlık gecede yaratılanlara meşale idi; ışığını yaydı ve seni aydınlattı.

35. O sana Tanrı tarafından gönderilen bir davet ediciydi; ey yiğit, sen bu sayede doğru yola girdin.

36. O annesini ve babasını feda etti, tek dileği ümmet idi ve ümmetine yol gösterdi.

37. Bak! gündüz yemedi, geceleyin uyumadı; Rabbinden seni istedi başka bir şey istemedi.

38. Gece gündüz bunca zahmetle seni istedi, şimdi sen onu sevinçle, içtenlikle öv.

39. Bütün kaygısı ümmeti içindi, ümmetinin rahat etmesi için (sıkıntılarından) kurtulmasını dilerdi.

40. Babadan, anadan gelme bir merhameti vardı, Tanrı’ya sürekli dua ederdi, Tanrı’dan daima bunu dilerdi.

41. O, yaratılanların üzerinde Tanrı’nın rahmetiydi; hâl ve tavırları hatasız ve düzgündü, dürüst karakterliydi.

[9a]

42. Asil, alçak gönüllü ve temiz, dürüst yaratılışlıydı; hayâ sahibi, merhametli, cömert ve eli açıktı.
43. Kara toprakta ve mavi gökte çok değerliydi, Tanrı ona çok değer verdi.
44. Önceden bütün rehberlerin başı idi, son peygamber olduğundan bütün peygamberlerin mührü oldu.
45. Şimdi onun yoluna gönül bağladım, sözlerine inanıp söylediklerini severek yerine getirdim.
46. Ey Tanrı'm benim gönlümü koru; kıyamet gününde beni sevgili Peygamberle birlikte dirilt.
47. Tanrı'm kıyamet gününde onun dolunay gibi parlak yüzünü bana göster, o gün kendisinin benim elimi tutmasını nasip et.

III.

Peygamber (Allah onlardan razı olsun) Sahabelerinin Faziletleri

48. Bunlar onun kendisine yakın ve değerli gördüğü dört sahabeydi; birlikte olup fikir alış-verişi yaptığı, danıştığı kişiler bunlardı.
49. İki kayınbabası, ikisi de damadıydı; bunlar halkın seçkini ve en iyileriydi.
50. Başta, hepsinden önce gelen Tanrı'ya inanan, gönlü ve dili (içi ve dışı) bir ve doğru olan ÖAtik (Ebu Bekir)'dir.
51. Malını, tenini ve canını feda etti (dünyevi isteklerden vazgeçti), gerçekten tek istediği Peygamberin memnuniyetiydi.
52. Sonra insanların seçkini, halkın en yücesi, dili gönlü (içi ve dışı) bir olan Faruk (Ömer) gelir.
53. Yardımcısı ve doğru yolu gösteren dinin temeli o idi; şeriâtın yüzünden perdeyi (o) kaldırdı.
54. Daha sonra hayâ sahibi; (kalbi) temiz, kusursuz yaratılışlı; halkın seçkini, cömert ve eli açık olan Osman gelir.

[9b]

55. O, elinde ne varsa hepsini hatta kendini bile feda etti; Peygamber de ona iki kızını verdi.
56. Ondan sonraki seçkin Ali idi. cesur, mert, yiğit ve akıllıydı.
57. Eli açıktı ve yüce gönüllüydü; bilgili ve dindardı, adı da yüce idi.

58. Bunlar din ve şeriatın temeliydi, bunlar kâfir ve münafıklardan gelen eziyetleri ve sıkıntıları yüklediler.

59. Bu dört sahabe benim için dört unsur¹³⁵⁰ gibidir, bu unsurlar uyum içinde olursa gerçek hayat ortaya çıkar.

60. Ey Tanrı'm, sen bunlara benden devamlı, kesintisiz olarak sonsuz binlerce selam, ulaştır.

61. Onları her zaman benden razı eyle, kıyamet gününde onları bana şefaatçi kıl.

IV.

Yüce Hakanların Yücesi, Muzaffer, Tanrı Tarafından Desteklenen, Hakkı ve Dini Yayan Tavgaç Ulu Buğra Kara Han Ebu Ali Hasan Bin Arslan Han (Allah'ın Rahmeti Üzerine Olsun)

62. Bahar yeli doğudan eserek geldi, dünyayı süslemek için cennet yolunu açtı.

63. Beyazlık (kar) gidip kara toprak misk kokusuyla doldu, dünya güzelliğini düzenleyerek süslenmek ister.

64. İlkbahar rüzgârı eziyet eden kışı sürdü, uzaklaştırdı; parlak ilkbahar yine mutluluk yayını kurdu.

65. Güneş, balık burcunun kuyruğundan koç burcunun burnuna yani asıl yerine dönmüş olacak.

[10a] 66. Kurumuş ağaçlar yeşille donandı; mor, al, sarı, mavi/yeşil ve kırmızıyla süslendi.

67. Kara toprak yüzüne yeşil ipeği bağladı, Hıtay kervanı Çin ipekli kumaşını yaydı.

68. Ova, dağ, kır ve vadi (yeşili) yayıp döşendi; yamacı ve tepesi yeşil ve al giyip süslendi.

69. Binlerce renkli çiçekler gülererek açıldı, dünya kâfur, misk ve güzel kokuyla doldu.

70. Saba rüzgârı karanfil kokusuyla esti, dünya tamamen misk ve amber koktu.

71. Kaz, ördek, kuğu, kılkuyruk kuşu göğü kapladı; ötüşerek yukarı aşağı uçurlar.

¹³⁵⁰ Metinde "teḏük" sözcüğünün altına "Öanaşır" yazıldığı için "unsur" olarak çevrildi.

72. Mavimsi turna gökyüzünde yüksek sesle yankılar yaratır; dizilmiş deve kervanı gibi uçuşur, havalanırlar.

73. Tatlı dilli bir kızın gönül verdiği çağırır gibi keklik sesine ahenk katarak eşini çağırır.

74. Keklik katılarak gülüp yüksek sesle öttü; ağzı kan gibi kırmızı, kaşı da kapkara.

75. Kara karga mercan gibi gagasıyla öttü, sesi nazlı bir kızın sesi gibi (idi).

76. Çiçek bahçesinde bülbül bin bir ezgiyle öter, gece gündüz İbrani sureleri okur.

77. Çiçekler üzerinde erkek ve dişi karacalar oynar, erkek ve dişi geyikler gezerek yürür, oynar.

78. Gök kaşını çattı, gözü yaş saçar; çiçek yüzünü açtı bak katılarak güler.

79. Dünya kendisi yaklaşıp benimle konuşup “Sen bu hakanın yüzünü görmedin mi?” der.

80. Uyuyorduysan kalk, şimdi gözünü aç; eğer duymadıysan benden dinle.

[10b]

81. Binlerce yıldan beri benzi soluk duldum, bu dul elbisesini çıkarıp beyaz kakım giydim.

82. (Hakan’a) yarandım bu yüzden ulu hakan eşim oldu; o isterse canım ona feda olsun bunu arz ettim.

83. Bulutlar (gök) gürledi, nöbet davulunu vurdu; şimşek çaktı, hakan kılıcını çekti.

84. Biri kından çıktı, ona ülkeler fethetmeyi sunar; diğeri ise onun şanını şöhretini tüm dünyaya ulaştırır.

85. Ulu Tavgaç Buğra Han tüm dünyaya hâkim oldu; adı kutlu olsun, (Tanrı) ona her iki dünyayı da nasip etsin.

86. Ey dinin izzeti, ey devletin yardımcısı, ey milletin tacı, ey şariat kurallarını yerine getiren,

87. Tanrı dilediği her şeyi verdi, Tanrı her zaman arka çıksın ve destek olsun.

88. Ey dünya güzelliği, ululuğun süsü; ey saltanatın nuru, ey dönek talihin ayak bağı,

89. Talih yüzüne güldü, sana ülke ve taht verdi; Tanrı bu tahtı ve bahtı korusun.

90. Bu hakan tahta çıkınca dünya huzura kavuştu; bundan dolayı ona armağanlar düzerek gönderdi (bolca armağan gönderdi).

91. Bilinmeyen alemlerden kaçıp gelen gök kuşları, kimi Ray-ı Hindi kimi de Kaysarı.

92. Ötüşleriyle yarışarak sevinç ve huzurla onun adını zikrederek onu överler.

93. Yeryüzünde çeşit çeşit çiçekler, bunca süs (oluşturmuş); ova, dağ, tepe ve vadiler yeşil ve mavi renklere bürünmüş.

94. Kimi kokusuyla hizmet eder, kimi güzel görünüşüyle kapıyı açar.

95. Kimi elini uzatıp tütsü tutar, kimi misk saçar ve dünya güzel kokar.

[11a] 96. Kimi doğudan bin türlü armağan sunar, kimi batıdan hizmet etmeye hazır bekler.

97. Saadet hizmet etmek için gelip kapıda durur, kapıda duran hizmet eder.

98. Dünya böyle hizmet için hazırlandı; düşman boynunu eğdi, ortadan kayboldu.

99. Dünyada hakanın şöhreti, ünü yayıldı; onu göremeyen gözlerin uykusu kaçtı.

100. Dünya huzura kavuştu, yasalar düzenlendi; (hükümdar) adını bu yasalarla yüceltti.

101. Kim cömert birinin yüzünü göreyim dese, yapabilirse gelip hakanın yüzünü görsün (imkanı varsa gelip hakanın yüzünü görsün.)

102. Kim cefasız, vefalı saadeti dilerse; huyu, karakteri vefa olan saadetlinin (saadetli hakanın) yüzüne baksın.

103. Kendin hiç zarar görmeden sadece fayda dilersen buraya gel; gönül vererek hizmet et, sevgi duy.

104. Soylu, alçak gönüllü, merhametli birini göreyim dersen gel, bunu gör ve huzur bul.

105. Ey iyi yaradılışlı, asil soylu (hakan); dünya sızsiz kuru (boş) kalmasın.

106. Ey devletli hükümdar, Tanrı sana saadet verdi; onun adını binlerce defa zikrederek ona şükretmen lazım.

107. Atasözünde geçen bu söz, çok eski bir sözdür; babanın yeri ve adı oğula kalır.

108. Binlerce el ona seçkin nesnelerden oluşan armağanlar sundu; işte Kutadgu Bilig (mutlu olma bilgisi) de benim armağanım olsun.

109. Onların armağanları gelip geçicidir, benim bu armağanım ise ebedi kalır.

110. Dünya (malı) ne kadar toplansa da tükenir, yok olur; söz yazılsa (sonsuz kadar) kalır ve dünyayı dolaşır.

[11b] 111. Ey devletli hükümdar, bu hakanın adı bu kitaba yazıldı ve bu ad ebedileşti.

112. Ya Rab, sen onun devletini arttır, dileklerinin tamamını yerine getir; bütün işlerinde sen ona arka çık, destek ol.

113. Onun sevdiklerine sağlık ver, düşmanlarını ortadan kaldır; sevincini sürekli hale getir, endişesini yok et.

114. Yağmur yağa dursun, çiçekler açılsın; kurumuş ağaçlardan perçemler salınsın.

115. Şansın dönerek hep yüzüne gülsün, düşman başı kavrularak hep eğik olsun.

116. Kara toprak bakır gibi kızıl olmadıkça, ateşten yeşil çiçek bitmedikçe,

117. Saadetli hükümdar, bin bir saadetle yaşasın; görmeyen gözlerin göz bebekleri onun ateşiyle, parlaklığıyla delinsin.

118. Başka ne arzusu, dileği varsa Tanrı ona versin; her zaman arka çıksın, destek olsun.

119. Sevinçle, huzurla ve güvenle hüküm sürsün, ülkesini yönetsin; Lokman'ın ömrü kadar yaşasın.

V.

Yedi Yıldız ve On iki Burç

120. Yaratan, rızık veren, bağışlayan Tanrı'mın adıyla söze başladım.

121. Bütün âlemi istediği gibi yarattı, güneşi ve ayı dünya için parlattı.

122. Bak, o, sürekli dönen evreni yarattı; onunla birlikte gök kubbe de dönüyor.

123. Mavi göğü ve göğün üzerinde yıldızları, karanlık geceyi ve parlak gündüzü yarattı.

[12a]

124. Bu gökteki yıldızların bazıları süs, bazıları kılavuz ve bazıları da öncü birliklerdir.

125. Bazıları halk için yaratılmış, bazıları da yol bulmak için kılavuz olur.

126. Bazıları daha yüksek, bazıları daha alçaktır; bazıları daha parlak, bazıları daha sönüktür.

127. Bunların en üstünde Zuhâl (Satürn) dolaşır, iki yıl sekiz ay bir burçta kalır.

128. Ondan sonra ikinci olarak Müşteri (Jüpiter)'dir, on iki ay bir burçta kalır.

129. Üçüncü olarak Merih (Mars) gelir, kibirli bir şekilde dolaşır; nereye baksa yeşermiş olan kurur.

130. Dördüncüsü dünyayı aydınlatan Güneş'tir; ona yaklaşır ve onunla bakışırsan seni aydınlatır.

131. Beşincisi Zühre (Venüs)'dir, sevimli yüzünü gösterir; severek baktığı zaman huzur bulursun.

132. Sonra Utarit (Merkür) gelir, kime yaklaşırsa o bütün dilek ve arzularına kavuşur.

133. Bunlardan en altta dolaşan Ay'dır, Güneş'le karşılıklı bakıştıklarında dolun ay olur.

134. Bunlardan başka on iki burç vardır; bazıları iki evli, bazıları ise birinin eni kadar yer tutarlar.

135. Koç bahar yıldızıdır, ondan sonra Boğa gelir; İkizler, Yengeç burcuyla savaşıyor dolaşır.

136. Cesur Arslan ve komşusu Başak, onlardan sonra Terazi ve Akrep ve arkadaşları Yay gelir.

137. Bunlardan sonra Kova, Oğlak ve Balık gelir; bunlar doğduğu zaman gökyüzü aydınlanır.

138. Üçü bahar, üçü yaz yıldızı; üçü güz, üçünün de kış yıldızı olduğunu bil.

- [12b] 139. Üçü ateş, üçü su, üçü hava, üçü topraktır, bunların sayesinde dünya düzenli ülke haline geldi.
140. Bunlar birbirine düşmandı, (Tanrı) düşmana düşman gönderdi ve ışınlarını kesti.
141. Birbirlerine aman vermez düşmanlar karşılıklı anlaştılar, birbirleriyle görüşmeyen düşmanlar öçlerini yok kinlerini, düşmanlıklarını bitirdiler.
142. Her şeyi düzenleyen Tanrı'm; bunları da yoluna koydu, düzenledi ve onları barıştırdı.
143. Bundan sonra insanoğlundan bahsettim; akıl, bilgi ve anlayış insanın değeridir.

VI.

İnsanoğlunun Değerini Bilgiyle Ortaya Koyduğunu Anlatır

144. Tanrı insanoğlunu yarattı ve seçip yüceltti; ona erdem, akıl, bilgi ve anlayış verdi.
145. Ona hem gönül hem de konuşma yeteneği verdi, hem hayâ hem de temiz yaradılış verdi.
146. Bilgi verdiği için insan bu gün yüceldi, anlayış verdiği için düğüm çözüldü.
147. Tanrı kime anlayış, akıl ve bilgi verirse o birçok iyiliğe el uzatır.
148. Bilgiyi büyük, anlayışı ulu bil, seçilmiş kulu bu ikisi yüceltir.
149. Bu söze şahit olarak, işte bu söz geldi; bu sözü dinle ve sözünü burada kes.
150. Anlayış nerede olursa orası ululuk bulur, bilgi kimde olursa o büyüklük kazanır.
151. Anlayışlı anlar, bilgili bilir; bilen ve anlayan dileğine kavuşur.
- [13a] 152. Bilgi ne der, manasını bil; bilgili olan insandan hastalık uzaklaşır.
153. Bilgisiz olan kişi her zaman hastalıklı olur, hastalığı tedavi etmezse kişi çabuk ölür.
154. Ey bilgisiz, git, hastalığını tedavi et; ey kutlu bilge, bilgisizliğin ilacını sen söyle.

155. Anlayış burunsalıktır, insan onu doğru yola sevk ederse bütün dileklerine ve binlerce arzusuna ulaşır.

156. İnsanda anlayış olursa bak, faydası da çok olur; insan bilgili olursa değerli olur.

157. Bilgili insan bütün işi gücü anlayışla yapar, eline geçirdiği zamanı bilgiyle korur.

VII.

Dilin Erdemini, Faydasını ve Kusurlarını Söyler

158. Anlayışa, bilgiye tercüman olan bu dildir; bu fasih dilin insanı aydınlatacağını bil.

159. İnsanı dil değerli yapar, dil sayesinde insan saadeti bulur; insanı dil değersiz yapar, insan dili yüzünden başından olur.

160. Bak, dil eşikte yatan aslan gibidir; ey ev sahibi, uyanık ol, başını yer.

161. Dilinden dolayı sıkıntı çekmiş kişi ne der, dinle; bu söze göre işini yap, bu sözü kendine iş edin.

162. Dil, benim çok sıkıntı çekmeme sebep olur, başımı kesmesinler (diye) ben dilimi keseyim.

163. Sözüne dikkat et, başın gitmesin; diline dikkat et, dışın kırılmasın.

164. Halkın dili kötüdür, senin hakkında konuşur; insanın yaratılışı kıskançtır, etini yer.

[13b] 165. Bilgili (kişi), bilgi ile dilin bilinçli (olgunlukla) kullanılmasını söyledi; ey dil sahibi, başını koru.

166. Eğer sıhhat istiyorsan faydasız sözler söyleme.

167. Bilerek söylenen söz bilgi sayılır, bilgisizin sözü kendi başını yer.

168. Çok sözde daha çok fayda görmedim, tekrar söylenen sözde de fayda bulmadım.

169. Çok konuşma, birer birer ve az az konuş; binlerce sözün düğümünü tek bir sözde çöz.

170. İnsan söz ile yükseldi, hakan oldu; çok fazla söz, başı gölge gibi yere serer.

171. Bilgi çok konuşana, “gevezelik etti” der; konuşmayana da “dilsiz” der.

172. Eğer öyle ise sen güzel ve açık konuş; söz, güzel ve açık söylenirse kişiyi yükseltir.

173. Dilini iyi koru, başın korunsun; sözünü kısa kes, ömrün uzasın.

174. Dilin çok faydası var, çok da zararı var; dil bazen övülür bazen de binlerce defa sövülür.

175. Mademki böyle, sözünü bilip söyle; sözün körlere gören göz olsun.

176. Bilgisiz insan, şüphesiz, kördür; ey bilgisiz, yürü bilgiden payına düşeni al.

177. Bak, doğan ölür, ondan iz olarak sadece söz kalır; sözünü güzel söyle, ölümsüz ol.

178. İnsan iki şey sayesinde yaşlanmaz; biri iyi davranışdır, diğeri de güzel sözüdür.

179. Bak, insan doğdu ve öldü, geriye sadece sözü kaldı; insanın kendisi gitti, adı kaldı.

[14a] 180. Ey bilge, ölümsüz bir hayat dilerse davranışın ve sözün iyi olsun.

181. Dili övüp arada da sövmemin maksadı, sana sözün ne olduğunu anlatmaktır.

182. Hiç söz söylememeyi anlayış, hoş karşılamaz; insan gereken sözü söyler, gizlemez.

183. Ey yiğit, ben sözümü oğluma söyledim; oğlum benden daha alt derecededir, bana eşit değildir.

184. Ey oğul, ben sözümü sana söyledim; bu nasihatleri sana verdim.

185. Benden sana altın, gümüş kalırsa; bunları bu sözlerle eşit sayma.

186. Gümüşü bir iş için harcarsan tükenir, yok olur; sözüme göre iş yaparsan gümüş kazanırsın.

187. İnsandan insana miras kalan sözdür, vasiyet edilen sözü tutmanın faydası yüz mislidir.

188. Ey akıllı bilge, eğer bu gün utanarak, çekinerek özür dilersem kaşını çatma.

VIII.

Kitap Sahibinin Özrünü Söyler

189. Ey akıllı bilge, dileğim benden sonra gelecek olanlara söz söylemekti.

190. Anlayış karşı geldi: “İyice dikkat et, sözün yanlış olursa zararı sana dokunur.” dedi.

191. Halkın dili kötüdür, senin hakkında konuşur; insanın yaratılışı kışkançtır, etini yer.

192. Dikkatlice baktığımda yük hafifledi; kendime: “Sözünü söyle, içindekilerin hepsini dök.” dedim.

[14b] 193. Ey cesur yiğit, neden diye sorarsan sana söyleyeyim; sözümü anlatayım.

194. İnsan yanıldığı için ona “yanılan” adı verildi; yanılmak, insan için yaratıldı.

195. Yanılmayan bir kişi söyle bana; ben sana yanılmış yüz binlerce kişi söyleyeyim.

196. Bilgili olanlar çok azdır, bilgisizler ise çoktur; anlayışsız olanlar çoktur, anlayışlı olanlar ise nadirdir, bunu bil.

197. Bilgisiz, bilgili insana düşman oldu; bilgisiz, bilgili insana savaş açtı.

198. İnsandan insana çok fark vardır; bu farklar bilgidir dolayısıyla, işte dilim bunu söyler.

199. Bu sözleri bilgili olan için söyledim, bilgisiz olanın dilini bilemem.

200. Bilgisiz olanla hiç konuşmuşluğum yoktur; ey bilge, işte ben senin kulunum.

201. Sözümü sana söylemiş olduğum için, çekinerek senden işte bu özrü diledim.

202. Sözü söyleyecek olan hem şaşırır hem yanılır; anlayışlı olan duyduğunda doğrusunu açıklar ve düzeltir.

203. Söz, deve burnu gibi burunsalıktır¹³⁵¹; dişi devenin boynu gibidir, nereye götürülürse oraya gider.

204. Sözü bilerek söyleyecek çok kişi vardır; onu anlayacak olan kişi benim için çok daha değerlidir.

205. Bütün iyilikler bilgiyle, bilginin faydası sayesinde; atasözü: “bilgiyle göğe bile yol bulundu.”

206. Sen bütün sözlerini bilgiyle söyle; herkes bilgiyle yüce olur, bunu bil. (bilginin her şeyden ve herkesten üstün olduğunu bil)

207. Söz, mavi gökten kara toprağa indi; insan sözüyle kendini değerli kıldı.

[15a] 208. İnsanın gönlü dipsiz deniz gibidir; bilgi, dibinde yatan inci gibidir.

209. İnsan, inciyi denizden çıkarmazsa; ister inci olsun ister çakıl taşı, ne önemi var.

210. Altın, kara toprak altındaki bir taştır; çıkarılırsa beylerin başında süs olur.

211. Bilgili insan, bilgiyi diliyle ortaya çıkarmazsa; yıllarca yatsa, saklı kalsa onun bilgisi aydınlatmaz.

212. Anlayışlı ve bilgili olmak iyidir; eğer bunları bulursan kullan, uçarak göğe yüksel.

213. Anlayışa, bilgiye aklı ile ulaşmış olan bu memleketin beyi, ne der, dinle!

214. Dünyaya hükmedecek olan insanın anlayışlı olması gerekir; halka hâkim olmak için hem akıl hem de yürek gerekir.

215. Dünyaya hükmeden anlayışla hükmetti; halka hâkim olan bilgiyle hâkim oldu.

216. İnsanoğlu dünyaya geldiğinden beri anlayışlı olanlar tarafından iyi kanunlar ortaya kondu.

217. Bugüne kadar hangi zamanda olursa olsun, her zaman en yüce yer bilgili insana aittir.

218. Kötü kişiler anlayışla azalır, halkın karışıklığı bilgi ile çözülür.

¹³⁵¹ Deve burnuna geçirilen halka.

219. Bu ikisi (anlayış ve bilgi) ile (işleri) düzene koyamazsan, bilgiyi bırak; bundan sonra sen eline kılıcı al.

220. Akıllı, bilgili ve halkın başı olan beyler, bilgisiz insanın işini kılıçla düzenlemişlerdir.

221. Dünyaya hükmedecek olan kişi anlayışı bilse daha iyi, halka hâkim olacak kişi bilgili olsa daha iyi olur.

222. Bu ikisi insanda toplanırsa insan tam olur; tam olan insan, dünyayı tamamen elde eder, dünyanın nimetlerinden yararlanır.

[15b] 223. Eğer iki dünyayı da istiyorsan bunun çaresi yaptığın iyiliklerdir.

224. Eğer iyi biri olmak istiyorsan yürü, git iyilik yap; bu söz sana yeter.

225. İnsan ölümsüz değildir, onun adı ölümsüzdür; iyi insanın adı bu yüzden ölümsüzleşti.

226. Kendin ölümsüz değilsin, adın ölümsüzdür; adın ölümsüz olsa kendin de ölümsüz olursun.

IX.

İyi Olanlara Katılmanın Faydasını Söyler

227. Eğer halka hükmedecek duruma gelirsen, hareketlerinle ve sözlerinle her zaman iyilik yap.

228. Gençlik kaçır, yaşam uçar; düş gibi olan bu dünyadan kendin de çabuk göçüp gidersin.

229. Yaşamını sermaye yap, kazancı iyiliktir; bu sana yarın iyi yiyecek ve giyecek olur.

230. İnsanların iyisi ne der, dinle; yaşayıp nefes alanlar sonunda ölecektir.

231. Bak, dünyada nice yiğitler doğdu; hepsi belli bir zaman yaşadı ve yine öldü.

232. İster bey, ister kul olsun ya da ister iyi, ister kötü olsun; kendileri öldüğünde adları iz olarak kaldı.

233. Şimdi bu yere sahip olma sırası sende, her zaman herkesten daha iyi ol ve iyilik yap.

234. Sonunda her canlı ölecektir ve yatakları toprak olacaktır; bak, insan iyilikle ölürse adı (sonsuz kadar) canlı kalır.

235. Dillerde dolaşan iki türlü ad vardır; biri iyidir, biri kötüdür dünyada sadece bunlar kalır.

[16a]

236. Kötüye sövgü, iyiye övgü olur; özüne bakıp gör, hangisini ister?

237. Ey temiz insan, özün iyi olursa adın övülür; eğer kötü olursa sövülür.

238. Küstah Zahhak nasıl da sövülen oldu, Feridun nasıl da saadetle övgüye mazhar oldu.

239. Biri iyiydi, onu övdüler; biri kötüydü, onu sövdüler.

240. Senin için iyi mi yoksa kötü mü daha iyi? Sövülmek mi yoksa övülmek mi istiyorsun?

241. Hangi birisini istersen onu seç, (sonucu) iyi veya kötü olursa yarın pişman olma.

242. Tecrübeli insanın sözü buna benzetilir, tecrübeli insan halkın işini bilir.

243. Bak, insan iyi adıyla alkışlanır; kötü ad sahibi olan insan ölünce lanetlenir.

244. Kötülük yapanı kaç defa sınıdım, gün geçtikçe gücü azaldı ve gücü bitti.

245. Ey bilgili insan, kötülerin hiç bir işte başarılı olmadıklarına çok şahit oldum.

246. Kötülük ateştir, o ateş yakıcı olur; kötülük yolunda geçit yoktur, (o yol) yanan bir yoldur.

247. Bizden önce gidenlere dikkat edersen, ister halktan biri ister dünyaya hükmeden beyler olsun,

248. Bunlardan hangisi bilgiyi bulduysa, dünyaya ve zamana onlar hâkim olmuşlardır.

249. Dünya beylerinden bilgili olanlar, en iyi yasaları ortaya koymuşlar ve insanların en iyileri de onlar olmuştur.

250. Bu gün kim iyi ad sahibi olursa, iyilerin başında en önce onlar gelir.

[16b]

251. Kim bilgiye yakın bilge bir bey ise, bilgili kişileri kendine yaklaştırmıştır.

252. El attığı her işi dikkatlice yapmıştır; işini bilgi ile yaparak halkı yönetmiştir.
253. Ülkesini düzenlemiş olduğu için halkı zengin olmuş; halkın zenginliğini kendine kalkan etmiştir.
254. İyi ad sahibi olmuş, cömertliğiyle şöhret kazanmıştır; cömert kişi ölse de adı hep hayattaymış gibi zikredilir, adı yaşar.
255. Öleceğini bilerek kendine hazırlık yapmış, adını kitaplara yazdırıp yaşayanlara bırakmış.
256. Bu gün (bu kitapları) kim okursa onları bilir, onlara benzemeye çalışır ve böylece onlardan iyilik gelmeye devam eder.
257. Dünyada bilgiden daha değerli ne vardır? İnsana bilgisiz dense, insan için bu ağır bir hakarettir.
258. Dünyada ömrünü tecrübeyle geçirmiş bilgili insan ne der, dinle!
259. Bilgisiz insana başköşede yer verilse bak, başköşe eşik sayılır, eşik de başköşe olur.
260. Eğer bilgiliye eşikte yer verilse, o eşik başköşeden daha yüksek olur.
261. Dünyadaki yeri ister başköşe ister kapı eşiği olsun, bütün bu saygı bilgi sayesinde.
262. Bak, soylu kişi iki türlüdür: biri bey, biri bilge; bunlar insanlığın başıdır.
263. Onlardan başka hepsi hayvan sürüsü gibidir; istersen bunu, istersen onu tut.
264. Şimdi sen hangisisin? Bana açıkça söyle; üçüncüden kaçıp ikisinden biri ol.
265. Biri eline kılıç alıverdi, halkı nizama sokar; diğeri de eline kalem alıverdi yürünecek yolu temizler.
- [17a] 266. İyi yasalar onlardan süregeldi, bunlar mirastır; (insan bunlara) ulaşırsa (kendini) yukarıya doğru bırakır, yükselir.
267. Ölen kişiden yaşayana kalan miras sözdür; miras kalan sözü yerine getirirse yüzlerce faydası olur.
268. Bilgisiz insan besbelli kördür; ey gözsüz, ey kör, bilgiden payına düşeni al.

269. İnsanın süsü sözdür, bu söz birçok çeşittir; ey dilim, iyi sözlü insanı öv.

270. Bu durumu açıklayan, buna benzer Türkçe bir atasözü vardır; buna benzeterek şunu söyledim.

271. Aklın ve dilin süsü sözdür; insanın süsü yüz, yüzün süsü de gözdür.

272. İnsan diliyle söz söyler, sözü güzel olursa saygınlık kazanır.

273. Şimdi Türk beylerine dikkatlice bakarsan, beylerin en iyileri bu Türk beylerindedir.

274. Bu Türk beylerinin arasında adı en çok bilinen ve saadeti açık olan Alp Er Toga idi.

275. Onun bilgisi yüceydi ve erdemi çoktu; anlayışlı, bilgili ve halkın seçkiniydi.

276. Farslar ona Efrasiyab der, bu Efrasiyab birçok ülkeyi yağmalayıp ele geçirmiştir.

277. Bir yere hâkim olup sonra da idare etmek için çokça bilgi ve erdem gerekir.

278. Farslar bunu kitaba yazmışlardır, kitapta yazılı olmasaydı onu kim anlayacaktı?

279. Cesur ve yiğit er güzel söylemiş, yiğit insan sıkı düğümleri çözer.

280. Bu dünyaya hâkim olmak için binlerce erdem gerekir, yaban eşeğini yenebilmek için cesur aslan olmak gerekir.

[17b] 281. Dünyaya hâkim olana binlerce erdem gerekir, bununla (bu erdemle) ülkesindeki sisleri, kara bulutları dağıtır.

282. Kılıç vursa düşman boynunu keser; yasalarla ülkesini, halkını düzenler.

X.

Bilgi ve Anlayışın Erdemlerini ve Faydalarını Söyler

283. Ey akıllı bilge, dileğim söz söyleyip anlayışı ve bilgiyi anlatmaktı.

284. Karanlık gecede akıl meşale gibidir, bilgi seni aydınlatan ışıktır.

285. İnsan akılla yükselir, bilgiyle büyür; insan bu ikisi sayesinde saygı görür.

286. Buna inanmazsan, Nûşin-Revan'a bak; akıl gözüyle dünyayı aydınlattı.

287. Bilgili insanın sözü bana şu şekilde ulaştı: Kendisi cehennemlikken cehennemden uzaklaştı.

288. Yasaları doğrulukla uyguladı ve halkı zenginleştirdi; o iyi bir devirde, iyi bir ad bıraktı.

289. Küçük çocuğa bak, akla yavaş yavaş ulaşacaktır; asıl yaşına ulaşmadıkça kalem oynamaz.

290. Bak, akıllı insan yaşlanınca bunar; akıl gitti diye kalemi de susar.

291. Eğer bir deli, birini vurup öldürse ona ölüm cezası yoktur ve onun kefaleti verilmez.

292. Neden diye sorarsan, o akılsızdır; akılsız kişiler nasipsizdir.

293. Bu saygı ve hazırlık akıl içindir; akılsız kişi bir avuç balçık gibidir.

[18a] 294. Dikkat edilirse, herkes saygı görmek için güzel kıyafetler giyer; akıllı ve bilgili insan (kıyafetiyle değil) aslıyla değerlidir.

295. Kimde akıl varsa o asil olur; kimde bilgi varsa o bey olur.

296. İnsanoğlu elini kara toprağa uzattı, herkese bilgi ulaştırdı.

297. İnsan akıl sayesinde asil olarak bilinir, beyler devlet işini bilgi ile düzenler.

298. Binlerce erdem ve çokça övülen işler, akıl ile yapılmış olduğu için övüldü.

299. Aklın azını azımsama, faydası çoktur; bilginin azını azımsama, insan için değerlidir.

300. Bilginin söylemiş olduğu sözü dinle ve düşün; şu dört şeyin azını azımsama.

301. Bu dördünün biri ateş, birisi de düşmandır, üçüncüsü ise hayatın tuzağı olan hastalıktır.

302. Bunlardan bir diğeri de bilgidir; başköşenin en tepesinde olan bu dört şeyi değersiz sayma! Bunların değeri çok yüksektir.

303. Bunların her biri hem çok faydalı hem de çok zararlıdır; bazıları borç bazıları da alacak gibidir.

304. Bilgi kimya gibidir, her şey toplu durur; akıl onun sarayıdır, her şey oraya yığılmıştır.

305. Kokulu ve bilgili şeyler aynıdır, gizlesen de aslı değişmez.

306. Kokuyu (parfümü) gizlersen kokusundan belli olur, dili gizlesen de yine dille ölçülürsün (ne gizlersen gizle dilin seni ele verir).

307. Bilgi hiçbir zaman fakir olmayacak bir zenginliktir; kurnaz bir hırsız ona ulaşıp onu alamaz.

308. Bilgi ve akıl kişiye köstektir, kösteklenen kişi faydasız olan şeylere pek gitmez.

[18b] 309. İnsan çok sevdiği atını bağlı tutar, gerekli olan atını korur.

310. Köstekli olan kaçamaz gerektiği gibi yürür, bukağılı olan uzaklaşamaz istenildiği gibi gider.

311. Akıl senin için iyi ve sadık bir dosttur; bilgi senin için çok merhametli bir kardeştir.

312. Bilgisiz insana, kendi bilgisi ve hareketleri düşmandır; başka (düşmanı) olmasa bile bu ikisinin mücadelesi yeter.

313. Buna benzer Türkçe bir atasözü vardır; bunu oku, gönlünde ve aklında tut!

314. Akıllı kişiye akıl uygun bir eştir, bilgisiz kişiye hakaret uygun bir addır.

315. Bilgili insan için bilgi tamamen bir giysi ve yiyecek gibidir; bilgisiz insanın yaptıkları onun kötü arkadaşlarıdır.

316. Ey akıllı insan, öfkeyi kendinden uzaklaştır; ey bilgili bey, hiddetlenme, iyi ad sahibi ol.

317. Bu ikisiyle acele edip bir iş yapma, eğer yaparsan hayatını mahvedersin.

318. Öfkeyle yapılan işin (sonucu) her zaman pişmanlıktır; kişi hiddetlenip iş yaparsa (yaptığı) işte yanılır.

319. İnsanın sakin ve yumuşak huylu olması gerekir, güneş ve ayın doğması için insanın sakin olması gerekir.

320. (İnsana) hem asalet hem de tatlı dillilik gerekir; (insanın) hem akıllı hem de bilgili olması gerekir.

321. Bilgiyi iyi seçmesi için akıllı olması gerekir, işi tamamlaması için de bilgili olması gerekir.

322. Faydalı ve faydasız olana iyice dikkat ederek, gerekli ve gereksiz olanı gerçekten soruşturup,

323. Ayırt edebilse, seçebilse, eleyebilse, bütün işlerinde kendini tutabilse,

[19a] 324. Sonunda işleri tam ve sağlam olur; bilgili kişiler yemeği pişmiş yer.

325. Böyle olan insan dileğine kavuşur, her iki dünyada da işi düzenlenir. (yolunda gider)

326. Öfke ve hiddet insan için kötüdür, bu ikisi yüzünden insan bedeni her zaman eziyet çeker.

327. Ey yüzü gülen, bilgili bilge bu söze benzeterek ne der, dinle; işlerini bu söze göre yap.

328. İnsan hiddetlenirse bilgisiz olur; eğer öfkelenirse, (öfke onu) akılsız kılar.

329. Hiddetlenmek kötüdür, insandan bilgiyi alıp götürür; yumuşak huylu insan bile hiddetlenince küstahlık eder.

330. Bilgili kişi ne der, dinle; bilgili kişinin sözü gerçekten sevgili can gibidir.

331. Bak, bu birkaç şey insan için kötüdür; insan bunu bilirse ve (yaparsa) bedeni çürür.

332. Bunlardan biri, yalandır; bir diğeri ise verdiği sözden dönmektir.

333. Üçüncüsü de biri severek içki içerse şüphesiz (bu kişi) tamamen heder olur.

334. Ve biri de insanın inatçı yaradılışlı olmasıdır, bu inatçı insan asla mutlu olamaz.

335. Bir diğer uygunsuz davranış küstahlıktır, bu kişiler başkalarının evinde tozu-dumana katar.

336. Yine bir diğeri de dili hep öfkeli olandır, (bunu) bil! Ağzını açıp söverse insanı kırar.

337. Bu birkaç şey bir kişinin üzerinde toplansa kutsal saadet ondan kaçıp uzaklaşır.

338. Şans yüzüne gülmez, başı döner; onunla birlikte hâl ve hareketi de değişir.

[19b]

339. Ey iyi insan, yürü, iyilik yap; iyilik yapanın işi her zaman düzgün gider, (yolundadır).

340. Şimdi dinle, yumuşak huylu ve sınanarak devlet hâkimiyetine ulaşmış kişi ne der,

341. Bu iyi (insan) ne kadar yıl yaşarsa yaşasın yaşlanmaz; kötülük (yapan kişi) ne kadar ıslah edilirse edilsin iyi (insan) olamaz

342. Ömrü kısa olan kötü (insan) pişmanlıkla yaşlanır, ömrü uzun olan iyi (insan) pişman olmadan yaşar.

343. İyi (insan) her gün yeni bir dileğine kavuşur, kötünün gün geçtikçe sıkıntısı bin kat artar.

XI.

Kitabın Adını, İçeriğini ve Kendisinin İhtiyarlığını Söyler

344. Kitabın adını “Kutlu Bilgi (Kutadgu Bilig)” koydum; okuyana mutluluk versin, elinden tutup yol göstereyim.

345. Ben sözümü söyledim, kitap yazdım; uzanıp iki dünyayı elinde tutacak bir kitaptır.

346. Kişi iki dünyayı saadette tutarsa mutluluğa erişir, bu sözüm tamamen doğrudur.

347. Ey iyi insan, sözün başında hükümdar Kün Togdı’nın dürüstlüğünü (ve iyi insan olduğunu) anlatayım dedim.

348. Daha sonra Ay Toldı’dan bahsettim, kutsal saadet güneşi onun sayesinde parlar.

349. Bu Kün Togdı denilen gerçek adalettir, Ay Toldı denilen ise bak, saadettir.

350. Daha sonra Ögdülmiş’i anlattım; bak, o insanı yücelten aklın adıdır.

351. Ondan sonrası bu Odgurmış’tır, ben bunu akıbet olarak yorumladım.

[20a]

352. Ben sözümü bu dört şey üzerine söyledim, okursan anlaşılacak; sen dikkat et, iyi kavra!

353. Ey sevinç içinde yaşayan iyi genç, sözümü heder etme; gönülden dinle!

354. Çaba göster, doğruluk yolundan şaşma; gençliğini heder etme, ondan faydalan!

355. Gençliğin değerini bil, senden çabuk geçer; her ne kadar sıkı tutarsan tut hayat kaçır, gider.

356. Sende gençlik gücü varken heder etme, her zaman itaat edip hizmet et.

357. Ben gençliğimi arzularım, pişmanım; pişmanlığımın bir faydası yok, bu yüzden susuyorum.

358. Kimin yaşı kırkı geçerse, gençlik o insana esenlik dileyip vedalaşır.

359. Elli yaşıma elini bana değdirdi, kuzgun tüyü gibi olan başımı kuğu tüyüne çevirdi.

360. Elli (yaşıma) şimdi “Bana gel.” diyerek beni çağırıyor, (ecel) tuzağı olmazsa şimdi daha öteye gideceğim.

361. Kim altmış yaşını doldurduysa onun zenginliği gitmiştir ve bundan dolayı baharı kış olmuştur.

362. Otuzun biriktirdiğini elli geri aldı, altmış elini değdirirse neler yapacak?

363. Elli, ben sana ne yaptım, şimdi bana bu kini neden biriktirdin?

364. Gençlikte bütün yaptığım işlerim zevkti, şimdi yediğim yemeği bana zehir etti.

365. Bedenim ok gibi, gönlüm yay gibiydi; şimdi bedenim yay gibi oldu, gönlümü ok gibi yapmam lazım.

366. Gençlik benim için neyi biriktirdiyse yaşlılık gelip onu aldı, sana da (bir gün) gelecektir.

[20b]

367. Ey ağıt yakan, zahmet ve sıkıntı ile ayların ve yılların esiri oldum; gel benim için de ağıt yak.

368. Kösteksiz olan ayağım halsiz düştü, adım atamıyor; gören gözbebeğim karardı, parlamıyor.

369. Zevk gitti, kursağımın ateşi söndü; gençlik adı benden uzaklaştı.

370. Ey ak sakallı, uyan! Ölüme hazırlan! Bu geçen günlerine yüksek sesle ağla, ağıt yak!

371. Zamanın boşa geçip gitti, bu geriye kalan günlerinde af dile, tövbe et!

372. Ey ebedi, ölümsüz, kimseye muhtaç olmayan Tanrı'm, bu sayısız canlıyı ölüm için yarattın.

373. Senden bu sözle dilediğim duam şudur: Beni biraz daha yaşat ve ömrümü uzat.

374. Senden güç isteyerek bu söze başladım; tamamlamak için de Tanrı'm sen güç ver.

375. Ey dilim, durma yaratana, uygunsuz (şeyleri) benden uzaklaştırana öv.

376. Seçti, yarattı ve gönlümü aydınlattı; gönlümü doğru yol üzerinde huzur içinde tuttu.

377. Karanlıktaydım, gecemi aydınlattı; karanlığa gömülmüştüm, güneşimi doğurdu.

378. Yolumu kaybetmiş koşuyordum, bana yol gösterdi; o korumasaydı ateşte yanardım.

379. Seçti, ayırdı, beni yükseltti; yolunu kaybedenlerden beni uzaklaştırdı.

380. Gönlümü aydınlıkla, dilimi tanıklıkla (kelime-i şehadetle) süsledi.

381. Sevgili peygamberin yolu beni (kurtuluşa) ulaştıracak, o peygamber kendisi bana şefaathçi olsun.

[21a] 382. (Tanrı) gönül, göz, akıl, anlayış ve bilgi, konuşma ve yazma yeteneği verdi.

383. Bunların hepsi Tanrı'mın faziletleriydi, benim gibi ibadetsiz bir kula değer verdi.

384. Şimdi ben bunun şükrünün nasıl ödeyeyim? Aylarca ve yıllarca yaşasam bile (ödeyemem).

385. Ey Tanrı'm, sen benim acizliğimi bilirsin; ben sıkıntılarımı ve düşmanlarımı sana açar, anlatırım.

386. Ben sana birinin bile şükrünü kılamam, (Tanrı'm) sana layık şükür nasılsa sen benim için şükret.

387. Doğruluk yolunda beni doğru tutuver, benden bu iman elbisesini çıkarma.

388. Benim bu canım tenimden çıkarken son nefesimi şehadetle kes.

389. Kara toprağın altında yalnız kalırsam orada da çokça rahmetini bana gönder.

390. İbadetsiz kulunum ve günahım da çoktur; ey aziz (Tanrı), kendi faziletinle (benim günahlarımı) bağışla.

391. Bütün inanç sahiplerine merhamet et (inanç sahiplerini bağışla), gelecekteki ebediliğin yüzünü bana bugünden göster.

XII.

Söz Başı Hükümdar Kün Togdı Hakkında

392. Bak, akıl arz eder ve bilgi bildirir; dönek dünyanın huyunu sana anlatır.

393. Bu yaşlı dünya vefasız ve dönek huyludur; davranışları genç bir kız gibidir ama bakarsan yaşı büyüktür.

394. Bazen davranışları kız gibidir, hareketleri sevimlidir; kendini sevdire, elini uzatıp tutsan elini vermez.

[21b] 395. Onu seveni sevmez, geyik gibi kaçır; ondan kaçana yapışır, ayağına sarılır.

396. Bazen bakarsın süslenip takip ederek peşinden koşar, bazen de görmemiş gibi davranıp yere bakar.

397. Bazen bakarsın yine yüzünü çabucak çevirir, nazlanır; her ne kadar tutmak istesen de kendini vermez.

398. Nice beyleri yaşlandırdı, kendisi yaşlanmadı; birçok beyi görüp geçirdi, sözü kesilmedi.

399. Dünyada bilgelerin başı olan bir bey vardı, beylik hâkimiyeti uzun yıllar sürdü.

400. Adının Kün Togdı olduğu belliydi; bahtı açıktı, dünyada şöhret kazanmıştı.

401. Dürüst yaradılışlı ve yumuşak huyluydu, sözleri tamamen gerçek ve gözü, gönlü zengindi.

402. Bilgili, akıllı ve uyanık bir beydi; kötüye ateşti, düşman için felaketti.

403. Ayrıca cesur, gururlu ve dürüst yaradılışıydı; bu yaradılışı onu günden güne yükseltti.

404. Büyük bir gayretle siyaset yapardı (devleti idare ederdi), bu gayret siyasetle yaraşır.

405. Şairin sözü buna benzeye geldi, (bunu) okuyanın gözü açılır.

406. Kötü ve düşkünlerin insandan uzaklaşması için insana gayret ve insaniyet eşit derecede gereklidir.

407. Kişiliğe gayret ve insaniyet gereklidir, kişinin değeri gayret ve insaniyeti kadardır (gayret ve insaniyetine denktir).

408. Bu hükümdar Kün Togdı bu yaradılışıyla güneş ve ay gibi parlayarak dünyayı aydınlattı.

409. Her kim akıllıysa onu çağırdı, her kim bilgiliyse onu yükseltti.

[22a] 410. Dünya seçkinleri, akıllı, bilgili ve halkın önde gelenleri onun etrafını sıkıca sardılar.

411. Bak halkın işini kendi düzenledi, yoluna koydu; yine de (ona yardım edecek) seçkin kişiler isterdi.

412. Kendisine yardım etsin, işleri yönetsin; kendisi dinlensin fakat işler aynı şekilde devam etsin.

413. Bir gün yalnız başına otururken kederlenip şöyle dedi: “Bu beylik ve emir verme işi yüce bir iştir.”

414. Dikkat edersen işi çoktur ve tamamı baş ağrısıdır; işlerin çoğunu yoluna koyan kişi akıllı ve değerlidir.

415. Devletin bütün işlerini kendim yapamam, bana işleri bilen ve işlerin başında durabilecek biri lazım.

416. Bana şimdi seçkin, akıllı ve bilgili kişilerin başı olan biri lazım.

417. Merhametli, güvenilir, doğru, davranışları dürüst, dili ve gönlü bir olan ve işleri bilen biri olması lazım.

418. Benim işlerimi yapabilen, benim içerde ve dışardaki işlerimi takip edebilen biri olsaydı.

419. Tecrübeli, başından birçok olay geçirmiş, yaşını başını almış kişi ne der; dinle!

420. İnsana yardımcı ve destekçi olabilecek akıllı, bilgili ve bilge elçiler lazım.

421. Bütün işleri bilen bir yardımcı lazım, insan işini bilerek yaparsa dileğine kavuşur.

422. Yardımcı çok olursa bey zahmet çekmez; bütün işleri düzenlenir, töre (düzen) bozulmaz.

423. Bütün işlerde yardımcı gerek, bunu bil; beylik işlerinde ise yardımcının daha fazla olmasına gayret et.

424. Bak, hükümdar yardımcı arayıp bulamadı; bütün işleri kendi ele aldı.

[22b] 425. Her geçen gün daha fazla zahmet çeker oldu, huzur bulacağı yerde payına her zaman zahmet çekmek düştü.

426. Mübarek ve kutlu insanın tecrübeyle söylediği bu söz, dikkat edilirse çok yerinde söylenmiştir.

427. Huzur istersen, o sıkıntıyla beraber gelir; sevinç istersen, o kaygıyla beraber yürür.

428. İnsan ne kadar yükselirse baş ağrısı (sorunlar) o kadar çoğalır, baş ne kadar büyürse o kadar büyük börk giyer.

429. Hükümdar bütün memlekete göz kulak oldu, bütün kilitli kapılar ona açıldı.

430. Uygunsuz harekette bulunanları elinden bağlayıp boğdu, kötülerini memleketinden sürüp uzaklaştırdı.

431. Bak, böyle ihtiyatlı ve dikkatli bir şekilde ülkesini idare etti; günden güne saadeti arttı ve yükseldi.

432. Şairin sözü buna benzeyerek ortaya çıktı; bu söze, bu şairin sözü temel teşkil etti.

433. Uyanıklığı ve bu ihtiyatı kişiler övmüştür, yüz binlerce kişi gafil olduğu için ölmüştür.

434. Bütün işlerde uyanık ol, gafil olma; ey gafil her iki dünyayı da düşün.

435. Bak, kendinden emin kişiler gaflete düşer; düşman saldırırsa önce gafiller ölür.

436. Her zaman ihtiyatlı davranıp böylece düşmanını yenmiş olan ve dünyaya hükmeden bu kişi ne der; dinle!

437. Ey dünyaya hükmeden, memleket istersen tedbirli ve dikkatli ol; ayrıca tedbirli ve dikkatli olmak şeriatın emrettiği bir iştir.

438. Bak, gafil kişi gafletle uyur; ey yaradılışı sert olan uyan, gafil olma!

439. Hükümdarın ihtiyatlı davranması memlekete faydalı oldu, bu fayda sayesinde memlekette huzur oldu.

[23a] 440. Memleketini düzene soktu, halk zenginleşti; o zamanda kurtla kuzu beraber su içti.

441. Sevenleri onu sevinçle övdüler, düşmanları bunu işitip boyun eğdiler.

442. Kimileri sığınmak için geldi, sığınmak diledi; kimileri geldi, hükümdarın eşiğini öptü.

443. Gönlü uyanık olan kişi ne der, dinle; bak, sözleri bin bir renkli çiçek gibidir.

444. Ey mutlu insan, kişinin davranışları dürüst ise bu beylik, uyanıklık çok iyi bir şeydir.

445. Beylik çok iyi bir şeydir ancak daha iyi olan yasalardır, yasaları doğru bir şekilde uygulamak gerekir.

446. Halkın beyi ne kadar iyi olursa ve dürüst davranırsa halk için o kadar mutlu bir dönem olur.

447. İnsanın iyi adı ne kadar kutsal bir saadettir, bu iyi adı insana sonsuz mutluluğu bahşetti.

448. İnsanlıkla halkın işini düzenlerse, o iyi insan ne kadar iyi bir bey olur.

449. Hükümdarın iyilikleri bütün memlekete ulaştı, bu şan ve şöhreti tüm dünyaya yayıldı.

450. Bak, memlekette ona yapılan dualar çoğaldı; iyi ad sahibi oldu, adı ve saadeti günden güne büyüdü.

451. Dünya halkı onu işitip onu arzuladı, ona bağlanmak için akarak, yığılarak geldiler.

XIII.

Ay Toldı'nın Hükümdar Kün Togdı'nın Hizmetine Uğramasını Söyler

452. Ay Toldı adlı zeki bir kişi vardı, bu şöhreti (hükümdarın şöhretini) işitti ve (ona gitmek için) hazırlığını tamamladı.

[23b]

453. Anlayışlı, bilgili, akıllı ve sakin yaradılışlı genç bir oğlandı.

454. Yüzü güzeldi, bakınca göz kamaşırdı; sözü yumuşaktı, dilinden bal damlardı.

455. Her çeşit erdemi tamamen öğrenmişti, bu erdemlere sahip olarak yaşıyordu.

456. Kendisine bakarak şöyle dedi: “Bugün ben binlerce erdemimle halkın önde gelenlerinden biriyim.”

457. Nasıl olur da ben burada (böyle) boşuna yaşarım, hükümdara gideyim, hizmet edeyim.

458. Bu erdemlerim hükümdara faydalı olsun; bana ihsanda bulunsun, sıkıntılarım geçip gitsin.

459. O akıllı, bilgili ve yumuşak huylu bir beymiş; erdem sahiplerini arıyormuş.

460. Şair sözünü buna benzeterek söyledi, diliyle ve sözleriyle de onu yansıtır.

461. Aklın değerini akıllı olan bilir; bilge bilgi satarsa, bilgili alır.

462. Deli bilginin değerini nasıl bilecek, bilginin nerede olduğunu bilgili olan bilir.

463. O bilginin adını bilgili olan bilir, bilgisiz olan bilginin değerini ne bilecek.

464. Bilginin değerini de bilgili olan bilir, cevherin değerini de cevher satan bilir.

465. Bak, bu Ay Toldı atını, kıyafetlerini ve silahını hazırladı; “Hükümdarın hizmetine doğru yola çıkayım.” dedi.

466. Bu bilge, zeki kendine gerekeni hazırladı; hükümdara doğru yöneldi.

467. Yine şöyle dedi: “Ben hükümdarın hizmetine yönelip (niyet edip) buradan kalkıp gidiyorum.”

[24a]

468. Yabancı yerde insana mal mülk gerekecektir, bu malım mülküm biterse benim yüzüm sararacaktır.

469. Kendim kullanıp geçimimi sağlamam için şüphesiz bana çok altın ve gümüş gerekecek.

470. Bilgisi engin denizler kadar olan mutlu insan sözünü sağlamlaştırıp şimdi ne der, dinle!

471. Her kim hükümdarın hizmetine gireyim derse, kısacası iki şey gereklidir.

472. Birincisi dürüstlikle hizmet etmesi ve mutlu olması için her zaman hastalıksız yani sağlıklı bir yaşam gereklidir.

473. Ey zeki (insan), bir diğeri de onu harcayıp kendine hazırlık yapabilmesi için som altın gereklidir.

474. Bundan sonra bu hizmet kabul görecektir, bunu bulursa (gerçekleştirirse) bu kapılar kapanmaz.

475. “Sıkıntıya düşersem bunlar benim işime yarar.” diye yanına som altın, gümüş, eşya ve mal mülk götürdü.

476. Evinden kalkıp çıktı, bazen yürüyüp bazen de dinlenip buraya geldi.

477. Sonunda hükümdarın (bulunduğu) şehre varıp ulaştı; canı gönülden istediği arzusuna kavuştu.

478. Şehrin içine girip konaklayacak yer aradı ama bulamadı; bak, bulamayınca da dünya ona dar geldi.

479. Canı sıkıldı, gidip bir imarethanede indi; sabredip gece orada yatarak geceyi geçirdi.

480. Bilge şimdi ne der, dinle; bu sözü sana bilerek ve bilgiden elde ederek söylemiştir.

481. Tanıdığı olmayan bir kişi yabancı bir kalabalığın arasına yalnız başına girerse durumu çok kötü olur.

482. Bu yeni gelen kişinin tanıdığı yoksa daima sıkıntı çeker ve çok zor bir duruma düşer.

[24b]

483. Tanıdığı olmayan kişiler kör gibidir; kör yolunu şaşırırsa onu ayıplama.

484. Kişi daha önce gitmediği bir memlekete girdiğinde dili tutulmuş gelin gibi olur.

485. Yabancıyı bağışla, onu içir ve ona yiyecek ver; ey akıllı bilge, misafiri iyi ağırla.

486. Yabancıyı iyi ağırlarsa kişinin gözü parlar, mutlu olur; misafiri iyi ağırlarsa sözü yayılır, şöhret olur.

487. İnsana her yerde tanıdık gereklidir, her türlü işler tanıdıkla düzenlenir, hallolur.

488. Bu Ay Toldı bir zaman bu şekilde yaşadı, yabancılik endişesi yüzünü sararttı.

489. İnsanlar ile tanıştı, görüştü; kendine ev tuttu, yüzü gülmeye başladı.

490. Yine kendine eş dost edindi, onlarla yakınlaştı; büyüğe, küçüğe güler yüz gösterdi.

491. Ay Toldı iyi bir kişiyle arkadaş oldu, adı Küsemış idi; yaptığı bütün işleri iyilikti.

492. Ay Toldı ona kim olduğunu, gönlünden neler geçtiğini ve dilediklerini söyledi.

493. Kendi memleketinden bu memlekete neden geldiğini ve bütün bildiklerini söyleyiverdi.

494. Hükümdara yakın olan bir has hacib vardı, adı (kendisi) yiğitti ve hükümdarın sırdaşıydı.

495. Küsemış bir gün kalkıp ona gitti, konuyu uygun bir şekilde açarak asıl sözünü söyledi.

496. Bu hacib onun (Ay Toldı'nın) dileğinin ne olduğunu ve bütün söylediklerini iyice sordu.

497. Küsemış onun dileğinin ne olduğunu, kendisinin kim olduğunu ve bütün söylediklerini anlatıverdi.

[25a] 498. Hacib: “Önce bana gelsin, ben onu göreyim o da beni görsün.”

499. “Hükümdara da bu sözleri anlatayım, ne zaman geleceğini ve hangi gün huzura çıkacağını (hükümdar karar versin).” dedi.

500. Ondan sonra Küsemış kalkıp oradan çıktı, gelip “Ay Toldı, sana gün doğdu.” dedi.

501. Şimdi yürü git, bu hacible tanış; dileğin neyse ondan dile.

502. Seni görsün, tanısin, sözünü dinlesin; dileğin neyse kendin söyle.

503. Sözü'nün ne olduğunu ben ona anlattım ama sen kendin ne olduğunu anlatırsan benden daha iyi anlatmış olacaksın.

504. Dili ve gönlü bir olan güzel söylemiş; iyice dikkat edersen bu söz çok doğrudur.

505. Bak, kişinin sözü'nü bir başka kişi de anlatabilir ama insanın kendisi kendi işine daha yakındır, (sadıktır).

506. Ne kadar iyi ve ne kadar yakın bir kişi olursa olsun; düşün, kişinin kendisinden daha sadık olabilir mi?

507. Eğer kendine sadık birini dilerse, sözü'nün kısası kendinden daha sadık biri yoktur.

508. Ay Toldı kalkıp elbisesini giydi; Küsemiş'le birlikte çıktı, oraya gitti.

509. Kapıya ulaşınca (atlarından) indiler, yürüyerek içeri girdiler; hacibin adamı gelip onları karşıladı.

510. Önce Küsemiş girip (hacible) görüştü, sonra dönüp çıktı; (Ay Toldı'yı) çağırıp birlikte hacibin yanına girdiler.

511. Hacib karşıladı, başköşede yer verdi; samimi ve güzel sözler söyledi.

512. Hacib sordu: "Nasılsın? Gelip nereye yerleştin ve kaldığın yer nasıl?"

[25b] 513. "Herhangi bir tanıdığın, akrabın veya arkadaşın var mı? Sana bakan biri, yemeğin ve içeceğin var mı?"

514. Tekrar sordu: "Dileğin nedir? Ne iş yapıyorsun? Bir şeye ihtiyacın var mı?"

515. Ay Toldı cevap verdi: "Ey saadetli hacib, ben bu Kün Togdı hükümdarın adını duydum.

516. Uzaktan onun ününü, anlayışıyla bilgisini ve tatlı sözlerini duydum.

517. Onun kapısında hizmet etmeyi arzuladım, buraya hizmet etmek için geldim.

518. Dileğim bu hükümdara hizmet etmektir, hacib bunu uygun görürse sözlerimi hükümdara arz etsin."

519. Hacib bu Ay Toldı'yı görünce sevdi, ona bütün övgülerini söyledi.

520. Yüz güzelliğini, dürüst davranışları ve doğruluk elbisesini hepsini onda gördü.

521. Dinle, kendini sevdirmiş olan kişi ne der; bak, kişi kendini sevdirse onun kusuru erdemin başı sayılır.

522. İnsan birini severse onun ayıbı erdem olur, birini sevmezse onun erdemi kendini beğenme gibi görünür.

523. Bu söz, bu söze tanık olarak geldi; ey iyi insan, sen bunu oku!

524. Gönül kimi severse onun kusuru erdem olur; bütün ters giden işleri doğru, eksikleri de tam görünür.

525. Gönül kimi severse onun her şeyi sevimli gelir, (ayıbı) göze çarpsa bile görünmez olur.

526. Hacib, Ay Toldı'ya cevap verdi ve dedi ki: "Sen şimdi acele etme, beni bekleyedur."

527. "İlk önce hükümdara bu konuşulanları anlatayım, ne zaman geleceğini ve hangi gün huzuruna çıkacağını (söylesin)."

[26a] 528. "Seni tanısin sonra da yüzünü görsün; seni değersiz saymasın, değer versin."

529. "Sana ne gerekirse ben takip edeceğim, bütün işlerini severek yapacağım."

530. Çok güzel sözler söyledi, "İşini ben yapacağım." diye kesin söz verdi.

531. İnsanların iyisi bu şekilde olur, halkın (yükünü) taşıyan insanların iyisidir.

532. Halkı idare eden ve bütün işleri iyice araştırıp yapan kişi ne der, dinle;

533. Kimin devleti başını kaldırıp yükselirse, halka hep iyi yasalar uygulamalıdır.

534. Kim halka hükmederse, o kişi yumuşak huylu ve asil yaratılışlı olmalıdır.

535. Kimin sözü halka geçerli olursa, o kişi tatlı dilli ve alçak gönüllü olmalıdır.

536. Bu talih dönemdir, hem düzenler hem de bozar; ne kadar da kararsızdır, sıkılırsa hemen kaçar.

537. Bu talihe inanma, mümkün olduğu kadar iyilik yap; bil ki bugün bundaysa yarın ondadır.

538. Ey talih bulan, bu talihe güvenme! Bu talih gelip geçicidir.

539. Ey saadet sahibi, bu saadet ile yaşayayım dersen, onun devamı iyiliklerle sağlanır.

540. Sana beylik ve ululuk ulaşırsa, özünü kaybetmemek (kendinden taviz vermemek) için alçak gönüllülüğu her zaman elinde hazır tut.

541. Hacib yine dedi ki: “Sen şimdi git, sevinç içinde yaşa; talih kuşağını bağladın.”

542. “Sen acele etme, işler zamana bağlıdır; zamanı gelince bu kapalı kutu açılır.”

[26b] 543. Bilgili insan sözü yine güzel söylemiş, dikkat edersen bilgili insanın sözü ipek bir kumaş (gibi değerlidir).

544. Hangi işte acele edilirse o iş uzar, geç kalır; aceleyle yapılmış işler pişmanlığa (sebe) olur.

545. Ey bilge, işinin zamanını bekle, acele etme; bütün işler kendi zamanında olur.

546. Ay Toldı bütün bu sözleri işitti ve “Ben kendime hâkim olayım, sabredeyim.” dedi.

547. “Hacib benimle görüştü, sözümü dinledi; uygun zamana kendisi karar versin.

548. Hacib beni ne zaman isterse ben onun söylediğı gün ve zamanda geleyim.” dedi.

549. Ondan sonra Ay Toldı kalkıp çıktı, evine gelip içeri girdi ve elbiselerini çıkardı.

550. Hacib, Ay Toldı’nın hâl ve hareketlerinin diğ)er insanlardan farklı olduğunu gördü.

551. “Bu kadar bilgili, akıllı, halkta önde gelen böyle bir kişi daha önce hiç görmedim.” dedi.

552. Bak, böyle kişiler hükümdara gereklidir; hükümdara ne gerekirse memleket için de gereklidir.

553. Böyle kişiler çok nadirdir, onların nadirliğinden dolayı nadir olanlara kız ismi verildi.

554. Hangi şey nadirse o şey değerlidir, insan değerli olan şeyleri isteyip çok zahmet çeker ama yine de bulamaz.

555. Bu erdemli kişi herkese faydalı olur, bu erdemle kişi her yerde arzusuna ve dileğine kavuşur.

556. Hacibin hükümdarla konuşma zamanı geldi; Ay Toldı'nın asaletini ve yaradılışını anlatmaya başladı.

557. Hâl ve tavırlarını, sözlerini anlatıverdi; aklı ve bilgisinin uyumunu bir bir sayıverdi.

[27a] 558. Hükümdar bunu işitti ve dedi: “Nerededir? Nerede yaşıyor? Getir, onu bir göreyim.”

559. “Devletin işlerini takip edecek ve beylerin başı olacak tam da böyle birini istiyordum.”

560. “Dilediğim her şeyi buldum, diyeceğim bir sözüm kaldı: Böyle birine ihtiyacım vardır.”

561. “Ey yiğit, sen şimdi doğruca git, onu bana çağır, huzuruma çıkart.”

562. Hacib kalkıp çıktı, kapıya gelip bir oğlanı koşturarak haber gönderdi.

563. Bu oğlan koştu, haberi ulaştırdı; Ay Toldı sevinçle kalktı, giyindi.

564. Atına bindi ve geldi, kapıda (atından) indi; hacib onu karşılayıp içeri çağırarak durumu arz etti.

565. Hacib onu ağırladı, (ona) başköşede yer verdi; Ay Toldı da saygıyla oturdu.

566. Hükümdar: “Çağır bana gelsin; ben onu göreyim, o da beni görsün.” dedi.

567. Hacib çıktı ve: “Ey Ay Toldı kalk, hükümdarın huzuruna görün, talihinin kuşağı bağlandı.” dedi.

XIV.

Ay Toldı'nın Hükümdarın Huzuruna Çıkması

568. Bu Ay Toldı girdi, diz çöküp (hükümdara) göründü; hükümdarın, gözü parlayıp gönlü açıldı.

569. Hükümdarın karşısında diz çöktü ve söze başladı, tatlı tatlı konuşarak kendini sevdirdi.

570. Hükümdar: “Kimsin? Adın nedir? Nereden geliyorsun? Hangi memlekettensin?” diye sordu.

[27b]

571. Ay Toldı sakince söze başladı, sözlerini incelikle söyledi.

572. Sakinlik ve incelik aklın davranış şeklidir, akılsız kişilerin hepsi hayvan sürüsüdür.

573. Şair buna benzer şu beyti söylemiştir; işin çıkarsa acele etme, sabırla söyle.

574. İşe aceleyle girme, sakın ol, sabret; aceleyle yapılmış işler yarın pişmanlık getirir.

575. Bütün işlerde sakın ve sabırlı ol, acele etme; kul sabrederse bu beylik mertebesini bulur.

576. Ay Toldı: “Ey saadetli hükümdar, kulluk adı hizmetle güzelleşti.”

577. “Adım kul ve hizmetkârdır, bak, yerim kapıdır; yaradılışım insanlıktır, davranışım hizmettir.”

578. “Niyetlenip uzun yol yürüyerek sana geldim, bu gün arzularıma doyup dileğime kavuştum.”

579. “Dileğim şu ki, sen beni küçümsemeden ve bana kızmadan beni hizmetinde bulundur.”

580. Bak, hükümdar bu sözleri işitince sevindi; onu sınıadı ve istediği gibi buldu.

581. Hükümdar: “Ay Toldı ben seni tanıdım, bu görünüşün ve davranışların beni sevindirdi.” dedi.

582. Sadakatle ve yerinde hizmet et, kapı hizmetinde ilerle ve bana yakın ol.

583. Senden hizmet, benden ihsan olsun; hizmet olursa talih kapısını açar.

584. Sen bugünden itibaren kusursuz hizmet et; hizmetkâr hizmet ederse bey hakkını öder.

585. Ay Toldı yeri öptü ve dedi: “(Hizmet eden) hükümdarın gözünü sevinçle parlatırsa saadet ona elini uzatır.”

[28a]

586. Evden kalkıp hizmet etmek için sana geldim, sana gelebilmek için uzun yollar yürüdüm.

587. Bu hizmeti yapmak için Tanrı bana güç versin, sana olan hizmetimi yerine getirmek için beni korusun.

588. Kalkıp sevinerek ve gülerek huzurdan çıktı; aklı gönlü açılıp bir kandil gibi parladı.

589. Talihle yükselmiş, talihi sayesinde arzusuna ve dileğine kavuşmuş olan kişi ne der; dinle:

590. Beyler kime gözleriyle gülerek bakarsa onun aklı ve gönlü canlanır, kendisine güven gelir.

591. Beyler kişiye güler yüz gösterirse kişinin gözü parlar, mutlu olur ve onun sözü geçer.

592. Dikkat et, beyler kimi kendine yakın tutarsa herkes ona yakın olur.

593. Bey talihtir, kişi talihe yakın olursa dileğine kavuşur ve bütün işleri yoluna girer.

594. Ay Toldı o andan itibaren hizmet etmeye başladı, erkenden kalkıp kapıdaki hizmetinde bulundu ve hizmette kusur etmedi.

595. Gündüzün kapıcılarla, gece muhafızlarla durdu, dürüstlük ve sadakatle hizmet etti.

596. Hükümdarın huzuruna girip çıkmaya başladı; hükümdar ona iyi gözle, (şefkatle) bakmaya başladı.

597. Her geçen gün hizmetini arttırmaya başladı, hükümdar da günden güne onu farklı ağırlamaya başladı.

598. Beyler kulu hizmetle ağırlar, hizmet (beyin gönlüne) sinerse küçükler yükselir.

599. Hizmet et, kul hizmet ettikçe bey olur; hizmet sinmedikçe (uygun görülmedikçe) kim dileğine kavuşabilir ki?

600. Şimdi bilge ne der, dinle; bu sözü, bu fikri ne kadar ince bir şekilde ifade eder:

[28b] 601. Layık olduğu yere erişemeyen bir kişi hizmetle başköşeye ulaşabilir, liyakatsiz olan bir kişi ise ne kadar yaransa da bak, ancak kapı eşiğine ulaşabilir.

602. Hizmet eden kusursuz hizmet etmeli, hizmet sinerse (uygun görülürse hizmet eden) dileğine kavuşur.

603. Ay Toldı günden güne hizmetini (eksiksiz) yerine getirdi, hükümdar da ihsanla ona kapıyı açtı.

604. Gün geçtikçe hükümdara daha çok yakınlaşarak yükselmeye devam etti; sıkıntıları azaldı, sevinci arttı.

605. Ay Toldı zevkle hizmet etti; hükümdar da ona ihsanda bulundu, malı mülkü çoğaldı.

606. Hükümdar onu birçok işle sınıdı, hizmetkârını tamamen istediği gibi buldu.

XV.

Ay Toldı Kendisinin Saadet Olduğunu Söyler

607. Hükümdar bir gün yalnız otururken (Ay Toldı'yı) çağırttı, Ay Toldı sevinerek içeri girdi.

608. Ay Toldı içeri girip karşısında ayakta durdu; hükümdar “Gel buraya otur.” diye işaret etti.

609. Ay Toldı top çıkardı ve yere koydu, ona yaslanıp ondan sonra oturdu.

610. Hükümdar her çeşit bilgi hakkında sorular sordu; Ay Toldı yanıt verdi, söze başladı.

611. Hükümdar sevindi, gülmeye başladı; Ay Toldı onu görünce gözünü yumdu.

612. Hükümdar sözünü kesti, hiç ses çıkarmadı; Ay Toldı gözünü yumdu, hiç açmadı.

613. Hükümdar soru sorarak tekrar söze başladı, Ay Toldı cevap verdi ve yüzünü buruşturdu.

[29a] 614. Hükümdar ona her bakımdan dikkatlice baktı; onun aklını, bilgisini ve anlayışını tamamen anladı.

615. Hükümdar ona severek baktı, kendini teselli etti; Ay Toldı ise hemen yüzünü çevirdi.

616. Hükümdar çok öfkelen-di, yüzünü buruşturdu: “Hey, acele etmek kişi için kötüdür.” dedi.

617. Bu sefer ben yanıldım, (tanımadığım biriyle) nasıl konuşayım ona sözümü nasıl söyleyeyim.

618. Bilgili insan ne der, dinle; aceleyle yapılmış olan işlerin pişmanlığı yıllarca sürer.

619. Aceleyle yapılmış işler nasıl çiğ olursa, aceleyle pişmiş olan yemeği insan yediğinde hasta olur.

620. Bütün yanlış işlerin nedeni aceleciliktir; bütün iyi, doğru işlerin nedeni ise sabırdır.

621. Acelecilik buydu ki ben seni tanımadan, yeterince hizmet ettirmeden kendime yakın tuttum.

622. Hangi kul olursa olsun, beyler önce onlara hizmet ettirmelidir sonra gerektiği şekilde ihsanda bulunmalıdır.

623. (Kulu) önce hizmette olgunlaştırmalı ve dikkat edip sinamalı ondan sonra değer verip yükseltmeli.

624. Ay Toldı: “Ey saadetli hükümdar, acaba neye bu kadar öfkeleniniz de ateşle doldunuz.” dedi.

625. Günahım ne ola ki, kendim bilemiyorum; önce bana bunu söyleyiverin sonra da sözümü dinleyin, açıklamama izin verin.

626. Hatam varsa cezamı verin, güç sizindir; eğer hatam yoksa bana yüzünüzü asmayın.

627. Akıl bu manaya benzetip kıyaslayarak böyle bir olay hakkında ne der, dinle:

628. Hizmet eden hata yaparsa onu çağırtmak ve neden hata yaptığını sormak gerekir.

[29b] 629. Hatası varsa tutup cezalandırmak gerek, eğer hatası yoksa bin bir iyilikle gönlünü almak gerekir.

630. Hükümdar daha da öfkelenip tekrar konuşmaya başladı ve: “Ey bilgisiz, ey ahmak kişi” dedi.

631. Kendine dikkatlice bak, sen benim için kimdin? Sana bu küstahlık nereden geliyor?

632. Hizmet desem bana henüz bir hizmetin yok, faydan dokundu desem henüz bir faydan yok.

633. Hizmet etmeden sana değer verip ihsanda bulundum; sana mevki verdiğimde beni ezip geçtin, saygısız davrandın.

634. Sen oturacağın yere top koyup üstüne oturdun, şimdi bu nasıl bir oturma yeridir bana söyleyiver?

635. Ben seninle konuştum, senin sözünü dinledim; gözünü yumduğunda şaşırıp kaldım.
636. Bunu bağışladım ve tekrar seninle konuştum, bana neden yüz çevirdiğini söyleyiver.
637. Bilge kişiden şu sözü duymadın mı? “Beye ne kadar yakın olursan kendini o kadar koru.”
638. Annen ya da baban: “Ey oğlum beyinle kendini eşit tutma.” diye söyleyivermedi mi?
639. Senin reisin seni: “Beyine saygısız davranma, beyini ezip geçme, başını koru.” diye yetiştirmedi mi?
640. Bu beyler ateştir, ateşe yaklaşma; eğer yaklaştıysan yanmaya hazır ol.
641. Beyler yanan ateştir, gafil olma; yanan ateşe yaklaşırsan o ateş senin için felakettir.
642. Dikkat edersen beyler yanan ateş gibidir, beye saygısızlık edip üstünlük taslarsan başını keser, kanını emer.
643. Bey uzun süre birine bakıp durursa onu korkutur, eğer korkmazsan seni zorla korkutur.

[30a]

XVI.

Ay Toldı Hükümdara Saadetin Sıfatını Gösteriyor

644. Ay Toldı gülerek dedi: “Senin ne sorduğunu anladım, sözümü dinle, açıklayayım.”
645. Şimdi bütün bu yaptıklarımı bilerek yaptım, senin bunu anlaman gerekirdi.
646. İşte benim de şimdi sana gelişim ve bu gösterdiğim tavırlar benim yaradılışımdır.
647. Önce bana yer verdin, ben oturmadım; aslında “Bana burada yer yoktur, sen bunu anla!” demek istedim.
648. Bu söylediklerimi doğrulamak ve aslımın neye benzediğini göstermek için topu yere koydum.
649. Düzgün bir yeri olmayan top nasıl döne döne yuvarlanırsa talihim de onun gibi döner.
650. Severe baktığında gözümü yummuş olmam sana benim nasıl biri olduğumu göstermek içindi.

651. Bu gün ben kör bir talih gibiyim, bana kim ilişirse onu yakalarım.

652. Sen tekrar konuştun, ben de konuştum; severek baktığında yüzümü gizledim.

653. Bunu yaparak sana asıl yaradılışımı gösterdim ve “Tabiatım kararsızdır, bana inanma.” demek istedim.

654. Şimdi dinle; başından çok şey geçirmiş bu ak sakallı, bir Türk atasözünde ne der:

655. Ey talihli kişi, sen bu boş talihe güvenme; ey ad sahibi kişi, gaflete düşüp bu talihe bağlanma.

656. Akarsu, akıcı (güzel) söz ve talih, hiç durmadan, yorulup dinlenmeden bütün dünyayı dolaşıyorlar.

[30b] 657. Talih vefasız, döneke ve güvenilmezdir; yürürken aniden uçar, ayağı kaygandır.

658. Hükümdar: “Anladım, sözün açıklandı; günahının özrünü diledin ve kurtuldun.” dedi.

659. Bu pervasız dilin büyük sözler söyledi; şimdi bana söyle, erdem nedir?

660. Ay Toldı cevap verdi: “Bak, erdemim çoktur; insana kismet değerse benden dolayı değer.”

661. Yaradılışım yumuşaktır, dikkat edersen yaşım da küçüktür; (fakat) bütün bey ve büyüklere giden yollar benden geçer.

662. Yüzüm güzeldir ve davranışlarım naziktir, dilediğim (bütün) dileklerime kavuştum.

663. Ben neredeysem bütün arzular da oradadır; arzular bana bağlanır, benimle yürür.

664. Huzur bendedir, sıkıntı benden kaçır; sevinç bendedir, üzüntü bana gelen yolu şaşırır.

665. Bana kim başkaldırırsa acı çekerek ölür; bana kim boyun eğerse arzusuna kavuşur.

666. Vurayım diyen kendisi vurulur, baskına uğratayım diyen kendisi baskına uğratılır.

667. Şimdi bu söz buna benzeye geldi, bilgili ve iyi insan bunu dinleyip anlasın.

668. Talih her neredeyse ona boyun eğ, ona yaraş; eğer talihe başkaldırırsan üzüntü ile boğuşur(sun).

669. Talih gelirse insan gerçekten mutlu olur; on binlerce arzuyla seçici davranarak yer içer, hayatın tadını çıkarır.

670. Hükümdar: “Bu erdemlerini öğrendim, anladım; senin bir kusurun var mı; söyle, bileyim.” dedi.

671. Ay Toldı cevap verdi: “Benim kusurum yokken insanlar var olduğunu söyleyerek bana zarar veriyorlar.”

[31a] 672. Kusurum şudur, insanlar benim döneğ olduğumu herkese söyleyerek kötüleyip dururlar.

673. Bu döneğliğim benim için bir kusur değildir; ey beyim, ben her zaman yeni şeyleri seçerim.

674. Bütün eski şeyler can sıkıcı olur, can sıkıcı olanlar da iğrenç olur.

675. Yeni şeyler varken eskilere ne gerek var, iyi olan şeyler varken kötülere ne gerek var?

676. Dikkat edersen (hayatın) bütün tadı yenide olur; bu tadı (tatmak) isteyen kişi çokça zahmet çeker.

677. İşte bu huyumdan dolayı döneğ diye söverler; adımdan dolayı da bana kusur isnat ederler.

678. Bir kahramanın buna benzer, açıkça söylediği bir sözü var; onun manası bu söylediğime tanıktır.

679. Yaratılmış olan her şey yok olacaktır, yaratan Tanrı ne dilerse onu yapar.

680. Hayat dediğin rüzgar gibi geçer; ulaşmak mümkün değil, kaçır; onu kim bulabilir?

681. Bu talihe güvenme, gelir ve gider; bu saadete inanma, hem verir hem de alır.

682. Ey kuzu, bu talih döneğ olmasaydı saadet ne kadar da güzel bir şey olurdu.

683. Bu talih gelip tekrar gitmeseydi aydınlanmış olan gün tekrar kararmayacaktı.

684. Hükümdar: “Bu vefasızlığını anladım, canın sıkılıp gideceğin zaman seni durdurmanın bir yolu var mı?” dedi.

685. Ay Toldı cevap verdi: “Sözün kıyası benim karakterim bir geyiğe benzer.”

686. Beni severek isteyen çabuk bulamaz; eğer bulursa da tutamaz, çabuk kaybeder.

[31b] 687. Beni bulacak olan kişi tutup beni bağlamayı bilirse, ben ondan kaçamam; bu kesindir.

688. ¹³⁵²

689. Hükümdar: “Bu seni tutacak olan bağ hangisidir, söyle; seni nasıl bir şey ile bağlamak gerekir?”

690. Bu Ay Toldı cevap verdi: “Benim için bağ ve köstek olan birkaç şey vardır; bak, sana onları anlatayım.”

691. Beni bulacak olan kişi nazik, alçak gönüllü ve konuşurken de yumuşak dilli olmalıdır.

692. Kendisini gözetmeli ve çok fazla ileri gitmemeli; kötü ve çirkin işlere yaklaşmamalıdır.

693. Biriktirdiği malını dengeli bir şekilde idare etmelidir; hayatını, huyunu, işini ve hareket tarzını düzenlemelidir.

694. Kendinden büyük olana hizmet etmelidir, kendinden küçük olana tatlı sözler söylemelidir.

695. Kişileri kibir ile incitmemelidir, eğlenmek için kendini küçüklere çiğnetmemelidir.

696. Boşu boşuna içki düşkünü olmamalıdır, boş yere malını saçmamalıdır.

697. Eliyle ve diliyle oyuna, hileye ortak olmamalıdır, tavır ve hareketleri doğruluk üzerinde olmalıdır.

698. Dönek saadetin alameti bu şeylerdir; saadeti bu şekilde (bu alametleri dikkate alıp) bağlarsan kaçamaz, kalır.

699. Bu söylediklerime şairin bu sözü tanıktır, şairin sözü sözüme güzellik kattı.

700. Saadet insan için ürkek bir geyik gibidir, eğer gelirse sıkı bağla ve ayağını köstekle.

¹³⁵² Yazmada bu beyit yanlışlıkla fazladan yazılmıştır. Bu yüzden dikkate alınmamıştır.

701. Tutabilirsen saadet kaçamaz, kalır; eğer kaçarsa sıra sana tekrar gelmez.

[32a]

702. Hükümdar: “Ey saadet, ben seni anladım; seni çok sevmiştim (şimdi) sen beni yalnız bırakıyorsun.” dedi.

703. Bu vefasızlığın, dönecliğin olmasaydı senin bana gelmen ne güzel bir iş olacaktı.

704. Ama sen döneksin, özün de vefasızdır; vefa gösterip cefa edersin.

705. Anneden, babadan daha merhametli olup, güler yüz göstererek (insanları) avucunda tutarsın.

706. Bazen görmemiş gibi yüzünü çevirirsin; bütün davranışların, sözlerin değişir.

707. Sen önce toplarsın, toplandığında tekrar hepsini saçarsın; sen çağırırsın, geldiğinde de kapıyı kapatırsın.

708. Ay Toldı: “Ey saadetli hükümdar, bütün kusurlarımı ve erdemlerimi söyledim.” dedi.

709. Beni kim bulup sıkıca tutayım derse ne yapması gerektiğini söyleyiverdim, tutabilirse tutsun.

710. Beni tutacak olan kişi bana yular takmazsa ben geyik gibi kaçırım, bana kim ulaşabilir ki?

711. Dinle, tecrübeli olan yaşlı ne der; tecrübeli olan yaşlıların sözü, sözün mayasıdır.

712. Saadet gelir, tutmayı bilmezsen gider; mal verir, yemesini bilmezsen alır.

713. Dönek saadeti bulursan sıkıca bağlayıp tut, eğer bağlamazsan tekrar gider; buna inan.

714. Hükümdar: “Erdemlerini ve kusurlarını anladım. Senin bu Ay Toldı adının anlamı nedir?” dedi.

715. Bunun anlamı nedir, söyle bana; bileyim, anlayayım ve sana inanayım.

716. Bu Ay Toldı cevap verdi: “Bilge, benim adımları ve davranışlarımı aya benzettir.”

[32b]

717. Bu ay doğduğu zaman önce çok küçük doğar, sonra günden güne büyür ve yukarı çıkar, yükselir.

718. Büyüyüp dolunay olunca dünya aydınlanır, dünya halkı onun sayesinde ışık bulur.

719. Ay tamamlanıp en yüksek noktaya çıkınca bak, tekrardan eksilmeye başlar ve güzelliği gider.

720. Parlaklığı eksilir, tekrardan yok olur; sonra gece yine doğar, az az büyüyüp tamamen dolar.

721. Benim özüm de bunun gibidir; bazen var, bazen de yok olurum.

722. Ne kadar kötü olursa olsun, kısacası ben ona yüzümü dönersem güzelliği gittikçe artar.

723. Zenginleşirse, büyürse, şöhreti yayılırsa ben ondan uzaklaşırım; onun da saygınlığı gider.

724. Topladığı malı tekrardan saçılır; onun davranış tarzı, durumu yine eskisi gibi olur.

725. Şairin sözü buna benzeye geldi, bu şairin sözü bilgisizin gözüdür.

726. Talih kişiye gelir, kişi ün kazanır; yeni ay gibi olur ve parlaklığı artar.

727. Dönek ve deli saadete gönül bağlama; bu saadet dolun ay gibidir, tekrar küçülür.

728. (Adımın) başka bir anlamını da sana anlatayım; sen onu dinle ve bana inan.

729. Bu ayın yeri, evi değişir; devamlı yer değiştirenin yeri yoktur.

730. Bu ayın burcu Yengeç'tir, bu evi döner; evi dönünce kendisi de döner.

731. Bu ay hangi eve girerse girsin, oradan çabuk çıkar; çabuk çıktığı için yattığı yeri yıkar.

[33a]

732. Bak, benim de aslım ona benzer; hareketlerim bazen alçalır, bazen de yükselir.

733. Gelirim, giderim, ileriye doğru yürürüm; bütün dünyayı dolaşırım bana (sabit) bir yer yoktur.

734. Bu mana yüzünden bilge, ince bir nükteyle bana Ay Toldı adını vermiştir.

735. İşte ben de saadetim; şimdi bütün kusurlarımı, erdemlerimi, hastalığımı ve ilacımı söyleyiverdim.

736. Sözümlü açıkça söyledim, şimdi bana inan; göndereyim dersin gönder, eğer tutayım dersin tut.

737. Hükümdar: “Bütün sözlerini dinledim, sözün hem beni aydınlattı hem de seni beğendim.” dedi.

738. Ey kişilerin önde geleni, ben senin gibi birini arıyordum; şimdi Tanrı bana (istediğimi) verdi.

739. Tanrı kimin arzusunu, dileğini yerine getirirse karşılık olarak onun da Tanrı’ya şükretmesi gerekir.

740. Bugünden itibaren ben durmadan, usanmadan bunun için şükretmem gerekir.

741. Şimdi dinle, kendisi gitmiş bize sözünü yazı olarak bırakmış olan akıllı bilge ne der;

742. Ey nimet sahibi muktedir insan, şükret; şükredersen Tanrı nimetini artırır.

743. Bu nimet sahibi kendini unuttur, bunun şükrünü edebilse nimet yüzünü çevirmez.

744. Az bir iyiliğe (karşı) çokça şükret, nimet çok olursa onun değerini bil.

745. İnsan şükrederse nimetin biri on olur; bak, biri on olup evi malla dolar.

746. Hükümdar Ay Toldı’yı övdü. “Sen gece gündüz bana yakın dur.” dedi.

[33b] 747. Çokça mal mülk verdi, onu çok övdü; ona ihsanda bulundu, altın ve gümüş verdi.

748. Hükümdar bütün fikirlerini ona danıştı, ondan akıl ve bilgi istedi.

749. Bak, Ay Toldı bunca gördüğü değere layık olmak için ona doğruluk, dürüstlük ve sadakat ile hizmet etti.

750. Hükümdar onu bir müddet daha sınadı, bulduğu kişinin herkesten daha iyi olduğunu anladı.

XVII.

Bab Hükümdar Kün Togdı, Ay Toldı’ya Adaletin Sıfatlarını Sorar

751. Bir gün hükümdarın canı sıkıldı, odasını boşaltmalarını isteyip tek başına kaldı.

752. Ay Toldı için fırsat yarattı ve onu huzuruna çağırdı; Ay Toldı girdi ve ellerini kavuşturdu.

753. Hükümdarın karşısında ayakta durdu; hükümdar bir müddet durup hiçbir şey söylemedi.

754. Ona baktığında hükümdar gözüyle işaret etti, “Gel, otur!” dedi.

755. Ay Toldı sakin ve yavaşça oturdu; gözünü yere dikti, gönlünü ferahlattı.

756. Gizlice göz ucuyla hükümdara bakıp gördü; hükümdar kaşını gözünü çatmış, yüzünü buruşturmuştu.

757. Gümüş bir taht üzerine oturmuştu, bu tahtın üç çatalı ayağı vardı.

758. Elinde büyük bir bıçak tutuyordu; solunda acı ot (pelin otu), sağında şeker (vardı).

759. Bu Ay Toldı bunu görünce gerçekten çok korktu, (korkudan) nefesini tuttu.

[34a] 760. Bir müddet durduktan sonra hükümdar başını kaldırdı ve Ay Toldı’ya : “Konuş!” dedi.

761. Beni burada yalnız ve bu halde görüp bir dilsiz gibi neden konuşmuyorsun?

762. Bu Ay Toldı cevap verdi: “Ey saadetli hükümdar, benim konuşmaya cesaretim yok.”

763. Ey zeki bilge, ben bu gün sizin davranışlarınızı ve hazırlıklarınızı farklı görüyorum, o yüzden çekiniyorum.

764. (Bilge)¹³⁵³ açıkça halka şu bilgiyi verdi: öfkelendikleri zaman beylere yaklaşma!

765. Bilgili bilge de güzel söylemiş: öfkelendikleri zaman beyler ateş ve zehir (gibi) olurlar.

766. Eğer beyler hiddetlenip öfkeli olurlarsa ey temiz yaradılışlı, o anda onlara yaklaşma!

767. Öfkeleri gelip hiddetlenirlerse onlardan uzak dur, yoksa sana zararı dokunacaktır.

¹³⁵³ Fergana nüshasında Bilge kelimesi bulunmamaktadır. Herat nüshasında *berti bilge* şeklinde geçtiği için bu şekilde tercüme edildi.

768. Şimdi bu söz buna benzeye geldi; gönlüne al, aklında tut ve kendini koru.

769. Öfkелendikleri zaman beylere yaklaşma; eğer yaklaştıysan gözden düşmeye hazır ol.

770. Ey bilgisi parlak olan kişi, bu beylerin aslı cesur aslana benzer; öfkелendirdiğin zaman başını keser.

771. Hükümdar: “Şimdi, neye hayret ettin? Gel, bana söyle.” dedi.

772. Bu Ay Toldı cevap verdi: “Ben şuna hayret ediyorum, senin oturduğun bu gümüş taht nedir?”

773. Bu oturduğun taht nasıl bir yerdir; anlamını bana söyleyiver, anlayayım.

774. İkincisi elindeki bıçak nedir, bunu da iyice bilmem gerekir.

[34b] 775. Üçüncüsü ise neden sağında şeker vardır? Solundaki pelin otunun senin için ne anlamı vardır?

776. Dikkatlice baktığımda ve bunları gördüğümde öfkeli olduğunu tahmin ettim.

777. Bu şekilde görünce çekindim, ağzımı açıp bir şey söyleyemedim.

XVIII.

Bab Hükümdar Kün Togdı, Ay Toldı’ya Adalet Sıfatının Nasıl Olduğunu Söyler

778. Hükümdar dedi: “Sözünü açıkça anladım; (bunların ne demek olduğunu) ölçüp biçerek sana anlatayım.”

779. Geçen gün ben seni çağırdım, o gün sana saygıyla yer verdim.

780. O hayret verici işleri bana göstererek beni öfkелendirdin (ama işini sağlamlaştırdın.

781. Görüp öfkелendiğimde beni ayıpladın; ben sana kızdım, ondan sonra sözlerin döküldü, konuşmaya başladın.

782. Sen bana: “Ben saadetim, beni tanı! Sana anlatmak için bunu yaptım, bunu anla! ” dedin.

783. Neyi niçin yaptığını tek tek anlatıverdin, ben de hepsini açıkça anladım.

784. Ondan sonra senin hatanı bağışladım, erdemlerine uygun bir şekilde sana saygı gösterdim.

785. Bu gün ben sana benim yaradılışımı ve bütün erdemlerimi gösteriyorum.

786. Bak, işte ben de doğru töre, yani adaletim; dikkatlice bak, bunlar da törenin (vasıflarıdır), davranışlarıdır.

787. Ey gönlümün desteği, bak, bu üzerine oturduğum tahtın üç ayağı vardır.

[35a] 788. Üç ayaklı olan hiçbir şey eğilmez; üçü de düz durur, sallanmaz.

789. Eğer üç ayaktan biri eğilirse diğer ikisi de kayar ve oturan kişi düşer.

790. Üç ayaklı olan her şey doğru ve düz durur, eğer dört ayak olursa bunlardan biri eğri olur.

791. Herhangi bir şey düz ise her şeyi mükemmeldir; dikkat edersen her şeyi mükemmel olanın davranışları da düzgündür.

792. Herhangi bir şey eğilse, bak eğri olur; bütün eğri olanlarda kötülük tohumu bulunur.

793. Düz olan herhangi bir şey eğilse duramaz, düşer; düz olan herhangi bir şey doğru olsa düşmez, sabreder (yerinde durur).

794. Bak, benim yaradılışım da eğilmez, doğrudur; doğru olan, eğri olursa işte o zaman kıyamet günüdür.

795. Ben işlerimi doğrulukla, (adaletle) hallederim, ben kişiyi bey soylu veya kul soylu diye ayırmam.

796. Ey kudretli insan, bu elimde duran bu hançer, bıçak; biçici ve kesicidir.

797. Ben işi bıçak gibi keserim, davacı olan kişiyi bekletmem.

798. Zulme uğrayıp adaleti bulmak için kapıma gelen kişiler bu şekerli yer.

799. O kişi şeker gibi tatlılaşarak gider, mutlu olur ve yüzü güler.

800. Zalim olanlar ve doğrulardan kaçan kişiler de pelin otu içerler.

801. Kavga edip bana geldiklerinde ve ben adalet ile hüküm verdiğimde, gördüm ki yüzlerini pelin otu içmiş gibi buruştururlar.

802. Bu kaşımın çatıklığı, sertliğim ve asık suratım zalimlerin geldikleri zaman içindir.

- [35b] 803. İster oğlum, ister yakınım ya da tanımadığım biri olsun; ister yolcu ister geçici konuk olsun;
804. Adalet karşısında her ikisi de benim için aynıdır; hüküm verirken hiçbirini beni farklı bulmayacak.
805. Bu beyliğin temeli doğruluktur; beyler doğru olursa orada canlılık, hayat olur.
806. Akıllı insan buna benzer bir söz söylemiştir; kim akıllı insanın sözünü yerine getirirse, işi yoluna girer.
807. Beyliğin temeli doğruluk üzerine kurulmuştur; doğruluk yolu beyliğin aslıdır.
808. Eğer bey doğru olursa ve halka adaletli davranırsa, dilediği bütün dilek ve arzularına kavuşur.
809. Ay Toldı yine sordu: “Ey saadetli hükümdar, hükümdarın adı niçin Kün Togdı olmuştur?”
810. Hükümdar cevap verdi: “Bilge bana bu adı, benim tabiatımı görüp benzeterek verdi.”
811. Güneşe bak, küçülmez her zaman doludur; parlaklığı hep aynıdır ve kusursuzdur.
812. Benim de tabiatım ona benzer, doğrulukla doludur ve eksilmez.
813. İkincisi, güneş doğar bu dünya aydınlanır; bütün yaratılanlara (ışığını) ulaştırır, kendisi eksilmez.
814. Benim adaletim de (bunun gibidir) eksilmez; benim aslım, davranışlarım ve sözlerim bütün yaratılanlara aynıdır.
815. Üçüncüsü, bu güneş doğduğunda yere sıcaklık gelir; o zaman binlerce renkli çiçekler açılır.
816. Benim bu adaletim hangi memlekete ulaşırsa, o memleket taş ya da kayalık olsa bile tamamen düzene girer.
817. Güneş doğar, temiz ya da temiz değil demeden her şeye aydınlık verir; eksilmez.
- [36a] 818. Benim davranışlarım da aynı bu şekildedir; her şeye nasip benden ulaşır.
819. Bir de Güneş’in burcu sabittir, bu sabit dediğim burcun temeli sağlam olur.

820. Güneş'in burcu Aslan'dır, bu burç yerinden kımıldamaz; evi kımıldamadığı için bozulmaz.

821. Bak, benim tabiatım da hep aynıdır, ben ışıpta bile başka bir şeye değiş(tiril)mem.

Ay Toldı'nın Hükümdara Sorusu

822. Ay Toldı dedi: "Ey saadetli hükümdar, dünyaya hâkim ol, adın tüm memleketlere yayılsın."

823. Ben bu uzun yolu yürüyüp birçok zahmete katlanarak, yorularak sana geldim.

824. Şimdi, bu tabiatın ve bu erdemlerin olduğu için güçlü bir arzuyla (sana) hizmet etmeye geldim.

825. Sen bana söyleyiver, nasıl hizmet edeyim; seni mutlu eden nedir onu yapayım.

826. Hizmet beyin isteği doğrultusunda olmazsa, ne kadar sıkıntı çeksen de bu hizmet işe yaramaz.

827. İla adlı (yerden) hizmetiyle yükselmiş, şöhret kazanmış kutlu kişi ne der, dinle:

828. Eğer hizmetkâr beyine hizmet ederse, beyleri mutlu edecek yolu sıkıca tutmalıdır, takip etmelidir.

829. Bu beylerin isteği doğrultusunda hizmet et, beyler hizmetten razı olursa (o zaman) kapılar açılır.

830. Hizmetkâr hizmet etmeyi bilirse başköşeye ulaşır, hizmet etmeyi bilmezse başköşeden kapı eşiğine geçer.

[36b] 831. Hizmet eden kul beyini çok mutlu ederse, bu kula saygı yolu açılmış olur.

Hükümdarın Ay Toldı'ya Cevabı

832. Hükümdar dedi: "Ben söylediklerini anladım; şimdi benim memnun olmamı temenni et ve kendini koru."

833. Ben sana uygun olmayan şeyleri söyleyeyim; sen uygun olmayan şeylere bakma, (onlardan) uzak dur.

834. Benim razı olmadığım şeylerden biri yalandır; bundan sonra da zulüm edenlerdir.

835. Yaradılışı açgözlü, özü olgunlaşmamış, tabiatı aceleci ve gözü hayâsız;

836. Bir iş yaparken öfkeli olanlar, boş yere içki içenler ya da çalanlar,

837. Bu türlü kişiler bana yaramaz, şimdi sana (bunları) açıkça söyleyiverdim.

838. Ey şöhretli kişi, gerçekten bana faydalı olmak istersen bu birkaç şeyi kendinden uzak tut!

839. Böylece günden güne bana daha yakın olacaksın; benim de sana olan saygım ve ihsanım artacaktır.

Ay Toldı'nın Hükümdara Sorusu

840. Ay Toldı dedi: “Bunu işittim, bir sorum daha var; onu da cevaplayıver.”

841. İyilik nedir ve aslı nasıldır? İyi bir kişinin aslı ve davranışları nasıl olur?

[37a]

Hükümdarın Ay Toldı'ya Cevabı

842. Hükümdar cevap verdi: “İyinin karakteri yararlı olmaktır; onun halka farklı farklı faydaları olur.”

843. Her zaman bütün yaratılanlara iyilik eder; yine de yaptığı iyiliği insanlara yük etmez (başa kakmaz).

844. Kendi menfaatini dilemez, insanlara faydalı olur; bunun karşılığını da istemez.

Ay Toldı'nın Hükümdara Sorusu

845. Yine Ay Toldı dedi: “Bu söylediklerini anladım, bir şey daha sormak istiyorum.”

846. “Bana doğruluğun ne olduğunu anlat, hangi şey doğrudur? İnsan onunla gününü nasıl aydınlatır?”

847. “Hangisine doğruluk yolu derler, bu doğruluğun esası nasıldır?”

Hükümdarın Ay Toldı'ya Cevabı

848. Hükümdar dedi: “Bak, doğru olan kişiler; dili, sözü ve gönlü bir olanlardır.”

849. Onun dışı içi gibidir, içi de dışı gibidir; doğru ve dürüst kişi bu şekilde olur.

850. Gönlünü çıkarıp avucunda taşıyarak insanların önünde utanmadan yürüyebilendir.

[37b] 851. Saadetle yükselmek için insana doğruluk gerekir; aslında doğruluğun adı insanlıktır.

852. İnsan nadir değildir, insanlık nadirdir; insan az değildir, doğruluk azdır.

853. Şair buna benzer bir söz söylemiştir; bak, şimdi bu sözü de ben sana söylüyorum.

854. Dolaşan insanlar çok fazladır; benim için değerli olan insan ise doğru, dürüst ve güvenilir olandır.

855. İnsan nadir değildir, insanlık nadirdir; akıl doğru ve dürüst olan kişileri övmüştür.

Ay Toldı'nın Hükümdara Sorusu

856. Ay Toldı tekrar dedi: “Ey saadetli hükümdar, şimdi bana bu sözü iyice, etraflıca açıklayıversin.”

857. “Bu iyi kişiler kötü olabilirler mi? Kötü kişiler de iyi insanları etkileyebilir mi?”

Hükümdarın Ay Toldı'ya Cevabı

858. Hükümdar dedi: “İyi insan iki türlüdür, bunlardan biri doğruca iyilik yolunu tutar.”

859. Bak, biri doğuştan iyi olur; iyi insan olup doğru, dürüst yaşar.

860. Bak, biri de taklit ederek iyi olur; kötüye katılırsa kötülük yapar.

861. Bak, kötü insan da iki türlüdür; ikisi de aynı deyip kötü sayma.

[38a] 862. Bak, bunlardan biri doğuştan kötüdür; bu adam ölmediği sürece kiri temizlenmez.

863. Biri de taklit ederek kötü olur; arkadaşı iyi olursa, o da yolunu düzeltir.

864. Doğuştan iyi olandan her zaman iyilik gelir; dünya halkı ondan faydalanır.

865. Doğuştan kötüyse ona bir çare yoktur; o dünya için bir bela, halk için de felakettir.

866. Buna benzer Türkçe bir atasözü vardır; sen bunu dinle, anlayıp kendine pay çıkar.

867. İyi huy (annenin) ak sütüyle kişiye girerse, ölene kadar huyunu değiştirmez.

868. Bir huy insanın asıl doğasıyla karışıp ortaya çıkmışsa, şüphesiz ölüm bozmadıkça bozulmayacaktır.

869. Ey zeki insan, (anne) karnında oluşan huy ve ahlak; (ancak) kara toprak altında yok olur.

870. Eğer iyiye kötü bir arkadaş olursa onun tabiatı da arkadaşının gibi kötü olur.

871. Kötüler iyilerle arkadaş olursa bak, bütün iyiliklere giden yolları bulur.

872. İyi ve kötü insan olmanın bir diğer sebebi de yakınlık kurdukları kişilerin tuttuğu yoldur.

873. Bey iyi olursa bütün halk birlik ve barış içinde olur; (halkın) tavırları iyi, hareketleri de düzgün olur.

874. Bak, beyler iyi kişileri kendilerine yakın tutarlarsa, kötüler bile bütün işlerini iyi bir şekilde yaparlar.

875. Kötüler beylere yakın olursa, bütün memlekete kötüler hâkim olurlar.

876. Kötüler yükselirse, egemen duruma gelirse iyiler yok olup gider; iyiler egemen duruma gelirse kötüler gider.

[38b] 877. Eğer bu beyler talihleri sayesinde iyi olurlarsa, şüphesiz bütün halkı da iyi olur.

878. Bu beyler kötü olmadıkları sürece o memlekette kötülerin yüzü sevinç içinde gülmez.

879. Beyler beyi ne kadar iyi yasalar ortaya koymuş; kötülere en iyi ceza sopa ve zindandır.

880. Eğer halkın başı iyi olursa onun bütün çalışanları da iyi olur.

881. Eğer beylerin aslı iyi olursa halkı zenginleşir; bak, bütün dünya düzene girer.

Ay Toldı'nın Hükümdara Sorusu

882. Ay Toldı yine dedi: “Bunu anladım, hükümdar bu sözleri doğru buyurdu.”

883. “İnsan, iynin ne olduğunu bilir ve faydalı olan şeyin yapılmasını ister.”

884. “(İyi) bütün insanlar sever, diler ve arzular; onu isteyenler nasıl bulabilirler?”

885. Hükümdar dedi: “İyi, seçilmiş bir şeydir; seçilmiş bir şeyi her zaman seçkinler diler.”

886. Seçilmiş olan şey nadir olur; onun elde edilişi herkesçe farklı olur.

887. Kötülük de onu yapacak olan da değersizdir, (aynı şekilde) kötü iş de değersizdir ve kötü olacaktır.

888. Hangi şey değersizse yerde yatar, ipek ve yaldızlı Çin kumaşı değerli olduğu için başköşede durur.

889. Bu iyi, yokuş gibidir, yokuşu çıkmak zordur; kötü olan iniştir, ulaşılması kolaydır.

[39a] 890. Bak, akıl buna benzer bir söz söylemiştir; akıllının söylediğini yaparsan faydası çoktur.

891. Bu iyi, yokuş gibidir; kişi çıkamaz, her insan (yokuşa) ulaşamaz, bu işi yapamaz.

892. Değerli şeylerin hepsinin elde edilişi zordur, bilgisiz olan kişi bu işi yapamaz.

893. Bu Ay Toldı dedi: “Ey saadetli hükümdar, iyi (olan) bunca iyi adı övgüyle elde etmiştir.”

894. “İnsanların bulabileceği bir kusuru var mı? Akıllı bir kişi bunu anlar mı ve ne olduğunu bilir mi?”

Hükümdarın Ay Toldı’ya Cevabı

895. Hükümdar dedi: “İyi, her zaman övülmüştür; kötüler arasında ise şu kusurları zikredilir.”

896. İnsan insana her zaman yakınlık gösterir; kötü olmazsa (insanlar) iyi iş yap(a)mazdı.

897. Kötüler iyileri güçsüz ve düşkün olarak gördükleri için (onlara engel olup) güneşi parlatmazlar.

898. Kim güçsüz ya da zayıf olmasına bakmadan iyilik yaparsa iyilik bulur.

899. Her kim (sadece) bu günlük sevinç dilerse kötülük yapar; yarın ise kaygısını çeker.

900. Dinle, bu iyilik dileyen ne söyler; her zaman iyilik yap ve iyiliği kendine arkadaş edin.

901. Kim iyiyi yererse kötü olur; ey iyi, ben seni diler, seni isterim.

902. Ey iyi, bana söyle sana kim doyabilir;.....

[39b] 903. Bugün yaptığın bu iyiliğin sana bir zararı dokunmaz; bugün buna inan, bu iyiliğin yarın sana faydası dokunacaktır.

904. Bak, fayda bugünlük sana yönelirse yarın derhâl zarar verir, ona inan!

905. İyilik sağdır, kötülük soldur; solunda cehennem yeri, sağında ise cennet yeridir.

906. Kötüler bugün her ne kadar huzur bulursa bulsun, yarınki gün pişmanlıkla sıkıntı çeker.

907. Bu iyi insan her ne kadar incitilmiş olursa olsun, yarın pişman olmayacak ve derhâl işleri düzene girecek.

908. Ey Ay Toldı, sen bunu hakikat bil; iyi bir ad bırakıp ölürsem pişman olmayacağım.

909. Ey doğru söyleyen kişi, ne iyi söylemiş; doğru söyleyen kişi sözün temelini oluşturdu.

910. Kötü olup kim iyilik yaparsa; ey iyi, ben onu dileyip isterim.

911. Ey iyi, söyle bana sana kim doyar; ben sana açım, şimdi buraya gel.

912. Bu iyi kişi ne kadar düşkün olursa olsun, bu iynin arkadaşı olmaya razıyım.

913. Beylik bana kötülükle gelirse bu beylik bana gerekmez, sana bırakıyorum.

914. İnsanın doğası kötüdür, gözümle görürüm; huzuru azdır, bak, pişmanlığı çoktur.

915. Şair buna benzer bu sözü söylemiştir, okursan (manası) açılacaktır; gözünü keskin tut, dikkatli bak.

916. Bak, hangi iyi, iyi olduğu için pişman olur; kötü ne kadar şöhretli olursa olsun sonunda zor olsa da pişman olur.

917. Kötülük yaparsan, kötülüğün karşılığı pişmanlık olur; kötüye rağmen sen olabildiğince iyilik yap.

[40a]

918. Bu kötü kişiyi nasıl öveyim, bu kötü arkadaşı nasıl isteyeyim.

919. Ey doğru yolda olan kişi; küstahlık, kabalık, lüzumsuzluk hepsi kötülerin davranışdır.

920. Ey yiğit; bela, mihnet, sıkıntı ve pişmanlıkla feryat etmek kötülüğün karşılığıdır.

921. Bu iyi kişiyi nasıl sevmeyeyim, bu iyi arkadaşı nasıl övmeyeyim.

922. Cömertlik, insanlık, fayda ve iyilik besbelli bu iyi insandan gelir.

923. Bu iyi insan, bütün arkadaşların en iyisidir; bu iyi iş, bütün işlerin en iyisidir.

924. Arkadaşın iyi olursa, ne dilerse yap; yolunu bulman için iyi arkadaş gereklidir.

925. Huzur, arzu, nimet, güvenle avunma ve sevinç bu iyiliğin karşılığıdır.

926. Hükümdar dedi: “Ay Toldı, sorduğın sorunun cevabını verdim, bu sözleri anla!”

927. Ay Toldı yeri öpüp ayağa kalktı: “Ey yüce bey, ey iyi adalet” dedi.

928. Dünyaya hâkim oldun, ömrün uzun olsun; huzur ve iyilikle başın esen olsun.

929. Beylerin, kibirle büyüklüğü bozulmasın; hayat huzur ve sevinç içinde gülerek geçsin.

930. Ululukla birçok ülkeye hâkim ol, bu egemenlikle beylik temeli sağlam olsun.

931. Arzular kurumadan akarak gelsin, saadet yaşlanmadan kapında hizmet etsin.

932. Bütün sevinçler, hepsi sana gelsin, düşman üzüntüyle süzülüp ölsün.

- [40b] 933. Dinle, hizmet etmiş ve hizmetiyle arzu, dileklerine kavuşmuş kişi ne der:
934. Hizmet etme, edersen de yaraşır olana hizmet et; hizmete yaraşır bey, hizmet edenin hakkını bilir.
935. Hizmet etme, edersen de cömert olana hizmet et; bil ki cömert olanın evi altın, kapısı da gümüşdür.
936. Ey hizmet eden, cimri olana hizmet etme; hayatını heder edersen ve kötülerin başı olursun.
937. Cimri kendi malını kendinden esirger; malını bir başka kişiye nasıl verecek, söyle.
938. Ay Toldı sözünü bitirdi ve kalkıp çıktı; sevinç içinde evine yöneldi.
939. O zamandan sonra gündüzleri ayakta durarak geceleri de bekçilik yaparak, kusursuz hizmet etti.
940. Doğruluk ve bağlılıkla hizmet etti, her geçen gün hükümdar onu kendine daha çok yakınlaştırdı.
941. Zaman bir süre bu şekilde geçti, bu Ay Toldı hizmeti ile hükümdarı mutlu etti.

XIX.

Bab Söylemek Mi Daha İyi Yoksa Susmak Mı Daha İyi Olduğunu Sorar

942. Hükümdar bir gün Ay Toldı'yı çağırdı; yer verdi, otur diye işaret etti.
943. Ay Toldı yavaşça ve saygılı bir şekilde oturdu; gözünü yere dikti ve dilini sıkı tuttu.
944. Hükümdar: "Ay Toldı konuş! Sana ne oldu? Neden susuyorsun?" dedi.
945. Bu Ay Toldı: "Ey beylerin beyi, kulu beyin yüzünü görünce kendini kaybeder." dedi.
- [41a] 946. Hükümdar buyurmadan ne söyleyeyim; sormadan önce neyi arz edeyim.
947. Bilgili kişinin sözünü dinle, karşı çıkma; soru sorulmadan önce konuşma.

948. Kim isteyerek, ihtiyaç duyarak birini çağırırsa önce o söze başlayıp konuşmalıdır.

949. Sorulmadan sözünü söyleme (konuşma), (sorulmadan konuşana) “Ey hayvan!” denirse doğru söylenmiş olur.

950. Bil ki, beyin huzurunda sorulmadan konuşan kişi ya ahmak ya da delidir.

951. Kızıl dil, senin ömrünü kısaltır; esenlik dilerse onu sıkı tut.

952. Kendini tutan kişi ne der, dinle; kendisine hâkim olan kişi esen ve huzurla yaşar.

953. Kara başın düşmanı kızıl dildir; nice başlar yedi, hala da yemektedir.

954. Başını istersen diline hâkim ol, dilin her geçen günde başını tehdit eder.

955. Hükümdar: “Sözünü tamamen anladım, yaşayan bir kimsenin hiç konuşmaması mümkün değildir, bu imkânsızdır.” dedi.

956. Ancak (konuşmayan) iki türlü kişi vardır, bunu bil; biri bilgisiz, biri de dilsizdir.

957. Dilsizin dili kendiliğinden bağlanmıştır, konuşamaz; bilgisizin dili ise sözünü gizleyemez.

958. Bilgisizin dili her zaman bağlanmış olması gerekir, bilgili kişi de diline hâkim olması gerekir.

959. Bilgili kişinin sözü toprak için su gibidir, suyunu akıtırsa yerde nimet biter.

960. Akan duru pınarın suyu eksilmediği gibi bilgili kişinin de sözü eksilmez.

[41b] 961. Bilgiler bataklıktaki çimler gibidir, nereye ayak bassalar oradan su çıkar.

962. Bilgisiz kişinin gönlü kum gibidir; ırmak girse dolmaz, ne ot ne de yem biter.

963. Ay Toldı yine dedi ki: “Hükümdar bilir ki, bu dilin zararı dokunursa hayat biter.”

964. Yaşayan insan (muhakkak konuşur), nasıl konuşmaz; fakat gerekeni söyler, gizlemez.

965. Kişinin konuşması için soru sorulmalı, soru sorulmazsa sözünü iyice gizlemeli.

966. Ey hükümdar, insan şunu anlamalı ki sormak erkektir; cevabı da dişidir.

967. Bak, dişiye bir erkek koca olur; ondan doğacaksa iki erkek çocuk doğar.

Hükümdarın Ay Toldı'ya Sorusu

968. Hükümdar dedi: “Bütün sözlerin doğrudur, anladım; soracağım bir başka sorum daha var.”

969. Bu dilin zararlarını söyledin, onu dinledim; doğru söyleyiver onun yararı var mı?

970. Şimdi sen dilin zararından korkarsan bütün yararlı sözlerin olduğu yerde kalacak ve hiçbir yarar sağlamayacaktır.

Ay Toldı'nın Hükümdara Cevabı

971. Bu Ay Toldı dedi: “Eğer bu dilim söyleyebilirse sözün faydası çoktur.”

[42a] 972. Boş sözler bilgisizin dilinden çıkar; bilge, bilgisiz kişiyi “hayvan” olarak adlandırır.

973. Densiz ve boş konuşan avamdır, bu avamın başını yiyen de bu boş sözdür.

974. Boş söz söylemek nasıl zarar verirse, söz söylemeyi bilmek de fayda sağlar.

975. Avamın karnı doyarsa bak, öküz gibi yatar; boş sözlerle avunur ve kendini semirtir.

976. Yese, doysa ve yatsa bu hayvandır; bu hayvan dediğimin yaradılışı budur.

977. Bilgili kişiler bedenlerini yıpratırlar, bilgiyle avunurlar ve ruhlarını semirtirler.

978. Bedenin nasibi her zaman boğazdan girer, bu ruhun nasibi doğru sözdür ve kulaktan girer.

979. Bak, bilginin belirtisi iki şeydir; bu ikisiyle insan mutlu olur.

980. Bak, biri dildir, birisi de boğazdır; insan bu ikisine de hâkim olursa bunun faydası (akan) ırmak (gibidir).

981. Bilgili insanın boğazına ve diline hâkim olması gereklidir; boğazını ve dilini gözetken bilgili insanlara ihtiyaç vardır.

Hükümdarın Ay Toldı'ya Sorusu

982. Hükümdar dedi: “Bu sözler açık, bunları anladım. Sözün aslı nedir ve kısımları nelerdir?”

983. “Söz nereden çıkar ve nereye ulaşır? Ey bilen, bunu da bana söyleyiver.”

984. “Sözün ne kadarı söylenmeli, ne kadarı söylenmemeli? (bu konuda) akıllı, bilgili bilge ne der?”

[42b]

Ay Toldı'nın Hükümdara Cevabı

985. Ay Toldı dedi: “Sözün yeri sırdır. Sözün kısımları ondur, söylenecek (olan kısmı) ise birdir.”

986. “Biri söylenebilirdir, dokuzu (söylenmesi) yasaktır; yasak sözün dibi, aslı tamamen kötü kokar.”

Hükümdarın Ay Toldı'ya Sorusu

987. Hükümdar tekrar sordu: “Açıkça bana söyle, sözün faydası ne kadardır? Zararı da ne kadardır?”

Ay Toldı'nın Hükümdara Cevabı

988. Ay Toldı dedi: “Sözün faydası büyüktür, yerinde söylenirse kulu yüceltir.”

989. Bak, sözün faydası sayesinde kara topraktaki, mavi göğe yükselir ve başköşedeki olur.

990. Eğer dil, sözü söylemeyi bilmezse mavi gökte olsa bile o kişiyi yere indirir.

Hükümdarın Ay Toldı'ya Sorusu

991. Yine dedi: “Bana açıkça söyle, sözün çoğu ne kadardır? Azı da ne kadardır?”

[43a]

Ay Toldı'nın Hükümdara Cevabı

992. Ay Toldı cevap verdi: “Çok söz, sormadan söylenen ve gönlü usandıran sözdür.”

993. Az söz ise sorulana cevap veren, sorulana yanıtlayan sözdür.

994. Şair sözünü buna benzer söyledi, dilini güzel sözle süsledi ve yüzünü açtı.

995. Sözü güzel ve iyice düşünerek söyle, sorulduğunda söyle ve kısa kes.

996. Çok söz dinle, fazla söz söyleme; akılla söyle, bilgiyle (süsle), düz.

Hükümdarın Ay Toldı’ya Sorusu

997. Hükümdar dedi: “Bu sözünü de anladım. Bir sorum daha var; sen gizleme, söyle.”

998. Sözün doğrusunu kimden dinlemek gerekir, sözü kime söylemek gerekir? Bana dürüstçe söyle.

Ay Toldı’nın Hükümdara Cevabı

999. Ay Toldı cevap verdi: “Sözü bilgeden dinlemek gerekir, sonra da bilgisize söylemek gerekir.”

1000. Gerekli sözü büyükten dinlemeli, o söze göre hareket etmesi için küçüğe söylemeli.

[43b] 1001. Sözü çok dinlemek, birer birer söylemek gerekir; bilgili bilge bana bu şekilde söyledi.

1002. Çok konuşan kişi bilge olmaz, çok dinleyen bilge başköşeye erişir.

1003. İnsan dilsiz olsa da bilgiyi öğrenebilir, (fakat) sağır olsa bilgiye ulaşamaz.

Hükümdarın Ay Toldı’ya Sorusu

1004. Hükümdar yine dedi: “Bu sözler anlaşıldı. Bir sorum daha var, onu da söyle.”

1005. “Dili susturmak mı yoksa konuşturmak mı gerekir? Sözü açıkça söylemek mi yoksa gizlemek mi daha iyi?”

Ay Toldı’nın Hükümdara Cevabı

1006. Ay Toldı dedi: “Hükümdar dinlesin, bu bilgi dil ile söylenmezse, (ortaya çıkarılmazsa) kalır.”

1007. Dili sövmek olmaz çünkü övgüsü çoktur; sözün övgüsü de sövgüsü de vardır.

1008. Bütün hareket eden (canlılar), bu sayısız kalabalık Tanrı’nın birliğine diliyle tanıklık eder.

1009. Yüz binlerce mahlûkatı yarattı, (yarattıklarının hepsi) yüce Tanrı’yı dilleriyle överler.

1010. Varlık sahibi olan kişiye gereken budur: biri dil ve söz, biri de gönüldür.

1011. (Tanrı) gönlü ve dili, gönülden gelen söz için yarattı; (insanın) sözü eğri olursa zorla yonar.

[44a] 1012. Bak, insan doğru söz söylese bu sözün faydası çoktur; eğer eğri söz söylese tamamı sövgüdür.

1013. Doğru söz söyleyeceksen dilin hareket etsin; sözün eğriyse özün gizlesin.

1014. (İnsan) konuşmazsa, insanlar dilsiz der; çok konuşursa da adı geveze başı olur.

1015. İnsanın kötüsü, geveze olanıdır; insanın değerli olanı cömert olanıdır.

1016. Hükümdar bu sözleri işitti ve sevindi; gözlerini göğe dikti ve ellerini kaldırdı.

1017. Tanrı’ya şükretti, (Tanrı’yı) çokça övdü ve: “Ey Tanrı’m, sen merhametli ve azizsin.” dedi.

1018. Bütün bu iyilikler senin sayende bana ulaştı, ben senin ibadetsiz, günahkâr bir kulunum.

1019. Bütün dilek ve arzularımı yerine getirdin, bana huzurlu bir hayat, saadet ve çokça iyilikler nasip ettin.

1020. Ben kendim bu şükrü nasıl ödeyeyim? Ey asil, bunun şükrünü sana sen kendin öde.

1021. Sözünü kesti, hazinelerini açtı; fakirlerin hakkı olan birçok şeyi (onlara) dağıttı.

1022. Hükümdar bu Ay Toldı’yı ağırladı, diliyle övdü ve eliyle ihsanda bulundu.

1023. Ona vezirlik, mühür, unvan, sancak, davul ve zırh verdi.

1024. Bak, onu bütün ülkeye egemen kıldı; düşmanlar boyun eğdi ve ortadan kayboldu.

1025. Bu Ay Toldı bütün işi gücü yoluna koydu; yakaladığı fırsatı gurur ve kıvanç kaynağına çevirdi.

1026. Halkı zenginleştirdi ve ülkesi düzene girdi; halkın dili hükümdara dua etti.

[44b] 1027. Halk kurtuldu, sıkıntıları bitti; kuzuyla kurt beraber yaşamaya başladı.

1028. Ülkesi düzene girdi ve yasalar düzenlendi; hükümdarın saadeti gün geçtikçe arttı.

1029. Hükümdar bir süre böylece saadet içinde yaşadı, halkı ve ülkesi tamamen düzene girdi.

1030. Ülkede yeni şehir ve kasabalar çokça arttı, hükümdarın hazineleri altın ve gümüşle doldu.

1031. Hükümdar sevindi ve huzura kavuştu; bak, adı ve egemenliği tüm dünyaya yayıldı.

XX.

Bab Talihin Karasızlığını ve Saadetin Dönekliliğini Açıklar

1032. Ay Toldı bütün dilek ve arzularına kavuştu; kararsız talihi ihtiyarlanıp ona destek ve arka olanları yıktı.

1033. Ayrıca bilgili bilge ne de güzel söylemiş, nimet tam olunca yiyecek bulmaya, bunun için çabalamaya hacet kalmaz.¹³⁵⁴

1034. Bilgili bundan daha güzelini söylemiş: “Nimet tam olunca ömür tükenir.” demiş.

1035. Bilgili çok güzel bir söz söylemiş, bu bilge sözü bilgisiz için gözdür.

1036. İnen yükselir, yükselen iner; parlayan kararır, yürüyen durur.

1037. Bütün işler mükemmel olmayı bekler, mükemmel olan şeyler (zamanla) mükemmelliğini yitirir.

¹³⁵⁴ Günümüzdeki “Toku ağırlamak zordur.” deyimiyle örtüşen bir ifadedir. Yiyecek bol olunca yiyeceğe ihtiyaç yoktur.

1038. Bu Ay Toldı bütün dileklerine kavuştu; ömrünü tüketti, malı kalakaldı.

1039. Bu dolun ayı tekrar eksilmeye başladı; parlayan yazı kara kışa döndü.

[45a] 1040. Ahenk içinde olan unsurlar içten karıştı, biri güçlendi ve diğer üçünü tutup bastırdı.

1041. Doğası değiştirildi, yemeği çiğ oldu; gönlü ağırlaştı, ağır bir hastalığa tutuldu.

1042. Bak, doğası bozuldu, gücü azaldı; genç söğüt dalı gibi dimdik olan bedeni aşağıya doğru eğildi, (büküldü).

1043. Ağır hastalık gelip, onu tutup yere çaldı; acı acı inleyerek yatağa düştü.

1044. Hekimler toplandı, nabzına baktılar; o hastalık neymiş söyleyiverdiler.

1045. Kimisi “Şimdi bunu kan tutmuş, damarı açıvermek ve kanı akıtmak lazım.” demiş.

1046. Kimisi “Müşhil içirmek gerek; bağırsağı katılaşmış (kabız olmuş), şimdi boşaltmak gerekir.” demiş.

1047. Kimisi soğuk bir (içecek) hazırladı, içine gül suyu kattı; kimi de gerekli olan şurubu hazırladı, verdi.

1048. Yapmadıkları ilaç, uygulamadıkları tedavi kalmadı; uygun ne varsa onu verdiler.

1049. Fayda etmedi, hastalığı günden güne arttı; gün geçtikçe gücü azaldı ve şuurunu kaybetti.

1050. Takva sahibi insan ne der, dinle; takva sahibi kişiler, insanların önde gelenidir.

1051. İster Şelise kat, ister Tiryak hazırla; ister Matrıdus kat ya da müşhil ilacı öğüt.

1052. İster hekim tut, isterse kam; ölecek olana ilaç asla fayda etmez.

1053. Ey canlı olan, gafil olma! Canlıysan muhakkak öleceksin.

1054. Hükümdar Ay Toldı’nın durumunu işitti, ölümün habercisi olan hastalık (onu) ele geçirmiş.

[45b]

1055. Hükümdar Ay Toldı'yu (Ay Toldı'nın halini) sormak için geldi; hükümdar gelip (onun) yatağa düşmüş halini gördü.

1056. Hükümdar sordu: “Şimdi nasılsın? Hastalığın nedir? Uykun nasıl?”

1057. Ay Toldı cevap verdi: “Ey saadetli hükümdar, beni tedavisi olmayan bir hastalık yakaladı.”

1058. İşlerim tamdı, (iyiydi); tamamı küçüldü, (bozuldu); seçkin bir halim vardı, yok olup gidiyor.

1059. Doğan güneşim sevinçle doğardı, (şimdi) güneşim batmak üzere gibi gecem aydınlanmıyor.

1060. Güvendiğim hayat kendini yok etti; dönem dünya benden yüzünü çevirdi.

1061. Sevinç, arzu, nimet geride kalmak üzeredir; sıkıntı, kaygı ve keder bana gelmek üzeredir.

1062. İşte bugün senden ayrılıyorum; pişmanlıkla, acıyla inleyerek gidiyorum.

1063. Halkı yöneten ve insanların arasında en iyi olan memleketin bilge beyi ne der, dinle;

1064. Bu saadet gelip tekrar gitmeseydi ve isteğe göre hareket etseydi ne iyi olurdu.

1065. Ölüme yakalanmadan yaşasaydı insan bu beylik işi ne güzel bir şeydi.

1066. Yaşlılık olmasaydı ve (insan) dürüst bir şekilde yaşasaydı gençlik günleri ne güzel günler olurdu.

Hükümdarın Ay Toldı'ya Cevabı

1067. Hükümdar dedi: “Ay Toldı bu sözleri bırak şimdi, ey gönlü dürüst olan, böyle sözler söyleme.”

[46a]

1068. Bak, herkes hastalanır ve iyileşir; ey muktedir olan, bu hastalık sadece senin için değildir.

1069. Niçin bu hoş olmayan sözlerin dilinde dolaşır, sen kendi gönlünü niçin kendin harap ediyorsun?

1070. Ben seninle avunup yaşıyordum, şimdi sözlerin değişti bana karşı koyacak gibisin.

1071. Tanrı seni iyileştirecek, bu sözleri söyleme; bu gün ateşle gönlümü dağlama.

Ay Toldı'nın Hükümdara Cevabı

1072. Ay Toldı dedi: “Ey saadetli hükümdar, bu hastalığın devası yok, ilacını arama.”

1073. Her kim doğarsa ölmesi gerekir, her ne yükselirse inmesi gerekir.

1074. Her yokuşa bir iniş, her yüksekliğe bir çukur vardır; her sevince bir keder, her acıya bir tatlı vardır.

1075. Benim yaradılışım dönektir, sözlerim kararsızdır diye ben sana bunları önceden söyledim.

1076. Benim huyumu sana söylemişim, bana gönül bağlamamalıydın.

1077. Ben gidiyorum, sen bundan şüphe duyma; doğan bir kimse ölmez dense, inanma.

1078. Şimdi bana güvenilmez deyip beni sövme, dünyaya da güvenme seni terk edecektir.

1079. Cefa kıldı diye sen beni kınama, senin için bu dünya benden daha cefacıdır.

1080. Gafil olma, benden sonra sen de öleceksin; elinden gelirse bu dünyaya inanma, güvenme.

[46b] 1081. Ey hükümdar, beni (sana) hizmet etmeden ağırlamıştın; fakat hani! Nerede? Ben sana hizmetimi yerine getiremedim ki...

1082. Ölmem benim arzum ve isteğimle değildir, gelip gitmem bugün olan (yeni) bir şey değildir.

1083. Elimde olmadan acı çekerek ölüyorum, hayat bulup sığınacak bir yerim yok.

1084. Yoktum, (Tanrı) beni yarattı ve yetiştirdi; küçük bir çocuktum, beni büyüttü.

1085. Yalın yüzlüydüm, sakal çıkardı; kuzgun gibi karaydım, kuğu gibi kirlaştırdı.

1086. Bedenim ok gibiydi, büküldü; hayat tükendi, özüm yok oldu.

1087. Bilgisi geniş olan bilge ne de güzel söylemiş; ey yüzü gülən, bunu dinle.

1088. Hangi başa kuğu rengi düşerse, o kişi gönlünü kuğu gibi ak yapmalıdır.

1089. Kimin dal (gibi) dik olan bedeni bükülürse gönlünü kuğu (gibi ak) yapmalıdır, özü yok oldu.

1090. Kara saç, sakal ağardıysa pusu kuran ölüme (insan) tamamen hazır olmalıdır.

1091. Şair buna benzer şu sözü söyledi; ey iyi insan, sen bunu dinle.

1092. Kara saçın ağarması ölümün habercisidir; yaşayana hayatı değerli kılar.

1093. Bu nimet olarak yediğin (aslında) hayatın idi, hayatını yedin; çok aldanma, ölüm seni yiyecek.

1094. Hükümdar dedi: “Ay Toldı acele etme, sabret; bu hastalık yarın günahlarının kefareti olacaktır.”

1095. Bütün hastalananlar ölselerdi, rızık yiyecek kişi kalmayacaktı.

[47a] 1096. Tanrı seni bu hastalıktan (kurtaracak), iyileştirecektir; ey dürüst insan, sen gönlünü çökertme, huzur içinde yat.

1097. Bak, hükümdar ağzını açıp dua etti; ellerini kaldırdı, Tanrı’dan şifa diledi.

1098. Kaygılara boğulmuş olarak kalkıp oradan çıktı; gönlü kırgın, üzgün (bir şekilde) gelip sarayına girdi.

1099. “Ona faydası olacak mı?” diye düşündü ve (sadaka olarak) fakirlere çokça mal mülk dağıttı.

1100. Gümüş, ölüme karşı fayda etseydi, insan gümüşü kendisine fidye yapardı.

1101. Kişi ölüme fidye verebilseydi, hükümdarlar ölmezlerdi.

1102. Bu Ay Toldı’nın hastalığı (gittikçe) ağırlaştı, umudunu kaybedip hayattan elini çekti (ölümü bekledi).

1103. Pişman oldu ve dedi: “Ey hayat ve bunca güzellik, ne yazık ki (sizi) boşuna harcamışım.”

1104. Hayatı gaflet içinde geçirdim, gençliği boşa harcadım.

1105. İşte bu özüm kaçan bir kaçaktı, ecel yakalayıp götürüyor; sözümün ne faydası (var).

1106. Dünya malını aç gözlülükle biriktirdim, mal kalır; ben bu gün yokluk içinde giderim.

1107. Elimi, dilimi çok uzattım; işte ölüm gelip yakaladı ve nefesimi kısıtı.

1108. Bu şekilde pişman oldu ve çok ağladı; pişmanlığı ölüme fayda etmedi.

1109. Bu insanoğlu ne kadar âcizdir, hayatını istediği gibi yaşayamaz.

1110. Ey bilge, (insan) dileğine kavuşsa yiyip (yaşayacak bir) hayatı olmaz; hayatta olsa dileğine kavuşamaz.

[47b]

1111. (Durumu) biraz iyileşse kendini unuttur, mavi göğün üstünde söz geçirmeye kalkar.

1112. İtibara ulaşınca gururlu ve cesur olur; ölüm yakaladığı zaman kendine gelip pişmanlıkla ölür.

1113. Yiyip doyunca tavrı saldırgan olur, eğer karnı acıkırsa bilerek zehir (bile) yer.

1114. Kederden süzülür, huzurdan bıkar; sevdiğini bulur, bulunca da hor görür.

1115. Bu Ay Toldı pişman oldu, uzun bir süre sustu (sonra da) ; “Ben doğruluk yolunu kaybettim.” dedi.

1116. Bu altın, gümüşü neden biriktirdim? Neden fakirlere dağıtmadım?

1117. Acaba neden bu iyi arkadaşını terk ettim? Acaba neden günahsız kişiyi sövdüm?

1118. Bütün iyilikleri önden göndermeliydim, şüphesiz yarın faydalı olacaktı.

1119. Bugün bu pişmanlığımın ne faydası var; ölüm yakaladı, sözümü ve sesimi kesti.

1120. Merhametli, doğru sözlü ve keskin gözlü er ne der; dinle.

1121. Bütün nefes alanlar için ölüm bir kapıdır, bütün yaşayanlar bu kapıdan girer.

1122. Hayat nedir, ölüm nedir? Nereden geliyorum, yolum nereye (gidiyor)?

1123. Niçin doğdum, ölmek için mi? Niçin güldüm ağlamak için mi?

1124. “Dünyada ölümden daha zor nedir?” Her doğan kişi bu şekilde söyleyip öldü.

1125. Şair buna benzer bir söz söylemiştir, bunun manasını (insan) anlarsa gözü açılır.

[48a]

1126. Dünyada ölümden daha zor ne var? (İnsan) ölümü düşünse binlerce tat (yok olur) gider.

1127. Ölüm uçsuz, bucaksız bir denizdir; dikkatli bakarsan dipsiz bir çukurdur.

1128. Ölümü bilen gaflete düşerse, ölüm yakalayınca söz söylemenin bir faydası olmaz.

1129. Mutlulukla avunup gaflete düşenler, ölüm yakalayınca uyanır; farkına varır ama (artık) gücü yetmez (iş işten geçmiş olur).

1130. Açgözlü kişi çokça mala doymaz, ecel yakalayınca pişman olur, (fakat) işi görülmez.

1131. Cesur insan döneke saadete avunup saadete güvenir, kara toprak altında yüreğini parçalar.

1132. Ey ölümlüler, sevinçler içinde eğlenip çokça gülenler, ağlamaya hazır olmalılar.

1133. Akıllı bilgin ne der, dinle; bu söze göre iş yaparsan fayda görürsün.

1134. Yarınki yerinin(diğer dünyadaki yerinin) iyi olmasını istiyorsan, bu iki dünyada da kötülük yapma!

1135. Ey asil yaradılışlı, sen kötülük yapma! Bu gün hem davranışların hem de sözlerinle iyilik yap.

1136. Bu Ay Toldı pişman olup çokça ağladı, pişmanlığı burada fayda etmedi.

1137. Bak, fakirlere altın ve gümüş dağıttı; yakınlarına birçok vasiyet kaldı.

1138. Gözünü göğe dikerek: “Ey Tanrı’m, ben senden başka Tanrı tanımadım.” dedi.

1139. Beni yarattın, yetiştirdin, büyüttün; biliyorum bunlar senin faziletindi.

1140. Benim bu özüm sana ibadet ediyordu, işte ecel yakaladı ve sözümü kesti.

- [48b] 1141. Anladım, sığınacak yerim yok; şimdi senin rahmetin bana şefaathçi olsun.
1142. Küstahlıkla çokça kötülük yaptım; ey aziz (Tanrı'm), sen hoşgörüyü (günahlarımı) bağışla.
1143. Ah yazık, hayat boşu boşuna geçti; ne yazık ki beyliğimi, günlerimi ve vaktimi (boşuna) geçirdim.
1144. Sözünü kesti, öylece durup düşündü; oğlunu görünce ağlamaya başladı.

XXI.

Ay Toldı'nın Oğlu Ögdülmüş'e Öğüt Verişini Söyler

1145. Bu Ay Toldı'nın bir tek oğlu vardı, bu oğlunun yaşı küçüktü.
1146. Adı Ögdülmüş idi, aslı temizdi, yüzü güzeldi ve hareketleri de düzgündü.
1147. Oğlunu yanına çağırır, tutup kucakladı ve gözünden akın (akın yaşlar) akıttı, ağlamaya başladı.
1148. Dedi ki: "Oğlum, işte ben şimdi gidiyorum; işte yerim, malım, mülküm hepsi sana kaldı."
1149. "Sen her zaman gözümün nuru oldun; sen iyi ve esen kal, ben senden ayrılıyorum."
1150. Türk veziri ne de güzel söylemiş, oğul ve kız gören gözün nurudur, bunu böyle say, böyle kabul et.
1151. Oğul ve kızın derdi dipsiz deniz (gibidir), oğul ve kız al benzi soldurur.
1152. Kimin eşi, kızı ve oğlu varsa o kişinin uykusu nasıl gelir? O kişi nasıl uyuyabilir?
1153. Oğul ve kızıdan dolayı baba kendi kendini yer, oğul ve kız ise babasının adını anmaz.
- [49a] 1154. Ay Toldı dedi: "Ey oğul, sözümü dinle, unutma; bana gönülden inan."
1155. Şimdi bana bak, ben senin babandım; adım Ay Toldı idi, şu halime iyice bak.
1156. Bu Ay Toldı'nın hayatı doldu; bak, pişmanlıkla inler ama onun (pişmanlıkla inlemenin ölümüne) faydası yoktur.

1157. Bu hayat tatlıdır, ölüm acıdır; (ölüm benim için) hazırlandı, şimdi kaçacak yolum nerede?

1158. Bu dünyaya gönül verip avundum; bak, benden usanıp bana vefa göstermedi.

1159. Dünya severek çağırdı, beni kandırdı; gönül verdiğimde de çabucak usandı.

1160. Dünya cefa etti, bu saadet yaşlandı; bu söze inan, seni de kandırmasın.

1161. Bütün gerekli işlerimi (olduğu) yerde bıraktım, nefse uyarak gereksiz (işler) yaptım.

1162. Hayat tipi ve yel gibi geçip gitti, kendime acıyarak boş yere inliyorum.

1163. Rüşvetle ya da malla işim düzeltilmez, bu gün elimden tutacak bir kimsem bile yoktur.

1164. Ölümü iyice anlayıp bilen uyanık kişi ne der, dinle;

1165. Ölümü görünce bilgenin bilgisi gitti; akıllının akı kayb oldu, akılsız kaldı.

1166. Bu ölüm pençesi ne kötü şeydir, kişiye vurması ne kadar da kötüdür.

1167. Süslü sarayları bozan, bütün toplulukları dağıtan ölümdür.

1168. Şiir söyleyen buna benzer (bir söz) söylemiştir; ey bilen (insan), sen bunu oku!

[49b] 1169. Bu dünyada karşısında çaresiz kaldığımız ne var ve çare bulamadığımız ne tür hileler var?

1170. Her şeye bir çare, tedbir ve çözüm vardır; ancak bu ölüme çare yoktur, ölüm çaresizdir.

1171. Bak, oğul babasının sözünü dinledi; yüzünü babasına doğru çevirdi ve konuşmaya başladı.

1172. Diyor ki: “Ey babam, sana bir sorum var; ben onu sorayım, sen bana söyleyiver.”

1173. Bu dünyada çokça yaşadın, bilgiler öğrendin, erdem ve akıl edindin.

1174. Sordun soruşturdun (cevabını) işittin; öğrenerek, sınyarak, her şeyi görerek yaşadın.

1175. Ölüme karşı çare var mı? Ey zeki bilge, eğer varsa onu uygula.

1176. Eğer başka çare ve çözüm yoksa bütün malını, hazineni ve var olan her şeyini dağıt.

1177. Bu hazine ve mal başının fidyesi olursa sen sağ ol; altın ve gümüş yine olur.

1178. Tuz ve ekmek sahibi, cömertlerin başı, gözü tok olan kişi ne der, dinle;

1179. Malını insanlara paylaşır, onları yedir ve içir; malın seni harcayacak, (o seni harcamadan) sen onu harca.

1180. İnsana sağlık gerekir, mal eksilmez; kuşa hayat gerekir, yem eksilmez.

1181. İnsan hayatta olursa dileği elinin altında, hazırdadır; vücut ve baş sağlıklı olursa arzuları yakındır.

Ay Toldı'nın Ögdülmüş'e Cevabı

[50a] 1182. Ay Toldı cevap verdi: “Ey oğul, sözümü dinle; bu işten ümidini kes.”

1183. Altın ve gümüş ölüme fayda etmez, bilgi ya da akıl ölümü engelleyemez.

1184. Dünya malı ölümü engelleseydi beyler beyi fidiye verip ölmeyecekti.

1185. Âlimlere hikmet fayda etmedi, bilgelerin elinden bilgi tutmadı.

1186. İlaç ve tedavi ölüme faydalı olsaydı tabipler daima hayatta kalacaklardı.

1187. Ölüm karşısındakini görüp ona göre davransaydı, mübarek peygamberler hayatta kalacaklardı.

1188. Doğan canlılar ölecektir, bunu böyle bil; ölmek için doğanlardan hayatta kalan hani, kim?

1189. Bu dünya bir duraktır, gelen göçer; (dünya) yiyen bir ejderha gibidir, yedikçe acırır.

Ögdülmüş'in Ay Toldı'ya Cevabı

1190. Ögdülmiş dinledi ve: “Baba, ölümü çok iyi anlamışsın.” dedi.

1191. “Ne diye hayatını gaflet içinde geçirdin? Şimdi neden inleyerek yakınıyorsun?”

1192. “Bu kalacak olan malını niçin biriktirdin? Artacak olan malını neden dağıtmadın?”

1193. “İnsan gaflet içinde yaşarsa, pişman olmalı ve kendi kendine yakınmalıdır.”

1194. “Baba, bu gün pişman olmanın ve inleyerek başını binlerce defa yerden yere vurmanın ne faydası var?”

[50b]

Ay Toldı’nın Ögdülmiş’e Cevabı

1195. Ay Toldı cevap verdi: “Ey oğlum, dinle; bana bak, unutma, yarınki işini hazırla.”

1196. Gaflet beni yok etti, pişmanım; ey güzel yüzlüm, uyan! Gafil olma!

1197. Her ne kadar doğan varsa ölmek için doğdu, her ne kadar (ölüme) gitmek istemese de sonunda zorla götürülür.

1198. Ölümlü kişilerin tamamı zamana tutsaktır; bak, zamanı gelince adımını atamaz.

1199. Şair buna benzer (bir söz) söylemiştir, eğer anlaşılırsa çok güzel bir sözdür.

1200. Her şeyin zamanı ve günü bellidir, alınan nefesin sayısı (bile) bellidir.

1201. Yıl, ay, günler geçtiği gibi hayat da geçer; her geçen gün senin (hayatını da) geçirecek bu bellidir.

1202. Ay Toldı yine dedi ki: “Ey oğul, bak! Ben ne halde gidiyorum, beni gör ve kendine gel!”

1203. Kaygılı gidiyorum, sen benim tek endişemsin (çünkü) bu gün küçük yaşta bensiz kalacaksın.

1204. “Benden sonra nasıl olursun?” bundan başka bir endişem yoktur.

1205. Baba, oğlunun (yetişmesi) için emek harcarsa; bundan dolayı o oğul nasıl hareket edeceğini bilir.

1206. Oğlunu sıkı terbiye ederse (oğlu) iyi yetişir, annesi ve babası sevinir.

1207. Eğer sıkı terbiye etmezse, o oğul heder olur; sen o oğuldan ümidini kes.

[51a]

1208. Oğul sahibi olan baba akıllı ve zekice davranırsa sıkı terbiye verecektir, bunun (iyi oğul yetiştirmenin) çaresi de bu vasiyettir.

1209. Tecrübeli, yaşını başını almış oğul sahibi kişi ne der, dinle;

1210. Kimin oğlu ve kızı nazlı olursa, ona ağlamak ve sıkıntı düşer.

1211. Baba oğlunu küçükken başı boş bırakırsa oğlun suçu yok, suç babanıdır.

1212. Oğul ve kızın hâl ve hareketleri kötü olursa, o kötülüğu baba yapmıştır, (bunda) babanın payı vardır.

1213. Baba çocuklarını eğitip sıkı terbiye ederse büyüdüklerinde oğlum kızım diyerek sevinir.

1214. Baba olacak (kişi), oğlunu sıkı terbiye et; arkadan gelenler sana gülmesinler.

1215. Oğula, kıza erdem ve bilgi öğretilmelidir; bu erdemle (onların) hâl ve hareketleri iyi olsun.

Öğdölmiş'in Ay Toldı'ya Cevabı

1216. Öğdölmiş cevap verdi: "Ey baba, senin kaygını çekerek yanıp tutuşuyorum."

1217. Senden sonra ben hayatta kalmayayım, senin sıkıntılarını gözümle görmeyeyim.

1218. Ayrıca merhametli Tanrı'm senin ruhunu bana versin (çektığın acıları ben çekeyim), beni bu kaygıyla bırakmasın.

1219. Eğer vermezse, ecel ulaşırsa (demek ki) ecel ezelden beri yazılmıştır.

1220. Tanrı hükmüne bu ağıt neden, Tanrı hükmü geldi ağlamayı bırak.

[51b]

1221. Senden önce bütün dünya (zevklerini) tadanların hepsi ah vah ederek bırakıp gittiler.

1222. şimdi cefacı dünyanın sana cefa edeceğini biliyordun, sen kendin gafil davrandın.

1223. Bütün dünyanın tamamı birinin olsa, dünya nasibin olarak sana iki bez kalır.

1224. Hayat için pişmansan, pişman ol; devamlı ağla, gözünü kurutma.
1225. Geçmiş günlerin tekrar geri gelmeyecek, ne yaptıysan (o şekilde) gecen hazırlandı.
1226. Bu endişe, keder benim için ise, endişelenme; şimdi endişenin bir faydası yok.
1227. Yaratılmıştın, yaratılan ölür; yaratılan ölür, yaratan kalır.
1228. Babamdın, çokça da merhametliydin; senden daha merhametli ebedi olan yaratandır.
1229. Seni o yarattı, sana talih verdi; bana da vermeyecek mi? Bu söze inan!
1230. Değersiz olana değer ondan gelir, küçük ve büyük o gönderirse (her şeyi) alır; her şeye sahip olur.
1231. Akıllının sözü dikkat edersen, buna benzer; bu akıllının sözü dikkat edersen, gözsüz olanın gözüdür.
1232. Bu akıllının sözünü aklınla anla, bütün kargaşayı onunla çöz.
1233. Değerli olan odur ki, değerli olanlara yücelik ondan gelir; yücelik ve değer şimdi nadir (bulunur).
1234. Değersiz olana değer, küçüğe büyüklük, kötüye destek, büyüğe ululuk (veren Tanrı'dır).
1235. Bak, Ay Toldı oğlunun sözünü dinledi; elini göğe kaldırdı, gözünü dikti.
- [52a] 1236. Oğluna akıl verdiği için Tanrı'ya çokça şükretti.
1237. Ay Toldı dedi: "Ey oğlum, gönlüm rahatladı; Tanrı'nın faziletiyle saadet içinde yaşa."
1238. Bak, akıllı bu sözü doğru söylemiş; onun manasını bil, gözünü keskinleştirecektir.
1239. Tanrı kime akıl ve bilgi verirse, o bütün arzularına kavuşur.
1240. Kimin yaratılışı temiz, hâl ve hareketleri doğruysa dileğine kavuşur; güneş ve ayını aydınlatır.
1241. Bu iyi davranışlar bütün iyiliklere sermayedir; davranış iyi olursa (sonucunda) binlerce sevinç olur.

1242. Bu Ay Toldı tekrar elini kaldırdı, Tanrı'yı çokça övdü.

1243. Dedi: “Ey Tanrı'm, her şeyi sen yarattın; sayısız canlıyı sen rızkınla beslersin.”

1244. Beni sen yarattın, talihle yükselttin; ben günahkâr, ibadetsiz ve küstah bir kulunum.

1245. Bu zamana kadar sen beni iyice korudun, bütün dilediklerimi ve bu dünya malını verdin.

1246. Bütün nimet ve arzularıma tamamen kavuştum; ey iyi Tanrı'm, senin sayende mutluyum.

1247. Hükmün bana ulaştı, işte gidiyorum; bir tek oğlum vardı, böylece onu da bırakıyorum.

1248. Babaydım, (şimdi) bu baba ölüyor; Tanrı'm, sen onun hayatına hayat kat.

1249. Huzura yakın, beladan uzak tut; her iki dünyada da bunu sen koru.

1250. Kötüden koru, iyiye ulaştır; yiyecek ve giyeceğe muhtaç ettirme.

[52b] 1251. Gönlünden güzel dualar ediverdi; ey iyilik (sahibi), bu dualar sayesinde (sen onu) beladan koru.

1252. Dinle, insanın iyisi ne der; bu iyi kişiden belli olur.

1253. Tanrı kime ihsanda bulunup yardım ederse bu kişi her iki dünyada da saadet bulur.

1254. Hangi kula Tanrı'dan destek gelirse bu (kul) her iki dünyada da dileklerine kavuşur.

1255. Tanrı'nın faziletleri kimin üzerine olursa, o bütün nimet ve arzularına tamamen ulaşır.

1256. Akıllı kişi buna benzer (bir söz) söylemiştir, kim akıllının sözünü yerine getirirse işleri düzene girer.

1257. Tanrı kimi korursa, o korunur; dileğine kavuşur ve nimetlerin seçilmişini yer.

1258. Hangi kul Tanrı'ya inanmaya devam ederse, (o kul) bela ve sıkıntı kapısını kendine kapatır.

1259. Yine Ay Toldı dedi: “Ey oğul, anla; ölümü unutma! Hazır ve uyanık ol!”

1260. Hayata inanma, yel gibi geçer; gafil olma, bu dünya da çabucak göçer.

1261. Ben seni Tanrı'ya sıkıca emanet ettim, isterse koruyacak ve rızık ulaştıracak.

1262. Pişmanlıkla feryat ederek, ağlayıp dua ederek işte bu gün senden ayrılıyorum.

1263. Benden sonra ne yapman gerektiğini ve anladığım şeyleri söyleyeyim, dinle.

XXII.

Ay Toldı'nın Oğlu Ögdülmüş'e Öğüt Verişini Söyler

[53a] 1264. Gönlünü ve dilini doğru tut, Tanrı'ya ibadet et; (bu dünyaya) inanma, yarınki işini düzenle.

1265. İyi veya kötü, her şeyi Tanrı'nın hükmü bil; ona tamamen inan, onun ibadetini yerine getir.

1266. Her ne ihtiyacın varsa ondan dile, sana güç verecek ondan başkası yoktur.

1267. Buyrukları her neyse değer ver, Tanrı seni bugün de yarın da değerli kılacaktır.

1268. Hareketlerin doğru olsun, kendini unutma; gönlünü ve dilini alçak tut, büyük konuşma.

1269. Bu dünya için kendini ateşe atma; başkasının malını alma, (başkasına) zulmetme.

1270. Bir süre yaşadım, gidiyorum; iyi bak ve düşün, dünya bana ne yaptı.

1271. Bu özüm biriktirebildi ama yiyemedi, günlerim pişman olarak geçti, fayda etmedi.

1272. Malım sana kaldı, bana yük oldu; sevinçle yiyip huzur ve sükûnet içinde yat.

1273. Bu toplanmış malı tutabilirsen tut, her iki dünyada da seni mutlu edecektir.

1274. Sen bunca malı tutamazsan, bir bu kadar daha mal sana yetmeyecek; bak, yüzünü sarartacak.

1275. Doğru ol, dürüstlikle hareket et; sevinç bu doğruluğun içindedir.

1276. Dürüst insan ne der, dinle; bu iki dünyayı da dürüst olanlar kazanır.

1277. Kişi gününün huzurlu olmasını dilerse (bunun) çaresini doğruluk içinde arasın.

1278. Bey olayım dersin, şüphesiz (beyler) bu nasibi doğruluk içinde bulmuştur.

[53b] 1279. Yücelik ve halka baş olmak istersen doğruluk yolunu kendin için açık tut.

1280. İnsanoğlu yumuşak huylu veya yaradılışı dürüst olursa her iki dünyada da güneşi parlar.

1281. Ay Toldı devam ederek (şöyle) dedi: “Ey oğlum, dinle; kendini cehennemden iyilikle koru.”

1282. Her zaman iyilik yap, kötülükten uzaklaş; sen (kötülükten) uzak dur bütün iyilikler gelecek.

1283. Kötü arkadaşla yaklaşma, sana zarar verecektir; kötülük yılandır, dikkatli ol, seni sokacaktır.

1284. İçki içme, küstahlara ortak olma, git; kendin iyi olacaksın, sağlıkla yaşa.

1285. Bu iki huydan kutsal saadet kaçır, o kişiye fakirlik yolunu açar.

1286. İki yüzlü olan kişiye sırrını söyleme, sözün yayılır hem de sırrın açılır.

1287. Dedikoducu kişiyi kendine yakın tutma, görüp öğrendiğini bütün halka yayacak.

1288. Tecrübeli ve hizmet edilmiş kişiyi sıkıca tut, ondan sana fayda gelecek.

1289. Her sözü dinle, yine de çabuk inanma; gönül sırrını açma, sıkıca gizle.

1290. Kişiyi kıskanma, özünü temiz tut; bu iki davranış (insanı) her zaman sıkıntıya düşürür.

1291. Dişiyi başıboş bırakma, kapıyı kapalı tut; erkeğe şüphesiz cehennem dişiden ulaşır.

1292. Yabancıyı eve sokma, dişiyi (evden) çıkarma; arkadaşlık etmeden önce kişiyi sına.

1293. Davranışlarını iyi tut, mala mülke canını sıkma; de ki “Hâl ve hareketlerim iyi olursa mal mülk gelir.”

[54a]

1294. Şimdi buna benzer bu sözü dinle, bu söze göre iş yap; kendine iş edin.

1295. Hayat gibi kişiye iyi mal da gerekir, gerekirse bütün iyilikleri bulacaktır.

1296. Kötüye mal mülk ne gerek, ne kadar (mal mülk) elde ederse etsin fakirle denk olacaktır.

1297. Arsız kişiden kaçarak uzaklaş, haya sahibine benden binlerce alkış.

1298. Hiçbir işte acele etme, kendini tutup sabret; sabırlı kişiler arzularına ulaşır.

1299. Her nerede olursa olsun (her şeyi) açık ve fasih dille karşıla, böyle karşılasan senin saadetin artacak (yükselecek).

1300. Dilini ve gözünü gözet; helal ve az ye, boğazını gözet.

1301. Halk asi olursa kaçarak uzaklaş; (bunu) fark edip avamın kargaşasına katılma.

1302. Ey kuzu, eğer iyilikten başka bir şey ise beylerin sözlerini ağzına alma.

1303. Başkasının zararını isteme, kendin de zarar verme; ne kadar (yapabilirsen) iyilik yap, arzu ve hevesine hâkim ol.

1304. Hangi yere girersen (gir), önce çıkışını gör; çıkmasını bilmezsen o iş insana zarar verir.

1305. Öfkelendiğin zaman kendini tut, sabret; sabırlı kişi yarın (mutlaka) sevinir.

1306. Bu sabreden kişi ne der, dinle; insan sabrederse bozulmuş işlerini düzene sokar.

1307. Kişi sabrederse dileğine kavuşur, sabreden insan akkuş yakalar.

1308. Eğer (insan) sıkıntı, kaygı ya da endişeye düşerse ve sabrederse bundan dolayı sevinç geri gelir.

[54b]

1309. Eğer saadetle bahtı tanışırsa, sabredip usanmazsa bütün her şeyi düzene girer.

1310. Sabret, sabretmek erenlerin işidir; örneğin sabredenler göğe bile yol bulur.

1311. Ölümü unutma, düşün, hazır ol; kendini unutma, aslına bak.

1312. Yalan sözünü dilinden çıkarma (yalan söyleme), bu yalan sözle çabucak değersizleşirsin.

1313. Akrabalara, yakınlarla yakınlık göster; büyüğe, küçüğe gülümseyip sevgi göster.

1314. Tuz ve ekmeğini bol tut, kişiye yedir; kişinin ayıbını görürsen söyleme, gizle!

1315. İbadette gayretli ol, Tanrı'ya ibadet et; günahlardan uzak dur, kendini koru.

1316. Saadetin oluverirse gururlanma; elinden geldiğince iyilik yap, kötülük yapma.

1317. Bu dünyayla avunma, geçer, gider; bu saadete inanma, çabucak yaşlanır.

1318. Hayata inanma, rüya gibi geçer; talihe güvenme, kuş gibi uçar.

1319. Hayatını boşa geçirme, iyilik yap; geçen günlerden gereken (dersini) al.

1320. İçki içme, fesada karışma, uzaklaş; zina yapma, günahkâr olma.

1321. Bu iki huydan kutsal saadet kaçır, o kişiye fakirlik yolunu açar.

1322. Tecrübeli kişi ne der, dinle; tecrübeli kişiler her işin aslını bilirler.

1323. İçki içme, zinaya yaklaşma, sakın; bu ikisi (insana) fakirlik elbisesini giydirebilir.

[55a] 1324. Bu içkiden dolayı (insan) binlerce günaha cesaretlenir, saadet zinadan kaçır, yüzüne tükürür.

1325. Ay Toldı sözünü kesip dedi: “Ey oğlum, unutma; sana gereken sözler bunlardır.”

1326. Tamamını söyledim, sen buna inanırsan ve sözümü yerine getirirsen sevinç hiç eksik olmayacaktır.

1327. Sana söylediğim bu (sözlerin) adı vasiyettir; bu sözleri unutma, gönlüne yaz.

XXIII.

Ay Toldı Hükümdara Vasiyetname Bıraktığını Söyler

1328. Yazı yazmak için kalemle kâğıt aldı, Tanrı'nın adıyla bir yazı yazdı.

1329. Yaratan, rızık veren ve bağışlayan Tanrı adıyla sözüne başladı.

1330. Yüzbinlerce canlıyı ve mahlûkatı yarattı; rızık verir, canlıları aç bırakmaz.

1331. İsterse yaratır, istediğini yapar; onun yaptığı her şey istediği için oldu.

1332. Herkese istediğini yaptırır, bu sırada ona azıcık bile destek gerekmez.

1333. Bu sayısız topluluğu ölmek için yarattı; bütün canlılar ölmelidir, (fakat) ona ölüm yoktur.

1334. Tanrı'm, sevgili peygambere benden binlerce selamı devamlı olarak ulaştırırsın.

1335. Tanrı'm, (sevgili peygamberin) bütün arkadaşlarına ve de diğerlerine selamımı kesmeden ulaştırırsın.

1336. Ey saadetli hükümdar, çok uzun yaşa; bu beylik adınla birçok ülkeye hüküm sür.

[55b] 1337. Adım Ay Toldı idi, yaradılışım doluydu (dolunay gibiydi); doluluk eksildi, ölerek yok oluyorum.

1338. Ölüm habercisi (Azrail) geldi, sıkıca tuttu; kurtulacak yerim yok, (hayatın) tadını yok etti.

1339. Bana iyi davrandın, çok ihsanda bulundun; şimdi sana hizmet edemedim gidiyorum.

1340. Ey zeki, o ihsanların karşılığı olarak şimdi vasiyetname yazıp bıraktım.

1341. Bu dünya işinde ben senin arkadaşındım, işini doğrulukla yerine getirdim.

1342. İşte şimdi büyük bir sadakat ile öğütlerimi yazıp sana vasiyetname bıraktım, oku.

1343. Bu sadık kişi ne der, dinle; insanlığın başı sadakattir.

1344. Sadık kişinin söz ve öğütlerini yerine getir, bu söz ve öğütler senin saadete ulaşmanı sağlayacaktır.

1345. Kişilerin en gerçeği sadık olan kişidir; sadık olan kişinin sözünü yerine getir, seni yüceltecektir.

1346. Ey hükümdar, işte ben sana sadığım; ey mert yiğit, söylediklerime göre iş yap.

1347. Ölüm karşıma çıktı, pişman oldum; bu pişmanlığım ve sözüm fayda etmedi.

1348. Şimdi yapılmış olan ibadetler gerekti, yapılmış olan bütün kötülükler pişmanlık oldu.

1349. Bu ver(il)miş olan altın gümüş kalakaldı, ondan benim nasibime (sadece) hesap (vermek) düştü.

1350. Pişmanlıkla ölüyorum, pişmanlığın ne faydası var; kendimden vazgeçtim, umudumu yok ettim.

1351. İşte ben bugün güçsüzlükle duruyorum, şüphesiz yarın sen de peşimden geleceksin.

[56a] 1352. Ey hükümdar, ölüm yakalamamışken uyan; tatlı dilli ol, işini düzene sok.

1353. Sağlıklı olduğunda (iyilik yaparak insanları kendinden) iyi söz ettir; malın mülkün olduğunda paylaş ve yedir.

1354. Bela ve zulüm yerinde sen iyilik yap, elinle ve dilinle halkı sevindir.

1355. Küçükken uyanmış, keskin gözlü ve doğru sözlü insan ne der, dinle;

1356. Ecel gelmeden ölüme hazırlan; hayattayken (Tanrı'ya) inan, ibadet et.

1357. Ölüm gelip yakaladığında pişmanlığın faydası yok, her ne kadar ah vah etsen de yerin kara topraktır.

1358. Ey hükümdar, gayret et; benden sonra da zamanını, gününü boşa harcama. Kendine yakışır şekilde davran.

1359. Dünya seni saadet ile aldatmasın, bütün işlerin içinde doğruluk dile.

1360. Yasaları halka doğru ve adaletli uygula ki mahşer günün iyi olsun.

1361. Bu dünya için kendini ateşe atma, nefsin boynunu kes, bedenden öcünü al.

1362. Bu dünya malıdır, sen ona kul olma; seni bırakmadan sen onu bırakma.

1363. Çok gururlanma, gönlünü yükseltme, (kibirilenme); bu dünya inanılacak (gibi) değil, vazgeç.

1364. İyi kişileri kendine yakın tut, kötülerden uzak dur; (kötülerin) zararı dokunur.

1365. Açgözlü kişilere işini yaptırma, vefasız kişilere yemeğini yedirme.

1366. İbadet ederken durma, günahattan uzak dur; ibadetten başka hiçbir şey sana ulaşamayacaktır.

[56b] 1367. Ölümü unutma, mümkünse silahını hazırla; ölüm pusudan çıkar gibi karşına çıkar.

1368. Her ne kadar kaçarsan kaç, sonunda ölüm yakalayacaktır; her ne kadar yaşarsan yaşa en sonunda ölüm ulaşacaktır.

1369. Gönlünü ferah tut, ölüme gafil avlanma; ne kadar çok yaşarsan yaşa, (sonunda) yatacağın yer kara topraktır.

1370. Hani kim ölümden kaçıp kurtuldu? Hani kim (ölüm) zamanını geçip aşmıştır?

1371. (Ey) hükümdar zamanı ve hayatı benzetmeler yaparak çok iyi söyle, anlat.

1372. İnsanoğluna bakarsan kervan gibidir, hareketsiz duramazlar; sabit bir yerde duranlar nerede?

1373. Çocuk babasının dölünden çıktığında anne karnı onun için birkaç aylık dinlenme menzilidir.

1374. Anasından doğup adı konulunca yolcu olarak zaman atına biner.

1375. Günü bir adımdır, gecesi bir adımdır; (bu at) ölüme götürür, benzini kurutur.

1376. Dünya bir duraktır, mezar da diğer bir duraktır; bu günkü durağın ortadan kalkmasıyla durağın öbür dünya olur.

1377. Öbür dünyada seni bekleyen iki yol var, bu iki yoldan acaba hangisi senin yolundur?

1378. Yolun sağdan gelirse işlerin yolundadır; eğer soldan gelirse ah vah ederek başını yerlere vur.

1379. Ey saadetli hükümdar, dünya bir tarladır; insan (bu tarlayı) ekerse yaşam otunu biçer.

1380. Yere ne ekerse yine o yetişir, ne verirse dönüp tekrar onu alır.

1381. Kişinin malını alma, kan da dökme; can çıkarken bu iki günahtan dolayı (insan) inler.

[57a] 1382. Bu hayat bilinmeden rüya gibi geçer, gerek kul gerek bey dönüşü olmaksızın gider.

1383. Nerede o geçmiş ve rüya gibi olan günlerin? Bu kalan günlerin de pişmanlıktan başka bir şey değil.

1384. Uyanmış ve uyandıktan sonra pişman olmuş kişi ne der, dinle.

1385. Şair bunu çok güzel söyler, bu şiirin manasını oku (ve anla).

1386. Hayatını uyanık olduğun halde rüya gibi geçirdin; hani faydası nerede? Bana bir iz göster.

1387. Gününü dilek ve arzularına göre geçirdin, hayat tamamen pişmanlıkla tükendi.

1388. Hayata gafil avlanma, daha çok tedbir al; bak, hayat ölüme çokça (yakın).

1389. Ey cömert hükümdar, cimri olma; tedbirli ol, cömertliğin adı ölmez, baki kalır.

1390. Askere, orduya ve bu mala çok güvenme; ordu, bu altın ve gümüş fayda etmeyecektir.

1391. Başkaları için kendini feda etme, kendini zorla yakma, bağışla.

1392. Senden önceki dünya beyleri dünyayı bıraktı ve gitti; bak mezarlarına, (orada) yatıyorlar.

1393. Ey geçmiş günlerim, bu ölüm senin için hazırlanmıştır; zamanını gözet!

1394. Dünyanın kusurlarını yazıp, sana akıllıca söyleyen ne der, dinle.

1395. Bak, bu dünya malı acı su gibidir; ne kadar içersen de doyamazsın, dilin bile ıslanmaz.

1396. Ey yiğit, bak, bu dünya gölgen gibidir; kovalarsan kaçır, kaçarsan sana tutunur.

[57b]

1397. Dikkat edersen dünya işi bir seraptır, kişi yakalayayım diyerek uzansa yitirir.

1398. Ey hükümdar, kendin iyi olmaya gayret et; halkın beyi iyi olursa halkı da iyi olur.

1399. Ey hükümdar, bütün aç kurtlar kapıda toplandı; sen halkı iyice gözet.

1400. Halk koyun, beyi de çoban gibidir; koyunlara merhametli bir çoban gerekir.

1401. İşlerinde hiddetlenme, sen öfkeni dağıt; beyler hiddetli olurlarsa beyliklerini bozarlar.

1402. İnsanlara kaba konuşma, kabalık ateştir; o ateşi alev alev yakma.

1403. Sakin, yumuşak, asil ve tatlı dilli ol; bütün iyiliklere elini uzat.

1404. Uzun bir yol, bir sefer karşında durur; akıllı, bu yol için azığını çokça hazırlar.

1405. Ey saadetli hükümdar, saraylar ve köşkler yaptırma; kara toprak altında senin için ev hazırlanmıştır.

1406. Bu altın ve gümüşle hazineleri dolduruyorsun, ne gerek var? Senin payına kalacak olan iki parça bezdir.

1407. Şair buna benzeterek bir söz söylemiştir; bu şairin sözü, sözün temelidir.

1408. Gafil insanoğlu çok mal biriktirir, nereye kadar yaşayacağını bir defa (olsun) düşünmez mi?

1409. Zenginleşip bütün dileklerine kavuşunca hayatını tüketir, ecel canını (alıp) uzaklaşır.

1410. Ey bey, huzura güvenme ve (huzurla) avunma; avuntun ve güvencin seni ilaç gibi uyutacaktır.

1411. Hayatını işte bu gelip geçici sıkıntılar ve dünya için boşa harcama.

[58a]

1412. Ey bilge, ipek ve yaldızlı kumaşlarla örtünen nazlı bedenini kara toprakla örtünecektir.

1413. Avutan sevgililerle avunan özün, kara toprak altına girip yatacaktır.

1414. Sarsılmaz rahvan küheylardan inip aciz bir şekilde eyersiz ağaca bineceksin.

1415. Bunları düşün, ölüme hazırlan; yarın kara toprak altında pişman olma.

1416. Bütün işlerde Tanrı'dan yardım dile, şüphesiz Tanrı sana güç verecektir.

1417. Kötülükleri gözet, her ne gelirse kabullen; kadere boyun eğ, doğru sözlü ol (kötü söz söyleme).

1418. Her iki dünya beyliğine de sahip olursan bu beş işi yapma, en iyisi budur.

1419. Harama bulaşma, zulmetme; kişi kanı dökme, düşman olma ve kin besleme.

1420. İçki içme, fesattan kaçıp uzak dur; bu birkaç şey de beyliğin her zaman düzgün olmasını sağlar.

1421. Eğer sonsuz beylik istersen her zaman adaletli davran ve halkı zulümden kurtar.

1422. Ey hükümdar, bugün sen halkın başısın; halkı gözet, aklın (başında) ve uyanık ol.

1423. Ey hükümdar, boynuna büyük yük yüklendin; ey temiz yaradılışlı, gafil olma, sakın.

1424. Beden arzularına kapılan (insan) nefsin esiri (olur), esir olma; olduysan da kendini kurtar.

1425. Geçirmiş (olduğun) hayat tipi ve yel gibi geçti, kalan hayat (sana) ne kadar saltanat sunacak?

1426. Şimdi kalan günlerini boşa harcama, kendini unut; hayatını feda et.

[58b]

1427. Bu dünya sana vefa göstermeyecektir; şimdi bana bak, vefa gösterdi mi?

1428. Takva sahibi kişi ne der, dinle; takva sahibi, bilgili kişilerin başıdır.

1429. Bu dünya bir konaktır, sen de bir kervan gibisin; bu kervan bir konakta ne kadar kalabilir?

1430. Dünyayı bir saray ve kazanç yeri olarak bil, burada ne bulursan oraya gönder.

1431. Buradan göçeceksin, göçmeden önce (kazandıklarını) gönder; gerekli (olanı) al, gereksiz (olanı) bırak.

1432. İşte ben gidiyorum, bana bak ve uyan; gayret et ve kendine iyi bir ad bırak.

1433. Ey hükümdar, bu beyliğin uzun sürmesini istiyorsan bu birkaç işi yap, bu birkaç işi bırak.

1434. Gayret et, adaletli davran, yağmalayıp zulmetme; Tanrı'ya ibadet et, onun kapısına yüz sür.

1435. İkincisi gafil olma, uyanık ve dikkatli ol; sana ansızın bir zarar değmesin.

1436. Heves ve öfke anında yani bu iki zamanda her ne işin varsa yapma, sabredip işini yapmalısın.

1437. Bu birkaç şeye dikkat edersen, ülken gözetilmiş (olacaktır); beyliğin uzun sürecek ve sana saltanat verecektir.

1438. Bütün iyileri ağırla ve yücelt; kötülerini tutma, ülkenden uzaklaştır.

1439. Kötü yasalar ortaya koyma, iyi yasalar ortaya koy; günün güzel olacaktır, saadetin kuşak bağlayacaktır.

1440. Ey (hükümdar), meşhur bilge ne der dinle; bu sözden kendine pay çıkar.

1441. Ey bilge devlet adamı, iyi yasalar ortaya koy; kötü olursa dünyayı ele geçiremezsin.

[59a] 1442. Her kim iyi yasalar ortaya koyup bırakırsa onun adı ayakta kalır.

1443. Ey bilge dostum, kendini şaşırma; aslını unutma, devamlı düşün ve sakın.

1444. Ey hükmeden, kötü huy edinme; kötü huy her iki dünyada da inlettir.

1445. Dünya geçicidir, sen onu geçti diye düşün; ölüm gelecektir, karşına çıktı diye düşün.

1446. Bana bak, bugün sen hayattayken benden nasihat ve öğüt al, yarın pişman olma.

1447. Ey bilgin, kişi ölünce ondan geriye vasiyet kalır; bu da benim sana vasiyetimdir.

1448. Ey hükümdar, sen sevdiğim kişisin; faydalı vasiyetimi sana bıraktım.

1449. Kişiye faydalı (olan) vasiyet sözdür, vasiyet bırakılan sözü yerine getirirse yüz türlü faydası vardır.

1450. İşte şimdi sözün doğrusunu yazıp bıraktım; bu sözü unutma, beni de unutma.

1451. Her ne kadar yaşayıp hayatta kalsam da sonunda baktığımda dönüşüm yine ölüme oldu.

1452. Ölüm şüphesiz bir gün gelecektir, bütün canlıların canını alacaktır.

1453. Davetçinin (ölüme davet edenin) gelişine hazırlanmak gerekir, uzun yolda yürümek için hazırlık yapmak gerekir.

1454. Bil ki ölümden kurtulacak bir yer yoktur, ölüme hazırlan, sana gerekeni al.

1455. Ölümü ölmeden önce anlamış akıllı kişi ne söylemiş, (anlatmış), dinle;

1456. Ölümün sırası nöbetleşe gelir, kendini ölüme gerçekten hazırlayıp yaşa.

[59b] 1457. “İşte ben” diyerek altın kuşak bağlayanı ölüm yakaladığında kuşağı kesilir.

1458. Ey hükümdar, işte ben hakkını ödedim; bana gösterdiğin merhametinin karşılığını verdim.

1459. Bütün iyilikler için Tanrı sana yardım etsin, bu iyilik yiyecek ve giyeceklerle (ulaşmanı sağlasın), mutlu etsin.

1460. Ömrünü sağlıkla (geçir), binlerce yıl yaşa; güvenle ve huzurla uzun saltanat sür.

1461. Bu sözlerimin tamamı sadakatimdendir; ey güzel yüzlüm, sağlıcakla ve selametle kal.

1462. Ey saadetli hükümdar, işte ben gidiyorum; bağrımın ateşi (olan) oğlum kalakaldı.

1463. Onu yalvararak Tanrı’ya emanet ettim, isterse yanan ateş içinde olsun onu koruyacaktır.

1464. Senden istediğim şudur: ona iyi bak, (kendinden) uzaklaştırma, (yoksa) başıboş (insanlar) gibi olacaktır.

1465. Tanrı her şeye bir sebep yaratır, bütün iyi ve kötü (şeyler) ona bağlıdır.

1466. Oğul ve kızın davranışları kötü ya da iyi olursa bunun sebebi anne ve babadır.

1467. İşte bugün ben onun babası (olarak) ölüyorum, oğlum küçük (yaşta) yetim ve öksüz kaldı.

1468. Eğer bu hizmetkâr (kulunun) hakkı varsa (onun iyiliğine) sebep ol ve onu iyi yola davet et.

1469. Gözden uzaklaştırma, erdem ve bilgi öğret; bilgi ve erdemle ülkede yerini bulsun.

1470. Davranışları iyileşsin, tavrı düzelsin; meziyet edinsin, hizmete faydalı olsun.

1471. Başıboş ve avare bırakma, mani ol ve kısıtla; çocuk sıkı terbiye edilirse sonrasında saadete erişir.

[60a] 1472. Oğul ve kız küçüklükte neyi öğrenirlerse, yaşlanıp ölmedikçe onu unutmazlar.

1473. Tecrübe ile anlayarak, bilerek söyleyen saçı ağarmış ihtiyar ne der, dinle:

1474. Küçükken oğula bilgiyi öğret, küçüklüğünde bilgi öğrenirse başarılı olur.

1475. Oğul ve kıza acıma, sopayı yedir; sopa oğul ve kıza bilgi öğretir.

1476. Mektubu tamamladı, düzenledi; tutup bağladı, alıp eliyle uzatarak oğluna verdi.

1477. Dedi ki: “Ey oğlum, bu mektubu al, kaybetme; hükümdara götür, bu vasiyettir.”

1478. Mektubumu okusun ve sözlerimi yerine getirsin, bunlara göre iş yapsın ve ölüme hazırlansın.

1479. Sonra oğlunu kucaklayarak koynuna aldı, öpüp göz yaşlarını oluk oluk akıtarak saçarak ağladı.

1480. Dedi ki: “Ey oğul, şimdi benim ne halde gittiğimi görüyorsun; beni, (bu halimi) unutma.”

1481. Şüphesiz bir gün (ölüm) sana da gelecektir, gafil olma; sonunda öleceksin.

1482. Gereken sözümü ben sana ulaştırdım, sen sözlerimi okuyup bana dua et.

1483. Günü gelince hükümdar seni çağırırsa hareketlerini düzelt, hizmet et ve onun (sabrını) sına.

1484. Başboş olma, avare avare dolaşma; hareketlerinle ve asilliğinle dürüst ve yumuşak huylu ol.

1485. Geceleri yattığında geç yat, yine de erken kalk; (geç) yatıp erken kalkan saadetini artırır.

1486. Tanrı'nın buyruğuna değer ver değer; hükümdara hizmet et, (onu) gönülden sev.

[60b]

1487. Kötüye yaklaşma, kaçıp uzak dur; davranışlarını ve (gittiğin) yolu düzeltip iyilik yap ve yaşa.

1488. Sözlerine dikkat et, selametle yaşa; kendine dikkat et, sağlığını koru.

1489. Sözünü kesti ve oğlunu kucaklayıp ağladı; yine pişmanlıklar yaşayıp kıvrandı.

1490. Dedi ki: "Ey vefasız, güvenilmez dünya; şimdi bana neden cefa ediyorsun?"

1491. Bu nimetlerle beslenmiş olan bu özüm, bu güzel yüzüm kara toprağa girecek.

1492. Annemden nasıl doğduysam bugün de o zamanki gibi çıplak ve muhtaç bir şekilde gidiyorum.

1493. Nasibinde ölüm olan ve öleceğim diye pişmanlık duyup inleyen güçlü kişi ne der, dinle!

1494. Karından çıkardın, (tekrar) karına girer; (bu bedeni) şekerle besledim yılanı verir.

1495. Hayata yazık, pişmanlıkla ağlayarak mezara giriyorum.

1496. O bütün yakınlarından helallik istedi, canı mavi göğe yol almak istedi.

1497. Ay Toldı aklını toplayıp ağlamayı bıraktı, malını kişilere miras (olarak) paylaştırdı.

1498. Gözünü göğe dikti, “Ey hükümdar!” dedi ve hareket eden dili şehadetle sustu.

1499. Nurlu ruhu (bedenden) ayrıldı, günü karardı; nefesi Tanrı’nın adıyla kesildi.

1500. Temiz ve duru ruhu yükselmek istedi, ruhu uçup gitti ve geriye boş cesedi kaldı.

1501. Hiç doğmamış gibi ruhu kaybolup gitti, adı dünyada iz olarak kaldı.

[61a] 1502. Şimdi, gönlü doğru (olan kişi) gaflet uykusundan uyandığı zaman ne der, dinle;

1503. Yaşam işi, bedeninin adıdır (bedendir), yücelik kitabı temiz canının evidir.

1504. Ruh uçup gitti, ceset boş kaldı; ruhun nereye gittiğini Tanrı bilir.

1505. Ey kutlu saadet, (onun) yeri yüksekliktir; aşağıya inse felaket olur.

1506. Şüphesiz bu ikisinden biri nasip (olur); uzun, ölümsüz ve ebedi bir hayat yaşar.

1507. İnsan nasıl bir şeydir, dikkat edersen yaşarken (birdenbire) adını kaybeder ve ondan söz edilmez (onun hakkında konuşulmaz).

1508. Nereden gelir ki nereye gider? Nerede durur ki nerede yürür?

1509. Ne söylendiğini bilgili bilir mi? Ne söylendiğini akıllı anlar mı?

1510. Bu işi bilen bilgili yoktur, bu işi sadece (her şeyi) anlayan ve her şeye muktedir (olan Tanrı) anlar.

1511. Bazen yer, içer; bak, (bezen de) fark edilmeden yaşar. Bazen göz görürken (bazen de) görünmez olur.

1512. Bu insanın kendisi çok kısa ömürlüdür, (fakat) hayalleri büyük ve dili uzundur.

1513. İnsan bu acizliğini görebilse bu kadar çok gururlanmaz.

1514. Gönlü iki (günlük) geçici dünyayı bulunca göğsünü kaya gibi niçin geriyor?

1515. Bu (gaflet uykusundan) uyanmış ve ölümü anlayıp doğru yola girmiş kişi ne der, dinle;

1516. Ey kötü ölüm, sen ne eşi benzeri olmayan ölümsün; sana karşı yüz binlerce silah hazırlansa da fayda etmez.

[61b]

1517. Sen herkese ulaşırsın, biri bile kurtulamaz; sen iyi olana da kötü olana da sevimsizsin, acısın.

1518. Bilge (kişiler) saadetle yaşamalıydı, bütün bilgisiz küstahlar ölmeliydi.

1519. İyi ya da kötü (kimse) kalmaz, yüzlercesi ölür; inan, bunu kabul et! Büyük ya da küçük (fark etmez) kara toprak ölenlerle dolar.

1520. Ölümden kurtulup hayatta kalan yoktur, (insan) ne kadar yaşarsa yaşasın ölüm muhakkak gelecektir.

1521. Halkı yöneten, işini bilgiyle ve akılla yapan kişi ne güzel söyler:

1522. Ölüm olmasaydı ne iyi olurdu, insan ölmeseydi ne güzel olurdu.

1523. Bu ölüm beni huzura kavuşturdu, kökümü ve temelimi bozan da bu ölümdür.

1524. İnsana yazık değildir, insanlığa yazıktır; erene yazık değildir, bak erdemlerine yazıktır.

1525. Ölüme şaşırılmaz, doğanlar ölür; doğanlar ölür, bak kara toprak dolar.

1526. Bu yaşlı (dünyanın) huyu ve âdeti budur, (bunu) ister kanun ister kanunsuzluk say.

XXIV.

Hükümdar Hakan Ögdülmişe Nasihat Verdiğini Söyler

1527. Hükümdar, Ay Toldı'nın yasını bitirince (oğlunu) çağırıp (onun) oğluna nasihat ve öğütler verdi.

1528. Dedi ki: “Ey oğul, daha fazla üzülme; üzüntü geçince eninde sonunda sevinç (gelir).

1529. Bu üzüntüler sadece sana dokunmadı, bana da uzun bir üzüntü ve sıkıntı dokundu.

[62a]

1530. (Bu sıkıntılarını) gönlünde tutma, kendini avut; bana hizmet et, hizmet etmeye acele et.

1531. Baban öldüyse ben sana baba olayım, babalık yapayım; sen de bana oğul ol.

1532. Ögdülmiş yeri öptü ve dedi: “Ey hükümdar, bu ülkeyi yöneterek uzun yıllar yaşa.”

1533. Ben senin besleyip büyüttüğün bir kulunum ve hizmetkârınım, benim canım hükümdara feda olsun.

1534. Babamın canı hükümdara feda oldu, Tanrı bu kulu da sana feda etsin.

1535. Oğul babasının mektubunu çıkardı; bak, yavaşça hükümdara sundu.

1536. Hükümdar mektubu aldı, açtı ve okudu; söylediklerini anladı ve “Yazık, ey zeki!” dedi.

1537. Dedi ki: “Ey sadık ve insanların ileri geleni, kapımı ve yerimi boş bıraktın, bana zarar verdin.”

1538. Yaşarken hizmet ettin ve hakkımı ödedin, ölürken de benim için sıkıntı çekip gam yedin.

1539. Ben senin hakkını ödeyemedim, yine de senin hakların ödenmez.

1540. Ben bugün senden nasıl razıysam Tanrı da sana binlerce saadet ve sevinç versin.

1541. Hükümdar gözünden yaş saçarak sözünü kesti, bak, (Ögdülmiş) üzüntüsünü kucaklayarak kalkıp çıktı.

1542. Gönlü kırık bir şekilde evine gelip girdi, birkaç gün kaygılara boğulup kapısını kapattı.

1543. Yine oğlu babasının cenaze törenini düzenledi, fakirlere gümüş ve ipekli kumaşlar dağıttı.

1544. Babasının yasını tamamladı, iyi insanları kendisine yakın tuttu.

[62b] 1545. Babasının nasihatlerini yerine getirdi ve doğru yoldan yürüdü, her geçen gün saadeti arttı ve günü aydınlandı.

1546. Şimdi memleket işini bilen, görmüş geçirmiş akıllı kişi ne der, dinle;

1547. Babanın nasihatini sıkı tut sıkı, gününü kutlu kılacak ve her geçen günden daha fazla tat alacaksın.

1548. Anneni ve babanı her zaman sevindir, bu hizmetinin karşılığı olarak binlerce fayda göreceksin.

1549. Hükümdar bundan sonra çokça çaba gösterdi, günden güne daha iyi yasalar ortaya koydu.

1550. Hem halk zenginleşti hem de ülke düzene girdi; halk hükümdara dualar etti.

1551. Hükümdar bir gün yalnız başına oturuyordu, (elindeki) kitabı bıraktı ve ondan sonra gözü daldı.

1552. Hayal kırıklığına uğradı ve gönlüne engel olamadı; sormak için birini aradı ama bulamadı.

1553. Bak, Ay Toldı'nın erdemlerini düşündü ve: "Ah yazık! Erenlerin eriydi." dedi.

1554. Kapımın süsüydü ve bana iyi bir dosttu, ona bir iş verildiğinde bunu halka faydalı olması için yapardı.

1555. Yeri boş kaldı, işlerim aksadı; hani bu boşlukları tamamlayacak bir kişim (bile yok).

1556. Bak, Ögdülmiş'i hatırladı ve kendi kendine: "Ben bu işi unutmuşum." dedi.

1557. Ay Toldı ölürken oğlunu bana emanet etti; hayret, ben onu nasıl unuttum?

1558. Babası öldüyse oğlu hala yaşıyor; birisini kaybettim, bari birini tutayım.

1559. Ögdülmiş'i (çağırarak için) hemen birini gönderdi; işini sağlamlaştırdı, kendi kendine avundu.

[63a] 1560. Ögdülmiş yürüyerek huzura girdi, sevinçli bir şekilde karşısında durup hükümdara göründü.

1561. Hükümdar onu görünce çağırdı, "Felek sana ne yaptı?" diye sordu.

1562. Geçen günlerin nasıl geçti? Doğru yolda mı yoksa yanlış yolda mı yürüyorsun?

1563. Babandan sonra felek sana ne yaptı? Sevinç içinde mi yoksa sıkıntı ve keder içinde mi yaşıyorsun?

1564. Ögdülmiş arz etti: "Ey saadetli hükümdar, uzun yaşa ve şöhretin yayılsın."

1565. Hükümdarın hizmetinden uzak ve dışarda kaldım, felek bana kaşını çattı ve yüz çevirdi.

1566. (Günler) geçip durdu, hükümdarın yüzünü görmedim; sıkıntı ve kederle yaşayıp gülmedim.

1567. Vakti geldiği için bugün hükümdar beni çağırdı, saadet kuşağını bağlayarak ümitlenmeme sebep oldu.

1568. Hükümdarın buyruğunu işittim, sevindim ve günüm iyi geçti.

1569. Hükümdar çeşit çeşit bilgiler sordu, Ögdülmiş söze başlayıp hepsini arz etti.

XXV.

Ögdülmiş Hükümdarın Hizmetine Girdiğini Söyler

1570. Hükümdar dedi: “Ey oğul, bundan sonra bana hizmet et ve gönlünü çökertme.”

1571. Babanın çok fazla hizmeti vardı, o gitti; ödeyemedim, borçlu kaldım.

1572. İnsanlar benim hakkımda konuşmasın diye bu hakları sana ödemem gerekir.

[63b] 1573. Anlayarak ve bilerek söz söylemiş olan Uç-Ordu beyi ne der, dinle:

1574. Bir kişi sana açıkça emek verirse o emeği unutma, ölü gibi davranma.

1575. Ey asil kişi, insanlığını bırakma; insanlara karşı insanca davran.

1576. Kimin emeği az da olsa başkasına geçerse, sen bundan dolayı ona karşılığını daha fazla ver.

1577. Dikkat edersen, insana insanlığından dolayı bu ad verilmiştir; insan insanlığıyla adını yüceltmıştır.

1578. Yürü, insanlık yap, adın öküz olarak atanmasın; insana karşı insan ol, insanca davran.

Ögdülmiş’in Cevabı

1579. Ögdülmiş yer öptü ve dedi: “Ey hükümdar, sen beni sevindirirsen ben de başarılı olurum.”

1580. Ben hizmetkâr kulunum, sen ise yüce beyimsin; yüce bey, hizmetkâr kulunu ağırlar.

1581. İstersen değer ver, istersen değersiz tut; şimdi ben sana bu özümü feda ettim.

1582. Kalkıp kapıya gelip yavaşça çıktı, biraz dolaştıktan sonra evine ulaştı.

1583. Ögdülmiş bundan sonra kolları sıvadı, sabah erkenden dürüstlikle hizmet etmeye başladı.

1584. Gece gündüz hiç ayrılmadan (hiçbir yere gitmeden) hizmet etti, geceleyin muhafızlık yaptı ve yemeğini de orada yedi.

1585. Hükümdarın gönlüne hizmet sindikçe talihi yaver gitti ve kapılar açıldı.

1586. Hizmet eden ve hizmetinden dolayı mutluluğa eren kişi ne der, dinle:

1587. Ey beylerin mutluluğunu dileyen kişi, bütün işlerini beyin isteği doğrultusunda yap.

[64a] 1588. Eğer kulu beyinin onaylamadığı bir işi yaparsa ve beyi (ona) kızarsa, kul kendini kınamalıdır.

1589. Eğer ben beye layık biçimde hizmet etmezsem hayatım boyunca bütün hizmetlerim boşa gitmiş olur.

1590. Hükümdar Ögdülmiş kendine yakın tuttu, her işin yasalara uygun bir biçimde nasıl yapılacağını anlatıverdi.

1591. Yine bir gün hükümdar canı sıkılmış bir şekilde oturup dedi ki: “Ah yazık, o (mükemmel) insanı kaybettim.”

1592. Kapımda hizmet edenlerle halk toplandı, işime yarayan seçkin biri hani, nerede?

1593. Hepsinin içinden işimi bilen biri yok, hani işimi görececek bir sadık kişi, nerede?

1594. Tecrübe ederek iyiyi ve kötüyü bilen tecrübeli kişi ne der, dinle:

1595. Kişi isterse bütün dileklerine kavuşur, (fakat) istediği gibi ve iyilerin başı olan kişiyi bilmez.

1596. Bu insan kılıklı yürüyen hizmetkâr kalabalığı (içinde) insan deyip güvenilecek bir kişi bile yok, bunu bil.

1597. İnsandan (daha) gerekli ve yararlı olanı yoktur ama işe yarayan ve faydalı olan insan da (benim etrafımda) yoktur.

1598. Sözü manasıyla düzenleyip ortaya koyan şair ne der, dinle;

1599. (Etrafımda) dolaşanları görüyorum, yararlı olanı yok; yararlı olanı bulunursa (etrafımda) dolaşan değildir.

1600. Hizmetkâr kılığında olanlar çokça toplandılar, hepsinin içinde arasan da faydalı olan biri bile yok.

1601. Hükümdar devam etti: “Bir atasözünde şöyle söylenir: Soylu kişi ölse de soyu kalır.”

1602. Ay Toldı’nın oğlu da babasından kalan bir parçadır, babası gittiyse (bu yer) oğlunun yeridir.

[64b] 1603. Babası gitti yeri boş ve eksik kaldı; bu boşluğu doldurmak için oğlunu gayet yeterli gördüm.

1604. Ben onu eğiteyim adam olsun, adam olanın işi faydalı ve değerlidir. Adam olan işin faydalısını ve değerlisini bilir.

1605. Ben bunun (adam) olacağını ve (işe) yarayacağını görüyorum, yaşının küçük olması dışında başka bir kusuru yok.

1606. Halkın seçkini, kutlusu ve meşhur olanı güzel söylemiş:

1607. Beyler kime el atıp onu yetiştirirse, en yakını o olur ve beyinden sonra en başta o gelir.

1608. Beyler kimi kendine yakın tutarsa; bakın, (onun) dileği ve istedikleri ona yakınlaşır.

1609. (Ona) merhametle insanlık göstereyim, (böylece) babasının hakkını ödemiş olayım.

1610. Ay Toldı’nın hizmeti çoktu, buna karşılık ben de insanlık gösterip mertçe davranayım.

1611. Asil insan iyiliği unutmaz, soylu insanın gönlü başka tarafa meyletmez.

1612. Bu ihtiyarın sözünü dinle, ne der; ey kuzum, ihtiyar sözünü tut, unutma.

1613. Ey iyi insan, iyilik yapadur; iyiler yaşlanmaz, yaşı ebedidir.

1614. Bu iyi (insanlar) yaşlanmaz, hem de yıpranmaz; ömrü çok uzun olur, adı bozulmaz.

1615. Hükümdar, Ögdülmiş’i ağırladı; onu sınıadı ve bütün işleri ona verdi.

1616. Hükümdar ihsanda bulundu ve (onu) yüceltti, talih ona güldü, bütün kanunlara vakıf oldu.

1617. Yasaları, iç hizmeti ve töreyi düzenledi, (bu hizmetinin karşılığında) istediği kapalı kutu açıldı.

[65a]

1618. Kusuru erdem oldu, sözü söz oldu; hükümdar uyanır uyanmaz onunla göz açar oldu.

1619. Hükümdar: “Şimdi benim hem dışarda hem de içerde istediğim bütün işlerim tamamlanacak, gerçekleşecektir.” dedi.

1620. Bunun açıkça yeteneği vardı, ben onu eğittim ve ihsanda bulundum.

1621. İşte şimdi istediğim gibi bir kişi buldum, yaşı gelince de daha da (istediğim gibi) olacak.

1622. Bir çocuğun büyüyünce ne kadar cesur bir doğan (gibi) olacağı küçüklüğünde açıkça belli olur.

1623. Şimdi buna benzeyen bu beyti oku; anlamaya çalışırsan, manası da açık olacaktır.

1624. Ögdülmiş, hükümdarın huzurunda bulunup hizmet etti; gündüz gece (hizmet edip bir kusur) işlemedi.

1625. Gereksiz ve yararsız olan (hareketlerini) terk etti, her türlü işte tamamen fayda sağladı.

1626. Hükümdarın sıkıntıları gitti, (hükümdar) kurtuldu; halkın yükü yok oldu ve kazançları arttı.

Hükümdarın Ögdülmiş’e Sorusu

1627. Hükümdar bir gün Ögdülmiş’i çağırdı, ona bütün bildiklerini sordu.

1628. Hükümdar dedi: “Ey oğul, şimdi ben sana soracağım; sen beni gönülden dinle.”

1629. Sen bana hangi (işler) faydasızdır, hangi (işler) faydalıdır? Sayarak söyleyiver.

1630. Ögdülmiş yanıt verdi: “Ey bey, ey bilgi sarayı, ey insanların en iyisi.” dedi.

[65b]

1631. Kişiye iki dünyada da faydalı olan davranışlarının iyi olmasıdır veya asil yaradılışlı olmaktır.

1632. İkincisi hayâdır, üçüncüsü de doğruluktur; bu üçü sayesinde insan saadet güneşini bulur.

1633. Davranışı iyi olursa bütün halk onu sever, davranışları doğru olursa başköşeye yükselir, saygınlık kazanır.

1634. Tüm densizlikleri engelleyen hayâdır, hayâ sahibi olmamak ise insan için eşi benzeri olmayan kötü bir hastalıktır.

1635. Doğruluk, hayâ ve iyi davranış; bu üçü (kimde) birleşirse o mutluluğa erişir.

1636. Bir de saf yaradılışı ve dürüst davranışı (olan insanın) her iki dünyada da günü kutlu olur.

1637. Hükümdar yine sordu: “Bu sözleri dinledim, kişi için kötü ve faydasız olan (işler) hangileridir?”

Ögdülmiş’in Hükümdara Cevabı

1638. Ögdülmiş cevap verdi ve şöyle dedi: “Bilge hükümdar ferasetiyle bu sözü dinlesin.”

1639. Kişi için tamamen faydasız olan (şu) üç şeydir; ey iyi oğul, üçünü de söyleyiverdim.

1640. Bu kötü davranışın biri inat etmektir, biri de yalan söylemektir.

1641. Bir diğeri de insanı aşağılık eden cimriliktir, bu üç şeyin üçü de bilgisizliğin dilidir.

1642. Kimin tabiatı inatçı ve küstahsa, güneş doğduğu zaman bütün işleri ters gider.

1643. Her kim yalan söylemekle ün kazanırsa bil ki, insanlar arasında sözü (yalancı olarak) geçer.

[66a] 1644. Ey zavallı, ey aciz, ey eli sıkı kişi (cimri); bilgi, cimriler hakkında ne der, dinle!

1645. Cimrilikten daha kötü olan başka ne var? Mal toplar, yiyemez; arkada kalır.

1646. Altın biriktirebildin ama yiyemedin; bu altını yığdın, neden bir kısmını dağıtmadın?

1647. Ey dünyayı biriktirip yiyemeyen kişi; yiyecek kişi hazır, sen yiyeceği hazırla.

Hükümdarın Ögdülmiş'e Sorusu

1648. Hükümdar yine: “Bunu işittim, bir sorum daha var, sen onu söyleyiver.” dedi.

1649. Kişi anadan mı bilge doğar yoksa yaşı ilerledikçe mi öğrenir?

1650. Ögdülmiş cevap verdi: “Ey saadetli hükümdar, bu erdemin adı bilgi ve akıldır.”

1651. Bilgisiz doğar, yaşadıkça öğrenir; bilgi öğrendikten sonra her şeye muktedir olur.

1652. Anadan doğan bilgisiz doğar, bilip öğrendikçe başköşeye yükselir, saygınlık kazanır.

1653. İnsan (bir tek) akıllı, zekayı öğrenemedi ve bilgiyle yaptığı hiçbir şeyi devam ettiremedi (akla ihtiyacı oldu).

1654. İnsan akıldan başka bütün erdemleri öğrenir böylece muvaffak olur.

1655. Bak, hükümdar bu sözleri işitince sevindi; “Ben istediğimi buldum.” dedi.

1656. Babasını kaybettim, işte oğlu doğru yolu bilerek babasının yerini tuttu.

[66b] 1657. Tanrı'ya çokça şükretti, halka hakkı olan iyi yaslar uygulamalı (diye düşündü).

1658. Ben bu Ögdülmiş'i sadık (biri olarak) görüyorum, her işi dürüstlikle yapıyor.

1659. Ona da bugün iyilikle karşılık vermeliyim, o (böylece) iyiliğinin karşılığını iyilik olarak (iyilik olarak karşılık) bulsun.

1660. İnsanlar arasından seçilmiş olan halkın seçkini ne der, dinle:

1661. İnsanlık yapana insanlık göster, (kişiye) insanlığı kadar, insanlık kuralları çerçevesinde karşılık ver.

1662. Vefalı olana vefalı olmak insanlığın hakkıdır; vefalı ol, doğru ol ve adını yücelt.

1663. Hükümdar onu günden güne ağırladı; bak, adı ve şöhreti bütün memlekete yayıldı.

1664. (Bunun) işareti olarak halk arasında yüceldi, hayır dualarla şöhreti dünyaya yayıldı.

1665. Eş ve dost arasında fark edilir derecede yüceldi, bunun yanı sıra bu şöhretiyle beyler arasında da yüceldi.

1666. Mütevazı ve yumuşak yaradılışıydı, herkesle iyi geçindi böylece günler ve aylar geçti.

1667. Alçak gönüllü ve tatlı sözlüydü, içini de dışını da halka sevdirdi.

1668. Birçok arkadaş ve dost edindi, arkadaş ve dost insana çok faydalıdır.

1669. Kimin arkası, desteği olursa o güçlü olur, bu güçlü kişinin de saadeti temelli olur.

1670. Saadete alçak gönüllülük ne güzel olur, (ne güzel yaraşır); bilge de sakin olsa ne güzel olur.

1671. Bu akıllı kişi ne de güzel söylemiş, kim akıllı kişinin sözünü dinlerse işleri düzene girer.

[67a] 1672. Saadet gelip kiminle yaraşırsa (onun) alçak gönüllü ve mütevazı davranması gerekir.

1673. Saadet kişiye gülerek gelirse, tutup alçak gönüllülükle bağlaması gerekir.

1674. Saadetin aslı göç atı gibidir (göçüp gider), onun kökü (onu sabit tutan şey) alçak gönüllülüktür.

1675. Alçak gönüllü kişi ne kadar iyi ve güzel olur, her zaman işleri düzene girer.

1676. Büyüklük taslayan kibirli kişi sevimsizdir, o kibirlinin itibarı günden güne azalır.

1677. Bu saadet kime yönelirse ona yaraşır ama o (saadet) akıllıya daha fazla yaraşır.

1678. Şimdi buna benzeyen beyti oku; ey cömert, oku ve anla.

1679. Saadet gelip bilgisize yaraşsa da bilgiliye ulaşp daha fazla yaraşır.

1680. Eğer saadet bilgisizle beraber olabiliyorsa, (bilgiliyi kendisine) denk görüp bilgiliyle de beraber olacaktır.

1681. Bilgisiz saadette yücelse, (saadet) bilgiliye gülerek daha fazla yaraşır.

1682. Saadet ve talih bilgisize gelse de inan ki, bu saadet onunla (devamlı) duramaz.

1683. İşte bu söze tanık olarak bu söz geldi; ey gönlü saf olan, sen bunu oku.

1684. Saadet kişiye gelir ve onu değerli kılar; kişi de bu saadete gerçek değerini verirse bu itibar içine siner.

1685. Saadet ve talih layık olmayana geliverse, o hiç zaman kaybetmeden saadeti tutar.

1686. Bak, hükümdar bu Ögdülmiş'i sınadı, bütün işlerini doğrulukla yaptığını gördü.

[67b] 1687. Bazen ona değer verdi ve onu yüceltti, bazen de tekrardan azıcık aşağıladı.

1688. Değer gördüğü zamanlarda kabalaşmadı, aşağılandığı zamanda da hizmetini kesmedi.

1689. (Ögdülmiş) gönülden inanarak hükümdara bağlandı, (hükümdar da Ögdülmiş'e) gönülden inanarak ona hazineleri emanet etti.

1690. Boynuna büyük bir emanet yüklendi, emanet yükleyen kişiye canım feda (olsun).

1691. Ögdülmiş büyük bir doğrulukla işini devam ettirdi, hükümdar her geçen gün onu kendine daha çok yakınlaştırdı.

1692. Bütün işlerini açık ve seçik olarak yaptı, hepsini hesaplayarak kaydetti.

1693. (Hükümdarın) malını korudu, kendisine hâkim oldu hiç imrenmedi; hizmet etti, kıl kadar yanlışlık yapmadı.

1694. Yaşını başını almış hayatta nadir bulunan dürüst ve doğru kişi ne der, dinle!

1695. Altın ve gümüş insan için değerli şeylerdir, kendini tutan, kendine hâkim olan kişi gümüşten daha değerlidir.

1696. Bak, bilgili bilge bilgi verdi; doğru ve dürüst kişi bulursan onu gözüne sür.

1697. Bundan daha iyisini bak, akıl söyler; sadık olana canını versen de çok değerlidir.

1698. Doğru diye söylerler, emanet günü doğru davranan o doğru (kişi) kimdir?

1699. İnsanlar arasında mükemmel olan kim ise (onu) aramalı; tavrı doğruysa ona er demeli.

1700. İnsanlar arasında övülmesi gereken kimdir? Cömert övülmesi gereken, cimri ise sövülmesi gerekendir.

1701. İnsanoğluna dikkat edersen (âcizdir), ona âciz denilebilir çünkü bütün gün toplar fakat yiyecek bir şey bulamaz.

[68a] 1702. Kimi durmaz, koşarak dünyayı dolaşır; kimi de canını feda eder, denize girer.

1703. Bir kişi sana açıkça emek verirse o emeği unutma, ölü gibi davranma.

1704. Kimi kutlu kaya görürse dağ kazar; kimi yer kulaçlar, yaya (olarak) koşar.

1705. Kimi tepeler aşar bak, ırmaklar geçer; kimi yer kazar, kuyular açıp su içer.

1706. Kimisi orduda kılıç, balta yer; kimi canını feda eder, yatıp (ölüp) canı gider (can verir).

1707. Kimi hırsız, sahtekâr, soyguncu, eşkıya; kimisi zulmedici, öldürücü ve yıkıcıdır.

1708. Bunca zahmet boğazı (tok) ve sırtı (sağlam tutmak) içindir; bu kadar mala-mülke ne gerek var, (felek) yedirmez sadece güçlülle eziyet çekersin (çekmiş olursun).

1709. Bunların hepsi bilgisiz kişinin tavrıdır, bilgisiz kişilerin tamamı hayvan sürüsüdür.

1710. Tanrı'ya inanan bilgili kişi, zamanı dolduğunda yediği içtiğiyle iktifa eder (bunlara şükr eder).

1711. Yaşayan, nefes alan ve (her şeyi) dikkatlice gözlemleyen akıllı, sakın kişi ne der, dinle!

1712. İster yat ister dünyayı dolaş, koş; kısmetin neyse sana o ulaşacaktır.

1713. Ey bilge, gönlünü ve dilini doğru tut, dürüst davran; vakti gelince yiyeceğin eksilmez.

1714. Zenginlik ve dünya övgüsünü istiyorsan, bunların en iyisi insanlıktadır (insanlıkla elde edilir).

1715. Diğer dünyayı da bulayım dersen, o doğruluktur; elinden gelirse doğru ol.

1716. Doğrulukla bu dünyayı anlamış, idrak etmiş olan ve akli kemale ermiş kişi ne de güzel söylemiş.

[68b] 1717. Bu dünyada zenginlik dilerse, özün ve sözün doğru olmalıdır.

1718. Diğer dünyayı da elde edeyim dersen gönlün, dilin ve özün doğru olmalıdır.

1719. Ey hükümdar, insanların hayatına dikkat et; doğrulukla geçirirlerse ne de güzel geçer.

1720. Bu işi doğruluk ve dürüstlikle yap, her türlü işi insanlıkla yap.

1721. Günden güne talihi, Ögdülmiş'i yükseltti; halka hitap etti ve onların (isteklerini) dinledi.

1722. Her yapmış olduğu (iş) şüphesiz doğrudur diyerek hükümdar, Ögdülmiş'i dürüst buldu.

1723. Bak, hükümdar da (Ögdülmiş'i) her şeyle sınıdı; iyice inceledi ve onun dürüstlüğü (hareket ettiğini) gördü.

1724. Şimdi bilge danışman ne der, dinle; ey bilgisiz, şimdi bunu anlayıp boynunu eğ.

1725. Beyler hizmet eden kullarına dikkat etmeliler ve hizmet edecek olan kulunu esaslı bir şekilde sinamalıdırlar.

1726. Kulu beyine faydalı olduktan sonra itibar yolu açılmalıdır.

1727. İş istenilen şekilde olursa hizmet eden yücelir, hizmet eden yücelirse beyin adı da yücelir.

1728. Her işe akli ve bilgisi ermiş olan Yağma Bey'i çok güzel söylemiş:

1729. Ey bey, işini iş bilene, faydalı olana ve doğru yolda yürüyene ver.

1730. Herhangi bir bey işi uygun olmayan birine verirse uygunsuzluğu başkası değil, kendisi yapmış olur.

1731. Tanrı her kimi saadetle yükseltirse ona faydalı ve dürüst hizmetkâr verir.

[69a] 1732. Yükselttiğini tekrardan indirmek isterse ona gününü aydınlatmayan hizmetkâr verir.

1733. Yine bu bilgisiz, bu küstah (böyle) devam eder; (sonunda) işleri tamamen bozulur ve (her yer) toz duman olur.

1734. Bak, hükümdar Ögdülmiş'i ağırladı, ona bütün işleri ve vezirlik (makamını) verdi.

1735. Bak, bütün ülkeye (onu) hâkim kıldı; (halka) hâkim oldu ve sözü geçmeye başladı.

1736. Unvan, mühür, at, koşum takımı ve özel kıyafet verdi; itibar gösterdi, bundan dolayı onun talihi açıldı.

1737. Hükümdar övgü dolu sözlerle ve güzel buyrukla ferman verdi ve (Ögdülmiş) yakınlarından biri oldu.

1738. Kapıdaki büyük, küçük süvarilerin hepsi canını feda etmeye (hazır olduklarını söyleyip) armağanlar sundular.

1739. Bütün hizmetkârlar gelip hizmet ettiler, hediyeler sunup yemek verdiler.

1740. Ögdülmiş iyi yasalar ortaya koymaya devam etti, her kişiyi derecesine göre ağırladı.

1741. Halkın üzerinden tüm zulmü ve baskıyı kaldırdı, kendisindeki uygunsuz davranışları giderdi.

1742. Yasalar düzenlendi ve memleketi düzene girdi, memleketin temeli sağlamlaştı ve yiğit huzura kavuştu.

1743. Onu sevenler çoğaldı, sevmeyen düşmanlar ülkesini terk edip kaçtılar; böylece (havadaki) tozlar temizlendi.

1744. Hükümdar (hüzünden) kurtuldu; huzura, sevince ve rahata kavuştu (böylece) hayattan zevk almaya başladı.

1745. Bu gibi faydalar bilgiden gelir; akıllı, bilgili ve temiz (kalpli kişiden) gelir.

1746. Akıllı kişiyi nasıl övmek gerekirse, bu akılsız (kişinin) işini de aynı şekilde yermek gerekir.

[69b] 1747. Akıllı kişi tamamen ölçülüdür, bilgisizin işi tamamen gelişigüze'dir(?).

1748. Akıllı ve mahir olana saadet, iyi huylu kişiye de bilgi ne de çok yakışır, buna inan.

1749. İla beyi ne der, dinle; bu sözün manası bilgisiz için gözdür.

1750. Bu şairin dili çok güzel söz söyler, (eğer bu sözler) anlaşılırsa tadının ve kokusunun misk gibi olduğu sezilir.

1751. Saadet gelip bilgisize yaraşsa, bilgiliye gelip daha fazla yaraşır.

1752. Eğer saadet bilgisizle beraber durursa, (bilgiliyi kendisine) denk görüp bilgiliyle (daha fazla) duracaktır.

1753. Bilgili sevinçle başını kaldırırsa bak, bilgisiz yalnız kalıp ateş gibi söner (sadece külü kalır).

1754. Hükümdar huzura kavuştu, günü aydınlandı; Tanrı'ya şükretti, onu övdü.

1755. Gözünü göğe dikti ve elini kaldırdı dedi ki: “Ey Tanrım bilgiyi toplayan, biriktiren sensin.”

1756. Bilgi verdin ve ülkeye hakim olmak için (bana) güç verdin, doğruluk yolunda tut gönlüm güçlensin.

1757. Nice iyilikler için ve elimin altındaki yükü taşımam için sen bana güç ver.

1758. Fakirlere çokça mal mülk dağıttı, her konuda Tanrı'ya gönül bağladı.

1759. Bu şekilde sevinç içinde günlerce aylarca yaşadı, bütün ülke halkının tamamı zenginleşti.

1760. Halkın seçkini bu şekilde olur; ne yazık ki, böyle kişiler ölür.

1761. Böyle beyi olan halk huzurludur, halkı dürüst olursa bey huzurludur.

[70a] 1762. İyiler ölürse ne yazık ki, toprak olur; her ne kadar toprak olsalar da bak, adları kalır.

Hükümdarın Ögdülmiş'e Sorusu

1763. Bir gün hükümdar yalnız başına oturuyordu, ihtiyaç duyup Ögdülmiş'i çağırdı.

1764. Dedi ki: “Ey Ögdülmiş, şimdi beni (dinle); sana babanın emeği geçmedi.”

1765. Baban öldü, sen küçük bir çocuk olarak kaldın; yolu yordamı, küçüğe büyük öğretir.

1766. Baban sana erdem ve bilgiyi öğretmedi, ondan sana çok bilgiler ulaşamadı.

1767. Bu erdemler sende nasıl bu kadar çok birikti? Şimdi sen bana bunu söyleyiver.

Ögdülmiş'in Hükümdara Cevabı

1768. Ögdülmiş cevap verdi: "Hükümdar uzun ve istediği gibi yaşasın."

1769. Tanrı kime lütfedip kısmetini verirse, o dileğine kavuşur ve şöhret sahibi olur.

1770. Başından birçok şey geçirmiş (görmüş) olan bu ak sakallı, buna benzer Türkçe bir atasözü söylemiştir.

1771. Tanrı'nın faziletiyle kişi büyür, dileğine kavuşur ve günden güne işleri düzene girer.

1772. Öç almak için kara toprakla mavi gök birleşse de, insan (tüm) gücünü kullansa da Tanrı'nın vermiş olduğuna engel olamaz.

[70b]

1773. Her zaman Tanrı'nın destek olması ve arka çıkması gerekmektedir, insan dileğine (ancak) bundan dolayı kavuşur.

1774. Ey hükümdar, bir de babanın hayır duası oğluna ulaşırsa onun sevinci daimi olur.

1775. Vakti gelince hükümdar benim elimden tuttu, talih yüzüme güldü ve yükseldim.

1776. Beyler kime gülerek baksalar ve kime değer verseler, onun arzuları etrafında toplanır; (o kişinin) bundan faydalanması gerekir.

1777. Kişinin gönlü bağ gibidir; bu bağı yeşerten, koruyan su, beylerin sözüdür.

1778. Hangi bağa su eksilmeden gelirse, orada binlerce renkli ve güzel kokulu çiçekler açar.

1779. Bey buyruğunu güzel sözlerle söylese, kulunun gönlü yücelir (kulu gurur duyar) ve yüzü güler.

1780. Eğer buyruk güzel sözlerle söylenmezse, bilin ki, yeşermiş olan çiçekler hemen kurur.

1781. Herkes Tanrı'nın faziletini istemeli ve onu gözetmelidir, Tanrı'nın fazileti olursa (bütün) kapılar açılır.

1782. Tanrı faziletiyle kulu yüceltir, bilgi kapısı açılır ve yolu (iş) rast gider.

1783. Bilgi bilirse (kişi) onun günü günden güne (daha çok) kutlu olur, her ne kadar küçük olursa olsun yücelir.

1784. Hükümdar tekrar sordu: “Ey Ögdülmiş, bilgi bilenler (bu bilgileri) nasıl öğrenirler?”

1785. Kişi öğrenerek mi bilge olur? Yoksa (bilgelik) tabiatıyla mı doğar? Demek lazım.

1786. Ögdülmiş söze başladı ve cevap verdi: “Ben bu sözün aslını anlatayım.” dedi.

1787. Tanrı yarattığında gönül ve akıl verirse, çocuk bilgiye (ulaşmak için gereken) tam mayayı bulmuş olur.

[71a] 1788. Her geçen gün (bir şeyler) öğrenir ve zenginleşir, her neyi isterse öğrenir ve bilir.

1789. Bilgiye ulaşır, ondan sonra bilge olur; bu bilgilerle ülkeye faydalı olur.

1790. (Tanrı) yarattığı zaman gönül vermezse, (insan) ondan sonra (hiçbir) dileğine kavuşamaz.

1791. Bir diğer şartı da (şudur): çocuk bilgi isterse küçükken öğrenmeye başlamalıdır.

1792. (İnsan) çocukken bilgi öğrenir ama akıllı (olmak) yaradılıştandır diye söylenir.

1793. Bilgi, erdem, iyi davranış ya da tavırları kişi öğrenir; ondan sonra hayatı düzelir.

1794. Bilgiyi ya da erdemi kişi öğrenir, büyüdüğünde bundan dolayı bilgiye ulaşır.

1795. Buna benzer Türkçe bir atasözü var, sen bunu oku ve kendine pay çıkar.

1796. Kişi öğretir, bilgi çokça artar; her ne kadar öğrenip anlasa da akıl var olmaz.

1797. Aklın varlığı Tanrı’dandır, (akıl) tabiatla var olursa açıkça belli olur.

1798. Şüphesiz, akıl Tanrı’dan bir ihsandır; insanın nasibi olursa akıldan (dolayı) olur.

1799. İnsanlar arasında en yüce olanı akıllı kişidir, akıl insan için binlerce erdemin başıdır.

1800. Akılsız kişiye, insan denmemeli; yine ne söylerse söylesin inanmamalı.

Hükümdarın Ögdülmüş'e Sorusu

[71b]

1801. Hükümdar yine dedi: “Bu söylediklerini dinledim, soracak bir sorum daha var.”

1802. Akıl bilgiden farklı (bir şey olarak) ayırdın; söyle, bu sözünün gerçeği nedir?

1803. O aklın yeri nasıldır? Nerededir? Nereden çıkar? Çıkarsa da nereye gider?

1804. Ögdülmüş cevap verdi, dedi ki: “Ey hükümdar, bak, bilgi insan için değerli bir şeydir.”

1805. Aklın yeri üstte, beyindedir; değerli bir şey olduğu için yeri baştadır.

1806. Belli ki, akıl insan için köstektir; davranışları doğru ve işleri ölçülüdür.

1807. Merhametli Tanrı, seçmiş olduğu kulunun dilini ve davranışlarını bilgiyle kösteklemiştir.

1808. Akıllı diridir, akılsız ölüdür; ey akılsız, yürü akıldan nasibini al.

1809. Kişi gece gibi karanlık bir evdir, akıl bir meşale gibi onu aydınlatır.

1810. Bak, bütün iyilikler akıldan gelir; insan bilgiyle büyür ve (kendini) belli eder.

1811. İnsanoğlu bu ikisiyle yüceldi, (o) doğruluk yolunu bu ikisiyle düzeltir.

1812. Akıl buna benzer (bir söz) söyledi, akılla iş yaparsan faydası çoktur.

1813. İnsanı hayvan sürüsünden bilgi ayırır, insan bilgi ile başarılı oldu.

1814. Yürü, hayvan olma; bilgi öğren ve akıl (al); bilgi ile konuş, dilini düzelt.

1815. Hükümdar yine dedi: “Ey benim güzel yüzlüm, sormak istediğim bir sorum daha var.”

[72a] 1816. Bana şimdi aklın suretini, nasıl olduğunu, düzenini ve cömertliğini anlattın.

1817. Yüzü, güzelliği, tavır ve davranışları nasıldır? Kaç yaşındadır, mertebesi nedir, boyu posu nasıldır ve avuntusu nedir?

XXVI.

Ögdülmiş'in Hükümdara Cevabı

1818. Ögdülmiş cevap verdi: "Aklın davranışları doğrudur, bak güvenci çoktur." dedi.

1819. Yüzü, görünüşü güzeldir ve yaşı da küçüktür; bütün iyiliklere ondan geçilir.

1820. Sakin, saf hem de davranışları uysaldır; bütün canlılara (karşı) gönlü merhametlidir.

1821. Eli nereye değerse ve sözü nereye ulaşırsa orası düzelir gider.

1822. Sıcakkanlıdır, herkes için sevimlidir; insanlara onun faydası dokunur.

1823. Keskin gözlü ve uzak görüşlüdür; hangi işe değerse ayağını sağlamlaştırır.

1824. Her ne kadar karışık bir işe (eli) değse de (onu) yoluna koyar; ne kadar sıkı düğüm olursa olsun bir bakışla onu çözer.

1825. Soldan, sağdan, önden hem de arkadan (en ince ayrıntısına) bakar, işlerin uygunluğunu ve tam zamanını bilir.

1826. Kaçana ulaşır, uçanı tutar; kırılanı onarır ve bozuk olanı tamir eder.

1827. Akılsız pişman olup: "Ey akıl, sensiz ben çok âcizim." dedi.

1828. Bana senden bir parça ulaşmadı, insan gönlü sensiz ölüdür.

[72b] 1829. Akıl bir meşaledir, kör olana gözdür; ölü tene can ve dilsiz sözdür.

1830. Akıllı, akla: "Ey eşim, sen (bütün) işlerimi düzenleyen ne iyi bir eşsin." der.

1831. Aklın hareketi hep sağdandır, hiç solu yoktur; akıl doğru ve dürüsttür, (onun) hiçbir rahatsızlığı ve huzursuzluğu yoktur.

1832. Akıl kimdeyse belirtileri bunlardır, bu belirtilerle akıl bilinir.

1833. Akılının sözleri yumuşak ve doğrudur, davranışlarının esası doğrulukla oluşmuştur.

1834. Aklın her şeyden önce davranışının doğru olmasıdır, günler aylar da (geçse) doğrulukla hareket eder.

1835. O uysal, sakin ve sabırlıdır; işlerini dikkatlice yapıp yavaşça yerine getirir.

1836. Davranışları yaşlılar (gibidir ama) dikkat edersen yaşı gençtir; ustalar ve prensler onu arzular, ona muhtaçlar.

1837. Şimdi buna benzeyen (şu) sözü oku, anlarsan manası da açılır.

1838. Aklın davranışları yaşlı, kendisi gençtir; akıl her nerdeyse git, ona yapış.

1839. Küçüğü sevimli, yaşlısı uysaldır; kendisi asil ve alçak gönüllüdür, faydası da çoktur.

1840. Hükümdar bu sözleri işitti, sevindi ve dedi ki ; “Ey sözü akıldan ve bilgiden (ibaret olan) uyanık (kişi)!”

1841. Tanrı (bana) bütün iyilikleri tamamen verdi, besbelli sen de bana Tanrı’dan bir ihsansın.

1842. Bu sıkıntı, taşıması ağır olan bir yüküdür; bundan dolayı onu taşıyan arzularına kavuşur.

1843. Yükümü yükledin, işler istediğim gibi gidiyor; sen beni dinlendirdin, yük sana kalıyor.

[73a] 1844. Şimdi Tanrı bana güç versin, yardım etsin; senin hakkını bire karşılık üç vereyim.

1845. Nasıl hizmet ettiğini ve sadakatle beni dilediğini biliyorum.

1846. Sadık hizmetkârların hepsi bu şekilde olur; kendi faydasını dilemez, beyinin faydasını diler.

1847. Hizmetkâr ne der, dinle; beyin severek hizmet eden kulu, beyini huzura kavuşturur.

1848. Kulu sadık olursa ve işini (güzelce) yaparsa bey mutlu olur ve tamamen saadet bulur.

1849. Bey hizmetkârıyla belini doğrultur, (kulu) beyin istediği gibi hizmet ederse beyini huzura erdirir.

1850. Kulu baş ağrısını (sıkıntılarını), yükü ve zahmeti ortadan kaldırırsa beyine arzu yolunu açar.

1851. Böyle kulu hangi bey bulursa; o, ona Tanrı'dan büyük bir ihsandır.

1852. Bizden önce dünya beyleri öldü, birçoğu bu arzuyla göçüp gitti.

1853. Dünya halkı saadet ve mutlulukla huzura kavuştu, tüm halkı hükümdara dua etti.

1854. Başka memleketin halkı bunu işitti, onun yüzünü görmeyi arzuladı.

1855. Bu arzuyla günler, aylar ve yıllar geçirdi; memleketini töresiyle düzenledi, nizama soktu.

Hükümdarın Ögdülmüş'e Sorusu

1856. Hükümdar bir gün Ögdülmüş'i çağırdı ve dedi: "Ben sorayım, sen de bildiğini söyle."

[73b] 1857. İnsan bedenindeki yedi uzva (kollar, bacaklar, baş, göğüs ve karın) bakınca (onların birbirine olan uygunluğundan dolayı) zevk alır ve kendi kısmetiyle devam eder.

1858. Gönül zevki nedir? Göz zevki nedir? Bu iki zevkten benim payıma düşen nedir?

1859. Ögdülmüş cevap verdi: "Gönül (bir şeyi) şiddetli ve çok güçlü bir şekilde isterse (işte bu) zevktir." dedi.

1860. Sevdği kişinin yüzünü görürse bu göz için zevktir, gönül arzusunu bulursa bu da gönül için zevktir.

1861. Hükümdar tekrar sordu: "Ey Ögdülmüş söyle, sevgilinin nişanı neymiş?"

1862. "Seviyorum." diye herkes iddia ediyor, bu iddianın manası nedir?

Ögdülmüş'in Hükümdara Cevabı

1863. Ögdülmüş cevap verdi: "Tabii olur, (insan) sevdiğinin yüzüne bakınca sevdiğini anlar."

1864. Gözle bakınca her şeyin örtüsü var, gönle örtü yoktur; bunu bilmelisin.

1865. (İnsan) “Sevip sevmediğini bileyim.” derse, elinden gelirse gönle bakıp görmelidir; (ondan sonra) anlayacaktır.

1866. Sevgililerin yüzünde (sevgisini gösteren) işaret olur, göz göze gelince denk olduklarını anlarlar.

1867. Şair buna benzer bir söz söylemiştir; ey insanların parısı, bunu dinleyip anlayarak öğren.

1868. Seven kişinin yüzünden bellidir, ağzını açarsa sözünün manasından bellidir.

1869. “Sevip sevmediğini bileyim.” dersen, sana dikkatlice bakarsa gözünden bellidir.

[74a]

Hükümdarın Ögdülmiş’e Sorusu

1870. Hükümdar: “Bu sözü dinledim ve anladım; bir sorum daha var, onu da sorayım.” dedi.

1871. Şimdi ben sana çok gerekli bir şey soracağım (bu yüzden) iyice dikkat ederek bana cevap ver.

Ögdülmiş’in Hükümdara Cevabı

1872. Ögdülmiş cevap verdi: “Ey saadetli hükümdar, beyler adlarını bilgiyle yücelttiler.”

1873. Bu beylerin kendileri bilgi sarayıdır, kul bilgisiz olur; kulun sözüne ne gerek var?

1874. Soru sormak kolaydır, cevap vermek zordur; (eminim ki) hükümdar bilgisiyle doğru cevabı bulacaktır.

1875. Kolay olanını hükümdar tuttu; ey yiğit kahraman, şimdi zor olanını bana bırakma.

Hükümdarın Ögdülmiş’e Cevabı

1876. Hükümdar: “Soran muhtaçtır, kendisi bilmediği için başkasından (cevap) ister.” dedi.

1877. Eğer bu şekildeyse, senin sevinmen ve sormuş olduğum soruma da cevap vermen gerekir.

Ögdülmiş’in Hükümdara Cevabı

[74b]

1878. Cevap verdi: “Ey iyi adalet (sahibi), görüp dinlemek söylemekten daha iyidir.” dedi.

1879. Sözü söyleyenler canlarını zayıflatır, dinleyenler ise rahat eder ve bedenlerini semirtir.

1880. Tecrübeli bilge ne der, dinle; söz söylememeli, daha çok anlayıp dinlemeli.

1881. Kişi dinlemekle bilge olur, (çok) söz söylemekle (kişinin) başı gider.

1882. (Kişi) dinlerse kulak için zevk olur, çokça söylenmiş olan sözde fayda olmaz.

1883. Söylenmeyen söz som altın gibidir, ağızdan çıkarsa o bakır olur.

1884. Hükümdar dedi: “Şimdi sen doğru söyledin ve saadet kuşağını kendine bağladın.”

Ögdülmiş’in Hükümdara Cevabı

1885. Ögdülmiş cevap verdi: “Ey saadetli hükümdar, bu kulluk adını ben yeğledim.”

1886. Eğer bu kulun akı yetiyorsa, beyinin rahat etmesi için kendi canını eritmelidir.

1887. Ben bildiğimi söyleyeyim, hükümdar dinlesin ve yanlış olanları affetsin.

XXVII.

Beyliğe Uygun Bir Beyin Nasıl Olması Gerekliğini Söyler

1888. Hükümdar dedi: “Soracağım sözüm buydu, işte şimdi soruyorum.”

[75a] 1889. Tek (olan) Tanrı insanoğlunu yarattı, büyüğü de küçüğü de var; iyi ad sahibi, kötü ad sahibi de var.

1890. Bilgili, bilgisiz, zengin ve fakir olanı var; akıllı, akılsız, küstah ve iyi olanı da var. Söyle,

1891. Beyin nasıl (biri) olması gerekir ki, bunları yönetebilsin; adı ve şöhreti yayılsın, işlerini yürütsün.

1892. Memleketi düzene girsin, halkı zenginleşsin ve (hükümdar) iyi ad sahibi olsun, halkı çoğalsın.

1893. Devlet hazinesi gümüş ve ipeklilerle dolsun, düşman boynunu kessin, kargaşayı ortadan kaldırsın.

1894. Askeri toplansın, eli güçlü olsun, yasaları doğru bir şekilde kavrasın ve uygulasin.

1895. Adı dünyaya yayılsın ve şöhret kazansın, her geçen gün yücelsin ve saadeti artsın.

1896. Huzur içinde rahat etsin, hâkimiyeti uzun süre sürsün, öldüğünde ahirette de mutlu olsun.

Ögdülmiş'in Hükümdara Cevabı

1897. Ögdülmiş cevap verdi: “Hükümdar bana çok zor bilgiler sordu.” dedi.

1898. Bu beylik işini tamamen beyler bilir: yasa, örf ve adet onlardan gelir.

1899. Anasından doğarken beylikle doğar: görerek öğrenir ve işin iyisini bilir.

1900. Tanrı bu beylik işini kime verirse, (ona) işiyle eşit derecede akıl ve gönül verir.

1901. Tanrı kimi bey (olarak) yaratmak isterse, öncelikle (ona beye yakışır) tavır, tarz, akıl, kol ve kanat verir.

[75b] 1902. Bu beylik işi beylerin işi oldu, bu beyler işini bey olan bilir.

1903. Bu işi hükümdar benden daha iyi bilir; babası beydi, kendisi de beydir.

Hükümdarın Ögdülmiş'e Cevabı

1904. Hükümdar dedi: “Anladım, bu sözlerin tamamı doğrudur; doğru söyledin, bu sözler misk gibi koktu.”

1905. Bu iş yapan kişi, kendi işini yapar; (onun) kusurunu ve erdemini bilen ise (onu) gören kişidir.

1906. Ben işi yaparım, sen ise işi görensın; işi yapan kişi, yaptığı işin değerini gören kişiden öğrenir.

1907. Şimdi Tanrı sana gönül, akıl ve bilgi verdi; (sen bunlar) ile huzura kavuştun.

1908. Küçüklüğünden beri bana hizmet ettin, iyi yasaları görerek öğrendin.

1909. Bütün işleri kendin anladın ve öğrendin; sen sözlerinle ve hareketlerinle (her zaman) bana sadıksın.

1910. Kişi kendisine sadık olana fikrini sorar, sadık olan kendisini (sadık olduğu) kişiye feda eder.

1911. Sen sadık olduğun için ben sana inanıyorum, bu sözlerin (cevabını) bana sadakatınle söyle.

1912. Sadık olan kişi ne der, dinle; bak, sadakat insanlığın başıdır.

1913. Akıllı (kişi), sadık olanı çokça övdü; sadık kişiler insan için değerlidir.

1914. Sadık olan kişiyi bilersen bağrına bas, bilgi ve akıl bana böyle söyledi.

[76a]

1915. Ögdülmüş cevap verdi: “Ey hükümdar, ey üstün olan, huzur ve sağlıklı yaşa.” dedi.

1916. Bu beylik için (kişinin) öncelikle asil bir soydan (gelmesi); daha sonra da kahraman, güçlü ve cesur yürekli (olması) gerekir.

1917. Babası bey ise oğlu da bey doğar, oğul bey (olarak) doğarsa ataları gibi (bey olur).

1918. Akıllı ve bilgili (olması) gerekir, cömertlik ve temiz yaradılış gerekir.

1919. Beyler bilgiyle halkı yönettiler, akılla halkın işini yaptılar.

1920. Bey adı bilgi (bilig) kelimesiyle bağlantılıdır, bilgi (bilig) kelimesinin lamı (L sesi) giderse bey (beg) adı kalır.

1921. (Beyin) çok akıllı (olması) ve aklın (değerini) bilen (biri olması) gerekir, bilgili kişinin düşmanı çoktur.

1922. Başından çok şey görmüş geçirmiş, anlamış ve bilginin değerini bilmiş kişi ne der, dinle;

1923. Beklenmedik bir zarar görmemesi için beyin bilgili, akıllı ve uyanık olması gerekir.

1924. Bir işten sonuç alması ve iyi ad sahibi olması için, iyi davranış ve binlerce erdem gerekir.

1925. Bütün insanoğlunun soyu yücedir, (bazıları) akıl ve bilgi sayesinde seçkin olmuştur.

1926. Soyu iyi olursa kişi de iyi olur, kişi iyi olduğu için başköşeye ulaşır.

1927. Beylik kutsaldır, saflık ister; saflıkla birlikte memlekette uyanıklık ister.

1928. Halkın seçkini, cesur ve kahraman olması gerekir; böylece büyük (ve zorlu) işlere karşı direnebilir.

1929. Düşünerek ve tecrübe ederek sözünü söylemiş olan Ötüken beyi ne der, dinle!

[76b] 1930. Halkın beyi, halktan daha seçkin olması gerek; gönlü ve dili doğru, yaradılışı seçkin olması gerekir.

1931. Bilgili, akıllı, halkın seçkini, cömert hem de gözü tok ve gönlü zengin (olması gerekir).

1932. Bütün iyiliklere elini uzatmalı; hayâ sahibi, saf ve asil yaradılışlı olmalıdır.

1933. Bu halka yaraşır ve ulu bir bey olur, böylece bundan iyi bir nesil gelir.

1934. Kişi işe bilgiyle başlar, işi akılla kavarsa yoluna koyar.

1935. Bey, bilgi ile halkı egemenliği altına aldı; bilgisi olmazsa, akı (bu) işe yanaşmaz.

1936. Ey saadetli hükümdar, bu beyler yanılırsa; onun beyliği hastalanır, ilacını hazırlamak gerekir.

1937. Bu beylik hastalığının ilacı akıl ve bilgidir; ey temiz yaradılışlı, akılla tedavi et.

1938. Bey bilgili, akıllı ve zeki olmalıdır böylece bunlarla hastalığını tedavi edebilir.

1939. Bilgili, akıllı ve bilge hükümdar her iki dünyada da iyi yere sahip olur.

1940. Her iki dünyayı da bulan kişi mutludur ve bütün mutlulukların başıdır.

1941. Şair bu sözü buna benzeterek söylemiştir; dikkat ederse, manası bilgisiz için gözdür.

1942. Mutluluk nedir ve insanlar arasında kutlu olan kişi kimdir? Bana tarif et, söyle.

1943. Dünya (nimetlerini) yerse ve (bu nimetleri başkalarına da) verirse, saadet içinde yaşarsa bu kişi diğer dünyada da başköşeyi bulur.

1944. Yaradılışı dürüst, hâl ve hareketleri doğru olursa; işte bu beyin günü sevinç içinde geçer.

[77a]

1945. Tanrı kime bu iyi tabiatı verirse, bu iyi tabiatla birlikte iyi hâl ve hareketler de verirse;

1946. Bu dünya nimetleriyle birlikte onun olur, ister kendi yer, isterse de (başkalarıyla) paylaşır.

1947. Tanrı kuluna saadetini ve faziletini verirse (o kulun) yaradılışı iyi, hâl ve hareketleri dürüst olur.

1948. (Beyin) iyi yaradılışı ve binlerce erdem (sahibi olması) gerekir ki bunlarla ülkeyi idare edebilsin ve kargaşayı ortadan kaldırılsın.

1949. Bu iyi yaradılış ne güzeldir; bu iyi yaradılış insana yiyecek ve giyecektir.

1950. Tanrı kime inatçı bir yaradılış verirse; bu felek oku ona eziyet çektirir.

1951. Hangi beyde bu kötü, inatçı yaradılış varsa onun bütün işleri ters (gider); sevinci de sıkıntıya (dönüşür).

1952. Bey takva sahibi ve temiz yaradılışlı olmalıdır, soyu temiz olan her zaman temizlik ister.

1953. Takva sahibi olan kişinin gönlü korkak olur (hata yapmaktan korkar); gönül korkarsa, beyler işini doğru yapar.

1954. Eğer bey takva sahibi ve temiz, saf olmazsa bütün işleri kötü ve tamamlanmamış olur.

1955. Sakinlik ve uysallık beye yakışır, (beyi) beylik işine bağlayacak yular bunlardır.

1956. İşin başını bilip (oradan) başlaması ve işini yoluna koyması için beyin çok akıllı olması gerekir.

1957. Akıllı kişiler işleri yoluna koyar, akılsız kişileri ise işlerden uzak tutmak gerekir.

1958. Gönül olmazsa, insanın gözünün bir faydası yok; akıllı olmazsa, insan akıldan istifade edemez.

1959. Ey hükümdar, tecrübeli, uysal ve iyi kalpli (kişi) ne der, dinle;

- [77b] 1960. Hangi insanda akıl ve anlayış varsa, onu insan olarak adlandır ve öve bildiğin kadar öv.
1961. Anlayış, akıl ve bilgi tamamı kimde olursa; (onu) kötüyse iyi, pişmemişse olgun say.
1962. Kişi için akıl ne iyidir; akıllı insanlara danışman gözüyle bakılmalıdır.
1963. Acelecilik herkes için kötüdür, bunu bilin; eğer (bunlar) beyde olursa beyin yüzü (utancından) bozarır.
1964. Acelecilik, dikkatsizlik, öfkeli yaradılış ve tavırlar; bunlar bilgisizliğin işaretleridir.
1965. Acele yapılan işler nasıl çığ olur; acele yenen yemek ve içilen su da (insanı) hasta eder.
1966. Bütün işlerde sakinliği seç, ancak ibadet ise acele et, koş.
1967. (Bey) gözü tok, hayâ sahibi ve asil olmalıdır; tavırları ve sözleri açık seçik olmalıdır.
1968. Açgözlü insanın gözü doyumsuz olur, bu dünyadaki bütün nimetler açgözlüye yetmez.
1969. Aç gözlülük bir hastalıktır, (bu hastalığın) tedavisi ve ilacı yoktur; dünyadaki tüm kâhinler (birleşse de) onu iyileştiremez.
1970. Aç olan herkes yiyip içerse sonunda doyar; açgözlü kişi (ancak) ölürse açlığını gidermiş olur.
1971. Açgözlü kişi mal mülkle zengin olmaz; bütün dünya (malına) sahip olsa da sonunda yine açgözlü ve fakirdir.
1972. Bey akıllı ve insanların seçkini olmalıdır; akıllı (kişinin) tavırları eksilmez, (her zaman) doludur.
1973. Kimde utanma duygusu ve temiz tabiat varsa, (kendisine) uygun olmayan hiçbir işe el sürmez.
1974. Tanrı kime utanma ve acıma (duygusu) verirse, her türlü saygınlık ve mutluluğu da verir.
- [78a] 1975. Tüm uygunsuz işlerden alıkoyan ve tüm güzel işlere ulaştıran utanma duygusudur.
1976. Bu utanma duygusu ne güzel bir şeydir, kişi için süstür; utanma duygusu (insanı) tüm güzel işlere (bağlayan) köstektir.

1977. (Beyin) sözü doğru ve gönlü dürüst olmalı ki, halka faydalı olsun ve güneşi doğsun.

1978. Eğer beyler hain gönüllü olursa halka faydalı olamaz, onlardan umudunu kes.

1979. Hâl ve hareketler, gönül ve dil doğru olmazsa saadete yol olmaz; (saadet) o ülkeden kaçır.

1980. Sözünden dönen beye umut bağlama, hayatın heba olacak ve pişman olacaksın.

1981. Beyin çok açıkgozlü, çok da uyanık olması gerekir; beyler gafil olurlarsa, zararı (herkese) dokunur.

1982. Ülkenin bağı ve kilidi iki şeydir: biri uyanıklıktır, biri de ülkenin kökü olan yasalardır.

1983. Hangi bey uyanıksa, o kendi ülkesini korur; düşmanın boynunu kırır ve üzerini çiğner.

1984. Hangi bey ülkesinde doğru yasalar uygularsa, o ülkesini düzene sokar ve güneşini parlatır.

1985. Beylik bağı, işte bu ikisidir; bu ikisi tam olursa beylik olur.

1986. Tedbirli davranmakla kendi düşmanını vuran savaşçı, cesur kişi ne der, dinle;

1987. Ey hükümdar beyler, halkın uyanık, bilinçli olmasını istersen bütün ülkede tedbir al ve ülkeyi koru.

1988. Tedbirli davranmakla beylerin ülkesi genişler; bak, gafil olmak beyliğin temelini yıkar.

1989. Tedbirli davranmakla sen düşmanın boynunu kır, halka adaletli davran ve rahatça huzur içinde uzun yaşa.

[78b] 1990. Hükümdar iki şeyle beyliğini bozar, eğri yola girer ve doğru yoldan şaşır.

1991. Biri zorbalıktır, birisi de gaflette olmaktır; bu ikisiyle bey ülkesini yıkar, tahrip eder.

1992. Düşmanın boynunu kırmak istersen kulağını ve gözünü iyice açıp uyanık durmalısın.

1993. Beyler tedbirli davranmakla düşmanlarını vurdular, gafil olmakla beyliğin bağını çözdüler.

1994. Beyler gafil olursa işlerini bitiremezler; gafil olan bey, beyliğini sürdüremeyeceğini iyice bilmelidir.

1995. Uyanık kişi her zaman hazırlıklı olup gafil olanı avlar; düşmanı gafil olmadıkça kim yenebilir ki?

1996. Bey uyanıksa ülkeye başka el değmez; eğer değerse de akıl, anlayış ve bilgiyle durumu anlar.

1997. Bu zalim kişi kendi beyliğini sürdüremez (çünkü) bu zalimin zulmünü halk kaldıramaz.

1998. Bilgili sözünü dinle, ne der; zalim ülkesini uzun süre idare edemez.

1999. Zulüm yanan ateştir, yaklaşırsan yakar; adalet sudur, akarsa (aktığı yerde) nimet yetişir.

2000. Ey bilge, eğer uzun süre ülkeye hâkim olayım dersin yasaları doğru uygulamalısın ve halkı korumalısın.

2001. Adaletle ülke genişler, dünya düzene girer; zulüm ile ülke küçülür, dünya bozulur.

2002. Zalim zulmüyle birçok sarayı yıktı, bu zalim sonunda açlıktan zayıflayarak öldü.

2003. Beyler doğru ve emin olarak yasaları uygularsa bu beylik yıkılmaz, uzun süre ayakta kalır.

2004. Ey saadetli hükümdar, her şeyden daha kötü olan ise beylerin adının yalancıya çıkmasıdır.

[79a] 2005. Beyin sözü doğru olmalıdır ve saadet içinde hareket etmelidir ki, halkı ona inansın ve saadet içinde yaşasın.

2006. Bu yalancı kişiler vefasız olur; vefasız kişiler halka uygunsuz davranışlarda bulunurlar.

2007. Vefalı kişi ne der, dinle; insan için insanlığın başı vefadır.

2008. Yalan söyleyen kişinin davranışları da cefadır; cefa kimde ise, işte o hayvandır.

2009. “Yalancı kişiden vefa dileme!”, bu söz uzun yılların tecrübesidir.

2010. Beyin cesur, yiğit ve kahraman olması gerek, (bey) cesaretiyle düşmana karşı direnir.

2011. Ordu komutanı cesur yürekli olmalıdır ki, cesur olmayan askerler ondan cesaret alsınlar.

2012. Cesur kişi cesur olmayanların başı olursa, böylece bütün (cesur olmayan) kişiler cesur olur.

2013. Bu söze tanık olarak şu beyti oku; bu sözü gönlüne al ve aklında tut.

2014. Cesur aslan, köpeklerin başı oluverirse bu köpeklerin tamamı aslan gibi olur.

2015. Eğer köpek, aslanların başı olursa bu aslanların tamamı köpek sayılır.

2016. Beye alçak gönüllük ve cömertlik gerekir, alçak gönüllülükle birlikte sakın yaradılış da gerekir.

2017. Beyler cömert olursa adları yayılır, meşhur olur; adı ve ünüyle dünya korunur.

2018. Askerler akın edip yığılarak toplanır, ordu olur; kişi asker ve orduyla dileklerine kavuşur.

2019. Savaşarak karnını doyuran kişi ne der, dinle; ey cesur kişi, savaşıp al yine de (aldığını ihtiyacı olan) kişiye ver.

[79b] 2020. Cömert ol, bağışla, yedir ve içir; eğer (aldıkların) eksilirse tekrar savaş, al ve (ihtiyacı olanlara) ulaştır.

2021. Gözü pek ve cesur kişi için mal eksilmez, esir olan akdoğan için de yem eksilmez.

2022. Kılıç, balta, ok, yay, güçlü ve kuvvetli bir yürek varken kişinin mal için korkmaması gerekir.

2023. Dünyaya hâkim olan bilge bey niçin hazineler toplar? Asker nerede olursa (orada) hazır hazineler toplanır.

2024. Ülkeyi idare etmek için çokça asker ve ordu gerekir, askerleri idare etmek için çokça mal mülk gerekir.

2025. Mal mülk sahibi olmak için zengin halk gerekir, halkın zenginliği için de doğru yasalar koymak gerekir.

2026. Bunlardan biri kalırsa (eksik olursa), dördü de kalır; bu dördü de kalırsa, beylik parçalanır.

2027. İyi ad sahibi ve şan şöhretinin olmasını isterse, bey şu beş şeyi de (kendinden) uzak tutmalıdır.

2028. Birisi acelecilik, birisi de cimrilik, üçüncüsü de hiddettir; (bunlara karşı) sabret ve diren.

2029. Bey için dördüncü kötü şey inatçılıktır; beşinci uygun olmayan şey ise şüphesiz, yalandır.

2030. Adlarının kötüye çıkmaması ve (halka) sözlerinin geçmesi için bu birkaç şeyden beyler kendilerini uzak tutmalıdır.

2031. Bunların en kötüsü inatçılıktır; inatçı olan kişi şüphesiz, sıkıntı çeker.

2032. Şair sözünü buna benzeterek söylemiştir, bu şair sözünü dinleyen (insan) söz (söylemekte) zenginleşir.

2033. İnatçılık kişi için ağır bir yüküdür; kişi inatçıysa esir olarak adlandırılır.

2034. Düşmanın yapmayacağı (kötülüğü) kendi yaradılışı (inatçılığı) yapar; düşmanın bu düşmandan (yani inatçılıktan) ne farkı var?

[80a] 2035. Ey hükümdar, birçok ülkeyi ele geçireyim dersen; yapabiliyorsan şu üç işi yapmalısın.

2036. Sağ elinle kılıç tutup sallayıp vururken; sol elinle mal alıp dağıt.

2037. Dilin şekerden daha tatlı söz söylese bey ya da kul, büyük ya da küçük (herkes) boyun eğer.

2038. Ey hükümdar, halk tarafından sevilmesi ve yerinin başköşede olması için beye şu birkaç şey gerekir.

2039. Güler yüz, tatlı söz ve temiz bir öz gerekir; davranışları da bunlara uygun olması gerekir.

2040. Alçak gönüllü ve cömert olursa, bunlara yaraşan sadakati de (olmalıdır).

2041. Her türlü erdemi tamamen bilmelidir; uygunsuz ve imkânsız (şeylerden) uzak durmalıdır.

2042. İnsanların seçkini, halkın seçilmişidir; seçkin olan kişi eksiksiz ve mükemmeldir.

2043. Bundan dolayı dünya halkı ona kul olur, bu beyler dünyaya egemen olur ve dileklerine kavuşurlar.

2044. Asık surat, kaba söz ve kibirli tavırlar kişiyi (kendisinden) kaçıırır, uzaklaştırır; yolunu doğrultamaz.

2045. Küstahlık, acelecilik, hafiflik ve düşüncesizlik avam yaradılışıdır; (bey) bunlardan uzak durmalıdır.

2046. Avam yaradılışının beye yakın olması gereksizdir; beye yakın olursa, bey itibarını çabucak kaybeder.

2047. Avam ve kul siyah olur, bey beyaz olur; dikkat et, siyah ve beyazlar ayırt edilir.

2048. Ey namlı ve ünlü, seçkin bir bey olayım dersin, şüphesiz, üstün erdemlere sahip olmalısın.

2049. Adı bey olup da yaradılışı avamsa, bu (kişi) halk arasında avamın en düşüğü olur.

[80b]

2050. Beyin güzel yüzlü, yakışıklı, saçı sakalı düzgün, orta boylu ve ünlü olması gerekir.

2051. Yüzünü görenler, görür görmez sevmeli; halkı ona bakıp güvenerek yaşamalıdır.

2052. Yiğitliği, düşmana karşı sert olmalıdır; güzelliği, gören gözleri (sevgiyle) parlatmalıdır.

2053. Eğer boyu uzun olursa bilgi onu övmez; eğer boyu kısa olursa da hoş olmaz.

2054. Eğer bu şekildeyse orta boylu olması gerekir, orta boylu olursa daha iyi olur.

2055. Tecrübeli ve hayatında birçok şey geçirmiş, yaşamış kişi ne der, dinle:

2056. Kısa boylu (insanın) yaradılışı kötü ve öfkeli (olur); öfkeli nerede olursa kavganın başı (o olur).

2057. Boy orta ve dengine uygun olmalıdır; ey bilgili kişi, işini ortada tut, (her işin ortası uygundur).

2058. Beyin içki içmemesi ve fesatlık yapmaması gerekir, bu iki davranıştan dolayı saadet kaçır.

2059. Dünya beyleri tatlı şarabın tadından zevk alırsalar, halkın rahatsızlıkları, huzursuzlukları acılaşır.

2060. Dünya hâkimi oyunla, eğlenceyle zaman geçirirse, ülkesini bozar ve kendisi de dilenci olur.

2061. Beylik işini (zamanında yapmayıp) zamanını geçirirse, avcı kuşla yetişmeye çalışsa bile ona ulaşamaz.

2062. Bilgisizi içkiden söküp alıkoyan ve bilgi veren kişi ne der, dinle:

2063. Ey boğazının esiri olan içkici, içki içme! İçki içersen fakirlik yolu açılır.

2064. Halk içkici oldu, malı mülkü yel oldu, gitti; bey içkici olursa ülke nasıl ayakta duracaktır?

[81a] 2065. İçki içmek altın ve gümüşün (paranın) düşmanıdır; içki içenin davranışı hırçın ve huyu kavgacı olur.

2066. Kişi sarhoş olursa akılsız, deli olur; bu akılsızın işi nasıl doğru olabilir?

2067. Takva sahibi kişi ne der, dinle; ey boğazının esiri, bu söze göre iş yap!

2068. Nice yapılması gereken işler içki içilirse kalır, nice yapılmaması gereken işler sarhoş olunursa yapılır.

2069. Bey içki içerse ve oyunla, eğlenceyle zaman geçirirse, akıllı halkın işine nasıl erecektir?

2070. Bir çok yasa dışı işler içki içilince yapılır; bir çok güzel işler sarhoş olunca kalır.

2071. Fesat nerede olursa saadet (oradan) hızlıca kaçar; şüphesiz, fesat daima beyliğe zarar verir, bunun için vardır.

2072. Bu saadet temizdir, temizlik ister; bu saadet durudur, duru olanı destekler.

2073. Bey fesatçı, küstah ve içkici olursa, bütün halkı içkici olur.

2074. Bey, halkın bütün uygunsuz hareketlerini düzeltir; bey uygunsuz bir hareket yaparsa, onu doğru yola kim yöneltecektir?

2075. İnsan temiz olmayanı suyla yıkayıp temizler; eğer su kirlenirse, (onu) ne ile yıkayıp temizleyebiliriz?

2076. Kişi hastalanırsa, hekim ilaç verir; (hekim hastalanırsa) hekimin hastalığına kim ilaç yapacaktır?

2077. Beyler hâl ve hareketlerini doğru ve temiz tutmalıdır; halk yolunu beyi takip ederek düzenler.

2078. Bak, beyler yasaya ve töreye ne kadar uyarsa halk da onu görerek yasalara o şekilde uyar.

2079. İşte bu söz de bu söze tanıktır; sözüne dikkat edersen manası tatlıdır.

[81b]

2080. Beyler nasıl ve hangi yoldan giderlerse (gitsinler); işte kulun yolu da beylerin bu gidişidir.

2081. Bey iyi olursa ve gidişi doğruysa; kulu da daha iyi bir (yoldan) yürüyecektir.

2082. Kibirlilik ve kendini beğenmişlik gereksizdir; kibirlilik (insanı) doğru yoldan çıkarır.

2083. Beyler şüphesiz, saadette yücelmiştir; (bundan) paylarına (düşeni) almaları için alçak gönüllü olmalılar.

2084. Akıllı, iyi ve halkın seçkini olan bilgili bey ne der, dinle:

2085. Beyler kibirlenirse ve büyüklük taslarsa ey oğul, şüphesiz, itibarlarını kaybederler.

2086. İnsan kibirle göğe yükselmez; eğer alçak gönüllü olursa işi bozulmaz.

2087. Kibir faydasızdır, (insanın) gönlünü (o insandan) soğutur; alçak gönüllülük ise kişiyi yüceltir.

2088. Bey alçak gönüllü ve mütevazı olmalıdır, eğer bu şekilde değilse sen ondan umudunu kes.

2089. Bey alçak gönüllü ve hoşgörülü olmalıdır, suçlu kişinin suçunu bağışlamalıdır.

2090. Hizmetinde bulunanlar ona çabucak ısınırlar ve gönülden bağlanırlar; gönülden bağlı olan kişiler, itaatkar olurlar.

2091. Halkın başındaki beye çalışma çabalama gerekir, bu çabayla birlikte insanlık da gerekir.

2092. Bu çaba ve insanlıkla ün salarsa, bey dileklerine kavuşur ve bundan dolayı avı (ayağına) gelir.

2093. Çalışmayan gayret etmeyen kişi ölüdür; iki dünyada da nasibini bulamaz.

2094. Bu çabayla birlikte siyaset de gerekir, siyaset için de beylik ve reislik özelliklerine sahip olmak gerekir.

[82a]

2095. Bey siyasetle ülkesini ve töresini düzenler; siyasete uyarak halkın davranışları düzeltilir.

2096. Bu beyit, bu sözün cevabı ve tanığıdır; tanık nerede olursa delil (de orada) hazırdır.

2097. Siyaset beylerin kapısını süsler; bey siyasetle ülkesini düzenler.

2098. Kötülere karşı siyaset yürütmek gerekir, halkın kargaşası siyaset ile durulur.

2099. Bu ülkenin dayanağı ve temelini sağlamlığı, aslı, esası iki şeye bağlıdır.

2100. Birisi halkın hakkı olan yasalardır, birisi de askerlere gümüş dağıtmaktır.

2101. Halkı yasalarla sevinç içinde yaşar; askerler gümüşü görünce yüzleri güler.

2102. Bu iki topluluk beyin sayesinde mutluluğa erişirlerse ülkesi ve sarayı düzene girer, bey de huzura kavuşur.

2103. Herhangi bir bey halkına yasalar uygulamazsa, halkını gözetmezse, halkın (malını) yiyenler yerse,

2104. Halkın üzerine ateş göndermiş olur, ülkesi bozulur; şüphesiz, bu beyliğin temeli yıkılır.

2105. Herhangi bir bey askerlerini memnun etmezse, kılıç da kınından çıkmaz.

2106. Beyler kılıçla egemen olur; kılıcsız, gafil olan beyler ülkeyi hükmü altında tutamaz.

2107. Kılıç ve balta bu ülkenin koruyucusu olur; bey halkın başı, önderi olarak kılıçla (ülkeler fetheder) alır.

2108. Kılıç ve baltayla düşmanını yenmiş olan dünya hâkimi ne der, dinle:

2109. Ey ülke hâkimi, ülkeni korumalısın; zehir yiyen gaflet yüzünden yer.

[82b]

2110. Ey her şeye muktedir olan, kılıç ve balta muhafızın olsun; kılıç muhafız olursa bey huzur bulur.

2111. Kılıç kımıldadıkça düşman kımıldamaz; kılıç kına girerse, bey huzur bulamaz.

2112. Ey bey, kılıç sallayanları memnun et; her zaman sevinç içinde yaşa, zahmet görme.

2113. Ögdülmiş yine dedi ki: “Ey saadetli hükümdar, bu devlet işleri zordur (fakat) adı da yücedir.

2114. Halkı yönetmek zor ve büyük bir iştir; her zaman baş ağrısı ve sıkıntı çekersin.

2115. Dikkat edersen, sevinci azdır, kaygısı çoktur; öveni azdır, söveni daha çoktur.

2116. Nereye bakarsan bak, korku vardır; sevincini sorarsan daha azdır.

2117. Sevmeyeni çoktur, seveni azdır; çekişmesi pek çoktur, huzuru azdır.

2118. Her yerde gönül güvensizlik içinde olur, gönül güven duymazsa insan için büyük sıkıntı olur.

2119. Dikkat edersen, her işinde tehlike (vardır); tehlikeli işi yaparsan tadı da kaçır.

2120. Akıllı sözü ne der, dinle; dikkat edersen, akıllının sözü incinin aslıdır.

2121. Hükümdarın boynu kıl kadar (incedir), başı ise burç kadar (kalındır); akıllı kişi ona pek inanamaz.

2122. Beylik baş üstündeki kılıç gibidir; her geçen gün onun için binlerce tehlikeli iş vardır.

2123. Bütün beylik işi bu şekildedir; kimisi huzur bulur, kimisi de kendi başını yer.

2124. Dünya ve ahireti bulayım dersin; bu birkaç işi bırakma, elinden gelirse (yapmaya) çalış.

[83a] 2125. Gönlünü ve dilini doğru tut, Tanrı’ya sığın; Tanrı’nın buyruğuna değer ver, ibadet et.

2126. Tanrı’dan her ne gelirse, (ona) razı ol razı; kanaat ve rıza göstermek senin kulluğundur.

2127. Tüm halka gönülden merhametli ol; her zaman iyilik yap, iyilik bul.

2128. Halka fayda sağla, yağmalayıp zarar verme; (onlara) iyi davran, kötülerin zararlarını ortadan kaldır.

2129. Dünya hayatla birlikte senin oldu; yaşadığın sürece gülerek yiyip yat, hayattan zevk al.

2130. Canın çıksa da umudunu kaybetme, inan; Tanrı iyi olana iyi yol g sterecektir.

2131. İşte ben s yledim, h k mdar dinledi; beye b yle erdem ve bilgiler gerekir.

2132. Bu erdem ve yasalar hangi kişide olursa, onu  lkeye bey olarak atayıp y celtmek gerekir.

2133. Bu kişi m kemmел bir bey ve halkın başı olur; herkes ondan iyilik bulur.

2134. Bilgili ve zeki (kişi) ne der, dinle; bilgili ve zeki (kişinin) bilgisi  lke için s st r.

2135. Beyin bilgili, anlayışlı ve d r st olması gerekir;  n n n artması için de cesur ve akıllı olması gerekir.

2136. C mert, asil, akıllı, yumuşak huylu ve merhametli olup  lkesini iyice korumalıdır.

2137. G z  tok, sabırlı, alçak g n ll , şefkatli, bağışlayıcı ve de sakin tabiatlı olmalıdır.

2138. B t n erdemleri halkın (erdemlerinden) daha  st n olmalıdır; halka iyi yasalar uygulamalıdır.

2139. Hangi  lkenin b yle bir beyi olursa, o  lke halkı kurtulur ve (o halkın) b t n dertleri, sıkıntıları biter.

[83b] 2140. Saadet g neşi doğar,  lke huzur içinde olur; ne yazık ki, b yle kişiler  l r.

2141. Ey h k mdar, benim bildiklerim bunlardı; işte anladıklarımı da sana arz ettim.

H k mdarın  gd lmiş’e Sorusu

2142. H k mdar dedi: “Anladım, doğru s yledin; (bana) gerekeni buydu, bilgide yanılmadın.”

2143. Sana soracak bir s z m daha var, onu bana açıkça s yleyiver.

2144. Ey seçkin, b yle erdem dolu bir beyi olursa veziri nasıl olmalıdır ki,

2145. Hazineelerini altın ve g m şle doldursun,  lkesi d zene girsin ve genişlesin.

2146. Ülkesini düzenlesin, dürüst olup yasalarla yönetsin; hizmetinde bulunanlar (ondan) iyilik görerek onu sevsinler.

2147. Halk refaha kavuşsa, hükümdar refah içinde değilse; bundan sonra beyinin adı iyilikle yayılır. (Kendi refahından önce halkın refahını düşünen hükümdarın, beyinin adı yayılır.)

XXVIII.

Beylere Vezir Olacak İnsanın Nasıl Olması Gerektiğini Söyler

2148. Ögdülmüş cevap verdi ve dedi ki: “Ey hükümdar, vezir beylere yardımcı olmak için var.”

2149. Şüphesiz, beye vezir gerekir; vezir iyi olursa bey huzur içinde uyur.

2150. Bu beylerin yükünü taşıyan vezirdir, beyliğin temelini güçlendiren de vezirdir.

[84a]

2151. (Vezirlik için) önde gelen, çok seçkin bir kişi olmalı; aklı ve gönlü yetkin, (bu işe) yürekten bağlanmalıdır.

2152. Anlayışı çok, bilgisi deniz gibi olmalı; her işi tamamlamalı ve (beyin) yüzünü güldürmelidir.

2153. Soyluluk gerekir hem de takva sahibi dürüst olması gerekir; günlerini doğrulukla geçirmelidir.

2154. (Vezirlik) yüce iştir, bu işe seçkin bir kişi gerekir; dürüstlük ile birlikte tabiatı da seçkin olması gerekir.

2155. Akıllı ve bilgili (olması) gerekir, zekâ ve incelik gerekir.

2156. Akıllı kişinin aslı iyi soyludur; her nerede olursa olsun yücelir, boş kalmaz.

2157. Takva sahibi, inançlı ve temiz olması gerekir; halkı şüphesiz, ondan emin olmalıdır.

2158. Seçkin kişi, takva sahibi olan kişidir; bu (kişi) bütün muhtaç olanlara ilaç ve çaredir.

2159. Takva sahibi olan kişi iş yaparken sakınır, tedbirli davranır; uygun olmayana (işlere) yaklaşmaz, işin zamanını bilir.

2160. Beyinden sonra memlekete egemen olan vezirdir; yaptığı işlerle ve söyledikleriyle hükümdarın (elçisidir).

2161. Soysuz kişiler temiz değildir; temiz olmayan vezirliğe uygun değildir.

2162. Bu soylu kişi vefalı olur; temiz olmayanın işi cefa olur.

2163. Yasalara uyan kişi ne der, dinle; yasalara uyan kişi, memleketin başı olur.

2164. Soylu kişilerin davranışları temizdir, (onlar) halka vefa ile egemen olurlar.

2165. Her ne kadar şeker ve ilik(le) beslese de temiz olmayanın davranışları vefasız ve cefalıdır.

[84b]

2166. Hayâ sahibi, gözü tok ve dürüst olması gerekir; insanların küstah olanı, hayâ sahibi olmayandır.

2167. Tok gözlü olması gerekir, mala mülke açgözlü davranmamalıdır; açgözlü (bütün) dünyayı yese yine de doymaz.

2168. İnsanların en seçkini hayâ sahibi olanıdır; hayâ sahibi olan, insanların başıdır.

2169. Hayâ kimde ise her işi ona teslim et; insan hayâ ile küstah (kişinin) kapısını kapatır, karşısında kapı gibi durur.

2170. İnsanların aşağılık olanı hayâsız kişidir; hayâsız olanın dili doğru söz söylemez.

2171. Hayâ sahibi ve asil soylu (olan kişi) ne der, dinle; sadık ve vefalı olan kişi sana öğüt verir.

2172. Hayâsız kişiden uzak dur uzak; hayâsız kişi küstah olur.

2173. Dikkat edersen, hayâsız kişinin yüzü etsiz kemik (gibidir); hayâsız kişinin özü de dolmayan gedik (gibidir).

2174. İnsan hayâ ile itibar kazanır; hayâ olursa bundan dolayı gözü parlar, şeref duyar.

2175. (Vezirin) yüzü güzel ve de saç sakalı düzgün (olmalıdır); halka karşı dürüst davranırsa halkın hakkını teslim edecektir.

2176. Davranışları dürüst, tabiatı yumuşak olursa; onun halka aylarca yıllarca iyiliği dokunur.

2177. Bir işte işçilerin başı (yani vezir) doğru olmazsa; bu beylerin bütün işleri eğri olur.

2178. İşçiye doğruluk ve dürüstlük gerekir; bey ona işini vermesi için (önce) ona inanmalıdır.

2179. Güzel kişinin tabiatı da güzel olur; hâl ve hareketleri de güzel olursa ülkenin kazancı çoğalır, yani ülkeye (onun) faydası çokça dokunur.

2180. Kimin yüzü ve dış görünüşü güzel olursa, dışı gibi iç yüzü de güzeldir.

[85a]

2181. Sınayarak iyiyi ve kötüyü bilen tecrübeli kişi ne der, dinle;

2182. Kişinin (dış) güzelliğine iç tabiatı eştir; yüzünün güzelliğiyle hareketleri denktir.

2183. (Kişinin) dışını görürsen, içini (bilmek için) bu yeterli bir tanıktır; (çünkü) dışı içi gibi, içi de dışı gibidir.

2184. Vezirin saçı sakalı düzgün olursa (vezir) heybetli olur; vezir heybetli olursa işi yolunda gider.

2185. Vezir, bilgili, zeki ve hesap bilen olması gerekir; bilgisi ile her türlü yazı ve belgeye hakim olmalıdır.

2186. Vezirin işi tamamen hesaplardır, hesap bilmezse işçilerin işi kalır.

2187. Kişi işini gücünü hesapla kaydeder; kişi yılı, ayı, günü ve zamanı hesapla seçer, ayırt eder.

2188. Hesap işi, uyanık (ve akıllı) olmayı gerektirdiği için adı ‘hesap’ olmuştur; dikkat edersen hesap işi uyanıklık (ve zeka) işidir.

2189. Kişi zeki olmazsa işini yoluna koyamaz; insanlar işini zekâ ile yapar.

2190. İnsan bildiğini yazı ile yazar; insan yazarsa ne yaptığını bilir.

2191. Bu yazı zekânın işaretidir; yazı yazmayı bilen kişi çok zeki olur.

2192. İnsanoğlu yazı yazmayı bilmezse; günlerin, ayların ve yılların sayısını nasıl bilecektir?

2193. Bilge kişiler kitap yazıp bırakmasaydılar, hesap işinin püf noktası ve kaideleri nasıl bilinirdi?

2194. Tanrı bu âlemi yaratmadan önce bu (levh ile kalemi) yarattı ve kalemi levh üzerinde yürüttü.

2195. Melekler kulun ne yaptığını yazar, ondan sonra da Tanrı yarın bu işi sorar.

- [85b] 2196. Alçak gönüllülük olursa kişiyi sevdirebilir; kendisini sevdiren kişiler arkadaşlarını memnun ederler.
2197. Bak, alçak gönüllü ve uysal kişi ne der, dinle; insana alçak gönüllülük ne hoş olur.
2198. Alçak gönüllü insan halk arasında sevimli olur; katı yürekli, kibirlili insanlar ise sevimsiz olur.
2199. Alçak gönüllü insan uzun süre hürmet ve itibar görür; halkın kibirlisi, katı olanı yüceliğe ulaşamaz.
2200. Vezirliğe çok güvenilir, dürüst kişi gerekir, (o kişinin ayrıca) okur yazar ve çok akıllı (olması) gerekir.
2201. Dili, gönlü bir ve tavırları doğru, hayâ sahibi, merhametli ve kişiler arasında dürüst (olan biri gerekir).
2202. Gözü tok, uyanık, tedbirli, işi bilen; faydalı ve faydasız olan kişileri ayırt eden (olması gerekir).
2203. Severek hizmet eden, vefalı, çekingen ve gönlü temiz olmalı; emanete hıyanet etmemelidir.
2204. Bu erdem ve bilginin tamamı kimde olursa hükümdar ona vezirlik verebilir.
2205. Böyle bir kişi beye vezir olursa bak, bey ve halkı huzura kavuşur.
2206. Beyin işi dilediği gibi tam olur, memleketi düzelir ve halkı da zenginleşir.
2207. Eğer vezir kötü biriyse ve memlekete uygun değilse; o memleket halkının (düzeni) bozulur, zengini ve fakiri bir olur.
2208. Vezir iyi olursa halka faydalı olur; halkın faydası da hükümdar için zevk olur.
2209. Ey bilgisi denizler kadar engin olan, gönlü ve göğsü bilgiyle aydınlanmış olan ne der, dinle;
2210. Beyin gönlü ve sözü iyi olursa; işçileri de doğruluk yolunu tutarlar.
- [86a] 2211. Eğer beyler kötü ve zalim olursalar, onun işçileri bu iyi izleri bozar.
2212. Beyi iyi olursa, onun işçisi de iyi tabiatlı olur ve zarar getirmes.

2213. Bu beyler kötü olmayınca bakın, kötüyü de kendilerine yaklaştırmazlar.

2214. Kötülük neredeyse kötüler de oradadır; ey iyi (insan), sen yürü ve iyi arkadaş dile.

2215. Kötü, iyi ile (hiçbir zaman) anlaşmaz; doğru, eğri ile (hiçbir zaman) güreşmez.

2216. Karanlık gece, aydınlık güne yakınlaşmaz, akraba olmaz; mavi su, kızıl ateşe konuk olmaz.

2217. Tanımadığın kişiyi tanıyayım dersin; onun tanıdıklarını sor, sonra da anlarsın.

2218. Her şey kendine benzer olanlara katılır; sen doğru dur, eğri (olanlarla) beraber olma.

2219. Bu sözün tanığı bu beyittir, oku; bu beyti okursan iyice aklına yerleştireceksin.

2220. Yürüyen, uçan her şeye bak; kendi dengini kendisine eş dost edinir.

2221. Kötü, iyi ile beraber olmaz, kaçır; her şeye örnek olan bu kaideye dikkat et.

2222. Vezir her zaman beyin danışmanıdır; (beye) danışman olan kişiler kendi denginden olur.

2223. (Ey!) halkın iyi olanı, sen kötülere katılma, onların tavrı kötü yükleri de ağırdır.

2224. Bu beyler, kötü kişiyi kendilerine yakın tutarsa; hem adını kötüye çıkarır hem de halkın işini bozar.

2225. Ey hükümdar, böyle vezir bulunursa; (bu vezir) beyini huzura kavuşturur, halkı da rahat uyur.

[86b]

2226. Onun sayesinde beyin bütün dilekleri gerçekleşir, her durumda bütün işleri düzene girer.

2227. Bundan dolayı halkı zenginleşir ve memleketi düzene girer; hazine çoğalır ve (beyin) yılları saadet içinde geçer.

2228. Adı yaşlanıp yok olmaz, ebedi kalır; (kendisi) yıpranıp yaşlansa da yeri sağlam kalır.

2229. Bu dünyada hüküm sürdü, diğer dünyada da hüküm sürecektir; her zaman saadet içinde uzun ve sonsuz (bir hayat) yaşayacaktır.

2230. Hükümdar dedi: “Bu sözleri iyice anladım, bu gün çokça güzel sözler söylendi.”

2231. Şimdi bana söyle, beylerin işini yapmak için komutanların nasıl olması gerekir?

2232. Hem ordusunu yönetsin hem de işini yapıp hataya düşmeden başarıyla tamamlasın.

2233. Söyle bana hangi (komutan bu işe) faydalı olur ve (düşman) ordusunu bozarak düşmanını darmadağın eder?

XXIX.

Ögdülmüş Hükümdara Ordunun Başında Bulunan Askerin (komutanın) Nasıl Olması Gerekliğini Söyler

2234. Ögdülmüş cevap verdi: “Ey hükümdar, her zaman düşmandan daha üstün olasın.”

2235. Beye şüphesiz, anlaşılmayan düşmanın uykusunu kaçırarak bir komutan gereklidir.

2236. Bu iş için çok güçlü, sert, tecrübeli ve çok cesur bir kişi gerekir.

2237. Bu orduyu yönetmek, askeri düzenlemek ve düşmanı kırmak çok büyük bir iştir.

2238. Bu iş için seçkin, uyanık ve tedbirli bir kişi gerekir ki gafletten dolayı ona bir zarar gelmesin.

[87a] 2239. Cömert, cesur, alçak gönüllü, yedirip içirmede cömert ve sakin tabiatlı olmalıdır.

2240. Komutan olan kişi çok cömert olmalıdır ki en seçkin olanlar (seçkin askerler) etrafında toplansın.

2241. Bütün malını mülkünü askerlere dağıtmalı; çokça arkadaş ve dost edinmelidir.

2242. Kendine bir at, silah ve kıyafet bırakırsa yeterlidir; dünyada adı yayılsa, meşhur olsa (onun için) yeterlidir.

2243. Oğul, kız ve eşim için diyerek malını biriktirmemelidir; yer, su ve bağ bahçem için diyerek gümüş toplamamalıdır.

2244. Bütün arzularını kılıcıyla dilemelidir; kılıcıyla vurup, alıp, verip şöhretini arttırmalıdır.

2245. (Askerlerini) yedirmeli, içirmeli ve giydirmelidir; (onlara) çokça at, koşum, köle ve cariye vermelidir.

2246. Bundan dolayı onun etrafında cesur, mert yiğitler toplanır; tatlı canlarını (onun için) feda edip dağda kayada yatarlar.

2247. (Komutanın) yürekli, çok akıllı, cesur ve mert olması gerekir.

2248. Savaşta yüreksiz kişi işe yaramaz; yüreksiz kişi, kadınlara benzer.

2249. Yüreksiz kişiler orduyu bozar; ordu bozulursa, er eri bozar.

2250. Savaşta cesur ve sabırlı olmak gerekir; düşman atı saldırırsa direnmek gerekir.

2251. Bu ölüm şüphesiz, sözünde durur; meşhur yiğitler vakti gelmedikçe ölmezler.

2252. Ölümü unutup düşmanını vuran gözü pek ve cesur kişi ne der, dinle:

[87b] 2253. Anadan doğan (hiç kimse) vakitsizce ölmez; düşmanını görünce neden korkarsın?

2254. Düşmanla yalın, silahsız olarak, erkekçe savaş; ecelsiz ölüm olmaz, bunun başka çaresi yoktur.

2255. Kişinin onurlu olması gerekir; onuru için düşmanıya karşı karşıya gelir, öcünü almadan vazgeçmez.

2256. İnsan onuruyla düşmanını saçar; savaşta en önce onursuz olan kaçır.

2257. Korkak insan (bile) onurunu korumak için yiğitlik yapar; kişi övgü için kendini ölüme atar.

2258. Cesur denilen kişi onurlu olur; onurlu kişi ölecekse savaşarak ölür.

2259. (Komutan) yumuşak huylu ve alçak gönüllü olmalıdır; böylece halka kendini sevdire.

2260. Alçak gönüllü kişiler başka kişilerin gönlünü kazanır; kötü dilli ve öfkeli (kişiler), insanları kendisinden uzaklaştırır.

2261. Komutanlar kibirlenirse şüphesiz, düşmandan darbe yer.

2262. Bu kibirli kişi gafil davranır; gafil kişi ya bozulur ya da zamansız ölür.

2263. Adının yayılması ve şanlı şöhretli olması için cesur, yiğit, heybetli ve saçlı sakalı düzgün olması gerekir.

2264. Kötülere karşı heybetli olması gerekir ki korksunlar; uysal olanlara karşı iyi olması gerekir ki sevsinler.

2265. Ordu işi disipline bağlıdır (bu yüzden) komutanın bir disiplin uygulaması gerekir.

2266. Disiplin uygulanırsa ordunun başı olur; ordunun başı olursa asker (birbirine) bağlı olur.

2267. Hangi ordu başsız olursa o orduyu köstekle (yoksa) bozulur; ey hükümdar sen uzun yaşa.

[88a] 2268. Kötülere karşı sertlik ve disiplin gerekir; iyilere de her zaman saygı gerekir.

2269. İyilere her zaman iyilik ulaştır; mutluluklarını dilemelisin, yük yükletmemelisin.

2270. Bütün insanlar bu iyiyi (iyi olanı) arayıp durur; kişi bu iyiyi (iyi olanı) bulunca o kişiye kul olur.

2271. Ey asil tabiatlı, (şair) ne der, dinle; bu beyti oku ve kendini avut.

2272. Özgür kişilerin hepsi iyi (olanın) kuludur; sen iyilik yaparak doğruluk yolunu aç.

2273. İnsanlık yapana her zaman insan gibi davran; insan bu şekilde insanlığın temelini attı.

2274. Düşmana karşı savaşması ve başarılı olabilmesi için komutanın bu birkaç özelliğe sahip olması gerekir.

2275. Savaşta cesur bir aslanın yüreği gibi yüreğe sahip olmak, savaşırken de kaplan bileği (gibi) kıvrak olmak gerekir.

2276. Domuz gibi inatçı, kurt gibi güçlü, ayı gibi azılı ve öküz gibi kinci (olmalıdır).

2277. Aynı zamanda kızıl tilki gibi kurnaz olmalıdır; dişi deve sürüsünün aygırı gibi öç ve kin gütmelidir.

2278. Saksağandan daha uyanık olmalıdır; kaya kuzgunu gibi uzakları görmelidir.

2279. Cesur arslan gibi hamiyeti ulu tutmalıdır; baykuş gibi geceleri uykusuz olmalıdır.

2280. Bu özelliklerle kişi savaşçı olur; hem savaşçı olur hem de iyi silah kullanan olur.

2281. Savaşçı her zaman silahlı olur; hem düşmanı vurur hem de öcünü alır.

2282. Tuzu, ekmeği ve yemeği bol olmalıdır; atı, elbisesi ve silahı da ona denk olmalıdır.

[88b] 2283. Yiyecek, içecek, tuz ve ekmek kişinin adını yayar; bu hayatın ilacı yiyecek, içecektir.

2284. İla'nın ünlü kişisi ne der, dinle; Ey insanların kutlusu, insanları yedirip içirmekte cömert davran.

2285. Şan, şöhret ve nam dilerse insanları içirip yedir; yaşamak istersen de yine onları yedir.

2286. İnsanlık yapan, güvenilir ve cömert (olan insana) askerler tuz ekmek hakkı diyerek haklarını öderler (haklarını helal ederler).

2287. Yücelik dilerse, yiyecek ve içecek dağıt; uzun bir ömür dilerse bunu da yiyecek ile bulursun.

2288. İşinin yoluna girmesi ve başarılı olabilmesi için komutanın bu birkaç özelliğe sahip olması gerekir.

2289. Sözüne inanılması için sözü doğru olmalıdır; eğer sözleri yalan olursa halk ona inanmaz.

2290. İkincisi, mal mülk dağıtabilmesi için cömertlik gerekir; (devamlı) alacak şekilde olan bir cimrinin (etrafına) kimse toplanmaz.

2291. Üçüncüsü, cesur ve yürekli olması gerekir; yüreksiz kişi, düşmanı görünce hastalanıp yatar.

2292. Dördüncüsü ise, hile ve kurnazlık bilen biri olmalıdır; hile bilen kişiyi (görünce) aslan bile feryat eder.

2293. Orduları delip geçmesi için dirençli olması gerekir; askerleri coşturması için kesin kararlılık gerekir.

2294. Komutan bu erdemlere sahip olursa, düşmanı vurur ve düşmanın şöhretini yok eder.

2295. Böyle bir komutan orduyu yönetirse, düşmana karşı savaştığında üstün gelir.

2296. Bu komutan düşmana karşı yöneldiğinde (savaştığında), gece gündüz uyanık durmalıdır ve uykusunu kaçırmalıdır.

2297. Çokça asker gereksizdir, askerin seçkin olması gerekir; asker seçkin olursa silahı da tam olmalıdır.

[89a]

2298. Orduda asker çoksa başsız olur; bu başsız olan askerler yüreksiz olur.

2299. Tecrübeli savaşçı (herkesi) denk tutmaz; on iki bin askerlik orduya, büyük ordu demez.

2300. Orduları mağlup etmiş olan yiğit: “Bana göre dört bin askerlik ordu, tam bir ordudur.” diyerek nasihatte bulunmuştur.

2301. Kalabalık ordu dağılırsa, içten karışır; onu düzene sokmak mümkün değil, bir araya getirmek faydasızdır.

2302. Yine ünlü, cesur ve kahraman bir yiğit: “Asker seçkin ve ordu silahlı olmalıdır.” demiş.

2303. Dünyaya nam salmış ünlü savaşçı ne der, dinle; bu sözü dinleyip kendine iş edin.

2304. Çok ordu isteme, seçkin asker iste; hem seçkin asker hem de (askerin donanımlı) silahının tam olmasını iste.

2305. Düzenli ve az olması, çok olmasından iyidir; çok asker olmasına rağmen (orduların) birçoğu yenilgiyle karşılaştı.

2306. Eğer komutanlar düşmana karşı sefere çıkarsa, düşmana karşı koyacak askerleri kendine yakın tutmalıdır.

2307. Öncü ve keşif birliklerini ayırmalı ve seçmelidir; uyanık olup gözü ve kulağını açık tutup uzaklara çevirmelidir.

2308. Keşif birlikleri kalabalık düşmanın öncü birlikleri ile karşılaştığında düşmanı yenmek için gerekirse dönüp savaşmak için...

2309. Ordusunu derli toplu tutmalıdır ve muhafız alayını düzenlemelidir ki askerlerin hiçbiri arkada kalmasın ya da önden gitmesin.

2310. Konak yerlerini ve muhafız alayını düzenleyebilmeyi iyice bilmelidir; nöbetçi askerler belirlemeli ve bu askerler çok uyanık olmalıdır.

2311. Dünyayı yöneten kişi, (askerlerin) davranışlarını ve hareketlerini gözetmelidir; düşmana karşı savaşan herhangi bir asker başka tarafta durmamalıdır.

2312. Karargâhı kurmak için iyice dikkat edip (güvenilir) sağlam bir yer bulmalıdır ki askerini toplu tutsun ve uzaklaşmasını engellesin.

- [89b] 2313. Gafil olmamalı, daha fazla uyanık olmalı; gafil olursa baskın yapan (düşman onu) zarara uğratar.
2314. Öncü birliklerini alarak düşmana yakınlaşmalı, karargâh kurarken ot ve suya dikkat edip (yer) seçmelidir.
2315. Ordusunu iyice gözetmelidir ki casusu elden kaçırmamasın, (böylece onun) ordusunun az veya çok olduğunu düşman bilemesin.
2316. Öncelikle gayret edip bir casus yakalaması gerekir, bu casustan da düşmanın durumunu öğrenmesi gerekir.
2317. Eğer (casustan) bilgi edinirse ve işini de ona göre düzenlerse, düşman boynunu ezip başını keser.
2318. Bu ihtiyatlılık hem de uyanıklık olur; savaşta kim uyanıksa o kazanır.
2319. Bak, uyanık olan beyin askeri ejderha önderliğinde, cesur aslana binen kılıç kamçılı (orduya benzer).
2320. Düşmanı vurmak için iki silah kullanılmalıdır, bu iki silah sayesinde düşmanı öldürür.
2321. En önce düşmana karşı hile ve kurnazlık yapmak gerekir, bu hile ile düşmanı utandır.
2322. İkincisi ise tedbir ve uyanıklıktır, her kim uyanık ise o üstün olur.
2323. Her kim savaşta uyanık ve tedbirli ise, şüphesiz, düşmanı zarara uğratar.
2324. Düşmanın askeri çok, seninki daha az ise; savaşmak için acele etme, onun fırsatını (uygun olan zamanı) bekle.
2325. Anlaşma imkânı varsa anlaş, yoksa zırhını giy ve belinden tutup güreş.
2326. Çabala, gafil avla, elinden gelirse de gece baskın yap; gece (karanlığında askerinin) çok mu, az mı olduğunu açıkça nasıl bilecek?
2327. Eğer baskına (imkân) bulamazsan git, elçi göndererek anlaşmaya çalış.
- [90a] 2328. Sözle oyala, anlaş ve kendini koru; savaşmak için acele etmemen lazım, sözünü kes.
2329. Böyle olmazsa ve düşman anlaşmayıp savaşmaya niyet ederse,

2330. Sen işini uzatma, askerini topla ve savaş; askere mal dağıt, askeri öv, (düşmana) meydan oku ve savaş.

2331. Savaşı uzatırsan düşmanın aklı başına gelir; düşman askeri çok (uzun süre) bakarsa (sayınızı) anlar.

2332. Düşmanını yenmiş, görmüş geçirmiş er ne der, dinle;

2333. Yüz yüze gelinmeyen düşmanın şöhreti uzaktan büyük görünür, yüz yüze gelince gören gözde (bu şöhret) küçük görünür.

2334. Düşmana karşı yalın savaş ki malını almasın; ayağını sağlam bas, uzatma yoksa kaybedersin.

2335. Askerin bir kısmını pusuya yatır; yaya okçuları bir araya getirip sen önden koş.

2336. Saçı sakalı ağarmış savaşçı yiğitleri düşmanın karşısına çıkar, askerleri götürsün.

2337. Saçı sakalı ağarmış olanlar daha fazla savaşır; hem savaşçı hem de yararlı olur.

2338. Küçük rütbeli yiğitler daha keskin olur, (savaşmaya hevesli olur); eğer yüz çevirirse ateşi söndürür, (hevesleri söner).

2339. Öne ve arkaya sadık olan askerleri yerleştir, bir başka kısmını da sağa ve sola yerleştir.

2340. (Düşman) orduya yaklaşırsa, askerler çatışır; (askerler kendi) karşısındaki ile savaşmalı ve naralar atmalıdır.

2341. İlk önce uzaktan okla savaşmalı, yakınlaşırsa (durumu) kabullenip süngüyle saldırmalıdır.

2342. (Saflar) karışırsa kılıç ve baltayla savaş; dişinle tırnağınla saldır, yakasından tut ve yapış.

[90b] 2343. Düşmana diren ve asla arkana dönme; düşmanı vur, eğer vuramazsan savaş ve orada öl.

2344. (Düşmana) karşı koyan cesur asker ne der, dinle; sabret, sabreden düşmanını yener.

2345. Gelin ve kızların sevinçleri gerdek geceleridir; cesur ve kahraman askerlerin gururu savaş günleridir.

2346. Cesur, kahraman askerler (düşmanın üzerine) atlayıp boyunlarını kırar, tutsak eder ve esir alır.

2347. Kahraman asker, düşmanı görünce tozu dumana katar; hemen düşmana karşı çıkar başkalarına sıra gelmez.

2348. Orduyu görünce kahraman yiğit, cesur aslan kesilir ve düşmanın üzerine atlar; ya öldürür ya da savaşıarak ölür.

2349. Cesur asker düşmanı görse yüzü güler, düşmana karşı çıksa (savaşa) kızıl (kana) ve siyaha (toprağa) boyanır.

2350. At, koşumlar ve zırhlar kıpkırmızı olur; öfkeden kızarmış yanaklar yemyeşil olur.

2351. Düşman sana doğru gelip at ile saldırırsa; dayan, arkanı dönme, sonra dağılır.

2352. Düşman harekete geçerse sen de (onu) takip edip harekete geç; hazır olup onu kovala ve durma, yürü.

2353. Eğer düşman sana karşı koyamazsa, senden kaçarsa ve yakalayamazsan; (düşman) askerine ulaşıp tutsak etmeye çalış

2354. Düşmanı mızraklamış olan kahraman yiğitler karışıklık içinde olsalar bile esirlerini kurtarmak için gelen düşmanı yenebilirsin.

2355. Düşman kaçarsa buna razı gel, uzaklara kadar gidip kovalama; eğer geri dönerse kaçamazsın.

2356. Düşman sıkıntıya düşerse ölümü göze alır; ölümü göze alanın karşısında kim durabilir?

2357. Kişi gafil olursa yürürken bile ölür; kişi gafil olmazsa dileğine kavuşur.

[91a] 2358. Ey oğul, bu durumda kendini koru; kendini koru ya da (en azından) ölümden uzak dur.

2359. Tecrübeli kişi bana bu şekilde söyledi, tecrübeli kişilerin sözü sözün başıdır.

2360. Düşman kaçarsa düşmanı peşinden kovalama, buna razı gel; kovalayan doyuncaya kadar kamçı yer.

2361. Düşmanı bir kez dağıtırsan tekrar bir araya gelemes; ateşi su söndürürse tekrar alevlenemez.

2362. Sıkıntıya düşmüş kişiler ölümü diler, ölümü dileyen kişi öldürür ve ölür.

2363. Kim bir iş yaparsa onun karşılığını hemen vermeli, bununla o kişinin yüzünü güldürmelidir.

2364. Esir alan birini övmeli ve ona bağıştta bulunulmalıdır ki o bağışla bu kişi gurur duysun.

2365. Kötüyü översen, daha iyi olur; iyiyi översen (kötüden) hiç geri kalır mı?

2366. Kişiyi översen cesur aslanı eliyle yakalar; atı översen koşar ve uçanı yakalar.

2367. Yaralanmış varsa, sen bakıp tedavi ettir; esir düşmüş ise kurtarıp geri al.

2368. Eğer ölmüş ise saygı gösterip (cenazesini) kaldır; oğlu, kızı var ise onlara hakkını ulaştır.

2369. Askerler bunu görünce sevinirler; savaş zamanı olunca sevgili canlarını verirler.

2370. Tatlı söz, güler yüz ile mal vermelidir; bu üç şey insanoğlu için iyi bir gelenek olur.

2371. Özgür olan kişiler buna kul olur; bu kul olanlar (ona) canlarını feda eder ve (onun) mutluluğunu diler.

2372. Ey bilge, şimdi bu söz buna benzer; iyice dikkat edersen “Doğru söylenmiş.” diyeceksin.

[91b] 2373. Güler yüz, tatlı söz (ile) mal mülk dağıt; özgür kişiler işte bu üç şeyin etrafına toplanırlar.

2374. Sen altın gümüşle kulu satın alma; bu üç şeyi feda et, bu üç şey herkesi uysallaştırır.

2375. Komutanların bu şekilde olması gerekir, böyle bir komutanla ordu yönetilirse daha da iyi olur.

2376. Sen altın, gümüşü, malını dağıt; onlar da bu som altının karşılığı olarak canlarını feda ederler.

2377. Hizmetkârlar, bu üç şey için onun kulu olurlar; beyler bu şekilde davranmalılar, (çünkü) bu her şeyin temelidir.

2378. Bey böyle bir komutan bulursa, işi başarı ile tamamlanacaktır ve güvenç içinde olacaktır.

2379. Komutanlar böyle olursa, işi güzelce düzenlenir ve güvene ulaşır.

2380. Yararlı (olacak) bir vezir istiyorsa öyle olmalıdır; komutan dilerse de böyle olmalıdır.

2381. Ondan sonra beyler (böyle adamlara) inanabilirler; bey dileğini onun sayesinde bulur.

2382. Ögdülmiş yine dedi: “Ey saadetli hükümdar, iki iş büyük iştir ve yüceliğin adıdır.”

2383. Birincisi vezirdir, ikincisi de komutandır; her ikisinin de işareti şudur: birisi kılıç tutar, birisi de kalem.

2384. Bu ikisi, bu ülkenin bağını ve dizginlerini elinde tutar ve ülkeyi düzenler; bu ikisi birlik olursalar onu (devlet bağını) kim koparabilir?

2385. Bu kişiler pek seçkin olmalıdırlar; eğer beye başkaldırırlarsa, başları gider.

2386. Faydalı olurlarsa, faydaları çoktur; eğer başkaldırırsalar zararları bütün memlekete (dokunur).

2387. Bey iyi ve insanların seçkini olduğu gibi, bu iki hizmetkâr da halkın seçkini olmalıdır.

[92a] 2388. Bunların sayesinde ülkeye fayda sağlanır, bu sağlanan fayda ile de beye huzur gelir.

2389. Bilgili devlet adamı bak ne der, dinle; (insan) bilgenin sözlerini bulursa yemek gibi yemelidir.

2390. Bak, ülke fetheden kılıçla fethetti; ülke yöneten de kalemle yönetti.

2391. (Hükümdar) bir ülkeyi kılıç ile çabucak fethedebilir, (ama) kalem olmayınca ülkeyi elinde tutup yönetemez.

2392. Herhangi bir ülke kılıçla fethedilebilir (fakat) o ülkenin hâkimiyeti şiddet ve intikamla yıllarca devam edemez.

2393. Hangi ülke kalemle yönetilirse, orada herkes dileğine kavuşur ve payına düşeni alır.

2394. Ey hükümdar, benim bildiklerim bunlardı; (sormuş olduğunuz) sorunun karşılığı olarak bunları arz ettim.

2395. Hükümdar dedi: “Bunu açıkça anladım, bir sorum daha var. Ey meşhur kişi, ona da cevap ver.”

2396. Şimdi iyice düşünerek bana söyle, ulu hacibin nasıl bir kişi olması gerekir ki

2397. diğ er haciblere baş olsun, (onları yönetsin) ve sadakatle (bey için) canını feda etsin.

2398. Hükümdar dedi: “Bu söze de cevap ver, bunu da söyleyiver; beni sevindir.”

XXX.

Ögdülmiş Hükümdara Ulu Hacibin Nasıl Bir Kişi Olması Gerektiğini Söyler

2399. Ögdülmiş söze başlayıp şöyle dedi: “Hükümdar huzur içinde binlerce yıl yaşasın.”

2400. Ulu hacibin çokça güvenilir ve dürüst olması gerekir; bu dürüstlüğ ün yanında iyi ve dini bütün bir insan olmalıdır.

[92b] 2401. Halka faydalı olması, güneşi ve ayı doğurması (onların aydınlık içinde yaşaması) için; asil soylu, yumuşak ve iyi yaradılışlı olmalıdır.

2402. Soyu iyi olursa kişi de iyi olur; bu iyi kişi de halka iyi davranır.

2403. İnsanın iyisinden iyilik gelir; yiyecek, içecek, binecek ve giyecek de (gelir).

2404. Hâl ve hareketleri düzgünse, sözünü tartar; sözünü tartarak söyleyen kişinin iş i de çok temiz olur.

2405. Tok gözlü, hayâ sahibi ve temiz (yaradılışlı); zeki ve binlerce bilgi (sahibi) olmalıdır.

2406. Gözü tok olan kişi iş te (iş i yapmak için) rüşvet almaz; hacip rüşvet alırsa beyi gülünç duruma düş er.

2407. Yoluna konmuş iş i bozan rüşvettir; tamamlanmış iş i çiğ kılan rüşvettir.

2408. Hayâ sahibi, yaradılış ı temiz ve asil ise hem sözlerinden hem de davranış larında iyilik gelir.

2409. Hayâ sahibi olan kişi kötü iş yapmaz; uygunsuz olana yaklaşmaz, kimseyi gücendirmez.

2410. Temiz insana devlet yakış ır, uyumlu olur; (insan) temiz olursa saadete de layık olur.

2411. Zeki olursa mala mülke muhtaç olmaz, bilgili olursa da iş inde yanılmaz.

2412. Bilgili ve büyük insan ne de güzel söylemiş ; nasiplerine en çok ulaş anlar bilgili insanlardır.

2413. Beylerin işini yapacaksa bilgili olması gerekir; bilgisiz kişi ise hiç kimsenin işine yaramaz.

2414. Kime bilgiden pay ulaşmamış ise ona diri desen olmaz, (sen) onu ölü say.

2415. İnsan bilgiyle büyür, ünlenir; insanlardan üstün olur ve her işi yapmaya muktedir olur.

[93a] 2416. Bilgisiz kişi kuru bir cila ve süstür; bilgili kişinin yeri gökten daha yücedir.

2417. İşte akıllı ve çok uyanık (olmak) gerekir; uyanık olmakla bir işte başarılı olunur.

2418. Akıl olursa faydası da çoktur, bütün iyilikler bu aklın nasibidir.

2419. Akılsız kişi, meyvesiz ağaç (gibi)dir; aç (insan) meyvesiz ağacı ne yapsın?

2420. Akıllı (insan) iki dünyayı da elde eder; akıllı atansa soylu (olarak) atanır.

2421. Akıllı, bilgili (olan) insan, insandır; insanların seçkini, halkın da başıdır.

2422. Yüzü ve kıyafeti güzel olmalıdır hem de saç sakalı düzgün olmalıdır; doğan gibi erkek sesli ve açık sözlü olmalıdır.

2423. Yüz güzelliği ve görünüşü (onu) sevdirebilir; (huzura) girip çıkarken mertliği yaraşır.

2424. Saçı sakalı düzgün olan erkeğin görkemi olur, bu görkem sayesinde hürmetli olur.

2425. Takva sahibi, temiz ve dindar olmalıdır; yaradılışı temiz olursa hâl ve hareketleri de temiz olur.

2426. Takva sahibi olan kişi, başkalarının sıkıntısını çeker; takva sahibi olan kişi, insanların en iyisidir.

2427. Hacıp kendisi her zaman göz önünde olur; gören göze yüzü güzel görünmelidir.

2428. Bu güzel yüzü görünce insanın (mutluluktan) gözü yaşarır; gönlü açılır ve ruhu beslenir.

2429. Şimdi bilge buna benzeterek (söz söylemiştir); ey temiz yaradılışlı, bilgili kişinin sözünü tut.

[93b]

2430. Kişi için güzel yüz çok iyi bir şeydir; bu yüz güzelliği hatırına iki göz sevgi ile aydınlanır.

2431. Kumral güzelini gör, kendine uğur say; işin iyi olacaktır, bütün sözleri kes.

2432. Hem gönül sahibi hem de çok akıllı olmalıdır; tabiatı sakın olursa daha da iyi olur.

2433. Gönül sahibi kişi sözünü unutmaz; gönül sahibi olmayan kişi sözünü asla tutmaz.

2434. Gönlü olmazsa kişi eşini seçemez; akıllı olmazsa kişi işini yoluna koyamaz.

2435. Gönlü olmayan kişiler boş bir kalıp olur; insanlar bütün işlerini gönülleriyle yaparlar.

2436. Çok akıllı, alçak gönüllü ve sakın olmalıdır; fakire, dula ve yetime merhametli (davranmalıdır).

2437. Zeki olmalıdır ve yasaları iyice bilmelidir; dünyanın süsü tamamen zekiden (insandan) gelir.

2438. Alçak gönüllü ve herkese saygılı olmalı; dili yumuşak ve (sözleri) şekerden daha tatlı olmalıdır.

2439. İnsanlara karşı açık ve güler yüzlü olmalıdır, insanlıkla birlikte iyi davranışlarda bulunmalıdır.

2440. İnsanın alçak gönüllü olanı ne der, dinle; ey boş insan, gönlünü ve dilini küçük tut, mütevazı ol.

2441. Alçak gönüllü olursa saadet kişiyi (gelip) bulur; canlılar, güler yüz ve tatlı söz için (etrafında) toplanır.

2442. İnsan güler yüz ve tatlı söze bağlanır; bu insan bağlanırsa kul köle olur.

2443. Sabırlı olmalı hem de kendini tutabilmeli; gözünü iyice gözetmeli, dilini de tutmalıdır.

2444. Kulağı tetikte, akıllı ve bilgisi geniş olmalıdır; hâl ve hareketleri düzgün, özü sözü bir olmalıdır.

[94a]

2445. Bütün erdemleri bilmeli ve iyi yazabilmelidir; her türlü işe bilgisiyle çözüm bulmalıdır.

2446. Bak, ulu hacip bu erdem ve bilgiye tamamen sahip olmalıdır ki huzur ve güvende olsun.

2447. Dikkat edersen, hizmetlerin içinde en ince hizmet hacipliktir.
2448. Hacıp atanmak için ve öne geçip insanlara yol göstermek için birkaç şey gerekir.
2449. Şimdi, şairin buna benzer bir sözü vardır; şairin bu sözü bilgisiz için gözdür.
2450. Hacıplik için öncelikle şu on şey gerekir: keskin göz, tetikte olan bir kulak, geniş gönül gerekir.
2451. Yüz güzelliği, endam, dil, anlayış, akıl, bilgi ve hareketleri de bunların tamamına denk olması gerekir.
2452. Hükümdarın kendisi çok uzun yıllar yaşasın; beyin gören gözü ulu haciptir.
2453. Yasa, usul ve örfü yerine getirmek ince bir iştir; ulu hacip bunları düzenlerse yol ve kapıları açar.
2454. Buna benzer bir bilge sözü vardır; dinle, gönül ver ve bu sözü (gönlüne) al.
2455. Bu haciplik işi yücedir; bu işi (herkes) başaramaz ancak iyi bir kişi (başarabilir).
2456. İster haciplerin ister beylerin işi olsun, küçük ya da büyük olsun, bir şey talep eden (herkesi o kabul eder).
2457. Hazinedar, kâtip ya da iş yapan kişiler; terzi, ayakkabıcı ya da sanatkarlar (ile münasebattedir).
2458. Yabancı elçilerin geliş ve gidişlerine; karşılıklı ihsanda bulunma ve hediye verme işine o bakar.
2459. Konukları karşılar, ikramda bulunur; hediyeli ya da hediyesiz (olanların) hepsini halleder, hepsine çare bulur.
- [94b]** 2460. Kişi yol ağzında ise yol göstermeli; töresini, yasasını yanlış uygulamamalıdır.
2461. Yoksul, dul, yetim (kendi) durumlarını arz etseler; onların hepsini dinleyip ricalarını (beye) arz etmelidir.
2462. (Bey) haksızlıkları gidermek için dileğini arz etmek isteyenleri kabul etmeli, yol göstermeli ve (onlar için) gayret etmelidir.¹³⁵⁵

¹³⁵⁵ Dankoff'un bu beyit için şöyle bir notu vardır: 'Mezalim zamanında-Kadıların başkanlık ettiği Şeriat mahkemelerinden farklı olarak, laik mahkemeler 'yanlışın tazmini için' padişah veya vekili tarafından yönetilirdi' (Dankoff, 1983, 277)

2463. Yine içerde ve dışarda olan uygunsuzlukları gördüğünde uyarıvermeli, engellemeli ve temizlemelidir.

2464. Böyle bir sürü hassas, ölçülü işlere şüphesiz ulu hacibin eli değer.

2465. Bu işlere her çeşit yardım ondan gelir; eğer (işler) bozulursa, kalırsa ondan dolayı kalır.

2466. Ey hükümdar, haciplere karşı dikkatli olmak ve bir kaç durumda ise daha çok dayanıklı olmak gerekir.

2467. Birincisi kesinlikle beyin sözünü sıkıca tutmalıdırlar, (sözünden çıkmamalıdırlar); ikincisi aklını hevesine yular etmelidir.

2468. Üçüncüsü huzura çıktığında kendine hâkim olmalı, dikkat etmelidir; dilindeki her sözünü söylememelidir.

2469. Rüşvet almamalı ve bütün işleri yapmalıdır; uzaklaşmış olanları da beyine yakınlaştırmalıdır.

2470. Ey hükümdar, bir kişide şu iki özellik bulunursa ona bir iş verme ve yardımcı olma.

2471. Birincisi yalan söylemektir, bir diğeri de eğrilik (kötü karakter), kendini düzdürmektir.

2472. Ey hükümdar, gerçekten bu iki davranış kimde varsa onu kendine yaklaştırma.

2473. Bundan başka hizmetkârın da (dikkat etmesi gereken) üç işi vardır, buna dikkat etmezse kendi başını yer.

2474. Birincisi (duymaması gereken bir) söz duyarsa, sıkıca saklamalıdır; bir diğeri de (görmemesi gereken) uygunsuz bir şey görürse, gözünü yummalıdır.

[95a]

2475. Akıllı, bilge bey ne der, dinle; bu söze göre iş yaparsan senin için iyi olacaktır.

2476. Başını (korumak) istersen beylerin (söylemesi gereken) sözleri söyleme; ayrıca devlete karşı suç işleme, kendi başını yeme.

2477. Avam devlete karşı suç işlerse hayatını yitirir, konuşurken hata yaparsa dişini kırdırır.

2478. Çok görmüşlüğü var, liyakatsiz kişiler devlete karşı suç işlediler ve başları kesildi.

2479. Ayrıca bu dilin gönül sırrını açıp konuşurken ağızdan çıkan sözcüklerin dudağı yaraladığını çok duydum.
2480. Yine akıllı, bilge: “Kendini tutamayan kişi başını yer.” demiş.
2481. Hacıpler kendilerini çokça gözetmelidirler; huzurda gözlerine, arz ettiği zamanlarda da sözlerine (dikkat etmelidir).
2482. Zamanı gelmedikçe huzura çıkmamalıdır, sorulmadan önce arz etmemelidir.
2483. Akıllının dili ne der, dinle; akıllının dili mana yolunu açtı.
2484. Zamanı gelince hükümdarlara yüzünü göster; sorulduğunda cevap ver, (yani) söze karşılık söz söyle.
2485. Her şeyin vakti, zamanı bellidir; zamanı geldiyse iki köz görür.
2486. Bilgi ve erdemin tamamı bu şekilde olması gerekir, (bunlara sahip olduktan) sonra ulu hacip (işinde) başarılı olabilir.
2487. Ey hükümdar, benim bildiklerim bunlardı; işte bunları sormuş (olduğun sorunun) cevabı olarak arz ettim.
2488. Hükümdar dedi: “Dinledim ve bu söylediklerini anladım. Sana bir sorum daha var.”
2489. Şimdi bana söyle; kapıcıbaşı, bu işi yapacak olan kişi nasıl olmalıdır?

[95b]

XXXI.

Ögdülmüş, Hükümdara Kapıcıbaşının Nasıl Olması Gerektiğini Söyler

2490. Ögdülmüş cevap verdi: “Ey temiz yaradılışlı hükümdarım, sağlık ve huzur içinde yaşa.”
2491. Kapıcıbaşı olan kişi çokça sadık olması ve canla başla hizmet etmesi gerekir.
2492. Karanlık geceyi kapıda aydınlatmalıdır, aydınlanmış günü de kapıda uğurlamalıdır.
2493. Töre, örf ve adetleri bilip hizmet etmelidir; bütün hâl ve hareketleri yumuşak olmalıdır.
2494. İnsanları yedirip içirme konusunda çok cömert olmalıdır; gümüş, altın vererek etrafına çokça hizmetkâr toplamalıdır.

2495. Gece olunca, gece bekçiliğini önce kendi yapmalıdır ve bütün herkese yerlerini göstermelidir.

2496. Yolunu kaybetmiş kişiler, yabancılar varsa soruşturmalıdır; (onlardan) en gözü açık olanlar kim ise, onları yakınlaştırmalıdır, (hizmete almalıdır).

2497. Saray kapısını koruyacak (birini bırakıp) çıkarsa, o günkü bütün hizmeti tamamlanmış olur.

2498. Ertesi gün tekrar kalkıp kapıdaki hizmetine devam etmeli; nöbet tutanları gündüz gece yerlerinden kımıldatmamalıdır.

2499. Eğer kabul zamanı gelirse o bütün takımını toplayarak, takım başı olarak önden girmelidir.

2500. Kendisi huzura çıkmalı ve görünüp fazla durmamalıdır; kapıda yerine başka birini koymalıdır.

2501. Hizmetkârlar takımca, hepsi birlikte huzura girip görünmelidir; (ama görünmeden önce) kimin uygun olup kimin de uygun olmadığını gözden geçirmelidir.

2502. Eğer kabul töreni biterse, hizmetkârların sözcüsü olarak kapıbaşısı tekrar girmelidir.

[96a] 2503. Hizmetkârların dileklerini arz etmeli ve istediklerini dilemelidir; muhtaç olan kişiye destek olmalıdır.

2504. Bak, (hükümdardan) ihsan olarak altın ve gümüş alıvermeli; kimine unvan kimine de görev almalıdır.

2505. Gönülden severek, gayret edip hizmet eden kim, boş gezen, hizmet etmeyen kim?

2506. Uygun olanı kim, faydalı olanı kim; gelecekte faydalı olabilecek olanı kim?

2507. Bunların her birini beyine arz etmeli; açıklayarak, seçerek hak eden kişiyi yüceltmelidir.

2508. Çıkıp (hükümdarın) güzel buyruklarını söyleyip iletmeli; hizmet edenlerin gönlünü alarak onların sevgisini kazanmalıdır.

2509. Kapıdaki makam ve mevkileri her zaman düzenlemeli; öyle düzenlenmeli ki boş bir yer kalmamalıdır.

2510. Yabancıları, gelen misafirleri karşılamalı; dost edindiği arkadaşlarına saygı göstermelidir.

2511. Yemek sofrası (içeriye) girdiğinde onu denetlemeli; uygunsuz (olan bir şey) görürse onu engellemelidir.

2512. Şıra çıkarıldığında onu denetleyip korumalı; ona (hükümdara) doğru yolda giderken (hiçbir) el ona (sıraya) dokunmamalıdır.

2513. Kapıdan yemek sofrası çıkarıldığında, beyin şanı (olan bu yemeği herkese) adaletli bir şekilde paylaşmalıdır.

2514. Hem içeride hem de dışarıda (bulunanların) hiçbirini aç bırakmaması için yemeği ne kadar, kaç kap dağıtması gerektiğini bilmelidir.

2515. Beylerin bu şöhretini iki şey büyütür; ülkesinde bayrağı, başköşesinde yemeği.

2516. Şu diğer iki şey de kapı süsüdür; beyin adını büyütür ve saadete yol açar.

2517. (Biri) hür bir insan olan ulu hacibi, diğeri de faydalı olan kapıcıbaşdır.

[96b] 2518. Bu iki kişiyle kapı düzenlenir, (hükümdarın) adı yücelikle her tarafa yayılır.

2519. Şerbetçiye, döşekçiye, aşçıya ve de tuğcuya hepsine dikkat etmelidir.

2520. Yine kuşçuyu, samur avcısını ve de ok-yaycayı her gün, her zaman kapıda hazır tutmalıdır.

2521. Kalkıp evine gittiğinde takım arkadaşlarını ve dostlarını kendisiyle götürmeli ve yemek yedirmelidir.

2522. Yedirip içirmeli, karınlarını doyurmalı; boş göndermemeli, kendinde var olanı vermelidir.

2523. Kendisine bir at, bir silah ve bir kıyafet yeter; geri kalanı dağıtmalı, (kendine) birazını bırakması yeter.

2524. Hizmet için yabancı biri gelirse onu karşılamalı ve kalacağı yeri ve ona eşlik edecek kişileri belirlemelidir.

2525. Huzura görününce onu görmelidir; yemeğine, içeceğine, yerine, atına hem de kıyafetine dikkat etmelidir.

2526. Yine hizmet edenlerin halini, aç olup olmadıklarını, elbiselerinin eski olup olmadığını sormalıdır.

2527. Bir şeye ihtiyacı olan var mı, eli darda olan var mıdır? (diye sormalıdır); ihtiyacı olana ihtiyacını karşılamalı, hakkını ödemelidir.

2528. Herhangi bir kimse bir müddet kapıya gelmezse, ne olduğunu sormalı ve (onu) dinlemelidir.

2529. Eğer hastaysa sorması gerekir; başıboş geziyorsa engel olmalıdır.

2530. Bunların hepsi beye olan bağlılıktır; (beyinin) sevincini dilemek için severek yaptığı bir hizmettir.

2531. Hizmet etmiş ve hizmetiyle beyden saygı görmüş kişi ne der, dinle:

2532. Hizmet eden kişi beyine sadık olması gerekir; sadık denilen ise candan hizmet eden olması gerekir.

[97a] 2533. Hizmet etmeyi isteyen vefalı, sadık bir kulun varlığı beyliğin temelini günden güne güçlendirir.

2534. Sadık olan kendi menfaatini dilemez; her gün beyinin menfaatini ve iyiliğini diler.

2535. Sadık hizmetkârın değeri, sadık ve faydası olmayan oğuldan daha yüksektir.

2536. Yabangülü fayda verse onun kulu olurum; çiçek zararlıysa kökünü keserim.

2537. Faydasız ve değersiz (olan biri) kardeş de olsa (onu) terk et; faydası dokunacak (olan birini) arkadaş edin, doyaya faydalın.

2538. Tatlı dilli ve yumuşak sözlü olmalı; alçak gönüllü ve güler yüzlü olmalıdır.

2539. Asık surat ve acı söz kişiyi soğutur; hayat boyu unutulmaz, insanın gönlünde kalır.

2540. Şimdi buna benzeyen şu beyti oku; sözüyle birlikte manası da anlaşılır.

2541. İnsanoğlu sözüyle sövse, diliyle acıtsa; kemiğe sızı, gönle alev olur.

2542. Vurulan kamçı yarası çabuk kapanır, geçer; dil ile sövünce (dil yarası kapanmaz), acısı yıllarca devam eder.

2543. Eğer beyler savaş için, ava (gitmek) için, cirit (oynamak) için ya da memleket görmek için atlanırsa;

2544. Bu yerlerde beyi iyice korumak gerekir ki orada (beye) uygunsuz bir şekilde zarar gelmesin.

2545. Eğer beylerin başına çok kötü bir kaza gelirse; (bu kaza) at üstünde, kuş avında, avda ya da savaşta gelir.

2546. Güvenilmeyen (biri) varsa onu uzaklaştırmalı; şüpheli (biri) varsa ona (karşı) tedbir alınmalıdır.

2547. (Beyin) başını korumak için güvenilir, dürüst, (beyi) seven ve sadık kişiler beye yakın at sürmelidir.

[97b] 2548. Komutan muhafız alayını düzenlerken gayretli olanları toplamalı ve sonda, arkada (kalanları alaya) ulaştırmalıdır.

2549. Küçük rütbeli olanlar, büyükler arasına girmemeli; uzak ve dışta sefere çıkanlar, yakına gelip at sürmemeli.

2550. Ey yüce, saray kapısında makam ve mevkileri nasılsa muhafız alayında da öyle olması gerekir.

2551. Ey dünyaya egemen olan cömert, kapıcıbaşının sadakati bu şekilde olması gerekir.

2552. Beyin ekmeğini yiyip işini yapan er ve kapıcıbaşı böyle olmalıdır.

2553. İşte ben söyledim, hükümdar dinledi; seçkin bir er isterse bilgiyi seçsin.

2554. Hükümdar dedi: “Ben bunu iyice anladım, bir (sorum) daha (var), bana sözü tartarak cevap ver.”

2555. Şüphesiz bilirsin, dünya beyleri ülkeden ülkeye elçi gönderir.

2556. Ey söz ustası, bana bir bilgi (daha) söyleyiver; ülkeden ülkeye elçi gönderir.

2557. Bu elçiliği (yapacak olan) kişi nasıl biri olması gerekir ki beyler ona inansın ve (başka) yerlere göndersin.

XXXII.

Ögdülmiş Hükümdara Elçi Göndermeye Nasıl Bir Er Gerektiğini Söyler

2558. Ögdülmiş cevap verdi: “Hükümdarın bu işi iyice kavraması gerekir.”

2559. Elçinin herkesten üstün olması gerekir; (ayrıca) bilgili, akıllı ve çok seçkin olması gerekir.

2560. Tanrı kullarından en seçkinleri, kişilerin en iyileri (Tanrı'nın) elçileri idi.

[98a]

2561. Elçi sayesinde pek çok türlü iş düzene girer; iyi işler elçi sayesinde olur.

2562. Elçinin çok akıllı ve sakin olması gerekir; bilgili olması ve sözleri yorumlayabilmesi gerekir.

2563. Ayrıca sözün içini dışını (önünü arkasını) bilmeli böylece bozulmuş olan işi düzene koyabilir.

2564. Halkı yöneten bilgili bey ve dünyaya hükmeden iyi kişi ne der, dinle!

2565. İnsanların en seçkini olarak akıllıyı bil; bilgiliyi ise halkın en büyüğü (önderi) yap.

2566. Hangi işte akıl öncü olursa dikkat et, o iş (başarı ile) tamamlanır; (bunu) çokça denedim.

2567. Bilge hangi işe akıl erdirirse; o işi idare eder, onu kontrol altına alır ve (o işte) başarılı olur.

2568. İnsan işini yaparken aklını kullanırsa ve o işe bilgiyle başlarsa yaptığı işler düzgün olur.

2569. (Elçinin) Sadık, gözü gönlü tok olması gerekir; güvenilir, dürüst ve hareketleri de doğru olmalıdır.

2570. Sadık hizmetkâr beyin faydasını diler; beyin faydasını dileyen beyini gerçekten sever.

2571. Beyine faydalı olan sadık olandır, bunu bil; sadık olanı bulursan bağrına bas.

2572. Sadık olan hizmetkâr bağız gibidir; bağırdan daha yakın olan, yürek kanı gibidir.

2573. Açgözlü kişi kendine hâkim olamaz; bu açgözlüler elçiliğe uygun değildir.

2574. Tok gözlü kişi fakir olsa da zengin sayılır; insan sabrederse her işte başarılı olur.

2575. Açgözlü kişi çok isteyendir, çok istemek kötüdür; çok isteyen kişinin adı dilencidir.

[98b]

2576. Gözü tok kişi ne der, dinle; gözü tok kişi zenginlerin başı oldu.

2577. Açgözlülük kimi fakir hale getirdiyse, bu dünyanın tokluğu (bile) onu zenginleştiremez.

2578. Dilenme kimi (kendine) kul ettiyse, onun özgürlüğü (ancak) ölümle olur.

2579. Gözü aç olana öğüt ve bilgi veren kişi ne güzel söylemiş;

2580. Ey meşhur yiğit, tam manası ile zengin olayım dersin; hiç şüphesiz gönül zenginliği edin.

2581. Gözü tok olan her ne kadar kul olsa da beydir; bu kulluk aç gözlünün beyliğinden daha iyidir.

2582. Hangi bey açgözlüyse, o fakirdir fakir; hangi kulun gözü toksa, o gönlü zengin bir beydir.

2583. (Elçi) Hayâ sahibi, uysal ve tatlı dilli olmalı; tatlı dillilikle her türlü bilgiyi bilmelidir.

2584. Hayâ olmazsa kişi küstah ve aşağılık olur; hayâ ile insan dürüst davranır.

2585. Uysal olursa, bundan dolayı asil adlandırılır; davranışları nazik olursa kendini sevdirebilir.

2586. İnsanda zekâ ve bilgi olursa, bu bilgiyle her işi başarır.

2587. Bu beyti oku, ne der, dinle; (her işe) bilgiyle başlamayı kendine iş edin.

2588. İş akıl ile anla, bilgiyle bil; günün kutlu olsun, yılların da kutlu olsun.

2589. Kişi zekâ ile dileğine kavuşur; (iş hakkında) bilgi edin, (iş) iyice anla ondan sonra işini yap.

2590. Zekâ ile birlikte her türlü (belgeyi yasalara uygun bir şekilde) yazı yazmayı bilmeli; (yasalara uygun) yazı yazmayı bilirse bundan dolayı kişi zeki olur.

[99a]

2591. Yazmalı, okumalı ve sözü dinlemeli; bunun sayesinde (kişi) kendini bilge ve mahir yapar.

2592. Bu her türlü erdemi tamamıyla bilmelidir; kişi bu erdemler sayesinde yüzünü ağartmalıdır.

2593. Hem kitaplar okuyup hem de söz (söylemesini) bilmelidir; hem şiiri anlamalı hem de kendisi şiir yazmalıdır.

2594. Gök bilimi ve tıp bilmelidir; rüyayı da yorabilmelidir, sözü tıpkı yorduğu gibi çıkmalıdır.

2595. Hesaplamayı ve geometriyi bilmeli; ayrıca hesap, kök alma ve alan ölçümü yapmalıdır.

2596. Tavla ve satrancı da iyi bilmelidir; rakipleri ondan çokça feryat etmelidir.

2597. Cirit oyununa iyice hâkim olmalı, iyi ok atmalı; kuş avlamakta, avcılıkta dünyada en üstün (olmalıdır).

2598. Bütün dilleri bilmeli ve konuşmalıdır; bütün yazıları bilmeli ve yazmalıdır.

2599. Bu gibi bütün erdemleri bilmesi gerekir; böyle elçi dileğine kavuşur.

2600. Elçi zeki, bilge ve uyanık olursa ondan sonra beyine faydalı olur ve başarır.

2601. Elçi kötü ve değersiz (şeylerin) kulu olursa, şüphesiz bulunduğu yerde beylerin itibarını düşürür.

2602. Elçi olarak giden kişinin çok iyi olması ve her türlü işe yürekten bağlı olması gerekir.

2603. (Rakipleri) türlü erdemlerle ona karşı gelse de onları yenmeli ve onların saygısını kazanmalıdır.

2604. Herhangi bir kişi söz söylerse onu anlamalı, bilmeli ve de gizlemelidir.

2605. Elçi her türlü erdemi bilirse, beyinin adı memlekette yücelir ve yükselir.

[99b] 2606. Bilgin Kök-Ayuk ne der, dinle; kişi bu sözü anlamazsa onun aklı yok demektir.

2607. Kimin erdemi varsa onun adı yaşar; eğer erdemi yoksa adsız yaşlanır.

2608. Kişi erdemi sayesinde diğer kişilerden üstün olur; erdemi çok olursa kişi yükselip uçar.

2609. Kişi erdem ile elini uzatırsa (yüce dağa bile) ulaşır; yüce dağ başını eğip yere indirir.

2610. Sözü anlayan hazır cevap olması gerekir ki sorulan sorulara doğru cevap verebilsin.

2611. Şarap içmemesi ve kendine hâkim olması gerekir; kendine hâkim olan kişi saadet gücünü (kendinde) bulur.

2612. Bilgili şarap içerse bilgisiz olur; bilgisiz sarhoş olursa başka neler yapar.

2613. Şarap, akla ve bilgiye düşmandır; şarabın adı hakikatte kavga ve gürültüdür.

2614. Kişi ne kadar bilgili, akıllı (olursa olsun) kendini şaraba verirse kendi işini bozar.

2615. Kişi ne kadar hayâ sahibi, nazik ve maharetli (olursa olsun) şarap içince herkes küstahlık eder.

2616. Ey nazik kişi, ne yazık ki (kişi) hayâsını ve aklını; bilincini ve bilgisini temiz olmayan bu şaraba verir.

2617. Şarap içme, kişi şarap içerse saadeti gider; (kişi) şarap içerse adı deliye çıkar.

2618. Şarap mideye girerse sözü (dışarı) çıkarır; bu çıkmış olan söz döner dolaşır canını yakar.

2619. Bu beyit söyleyen ne der, dinle; (bu beyti) oku, (manasının) içi ve dışı açılacaktır.

2620. Eğer şarap içtiysen sarhoş olacaksın, gönül sırrını açacaksın ve içini dökeceksin.

[100a] 2621. Bilgili şarap içerse bilgisiz olur; bilgisiz şarap içerse küçük çocuk olur.

2622. (Elçinin) dilini güzel kullanabilmesi ve gönül sahibi olması gerekir; söz ustası ve çok akıllı olması gerekir.

2623. Dilini güzel kullanabilen kişi uyumlu olur; sözü ustaca kullanırsa kişinin işi başarılı olur.

2624. Gönül sahihi olması gerekir ki (söylenen) sözü unutmasın; her ne söz duyarsa onu sıkıca tutmalıdır.

2625. Yüzü, görünüşü ve endamı güzel olmalıdır; saç sakalı ve de boyu posu düzgün olmalı ki insanlardan üstün olsun.

2626. (Elçi) mert olmalı, himmeti de büyük olmalıdır; kişinin değerini (ortaya koyan) bu ikisidir.

2627. Sözü yumuşak ve şeker gibi tatlı olmalıdır; tatlı sözle hem küçükler hem de büyükler yumuşar.

2628. Bak, elçinin işi sözdür; sözü güzel olursa dileklerine ulaşır.

2629. Saadetli hükümdar böyle kişiyi bulursa ve ona elçilik unvanını verebilir.

2630. Uzaktaki yabancılara ya da yakınındaki yakınlarına, onu elçilik için gönderebilir.

2631. Hükümdar dedi: “Bunu dinledim ve anladım; bir sorum daha var, onu söyleyiver.”

2632. Senin tarafından bana sözün karşılığı verilsin, benim tarafımdan da senin söz hakkın ödensin.

2633. Ey zeki, kâtip nasıl olmalıdır ki bey ona güvenerek yazı yazdırabilsin?

XXXIII.

Ögdülmiş Hükümdara Kâtibin Nasıl Biri Olması Gerektiğini Söyler

[100b] 2634. Ögdülmiş cevap verdi: “Hükümdar, bu işin iyice üstesinden gelmelidir.” dedi.

2635. Beylerin kendileri her ne kadar bilgili olsalar da, sözlerini yazması için kâtibe ihtiyaçları vardır.

2636. Kâtibe sırlarını söylemesi gerekir; (söz) çok ya da az (olsun) kâtip gizlemelidir.

2637. Bu sırrı tutan kişinin güvenilir ve dürüst olması gerekir; güvenden ziyade dini bütün olması gerekir.

2638. Eğer bu kâtip sırrı saklamazsa, beyin sırrı ortaya çıkar; bu (kâtip) da kendini yakar.

2639. Bu beyler her ne kadar sırlarını gizleseler de şu iki kişiye söylemeleri gerekir.

2640. Birisi kâtip, birisi de vezirdir; bu iki kişiye sır açmak uygundur.

2641. Bu iki kişiye sır açmak gerekir; sır açınca da nazlarını çekmek gerekir.

2642. Bütün sırlar bu iki kişide bulunur; bu sırrı tutmazlarsa kendileri kendi işlerini bozarlar.

2643. Ötüken beyi çok güzel söylemiş; sözlerin en iyisini sana diliyle öğüt olarak vermiş.

2644. Ey beylerin inandığı (kişi), sırrını sıkıca gizle; sırrı gizlemezsen başın çabucak gider.

2645. Bu ağzın mağara gibidir, sözün ondan çıkınca seher yeli gibidir.

2646. Dünyaya yayılır, o toplanamaz; onu bütün halk duyar, gizli kalamaz.

2647. Ağızdan bazen ateş bazen de su çıkar; birisi yapıcı birisi de yıkıcı(dır).

2648. Bu gereksiz sözün yanan ateş gibidir; ağzından çıkarmaman gerekir, kendin yanarsın.

[101a] 2649. Bu dilin (söylediği) güzel sözler akarsu gibidir; nereye akarsa orada çiçekler biter.

2650. Ey yiğit olarak adlandırılan bilgili bilge, gönül sırrını sıkıca gizlemelisin.

2651. Bu beyti oku, ne der, dinle; ey gönlümün desteği, gönül sırrını gizle.

2652. Gönül sırrını sıkı tut, söyleme; eğer (sırrı birine) açarsan, pişmanlığı yıllarca (sürer).

2653. Kızıl dil, kara başın kötü düşmanıdır; bu kötü düşmanı sıkı tut, huzur içinde yaşa.

2654. Kâtibin bilgili, akıllı (olması) gerekir; yazıda usta, üstün söz söyleme yeteneğine sahip olması gerekir.

2655. Yazıda yazı güzel olursa (insanın) gönlü açılır; baktığı zaman (insanın) gönlü avunur, okuyası gelir.

2656. Eğer anlatım gücü ve güzel yazı bir araya gelirse, bu yazının sözü çok güzel, iyi bir söz olur.

2657. İla kâtibi ne der, dinle; en iyi usul, sözü yazma usulüdür.

2658. Bütün güzel sözler kitaplarda olur; yazılmış olduğu için sözler unutulmaz, kalır.

2659. Yazanlar kitapları yazmasaydı, bu hikmet ve bilgiyi nasıl bilecektin?

2660. Bilgili ve bilge yazıp bırakmasaydı, bizden öncekileri kim söyleyecekti?

2661. Kişilerin arasında yazı olmazsa, bak, dilin söylediği söze kim inanacaktı?

2662. Kişi memleketten memlekete haber gönderir; yazı olmazsa dil nasıl söyler?

2663. Bu yazı çok gereklidir; beyler memleketin düzenini yazıyla sağlarlar.

[101b] 2664. Ey elçi başı, bak, bu beylerin işine yarayan kişiler üç türdür.

2665. Birisi bilgili, akıllı ve bilge (olandır); diğeri de söz söylenen sözleri (yazan) kâtiptir.

2666. Üçüncüsü cesur, yiğit ve yüreği pek olan erdir; düşmana, kurda (karşı) bu yiğit gerekir.

2667. Anlayışlı, bilgili ve akıllı bilge danışmak için faydalıdır; ona ne denir ki?

2668. Tüm memleket işini düzenleyen yazı(dır); zeki (kişi) memleketin gelirini yazıyla tutar.

2669. Yiğit eren kılıç alıp savaşır; düşman boynunu kesip ayak altına alıp çiğner.

2670. Bu üç türlü kişi nerede bir araya gelirse, kişi (orada) dileğine kavuşur; arzu ve dileğine ulaşır.

2671. Bunların dışında kalan kalabalık, bu sürü; bu üçüne uyararak giden deve yavrusu gibidir.

2672. Ülke fethedilecekse kılıçla fethedilir; eğer ülke yönetilecekse kalemle yönetilir.

2673. Bilgiyle ve akılla (çok şeye) ulaşır ülkeyi düzenler; insan bu üçüyle dünyayı (kötülüklerden) temizler.

2674. Bey yasaları bilgiyle yönetir; görülecek işlerin hepsini akılla görür.

2675. Kılıç, halkı düzene sokar ve böylece halk (zafer) kazanır; kalem ülkeyi düzenler ve hazineler kazanır.

2676. Kılıç kan damlatırsa beyi ülke fetheder; kalemden kara (mürekkep) damlarsa altın gelir.

2677. Dünyanın dayanağı bu ikisidir; bu işler geçmişte de (böyleydi) ve gelecekte de (böyle olacaktır.)

2678. Ey bey, bu ikisi ulu erdemdir; memleket sahibi bilge beyler işte bu yoldan gitmelidir.

[102a] 2679. Şimdi bu söz buna benzeye geldi; ey iyi özlü, sen bunu dinle.

2680. İnsan bilgili olursa, bu çok iyi bir erdemdir; insan kılıç kullanabilirse, bu daha üstün bir erdemdir.

2681. Seçkin ve iyi bir ülke kılıçla fethedilir, kalemle de düzene sokulur; (oradaki herkes) dilek ve arzusuna kavuşur.

2682. Kâtibin gözü tok olmalı, açgözlü olmamalı; sadık, dürüst olmalı ayrıca (kendi menfaatini) dilememelidir.

2683. Gözü tok kişi mala mülke tamah etmez; (gözü tok) kişinin malı mülkü olsa da (o bunlara) aldanmaz.

2684. Kişi açgözlü olursa tutsak olur; ey güzelliği dolunay gibi olan, sen onu bağışla.

2685. Her ne kadar bey olsa da bu açgözlü kişi kuldur; her zaman en aşağılık insan açgözlü olandır.

2686. Kâtip açgözlüyse bilgisini kötüye kullanır; açgözlülükle yazar, yazıyı bozar.

2687. Gümüş ya da altın görse ona aldanır; sahibinin başını yer ya da başından olur.

2688. Sadık hizmetkâr kapıya yastık dayar; her istendiğinde kapıdadır.

2689. Sadık hizmetkâr beyinin faydasını diler; teni, canı ve malıyla beyine bağlıdır.

2690. Şarap içmemesi gerekir ve yaradılışı temiz olmalı; faydasız hareketlerden kendini uzaklaştırmalıdır.

2691. Kâtip şarap içerse bilgiden uzaklaşır; bilgiden uzaklaşan yazıdan şaşar.

2692. Kâtip gece ve gündüz kapının önünde, eşikte durmalıdır; ne zaman gerekirse orada hazır olmalıdır.

2693. Kişiler arasından şu iki kişiyi seç; ondan sonra (onlara) şu iki işi ver.

[102b] 2694. Birisi yazısı açık olan kâtip, birisi de dili ölçülü olan elçidir.

2695. Yakınlar ya da yabancılar arasında öfke ortaya çıkarsa bunlardan dolayı (çıkarak).

2696. (Bir) iş ortaya çıkarsa bu iki kişiden çıkar; (bir) iş düzenlenirse bu iki kişi düzenler.

2697. Birisi yazıda sözü yanlış yazarsa; diğeri diliyle bu sözü düzeltmelidir.

2698. Ey hükümdar, kâtibin bu şekilde olması gerekir; ona inanabilirsin ve yetki verebilirsin.

2699. Böyle kişiye inanabilirsin; insanlık dilersen onda bulursun.

2700. Ey hükümdar, benim bildiklerim buydu; hükümdara arz ettim, işim bitti.

2701. Hükümdar dedi: “Bunu iyice anladım, bir sorum daha var, bugün onu da söyle bana.”

2702. Söyle bana hazinedarın nasıl olması gerekir ki özüm ona inansın ve malı mülkü teslim edebilsin?

2703. Hazineyi, altın ve gümüşü korusun ve söylenmiş olan vazifeyi başarıyla yerine getirsın.

XXXIV.

Ögdülmiş Hükümdara Hazinedarın Nasıl Bir Kişi Olması Gerektiğini Söyler

2704. Ögdülmiş cevap verdi: “Ey saadetli hükümdar, bu altın ve gümüş sevilen şeylerdir; ruhun da ilacıdır.”

2705. (Hazinedar olacak) kişi iyi, dürüst, güvenilir ve doğru olmalı; böylece ona güvenilmeli, kuşkuda kalınmamalı.

2706. Dünyayı dolaşıp mal mülke ulaşmış olan tüccarlar başı ne der, dinle;

[103a] 2707. Bu can sevilen bir şeydir, candan daha çok sevilen ise gümüş ve altındır.

2708. Avutulmaz olan gönlü, gümüş avutur; eğilmeyen kişiyi, bu gümüş eğer.

2709. İnsan gümüş görünce ona meyletmiyorsa, o insana melek demek gerçekten uygundur.

2710. Altın görünce sert kişinin özü yumuşar; kaba sözlü kişinin sözü yumuşar.

2711. Her geçen gün malının saadet içinde artması için (hazinedarın) gözü tok ve hareketleri güvenilir olmalıdır.

2712. Çokça mal mülk görerek gözü doymuş olmalı, ayrıca kendisi de Tanrı'dan korkmalıdır.

2713. Helal ve haramı açıkça ayırt etmeli; uygun olanı ve uygun olmayanı seçebilmelidir.

2714. Gözü tok kişiler (senin) malına mülküne değer vermez; güvenilir, dürüst kişiler (başkalarına karşı) kendisini yeğlemez.

2715. Küçüklükten altın ve gümüş görmeye alışan kişinin açgözlülüğü o kadar çok olmaz.

2716. Eğer kendisi Tanrı'dan korkarsa, bu kişi şüphesiz doğruluk yolunu tutacaktır.

2717. Doğruluk bir sermayedir, iyi (şeyler onun) kazancıdır; bu kazançla (insan) sonsuz bir tat bulmuştur.

2718. İnsan doğru olursa, günü iyi olur; günü iyi olursa, saadeti sonsuz olur.

2719. Sadık kişinin sözünü dinle, ne der; ey dünyanın temeli, bu söze göre iş yap.

2720. Gönlünü ve dilini doğru tut, hareketin de güvenilir (olsun); mutluluk ve saadetinle birlikte bu dünya (nimetleri) de sana gelecektir.

2721. Doğru olduysan günün kutlu olur; sevinç ve mutluluk içinde esenlikle yaşa.

[103b] 2722. (Hazinedarın) sadık, uyanık, tedbirli ve zeki (olması) gerekir; insan zekâyla binlerce işi başarır.

2723. Ayrıca akıllı ve anlayışlı olması gerekir; hayâsız kişiden uzak dur, (ondan) ümidini kes.

2724. Uygun olmayan bir iş engelleyen hayâdır, kötü kişinin hareketlerini düzelten hayâdır.

2725. İçki içmemeli ve kendini tutmalı; kendini tutan kişi saadeti bulan kişidir.

2726. İçki içerse cömertlik yapar, malı kişilere dağıtır (ancak) karşılığını alamaz.

2727. Bu iş için hazinedarın cimri olması daha iyidir; cimrilikle malı mülkü koruyacaktır.

2728. Bak, sadık hizmetkâr vefalı olur; bu vefalı hizmetkâr beyini zengin eder.

2729. Sadık kişi, kişilerin seçkinidir; ey insanların seçilmiş, sadık kişiyi sıkı tut.

2730. Hazinedar uyanık olursa iş bozulmaz; malı mülkü hesaplı tutar, kendini yakmaz.

2731. İnsanın akli olursa unutmaz; ihtiyatlı davranarak ve düşünerek çalışır, yanılmaz.

2732. Dikkat edersen, akılsız kişi unutkan olur; bu akılsız hazinedar kendi işini bozar.

2733. Her türlü hesabı yapabilmesi için zekâ gerekir; zeki olmayınca işleri nasıl ayıracaktır?

2734. (Hazinedarın) her türlü kaydı (yazıyı) bilen usta bir kâtip olması gerekir; hesabı, kaydı kaydederse kaybolmaz, kalır.

2735. Kâtip gelir ve giderleri kaydetmelidir; her türlü işi kayda geçirerek saklamalıdır.

2736. Yılını, ayını, gününü ve zamanını açıkça yazarsa; hesaplar açık, ayırt edilir (bir şekilde) belli olur.

[104a] 2737. Hesabın doğru ve gerçek takibi kayıtlarla olur; hesap kaydedilirse kapı açılır, yol temizlenir.

2738. Sadık kişi ne der, dinle; İşçinin işini ve hesabını sıkı tutmalısın.

2739. Kayıtsız işi gönül sıkıca tutamaz; ey oğul, gönle güvenme, yaz.

2740. Yazılırsa söz kalır, ihmal edilirse gider; işçi ihmalkâr olursa hesapta çok sıkıntı çeker.

2741. Her türlü kaydı bilmelidir; böylece onu kaydetmeli ve düzenlemelidir.

2742. Hangi işçiler hesapta ihmalkâr olursa, hesap verdiğinde başını yerden yere vurur, inler.

2743. El hesabını (yani aritmetiği) iyice bilmelidir; akli, gönlü hesap tutarak pişmelidir.

2744. El hesabını (yani aritmetiği) geçersen (öğrenirsen), hendese (geometri) hesabını tutmalısın (öğrenmelisin).

2745. Dikkat edersen hendese (geometri) ince hesaptır; bununla yer ve gök hesaplanabilir.

2746. Ey bilge, ne der, dinle; bilginin sözü yemek gibi yenilmelidir.

2747. Hendese hesabı (geometri) çok derindir; bak, onunla bilgelerin bile başı döner.

2748. Bu yedi kat göğü akıntının, selin yardığı gibi yarar ve onu (yedi kat göğü) bir hesapla dilimlere (dilim gibi) ayırır.

2749. Bilgili, akıllı, dürüst yaradılışı olmalı; akıllı kişilerin işi her zaman mükemmeldir.

2750. Bilgili kişiler doğru ve dürüst olur; dürüst (kişiler) nerede olurlarsa (orada) günü aydınlanır.

2751. Akıl olmazsa kişi kendini tutamaz; bilgi olmazsa kişi işini yoluna koyamaz.

[104b] 2752. Hazinedarın işi saray içinde olur; böyle bir kişi kendisini iyice gözetmelidir.

2753. Ona ateş alevi (hatta) dumanı değmemesi için dürüst, doğru sözlü ve hareketleri güvenilir olmalıdır.

2754. Gözüne hâkim olmalı, dilini tutmalı; akılla arzu ve hevesini dizginlemelidir.

2755. Göz gördükten sonra gönül arzular; gönül arzularsa ona kim engel olabilir?

2756. Gönül yedi organın (yani baş, göğüs, karın, kollar ve ayaklar) beyidir; beyi (doğru) önderlik ederse kulları da doğru (bir biçimde) hareket eder.

2757. Bilgili sözünü çok güzel söylemiş; ey yiğit, gönlünü ve gözünü gözet.

2758. Beden ve yedi organ (yani baş, göğüs, karın, kollar ve ayaklar) gönle uyar; insan gönlü ile ağır yük taşır.

2759. Gönülsüz kişi tamamen cila ve süsten (ibarettir); gönülsüz kişi bilge adını bozar.

2760. Hazinenin saçılmaması için eli sıkı, uyanık olmalıdır; cömert olmamalıdır.

2761. Cömertlik çok iyi bir şeydir, onu bırakmamalı; (ancak) başkasının malı mülküyle cömert olmamalıdır.

2762. (Hazinedar) her türlü ticareti bilen bir tüccar olmalıdır; insan ticaret bilmezse kazanç elde edemez.

2763. Her türlü malı, eşyayı bilen (biri) olmalıdır; değerli ve değersiz (olanı) anlayan (biri) olmalıdır.

2764. (Malın) değerini bilmelidir, aldanmamalıdır; satışta, ticarete elindeki malı kaptırmamalıdır.

2765. Alışverişte uysal olmalıdır; büyüğe ve küçüğe tatlı dilli olmalıdır.

2766. Neyi ödünç aldıysa onu hemen geri vermelidir böylece o da bir şey istediği zaman (istediği şeyi ona) hemen verirler.

[105a]

2767. Satışta uysal ve hareketleri dürüst olursa; ihtiyaç duyduğu zaman malı eksilmez.

2768. Eğer beyler askerlere ihsanda bulunurlarsa, (hazinedar) yüzünü ekşitmeden onu ulaştırmalıdır.

2769. Hizmetkâr ihsanı engellerse, askerin gönlü kırılır; askerin gönlü kırılırsa, beye iftira atarlar.

2770. Cömertler başı ne der, dinle; ey cimri kişi, gönlüne al, hatırında tut.

2771. Sevilen kişiyi (insanların gözünde) sevimsiz hale getirmek istersen; (onun) söz verdiği şeyi yapmasını engelle.

2772. Veremeyeceğin şeyi söyleyip de söz verme; söz verdiysen de onu engellememelisin.

2773. Beyler sözünden dönerlerse, umut yok edilir; umut yok edilirse malın yok olur.

2774. (Hazinedar) uyanık ve dikkatli olmalı, savsaklayan olmamalı; işçi savsaklayan olursa iş uzar gider.

2775. Bu beylere hizmet eden bütün hizmetkârlar, muhtaç oldukları için gelip kapıda hizmet ediyorlar.

2776. Hizmetkâr eli darda diye sıkıntı yaşarsa, beyi bunu işitip ihsanda bulunulması için emretmelidir.

2777. Hazinedar uzatıp bu (ihsanda bulunulan) şeyi vermezse, muhtaç olan hizmetkâr ondan umudunu keser.

2778. Kişi gerektiği zaman ihtiyaç duyduğu şeyi bulursa, (bu ihtiyacı olan şey) çerçöp olsa da (onun) değeri fil kadardır.

2779. Ak sakallı sana ne der, dinle; ey cesur, muhtaç olanın ihtiyacını karşıla.

2780. (Kişi) istediği şeyi istediğinde bulursa, bunun karşılığını canından başka bir şeyle ödemez.

2781. Gerekli olduğunda bir çöp bile fil kadar olur; işte bu, bunun gibi olan her şeye örnektir.

[105b] 2782. Hükümdar işte böyle akıllı, bilgili, hayâ sahibi, temiz olan bir kişiyi bulursa,

2783. Ona hazineyi emanet edebilir, güvenebilir ve onun hakkını gözetebilir.

2784. Hükümdar dedi: “Anladım, beni aydınlattın; bir sorum daha var, onu söyleyiver.”

2785. Aşçıbaşı, kapları ve sofrayı yönetir; söyle, aşçı nasıl olmalıdır ki,

2786. Bey şüphe etmeden ondan yemeği yiyebilsin; bey ona güvenebilsin ve başını gözetebilsin.

2787. Ey bilge, şüphe ettiğin bir kişiden yemek yemek ve (bir şeyler) içmek çok zor bir şeydir.

2788. İşte bunu şimdi bana söyleyiver; ey cesur kahraman, bileyim ve anlayayım.

XXXV.

Ögdülmiş Hükümdara Sofra Kuran Aşçıbaşının Nasıl Olması Gerektiğini Söyler

2789. Ögdülmiş cevap verdi: “Ey hükümdar, bu işe güvenilir ve çokça temiz olan bir kişi gereklidir.” dedi.

2790. İnsanların seçkini, dürüst ve doğru (olan) bir kişiyi seçmelisin ve yemek, içmek işini ona vermelisin.

2791. Bu iş için sadık, hizmet etmeyi isteyen, hayâ sahibi, dürüst ve çok güvenilir birini ara.

2792. Sadık hizmetkâr güvenilir, dürüst kişidir; beyine canını, başını ve bedenini feda eder.

2793. Bey için birçok tehlike boğazdan gelir; aşçı işini yaparken onu kim takip edecektir?

2794. Beyler her yerde kendilerini gözetmelidir; yerken, içerken tedbir gözünü amalıdırlar.

[106a]

2795. Halkı yöneten kişiye binlerce (kişi) düşman olur; kimin düşmanı olursa onun ağı yayılmıştır, yani tuzağı hazırdır.

2796. Bu kişi güvenilir, dürüst, olgun olmazsa; beylerin işi tehlikeli olur.

2797. Bu işi için eski ve tecrübesi çok olan bir hizmetkr gerekir ki beye sefkat göstererek ve severek yemeğini çabucak hazırlasın.

2798. (Hizmetkrın) oka hizmeti ve emeğı varsa, ihsanda bulunan beyi ona güvenebilir.

2799. (Sözlerini) ll (söyleyen) ve akıllı olan insanın iyisi ne der, dinle;

2800. Hangi şeye çok emek verilirse o şey çok sevimli ve can kadar (değerli olur).

2801. İnsan hangi şeye hayatını feda ederse o şey sevimli can kadar sevimli olur.

2802. Hayata yazık değıl, emeğe yazık; emek verilmemiş olan hayata yazıktır.

2803. Hayat gider, insan acıdığını söylemez; emek boşa gitse acısı yıllarca bitmez.

2804. (Aşbaşının) gözü tok, gönlü de zengin olması gerekir; (kendisi) temiz olmalı, yüzü ve görünüşü ay gibi olmalıdır.

2805. Din ve din kurallarını bilen, sakınan biri olması gerekir; böyle bir kişiden doğırluk gelir.

2806. Beylerin doğısı, özü temizdir; ey kuzum, yemek temiz olmazsa nasıl yiyecektir?

2807. Aş temiz olursa, (bey) temiz yemek yer; yemek, su temiz olursa severek yenir.

2808. Açgözlü kişi yemeğe agzllk eder; yemeğe elini değıdirir ve yemeğı bozar.

2809. Açgözlü kişinin hl ve hareketleri hamdır; hl ve hareketin ham olması kişiye yakışmayan bir hastalıktır.

- [106b] 2810. Her ne kadar güvenilir, doğru, dürüst bir insan olsa da kendinin ondan daha güvenilir, daha dürüst olduğunu bil.
2811. Dürüst ve olgun olan her kişiye güvenmelisin; (fakat) başını kendin gözetip korumalısın.
2812. Şimdi buna benzer bu söz geldi; ey iyi insan, bu sözü unutma.
2813. Herkese güven (fakat) kendini koru; kendine sadık olan senin kendi gözündür.
2814. Her şeyden daha değerli olan senin canındır; değerli olan canını sıkı tut, sözü uzatma.
2815. (Aşçıbaşının) yüzü ve görünüşü güzel, hâl ve hareketleri ustaca, saç sakalı düzgün, boyu posu yerinde ve özü sözü bir olmalıdır.
2816. Böyle güzel bir kişi göze temiz görünür; temiz olmazsa yemek boğazda kalır.
2817. Bir olan Tanrı temizliği sever; temizlik sayesinde insan iyi ada sahip olur.
2818. Temizliği bütün insanlar diler; yemek, su temiz olursa insan (yemeyi) arzular.
2819. Temiz olmayan kişiyi yemekten uzak tutmalı; temiz olmayan kişinin işi de temiz değildir.
2820. (Aşçıbaşının) hâl ve hareketlerinin doğru, güvenilir ve dürüst olması gerekir; insan doğru olmazsa tavırları düzelmez.
2821. Bu aşçıbaşı eğer eğri olursa onun bütün hizmetkârları da eğri olur.
2822. Olgunlaşmamış insan sürüsü, yemek hırsızları, (mutfakta) toplanırsa beyin sofrası nasıl güzel görünebilir?
2823. İnsana doğruluk ve iyi tavır gerekir; böylece bunlarla dilediği mutluluğu bulur.
2824. Doğru davranışlı kişi ne der, dinle; (kişinin) doğru davranışı olursa dünyanın bütün (nimetlerini) yer.
- [107a] 2825. Doğru nerede olursa günü kutlu olur; kişi doğru yoldan yürürse günü kararmaz.
2826. Hıyanet nereye ayak basarsa bütün fayda ve kazanç (oradan) çok uzaklara kaçır.

2827. Hain kişi nereye elini uzatırsa, (orası) deniz bile olsa çekilir, yeri kurutur.

2828. (Aşçıbaşının) sadık ve beyini seven biri olması gerekir; hayâ sahibi ve kendine hâkim olmalıdır.

2829. Sadık kişi beyine vefalı olur; bu vefalı kişinin hizmeti faydalı olur.

2830. (Aşçıbaşının) hem akıllı hem de bilgili olması gerekir; yemek zamanı gelince çalışkan olması gerekir.

2831. Kendisi saray adabına göre hareket ve hizmet etmeli; (beyin huzuruna) girdiğinde ve çıktığında önüne bakmalıdır.

2832. İşini akılla yaparsa kendini gözetir; işini bilgiyle yaparsa gözüne hâkim olur.

2833. İyi ad dileyip beyine vefalı olmalıdır; (beyinin) iyi adıyla, (kendi) adı da ebedileşir.

2834. Akıllı kişiler iyi ad dilerler; bilgili kişiler de güvenilir olurlar.

2835. Akıllı kişiden insanlık gelir; bilgili kişi, insanların en insancıl olanı olur.

2836. Akıllı kişi ne der, dinle; akıllı kişi insanların başıdır.

2837. Akıllı, vefalı (kişi) insanların asil olanıdır; her zaman başkası için kendini feda eder.

2838. Temiz olmayan, cefakâr ve küstah tavırlı (kişi), söz verdiyse de sözünden döner.

2839. Ey hükümdar, şimdi işte söyledim; aşçıbaşının bu şekilde olması gerekir.

[107b] 2840. Böyle (biri mutfağa) girip sofrayı yönetebilir; beyi de ondan yemeğini şüphesiz yiyebilir.

2841. Ey hükümdar, bildiğim buydu; şimdi aklıma gelenleri söyleyiverdim.

2842. Hükümdar dedi: “Bunu işittim ve anladım; bir sorum daha var, onu söyleyiver.”

2843. şimdi bana şerbetçibaşının nasıl olması gerektiğini ve şerbet işini nasıl yapması gerektiğini anlat.

2844. (Böylece) bey ona inansın ve gönlüyle güvenip onu dürüst bilip onun (hazırladığı) içeceği alıp içsin.

XXXVI.

Ögdülmiş Hükümdara Şerbetçibaşının Nasıl Olması Gerektiğini Söyler

2845. Ögdülmiş cevap verdi: “Ey hükümdar, bu işi çok iyi kavramak lazım.” dedi.

2846. Kendini terbiye etmiş, yıllarca sınanmış, duygularına hâkim ve doğru yolu bulmuş (biri olması) gerekir.

2847. Güvenilir, dürüst, sadık, gözü gönlü tok, yaradılışı da atılacak ok gibi dümdüz olmalıdır.

2848. Şerbet sunan böyle olursa, bu işe gücü yetecek ve (bu iş için) uygun olacaktır.

2849. Şerbetçibaşı her türlü otları bulundurur; (bu otları) hazım, macun veya müshil ilacına katar.

2850. Yenilecek, yalanacak ya da içilecek, istenilen her türlü ot onda bulunur.

2851. Kuru ve taze yemişinden tut içecek ve şaraba (kadar her şey) bu boğaza ondan geçer.

2852. Bey için her türlü tehlike boğazdan gelir; damak tadı, aşçı ve şerbetçinin elindedir.

[108a] 2853. Bu aşçı ve şerbetçi güvenilir olmazsa, bey için yemek ve içmek çok zor olur.

2854. Bilge ne der, dinle; boğaza çok dikkat etmek gerekir, yemeği usulca yemek gerekir.

2855. Boğazı gözetmek başın için faydalıdır; yemeği az yemek ağza tat verir, yemek daha lezzetli gelir.

2856. Çok insan gördüm boğazını gözetmediği için boş yere başından oldu ve hayatını boşa harcadı.

2857. (Birçok) hastalık ve rahatsızlık kişiye boğazdan gelir; ilaç ve tedavi de boğazdan olur.

2858. Akıllı hem de bilgili olmalı; akıllı kişiden insanlık gelir.

2859. Akıllı kişi kötülere katılmaz; bu bilgili kişinin arkadaşı doğru dürüst olur.

2860. (İnsan) doğru olmasaydı ateşle yanacaktı; bak, insan doğru hareket etmezse tutsak olur.

2861. Ey cesur beyim, sen doğru ol ve (doğrulukla) iş yap; doğruluğun dışında daha iyi (bir şeyim) yokmuş.

2862. Şerbetçibaşının titiz bir kişi olması gerekir; sonra gönlünü, aklını ve yüreğini doğru tutmalıdır.

2863. Bütün işlerinin doğrulukla yapmalı; uygunsuz ve küstah (olanı) kendine yaklaştırmamalıdır.

2864. İçeceği kendi eliyle dikkatlice karıştırmalıdır; kendisi mühürleyip saklamalıdır.

2865. Yemeğe, içkiye kattığı bütün otları kendi eliyle katmalı ve (bunları) temiz tutmalıdır.

2866. Kuru, taze yemiş veya gül balı, gül şurubu bütün bu şurupları kendisi yapmalı ve saklamalıdır.

2867. Merhamet, sevgi ve sadakatle (beyin) içeceğini gözetirse hakkını ödeyebilir.

[108b] 2868. Böylece beyin hizmetine emeği geçer; o emek kulun kazancını artırır.

2869. Kişinin hangi şeye emeği geçerse, o şey canının bir parçası olur.

2870. Temiz yaradılışlı buna benzer bir söz söylemiştir; dikkat edersen temiz yaradılışlı olanların sözleri tamamen bilgi (doludur).

2871. Kişinin hangi şeye emeği geçerse, o şey sevgili canın bir parçası gibi sevilir.

2872. Kişi ömür boyunca (bir şeye) emek verdiyse onu sevmeli; yükünü yüklerse de taşımalıdır.

2873. Böyle bir şerbetçi başı bulunursa ona şerbet işini vermek uygun olur.

2874. Ayrıca çırakları de sakalsız ve hepsinin güzellikleri tam olmalıdır.

2875. Bu iş için bunun gibi temiz bir kişi gerekir; onun hizmeti ve güzelliği huzur vermelidir.

2876. Oğlanların yüzü tüysüz dolunay gibi, boyu dal gibi, saçları siyah, görünüşleri de heykel gibi olmalıdır.

2877. Belleri ince, omuzları geniş, tenleri beyaz, yanakları al olmalıdır.

2878. Yeşil, mavi, sarı, kırmızı (renkli) ipek elbiseler giyip yemek götürdüklerinde (etrafta) yürümeleri yakışır.

2879. Bu şerbetçi başı temiz ve sakalsız olmalı; içecekte kıl, tüy ve çerçöp gözetilmelidir.

2880. İçecekte tüy olursa hoş olmaz; yemeğe, suya tüy düşerse (yemek, su) tatsız olur.

2881. Bilgi verenler bu yüzden “İçecek sunan sakalsız olmalıdır.” diye söylemiş olmalıdırlar.

2882. Şerbetçi temiz ve güzel yüzlü olursa ey kuzu, ondan içecek içersen içine siner.

[109a]

2883. Güzel ve mükemmel yaradılışlı kişi ne sunsa yakışır; bak, göz (ondan) can payını alır.

2884. Bu beyti söyleyen ne der, dinle; ey bilen kişi, sen bunu dinle!

2885. (İçecek sunan kişinin) yüzü, görünüşü güzel ve yaradılışı mükemmel olmalıdır; (içecek sunan kişi) ne sunarsa sunsun ondan şeker damlar.

2886. Karnı açılmış kişiye (içecek sunan kişinin) yüzünü görmek yemektir, susamış olana kanılmaz (bir içkidir).

2887. Bak, şerbetçibaşı böyle olmalıdır; içecek sunanlar (çırakları) da böyle olması gerekir.

2888. Böylece beyler ona güvenip inanmalıdır; güvenilir, dürüst sayıp (kendilerine) yakın tutsalar uygun olur.

2889. Ey hükümdar, (şu) birkaç iş için seçkin, sadık, tok gözlü ve hayâ sahibi kişiler aramalısın.

2890. Birisi elçi, birisi kâtip, diğeri şerbetçi bir diğeri de aşçıdır.

2891. Eğer uygun olmayan biri çıkarsa yarın pişman olmamak için bunların her birini çok iyi seçmelisin.

2892. Eğer elçi ve kâtip olgun değilse ey zeki, onların zararı memlekete dokunur.

2893. Eğer şerbetçi ve aşçı başı da olgun değilse bak, onların zararı hayat temeli olan cana (dokunur).

2894. Ey hükümdar, bu birkaç kişiyi seçmek için gayret et, işlerini (sonra) buyur.

2895. Ögdülmiş yine dedi: “Ey saadetli hükümdar, beylerin işleri adları gibi büyüktür.”

2896. Büyük işlerde uygunsuz (olan şeyler) baş ağrısı, dert olur; baş ağrısını, derdi gidermezsen beylik kalır.

2897. Danışırken beye bir yığın inci döken akıllı danışman ne der, dinle;

[109b] 2898. Ey bey, huzur arama, zahmeti ortadan kaldır; huzurla zahmet ayakları birbirine dayalı bir şekilde yatar.

2899. Bey zahmet çekip memleketi düzene sokarsa halkı huzur içinde zengin olur; halkı zengin olursa bey dileğine kavuşur.

2900. Ey huzurlu kişi, çok fazla sevinme, sonunda huzurun karşılığı zahmet olur.

2901. Ey cesur kahraman, bu aşçı ve şerbetçi her ne kadar sana karşı güvenilir olsalar da

2902. kendine onlardan daha sadık olan sensin, başkası olamaz; sözünü uzatma.

2903. Danışman buyruğunda ne der, dinle; bunu unutma, sen hem yaz hem de oku.

2904. Ben sevgili canım için kendimden daha güvenilir birini aradım (ama) bulamadım.

2905. Gayret et, (kendini) koru, onu sıkı tut; eğer (sağlığın) giderse ilacını arama.

2906. Ey saadetli hükümdar, sorduğuna cevap verdim; nasıl olması gerektiğini, çaresini ve ilacını (söyledim).

2907. Böyle kişilerle beyler yücelir; düşman boynunu keser, ünü yayılır.

2908. İşte sana açıkça söyledim; bununla eşdeğer başka bir sözüm daha var.

2909. Hükümdar dinleyecekse onu söyleyeyim, eğer dinlemeyecekse bu sözü kendime saklayayım.

2910. Hükümdar cevap verdi: “Ey bilge, söyleyeceğin söz nedir? Söyle bana.” dedi.

2911. Bütün sözleri senden dinlemek gerekir (çünkü) sen bilgi denizi, akıl deryasıdır.

2912. Ögdülmiş cevap verdi: “Ey hükümdar, memlekete her türlü bilgi hükümdardan ulaşır.” dedi.

[110a] 2913. Kulunun beyine nasıl hizmet etmesi gerektiğini ve hizmetkârın (izleyeceği) yolu hükümdara arz ettim.

2914. Beyler de hizmetkâr kuluna, yıllarca hizmet etmesi için nasıl ihsanda bulunacağını bilmelidir.

2915. Kulların üzerinde nasıl beylerin hakkı varsa, kulların hakkı da beyin üzerinde yok mu?

2916. Kullar hizmet ederek beyin hakkını ödedikleri gibi beyler de kullarının hizmetlerini görüp haklarını ödemesi gerekir.

2917. Eğer hizmetkâr hizmetini dünya (nimeti) için yaparsa ve dünyada (karşılığını) bulamazsa güçlük içinde zahmet çeker.

2918. Hükümdar dedi: “Bana açıkça söyle, hizmetkârın hakkı nedir? Bana ayrıntısıyla anlat.”

XXXVII.

Ögdülmiş Hükümdara Hizmetkârların Beyler Üzerindeki Haklarını Nasıl (Ödemeleri) Gerektiğini Söyler

2919. Ögdülmiş dedi: “Hizmetkârın hakkı beyler üzerinde daha hizmete başlamadan önce vardır.”

2920. İlk önce yiyecek, içecek vermek gerekir; hizmet etmek için gereken hazırlıkları yapmak gerekir.

2921. Hizmet etmek zahmetli ve zor bir iştir; beyler bunu bilirse hizmet yüksek seviyeye ulaşır.

2922. Hizmet eden tenini, canını feda eder; bu kul olan (hizmetkâr) beyinin sevincini diler.

2923. Ey hükümdar bil ki, (hizmet edenler) sıcak, soğuk, aç, tok, yalın ayak ya da çıplak (demedi hizmet ederler); (gerekirse) kılıç, balta ya da ok yerler.

2924. (Bu hizmetkârlar) arkada, önde, sağda, sonda durup (bekler); (kendileri) zahmet çekerek beyini huzura erdirir.

2925. Düşmanın önünde sağlam bir silah olur; kendine ölüm beye yaşam diler.

- [110b] 2926. Bu şekilde beyinin sevincini dileyerek geceyi gündüze katıp zahmet çeker.
2927. Bu hizmet için bey hakkını ödemelidir; ona şefkat göstererek iyi davranmalıdır.
2928. Halkın seçkini, kişilerin en dürüstü olan Uç ordu hanı ne der, dinle;
2929. Ey bey olan halkın yücesi, hizmetkâr kulunu yücelt ve onlara iyi davran.
2930. Bey hizmetkâr sayesinde egemenlik sağlar; hizmet edenler sayesinde güç sahibi (olur) ve memleketi düzene sokar.
2931. Her ne kadar bey yüce, aslı ulu olsa da hizmetkâr sayesinde iyi ve yüce oldu.
2932. Ey hükümdar, insanlık mertlik (içinde) olur; mertlik kişiye tarikat olur.
2933. Kişinin emeğini bilmek ve nasibini vermek, şüphesiz mertliğin yolu budur.
2934. Hizmetkâr kapıda umut ederek durur; bey umduğunu vermezse mertlik gider.
2935. Beyler hizmetkârın nasıl olduğuna, ne kadar faydalı ve ne kadar faydasız olduğuna dikkat etmelidirler.
2936. Faydası kadar ihsanda bulunmak gerekir; hizmet ettiği kadar hakkının verilmesi gerekir.
2937. Ey bey, insan hayvandan daha değersiz değildir; bunu kıyaslayacak olursak yaptığı iş ölçüdür.
2938. İnsan öncelikle hayvanın boğazını doyurur, sonra bu insanoğlu onun faydasını görür.
2939. Beyler güzel söz (söyleyerek) ihsanda bulunsalar hizmetkâr beyine kendini feda eder.
2940. Hizmetkâr (beyine) gönülden bağlanır, sadık olur; kendisi zahmet çeker, beyin sevincini diler.
- [111a] 2941. Zeki (insan) buna benzer bir söz söylemiştir; insanoğlu bilgiyle (her şeye) hâkim olur.

2942. Kişi iyiliğe karşılık sevgili canını verir; bir iyilik karşılığında on iyilik yapar.

2943. İnsanın menfaati olursa kendisini (menfaati olan şeye veya kimseye) kul eder; ona kul olur, kendisi de sıkıntı çeker.

2944. (Bey) hizmet için iyi bir ihsanda bulunmalı, çıplak olanı tamamlamalı (giydirmeli), aç olanı da doyurmalıdır.

2945. Ey saadetli hükümdar, kuldak fakirlik adını gidermezse o nasıl bir bey olur? Söyle!

2946. Yaşlılar ne der, dinle; yaşlıların sözü gençlerin gözüdür.

2947. İnsan, başka birine emek harcarsa (diğer kişi o emeğin) yerine, karşılığında insanlık yapar.

2948. İnsanın emeğini bilmeyen kişiyi insan diye adlandırılmamalı, o hayvan gibidir.

2949. Hizmet edenler iki türdür; biri hür, biri de umut eden yani kul olandır.

2950. Bu kul olan, kendi isteği olmadan hizmetkâr olur; hizmet etmezse beyden dayak yer.

2951. Bak, hür olan kişi kendini kul ederek hizmet eder; bunun hizmetini bilip emeğinin karşılığını vermek gerekir.

2952. Bütün hür kişiler iyilerin kuludur; bunlara iyilik yolunu açıvermek gerekir.

2953. Hür kişiyi kul ile bir tutmak doğru olmaz; hür kişiyi din gibi say, kula da kul gibi değer biç!

2954. Beylerin kapısı huzur kapısıdır; huzur kapısında bulunmak senin için yararlıdır.

2955. Hizmetkâr zengin olursa bey (iyi) ad kazanır; bu adı da duayla ebedileşir.

[111b] 2956. Ey hükümdar, örneğin hizmetkâr ve bey (arasındaki ilişki) tamamen satıcı (ve ortağı arasındaki ilişki) gibidir.

2957. Satıcının verdiği mal ona sermaye gibidir; alıcı onu alır ve memleketten (memlekete) dolaştırır.

2958. Günler, aylar, yıllar geçince kazanç birikir; (satıcı ve ortağı tekrar) karşılaşırlar ve (herkes) kendi kazancını alır.

2959. Şimdi hizmet eden kişi de buna benzer, hesaplı işte beyi ile ortakdır.

2960. Beyi kuluna güzel sözlerle mal verir; hizmetkâr da bedeniyle hizmet eder.

2961. Hizmetkâr canını feda edip kılıç sallar; şüphesiz onun kazancı memleket, şehir ve köylerdir.

2962. Düşman boynunu keser, hazineler biriktirir; dilek, arzu ve nimetler ulaşır gelir.

2963. Ey beyim, bütün bunlar sermayeye kazanç sağlar ama bu kazançları sağlayanı da hoş tutmak gerekir.

2964. Kendi kazancını dileyerek dünyayı gezen bu tüccarlar başı ne der, dinle;

2965. Faydalı olan kul olsa da oğlundan daha yakındır, faydasız olan (oğlun olsa da) oğlunu düşman bil, sakın!

2966. Bütün hareket edenler (canlılar) kazancı için yaşar (çalışır); kazanç olmazsa avcı evde yaşlanır.

2967. Hizmette bulunanlar beyin kanadı, tüyüdür; ey beylerin iyisi, kanatsız kuş uçmaz.

2968. Beylerin gücü hizmette bulunanlarla belli olur; beyler hizmette bulunanlarla düğümler çözer.

2969. Kahraman yiğitler hangi beyin etrafında toplanırsa bu bey dünyaya sahip olur.

2970. Hangi beyde bütün erdemler toplanırsa (o beyin) bütün arzuları ve diledikleri onun (etrafına) yığılır.

[112a] 2971. Dünyaya hâkim olana binlerce erdem gerekir; dünya hâkimi bu erdemle cihana hâkim olur.

2972. (Ey) oğul, erdemi değersiz görme, öğren; bu erdemin yolu talih kuşu gibidir (saadet getirir).

2973. Erdemin saadeti talih kuşu gibidir; var, sen erdemin adını talih kuşu olarak adlandır.

2974. Dünyayı yaşlandırmış uzun ömürlü, ak saçlı kişi ne der, dinle;

2975. Bilgi ve erdem öğren, onu değerli bil; sonunda o erdem sayesinde değerli olacaksın.

2976. Bilgi öğren, akıllı ol, boş boş yaşama; zamanı gelince bunlar, senin gününü aydınlatacaktır.

2977. Hükümdar bu sözleri işitti ve sevindi; “Ey akıllı, soyu temiz olan.” dedi.

2978. İnsanlık temelini çok güzel ortaya koydun, gerçekten de vefalı kişilerin yolu budur.

2979. Ben kendim halkın gücü oldum, egemen duruma geldim, sözüm geçer oldu.

2980. Ben şimdi sahip olduğum bu beyliğe, sağlıklı olup huzur içinde yaşadığım bu hayata güvenmiyorum.

2981. Dileğim şu ki, bana gelen benim sayemde zenginleşsin ve gücü artsın.

2982. Bu beylerin sevinci yarının kazancıdır; karşılık (olarak) dua ve iyi adla (zikredilmek) bana yeter.

2983. Bu varımı, hazinemi, altını ve gümüşü askerlere dağıtmak için çokça topladım.

2984. İyi ad dileyerek kişilere veriyorum; dua artsın ve Tanrı adımı yaşatsın.

2985. Dileğim budur ki, bana hizmet edenler ve benden sonra kalacak (olan hizmet edenlerim) zengin olsunlar.

[112b] 2986. Ben göçüp gittiğimde bu millet kalır; o zaman bana dua ile hizmet etsinler.

Ögdülmişin Hükümdara Cevabı

2987. Ögdülmiş cevap verdi, dedi: “Hükümdar bu işi çok iyi anladı.”

2988. Ölümlü kişiye, kendinden sonra iyi adının yaşamasından daha başka, daha önemli ne olabilir?

2989. Bu dünyayı dilerse gümüş dağıtmalıdır; eğer öbür dünyayı dilerse kurtuluşu yine budur.

2990. Ey hükümdar, bu altın ve gümüşünü dağıt; hangi memleketi istersen ona hâkim olursun.

2991. Beylik işine temel atmış olan bilge bey ne der, dinle;

2992. Beyler mal dağıtmalı ve çokça asker toplamalıdır; (böylece) ne zaman isterse düşmanın memleketini ele geçirir.

2993. Hazineye ne gerek var, çokça asker gerekir; beyin zengin olması önemli değildir, halkın tok olması gerekir.

2994. Asker olursa beyin memleketi eksilmez; asker olmazsa bey memleketine uzun süre hâkim olamaz.

2995. Asker beyden memnun olursa bey hangi memleketi dilerse hazır bulur.

2996. Dünya beylerinin eli (açık), cömert olursa iki dünyanın da başköşesinde (yer) alır.

2997. Bilgili kişi ne der, dinle; bey cimrilikle ülkesini idare edemez.

2998. İki şey (birbirine) karşıdır, yaklaşmaz, kaçır; (insan) cimriye yaklaşmaz, cömerdi de sıkıca kucaklar.

[113a] 2999. Bütün erdemli kişiler cimriden kaçır; cömerdin (etrafında) toplanır, dilek ve arzularına kavuşur.

3000. Cimrilik ile beylik düşman olur; cimriliğe (karşı) her yerde isyan edilir.

3001. Ülkeyi birlikte tutan iki şey daha vardır: biri som altın, bir diğeri de kılıçtır.

3002. Cömertlikle ülkeyi korumalı; ey hükümdar, bey cömertlikle büyür.

3003. Cesur, kahraman yiğitler demiri (kılıcı) şimşek gibi sallarsalar azılı (düşman) yiğitlerin damarları deşilir.

3004. Beyler ellerini som altınla sıvasalar kılıcsız, sadece sözleriyle ülkeyi idare ederler.

3005. Ülkeyi işte bu ikisiyle düzenlemeli; ey hükümdar, kişi bu ikisiyle büyür.

3006. Suratı asık kişileri som altın güldürür; bozulmuş işleri de som altın düzene sokar.

3007. Kılıç nereye vurursa gümüş oradadır; gümüş neredeyse kılıç (oraya) yol alır.

3008. Ey bey, gümüş saç ki daha çok er toplansın; gümüşü (kendin için) toplarsan kılıç (kılıç kullanan) rütbeli erler kaçır.

3009. Bak, kılıçlı cesur erler gümüşe tutsaktır; topladığın som altınlar kılıç için feda olsun.

3010. Cimri bey mal biriktirir, hazine toplar; cömert bey kılıçla ensesine vurup alır.

3011. Bu dünyanın kanunu böyledir, cimriye sövgü, cömerde de övgü (olur).

3012. Ögdülmiş sözünü kesti ve yeri öptü; hükümdara dua etti, tek olan Tanrı'yı övdü.

3013. Hükümdar bu sözleri işitti ve sevindi; (o da) ellerini kaldırdı ve Tanrı'ya dua etti.

[113b]

3014. Diyor ki: “Ey inandığım, merhametli Tanrı'm, zor zamanımda sığındığım Tanrı'm.”

3015. Senden başka benim dayanağım yoktur; güvendiğim sensin, umudum sensin.

3016. Bana yapmadığın hangi iyilik kaldı, bana vermediğin hangi arzum kaldı?

3017. Ey sonsuz, kimseye muhtaç olmayan (Tanrı'm), bu aciz özüm sana nasıl ibadet edecek (bilmiyorum), bu sözüm duam gibidir.

3018. Senden yardım ile güç diliyorum; sen beni doğru yol üzere tut, bana destek ol.

3019. (Bana verdiğin) bütün iyiliklerden en iyisi olan da şimdi gönlümün desteği olan Ögdülmiş'tir.

3020. Sen şimdi bunu bana bağışladın, ben de bunun için sana yüz bin defa şükrediyorum.

3021. Benim işime tenini, canını feda eder; geçen ömrüme dua arttırır.

3022. Şimdi bana güç ver, onun hakkını ödeyeyim; sevinsin ve bana gönülden yakın olsun.

3023. Hükümdar yine: “Ey Ögdülmiş, akıllı ve bilgili (olanlar) seni övmüşlerdir.” dedi.

3024. (Biri) akıllı dilerse, sen tamamen akılsın; insanlık dilerse, (sen) bilgi ile olgunlaşmışım.

3025. Sen güvenilir, sadık, dürüst ve safsın; sen insanlıkla başarılı oldun.

3026. Hizmet ettin, hizmetin ihsanı aştı; hizmet (edecek bir şey) kalmadı, sen hepsini yerine getirdin.

3027. Şimdi benden iyi bir karşılık (alman) gerekir; sana hakkını ödeyeyim, sen de hayatını hazırla.

3028. Ey oğul, bu gönül senin sayende nasıl sevindiye Tanrı da sana öyle bir sevinç versin.

[114a] 3029. Hükümdar sözünü kesti, durup bekledi; hizmetkârı yeri öptü ve ayağa kalktı.

3030. Oradan sevinçli bir şekilde kalkıp çıktı, atına bindi ve evine geldi.

3031. Gece gündüz dürüstlikle hizmet etti; hizmeti yaradı ve saadet kapısını açtı.

3032. Akıllandı, bilgisi derinleşti; talih yüzüne güldü, gücü arttı.

3033. Talihi açık olan ve bu talihle ülkeden ün kazanmış şöhretli kişi ne der, dinle;

3034. Saadet gelip kiminle uyuşursa onu yüceltip başını göğe erdirir.

3035. Saadet gelip mal mülk biriktirirse, insanın gönlü huzura kavuşur, mutlu olur.

3036. Aksakallı buna benzer bir söz sana söyledi, ey yiğit kahraman, bu sözü iyice dinle:

3037. Saadet kimde olursa onun gücü artar; bütün yanlışları doğru, sözleri de akıl ve bilgi (dolu olur).

3038. Dünya filozofu her ne kadar iyi konuşursa konuşsun malı mülkü yoksa dili kösteklenmiştir.

3039. Bu dünya kanunu işte böyledir; dönele dünya ve talihin şöhreti (böyle) yayılmıştır.

3040. Kötüye yönelirse (kötüye) saygınlık kazandırır; küçüğe bakarsa (küçük) büyüklük kazanır.

3041. Bu talih gelip kime değerse (onun) içini, dışını, her şeyini düzenleyip yoluna koyar.

3042. Eğer (talih) gelirse bütün arzuları da getirir; tüm dünyada adı bilinir ve şöhret kazanır.

3043. Eğer (talih) giderse getirmiş olduğu (her şeyi alır) götürür; (göğe) kaldırmış olduğu başı kara toprağa indirir.

[114b]

3044. Ey akıl ve gönül sahibi, anlayışlı ve uyanık olan; dünyayı çok sevmeye, sana zararı dokunacaktır.

3045. Bu karanlık yere ne gerek var? Duru ve ebedi ülkeye önceden geç!

3046. Bu dünya zindandır, ondan vazgeç; sen yüce bir saray ve ülke dile, huzur bul.

3047. Ey gönlü temiz, ey her işte gönlü dürüst olan ne der, dinle;

3048. Ey gayret sahibi, kusursuz bir dünya dile; kusursuzu dileyen kişinin saadeti dopdoludur.

3049. Geçici olan bu dünyayı bırak, öbür dünyayı dile; sen dünyayı bırakıvermezsen o seni bırakacaktır.

3050. Bu dünya cefakârdır, sen ona cefa kıl; sen cefa kıldığın için sana yaraşmaya çalışır.

3051. Ey yolunu şaşırmış, başı dönmüş (kişi), bu dünyayı çok sevmeye, dibi bataklıktır.

3052. Bataklığa giren aşağıya battı; o yukarı çıkamadı, sevinç bulamadı.

3053. Kendini yukarı çek, bataklıktan kurtul; sen kulluğunla ve ibadetinle kendini kurtar.

3054. Şimdi tekrar (Tanrı'ya) dön, o sana dileklerini verecektir; dilini tekrar döndür, söz kalıcıdır.

3055. Bak, hükümdar ondan sonra gönlünü rahatlığı içinde halka iyi kanunlar yapmaya devam etti.

3056. Halk huzura kavuştu, zayıf olanlar güçlendi; sevenleri çoğaldı, düşmanları bozguna uğradı.

3057. Günlerini sevinç ve güvenle geçirdi; adı, sanı ve şöhreti dünyaya yayıldı.

3058. Bir süre bu şekilde yaşadı ve hareket etti; kurt, koyun ve kuzu bir oldu.

[115a]

Hükümdarın Ögdülmiş'e Sorusu

3059. Bak, hükümdar bir gün (yalnız) oturuyordu; Ögdülmiş'i çağırdı, günlerinin nasıl geçtiğini ve işini sordu.

3060. Ey Ögdülmiş, söyle, günler nasıl geçiyor? Ülkede fakir mi yoksa zengin mi çoğaldı?

3061. Ülke içinde uygunsuz ve kötü olan ne var? Halkın durumunu bana açıkça anlat, gizleme!

3062. Halkın dilinde nasıl sözler dolaşır? Sövgü mü daha çok yoksa övgü mü?

3063. Kusurlarım mı daha çok yoksa erdemlerim? Sen bana söyleyiver, ben de çaresine bakayım.

Ögdülmiş'in Hükümdara Cevabı

3064. Ögdülmiş cevap verdi, dedi : “Ey hükümdar, (halkın tamamı) dileklerine kavuştu, başarılı oldu.”

3065. Hükümdarın saadeti sayesinde dünya düzene girdi; üzüntüler kısaldı, sevinçler uzadı.

3066. Halk zenginleşti, huzura kavuşup yatar; ülke ve şehirler süslendi, (halk) coşkun bir sevince kapıldı.

3067. Halkın günleri huzurla geçiyor, bak, bütün geceleri de sevinçle geçiyor.

3068. Bütün (halk sana) güzel övgüler ediyor, nefes alan her canlı durmadan dua ediyor.

3069. Adalet su gibidir, bak, zulüm ateş gibi yok edicidir; duru su akıttın, ateşi söndürdün.

[115b] 3070. Yasaları doğru uyguladın, dünya düzene girdi; ülkede hiç kimse zorbalık yapanları göremez.

3071. Ey hükümdar, (şu) üç işten zulüm ve baskı meydana gelir; birincisi beyin gafil olmasıdır ki (bey gafil olursa) felaket olur.

3072. İkincisi halkı yöneten kişinin zayıf olmasıdır; üçüncüsü de (halkı yöneten kişi) cimri olması ve halkın ciğerini yemesidir.

3073. Sende bu üçünün biri (bile) yok; şimdi ülkeye zorba olan kişi nereden gelecek?

3074. Ey adil, temiz ve saf bey; Tanrı sana akıl, bilgi ve erdem verdi.

3075. Tanrı'nın yardımıyla bütün iyiliklere ulaştın; halk giyeceğe ve yiyeceğe kavuştu.

3076. Tanrı'ya şükret, ibadet et ve sakın; birazcık rahat et, huzur içinde eğlen.

3077. Dışarda yanlış ve zararlı her ne olursa işte ben, koşacak olan kulun olarak, hazırım.

3078. Hükümdar şükretti, çokça sevindi; ellerini kaldırdı ve Tanrı'ya övgü (dolu sözler) söyledi.

3079. Dedi ki: “Ey merhametli Tanrı'm, sen yücesin; bu zayıf olan kulunu ülkede değerli kıldın.

3080. Sen bana bütün iyilikleri ulaştırdın, bunun şükrü boynumun borcu oldu.

3081. Ben sana bu şükrü ne zaman yeterince ödeyebileceğim? Benim bu şükrümü sen kendin sana öde.

Hükümdarın Ögülmüş'e Sorusu

3082. Hükümdar yine dedi: “Ey Ögdülmüş'im, seni bulmuş olmam Tanrı'nın (bana) bir lütfudur.”

[116a]

3083. Bütün iyiliklere, zulmü engellemeye ve adaleti uygulamaya sebep sensin.

3084. Bütün iyilikleri bizzat Tanrı verir; (iyiliğin) on hisse daha fazlası (olarak da) seni verdi.

3085. Bey yalnız başına ne kadar gayret etse de kul olmazsa uzun süre başarılı olamaz.

3086. Bey içerde olur, onun dışardaki gören gözü sadık kuludur; (kulu beyin) hem gözü hem de sözüdür.

3087. Sen benim gözümsün, dilimsin ve elimsin; ey yiğit, bu yüzden iyi ad kazandım.

3088. Dünyayı yönetmiş, bütün ülkeleri fethetmiş olan hakan ne der, dinle;

3089. Beyler dileyip sadık kulu bulursalar onu altın ve gümüşe boğup tutmalıdır.

3090. Beyler saadet sayesinde doğru, dürüst bir kişi bulursalar kendileri huzura kavuşur ve saadet içinde yaşarlar.

3091. Hizmetkârın seçkini sadık olur; sadık hizmetkârı kim arayıp bulabilir?

3092. Dünyada seçkin ve sadık (kişiler) olmasaydı insanlık nasıl tam olacaktı?

3093. Ey Ögdülmiş, şimdi babandan bana bir tek senin kalmana hayıflanırım.

3094. Senin gibi bir başkası daha olsaydı bak, (senden) önce ya da (senden) sonra seni takip edecekti.

3095. Ey dürüst yaratılışlı, bana bir tek sen varsın; seni kaybedersem, hani başkası nerede?

3096. Senin tek olmandan korkuyorum, ey muktedir olan, bir eşin daha olsaydı.

3097. Sana bu kadar çok zahmet değmeyecekti, bana da duadan (daha çok) nasip olacaktı.

[116b] 3098. Arkadaşlarının arasında senin gibi, senin yolunu takip edebilecek biri var mı? Araştır, sor.

Ögdülmiş'in Hükümdara Cevabı

3099. Ögdülmiş cevap verdi, dedi: "Hükümdar sağlıklı olsun, her işte başarılı olur."

3100. Hükümdar her zaman rahatlayarak huzur içinde olsun; dilek ve arzularına kavuşsun, kendisi de sükûnet içinde olsun.

3101. Hükümdar, benim zahmetlerime karşı sıkıntı çekmesin; gönlünü ferah tutsun.

3102. Bana zahmet gelirse huzur da o zaman gelir; huzur ve zahmet yanaşarak yürür.

3103. Eğer hükümdar ülke işi için veya halkın başına geçecek faydalı bir kişi dilerse,

3104. Ey bilge devlet adamı, her geçen gün önlemini bilgi ile alan devlet adamı ne der, dinle;

3105. Ülkede yardımcı çok olsa da daha fazlasını iste ki ülke düzene girsin, büyük bey de gülerек yiyip yatsın, huzur içinde yaşasın.

3106. Ülkede faydası dokunan zeki kişiler çok olursa; beyleri huzura kavuşur, düzeni bunlar sağlar.

3107. Benim akrabalarımın arasında (böyle biri) yok değil, böyle bilgisi çok olan biri vardır.

3108. Her türlü erdem sahip, düşünceli ve uyanıktır; hangi işe el atarsa (o işte) her zaman başarılı olur.

3109. Hâl ve hareketleri dürüst, adı da Odgurmış'tır; bütün iyiliklere el sürmüştür.

3110. Fakat bu dünyadan yüz çevirdi, kalkıp daha gitti; gönlünü her türlü kuşkudan temizledi, rahatlattı.

[117a] 3111. Tanrı'ya ibadet ederek kendine zahmet çektiriyor, ibadetle günah hastalığını iyileştiriyor.

3112. Onun erdemi benimkinden yüz kat üstündür, halkın seçkini ve insanların önde gelenidir.

3113. Benim o akrabam yanımda olursa, onun bilgisi her işte (bizim) rehberimiz olacaktır.

3114. Böylece hükümdar, gönülden inanarak huzura erecek; dünyaya hükmedecek ve sevinç içinde yaşayacaktır.

3115. Hükümdar dedi: "Benim arzum, dileğim budur. Onu bulursam gönlüm ona inanır ve güvenir."

3116. Ey zeki, onu bana yakınlaştır; bu iş için nasıl bir hazırlık yapman lazım?

3117. Onu buraya nasıl davet edelim? Oraya davetçi olarak kimi göndersek uygun olur? Söyle.

3118. Mektup ile mi yoksa (elçi) gönderip sözlü mü davet etmek gerekir? Uygun olanı hangisi ise sen o şekilde yap.

Ögdülmiş'in Hükümdara Cevabı

3119. Ögdülmiş cevap verdi, bu sözü söyledi; "Hükümdarın sorusuna kendisi cevap verdi."

3120. Akrabamın varlığını ben size arz ettim; gelir mi, gelmez mi? Bunu bilemem.

3121. Eğer gelirse çok iyi olur, söze çokça saygı gösterdi (demek), eğer gelmezse fermana değer vermedi (demektir).

3122. Acaba hükümdar sinirlenecek mi? O dürüst insan, acaba beni ayıplayacak mı?

3123. Hükümdar dedi: "Ben sana soru sordum, sen de bildiğin sözünü bana söyledin."

[117b] 3124. Çağır, gelirse gelir; eğer gelmezse, sözüme itaat etmezse neden (seni) ayıplayayım?

3125. Sen onun her türlü erdemlerini övdün, o erdem için ben o eri isterim.

3126. Bilgili, akıllı dediğin için ve (onun) nefse olan öcünden dolayı onu arzuladım.

3127. Bilgili, akıllı kişi insandır; ondan başkası tamamen hayvan sürüsü gibidir.

3128. İşi bilse bilgili, akıllı (kişi) bilir; iş yapılırsa bilgili, akıllı (kişi) tarafından yapılır.

3129. Şimdi bu söz açıkça buna benzer; ey meşhur yiğit, sen bunu dinle!

3130. Bütün zor düğümler bilgi ile çözülür; bilgi sahibi ol, akıllı ol ve aklınla yaşa.

3131. İşlerini bilgi ile yap, ayrıca doğruyu da bil; bu gün gafil olma, öğrenmeye devam et.

3132. Onun sadece bana değil, sana da faydası dokunacaktır; akrabandan sen de hem fayda göreceksin hem de hoşnut olacaksın.

3133. Senin akraban var, insanın akrabasının olması gerekir; eğer akrabası yoksa kişi arkadaş edinmelidir.

3134. Bak, ülkenin başı olan kişi çok güzel söylemiş: Akrabası olan kişi, en güçlü kişidir.

3135. Akrabası olan kişinin ünü ve sanı; arkadaşı olan kişinin adı ve sözü büyüktür.

3136. Akraban yoksa git, akraba edin; arkadaşın iyi olursa akraban gibi olur.

Ögdülmiş'in Hükümdara Cevabı

[118a] 3137. Ögdülmiş cevap verdi: "Saadetli hükümdar, onu gerçekten dilerse çaresini bulayım."

3138. Hükümdar buyurursa ben kendim gideyim, sözümü söyleyeyim ve onu çağırayım.

3139. Bilgiden, akıldan sözler seçerek, aklımı ve dilimi kullanarak her türlü dil dökeyim.

3140. Ayrıca hükümdar da kendi eliyle mektup yazsın; o zeki kişi, hükümdarın buyruğunu dinlesin.

3141. Bana inansın, benim söylediğimi düşünmesin; buyruğu da dinlesin ki kaçıp durmasın.

3142. Her ne kadar kendim söz söylesem de hükümdarın buyruğu olan bu yazılı sözü başkadır.

3143. Ey ipek gibi asil soyu olan, ne der dinle: Beyin buyruğu halkın gönlünü avlar.

3144. Bilgili kişi de güzel söylemiş: Beyin sözü düğümlenmiş gönlü açar.

3145. Beyler kullara sıcak, samimi konuşursa kul yıllarca yaşasa da onu unutmaz.

3146. Hangi beyin dili yumuşak ve tatlıysa büyükten küçüğe bütün halkı onu sever.

Hükümdarın Ögdülmüş'e Cevabı

3147. Hükümdar dedi: “Şimdi uygun olanı buysa mektubumu yazayım, ona (yani onu kandıracak) tuzak olsun.”

3148. Senin gitmen gerekirse hazırlığını yap, işte ben de mektubumu yazdım.

XXXVIII.

Hükümdar Kün Togdı'nın Odgurmuş'a Mektup Yazıp Gönderdiğini Söyler

[118b] 3149. Divit ve kâğıt istedi, mektubunu yazdı; mektup sayesinde işini düzenledi.

3150. Tanrı'nın adıyla sözüne başladı: “Yaratan, rızık veren, bağışlayan (Tanrı'm).” dedi.

3151. “Tanrı'mın adını yazdım, bu at her türlü derde devadır.” dedi.

3152. Tanrı'ya çokça hamd ve binlerce sena ederim, onun için fanilik yoktur.

3153. Bütün hareket edenleri diledi ve yarattı, canlılara rızık verir ve (onları) hayatta tutar.

3154. O muktedirdir, dürüsttür ve adaleti sağlayandır; yaratmış olduğu bütün varlıklara gücünü yettirir.

3155. Mavi göğü yarattı, güneşi ve ayı aydınlattı; karanlık gece ve aydın gün, ay ve yılın hesaplanması (için yaratılmıştır).

3156. Bu evreni yarattı ve bu evren hiç durmadan döner; Tanrı'nın hükmü ve takdiriyle hareket eder.

3157. Yaratmadan önce kaza ve kaderi tayin etti; kadere razı ol, boyun eğ ve uy.

3158. Ne dilediyse yaptı, ne dilerse de yapar; ne dediyse oldu, ne derse de olur.

3159. Ey zeki, hükümdardan selamlar; bu mektubu hatır sormak ve esenlik dilemek için yazdım.

3160. Acaba sağlığın ve rahatlığın yerinde mi? Feleğin yükünü nasıl taşıyorsun?

3161. Senin iyi yaradılışını ve (yaşama) tarzını duydum, bu zamanda sana denk ve eş birinin olmadığı söyleniyor.

3162. Tanrı şimdi sana lütfetmiş; bilgi, erdem, anlayış ve akıldan nasip etmiş.

3163. Bu şekilde olan yaradılışını duydum ve ey güzel yüzlüm, seni arzuladım.

[119a] 3164. Bu Ögdülmüş'i, akrabanı gönderdim, o sözümü ve anlayıp bildiğini sana ulaştıracaktır.

3165. Yakınların, kardeşlerinden uzaklaşmışsın; köy, kent halkından yüz çevirmişsin.

3166. Kalkıp tek başına ibadet etmek için dağa çıkmışsın, bu ibadet çok uzun (sürmüş).

3167. Akrabaların sana neler etti? Neden yüz çevirdin? Bana açıkça söyle.

3168. Eğer sana zulüm, baskı yapıldıysa buraya gel, bu sıkıntını, endişeni bana anlat.

3169. Ben kudretimle sana hakkını vereyim; bu yerde sevinç içinde hep gülererek mutlu yaşa.

3170. Akrabanın akrabaya faydası dokunur, insanlar bu kazanç sayesinde tat alır.

3171. Akraba ve kardeşler ile barışmak gerekir; eş, dostla beraber olmak gerekir.

3172. Hangi (işte) uygunluk ve yakınlık varsa o işte fayda vardır; bunu iyice düşün.

3173. Bu şair ne der, dinle: İki kişi birbirine uygunsa (bu birliktelikten) her zaman fayda görürler.

3174. Kara toprak ile mavi su birbiriyle uyuştu; orada binlerce çiçek gülerek açıldı.

3175. Akraba ya da arkadaşlar birbirleriyle uyum içinde yaşarlarsa, onlar bir karından doğmuş, yani kardeş gibi olurlar.

3176. Eğer ibadet etmeye gittiysen şehirde de ibadet edebilirsin, dinin yolu budur.

3177. Köyde, şehirde ibadet ve kutsallık daha çok vardır; dikkat edersen orada yeterince yoktur.

3178. Öncelikle bilgi öğren, sonra çokça ibadet et; bilgisiz ibadetin faydası nasip olmaz.

[119b] 3179. İki türlü kişi insan olarak adlandırılır; biri öğretene, biri de öğrenendir.

3180. Bu ikisinin dışında hepsi hayvan sürüsü sayılır; istersen bunu, istersen de onu seç.

Hükümdarın Odgurmış'a Öğüdü

3181. Şimdi sen hangisisin? Bana açıkça söyle! İkisinden biri ol, üçüncüden kaç.

3182. Emek vererek her şeyi öğrenip bilgi edindiysen şimdi, onu kullan.

3183. Eğer öğrenmediysen bilgi öğren, ondan sonra ibadetlere başla.

3184. Bilgi veren ve bilgi ile ibadet eden ne der, dinle;

3185. Tanrı ibadetini bilgi ile öğren, yap; bilgi bütün (kötülüklerin) kapısına mühür olur.

3186. Bilgi ile (yapılan) ibadetin binlerce sevabı vardır; bilgisiz ibadet ederse sevap bulamaz.

3187. Bak, bilgili kişinin uyumasının sevabı, bilgisiz kişinin etmiş olduğu ibadetinden daha çoktur.

3188. Köy ve kentte ibadet daha çoktur; o yerde ibadet edersen (köy ve kentteki ibadetin) yarısını bile bulamazsın.

3189. Ey oğul, senin oradaki ibadetinden biri namazdır; bir diğeri de tuttuğun oruçtur.

3190. Bundan başka orada hangi ibadet (mümkündür)? Bana söyleyip gösteriver.

3191. Sen şimdi zahit adını aldın, bu adın sana ibadetinin felaketi oldu.

[120a] 3192. Şimdi, kendini bununla aldatırsan bu ibadetin heba olur; sözünü kes.

3193. İbadet edilmeli ve halktan onu gizlemeli; ibadet çok olsa da onu az görmeli.

3194. İnsanın iyisi ibadet ederse kapısını kapatır ve halktan gizler.

3195. Bu sözün manası ne der, dinle; ey özü iyi (insan), işini bu söze göre yap.

3196. Eren kendini insanların huzurunda gizledi; yüz yıl ibadet etti, onu da az gördü.

3197. İbadetini gizleyerek yap, biri görmesin; bu söz sırrım idi, (şimdi) söyledim.

3198. Buraya gel, köy ve kentte ibadet et; bütün iyiliklere kapı aşılsın.

3199. Halka faydalı ol, (halkın) ihtiyacını gider; akrabaya gönül ver, yakınlık kur.

3200. Bunca öksüzü, dulü, körü, kötürümü ya da aksayanı gör.

3201. Cemaatle farz olan namazları kıl, fakirlerin haccı olan Cuma namazlarını kıl.

3202. Helal dünya (kazancı) kazan, fakirlere dağıt; insanlara yardım et, onları destekle ve (hak ettiklerinin) karşılığını ver.

3203. Bu saydığım hizmetlerin hepsi ibadettir; bu ibadet ile herkes rahat eder.

3204. Bunların hepsini terk ettin; ey asil soylu, sen yalnızca namaz (kıldın) ve oruç tuttun.

3205. Namaz ve oruç tamamen kendi menfaatindir; kendi menfaatini dileyen vicdansız olur.

3206. İnsanlara sadık olan, insanların üstünü ve seçkini güzel söylemiş;

[120b] 3207. İnsanın iyisi, kendi menfaatini bırakıp sıkıntı çekerek başkalarının menfaatini dileyendir.

3208. Kişi merhametli ve tatlı gönüllü olmalıdır; iyi ve kötüye karşı acıyarak adaletli davranmalıdır.

3209. İnsanoğlu yaşarken faydalı olmalıdır; faydası olmayan kişi doğarsa ölmesi gerekir.

3210. İnsanın iyisi, insanlara faydalı olur; bu iyi insan halkı memnun edendir, onların eksiklerini giderendir.

3211. Herhangi bir kul (sadece) ibadete güvenirse Tanrı'yı memnun etme yolunu bulamaz.

3212. Tanrı'nın senden razı olmasını istersen, sözünle Müslümanın memnuniyetini dile!

3213. Tanrı senin ibadetine muhtaç değildir; kulluğunu yerine getir, iyi ad dile.

3214. Her kimin adı kulsa onun işi ibadettir; bütün ibadetsiz kulların adı (sadece bir) mecazdır.

3215. İbadet et ibadet, durma, kulluk budur; ibadetine dikkat et, bu yolu sıkı tut.

3216. Bilgisi geniş olan bilge çok güzel söylemiş; ey cömert, bunu işine uygula.

3217. İbadetim çok diyerek güvenme; ibadet et, Tanrı'ya ibadet eden değerlidir.

3218. Tanrı'ya ibadet et, bu senin kulluğundur; ibadet ettim diye anlayışı unutma.

3219. Ey Odgurmuş, şimdi ben seni çağırıyorum (diye) beni kendi menfaatini diler deyip düşünme.

3220. Eğer gelirsen (bu işin) faydası, kazancı senin (olur); gelmezsen de bana bir zararı yoktur.

3221. Ben seni halkın iyiliği için çağırıyorum; bu iyilik halkın menfaatidir, karşı koyarak (buna) engel olma.

[121a] 3222. Dikkat et, benim bu söylediğim sözleri doğru buluyorsan, oradan kalkıp buraya gel.

3223. Benimle beraber ol, bana yardım et; fakirleri destekle, mal mülkle onlara iyi davran.

3224. O senin için sevap, benim için de iyi addır; gücü her şeye yeten Tanrı sana iki dünyayı da nasip edecektir.

3225. Beni iyiliğe sevk et, kendin de iyi ol; insan iyi kişinin sayesinde iyi yola girer.

3226. Şimdi benim iyilik etmeme sebep ol; ey yiğit, Tanrı sana da iyilik verecektir.

3227. Fars bilgisi ne der, dinle; Fars bilgelerinin şöhreti meşhurdur.

3228. (Halkın) beyi halka karşı iyi ve güvenilir olursa bütün halk onun faydasını görür ve saadet içinde yaşar.

3229. Kendin iyi olmanı dileme, beyinin iyi olmasını dile; bey iyi olursa halkın faydası olur.

3230. Halk iyi olursa sadece kendileri için iyi olurlar; beyleri iyi olursa halk gün görür, mutlu yaşar.

3231. İnsan diye söylerler, o insan kimdir? İnsan, insana faydalı olan, işleri düzenleyendir.

3232. Bütün insanoğlu iyi olanı sever; bu iyi olan nerededir? Onu öveyim.

3233. Bu iyi, halka faydalı olandır; bu fayda sayesinde halka zevk yaşatandır.

3234. İyi insan halka karşı merhametli olur; merhametli ol ki iyilerin başı olasın.

3235. Bunları söyledim, sözümü yazıyla bağladım; sözümü bitirdim, kalemi de kuruttum.

3236. Ay yüzlüm, daha da söyleyecek ne sözüm varsa akraban sana sözlü olarak ulaştıracaktır.

[121b] 3237. (Hükümdar) mektubu dürdü, bağladı; üzerini mühürleyip uzatıp verdi, Ögdülmüş gelip aldı.

3238. Hükümdar dedi: “Ey bilge, git ve ne kadar uygun söz varsa ona ulaştır.”

3239. Çabala ve onu şimdi bana getir; ey yiğit, bana onsuz, boş gelme.

3240. Bilgili kişi ne der, kendin dinle; zeki elçi gönder, sözünü ona emanet et.

3241. Şimdi ben sana ne gibi bir söz emanet edeyim; ey doğru gönüllü, bütün sözler sendedir.

3242. Nasıl söylenmesi gerekirse öyle söyle; uygun olan ne ise sen öyle yap.

3243. O iyi hâl ve hareketi ile iyi eğitilmiş olan Ögdülmüş “Baş üstüne” diyerek kalkıp çıktı.

3244. Atına bindi ve eve doğru yola koyuldu; gelip atından indi, yakasını ve kuşağını çözüp içeri girdi.

3245. Güneş geri döndü, başını yere yaklaştırdı; dünyanın parlak yüzü isle karardı.

3246. Perçemini aşağıya bıraktı ve parlak yüzü kapandı; sevimli zülfü yukarı aşağı (her tarafı) kapladı.

3247. Kalkıp abdest aldı ve yatsı namazını kıldı; döşek istedi ve yattı, azıcık uyuyuverdi.

3248. Korkarak uyandı, başını kaldırdı; gökyüzü isle (yüzü kaplanmış) siyah bir zenciye dönüşmüştü.

3249. Kalkıp abdest aldı ve sabah namazını kıldı; dua etti ve tespih çekti azıcık da bekledi.

3250. (Güneş) ipek kalkan gibi kabarak omuzlarını kaldırdı, gülen parlak yüz gibi dünya aydınlandı.

3251. Atını tutup hemen eyerledi; evden kalkıp akrabasına doğru gitti.

[122a] 3252. Akrabasına yaklaştığında atından aşağı indi ve yürüyerek ulaştı.

3253. Ulaşıp eliyle yavaşça kapıyı çaldı; Odgurmuş ibadetini bıraktı, kalkıp çıktı.

3254. Kapıyı açtı, çıktı; akrabasını görünce kucaklaştı, yüzünü gözünü öperek selamlaştı.

3255. Elinden tutup hemen eve soktu; yer verdi, elinden tutarak oturttu.

3256. Akrabasını görünce pek çok sevindi; Tanrı’ya çokça övgüler söyleyerek şükretti.

3257. İnsanın ayrılıp daha sonra isteyerek gelip (tekrardan) sağ salim kavuşması ne güzel bir sevinçtir.

3258. Akrabadan uzaklaşıp (daha sonra) gelip kavuşması, yakınlık kurması ne güzeldir.

3259. Bak, sadık bir akraba, akrabasıyla arkadaş gibi yakınlık kurması ne güzeldir.

3260. Bak, akrabanın akrabaya sadakatle ve sevgiyle yakın olması ne güzeldir.

3261. Akrabasına gönül arkadaşlığı ve yakınlık gösteren sadık akraba ne der, dinle;

3262. Birbirini kaybetmiş olan herkes birbirleriyle görüştüğünde üzüntüleri kısılır, sevinçleri uzar.

3263. Bak, insanlar ayrılıp (sonra tekrardan) bu iki insanın sağ salım kavuşması ne güzeldir.

3264. Odgurmuş akrabalarını sordu; Ögdülmüş “Sağlıklılar, iyiler.” diyerek haber verdi.

3265. Odgurmuş tekrar sordu: “Sana ne oldu? Niçin geldin? Şimdi bana anlat.”

3266. Ben senin hükümdarın yanında ve halka bilginle faydalı olduğumu duydum.

[122b] 3267. Sen halkın yükünü boynuna yüklemişken onları bırakıp neden geldin ki?

Ögdülmüş’in Odgurmuş’a Cevabı

3268. Ögdülmüş cevap verdi ve dedi ki: “Ey güzel yüzlüm, seni arzuladım.”

3269. Şimdi seni göreyim, endişe ve kaygı bağını çözeyim diye kalkıp geldim.

3270. Seni görmeyi çok isterdim, bugün sana geldiğim için huzur buldum.

3271. Seni görmediğimden beri çok zaman geçti; görmeyi arzu ediyordum ama zaman bulamadım.

3272. Zamanı şimdiymiş, işte buradayım; sana kavuşmanın şükrünü kılıyorum.

3273. Ey sadık kuzum, insanoğlu sağlıklı olduğu sürece dileğine kavuşmuş.

3274. Zamanın (çabucak) geçtiğini çokça sınamış ve (birini görmeyi) arzulamış olan kişi ne der, dinle;

3275. İnsanoğlu hayatta ise dilediğini bulur; sağlıklıysa da gidenler, ayrılanlar tekrardan kavuşur.

3276. Sağlık dile, dilek dileme; sağlık dileğe kavuşmak için destektir.

3277. Tanrı sonunda bana dileğimi verdi; sağlıklı bir şekilde sana kavuştum.

3278. Bundan başka bir sözüm daha var; eğer dinlersen onu da söyleyeyim.

[123a]

XXXIX.

Odgurmuş Ögdülmiş İle Münazara Yaptığını Söyler

3279. Odgurmuş cevap verdi ve dedi ki: “Sözünü dinledim, sözümü dinle!”

3280. Yakınlık gösterdiğin için Tanrı sana binlerce sevap ve iyi ad versin.

3281. Ey bilgisi yüce olan, kişi dilediği gibi yolunu yürürse ona sıkıntı değmez.

3282. Tecrübe sahibi olan kişi ne der, dinle; ey hoşgörülü insan, onun manasını anla.

3283. Hangi işe arzu ve dilekle yönelsek her adım attığımızda bu arzu (o iş için) destek olur.

3284. İsteyerek adım atılırsa uzak yer yakın olur; yüzünü gördüğü zaman can sahibini bulur.

3285. Ögdülmiş tekrar dedi ki: “İşte benim bu kaygılanmam senin için bu yüzden susmuyorum.”

3286. Köyü, kenti, akraba ve arkadaşlarını bırakıp gittin; insanlardan uzaklaştın, arkadaşın ya da tanıdığın kimse yok.

3287. Sen yalnız başına ağır bir yük yüklendin; çıplak, aç ve kötü bir halde yaşıyorsun.

3288. Akrabaların gönülleri her zaman senin için kaygılanır; görmek için geldiklerinde seni bulamayınca gönülleri çırpınır.

3289. İnsanoğlu hiçbir zaman yalnız olamaz; sen burada yalnız başına kalırsan nasıl hastalanmazsın, hastalanırsın.

3290. Bu kaygı beni evde yatırmadı; endişe ve kaygıyla başa çıkamadım.

3291. Tanrı cehennemi sadece senin için yaratmadı; bu azapların tamamını senin için buyurmadı.

[123b] 3292. Nasıl bir şeydir bu? Neden bu kadar zahmet çekiyorsun? Bana açıkça söyle, bileyim.

Odgurmuş'ın Ögdülmüş'e Cevabı

3293. Odgurmuş cevap verdi ve dedi ki: “Bu sözü işittim; cevap vereyim, sen de dinle!”

3294. Senin söylediğin bu söz sadakattir, akraba ve yakınlık işaretidir.

3295. Akrabanın sıkıntılarını akraba çekmezse, paylaşmazsa; akraba olmayan bir yabancı nasıl paylaşabilir ki?

3296. Ben de akraba ve yakınlardan ayrılarak bu yere nasıl geldiğimi ve burada neden yaşadığımı (söyleyeyim).

3297. Şimdi dinimin selametini ve kendi iyiliğimi bu yerde gördüm.

3298. Onun için bu yerde yaşamaya geldim ki yalnız kalıp Tanrı'ya ibadet edeyim.

3299. Bu dünya işine katılmış olan kişi ibadet ve ahiret işini yapamaz.

3300. İnsan bütün bu halka (yaratılan her şeye) kapıları tamamen kapatmayınca, Tanrı'ya ibadet edemez.

3301. (İnsan) ibadetten zevk almak için heves ve nefsin boynunu iyice kırmalıdır.

3302. Takva sahibi kişi ne der, dinle; hevesle din işi tam olarak yapılamaz.

3303. Bak, heves ve nefis büyük düşmandır; bu ikisi ibadet eden kulu yoldan çıkarır.

3304. (İnsan) hevese kapılırsa, esiri olur; bedenim arzusuna kavuşursa beni (kendine) kul eder.

[124a] 3305. Hevese yenik düşme, akılla onu kes; beden başkaldırırsa bilgi ile onu ez.

3306. Böyle olduğu için ben köyü, kenti bırakıp ağır yük yüklenerek bu yere sığındım.

3307. İnsanlardan farklı olduysam da (onlar hakkında) boş söz söylemem, gıybet etmem.

3308. Ey kardeşim, “Yalnız yaşıyorsun.” dedin; ey arkadaşım, Tanrı'nın zikri bana yeterli bir arkadaşır.

3309. Yakınlardan, akrabalarından uzak olduğum (zaman) açlığımı ya da tokluğumu onlara yük etmemiş olurum.

3310. Halkın gönlü yufka gibidir, onu gözetmek zordur; (halkın) gönlü kırılırsa düşman Tanrı'nın adaleti ile karşılaşır, bu da ona yeter.

3311. Benden halka nasıl fayda olmazsa aynı şekilde benden zarar da görmeyecekler.

3312. Fayda, zarar, iyi veya kötü tamamı Tanrı'dandır; bak, Tanrı'nın takdiridir.

3313. Bu arştan aşağıdaki kara toprağa kadar var olan her şey, bütün (yaratılanlar) sadece Tanrı'ya muhtaçtır.

3314. Ey meşhur, insanlar arasında ne var? Fayda mı, zarar mı? Sen çok iyi bilirsin.

3315. "İbadetin nasıl faydaları var?" diye soruyorsun; ibadet kulluktur, kula kapıları açar.

3316. Kul adı bu yüzden kula unvan oldu; dağa çıkmalı ve gece gündüz ibadet etmelidir.

3317. Her şeye gücü yeten Tanrı (ibadetini) uygun görse de, görmese de ve (kula bu) ad verilme de dilde ibadet her zaman olmalıdır.

3318. Bu yalnızlığımın bana zararı yoktur; beden ve din esenliğini bununla (yalnızlıkta) buldum.

3319. Bu beyti söyleyen ne der, dinle; dışını görme, manasına ve içine dikkat et.

[124b] 3320. Ey kardeşim, insanlara katılmayı övdün; (insanlara) nasıl katılayım ya da arkadaş olayım?

3321. Dikkat et, bir düşün! Bu gün bana geldiğinden beri ben ibadetten uzak kaldım.

3322. Sadece, bir tek sana katıldığım için, seninle arkadaşlık ettiğim için bu kadar zararı dokundu; kendini zorlama!

3323. Bak, şimdi insanların arasına girersem elim ibadete ne zaman degecektir?

Ögdülmiş'in Odgurmuş'a Cevabı

3324. Ögdülmiş cevap verdi ve dedi: "Sözünü dinledim, sen de yüzünü çevirme ve dinle!"

3325. Senin söylediğin bu sözler öyle olabilir (fakat) dikkat edersen gerçekten (bunlar sadece birer) bahanedir.

3326. İnsan hayattayken insanlara faydalı olmalıdır ki adını yaşatsın ve kendini yüceltsin.

3327. İnsan onun bir iyiliğini bile görmezse onun hayat nişanesi, belirtisi nedir?

3328. İnsan evlenmeli ve çokça çocuk sahibi olmalıdır; ere “Çocuksuz” demek ağır bir hakarettir.

3329. İnsanların seçkini ne der, dinle; neslin kesilmemesinin çaresi kadındır.

3330. Çocuksuz (ölen insanlar) öldüklerinde pişman oldular ve: “Ey bizden sonra gelenler, çoluk çocuk sahibi olun!” (dediler).

3331. (Ölen) babanın geride oğlu kalmışsa (bu ölen babayı) “Diri” den başka bir adla adlandırma.

3332. Kişi çocuksuz ölürse soyu kesilir, dünyada adı yok olur ve yeri boş kalır.

[125a]

Odgurmuş’ın Ögdülmüş’e Cevabı

3333. Odgurmuş cevap verdi ve dedi: “Bu doğrudur, bunun başka, farklı bir tarafı daha vardır.”

3334. Eğer çoluk çocuk iyi ve temiz yaradılışlı olursa aynen senin dediğin gibi olur.

3335. Eğer kötü olursa, seni inletir; sen ölünce seni hemen unutacaktır.

3336. Senin adını kötüleyecektir, başta ulu kişiler ve yabancılar senin hakkında beddua ile sövecekler.

3337. Çoluk çocuk düşmandır, o düşmana ne gerek var? Düşmansız hayat daha da güzeldir.

3338. Düşmandan nasıl rahatlık ve huzur gelir; düşman adı zarara tanıklık eder.

3339. Derin bilgisi olan kişi ne güzel bilgi verdi; oğul ve kızın adı, insan için kaybolmayan kazılmış, oyulmuş bir izdir.

3340. Bilgilerin sözü şimdi buna benzer; dikkat edersen, hoşgörülü olan doğru söylemiştir.

3341. Sen çoluk çocuk diyerek kendini üzersin; bu zahmetleri bilen çoluk çocuk nerede?

3342. Sen haramı toplarsın, sen gittiğinde kalır; sen inleyerek git, onlar arzularına kavuşsunlar.

3343. Evlenen kişiyi gemiye bindi say; gemiye binen kişi denizin ortasına gelir.

3344. Çoluk çocuk dünyaya gelirse gemisi kırılır; gemisi kırılırsa suyun içinde kim hayatta kalır?

3345. Çoluk çocuk babası bağışlanmalıdır; çoluk çocuk babasının yemeği zehirdir.

[125b] 3346. Hayırsız çoluk çocuk babası (annesini öldükten) sonra onların adını anmaz.

3347. Yaradılışı kötü, hâl ve hareketleri cefacı olan böyle çoluk çocuktan ne zaman vefa olur?

3348. Çoluk çocuğun babası her tür zahmeti üstlenir; bela ve mihneti ise fil gibi taşır.

3349. “Arkadaş, akraba, dost edinmelisin.” dedin, bu iyi bir şey (fakat) yükünü yüklenmek zordur.

3350. Bilgisi sağlam olan bilge ne de güzel söylemiş; İnsanın gönlü yufkadır, onu korumak zordur.

3351. Ey oğul, bu gönül sırça gibidir; iyice korumalısın ki kırılmasın.

3352. Gönül nazlıdır, şöylece tecrübe edilmiştir; sıcakta çabucak erir, soğukta donar.

3353. Arkadaşın gönlü kırılırsa gizli düşman olur; düşman nerede olursa (orada) binlerce kargaşa olur.

3354. Hayat düşmandan dolayı tatsızlaşır; düşman olursa (her şey) uygunsuz olur.

3355. Ey cesur kahraman, düşman her ne kadar küçük olsa da sen onu büyük say.

3356. Sinek, file büyük düşman oldu; fili ısırıldığı zaman çokça sıçratır.

3357. Düşmanı olan ve düşmanla savaşıp hayatını geçirmiş olan kişi ne der, dinle;

3358. “Düşmanım küçük.” deyip gafil olma; “Niçin korkayım?” deyip bu söze güvenme.

3359. Düşmanın varsa gafil olma; düşmana düşman, asile asil ol.

[126a]

Odgurmuş’ın Ögdülmiş’e Cevabı

3360. Ögdülmiş söze başlayıp cevap verdi; “Söz dinle, gönlüne al.” dedi.

3361. Tanrı bu dünyayı bilerek yarattı; helal yiyecek ve içecekler yaratıp gönderdi.

3362. İyi arkadaş edinip (onlara) katılmalı; (insanın) iyi arkadaşı olursa iyi işler yapar.

3363. Kişi faydalıysa o kişiye katıl; kişiye faydalı olmak kişinin kazancıdır, bunu bil.

3364. Ey cömert, bu yalnız yaşayan yabani kişi başka kişiye faydalı olamaz.

3365. İnsana faydalı olmayan insan ölüdür; ey meşhur kahraman, faydalı ol, ölü olma!

3366. İnsanın arkadaşı ve akrabası çok olursa ülkede adı yayılır ve işleri düzene girer.

3367. Bu dünya içinde bu kişi dileğine kavuşur; eğer cenneti dilerse bu onun için de destektir.

3368. (Dostlar) endişe ve kaygı olursa kendini feda eder; sevinç olursa sevinir, gözü sevinçle parlar.

3369. (Dostlar) erdemini yayar, bütün halka söyler; kusurunu görürse kapatır ve gizler, (kimseye) söylemez.

3370. İnsan yatarsa (insanı uykusundan) uyandıran düşmanıdır; (insanın) kusurunu ve erdemini halka bildiren de düşmanıdır.

3371. Düşman olmazsa kişinin kahramanlığı, adı ve aslı ülkede nasıl belli olacak?

3372. Şimdi kimin erdemi çoksa onun dengi olmayan düşmanı da çoktur.

[126b]

3373. Kim erdemli ve asil soylu olursa kıskanç olan halk o kişiye düşman olur.

3374. Bak, iyi insanın düşmanı belli olur; kötü olana düşman yoktur, kötü insan ölüdür.

3375. Hangi insanın (etrafında) düşman ordusu toplandıysa o insanın diğer insanlardan erdemi daha çoktur, bunu bil!

3376. Düşman ile savaşarak insanın adı büyür; düşmanı olmayan insanın adı yükselmez, yerde yatar.

3377. Bak, erdemli insan ne der, dinle; insan erdem ile dilek ve arzularına kavuşur.

3378. Bak, binlerce düşmanı her gün onun hakkında bin kez konuşmazsa o kişi nasıl bir insan olur?

3379. Bak, binlerce köpeğin sesini duyunca kovalanan ve köpekten kaçan kurt mu olur?

3380. “Yalnız olduğum zaman kişiyi çekiştirmem.” dedin; “Boş söz söylemem.” dedin.

3381. İnsanlar arasında yaşamazsan, (etrafında) insan olmazsa kimin hakkında konuşacaksın?

3382. İnsanlar arasında yaşayıp da dilini gözettiği için başköşede yer bulan kişi insandır.

3383. (İnsan) kaba söze yumuşak cevap vermelidir; acı söylemeler tatlı söz söylemelidir.

3384. İnsanlarını yükünü çekmeli, yük yüklememelidir; cefa etseler de sessizce vefa göstermelidir.

3385. Gönlünden öç ve kinlerini gidermelidir; gönlünde var olanlar dilinde de olmalıdır.

3386. İyilik ile adı ve sanı yayılmış olan insanların iyisi ne der, dinle!

3387. İnsana kaba söz söyleme, kaba sözden dolayı insanın gönlü yıllarca sızlar.

[127a] 3388. Seni kim söverse sen onu öv; o küstah olur, sen de asil sayılırsın.

3389. Cefa edene vefa göster; insan olan vefa gösterir, kötü olanlar cefa eder.

3390. Yakın akrabaların ve kardeşlerin senden uzaklaşırsa ey dost, sen onlara yakınlık göster.

3391. Eğer zalimler sana zulmederse sen onları bağışla; din yolu budur.

3392. Kul ve cariyeler hata ederlerse sen onları bağışla; bu hatayı bağışlamış olmanın sevabını (diğer dünya için) azık yaparsın.

3393. Erliğin adını yüklenen kişiler sabırla ölümü bekleyerek yaşar.

3394. Ey asil soylu, bugün sen yalnız olarak bir eve girip (yaşayınca) nasıl bir iyilik bulabilirsin?

3395. Gözünle huzur, arzu ve nimet görmedin; gümüş, cevher, altın ya da bakır bulmadın.

3396. Senin sarayın, köşkün, yerin ve suyun yok; at, koşum, kız veya oğul hani? Hiçbiri sen de yoktur.

3397. İnsanların üzerinde senin gücün ve hâkimiyetin yok ki kendine engel olup iyi bir ad kazanasın.

3398. Şimdi hangi malı mülkü buldun da onu terk ettin; hangi deli sana zahit ismini verdi?

3399. İnsan çok olanı bırakıp aza kanaat ettikten sonra bu insan (zahitlik) kuşağını bağlayıp zahit olur.

3400. Herkes dilediği şeye sahip olamayınca zahit olur (çünkü) sabırdan başka bir çare bulamaz, durur.

3401. Bak, kişi binlerce arzusuna kavuşup arzularına mertçe yüz çevirdiği zaman er olur.

3402. Yedirmeli, içirmeli, fakirlere bağışta bulunmalı; gönülden bağlanarak Tanrı'ya ibadet etmeli.

[127b] 3403. Gelen (dünya nimetlerine) dünyaya gönül bağlamamalıdır; (bu gelen nimetler) giderse acı çekip suratını asmamalıdır.

3404. Eğer arzularına eli değerse, arzularına kavuşmayı başarabilirse kendini tutmalıdır, gönlüne ve diline hâkim olmalıdır.

3405. Dikkat edersen bu sözün anlamı şu söze yakındır; ey dürüst yaradılışlı, dinle ve bu söze göre iş yap.

3406. Kim ki herhangi bir şeye gücü yeter fakat onu yapacağı yerde kendini tutarsa erenlerin eridir.

3407. Binlerce arzusuna kavuştuğu zaman kendine engel olan kişi bu erden de daha iyi erendir.

Odgurmuş'ın Ögdülmüş'e Cevabı

3408. Oğurmuş cevap verdi, dedi ki : “Doğruyu söyle! Ey ay yüzlü, dileğın nedir?”

3409. Ne söylediysem sözümü yererek, beni de azarlayarak cevap verdin.

3410. Açıkça bana söyle, dileğın nedir? Her ne isteyeceksen benden açık sözlülükle iste!

Öğdölmiş’in Oğurmuş’a Cevabı

3411. Öğdölmiş cevap verdi, dedi ki: “Ben bir istek üzerine geldim, sözümü açıkça söyleyeyim.”

3412. Bu hükümdar Kün Togdı seni duydu; kendisine gerekli olduğun için beni gönderdi.

3413. Seni görmeyi çokça arzuladı; beni de seni davet etmem ve götürmem için sözcü olarak gönderdi.

[128a] 3414. Her ne kadar zor gelse de gitmelisin; hükümdara ulaşp bir görünmen gerekir.

3415. Hükümdar çok iyi bir sultandır; halka karşı sadık ve sevimlidir.

3416. Her kim hükümdarın yüzünü görürse kutlu olur; her iki dünyada da tamamen saadete kavuşur.

3417. Dünyayı yöneten, ülke (işlerini) kavramış olan bu ülke beyi ne der, dinle;

3418. Adil, dürüst olan bey şüphesiz saadettir; saadetinden herkese nasip ulaştırır.

3419. Dürüst beyin adı nerede ünlenirse oraya gitmek gerekir, kişi saadetini onda bulur.

3420. Bu göğün direği doğruluktur; töre bozulursa gök yukarıda duramaz.

3421. Adil beyler hayatta olmasalardı Tanrı yedi kat yeri bozardı.

3422. (İnsan) dürüst olan beyin yüzünü görürse kutlu olur; sevaba ulaşır hem de günahlarından arınır.

3423. Bilirsin, benim bu gün adam olmamın sebebi hükümdardır, (hükümdar) benim desteğim ve dayanağımdır.

3424. Tanrı akıl ve bilgi verdi; (böylece) bütün iyiliklere ulaştım.

3425. Halka faydalı olmam ve halkın yükünü taşımam için, her türlü iyilik için Tanrı bana yardım etti.

3426. El ele verip zor düğümleri çözmek için hükümdar bu gün seni de istiyor.

3427. Şimdi beni sana davetçi olarak gönderdi; ey cesur kahraman, beni yalnız gönderme!

3428. Hükümdar kendi eliyle yazıp sana mektup gönderdi; ne söylediğini okuyup gör.

[128b] 3429. Mektubu çıkardı, eliyle sunup verdi; Odgurmuş mektubu aldı, (biraz elinde) tutup açtı.

3430. Mektubu okudu, uzun bir süre düşündü ve dedi ki: “Hükümdar sözleriyle değerli bilgiler vermiş.”

3431. Şimdi hükümdar “Gel” diyerek çağırmış; bütün iyiliklerini sayarak anlatmış.

3432. Bak, bu işler benim için büyük işlerdir; bu konuda ne yapılması gerektiğini söyle, bana akıl ver!

Ögdülmiş’in Odgurmuş’a Cevabı

3433. Ögdülmiş cevap verdi ve dedi ki: “Hükümdar (daima) senin hakkında konuşur, hiç susmaz.”

3434. Konuşmaya başladığında sözlerinde hep senin adın var; seni görmeyi dört gözle bekler.

3435. Gönül kimi arzulayarak sevmişse her söze başladığında dilinden onun adı düşmez.

3436. Bu beyti oku, kendini sevdirmiş kişi ne der; gönlün tokluğu sevgilinin yüzüdür.

3437. Gönül kimi severse gözünde onu görür; gözü nereye bakarsa onun yüzü uçar, görünür.

3438. Gönülde ne ise arzu ve dileği, ağzını açtığında dilinde ve sözünde de o vardır.

3439. Odgurmuş cevap verdi ve dedi ki: “Ey kahraman, bana akıl ver, uygun olanı nedir?”

3440. Sadık akrabamsın, yakınımsın, akıl ver; akrabalık hakkını öde!

3441. Bu iş için senden akıl istiyorum; bilginle buna uygun olan öğüdü ver!

[129a]

3442. Sen kardeşsin, yine de istersen (kendini) arkadaş say; arkadaşla kardeş ikisi de aynıdır.

3443. Bugün bana sadık ve dürüst olan sensin; ne yapmam gerektiğini söyle, ben sana güvenirim.

Ögdülmiş'in Odgurmuş'a Cevabı

3444. Ögdülmiş cevap verdi: "Ey kutlu, sen bana bunu sorma!" dedi.

3445. Hükümdar beni sana davetçi olarak gönderdi; şimdi sen bana nasıl danışırsın?

3446. "Gidelim" demekten başka sözüm yok; ben sana nasıl "Gitme" diyebilirim.

3447. Bak, (sarayda) seninle olmak (benim için) çok faydalıdır; akıllı insan, kendi menfaatini dileyen kişiyle fikir alışverişi yapmaz.

3448. Bilgili Çigil ne der, dinle; ey bilgisiz dinle, boyun eğ ve eğil.

3449. Kendi menfaatini dileyene söz danışmamalısın; ey kutlu kişi, sana faydası olmaz.

3450. Ey kardeş, danışırken kendi menfaatini dilemeyen kişiye danış!

3451. Kendi menfaatini dileyen kendi menfaati için (akıl verir); bak, (sana uygun olmayanı) kendi menfaati için zorla kabul ettirir.

3452. Bazı işleri insanlara danışmak gerekir; (sonuç olarak yine de) gönlünün onayladığı işi yapmak gerekir.

3453. Kendine en sadık olan yine sen kendinsin; başkasına sorma, sözün kesildi!

3454. Ne yapılması gerektiğini sen bilirsin, kendine danış; benden bu iş için akıl isteme.

[129b]

3455. Seni almak için oradan yürüyerek geldim; şimdi nasihatim şudur: "Yürü, buradan kalkıp gidelim."

3456. İnsanlar arasındaki sevap, iyilik açıkçası bu yerde bulunmaz.

3457. Köy ve kent içindeki iyiliğin nasıl olduğunu şimdi sana açık seçik anlattım.

3458. Bilirsin, bu söylediğim sözler gerçektir; tek olan Tanrı'm bilir ki senin için iyilik diledim.

3459. İnsanlardan kaçırıyorsun, insanlar ne yaptı? İnsanlara katıl, insanların işini yap.

3460. Müslümanların işlerini yap, sıkıntılarına çare ol; Tanrı cennette sana başköşede yer verecektir.

3461. Gönlünü, dilini dürüst tut, Tanrı'ya ibadet et; nerede istersen (orada) saadet içinde yaşa.

3462. İnsanların arasında insansız yaşama; insanların kusurunu görme, kendini (kendi kusurunu) gör.

3463. Şimdi bu beyit buna benzer; ey bilge, bunu oku,(okuduktan) sonra işini ona göre yap!

3464. Nereye istersen oraya git, iyi ol; asil soylu (olmayı) isteme, kendin iyi ol.

3465. Bak, iyi insan aslını unutmaz; nerede yürürse yürüsün (her zaman) iyi yolda yürür.

3466. İnsanın iyi olması gerekir, hâl ve hareketleri iyi olursa nerede isterse (orada) binlerce sevince kavuşur.

3467. Bu iyi olan her yerde iyidir; (insan) iyiliğin karşılığında iyilik bulur.

3468. Sen iyi davran, kötü olma; nerede istersen (orada) yaşa, korkma!

[130a]

XL.

Odgurmuş Ögdülmiş'e Dünyanın Kusurlarını Söyler

3469. Ögdülmiş cevap verdi ve dedi: "Ben senin sözlerini dinledim, sen de benim bu sözümü dinle!"

3470. Bu dünya kendini sana çok sevdirmiş; bütün kusurları sana erdem gibi görünmüş.

3471. Sana şaşmam, (daha önceki) örneklerde de vardır; herhangi bir şey sevildiği zaman kusuru yok olur, (görünmez).

3472. Ey ülkenin büyüğü, dünya kendini sana sevdirdiği için bütün kusurları erdem olmuş.

3473. Bu sevmiş olan kişi ne der, dinle; sevene, sevgilinin kusuru erdemin başıdır.

3474. Ey şöhretli, sevgilinin nişanı açıkça şudur: sevgilinin kusuru erdem olur.

3475. Senin dünyayı sevmiş olduğunun işareti budur: (dünyanın) nice kusurlarını gönlün erdem saymış.

3476. Sen bu dünyayı bana nasıl översin? Ben sana onun kusurlarını söyleyeyim.

3477. İnsan (Hz. Adem) günah işleyince, Tanrı (onu) cezalandırdı; güçlü olan Tanrı bu dünyayı (ona) zindan etti.

3478. Zindanı sen neden arzulayıp dilersin? Dilek, saadet, destek cennetin içindedir.

3479. Tanrı dilediği kulunu seçerse ona dünyayı (dünya malını) vermez (böylece) yolunu temizler.

3480. Bu dünya saadeti iyi değildir çünkü Tanrı'dan uzaklaştırır, dinin de felaketi budur.

3481. Bak (insanoğlu) zengin olursa halka tepeden bakar, kibirli olur; alçak gönüllülük ise fakirlikle olur.

[130b] 3482. “Tanrı benim.” diyen insan delisi, dünyayı diledi ve it gibi (yaşayıp) gitti.

3483. Bak, insan çıplak doğar ve çıplak gidecektir; dünya (malını) toplamaya ne gerek var? Yine de (o mal dünyada) kalacaktır.

3484. Ey ölecek olan, (bu dünyaya) niçin aldanırsın? Sen (bu dünyada) sadece iki günlük konuk olacaksın.

3485. Bilirsin hayat ölüm içindir; ölüm hazırlandı, zamanını bekler.

3486. Dünya kapıyı açtı, bir kapı daha yani ölüm kapısı da açılır ve bütün yaratılanlar (o kapıdan) girer.

3487. Sen iki günlük davet için göz göre göre kendini zorla ateşe atma!

3488. Dönek dünya vefasızdır, saadeti (devamlı) döner; ne verdi ise yine çabucak geri alır.

3489. Bak, (bazen) bir şeye hayat verir, ama bazen bir günde farklı şeyleri çağırır, (farklı şeylere hayata verir).

3490. Dikkat edersen dünya bir gölge gibidir; kovalarsan kaçar, kaçarsan da seni kovalar.

3491. Dikkat et, bu söz şimdi buna benzer; ey dürüst gönüllü, bunun manasını anla!

3492. Kim (dünyayı) kovalarsa bu dünya ondan kaçır; sen de ondan kaçarsan o seni kovalar.

3493. Bu dünya malının dine de kini vardır; mümkün olsa dünyadan onu (dini) çeker (yok eder), buna dikkat et!

3494. Bu dünya süslenip kendini gösterir; süslü gelin gibi heyecanlandırır.

3495. Gönül verdiysen, kocakarı yüzünü (gösterir); yakana yapışır, asla sözü gitmez, kesilmez.

3496. Yine yaradılışı vefasız, hâl ve hareketleri dönektir; beyiyle birlikte üç ayı bile tamamlayamaz.

[131a] 3497. Her kim ona gönül bağlasa, yazık hayatı ona heba etmiş olur.

3498. Bu hayatın her günü çok değerlidir; onu boş işlerle geçirirse (doğru) olmaz.

3499. Bak, hayat bütün iyiliklere sermayedir; ey kahraman, sen onu boşa harcama!

3500. Bu dünya malının bu üçünden başka (niteliği) yoktur; o ya helal, ya şüpheli ya da haramdır.

3501. Bu dünya (önce kendini) sevdendir, bak sonunda da seni sürer; huzur ile avutur sonra da çabucak sıkılır.

3502. Helale hesap, harama da ceza var; ayrıca eğer şüpheliyse ondan iyice sakın!

3503. Sevinçle besleyip tamamen şişmanlatır; endişe ve kaygıyla tekrar zayıflatır.

3504. Sevince dikkat edersen sonu kaygıdır; (insan) sevinç içinde yaşarsa bak, sonra kaygı (içinde yaşar).

3505. Ucu nimet ise dibi de mihnettir; başı mihnet ise ucu da nimettir.

3506. Uyanık ve takva sahibi olan kişi ne der dinle; bu dünyadan uzak dur! Felaket getirecektir.

3507. Bak senin zenginliğin fakirliktir; sana göre kim fakirse (asıl) zengin o dur.

3508. Sana kim söver ve öfkelenirse yarın kara yer katında acıyan etiyle sana öcünü verir (sen öcünü almış olursun).

3509. Bu biriktirdiklerin dağılacaktır; bu topladıkların saçılacaktır.

3510. Gidecek olan günden güne senden uzaklaşır; gelecek olan da çabucak kendini sana yaklaştırır.

3511. Gidecek olan için zaman çabucak geçer; öbür dünya çabucak gelir, buna inan.

[131b] 3512. Gidecek olana bilgili kişi gönül vermez; sakın ve akıllı olan kişi gelecek olan için hazırlanır.

3513. Ölümü bilen kişi kendini sevdirmez; ölümü gören kişi de kendini avutmaz.

3514. Yolculuk yapan kişi evini yolda yapmaz; göç eden kişi malını evde bırakmaz.

3515. Sen konuksun ve bu dünya senin için bir konaktır; konağında çok fazla sevinçli olma!

3516. Bu yüzden bu dünya malı çok da iyi değildir; (dünya malı) kimin olursa onun davranışlarını ve adetlerini değiştirir.

3517. Abdal malını mülkünü (diğer dünya için) değiştirdi; zahit bu dünyanın temelini görüp (onun geçici olduğunu anladı ve) onu terk etti.

3518. Bu tuzakçı (dünya) sana görünmez bir şeydir; bu dünya malı da (tuzağa düşmek için) saçılmış yemdir.

3519. Bu dünyada insanın kendisi gafildir; eğer tuzağa düşerse kendini bile unuttur.

3520. Şimdi, bu dünya işlerinden sakınan kişi ve şairlerin başı ne der, dinle!

3521. Bütün bu dünya (malı) bir kişide toplansa, huzur ve saadet içinde bin yıl yaşasa da

3522. ne faydası var? Sonunda (gideceği yer) kara toprağın koynudur; onun durağı kara toprağın çukurudur.

3523. Geçirdiğin hayat sana düş olacaktır; ne yaptıysan karşılığı denk gelecektir.

3524. İşte o gün pişman olursan pişmanlığın bir faydası olmayacaktır; ne yaptıysan, yıllar, aylar ve günler buna tanık olacaktır.

3525. Bütün dünyanın tadı bu üç şeydir, üçünün de tadı aynı şeydir.

3526. Ey ülkenin büyüğü, bu üçünün bütün tadı ve sevinci (için) diğer üçüne değme!

[132a] 3527. En önce (hastalık) insan için ölüm habercisidir; ey kötü insanoğlu, ölümden tat yoktur.

3528. Ondan sonra da oğul ve kızdır, oğul ve kızın yükünü yüklenmek zahmet olur.

3529. Bu akıl veren ne der, dinle; kadın, oğul ve kız erkeğin gücünü keser.

3530. Kadınla sohbet etmek çok güzel bir zevktir (ama) bunun karşılığında soğuk suyla yıkanmak çok zordur.

3531. Tat nerede ise tatsızlık da onunla beraberdir; tatlı nerede olursa olsun sonunda acı vardır.

3532. Eğer hayatın tadı bunlar ise dünyanın sohbet, tat alma yolu tatsızdır.

3533. Bu tatlı hayata (karşılık) acı ölüm (var); (ölüm) aydınlanmış günümü gece gibi karartır.

3534. Dünyanın bütün tadı bu üç şeydir; ey asil soylu, karşılıklarını duydun.

3535. Bu dünya tadı ve beden (insana) düşmandır; bu iki düşmanın ağı (her yere) yayılmıştır.

3536. Üçüncü düşman da bu din hırsızdır (Şeytandır); Tanrı bunların zararını yaşatmasın.

3537. Bunlardan en katı, en kötü düşman (bedendir); kargaşanın çoğu bedenden gelir.

3538. Tanrı adını anarsan her zaman şeytan gider, kaçır; dünyayı terk edersen, senin ardında kalır.

3539. Ölüm seni yakalayana kadar seninle kaldığı için (ölümden önce) bu bedeni nasıl yok edeceğiz?

3540. Bilgili bilge çok güzel söylemiş; bilgelerin sözünü dinlemek gerekir.

3541. Beni sıkıntıya düşüren de acı çektiren de bedendir; bazen güldürür, bazen de ağlatır.

- [132b] 3542. Onun isteğine uyarak dünyayı gezinirim; bazen aç bazen de tok yatarım.
3543. Bir arzuma kavuşursam bir başkasını ister; eğer birine kavuşursa her şeyi bulur.
3544. Hizmet ederek bu bedeni bastıramadım; merhametli Tanrım, sen tutup bastırır!
3545. Bu beden kötü yaradılışıdır, onu semirtirsen daha da kötü olur.
3546. Bak bedene, tam bir av köpeği gibidir; semiz olursa sahibinin hakkını bilmez.
3547. Karnı doyarsa ava gitmez yatar; sahibinin dileğini tamamen bırakır (yerine getirmez).
3548. Beden tıpkı küçük bir çocuğun yaradılışı gibidir; onu doyurursan istediğin yere koşturabilirsin.
3549. Bedeni.....insan bilge olur; istediğin gibi olmasını dilersem (bedenin) istediklerini vermemelisin.
3550. Hayatın tamamı üç gündür; bundan ötesi birkaç gün ortası ve gece durağıdır.
3551. Birisi yarındır, bir diğeri de dündür, geçti; hayat bugündür, (insan) yarına ulaşır mı?
3552. Bundan sonrası (nasıl bir) hayattır? Onu hayattan sayma, açıkça söyledim.
3553. Kadınla sohbet etmek bu erkeklik ateşini bir saatliğine söndürmek içindir.
3554. Bu ateşi nasıl söndürürsen söner, (kadın) ister güzel olsun isterse de çirkin olsun, (onu) kucaklar.
3555. Boğazın zevki tamamen karnı doyurmak içindir; karın doyarsa bu faydalı bir şeydir, faydalı bir iş yapmaktır.
3556. Karın doyunca arpa ya da helva fark etmez, birdir; artıp tamamı kalır, gireceği yol dolar.
- [133a] 3557. (İnsanoğlu) şeker, helva ya da yenilecek darı varsa (yer); doyup yatsa sabah yine aç kalkar.
3558. Fakir olsa da hiç şüphesiz gönlü ve gözü zengin olan ve takva sahibi fakir ne der, dinle;

3559. Sen dünya nimeti olarak tatlı şeyler yedin, ben ise gücümün yettiği ölçüde kepek ve darı yedim.

3560. İkimiz de eşit derecede doyup gece yattık, gelmiş olan günüm ve saatim geçip gitti.

3561. Dünyayı (dünya malını) ne kadar toplarsan topla sen ölümlüsün, sana kalacak olan (seninle götürebileceğin) hiç şüphesiz iki bez parçasıdır.

3562. Ölümünden sonra kara yer altında (mezarda) zengin ve fakir eşittir.

3563. İki günlük geçici dünyayı bulup yaşıyorum diye neden kendini aldatırsın?

3564. Dünya (malını) toplayınca açgözlü oluyorsun, ölüm de seni yakalamak için açgözlü davranıyor.

3565. Hayat, huzur her geçen gün senden kaçır; bu ölüm çok kötüdür, senin kökünü keser.

3566. Hayatta olan şüphesiz ölecektir; hangi gün öleceğini bilen yoktur.

3567. Küçükse sakalının çıkmasını umar, çıkarsa beyaz olmasını umar.

3568. Sakalın beyazlaşınca ölüm geldi (demektir); ölüme çare yoktur ayrıca silah da (ölüme) engel olamaz.

3569. Bu dünya için kendini ateşe atma, göz göre göre zorla kendini yakma!

3570. Bak, bu dünya malı acı su gibidir; ne kadar içersen de doyamazsın, dilin bile ıslanmaz.

3571. Bu insanoğlu kuru kuma benzer; nehir girse bile açgözlünün gözünü doyurmaz.

[133b] 3572. Dikkat edersen dünya işi seraptır; insan tutayım diyerek tutmaya çalışırsa kaybeder.

3573. Dikkat edersen (bu dünya) seraptır, gözden uçar; ne kadar kovalarsan o kadar kaçır.

3574. Bedene taviz verme, boyun eğme; (onun) avuntusu ıstırap ve dileği oyundur.

3575. Geçirdiğin hayat geri gelmeksizin gider; bu kalan hayat da belirsizdir.

3576. Bu var olan günlerinin hepsini heba etme; çabuk ol, ölüme hazırlan, ibadet et!

3577. Bak, bütün bulanıklıktan arınmış ve uyanmış olan kişi ne der, dinle;

3578. Dün geceni geçirdin; sonraki günler de geçer demelisin.

3579. Geçirdiğin ve geçireceğin (günler) arası sadece bir duraktır; hayat bu kadardır sesini yükseltme!

3580. “Burada hayat heba oldu.” dedim; zaman geçip gitti, pişmanlıklar yaşadım.

3581. Bugün sen beni şehre, köye çağırıyorsun; nefsim (beni) esir alırsa hani, kurtaracak olan nerede?

3582. Beden bir düşmandır, öyle bir düşmandır ki her yere tuzağını ve ağını yaymıştır.

3583. Dilediği gibi yaymasına izin verme, gayret et ve diren; ey yiğit, bedene payını verme, diren!

3584. Hevesin boynunu kırmış ve kendine hâkim olmuş kişi ne der, dinle;

3585. Ey yüce bilgili, bedene esir olma; bedene esir olursan dinini feda ettirir.

3586. Bütün işlerini hevesine uyarak yapan kişiye “bilgili” demek uygun olmaz.

[134a] 3587. Her zaman bedene nasibini veren kişi, hiç şüphesiz bilgisiz olandır.

3588. Ey arkadaş, heves ve arzularına kendini baş eden kişiler akılsız ve ölüdür.

3589. İşte bu dünya böyledir; bütün kusurlarını söyledim, sen anla!

XLI.

Odgurmuş'ın Ögdülmiş'e Cevabı

3590. Ögdülmiş cevap verdi ve dedi: “Ey kutlu insan, sen söyledin, ben de dinledim.”

3591. Her ne kadar dünya hali böyle ise de sen kendine hayat yolunu acılarla doldurma.

3592. Bu geniş dünyayı zorla kendine dar etme; günahkâr kuluna Tanrı'nın fazileti vardır.

3593. Azabı çoksa rahmeti de çoktur; günahkâr için rahmet azizdir.

3594. Azabından çok kork, rahmetini dile; ibadet et, bu kulluk adını (ona) ulaştır.

3595. Dünya halkının tamamı kent ve köyleri bırakıp büyük yük yüklenerek kalkıp dağa çıksa,

3596. dünyanın tamamı bozulacaktır, boş kalacaktır; bütün insanoğlunun soyu kesilecektir.

3597. Yine bütün insanlar bu dünyayı dileyip geceyi gündüze katıp (onun peşinden) koşarsa

3598. ibadetlerini bırakıp, dünya ve cehennemi dileseler de cennet boş kalmayacaktır.

3599. (Tanrı) bütün yaratılanlar için iki ev yarattı; birinin adı cennet, diğerrinin adı cehennemdir.

[134b] 3600. Tanrı kula iki göz ve iki kulak verdi; biri dünyaya bakarsa, biri de ahirete bakmalıdır.

3601. Uzanıp tutmak için iki el verdi; biri ile dünyayı tut, diğeri ile de ahireti tut.

3602. Yürütmek için iki ayak verdi; biri buraya (dünyaya) adım atarsa diğeri de oraya (ahirete) atmak içindir.

3603. Akıllı, uyanık kişi ne de güzel söylemiş; gafil olma, sakın (yoksa) zarar değecektir.

3604. Tanrı bu iki dünyayı yarattı; birini bulursan acele et, diğerrini de iste.

3605. Kudretli Tanrı, bütün insanoğlunu acıkan ve doyan (varlıklar olarak) yarattı ve onlara bu adı (verdi).

3606. Sırtına kıyafet ve boğazına da yemek gerekir; ey arkadaş, hayatın ilacı budur.

3607. Sırtı örtecek bir elbise ve boğaz için yemek; ey arkadaş, yaşayanlar için bunlardan vazgeçmek imkânsızdır.

3608. Helal dünya (nimeti) bulmalı ve kazanıp yemelidir; ondan (helal kazancından) alıp fakire dağıtmalıdır.

3609. Bu boğaz keşke insana yük olmasaydı; bu yük ve boğaz insanın her zaman gücünün yetmediği bir şeydir.

3610. Her zaman Tanrı'nın adaletinden korkarak, faziletinden de her zaman ümitli olarak yaşa.

3611. (İnsanoğlu) bu ikisi ile kulluk yolunu buldu; yol budur, kulluk yolundan şaşma!

3612. Bilgisize nasihat ve bilgi veren kişi çok da güzel söylemiş;

3613. Ümit ve korkuyu sen kendine kanat yap; bu ikisinin üzerindeki yoldan yürü.

3614. Tanrı'nın buyruğunu yerine getir, kendi kulluğunu yap ki saraya uçarak giresin, huzur içinde gezinesin.

[135a] 3615. Ümit ve korku iki kanat gibidir; bu ikisi ile uçan göğe yol bulur.

3616. Günahım çok deyip ümidini kesme; ibadetlerine güvenip gafil olma!

3617. İbadet et, kulluğun tamamı ibadettir; kimin adı kul ise ibadet etmelidir.

3618. Tanrı'nın buyruğuna değer ver, değersiz görme; değersizlikten dolayı kötü olmasın.

3619. Özün ve sözün iyi olsa da insanların en kötüsü olarak kendini bil!

3620. İşte ben bu bildiklerimi sana arz ettim; bu sözlerime göre iş yap, karşılığını alacaksın.

3621. Eğer bu söylediklerimi uygulamazsan, ey kahraman erim, cevap ver, ben uygulayayım.

3622. Sözler uzadı, hiçbir faydası yok; daha da uzatmanın başka bir yararı yoktur.

Odgurmuş'ın Ögdülmüş'e Cevabı

3623. Bu Odgurmuş elini başına koydu; uzun uzun düşündü sonra başını kaldırdı.

3624. “Ey kardeş, sana zahmet oldu; sen kardeşliğini yapıp bana (bunları) söyledin.”

3625. Benim iyiliğimi düşünüp bu sözleri söyledin; Tanrı sana sevap versin, benim derdimi (kendi derdin) saydın.

3626. Ey kahraman yiğit, dikkat ettim, şimdi bu işte bana rahatlık, huzur görünmüyor.

3627. (Bu iş) gönlüme sinmedi, gönül bu işten çekinir; gönle sinmeyen işi yapmak tehlikelidir.

[135b] 3628. Sevenlere kendisini sevdirmiş olan gönlü temiz bilge ne iyi bilgi vermiştir.

3629. Hangi işi yapmak istersen iste önce sözlerini gönlüne danış.

3630. Başkalarına danış, bütün sorularını sor (ama) gönlüne sinmezse uzak dur!

3631. Kendine herkesten daha yakın olan sensin; gönlüne sinmeyen işi bırak, sözünü kes.

3632. Ey samur soylu, iş her ne ise, gönle sinmezse o işte fayda yoktur.

3633. Gönül bu işi severek kabul etmedi; şimdi ben de bu sözden hemen vazgeçtim.

3634. Ben senden özrümü diliyorum; ey insanların seçkini, beni bırakıver.

3635. Hükümdara faydalı olacak erdemlerim, yaradılışım, hâl ve hareketlerim, nasihat ve sözlerim yoktur.

3636. Ben dünyadan kaçtım, buraya geldim; ben oraya tekrar nasıl geri döneyim?

3637. Benliğim Tanrı'nın ibadetine bağlanmıştır; insana hizmet etmez, söyleyecek başka sözüm yoktur.

3638. Şimdi beni Tanrı'ya bırakıver; ey kahraman, sana duacı olayım.

3639. İkimiz arzulayıp görüşmek dilersek sen bana gelme, ben isteyip gelirim.

3640. Ben zahmet çekerim, sen huzur içinde yaşa; hükümdarın hizmeti ile halka faydalı ol.

3641. Yakınlık gösteren, isteyerek hizmet eden ve sadık olan bu kişi ne der, dinle;

3642. İnsan huzur bulsa ve mutlu olsa; dilediği arkadaşı düşündüğünden de yakın olur.

[136a] 3643. Bak, insan dileğine (ulaşmak için) yürüyüp gider, (yolda) yorulup kalmaz, dileğini bulur.

3644. Vefa ile ünlenmiş, sevilenlerin başı, sevinmiş olan kişi çok güzel söylemiş.

3645. Gönül ile yakın olursan uzak olan yer de yakın olur; yakınlık vefası (gönüldedir), gönle bak!

3646. Yakınlık hakkını vefa ile bulursan doğudan batıya kadar olan yer sadece bir ses mesafesindedir.

3647. Ögdülmüş cevap verdi: "Ben senin sözlerini dinledim, sen de benim sözlerimi dinle!" dedi.

3648. Sözüm bitti, sen sağlıcakla ve hoşça kal; hükümdara bir mektup ver, beni utandırma!

3649. Hükümdar sana kendi eliyle (yazıp) mektup gönderdi; ey bilge, karşılık olarak ona cevap göndermek lazım.

3650. Şimdi söylediğin sözleri dilinde tartıp ölçerek bana cevap ver, ben de ona göre hareket edeyim.

3651. Ey zeki bilge, hem sözlü söyle hem de mektup yaz; ben hükümdara döneyim.

Cevap

3652. Odgurmış cevap verdi, dedi: "Ey zeki insan, söyle eğer gerekirse mektup yazayım."

3653. Divit ve kâğıt istedi, kalemi (eline) aldı; hükümdara sözünü kesmeden mektup yazmaya başladı.

3654. Söze Tanrı'nın adıyla başladı: "Yaratan, rızık veren, bağışlayan (Tanrı'm)" dedi.

3655. Tanrı'ya bu dilimle hem de elimle sayısız senalar ve çok övgüler ediyorum.

3656. Bu kalabalık varlıkları ve sayısız canlıyı o yarattı; canlıları aç bırakmaz, rızık verir.

[136b]

3657. Tanrı birdir, fakat o ikiyi yarattı; onun birliği hesaba katılmaz.

3658. Şüphesiz o tek olandır, nasılsız ve nicesizdir; (ona) benzeyen yüzleri (insan) gönlünden uzak tutmalıdır.

3659. Ululuk ve yücelik ona (mahsustur); muktedir ve güçlüdür, her bakımdan tektir.

3660. Bütün bu kalabalık, sayısız kulu yarattı; dilediğine her türlü değeri verdi.

3661. Mavi göğü yarattı, yükseklerle kaldırdı; güneş, ay ve yıldız ile süsledi.

3662. Aşağısı kara toprak ve mavi sudur, yukarısı temiz hava ile ateştir.

3663. Dilediğini dilediği gibi yarattı; o zaman yardım ve desteğe ihtiyacı olmadı.

3664. Eğer isterse ibadetsiz kula değer verir; ibadeti kabul edilmiş kulu değersiz kılar.

3665. Dilediği dileği “Ol” dese olur; hükmünü her ne olursa olsun kesinlikle uygular.

3666. O iyi kılavuza ve doğru yol göstericiye, sevgili peygambere binlerce selamım (olsun).

3667. Hükümdara duacı olarak mektubumu yazdım; ey zeki, selam ve sağlıklıyla kal.

3668. Hükümdar yazı ve söz ile lütufta bulunmuştur; mektubunu okudum, sevindim.

3669. Bu güzel fermanda binlerce nasihat ile bütün bu sözleri bana lütfetmiş.

3670. Yine çokça iyilik, saygı, ihsanlar, yiyecek ve giyecek vaat etmiş.

3671. Dolaşan insanlar bu arzuyu elde etmek için tüm dünyayı gezerek dolaşırlar.

[137a] 3672. Ben hizmet etmeden bu iyiliği ve ihsanı bulursam saadet dolu hayatı nasıl bulmayayım?

3673. Lakin bunun birkaç kusuru da vardır; ben (şehre senin hizmetin için) gidersem (bu iyiliklerin) arkasından zarar gelecektir.

3674. Bunlardan biri hizmet edemememdir; bir diğeri de halka vefalı olamamamdır.

3675. (Bende) töre, usul, ayrıca (bu işe uygun) hâl ve hareket yoktur; töre ve usul bilmeyen bir hizmetkâr şüphesiz (hiçbir işe) yaramaz.

3676. İkincisi, bu dünyanın cefacı olduğunu bildiğim için cefa kılacaktır diyerek ben ondan önce cefa kıldım.

3677. Tanrı'ya sığındım ve kendi nefsimi dengeledim; Tanrı bu din ve imanımı korusun.

3678. Bana göre boğaz için yiyecek ve sırt için giyecek (lazım); bunların hiç biri, yaratan Tanrı'm ile değiştirilemez.

3679. Sana dünyayı verdi, esirgemedi; ey insanların iyisi, bana vermez mi?

3680. Yarattı, bu zamana kadar rızık verdi; ey dünya beyi, daha da rızık verecektir.

3681. Ey cömert kahramanım, tüm iyi, kötü, fakir ve zenginliği Tanrı'dan bilirim.

3682. Tanrı'nın kapısını tuttum, ibadet ederim; tüm halkın toplanacağı gerçek kapı budur.

3683. Sana veya senin kapına gelerek hayatımı (senin hizmetine) harcayıp neyi dileyeyim?

3684. Biz ikimiz de aynı düzeyde Tanrı kullarıyız; biz ayrıca aynı kulluk içindeyiz.

3685. Bu kulluğa (kulluk müessesesine) hizmet etmek uygunsuz olur; bu kişiye hizmetkâr demek değersiz olur.

3686. Uysal kişi bu sözü ne güzel söylemiş; ey iyi gönüllü, sen onu dinle!

[137b] 3687. Acıkan ve doyana hizmet etme; neden hizmet etmiş olmak için (kula) hizmet ediyorsun?

3688. Tek olan Tanrı'ya durmadan daima ibadet et; gece ve gündüz (diğer dünyanın) kapısını açık bulacaksın.

3689. Ey hükümdar, önce bu dört dileğimi yerine getir; ben de sana saygıyla ibadet edeyim.

3690. Hastalıksız bir hayat; yaşlılığı olmayan bir gençlik isterim.

3691. Sen beni her zaman hastalıksız, sağlıklı tut; kısmetimle zenginleştir ve asla fakirleştirme.

3692. Bu dört şeyi bana ver, ben de sana hizmet edeyim; bizzat kendim sevgili canımı sana feda etmeyi isteyeyim.

3693. Ey hükümdar, sen bana bunları verirsen; ben de sana kul olup yardım ederim.

3694. Bunları vermeye gücün yetmezse; benden ne üstünlüğün var? Bana açıkça söyle.

3695. Yiyecek, içecek, giysi var dersen benim de var; eğer dahası da gerekirse Tanrı'm verecektir.

3696. Saygınlık ve değersizlik Tanrı'dandır; ölüm ve hayat da ondandır.

3697. Bunu gerçekten bilen akıllı olandır; ey kudretli hükümdar, başka şekilde olması mümkün müdür?

3698. Ey asil bey, beni Tanrı'mın koruduğu gibi sen koruyamazsın.

3699. Geceleri benim seni korumam gerekir; beni o korur, açıkça söyledim.

3700. Sen kendin doymadıkça bana yemek ulaşmaz; yemek yeme ihtiyacı olmayan Tanrı'm önce beni doyurur.

3701. İhtiyaç duyduğum zaman (dileğimi) arz edecek birine gerek yoktur; o, dilim hareket etmeden bile sözümü anlar.

[138a] 3702. Hizmet ya da kulluk eden bana engel olamaz; hiç bir kibirli veya cesur kişi bana gücünü gösteremez.

3703. Eğer ben sana karşı bir kusur işlersem, sen beni bağışlamazsın; binlerce günah işlesem de Tanrı'm beni bağışlar.

3704. Günahkâr kulu ne der, dinle; bak, gönül sırrını açarak ne söyler.

3705. Ey hakikat sahibi, merhametli ve vefalı Tanrı'm; senden başka (daha merhametli ve vefalı) bir Tanrı bulamadım.

3706. İhtiyacım olduğu zaman sen bana istediklerimi verirsin; kötü olana, desteği olmayana sen desteksın.

3707. Hastalığıma şifa, üzüntüme sevinçsin; bunaldığımda dayanağımsın, yalnız hissettiğimde avuntumsun.

3708. Ey ulu Tanrı'm, güvencim, avuntum, sevincim, her şeyim senin rızan içindedir.

3709. Ben şimdi sana karşı çokça günah işledim; bu günahlarım senin rahmetinden çok daha azdır.

3710. Günahımı bağışla, sana bir zararı yoktur; beni cezalandırma, cezalandırmanın sana bir faydası yoktur.

3711. Ey hükümdar, bu dünya geçicidir; hayat günden güne tükenir, yok olur.

3712. Neye güvenerek uzun uzun düşüneceksin? Neyde bir tat bulup, mutlu olup kendini avutacaksın?

3713. Şimdi geçmiş gününü boşa geçirdiysen, gelecek geceni boşa geçirme.

3714. Geçen gün içinden sana gerekeni al; göçüren yani ecel geldiğinde hazırlığını yapmış ol.

3715. Ben bu durumu görürken sözümün hükümdara ne gibi bir faydası olur?

3716. Hükümdar beni yalnız bıraksın; bu yerde ben ona duacı olayım.

[138b] 3717. Ben şimdi bu kalan hayatımı dönüp dönüp (hep) Tanrı'mın rızasını istemekle geçireceğim.

3718. Sahip olduklarım yeterlidir, daha fazlasına gerek yoktur; ey tamahkar! Bu dünyanın dibi de kendi gibidir.

3719. Sırtım pek, boğazım da tok oldu; dünyanın başka bir faydası yok, yerin dibine batsın.

3720. Kanaat göstermiş olan ve kanaati sayesinde saadeti tamamlanmış olan kişi ne der, dinle.

3721. Dünyada boğazıma yetecek kadar yiyecek yedim; sırtıma da yetecek kadar kıyafet giydim.

3722. Hayatta olduğum sürece yiyeceğimi bulurum; eğer gerekirse de tek olan Tanrı'm bana yetecek kadar verir.

3723. Hükümdar beni faydalı olmam için çağırıyor ama benden daha faydalı olacak şey onun akli ve dilidir.

3724. Eğer devlet işine faydalı olur derse; sözümü açıkça söyledim, faydalı olabileceğim bir yer yoktur.

3725. Eğer halkın işinden bana bahsedersen; kardeşim sana bin erin işini yapar.

3726. Ey hükümdar, eğer beni iyi bilirsen; ey dürüst hükümdar, kendin iyi ol.

3727. Dünyada nam salmış her türlü yeteneğe sahip, binlerce eren; hükümdarın etrafında toplanmıştır.

3728. Benden hükümdara ne gibi bir fayda dokunabilir? Faydasız işi yaparsan tat vermez.

3729. Şimdi ben sana özrümü diledim; sen beni bırak, bana gücenme.

3730. Başka ne gibi söz söylemişsem, bunları edin (bunlardan haberdar ol); kardeşim dinledi sana ulaştıracaktır.

3731. Sözlerini bitirdi, mektubu katlayıp bağladı; uzatıp verdi, kardeşi mektubu aldı.

[139a] 3732. “Ben dileğimi, sözümü yazdım; ey gözüm, dilimin söylediklerini duydun.” dedi.

3733. Sözlü olarak sen bunları arz et, hükümdar da duysun; beni bırakıversin, üstümden elini çeksin.

3734. Elçi söz iletir, cevabı da ister; ey muktedir kişi, cevabı duydun, hükümdara ulaştır.

3735. Uç ordu hanı ne der, dinle; bunu bütün ülkeye ulaştırıp haber salmış.

3736. Emanet edilen sözü doğru ve tam söylerse, sözü değiştirmezse elçiye zeval yoktur.

3737. Bundan daha iyisini hükümdar söylemiştir; elçi söz söylerse onu cezalandırma.

3738. Duyduğu sözü olduğu gibi ulaştırırsa; elçiye ölüm yoktur, bunu kendine yakın tut (bu gerçeği bil)!

3739. Elçi dediğim bu sözcüdür; bu sözcü sözünü söylerse ölmez, hayatta kalır.

3740. Elçi emanet edilen sözü söylerse; ihsanda bulunmalısın, onu övmelisin. Kısaca söylemek istediğim budur.

Ögdülmiş’in Odgurmuş’a Cevabı

3741. Ögdülmiş cevap verdi, dedi “Senin söylediğin sözlerin ne olduğunu duydum.”

3742. Mektubun cevabını mektupta yazdın; ey zeki bilge, bana ver, ben vereyim.

3743. Ey kardeş, lakin şüphem budur; hükümdar seni tek başına bırakmayacaktır.

3744. Şüphesiz, hükümdar beni tekrar gönderecektir; ey yumuşak huylu, seni tekrar davet edecektir.

- [139b] 3745. Odgurmş cevap verdi, dedi: “Ey kardeş, bu sözü söyleme, gönlüm kırılır.”
3746. Ben bu yerden öteye gitmem; zahmet edip tekrar buraya gelme.
3747. İsteyip elde edemeyeceğin şeyi dilemek kötüdür; tutamayacağın sözü vermek de değersizdir.
3748. Tecrübe ederek bütün iyi ve kötüyü bilen, bilgisi derin olan kişi ne der, dinle.
3749. İstenip verilmeyen şeyi zorla isteme; dileyip bulamadığını zorla dileme.
3750. Yürüyerek ulaşamadığın yere yaya gitme; eğer gittiysen de sana kalan bir tek zahmet olur.
3751. Odgurmş tekrar: “Ey kahraman oğul, şimdi git; tekrar da gelme.” dedi.
3752. Ögdülmiş ayağa kalktı ve dedi: “Sana söyleyeceklerim bitti, ben gideyim.”
3753. Kardeşi, ögdülmişi yolcu etti; okuyup bildiği sözleri de ona aktardı.
3754. Ögdülmiş atına bindi, dönüp gitti; evine ulaşip geldi, attan indi ve yattı.
3755. Güneş yüzünü yere döndü, ışığını gizledi; gökyüzünün benzi samur gibi olup yükseldi.
3756. Dünya kömür gibi boyayı yüzüne sürdü; gören gözler yumuldu, uyanık olanlar uyudu.
3757. Ögdülmiş yatak dileyip yattı; birazcık uyudu, başını kaldırdı.
3758. Doğudan ateş gibi alevler budaklandı; (dünya), yeni gelin yüzünü açar gibi aydınlandı.
3759. Mercan kalkanı yükselip geldi; dünyanın benzi beyaz inci gibi oldu.
- [140a] 3760. Kalkıp evinden çıkıp saraya gitti; izin isteyerek hükümdara göründü.
3761. Hükümdar önce Odgurmş’ı sordu, sonra da; “Ey olgun kişi, söyle ne dedi?” dedi.

3762. Ne söyledi, işin ne oldu? Dileğin ne oldu, arkadaşın gelecek mi?
3763. Ögdülmiş kalkıp önce mektubu verdi; hükümdar alıp açtı ve dikkatlice okudu.
3764. Yüzü kızardı, sarardı sonra da gülümsedi; canı sıkılıp uzun bir süre öylece düşündü.
3765. “Kardeşim sert konuşmuş; fakat bu sözlerde hata yok, doğru söylemiş.” dedi.
3766. Doğru söz sert olur, o da (doğru) söylemiş; ben ona ipek gönderdim, o beni diken (gibi sözlerle) azarlamış.
3767. Şimdi, bana ne söylediğini söyle; duyduğun her şeyi bana anlat.
3768. (Ögdülmiş) duyduğu sözleri, (Odgurmuş’ın) nasıl söylediğini, sözün aslını hükümdara arz etti.
3769. Her türlü söz söylendi, her türlü konudan bahsedildi; akıl ve anlayış çerçevesinde o söyledi, ben de cevap verdim.
3770. Benim bütün sözlerime bir bir cevap verdi; ben ısrar ettiğimde ise gözlerini sıkıca yumdu.
3771. Her ne yaptıysam olmadı, buraya gelmedi; sözümü açıkça söyledim fakat gönül vermedi, razı olmadı.
3772. Hükümdar onun sözlerini işitti; sözü tamamen akıl, bilgi ve anlayış ile doluydu.
3773. Gönlü heyecanlandı, onu arzuladı; bak, gönül heyecanlanırsa kişi için sıkıntı olur.
3774. Dikkat edersen yiğitlerin başı güzel söylemiş; gönül olmazsa insan güçsüzleşir.
- [140b] 3775. Bu gönül beydir, ruh tamamen onun kuludur; beyi nereye giderse kulu da onu takip eder.
3776. Gönülden birçok arzu ve dilek dilese de dileği olmayınca destek bulamaz.
3777. Hükümdar yine: “Ey Ögdülmiş, senin kardeşin tamamen ermiş, kâmil olmuş bir kişidir.” dedi.
3778. Keşke onun sözlerini, yaradılışını, tavırlarını, bilgisini ve varlığını duymamış olsaydım.
3779. İşittim ve onu sevdim; gayret et, beni dileğime kavuştur.

3780. Benim kendi ülkemde bir dileğim olup da onu dileyip elde edemezsem uygunsuz olur, yakışı kalmaz.

Ögdülmiş'in Padişah Hükümdara Cevabı

3781. Ögdülmiş cevap verdi, dedi: “Ey hükümdar, ey halkın seçkin beyi, ey temiz yaradılışlı.”

3782. Kardeşime dönerken şu sözü söyledim: “Hükümdar beni tekrar gönderecektir ve ben sana geleceğim.”

3783. “Seni bırakmayacaktır ve en sonunda buraya getirecektir; bugün gel ve ona hürmet et.” dedim.

3784. Benim ümidimi keserek “Tekrar gelme, gelmeyeceğim; zorlama.” dedi.

3785. Hükümdar dedi: “Anladım, sözlerini işittim; bu söz kabul edilemez, tekrar git.”

3786. Gönül arzuladığı, istediği dileğini bulamazsa o nasıl (bir bey) olur?

3787. Kendi ülkesinde buyruğunu yerine getiremeyen bey, halkın huzurunda nasıl er ve yüce olabilir?

[141a] 3788. Büyüklüğün nişanı şüphesiz, dilediğini elde etmektir.

3789. Bu arzu da benim için hastalık oldu; bunu iyileştirmezsem gitmem, ölmem daha iyi olur.

3790. Bu beyti oku, ne der, dinle; ey gönlümün desteği, onun manasını anla!

3791. Şüphesiz, bütün hastalıklara ilaç, deva vardır; şüphesiz, o hastalığı iyileştiren hekim de vardır.

3792. Eğer gönül arzudan dolayı hasta olursa ve dileyip (istediğine) kavuşursa şüphesiz, iyileşir.

3793. Ögdülmiş dedi: “Ey saadetli hükümdar, dünyada çaresi, devası olmayan ne var?”

3794. Hükümdar huzur ve sıhhat içinde yaşasın; bu kulu, hizmetkârı da ona feda olsun.

3795. Hükümdara arz ettiğim bu sözler yüzünden yıllarca pişman olsam da bugün hiçbir faydası yoktur.

3796. Akıllı kişi sana ne der, dinle; ey kahraman yiğit, sözünü söyle.

3797. Söz söylememenin faydası çoktur; söyleyerek bu dilim beni pişman ettirdi.

3798. Sözünü söylemezsen (o söz) sana kul olur; eğer söylersen o seni kendine kul eder.

3799. Sözünü sakınarak söyle, acele etme, sabırlı ol; aceleyle söylenmiş olan sözün yarın pişmanlığını çekersin.

3800. Odgurmuş'ın davet edilince gelmeyeceğinden hiç şüphe etmezdim; o olgun bir insandı.

3801. Hükümdar bir dilese, ben bin kez dilerim; o bana her gün on misli fayda sağlayacaktır.

3802. Dileğim, onunla birlikte olmak ve el birliğiyle hizmet etmektir.

[141b] 3803. Her ne kadar ben onu zorladıysam, ısrar ettiysem; o da, o kadar direndi ve tadını kaçırdı.

3804. Tekrar gitmek gerekirse, ben gideyim; ne söylemek gerekirse, ben söyleyeyim.

3805. Hükümdar da yine bir mektup versin; mektubu okusun, bana inansın.

3806. Hükümdar dedi: “Ben bir defa mektup gönderdim, mektubuma cevap olarak da taş gibi dolu gönderdi.”

3807. Ona tekrar nasıl mektup yazayım? Ey zeki, mektup yerine benim mektubum, sözcüm sensin.

Ögdülmüş'in Hükümdara Cevabı

3808. Ögdülmüş cevap verdi: “Ey saadetli hükümdar, her ne kadar öyle ise de, sen yine de bir mektup yaz.”

3809. Elçi her ne kadar dürüst, iyi ve sakın olsa da mektup olmazsa, gönül söze inanmaz.

3810. Mektup, tanık isteyen kişi için bir tanıktır; tanık olursa hile işe yaramaz.

3811. Hükümdar dedi: “Eğer arzun buysa, söze başlayıp bir mektup yazayım.”

3812. Mektuba bütün bunları yazayım; ey bilge, ey zeki, mektuba güvenme.

3813. Ne söylenmesi gerekirse sen söylersin; onu çağır, gerekirse hile ile bana getir.

XLII.

Hükümdar Odgurmış'a Mektup Göndermiş

- [142a] 3814. Hükümdar divit ve kâğıt istedi; kalemi eline aldı ve mektup yazdı.
3815. Tanrı'nın adıyla söze başladı: "Yaratan, bağışlayan, rızık veren (Tanrı'm)." dedi.
3816. "Her şeye gücü yeten Tanrı'ya binlerce selam olsun; eğriye, doğruya dünya hükmünü ulaştırır. " dedi.
3817. O tektir, arıdır, ona hiçbir şey katılmamıştır; yoğu var eder, varı yok eder.
3818. O tektir, dilin, gönlün ve aklınla buna inan; ibadet et, gönlünü, dilini doğru tut.
3819. Her ne dilemiş olursa, dileği yerine gelir; neye "Ol" derse, dilediği olur.
3820. Bütün hareket eden canlılara rızık verir; hayatın eşi olarak ölümü gönderir.
3821. Saygı ve değersizlik onun hükmüdür; büyüğe ve küçüğe de bu yollar onun hükmüyle açılır.
3822. Onun ne istediğini bilen yoktur; ilahi takdiri uygular, bunun işleyişine engel olabilecek kimse yoktur.
3823. Tanrı'm doğru yolu gösteren sevgili peygambere binlerce selamımı ulaştırsın.
3824. Tanrı'm onun tüm arkadaşlarına da kesintisiz, devamlı olarak övgü ve salamımı ulaştırsın.
3825. Ey akıllı kemale ermiş, hükümdardan sana binlerce övgü ve selam gönderiyorum.
3826. Hatır ve gönül sormak için mektup yazıp gönderdim; ey zeki, ey bilge nasılsın?
3827. Ben sana kardeşini göndermiştim; senin bana gelmeni istemiştim.
3828. Buraya gelmeyi, benimle buluşmayı ve yüzümü görmeyi kabul etmedin.

- [142b] 3829. Mektubun cevabını kendin yazmışsın; sözlerini de kardeşin ulaştırdı.
3830. Mektubunu okudum, sözlerin anlaşıldı; kaçma, benim sözlerimi dinle.
3831. Sana şekerden daha tatlı sözler gönderdim; bana zehirden daha acı cevap verip gönderdin.
3832. Benim bu sözlerimi bir daha dinle; ey sadık erim, gönlüne al.
3833. Sen bu zahit adını bulduysan; adın zahit oldu, senin yerin de dağ oldu.
3834. Bak, bu şöhretle adın yayıldı; adın insanlar arasında büyük ve bilinir oldu.
3835. İbadet etmen tamamen bunun içindi; kendi nasibini zorla heba etme.
3836. Eğer halkın gözü ibadetine değerse, ibadetini görürse, bu ibadetin bozulur ve ibadetinin temeli yıkılır.
3837. Tanrı'ya yapılan bütün ibadetler gizli olmalıdır; bu gün, bu örtü halka açılmamalıdır.
3838. Tanrı en sevdiği kullarını gizledi; halk bu kulların arasında hangileri (Tanrı'nın sevdiği kulları) olduğunu bilemez.
3839. Buraya gel, köy ve şehir içinde yaşa; sen de halkın arasına katıl, karış seni bilmesinler.
3840. Helal dünya malı kazan, kendini besle; aç olanları doyur ve çıplak olanları giydir.
3841. İyi insan helal dünya malı kazansa; her iki dünyada da yiyecek ve giyeceğe sahip olur.
3842. Ey bana gelmeyen, bu sözü dinle; gönlü temiz ve sarığı büyük olan bilgili ne der dinle!
- [143a] 3843. Ey bilge, Tanrı'nın kullarına faydalı ol; insana faydalı olan kişiye insan denir.
3844. Ey zahit, ben seni bu yere Müslümanların faydası için ısrarla çağırıyorum.
3845. Buraya gel, faydalı ol ve onların ihtiyaçlarını gider; faydalı olmayan kişi insanların arasında (yaşayan) ölüdür.

3846. Kendi menfaatini dileyen insan mı olur? Bak, insan olan halkın menfaatini diler.

3847. Malını dağıtmak cömertlik değildir; canını, varlığını feda eden cömerttir.

3848. Kendini korumak merhamet değildir; bak, insanlara ehemmiyet veren kişi, merhametli kişidir.

3849. İyi insan derler, bu iyi insan nerede? Ey bilge, bana söyleyiver.

3850. İyi insan derler, bu iyi insan kimdir? Bu iyi insan, insanların dertlerine derman olandır.

3851. Ey iyi ve temiz kalpli kişi, ey bilgisi çok olan; bu söze dikkat et ve bu sözü anla.

3852. Düşün, bu söylediklerim doğru mudur? Eğer doğruysa nefsinı bastır ve kalkıp buraya gel.

3853. Uzun söylenmiş sözler can sıkıcı olur; akıllı kişiler az söz söyler.

3854. Şimdi, bu sözü yeterli gör ve başka bir şey söyleme; (beni) akla ve bilgiye tutsak kişi gibi sayma.

3855. Başka söylenecek sözüm kaldıysa da kardeşine emanet ettim, o sana ulaştıracaktır.

3856. Mektubu bitirdi, katlayıp sıkıca bağladı; kalem bitti, hattın kuruması için bıraktı.

3857. Mektubu aldı, üzerini mühürleyip Ögdülmiş'e uzatıp verdi, Ögdülmiş de hemen aldı.

[143b] 3858. Hükümdar yine dedi: "Ey Ögdülmiş, mektubu ver ve bildiğini de söyle."

3859. Uygun olan neyse onu da yap, gayret et; onu kent ve şehre çağırıp getir.

3860. Bu yere gelince istediği her neyse ben onu vereyim, onun hazırlığını yapayım.

3861. Ögdülmiş "Baş üstüne." diyerek kalkıp çıktı; o iyi arkadaş yürüyerek evine geldi.

3862. Ulaşıp evine girdi, inip oturdu; yedi, içti ve birazcık dinlenip yattı.

3863. Rumi kızı yüzünü yere gizledi; dünyanın rengi zenci yüzü gibi oldu.

3864. Gökyüzü tamamen karakuş rengine büründü; bütün dünya karakuş tüyüyle doldu.

3865. Yatak istedi, yattı ve kardeşini gördüğü zaman ne söylemesi gerektiğini uzun uzun düşündü.

3866. Azıcık uyuya kalıp tekrar uyandı; gece sönmüş kömür gibi karanlıktı.

3867. Uykusu kaçtı, ayağa kalktı; karanlık gece eteğini yukarı kaldırmıştı.

3868. Güneş doğdu, başını yerden kaldırdı; gülen yüz gibi parlak dişlerini göstererek gülümsedi.

3869. Kalkıp abdest aldı, sabah namazını kıldı; namazını eda ettikten sonra azıcık dua etti.

3870. Bir genç ile atını hızlıca hazırladı; kalkıp çıktı, sevinç içinde gülerek gitti.

3871. Varıp kardeşine yaklaşınca, ona olan hürmetinden biraz uzakta atından indi.

3872. Gelip ulaştı, yavaşça kapıya vurdu; kardeşi ibadetini bıraktı ve kapıyı açtı.

[144a] 3873. O hemen yürüyüp kapıyı açtı; elini tutup selam verdi.

3874. Olgurmuş elini tutarak girdi; öpüp, saygı göstererek ona başköşede yer verdi.

3875. “Ey kardeşim, neden zahmet ettin? Bana söyle buraya tekrardan neden geldin?” dedi.

3876. Açıkça sözümü söyledim, sen de onu duydun; neden ısrarla beni bu işe zorluyorsun?

3877. Sınayarak iyiyi ve kötüyü bilen, bilgi veren kişi ne der, dinle.

3878. Kişiyi sınamak için bir defa görsen yeterlidir; sevdiği veya sevmeydiği şeyleri bir defa sorsan yeterlidir.

3879. İnsan bakır ve altını görüp ayırt edemezse, sır taşını alıp azıcık sürse ayırt etmek için yeterlidir.

3880. Ögdülmüş cevap verdi: “Ey kardeşim, sen bana kızma ve kendini üzme.” dedi.

3881. Hükümdara mektubunu ve nasihat edip söylediğin sözlerini ulaştırdım.

3882. Sözlerine cevap verdi ve mektup gönderdi; bu zeki insan, mektubu çıkardı ve eliyle verdi.

3883. Odgurmuş mektubu aldı, açtı; mektubu okudu ve biraz durup düşündü.

3884. “Kardeşim, (hükümdarın) seninle ilgili bu rahatsızlığı nedir ki; beni bu kadar çok takip ediyor, istiyor?” diye sordu.

XLIII.

Ögdülmüş, Odgurmuş İle İkinci Defa Tartıştığını Söyler

3885. Ögdülmüş cevap verdi, dedi: “Ey kardeşim, sözümü dinle ve bil ki,

[144b] 3886. hükümdarın dileği sana iyilik yapmaktır; bu iyi içinde iyilik diler.

3887. Bu yerde ettiğin bütün ibadetlerinin, ne kadar iyi veya kötü olduğunu bilirsin.

3888. Ey kahramanım, yine şehirde ve köyde benim söylediğim gibi birçok iyilikler vardır.

3889. Bu dünya saadetini bulup yaşasan ve adını yüceltsen bu dünya saadeti hiç de kötü değildir.

3890. Sen dünyayı bırakırsan zahit olursun; sevap ve iyi şeyler bundan dolayı sana ulaşırsa uygun olur.

3891. Bu dünya malını kötülemek olmaz; çünkü bu dünya malını yersin, halka dağıtırsın ve halkı mutlu edersin.

3892. Cömertlerin başı ne de güzel söylemiş; ey iyi kişi, sen onu oku.

3893. Malı olursa, insan anlayış ve bilgi öğrenir; bütün iyiliklere elini uzatır.

3894. İnsan dilerse bu mal sayesinde mavi göğe yükselir, insanın malı en önemli desteğidir.

3895. Hacca gitmek istiyorsan mal mülk gerekir; saygınlık istersen bunu da mal mülk sağlar.

3896. İnsanın alıp dağıtacak malı olmazsa; hiçbir iyiliğe el uzatamaz.

3897. Sen bu iyi şeyleri nasıl bırakırsın? Bu nasihat, tavsiyeleri neden onaylamıyorsun?

3898. İbadete nasıl inanırsan o şekilde olur; ibadet ettim diye düşünürsen, boşa gider.

3899. Kulu ibadetle, Tanrı'yı bulamaz; bil ki, bu kul yolu çok ince bir yoldur.

3900. Kulların binlercesi nice yıllar ibadet etti; tam canlarını verecekleri zaman yollarını kaybettiler.

[145a]

3901. Ey yüce, bilirim; Tanrı'mın rızası tamamen ibadet ve itaat içindedir.

3902. Şimdi gerçek ibadet bilinmezse; (yapılanlardan) hangisinin ibadet olduğu anlaşılmaz.

3903. Eğer böyleyse, bu söylemiş olduğun tatları, zevkleri bulmak için bütün ibadetleri eksiksiz yapmak gerekir.

3904. Dikkat et, sana söylediğim sözler bu şekilde mi? Bana söyle.

3905. Ey dürüst gönüllü, eğer söylediğim sözler bu şekildeyse bunları bil ve sözümü dinle.

3906. Nefsine tutsak olma, gönlünü doğrult; insanlara katıl, huzur içinde yaşa.

3907. Odgurmuş cevap verdi, dedi: “Ey kardeş, şimdi beni sıkıntıya düşürdün, yemeğimi zehir ettin.”

3908. Tut ki senin söylediğin sözleri dinledim; hükümdara gidip hizmete başladım.

3909. Hizmet etmek için insanın öncelikle töreleri, uygun davranışı ve doğru konuşmasını bilmesi gerekir.

3910. (Huzura) girip çıkmayı, oturup kalkmayı bilmelidir; insan hizmet etmeyi bilmezse boşu boşuna sıkıntı çeker.

3911. Hizmet etmeyi bilen kişi ne der, dinle; deneyerek öğrendiği en az şu üç şeyi söyledi.

3912. Bu beylere hizmet etmek istersen; gönlünü ve dilini doğru tut, sözüne dikkat et.

3913. Töre ve usul ile hizmet etmeyi öğren; hizmet etmeyi öğrenirsen, faydalı olursun.

3914. Ben insanlardan uzaklaştım; töre ve usul yok, nasıl davranmam ve konuşmam gerektiğini bilmiyorum.

3915. Ben, beyine nasıl hizmet ederim? Bak, bu kapı benim için kapanmıştır.

[145b] 3916. Hükümdara hizmet et, sözümü tut ve hazır ol diyerek beni neden sıkıştırıp zorluyorsun?

3917. Ögdülmiş cevap verdi, dedi: “Ey dürüst gönüllü, bu sözü yanlış anlama.”

3918. Hükümdar bu töreyi senden muaf tutacaktır; sen istersen otur, istersen yürü.

Odgurmuş’ın Ögdülmiş’e Cevabı

3919. Odgurmuş cevap verdi, dedi: “Ey dürüst yaradılışlı, bu söz de iyi değildir.”

3920. Töre bilmeden hükümdara gidip hizmet etmek, sana da bana da nasıl yakışır?

3921. Bu beyler, memleketi düzenlemek ve idare etmek, halkı düzene sokmak ve dünyayı temizlemek için görevlendirildiler.

3922. İnsanlar, halkın düzenini ve beylerin işini töre ve usul ile düzene soktular.

3923. Bundan dolayı beyler başarılı oldular; akıllıca davrandılar ve sözlerini dinlettiler.

3924. Bilgili, akıllı, dünyanın işçisi ve halkın başı olan kişi çok güzel söylemiş.

3925. Dünya hâkimi olan kişinin akıllı olması gerekir; halka hâkim olmak için akıl ve yürek gerekir.

3926. Çünkü beyler güçle büyürler; düşmanın boynunu keser ve kendi öçlerini alırlar.

3927. Şimdi, biz bu töre ve yasayı yerine getirmezsek, yasaları düzenlemek bize yakışmaz, nasıl yakışsın?

[146a]

Ögdülmiş’in Odgurmuş’a Cevabı

3928. Ögdülmüş cevap verdi, dedi: “Ey kardeş, yemek yapılsa onu yutmak çok zor bir iş değildir.”

3929. İşte ben bu yasaları ve töreleri biliyorum; şimdi, ben söyleyeyim sen dikkatlice öğren.

3930. Bak, insan bilmezse durup öğrenir; insan öğrendikten sonra dileğine kavuşur.

3931. Bilgisi açık olan kişi buna benzeterek söz söylemiştir; bilgisi yarım olan kişi bu sözü yerine getirmez, dinlemez.

3932. İnsan bilge olarak doğmaz, sonradan öğrenir; söz söylemeyen bu dil, sonradan konuşmaya başlar.

3933. İnsan öğrendikten sonra bilge olur; bilgi sahibi olduktan sonra her işi yapabilir.

3934. Odgurmuş cevap verdi, dedi: “Senin dileğin buysa benim bir dileğim yoktur.”

3935. Bugün sen beni hükümdara çağırıyorsun; bu nasıl olur? Söyle hani, hizmetin nedir?

3936. Sözün gönlüme girer mi? Bir dinleyeyim; öğrenir miyim? Onu anlayayım.

3937. Şimdi, bana yasaların nasıl olduğunu anlat; usullerini bir bir sayarak, sınıflandırarak anlat.

Odgurmuş’ın Ögdülmüş’e Sözü

3938. Ögdülmüş cevap verdi, dedi: “Ey güzel talihli, mükemmel ve doğru söyledin.”

[146b] 3939. Gittiğin yol, akla uzaktı; sen şimdi, doğruluğa temel attın.

3940. Ben şimdi, söyleyeyim sen de dinle ve öğren; benim söylediklerime inan ki sevinersin, mutlu olarsın.

3941. Eğer şimdi, öğrenmek istersen dilinle engel olma ve sözünü kes.

XLIV.

Beylere Hizmet Etmek Budur

3942. Hizmetkâr iki türlüdür; hizmet ederse her geçen gün işi düzene girer.

3943. Biri daha çocukken hizmete girer; diğeri de büyük olduktan sonra hizmete başlar.

3944. İkisi de seçkindir ama ikisinden daha seçkini küçükken hizmet edip gönlü kırılındır.

3945. Her ne kadar bugün sana söz söylersem; küçüklere söyler gibi başlayıp söyleyeyim.

3946. Sözü kapalı tutarsan sonu hastalık olur; her zaman insanlar doğrulukla korunur.

3947. İnsan hizmet kapısını açayım derse; küçük yaşta hizmet etmelidir.

3948. Yasa ve usulleri bilmeli, ona göre hareket etmelidir; giriş ve çıkışları bilmeli, tavır ve hareketlerini ona göre düzenlemelidir.

3949. Erkenden kalkıp hizmet için gayretli olmalıdır; alçak gönüllü olmalı, sözleri ve tavırları da mütevazı olmalı.

3950. Hizmet için etrafta koşup durmalı ve gayretli olmalıdır; gözünü, kulağını doğru tutmalı ve aşırı dikkatli olmalıdır.

3951. Kendinden büyüğe hizmet etmelidir; dilini gözetmeli ve sözü sıkıca tutmalıdır.

[147a] 3952. Böyle genç biri hizmetini başarıyla yerine getirirse beyine gereken işi başarır.

3953. Ondan sonra (beyin yanına) girip çıkmaya başlar; rica ve arzuları usulüne göre arz eder.

3954. Küçük rütbeden başlayıp bu yere ulaşırsa, bundan sonra bey dileğine kavuşur.

3955. Nişancı ve cesursa, okçu ve yaycı olur; hâl ve hareketleri dürüst ise damgacı olur.

3956. Ey gönlü dürüst olan, onun yaradılışı temiz ve yüzü güzelse bey onu şerbetçi yapar.

3957. Kayıt ve hesap bilirse hazinedar olur; çokça anlayışlı ve akıllı ise yazıcı olur.

3958. Kişi bunlardan hangisine ulaşırsa ulaşsın çok mutlu olacaktır ve ustalıkla karşılığını verecektir.

3959. Hizmetini yerine getirerek dileğine kavuşan hizmetkâr ne der, dinle.

3960. Beyin karşısında bulunduğunda korkarak dur ve kendini koru.

3961. Hareketlerini doğrult, davranışını düzelt ve kendine hâkim ol; gönlünü dilini doğru tut ve sözünü dikkatli söyle.

3962. Eğer beyin karşısına çıkacaksan gözünü yerde, kulağını da başköşede tut.

3963. Ellerini kavuşturup dur, ayaklarını da düzelt; sol elini sağ elinin üstüne koy.

3964. Kapıdan girerken sağ adımını önce at; sana buyrulduğunda aklın ve idrakin açık olsun.

3965. Rica arz ederken elini doğru tut; iki dizinin üstüne çök, tatlı dilli ve asil ol.

3966. Arkaya, sola ya da sağa bakma; çekingen dur ve sözü dikkatlice dinle.

[147b]

3967. Sana söz söylerse sözü doğru anla; cevap verirse buyruğunu doğru bir şekilde yerine getir.

3968. Şarap içme, boş boş dolaşma; uygunsuz ve kötü bir şey varsa oradan çabucak kaç.

3969. Duyduğun sözleri duymadık say; gözünle gördüklerini de görmedik say.

3970. Kişi bu şekilde hizmet ederse (hizmeti) uygun görülür; bak, her geçen gün saadeti artar ve işleri düzene girer.

3971. Kimisi takım alır ve takım başı olur; kimisi at, aygır üzerinde halkın işini yapar.

3972. Kimisi komutan, kimisi de hacip; kimisi de hükümdarın sırrını açtığı sır kâtibi olur olur.

3973. Kimisi akıllı olur ve danışmanlığa yükselir; kimisi Kök Ayukluk unvanını kazanır.

3974. Kimisi İnâç Bey, kimisi Çağrı Bey gibi olur; kimisi prens gibi, kimisi de meşhur bey gibi olur.

3975. Hizmetkâr kulu hangisine kadar ulaşırsa ulaşsın, bundan sonrası hürmet, saygı yoludur.

3976. Kişi bu rütbeye ulaşıp hizmet ederse faydalı olur; ululuğa ulaşır ve yatarak arzularına kavuşur.

3977. Bey, hizmetkârı bu rütbeyle ulaştırırsa hizmetkârın hakkını takdire layık bir biçimde öder.

3978. Eğer küstah kişiler konuşursa, bu (küstah) hizmetkârlar beyin başına büyük (zararı çok olan) işler açarlar.

3979. Akıllı bilge çok güzel söylemiş: Hak etmeyen kişiye bu rütbeler verilmemelidir.

3980. Bilgili kişi bundan daha iyi söylemiş: Ey bey, bilgisiz kişilere elini uzatma, yardım etme.

[148a] 3981. Akılsız kişi yüceliğe erişirse, ey hükümdarların başı, o efendisinin başını yer.

3982. Şimdi, beyler hizmetkâr kulunun derecesini bilgisi kadar yükseltmelidir.

3983. Kulu, davranışı bakımından iyice sınamalı; bilgisi, aklı nispetinde yeniden (rütbesi) yükseltilmelidir.

3984. Kulun beye karşı sadık ve merhametli olması gerekir; böylece beyleri ihsanda bulunabilir.

3985. Yasaları koyan ve beylik işini yasa ile düzenleyen kişi ne der, dinle.

3986. Kul her ne kadar yükselirse yükselsin onun adı kuldur; onu yükselten beyine karşı o her zaman hizmetkârdır.

3987. Bey her ne kadar küçük olursa olsun onun adı beydir; hizmetkâr adından sonra bey adı daha iyidir.

3988. Ey beylerin hürmet edip büyüttüğü er, beyini büyük bil ve beyine hürmet et.

3989. Sen sen ol, bu beylerle asla rekabet etme; iyice düşünmeden sözünü söyleme.

3990. Onlar saadettir, saadetin eli uzundur; yakan ateştirler, gözüyle yakarlar.

3991. Onlar talihtir, kişinin sevinip mutlu olması için talihle uyumlu olması gerekir.

3992. Hizmetle yükselerek dileğine kavuşan ve deneyerek öğrenmiş olan kişi çok güzel söylemiş.

3993. Bu bilginler sözü ne de güzel şeydir; dikkat edersen bilginler sözü işlemeli ipek kumaş gibidir.

3994. Beyler kişiye gülen gözlerle bakarsa, sen sevinme ve ona güvenme.

3995. Hizmetine güvenme, gururlanma; hata yaparsan beyler sana karşı yüzünü asarlar.

[148b] 3996. İster küçük ya da büyük, ister şöhretli ya da şhretsiz olsun; hizmetkr şüphesiz, hizmette bulunur.

3997. Beylere hizmet et, hata yapmamaya gayret et; hizmet ettiğin yolda doğrudan şaşma.

3998. Beyler seni kendilerine ne kadar yakın tutsalar da aslını unutma, doğru yoldan yürü.

3999. Beyler sana ne kadar iyi davranırsalar davransınlar, sen korkadur; onları kendine dost sanma, arkanı kolla.

4000. Beyler bazen ateş bazen de su olurlar; bazen güldürürler, bazen de ağlatırlar.

4001. Bu  şeyin yakın komşusu olma: yanan ateş, akarsu ve beylerin şöhreti.

4002. Bu beyler cesur aslana benzerler; överek yaklaşırsan ipekli kumaş gibi yumuşar.

4003. Eğer öfkeyle yaklaşırsan bey öfkelenir, baş keser; damarını deşer ve kanını emip içer.

4004. fkelendiği zaman beyine yaklaşma; eğer yaklaştıysan değersiz olmaya hazır ol.

4005. Sorduğu zaman konuş, çağırdığı zaman gir; böylece daima güven içinde yaşarsın ve değer görürsün.

4006. Gerektiği zamanda girip arzusunu arz eden ve kendine hkim olan kişi ne der, dinle.

4007. “Gir” derseler bu çok büyük bir saygıdır; “ık” derseler bu yüzüne karşı yapılan bir svgdr.

4008. Gözünü koru, kendine hkim ol; kendine hkim olan kişi, insanlar arasında en değerlisidir.

4009. Gayret et ve elinden gelirse şu  şeyden uzak dur: biri beylik taslama, açıkça söyledim.

4010. Bir diğeri yalan, diğeri de açgözlülüktür; bu üç işin yani üçünün dibi de yokluktur.

[149a]

4011. Her bakımdan kendini temiz tut; bu beylik temizdir ve temizliği sever.

4012. Saraya girdiğinde dikkatli hareket et; sana kim değer verirse sen de ona değer ver.

4013. Kibirlenme, ellerini silerek girme; ellerini birleştirerek tutuşturup girme.

4014. Oturduğunda da kendini bil; insanları incitme, insanlık göster.

4015. Sen yüksek sesle katılarak çok gülüp kıkırdama; bu insanların içinde küstahlık olur.

4016. Bir de bağdaş kurma ya da yana doğru yatma; yüksek sesle katılarak çokça gülme.

4017. Aslını unutma, soyunu sayadur; eğer kendini unutursan bahtını, şansını yok eder.

4018. Kendinden daha büyük olanın sözünü (kesip) kendi sözünü söyleme; iyi dinleyip onu gizleme.

4019. Doğruyu söyle, doğru söz seni mutlu edecektir; dilin sadece iyilik için açılsın.

4020. İçki içip saraya girme, kendine hâkim ol; içkili kişi küstah ve faydasız olur.

4021. Kişi kendini gözetmezse bu üç şey başına gelir ve başından olur, kendini gözet.

4022. Biri, beylerin sırrını sıkıca tutmalıdır ve onu kendi canı gibi korumalıdır.

4023. İkincisi, memlekete ve yasalara karşı dürüst olmalı, suç işlememeli; karışık günlerde kendini gözetmelidir.

4024. Üçüncüsü, sarayın içinde doğru hareket etmelidir; uygun ve yakışı olmayan şeylerden gözünü uzak tutmalıdır.

4025. Bu üçünden birini yapan kişi, her ne kadar büyük olursa olsun başı kesilir.

[149b]

4026. Ey asil tabiatlı, ey gezip dolaşan, (insan) kendi olmadığında gözle görünmez.

4027. Eğer başköşeye ulaşip otursan ve bir kişi uğrayıp girerse karşılamak için ayağa kalk.

4028. Beyler sana soru sorduklarında ey cesur kahraman, sözünü uzatma.

4029. Eğer dinlerse bildiklerini, sözlerini arz et; eğer sözünü keserse bırak, sözünü uzatma.

4030. Eğer beyler seni yemeğe davet ederlerse yemeğini edep ile ye, bunu iyice öğren.

4031. Sağ elinle yemeğini ye; ey bilge, yemeden önce Tanrı'nın adını söyle.

4032. İnsanların önündeki yemeğe elini uzatma; ey yumuşak huylu, kendi önündeki yemeği ye.

4033. Orada bıçağı sürtme ve kemiği sıyırma; yemeği tatma ve insanlara seslenme.

4034. Obur gibi ve de aceleyle yemek yeme; kadın gibi fazla düşünceli ve kibar bir şekilde de yeme.

4035. Her ne kadar tok olsan da yemeği yemelisin; bu beylerin yemeği saygının başıdır, bunu bil.

4036. Sen bu türlü işlere nasıl ulaşırsan ulaş, sadık olduğun kadar mutlu olursun.

4037. Bilgili kişi çok güzel söylemiş; bu söze göre hareket edersen karşılığında saf altın gibi fayda görürsün.

4038. Ey meşhur kişi, eğer sana bu iş ulaşırsa şüphesiz ol ve bilgi ile yap.

4039. Eğer sana söz sahibi olmak nasip olursa, ey cesur kahraman, cömert ol ve uyanık kal.

4040. Eğer sana takım ya da otağ başı görevi verilirse malını elinle dağıtıp kılıç ve ağ tutmalısın.

[150a]

4041. Vezirlik nasip olur da egemen bir duruma gelirsen kötü yasalar ortaya koyma, asil ve yumuşak huylu ol.

4042. Danışmanlık nasip olursa akıllıca hareket edilmelidir; beyi yanıldığında bu (danışman) yol göstermelidir.

4043. Eğer Kök-Ayukluk (ulu baş danışmanlık) nasip olursa kendisini çok iyi gözetmelidir çünkü o artık saadet kuşağını bağlamış demektir.

4044. Ordu komutanı ya da memleketin başı olursan dürüst ol, gözünü ve kulağını iyi aç.

4045. Eğer hacip olursan rüşvet almamalısın; fakir, dul ve yetimlerin sözlerini, isteklerini dinlemelisin.

4046. Seni hazineye hazinedar yaparsa güvenilir, dürüst olup doğru yolda yürü.

4047. Kâtip veya sır kâtibi olursan hükümdarın gönül sırrını sıkı tut, kimseye söyleme.

4048. Mevkilere ulaşmış hizmet edenler bunlardır; bunlardan başkası ise onlara tabi olanlardır.

4049. Döşekçi, kuşçu ve aşçı gibi bazı işçiler de vardır.

4050. Sen böyle hizmetten uzak dur; bak, bu işlerin huzuru birazdır ama zahmeti çoktur.

4051. Her zaman sana saygı gösterilmesini istersen ey yükselen kişi, sen de insanlara saygı göster.

4052. Ulu olanları ulu bil, hürmetlerini gözet; sana da ululuk ve devlet saadeti gelecektir.

4053. Atasözü ne der, dinle; atasözünü dikkate alanın gözü açılır.

4054. Dünyada büyüklere saygı göstermek için töre vardır; büyük gelince ayağa kalk.

4055. Büyüğe küçüğün hürmeti yaraşır; büyük de küçüğe aynısını yapar.

[150b] 4056. Ögdülmiş sözünü kesti ve; “İşte beyin hizmeti böyle olur.” dedi.

4057. Ben söyledim, sen de işittin ve esasını öğrendin; nasıl hizmet etmen gerektiğini iyice öğrendin.

4058. Beye yapılacak hizmet böyledir; hizmet beyin içine sinerse saadet kapısı açılır.

4059. Faydalı hizmet budur, bunu bilmek yeterlidir; eğer öğrendiysen kendine dön ve kendini düzelt.

XLV.

Kapıda Bulunan Hizmetkârlarla Sohbet Sözü

4060. Odgurmuş cevap verdi ve bu sözü söyledi: “Ey iyi özlü, şimdi ben seni dinledim.”

4061. Sana soracağım bir sözüm daha var; şimdi, bana onu da söyleyiver.

4062. Ben şehre gidip hükümdarın hizmetine girersem her gün onun kapısına gidip duracağım.

4063. Ey kardeş, arkadaşların hâl ve hareketlerini nasıl bileceğim? Çünkü ben onlarla beraber yaşayacağım.

4064. Şüphesiz, hizmetkârlarla arkadaş olmak gerekir; onlara yaraşır bir şekilde yaşamak gerekir.

4065. Bu gün sen bana bunu söyleyiver; nasıl arkadaş olacağım? İyice anlayayım.

Cevap

4066. Ögdülmüş cevap verdi ve dedi: “Ey kardeş, bu çok gereklidir, bunu da söylemem lazım.”

[151a] 4067. Şimdi, sana bunu da öğretmem gerekir; nasıl hareket etmen gerektiğini de bilmelisin.

4068. Ey kardeş, onlarla beraber yaşayacaksın; onlardan kimini kardeş, kimini de arkadaş edinmelisin.

4069. Kapıdakilerle uyum içinde olman gerekir; onlara katılman, onlara gitmen ve onların sana gelmesi gerekir.

4070. Ey özü iyi olan (insan)! Kapıdakilerle uyum içinde olmazsan, hayatın tadına varamazsın.

4071. Hizmet eden ve kapı işlerini yaslarla düzenleyip yöneten kişi ne der, dinle.

4072. Beyle yakınlık istersen kapıdakilerle yakınlık dile.

4073. Ululuk bulayım dersen ey asil insan, hizmetkârlarla iyi anlaş.

4074. Beyler seni her ne kadar yakın tutarsalar tutsunlar sen hizmetkârlarla anlaş, doğru dur.

4075. Kapıdaki kişilerin tamamı üç sınıftır; hayat işi bunlarla birliktedir.

4076. Bunlardan birincisi senin büyüğüdür; büyüğe hizmet edersen saadete kavuşursun.

4077. Onları büyük bil, sözlerine saygı göster; böylece seni hoş tutacak ve yüzünü güldürecekler.

4078. Bilgili bilge çok güzel söylemiş; bilgelerin sözlerini değersiz saymamalısın.

4079. Küçüğe büyüklük büyükten ulaşır; küçük, büyüğe hizmet ederse saadete ulaşır.

4080. Büyüklerin sözünü yerine getir, koş ve hizmet et; büyüğün sözünü yerine getirirsen dileğine kavuşursun.

4081. Büyükler saadettir, saadeti dilerse onlara hizmet et; saadetin tamamı hizmettedir.

[151b] 4082. Ey kardeş, bir de seninle denk, eşit olanlardır; uzak tutarsan düşman, yakın tutarsan kardeş olurlar.

4083. Arkadaşın ve dengin olan bu kişilere katılmalısın; arkadaşlıklarına arkadaşça karşılık ver.

4084. Bir de senden sonra gelen küçüklerdir; bunlara karşı (bazen) tatlı (bazen) de sert olmalısın.

4085. Hizmet ederlerse ödül ver, hata yaparlarsa ceza ver; boş ve avare dolaşmalarına izin verme, işlerini söyleyedur.

4086. Gayret et, kendini küçüğe bastırma; çok söz söyleme, diline hâkim ol.

4087. Çok arkadaş, eş, dost edin, onlara katıl; arkadaşın çok olursa herkes seni över.

4088. İnsanları bilmeden kendine düşman etme; düşmanı olan kişiler sevince ulaşamazlar.

4089. Her ne kadar düşmanın az olsa da zararı çoktur; “Düşmanda fayda var.” diye dilim söylemez.

4090. Ey ferasetli kişi, düşmandan zarar görüp felakete uğramış kişi ne der, dinle.

4091. Bir düşman olsa da zararı bindir; binlerce dostun olsa da azlığı birdir.

4092. İnsan düşmanından fayda görmedi; eğer gördüyse de o kişinin kendi maharetidir.

4093. Arkadaşın sana nasıl davranırsa sen de ona öyle davran, arkadaşın sevinsin.

4094. Kendine denk olanı arkadaş olarak edin; dengi dengiyle uyum sağlar, eşit olur.

4095. Kötü arkadaş edinme, çabucak uzaklaş; kötü arkadaş seni yolundan şaşırtır.

4096. İyi bir ad sahibi olayım dersin gayret et, elinden geldiğince kötülere katılma.

[152a]

4097. Her şeyi gördüm ki kendi sınıfıyla birlikte yaşar; insan, hayvan, kuş ve kurt hepsi kendi sınıfını bilir.

4098. Ey hükümdarların başı, iyi ve kötüyü sınavarak hayatını geçirmiş olan kişi ne der, dinle!

4099. Sığırcığı gördüm, kak kuşları arasında uçuyordu; aynılar mı diye baktığımda ikisi de karaydı.

4100. Dikkat et, karabatak, kuğuya katılmaz; karakuş ile akkuş birbirinden uzak durur.

4101. Uçan kuş eşini bildi ve kendi sürüsüne katıldı; sen insansın, katılacağın insanları seç.

4102. Bu yakınlık işi iki çeşittir; insan bu ikisi için dost edinir.

4103. Biri, Tanrı için iyi bir kişiyi arkadaş edinir; bu arkadaşlık içinde eğrilik, yanlışlık yoktur.

4104. Bir diğeri de kendi menfaati için arkadaş edinir; bu arkadaşlık zoraki olur (bu yüzden) devam etmez.

4105. Eğer sen Tanrı için arkadaş edinirsen onun yükünü taşı, yüzünü ekşitme ve asma.

4106. Bunun kazancını burada dileme, sabret; Tanrı bunun kazancını yarın orada (diğer dünyada) verecektir.

4107. Eğer dünya kazancı için arkadaşın ise bu arkadaş katılma, o sana katılırsa sen arkadaşlık bağını çöz, kopar.

4108. Arkadaş edinmiş ve arkadaş faydasını, zararını sınavarak öğrenmiş olan kişi ne der, dinle!

4109. Arkadaşını fayda ve zararlar (yani iyi ve kötü günde) sına; işte bu durumda da (iyi ve kötü gününde) aynı davranıyorsa onu sıkı tut.

4110. Eğer arkadaşının gönlünü (gönlünden geçenleri) bilmek istersen, sözle onu öfkelenir ve yüzünü as.

4111. Sevip sevmediğini bileyim dersen; onun çok sevdiği bir şeyini iste, sonra her şey anlaşılır.

[152b]

4112. O bu iki durumda da kaşını çatmazsa, yüzünü asmazsa; işte bu kişiyi canınla eşit tutmalısın.

4113. Laf taşıyan kişiyle arkadaşlık etme, uzak dur; bak, laf taşıyan kişinin dilinde yanan ateş vardır.

4114. Dünya kargaşası laf taşımaktan dolayı ortaya çıkar; ey cömert kahraman, laf taşıyan kişinin başını kes.

4115. Çıkarcı kişiyle de yakın olma; şüphesiz, bu sana düşman olacaktır.

4116. Eğer bu çıkarcı kişi umduğunu sende bulursa, o seni ya kardeş ya da ağabey olarak görecektir.

4117. Eğer (umduğunu) bulamazsa sana yüz çevirecektir; hayatında seni hiç tanımamış gibi senden uzaklaşır.

4118. Senden bir çıkarı olmayan arkadaş ve dost edin; onlara güven ve kaygısız yaşa.

4119. Dost ve arkadaşlar insana mutlu ve kaygılı zamanlarında, iyi ve kötü gününde faydalı olur.

4120. Daha fazla sevenin olmasını istersen; insanları yedir, içir ve güler yüzlü ol.

4121. Bu iki davranış sayesinde insanlar, sana karşı sevgi duyar; böylece kötü ve iyi zamanlarda üzerlerine düşeni yaparlar.

4122. Bilgili kişi buna benzer bir söz söylemiştir; ey temiz yaradılışlı, işini bu söze göre yap.

4123. İnsanlara güler yüzlü davran, onları yedir ve içir; güler yüzlü ve tatlı sözlü ol.

4124. İnsanı kul yapan bu iki davranıştır; başka bir şey ben bulamadım, bulunursa iste.

4125. Bak, düşman da iki türdür; kişinin düşmanı olursa ağı açılmıştır, tuzağı kurulmuştur.

4126. Biri Tanrı için düşman olandır; bu kâfir düşmanlar, her zaman düşmandır.

[153a]

4127. Bir diğ er d şmanlık da kazanç ve zarar sebebiyle olur, bu d şmanlığı kişi    almak i in yapar.

4128. K f r d şmanla sert bir şekilde savaşmak gerekir; bu iş i in bedenini feda edip satmalıs n.

4129. şimdi, kazanç ve zarar sebebiyle biri sana d şman olursa; ey hazinesi bol olan zengin kişi, menfaatini bırak ve onunla anlaş.

4130. D şmana kazanç sağlarsan sana yakın olur; bak, d şman sana zarar vermek (yerine) h lihazırda kazanç sağlayacaktır.

4131. Gayret et, d şmanını yakın tut ve ona yaraş; b ylece emniyet ve huzur i inde yaşars n.

4132. D şmandan fayda yoktur, bunu anla; faydas  olmayan işe el s rme.

4133. Kendi hizmetini yerine getir, kendine d şman edinme; d şmanı olan kişinin savaşması gereken binlerce kavgaya ortaya  ıkar.

4134. Kendine iyi ve se kin insanlardan arkadaş edin; dost ve arkadaşın k t  olursa sonra pişman olursun.

4135. Se kin bir kişiyi kendine yakın tutmak istersen; bu dileğine ulaşabilmek i in iki t rl  kişi vardır.

4136. Biri, aslı iyi ve insanların se kini olandır; ey insanların se kini, b yle biri bulunursa arkadaş edin.

4137. Bir diğ eri de sakınan ve Tanrı'yı bilen kişidir; bundan insanlık gelir.

4138. Bu iki kişiyle yakınlık kur; bunlardan sana karşılık olarak iyilik ulaşacaktır.

4139. K t  nam salmış olan kişiden uzak dur; b yle insanların tabiat  karadır.

4140. Ey aslı ak olan, kara olan kişilere yaklaşma; dikkat et, beyaza kara  abucak bulaşır.

4141. Bilge danışman ne iyi bilgi vermiş; bilgili kişi bunu okursa akıllı bir şekilde d şünecektir.

[153b]

4142. Ey iyi insan, k t lere katılma; o k t ler gibi senin de tabiat n k t  olacaktır.

4143. Ey se kin kişi, k t ye yaklaşma; ad n k t  olacaktır ve dolu (olan ay n, saadetin) eksilecektir.

4144. Sana uygun olmayan kişiye yaklaşp onun etrafında bulunma; uygun olmayan kişi gelecek ve yakana yapışacaktır.

4145. İyi olarak bilinen birçok kişiyi gördüm; kötülere katıldı ve işleri bozuldu.

4146. Çokça iyi insanı gördüm ki, kötü arkadaş için felakete sürüklendi ve (iyi namı) zorla yok oldu.

4147. Beylerin evinin adı saraydır (karşıdır); bu sarayın içindeki kişiler birbirine karşıdır.

4148. Bu kapıda çok fazla kıskançlık olur; kıskançlık nerede olursa her zaman kavga, dövüş oradadır.

4149. Senin büyüğün seni kıskanacaktır; seni ateşe atacaktır ve “Kendi atıldı.” diyecektir.

4150. Sana denk olanlar da seni kıskanacaktır; iyiliğin gör(ül)meyecektir ve günün kararacaktır.

4151. Böyle olduğu için sarayın (karşı) içindekiler karşı olur; ikisi karşı karşıya gelirse birisi ölür.

4152. Ey gönlümün güneşi, sen şimdi gayret et; kimseyi kıskanma ve doğru yolda yürü.

4153. Kıskançlık bir hastalıktır, uzun süre tedavi edilmesi gerekir; kendi kendisini yiyip beslenir, kendini eritir.

4154. Bütün iyi ve kötülükler Tanrı'nın hükmüdür; Tanrı verirse kıskanç kişi kıskanmakla buna engel olamaz.

4155. Öyleyse bir insanı kıskanmanın ne gibi bir faydası vardır? Kişiyi kıskananın sonu hastalıktır.

4156. Elinden geldiği sürece herkese iyi davran; hiç şüphe etme, sana da iyi olacaktır.

[154a]

4157. Her kim sevinçli olursa sen de onunla sevin; her kim kedere ve kaygıya düşerse sen de onunla kederlen, kaygılan.

4158. Adın iyiye çıkacaktır ve seni sevecekler; herkes seninle arkadaş olmak için can atacaktır.

4159. Ey kardeş, şimdi her ne kadar arkadaş ya da kardeş edinsen de gayret et, kimseyi kendine düşman etme.

4160. Eğer şimdi, sana biri düşman olursa gafil olma, ağını hazırlayıp tut.

4161. Düşmanıyla savaşmış ve düşmanına karşı üstün gelmiş olan kişi ne der, dinle!

4162. Gafil olma, düşmana yakın durma, git; sen düşmanı gafil avla ve onu ağına düşür.

4163. Düşmanı sına, onu büyük ve ulu bil; sopalı düşmana karşı demir kalkanı hazırla.

4164. Bu eş dostun yüklerini yüklen, gönüllerini kırma; bu sözümü unutma, bunu gözet.

4165. Arkadaşın düşman olursa canına ya da toplamış, biriktirmiş olduğun hazır malına kasteder.

4166. İçini, dışını arkadaşın bilir; bu iç ve dışı bilen kişi malını mülkünü alır.

4167. Eğer isterse malına mülküne elini uzatır; eğer isterse de canına ilik yedirir.

4168. Kendini nasıl koruyorsan arkadaşını da aynı şekilde koru, sözünü kes.

4169. Arkadaş edinmek kolaydır, onu korumak zordur; düşman olmak kolaydır, onunla anlaşmak zordur.

4170. Eğer düşmanın varsa tenini, canını koru; düşmanı olan kişilerin (düşmandan) kurtulanı çok azdır.

4171. İki türlü insanla arkadaşlık etme, uzaklaş; bak, eğer katıldıysan, arkadaşlık ettiysen kesin karışıklık ortaya çıkacaktır.

[154b] 4172. Birisi laf taşıyan, gammazlık edendir; birisi de ikiyüzlü, çıkarcıdır.

4173. İçki içen kişiyi de arkadaş edinme; o vefa göstermeyecektir, gönlünü yaralayacaktır.

4174. Kendi menfaatini dileyen dosta gönül verme; fayda görmezse sana düşman olur, ondan ümidini kes.

4175. Herkesin sana yakınlık etmesini istersen bir isteğin olursa da isteme, onların sözlerini yerine getir.

4176. Sevinç içinde bir hayat bulayım dersen, elinden gelirse kimseyi kıskanmamaya gayret et.

4177. Eğer döneke birini kendime kul yapmayım dersen, som altın döküp ver ve onları minnet altında bırak, sakalını eline geçir.

4178. Yakın olanı uzaklaştırmak istersen, her ne isterse onu verme ve kaba bir şekilde konuş.

4179. Eğer uzun bir hayat istersen, cömert ol; elinden geldiği kadar başkalarını yedir, içir.

4180. Kendini herkese sevdirmek istiyorsan, özü sözü bir ve tatlı sözlü ol.

4181. Saygı görmek istersen, ey asil tabiatlı, sen de başkasına saygı göster.

4182. Açıkça her bakımdan zengin olmak istersen, elinde var olanlarla yetin böylece kısmetini alacaksın.

4183. Her zaman sana emek verilmesini istersen, iyi davran ve güler yüzlü ol.

4184. Asıl insan bu şekilde olur; insanın işareti, insana insanlık göstermektir.

4185. İnsanın aslını bilmek istersen hareketlerine dikkat et; anlayacaksın.

4186. Bu beyti söyleyen, sözü ve anlamı birbirine tanık gösteren kişi çok güzel söylemiş.

[155a] 4187. Kişinin aslını açıkça bilmek istersen; gönlü, dili ve hareketleri bu işe tanıktır.

4188. Hareketleri iyi, gönlü ve dili dürüst olursa bu aslına hâlihazırda tanıktır.

4189. Ey temiz soylu, küstah kişilerle beraber olma; bunlar senin saygınlığını yok edecektir.

4190. Küstahlardan uzaklaşmış olan akıllıların başı ve töre sahibi kişi ne der, dinle!

4191. Küstah kişilerle beraber olma, nazik ve yumuşak huylu ol; ey oğul, bütün kavgaların kaynağı bu küstah kişilerdir.

4192. Öfkeli kişilerle de çok yakın olma; eğer öfkelenirsen yakınlık hakkını bozar, ihlal eder.

4193. Herkese sözünü, gönül sırrını açma; eğer açtıysan zahmet çekeceksin.

4194. Yakınlığın her zaman (devam etmesini) dilersen, açgözlülüğü ortadan kaldır ve gözün doyarak, kanaat ederek yaşa.

4195. Eğer senin sözünün geçmesini istersen; sorulduğunda söyle, sözün gerçek ve doğru olsun.

4196. Eğer sürekli mutlu olmak istersen, dürüst ol; kurtuldun, huzur içinde yaşa.

4197. Sözünün ve hükmünün geçerli olmasını istersen, kanaatkâr ol, kurtulursun.

4198. Her zaman şerefini, itibarını korumak istersen elinden geldiğince yalan söyleme.

4199. Her nerede talih başını kaldırırsa; ey iyi insan, sen onun için orada oluver.

4200. Talihle kavga etme, anlaş; eğer anlaşılmazsan talih yediğin yemeği sana zehir edecektir.

4201. Boş konuşma, başkasını çekiştirme; dedikoduya uyma, kimseyi kışkırtma.

[155b] 4202. Söz, tipi ve rüzgâr gibidir, gönlü acıtır; gönül acırsa, gönlü acıyan kişi seni zor bir duruma sokar.

4203. Kendinden büyük olanlara, sözle karşı gelme; cevap vermen gereken yerde kaba konuşma.

4204. Büyüğü ağırla, saygı göster; büyüklük sana gelecektir ve onların saadeti sana da bulaşacaktır.

4205. Sana denk ve eş olanlarla gidip gel, görüş; onlara katıl, onlarla alışveriş yap.

4206. Sana gerçekten saygı gösterene sen de onlara saygı göster, onlarla yakın ol; seni değersiz göreni sen de değersiz gör, (onlardan uzaklaş, onlarla yakın olma).

4207. Sana nasıl davranılırsa sen de o şekilde davran; tatlı söz söylene sen de tatlı söz söyle.

4208. İyi olan herkese sen de iyi ol; kötüye de kötü ol, kötülüğün karşılığı kötülüktür.

4209. Töreyi bilip töre ve yasalarla halkı düzenlemiş olan kişi çok güzel söylemiş.

4210. Bak, hizmet edenlerin sohbeti böyle olur; istemezsen katılmazsın, çaresi budur.

4211. Ben söyleyiverdim, sen de dinledin; bunları iyice kavrayıp aklında tut, sözünü uzatma.

4212. Sana “siz” diyenlere, sen de “siz” de; onlara, onlardan daha iyi cevaplar ver.

4213. Kaya yankısından aşağı kalma; sana “sen” diyene, sen de ona “sen” de.

Avam Halk ile Sohbet Sözü

4214. Odgurmuş cevap verdi, şunu söyledi: “Ey dürüst gönüllü, şimdi ben dinledim.”

[156a] 4215. Bundan başka bir sorum daha var; ey güzel yüzlüm, onu da söyleyiver.

4216. Bugün ben şehir ve köye girip halka karışarak onlarla yaşamalıyım.

4217. Onlarla birlikte nasıl yaşamam gerekir? Bana bunu da açıklayarak söyleyiver.

Ögdülmiş’in Odgurmuş’a Cevabı

4218. Ögdülmiş cevap verdi, söyledi: “Ey dürüst yaradılışlı, bu söz gerçekten gereklidir.”

4219. Sen gereken sözü bana sordun; ben sana bunu söyleyeyim, dinle.

XLVI.

Ögdülmiş, Odgurmuş’a Avam Halk ile Katılması Gerektiğini Öğretir

4220. Bütün avam halkın tavrı, şekli, bilgisi, anlayışı ve tabiatı aynıdır.

4221. Avam halkı görgüsüz olurlar; arkadaşlık ettikleri zamanda bir töre veya bir usul yoktur.

4222. Lakin onlarsız iş olmaz; onlarla iyi, güzel konuş ama arkadaş olma.

4223. Avam halkın tabiatı tamamen kapkaradır, kötüdür; dikkat et, kendini karartma yani kötü olma.

4224. Avam halkı başsızdır, hareketleri de tutarsızdır; işi gücü tamamen hareketleri gibidir.

4225. Karınlarını doyurmak için yemeği bilirler; onların boğazdan başka bir kaygıları yoktur.

[156b] 4226. Avam halkının karakterini, kişiler arasındaki farkı sınavarak bilen ne der, dinle.

4227. Avam halkının kaygısı tamamen karnı içindir; (avam) halkının çalışıp didinmesi tamamen boğazı içindir.

4228. Birçok halk boğazı için öldü; kara toprak altında öçle ateş yiyor.

4229. Avam halkın karnı doyarsa dili başını yer; sıkı tutup itaat altına almazsan, o seni yönetmeye başlar.

4230. Ey kardeş, onlarla da arkadaşlık et; onlara yiyecek ve içecek ver.

4231. Yumuşak sözler söyle, her ne isterlerse ver; veren karşılığını alır, onun kazancına ulaşırsın.

4232. Sabret, çok fazla konuşma, dilini gözet; çok söylenen sözlerin değeri az olur.

4233. Dilini sıkı tutan, bilgi sahibi ve kendine hâkim olan kişi ne der, dinle.

4234. Her sözü söz deyip ağızdan çıkarma; dikkat ederek, sakınarak söyle, söylemen gerekeni bil.

4235. Bak, akıllı olanı gördüm, az konuştu ama “Çok konuştum.” diyerek yıllarca pişman oldu.

XLVII.

Alevilerle Olan Arkadaşlığı Öğretir

4236. Ey kardeş, hizmetkârlardan başka ve beyin adamları dışında arkadaşlık etmen gereken kişiler şunlardır:

4237. Onlardan birileri peygamber soyundandır; bunlara saygı gösterirsen saadet ve talihe kavuşursun.

4238. Bunları gönülden öte çok sev; mal mülkle iyilik yap, onları koru.

[157a] 4239. Bunlar ehl-i beyttir, sevgili peygamberin akrabasıdır; ey arkadaş, sevgili peygamberin hakkı için onları sev.

4240. Uygun olmayan bir söz söylemedikçe onların içini ya da özünü ve tabiatını araştırma, merak etme.

XLVIII.

Bilginler ile Arkadaşlığı Öğretir

4241. Bir diğer topluluk da bilginlerdir; onların bilgisi halkın yolunu aydınlatır.

4242. Onları çokça sev, sözlerine saygı göster; az veya çok onların bilgilerini öğren.

4243. Uygun olanı ve olmayanı seçip ayırabilen, doğru ve temiz yolu tutan bunlardır.

4244. Elinden geldiği kadar onlardan ilim ve bilgi öğren; mal mülkle iyilik yap, dilini gözet ve sıkıca tut.

4245. Gerçek dinin direği bunlardır; gerçek şariat kökü bunların bilgileridir.

4246. Dünyada bu bilge ve âlimler olmasaydı; yerde yiyecek dikilip yetişmeyecekti.

4247. Onların bilgileri halka meşale oldu; geceleyin meşale parlarsa insan yolunu şaşırılmaz.

4248. Tatlı sözlerle malından bir pay ver; yedir ve içir, gülerek hizmet et.

4249. Sözlerinle onları incitme ve yerme, çekingen ol; onların eti tamamen zehirdir.

4250. Sözlerinle yerme ve incitme, yedir ve içir; onları ağırla ve saygı göstererek yücelt.

4251. Bilgilerini dinle ve kullan; tabiatı ya da davranışı kötü diyerek onları çekiştirme.

[157b] 4252. Sana gereken onların bilgisidir; o bilgi, sana doğru yolu gösterip seni doğruluğa ulaştıracaktır.

4253. Bunlar koyun sürüsündeki teke gibidirler; koyunları idare edip doğru yola sürer.

4254. Bunlarla arkadaş ol, iyi geçin; her iki dünyada da daima saadet içinde olacaksın.

4255. Bunlardan başka birkaç topluluk daha var; dikkat edersen, birinin bilgisi diğerinin bilgisinden farklıdır.

XLIX.

Hekimlerle Arkadaşlığı Söyler

4256. Onlardan biri hekimlerdir; bütün hastalıklar ve ağrıların hekimi bunlardır.

4257. Bu kişiler de senin için çok gereklidir; hayat işi yani yaşam onlarsız sağlıklı bir şekilde sürdürülemez.

4258. İnsan hayatta olduğu sürece hastalanır; hekim hastalığını muayene edip ilaçla tedavi eder.

4259. Bak, insan için ölümün arkadaşı hastalıktır; insan için hayatın eşi, dengi ölümdür.

4260. Bunlara da iyi davran ve bunları (kendine) yakın tut; bunlar (senin için) gerekli olan insanlardır, (onların) haklarını gözet.

L.

Büyücülerle Arkadaşlığı Söyler

4261. Bunlardan sonra da büyücüler gelir; cin ve şeytan hastalıklarının hekimi bunlardır.

4262. Bunlarla da arkadaş olmak gerekir; bu cin ve şeytan hastalıklarına karşı okumak gerekir.

[158a]

4263. Ey cesur kahraman, eğer sana faydalı olmalarını istersen onlara iyi davran.

4264. Hekimler, büyücülerin sözlerini kabul etmezler; büyücüler de hekimlere yüzlerini çevirirler.

4265. İnsan, (hekimlerin) onların söylemiş olduğu ilacı yese hastalığına iyi gelir; (büyücülerin) bunların söylemiş olduğu muskayı taşısa şeytanlar uzaklaşır.

LIV.

Düş Yoranlar ile Arkadaşlığı Söyler

4266. Düş ilmi de bir bilimdir; düş görünce onu yoran kişi iyiye yol açar.

4267. İnsan uyuyunca düş görür; bu düşü yorabilirse dedikleri çabucak gerçekleşir.

4268. Düş yoran kişi düşü iyi yorarsa iyi çıkar ve (insan) daima sevinir.

4269. Eğer düşü uygunsuz ve kötü ise, fakirlere sadaka verip bedenini korumalıdır.

4270. Bak, bu düş ilmi Tanrı'nın bir merhametidir; (merhametli Tanrı), sevdiği kulunun iyiliğini istedi ve bu konuda bir ayet, işaret gönderdi.

4271. İnsanın düşü iyi olursa onu görünce sevinmeli; kötü düş görünce kalkıp Tanrı'ya sığınmalıdır.

4272. Fakirlere gümüş, mal mülk dağıtılmalıdır; böylece Tanrı isterse ondan o belayı uzaklaştırır.

4273. Düş yoruma bağlıdır, düşü iyiye yor; ey düş gören, düşü iyice incele.

4274. Düşleri böyle iyi, ustaca yoran bunlardır; bunlar bilgili, merhametli ve iyi kişilerdir.

4275. Ey kardeş, bunlara da iyi davran; bunları istersen arkadaş, istersen de kardeş say.

[158b]

LII.

Gök Bilimciler (Astrologlar) ile Arkadaşlığı Söyler

4276. Bundan sonraki de gök bilimcilerdir; iyice dikkat edersen, gök bilim çok ince, ayrıntılı bir yoldur.

4277. Gün, ay, yıl hesabı bunlarda olur; ey muktedir olan, bu hesap çok gereklidir.

4278. Bilmek istiyorsan geometri oku; bundan sonra hesap kapısı açılacaktır.

4279. Çarpma ve bölme oku, toplam ve kesirleri de öğren; bu insanı mükemmelliğe ulaştıran mükemmel bir sınavdır.

4280. Hem ikiye katlamayı hem de ikiye bölmeyi iyice öğren; eğer öğrendiysen sayı kökünü ele al.

4281. Toplama, çıkarma ve yüz ölçümüne geç; yedi kat feleği yatır, bir toz parçası gibi say.

4282. Eğer istersen cebir ve denklem oku; bir de Öklid'in kapısını iyice çal.

4283. Gerek dünya işi, gerek ahiret işi olsun, inan ki, bilge kişi bunu hesaplara birbirinden ayırıp saklar.

4284. Ey iyi insan, hesap bozulursa böylece dünya ve ahiret işi de bozulur.

4285. Kendi işini gücünü yapmak istersen hangi zamanın iyi, hangi zamanın kötü olduğunu sormak gerekir.

4286. Gün ve ayların uğurlu olanı ve uğursuz olanı da vardır; ey dürüst insan, bunu sor ve uğurlu olanı seç.

4287. Yaşlı bilgin çok güzel söylemiş; işini önce bilgiliye sor ve ondan sonra git, işini yap.

4288. İnsan işine bilgi ile başlasa işi nasıl yaparsa yapsın sonunda dileğine ulaşacağını düşün! (sen bunu bir düşün!)

[159a] 4289. Her işten önce bilgi edinmek faydalıdır; bilgi geciktirilirse o işte başarılı olunmaz.

4290. Sözü onlara sor ama yine de çabucak inanma; her şeyi bilen Tanrı'dır, bunu sıkıca tutmalısın.

4291. Bunlara da iyi davran ve onlarla anlaş; sözlerinle onları incitme, yerme ve gönüllerini yaralama.

LIII.

Şairler İle Arkadaşlığı Söyler

4292. Ondan sonra söz derleyici, insanları öven ve de yeren şairler gelir.

4293. Bunların dili kılıçtan daha keskindir; gönüllerinin yolu da kıldan incedir.

4294. Derin, ince sözleri anlamak istersen, bunlardan dinle; böylece sözler anlaşılacaktır.

4295. Dikkat edersen, tüm gönlü ile denize girer; sanki denizden cevher, inci ve yakut çıkarır.

4296. Onlar överseler, bu övgü ülkeleri dolaşır; eğer söverseler adın kötü olarak kalır.

4297. Ey kardeş, elinden geldiğince bunlara iyi davran; ey arkadaş, bunların diline dolanma.

4298. Eğer iyi övgüler dilersen, sözün kısacası bunları sevindir.

4299. Her ne isterlerse tamamen bunlara ver; bunların dilinden kendini kurtar, satın al.

LIV.

Çiftçiler ile Arkadaşlığı Öğretiyor

- [159b] 4300. Bak, başka bir sınıf da çiftçilerdir; ey yavrum, bunlar gerekli kişilerdir.
4301. Sen bunlarla arkadaş ol ve bunlara katıl; böylece boğazından yana sıkıntısız yaşa.
4302. Bunlar sayesinde bütün canlılara fayda ulaşır; herkese yiyecek ve içecekten tat aldırır.
4303. Bütün canlılar, acıkıp doyanlar yaşadıkları sürece bunlara muhtaçtırlar.
4304. Hiç şüphesiz, sana da bu kişiler gereklidir; böylece onlar sayesinde boğazının işi, yani yeme içme işin görülecektir.
4305. Ey kardeş, bunlarla arkadaş ol; boğazın temiz, yemeğin helal olacak.
4306. Her türlü işten (kendini) sakınmış ve tedbirli davranmakta öncü olan kişi ne der, dinle.
4307. Çok ince olan doğruluk yolunu tutayım dersen; ey temiz yaradılışlı, boğazından haram lokma geçmemelidir, boğazını temiz tutmalısın.
4308. Takva sahibi olayım dersen, şüphesiz, boğazının ve sırtının nasibi helal olmalıdır.
4309. Fakir olmayayım, zengin olayım dersen; elinden gelirse gayret et, asla zina yapma.
4310. Saygı göreyim dersen; ey asil yaradılışlı, fesada katılma.
4311. Her şeyin aslını, esasını bozan fesattır; iyi izleri de bozan fesattır.
4312. Bulunmuş saadet, fesattan kaçır; fesat, sönmüş ateşi tutuşturur.
4313. Bilgi ile her işin üstesinden gelen, temiz yaradılışlı kişi çok güzel söylemiş.
- [160a] 4314. Fesadın çevresinde bulunma, yakınlarında yürüme; her nerede fesat varsa orada değersizlik hazır bulunur.
4315. Saadet fesatla birlikte duramaz, kaçır; eğer durursa şaşırma, sadece tek gecelik misafirdir.
4316. Çiftçiler eli boldur, cömerttir; Tanrı'nın verdiklerinden dolayı gönüllerini rahat tutarlar.

4317. Bütün canlılar tamamen kendi nasiplerini yerler; yürüyenler yemeğini, uçanlar da yemini (yerler).

4318. Bunlara katıl, bunlarla arkadaş ol; güzel sözler söyle, güler yüz göster.

LV.

Tüccarlar ile Arkadaşlığı Söyler

4319. Bunlardan sonra tüccarlardır; durmadan satış yaparak kazanç sağlayanlardır.

4320. Akıl ve gönülden Tanrı'ya tamamen bağlanıp, rızık arayarak bütün dünyayı dolaşırlar.

4321. Onlara katıl, onlarla git ve onlar da sana gelsin; her ne isterlerse ver, onlarla alışveriş yap.

4322. Dünyada arzu edilen, halkın beğendiği, en seçkini, en iyisi onlarda olur.

4323. Doğudan batıya kadar yürüyüp dolaşırlar ve istediğin şeyi sana getirirler.

4324. Ey bilgili cömert, binlerce çeşit ipekliler, dünyanın en ilginç ve nadir bulunan şeyleri onlarda olur.

4325. Dünyayı gezen tüccar olmasaydı astarlı kara samur kürkünü ne zaman giyecektin?

4326. Hıtay kervanı, kervan tozunu kesseydi binlerce çeşit ipekliler nereden gelecekti?

[160b] 4327. Tüccar gezip dolaşmasaydı; bu dizilmiş incileri kim görebilirdi?

4328. Bu şekilde sayıverirsen bunlardan çokça vardır; sözüm uzayacak diye dilim diretti.

4329. Bütün tüccarlar böyledirler; onlara katıl, kapını açık tut.

4330. Gayret et, onları iyi ağırla; senin adın iyilikle uzaklara gidecektir, buna inan.

4331. Bak, iyi olsun veya kötü olsun adını dünyaya yayan, ulaştıran bunlardır.

4332. Sana az çok bir şeyler hediye olarak verseler sen de karşılığını vermelisin ve onları sevindirmelisin.

4333. Kâr ve zararda tabiatları hassastır; eğer onlara katılırsan buna dikkat ederek hareket et.

4334. Çokça görmüş geçirmiş ve dünyayı gezmiş kişi ne der, dinle.

4335. Adını dünyaya yaymak istersen; gayret et, elinden geldiğince yolcuları iyi ağırla.

4336. Açıkça, ün salmak istersen, tüccarlara hak ettikleri karşılığı güzel bir şekilde ver.

4337. Ey oğul, iyi ad istersen; yolcuları ve kervanları iyi ağırlamalısın.

4338. Tüccarlarla bu şekilde katıl, arkadaş ol; iyi ad sahibi olup sevinç içinde gülererek yaşa.

LVI.

Hayvan Yetiştirenler ile Arkadaşlığı Söyler

4339. Bundan sonra da hayvan yetiştiricilerdir; bütün hayvan sürülerinin başları bunlardır.

[161a] 4340. Bunlar doğru ve dürüst olurlar, eğri büğrü tarafları yoktur; bunların yükü insanlara ulaşmaz.

4341. Yiyecek, giyecek, ordunun binek atı, aygır ve yük hayvanları bunlardan çıkar.

4342. Kımız, süt veya yün, yağ veya yoğurt, peynir, döşek, keçe hepsinden azar azar evine al.

4343. Bu sınıfa ait kişiler faydalı kişilerdir; ey yavrum, bunları da iyi ağırla.

4344. (Bunlara) katıl, bunlarla arkadaş ol, (bunları) yedir ve içir; doğruluk üzere bir ömür geçir.

4345. Her ne isterlerse ver, (sana da) ne gerekirse al; bu topluluğu her zaman dürüst gördüm, hile bilmezler.

4346. Bunlardan görgü ve bilgi bekleme; ey temiz yaradılışlı, bunların hareketleri rahattır, geniştir.

4347. Bunlara katılırsan kendine hâkim ol; töresiz ve bir sınıfa ait olmazlar ayrıca da küstah olurlar.

4348. Onlarla iyi, güzel konuş ama arkadaş olarak benimseme; onlar hor görülen kişilerdir, kaba ve bilgisiz olurlar.

4349. Yasa koyan ve halka karışıp (halkı) sınayarak öğrenen kişi çok güzel söylemiş.

4350. Bilgisiz kişiyi çok yakın tutmamak gerekir; eğer yakın tutarsan şüphesiz, yapmaması gereken şeyi yapar.

4351. Bak, bilgili kişi bundan daha güzel söylemiş; işe bilgi ile başlamak gerekir.

4352. Bilgisiz kişiye yaklaşma, kendini tut; kendine hâkim olan kişi saadet içinde yaşar.

4353. Bilgisiz kişiden kaçıp uzak dur; bilgisiz kişinin sözleri, hareketleri, her şeyi küstah olur.

4354. Şimdi, hayvan yetiştirenler böyledirler; eğer katılmak istersen sözlerim sana yol gösterir.

[161b] 4355. Şimdi, sana nasıl yaşaman gerektiğini açıkça söyledim; bundan pay çıkar.

LVII.

Ustalar (Zanaatkârlar) ile Arkadaşlığı Öğretiyor

4356. Bir diğer sınıf da zanaatkârlardır; kendi geçimlerini sağlamak için zanaatla uğraşırlar.

4357. Bunlar da senin için gerekli kişilerdir; ey kahraman, bunları kendine yakın tut, faydaları dokunur.

4358. (Bunlar) demirci, ayakkabıcı, çömlekçi ya da cilacı, nakkaş veya okçu, yaycıdır.

4359. Bu dünyanın süsü bunlardan gelir; dünyadaki ilginç, nadide işler bunlardan çıkar.

4360. Bunlardan çokça vardır, sayarsam söz uzar; sen kendin anlayıver, ben sözümü kesiyorum.

4361. Bunlara da katıl ve bunlarla arkadaş ol; onları sevindir ki kendin de sevinç içinde yaşayasın.

4362. İşini yaparlarsa onların ücretini, alın terlerinin değerini hemen öde; yedir ve içir, yemeklerini bolca ver.

4363. Halkın arasında seni konuşmasınlar, sana iftira atmasınlar; adın kötüye çıkmasın, buna iyice dikkat et.

4364. Halka karşı merhametli olan, gönlü dürüst, bilgili ve temiz yaradılışlı kişi ne de güzel söylemiş.

4365. Hayat dileme, iyi ad dile; hayat ile birlikte iyi ad da gereklidir.

4366. Sonunda sen öleceksin, adın kalacaktır; adın iyi olursa hayatının tadı olur.

4367. Her kimin adı kötüye çıkarsa, onun için en iyisi ölmektir.

[162a] 4368. Bu hayat sermayedir, iyi ad dile; kötülük yapma, iyilik yaparak adını ebedileştir.

LVIII.

Fakirler ile Arkadaşlığı Söyler

4369. Bunlardan sonra fakirlerdir; (onlara) mal mülk ile iyilik yap, (onları) yedir ve içir.

4370. Ey kardeş, (bunlar) sana duacıdır; bu dua çok iyi bir şeydir.

4371. Onlardan mal ile karşılık bekleme; karşılığını Tanrı (cennette güzel bir) köşk olarak verecektir.

4372. Onların sana işi düşerse ya da senin onlara işin düşerse bu memlekette münasebet kuracağın kişilerin hepsi bunlardır.

4373. İşinde sadık ve adaletli ol; herkes sana yakın olacaktır.

4374. Her iki dünyada da iyilik bulacaksın; iyi ad sahibi olacaksın ve şöhretin yayılacaktır.

LIX.

Evlenilecek Kadının Nasıl Seçilmesi Gerektiğini Söyler

4375. Eğer evlenmek istersen; en seçkinini dile ve gözünü iyi aç.

4376. Soyu, sopu ve aslı iyi olsun; hayâ sahibi, sakınan ve temiz olmasını iste.

4377. Eğer mümkünse el değmemiş, senden başka erkek yüzü görmemiş bir ev kızı al.

4378. Seni sevecektir ve senden başkasını tanımayacaktır; hoş olmayan, uygunsuz bir davranışta bulunmayacaktır.

[162b] 4379. Evleneceksen, kendinden aşağı derecede birini eş olarak al; kendinden yüksek derecede olan soylu ailelere bakma, esir olursun.

4380. Tecrübeli kişi ne der, dinle; tecrübeli kişinin işi olgundur, mükemmeldir.

4381. Evleneceksen, kendinden aşağı derecede ve dürüst olan birini eş olarak al; böylece bütün hayatını mutlulukla geçireceksin.

4382. Yüz güzelliği arama, iyi huy ara; huyu iyi olursa seni mutlu edecektir.

4383. Ey sakınan kişilerin eri, evlenme; evleneceksen de kendi mertebenden biri ile yani dengin ile evlen.

4384. Yüz güzelliği arama, iyi huy ara; huyu iyi olursa her şeyi tam olacaktır.

4385. Ey güzellik arayan, bunu arama; al olan benzin sarartma. Mutluyken mutsuz olma.

4386. Ey insanların başı, kim evlenmek isterse şu dördünün dışında başka biriyle evlenmek istemez.

4387. Biri, iyi ve zengin bir kadınla evlenmek için ısrar edip onu ister, diğeri de bir güzel kadına göz dikip onu ister.

4388. Biri de yüksek soylu, asil bir kadın ister; onun büyüklük adıyla gururlanır.

4389. Bir diğeri hassas ve sakınan bir kadın ister; onu bulunca hemen ona bağlanır.

4390. Ben sana bunların en iyisini, seçkinini söyleyeyim; eğer evleneceksen bana kulak ver.

4391. Ey seçkin, ey zengin kadınla evlenmek isteyen, ey bilgisi dolu insan, sen onun esiri olma.

4392. Gönlü malda mülkte olduğu için söylenir, pervasızca konuşur; bir şey istediği zaman onu verip arzusunu gidermek gerekir.

4393. Ey güzel (kadın) dileyen insanların iyi olanı; güzel kadın arama, halkın maskarası olma.

[163a] 4394. Bütün halk o güzel kadını sever; ancak Tanrı'nın fazileti onu koruyabilir.

4395. Ey yüksek soylu ve asil (kadın) isteyen kişi, bu yüksek soylu aile içinde kendini değersiz kılmamalısın.

4396. Soy sop, insanı ukala yapar, pervasız hale getirir; kadının kölesi olma, (eğer olursan) o kendini daha da büyük sanır, (ukalalaşır).

4397. Ey hassas, sakınan (kadın) isteyen beyzade, eğer böyle birini bulursan diğer dördünü de bir arada buldun demektir.

4398. Eğer iyi ve sakınan bir kadın bulursan; ey iyi insan, boş bulunma, hemen evlen.

4399. Eğer istediğın zenginlikse, o kadın mal mülkü biriktirerek seni zenginleştirecek ve mutlu edecektir.

4400. Hâl ve hareketleri dürüst ise güzel görünür; kadının güzelliğı huyudur, bunu bilen bilir.

4401. Eğer (kadın) sakınan ve temiz olursa, asil olur; ey muktedir olan, o üçü de bu yerde olur.

4402. Ey bilge, sakınan bir kadın iste; sakınan (kadın) bulursan diğır dördü de olur, gerçekleşir.

4403. Ey kahraman insan, bunun gibi bir kadın bulursan, gayret et ve sabret; onu kaçırma.

LX.

Çocuklar Doğarsa Onları Nasıl Yetiştirmek Gerektiğini Söyler

4404. Senin ay gibi çocukların doğarsa; onları evinde yetiştir, başka (yerde) yetiştirme.

4405. Sütanesi olarak iyi ve temiz birini tut; böylece çocukların temiz büyüyecekler ve rahat yaşayacaklar.

4406. Çocuklara bilgi ve edep öğret; onlar için her iki dünyada da onun faydası yeter.

[163b] 4407. Oğula kız al, kızı ere ver; ey kutlu insan, sıkıntısız yaşa.

4408. Oğula bütün erdemleri tamamen öğret; o erdemler sayesinde mal mülk biriktirecektir.

4409. Oğlunun başıboş ve avare dolaşmasına izin verme; başıboş olursa her yere çabucak koşacaktır ve heder olacaktır.

4410. Kızı uzun süre kocasız evde tutma; hastalıktan dolayı değil sadece bu pişmanlıkla ölürsün.

4411. Ey arkadaş, ey dost, açıkça söyledim; bu kız doğmasa ya da yaşamasa daha iyidir.

4412. Eğer doğarsa onun için en iyi yer, yerin koynudur yani toprağın altıdır; (kızın) evi olaksa mezarlığa komşu olmalıdır.

4413. Dişileri evde her zaman gözetmeli; dişinin içi, dışı gibi olamaz.

4414. Eve yabancıyı sokma, dışıyı dışarı çıkarma; (dışı) yolda görüldüğünde insanın gözünü alır.

4415. Göz görmezse, gönül arzulayıp istemez; ey oğul, gözün görürse gönlün ister.

4416. Gözünü gözetirsen gönül arzulamayacaktır; gönül arzulamazsa sen de esir olmayacaksın.

4417. Dışıyı yeme ve içmede erkeklere katma; eğer kattıysan sınırı aşarlar.

4418. Dışıyı evde (tut), başka yere çıkmasına izin verme; eğer çıkarsa doğruluk yolunu kaybeder.

4419. Dışının aslı ettir, eti gözetmeli; gözetmezsen et kokar, (buna) çare bulunmaz.

4420. Sen dışıyı ağırla, ne isterse ver; evin kapısını sıkıca kilitle, erkekleri uzak tut.

4421. Geçmişten beri bunlarda vefa yoktur; gözü nereye bakarsa gönlü de oraya (kayar).

[164a] 4422. (Dışiler) cefa ile büyümüş, yetişmiş ağaç gibidir; o ağacın yemişi zehirdir, ona aç olma.

4423. Nice binlerce azılı ve cesur erkeğin, dışiler yüzünden kökleri kesildi.

4424. Nice mutlu ve saygın erkekler, dışiler yüzünden toprak olup gitmişlerdir.

4425. Dışiler binlerce meşhur, ünlü kahramanları diri diri yere gömdüler.

4426. Onları tutup nasıl gözetmeliyiz? Gözeten Tanrı onlarla başa çıkıp onları korusun.

LXI.

El Altında Bulunan Kimseleri Hoş Tutmak Gerekliğini Söyler

4427. Emrinde olup sana hizmet edenleri hoş tut, onlara iyi davran; yiyecek ve içecek ver, eskimiş kıyafetlerini yenile, giyecek temin et.

4428. Onlara güçleri kadar yük yükle; Tanrı kudretiyle senden bunun hesabını soracaktır.

4429. Onlara çok fazla zahmet verme; onlardan dolayı Tanrı sana düşman olur.

4430. Onların hepsi de Tanrı'nın kuludur; onlara eziyet edip cehennemi kazanma.

4431. Sen büyüksün, onlar senden daha küçükler; büyük, küçüğe hem acı hem tatlıdır.

4432. Büyük olsan da alçak gönüllü ol; ey oğul, büyüğe alçak gönüllülük yakışır.

4433. Akıllı kişi sana ne der, dinle; ey bilgisi geniş olan, bu söze göre iş yap.

[164b] 4434. Eğer sen halkın büyüğü ve beyi olursan alçak gönüllü ol, kendini feda et.

4435. Kendini unutma ve yolunu şaşırma; gelecek olan saadete huzur yolunu kapatma.

4436. Evini barkını çokça temiz tut; ey cömert insan, saadet sana gelecektir.

4437. Yemek, içmede de cömert davran; adın iyi çıkacaktır ve saadet sana geliverecektir.

4438. Harcamalarını gelirine uygun ve yakın bir şekilde yap; harcamaların olursa çabucak gelirine bak.

4439. Alışverişte kolaylık göster ve iyi ol; her ne zaman olursa olsun yolun açık olacaktır.

4440. Şimdi, senin elin darlığa düşerse; ey cesur kahraman, bundan dolayı kimseyi sıkıntıya sokma.

4441. Sevenlerin işine al atmayacak, sana yardım etmeyecekler; seni sevmeyenler de devamlı gülecek, durmayacaktır.

4442. Arkadaşın, eşin veya dostun sana değer vermeyecektir; onun acısından dolayı gönlün yaralanacaktır.

4443. İnsanların iyisine katıl, onlarla arkadaş ol; insan ol, insanlar arasında yaşa.

4444. Ortaklığa girme ve malını yatırma; al yüzün pişmanlıktan dolayı sararacaktır, yani mutluyken mutsuz olacaksın.

4445. Ana yola yakın ev bark tutma; zararı dokunacaktır, sen bunu iyice düşün.

4446. Ey dürüst gönüllü, beye ve taşan ırmağa komşu olma; hisara da yakın oturma.

4447. Bu üç komşuluktan sana fayda yoktur; onun zararı değerse bunun kurtuluşu yoktur.

4448. Ev almak istersen, komşusunu sor; yer almak istersen suyunu sor.

[165a] 4449. Kötü insanlara katılma, doğru yolda yürü; dürüst davranırsan cesur küheylan gibi dört nala gidersin.

4450. Şimdi varlığıyla yetin, bey adını al; sıkıntılarını azalt, yıllarca mutlu ol.

4451. Ölümlü unutma, özün uyanacaktır; Tanrı'nı unutma, gözün açılacaktır.

4452. Sözünü sakınarak söyle, sıkıntı çekmeyeceksin; günlerini ve zamanını boşa harcama, pişmanlık yaşamayacaksın.

4453. Fazla gururlanma, sevimsiz olursun; fazla cimri olma, sövülürsün.

4454. Alçak gönüllü ve insanlığa karşı insanlık eden kişi ne der, dinle.

4455. Eğer iyi ad sahibi olayım dersin; elinden geldiği kadar gayret et ve çokça cömert ol.

4456. Açıkça, hür olanı kul edeyim dersin; mal mülk dağıt, cömert ol böylece nasibini alırsın.

4457. Başım göğşe ersin dersin; kalkıp bütün işleri dikkatlice ve bilgi ile yap.

4458. Adının dünyaya yayılmasını istersen; yolcuları hoş tut, adın dünyaya yayılsın.

4459. Huzurlu olayım dersin; ey asil soylu, gafleti bırak.

4460. Tanrı'ya ibadet edeyim dersin; bedeninin arzu etmiş, düşünmüş olduğu şeyleri verme, kapıyı kapat.

4461. Bütün iyiliklere ulaşayım dersin; nefsinin bastırıp bedenine hâkim ol.

4462. Sakınan kişi çok güzel söylemiş; ey ürkek tabiatlı, işini bu söz göre yap.

[165b] 4463. Bedenin dilek ve arzusunu yerine getirme; dileğine kavuşursa sahibinin başını yer.

4464. Sen buna iyi davranırsan, o sana kötü davranır; kötü davranırsan çaresizce boynunu eğer.

4465. Ögdülmiş sözünü kesti ve dedi: “Ey kardeş, avam halkın tabiatı bu şekildedir.”

4466. Şimdi, ben söyleyiverdim sen de dinledin; bunu anladıysan, başka söyleyecek sözün yoktur.

Odgurmuş’ın Ögdülmiş’e Sorusu

4467. Odgurmuş cevap verdi ve şöyle dedi: “Ey dürüst tabiatlı, tamamını dinledim.”

4468. Sana soracak bir sözüm daha var; onu da bana açıklayıp söyleyiver.

4469. Bu insanlarla arkadaş olursam; onlara güler bir yüzle gidip gelmem gerekecektir.

4470. Şüphesiz, beni yemeğe davet edeceklerdir; ben de davet edeceğim, onlar da bana gelecekler.

4471. Yemeğe nasıl gitmem gerekir? Yemeği nasıl yemem gerekir? Ey kardeş, çağırırsam nasıl çağırmam gerekir?

4472. Bunu da bana açıkça söyleyiver; bu işten de akıl ve nasibimi alayım.

LXII.

Ögdülmiş Yemeğe Çağırma ve Yemeğe Gitme Usulünü Öğretir

4473. Ögdülmiş cevap verdi, dedi: “Ey kardeş, bunun da söylemem gerekir.”

[166a]

4474. Bu çağırarak olan kişiler çok çeşitlidir; bu konukluk yemekleri de çok türölüdür.

4475. Onlardan birisi düğün yemeğidir; bir diğeri sünnet yemeği ya da oğlan doğarsa (doğum yemeğidir).

4476. Eş, dost, arkadaş, kardeş, büyük, küçük bütün yakın akrabalar çağırılmalıdır.

4477. Cenaze yemeği ya da ölü adına (verilen yemek olabilir); ya da unvan kazanılır ve yabancılara yemek verilir.

4478. Bunlardan hangisinde yemek yenmeli, su içilmeli; hangisine gidilmeli veya gidilmemeli, bunu bilmelisin.

4479. Arkadaş, dost, eş veya kardeş yemekleri olursa gidip eş dostu görmen gerekir.

4480. Yemekte yabancıları iyi ağırlamalısın; yemek ve içeceğin az mı çok mu verildiğine dikkat etmelisin.

4481. Ey yiğit, yakın komşun senin için yemek düzenlerse ya da Allah rızası için arkadaşlık ettiğin biri tarafından yemeğe çağırılırsan,

4482. bunlara da git, gönüllerini hoş tut; ey oğul, onları sevindir, kendin de sevin.

4483. Eğer özellikle senin için niyet edip yemek düzenleseler, o yemeğe de git ve yemekleri yiyerek onları sevindir.

4484. Eğer bunun dışında yemek olursa, ona gitmezsen daha iyi olur yoksa gönlün yaralanır.

4485. Oturma veya durma yerleri yanlış ve eksik olabilir; ey iyi soylu, (böyle olursa) kalbin kırılır.

4486. Ya da sarhoş kişiler kendini kaybedip kavga edebilirler; yediğin içine sinmeyecektir sadece gönlün sızlayacaktır.

4487. Bütün bir doyumluk yemek ve içecek için kendini zorla değersizleştirme.

4488. Boğazına hâkim olan ve hükmeden kişi ne der, dinle.

[166b] 4489. Boğazına dikkat et, insanların en aşağılık olanı olma; bu boğazın için boğazının kölesi olma.

4490. Şimdi, saygınlığı olan çok insan gördüm; boğazına engel olamadığı için toprak oldu.

4491. Ülkede yücelmiş birçok kişiyi gördüm; boğazının esiri oldu ve yerle bir oldu.

4492. Birçok zengini gördüm ki boğazının esiri olmuş; iflas ettiler ve fakirleştiler.

4493. Ey açgözlü, boğazının esiri olma; boğaza esir olursan bunun kurtuluşu yoktur.

4494. Hangi yemeğe gidersen git, eğer biliyorsan edep ile ye.

4495. Usul bilmez, akılsız, görgüsüz kişi, usul bilen kişiyi görünce şaşırır, ne yapacağını bilmez.

4496. Senden büyük olan biri yemeğe elini uzatırsa; sen ondan sonra elini uzat, usul budur.

4497. Sağ elini uzat, Tanrı adını söyle; yemeğin çoğalacaktır ve zengin olacaksın.

4498. Başkasının önündeki lokmayı uzanıp alma; kendi önünde ne varsa onu alıp yemelisin.

4499. Bıçak tutma, orada kemiği sıyırma; çok obur ve pasaklı, dağınık olma.

4500. Her ne kadar tok olsan da yemeği yemelisin; ey kardeş, kişiye göre yemek vermelisin.

4501. Neyi (ağızına) alsan ısır ve ufak ufak çiğne; sıcak yemeği ağzınla üfleme.

4502. Yemek yerken sofranın üzerine sıvama; insanların huzurunu bozma, hareketlerini düzelt.

4503. Bu görgüsüzlüktür, görgü kurallarına göre hareket et; görgüsüz kişiler, insanlar için zarardır.

[167a] 4504. Usul bilen kişi çok güzel söylemiş; insan usul bilirse başköşede yer bulur.

4505. Her şeyin kendine özel âdeti, usulü ve kuralları vardır; insan usulünce hareket ederse yüzü ağarır.

4506. Usul, âdet bilmeyen görgüsüz kişi, kişiye katılsa da işi düzene girmez.

4507. Sen elini uzatıp yemeği tat alarak ye; ev sahibi seni görünce sevinsin.

4508. Kişi zahmet edip sana yemek hazırlarsa, emeğini hiçe sayma, onu dışlama.

4509. Dikkat edersen feraset sahibi kişi doğru söylemiş; söze dikkat edersen çokça anlamı vardır.

4510. İnsanın gönlü sırça gibi hassastır; onu iyice gözet, incitme yoksa kırılır.

4511. İnsanın gönlü incinirse, tadı gider; yakınlık kesilir, fayda uzaklaşır.

4512. Yakınlık istersen, insanın gönlünü gözet; gönül kırılırsa yakınlık gider, ondan umudunu kes.

4513. Yemeği dengeli ye, çok yeme; akıllı ve aziz kişi, sana böyle söyledi.

4514. Çok yiyenlerin yemeği çiğ olur; yemeği çiğ olan kişi her zaman hasta olur.

4515. Hastalık boğazdan girer, boğazını gözet; yemeği dengeli ye, az yemelisin ve içmelisin.

4516. İnsan bu hastalığa yakalansa, bu hastalık insanı zayıflatır; onu tedavi etmezse ölüm davranır.

4517. Bilgili hekim güzel söylemiş; bilginlerin sözlerine kötü diyen kimdir?

[167b]

4518. Bu hastalık, ölümün ilk habercisidir; kişi hastalandı mı ölüm komşusudur.

4519. Hastalık, bela ve sıkıntı ölümün habercisidir; ölümün tadı veya iyisi yoktur.

4520. “Ben insanım.” diyen insanoğlu, sıcak ve soğuğu bilmelidir ve onları ayırt etmelidir.

4521. İnsan, öncelikle kendi doğasını bilmelidir ve ona uygun yemelidir; elinden geldiğince doğasına uygun olmayan şeyleri yememelidir, bırakmalıdır.

4522. Sıcaklık artarsa hemen üzerine soğuk bir şeyler içmelidir; soğukluk artarsa sıcakla dengelemelidir.

4523. Yaşın gençse, ömrünün baharındaysan soğuk şeyler kullanmalısın, kanın seni ısıtır.

4524. Yaşın kırkı geçmişse ve mevsim sonbaharsa; sıcak şeylerle kendi doğanı dengele.

4525. Yaşın altmış ve zamanın kış ise; sıcak şeyler kullanmalısın, soğuk şeyler kullanmamalısın.

4526. Kuru ve soğuk artarsa, sıcak ve nemi hazırla; bu ikisi ona karşılığını verecektir.

4527. Bu nem ve soğuk artarsa ve sana zarar verirse; sen sıcak ve kuru ile ona karşı koy.

4528. Doğan soğuk ise, sıcakla güçlendir; (doğan) sıcak ise, soğuk şeyler içip yiyedur.

4529. Eğer doğanı tam olarak bilmiyorsan; (nasibi olarak) eşit derecede sıcak ve soğuk şeyler ver.

4530. Doğanı böylece doğru bir şekilde gözetirsen, sağlıklı olacaksın ve hayatını huzur içinde geçireceksin.

4531. Hekimin sözü ne der, dinle; ey kuzum, bunun anlamını anla ve ona göre yaşa.

[168a] 4532. Ben senin doğanı yorumlayıp söyleyeyim; kızıl (kan), sarı (safra), beyaz (balgam) ve siyahtır.

4533. Bunlardan her biri, birine düşmandır; düşman, düşmana yakınlaşırsa, (bu renkler sayesinde) ayırt edilir.

4534. Kendi doğasını dengede tutabilmek için insanın akıllı olması gerekir; ona uygun olan neyse onu yemelidir.

4535. İnsan ve hayvan sürüsü arasındaki fark budur; ey oğul, insan doğasına uygun yemelidir.

4536. Şimdi, aksakallı ne der, dinle; sen bunu anlayıver, yabani kalma.

4537. İnsan kırk yaşına gelip de kendi doğasını bilmezse; her ne kadar konuşabilse de, o büsbütün bir hayvandır.

4538. İnsan deneyerek görerek bir şey öğrenmezse; ey temiz yaradılışlı, sen onu insandan saymamalısın.

4539. İnsan yaşadıklarına rağmen hâl ve hareketlerini düzeltmezse; ona “hayvan” deseler, doğru söylemiş olurlar.

4540. Zaman geçtikçe kişi bilge olmazsa; onu insandan saymamalı, ona hayvan demeli.

4541. Dikkat edersen, hekimler güzel söylerler; insan yemeği az yerse, sağlıklı ve mutlu olur.

4542. Hastalık olmadan sağlık istiyorsan; ey şehzadem, “az” adlı ilacı iç ve yaşa.

4543. Huzur, rahat ve uzun bir hayat istersen; ey asil soylu, “dil” adlı eti ye ve yaşa.

LXIII.

Ögdülmiş, Odgurmuş’a Yemeğe Davet Etmenin Usulünü Öğretiyor

4544. Eğer sen birini davet edeyim dersen; davet et, ama her şeyi çok iyi hazırla.

[168b]

4545. Bardağı, sofrayı, evi barkı temiz tut; döşek dşe, yiyecek ve ieeğin de bol olması gerekir.

4546. Yemeği ve ieeği lezzetli ve temiz yap; elini uzatan arzu ile yesin.

4547. Yeme ve içmeye davet etmezsen, bunun kusuru birdir; çağırır-san, gören kişiler bir kusur yerine yüz kusur bulurlar.

4548. Mümkünse yemeği, ieeği temiz ve iyi bir şekilde hazırla; gelenler kusursuz bir şekilde doysunlar ve kalkıp gitsinler.

4549. Arkadaşlarını, akrabalarını, yakın ya da uzak olanları, hepsini yemeğe davet et ve haklarını gözet.

4550. Gelecek olan gelecektir, eğer gelmezse de bundan sonra bak, hatırı kalmaz.

4551. Boğaz fkesi olursa çok kötü olur; c ve kini hayat boyunca sürer, ancak ölünce kalır, unutulur.

4552. Dikkatli ol, herkese yiyecek ve içecek ver; gecikmiş olan varsa ona da yemek yedir.

4553. Biri yemek yerken sen ona içecek sun; onu içerse diğer i hazır olsun.

4554. Nerede yiyecek varsa orada içecek de gereklidir; yiyecek içeceklerle denk olması gerekir.

4555. Yiyecek olursa ve içecek hazır olmazsa; bundan sakın çünkü o yenilen yemek zehir olur.

4556. İster arpa suyu, ister sofr a suyu, ister bal suyu, ister gl suyu ver.

4557. Bunlardan başka ne vermen gerektiğini bana sorma, başkalarına sor.

4558. Büyükler yemek yiyip bitirdiklerinde küçüklere de yemek ve içecek verilmelidir.

4559. Dikkat et, herkese yemek ulaştır, yemeksiz bırakma; a gönderme, sövüp gitmesinler.

[169a]

4560. Yemek yiyip içtikten sonra meze ve meyve ikram et; kuru ve yaş meyve yanında biraz da çerez ikram et.

4561. Gücün yeterse ipekli kumaştan bir kısım kesip (davete gelen büyüklere) ipekli kumaş hediye et; mümkünse dış kirası ver ki ağızları kapansın, gürültü kesilsin.

4562. Şimdi, yemek ve içecek sözü tamamlandı; gidecek olan varsa kapıyı açiver, kişiye engel olma.

4563. Yemeğe davet eden kişiler dört sınıftan oluşur; ey yavrum, gidecek olanlar da dört sınıftan oluşur.

4564. Bunlardan biri, yemeğe çağırırsalar gider; yemek ve içecek olarak ne verirseler yer, içer.

4565. Ayrıca kendi evine kimseyi çağırılmaz, yemeğini evinde gizlenerek yalnız yer.

4566. Bir diğer kişi de çağırıldığı yemeğe gider; yemeğini yer ve bunun karşılığı olarak onu da yemeğe çağırır.

4567. Bir diğer kişi ise çağırıldığı yemeğe gitmez; bak, insanları da evine çağırılmaz.

4568. Böyle kişileri diriden sayma, bunlar ölüdür; sen bunlara katılma, hayatını boşa harcama.

4569. Bir kısım da çağırıldığı yemeğe gitmez, kendi çağırır; kurban kesip insanları yemeğe çağırır.

4570. Bunlardan en iyi davranış budur; âlim ve bilgenin övdüğü hâl ve hareket budur.

4571. İster yemeğe git, ister gitme; boğazına hâkim ol, az yemek ye ve sağlıklı yaşa.

4572. Bak, çok yiyen insan hastalıklı olur; benzi sarı kendisi kavgacı kaba olur, adı aşağılık olur.

4573. Bak, insan doğasını bilen, gönlü ve bilgisi geniş olan hekimlerin sözü buna benzer.

[169b]

4574. İnsana hastalık yemekle birlikte boğazdan girer; insanı hastalık yaşlandırır, ömrünü tamamlayamaz.

4575. Boğazını gözet, hiç hasta olmadan yaşa; hastalık, insanın kırmızı benzini is gibi siyah yapar, soldurur.

4576. Bak, davete gitmek veya gelmek, yeme ve içme işi işte böyledir.

4577. Ben bunu söyledim, sen de dinledin; şimdi, bunu yeterli gör, sözünü uzatma.

4578. Eğer insanlara katılmak istersen; dünyanın hali, gidişatı ve yolu budur.

4579. Ey gönlümün nuru, yakınım ve gerçeğim; sözümü anla, iyice düşün.

LXIV.

Odgurmuş, Ögdülmüş'e Dünyadan Yüz Çevirip Var Olanla Yetinmek Gerekliğini Söyler

4580. Odgurmuş cevap verdi ve şunu söyledi: “Ben bu sözü dinledim, şimdi, sen cevabımı dinle.”

4581. Senin söylemiş olduğun bu sözleri kim öğrenirse, dünyada dilek ve arzularına kavuşacaktır.

4582. Lakin hayatı ben yemek yemekte bulurum; ey bilge, önce bunu bilmek gerekir.

4583. İnsan bunca emekle kazanıp uzun yaşamazsa, mal mülk toplaması neye yarar?

4584. İnsan bu dünyayı dileyerek peşinden koşarsa; ibadet ve hizmet işi kalakalır.

4585. Bak, bugün senin bana geldiğinden beri bütün ibadetlerim öylece kaldı.

4586. Sadece bir kişiyle iletişimde olmak bu kadar zarar verirse, (başka dostluklar için) beni zorlama.

[170a] 4587. Ben şehre, köye girersem; işim ve sözüm insanlarla olacaktır.

4588. Bu ibadet ve hizmeti nasıl yapacağım? Bu yöndeki kapı bana kapanacaktır.

4589. Gençlikten geçtim, bugün artık yaşlandım; ben Tanrı'nın ibadeti ve övgüsüyle yaşadım.

4590. Ey merhametli insan, boşluğa (boş bir hayata) doğru tekrardan geri dönmek bana yakışır mı?

4591. Bilgisi ırmak kadar olan bilge, ne güzel bilgi verdi; ey dürüst tabiatlı, sen bunu dinle.

4592. Gençlikte yaşlılık işini yap; yaşlandığında gücün gider, yaşın yetmez.

4593. Gençlikte hızlı hareket et ve Tanrı'ya ibadet et; yaşlılıkta olmaz, bunu iyice bil.

4594. Gençken iyi şeyler yapmaya çalış; yaşlandığında bu ateş söner.

4595. Bütün iyiliklerden kendine düşen payı alırsan; bak, gençlik zamanı ne güzel olur.

4596. Yaşlanmış kişi, zamanını boşa harcayıp gençken yapması gerekenleri şimdi yaparsa ne kadar da uygunsuz olur.

4597. Dünya malı hayat içindir; hayat biterse mal mülk derdi de biter.

4598. Bu malı toplaya toplaya hayat sona erdi; nefesin kesilirse bu hazır olanı, bu topladığın malı kime bırakacaksın?

4599. Tut ki senin dediğin gibi hükümdarın hizmetini, eş dost ve halkın tüm hâl ve hareketlerini öğrendim.

4600. Sonunda öleceksin, bunun ne faydası var? İki bezden başka sana ulaşacak hiçbir şey yok.

4601. Sıcakta bu kadar terleyip soğukta da bu kadar üşüyeceksin; ey cesur Müslüman, sonuç olarak iki dileğin gerçekleşecektir.

[170b] 4602. Biri dünya malı ile kendini yüceltmektir; bir diğeri de ülkede sözünün geçmesidir.

4603. Eğer ölüm gelip yakalamasaydı ve (insan) ölümsüz olup böyle kalsaydı, bu iki dileğe kavuşmak çok iyi olurdu.

4604. Ölüm bu iki tadı benden aldı; ey bilgisi derin olan, şimdi, dünya neye yarar?

4605. İnsanın saadetinin bir işareti olur; onun iyiliği günden güne üstün olur, artar.

4606. Eğer insan talihsiz ise insanları kendinden soğutur; yaşlılık zamanında hâl ve hareketleri bozulur.

4607. Bilgisi geniş olan bilge kişi çok güzel söylemiş; ey mutlu kişi, sen bunu dinle.

4608. Saadetli kişiler yaşlandıkça daha iyi olurlar ve kötülüğü terk ederler.

4609. Açıkça şunu bil, yaşlandığında hevesi peşinden koşan kişi talihsiz kişidir.

4610. Dünyayı isteyip egemenliği altına alan, kendine demirden şehir ve kale yapan (Şeddad) hani, nerede?

4611. Kartala binip mavi göğe yükselen, dünyaya hâkim olan o küstah it (Nemrut) hani, nerede?

4612. “Ben Tanrı’yım.” diyen, Tanrı’nın da denizin dibine gönderdiği küstah (Firavun) hani, nerede?

4613. Bu dünya malını toplayan ve sonunda malıyla birlikte yerin dibine giden (Karun) hani, nerede?

4614. Doğudan batıya kadar sefere çıkan ve ülkeler fetheden dünya beyi (Zülkarneyn) hani, nerede?

4615. Asası yılan olan, deniz yarılıp ortasına girip geçen (Musa) hani, nerede?

4616. Şeytan, peri, kuş ve insanlar üzerinde yüce olan, dürüst tabiatlı olan (Süleyman) hani, nerede?

[171a] 4617. Hani ölüyü diriltten kişi (İsa), nerede? Sonunda kendisi de ölüme yakalandı.

4618. Hani, insanların en seçkini olan (Muhammed Mustafa) nerede? (O gidince) dünya boş kaldı, (dünyanın) dolu olan tarafı eksildi.

4619. Bu saydıklarımı ölüm tuttu, götürdü; ey temiz yaradılışlı, seni mi bırakacak?

4620. Bu dünyanın kanunu işte böyledir; ister kanununu, ister kanunsuzluğunu tercih et.

4621. Şimdi, kara toprak koynuna bakıver; ne türlü kişiler girdi, boşluğu dolmadı.

4622. Kara yer katını açıp görseydin ne seçkin kişiler sızı içinde yatar.

4623. Nice beyler kara toprak olup yatarlar; nice bilge kişiler ölüp toprağa karıştılar.

4624. Ben beyi kuldan ayıramam; gözüm fakiri, zengini seçemez.

4625. Hiç hasta olmadan kara toprağa giren nice cesur ve gururlu kişiler bile orada kıpırdamaz, hiç bir şey yapamaz.

4626. Yer böyle kişilerle döşendi; sen mi diri kalacaksın ya da ben mi diri kalacağım?

4627. İnsan bu yüce yolda yürüyüp azıcık dinlenen bir yolcudur; bu yüzden bu yol üzerinde ev ve iş kurmaz.

4628. Bu arzu ve isteklerimi yok ettim; beni bırak, Tanrı'm bana destek verir, bu da yeter.

4629. İnsanı kul eden bu açgözlülüktür; bu açgözlülüğü giderdim, gözüm toktur.

4630. Dönek dünyaya gönlü doymuş ve bu dünyayı terk etmiş kişi ne der, dinle.

[171b] 4631. Ben bu dünyada dileğime kavuştum; hırstan gözümü giderdim.

4632. Dünyaya ait istek ve arzuları bıraktım; dileğim bitti, sözüm kesildi.

4633. Bu dünyanın içi bir tarladır; bugün ne ekersen yarın o biter.

4634. İyilik tohumu ekersen, iyilik biter; o iyilik sana yiyecek ve giyecek olur.

4635. Kötülük tohumu ekersen, kötülük biter; yarın o kötülük boynuna yük olur.

4636. Bugün heves ve arzuları bırakmadıkça yarın iyilikleri bulamayacağım.

4637. Bu dünya seni bırakmamışken sen onu bırak; sana doymamışken sen ondan usan ve ona doy.

4638. Sen onu bırakmazsan o seni bırakacaktır; sen ona doymazsan o sana doyacaktır.

4639. Ele geçirilip (sonra) kalacak olduktan sonra bu dünyaya ne gerek var; seni bırakacaksa sen kendin onu bırak.

4640. Bu dünyayı bırak, durmadan diğer dünyayı dile; orada ölümsüz olup huzur içinde yaşa.

4641. Eğer bundan daha iyi bir şey dileyeyim dersen; mümkünse her iki dünyayı da dileme.

4642. Yürü, iki dünyanın da sahibini dile; dünya ve ahiret, bu ikisine de ne gerek var?

4643. Türeteni bulursan türemiş senindir; yaratana bulursan yaratılmış senindir.

4644. Yaratılmıştan korkma, ondan dilek dileme; yaratandan kork, onu destek bil.

4645. Yaratan Tanrı'nın ibadetini bırakıp onun yerine yaratılana uyup ona hizmet etmek olur mu?

[172a]

4646. Hizmetkârın işi şu ikisinden başka bir şey değildir; ya hizmeti uygun görülecektir böylece yükselecektir.

4647. Ya da hizmeti uygun görülmecektir, yaşadığı hayat ve emekleri boşa gidecektir.

4648. Hizmeti uygun görülürse ve bey onu yüceltirse; buna ulaştığı gün kendine hâkim olamaz.

4649. Bazen aç, bazen tok koşmak gerekir; beyi yattığı zaman sıkıntıları hizmetkârın halletmesi gerekir.

4650. Eğer bu yaptığı hizmet hükümdarın içine sinmezse; ne yazık ki, bütün hayatını boşa harcamış olur.

4651. Söyle, hizmetkârın kazancı nedir? Bu hizmette ne gibi bir kazanç vardır?

4652. Hizmetkârın adabını söyleyen İla Erkinî bak, ne der, dinle.

4653. Dikkat edersen, beylerin işi çok zor bir iştir; kişi çok hizmet etse de kolay kolay beye yaranamaz.

4654. Hizmeti uygun görülürse, kendisine hâkim olamaz; hizmeti uygun görülmezse her geçen gün daha da aşağılanır, itibarı düşer.

4655. Ey hizmeti çok olan kişi, hizmetine güvenme; hizmet, sonunda seni başından edebilir.

4656. “Mutlu oldu.” dediğinde seni azarlayıp söver; “Gülüyor.” dediğinde öfkelenip kaş çatar.

4657. Onların tabiatlarını tam olarak bilemezsin; alışkanlıklarını da öngöremezsin.

4658. Ey oğul, bak, bu dünya tipi ve yeldir; kararı olmayan, hiçbir yerde duramayan bir gölgedir.

4659. Dikkat edersen, görünüp duran bir seraptır; tutayım dediğinde kaybolur, yok olur.

4660. Bak, talih derecesi sırayla gelir; o ürkek ve dönektir hem de çabuk yaşlanır.

- [172b] 4661. Ey cesur, şimdi, bana bu dünya ya da talih sıtmasının nöbeti gerekmez.
4662. Sevinmem için Tanrı'mın zikir işi ve sevinci bana yeter; avunmam için onun emri ve avuntusu yeter.
4663. Bir şey sevimli olmasa da Tanrı'm sevdiği için onu sevmek yeterli bir sebeptir; Tanrı'mın düşman olarak gördüğü benim de düşmanım ve şeytanımdır.
4664. Dilediğim her şeyi ondan dilerim, umudum ona bağlıdır; ona güvenirim, o sığındığım Tanrı'mdır.
4665. Giydiğim koyun yünü, yediğim arpa yemeği bana yeter; ey kardeş, bunlara sahipsem bütün dünyaya sahibim.
4666. Mağarada yaşayan takva sahibi ve merhametli kişi, ne der, dinle.
4667. Dünyadan kendi payımı aldım; kepek yiyecek ve koyun yününden elbise bana yeter.
4668. Kepek ve darı benim için şekerden daha tatlıdır; bu örülmüş yaldızlı ipeklilerin dengi de benim için çuldur.
4669. Bütün yiyecek ve içecekleri karnını doyurmak için ye ve iç; ister arpa ister darı olsun açlığımı giderecektir, beni doyuracaktır.
4670. Ey kardeş, zayıflayıp ölmek için ye; öküz gibi yeme, doğan bozulacaktır.
4671. Sefa sürme, sefanın cezası çok katıdır; sefaya karşı yerin hiç uygun olmayan bir bataklık olur.
4672. Acı, tatlı yemekler boğaz zevki içindir; boğaz zevki süren kişi hayvandır.
4673. İpek ve yaldızlı elbiseler insanlar için bir giyecektir; ey insanların iyisi, bedenini örtecek bir kıyafet yeterlidir.
4674. Boğaz bir doyurulursa, bu iki gün sürer; sırtına bir elbise geçirirsen, bu iki yıl kalır.
4675. Bu ikisi için bilerek kendimi kul edip başkasına hizmet etmek uygun olur mu?
- [173a] 4676. Yüksek arştan kara toprağa kadar bütün yaratılanlar var olanlar hepsi muhtaçtır.
4677. Meğer muhtaç olmayan bir tek Tanrı'dır; o yaratılanların ihtiyacını bilir, merhametli ve asildir.

4678. Tek olan Tanrı'ya dürüstlikle gönülden bağlandım; dilenciyim ben, sadece onu dilerim.

4679. Onun varlığı benim için şüphesiz ve bellidir; gönlüm inandı ve dilim ölçülü bir şekilde onu zikreder.

4680. Varlığını ikrar ederim, uyumadan sadece onu dilerim; onu nerede arayacağımı tam olarak bilmiyorum.

4681. Gece gündüz uyumadan Tanrı'mı diliyorum; izlerini buluyorum fakat onu gören biri yoktur.

4682. İsteyen kişi uyumaz, durmadan onu dile; "Dileyip bulmadım." deyip vazgeçip dönme.

4683. Sadece dileyip durma (bir şeyler yap), sadece dileyip de ulaşan yoktur; "Dileyip bulmadım." diye yan gelip yatmak olmaz.

4684. Dileyen kişi durmadan koşması gerekir; yatıp duranlar dileklerine kavuşmadı.

4685. Durmadan dileyenler bulmakta nasıl başarısız olabilirler? Durup yatarsa kim arzu ve dileğine ulaşabilir?

4686. İlk önce o beni sevip diledi; şimdi de vakit kaybetmeden ben onu diler oldum.

4687. Önce o beni ezelden beri istemişti; onun için şimdi de tamamen ben onu ister oldum.

4688. Böyle olan Tanrı'mı nasıl sevmeyeyim? Dileyip bulacağım bir şey için nasıl acele etmeyeyim?

4689. Derdime, sıkıntıma o iyi gelir; kaygı ve bela geldiğinde beni o kurtarır.

4690. İlk önce o beni dileyip seçti; onun için ben de gönülden ona bağlanarak onu diler oldum.

[173b]

4691. Beni o yarattı, bana rızık verdi ve ben büyüdüm; bu sözüm gerçektir.

4692. Bu halktan vazgeçtim ve ona sığındım; o beni her açıdan gözetecektir.

4693. Yalnız kalırsam Tanrı'mın zikri bana yeter; konuşmam için Tanrı'mın adı yeter.

4694. Avunacağım, sığınacağım, desteğim ve yokluğum odur; açlığımı gideren ve beni doyuran tek olan Tanrı'mdır.

4695. Her şeyden arınmış ve Tanrı'sı ile gerçekten arası düzelmiş olan kişi ne der, dinle.

4696. Ben gönlümdeki sırrımı sana açarım; istek ve arzu ile sana uçarım.

4697. Güvendiğim, avunduğum, sığındığım Tanrı'm; her şeyden koptum, sana kaçarım.

4698. Öbür dünyadaki yerin bu dünyadır, yani diğer dünyadaki yerini bu dünyada yaptıkların belirler; bunu terk etmedikçe öbürünü kim bulabilir?

4699. İnsan bu birkaç şeyi tamamen terk etmedikçe, diğer dört işi başarıyla, ustaca yapamaz.

4700. Bu dünyaya yüz çevirip, bu dünyayı bırakıp terk etmek gerekir; böylece ahireti bulacaksın.

4701. İnsan bu dönem dünyayı elinde sıkıca tutup ebedi dünyayı yatarak nasıl bulabilir?

4702. Bu dünya tehlikelidir, içeceği de zehirdir; bütün yiyecek ve içeceklerin temiz olanını iste.

4703. Bu dünya için olan dilek ve arzuları terk etmek gerekir; böylece insan ahirette en iyi yeri bulur.

4704. Ey Ögdülmiş'im, ben sana bildiklerimi söyleyeyim; sen bunları hakikat olarak bil.

4705. Ey inanan kişi, insan bu dünyanın işlerini tamamen terk etmedikçe ahiret işini yapamaz.

[174a] 4706. Ey kardeş, insanlardan uzaklaşmayınca Tanrı'nın ibadetine ulaşamaz.

4707. Kendi heves ve arzularının boynunu kırmadıkça, beden doğruluk yoluna giremez.

4708. İnsan bütün dünyasını gönlünden çıkarmalı; böylece gönlüne Tanrı'nın gerçek sevgisi girer.

4709. Bu dünya Müslümanlara zindandır; zindanda huzur arama, gönlünü doğrult.

4710. Elinden geldiğince gayret et, bedeninin isteklerini yerine getirme; ondan sonra doğru yola gireceksin.

4711. Bu geçecek olan zamanını ve gününü boşa harcama; geçen geceni de tekrar bulamazsın.

4712. Geçen günün boşa geçerse sonrasında pişman olursun; hayatını boşa harcarsan, başka bir hayat bulamazsın.

4713. Ey bilgisi deniz kadar olan, alçak ve yüce gönüllü kişi ne der, gör ve dinle.

4714. Bir kasabadan başka kasabaya göç eden kişi, göç eşyalarını önceden gönderirse onun işi hazır olur.

4715. Göç etmeden önce eşyasını gönderirse ve ondan sonra göç edip giderse bunun faydası onu sevindirecektir.

4716. İster göç eşyasını gönder, ister gönderme; en sonunda sen göçüp gideceksin, gafil olma.

4717. İster bey, ister kul ol; bu dünyada kalıcı değilsin, ölüm yolunu tuttu.

4718. İster bin yıl, ister on sekiz yıl yaşa; sonunda öleceksin, iyi adını iz olarak bırak.

4719. İster zengin, ister fakir ol; bu geçen günler, aylar, yıllar hayatını yer.

4720. Yücelik ve şöhretle başın göğe değse de girip yatacağın yer kara topraktır.

[174b] 4721. İnsan hayat bulup kendini heba ederse; o bir hayvandır ve kendini ateşe atmış demektir.

4722. İnsan sağlık bulup ömrünü boşa harcarsa; ey kardeş, bu hoş bir hayat olmaz.

4723. Ey kardeş, sen benim için kaygı duyma; sen ağlayarak kendin için kaygı duy.

4724. Bu dünya işi sağlam bir tuzakçıdır; tuzağa düşme, seni sıkıca yakalar.

4725. Bu gün saadet sana geldi ve istediğini gibi hareket etti; sen ona inanma, o yine hızlıca gider.

4726. Ölüme karşı gafil olma, ölümü uzak ve uzun süre sonra gelecek sanma; pusudan çıkar gibi hile yapmadan karşına çıkar.

4727. Ölüm binlerce gafil olanı basıp yakalamıştır; ölüm birçok toplulukları dağıtmıştır.

4728. Şimdi, feraset sahibi kişi ne der, dinle; ölüme karşı gafil olma, zararı dokunur.

4729. Bak, birçok topluluğu ölüm dağıttı; ölümü düşündükçe göz pınarlarımdan yaş akar.

4730. Bencillikle kibirlenmek isteyen benliği kalmadı; ölüme karşı silahlı hazır ordu bile fayda etmez.

4731. Gafil olma, hayat şüphesiz gidecektir; bu zaman ve günler geri dönmek üzere geçecektir.

4732. Huzur ile avunma, günün boşa geçer; bu saadete inanma, o döneğin ve küstahtır.

4733. Ölüm “ben büyüğüm” diyeni bozdu; ölüm “ben uluyum” diyeni yendi.

4734. Ölüm birçok memleketi, şehri, köyü, sarayı, köşkü ve evi yıkıp bozdu.

4735. Nice binlerce yaşayan öldü, (toprağın altında) dolup yatar; bizim gelmemizi bekleyerek yatar.

[175a] 4736. Sen gözünü aç ve onlara dikkatlice bak; beyi kuldan ayırabilir misin?

4737. Ululuk ölüme fayda etmedi; ölümden kaçan geçit bulmadı.

4738. Ölüm değerli peygamberleri alıp götürdü; ölüme karşı başka kim ilaç, deva veya silah hazırlayabilir?

4739. Bu cefacı dünya güvenilmezdir; tabiatı dönektir, hâl ve hareketleri de küstahtır.

4740. Günü nasıl geçirirsen geçir, çabucak geçer; iyi, kötü, eğri veya doğru olan gider.

4741. Toklukla da geçer, açlıkla da geçer; ne beye yüz verir, ne zengin ne de kul seçer.

4742. Ne huzuru ne de zahmeti uzun sürer; o zaman bunca patırtıya, gürültüye ne gerek var?

4743. Hâl ve hareketleriyle gönlü bir olan ve bilgisi geniş olan bilge çok güzel söylemiştir.

4744. Azıcık iyiliğe karşı insan özünü unuttur; mavi göğün üstünde söz geçirmeye kalkar.

4745. Ölüm, nice cesur, kibirli ve kendine güvenen insanların göğsünü ezmiştir ve gözlerini çıkarmıştır.

4746. Ey cömerdim, bu söylediklerim sana olan gerçek sadakatimdir.

4747. Her kim bu gerçeğin halini biliyorsa, bu dünya ona yakın olmaz.

4748. Gençliğimi yitirdim, yaşım tamamlandı; misk kokular gitti, başım kâfur ile örtüldü.

4749. Ey insanların iyisi, bu günden itibaren şüphesiz, ölüme hazırlanma zamanıdır.

[175b] 4750. Ölüm kaygısı tuttu, sevinç gitti; ölümden sonra acaba halim nasıl olacaktır?

4751. Bu kaygı ve sıkıntı içindeyken ben kendimi hükümdara nasıl verebilirim?

4752. Hükümdara benden fayda gelmez; “Faydalı olsun.” derse fayda görmeyecektir.

4753. Eğer o beni öbür dünya için isterse; benim gittiğimi sansın ve kendisi doğru yolda yürüsün.

4754. Kudretli Tanrı istedi ve insanoğlunu iki iş için yarattı ve ona (bu yüzden) bu adı verdi.

4755. Cehenneme (girmesi) ya da cennet beyi olması için; ya itibarlı ya da itibarsız olması için (yaratmıştır).

4756. İtibarlı olmayı isterse ona yol gösterdi; seçmesi için itibarsızlık yolunu da verdi.

4757. Şimdi, kul Tanrı’nın yardımına ulaşması için kendi kulluğunu tam olarak yapmalıdır.

4758. Eğer kulu Tanrı’dan yardım görürse; bütün iyiliklere yolu açılır.

4759. Gayret etmelidir, ibadetini yerine getirmelidir; böylece binlerce iyiliğin kapısı açılacaktır.

4760. Benim bildiğim işte buydu; ey iyi arkadaşım, sana söyledim.

4761. Sizlere benim faydalı sözlerim gerekir; dikkat edersen, sözlerim benden daha iyidir.

4762. Eğer ahireti istersen, onun yolu bu şekildedir; eğer dünyayı istersen, onu çok iyi bilirsin.

4763. Talihin yüzüne gülüverdi, saadet sana geliverdi; her ne arzularsan o da geliverecektir, buna inan.

4764. Ey iyi arkadaşım, sizlere faydalı olabilecek bundan başka bende nasıl bir iyilik var?

[176a] 4765. Hükümdar beni Tanrı'ya bıraksın; onun iyiliğı için ona duacı olayım.

4766. Bilgi sorarsa, işte bildiklerim bunlardır; sen işittin, ne söylediğimi söyleyiver.

4767. Sözümü tutunuz, eğer tutmazsanız bugün inanmadığınız bütün şeyler yarın başınıza gelecektir.

4768. Ey bilgisi denizler kadar olan, bu sözü güzel söylemiş; buna göre hareket edersen mutlu olursun, işlerin yoluna girer.

4769. Bak, bugün söylediğim bu sözüm sana eş olur; yarın orada da karşılığını bulursun.

4770. Gafil olma, sözüme göre hareket etmeye gayret et; eğer sen sözüme göre hareket etmezsen senin için bir felaket olur.

4771. Benim için hükümdardan özür dile; uygun olanı, hal ve çaresi neyse onu yap.

4772. Gelip gitmekle sana zahmet oldu; Tanrı sana bunun karşılığını versin, güneş gibi parla.

4773. Ey kardeşim, bana gücenme; beni yakınlarının arasından dışlama.

Ögdülmiş'in Odgurmuş'a Cevabı

4774. Ögdülmiş, cevap verdi, dedi: "Doğruluk yolunu şimdi anladım."

4775. Sözünü işittim, dikkatlice dinledim; şimdi, kendi sözümü kestim ve senin sözünü tercih ettim.

4776. Doğru bir şekilde söyledin, gerçek budur; bunun ötesi hep eğri yoldur.

4777. Sende hakikat, bende ise oyun var; oyunu bıraktım, hakikate boyun eğdim.

[176b]

4778. Şimdi, ben gideyim, ey her iki dünyada da iyi şansa sahip olan, sen de iyi ve sağlıklı kal.

4779. Ey kardeşim, Tanrı sana güç versin ve yardım etsin; dualarında beni unutma ve gönülden çıkarma.

4780. Her zaman Tanrı'dan benim için de dua dile; Tanrı beni uyandırıp gönlümü açıversin.

4781. Sözü nü kesti ve ayağa kalktı; vedalaştı ve gitmek için eve doğru yola koyuldu.

4782. Atına bindi, dönüp evine geldi; attan inip (evine) girdi, biraz bekleyip dinlendi.

4783. Yedi, içti ve birazcık kendi kendine düşündü; eşitmiş olduğu sözleri uzun uzun tarttı.

4784. Güneş kara yüz bağını yüzüne bağladı; dünya tamamen kara yer tozu oldu.

4785. Perçemler Rumi kızının yüzüne düştü; bundan dolayı, dünya tamamen kara saçın boyasıyla doldu.

4786. Gökyüzü tamamen zenci yüzü gibi simsiyah oldu; uçanlar durup kondu, yürüyenler durdu.

4787. Ögdülmiş kalktı ve abdest alıp yatsı namazını kıldı; yapılması gerekenleri yaptı ve yatak isteyip yattı.

4788. Birazcık uyudu, sonra tekrar uyandı; Merih doruktan ayrılmıştı.

4789. Tekrar baktı, Ülker yıldızının başı ufukta batmıştı; onun karşısına doğudan Akrep yıldızı kalkıp yükselmişti.

4790. Tekrar biraz yattı, fakat uykusu gelmedi; nöbetçi kişi gibi hiç gözünü yummadı.

4791. Bir müddet uykusuz, uyanık bir şekilde düşünerek öylece yattı; gökyüzünün derisi kâfur rengine boyandı.

4792. Güzel kokular serpilmiş gibi gökyüzü karardı; mercan (güneş) yerden yükseldi, dalları yayıldı.

[177a]

4793. Güneş yükseldi, yerden toz kalktı; önce dokuz al tuğu görüldü.

4794. Bak, Ögdülmiş kalktı, abdest aldı; bildiği her şeyi okuyup namazını eda etti.

4795. Mercan kalkanı yerden yükselerek kızıla dönüştü; Ögdülmiş kalkıp saraya gitti, doğruca içeri girdi.

4796. Bak, hükümdar bunu duydu ve ona yol verdi; Ögdülmiş, hükümdarın huzuruna girdi ve kollarını kavuşturdu.

4797. Hükümdar işaret etti, oturması için yer gösterdi; o da nezaket mertebesine uygun bir şekilde yerine geçti.

4798. Hükümdar bir müddet durduktan sonra sordu: “Ey temiz yaradılışlı, söyle.” dedi.

4799. Kardeşin ne dedi? İşin ne oldu? Dilediğin ne oldu? Arkadaşın gelecek mi?

Ögdülmiş’in Hükümdara Cevabı

4800. Ögdülmiş cevap verdi, Odgurmuş’un söylediği sözleri, neler konuştuklarını olduğu gibi anlattı.

4801. İkisnin arasında geçen sözleri, hepsini olduğu gibi hükümdara arz etti.

4802. Hükümdar kalktı ve bir müddet kendi kendine düşündü; üzüntüye kapıldı ve gözünden yaşlar döküldü.

4803. “Kardeşin doğru söylemiş; onun söylemiş olduğu söz asıl sözdür.” dedi.

4804. Bugün, biz kendimize eziyet ediyoruz; ona da eziyet edip ondan öç alıyoruz.

4805. Bu dünya geçicidir, kalıcı değildir; bu kalan ömür de belirsizdir.

[177b] 4806. Şüphesiz, ebedi olan öbür dünya bize doğru gelir; huzur veya sıkıntı olursa da uzun sürmez.

4807. O nerede huzur bulursa mutluluk oradadır; iyi bir yere sahip olur ve iyi arkadaşlar edinir.

4808. Kardeşin (gaflet uykusundan) tamamen uyanmıştır; bizim onu çağırmamız artık imkânsızdır.

4809. Bizim bu aslımız nefsimizin esiridir; vaktimiz ve günlerimiz boşa geçip, gitti.

4810. Gönlü diri olan ne der, dinle; güzel sözler söyleyerek sana öğüt verir.

4811. Heves ve nefis düşmandır, eğer güç bulursa senden her iki (dünyanın da) öcünü alacaktır.

4812. Heves ve nefis dirilirse, bu gönül ölür; ey oğul, gönül ölürse ibadet kalır.

4813. Bugün bizim gönlümüz ölmüş olacaktır ki heves ve nefis boynunu oldukça kalınlaştırmış.

4814. Ey dürüst gönüllü, bu ululuk, büyüklük ve saadet güneşi uzun duracak değildir.

4815. Dikkat edersen, bu dünyanın huzuru az, sıkıntısı çoktur; çokça baş ağrısı, laneti ve sövgüsü de vardır.

4816. Bilgili ve dünyayı sinayarak esasen olgunlaşmış kişi sözü güzel söylemiş.

4817. Ululuğa çokça sevinip güvenme; yüceldiysen onunla birlikte baş ağrısı, sıkıntısı da gelecektir.

4818. Sevinç her nerdeyse sonu beladır; huzur her nerdeyse binlerce zahmet de oradadır.

Hükümdarın Ögülmüş'e Sorusu

[178a] 4819. Hükümdar tekrar dedi: Ey Ögdülmüş'im, onu istememdeki dileğim şuydu,

4820. benim iyilik yapmama vesile olmasıydı; ey ejderha gibi cesur olan, gönlüm (bu hayal kırıklığından sonra) tekrar canlanabilir mi?

4821. Buraya gelmeye ve eş, dost, akraba yüzünü görmeye karşı direndi, bunu onaylamadı.

4822. Dikkat edersen, söylemiş olduğu sözlerin hepsi doğrudur; şimdi, tekrardan onu zorlamak olmaz.

4823. Sana da çok zahmet oldu; gidip konuştun, yorulup koşturdun.

4824. Ey cömert, yine de bekleyelim ve görelim; son durum ne olacaktır? Zaman daha neler (gösterecektir)?

4825. Ey iyi arkadaş, gelecek işler kara gecenin içindedir; bunu parlak güneş aydınlatır.

4826. Bu zaman yayı kuruludur; bazen faydası bazen de zararı dokunur.

4827. Ey yaşayan insan, bütün işleri Tanrı'nın hükmüne bırak; zamanı gelince yoluna girer ve açılır.

4828. Ey bilgisi derin olan insan, kişi hangi işi yapıp da tat almazsa, o işi bir süreliğine bırakmak gerekir.

4829. Dünyanın âdeti böyledir, kovalarsan kaçır; bırakıverirsen, dönüp sana doğru yol açar.

4830. Bir müddet bekleyelim ve onu sınavalım; zamanı, günü geldiğinde neler olacak (görelim).

4831. Belki bir gün olur, bizi tekrar ister; iyice düşünüp kendisi için iyi olanı kendisi yapar.

4832. Konuşma buralara gelince hükümdar sözünü kesti; Ögdülmüş yavaşça ve usulca kalkıp çıktı.

4833. Bu konuşmadan sonra yine birkaç gün geçti; hükümdar bu işin önünü arkasını düşündü.

LXV.

[178b]

Hükümdar Kün Togdı'nın, Odgurmış'ı Üçüncü Defa
Çağırması İçin Gönderdiğini Söyler

4834. Hükümdar bir gün Ögdülmüş'i çağırdı; "Senin yapman gereken bir iş var." dedi.

4835. Kardeşini çağırdım, bana gelmedi; o arzu ve dileğime kavuşamadım.

4836. Bu dilemiş olduğum dileğimden vazgeçtim; şimdi, dileğime destek olacak başka bir şey oldu.

4837. Onun yüzünü bir defa göreyim; bugünkü dileğim işte budur.

4838. Ey mutlu insan, ziyaret için ben ona gideyim ya da o bana gelsin.

4839. Benimle buluşsun, nasihat ve öğütler versin; sonra da tekrar dönsün ve yaptığı işlerini yapsın.

4840. Onun faydası bana dokunsun, bunun ona bir zararı yoktur; bütün bu bulanıklık özümden süzölsün, temizlensin.

Ögdülmüş'in Hükümdara Cevabı

4841. Ögdülmüş cevap verdi: "Ey kutlu insan, bu isteğin çok yerinde bir istektir." dedi.

4842. Hükümdar isterse bu iş yapılacaktır; bana emir versin onu tekrar çağırayım.

4843. Gideyim, ona bu sözü söyleyeyim; hükümdar gitmesin, ben onu getireyim.

4844. Hükümdar tekrardan bir mektup yazıp buyursun; o temiz yaradılışlı insan, okuyup inansın ve sana gelsin.

[179a] 4845. Hükümdar dedi: “Şimdi, mektuba ne gerek var? Ey zeki, mektuptan daha güvenilir olan mektup sensin.”

4846. Mektup sadece güvenilmeyen kişilere verilir; senden daha güvenilir başka bir kişi bulunur mu?

4847. Her işte bilgi sahibi olan ve her işi anlayan Yağma beyi ne güzel söylemiştir, dinle;

4848. Elçiye güven varsa mektuba ne gerek var? Güven varsa hazırlığa ne gerek var?

4849. Sözünü sözlü olarak söyle, onun sözünü dinle; ey zeki insan, bir de mektuba ne gerek var?

4850. Bu öyle ağır gelecek veya bu işten korkup uzağa kaçılacak bir iş değildir.

4851. Bu kadar söze, mektuba ve hazırlığa ne gerek var? Ey zeki insan, benim için güven sensin, mektup sensin.

4852. Bana gelsin, benimle görüşsün, sonrada hemen dönsün; ona zorla engel olmayacağım, kararı ona bıraktım.

4853. Bak, ben seni bu isteğim için gönderiyorum; iyilikle çağır, zorla çağırma.

4854. Buraya gelmezse ben oraya gideyim; yüzünü göreyim, tekrar buraya döneyim.

Ögdülmiş’in Hükümdara Cevabı

4855. Ögdülmiş cevap verdi: “Tanrı’dan destek olursa bu dilek gerçekleşecektir.” dedi.

4856. Kendimden yana ben de gayret edeceğim; bu arzu ve dileğinizi yerine getireceğim.

4857. Hükümdar sağlıklı ve huzurlu olsun; dilediği her şeyi Tanrı verecektir.

[179b] 4858. Kalkıp çıktı, atlandı ve tekrar (evine) geldi; attan inip eve girdi ve elbiselerini çıkardı.

4859. (Gökyüzünün) kızıl rengi soldu, sarı oldu; dünya altın rengi gibi temiz oldu.

4860. Güneş yüzüne sarı safranı sürdü; cihan mine rengi gibi oldu.

4861. Sevgililerin kaşı gökyüzünün tamamını kapladı; dünya Habeş zencisinin teni gibi oldu.

4862. Yedi, içti, abdest aldı ve namaz kıldı; yatak istedi, yattı ve azıcık uyudu.

4863. Sarı bülbül öttü, sesiyle şakıdı; irkilip uyandı, tekrar uykusu gelmedi.

4864. Uykusu kaçtı, gecesi daha fazla uzadı; parlak günü arzuyla istedi (bekledi).

4865. Gökyüzü giydiği kara gömleği yırttı; peçeyi kaldırdı, parlak yüz açıldı.

4866. Seçkin kızın yüzü yükselip gülerek baktı; bu dünyanın güneyi ve kuzeyi aydınlandı.

4867. Tekrar kalktı, abdest aldı ve tamamen giyindi; şansının iyi olmasını dileyip namaz kıldı.

4868. Atını tuttu, bindi; bir uşakla birlikte sevinerek ve gülerek kardeşine doğru gitti.

4869. Onun evine yaklaştığında (atından) inip kapısına doğru yavaşça yürüyerek gitti.

4870. Eliyle tutup kapısını yavaşça çaldı; kardeşi (onun geldiğini) anlayıp çabucak kalkıp çıktı.

4871. Bak, Ögdülmiş'i gördüğünde "Ey kardeşim, bu işi uzattın." dedi.

4872. Sen kendine neden zorla eziyet ediyorsun? Bu kinle bana çıkman nedendir?

[180a]

4873. Yürü, gel, girelim; neden tekrar geldiğini bana anlat.

4874. Bu iki kardeş kalkıp eve girdiler; zahit kardeşine surat astı.

4875. Gelen kardeşi: "Ey dürüst insan, suratını asma! Önce sözümü dinle." dedi.

4876. Senin söylemiş olduğun sözlerin tamamını eksiksiz bir şekilde hükümdara bizzat ben ulaştırdım, arz ettim.

4877. Hükümdar sözlerini işitti, tamamını dinledi; sözünü dinledikten sonra çokça düşünüp tarttı.

4878. Ey kardeşim, şimdi seni bırakıverdi; bundan başka bir dileği daha var.

4879. Bu iş için beni sana sözcü olarak gönderdi; ey yiğit, sen beni utandırma.

4880. Her şeyin belli bir sınırı ve ölçüsü vardır; ey meşhur, işinin ölçüsünü kaçırma.

4881. Akıllı dili ne der, dinle; her şeye uyan ve sözün temeli olan budur.

4882. Hiçbir işin ölçüsünü kaçırma; ölçüsünü kaçırırsan ipin ucunu kaçırırsın.

4883. Her şeyin bir benzeri, ölçüsü ve usulü vardır; her şey kendi ölçüsüyle sağlıklı, tam olur.

4884. Şimdi, hükümdar önceki dileğinden vazgeçti; ziyaret için seni çağırır, ona destek ol.

4885. Sen gidip onunla buluş ya da o sana gelsin; ey geniş gönlü, bir defa yüzünü görsün.

4886. Ey kardeşim, bunda sana bir zarar yoktur; ey bağı yaralı, bana bunu bahşet.

4887. Hükümdar çok iyi bir sultandır; fakir, yoksul ve kötüler tarafından sevilen bir candır.

[180b]

Odgurmuş'ın Ögdülmiş'e Cevabı

4888. Odgurmuş cevap verdi: “Ey dürüst gönlü, bu söz akla yakındır.” dedi.

4889. Ey gönlüme eş olan insan! Müslüman kardeş, Müslüman kardeşi ziyaret eder.

4890. Bu söze karşı boyun eğiyorum, (bu sözün karşısında) eğiliyorum; ben bu gün onu ziyaret edeyim.

4891. Ben bundan önce ona gitmedim çünkü benden kendi menfaatini diliyordu.

4892. Ondan vazgeçti, doğruluk yolunu tuttu; ben de dille doğruyu söyleyip doğru yola girerim.

4893. Hükümdara gideyim, hükümdar gelmesin; bana zahmet olsun, ona olmasın.

4894. Hükümdar ülkenin beyidir, halkın yücesidir; ona her türlü hürmet ve saygıyı göstermek gerekir.

4895. Hâl ve hareketlerini düzeltirse ve sözünü yerine getirirse, doğrultursa ülkesindeki kötülerin izlerini temizler.

4896. Ey bilgisi denizler kadar engin olan; akıllı, sakın ve yüce gönüllü insan ne der, dinle!

4897. Beyin buyruğu halka vaciptir; büyüğü, küçüğü herkes işitip değer vermelidir.

4898. Bey gümüşle satın alınmış köle ya da Hintli de olsa kendisine ve sözüne değer vermek gerekir.

4899. Şimdi, ben hükümdarın buyruğuna saygı gösteriyorum; ziyaret edeceğim, ona yakın olacağım.

4900. Şimdi, yürü, dön ve hükümdara “İşte geliyorum.” diye sözümü ulaştır.

[181a] 4901. Ey eski düşkün, parlak dünya yüzüne örtüyü örtünce ben o zaman gelirim.

4902. Gündüz insanlar beni görürseler beni çekeştirecekler; kendilerini ateşe atacaklar ve beni konuşacaklar.

4903. Şimdi, sen yürü, git, beni evde bekle; azıcık yatma ben sana geleceğim.

4904. İlk önce ben sana gelip seninle buluşayım; dileğim (amacım) bu durumda ne yapılacağını düşünüp konuşmaktır.

4905. Bak, Ögdülmiş sevindi ve dedi: “Bu cevabın çok güzel hem de çok doğru bir şeydir.”

4906. Şimdi, ben kalkıp hükümdara gideyim; gelecek diye söyleyeyim, bunu öğrenip sevin.

4907. Benden sonra da sen sözünü yerine getir; karar verdiğimiz vakitte oraya gel.

4908. İkisi bir söz üzerinde anlaşıp konuşmaya son verdiler; Ögdülmiş sevinç içinde, yüzü gülerek kalkıp çıktı.

4909. Ögdülmiş tekrar nasihatte bulunup: “Ey kardeş, ey gönlü gönlüme eş olan, sözünden dönme, gel.” diye söyledi.

4910. Güneş tekrardan yere dönüp yüzünü gizlediğinde, dünya yüzüne kömür bir deriyi bağladığında

4911. bana gel, evde seni bekleyeceğim; sana uygun olan, gereken her ne ise onu düşünüp sana hazırlayayım.

4912. Ögdülmiş kalkıp atına bindi ve hükümdara geldi; atından inip hükümdarın huzuruna çıkmak için izin istedi ve içeri girdi.

4913. Anladıklarını, (konuşulan) sözleri hükümdara ulaştırdı; hükümdar sevindi ve yüzü güldü.

4914. Hükümdar: “Eğer o söyledikleri, sözün gibi gerçekse bu işin tamamı iyi olacaktır.” dedi.

4915. Hükümdar tekrar sordu: “Ey bilen kişi söyle, ne zaman gelir? Ben onunla nerede buluşacağım?”

[181b]

Ögdülmiş’in Hükümdara Cevabı

4916. Ögdülmiş cevap verd, dedi: “Gece, parlak dünyanın yüzü yeterince karardığında (gelecektir).”

4917. O bana, benim evime gelecektir; sen ne zaman gel dersen, o sana gelir.

4918. Hükümdar dedi: “Çok koşturdun, çok zahmet çektin; bu zahmetlerine karşılık olarak Tanrı sana sevap versin.”

4919. Benim bu hastalığımın ilacı buydu; şimdi, benim gönlümü sevindirdi.

4920. Sen evde bekle, gelirse bana söyle; davet etmek için benim tarafımdan bir kişi sana gelecektir.

4921. Kardeşini al, kalkıp bana gel; yüzünü görüp ziyaret edeyim.

4922. Şimdi, bilge kişinin buna benzeyen sözünü dinle; bu konu hakkında esas olarak ne der, dinle.

4923. İnsanın gönlü her zaman iyi olanı ister; dileğine kavuşana kadar kendini avutur.

4924. Eğer bütün arzu ve dileklerine kavuşursa onları gönlünden çıkarır ve orada sözünü keser.

4925. Ögdülmiş “Baş üstüne” deyip, kalkıp çıktı; evine gelip (attan) inip içeri girdi.

4926. Güneş yere indi, yüzünü gizledi; kararıp tüm dünyayı toz ve duman kapladı.

4927. Dünya kaşını çatıp dul elbisesini giydi; gök şeytan yüzü gibi solup karardı.

[182a] 4928. Bütün kımıldayanlar (canlılar) durdu, gözünü yumdu; canlıların sözü, gürültüsü ve sesi kesildi.

LXVI.

Odgurmuş'ın Ögdülmiş'e Geldiğini Söyler İşte O Kadar

4929. Odgurmuş kalkıp yavaşça geldi; Ögdülmiş onu bekleyip karşıladı.

4930. Selamlaştılar sonra da tokalaştılar; bu iki temiz yaradılışlı insan kalkıp eve girdiler.

4931. Ögdülmiş yiyecek, içecek çıkarıp özenle ikram etti; haber vermek için hükümdara birini gönderdi.

4932. Hükümdar işitti, buna karşılık cevap verdi; yakınlık gösterip onları çağırdı.

LXVII.

Kün Togdı'nın Odgurmuş'la Görüştüğünü Söyler

4933. İkisi kalkıp hükümdara doğru gittiler; hükümdar ayağa kalkıp yürüdü ve onları karşıladı.

4934. Önce hükümdar görüp selam verdi; zahit selam verip karşılık verdi.

4935. Hükümdar bu zahit ile el sıkıştı; hükümdar sevinç içinde gülerek memnuniyetle (hâl hatır) sordu.

4936. (Oturması için) kendine yakın bir yer gösterdi; büyük bir içtenlikle onu ağırladı.

4937. Hükümdar: “Ey Odgurmuş, sana çok zahmet oldu; bu yere tek başına yaya olarak geldin.” dedi.

[182b]

Odgurmuş'ın Hükümdara Cevabı

4938. Odgurmuş cevap verdi: “Seni görünce tüm zahmetleri unuttum.” dedi.

4939. Ey hükümdar, neden zahmet olsun? Ben kendim arzulayıp sana geldim.

4940. Kişi kendi dileği ile yürüyüp giderse; dileğine çabucak ulaşır, yorulup (yolda) kalmaz.

4941. Anlayışı ile dünyaya nam salmış Böke yabgusu ne der, dinle.

4942. Gönül arzularsa uzak yer yakın olur; dileği hazırdır ve o dileğine çabucak ulaşır.

4943. İnsan arzulayıp gönlü ile adım atarsa yakınlık bulup arzusuna çabucak ulaşır.

4944. Herhangi bir yere ayak gönülsüz adım atarsa, o yer ne kadar yakın olursa olsun yine uzak olur.

4945. Yaya olarak yürüyen zahmet çeker; gönül ile adım atarsa o zahmet uzaklaşır.

4946. Ey hükümdar, bunu anla! Ben gönülden isteyerek sana geldim; bu bana nasıl zahmet olur?

4947. Dikkat et, gönül kimi severse ve dilerse onun bulunduğu yer ne kadar uzak olursa olsun yakın olur.

Hükümdarın Odgurmuş’a Sorusu

4948. Hükümdar dedi: “Her şeyden en önce sana soracak bir sorum var, bana söyleyiver.”

[183a] 4949. Biliyorsun, selamın fazileti çok büyüktür; kim önce davranırsa bu yolu açar.

4950. Beni görünce selam vermedin; bu fazileti ve sevabı neden istemedin?

Odgurmuş’ın Hükümdara Cevabı

4951. Odgurmuş cevap verdi: “Ben en önce bilerek selam vermedim.”

4952. İnsan için selamet, kurtuluş yolu selamdır; selam verdiyse temeli atılmıştır.

4953. Selam insan için emniyet ve güvendir; selam verirse böylece canı güvende olur.

4954. Şimdi, bu söz buna benzer geldi; ey gönlü dürüst olan, sen bunu dinle.

4955. Selam veren kimse, kişiye güven verir; selamı alan kişi selamet bulur.

4956. Selam kişinin şerrine karşı selamettir; selama karşılık veren kişi kendini kurtarır.

4957. Büyükler, küçüklere önce davranıp selam verirlerse böylece iş tamam olur.

4958. Küçükler, büyüklerin şerrinden emin olursalar; onlardan hayır umarak selamet bulurlar.

4959. Hükümdara benden nasıl kötülük ulaşır? Ben küçüğüm, küçükten nasıl bir zarar gelebilir?

4960. Hükümdar tüm halka egemendir; yüzü asılırsa her ne isterse onu yapar.

4961. Dikkat et, halk beye selam vermez; ey bilgisi tam olan, işte bu anlamdan dolayıdır.

[183b] 4962. İlk önce sen beni hizmetine girmem için, kendin için arzulayıp çağırdın.

4963. Ben kabul etmedim, (senin) sözünü tutmadım; bu aldatıcı dünyaya kendimi kaptırmadım.

4964. Şimdi, sen onu bıraktın (o dileğinden vazgeçtin); beni ziyaret için çağırdın, işte bu gece bu yüzden geldim.

4965. Şimdi, ben senden çekinirdim; ama selamınla bana güven verdin.

4966. Tekrar önceki sözüne, dileğine döneceksin diye senden çekinip korkuyordum.

4967. Şimdi, sana şüphesiz inandım; senden bana iyi bir nasip ulaşacaktır.

Hükümdarın Odgurmuş'a Cevabı

4968. Hükümdar dedi: "Söylediği sözden geri dönmek bey için çok kötü bir şeydir."

4969. Eğer söylediği sözden dönerse, o egemen olan kişi yüceliğe ulaşmasın.

4970. Eğer tabiatı öfkeli ve yalancıysa o kişi dünyaya egemen olmasın.

4971. Bak, bir insan cimri ve yalancıysa, o insan nasıl bey olabilir? Halka nasıl önderlik edebilir?

4972. Bundan daha iyisini de bilge söylemiş: "Bir insan sözünden dönerse, saadet de geri döner ve ondan kaçır." demiş.

4973. İnsanların en kötüsü yalancı olanıdır; sözünden dönen ise kötünün de kötüsüdür.

4974. Doğru sözlü kişi güzel söylemiş; doğru sözlü kişiye Tanrı mükâfatını versin.

[184a] 4975. Beyin doğru sözlü ve dürüst olması, dönecek olmaması gerekir; sözünden dönen kimseye “er” deme.

4976. Er söylediği sözden dönmez; sözünden döneni kadın saymalı.

4977. Odgurmuş cevap verdi: “Hükümdar bu iyi hâl ve hareketlere egemen oldu.” dedi.

4978. Ey hükümdar, Tanrı senin bu iyi hâl ve hareketlerini artırıversin.

4979. Bu beyler halkın en seçkinidirler; kendileri gibi sözlerini ve hareketlerini de seçkin tutmalıdırlar.

4980. Bilgili kişi bilgi verdi, şöyle diyor: “Bey iyi ve dürüst olursa halkı zenginleşir.”

4981. Dünyayı geçirmiş, uzun ömürlü ve ak saçlı kişi ne der, dinle.

4982. Ey dünyaya egemen olan kişi, hâl ve hareketlerini iyi tut, iyilik yap; saadet gelir ve tekrar gider.

4983. Gayret et ve kendine iyi ad bırak; saadet sana vefa göstermeyecek ve seni yabancı sayacaktır.

4984. Ey egemen olan kişi, kötülük yapma; sözünle ve hareketlerinle daima iyilik yap.

4985. Ululuk ve bu beylik sana yüz çevirebilir; ey yiğit, sadece iyilik yüz çevirmez.

4986. Bugün iyilik kazan ve halkın yükünü yüklen; zaman geçip gittiğinde yarın sana bundan iyilik gelecektir.

4987. Bu yaşamın günleri tipi ve yel gibidir; talih güvenilirmezdir, senden vazgececektir.

Hükümdarın Odgurmuş’a Cevabı

[184b] 4988. Hükümdar dedi: “Ey yüce bilgili, anla! Senden istediğim şey budur, (iyiliğe giden) kapıyı aç!”

4989. Ey gönlümün desteği, seni ısrarla, bu kadar istememdeki dileğim buydu.

4990. Şimdi, bana bir nasihat ver; benim de elim sadece iyiliğe ulaşsın, ben de iyilik yapabileyim.

4991. Etrafımda sadece boğaz derdi olan kalabalık bir topluluk var; ey cömert insan, doğru, dürüst, sadık olan bir kişi bile yoktur.

4992. Bu beyler bütün arzu ve dileklerine kavuşurlar; fakat gönüllerine sinen ve onlara destek olabilecek birini bulamazlar.

4993. Kapıda bir sürü insan toplanır, yürür; ey bilgili insan, bana faydalı olabilecek bir kişi bile yok.

4994. Şimdi, bu beyit buna benzer; ey cömert, anlayayım dersin, işte bunu oku.

4995. İnsanım diye dolaşan çok kişi var; insana faydalı olacak birini istersen hani, nerede?

4996. Bazen bir kişi, bin kişinin işini yapar; bazen de binlerce kişi toplansa da onu yapamaz.

4997. Hükümdar tekrar dedi: “Ey Odgurmuş, Tanrı’nın bütün faziletlerine sahip olmuşsun.”

4998. Yaradılışın adına yakışır bir şekilde mükemmeldir; Tanrı saadetle bütün dileklerini yerine getirsin.

4999. Tanrı’nın sana verdiğinden birazını da bana nasip et; gönlüm dirilsin, nefsim ölsün.

Odgurmuş’ın Hükümdara Cevabı

5000. Odgurmuş cevap verdi, dedi: “Ey beyim, öven bir kişi gibi sen de sadece dışımı görüyorsun.”

[185a] 5001. Ey pehlivan, eğer içimi bilseydin binlerce kez söverek beni bugün buradan sürerdin.

5002. Bu zahit adı bana verildi; bu adım benim ibadetimin felaketi oldu.

5003. Bak, beni mahveden bu adımdır; bu adımdan dolayı nefsim bana bey olur.

5004. İnsanların görmesi için dükkânımı güzel süsledim; bu dükkânda bir kazanç veya satış işareti yok.

5005. Ey hükümdar, insanların dışını görme; kişinin içindeki gizli işlerini, emellerini gör.

5006. Her ne kadar kavunun dış yüzü, kokusu, şekli, sureti, aslı güzel olsa da

5007. ey dağ keçisi, içinde lezzet olmazsa o kavunu dışarı atmak gerekir.

5008. Feraset sahibi ne der, dinle; içini süsle, dışını cilalayıp boyalama.

5009. Her şeyin yükselişi içten olur; içi olmazsa dışı bir işe yaramaz, kalır.

Hükümdarın Odgurmuş'a Cevabı

5010. Hükümdar cevap verdi, dedi: “Ey duru insan, için de dışın da tamamen tertemiz.”

5011. Bu dünyayı bırakarak yükünü hafiflettin; şimdi, ben ise ona kapıldım ve ağır yük yüklendim.

5012. Hani, nerede Tanrı'ya ibadet edemiyorum; bu dünya işi beni meşgul ediyor.

5013. Bana nasihat ver, ona göre hareket edeyim; sözün beni saadete ulaştırsın ve benim özüm de gerçekten temizlensin.

[185b]

Odgurmuş'ın Hükümdara Cevabı

5014. Odgurmuş cevap verdi, dedi: “Ey beyim, sen iyi ile (iyilik yaparak) bütün iyiliklere ulaş.”

5015. Ey ırmaklar kadar bilgiye sahip olan, Tanrı'nın kulları arasında benden kötü olan bir başkası yoktur.

5016. Ey hükümdar, eğer Tanrı'mın benden daha kötü bir kulunu istersen o yine benim.

5017. Benim sözlerim sana nasıl faydalı olacaktır? Benim nasihatlerimin sana bir yararı olacak mı?

5018. Ben yine de Tanrı'mdan umudumu kesmedim; günahları bağışlayan tek olan Tanrı'mdır.

5019. Günahını bilip özrünü dileyen günahkâr kulu ne der, dinle.

5020. Günahkâr, cefakâr, küstah kulunum; dikkat edersen ben tamamen günahım.

5021. Senden başka sığınabileceğim bir Tanrı'm yok; günahımı bağışla, beni saadetle destekle.

5022. Hükümdar cevap verdi, dedi: “Ey uyanık, karakterin bu mükemmel vücudu süslemiştir.”

5023. Kendini en kötü bildiğin için ister istemez halkın arasında en iyi olanı sensin.

5024. Gönlünü, dilini temizledin, özün temizlendi; bana nasihat ver ki sözlerin bana faydalı olsun.

5025. Ey iyi yaradılışlı, güvenilir ve işi doğru olan insan; bana merhametle öğüt ver.

5026. Tanrı sana bütün iyilikleri verdi; ey meşhur olan, bu iyilik yolunu bana aç.

[186a] 5027. Ey iyi insan, şimdi, bana nasihat ver; Tanrı bunun karşılığını yarın sana verecektir.

LXVIII.

Odgurmuş Kün Togdı Hükümdara Nasihat Verdiğini Söyler

5028. Odgurmuş cevap verdi, dedi: “Ey hükümdar, Tanrı bütün dileklerine kavuşman için sana yardım etsin.”

5029. Bu boş dünya eski bir âlemdir; nice beyleri yaşlandırdı, kendisi yaşlanmaz.

5030. Senin gibi birçok beyi sevip arkasında bıraktı; sana da hazırlandı, seni de çabucak bırakacaktır.

5031. Sen gerçekten buna gönül bağlama; gerçekten vefalı davranmaz, ondan umudunu kes.

5032. Şimdi, benim nasihatime ne gerek var? Ey hayatta olan insan, bu feleğin nasihati sana yeter.

5033. Senden önceki dünya hâkimleri hani, neredeler? Nereye gittiler? Güçleri nerededir?

5034. Onlar nereye gittiler? Buna dikkat et ve sakın; senin için de oraya gidilecek gün, vakit yakındır.

5035. Bu beylik rütbesi şimdi sana ulaştı; uzun bir müddet kalmayacaktır, ona göre işini düzenleyip yaşa.

5036. Onlara faydalı olan neydi, onu yaptılar; bugün sen de onu yap, yarın onun tadına var.

5037. Onlar ölürken ne için pişman oldular ise sen de ondan uzak dur; iyi şeyler dile.

5038. Bilgili bilge çok güzel söylemiş; bilgilinin sözüne inci, yakut demek gerekir.

5039. Öleni gören diri kalmaz; ölüme hazırlan, kaba hareketlerde bulunma.

[186b] 5040. Ey ölümü bilen, hali tavrı gaflet içinde olan kişi; bu hayat geçer, kendi nasibini al.

5041. Ey gaflet içinde yaşayan, arzuların esiri olan kişi; ölüme basılma, almaya gelir.

5042. Geçirmiş olduğun günlerine bugün dikkatlice bak, iyice düşün tamamen düş gibiydi.

5043. Eğer sen iyilik yaptıysan kendine sonsuz bir kazanç sağlamış oldun.

5044. Eğer hayatını heba ettiysen gece gündüz pişmanlıkla inle, uyuma.

5045. Daimi hayat istenerek bulunacak bir şey değildir; gençlik gücü de geri dönecek değildir.

5046. Hiç olmazsa bu bulduğun zamanı boşa harcama; ibadet etmek için acele edip ölüme hazırlan.

5047. Ey hükümdar, dikkat et; senden önce ülkede egemen olan bey senin atandı.

5048. Hazine, maiyet ve orduların sahibiydi; dileğine kavuşup bir müddet yaşadı.

5049. Sonunda ölüm onu yakaladı, alıp götürdü; o büyük şöhreti fayda etmedi.

5050. Baban öldü, gitti ve sana öğüt verdi; babanın öğüdünü dinlersen şeker ve bal olur.

5051. Şimdi buna benzeyen şu sözü dinle; eğer bu sözü dinlersen faydalı olur ve gören gözün olur.

5052. Baban öldüğü zaman sana söylediği şeydu: ey oğul, uyan ve bak.

5053. Ölüm beni yakaladı, gittim; sana da gelir, gayret et ve ardından iyi ad bırak.

5054. Babanın ve annenin ölümü tamamen oğul ve kız için bir nasihattir, anlayıp kendine pay çıkar.

[187a] 5055. Ölüm babanı ve anneni bırakmadı; bak, zamanı gelince seni mi bırakacak?

5056. Dünya onlara karşı koyup cefa gösterdi; yaradılışını düzenleyip sana mı vefa gösterecek?

5057. Hayatına değer ver, gerekli işleri yerine getir; insanlara mal mülk dağıt, sevabını kendin için biriktir.

5058. Geçen günlerden sana gerekeni al; (zaman) seni de geçirecektir, kendi hazırlığını yap.

5059. Sürüyle aç kurtlar senin etrafında toplandı; ey yiğit hükümdar, koyunları iyice gözet.

5060. Bunca halkın yükünü yüklendin; uyanık dur, gafil olma ve düşünerek hareket et.

5061. Ülkende biri gece aç kalırsa Tanrı bunu senden soracaktır, bu yüzden gözünü aç.

5062. Ey hükümdar, bu gün sen bir meşale gibi yanarsın; ey temiz kalpli insan, (bu meşalenin) ışığı başkası içindir.

5063. Yaşın tamamlandığında ve hayat sona erdiğinde bu (sahip olduğun) adamların senin neyine yarayacaktır?

5064. İnsanlar için kendini ateşe atma; göz göre göre, zorla kendini yakma.

5065. Ölüm gelip kapıyı açtığında bu ululuk, büyüklük, beylik hepsi geride kalır.

5066. Doğru ol, doğruluk üzere yasaları uygula; böylece beylik uzun süre ayakta kalır.

5067. Yüce bilge ne iyi bir bilgi verdi; bu söze göre iş yap, bu yolda yürü.

5068. Bu beyliğin temelini sağlamlaştırmak istersen yasalar koymalısın ve doğruluk yolunu tutmalısın.

5069. Eğer öbür dünyayı elde etmek istersen açıkça söyledim, doğruluğu (doğruluk yolunu) tutmalısın.

[187b] 5070. Ey bey, “Ben beyim.” diyerek kibirlenme; dünya ve devlet vefasızdır, (bu dünyadan) umudunu kes.

5071. Bu dünya saadetine çok da inanma, güvenilmezdir; bak, tavırları da dönektir.

5072. Ey hükümdar, dikkat et; sana nasip olan bu saray, bu saltanat, bu taht sadece bir duraktır.

5073. Senden öncekiler de inip geçtiler; bu durakta yerleşip kalmadılar, diğerlerini takip ederek göçtüler.

5074. Şimdi, bu saray ve bu taht sana nasip oldu; kendinden önce göçünü gönder.

5075. Bugün burada bu sarayı inşa etme; bu geçen günler, aylar ve yıllar seni burada bırakmayacaktır.

5076. Yatacağın yer şüphesiz, mezardır; ey meşhur, onu iyi ile süsle.

5077. Bugün bu saray “benim” diye bilirsin; iyice dikkat edip düşünürsen gerçek bu değildir.

5078. Ey yiğit, bu saray sana ne der, dinle; dikkat edersen çok doğru söyler.

5079. Bunu sen “Benimdir benim.” diye söylersin; niçin söylersin? Nasıl senin olur?

5080. Senden sonrakiler sana “Çık.” der; hazırlanıp bekler, “Benimdir benim.” der.

5081. Ey dünya beyi, bu dünya zindandır; zindanın içinde kaygıdan başka bir şey olmaz.

5082. Sen zindanda fazla sevinç dileme; sevinç ve avuntunun aslı cennettir.

5083. Bu geçici huzuru, huzur sayma veya geçecek olan sevince sevinç deme.

5084. Bu saadet ne biçimdir? Duramaz kaçır; toplamış olduğun malı mülkü o tamamen saçar.

[188a] 5085. Öbür dünyanın sonsuz hayat yeri olduğunu kabul et; bu dünya malını bırak, ona yüz çevir.

5086. Sonsuz huzur, saadet, dilek ve arzuları dile; bu sonsuz huzuru dilersen o sıkıntıyla birlikte.

5087. Tanrı’nın faziletine bir dikkat et, düşün; nice iyilikler ettiğine iyice dikkat et.

5088. Seni bu kalabalık halka egemen kıldı; dilek ve arzularını yerine getirdi, sözünü geçerli kıldı.

5089. Tanrı, senin gibi ölümlü kullarını sana muhtaç etti; hepsini sen görürsün, (hepsinin ihtiyaçlarını sen giderirsin).

5090. Ey hükümdar, bugün bunun için şükretmen gerekir; Tanrı'nın yarattığına karşı iyi ve yumuşak huylu ol.

5091. Tanrı, seni buraya doğruluk için dikti; haydi doğru ol, doğruluk üzerinde dur, doğru yolda yürü.

5092. Bütün işleri akıl ile yap; hevesin esiri olma, gönlünü diri tut.

5093. Bütün halka karşı merhametli ol; büyüğe, küçüğe doğru ve adaletli davran.

5094. Ey hükümdar, bilgisi deniz kadar olan kişi ne der, dinle; işlerini bilgi ile yap, yüzünü güldür.

5095. “Bugün her şey iyi olsun.” dersin; ey memleketin ulusu, kendin iyi ol.

5096. “Bütün bu bulanıklığı süzeyim.” dersin; önce kendini süz, sonra halkın süzülecektir.

5097. Bu beyler baştır, başı nereye giderse ona uyan kişiler de onu takip eder.

5098. Halk bozulursa, onları beyler düzene sokar; eğer bey bozulursa onu kim düzeltir?

5099. Sen kendi tabiatını düzelt, davranışlarını doğrult; halkın tabiatı da düzelir, sen kendini avut.

[188b] 5100. Sana yakışır şeyleri yapmak istersen sana yakışmayan şeylere bakma; sözün kesildi.

5101. Küstah kişilere katılma, fesattan uzak dur; bu iki davranıştan dolayı insanın yüzü kararır.

5102. Uygun olmayan, kötü şeyleri istemezsen uygun olmayan şeyleri de yapmazsın; açıkça söyledim.

5103. Huzura (kapılıp) avunma, içki içme; bu ikisi de deniz (gibi)dir, geçit yoktur.

5104. Tabiatını doğru, hâl ve hareketlerini temiz tut; akıl rehberin, bilgi de danışmanın olsun.

5105. Gönlünü ve dilini doğru tut, erdemi de ulu bil; kendini unutma, yolunu şaşırma.

5106. Böbürlenip gururlanma; hizmet edenlerim ve askerim çok diye, kibirlenme.

5107. Nice cesur, kibirli, övünen eri ölüm yere gömdü, üstünü örttü.

5108. Bilgili, büyük insan ne de güzel söylemiş; insan bilginin sözüne göre hareket ederse karşılığı iyi olur.

5109. “Hazinem çok.” diye malına güvenme; “Maiyetim, askerim çok.” diye gururlanma.

5110. Gücüne güvenip kibirlenen kişi (Firavun), bir sineğe bile hile bulamadı, sineği hile ile yok edemedi.

5111. İşte, işe öfkelenme; eğer öfkelenirsen öfkene engel ol, dilsizmiş gibi davran.

5112. Acele ederek iş yapma, sadece din işini acele ile yap; insan aceleyle yapılan işte fayda bulamaz.

5113. İhsanda bulunacaksan acele et, hızlıca ulaştır; ceza ile kamçı vurma, sakinliği seç.

5114. İş yaparken ve konuşurken aceleci ve dikkatsiz olma; sabret, sabreden kişiye asil derler.

[189a] 5115. Cömert ol, halka mal mülk dağıt ve yedir; beyler cimri olursalar adlarını kötülerler.

5116. Kaba söz söyleme, kendine hâkim olmalısın; kaba söze karşı insanın gönlü çabuk soğur.

5117. Herkese karşı tatlı söz söyle; güler yüzlü ol ve alnın açık olsun.

5118. Sen halkın seçkinisin, hâl ve hareketlerin de seçkin olsun; gönlünü, dilini, tavırlarını düzelt.

5119. Ey halkın nişanı, halk iyi olursa onun iyiliği sadece kendinedir.

5120. Eğer beyler iyi hareket ederlerse bütün ülkeye binlerce iyilik ve sevinç ulaşır.

5121. Eğer beylerin hâl ve hareketleri kötü olursa kötüler zulmeder, iyilerin izini yok eder.

5122. Kötü olma, adını kötüleme; kötülerini kısıtla, (kötülük yapmalarına) izin verme.

5123. Kötülük zehirdir, bu zehri yeme; zehir yiyen hayatın tadını çıkaramaz.

5124. Kim akıllı ise onu kendine yakın tut; bilginin sözüne göre hareket et, (onun) hakkını gözet.

5125. Güvenilir, dürüst, iyi adlı kişiyi kendine yakın tut, işi ona ver.

5126. Bu aldatıcı dünyanın tabiatı vefasız ve dönektir; gafil olma, dikkat et, yolu çok derindir.

5127. Bak, hazırlanıp süslenerek gönül alır; gönül veince de yüz çevirir, gider.

5128. Ey devletli hükümdar, ölümü unutma; uzun süreli hayaller kurma, ölüme yenilme.

5129. Ey hükümdar, bu gaflet ile uyuma; ey temiz huylu, bu beylikle sarhoş olma.

[189b] 5130. Bugünkü huzura güvenme, sakın; iyice düşün, yarınki huzuru dile.

5131. Onun sevinci uzundur, huzuru da çoktur; huzur olursa karşılığı böyle olmalıdır.

5132. Huzur ve iyilik istersen yürü, iyi ol; bol nimet içinde yaşa, ebedi ol.

5133. Bilgiyi edinmiş ve bilgi ile ülkede saygı kazanmış kişi ne der, dinle.

5134. Tanrı izzet, şeref verirse bunun sonu yoktur; bol rahmet içinde rahat yaşarsın.

5135. Eğer ondan kaçarsan değersizlik hazırdır; değersizliğin cezasına kimin takati (yeter)?

5136. Ey hükümdar sen bugün hekim gibisin; halkın tamamı ise sana muhtaç olan hastalardır.

5137. Bak, kimi gücünü kaybetmiş, sefil bir haldedir; kimi fakirlik içinde kaygıyla yaşar.

5138. Kimisi aç, kimisi çıplak kalmıştır; kimisi kaygı içinde kıvrınır.

5139. Bak, bunların ilacı sendedir; bunları ilaçla tedavi et, bunların tabibi ol.

5140. Eğer sen onların ilacını veya tedavisini yapmazsan halk için bir yaşam felaketi olursun.

5141. Tek olan Tanrı, yarın senden bunun hesabını sorar; kendini kurtarmak için cevabı hazırla.

5142. Hayat çabucak geçer, bu beylik kalır; sana gereken iyi adındır.

5143. Ey hükümdar, bu dünya bir tarladır; bu el burada ne ekerse orada, diğer dünyada onu biçer.

5144. Yürü iyilik yap, iyilik ek; bu senin için ebedi iyilik olacaktır.

[190a] 5145. Bu beylik işini bilen, yol gösteren, bilge, hükümdar bey ne der, dinle.

5146. Ey bey olan halkın ulusu, sözlerinle ve davranışlarınla alçak gönüllü ol ki kendin için fidye (olsun).

5147. Ey baş olan, ey üstün hükümdar; sen her türlü işte önce bilgini kullan.

5148. Her türlü işi bilgi ile yap, bütün o güzel işler bilgiden gelir.

5149. Bu dünya kalıcı değil, gidicidir; kendin kaybolup gitmeyecek bir iyilik yap.

5150. Sonunda dünya kalır, doğan ölür; bak, iyi veya kötü olsun sadece adı kalır.

5151. Kötüye katılma, kötü seni yakar; adın iyi olursa (senden geriye) iyi iz kalır.

5152. Ey hükümdar, gayret et ve uyanık ol; gafil olan kişiye zarar dokunur.

5153. Bu beyliğin kökü ihtiyatlı davranmak ve uyanıklıktır; insan öbür dünyayı dilerse yine bunlarla bulur.

5154. Gafil olma, gafil olursan bu beylik gider; gafil olan kişi her iki dünyada da inler.

5155. Kendine düşman edinme, kan da dökme; bu iki günden dolayı can çıkarken inler.

5156. Harama bulaşma, kendini iyice koru; haram yiyenin yeri cehennem dibidir.

5157. Bütün insanlara karşı merhametli ol; insanların zararını dileme, yolundan şaşıp yürüme.

5158. Şarap içme, fesada katılma; uzaklaş, bu ikisi saray, köşk ve kaleyi bozar, yıkar.

5159. Bu doğan kişi ölmek için doğar; bu ölümlü kişi adını iz olarak bırakır.

[190b] 5160. Bir tutam hayat tükenir, yok olur; iyi veya kötü olsa da sadece adı kalır.

5161. Bu dünya seni avutarak pırpıslayarak uyutur; gafil olma, gaflet günü seni uyutmasın.

5162. Bak, insanı uyutan bu gaflettir; uyuyan kişi birikmiş işlerini bırakır.

5163. İnsan için gaflet hiç olmasaydı, yani insan gaflete hiç düşmeseydi herkes melek olup ibadet ederdi.

5164. Bilgili sözü güzel söylemiş; ey hoşgörülü insan, şimdi bunu anlayıver.

5165. Bu sevinç ile neşe tamamı gaflettir; garip olan şey ise insan bu gaflet ile kendini yok eder.

5166. Gafil olma, gaflet uykusu seni uyutmasın; ey Rabbim, bu gaflet uykusundan koru.

5167. Ülkende gözünü kulağını dört aç; herkese merhametini ulaştır.

5168. Sonunda senin için Tanrı'nın sorgusu olacaktır; günahkâr kullarının ağı Tanrı'nın sorgusudur.

5169. Sakınan kişi ne der, dikkat et; sakınan kişinin sözüne göre hareket edersen işlerin yoluna girer.

5170. Ey boş boş gezen halkın pervasız; Tanrı'nın sorgusu var, ilacını (kurtuluşunu) hazırla.

5171. Ey gönlünce dolaşan günahkâr kendi ayıbından utan, bir gün Tanrı bunu senden soracaktır.

5172. Ey boş boş yiyen, içen insan; hesaba hazırlan, çıkış yolu ara.

5173. Bak, tanrı herkesi sorguya çekecektir; kurtulacak yerin var mı? Hani, nereye kaçacaksın?

5174. Ey hükümdar, kılıç ve sopa sendedir; bu sopa ve cezalar kötüler içindir.

[191a]

5175. Kötüler, kötülüklerini azaltmazlarsa sen de cezasını azaltma ve sopayı hazır tut.

5176. Hükümdar kötü olursa dünyayı bozar; onu kısıtlayan, ona engel olan biri olmazsa yoldan şaşar.

5177. İyiyi ağırla, iyilik yap; ey meşhur, bütün halk iyi olacaktır.

5178. Eğlence ile oyalanma, kendini koru; huzura sevinme, günlerin az kaldı.

5179. Sen her zaman doğruluğu esas alarak yasalar koyadur; beylik yasalarla ayakta durur.

5180. Gücün yettiği kadar gayret et; boş işlerin için her zaman Tanrı'dan affını dile.

5181. Ülkede yasalarla şöhreti yayılan halkın başı ne der, dinle.

5182. Ey bey, gücünün yettiği kadar gayret et; yasalar koy ve halkın nasibini halka ulaştır.

5183. Eğer kusur işlersen Tanrı'dan özrünü dile; her defasında yeniden tövbe et.

5184. Altın ve gümüşle doldurup çokça hazineler yapma; her ne bulursan hepsini halka ver, dağıt.

5185. Ölüm seni yakaladığında (bu hazineler) arkada kalacaktır; oğul, kız bunu kötülük yapmak için silah olarak kullanacaktır.

5186. Gayret et, hayattayken önce malını gönder; endişeden kurtul, sevabını biriktir.

5187. Halkın büyüğü, insanların akıllısı olan halkın beyi güzel söylemiş.

5188. Ey hazine toplayana dünya beyleri; arkandan hazine bırakma, yürü.

5189. Ey asil ve olgun insan, başkaları huzura erecektir, sana ise hesap (vermek) nasip olmasın.

[191b]

5190. Ey zengin olan halkın seçkini; bu zenginliği dağıtıp azalt, dolu dolu sevap al.

5191. Vefasız dünyaya gönül bağlama; boşuna mal mülk toplama çünkü sonunda vefasız dünya cefa kılacaktır.

5192. Ey bey olan halkın ileri geleni; öncelikle bu beyliği bırak, yerini hazırla.

5193. Ey açgözlü ve fazla uzun düşünen kişi; ölüm yakalamadan bütün varlığını ver, dağıt.

5194. Sonunda ölüm yakaladığında bu malın mülkün bir faydası yoktur; malın geride kalacaktır ve senin için bir zevki olmayacaktır.

5195. Ey hükümdar, az yemek ye ve çok ibadet et; az söz söyle, bütün erdemleri öğren.

5196. Fakir, dul ve yetimi koru, onlara iyi bak; bunları gözetirsen gerçek adalet gerçekleşir.

5197. Dedikoducu insanları kendine yakın tutma; kendinden küçük olanı (kendinden aşağı olanı) uzak tut, ondan sakın.

5198. İnsanlara zarar verenler böyle insanlardır; insanlara zarar vereni sen düşman bil.

5199. Sen açgözlü kişiye ülkede yetki verme; düzenlenmiş ülkeyi bozar, bundan hiç şüphen olmasın.

5200. Gayret et, kendini cehennemden uzaklaştır; her zaman iyilik yap, (herkesi) koruyan Tanrı'm (seni de korur).

5201. Bari yarınki günün ve gecen, bugünkü gününden daha iyi olsun.

5202. Asil ve bilgili kişi çok güzel söylemiş; bu yapılacak işini, kendisi yazmış.

5203. Bu din dalı ile dünya dalı birbirine karşıdır; her ikisi de birbirine yaklaşmaz, yolları bir birini keser.

5204. Bu dinin dünya ile birleştirilmesi çok zordur; bu ikisi kavuşmaz, bunu bilmen yeterlidir.

[192a] 5205. Birisi yaklaşırsa, diğeri kaçır; insan ikisini tutarsa yolunu şaşırır.

5206. Dünya tipi, yel ve yağmur gibidir; gürleyerek gelir fakat sesi çabuk söner.

5207. Saadet gelir, kapıda kalabalığı toplar; ona gönül bağlarsan topladığını başkasına verir.

5208. “Zengin oldum” derken aniden fakir olabilirsin; “Değer buldum” derken toprak seni değersiz hale getirir.

5209. Dünyanın tokluğu tamamen açıktır; bak huzuru ve sevinci de zahmettir.

5210. Ey hükümdar, bu nefsinle iyice savaş; onun dileğini yerine getirme, zevkini tattırma.

5211. Hepsinden en kötü düşman budur; buna iyilik edersen, o sana kötülük eder.

5212. Vefa gösterirsen bunun karşılığında sana cefa eder; cefa edersen, o zaman vefa gösterir.

5213. Bu nefsin hor gör, canın değerli olur; bak, bilgi bey olup akıl han olur.

5214. Bu dünya düşmandır, bu nefsin de düşmandır; bu iki düşmanın ağı yayılıdır.

5215. Bu saadete güvenip gururlanma; hayata inanma, artık vazgeç.

5216. Büyüklük, ululuk bunlar geçicidir; bu saadet ateşi tamamen sönecektir.

5217. Ey yüce soylu! Dinle, ne der; sadık insanın sözüne göre hareket edersen faydası çok olur.

5218. Bu beylikle göğsünü kabartma; çok fazla gururlanma kendini düşün.

5219. Bu iğrenç dünyayı serserilere bırak; öbür dünyada Tanrı sana binlerce nimetin en iyisini verecektir.

[192b] 5220. Ey hükümdar, üç seçkin kişiyi aramalısın; ondan sonra bu üçüne iş vermelisin.

5221. Bunlardan biri kadıdır, kadının hassas, temiz ve takva sahibi biri olması gerekir; böylece halka faydası dokunur.

5222. İkincisi halifedir, halifenin güvenilir ve dürüst olması gerekir ki halk saadet içinde yaşasın ve huzur bulsun.

5223. Üçüncüsü de vezirdir, vezirin çok seçkin biri olması gerekir çünkü halka ne gelirse ondan gelir.

5224. Bu üç işte doğru kişiler olursa halk huzura kavuşur ve halkın günü aydınlanır.

5225. Ülken düzene girecektir ve halk zenginleşecektir; o zaman sana dilenen güzel dualar artacaktır.

5226. Bu üç işte uygun olmayan kişiler olursa, halkın bütün işi uygunsuz olur.

5227. Şimdi, buna benzer geldi bu sözüm; ey güzel yüzlüm, sen bunu dinle!

5228. Beyi tutup (doğru yola) ulaştıran; saray avlusunu, kapıda bulunan muhafızları ve orduyu düzenleyen vezirdir.

5229. Eğer vezir yuları ters yöne götürürse, her şey ters olur; ben bunu söylerim.

5230. Bu dünya hazırlanmış sofraya gibidir; insan yaşadığı sürece ne kadarını yiyebilir?

5231. Bizden önce gelen nesiller yedi, doydu, kandı; şimdi ölüp yatarlar.

5232. Dikkat et, ulu bir şölen gibi bekleyip yatarlar ve bizi çağırırlar; şüphesiz, onları takip edeceğiz.

5233. Bir diğer nesil ise karındakilerdir; bizden sonra bu sofradan yiyecek olan onlardır.

5234. Bugün bize bu sofranın yiyecekleri ulaştı; acaba daha ne kadar yiyecek ve giyecek verecektir?

[193a] 5235. Ölüp yatanlar oraya çağırırlar; karındakiler “Kalk!” diyerek sürerler.

5236. Bak, birisi sürer, birisi çağırır; bu ikisinin arasında kim huzura ulaşabilir?

5237. Ey hükümdar, gafil olma ve uzun uzun düşünme; ey asil tabiatlı, burada uzun bir süre kalmayacaksın.

5238. Ey hükümdar, harama katılma, sakın; haramla gönül kararır, duyarsızlaşır; bunu iyice bil.

5239. Ey meşhur, “Takva sahibi olayım.” dersin; helal ye, helal olandan nasibini al.

5240. Takva sahiplerinin başı olan, dürüst, helal diyen ve helal yiyen kişi ne der, dinle!

5241. Helal yiyen kişi Tanrı’ya karşı günah işlemez; helal ye, yarınki azığını da helal olandan yap.

5242. Her kimin boğazı ve sırtı temizse (helal yerse ve helal kıyafet giyerse), o günahlarından arınır, temiz olur.

5243. Temiz olmak istersen, boğazını temizle (helal ye); eğer boğazını temizlersen (helal yersen), nehirler gibi fayda (sana akıp) gelir.

5244. Kendi menfaatini dileme, halkın menfaatini dile; senin menfaatin, halkın menfaatinin içindedir.

5245. Her işe aklı eren Ulu-kent beyi ne der, dinle!

5246. Bey halk için saadettir, halkı mutlu etmelidir; halkı mutlu etmesi için karınlarını doyurması gerekir.

5247. Beyler dibi inci dolu olan deniz gibidir; denize yakın olan zengin olması gerekir.

5248. Beyler altın ve gümüş madeni olan bir dağ gibidir; gümüş madenini kazan kişi çok zengin olur.

5249. Bak, beyin faydalı ve cömert olması gerekir; böylece dünya halkına ondan tokluk ulaşır.

[193b] 5250. Ey bilge hükümdar, güneş gibi parla; bak, halk senin sayende yiyecek ve içecek bulur.

5251. Tanrı boynuna emanet yükledi; bu emaneti gözet, sana soracaktır.

5252. Ey hükümdar, kendi gözünle kendine iyice bak; kendin için ne kadar mal toplamışsın?

5253. Denizdeki cevher sana kafi gelmez; denizin dibindeki inci sana yetemez.

5254. Kara toprak altındaki altın ve gümüşü toplarsın; birçok hazineler yaparsın.

5255. Ey temiz insan, bu dağların altından çıkan cevheri kazıp sana (verirler ama bunlar da) kâfi gelemmez (senin için yeterli olamaz).

5256. Kara toprak üzerinde yetişen ekini toplayıp ambarlarını doldurursun.

5257. Ey sert yaradılışlı insan! Uçan, yürüyen her şey, hatta su içindeki balık bile senden kurtulamaz.

5258. Ülke ülke dolaşıp dünyayı gezen kervandan sen ipekli ve sırmalı kumaşları, sincap ve samur kürklerini alıp toplarsın.

5259. Hint, Toz ve Bizans kumaşları gibi dünyanın nadide hediyeleri sana gelse de hazinelerin dolmaz.

5260. Küheylan, Arap atı, sırtı yassı at, yabani dişi eşeği ve melez atı ile ahır doldu; hani, bu açgözlülük doymaz.

5261. Binlerce seçme dişi develer, ovada kalabalık at sürüleri, ahırda katırlar toplandı.

5262. Ey sakın tabiatlı, ovadan tut dağa kadar her yeri dolaşan koyun sürüleri; kul, cariye ve hizmetkârlar,

5263. Kuzeyde dolaşan kalabalık yaban sığır sürüsü; ovada dolaşan inek ve öküz sürüsü,

5264. ey yiğit kahraman, kayalarda dolaşan yabani dağ keçileri ile erkek dağ keçileri de senden kurtulamaz.

[194a] 5265. Ey iyi tabiatlı, erkek ve dişi geyikler, ak ve kaya geyikleri senin için tükenmeyen bir yiyecektir.

5266. Ey yiğit kahraman, yabani erkek ve dişi eşeklerden tut da boz erkek dağ keçisine kadar yakalayıp sana getirirler.

5267. Kurt, tilki, aslan, ayı veya domuz senden kurtulamaz; hepsi avda ölür.

5268. Kuğu, pelikanlar ya da turna ve su ördekleri veya toy kuşu ve yögdik ya da todliç ve kak kuşları,

5269. ey bozkurt, gökyüzünde kuzukapan kartal da senden geçemez, kurtulamaz.

5270. Senin kuşların uçanı uçurmaz; bak, senin itin ve kaplanın yürüyeni yürütmez.

5271. Babası olan babasız, yalnız kalır; annesi olan annesiz, öksüz kalır.

5272. Ey güçlü kahraman, dünyadaki bunca varlık, hepsi senin (içindir); (bu varlıklar) tükenmez, yok olmaz fakat sen yok olacaksın.

5273. Hepsi sadece boğaz ve sırt içindir; tüm dünyayı topladın ama ölüp hepsini ardında bırakacaksın.

5274. Dünyayı toplamanın ne faydası vardır? Sonunda ecel, can toplar ve kökünü keser.

5275. Dikkat edersen, hepsi açgözlülüktür; açgözlülükle açkımış kişiler nasıl doyabilir?

5276. Gözü tok kişi ne der, dinle; zenginliğin başı, göz tokluğudur.

5277. Açgözlü insan bütün dünyaya sahip olsa da ona zengin demek uygun olmaz, bu imkânsızdır.

5278. Fakir diye söylerler, fakir olan kimdir? Açgözlü insan her ne kadar zengin olsa da fakirdir.

5279. Açgözlü insanın zengin olmasının bir faydası yoktur; ey gönlü tok olan, açgözlüyü bağışla.

[194b] 5280. Açgözlü bütün dünya ile de doymaz; “Var olan yeterlidir.” diyen kişi ise saadet içinde yaşar.

5281. Açgözlü kişinin gözü kara toprağın tozuyla dolmadıkça, mala mülke doymazmış.

5282. Ey hükümdar, benim bildiklerim bunlardır; ne anladığımı sana söyledim.

5283. İşte ben söyledim, sen de dinledin; iyice dikkat edersen gönlün, gözün açılır.

5284. Sözüme göre hareket edersen yarın faydasını görürsün; eğer sözüme göre hareket etmezsen sözüm sana yük olur.

5285. Akıllının dili ne der, dinle; şimdi eğer dinlersen sana öğüt verir.

5286. Nasihat insana fayda sağlar; insan isterse nasihati lokma lokma yesin.

5287. Eğer bu lokmayı yemeyi bilmezse ona katılma; onu bırak, yanar ateş yesin.

5288. Hükümdar bu sözleri işitti, ağladı ve şöyle dedi: “Ey seçilmiş, ey insanların iyisi!”

5289. Ey feraset sahibi, şimdi sen huzurlusun; bu beylik benim felaketim oldu.

5290. Ben şimdi, öğrendim ve gözüm açıldı; ben kendi kendimi ateşe atmışım.

5291. Ey ulu insan, doğruluktan şaşmışım; şimdi, sen bana doğruluk yolunu söyleyiverdin.

5292. Ey Odgurmuş, şimdi sen bana dua et; Tanrı bana yardım etsin ve iyi davranmayı nasip etsin.

Odgurmuş’ın Hükümdara Cevabı

- [195a] 5293. Odgurmuş cevap verdi, dedi: “Ey bey, Tanrı sana yardım etsin; dileğine kavuş.”
5294. Gayret et, akıl ile nefesine hâkim ol; insan nefesine yenik düşerse hayatı heba etmiş olur.
5295. Seni yok edecek şey, bu beden zevkleridir; bedenın bütün hâl ve hareketleri sana zorluk çıkarır (seni zorlar).
5296. Bu dünya çok yaşlı ve eskidir; bu acı tabiatlı dünya birçok beyi gördü geçirdi.
5297. Senin gibi birçok yiğit beyi yaşlandırdı; seni de uzun süre diri tutmayacaktır.
5298. Onlar gitti, bu yer sana kaldı; zamanını boşa harcama, sana gerekeni al.
5299. Ey hükümdar, ölümü unutma, uyan; çabuk zamanda sana da gelecektir, bundan şüphe duyma.
5300. Ey hükümdar, kendini unutma, sakın; eğer kendini unutursan aslına bak.
5301. Her kim bu iki şeyi unutursa, doğruluk yolu ondan uzaklaşır.
5302. Nefsini akla esir etmiş, kendini bilen kişi ne der; dinle.
5303. Ölümü unutma, yurdun mezarındır; “Kendini unutma!” sözü senin parçan olsun (hep seninle olsun).
5304. Meniden yaratılmış olan özüne “ben” deme; özün “ben” derse, ona “İşte yerin orasıdır (mezardır).” diye söyle.
5305. Bu görünmeyen ölüm pusudadır; çıkıp gelse asla yolumu (bana gelen yolu) unutmaz.
5306. İnsana başka hiçbir ceza olmasa bile bu acı ölüme bak, bu yeterlidir.
5307. Bak, ondan sonra nice işler var; ölüm yol açarsa onların hepsini göreceksin.
- [195b] 5308. Ölümünden sonra kara toprak altında çürümek (insanın ibret alması için) yeterlidir.
5309. Akıllı kişi bu hali bilirken nasıl huzur içinde uyuyabilir? Nasıl yemek yiyebilir?
5310. Bilgi ile himmeti yüce sayan ve bilgi veren kişi ne der, dinle.

5311. Bu himmeti büyük bil, gönlünü yüce tut; bu dünyayı bırakıver, ondan umudunu kes.

5312. Bu dünya içi yılan dolu bir zindandır; bunu bırak, aydın ve gerçek dünyaya bağlan.

5313. Temiz canın kalıbı (beden sadece) bu kara toprağın boş yerlerini kapatır; ey tabiatı, ruhu hazineler değerinde olan (insan), kara toprak bu bedenlerle örtünür.

5314. Bu dünya bir zindandır, karanlık bir kuyudur; bela, sıkıntı, felaket hepsi buradadır.

5315. Zindanda yaşayıp nasıl huzur isteyebilirsin? Gönlünden ve aklından geçirip ne arzu edebilirsin?

5316. Bir avuç kara toprağı bırakıver; ulu, sonsuz bir ülke dile, bu seraba ne gerek var?

5317. Bu toz dumandan kendini yukarıya çek; duru, sonsuz bir ülke dile, gözünü aç.

5318. Ey güneşim, her ne kadar binlerce yıl yaşasan da sonunda ölüm sana ulaşacaktır ve seni yakalayacaktır.

5319. Ey kahraman oğul, dünya (işleri) ne kadar artarsa onun sorunları da o kadar çok artar.

5320. İnsan nice binlerce yıl yaşayıp dilek dilese ve dilediğine kavuşsa da yine de dilekleri bitmez.

5321. Ey temiz yaradılışlı, bu felek okuyla gönlü yaralanmış olan kişi ne der, dinle.

[196a] 5322. İnsan bin yıl yaşasa bile dilek ve ihtiyaçlarını tamamen elde edemez.

5323. Dilek dileyenler her şeyi diler; dileği bittiği zaman (her şey) biter, gerçekten (her şey o zaman) tamamlanır.

5324. Sözün faydası çok söylemek veya (dinlenen) söze hayret etmek ya da çok dinlemek değildir.

5325. Sözün faydası, sözü dinlemiş olan kimsenin bu söze göre hareket edip kendini doğrultmasıdır.

5326. Çok söz söyledim, hepsini dinledin; sözüme göre hareket et, onun faydasını gör.

5327. Dilim kendine engel olamadı ve çok konuştu; sözüm eksilmedi fakat değeri eksildi.

5328. Ey hükümdar, Tanrı sana yardım etsin; böylece bütün iyiliklere ulaşabilesin.

5329. Tanrı sana dilediğini versin, seni korusun; ey hükümdar, dualarında beni unutma.

5330. Sözünü bitirdi, ayağa kalktı; hükümdar (gitmesine) engel oldu, “Biraz daha otur.” dedi.

5331. Yiyecek, içecek, çeşit çeşit yemekler ikram etti; “Ey iyi insan, biraz tadına bak.” dedi.

5332. Odgurmuş elini uzattı, bir lokma aldı; o yiyecek ve içecekten azıcık yedi, içti.

5333. Yemekten elini çekti, başka bir şey yemedi; Tanrı’ya şükretti, adını andı.

5334. Odgurmuş ayağa kalktı ve selam verdi; hükümdar da ayağa kalkarak selamına karşılık verdi.

5335. Odgurmuş kalkıp yürüyerek oradan çıktı; hükümdar da onu takip ederek yolcu etmek için gitti.

5336. Bak, o hükümdar ile vedalaştı; hükümdar onunla tokalaştı ve kaygılanıp kaldı.

[196b] 5337. Ondan sonra kalkıp dağa doğru gitti; kardeşi de el öpmek için ardından geldi.

5338. Bak, Ogdurmuş kardeşini geri döndürdü; Ögdülmiş de vedalaştı ve geri döndü.

5339. Ögdülmiş gelip evine girdi, gönlünde bir boşluk vardı; sıkıntı ve kaygı onu uyutmadı.

5340. Güneş doğudan başını kaldırdı; tüm dünya kuğu rengi gibi oldu.

5341. Güneş yükseldi, göğsünü kaldırdı; dünya her yere kâfur saçılmış gibi oldu.

5342. Dünya meleklerin yüzü gibi parladı; gökyüzü kâfur saçılmış gibi oldu.

5343. Ögdülmiş hemen kalkıp yatağını dürdü; abdest aldı ve gönlünü doğrultup namaz kıldı.

5344. Elbiselerini giydi, evden çıkıp atına bindi; saraya girdi.

5345. (Attan) inip yürüyerek sarayın içine girdi; hükümdar çağırdı, bu da girip hükümdara göründü.

5346. Hükümdar önce Odgurmuş'ı sordu; ne kadar kaldığını ve ne zaman gittiğini sordu.

5347. Hükümdar tekrar dedi: “Ey Ögdülmiş'im, şimdi yediğim yemekler bana acı, zehir oldu.”

5348. Ben bugünden sonra nasıl yaşarım? Omuzlarım çöktü, kalkamaz.

5349. Şimdi, bu beyliğe ne gerek var? Bu halkın yükü, bu kaygı, bu sıkıntı gönlümün kökünü kesti.

5350. Askerler (ordu) olmadan bey halkı yönetemez ve beylik işini yapamaz.

5351. Hizmet edenlere vermek için şüphesiz, mal mülk gerekir; bu mal mülk olmazsa insanlar onun etrafında toplanmazlar.

[197a] 5352. Hayatını feda edip beyin işini yapan ve orduyu yöneten kişi ne der, dinle.

5353. Hazine ve asker beyin gücünü gösterir; bu ikisi ile insan öcünü alır.

5354. Bu ikisi ile bey büyüklük bulur; bu ikisi bir araya gelirse beyin tacı büyür.

5355. Bak, askeri birlik toplamak için çok mal mülk gider; mal mülk elde etmek için ortaya çıkan zorluklara katlanılır.

5356. Benim bir omzum ve bir boğazım var; bunca halkın yükünü yüklenmeye ne gerek var?

LXIX.

Ögdülmiş Kün Togdı Hükümdara Ülkeyi ve Töreleri Nasıl Düzenlemesi Gerektiğin Söyler

5357. Ögdülmiş cevap verdi, dedi: “Hükümdar her şeyi önceden görüp önlem almalıdır.”

5358. Uygun olmayan, kötü şeyleri söyleme; ey bilgisi ırmaklar kadar olan, Tanrı bunları uygun görmez.

5359. Sen bu beyliği isteyerek zorla almadın; belli ki Tanrı kendi fazileti ile sana verdi.

5360. İhsanda bulundu ve bu beyliği sana verdi; ey bilgisi geniş olan insan, bunun için şükret.

5361. Gönlünü düzelt, kendini temizle ve Tanrı'ya ibadet et; halka sadakatinle adaletli davran.

5362. Hevesini akıl ile yenerek bastır; bu nefsinde bilgi ile tutup ez.

5363. Bilgi ile nefsinde, hevesini bastıran ve bilgi veren kişi ne der, dinle.

[197b] 5364. Bedeninin doğru olmasını istersen, hevesin boynunu kır; heves ölürse eğri olan beden düzelir.

5365. Gayret et, hevese esir olma; heves ve nefis, her ikisi de din hırsızıdır.

5366. Ey hükümdar, sen nasıl böyle aciz oldun? Her türlü iyiliği yapacak gücün ve kudretin var.

5367. Sen neden bu kadar çok sıkıntı çekiyorsun? Neden hayatı kendine acı, zehir ediyorsun?

5368. Fazlaca hazinen, çokça da hizmetkâr ve asker var; her işe yol gösteren bilgin ve aklın da var.

5369. Hizmetkârları sevindir, hazineni dağıt; kendin için onlardan binlerce arzu dile.

5370. Düşmanla savaşan cesur insan ne der, dinle; (insan) gümüş ve altın verirse düşmanını vurur.

5371. Eğer her zaman üstün ve başarılı olmak istersen orduyu memnun et, erleri övüver.

5372. Askerlerini sevindir, sonra da onlardan istediğin hizmeti dile; böylece bütün dileklerine kavuşursun, düşmana boynunu eğdirirsin.

5373. Hizmet edenlerin sayıca çok fazla olsun, onları memnun et; bir gün sevgili canlarını senin için verirler.

5374. Ordunla bu kâfir düşmanı ez; Tanrı'dan temiz kalple güç ve kendin için destek dile.

5375. Ordularını ve silahlarını bu kâfirlere doğru çevir; kâfirlerle savaşırken ölüp düşersen bu ölüm sayılmaz.

5376. Evlerini, barklarını yakıp putlarını kır; onların yerlerine mescit yap, cemaati topla.

5377. Oğullarını, kızlarını, köle ve cariyelerini esir al; orada aldığın mallarla hazineler topla.

5378. Müslümanlığın yolunu aç, şeriatı yay; (böylece) adın iyiye çıkar ve özün iyi olur.

[198a] 5379. Müslümanlara yaklaşma, onlara el sürme; ey hükümdar, onların (Müslümanlara kötülük edenlerin) düşmanı Tanrı'dır.

5380. Müslüman, Müslümanla kardeştir; kardeşe karışma, onlarla her zaman iyi geçin.

5381. Halka adaletli davran, huzur bulsunlar; sana iyi dualarda bulunsunlar.

5382. Böylece Tanrı sana sevincini verecektir; ey cesur, her iki dünya da senin olacaktır.

Hükümdarın Ögdülmüş'e Cevabı

5383. Hükümdar dedi: "Bu sözü güzel söyledin, ben de bunu yapmak isterim."

5384. Ey yiğit, hangi arkadaşım buna ulaşabilir, (bunu yapabilir)? Bunu yapmam için sen bana yardım et.

5385. Öncelikle ülkeyi düzenlemeli, halkı temizlemeli; içerde ve dışardaki (işlerin) uygun bir şekilde yürütülmesine dikkat edilmelidir.

5386. Seveni sevindir, onlara ihsanda bulun; seni sevmeyeni sertçe (buradan) sür.

5387. Bunlardan önce ülkeyi düzenlemek gerekir; içerde ve dışardaki dükkânları temizlemek gerekir.

5388. Halkı yasalarla nizama sokmalı; ülkede olmaması gereken veya uygunsuz ne varsa hepsi temizlenmelidir.

5389. Ama nerede o huzur? Ben kendi başıma ülkeyi düzenleyemiyorum; iş, iş üstüne bindi, (gece) gözümü yumamıyorum.

Ögdülmüş'in Hükümdara Cevabı

[198b] 5390. Ögdülmüş cevap verdi: "Ey bey, işlerini uzatma; bütün işlere el at." dedi.

5391. Yapılacak olan işini neden uzatıyorsun? İşini uzatma, yap; yaşın geçiyor.

5392. İşini bugün yapmazsan yarın (yeni) işler olacaktır; işin, iş üstüne binerse işler birikip kalır.

5393. Bu ülke işlerini düzenleyedur, temizleyedur; yarın halk huzura kavuşur, sen de kavuşursun.

5394. Kötü olma, sadece kötülere kötü davran; kötülerini ülkenden tamamen temizle.

5395. Doğru ol, her şeyi doğru yap, hâl ve hareketlerini doğru tut; kötü ve eğri olanlar, düzelecek ve davranışlarını değiştirecekler.

5396. Dürüst gönüllü; gönlü, dili, davranışı doğru ve tabiatı usta olan kişi ne der, dine.

5397. Kötüye katılma, doğru yürü; doğru, eğri ile olursa günü dar olur.

5398. Kim kötü davranırsa, gittiği yolda zarar görür; mahşerde doğru olana (Tanrı'ya karşı), doğru ol.

5399. Ey hükümdar, senin için hizmetkârlardan (başka) çare yoktur; beyler, hizmetkârları ile bulanıklığı temizler.

5400. Hizmetkâr toplamak, yığmak ve onlara ihsanda bulunmak gerekir; fakiri zenginleştirmek, açığı da doyurmak gerekir.

5401. Hizmette bulunan kişiler bir şeyler umut ederek bulunur; hizmetkâr umudunu keserse durmaz, gider.

5402. Ey hükümdar, hizmetkârlar birkaç türlüdür; onları seçip ayrı ayrı tut, yollarını şaşırmasınlar.

5403. Onlardan bir kısmı saygınlık ister; onlara saygınlık göstermelisin ki saadetlerine kansınlar.

5404. Bir diğer kısım ise mal mülk ister; onlara mal mülk ver ki canlarını sana feda etsinler.

[199a] 5405. Bir kısmı da hem mal mülk hem de saygınlık ister; sözünün geçmesi için at ve üniforma ister.

5406. Eğer yiğit, cesur ise gümüş ver; kılıç vursun, senin için kent ve ülkeler fethetsin.

5407. Bilgili, akıllı ve bilge bir er ise ona saygı göster, mal mülk ver ve ona el uzat.

5408. Eğer kötü ve zalim ise onu yüceltme; ülkede yetki verme, seni inletir (zora sokar).

5409. Kötüyü ve zalimi yüceltme, zenginleştirme; şüphesiz, senin bütün çarelerini yok eder.

5410. Böke yabgusu ne der, dinle; halkın soysuz olanı zenginleşirse, boyun eğmez.

5411. Ey her şeye muktedir olan, kötüyü zenginleştirme; kötüler zenginleşirse davranışlarını bozarlar.

5412. Yoksunluk çekip sıkıntıya düşerse iyi olanlar bile davranışlarını bozarlar.

5413. İyi tabiatlı kişi sıkıntıya düşerse, davranışları daha önce ne kadar iyiye o kadar bozulur, kötüleşir.

5414. Kötü olana değer verme, hâl ve hareketlerini doğrultacaktır; iyi olana saygı göster, o davranışlarını düzeltecektir.

5415. Sadık kişiyi kendine yakın tut; hayâsız olanı kendinden uzak tut, sakın.

5416. Ey bilge, hangisinin faydalı, hangisinin faydasız olduğunu seçip ayırt et.

5417. Seveni ve sevmeyeni de ayırt edip farklı davran; sevene sevimli ol, düşmana ise alev ol.

5418. Senin sevincini istemeyen kişiyi uzak tut; onu sevdirmeye, ona yapılacak işi verme.

[199b] 5419. Güvendiğin (kişiyi), hıyanet (eden kişiyle) karıştırma; uygun olanı, uygun olmayanla bir tutma.

5420. Bir işi iki kişiye söyleme; ikisi de birbirine bel bağlar, iş yapılmadan kalır.

5421. İşini, iş yapan kişilere ver; işi nasıl yapacağını bilmezse üzülür ve kaygılanır.

5422. Hizmette bulunsun diye birine iş verme; kişiyi, sana faydalı olacağı için tut.

5423. Ülkenin menfaati ile birlikte kendi menfaatini de dile; başkasının menfaatine bakma, (onun menfaatine) bağlanıp durma.

5424. Başka insanların gönlüne bakma, herkes kendi menfaatini ister; (sen) ülkenin menfaatini dile, kendini zorla kötü duruma düşürme!

5425. Sana kim faydalıysa, sen de ona faydalı ol; faydalı olmayan kişiyi kendinden uzak tut.

5426. Faydalı olan kişiye saygı göster; ey hükümdar, gerekli olan işi ona ver.

5427. Ey hükümdar, senin yapacağın işler bunlardır; bunları yaparsan ülkeyi düzenlemiş olursun.

5428. Adın iyiye çıkacak, özün kurtulacak; senden sonra adın ve sözün kalacaktır.

5429. Halk zenginleşecek, ülke ve saltanat işleri düzene girecektir; ne kadar istersen o kadar hazine toplarsın.

5430. Sadakati sözüne denk olan sadık kişi ne der, dinle.

5431. Hangi ülkenin beyi iyi ve adaletli olursa, o ülkenin halkı zengin olur, onların güneşi doğar.

5432. Halkın zenginliği, beye zenginliktir; istersen bunu istersen onu seç.

5433. Şehir ve köy içindeki hırsızları temizle; yolcu ve kervanlar güvenli bir şekilde yolculuk etsin.

[200a] 5434. Ülke içinde halka zulmedenleri ortadan kaldır; dışarıda bulunan bütün yağmacıları, yol kesenleri temizle.

5435. Kötü kişilerin hâl ve hareketlerini ceza ile düzelt; kötüye kötülük yaraşır, (onlara kötü) davran.

5436. Ey cesur kişi, iyinin, iyiliğin devam etmesi için kötülerin ya zincire vurulması ya da çukurda olması gerekir.

5437. Ayrıca ülke halkı birkaç türdür; bunu ayırt etmelisin ki yolun açık olsun.

5438. Onlardan biri bilge, âlimdir; bu âlim sayesinde insana saadet ulaşır.

5439. Bunlara saygı göster, ne söylerlerse yap; şeriat yolunu tut, boyun eğ.

5440. Bunların hakkına engel olma, yiyecek ve içecek ver; ey bilge hükümdar, muhtaç duruma düşmesinler.

5441. Gönül rahatlığıyla öğretsinler; bilgisiz kişiler de onlardan öğrensinler.

5442. Bunlardan sonra devlet memurları, zabıta gelir; ey muktedir olan, bunların eli güçlü olmalıdır.

5443. Fasık, aylak ve başıboş olanları zapt etmelidir; mescitleri, cemaatler ile dolu tutmalıdır.

5444. Sonraki topluluk sana hizmet edenlerdir; eğer onlara engel olmazsan başkaldıracak olan bunlardır.

5445. Bunlar yük taşımazlar; bunların sıkıntısı olursa yüklerini sen yüklenmelisin.

5446. Bunlardan sonra geriye kalan halkın avam kısmıdır; bunlara adil ve iyi davran.

5447. Bunlar da üç topluluktur, bunları da ayrı tut; bunları zorlama, zorlarsan ülke için felaket olur.

5448. Bunlardan bir diğeri zenginlerdir; ey muktedir olan, halkın güçlü olanı bunlardır.

[200b]

5449. Bunlardan sonra da orta halli kişilerdir; bak, orta halli olan kişiler zenginlerin işini yapamazlar.

5450. Bak, bunlardan sonra da fakirlerdir; herkesten önce bunları korumalısın.

5451. Zenginlerin yükünü orta halli kişilere yüklememelisin; (eğer yüklersen) bu orta halli kişiler bozulur, tamamen harap olur.

5452. Orta halli kişilerin yükünü de fakirlere yüklememelisin; (eğer yüklersen) fakirler açlıktan ölür, kökleri kesilir, yok olur.

5453. Fakirler gözetilirse orta halli olurlar; bu orta halli kişiler biraz nefes alırlarsa, dinlenirlerse zenginliğe kavuşurlar.

5454. Fakir orta halli olursa, orta halli kişiler de zengin olur; bu orta halli kişiler zengin olurlarsa ülken zenginlerle dolar.

5455. Ülke düzenlenir, halk da huzura kavuşur; o zaman sana dualar artar.

5456. Uç ordu hanı ne der, dinle; ey ölümlü, iyi ad dile.

5457. Her kim iyi ad sahibi olarak can verirse; onun adı iyi dualarla hep anılır, adı kesilmez.

5458. Her kim ölüp (adı) iyi dualarda kalırsa, anılırsa; bu kişi yeniden doğup hayat bulur.

5459. İyi adınla nam kazandıysan istersen yer altında, istersen de yer üstünde ol, (adın hep yaşar).

5460. Ölümlü olduğun için sana iyi bir ad gereklidir; sen ölürsün ama adın kalırsa ölümsüz olursun.

5461. Bak, halkın sende üç hakkı vardır; bu hakları öde, (onları) zora sokma.

5462. Ey çok bilgili insan, birincisi ülkendeki gümüşü temiz tut ve ayarını koru.

5463. Bir diğeri halka adil yasalar uygula; birbirlerinin üzerlerinde güç kullanmalarına engel ol, onları koru.

[201a] 5464. Üçüncüsü bütün yolları güvenli kıl; yol kesici ve haydutları temizle, yok et.

5465. Böylece sen halkın hakkını ödemiş olursun; ey cömert hükümdar, ondan sonra da sen hakkını iste.

5466. Halkın üzerinde senin hakkın üçtür, bunu onlardan iste; kulağını iyi aç.

5467. Birincisi senin buyruğuna saygı göstermeleri gerekir; (buyruğun) her ne ise onu çabucak yapmalılar.

5468. İkincisi hazinenin hakkına engel olmamaları gerekir; ey cömert, (vergilerini) zamanında ulaştırmaları gerekir.

5469. Üçüncüsü de senin düşmanına düşman olmaları gerekir; sevdiğin kim ise onu sevmeleri gerekir.

5470. Sen onların haklarını ödemiş olursun, böylece onlar da senin hakkını ödemiş olurlar.

5471. Ey ulu, bey yolu bu şekilde yürümesi gerekir; halk da böyle olması gerekir.

5472. Böylece halk beyin iyiliğini bilir; beyi de huzur bulup şanını yürütür.

5473. Ey hükümdar, sana iki dünyayı da nasip edecek olan saadetin şüphesiz, budur.

5474. Ondan sonra bilge, âlim kişiler kalkıp, iyice dikkat ederek halka bilgi vermelidirler.

5475. Zabıtaların da elleri güçlü olur; cemaatleri dolaşıp kötülük edenlere engel olmalıdır.

5476. Satıcı emanetleri gözetmelidir; ustalar, nasihatlerini yerine getirmelidirler, (öğrenci yetiştirmeye devam etsinler).

5477. Çiftçi, tarım için çaba harcamalı; hayvan besleyicisi de hayvanları besleyip çoğaltmalıdır.

5478. Şimdi sana hizmet eden hizmetkârlar kaldı; düşmana, kurda karşı savaşacak, sefere çıkacak olan bunlardır.

[201b] 5479. Bunlara mal mülk ile ihsanda bulun, bunları sevindir; (bunları) koruyadur, (bunlara) başka iş verme ve (bunları bu yükten) kurtar.

5480. Faydalı oldukları kadar (onları) ağırla ve (onlara) ihsanda bulun; (onları) mal mülk ile zengin et, güçlerine güç kat, rütbelerini yükselt.

5481. Düşmana, kurda karşı silahlanıp kuşansınlar; kardeşlere samimi olup düşmana ölüm olsunlar.

5482. Bütün arkadaşların seçilip belli olacaktır; bütün işlerin de süzülüp yoluna girecektir.

5483. Bunun işareti olarak her iki dünya da senin olacaktır; Tanrı'mın rızasını da kazanacaksın.

5484. Bak doğruluk budur, doğru ol; doğruluk seni dileklerine ulaştıracaktır.

5485. Tanrı doğruluk için seni sevecektir; halka karşı öç (gütme), doğruluktan başka bir şey yapma.

5486. Ey gönlü aydın olan kişi, ne der, dinle; bak, bunun manası bu söze tanıktır.

5487. Gök doğruluk sayesinde ayakta durur; sarsılmadığı için yerde ot ve ekin biter.

5488. Sarsılma, doğru dur; gönlünü doğru tut, doğru olan kişi her iki dünyada da doğruluk bulur.

5489. Ey hükümdar, işte bildiklerimi içini, dışını her şeyini sana arz ettim.

5490. Her iki dünyada da sana fayda sağlayacak olan sözler işte benim söylediğim bu sözlerdir.

5491. Dünyada huzurlu olmak sana bu dünyayı; iyi ad sahibi olmak ise sana ahireti verecektir (bu ikisini birleştir her iki dünyada da rahat ve huzurlu ol).

5492. Bu dünya malı tamamen bu dünyada kalacaktır; sen ölümlüsün bu yüzden iyi bir ad bırak.

5493. Bilgili kişi buna benzeterek güzel söyler; sözü ile manası buna benzer.

[202a]

5494. Adım iyi olsun, ben öleyim; sonunda diri kalacak olan adımdır, o kalsın.

5495. Elinden geldiğince iyilik yap, iyi ad dile; adın diri kalsın ve (bu ad sayesinde) özün ebedileşsin.

5496. Hükümdar bu sözleri duydu ve çok sevindi; gönlü gözü parladı ve (hayattan) zevk almaya başladı.

5497. Ögdülmiş'i çokça alkışlayıp övdü; "Sen bildiklerini söyledin." dedi.

5498. Bugünden itibaren bu söylediklerini dikkatlice yerine getirmem için Tanrı yardım etsin.

5499. Tanrı bana senin gibi bir yardımcı verdi; ne dilersem dileyeyim verecektir diye umut ediyorum.

5500. Ey gönlü yakın olan, bugünden itibaren sen sadık bir şekilde bana yardım et.

5501. Ey güzel yüzlüm, ben sana güveniyorum ve gerçekten inanıyorum; sözünü benden gizleme, esirgeme.

5502. Güneş benim için nedir ki? Güneşten bana ne? Benim parlayan güneşim sensin; şimdi, ben kendi kusurlarımı sende görüyorum.

5503. Özü sözü bir olup yakın olan ve gönül sahibi kişi çok güzel söylemiş.

5504. Gönül kime güvenirse onu (kendine) ayna olarak tut; kendimi görmem gerekir dediğinde onu karşında tut.

5505. Sadık kişi başkasına ayna olur; insan ona bakarsa hâl ve hareketlerini, tavrını düzeltir.

5506. Kimin gönlü kime (karşı) şüphesiz gerçek, dürüst olursa, ona güvenir ve onu gerçekten kendine yakın tutar.

5507. Sözü güvenilir kişiye sormak gerekir; güvenilir kişi söz söylerse o sözü tutmak gerekir.

5508. Bak, Ögdülmiş hükümdarın sözlerini dinledi; sevindi, "Baş üstüne" diyerek sevinçten gözleri parladı.

- [202b] 5509. Hükümdar sözünü kesti, sessiz kaldı; Ögdülmiş ayağa kalkıp oradan çıktı.
5510. Ondan sonra hükümdar huzuru, rahatı bırakıp çokça zahmet çekerek ülkesini düzene soktu, düzenledi.
5511. Bak, kötülerini uzaklaştırdı ve bütün iyileri kendine yakınlaştırdı; (onların) yolunu açtı.
5512. Halkı düzene girdi, ülkesi temizlendi; (halkın) dili günler, aylar ve yıllarca sustu, (hükümdar da) huzura kavuştu.
5513. Memleketin refahı sayesinde hayat daha zevkli oldu; gülerек sevinç ve huzur içinde yaşadı.
5514. Hükümdar, Ögdülmiş'e saygı gösterdi; ona inandı ve bütün işi ona verdi.
5515. Ögdülmiş bir süre bu şekilde devam etti; sıkıntı ve kaygıyla olgunlaşıp yaşamaya devam etti.
5516. Özüne, işine ve hareketlerine dikkatlice baktığında hayatını ve gençliğini boşa harcadığını fark etti.
5517. Gönül gözü aydınlanıp açıldı; gönlünü tamamen arıtmak istedi.
5518. "Ben gaflet içinde gülerек yaşadım, bu gaflet ile hayatım boşa geçti." dedi.
5519. Hayatın gücü benden geçip gitti; bu canlılığı kaybederek elim baston tutmaya başladı.

LXX.

Ögdülmiş'in Geçen Hayatına Acıyarak Tövbeye Yöneldiğini Söyler

5520. Pişman oldu ve "Ne yazık ki günlerim geçti; hayatım tükendi, gecem kararıyor." dedi.
5521. Ben öküz gibi arzu ve nimet yedim; bilip bilmeden bir öküz gibi yaşadım.
- [203a] 5522. "Ben gaflet içinde mutlu olduğumu (sanarak) yaşadım; günlerimi boşa geçirdim." dedi.
5523. Gençlik gücü benden giderek uzaklaştı; yanıp tutuşarak giden gençliğime acıyorum.
5524. Hayat bitiyor, ölüm yaklaştı; ölüme karşı bir çare ya da (ölümü) aşacak bir yolum yoktur.

5525. Saçım doğan tüyü gibi dağıldı, seyrekleşti; sakalım da yazın sararan kırmızı gül gibi sarı ot oldu (sarardı).

5526. Otuz iki dişim beyaz inci gibiydi; ipi kesildi ve birer birer döküldüler.

5527. Bu güneşli yeri gözlerim görürdü; (şimdi gözlerim) karardı önündeki eri bile göremez oldu.

5528. Eğer kulak kabartsaydım uzaktaki sesleri bile duyardım; bu gün ise elimle işaret ederek (konuşabiliyorum).

5529. Başım kara kuzgun tüyü gibiydi; başıma kuğu kondu, yaşıma kemale erdi.

5530. Kalkıp Tanrı'ya dönmem gerekir; günahlarımın affını dilemeliyim.

5531. Şimdi, uygun olmayan her şeyi terk etmeliyim; gönlüm bu bulanıklıktan temizlenip arınsın.

5532. İyice düşündü ve “Acele etmeyeyim, acele yapılan işlerde zarar vardır, onu yapmayayım.” dedi.

5533. İlk önce bu iş ile ilgili danışmam gerekir; uygun olmayan şeyleri kendimden uzaklaştırmam gerekir.

5534. Bir işi danışıp bilerek yapmak gerekir; danışmadan yaptığın her işte inleyip pişman olursun.

5535. İnsanların hatibi olan ne der, dinle; yapılacak olan her işin çözümü danışmaktır.

5536. Danışmak gerekir, kendine en yakın olan kişiye danış; danışmakla her türlü iş yoluna girer.

[203b] 5537. İnsan danışırса işini düzeltir; danışmayan kişi ise pişman olur.

5538. Ey insanoğlu şimdi, ben kardeşime doğru gideyim; bu işi ona danışayım.

5539. “Uygundur.” derse bu işi yapayım; “Uygun değildir.” derse bu danışma konusu kalsın.

5540. İnsan kendi işini görüp bilemez; başkasına anlatıp sorması gerekir.

5541. İnsan danışırса, o insanın bilgisi genişler; danışmaya bilgi de katılırsa, o işin üstesinden gelinir.

5542. Danışan kişi ne der, dinle; insan kendi işini danışma ile yoluna koyar.

5543. Her ne iş yaparsan yap, birine danış; danışmayan birini kendine eş, arkadaş edinme.

5544. Hangi iş üzerindeysen önce danış, sonra yap; dilemiş olduğun dileğine danışma ile ulaş.

5545. Gece yattı, sabah kalkıp yıkandı; atına bindi, hükümdara doğru gitti.

5546. İzin isteyip hükümdara doğru yürüyerek huzura girdi; hükümdar onu karşılayıp ona saygı göstererek yer verdi.

5547. Hükümdara arz etti ve “Ben bugün gizlice kardeşime gitmek işitiyorum.”

5548. “Eğer hükümdar buyurursa oraya gideyim, ziyaret edip hemen geri döneyim.” dedi.

5549. Hükümdar dedi: “Ey mükemmel yaratılışlı, git! Benden de selam götür.”

5550. O Tanrı’ya dürüstçe sırrını açıp dua ettiği vakit, o duada beni de unutmasın.

5551. Tanrı’dan günahlarımın affını dilerse, cömert (Tanrı’m) belki bu dua sayesinde günahlarımı affeder.

[204a] 5552. Ögdülmiş “Baş üstüne.” diyerek kalkıp çıktı; evine gelip (atından) indi, yüzü güldü.

5553. Dünyanın yüzü altın rengi gibi oldu; güneş yakut rengini safran rengine dönüştürdü.

5554. Gök kaşını çatı, yüzünü kararttı; bütün insanların gözlerini tutup kapadı.

5555. (Ögdülmiş) namaz kıldı, döşeğe girip yattı; bir süre uyudu, bir süre sonra canı sıkılıp (uyandı).

5556. Döşek alıp (tekrardan) yattı, uzun bir süre uyudu; kendi kendine korkarak uyandı.

5557. Her iki gözü de tekrardan kapanmadı; uyanık bir şekilde yattı, düşünüp canı sıkıldı.

5558. Dikkatli baktı ve gördü ki Müşteri yıldızı doğudan doğarak alev gibi olup yerden yükselerek geldi.

5559. Daha sonra Merih yıldızı ile Akyıldız parladı; kendini göstererek İkizler de dizildi.

5560. Seher kuşu kalktı, belirip göğe yükseldi; İbrani sureleri okuyup sesini yabancı bir dilde duyurdu.

5561. (Başını) kaldırdı, doğuya doğru baktı; güneşin yerden kalkıp yukarıya doğru yükseldiğini gördü.

5562. (Güneş ışınları) mercan gibi yerden yukarıya doğru budaklandı; gökyüzü alev alev yanan ateş gibi oldu.

5563. Dünya gülümseyen sevgili gibi parladı; kaygılar kısaldı, sevinçler uzadı.

5564. (Ögdülmiş) tekrar kalktı, abdest aldı ve namazını kıldı; atına bindi, koşturarak dağa doğru yöneldi.

5565. (Oraya) ulaşınca (atından) indi, yavaşça kapıya vurdu; kardeşi ibadetini bırakıp kapıyı açtı.

5566. Ögdülmiş selam verdi; Odgurmuş da selamına cevap verdi.

[204b] 5567. Kalkıp tokalaşarak eve girdiler; bak, kardeşi ağzını açıp sordu.

5568. “Ey kardeşim, niçin geldin? Söyle. Seninle görüştüğümden beri bir ay bile geçmedi.” dedi.

5569. Senin gönlünü daha da düşük; (kızıl) benzini de daha da sarı görüyorum.

5570. Nasıl bir sıkıntıya düştün? Bu halin nedir? Ağzını aç, bana söyle.

Ögdülmiş’in Odgurmuş’a Cevabı

5571. Ögdülmiş cevap verdi, dedi: “Ey kardeşim, felek okuyla vurdu, oku (beni) yaraladı.”

5572. Felek nasihat verip aydınlatırsa; gönül ölmüş olsa da dirilir.

5573. Bu gönlüm kendi gafleti içinde uyumuş; felek nasihati beni uyandırırverdi.

5574. Gönül gözü ile (yaptıklarımı) ölçtüm, tarttım; ben yolumdan şaşmışım, durup hayretle izledim.

5575. Hayat sona erdi, yüküm ağırlaştı; günahlarımdan dönme vaktim geldi.

5576. Hayatımı insanlara hizmet ederek geçirdim; gaflet uykusuna dalıp Tanrı'ya (yapmam gereken) ibadet kaldı.

5577. Öbür dünya geliverdi, bu hayat gitti; hayat tükendiğinde bu dünya (geride) kalır.

5578. Ben dünyayı yaşamak için diledim; hayat tükendi, bu değersiz dünyaya ne gerek var?

5579. İşte bugünkü günüm geçiyor; bu gelen geceye kavuşabilecek miyim?

[205a] 5580. Saçım yaz mevsiminde sararan kırmızı gül gibi sararıp kuru ot oldu; sakalım doğanın tüyü gibi dağıldı, seyrekleşti.

5581. Ey zeki, yarınki işimin hazır olması için bugünden hazırlığımı yapmam lazım.

5582. Şimdi, bu söz buna benzeye geldi; ey dürüst gönüllü, işini bu söze göre yap.

5583. Bu geçmiş olan hayat yüzünden pişmanım; ey güzel yüzlüm, acaba kalan günlerim nasıl olacaktır?

5584. Ne yazık ki, gençlik günleri boşa geçti; bu gelecek olan gecem boşa geçmesin.

5585. Yedim, içtim, öküz gibi boşuna yaşadım; bunu (bedenimi) hemen aç bırakıp susatayım.

5586. Çokça arzu ve nimet yiyerek semirdi; zamanı geldi, bugün zayıflatayım.

5587. Dilediği gibi yaşayıp huzur içinde çok yattı; şimdi, yani bugünden itibaren ayakta dursun.

5588. Birçok kişiyi kendine düşman etti; onları mutlu edeyim ve onlarla yeniden arkadaş olayım.

5589. İnsanlara karşı elimi, dilimi çok uzattım; bugün, bu dilim onun özrünü dilesin.

5590. İnsanları çok fazla çiğneyerek yaşadım; ey insanların seçkini, artık kendimi çiğneyeyim.

5591. Ben bir kaçağım, Tanrı'mdan kaçan bir küstahım; bütün özüm tamamen günahlara gömülmüş.

5592. Bugün tövbe ederek döneyim; Tanrı’mdan bu özrümü dileyeyim.

5593. Bilgisi derin olan kişi ne der, dinle; ey katı gönüllü, sana nasihat eder.

5594. Ölümden önce dön, kendini zapt et; ölüm yakalarsa, pişman olmanın hiçbir faydası yoktur.

[205b] 5595. Ölümü unutma, tövbeye hazır ol; gafil olma, ölüm gelecektir ve yakandan tutacaktır.

5596. Gençlik zamanında ibadetlerini yerine getir; yaşlılık geldiğinde bütün gücün gider.

5597. Ölüm yakalamamışken uyanık ol, sakın; dikkat et, ölüm yakalarsa bunun bir faydasını göremezsın.

5598. Şimdi, ben oradan kalkıp sana geldim; iyice düşünüp bu iş için bana bir akıl, fikir ver.

5599. Sen benim için sadık bir kardeşsin; ey yiğit, uygun olanı nedir? Söyleyiver.

LXXI.

Odgurmuş’ın, Ögdülmiş’in Sözüne Tekrardan Cevap Verdiğini Söyler

5600. Odgurmuş cevap verdi ve: “Ey kardeşim, ey gönlümün eşi, sözümü iyi dinle!” dedi.

5601. Çok iyi niyet etmişsin; Tanrı sana yardım etsin, seni sevindirsin.

5602. Bu iş için bir çeşit bilgi yetmez; el atılacak pek çok türlü iş var.

5603. Onlardan biri şudur, söyleyeyim, dinle; bir işin önce uygunluğuna bakıp öğren, sonra o işi yap.

5604. Bugün orada durmak senin için daha iyidir; burada durmak da benim için daha iyidir.

5605. Bugün, ülkeye senin sayende pek çok fayda (değer); (eğer sen olmazsan) fayda yok olacaktır, bozulacaktır, (yerine de) lanet ve sövgü olacaktır.

5606. Hükümdar, seni ülke işlerinde egemen duruma getirdi; sen asil olduğun için adını iyiye çıkardın.

5607. Halk huzura kavuştu, ülkeleri düzenlendi; halkın dili durmadan (senin için) dua eder.

- [206a]** 5608. Faydalı olan kişi ne der, dinle; faydalı olan kişi, insanların başıdır.
5609. İnsanların arasında insan olan o kişidir ki başkaları onun sayesinde fayda görür.
5610. Faydasız olan kişiler, insanların boş olanıdır; faydalı kişinin faydası ülkeyi doldurur.
5611. İnsan gönlünde iyi niyet bulundurursa; dünyadaki işleri dilediği gibi yoluna girer.
5612. İyi niyeti olan insan, iyilik bulur; niyet ettiği şeyi her ne kadar yapamazsa bile o sevabını alır.
5613. (İyi niyet) ülke için güvenlik ve huzurdur; hükümdar ve halkı senin sayende mutludur.
5614. İyi bir nizam ve töre ortaya koyuldu; ülkedeki bütün kötüler hile ve sahtekârlıklarını bırakıp yok oldular.
5615. Sen bunları bırakıp buraya gelersen; o işler bozulacaktır ve sen pişman olacaksın.
5616. Bu nizam ve töre değiştirilecektir; ülken bozulacaktır ve eskisi gibi ayakta kalmayacaktır.
5617. Senin yerine kötü bir kişi yerleşecektir; halkı inletecektir ve bir huzur bırakmayacaktır.
5618. Kötü insan, halkını da kötü yola sevk edecektir; kötüler, işlerini tekrardan düzenleyip ülkede kötü izler bırakacaklardır.
5619. Tek olan Tanrı senden bunu soracaktır; Tanrı'nın sorgusu vardır, (Tanrı'nın sorgusu kadar) iyi ad sahibi olmak da önemlidir.
5620. Kötülük yapmamalı, (kötü) yasalar da ortaya koymamalı; kötülük yapanlara izin verilmemeli.
5621. Gönlü ve tavrı dürüst olan kişi ne der, dinle; bak, sana nasihat verdi, bunu unutma.
- [206b]** 5622. Kötülere katılma, (kötü) yasalar ortaya koyma; kötülük yapanlara izin verme.
5623. İyilik yap, iyi yasalar ortaya koy; her iki dünyada da yaşa ve kötülük görme.
5624. İyilik yapman ve bütün iyiliklere ulaşabilmen için Tanrı sana yardım etti.

5625. Bu iyilikleri neden bozuyorsun? Ey gönlü diri olan, bunun sana zararı dokunacaktır.

5626. Ülkenin menfaatini bozarak ve kendi menfaatini bırakarak, bu yere gelip nasıl bir iyilik dilersin?

5627. Ey güzel yüzlüm, “Benim için burası daha iyi.” dememin sebebini sana söyleyeyim.

5628. Ben dünya ve saadeti hiç görmedim; dilek ve arzularıma gönlümü kaptırmadım.

5629. Halka karışıp hâl ve hareketlerimi (onlara göre) düzenlemedim, onlara uyduramadım; beyler ile beraber olmanın usulünü de öğrenmedim.

5630. Ben bu dünya malını görmedim; iyi ya da kötü bu halkın halini de görmedim.

5631. Bu hali bilip de oraya gidersem ve ibadetimi bırakırsam çok kötü olmuş olur.

5632. İnsan altın ve gümüş görmemişse; altın ve gümüş görüp bulursa tavrı (değişir) ve binlerce sövgüyü (hak eder).

5633. Şimdi, dünyayı dolaşan Hıta kervanı ve tüccarlar başı ne der, dinle.

5634. İnsan fakir ve hiçbir şeysiz yaşarsa, sonra da zengin olursa iyi hâl ve hareketlerini bırakır.

5635. Eğer bir fakir, zengin olup zenginleşirse; doğruluk yolu anında ondan gider, uzaklaşır.

5636. Hiç saadeti bulamayan kişi, saadete kavuşursa giderek tavırları kötüleşir ve ülkeye felaket getirir.

[207a] 5637. Hiç egemen olmayan biri ülkeye egemen olursa; halka hem elini hem de dilini uzatır.

5638. Şimdi, sen bütün dünyaya ve her türlü saadete sahip oldun; gönlüne hâkim oldun, arzu ve hevesini bağladın.

5639. Gözün doydu, gönlün de huzura kavuştu; iyilik yaparak hükümdarla beraber yaşarsın.

5640. Bunların hepsi Tanrı’dan sana gelen bir faziletti; o sana her türlü iyiliği verdi ve seni mutlu etti.

LXXII.

Doğruluğa Doğruluk, İnsanlığa İnsanlık Yapmayı Anlatır
İşte Bu Kadar

5641. Bu bir türlüşüdür, birini daha açıklayarak söyleyeyim; sen onu dinle.

5642. Acaba unuttun mu? Yoksa gizli mi kaldı? Nasıl bir fayda gördün de bu işi yapmaya niyet ettin?

5643. Ey seçkin kişi, bilirsin; bu dünyada övgülerin çoğu vefalı kişiye olur.

5644. Dünya var olduğundan beri bir kanunu vardır; bunun işareti de insana insanlık yapmaktır.

5645. İnsan iyiliğe karşı iyilik yapar; bir (iyilik) karşılığında on (iyilik) yapar.

5646. Kimin soyu babadan temiz olursa; ülkeye ondan iyilik ve fayda gelir.

5647. Anne gizlice hırsızlık suyundan alırsa (anne zina yaparsa) ve oğlu doğarsa; o, halk için felaket olur.

5648. Şimdi, hükümdarın iyiliğine dikkat et; sen onun sayesinde yiyecek nimet ve giyecek buldun.

5649. Hükümdar sayesinde kapı açıldı, sen de bu erdem, bilgi ve bütün anlayışlara sahip oldun.

[207b] 5650. Bu iyilikleri unuttun mu? Ey gönlü diri olan, bunların karşılığı verilmemeli mi?

5651. Ey kardeş, ben sert konuştum; üzülme, gücenme, gönlünü yaralama.

5652. Doğru söz, serttir ve gönle acı (gelir); eğer bu sözü sindirirsen onun faydası tat verir.

5653. Eğer biri sert söz söylerse kızma; doğru söz, serttir, sertlik gösterme.

5654. Şimdi, benim sözüm buna benzeye geldi; ey güzel yüzlüm, sen bunu dinle.

5655. Doğru söz acıdır, onu sindir; eğer sindirirsen yarın onun faydasını görürsün ve seni tatlandırır.

5656. Bak, doğru söz gönle acı ve sert (gelir); sert söz doğrudur, doğru söz hani, nerede?

5657. Sen küçük çocukken baban öldü; bilgi ve erdem kazanıp daha mutluluğa erişmemiştin.

5658. Bak, hükümdar seni aldı ve yetiştirdi; işte bu yüzden şimdi sen adam sayılırsın.

5659. Bu köle, cariye, at, aygır, bu yer ve itibar hepsi hükümdar sayesinde sana ulaştı ve saadet kapısını açtı.

5660. Bütün iyilik ve nimetlere sahip oldun; adın yayıldı ve ülkede meşhur oldun.

5661. Şimdi, kalkıp dönmek; düşman gibi olup yüz çevirmek sana yakışır mı?

5662. Ona faydalı olacağın bir zamanda ondan kaçıp başkası gibi, yabancı gibi davranırsan, (onu) ağırlı bir gönülle bırakmış olursun.

5663. Hükümdar sana her türlü iyiliği yaptı; ey meşhur, bunun karşılığını vermek gereksiz midir?

5664. İnsanlar seni gördükleri zaman alkışlayıp övecekler; ülkede adın vefalı diye yaşayacaktır.

[208a] 5665. İnsanların iyi olanı ne der, dinle; gerçek insanın işareti insanlığıdır.

5666. Ey er, insanlık yap ve ulu bir insan ol; insan, insanlık yolunu bu şekilde kurdu.

5667. İnsan ol, insana insanlık yap; insan adını övgü olarak kendine al.

5668. Hükümdar sana iyilik yaptı; (o iyiliklerin) karşılığı bindir, sen de o iyiliğin karşılığını hazırla.

5669. İnsanların iyi olanı, halkın seçkini ve insan olmanın nişanesi iyiliğe karşılık veren kişidir.

5670. Bilgisiz, küstah ve küçük bir çocuktun; seni o (hükümdar) destekledi ve saadetle yükseltti.

5671. Şimdi, onun için canını ve tenini feda et; uyuyup yatma, gece gündüz onun işini yap.

5672. O iyiliğe karşılık olarak iyilik hazırla; Tanrı da sana bunun karşılığı olarak iyilik verecektir.

5673. Ey gönlü gönlüme yakın olan, sadakat ile insanlık yapan kişi ne der, dinle.

5674. Sen kimin yemeğini yersen, onun işini yap; sadakatini arttır, yediğin yemeğin sana helal olsun.

5675. Tuz, ekmek hakkını gözeten erenler, onlara tuz ekmek yediren kişiye başlarını feda ederler.

5676. Dilek ve arzularına kavuştun, dilek ve iyiliklerine de kavuş; bu gün iyilikle sen ona faydalı ol.

5677. İpek kumaş giydin, ipek elbiselerle örtündün; seni kıskananlar görünce gözleri kamaştı.

5678. Şimdi, sen de hükümdara iyi bir ad kazandır ki düşmanlar görünce eriyip yok olsunlar ve yabancılar boyun eğsinler.

5679. Sen huzur içinde yatıp binlerce arzu ve nimet yedin; bir boğa gibi boyun ve enseni kalınlaştırdın.

[208b] 5680. Şimdi, bu gücü hükümdarın işi için kullan; uzun ve iyi yaşaması için dualar artsın.

5681. Dünya malını topladın, zengin oldun; Arap atına, cins atlara, tazı ve taya bindin.

5682. Bu malı hükümdara feda et ve onun için kullan; dilekleri yerine gelsin ve mutlu olsun.

5683. Hükümdar bu gün huzur içinde tahta çıksın; düşmanı uzaktan başını eğip yer öpsün.

5684. Seni egemen duruma getirdi ve sözünün dinlenmesini sağladı; seven, sevmeyen herkes sana bakıyor.

5685. Şimdi, ey iyi arkadaşım, sen duayı arttır; saadet senin olsun ve ömrün uzun olsun.

5686. Asil bir insan böyle iyilik yapar; onun adı dünyada sonsuza dek kalır.

5687. İnsanın aslını öğrenmeye yol açmış olan bir Arap şair çok güzel söylemiş.

5688. İnsanın aslına bak, hâl ve hareketleri tanıktır; bak, hâl ve hareketleri nasılsa aslı da öyledir.

5689. Kimin aslı iyi ise hâl ve hareketleri de düzgündür; kötü olanın aslına kendi tavrı tanıktır.

5690. Ey temiz tabiatlı, hükümdar hâl ve hareketlerini değiştirirse; onu hemen döndür ve bilgi ver.

5691. Hükümdar bütün iyiliklere baş oldu; bu iyiyi bırakıp kendini dışlama.

5692. Şimdi, sen bana güvenip danıştın; ben bütün bildiklerimi sana anlattım.

5693. Benim söylediklerim ile senin bildiklerini dikkatlice karşılaştı, bak işin hallolacaktır.

5694. Ögdülmiş sevindi ve dedi: “Ey kardeşim, insanlığa baş olacak kişinin böyle olması gerekir.”

[209a] 5695. Bu gün bu söylediklerin çok güzel sözlerdir; bu bağlanmış olan düğüm benim için çözüldü.

5696. Bu sözlerin bir nicesi benim için örtülüydü; sen her şeyi açıkça söyledin ve bu örtüyü kaldırdın.

5697. Şimdi, bu arzu ve dilekten vazgeçtim; Tanrı’m da bana destek oluversin.

5698. Tanrı’m beni korusun, gönlümü dürüst kılsın; yaradılışımı, hâl ve hareketlerimi de doğruluk üzerinde tutsun.

5699. Dua ile bana yardım et; kendimi sana emanet ettim, bunu unutma!

5700. (Ögdülmiş) sözünü kesti, ayağa kalktı; vedalaştı ve atına binerek buraya geldi.

5701. Evine gelince (atından) indi, yürüyerek içeri girdi; yemek yiyip içecek içti, birazcık uzanıp dinlendi.

5702. Gök dul elbisesini giydi, belini bağladı; zülfünü aşağıya salıp parlak yüzünü örttü.

5703. Güneş örülmüş saçını çözmüş olacaktır ki dünyanın içi sincap ve samur rengine büründü.

5704. Yatak isteyip huzur içinde birazcık yattı; sakinleşip bir süre tatlı bir uykuya daldı.

5705. Uyandı, başını kaldırarak bakıp gördü; gök, gülen bir kız gibi parlak dişlerini göstererek gülümsedi.

5706. Güneş başını kaldırdı, yine yüzünü açtı; tüm dünya akkuş rengine büründü.

5707. Bak, Ögdülmiş hemen kalktı; abdest alıp sabah namazını kıldı ve yemek yedi.

5708. Atına bindi, yine saraya gitti; (atından) inip hükümdarın huzuruna girdi.

5709. Hükümdar ona Odgurmış'ı sordu; "O olgun insanın huzur ve sağlığı yerinde mi?" diye sordu.

[209b]

5710. Ne der? Dua ederken beni hatırlıyor mu? Dua, belaya karşı Tanrı'dan gelen bir kurtuluştur.

5711. İnsan dua sayesinde iyilik bulur; dua sayesinde sonsuz olan cennete kavuşur.

5712. Dünyada bu hayır dua olmasaydı; bu kötü yer çoktan batardı, toza karışırdı.

Ögdülmiş'in Hükümdara Cevabı

5713. Ögdülmiş cevap verdi: "(Hükümdar) bu sözü doğru ve bilgi ile buyurdu."

5714. Kardeşim bugün orada yalnızlık ve sıkıntı içinde bizlere dua eder.

5715. Kendi kaygısını bırakmış, sadece bize iyilik diler; ondan başka kim daha merhametli olabilir?

5716. Bizden başka kim daha gafil olabilir? Biz günah işleriz, o dua eder.

5717. O bugün sadakatiyle, gönül yakınlığıyla hükümdara durmadan dua eder.

5718. Ondan başka kim daha merhametli olabilir? Kendi kaygısını bırakmış, bize iyilik diler.

5719. Ey hükümdar, bizden daha gafil kimdir? Geçen günlerimiz, zamanlarımız heba oldu, (ibadete) elimiz değmedi.

5720. Kendi bedenimizi arzu ve nimet ile semirtip yatarak huzur içinde avunuruz.

5721. Bedenimiz ölecektir, sonunda kurt ve yılanlar yiyecektir; can (bedenden) çıktığı zaman pişmanlıktan başka bir şey geriye kalmayacaktır.

5722. Akıllının sözü ne der, dinle; ey kuzum, bu söze göre iş yaparsan, bu söz senin için yeterlidir.

- [210a] 5723. Beden semirir ise kurt ve yılanlar hazırdır; sen bu dünyada sevin sen de geçici bir konuk (olduğunu unutma).
5724. Bu hayat, düşün gibi geçer, gider; hayatın bir düş gibi geçeceğine geçen günlerin tanıktır.
5725. Hükümdar cevap verdi, dedi: “Ey bilge, insan kendisini nasıl tutmalı ve korumalıdır?”
5726. Bana karşı senden daha sadık olan biri yoktur; şimdi, ben sana inanıp güveniyorum.
5727. Şimdi, ben evin içinde gafil bir şekilde yatıyorum; ey bilgisi tam olan kişi, bütün işlerim dışardadır.
5728. Gözüm sensin, kulağım sensin, gör ve duy; uygunsuz görünen ne varsa (olmasına) izin verme, onu düzelt.
5729. Benim yardımım ve desteğim gerekirse, bana söyle; ben o iş için bir çare bulayım.
5730. Hizmetkârlar birbiri ile ne yaparlarsa yapsınlar, onları sen denetle; benim (vaktimi) heba etme, sevincimi dile.
5731. Zalimler ellerini halkımdan uzak tutsunlar; bilgisiz, kötü olanlar ölsün, bilgili olanlar kalsın.
5732. Halkım zenginleşsin, ülkem düzenlensin; bu dilim de onun şükrünü kılın.

Ögdülmiş’in Hükümdara Cevabı

5733. Ögdülmiş cevap verdi, dedi: “Ey bey, ey insanların en iyisi, Tanrı sana yardım etsin.”
5734. Dileğim budur, bana gereken de budur; Tanrı bana bu yolu açıversin.
5735. Hükümdar huzura kavuşsun, saadet içinde yaşasın; bütün dertler ve sıkıntılar bana gelsin.
- [210b] 5736. Şimdi, kendimi senin için feda ettim; ey ulu hükümdar, sen huzur içinde yaşa.
5737. Bugün senden bir tek dileğim vardır; sen onu düşünerek ve gerçekten isteyerek (bana) reva kıl.
5738. Bilirsin, beyler kimi kendine yakın tutarlarsa; insanlar onun varını yoğunu çekiştirir.

5739. Her ne kadar beni iyi biri olarak sayarsan da, gammazın biri şikâyet ederse yüzün asılacaktır.

5740. Cesur ve yiğit insan ne der, dinle; o bu nasihati deneyimleriyle öğrenerek söylemiştir.

5741. İnsanın gönlü ettir, bozulur ve kokar; ey sert yaradılışlı, eti çok iyi gözetmelisin.

5742. Her ne kadar iyi bir insan olursa olsun ve gammaz birini de dinlemese de laf taşıyan araya girerse sakın olamaz.

5743. Her ne kadar iyi, akıllı ve uyanık bir bey olursa olsun; gammaz beye yakın olursa felaket getirir.

5744. Gönül beydir, bu beden de kul, köledir; söylenen sözün karşısında bazen soğur bazen de ısınır.

5745. İnsanların tabiatı dört türdür, birbirine zıt ve düşmandır; biri güldürür, biri gürültü ve kavga çıkarır.

5746. Biri acele ederse, biri sakinlik ister; biri gülerse, biri ağlamaya düşkün olur.

5747. Mutlu derken, sıkıntı getirir; sıkıntılı dediğinde bu mutluluktan güldürür.

5748. Ey saadetli hükümdar, ben bundan çekinirim; bu insanların iti olan gammaz gammazlarsa,

5749. gönlün ağırlaşacaktır, umudunu kaybedeceksin; hizmetim boşa gidecek, benden yüz çevireceksin.

5750. Senden dilediğim ve arz ettiğim şey şudur: beni kim gammazlarsa, bana söyle.

[211a] 5751. En ince ayrıntısına kadar araştır, iyice soruştur; sonucunda ne çıkarsa ona göre acele et ve gereğini yap.

5752. Sana kim gammazlık ederse onun sözünü dinle; doğrusunu, yanlışını, aslını, esasını iyice soruştur.

5753. İnsanların önde geleni çok güzel söylemiştir; sözü dinle fakat gönlünde yer verme.

5754. Bundan daha güzel olan şu söz de söylenmiştir; ey iyi yaradılışlı, buna göre hareket et.

5755. Bütün söylenen sözleri dinle, sana gerekli olanı al; gereksiz olan sözü de bırak.

5756. Sözü dinle! Doğrusunu, yalanını araştı; doğru olan sözü kendine al, yalan olanı cezalandır.

5757. Bu yalancı insanlar yüzünden dünya bozulur; ey egemen olan kişi, doğru ve dürüst olan kişileri tut.

Hükümdarın Ögdülmüş'e Cevabı

5758. Hükümdar cevap verdi, dedi: “Ey kişi, dileğin ve hacetinin karşılığı uygun görüldü.”

5759. Her şeye gücü yeten Tanrı sana insanlık verdi; gönlün, dilin, hareketlerin ve adın da dürüst oldu.

5760. Senden kötü bir davranış nasıl gelebilir? Bu iyi tabiatını ananın ak sütü ile kazanmışsın.

5761. Ey geniş bilgili insan, bana senin hakkında konuşan kişiler benim için düşman gibi düşmandır.

5762. İster az ister çok konuşsunlar, ben onların sözünü nasıl dinleyebilirim?

5763. Bir bey, iyiyi ve kötüyü birbirinden tamamen ayıramazsa nasıl ülkeye ulu bir hükümdar olabilir?

[211b] 5764. Akli ile eğriyi ve doğruyu ayıramayan kişi, nasıl olur da o kişi halka egemen ve bey olabilir?

5765. Güneşi kararmış (olan bey), daha önce sındığı kişiyi tekrar sınarsa; o beyliğini nasıl sürdürebilir?

5766. Kanunları koyan bey, doğru ile yalanı hiçbir zaman ayırt edemezse arzularına nasıl kavuşabilir?

5767. Sen bugün bana Tanrı'dan gelen gerçek bir lütufsun; bütün sıkı düğümler senin sayende çözüldü.

5768. Sen bana büyük bir sadakatle hizmet ettin; tuz ekmek hakkını bana ödedin.

5769. Şimdi, benim de buna iyi bir karşılık vermem gerekir ki sen hayatına hazırlanasın ve hayatın sefasını süresin.

5770. Halkın arasında doğrulukla ününü yaymış olan insanların iyisi ne der, dinle.

5771. İnsanların iyisi ve başı, insanlara her zaman insanlık yapandır.
5772. İnsana insanlığı kadar karşılıklıta bulun; insana “insan” adı bu karşılık için verildi.
5773. Ögdülmiş cevap verdi, dedi: “Hükümdar huzur içinde olsun, halka bilgisini ulaştırırsın.”
5774. Tanrı her iki dünyada da en iyisini versin; arzu, dilek ve istekleri akıp gelsin.
5775. Talih yüzüne gülsün ve istediğin gibi dönsün; felek (seni) takip etsin ve istediklerin oluversin.
5776. Ey dürüst gönüllü, alçak tabiatlı ve güvenilir insan; sağ ol, sağlıklı ol ve saadet içinde yaşa.
5777. Saygınlık, zenginlik, yiyecek ve giyecek gibi bütün iyilikler senin sayende bana ulaştı.
5778. İşte ben hizmet etmek için kuşağımı sıkıca bağladım; ey bilgisi derin olan insan, Tanrı bana yardım etsin.
- [212a] 5779. Ögdülmiş devam etti: “Ey saadetli hükümdar, Tanrı iyi adını tüm dünyaya yaydı.”
5780. İyi ad dile, Tanrı sana saadet verdi; saadete kavuştuysan gönlünü iyi tut.
5781. Daima bey olayım dersin; şüphesiz, şu dört şey gerekir ki nasibine ulaşasın.
5782. Birincisi, (beyin) sözü doğru ve güvenilir olmalı; ikincisi, halka kanunları saadet ile uygulamalıdır.
5783. Üçüncüsü, eli açık ve cömert olmalı; halka merhametini göstermelidir.
5784. Dördüncüsü, azimli ve cesur olması gerekir; düşman boynunu eğip işini sağlamlaştırmalıdır.
5785. Herhangi bir bey bu dört işin tamamını yapmazsa; bundan sonra ülkesi güçten düşmeye başlar.
5786. Şimdi, beyliğin kökü, temeli budur; iyi beylerin yolu, izi budur.
5787. Yolunu bozma, bu ize göre yürü; senden öncekilerin mertebesi buydu.

5788. Herhangi bir bey bu yolu bırakıp başka yoldan yürüse; beyliğini bozar ve nasibini alamaz.

5789. Ey hükümdar, sen bu üç türlü kişiye değer ver; ben sana söyleyeyim, sen de dikkatlice dinle.

5790. Birincisi, cesur, kahraman, yürekli erendir; kılıcı ile ülkeye binlerce faydası olur.

5791. İkincisi, bilge olan devlet adamıdır; ona danışmak faydalıdır ve devlet işlerini düzenler.

5792. Üçüncüsü, akıllı, mahir olan yazıcıdır; gelir ve giderleri bilirse hazineler dolar.

5793. Sen bunları seçip diğerlerinden ayrı tutmalısın; faydalı oldukları kadar onlara değer ver ve ihsanda bulun.

[212b] 5794. Bütün işlerin düzene girip duracak; ülken büyümeye başlayacak, toprağın genişleyecektir.

5795. Adın iyiye çıkacak, şöhret kazanacaksın; dünya halkı senin yüzünü görmek isteyecektir.

5796. İnsanların bilgesi ne güzel söylemiştir; insan ölse de iyi adı ölmez.

5797. Bak, iyi ad sahibi olmak ne kadar güzeldir; insan ölüp gitse bile iyi adı ölüp gitmez.

5798. Her kim iyi ad sahibi olup ölse ve kara toprak altında her ne kadar yatıp çürüse de sen ona “diri” de.

5799. Hayat dileme, iyi ad dile; iyi ad sahibi olursan (ölsen bile) mutluluk içinde yaşarsın.

5800. Ey bilge, hayat nedir? İyilik nedir? Bana bunu söyleyiver.

5801. Bak, hayatın gerçeği bu iyiliktir; iyice dikkat edersen, iyilik hayatın ta kendisidir.

5802. Her kimin davranışları iyi olursa, (o her zaman) diri olarak kalır; her kimin tabiatı kötü ise o hayattayken bile ölü sayılır.

5803. Dünya geçer, bu iyi tabiat geçmez; bu iyi tabiat ile bu iyi davranış hep kalır.

5804. Ey kuzum, dönecek dünya sana yüz çevirirse; yapman gereken (tek şey) iyi olmaktır.

5805. Ey hükümdar, bu dünya ile avunma; bunu anla, bu dünya vefa göstermeyecektir.

5806. Bu dünya işi bir oyun gibidir; ayağını istersen, o başını verir.

5807. Ey muktedir olan, mümkünse bu oyuna katılma; eğer bu oyuna katılırsan boynun bağlanır, esir olursun.

5808. Dikkat edersen, (yazar) güzel yazı yazmış; ey gönlü uyanık olan, bunu unutma!

[213a] 5809. Bu dünya işi oyundur, oyun; oyuna katılma, oyuna ne gerek var?

5810. Tanrı'nın buyruğunu yerine getir, kulluğunu yap; eğer Tanrı'nın (buyruğunu) yerine getirmezsən boynunu hazırla.

5811. Ey hükümdar, işte gizli ve aşikâr olan bütün bildiklerimi sana arz ettim.

5812. Sözümü tutarsan tut, eğer bana inanmazsan ve sözümü tutmazsan; şüphesiz, (sonuçlarını) kendin göreceksin.

Hükümdarın Ögdülmiş'e Cevabı

5813. Hükümdar dedi: “Ben gönlümü doğrultup bu iş için Tanrı'dan yardım dileyip dururum.”

5814. Tanrı dilerse yardım ve destek verecektir; benim için gizli ise (yani ben göremezsem), sen onu bana aydınlat, (göster).

5815. Gayret et, dışardaki bütün işlere sen bak; uyanık ol, gözünü kulağını keskin tut ve tetikte ol.

5816. Gücünün yettiği kadarını yap, bana güvenme; eğer (yapamadığın bir şey) kalırsa sana yardım edeyim.

5817. Hükümdar sözünü kesti, sustu; Ögdülmiş yavaşça ve usulca çıktı.

5818. Atına bindi ve tekrar evine geldi; (atından) inip evine girdi, elbiselerini çıkardı.

5819. Gece yattı, ertesi gün sabah kalkıp atlanıp tekrar (saraya gitti); atından inip saraya girdi.

5820. Ögdülmiş ondan sonra gayret gösterdi; (durup dinlenmeden) ayakta kalıp bütün işleri yaptı.

5821. Halk huzura kavuştu, dünya düzene girdi; hükümdar rahata kavuştu ve memnun oldu.

- [213b] 5822. Ülkesi iyi dualar ve sözlerle doldu; adı unutulmaz olup ebediyen kaldı.
5823. Bak, bu iyi yaslar ne iyidir; beylik yasalar ile ayakta durur.
5824. Halkın başı (olan bey) böyle bir bey ise; bütün halkı ve ülkesi huzur içindedir.
5825. Halk itaat eden ve dürüst tabiatlı ise; böylece beylerin günü aydınlanır.
5826. Bu beyler Tanrı tarafından gönderilmişlerdir; beyi iyi olursa, halkı gün görür.
5827. Halkı kötülük yaparsa, beyi de kötülük yapar; kötüye kötülükle cevap verilirse ancak o zaman kötülüğe engel olunabilir.
5828. Halkı hâl ve hareketlerini düzeltirse, beyi de tavırlarını düzeltir; beyler tavırlarını düzeltirlerse ülke bütünüyle (kötülüklerden) temizlenir, süzülür.
5829. Bu şekilde zaman, gün ve aylar geçti; dünya güzelleşti, halk zenginleşti.
5830. Toz ve dumanlar temizlendi, bağlı şeyler çözüldü; bütün bulanıklıklar süzüldü, düzeldi.
5831. Hükümdar, yine Tanrı'ya şükretti; binlerce övgü ile senalar söyledi.

LXXIII.

Odgurmuş Hasta Olup Ögdülmiş'i Çağırdığını Söyler

5832. Günlerden bir gece Ögdülmiş başını yastığa yaslayıp yatmak üzereydi.
5833. Kapıda biri gürültü etti, yüksek sesle bağırdı; (Ögdülmiş) hemen birini gönderdi: "Bakıver." dedi.
5834. Hizmetçi bakıp dedi: "Bir adam (gelmiş), söyleyeceklerim var, görüşmem lazım diye izin ister."
- [214a] 5835. (Ögdülmiş hizmetçiyi tekrar gönderip) "Git, sor; Ne söyleyecekmiş? Sözü neymiş? Kendisi kimmiş?" dedi.
5836. Oğlan tekrar çıktı ve sözünün ne olduğunu; nereden geldiğini, kim olduğunu ve dileğinin ne olduğunu sordu.

5837. Bu adam: “Beni Odgurmuş gönderdi, söyleyecek sözlerim var; kardeşini göreyim hani, nerede?” dedi.

5838. (Oğlan) anlayıp içeri girdi, ne söylediğini ve kardeşinin ona haberci gönderdiğini (Ögdülmiş’e) söyledi.

5839. (Ögdülmiş) hemen kalkıp geldi ve ona yol gösterdi; bu adam içeri girdi ve selam verdi.

5840. (Ögdülmiş): “Sen nereden geliyorsun?” diye sordu. “Ey bilge, acaba dileğin ve sözün nedir? Söyle.” dedi.

5841. Haberci: “Beni Odgurmuş gönderdi; gelsin beni bir görsün diye sana haber gönderdi.” dedi.

5842. Ey gönlü yakın olan, (Odgurmuş’ın) gönlü ağırlaştı, inleyerek yatar; git, onunla bir görüş.

5843. Ögdülmiş gülümseyerek cevap verdi: “Durumu nasıl söyle, birlikte gidelim.”

5844. Haberci bunu kabul etmedi ve dedi: “Kardeşinin hali çok kötüdür; ey bilgem, yolunu (öbür dünyaya) doğrultmuş.”

5845. Ben senden önce gideyim; ey dürüst tabiatlı, sen yavaşça arkamdan gel.

5846. Kapıdan acele ile tekrar döndü; Ögdülmiş ellerini ovarak şaşırıp kaldı.

5847. Çok kaygılı bir şekilde kalkıp eve girdi; sevinci gitti, üzüntüsü çoğaldı.

5848. Bir müddet yattı, uykusu gelmedi; gecesi yıl kadar uzun oldu fakat bitmedi, sabah olmadı.

5849. Uyumak isteyip gözünü yumduğunda uykusu gözünden uzaklaşıp kaçtı.

[214b] 5850. Tekrar kalkıp birazcık oturdu; sarı tan atıp geldi, (etrafı) soldurdu.

5851. Bahçede bülbül yabancı dilde bir şeyler söyledi; sevdalı duydu, gönlü heyecanlandı.

5852. Atına bindi, kardeşine doğru gitti; ulaştığında içeri girdi, elini yüzünü öperek buluştu.

5853. Kardeşini gördü, uzanıp yatıyordu; abasını (yorgan gibi) döşemiş, yenine (yastık gibi) yaslanmış.

5854. “Ey kardeşim, sana ne oldu?” diye sordu. “Şimdi, seni gördüm ve gönlüm yaralandı.” dedi.

Odgurmuş’ın Cevabı Ögdülmiş’e

5855. “Ey kardeşim, yolum (öbür dünyaya) doğru yöneldi; ölüm habercisi olan (Azrail) beni yakaladı, gitmek üzereyim.” dedi.

5856. Senin yüzünü bir göreyim diye seni buraya çağırdım; sana zahmet oldu.

Ögdülmiş’in Cevabı Odgurmuş’a

5857. Ögdülmiş cevap verdi, dedi: “Ey can, insan hayatta ise hastalık ve rahatsızlık yaşar.”

5858. Gönlünden kötü şeyler geçirme, diline hâkim ol; hastalık ve rahatsızlık günahlara kefarete olur.

5859. Bilginin sözü ne der, dinle; gönlümün tozunu gideren bilgidir.

[215a] 5860. Bak, hastalık günahlara kefarettir; günahsız olan kimdir? Bana söyleyiver.

5861. İnsan hastalandığı zaman bütün günahları dökülür; ey kahraman, günahları dökülürse insan kurtulur.

5862. Bütün insanlar az veya çok günah işler; günahsız insan bu dünyada nadirdir.

5863. Hastalığın iyileşecektir, sen de sağlıklı olacaksın; günahından arınacaksın, sevap bulacaksın.

5864. Neden bu kadar kötü konuşuyorsun? Ey gönlü dürüst olan, öleceğini nereden biliyorsun?

Odgurmuş’ın Cevabı Ögdülmiş’e

5865. Odgurmuş cevap verdi, sebebini söyledi: “Tanrı düşümde bana ölümümü gösterdi.”

5866. Düş gördüm, düşümde bana (sır) açıldı; ey kahraman, ölümüm bana anlatıldı.

5867. Tanrı iyi veya kötü sana kaderini bildirmek istediğinde, gece yattığında uykunda bildirir.

Ögdülmiş’in Cevabı Odgurmuş’a

5868. Ögdülmüş cevap verdi, dedi: “Ey dürüst tabiatlı, bu söz de iyi değildir.”

5869. İnsan her hastalandığında hastalıktan ölse idi, yeryüzünde yaşayan insan kalmazdı.

5870. Yaşayan insanoğlu hastalanır; nice hastalıklar ölümle bu kökü kesmedi.

[215b] 5871. İnsan yatıp uyursa düş görür; onu düş yoranlar ustaca yorabilir.

LXXIV.

Ögdülmüş, Odgurmuş’a Düş Yorumunu Söyler

5872. (Bir düşü) dikkatlice yorabilmek için öncelikle düş ilmini çok iyi bilmek gerekir.

5873. Şimdi, bir düşün yorumu çok çeşitlidir; ey sakın yaradılışlı, hepsini bilmek gerekir.

5874. Bu konuda bilgisi olmayan kişiye düşünüyü anlatıp söyleme; bilen birine sor fakat geceleyin sorma.

5875. Gece gördüğün düşün yorumu farklıdır; gündüz gördüğün düşün yorumu farklıdır.

5876. Dikkat edersen, bu düş ilminin çok şartı vardır; buna akıl erdirmek için öncelikle bu şartları bilmek gerekir.

5877. İnsan düş görünce düşü kendi gönlüne göre yormamalı; durup herkese de söylememelidir.

5878. Her düşü, düş deyip yormamalı; ey bilge, bu düşün yorumu çoktur.

5879. Düşünü yorma, yorarsan da bilgi ile yor; manasına iyice dikkat ederek kıyaslamalısın.

5880. İnsan düş görünce yorumladığı gibi olur; yorumlamasını bilmez ise düşün faydası kalır.

5881. Ey bilgisi denizler kadar olan dinle, ne der; bu söze göre hareket et, mutlu ol.

5882. Düş yorumlandığı gibi olur, düşünüyü iyi yor; aslını, esasını bil ve akıl ile gör.

5883. Düşü nasıl yorumlarsan öyle olur; düşü kötü yorumlama, sana zararı dokunur.

[216a] 5884. Çok düş vardır ki yeme, içmeye bağlıdır; insan (kendine) yaramayan bir şeyler yemişse düşü de uygunsuz olur.

5885. Bazı düşler de yılın mevsimlerine göredir; kişinin hangi tabiatı güçlüyse düş onun aslına çeker.

5886. Yılın mevsimi bahar ise ve düşü gören genç ise; her şeyi kızıl ve yeri kara görürse,

5887. Şüphesiz, onun kanı güçlenmiştir; ona ölçülü bir miktarda kan aldırmasını söyleyin.

5888. Mevsimlerden güz ise ve düşü gören genç ise; sarı, al veya safran veya öğütülmüş bir şey görürse

5889. ey bilge, safrası güçlenmiştir; kudret helvası yemeli ve içini boşaltmalıdır.

5890. Mevsimlerden güz ise ve düşü gören er olgun ise; kara dağ, kuyu veya çukur görürse,

5891. Ey kardeş, bunun sevdası güçlenmiştir; ey arkadaşım, ilaç içmeli ve beyninin temizlemelidir.

5892. (Mevsim) kış ise ve düşü gören eğer akarsu, buz, kar veya dolu düşlemişse

5893. bak, onun balgamı güçlenmiştir; ilaç olarak ona sıcak bir şeyler yedirmek ve içirmek gerekir.

5894. Bazı düşler de karışık düşler şeklinde olur; ey muktedir olan, bu düşün yorumu yoktur.

5895. İnsan gece bir şeyi düşünüp yatarsa ve onu düşünde görürse; bu düşün de yorumu yoktur, onun karşılığı, dengi yoktur.

5896. Bir diğer görülen düş de şeytandandır; düşleyen kişi böyle bir düş görürse suyla yıkanmalıdır, gusül almalıdır.

5897. İnsan düşünde kendi sanatını görürse; ey cesur yaratılışlı insan, ona da yorum yoktur.

5898. İnsan bunların hepsini bilmeli, iyice kavramalı, ayırmalı ve seçmeli ondan sonra düş yormalı.

[216b] 5899. Düş yorumlayan âlim ne der, dinle; düşü kim gördüyse onun sorması gerekir.

5900. Bir düş görürsen bilip bilmeden yorma; düşü nasıl yorumlarsan öylece olur.

5901. Düşte keder görülürse onun karşılığı sevinçtir; sevinç görülürse karşılığında insan kederlenir ve ağlar.

5902. Bu düş yorumu tek çeşit değildir; ey sakın yaradılışlı, bunu iyice düşünmek gerekir.

5903. Halkın, avamın gördüğü düşün yorumu farklıdır; bak, beylerin gördüğü düşün (yorumu) farklıdır.

5904. İnsan düşünde sevinç, oyun veya eğlence görürse; (bu düşün) kederin ve kaygıların başlayacağı anlamında olduğu sezilebilir (yorumlanabilir).

5905. Yine düşünde kederliyse ve ağlıyorsa; huzur içinde avunacak, binlerce sevince kavuşacak (demektir).

5906. Bak, bazı düşler vardır ki onun tabiri sana değil, başkasına faydalı olur.

5907. Şimdi, düş kişiye bakıp yorumlanır; (gördüğü düş) ona uygun ise (yorumcu) ona göre akıl yürütür.

5908. Bak, bazı düşler vardır ki insan o düşü görürse sağlamlık bulur; aynı düş bir başkasını da hasta eder.

5909. Ey kardeş, bunların hepsini bilmek gerekir; ey arkadaş, ondan sonra düşü yorumlamak gerekir.

5910. Senin düşün nasıldı? Bana açıkça söyle; ben onu dikkatlice, seçerek (en ince ayrıntısına kadar düşünerek) sana yorumlayayım.

LXXV.

Odgurmuş, Ögdülmiş'e Düş Gördüğünü Söyler

5911. Odgurmuş ağzını açtı ve cevap verdi: “Ben söyleyeyim, sen de dikkatlice dinle.” dedi.

[217a]

5912. Bir merdiven gördüm, elli basamağı (vardı); yüksek ve genişti, karşımda duruyordu.

5913. Şimdi, basamakları birer birer çıktım; başına kadar kaç basamak olduğunu saydım.

5914. Başında bir atlı bana su verdi; ben aldım ve kana kana hepsini içtim.

5915. Ondan sonra havaya yükselip göğe uçtum; (gökte) yükselerek saklanıp görünmez oldum.

LXXVI.

Ögdülmüş, Odgurmış'ın Düşünü Gerektiği Gibi Yorumladığını Söyler

5916. Ögdülmüş cevap verdi, dedi: “Bu düş çok iyi bir düştür; bak, faydası çoktur.”

5917. Niye (düşünü) kendine uygun olmayan bir biçimde yoruyorsun? Ey sakın gönüllü, düş yorumlandığı gibi olur.

5918. Yükselmek bütün düşlerde saygınlıktır; insan (düşünde) yükseldiği kadar yücelir.

5919. (İnsan) düşte ne kadar yükselirse saadeti de o kadar yükselir; saygınlık ve itibar kazanır.

5920. Merdiven çıkar gibi saadeti yükselir; ülkede adı yücelikle yayılır.

5921. İşte bu söze tanık olarak bu söz geldi; düş yorumlayan bu düşü yorup bırakmıştır.

5922. Düşte merdiven yüceliktir, (insan) yükseldiği kadar ve saydığı her basamak için ayrı ayrı itibar kazanır.

5923. Ne kadar yükselirse o kadar saygınlık kazanır; dünya malı, saadet ve talihten kendi nasibini alır.

5924. Kaptaki suyu alıp içmen kendin ve neslin uzun bir hayat süreceksiniz, (demektir).

[217b] 5925. Göğe uçup yükselerek tamamen yukarı çıkman, Tanrı dilediğin ne varsa verecektir, (demektir).

LXXVII.

Aynı Düşü Odgurmış'ın Farklı Şekilde Yorduğunu Söyler

5926. Odgurmış cevap verdi, dedi: “Ey eşim, arkadaşım, sözümün yorumu bu değildir.”

5927. Kendin yatıp bu düşü görmüş olsaydın, yorumu senin düzgünce anlattığın gibi olurdu.

5928. Senin bütün gayretin bu dünyadır; bu dünyayı dileyen bu dünyayı bulur.

5929. Ben dünyayı bırakıp kaçtım; bak, zahmet çekip bu yerde yaşıyorum.

5930. Düş yorumunu tam olarak bana yormadın; dinle, bu düşü ben sana yorayım.

LXXVIII.

Ögdülmiş, Odgurmuş'a Düş Yorumunu Söyler Son Söz Budur

5931. Gördüğüm yüksek basamaklı merdiven hayattır; ey kardeş, (ben bunu böyle) yoruyorum.

5932. Merdivenin başına kadar yükseldim; yani ömrümü tükettim, hayatımın sonuna geldim.

5933. Ben başına kadar yükseldiğimde o atlının gelip bana verdiği suyu alıp içtim.

5934. Ey aslı temiz olan, analı-babalı olanları anasız-babasız bırakan bu atlıdır.

5935. Düzenlenmiş olanları bozan, canlı ve diri olanları hareket ettirmeyen bu atlıdır.

[218a] 5936. Tamamen içtiğim kaptaki suyu, sen hayata yordun, ömrümü uzattın.

5937. İnsan suyun yarısını içip yarısını da bırakırsa, senin söylediğin gibi su hayattır.

5938. Suyun yarısını içip, yarısını bıraksaydım yaşadıklarım yarım kalacaktı.

5939. Şimdi, kaptaki suyun tamamını içtim; bütün hayatımı tükettim, sağlıcakla kal.

5940. Akıllı bilge ne der, dinle; bilgelerin sözünü, sözlerin temeli ve esası saymak gerekir.

5941. İnsan düşte bir kaptaki suyun yarısını içerse; hayatın yarısı tükendi, yarısı da borç olarak kaldı.

5942. Eğer suyu bitirip içerse; bütün hayatı tükendi ve mezarı kazıldı, demektir.

5943. Yukarıya doğru uçup havaya yükselmem; mavi göğe yükselip orada saklanmam,

5944. bu bedenden çıkıp yükselen ve yerine geri gelmeyecek olan temiz ruhumdur.

5945. Şimdi, Tanrı bana düşümde (öleceğimi) gösterdi; ey kahraman, ölüme hazırlanmak gerekir.

5946. Bu düşün yorumu böyledir; ey kudretli insan, sen bana başka bir şekilde yorarsın.

5947. Sen benim gönlümü iyi ediyorsun ama ölüm karşıma geldi, bunun bir ilacı veya çaresi yoktur.

5948. Ey gönlü diri olan, şimdi dikkatlice bak; ölüm, kara toprakları tepecikler haline getirdi.

5949. Vah! Ölüm nice konak, köşk ve süslü sarayları bozdu; hepsi öylece kalakaldı.

5950. Ölüm nice cesur ve kendine güvenen ulu beyleri toprak altına soktu; ey diri olan, dikkat et.

[218b] 5951. Ölüm, nice zorluklarla ve istekle biriktirmişlerini tuttu, saçtı ve sorunsuz (temizce) uzaklaştırdı.

5952. Ölüm şaşılacak bir şey değildir, insan doğarsa ölür; bütün nefes alanlar ölüm için yaratılmıştır.

5953. Şaşılacak şey budur: bu ölümlü beden, ölümü unutup sözünü bile etmez.

5954. Bu insanoğlu gafildir, öleceğini bilir ama gaflet uykusundan uyanmaz.

5955. Ölüm haktır. Bak, ondan başka bir geçiş yoktur; acaba ölümden sonra halim nasıl olacaktır?

5956. Ey gönlümün eşi, endişem budur; ölümden sonra Tanrı işimi düzeltsin.

5957. Var olanla yetinip günümü geçirdim; huzur ve zahmet geçti, gecem aydınlandı.

5958. Kanaatkâr davrandım, mal mülk toplamadım; heves ve arzulara gönül vermedim.

5959. Bu günü düşündüm, üzerimdeki yükleri ve günahlarımın hepsini hafifletmek istedim.

5960. Sadakatle öğüt ve bilgi veren kişi ne der, dinle.

5961. Gafil olma, gayret et ve yükünü hafiflet; yolun kıldan incedir, kendini doğrult.

5962. Bugün yatma, zahmet çekip işini düzene koy; göçtüğünde bu zahmetlerin geçer, unutursun.

5963. Yine dedi: “Ey dürüst ve sadık olan kardeşim, arkadaşım, ben gidiyorum; sen de peşimden gelirsın.”

5964. Sana birkaç söz söyleyeyim; benden sonra bunları unutma.

5965. Hayattayken özüm merhametli olsun; benden sonra da bu sözüm kalsın.

[219a] 5966. Sözüm şudur: Ey kardeşim, gafil olma; hayatını kötülöklere ve boşı harcama.

LXXIX.

Odgurmuş'ın Ögdölmiş'e Nasihat Verdiğini Söyler

5967. Doğru ol, doğruluk yolunu kaybetme; bil ki, bu yol seni arzu ve dileklerine götürecektir.

5968. Bütün canlılara karşı merhametli ol; gönlünü ve dilini bir ederek Tanrı'ya ibadet et.

5969. (Dünya ile ilgili) düşüncelerini kısa, ibadetini uzun tut; acele işlerde sakın ol, kızdığın vakitlerde de yumuşak huylu ol.

5970. Ölümü unutma, hazırlığını yap; özünü unutma, aslını ve soyunu bil.

5971. Dünyaya karşı açgözlölük yapıp körleşme; bu (dünya) kalır, sen pişmanlıkla inleyip gidersin.

5972. Tanrı hükmüne razı ol, ne gelirse ona katlan; (kader) izin verirse halka faydalı ol, (onların yüklerini) yüklen.

5973. Doğru söyle, sözün tam ve güvenilir olsun; sözü yalan olan kişiler küstah olur.

5974. Güler yüzlü, tatlı sözlü ve iyi tavırlı ol; talih sana gülecek ve saadete kavuşacaksın.

5975. Cömert ve alçakgönüllü ol, tuz-ekmek yedir; insanların ayıplarını söyleme, örtüp yok et.

5976. Hevesini bastır, öfken gelirse hâkim ol; bedeninin yanlış yola giderse ona engel ol.

5977. Kendi menfaatini isteme, halkın menfaatini iste; halka yük yükleme, yükü yüklenen kendin ol.

5978. Mal, mülk, tüm varlığını kendine feda et; ey yüce bilgili insan, halkı sevindir.

- [219b] 5979. Bak, insanların seçkini, insanları kurtarır; sevgili canını feda edip onların sevincini diler.
5980. Bak, bilgili, akıllı, düşünen ve seçkin insan çok güzel söylemiştir.
5981. İnsanların seçkini faydalı olan insandır; insanların önde geleni sadık olan insandır.
5982. İnsanlığın adı iki şeydir: biri sadık olmak, bir diğeri de cömert olup mal dağıtmaktır.
5983. Bak, akıllı kişi bundan daha iyi söylemiştir; aklın yolunu tutarsan faydası çoktur.
5984. “Cömert” diye söylerler, o cömert kimdir? Cömert, canını feda edip kişinin hakkını ödeyendir.
5985. Gümüş dağıtmakla cömertlik olmaz, yani cömertlik bu değildir; cömert (olan kişi), canını halk için feda eder.
5986. Cömert insan halka malını mülkünü akıtırsa; halk ecele edip onun etrafına akın akın yığılıp toplanır.
5987. Dünyada ün ve san sahibi olmak iki şeye bağlıdır: biri mal mülk, diğeri de itibardır.
5988. İnsan bu ikisine sahip olup tam bin yıl yaşasa bile sonunda ölüm yakaladığında durum değişecektir.
5989. Halk (hizmetini) yaparsa beyler büyür, yükselir; üzengi varsa (insan) yuları sıkı tutar.
5990. Dünya ve devletin hali budur; avam halkın rütbesi olmaz, olursa da bey yaşanmış olur.
5991. (Bu dünyadan) göçeceksin, adın da göçecek; son gün seni göçürecek olan o ölüm gelecektir.
5992. Göç edecek olan kişi saray ve köşk yapmaz; yolculuk yapan kişi yolda aylarca ve yıllarca kalmaz.
5993. Ey kardeş, kendini bu yoldan geçen biri gibi düşün; bu dünyada fazla sevinme, fazla da gülme.
- [220a] 5994. Bu dünya kalmaz, geçicidir; insan ölümlüdür, (öleceği) günü belirsizdir.
5995. Bu ölüm pençesi hazırlanmıştır; (insan) gaflet içinde yaşarken (ölüm) çengeli takar.

5996. Bu dünya yemektir; bunu yiyenin adını sen söyle, benim cesaretim yoktur.

5997. Dilek ve arzularının peşinden koşma, hevesini önle; insanları çekiştirme, dilini lal et.

5998. Ey feraset sahibi insan ne der, dinle; bu söze göre hareket edersen (bunun) zararı dokunmaz.

5999. Dilek ve arzuların peşinden koşmak çok zevklidir; yarın bu zevkin zor bir sorgusu olacaktır.

6000. Zevke karşı tatsızlık, tatlıya karşı acı, çıkışa karşı iniş, yükseğe karşı da çukur vardır.

6001. Bu dünyanın (tabiatı) tamamen bir kız tabiatı gibidir; ey asil soylu insan, seni aldatmasın.

6002. (Dünya) senin gibi birçok insanı yok etti; hükümdar gibi birçok beyi (gördü) geçirdi.

6003. Bu dünya sizlere baktı, yardım etti; ey temiz yaradılışlı, gafil olma.

6004. Ne verdiyse onu tekrar alacaktır; nasıl topladıysa yine öyle saçacaktır.

6005. Her ne kadar güldürürse güldürsün sonunda yine ağlatacaktır; ne kadar düzeltse de tekrar bozacak, mahvedecektir.

6006. Huyu cefacı, davranışı küstah; parlaklığı az, dumanı çoktur.

6007. Süslenir, insana kendini gösterir; gönül verirsen ayak diretir.

6008. Şekerle besler, sonra da zehir verir; ey bilge, dönek saadetin huyu böyledir.

[220b] 6009. Sakınanların başı ne der, dinle; ey devlet sahibi insan, (bu dünyadan) sakın.

6010. Arkanda kalacak olan bu dünyaya gönül verme, dikkatli ol; ey sakın yaradılışlı, bu dünya cefacıdır.

6011. Bak, bilgili, akıllı, düşünceli ve seçkin kişi çok güzel söylemiştir.

6012. Dönek saadete bağlanıp yolunu şaşırma; bak, saadet güvenilmezdir, hâl ve hareketlerini değiştirir.

6013. Dünya ve devlet günü bir gölgedir; gölge bir yerde ve aynı şekilde durmaz.

6014. Dinini değerli, bu dünyayı da değersiz bil; ey bilgisi denizler kadar olan insan, dinin seni değerli kılacaktır.

6015. Huzur içinde avunma ve sevinme, sakın; Tanrı'ya zikredip ibadet et.

6016. Ey kardeş, devlet seni sarhoş etmesin; ayıldığında şüphesiz, gözün yaşla dolacaktır.

6017. Anlayarak ve tecrübe ederek sözünü söylemiş olan bu halkın beyi ne der, dinle.

6018. Devlet gelip kimi sarhoş ederse, kara toprakta inleyerek yüreği açılır (parçalara ayrılır).

6019. Ululuk ile sarhoş olup kim kendini kaybederse, sonrasında kara toprak altında cezasını çeker.

6020. Ey güçlü insan! Gençlik, zenginlik ya da bu saadet sarhoşluğu, şarap sarhoşluğundan beterdir.

6021. Şarap içen şarabını içip sarhoş olursa; sarhoşluğu uykusunda geçer, uyuyup uyanınca ayılır.

6022. Bu devlet sarhoş ederse o insan asla ayılmaz; ölüm yakalayana kadar uyur, uyanmaz.

6023. Adın kul oldu, beyler işini yapma; ey iyi insan, kendi kulluğunu yerine getir.

[221a] 6024. Yaşam çok uzun sürecektir değildir; ululuk şöhreti çok uzaklara gidecek değildir.

6025. İnsan binlerce yıl yaşasa da sonunda ölecektir; birleşmiş olan uzuvlar birbirinden ayrılacaktır.

6026. Şimdi, buna benzeyen bu sözü dinle; gönlüne al, yüz çevirme.

6027. Bütün arzu ve nimetlere kavuşsan; hayat suyunu bulup içsen de,

6028. elin uzanıp gökyüzündeki yıldızları tutsa; başın göğe değse de sen yine yerdesin.

6029. Ey kardeş, sana doğruyu söyleyeyim; ey gönlüme eş olan, nasıl gizleyeyim.

6030. İnsan bu dünya malını, çeşit çeşit ve seçkin nimetlerini, uyumlu hareketlerini nasıl sevmez?

6031. Huzur, arzu ve nimetlerin hepsini bıraktığım için d nek d nya, bana bu kapıyı kapattı.

6032. Bu d nya insanı Tanrı'dan uzaklaştırır; iyi işlere engel olur, onların yapılmasına izin vermez.

6033. Bilge kişiler, bundan korktukları için d nyayı terk edip zahmet çekerek d nyayı dolaşıp dururlar.

6034. Kimisi dağda yaşar, evi mağaradadır; yiyeceği ot kökü, içeceği de yağmur suyudur.

6035. Kimisi Tanrı'ya karşı duyduğu bu korku ve endişe ile eriyip aklını kaçırmış gibi ç llerde yaşar.

6036. Kimisi kambur sırtına çul giyer; kimisi de gözyaşlarını saçarak yer yer dolaşır.

6037. Kimisi yemek yemez, kendini bitkin bir hale sokar; kimi geceleri yatmaz, ayakta durur.

6038. (Gaflet uykusundan) uyanmış olan kişiler böyle yaşarlar; biz ise gafillerin başı olarak hala gaflet uykusundayız.

[221b] 6039. Ey kardeş, sen şimdi kendini koru; d nya senin oldu, sen de baş oldun.

6040. Hevesine bilgi ile hâkim ol, nefsinin boynunu kır; insanın işareti ve aklın belirtisi budur.

6041. Bu ikisi ile insan kendi kendini zorla yok eder; bunlara kim esir olursa kinle zahmet çeker.

6042. İşte bugün ben ayrılıp gidiyorum, senin de yolun budur; gel, iyilik et.

6043. K t  kişilerle arkadaşlık etme, iyi davran; k t ler her iki d nyaya da felaket getirirler.

6044.  l mden  nce işlerini yoluna koymuş ve g nl  olgunlaşmış olan kişi ne der, dinle.

6045. Ey saldırgan ve k t l ğ  cesareti olan kişi, k t l k yapma; k t lerin yiyeceği zehirdir.

6046. Ey halka rahatça kibirli ve pervasızca davranan (kişi); bak,  l m hayat duvarını yıkmak  zeredir.

6047. Ey “ben” diyen, bu “beni” bırak;  l me hazırlan,   nk  ( l m) seni tehdit ediyor.

6048. Ey açgözlü, dünya kulu; ölüm, seni yakalamak için açgözlü davranıyor.

6049. (Odgurmuş) dedi: “Ey kardeşim, ben sıkıntı içinde gidiyorum; bugün özellikle şu iki şey için çok üzgünüm.”

6050. Birincisi, Tanrı’ya ettiğim ibadetim kalacaktır; ikincisi de, Tanrı zikrini edemeyeceğim.

6051. Bugün ya da yarın gözlerim yumulursa sizin dualarınıza ihtiyacım olacaktır.

6052. Ey kardeşim, dualarında beni unutma; benden sonra yakın bir zamanda sen de geleceksin.

6053. İşte, sen benim halimi görüyorsun; bu halim sana ibret olsun, çaresini (bul) ve önlemini al.

[222a] 6054. Ölüm geldi, götürür, ben üzüntü içinde gidiyorum; benden sonra sana da gelecektir, sen hazırlan.

6055. Bugün ayrılıyorum, üzüntü içinde gidiyorum; ne zaman kavuşacağımızı Tanrı bilir.

6056. Ölürlen inleyip başını yere vuran ölümlü kişi ne der, dinle.

6057. Ölüyorum, göz pınarlarım pişmanlıkla akar; bu ölüm tatlı şeyleri tatsız kılar.

6058. Bak, ölümden sonra iki yol bekler; acaba ikisinden hangisi benim gideceğim yolumdur?

6059. (Odgurmuş) tekrar dedi: “Ey sadık kardeşim, benim kaygım yüzünden sen gönlünü yaralama, üzülme.”

6060. Benden sonra ağlayıp inleme, üzüntüye kapılma; elinden gelirse gayret göster ve gönlüne hâkim ol, dua et.

6061. Çokça ağlama, sabret; bu iş Tanrı buyruğudur, sözünü kes.

6062. Yürü, şimdi dön tekrar evine git; bu üzüntü ve kaygı ile yüreğini karartma.

6063. Sana gereken bütün sözleri nasihat ettim; ey dürüst gönüllü, sözümü unutma.

6064. Ey bilgisi tam olan insan, hükümdara benden selam götür; bu son selamımdır.

Ögdülmiş'in Odgurmuş'a Cevabı

6065. Ögdülmiş ayağa kalkıp cevap verdi: “Ben seni bırakıp nasıl gideyim?” dedi.

6066. Ey asil soylu, sen tek başına bu ağır hastalıkla ne yaparsın? (Nasıl başa çıkarsın?)

[222b] 6067. Odgurmuş tekrar dedi: “Ey oğlum, şimdi sen git; sen benim kaygımı çekme.”

6068. Tanrı'mın zikri beni avutmaya yeter; Tanrı beni bırakmayacaktır, işimi düzene koyacaktır.

6069. Tanrı kime iyi muamele ederse ve kime değer verirse; bundan sonra onun her işi iyi olur.

6070. İş önceden görmüş olan keskin gözlü ve doğru sözlü kişi çok güzel söylemiştir.

6071. Tanrı kime yardım ve lütuf ederse; her iki dünya da onun olur ve saadete kavuşur.

6072. Tanrı'nın tüm fazileti kime ulaşırsa; o insan her iki dünyaya da kavuşur ve hali iyi olur.

6073. Ey kahraman oğul, (Tanrı) kimden vazgeçerse; o kişi ister köpek olsun, isterse de boz kurt olsun (hali fena olur).

6074. Odgurmuş sözünü kesti ve dedi: “Ey kardeşim, yürü git; sağlıcakla kal ve ağlama.”

6075. Ögdülmiş kalkıp Odgurmuş'ı kucakladı; öpüp ağladı, yaşları yere döküldü.

6076. Oradan kalkıp ağlayarak çıktı; atına bindi, eve doğru yola koyulup geldi.

6077. (Attan) inip düşünceli ve asık suratla evine girdi; sevinci gitmiş, gönlü kaygıyla dolu idi.

6078. Dikkat edersen, insanoğlu ne kadar da muhtaçtır; sevinci azdır ve onun için her şey bir kaygı kaynağıdır.

6079. Bütün dileklerine kavuşursa sevinç onu güldürür; eğer kaygı gelirse keder onu ağlatır.

6080. Sevdliğini bulup görünce sevinip güler; ayrıldığında ise yine kaygı ile kalır.

- [223a] 6081. Vuslat, (insanı) sevinç ve huzur içinde avutur; bak, bazen ayrılık tamamen ağlatır.
6082. Dünyada ayrılıktan daha zor olan ne var? Ayrılığın kaygıları, denizden daha derindir.
6083. Hayatta olanlar ayrılışlar bile tekrardan buluşurlar; isteyip arayarak tekrardan kavuşurlar.
6084. Her şeyden daha zor olan bu ölüm ayrılığıdır; ölüme karşı çare yoktur, silah bile tesir etmez.
6085. Her şeyin ayrılığı yakın veya uzaktır; ölümün ayrılığı ise her zaman uzaktır.
6086. Şimdi, buna benzer bu beyti oku; okursan manası dahi açılır.
6087. Her şeyden zor olan ayrılık, ölümdür; gören gözler bu ayrılık yüzünden yaş döker.
6088. Hayattayken ayrılanlar için kavuşma ümidi vardır; ölen ise, şüphesiz, kavuşmadan uzaktır.
6089. Ögdülmiş yedi ve içti, biraz rahatladıktan sonra ayağa kalkıp namazını kıldı.
6090. Güneş yere indi, yüzünü gizledi; gökyüzü, karşısına geldi, (güneşin) izini izledi.
6091. Döşek isteyip yattı fakat uykusu gelmedi; keder ve kaygı yüzünden gözünü yummadı.
6092. Kalkıp kapı eşiğine çıktı, gözyaşları döküldü; dünyanın benzi Habeş derisi gibi (simsiyah) oldu.
6093. Tekrar eve döndü, döşeğine girip kederine biraz tahammül edip yattı.
6094. Rumi kızı yüzünü yere gizledi; dünyanın benzi zenci yüzü gibi oldu.
6095. Uykusu gelmedi, tekrar kalktı ve (dışarıya) baktı; Ülker yıldızı (zirveyi) terk etmiş, gece sona yaklaşmıştı.
- [223b] 6096. Gözünü göğe dikti, uzun bir süre bakadurdu; kara gece karardı, hiç aydınlanmadı.
6097. Birazcık daha yatıp tekrar uyandı; kalkıp yukarı mavi göğe baktı.

6098. Karakuş doğudan ayrılıp yükseldi; düşman ateş yükseltmiş gibi ateş parladı.
6099. Büyükayı burcu yine başını yukarı kaldırdı; Merih yıldızı, Akyıldız tarafına doğru eğildi.
6100. İkizler burcu başını yere yakın indirdi; Güneş başını kaldırdı, parlak yüzünü açtı.
6101. (Ögdülmiş) tekrar kalktı, yıkandı ve iyice tarandı; namaz kıldı ve Kur'an'dan okuması gereken cüzlerden güzelce okudu.
6102. Dünyanın yüzü altın rengi oldu; dünyanın benzi alev gibi olup kızardı.
6103. Elbiselerini giydi ve hemen atını tutup bindi; evden çıkıp tekrar saraya gitti.
6104. (Atından) inip hızlıca yürüyerek saraya girdi; hükümdar çağırdı, gönlünü sakinleştirip içeri girdi.
6105. Hükümdar Ögdülmiş'e dikkatli bir şekilde baktı; o iyi insanın hüznü olduğunu gördü.
6106. Hükümdar sordu: "Bu halin nedir? Ey sakın yaradılışlı, seni kederli gördüm."
6107. Bu gün gönlüne nasıl bir yük yükledin? Düğümlenmiş alnında nişanımı görüyorum.
6108. Kızıl benzini neden ala boyadın? Dünya sana başka ne (dertler) verdi?
6109. Saadet daha senden yüz çevirmedi? Dönek dünya ve devlet hala seni mutlu eder.
6110. Şimdi, evren senin için yavaşça döner; ey kahraman, ay ve güneş doğar, zaman (senin) istediğin gibi (geçer).

7. SONUÇ

Karahanlı ve İslam dönemi Türk edebiyatının ilk büyük eseri olan Kutadgu Bilig, 1069-1070 yıllarında Yûsuf Hâs Hâcib tarafından mesnevi türünde kaleme alınmıştır. Eserin bilinen üç nüshası vardır. Bunlar Kahire, Fergana ve Viyana'da bulunmaktadır. Viyana'daki nüsha Herat nüshası olarak da bilinir ve Uygur harfleriyle yazılmıştır; Kahire ve Fergana'daki nüshalar ise Arap harfleriyle yazılmıştır.

Türkiye'de bu üç nüsha üzerine ilk ve tek olarak Reşit Rahmeti Arat çalışmıştır. Arat, 1947 yılında eserin üç nüshasının mukayeseli yayımını hazırlamış, 1959 yılında da günümüz Türkçesine aktarımını yapmıştır. Bu neşirde, eserin her üç nüshası incelenerek, yazarın kendi tarafından uygun gördüğü şekiller tercih edilmiştir. Yazarın, tercih dışı bıraktığı şekiller ise, dipnot düşülerek gösterilmiştir. Bu sistemden yola çıkılarak, Karahanlı Türkçesinin en kapsamlı eseri olan Kutadgu Bilig'in, sessel ve biçimsel özellikleriyle söz varlığının ayrıntılı bir şekilde incelenmesi zorlaşmaktadır. Bu nedenle eserin her bir nüshasının ayrı ayrı okunup incelenmesi dönemin dil özelliklerini ortaya koyma açısından büyük bir önem arz etmektedir.

Kutadgu Bilig'in nüshalarında kullanılan Arap ve Uygur harfleri, Türkçenin fonetiğinde mevcut olan ö/ü, o/u ve k/g gibi bazı seslerin gösterilmesinde yetersiz kaldığından, bu sesler bulunan bazı kelimelerin okunmasında ikilikler doğurmuştur. Bu kelimelerin asıl şekillerinin tespitinde Türk dilinin tarihi dönemlerinde yazılan ve ö/ü, o/u ve k/g ses ayrımlarını gösteren Brahmi ve Latin harfli eserlerden de yararlanılması son derece önemlidir. Bununla birlikte Arat'ın metni hazırladığı dönemde Türkoloji çalışmalarının yetersizliği, Türk dilinin belli başlı birçok metninin henüz yayınlanmamış olması ve Türkçe kelimelerin kökeni ile ilgili kapsamlı bir sözlüğün bulunmaması eserdeki kelimelerin doğru bir şekilde okunmasında büyük zorluklar teşkil etmiştir. Bu yüzden Arat'ın metninde, günümüzde tespit edilen bazı eksiklikler ve yanlış okumalar bulunmaktadır.

Eserin yayımlanmasından sonra, çeşitli Türkologlar tarafından eserdeki bazı kelimelerin okunuşları ile ilgili yapılan çalışmalar da nüshaların tekrardan okunup sorunlu yerler üzerinde durulmasını zaruri kılmaktadır. Nitekim Marcel Erdal (2011), Sir Gerard Clauson (1972), Dankoff (1979, 1983), Tezcan (1983, 2011) ve V. M. Nadelyayev (1969) çalışmalarında bazı okuma ve anlamlandırma yanlışlarına dikkat çekmişlerdir.

Çalışmamızda bu düzeltiler ve eleştiriler dikkate alınarak Fergana nüshasının tam metni müstakil bir biçimde ortaya konulmuştur. Ayrıca nüshadaki farklı sözcükler tespit edilmiş ve daha önce yanlış yapılan okumalar ve anlamlandırmalar o döneme ait diğer metin ve kaynaklardan yararlanılarak doğru biçimleri hakkında önerilerde bulunulmuştur.

Metin ortaya konulduktan sonra nüshanın toplamda 6110 beyit içerdiği tespit edilmiştir. Kutadgu Bilig metninde bulunan 6232-6645 arasındaki beyitler Fergana nüshasında yoktur. Ayrıca 27 beytin diğer nüshalara göre farklı olduğu görülmüştür. Metinde toplam 184 adet dörtlük tespit edilmiştir.

İmlâ açısından incelendiğinde Uygur ve Arap imlâ geleneğinin bir arada bulunduğu tespit edilmiştir. Harekesiz bir metin olmasına rağmen yer yer harekeler kullanılmıştır. Müstensih tarafından kimi sözcüklerin yazımında nokta konmadığı, unutulduğu veya yanlış yere konduğu görülmüştür.

Nüshada uzun /ā/ içeren sözcükler genellikle *elif* veya *medli elif ile* yazılmıştır. Uzun /ē/ ünlüsü genellikle yazıda gösterilmemiştir. Uzun kapalı /è/ sesi genellikle *elif ye* ile; uzun /ī/ i/ sesleri *ye* ile; uzun /ū/ ve /ü/ bazı örneklerde *çift vav* ile bazı örneklere de *ötrelî vav* ile çoğunlukla da *vav* ile gösterilmiştir.

Kısa olan ünlüler genelde gösterilmiş ancak gösterilmediği örneklerin azımsanmayacak oranda olduğu tespit edilmiştir. *Kapalı ê*’nin yazımında da tutarlı bir yazım sergilenmemiş, ilk hecesinde *kapalı* ya da *açık e* bulunduran sözcüklerde ünlünün her zaman aynı biçimde yazılmadığı görülmüştür. Bu durumda yazım bize *kapalı ê* ile ilgili doğru bilgi vermemektedir.

Ünsüzlerin yazımında birkaç yazım dışında farklı bir yazım tespit edilmemiştir. /ŋ/ sesi, Fergana nüshasında da çoğunlukla ڭ ile gösterilmiş ancak metinde birçok sözcükte bu ses, Batı Türkçesi imlâsında görülen ڪ ile yazılmıştır. /j/ sesinin

gösteriminde /j/ ve /z/ sesleri kullanılmıştır. /w/ sesinin gösteriminde de bazen *fe* (ف) kullanılmıştır.

at „beygir“ sözcüğünün yazımında Mısır nüshasında olduğu gibi /t/ sesi kullanılmıştır. Metinde 38 defa geçmekte olan bu sözcük 30 defa *tı* (ط) ile yazılmıştır. Bu kullanımın çok olmasıyla Harezmi Türkçesi metinlerindeki yazımla örtüşmesi yazmanın istinsah sahası ve dönemini aydınlatabilecek özelliklerden biridir.

Türkçe sözcüklerden olan *kuşkı* “alçak gönüllü” sözcüğü tam 19 yerde *peltek se* (ث) ile yazılmıştır.

Eski Türkçede ikinci sesi yuvarlak ünlülü olan ve Karahanlı Türkçesinde de bu biçimde devam eden kimi sözcüklerde ünlülerin düzleşmesi, daha geç döneme ait bir değişimdir. Harezmi Türkçesinde görülmeye başlayan bu değişimin Fergana nüshasında görülmeye başlanması nüshanın Karahanlı Türkçesinden Harezmi Türkçesine geçiş döneminde istinsah edildiğine delil olabilir. Örneğin: *törü* sözcüğü iki yerde *töre*; *ortu* sözcüğü iki yerde *orta*; *umunç* sözcüğü toplam 12 yerde *umınç* biçiminde geçmektedir.

Aynı şekilde metinde tespit ettiğimiz yuvarlaklaşma örnekleri de Karahanlı Türkçesinin ses özellikleri dışında bir gelişmedir. Sonraki dönemin özelliği olan bu değişim, yine geçiş dönemine ait bir özellik olarak kabul edilebilir. Örneğin: *tapın-* eylemi 39 kez *tapun-*; *sewin-* eylemi 7 kez *sewün-*; *sewinç* sözcüğü 17 kez *sewünç*; *kiminç* sözcüğü 13 kez *kimünç* biçiminde geçmektedir.

Ayrılma durum eki olarak {+DA} yaklaşık 447 kez, {+DIn} ise yaklaşık 510 kez kullanıldığı tespit edilmiştir.

Yaklaşma durum eki genellikle {+kA} eki ile yapılmıştır. Fakat 5 yerde {+ğa} eki kullanılmıştır.

Adil n“si genellikle kullanılmıştır fakat 7 yerde kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Gönüllük kipi Karahanlı Türkçesinde olduğu gibi genellikle {-AyIn} ve {-yIn} ile yapılmıştır. Fakat 3 örnekte {-Ay}, birer örnekte {-y} ve {-yi} olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Birçok örnekte {-AyI} eki kullanıldığı halde Arat neşrinde tercih edilmeyip dipnotlarda gösterilmiştir. Çoğul 1. kişi için tek örnekte {-elinç} eki

kullanılmıştır. Bu ek daha çok Harezmi Dönemi eserlerinden olan Kısasü'l-Enbiya'da görülmektedir.

Geniş zaman olumsuzluk eki Fergana nüshasında yaklaşık olarak 591 kez geçmektedir. 172 kez {-mAz}, 419 kez {-mAs} olarak geçmektedir. Fakat Arat neşrinde hep {-mAz} biçimini tercih etmiştir.

Şart kipi Karahanlı Türkçesinde kişi adlarıyla çekimlenir. Ancak nüshada bazı yerlerde kişi eklerinin iyelik eki kökenli eklerle çekimlendiği tespit edilmiştir. Birinci teklik kişi çekiminde 5 kez iyelik eki kökenli ekler ile, 15 kez kişi adlı ile; ikinci teklik kişi çekiminde 20 kez iyelik eki kökenli ekler ile, 67 kez kişi adlı ile çekimlenmiştir. Arat neşrinde iyelik eki kökenli ekleri dikkate almamıştır.

Söz varlığı açısından bizim tespit ettiğimiz ve sadece Fergana nüshasında bulunan sözcükler şunlardır: *boğ-* “geri çekmek”; *büdig* “oyun, raks”; *ës-* “azaltmak”; *ësil-* “azalmak”; *ğorı-* “korumak”; *ne me* “ne de”; *say* “çakıl taşı”; *sepük* “sünepe”; *tala-* “yağmalamak”; *tegmede* “her defasında”; *telgölüg* “gelişigüzel?” *teşi{k}* “obur”; *tewsüz* “hilesiz”; *ıl-* “engel olmak”; *tulsağ* “dul”; *tuy-* “tesir etmek, etkilemek”; *yal-* “parlamak”; *yasa-* “yapmak, onarmak”; *yayın-* “yaymak, dağıtmak”.

Nüshada 97 yerde müstensih tarafından yanlış yazılan ve metnin bağlamına uymayan biçimler tespit edilmiştir. Bu biçimler giriş bölümünde Fergana nüshasında yer alan yanlış biçimler kısmında tablo halinde verilmiştir.

Müstensihin yanlış noktalaması sonucunda 5 yerde *ze* yerine *re*, 22 yerde *re* yerine *ze*, 9 yerde *ye* yerine *te*, 11 yerde *te* yerine *ye*, 14 yerde *ye* yerine *be*, 11 yerde *be* yerine *ye*, 6 yerde *be* yerine *te*, 3 yerde *te* yerine *be* ve 24 yerde *sin* yerine *şın* yazılmıştır.

Yapmış olduğumuz çalışma sonucunda Fergana nüshasının diğer nüshalara göre daha doğru biçimleri taşıdığını ve daha bütünlüklü bir nüsha olduğunu söyleyebiliriz.

8. NOTLANAN SÖZCÜKLERİN DİZİNİ

<i>aķın</i> s. 191	<i>iş küdüğ süz-</i> s. 167	<i>özel-</i> s. 162
<i>at okış-</i> s. 188	<i>ķap ķadaş</i> s.198	<i>sap-</i> s.204
<i>barı</i> s. 193	<i>ķatlan-</i> s. 189	<i>sarıl-</i> s.164; s. 197
<i>barnu</i> s.177	<i>ķonut</i> s. 207	<i>sata</i> s.149
<i>basınğan bolurlar</i>	<i>ķorı-</i> s. 178	<i>sezā</i> s. 160
<i>biligsiz çigil</i> s. 206	<i>ķotu</i> s. 174	<i>sıñķur</i> s. 212
<i>bedükle-</i> s. 209	<i>kölük</i> s. 165	<i>sicim</i> s. 191
<i>be-hıll</i> s. 180	<i>kölün-</i> s. 159	<i>şesüt</i> s.211
<i>çergüçi</i> s. 157	<i>kök ayuķ</i> s. 190	<i>tegin-</i> s.203
<i>çergüle-</i> s. 157	<i>kötkisi</i> s. 200	<i>teñi</i> s. 161
<i>çigen</i> s. 213	<i>közi suķ totmas</i> s. 211	<i>tewsüzün</i> s.209
<i>ël kūn</i> s. 153	<i>kū-</i> s. 186	<i>tın ķudı al-</i> s. 163
<i>ëlig altunı</i> s. 195	<i>küdrüm</i> s.147	<i>tiñle-</i> s. 200
<i>ërin</i> s. 189	<i>matrıdus</i> s. 168	<i>tiriglik</i> s. 166; s.177
<i>ewren bolu bër-</i> s. 150	<i>ne me</i> s. 167	<i>turı</i> s. 182
<i>ılık-</i> s. 156	<i>neñed-</i> s. 183	<i>tuy-</i> s. 214
<i>içi</i> s. 206	<i>oķı-</i> s. 171	<i>tüne-</i> s. 168
<i>içmi</i> s. 187	<i>orlam</i> s. 201	<i>uğıtğa ot teg</i> s. 176
<i>ikle-</i> s. 185	<i>ötkün-</i> s. 154	<i>unmazı</i> s.201
<i>ilek</i> s. 199	<i>öz</i> s.205	<i>unu</i> s. 171
<i>imleme</i> s. 213	<i>öz boķa</i> s. 172	<i>ütülgen</i> s. 153
<i>inde-</i> s.202		

yasa- s. 183

y l- s. 170

yod- s. 187

yawla  s. 181

yı   ıl- s. 194

yollu  s. 165

yayın- s. 174

yilg r- s. 148

y z a ı  s. 193

KAYNAKÇA

- Abdurraûf Fitrât. 1925. Kutadgu Bilig. **Ma‘ârif ve Okutğuçı**. s. II. Taşkent: 68-74.
- Abik, A. Deniz. 2003. Kutadgu Bilig’de Zamirlerin Ayrılma Hali. **Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu 2003. Mustafa Canpolat Armağanı**. haz. Aysu Ata, Mehmet Ölmez. Ankara: 25-39.
- _____. 2005. Kutadgu Bilig’deki çergüçi ve çergüle- Üzerine. **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. c. 14. s. 2: 1-12.
- _____. 2011. Kutadgu Bilig’in Mısır Nüshasında İki Yazım Özelliği. **Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009**. Ankara: TDK Yayınları: 25-30.
- _____. 2020. Kutadgu Bilig’de “ara....ara/ara....arala” Bağlacı. **Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı, 26-28 Eylül 2019**. Ankara: TDK Yayınları: 19-28.
- Ağca, Esin. 2020. Kutadgu Bilig Örneğinde Türk Dilinde Bir Zarflaşma Modeli: Niteleme Sıfatları→ Nicelik Zarfları. **Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı, 26-28 Eylül 2019**. Ankara: TDK Yayınları: 49-58.
- Ağca, Ferruh. 2019. Kutadgu Bilig’de Geçen Benzetme Edatları ve sanı “gibi” Edatı. **Yeni Türkiye** 105. İlk Dönem Türkçe İslâmî Eserler Özel Sayısı I:102-111.
- _____. 2020. Kutadgu Bilig’de “ara.....ara(la)....” Bağlacı Üzerine. **Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı, 26-28 Eylül 2019**. Ankara: TDK Yayınları: 59-70.
- Arat, Reşid Rahmeti. 1947. **Kutadgu Bilig, I, Metin**. Ankara: TDK Yayınları.
- _____. 1959. **Kutadgu Bilig, II, Tercüme**. Ankara: TTK Yayınları.
- _____. 1979. **Kutadgu Bilig, III-İndeks**. haz. Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce. İstanbul: TKAE.
- Argunşah, Mustafa. 2011. Karahanlı Türkçesindeki Emir Ekleri Üzerine. **Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009**. Ankara: TDK Yayınları: 45-60.
- Arsal, Sadri Maksudi. 1947. Kutadgu Bilig. **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**. 13/2: 657-683.
- Arslan, M. 2019. Kutadgu Bilig’de Yönetim Ahlâkı. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ata, Aysu. 1998. **Nehcü’l-Ferâdis, Uşmağlarının Açuk Yolu, (Dizin-Sözlük).** Ankara: TDK Yayınları.
- _____. 2004. **Türkçe İlk Kur’an Tercümesi (Rylands Nüshası), Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metin-Dizin-Notlar).** Ankara: TDK Yayınları.
- _____. 2019. **Rabgūzī, Kışaşü’l-Enbiyā (Peygamber Kıssaları), I (Giriş-Metin-Dizin), II (Tıpkıbasım).** Ankara: TDK Yayınları.
- Atalay, Besim. 1941. **Kâşgarlı Mahmud, Divanü Lûgat-it Türk (Çeviri) c. III.** Ankara: TDK Yayınları.
- _____. 1943. **Kâşgarlı Mahmud, Divanü Lûgat-it Türk (Dizin) c. IV.** Ankara: TDK Yayınları.
- Ateş, Ahmed. 1949. [Yusuf Hâs Hâcib] Kutadgu Bilig. [Neşreden] Reşid Rahmeti Arat. İstanbul 1947=T.D.K yayınlarından, c.II, 29. **Türk Tarih Kurumu Belleten.** c. 13. s.49. 157-163.
- Ayazlı, Özlem, Mehmet Ölmez. 2011. Eski Uygarca Metinlerin Transkripsiyonunda Kullanılan Yöntemler ve İşaretler. **Orta Asya’dan Anadolu’ya Alfabeler 29-30 Mayıs 2007, Eskişehir Bildiriler.** İstanbul: 40-83.
- Banarlı, Nihad Sâmî. 1983. **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I, Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar.** İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bayram, Bülent. 2019. **Çuvaş Türkçesi Sözlüğü.** Ankara: TDK Yayınları.
- Bıçak, A. **Kutadgu Bilig’de İnsan ve Evren Tasavvuru. Kutadgu Bilig Üzerine Felsefi Araştırmalar.** haz. A. Bıçak. Dergâh Yayınları. İstanbul: 77-116.
- Boeschoten, H. E., M. Vandamme. 1995. **Al-Rabghūzī, The Stories of the Prophets: Qışaş al-Anbiyā’, An Eastern Turkish Version, I-II,** haz. Semih Tezcan. Leiden.
- Boltabayev, Saidbek. 2020. Kutadgu Bilig’de Geçen Arapça ve Farsça Kökenli Kelimelerin Transkripsiyon Meselesi. **Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı, 26-28 Eylül 2019.** Ankara: TDK Yayınları: 223-238.
- Bombaci, A. 2010. Kutadgu Bilig Hakkında Bazı Mülâhazalar. **60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı.** Ankara: Türk Tarih Kurumu: 65-75.
- Caferoğlu, Ahmet. 2000. **Türk Dili Tarihi.** I-II. 4. bs. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Clauson, Sir Gerard. 1960. Muhammed Mahdī Xān, **Sanglax. A Persian Guide to the Turkish Language. Faksimile Text with an Introduction and Indices.**
- _____. 1964. Early Turkish Astronomical Terms. **Ural-Altische Jahrbücher.** s. 35: 350-368.

- _____. 1972. **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.** Oxford.
- Dankoff, Robert. 1979. Textual Problems in Kutadgu Bilig. **Journal of Turkish Studies.** s. 3: 89-99.
- _____. 1983. **Yūsuf Khāśś Hājib, Wisdom of Royal Glory (Kutadgu Bilig), A Turko-İslamic Mirror for Princes.** Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Dankoff, Robert, James Kelly. 1982. **Maḥmūd al-Kāşyarī: Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at-Turk) I.** Cambridge: Sources of Oriental Languages and Literatures 7, Turkish Sources VII.
- _____. 1984. **Maḥmūd al-Kāşyarī: Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at-Turk) II.** Cambridge: Sources of Oriental Languages and Literatures 7, Turkish Sources VII.
- _____. 1985. **Maḥmūd al-Kāşyarī: Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at-Turk) III.** Cambridge: Sources of Oriental Languages and Literatures 7, Turkish Sources VII.
- Demirci, M. Fatih. 2016. Bir Felsefe Metni Olarak Kutadgu Bilig. **Yūsuf Has Hâcib'in Doğumunun 1000. Yılında Kutadgu Bilig Türk Dünya Görüşünün Şâheseri. Uluslararası Sempozyum Bildiriler (18-20 Kasım 2016).** İstanbul: Türk Ocakları İstanbul Şubesi: 137-147.
- Develi, H. 2019. **Yūsuf Has Hâcib: Devlet Yönetme Bilgisi, Kutadgu Bilig.** İstanbul: Kesit Yayınları.
- Dilâçar, A. 2003. **908. Yıl Dönümü Dolayısıyla Kutadgu Bilig İncelemesi.** 4. bs. Ankara: TDK Yayınları.
- Doerfer, Gerhard. 1963. **Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen, I.** Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Eker, Özge. 2015. Kutadgu Bilig Dizini. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eker, Özge, Abdullah Kök. 2017. Kutadgu Bilig'in Mısır Nüshasının Dizini Üzerine Notlar. **Uluslararası Türk Lehçe ve Araştırmaları Dergisi (TÜRK LAD).** c.1. s.1: 85-116.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. 2012. **Kur'ân-ı Kerîm Meâli.** sadeleştirilenler: Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç. İstanbul: Ayfa.
- Eraslan, Kemal. 1999. **Mevlâna Sekkâkî Divanı.** Ankara: TDK Yayınları.
- _____. 2012. **Eski Uygur Türkçesi Grameri.** Ankara: TDK Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet B. 1984. **Kutadgu Bilig Grameri –Fiil-.** Ankara: Gazi Üniversitesi Yayın No:33. Gazi Eğitim Fakültesi Yayın No:3.

- _____.2015. **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**. 15 bs. Ankara: Akçağ.
- Ercilasun, Ahmet B., Ziyat Akkoyunlu. 2018. **Kâşgarlı Mahmud, Dîvânu Lugâti't-Türk, Giriş-Metin-Notlar-Dizin**. 3. bs. Ankara: TDK Yayınları.
- Erdal, Marcel. 1985. Kutadgu Bilig'de Değişken Ekler ve Kelimeler. **Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, 23-28 Eylül**. Tebliğler I. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Araştırmalar Merkezi Yayınları: 89-94.
- _____. 1991. **Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon, I-II**. Wiesbaden.
- _____. 2004. **A Grammar of Old Turkic**. Leiden-Boston: Brill.
- _____. 2011. Kutadgu Bilig Metni. **Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009**. Ankara: TDK Yayınları: 201-208.
- _____. 2016. Kutadgu Bilig ve Farsça. **Yûsuf Has Hâcib ve Ölümsüz Eseri Kutadgu Bilig**. ed. Güliden Sağol Yüksekaya. Bışkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 63-63.
- Erdem, Mehmet Dursun. 2005. Harezmi Türkçesinde İkilemeler ve Yinelemeler Üzerine. **Bilig**. s.33: 189-225.
- Ergene, Oğuz. 2017. **Sadî (Çeviren Sibcâbî) - Gülistan Tercümesi**. Ankara: TDK Yayınları.
- Ersoylu, Halil. 1987. Kutadgu Bilig'de İki Ayrı Biçimde Transkripsiyonlanmış Arapça ve Farsça Kökenli Kelimelerin Birleştirilmesi. **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten**. Ankara: 165-172.
- Gedik, Şahabbettin. 2015. Kutadgu Bilig'in Kahire Nüshası [1b-98a] (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım). Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Gül, Meltem. 2015. Kutadgu Bilig'de Enklitik Edatları. **The Journal of Academic Social Science Studies**. s. 34: 403-416.
- Gürsoy Naskali, Emine, Muvaffak Duranlı. 2019. **Altayca-Türkçe Sözlük**. Ankara: TDK Yayınları.
- Gürsoy Naskali, Emine, Viktor Butanayev, Almagül İsina, Erdal Şahin, Liaisan Şahin, Aylin Koç. 2007. **Hakasça-Türkçe Sözlük**. Ankara: TDK Yayınları.
- Hacieminoğlu, Necmettin. 2008. **Karahanlı Türkçesi Grameri**. Ankara: TDK Yayınları.

- Hamilton, James Russell. 2011. **Dunhuang Mağrası'nda Bulunmuş Buddhacılığa İlişkin Uygurca El Yazması, İyi ve Kötü Prens Öyküsü.** çev. Vedat Köken. 2. bs. Ankara: TDK Yayınları.
- İlgın, İsmail. 2020. Kutadgu Bilig'de ok/ök Enklitiği. **Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı, 26-28 Eylül 2019.** Ankara: TDK Yayınları: 628-656.
- İnalcık, Halil. 1966. Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariyeleri ve Gelenekleri. **Reşit Rahmeti Arat İçin.** Ankara: TKEA Yayınları: 259-271.
- İnan, Abdülkadir. 1998. Yusuf Has Hâcib ve Eseri Kutadgu Bilig Üzerine Notlar. **Makaleler ve İncelemeler, II,** 2. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu: 39-52.
- Jaubert, Pierre Amédée. 1825. Notice d'un manuscrit turc en caractères ouïgours envoyé par M. de Hammer à M. Abel Rémusat. **Journal Asiatique.** c. VI. Paris: 39-52; 78-95.
- Kaçalın, Mustafa S. [e-kitap]. **Yûsuf Hâs Hâcib, Kutadgu Bilig Metin.** Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- _____. [haz.] 2002. Kutadgu Bilig. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.** c. 26. Ankara: 478a-480b.
- Kafesoğlu, İbrahim. 1980. **Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri.** Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Karaağaç, Günay. 1997. **Lutfî Divanı, Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım.** Ankara: TDK Yayınları.
- Karahan, Akartürk. 2020. Kutadgu Bilig'in Çevirisinde Arat ve Clauson'un Ayrıldığı Noktalar. **Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı, 26-28 Eylül 2019.** Ankara: TDK Yayınları: 695-705.
- Karahan, Leyla. 2011. Kutadgu Bilig'in Fergana Nüshasındaki Satır Altı Notlara Dair. **Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009.** Ankara: TDK Yayınları: 287-296.
- Kaymaz, Zeki. 2013. Kutadgu Bilig'de Geçen Çergüçi/Çergüle- ve Çiçe Sözleri Hakkında. **Dünya Dili Türkçe Sempozyumu.** Bursa: 1599-1603.
- Khairullah, Hamdi Lateef .2015. Et-tuhfetü'z-Zekıyye fı'l-lugati't-Türkiyye Üzerine Bir Dil İncelemesi. Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koç, Kenan. Ayabek Bayniyazov, Vehbi Başkapan. 2019. **Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü.** Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep. 1961. Türkçede ok/ök Kuvvetlendirme (İntensivum) Edatı Üzerine. **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten.** s. 9. Ankara: TDK Yayınları: 13-29.

- . 2020. Kutadgu Bilig Üzerine Kısa Bir Değerlendirme. **Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı, 26-28 Eylül 2019**. Ankara: TDK Yayınları: 1-7.
- Lessing, Ferdinand D. 1960. **Mongolian-English Dictionary**. Berkeley and Los Angeles.
- Li, Yong-Söng. 1997. Kutadgu Biligde Gözden Kaçan İki Sontakı: körü ve sayu Üzerine. **Türk Dilleri Araştırmaları** 7: 233-260.
- _____. 2004. **Türk Dillerinde Sontakılar**. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmalar Dizisi: 40.
- _____. 2019. **Türk Dillerinde Akrabalık Adları**. 2. bs. Ankara: TDK Yayınları.
- Mahmûd el-Kâşgarî. 2019. **Dîvânu Lugâtî't-Türk**. çev. Mustafa S. Kaçalın. yay. haz. Mehmet Ölmez. İstanbul: Kabcacı.
- Merhan, Aziz. 2011. Kutadgu Bilig'de Yeterlilik Eylemleri. **Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009**. Ankara: TDK Yayınları: 391-397.
- Mansuroğlu, Mecdut. 1957. Das geschlossenen e im Karahanidischen Türkisch. **UAJb**. 29/3: 215-223.
- Nadelyayev, V.M., D.M. Nasilov, E.R. Tenişev, A.M. Şerbak. 1969. **Drevnetyurkskiy Slovar**. Leningrad.
- Niyâzi. 2011. **Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar, El- Lugâtu'n-Nevâ'iyye ve'l-İstişhâdâtü'l-Cagâtâ'iyye**. haz. Mustafa S. Kaçalın. Ankara: TDK Yayınları.
- Ölmez, Mehmet. 2007. **Tuwinischer Wortschatz mit alttürkischen und mongolischen Parallelen/ Tuvacanın Sözcükleri Eski Türkçe ve Moğolca Denklemleriyle**. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- . 2011. Kutadgu Bilig'in Sözcükleri ve Adakşu "Birlikte, Beraber, Yanyana" Üzerine. **Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009**. Ankara: TDK Yayınları: 399-406.
- _____. 2013. **Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları Metin-Çeviri-Sözlük**. 2. bs. Ankara: BilgeSu Yayınları.
- _____. 2019. **Köktürkçe ve Uygurca Dersleri**. 2. bs. İstanbul: Kesit Yayınlar.
- Ölmez, Zühal. 1997. Kutadgu Bilig'de İkilemeler (1). **Türk Dilleri Araştırmaları** 7: 19-40.
- . 1998. Kutadgu Bilig'de İkilemeler (2). **Bahşı Ögdisi 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı**. haz. Jens Peter Laut, Mehmet Ölmez. Freiburg-İstanbul: Simurg. Türk Dilleri Araştırmaları 21: 235-260.

- . 2011. Karahanlı Türkçesinin Dilbilgisi Üzerine Notlar. **Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri**, 26-27 Ekim 2009. Ankara: TDK Yayınları: 407-413.
- _____. 2014. Kutadgu Bilig'in Mısır Nüshasının Yazım ve Dil Özelliklerine Göre Değerlendirilmesi. **VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, 30 Eylül-04 Ekim 2013- İstanbul - VIII. International Turcology Congress, 30 September – 04 October 2013 – İstanbul, Bildiri Kitabı, Book of Papers II**. İstanbul: 241-253.
- . 2015a. Ebulgazi'ye Göre Oğuz Boylarının Damgaları ve Kuşları. **Oğuzlar: Dilleri, Tarihler ve Kültürleri**, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmalar Sempozyumu Bildirileri. Ankara: 729-750.
- . 2015b. Ohşat- "benzetmek" Eyleminin Farklı Bir Anlamı Üzerine". **Alkış Bitigi Kemal Eraslan Armağanı**. ed. Bülent Gül. Ankara: TKAE: 153-162.
- _____. 2020. **Ebulgazi Bahadır Han Şecere-yi Terākime**. Ankara: TDK Yayınları.
- Ölmez, Zühal, Gyülcan Bayrami. 2020. Kutadgu Bilig'in Fergana Nüshası Üzerine Genel Bir Değerlendirme. **Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı, 26-28 Eylül 2019**. Ankara: TDK Yayınları: .894-919.
- Önler, Zafer. 1993. Kutadgu Bilig'de "Ekçek" Kelimesi Üzerine. **Türk Dili** 497: 342-344.
- _____. 1999. Kutadgu Bilig'de Yer Alan Deyimler. **Türk Dilleri Araştırmaları** 9: 119-186.
- _____. 2008. Kutadgu Bilig'de Toplumsal Kabul ve Geleneklerden Yansımalar. **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. 9/15: 441-455.
- Özçelik, Sadettin. 2020. Kutadgu Bilig ve Dizini Üzerine Düzeltmeler. **Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı, 26-28 Eylül 2019**. Ankara: TDK Yayınları: 966-976.
- Özşahin, Murat. 2017. **Başkurt Türkçesi Sözlüğü**. Ankara: TDK Yayınları.
- Pekarskiy, E.K. 1930. **Slovar yakutskogo yazıka III**. Leningrad.
- Radloff, Wilhelm. 1898. Über eine in Kairo aufgefundene zweite Handschrift des Kudatku Bilik. **İzvestiya Imperatorskoy Akademiy Nauk" (Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St. Petersburg)**. Tom IX. No.4. St Petersburg: s. 309-319.
- _____. 1960. **Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte, I-IV**. Leiden.
- Redhouse, Sir James W. 1890. **A Turkish and English Lexicon**. Constantinople.

Röhrborn, Klaus. 2005. Zu dem alttürkischen Ghostword *aving-aving-ävin* “fremd”. **Şinasi Tekin Anısına Uygurlardan Osmanlıya**. İstanbul: Simurg Yayınları: 657-660.

_____. 2010. **Uigurisches Wörterbuch: Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien** –Neubearbeitung- I. Verben Band 1: *ab-äzüglä-*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

_____. 2015. **Uigurisches Wörterbuch: Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien** –Neubearbeitung- II. Nomina- Pronomina- Partikeln. Band 1: *a-asvık*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

_____. 2017. **Uigurisches Wörterbuch: Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien** –Neubearbeitung- II. Nomina- Pronomina- Partikeln. Band 2: *aş-äzüük*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

_____. 2020. **Uigurisches Wörterbuch: Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien** –Neubearbeitung- I. Verben Band 2: *edäd- -iztā-*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Sağol Yüksekaya, Güliden. 1995. **An İnter-linear Translation of the Qur“an İnto Khwarazm Turkish: Glossary. II. Sources of Oriental Languages and Literatures 26. Turkish Sources GGIIİ**. Harvard University The Department of Near Eastern Languages and Civilization.

_____. 2016a. Kutadgu Bilig“in Tenkitli Metni Üzerine Notlar I. **Yûsuf Has Hâcib ve Ölümsüz Eseri Kutadgu Bilig**. ed. Güliden Sağol Yüksekaya. Bışkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 52-61.

_____. 2016b. Kutadgu Bilig“in Tenkitli Metni Üzerine Notlar II. **Yûsuf Has Hâcib“in Doğumunun 1000. Yılında Kutadgu Bilig Türk Dünya Görüşünün Şâheseri. Uluslararası Sempozyumu Bildiriler 18-20 Kasım 2016**. ed. Ahmet Kavas, Fatih M. Şeker, Muhammet Tandoğan, Cezmi Bayram. İstanbul: Türk Ocakları İstanbul Şubesi: 212-223.

_____. 2020a. Bir Münekkit Nüshası Örneği: Kutadgu Bilig. **Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı, 26-28 Eylül 2019**. Ankara: TDK Yayınları: 1082-1100.

_____. 2020b. R.R.Aratning “Qutadg“u Bilig” Nashrıda Mukammallıknı İzlashı. **Dünya Türkolojisi“nin Büyük Abidesi Olan “Kutadgu Bilig” Eseri Üzerindeki İncelemelerin Güncel Sorunları, Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Taşkent: 89-99.

Sev, İ.GÜL. 2016. Kutadgu Bilig“de Zarf-Fiil Eki: {-gUkA}. **XI. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildiriler Kitabı, 26-27 Eylül 2016**. Budapeşte-Macaristan. Bildiriler Kitabı. Ankara: Bilkent Üniversitesi Yayınları: 1-8.

Steingass, F. 1884. **Arabic-English Dictionary**, London.

_____. 1892. **Persian-English Dictionary**, London and New York.

- Şahin, Hatice. 2020. Kutadgu Bilig’de İsimlere Eklenen Yardımcı Fiiller Üzerine. **Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı, 26-28 Eylül 2019**. Ankara: TDK Yayınları: 1201-1206.
- Şavk, Ülkü Çelik. 2011. **Ali Şir Nevayi Leyli vü Mecnûn**. 2 bs. Ankara: TDK Yayınları.
- Şen, Serkan. 2017. **Eski Türkçenin Deyim Varlığı**. Ankara: TDK Yayınları.
- Şeyh Süleyman Efendi. H 1298. **Lûgat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmanî**. İstanbul.
- Tabaklar, Özcan. 2011. Kutadgu Bilig İndeksinde Bazı Düzletme Önerileri. **Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009**. Ankara: TDK Yayınları: 485-492.
- Taş, İbrahim. 2011. Kutadgu Bilig’de İndeks’te Yer Almayan İki Sözcük Üzerine. **Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009**. Ankara: TDK Yayınları: 493-504.
- _____. 2012a. Kutadgu Bilig’de İkilemeler. **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten**. c. 60. s. 2. Ankara: 43-96.
- _____. 2012b. Kutadgu Bilig’de Yeni Tespitler. **Türk Dilleri Araştırmaları**. c. 22. s. 1. Göttingen-İstanbul: 83-97.
- _____. 2015. **Kutadgu Bilig’de Söz Yapımı**. 2. bs. Ankara: TDK.
- _____. 2020. Kutadgu Bilig’in Söz Varlığına Katkıları. **Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı, 26-28 Eylül 2019**. Ankara: TDK Yayınları: 1268-1279.
- Taşdelen, Vefa. 2019. Kutadgu Bilig’in Felsefî Bağlamı. **Millî Folklor**. s.124: 5-16.
- Tavkul, Ufuk. 2000. **Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü**. Ankara: TDK Yayınları.
- [Taymas], Aptullah Battal. 1997. **İbni- Mühennâ Lûgati**. 3 bs. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, Talat. 1967. Determination of Middle-Turkic Long Vowels Through ‘arūd. **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungarica** c. XX. s. 2. :151-178.
- _____. 1986. Zetacism and Sigmatism: Main Pillars of the Altaic Theory, **Central Asiatic Journal**. s. 30: 141-160.
- _____. 1989. Tes Yazıtı Hakkında Dokuz Not. **Erdem**. c.5, s.14: 389-397.
- _____. 1995a. **Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler**. Ankara: Simurg. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 13.
- _____. 1995b. Relics of Altaic Stem-Final Vowels in Turkic. **Turcologica** 26. (Laut-und Wortgeschichte der Türksprachen, Herausgegeben von Barbara Kellner-Heinkele und Marek Stachhowski). Wiesbaden: 173-187.

- _____. 1997. On the Old Turkic Verbal Noun Suffix {-dOk}. Ankara: **TDA** 7: 5-12.
- _____. 2002. On the Turkic Gerundial Suffix {-mAtI(n)}. **Splitter ausder Gegend von Turfan. Festschrift für Peter Zieme**. İstanbul-Berlin: TDA Dizisi 35: 375-384.
- _____. 2010. **Orhon Yazıtları**. 3.bs. Ankara: TDK Yayınları.
- _____. 2013. **İrk Bitig**. Ankara: TDK Yayınları.
- _____. 2016. **Orhon Türkçesi Grameri**. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, Talat, Mehmet Ölmez, Emine Ceylan, Zühal Ölmez, Süer Eker. 1995c. **Türkmençe-Türkçe Sözlük**. Ankara: Simurg.
- Tezcan, Semih. 1981. Kutadgu Bilig Dizini Üzerine. **TTK Belleten**. c. XLV/2. s.178: 23-78.
- _____. 2011. Kutadgu Bilig’de Yeni Düzeltmeler. **Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009**. Ankara: TDK Yayınları: 523-534.
- Toparlı, Recep, Mustafa Argunşah. 2018. **Mu’înü’l-Mürîd, İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım**. 3 bs. Ankara: TDK Yayınları.
- Toprak, Funda. 2005. Harezmi Türkçesinde İkilemeler. **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**. c. V. s. 2. İzmir: 277-292.
- Türk Dil Kurumu. 2011. **Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri 26-27 Ekim 2009**. (yay. haz. Musa Duman). Ankara.
- _____. 2015. **Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig, A Viyana Nüshası, Wien, ÖNB, Cod. A. F. 13, Tıpkıbasım**. Ankara.
- _____. 2015. **Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig, B Fergana Nüshası, Taşkent Davlat Şarkşünaslik İnstitutı Huzuridegi Abu Rayhan Beruniy namli Şark kolyazmaları merkezi 1809. nr. Tıpkıbasım**. Ankara.
- _____. 2015. **Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig, C Kahire Nüshası, Dāru’l-kutub va’l- vaşāiķi’l-ķavmiyya taşavvuf turkī 168. nr. Tıpkıbasım**, Ankara.
- _____. 2020. [e-kitap] **Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı 26-28 Eylül 2019**. (yay. haz. İrem Işıl Altun, Ekrem Beyaz) Ankara.
- Türk Tarih Kurumu. 1972. **Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü V. U-Z**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Türk, Vahit, Uluhan Özalan. 2014. Kutadgu Bilig’deki *sanı* Edatı Üzerine. **Bilig**. s. 71: 233-246.

- Uysal, Nebi İdris. 2015. Kutadgu Bilig“deki “Tuşı” Çekim Edatı Üzerine. **Erdem** s. 69: 87-100.
- Üşenmez, Emek. 2011. Kutadgu Bilig (Nemengan/Fergana/Özbekistan) Nüshası. **Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009**. Ankara: TDK Yayınları: 565-579.
- Vámbéry, Hermann. 1870. **Uigurische Sprachmonumente und das Kudatku Bilik, Uigurischer Text mit Transcription und Überstzung nebst einem uigurisch deutschen Wörterbuche und lithografirten Facsimile aus dem Originaltexte des Kudatku Bilik**. Innsbruck.
- Velidov, Zeki. 1915. Vostočniye rukopisi v Ferganskoy oblasti. **Zapiski vostochnogo otdeleniya İmperatorskogo Russkogo arheologičeskogo obşestva**. St. Petersburg: t. XXII, s. 312-313.
- Vursun, Pınar. 2015. Kutadgu Bilig“in Kahire Nüshası [98b-196b] (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım). Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Wilkens, Jens. 2021. **Handwörterbuch des Altuigurischen. Altuigurisch – Deutsch –Türkisch. Eski Uygurcanın El Sözlüğü**. Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Universitätsverlag Göttingen.
- Yavuz, Kemal. 2011. Yusuf Hâs Hâcib ve Kutadgu Bilig Üzerine Dikkatler. **Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009**. Ankara: TDK: 615-632.
- Yılmaz, Mehmet. 2013. **Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)**. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yudahin, K.K. 2011. **Kırgız Sözlüğü**. çev. Abdullah Taymas. Ankara: TDK.
- Yüce, Nuri. 1993. **Ebu“l- Kâsım Cârullâh Ma ħmüd bin „Omar bin Muħammed bin Aħmed ez-Zamahşarî El-Ĥ“ârezmî, Mukaddimetü“l-Edeb, Ĥ“arizm Türkçesi ile Tercümelî Şuşter Nüshası. Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks**. 2. bs. Ankara: TDK.
- Yücel, Bilâl. 2020. Karahanlı ve Harezmi Türkçesi Eserlerinde Ünlülerin Yazılışındaki Çeşitlilik Üzerine. **Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı, 26-28 Eylül 2019**. Ankara: TDK Yayınları: 1562-1587.
- Zenker, Julius Theodor. 1967. **Türkisch-arabisch-persisches Handwörterbuch**. 2. bs. Hildesheim.
- Zieme, Peter. 2003. Indische Wörter in nichtbuddhistischen alttürkischen Texten. **Indien und Zentralasien. Sprach-und Kulturkontakt. Vorträge des Göttinger Symposions vom 7. bis 10. Mai. 2001**. (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. 61.) Wiesbaden: 153-163.